

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN CEVÂHİR-İ
BEVÂHİR-İ MESNEVÎ'Sİ, I. CİLT (İNCELEME-
METİN)**

MİLAD SALMANI

2502150388

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ

İSTANBUL 2020

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MİLAD SALMANİ Numarası : 2502150388
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ
Tez Savunma Tarihi : 21.01.2020 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "SARI ABDULLÂH EFENDİ'NİN CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ'Sİ. I. CİLT (İNCELEME-METİN)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ALİ ÖZTÜRK		Kabul
2- DOÇ. DR. HASAN KAYA		Kabul
3- DOÇ. DR. H. İBRAHİM DEMİRKAZIK		Kabul
4- DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ NECDET YILMAZ		Düzeltilme

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ÜMRAN AY		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ REYHAN ÇORAK		

ÖZ

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ'Sİ, I. CİLT (İNCELEME-METİN)

MİLAD SALMANİ

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, XVII. asrın önde gelen sûfî ve siyaset adamı Sarı Abdullah Efendi (ö. 1661) tarafından telif edilmiştir. IV. Murad'a (1623-1640) sunulan bu eser, *Mesnevî*'nin sadece I. defterinin şerhini ihtiva etmekle beraber bu defter üzerine yazılmış olan en kapsamlı şerh olarak tanınmaktadır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, Osmanlı kültür mirasının en kıymetli halkalarından biri niteliğindedir. Ayrıca bu eser Anadolu'da ve Türkçe kaleme alınan *Mesnevî* şerhleri arasında özel bir yere sahiptir. Bu eserin neşredilmesi, Türk-İslam edebiyatı alanında yapılan çalışmalar ve günden güne artmakta olan Mevlânâ araştırmaları için önem arz etmektedir.

Bu tez çalışmasında *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa 740 numaralı nüshası esas alınmıştır. Bu nüsha, müellifin hem talebesi hem musahibi olan Cevrî (ö. 1654) tarafından istinsah edilmiş ve müellifin kontrolünden geçmiş olması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca eserin birinci cildi 1287/1870'te Tasvîr-i Efkâr matbaasında, diğer ciltleri ise 1288/1871'de Matbaa-i Âmire'de, toplam beş cilt olarak neşredilmiştir. Tezin adlandırılmasındaki I. Cilt ifadesi, ilgili nüshadaki varak aralığının matbudaki karşılığıdır. Bu çalışmada ilgili bölüm transkribe edilmiş ve eserin içeriği incelenmiştir. Bu tez çalışması giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte *Mesnevî*'nin birinci cildine yazılmış olan şerhler tanıtılmaktadır. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği ele alınmıştır. İkinci bölümde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin ele aldığı konular ve içeriği ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise eserin nüshaları tanıtılmıştır; ayrıca birinci cildin yazma eserdeki ilgili varaklarda yer alan kısmı (1b-107b) transkripsiyonlu şekilde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, Mevlânâ, *Mesnevî* şerhi

ABSTRACT

SARI ABDULLAH EFFENDI'S CEVÂHIR-I BEVÂHIR-I MESNEVÎ, VOLUME I (ANALYSIS-TEXT)

MILAD SALMANI

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî was authored by Sarı Abdullah Effendi (d. 1661), a celebrated Sufi and politician in the 17th century. Presented to Sultan Murad IV (1623-1640), this work includes the commentary only on the first book of the *Mesnevî* and is known as the most comprehensive commentary ever written on that book. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* is among the most precious works of the Ottoman cultural heritage. Moreover, it occupies an exceptional position when compared to the other Turkish commentaries on the *Mesnevî* produced in Anatolia. The publication of this work is of utmost importance both for studies in the Turkish-Islamic literature and for research on Mevlânâ, which is increasing by the day.

This dissertation is based on the manuscript no. 740 of *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* in the Collection of Fazıl Ahmed Pasha in Süleymaniye Library. The manuscript is significant in that it was created by Cevrî (d. 1654), the author's student and companion, and reviewed by the author himself. Furthermore, the work encompasses five volumes; the first volume was printed in Tasvîr-i Efkâr in 1287/1870, and other volumes were published in Matbaa-i Âmire, the imperial press, in 1288/1871. The expression "Volume I" in the dissertation title refers to the relevant hardcopy part of the manuscript. This dissertation provides a transcription of this part and an analysis of the content of the work. The study is comprised of three chapters as well as an introduction. In the Introduction, several commentaries on the first volume of the *Mesnevî* are introduced. Chapter 1 contains an account of Sarı Abdullah Effendi's life, his works and his literary identity. Chapter 2 covers a detailed analysis of the content and themes of *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*. In Chapter 3, the different manuscripts of the work are presented; in addition, the pertinent parts of the folios (1b-107b) of the first volume are transcribed and included in the present study.

Keywords: Sarı Abdullah Effendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, Mevlânâ, commentary on the *Mesnevî*.

ÖN SÖZ

Kaleme alındıktan sonra İslam dünyasında üzerine en çok şerh yazılan eserlerden biri de Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) *Mesnevî-i Ma'nevî*'sidir. Altı defterde toplanan ve yaklaşık yirmi altı bin beyitten oluşan bu şaheser üzerine geçen asırlar boyunca Hindistan, İran ve Anadolu'da çeşitli şerhler kaleme alınmıştır. Bu şerhlerin bazıları *Mesnevî*'nin tamamına yazılmışken bazıları sadece birkaç beyti, hikâyeyi veya cildi konu etmiştir. Mevlânâ ve ailesine ev sahipliği yapmış olan Anadolu, *Mesnevî* şerhlerinin en yoğun şekilde telif edildiği merkez niteliğindedir. Bu bağlamda, Anadolu'da *Mesnevî* üzerine Türkçe şerh telif edenlerden biri de Sarı Abdullah Efendi'dir.

XVII. yüzyıl Bayrâmî-Melâmî şeyhlerinden olan Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî*'nin sadece birinci defterini şerh etmiş ve eserini *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* olarak adlandırmıştır. Bu şerh *Mesnevî*'nin ilk defterine yazılmış olan en kapsamlı Türkçe şerh olmakla birlikte içerdiği ansiklopedik bilgiler açısından önemlidir. Eserin birinci cildi 1287/1870'de Tasvîr-i Efkâr matbaasında, diğer ciltler ise 1288/1871'de Matba-i Âmire'de beş cilt halinde basılmıştır.

Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı ve eserleri üzerine daha önce çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de farklı çalışmalara konu olmuştur ancak bugüne kadar şerh metni üzerine ilmî kriterlere uygun, bütünlüklü, sağlıklı bir çalışma yapılamamıştır.

Bu çalışmada *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin metnini kurmak üzere müellifin hayatta olduğu dönemde, talebesi Cevrî (ö. 1065/1654) tarafından istinsah edilen ve müellif tarafından görülen, Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa 740 numaralı olan nüsha esas alınmıştır. Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde *Mesnevî*'nin sadece birinci defteri üzerine yazılmış olan Türkçe şerhler kısaca tanıtılmaktadır. Birinci bölümde eserin müellifi olan Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Abdullah Efendi'nin edebi kişiliği ve XVII. yüzyılın siyasi ve edebi durumu ile ilgili bilgiler de bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde müellifin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* adlı eseri ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Eserin yazılış sebebi, hangi padişaha sunulduğu, *Mesnevî*'ye göre kaç beyit olduğu ve hangi hikâyeleri kapsadığı bu bölümde değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde ise tezin asıl konusu olan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin metni yer almaktadır. Bu eserin imla ve dil özellikleri, nüshaları, transkripsiyon alfabesi ve son olarak metni bu bölümde verilmiştir. Sonuç, kaynakça, ekler ve araştıracının özgeçmişi ise çalışmanın en son kısmında yer almaktadır.

Bu tezin hazırlanmasında benden hiçbir yardımı esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin Ayçiçeği'ne teşekkür ederim. Ayrıca, çalışmalarım boyunca bana yol gösteren Doç. Dr. Ali Öztürk, Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Çorak, Doç. Dr. Meliha Yıldırım Sarıkaya ve Dr. Öğr. Üyesi Necdet Yılmaz hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Bununla birlikte, tezin hazırlanmasında desteklerini gördüğüm Gökçen Kuzu Bey'e, Tayfur Esen Bey'e, Doç. Dr. Ubeydullah Sezikli'ye, Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya, Kubbealtı Vakfı'na ve Türkipetrol Vakfı'na katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Milad SALMANI

Üsküdar 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Hayatı	6
1.2 Eserleri	12
1.2.1 Sarı Abdullah Efendi'ye Ait Olan Eserler	12
1.2.1.1 Semerâtü'l-Fu'âd fi'l-Mebde'i ve'l-Me'âd	12
1.2.1.2 <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i>	13
1.2.1.3 Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye	13
1.2.1.4 Düstûru'l-İnşâ	16
1.2.1.5 Nasihatü'l-Mülûk Tergîben li-Hüsni's-Sülûk	18
1.2.1.6 Mir'âtü'l-Asfiyâ fi Sıfâti'l-Melâmiyyeti'l-Ahfiyâ ve Uluvvi Şâni'l-Evliyâ ..	20
1.2.1.7 Gazânâme-i Halîl Paşa	21
1.2.2 Sarı Abdullah Efendi'ye Atfedilen Eserler	22
1.3 Sarı Abdullah Efendi'nin Edebi Kişiliği	22
1.4 Sarı Abdullah Efendi ve Musiki	25

İKİNCİ BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN *CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎSİ*

2.1 Genel Bakış	28
2.1.1 Yazılış Sebebi	28
2.1.2 Şerh'in Adı, Başlangıç ve Bitiş Tarihleri	30
2.1.3 Eserin IV. Murad'a İthaf Edilmesi	36
2.1.4 <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i> Yarım Mı Kalmıştır?	37

2.1.5 Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	39
2.1.5.1 Muhteva Üzerine Yapılan Çalışmalar:	40
2.1.5.2 Metin Üzerine Yapılan Çalışmalar:	41
2.2 Şerh Üzerine Yapılan Eleştirilerin Değerlendirilmesi	43
2.3 <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i> nin Türk Edebiyatındaki Yeri	52
2.4 <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i> ve <i>Mesnevî</i> nin Nüsha Farklılıkları	53
2.5 Tercüme ve Şerh Yöntemi	58
2.5.1 Arapça Dîbâce'nin Şerhi.....	60
2.5.2 Başlıklar.....	62
2.5.3 Beyitler	62
2.5.4 Hitaplar, Münâcâtlar ve Dualar	66
2.5.4.1 Hitaplar:.....	67
2.5.4.2 Münâcâtlar ve Dualar:.....	69
2.5.5 Abdullah Efendi'nin Tercümelerinin Değerlendirilmesi	73
2.5.5.1 Sarı Abdullah Tercümelerinde Metne Ne Ölçüde Sadık Kalmıştır?	73
2.5.5.2 Kısa Bir Mukayese:.....	77
2.5.5.3 Şiir Tercüme Edilir Mi?	79
2.5.6 Şerhteki Göndermeler.....	80
2.5.6.1 Metin İçi Göndermeler	80
2.5.6.2 Kaynaklara Yapılan Göndermeler:	81
2.5.7 İsmi Geçmeden Gönderme Yapılan Kaynaklar	113
2.5.8 Farsça Alıntılarının Değerlendirilmesi	113
2.5.9 Abdullah Efendi'ye göre <i>Mesnevî</i> - Kur'ân İlişkisi	115
2.6 <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i> nin I. Cildinin Muhtevası.....	116
2.6.1 Şerh'in Muhtevası	116
2.6.2 Şerh'in <i>Mesnevî</i> ye Göre Muhtevası.....	117
2.6.2.1 Arapça Dîbâce	117
2.6.2.2 <i>Neynâme</i> ve 19-35. Beyitler	119
2.6.2.3 Padişah ve Cariye Hikâyesi	120

2.6.2.4 Bakkal ve Papağan Hikâyesi	121
2.6.2.5 Hristiyan Öldüren Yahudi Padişah:	122
2.6.2.6 İsa'nın Dinini Yok Etmeye Çalışan Başka Bir Yahudi Padişahın Hikâyesi.	124
2.7 <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i> 'nin Dil ve İmla Özellikleri.....	126
2.7.1 XVII. Yüzyıl Nesir Özellikleri ve <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i>	126
2.7.2 Nüshanın İmla Özellikleri.....	128
2.7.3 Telaffuz ve Okunuşa Dair.....	131
2.7.4 Deyimler, Atasözleri ve Mecaz İfadeler	132
2.7.5 Arkaik Türkçe Kelimeler.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

3.1 Transkripsiyon Sisteminde Benimsenen İlkeler.....	135
3.2 Nüshaların Tanıtılması	136
3.3 Açıklamalar, Metin Tamiri ve Verilen Dipnotlar.....	148
3.3.1 Ayetlerin İmlası ve Tercümelere	149
3.3.2 Hadisler ve Tercümelere	149
3.3.3 Arapça İbareler ve Açıklamalar	149
3.3.4 Farça Şiirler, İbareler ve Tercümelere.....	150
3.4 Transkripsiyon Alfabesi	150
3.5 Metin	153
SONUÇ	958
KAYNAKÇA	960
EKLER	972
ÖZGEÇMİŞ	977

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen madde
a.s.	aleyhisselâm
bkz.	bakınız
C	cilt
çev.	çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	hazırlayan
H.z.	Hazreti
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
MAE	Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü
nr.	numara
TAE	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
TDK	Türk Dil Kurumu
T.M.	Tenkitli <i>Mesnevî-i Ma'nevi</i> Neşri
TTK	Türk Tarih Kurumu
s.	sayfa
s.a.	sallallâhu aleyhi vesellem
sav	salavatullah
YEK	Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Y.K.M.:	Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı <i>Mesnevî-i Ma'nevi</i> Neşri
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

MESNEVÎ'NİN BİRİNCİ CİLDİNE YAZILMIŞ TÜRKÇE ŞERHLER

Yazıldığı dönemden itibaren gerek Anadolu'da gerekse İran ve Hindistan'da ilgi gören *Mesnevî-i Ma'nevî* üzerine birçok Türkçe, Farsça ve Arapça tercüme ve şerh telif edilmiştir. Söz konusu eserler “tercüme” ve “şerh” olarak iki sınıfta değerlendirilebilir. Bu tercüme ve şerh faaliyetlerinin merkezi ise Anadolu olmakla birlikte, bu eserlerin çoğu Türkçedir. *Mesnevî*'nin tercümeleri veya şerhleri tamamına veya sadece bir kısmına yapılmış olan tercüme ve şerhler olarak sınıflandırılmaktadır.¹ Günümüzde de devam eden bu tercüme ve şerh faaliyetleri artık sadece Türkçe, Farsça ve Arapça ile sınırlı kalmamıştır. Artık İngilizce başta olmak üzere dünyanın birçok dilinde *Mesnevî* tercümeleri veya şerhleri bulunmaktadır.²

Türkçe şerhler arasında, *Mesnevî*'nin sadece birinci cildi üzerine yazılan şerhler bulunmaktadır. Bu şerhlerin bazıları *Mesnevî*'nin birinci cildinin başından başlayıp belli bir beyte kadar devam eden şerhlerdir. Bazıları ise birinci cildin tamamını kapsayan ve diğer ciltlere başlamadan tamamlanan şerhlerden oluşmaktadır. Bunların arasında, *Mesnevî*'nin birinci cildinin tamamını ve diğer ciltlerin bir kısmının şerhini ihtiva eden eserler de bulunmaktadır. Söz konusu şerhler şöyledir:

a. Mu'înî (ö. XV. yy.):

XV. asırda yaşamış olduğu ileri sürülen Muînüddîn b. Mustafa'nın doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir.³ Mevlevî olan Muînî'nin *Mesnevî-i Murâdiye* adlı *Mesnevî* şerhi bulunmaktadır. Eserin adından da belli olduğu üzere, Muînî bu kitabı II. Murad'ın (1421-1451) isteği üzerine telif etmiştir. Bu eser, *Mesnevî*'nin birinci

¹ *Mesnevî*'nin terüme ve şerhleri için bkz. İsmail Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevî tercüme ve Şerhleri**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008; Şener Demirel, **Dinle Neyden: Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri**, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009, s. 9-42.

² *Mesnevî*'nin diğer dillerdeki tercümeleri için bkz. Şener Demirel, a.g.e. s. 17-20; Mevlânâ'nın eserlerinin diğer dillerdeki tercüme ve mealleri için bkz. Franklin D. Lewis, **Rumi, Past and Present, East and West**, Oneworld Publications, London, 2014, s. 529-576; Franklin Lewis, **Mevlânâ, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı**, çev. Gül Çağalı Güven, Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010, s. 635-697.

³ Kemal Yavuz, **Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyesi Mesnevî Tercüme ve Şerhi – Gramer ve Sözlük – I**, S.Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya, 2007, s. 19.

cildinin aynı vezinde manzum şerhidir ve 839/1436 yılında yazılmıştır. Eser Kemal Yavuz tarafından neşredilmiştir.⁴

b. Kayserili Ebussuûd Efendi (ö. XVI. yy.)

Seyyid Ebussuûd b. Seyyid Sadullah b. Seyyid Şeyh Lütfullah b. Seyyid Şeyh İbrahim el-Hüseynî el-Kayserî, *Mesnevî* nin birinci cildine şerh yazan başka bir âlimdir. Mensur olan bu eserin tamamlanma tarihi 985 yılının Cemaziyelevvel'inin ilk cuması yani 19 Temmuz 1577'dir. *Şerh-i Mesnevî* olarak tanınan bu eserde *Mesnevî* nin Arapça dîbâcesi şerh edilmemiştir. Beyitleri bütün olarak değil, mısra mısra şerh eden Ebussuûd Efendi, Farsça başlıkları da tercüme veya şerh etmemiştir.⁵ Bu eser mufassal tercüme veya muhtasar şerh niteliğindedir.⁶

c. Abdülmecîd-i Sivâsî (ö. 1049/1639)

Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun şeyhlerinden biri olarak tanınan Sivâsî, Horasan'dan Zile'ye göçen bir ailenin çocuğu olarak 971/1536 yılında doğmuş ve 1049/1639 senesinde vefat etmiştir.⁷ Yirmiden fazla eseri olan Sivâsî'nin *Mesnevî* üzerine birden fazla çalışması bulunmaktadır.⁸ Sivâsî'nin *Şerh-i Mesnevî* adlı eseri, *Mesnevî* nin birinci cildinin ortalarına kadar olan bölümünü ihtiva etmektedir. Sivâsî, iki defa Mevlânâ'yı rüyasında görmüş üçüncü defa ise Mevlânâ'nın kendisinden *Mesnevî* yi şerh etmesini istemesi üzerine bu eseri kaleme almıştır.⁹

ç. Cân-ı Âlem Efendi (ö. XVII. yy)

Pîr Muhammed Efendi veya Cân-ı Âlem Efendi adlarıyla tanınan müellif Balıkesirli ve Mevlevîdir. Pîr Muhammed'in *Hazînetü'l-Ebrâr* adlı eseri, *Mesnevî* nin ilk dört cildinin şerhi olarak bilinmektedir. Bu eserin *Mesnevî* nin

⁴ Bkz. Kemal Yavuz, a.g.e.

⁵ Mehmet Özdemir, "Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri" *Turkish Studies*, Volume 11/20 Fall 2016, s. 457. Eser yayımlanmıştır: Turgut Koçoğlu, *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî, Şerh-i Mesnevî*, Kayseri: Laçın Yayınları, 2014.

⁶ İsmail Güleç, a.g.e., s. 159.

⁷ Cengiz Gündoğdu, "Abdülmeccid Sivâsî", *DİA*, İstanbul, 2009, C: XXXVII, s. 286.

⁸ Bkz. Cengiz Gündoğdu, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçe'ye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdülmeccid-i Sivâsî'nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları" *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 9, sayı: 25, güz 2005, s. 115-121

⁹ İsmail Güleç, a.g.e., s. 161.

üçüncü ve dördüncü ciltlerine olan şerhlerinin kütüphanelerdeki künyesi bilinse de ilk iki cildin nerede olduğu tespit edilememiştir.¹⁰

d. Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1661)

XVII. asrın öne çıkan âlimlerinden olan Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* adlı eseri, *Mesnevî*'nin ilk cildine yazılmış en kapsamlı şerhtir. Eser beş cilt halinde basılmıştır. Bu tez çalışmasının konusu olan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* ile ilgili tezin ikinci bölümünde ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

e. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)

İsmail Hakkı Bursevî, 1063/1653 yılında Aydos'ta doğup 1137/1725 senesinde Bursa'da vefât etmiştir. Döneminin tanınan âlimlerinden biri olarak bilinen ve tefsîr çalışmalarının yanı sıra şairliğiyle de öne çıkan Bursevî, Celvetiyye tarikatına mensup olması hasebiyle Celvetî ve belli bir süre Üsküdar'da ikamet ettiği için Üsküdârî nisbeleriyle de anılmıştır.¹¹ Bursevî'nin *Rûhu'l-Mesnevî* adlı eseri *Mesnevî*'nin birinci cildinin ilk yedi yüz kırk sekiz beytinin şerhidir. Bursevî, *Mesnevî*'nin birinci cildinin başındaki Arapça dîbâceyi şerhine dahil etmemiştir ve doğrudan beyitleri şerh etmeye başlamıştır. Eser, İsmail Güleç tarafından yayımlanmıştır.¹²

f. Âbidin Paşa (ö. 1906)

1843 yılında doğup 1906 senesinde vefat eden Âbidin Paşa, Arapça ve Farsça ile birlikte Arnavutça, Fransızca ve Yunanca da bilen bir siyaset adamı ve mutasavvıftır. Âbidin Paşa'nın *Şerh-i Mesnevî* adlı eseri, *Mesnevî*'nin ilk cildinin şerhidir. Bununla beraber, *Mesnevî*'nin birinci cildindeki "A'râbî Kıssası"nın şerhini ihtiva eden başka bir eseri de bilinmektedir.¹³ Âbidin Paşa'nın *Şerh-i Mesnevî*'de

¹⁰ Bkz. İsmail Güleç, a.g.e., s. 163.

¹¹ Ali Namlı, "İsmâil Hakkı Bursevî" *DİA*, İstanbul, 2001, C: XXIII, s. 102-106.

¹² İsmail Hakkı Bursevî, *Mesnevi Şerhi, Ruhu'l-Mesnevi*, haz. İsmail Güleç, İnsan Yayınları İstanbul, 2017.

¹³ Mehmet Özdemir, a.g.e., s. 481.

Sarı Abdullah Efendi'nin de şerhinden istifade ettiği ileri sürülmektedir. Ayrıca, onun şerhi önceki *Mesnevî* şerhlerinin tekrarı olması açısından eleştirilmiştir.¹⁴

g. Esad Dede (ö. 1911)

1834 yılında Selânik'te doğup yirmi yaşında İstanbul'a yerleşen Mehmed Esad Dede, kendi döneminin tanınan Mevlevî şeyhi ve mesnevîhanlarından biridir. Esad Dede aynı zamanda Ahmed Avnî Konuk (ö. 1938) ve Tâhirülmevlevî (ö. 1951) gibi diğer *Mesnevî* şarihlerinin mürididir. Esad Dede'nin *Mesnevî-i Şerif Tercüme ve Şerhi*, *Mesnevî*'nin birinci cildinin beş yüz altmış altı beytinin tercüme ve şerhidir.¹⁵ Esad Dede *Mesnevî*'nin birinci cildinin başındaki Arapça dîbâceyi şerh etmemiştir. Beyitlerin şerhinde ise dilbilgisi ve kelime anlamlarına yoğunlaşmıştır.

ğ. Kenan Rifâî (ö. 1950)

XX. asrın öne çıkan sûfilere arasında yer alan Kenan Rifâî, 1876'da Selânik'te doğup 1950 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kenan Rifâî *Mesnevî* dersleri vermiştir. *Şerhli Mesnevî-i Şerif* adlı eser de bu dersler sırasında tutulan notların Kenan Rifâî'nin seçkin talebeleri tarafından kitaplaştırılmış halidir. Eser, *Mesnevî*'nin birinci cildinin şerhini ihtiva etmektedir.¹⁶ Kenan Rifâî'nin yine talebeleri tarafından yayımlanmış olan *Sohbetler* adlı kitabında de yer yer *Mesnevî*'nin bazı beyitleri şerh edilmiştir.¹⁷

h. Veysel Öksüz (ö. 1993)

1927 yılında Konya'nın Yarma nahiyesinde doğup 1993 yılında vefat eden Veysel Öksüz, Farsça bilmemesine rağmen, var olan Türkçe tercüme ve şerhlerden yola çıkarak *Mesnevî*'nin birinci cildini hem tercüme hem de şerh etmiştir. *Mesnevî*

¹⁴ Bkz. İsmail Güleç, a.g.e., s. 175; İsa Çelik, *Abidin Paşa'nın Mesnevi Şerhi ve Tasavvufi Düşünceleri*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 164.

¹⁵ Nesrin Öktay, "Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi", Marmara Üniversitesi SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi) 2008, s. 51.

¹⁶ İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevî tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 177-178. Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2017.

¹⁷ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2017.

tercümesi hece vezniyle yazılmış 4003 beyitten oluşmaktadır. Şerhi ise 123 sayfalık daktilo halindedir ve yayımlanmamıştır.¹⁸

¹⁸ Emine Yeniterzi, **Mevlânâ Âşığı Konyalı Bir Şâir Veysel Öksüz ve Şiirleri**, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya, 2006, s. 13-14.

BİRİNCİ BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Hayatı

Eserlerinde kendisini Abdullah b. es-Seyyid Muhammed b. Abdullah el-Kostantinî olarak tanıtan Sarı Abdullah Efendi'nin doğum tarihi bazı kaynaklarda 29 Safer 992/12 Mart 1584 ve bazı kaynaklarda ise ay ve gün belirtilmeden sadece 992/1584 olarak kaydedilmiştir.¹⁹ Doğum yeri İstanbul'dur.²⁰ Babası Seyyid Muhammed Efendi, XVI. asrın ikinci yarısında İstanbul'a göçen Mağrib²¹ şehzadesidir. Bazı araştırmacılar Seyyid Muhammed Efendi'nin I. Ahmed (1603-1617) döneminde İstanbul'a göçtüğünü iddia etseler de Abdullah Efendi'nin doğum tarihine göre bu iddia doğru değildir.²² Seyyid Muhammed Efendi, Sadrazam Halil Paşa'nın (ö. 1038/1629) kardeşi beylerbeyi Mehmed Paşa'nın (ö. 997/1589) kızıyla evlenmiş ve Sarı Abdullah Efendi bu evlilik sonucu dünyaya gelmiştir.

Abdullah Efendi'nin "sarı" lakabı ile ilgili iki farklı rivâyet bulunmaktadır: Bazı kaynaklarda sarışın olması, bazı kaynaklarda ise zerrîn türü sarı laleler yetiştirdiği için kendisine Sarı Abdullah dendiği ifade edilmektedir.²³ Bu bağlamda, Abdullah Efendi'nin şükûfe-perverân reisi olarak tayin edildiğini de kaynaklardan öğrenmekteyiz.²⁴

Sarı Abdullah Efendi henüz küçük yaşlardayken babasını kaybeder ve yetim kalır. Bunun üzerine, daha temyiz yaşına gelmeden babalığı ve hâmîsi olan Hacı Hüseyin Ağa vâsıtası ile Melâmîliğin kutbu sayılan İdris-i Muhtefî'ye (ö. 1024/1615) intisap eder. Yine daha küçük yaşlardayken Mevlevî şeyhi İsmail-i Ankarevî (ö.

¹⁹ Büşra Çakmaktaş, "Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri", Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2017, s. 36.

²⁰ a.g.e. s. 39.

²¹ Mağrib, Kuzey Afrika bölgesinde bulunan ülkenin adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Harekât, "Mağrib", *DİA*, İstanbul, 2003, C: XXVII, s. 314.

²² Bkz. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001, s. 345-346; Ülker Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi* Konya, Umde Yayınevi, 2017, s. 68.

²³ Bünyamin Ayçiçeği,

<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=909> (erişim tarihi: 13.11.2019); Ülker Aytekin, a.g.e. s.73-74.

²⁴ Şaban Er bu konuyla ilgili Sultan İbrahim Han'ın Sarı Abdullah Efendi'ye verdiği beraati eserinde yayınlamıştır. Bkz. Şaban Er, *Melâmîlik ve Osmânî Devri Melâmîleri*, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2015, s. 345.

1041/1631) ve Celvetî şeyhi olan Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî (ö. 1038/1628) gibi dönemin büyükleriyle temasta bulunur. Sarı Abdullah Efendi bu yaşlarda hattatlık öğrenir ve bu konuda hayli yol alır. Bazı eserlerinin müellif hattı nüshalarından hareketle hattının güzel olduğu söylenebilir.²⁵ Kaynaklarda ilim tahsil ettiği ulemanın isimleri ile ilgili, hat hocası Hâlid Efendi dışında pek bilgiye rastlanmamaktadır.²⁶ Ne var ki eserlerinde ve özellikle *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’de görüldüğü üzere, Arapça ve Farsça başta olmak üzere tefsîr ve hadîs gibi ilimlere iyi derecede âşina olduğu söylenebilir.

Abdullah Efendi’nin hat tahsili, meslekî hayatının yönünü belirlemiştir. Şöyle ki öncelikle Halil Paşa’nın dividdârlığını, sonrasında ise Dîvân-ı Hümâyûn Tezkireciliği yapmıştır. Hatta İran muharebesine gönderilen Halil Paşa ile birlikte tezkireci olarak yola çıktığı seferde, dönemin reisülküttâbı Mehmed Efendi’nin Tokat’ta vefatı üzerine (1037/1627), Paşa’nın emri ile Reisülküttâblık derecesine bile terfi etmiş ancak birkaç ay sonra, Paşa’nın görevden alınmasıyla birlikte o da görevden azledilmiştir.²⁷

Bu azilden sonra Paşa ile birlikte tebdil-i kıyafet yaparak gizlice İstanbul’a dönen Abdullah Efendi, Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî’ye iltica etmiştir. Ne var ki kısa süre sonra hem Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî hem de Halil Paşa vefat etmiştir. Her iki hâmîsini de kaybeden Abdullah Efendi, bu hadiselerden sonra memuriyetten uzaklaşarak on yıllık bir süre inzivâya çekilir.²⁸ Mütalaa ve eser telifi ile geçen bu on yıllık sürede ortaya çıkan en mühim eseri şüphesiz 1041/1631 yılında tamamlanan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’dir.

Abdullah Efendi, IV. Murad döneminde (1623-1640) ve Bağdad seferi sırasında (1638) Reisülküttâb kaymakamlığı görevine getirilerek memuriyet hayatına geri döner. Seferde Reisülküttâb İsmâil Efendi’nin şehit düşmesi neticesinde tekrar reisülküttâblık derecesine getirilir. Fetih sonrası ordu Diyarbekir’e ulaştığında, tekrar reisülküttâb kaymakamlığı vazifesine geri atanır ve reislik Hüseyin Efendi’ye geçer. Bu hadiseden sonra Sarı Abdullah Efendi memuriyet hayatı bakımından gittikçe

²⁵ Bkz. Ek. nr. 1.

²⁶ Şaban Er, a.g.e. s. 343.

²⁷ A.g.e. s.344.

²⁸ Ülker Aytekin, a.g.e., s. 72

düşen bir çizgide ilerler. Yetmiş yaşında memuriyet hayatını bitirip tekrar inzivâya çekilir ve lale yetiştiriciliği ile ilgilenmeye başlar.²⁹

Abdullah Efendi yetmiş altı yaşında ve istiska (verem, ödem) hastalığı sebebiyle İstanbul'da vefat etmiştir.³⁰ Topkapı, Maltepe mezarlığındaki mezar taşı, vefat tarihini 23 Safer 1071/ 28 Ekim 1660 olarak göstermektedir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda başka tarihler bildirilse de mezar taşındaki tarih kabul görmüştür.³¹ Dönemin büyük şairleri Abdullah Efendi'nin vefatı için tarih düşmüşlerdir. Bunlardan Nâilî-i Kadîm'in (ö. 1077/1666) düşürdüğü târih de 1071 yılını göstermektedir:

Gitdi ol râst-rev-i câdde-i her dü serâ
Ki yanında yok idi farkı gedâdan şâhuñ
Hak bu kim zîver-i ser-nâme-i a'mâli idi
Mansıb-ı âhiret ol hâce-i âlî-câhuñ
Âciz u kâsır idi bilmede zâhir-bînân
Rütbe-i zâtını ol ârif-i kâr-âgâhuñ
Fukarâ melce'i bir pîr idi dünyâda dahi
Dâr-ı ukbâda da makbûli ola dergâhuñ
Vakt-i rihlette dedim Nâilîyâ târihin
Zâyir-i 'Adn ola rûhı, Sarı Abdullâh' uñ.³²

(زایر عدن اوله روحی صاری عبداللهک)

²⁹ A.g.e., s. 73.

³⁰ Tez çalışması sırasında Sarı Abdullah Efendi'nin torunları olduklarını ileri süren iki kişi ile tanıştık. Bunlardan biri Kayseri'de ve diğeri İstanbul'da ikamet etmektedir. Kayseri'de ikamet eden Ömer Faruk Sungar Bey'den soyunun hangi vesile ile Abdullah Efendi'ye dayandığına dair net bilgiler edinemedik. Kendisi ile yaptığımız görüşmede, yıllar önce vefat eden ebeveyninden bu bilgiyi öğrendiğini söyledi. İstanbul'da ikamet eden Murat Dezgahcı Bey ise TRT İstanbul radyosundan emeklidir. Murat Bey, kendi araştırmaları sonucu Sarı Abdullah Efendi'den günümüze ve kendi ailesine kadar uzanan soyağacını bizimle paylaştı. (Bkz. ek nr. 5) Bu soyağacına göre, XIX. miladi asırda vefat eden ve *Cevâhîr-i Bevâhîr-i Mesnevî* nin müellifi Sarı Abdullah Efendi'nin soyundan gelen başka bir Sarı Abdullah Efendi daha vardır. Konu ile ilgili Murat Dezgahcı Bey'in araştırmaları devam etmektedir.

³¹ A.g.e., s. 77, Necdet Yılmaz, a.g.e., s. 347-348.

³² Mustafa Nâilî, *Nâilî-i Kadîm Divânı*, haz. Haluk İpekten, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 496.

XVII. asır şairlerinden olan Nisârî'nin (ö. 1073-1075/1662-63/1664-65) düşürdüğü tarih de 1071/1660 yılını göstermektedir:

Nisârî! Fevti için bâğbân-ı dil dedi târîh:
Gül-i nesrîn-i 'Adn ola Îlâhî Sarı Abdullâh³³

(گل نسرين عدن اولاهى صارى عبدالله)

Bahsi geçen mezarlıkta Sarı Abdullah Efendi'nin mezarının yanında Hamzavî-Melâmî tarikatına mensup başka zatların da kabri bulunmaktadır.³⁴ Abdullah Efendi'nin mezar taşı Hamzavîlerin mezar taşı olarak bilinen “bî-ser ü pâ” (başsız ayaksız) taş olup üzerinde talik yazı ile şu ibareler bulunmaktadır:

مرد معنوی، شارح مثنوی، سابقاً رئیس الکتاب، حضرت عبدالله افندی ابن السید محمد روح شریف لریچون

[Merd-i Ma'nevî, Şârih-i *Mesnevî*, sâbıkan reîsülküttâb, Hazret-i Abdullah Efendi ibni's-Seyyid Muhammed rûh-ı şerifleriçün.]

Ayak taşında ise yine talik yazı ile şöyle yazmaktadır:

جميع اهل ايمان ارواحیچون، رضای الله ایچون، الفاتحه. فی صفر لسنه 1071، 23

[Cemî'-i ehl-i îmân ervâhı içün, rızâ-i Allâh içün, el-Fâtiha. Fî Safer, li-sene 1071, 23]

Ayak taşının yanında bir de yeni harflerle eklenen bir taş bulunmaktadır. Kabri ziyaret ettiğimizde taşların yakın zamanda yeşil renkle boyandığını gördük. Yeni harflerle eklenen mezar taşında ise şöyle yazmaktadır:

هوالباقی

MELAMÎ ŞEYHLERİNDEN

SEYYİD MEHMED

EFENDİ'NİN OĞLU

SARI ABDULLAH EFENDİ

³³ Şaban Er, a.g.e., s. 349

³⁴ Abdülbâki Gölpinarlı, *Melâmîler ve Melâmîlik*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2015, s. 138; Ülker Aytekin, a.g.e. s. 78-79.

RUHUNA FATİHA

D. HİCRİ. 992

Ö. HİCRİ. 1071³⁵

Abdullah Efendi'nin yetmiş altı senelik hayatı süresince Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık dokuz defa el değiştirmiştir. Söz konusu dokuz padişahın isimleri şöyledir:

III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), I. Mustafa (1622-1623), IV. Murad (1623-1640), İbrahim (1640-1648), IV. Mehmed (1648-1687).

XVII. asırda hüküm sürmüş olan padişahların listesini vermek gerekirse, yukarıdaki listeden III. Murad'ı çıkartıp II. Mustafa'yı (1695-1703) eklemek gerekir. Demek oluyor ki bu asrın tamamına bakıldığı zaman yine padişahlığın dokuz defa el değiştirdiği görülmektedir. Önceki asırlarda toplam on üç padişah tarafından yönetilen bir imparatorlukta bir asır boyunca dokuz defa padişahın değişmesi, istikrar ve düzenin değiştiğini, sıkıntılı bir sürecin başladığını göstermektedir.

XVII. asrın başlarında ve III. Murad'dan sonra, Osmanlıda bazı değişimler başlamaktadır. İktisadî, siyasî ve askeri alanlarda gerçekleşen bu ciddi değişimler sonucu, önceki asırlarda elde edilen güç yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Esasında XVII. asır, Osmanlı tarihinde özel bir konumda değerlendirilmektedir. Devlet uzun süre valide sultanlar ve saray ağalarının etkisinde kalmıştır, rüşvet ve yolsuzluk devlet erkanına sızmıştır ve bu asırdaki bazı olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderinde çok ciddi rol oynamıştır.

XVII. asır askerî, idârî ve iktisadî açıdan bir çözülme ve çöküş dönemi olmakla birlikte, itikadî açıdan da önceki asırlarda alevlenen tekke-medrese gerginliğinin arttığı çağdır. Bu gerginliğin en bariz örneği ise Kadızâdeliler ve Sivâsîler arasındaki

³⁵ Abdullah Efendi'nin mezarının fotoğrafları için bkz. ek nr. 3, ek nr. 4, ve ek nr. 5.

tartışmalardır. Bu bağlamda, Kazdızâdelilerle mücâdele eden dokuz büyük sûfiden biri de Sarı Abdullah Efendi'dir.³⁶

Abdullah Efendi'nin devlette önemli hizmetlerde bulunduğu yıllar, Osmanlı İmparatorluğu'nun on yedinci padişahı IV. Murad dönemine tesadüf etmektedir. IV. Murad tahta çıkartıldığında on bir buçuk yaşındadır ve padişahlığının ilk yıllarında devlet, padişahın validesi olan Kösem Sultan tarafından yönetilmektedir. Yirmi sekiz yaşında vefat eden IV. Murad'ın on yedi yıllık saltanatı süresince çeşitli önemli hadiseler gerçekleşmiştir.³⁷

Bu asırda siyasî, iktisadî ve itikadî açıdan yaşanan olumsuz hadiselerle rağmen Türk edebiyatı açısından önceki asırlarda başlamış olan yükseliş devam etmiştir. Esasında tekâmülünü XVI. asırda tamamlayan klâsik edebiyat, muhkem bir seviyeye ulaşarak bu asırdaki olumsuzluklardan fazla etkilenmemeyi başarmıştır.³⁸

XVII. yüzyıl, Türk edebiyatının en parlak dönemlerinden biridir. Bu asırda çok sayıda şair yetişmiştir. Tezkire kitaplarında yüzlerce şairin isminin geçmesiyle birlikte, bu asra ait sadece İstanbul kütüphanelerinde yüz elliden fazla şairin divanının bulunması, bu çağdaki edebî faaliyetlerin büyüklüğünü göstermektedir.³⁹ Üslup olarak bu dönemin şiirini ve şairlerini etkileyen akım ise "Sebk-i Hindî" akımıdır.⁴⁰ Bu asırda yetişen en önemli şairler olarak Nef'î (ö. 1044/1635), Nev'î-zâde Atâ'î (ö. 1045/1635), Şeyhülislam Yahyâ (ö. 1053/1644), Nâi'lî-i Kadîm (ö. 1077/1666), Neşâtî (ö. 1085/1674), Cevrî (ö. 1065/1654), Nedîm-i Kadîm (ö. 1081/1670) ve Nâbî (ö. 1124/1712) gibi isimler sayılabilir.

XVII. asırdaki mensur eserlere bakıldığında tezkire, tarih, seyahatname, şerh ve ilmî eserler olmak üzere nesir olarak çok önemli eserlerin kaleme alındığı

³⁶ Ali Fuat Bilkan, **Fakihler ve Sofular Kavgası (17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 101.

Kadızâdeliler ve Sivâsîlerle ilgili bkz. Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", **DİA**, C: XXIV, İstanbul, 2001, s. 100-102; Cengiz Gündoğdu, "Abdülmeccid Sivâsî" **DİA**, C: XXXVII, İstanbul, 2009, s.286-287; İbrahim Baz, **Kadızâdeliler-Sivasiler Tartışması**, Ankara, Otto Yayınları, 2019.

³⁷ Bkz. Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi 2**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 150- 164.

³⁸ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s. 448-449.

³⁹ A.g.e., s. 449.

⁴⁰ Bkz. a.g.e, s. 415, Ali Fuat Bilkan, "Sebk-i Hindî", **DİA**, C: XXXVI, İstanbul, 2009, s. 253-255.

görülmektedir.⁴¹ *Mesnevî*'nin en mühim şerhlerinden sayılan ve Türkçe kaleme alınmış olan *Fâtihu'l-Ebyât*, İsmâil Ankaravî (ö. 1041/1631) tarafından bu asırda yazılmıştır. Bu asırdaki diğer önemli *Mesnevî* şerhi ise Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*sidir.

Abdullah Efendi şiir neşvesi olan bir siyaset adamı ve sûfidir. Kaleme aldığı şiirlerinde “Abdî” ve “Abd” mahlasını kullanmıştır. Nesir dili ve özellikle *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin dilinin aksine, Abdî'nin şiir dili sade ve anlaşılırdır. Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî Şerhi*'nde ve diğer eserlerinde bazen kendi şiirlerine de yer vermiştir; ancak onun en çok bilinen şiiri *Meslekü'l-Uşşâk* adlı kasîdesidir.⁴²

1.2 Eserleri

Kaynaklarda Sarı Abdullah Efendi'ye ait olduğu ileri sürülen birçok eser vardır. Dolayısıyla bu eserleri, müellifi kesin olarak Sarı Abdullah olanlar ve kendisine atfedilen eserler şeklinde iki grupta sınıflandırmak mümkündür:

1.2.1 Sarı Abdullah Efendi'ye Ait Olan Eserler

1.2.1.1 Semerâtü'l-Fu'âd fi'l-Mebde'i ve'l-Me'âd

Sarı Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı ilk eseridir. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 784 numarada kayıtlı nüshasına göre eser, 18 Şevval 1033/3 Ağustos 1624 Cumartesi günü yazılmaya başlamış ve 2 Zilhicce 1033/15 Eylül 1624 Pazar günü tamamlanmıştır. Buna göre eser, kırk iki günlük bir sürede telif edilmiştir.

İsmi “Başlangıç ve Sonda Gönül Meyveleri” şeklinde tercüme edebileceğimiz eser, beş bölüm ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Hâtime kısmında yer alan sebab-i te'lîfe göre kitabın telif sebebi şöyledir: Sarı Abdullah Efendi, İskender Paşa'nın Tophane'de Mevlevîler için yaptırdığı hankahda İsmail-i Ankaravî'nin sohbetine katılır. Ankaravî *Mesnevî*'nin III. defterindeki “Kıssa-i Dakûkî ve

⁴¹ Bu asırdaki mensur eserlerle ilgili bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s. 506-519.

⁴² Bu kaside'nin metni ve Sarı Abdullah Efendi'nin torunu olan La'li-zâde Abdülbakî'nin ona olan zeyli için bkz. Bünyamin Ayçiçeği, “Sarı Abdullah Efendi (ö. 1661)'nin Meslekü'l-Uşşâk Kasidesi ve La'li-zâde Abdülbakî (ö. 1746)'nin Zeyli, **Turkish Studies**, Volume 9/3 Winter 2014, Ankara, s.189-211. Kasidenin şerhi için bkz.: La'li-zâde Abdülbakî, **Hediyetü'l-Müşâk**, Haz. Bünyamin Ayçiçeği, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020.

Kerâmâteş” yani “Dakûkî Hikâyesi” olarak bilinen hikâyenin bir bölümünü şerh etmektedir.⁴³ Şerhi geçen beyit üzerine Ankaravî, *Mesnevî*’deki bazı sırları açıklar ve meclisteki herkes nasîbince bu sırlardan faydalanır. Bu sohbet Sarı Abdullah Efendi’yi öylesine mest eder ki sekri geçip sahv haline geldiğinde bu konu ile ilgili içinde bir risâle yazmak hissi uyanır. Bunun üzerine Sarı Abdullah Efendi “Rûh-ı Mevlânâ ve sırr-ı Hacı Bayrâm’dan istimdâd” ederek bu risaleyi yazar. Eser Nakşibendiyye, Mevleviyye, Bayramiyye, Kübreviyye, Kâdiriyye ve Melâmiyye tarikatleri silsileleri hakkında bilgi vermektedir.

Eserde *Mesnevî*’ye ve *Gülşen-i Râz*’a çok sayıda gönderme yapılmaktadır. Bununla birlikte, Sarı Abdullah Efendi’nin kendi şiirleri de yer yer eserin içinde yer alır.

Semerâtü’l-Fuâd 1288 senesinde Matbaa-i Âmire tarafından basılmıştır. Ayrıca, 1967 yılında Kenan Necefzâde bu eseri *Gönül Meyveleri* adıyla sadeleştirerek Neşriyat Yurdu’nda bastırmıştır. Bu sadeleştirilmiş metin hatalı ve sağlıksızdır. Eser, 2007 yılında matbu nüsha esas alınarak Abdurrezzak Tek tarafından tekrar neşredilmiştir.⁴⁴ Ayrıca, *Semerâtü’l-Fuâd* Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Safi Arpaguş tarafından tekrar yayına hazırlanmaktadır.

1.2.1.2 *Cevâhîr-i Bevâhîr-i Mesnevî*

Çalışmamızın konusu olan bu eser hakkında ayrıntılı bilgi ileride verilecektir.

1.2.1.3 *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye*

Abdullah Efendi’nin de bizzat katıldığı Bağdad fethini tebrik etmek için IV. Murad’a ithâf edilerek 1049/1639 yılında telif edilmiş olan *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye*, tasavvuf ve tasavvuf büyüklerini konu eder. Türkçeye “başlangıç cevheri ve bitiş incisi” olarak tercüme edebileceğimiz *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye* ismi esere bizzat Sarı Abdullah tarafından verilmiştir. Eserin yazılış sebebini ise “hullân-ı ebrâra zebân-ı Türkî ile sır”ları paylaşmak olarak

⁴³ Bu hikayenin Türkçesi için bkz. Y.K.M. III/1929-1959.

⁴⁴ Abdurrezzak Tek, *Melâmet Risâleleri, Bayrâmî Melâmîliği’ne Dâir*, Emin Yayınları, Bursa, 2007, s. 63-120.

belirttikten sonra, (kuvvetle muhtemel Attâr-ı Tûnî'den aldığı⁴⁵) Farsça beyitlerle açıklar:

...‘atebe-i ‘aliyye-i sermed-i üstüvâr-ı şehriyârîye nişâr ve esmâ’-i eşvâķ-ı hullân-ı ebrâra âvîze-i dürr-i şehvâr olmak için zebân-ı Türkî ile beyâna tercemân olup serâperde-ı ızmârda sitâre-güzîn-i efkâr olan setîre-i mezâmînüñ çehre-i zîbâ-yı haķâ’iķ-şî‘ârından kınâ‘-ı girân-bahâ’-i nikât ve esrârı ref‘ ile ‘uyûn-ı iştiyâķ ‘uşşâķa izhâr ve *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye* ile tesmiye ihtiyâr olundu tâ ki şevķ-ı rü’yet-i didâr ile nişâr-ı naķd-i efkâr ve nazâr be-tekrâr idüp esrâr-ı mebdē ve ma‘âda vâşıl ve fenâ’-i aşlilerine nâ’il oldukça ol memdûķ-ı cihân ve şehenşâh-ı zamânuñ du‘â’-i hayrlarına müştâķil olalar. Nazm:

کنون بشنو که جبار جهان دار

قدیم و قادر و قیوم و دادار

چه دولت‌ها به مشتی خاکیان داد

که دلشان را یقین بی گمان داد

ز حالات دل ارباب معنی

بگویم نکته‌ای از باب معنی

ولی خواهم که آن وهّاب و غفّار

کند یک ذره از توفیق در کار

که تا محرم شوی اسرار ایشان

بدانی جمله کار و بار ایشان

⁴⁵ Feridüddin Attâr-ı Tûnî, kendisini Feridüddin Attâr-ı Nişaburi olarak tanıtan ve onun eserlerine çokça eklemeler yapan ve kendi eseriymiş gibi geçinen, IX. Hicri asırda yaşadığı ileri sürülen bir kişidir. *Mantuku’t-tayr* müellifi Attâr’a atfedilen *Cevherü’z-zât* gibi bazı eserlerin ona ait olduğu son yıllarda yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi gerek *Mesnevî Şerhi*’nde gerekse diğer eserlerinde bu kişinin eserlerinden ve özellikle *Cevherü’z-zât*’tan yüksek bir ihtimalle onu gerçek Attâr düşünüp sahte bir Attâr’ın var olabileceğini tahmin edemedi çokça alıntılarda bulunmuştur.

کنون مضمون جمله باز گویم

تو را از سرّ حق بس راز گویم⁴⁶

Beyitlerin tercümesi şöyledir: “Şimdi dinle ve gör ki dünya padişahı olan Cebbâr, Kadîm, Kâdir, Kayyûm ve Dâdâr (olan Allah), bir avuç topraktan yaratılmış olanlara şüphe işlemeyen bir gönül bahşederek onlara nice devletler verdi. Şimdi mâna erbabının gönüllerinin hallerinden, mânâlı bir nükte söylemek istiyorum ancak (her şeyden önce) o Vehhâb ve Gaffâr’dan işlerimde biraz muvaffakiyet vermesini diliyorum. Ta ki (bunları duyunca) sen de onların sırrına mahrem olasın ve onların neler yaptığını bilesin. Şimdi bunların hepsinin mazmununu söyleyip Hakk’ın sırlarından bir hayli sırrı seninle paylaşacağım.”

Eserin baş tarafındaki tasavvufî bilgilerden hareketle *Cevheretü’l-Bidâye* için, bir bakıma düzensiz bir tasavvuf ansiklopedisi olan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’nin düzenli hâlidir denebilir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’de tasavvufî konular sırası geldikçe şerh edilmiştir. *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye* ise tasavvufa dair mefhûmlar açıklanmak için yazılmıştır. Bu eserde yer alan bazı kavramlar şöyledir: Vücut mertebeleri, latîfeler ve etvâr-ı seb‘a, velî, nebî, resûl, ricâlü’l-gayb vb. Ayrıca eserde Hz. Âdem ve Hz. Peygamber ve dört halife dışında on iki imam, dört büyük mezhep imamından sonra, Nakşibendiyye ve Halvetiyye silsilesi verilmektedir. Bu eserde de Sarı Abdullah’ın diğer eserlerinin çoğunda görüldüğü gibi *Mesnevî* beyitleri yer almaktadır.

Bu eser sadece isim olarak Sarı Abdullah Efendi’nin ilk kitabı olan *Semerâtü’l-Fu’âd fi’l-Mebde’ ve’l-Meâd*’a benzerlik göstermeyip muhtevâ açısından da benzerlik gösterir. *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye* üzerine 2015 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Zübeyde Özer tarafından doktora tezi hazırlanmıştır.⁴⁷

⁴⁶ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 3792, 15b-16a; Zübeyde Özer, “Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye (Metin-İnceleme-Sözlük)”, İstanbul Üniversitesi SBE, (basılmamış doktora tezi) İstanbul, 2015, s. 214-215.

⁴⁷ Zübeyde Özer, a.g.e.

1.2.1.4 Düstûru'l-İnşâ

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî gibi bu eserin de ebced harfleriyle adı telif tarihini göstermektedir. *Düstûru'l-İnşâ* (دستور الانشاء) 1053/1643 senesine tekabül eder. Ne var ki bu tarih Aytekin'in çalışmasında 1053/1640 olarak kayıtlıdır.⁴⁸ *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de olduğu gibi, Abdullah Efendi'nin talebesi ve musahibi olan Cevrî (ö. 1065/1654) bir medhiye yazarak esere tarih düşürmüştür. Düşürülen tarih de kitabın adıdır:

Hezārān āferīn ey kıl-k-i Cevrī
Yine ḥüsn-i cemālūñ oldı peydā
Yine bir nüṣṣa taḥrīr eyledūñ kim
Pesend eyler görüp a' lā vü ednā
Çıķup bir tuḥfe mecmū' a beyāza
Sevādūñdan görüñdi nūr-ı beyzā
Ne nüṣṣa, Baḥr-i zaḥḥār-ı cevâhir
Ne mecmū' a, yem-i lü'lü'-i lālā
Ne nüṣṣa, münşe'āt-ı pür-ma' ānī
Ne mecmū' a, mekātīb-i dil-ārā
O tuḥfe nāmeler kim pādiṣāhān
Yazup birbirine itmişler ihdā
Ne nāme, her biri bir dürc-i gevher
Ne nāme, her biri bir baḥr-i ma' nā
Yazıldı mu' teber mecmū' alardan
Hem itdi intiḥāb üṣtād-ı dānā
' Uṭārid-ḥāme, ' Abdullāh Efendi
Ki bu fende odur bī-mişl ü hem-tā
Re'īs-i cümle-i küttāb-ı dīvān

⁴⁸ Ülker Aytekin, **Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi** Konya, Umde Yayınevi, 2017, s. 126. Bazı araştırmacılar sehven yapılan bu hatayı tekrar etmişlerdir. (bkz. Büşra Çakmaktaş, a.g.e., s. 83).

Güzîn-i zümre-i aşhâb-ı imlâ
Odur inşâda ‘ Abdullâh-ı şânî
Kelâm-ı pākî mürvârîd-i ebhâ
Hâkîkatde bu nüshâ münşiyâne
Revâdur bir nümüne olsa zîrâ,
Ki inşâda kavânin ü kavâ‘ id
Ne deñlü var ise olmuşdur icrâ
Budur bâ‘ iş ki oldı nâm u târih
Bu zîbâ nüshaya *Düsturu’l-İnşâ*

Fî sene 1053

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4304 numarada kayıtlı nüshası Cevrî hattı olup istinsah tarihi 1053 senesinin Cemâzilevvel’inin ortaları yani 1643 yılının Temmuz sonu ve Ağustos başlarına tekabül etmektedir. Eser II. Bâyezid’in (1481-1512) Abdurrahmân-ı Câmî’ye (ö. 898/1492) gönderdiği Farsça mektupla başlar ve 21 Rebiulevvel 1016/16 Temmuz 1607 tarihinde Sultan Ahmed zamanında Leh kralına yazılan Türkçe bir ahidname ile biter.

Eserde ve bu nüshada en çok dikkat çeken durumlardan biri özellikle fetihnamelerin sonundaki Türkçe ve Farsça mesnevilerin hususen belirtilmesi veya yer yer eserin içindeki diğer nazım şekillerinin eğik ve belirgin şekilde istinsah edilmesidir. Bu durum, yani eserin içinde çokça geçen “mesnevi” kelimesi, Ülker Aytekin’i ilginç bir tespite yönlendirmiştir:

“Eser, Mesnevî’nin siyâset târihimizde de önemli bir yer tuttuğunu ispatlaması bakımından özel bir öneme hâizdir. Hem Osmanlı hükûmeti hem de Acem hükûmeti tarafından yazılan mektuplarda Mesnevî beyitleri çokça ve bâzen uzun pasajlar hâlinde kullanılmıştır. Mesnevî’nin iki devlet arasında ortak bir dil ve mektuplarda kullanılan güzel bir ülsûp hâline gelmiş olduğunu Abdullah Bey’in eseriyle öğreniyoruz.”⁴⁹

⁴⁹ Ülker Aytekin, a.g.e., s. 126.

Ne var ki bu tespit doğru değildir. *Düstûru'l-İnşâ*'da “mesnevî” adı altında verilen beyitlerin büyük kısmı aruzun “feûlün feûlün feûlün feûl” kalıbıyla yazılmıştır ki bu vezinle Farsça telif edilmiş olan ve akla ilk gelen iki mühim eser vardır: İlki Firdevsî'nin (ö. 411/1020 [?]) *Şehnâme*'si ve ikincisi ise Sadî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) *Bostân*'ıdır. İlk bakışta *Düstûru'l-İnşâ*'da yer alan bahsi geçen vezinde kayıtlı beyitlerin çoğunun *Şehname*'den alındığı izlenimi doğmaktadır. Ancak bu konu, eser üzerine yapılacak ayrıntılı bir çalışmayla açığa kavuşturulabilir. Dolayısıyla, *Mesnevî*'nin tarihimizdeki siyasî yazışmalar ve mektuplaşmalarda yer alıp almadığı kanaatine varmak için daha ayrıntılı ve dakik araştırmalara ihtiyaç duyulmakta olup bu eserdeki “mesnevî”lerin Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ile bağlantısı bulunmamaktadır. Bununla beraber, *Düstûru'l-İnşâ*'daki Türkçe ve Farsça şiirler siyasî-tarihî metinlerde kullanılan edebî metinlerin ehemmiyeti açısından incelenmelidir. Ayrıca ilerleyen zamanlarda Sarı Abdullah Efendi'nin şiirlerini içeren bir çalışma yapılacağına Abdullah Efendi'nin kendisine ait şiirlerini de esere dahil edip etmediği ele alınabilir. Bununla birlikte sûfî ve melâmî meşrepte bir siyâset adamının tarihi yazışmalardaki edebî zevkini incelemek için bu eser dikkatle incelenebilecek niteliktedir.

Düstûru'l-İnşâ'nın incelediğimiz nüshasının 31b varağında “Acem şâhından elçi geldikde bu nâme-i hümâyûnu Reisülküttâb Abdullah Efendi tahrîr ve inşâ eyleyip lâkin gönderilmemiştir” başlığıyla bir mektup bulunmaktadır. Bu mektubun giriş kısmınının *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* ile benzerliği dikkat çekicidir.

Eserin diğer özelliklerinden biri de başlıkların – ilgili metin Farsça olsa dahi – çoğunlukla Türkçe olmasıdır. İncelediğimiz nüshadaki bazı başlıklar boş bırakılmıştır. *Düstûru'l-İnşâ*'nın ayrıca dört ayrı isimle de anıldığını Ülker Aytekin'den öğrenmekteyiz.⁵⁰

1.2.1.5 Nasîhatü'l-Mülûk Tergîben li-Hüsni's-Sülûk

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 679'da bulunan müellif nüshasındaki bilgilere göre telifi 16 Cemâzilâhir 1059/ 27 Haziran 1649 Pazar günü tamamlanmıştır. “Sülûk güzelliğine tergip için padişahlara nasihat” olarak Türkçeye

⁵⁰ Diğer üç isim şöyledir: *Tevkîât-ı Selâtin-i Osmâniyye*, *Münşeât-ı Fârisî*, *Mecmûa-i Mekâtîb-i Resmîyye*. Bkz. Ülker Aytekin, a.g.e., s. 126.

tercüme edebileceğimiz bu mensur eserin adı bizzat müellifi tarafından belirlenmiş olup Abdullah Efendi'nin yaşlılık yıllarında kaleme alınmıştır. Eser devlet büyüklerini zulüm ve fesattan uzaklaşmaya davet etmek ve onlara nasihat amacıyla yazılmış olup IV. Mehmed'e ithâf edilmiştir.

Nasîhatü'l-Mülûk Tergîben li Hüsni's-Sülûk iki bâptan oluşur: “Bâb-ı evvel der zıkr-i lüzûm-ı halife-i Rabbü'l-elbâb” ve “Bâb-ı sâni der beyân-ı ahvâl-i ukbâ”. Bu bapların her biri fasıllara ayrılmış ve tasavvufî konularda bilgiler verilmiştir.

Sarı Abdullah Efendi *Nasîhatü'l-Mülûk Tergîben li Hüsni's-Sülûk* adlı eserinde sık sık *Mesnevî*'ye başvurmuş ve pek çok *Mesnevî* beyitine yer vermiştir. Türkçe şiirleri arasında ise *Muhammediyye*'den çokça alıntı yapmıştır. Eserde *Mesnevî* dâhil diğer Farsça beyitlerin yanı sıra, Arapça ve Türkçe beyitler ve şiirlerin oranı göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Bu şiirlerin yer yer *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de ve beyitlerin şerhi sırasında verilen beyitlerle aynı olduğunu görmek mümkündür.⁵¹ Sarı Abdullah Efendi'nin Türkçe şiirlerinin tespiti için dikkatle incelenmesi gereken bir eserdir. Bu eserin önem arz ettiği diğer husus, XVII. asırdaki Kadızâdeliler-Sivâsîler tartışmalarının sürdüğü dönemde, Melâmî meşrep ve Mevlevî olan Abdullah Efendi'nin padişah ve saray üzerine etkili olma gayretidir.⁵² Bununla birlikte, bu eser yetmişli yaşlarına gelmiş ve dokuz padişah görmüş bir aksakalın dönemin padişahına vermek istediği nasihatler olarak da değerlendirilebilir.

Nasîhatü'l-Mülûk Tergîben li Hüsni's-Sülûk sonraki yıllarda “*Telhîsü'n-Nesâyihi*” adıyla Osmanzâde Ahmed Tâ'ib Efendi (ö. 1136/1724) tarafından özetlenip III. Ahmed'e (1703-1730) takdim edilmiştir. Bu eser 1283 senesinde 75 sayfa olarak Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis Matbaasında basılmıştır. Eserin başında *Nasîhatü'l-Mülûk*'ün içeriği ve kime takdim edildiğine dair bilgiler verildikten sonra özeti sunulmaktadır.

⁵¹ Mesela bkz. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, metin, 31a ve *Nasîhatü'l-Mülûk Tergîben li Hüsni's-Sülûk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, Nr. 679, 124b-125a.

⁵² Ali Fuat Bilkan, **Fakihler ve Sofular Kavgası (17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 66.

Nasîhatü'l-Mülûk üzerine Funda Öztürk tarafından özensiz bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁵³ Bu çalışmada eserdeki Farsça ve Arapça ibareler sadece müellif nüshasından kopyalanarak Türkçe transkripsiyonlu metnin arasına alınmıştır. Metindeki Türkçe kısımlarda ise birçok hatalı okuma göze çarpmaktadır.

1.2.1.6 *Mir'âtü'l-Asfiyâ fî Sıfâtî'l-Melâmiyyeti'l-Ahfiyâ ve Uluvvi Şâni'l-Evliyâ*

Eserin müellif nüshası olarak bilinen ve Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa 1401 numarada kayıtlı olan nüshasına göre telifi 13 Şaban 1070/24 Nisan 1660 tarihinde ve Cuma namazından sonra tamamlanmıştır. Ne var ki 13 Şaban 1070 Cuma değil Cumartesi gününe denk gelmektedir ve “Cuma namazı eda edildikten sonra” ifâdesine göre, 12 Şaban 1070/23 Nisan 1660 tarihini kabul etmek daha isabetli olacaktır.⁵⁴

Eserin adını Türkçeye “Evliyâ'nın Şânının Yüceliği ve Melâmîlik Sıfatlarında Ermişlerin Aynası” şeklinde tercüme edebiliriz. Eser mensûr ve Arapça kaleme alınmıştır. *Mir'âtü'l-Asfiyâ*'nın baş tarafında Mehmetd La'lîzâde'nin oğlu Abdülbâkî'nin temellük kaydı ve Hâfız'ın meşhûr beyti kayıtlıdır:

آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند

آیا بود که گوشه‌ی چشمی به ما کنند؟

(Bakışlarıyla toprağı kimyâ yapanlar, acaba [lütfedip] gözücuyla bize de bir bakış atarlar mı ki?)

Abdullah Efendi eserin girişinde anlattığı üzere Melâmî tâifesini sû-i zan ve ta'ndan korumak ve bu yüce tâifenin erenlerinin hakikatinin sırlarını keşf etmek amacıyla *Mir'âtü'l-Asfiyâ*'yı kaleme almıştır. Müellifin belirttiği üzere *Mir'âtü'l-Asfiyâ* aslında İbn-i Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de melâmîlikle ilgili anlattıklarının özetidir. Eser makâle, tekmile, hâtîme ve hatmü'l-hâtîme olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde gizli melâmîlerin sıfatları, ikinci bölümde her

⁵³ Funda Öztürk, “Sarı Abdullah Efendi'nin Nasîhatü'l-Mülûk Tergîbün li-Hüsni's-Sülûk (110a-218b) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE, Rize, 2018.

⁵⁴ Bkz. Sarı Abdullah Efendi, *Mir'âtü'l-Asfiyâ fî Sıfâtî'l-Melâmiyyeti'l-Ahfiyâ ve Uluvvi Şâni'l-Evliyâ* Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa nr. 1401, 166a.

dönemdeki kutbu'l-aktâb ve sıfatları, üçüncü bölümde Mehdî'nin zuhûru ve İsâ'nın nüzûlü ve dördüncü bölümde ise Şeyh'in bazı ahvâli, menkıbeleri, akîdesi ve yüceliği anlatılmıştır.

Eserin içinde yer yer Arapça şiirler bulunmaktadır. Sarı Abdullah Efendi'nin Arapça şiirlerinin de olup olmadığını tespit etmek için bu eserin ayrıntılı şekilde tedkik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, incelediğimiz nüshanın 132a varlığında ve “kimyâ” bahsî ile ilişkin olarak başka bir el tarafından, farklı renkte bir mürekkeple Farsça bir beyit eklenmiş ve altına “*Mesnevî*” yazılmıştır:

از کرامات بلند اولیاست

اول شعر است و آخر کیمیاست

Ne var ki bu beyit bu şekilde *Mesnevî*’de bulunmamaktadır.

Eser Türkçeye tercüme edilmiştir. *Mirkâtü'l-Evliyâ fi Tercümeti Mir'âtü'l-Asfiyâ* olarak adlandırılan bu tercüme Binarslanzâde isimli kişi tarafından hazırlanmış olup tercümenin tamamlanma tarihi 28 Zilkade 1266/5 Ekim 1850'dir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa 22 numarada kayıtlıdır. 352 yaprak olan bu nüshanın müstensihisi Ali Haydar ibn Ahmed Muhtâr'dır ve istinsah tarihi ise 10 Cemâziyelevvel 1306/12 Ocak 1889'dur.

1.2.1.7 Gazânâme-i Halîl Paşa

Sarı Abdullah Efendi ile ilgili hazırlanan çalışmaların hiçbirinde bu eserin adına rastlanmasa da 2017 yılında Türk Tarih Kurumu'ndan yayınlanmış olan bu eserin müellifi Sarı Abdullah Efendi olarak gösterilmiştir. Adından da belli olduğu üzere eser Halîl Paşa'nın (ö. 1038/1629) katıldığı savaşları konu eder. Eseri önce doktora tezi olarak çalışan ve daha sonra yayına hazırlayan Meltem Aydın, kütüphanelerde başka müellifler adına kayıtlı olan bu eserin kuvvetle muhtemel Sarı Abdullah'a ait olduğunu iddia etmektedir.⁵⁵ Bu eser içerdiği târihî bilgiler açısından önemlidir. Halîl Paşa'nın hayatına ait bilgilerin Sarı Abdullah Efendi'nin hayatına dair bazı bilgiler içermesi, esere ayrıca önem kazandırmaktadır. Bu eserdeki Farsça şiirlerin çoğu

⁵⁵ A.g.e., s. 42-48.

Şehnâme vezninde ve epik şiirler olmakla birlikte, yer yer *Düstûrü'l-İnşâ*'daki şiirleri hatırlatır. Ayrıca, eserin içindeki Türkçe şiirler de dikkat çekmektedir.

1.2.2 Sarı Abdullah Efendi'ye Atfedilen Eserler

Yukarıda adı geçen yedi eser dışında, Abdullah Efendi'ye ait olup olmadıkları kesin olarak bilinmeyen, nüshaları günümüze ulaşmayan veya henüz bulunmayan bazı eserler vardır. Bu eserlerin bir kısmı üzerine bazı çalışmalar da yapılmıştır. Söz konusu eserler aşağıdaki gibidir:

*Vâridât-ı Sarı Abdullah Efendi, Dîvân*⁵⁶, *Cevâhirü'l-Bidâye, Esrârü'l-Ârifin, Gurre, Gülşen-i Râz*⁵⁷, *Metâliü'l-Envâr, Mir'âtü'l-Ârifin, Muhâkemât, Ricâlü'l-Gayb, Risâle fî Merâtib-i Vücûd, Şeceretü'l-Fuâd, Tedbîrü'n-Neş'eteyn Fî Islâhı'n-Nüşateyn*⁵⁸, *Terceme-i Makâsîdî'l-Ayniyye, Tûtî-nâme*⁵⁹.

1.3 Sarı Abdullah Efendi'nin Edebi Kişiliği

Sarı Abdullah Efendi “Abdî” ve “Abd” mahlaslarıyla Türkçe şiirler yazmıştır. Bu şiirlerin en çok tanınanı, *Meslekü'l-Uşşâk* kasidesidir. Ülker Aytekin Hüseyin Ayvansarâyî'den naklen Abdullah Efendi'nin divanından bahsetse de⁶⁰ Abdullah Efendi'nin klasik usûlde divan tertip edip etmediği bilinmemektedir. Ne var ki *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Semerâtü'l-Fuâd* ve diğer eserlerine bakıldığında Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı birçok şiire rastlamak mümkündür. Kaside, gazel, ilahi veya manzum tercüme niteliğinde olan bu şiirlerin ortak özellikleri, Abdullah Efendi'nin nesir dilinin tam aksine sade ve anlaşılır olmalarıdır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de Abdullah Efendi genellikle kendisine ait olan şiirleri “li-muharririhî: müelliften” ibaresiyle belirtmiştir. Bu bağlamda, çalışmamızın kapsadığı bölümde,

⁵⁶ Sarı Abdullah Efendi'ye atfedilen Vâridât ve Dîvân adlı eserler üzerine yüksek lisans çalışması yapılmıştır: Bkz. Mirac Betül Kaptan, “Sarı Abdullah Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3637 Numarada Kayıtlı Manzum ve Mensur Eserleri Transkripsiyonlu Metin-İnceleme”, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019.

⁵⁷ Eser üzerine yüksek lisan çalışması yapılmıştır: Bünyamin Ayçiçeği, “Sarı Abdullah'ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Raz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni”, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul, 2001.

⁵⁸ Eser üzerine yüksek lisans çalışması yapılmıştır: Süleyman Erşahin, “Bir Siyasetnâme Örneği: Sarı Abdullah Efendi'nin Tedbîrü'n-Neş'eteyn Fî Islâhı'n-Nüşateyn Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale, 2002.

⁵⁹ Sarı Abdullah Efendi'ye atfedilen eserleri için bkz. Ülker Aytekin, a.g.e., s. 133-137.

⁶⁰ Ülker Aytekin a.g.e, s. 133-134; Sarı Abdullah Efendi'nin Varidat ve Divan'ı üzerine yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bkz. s. 16.

Meslekü'l-Uşşâk kasîdesi vezni ve kafiyesinde olan fakat söz konusu kasidenin yayımlanmış metnine göre farklılıklar göstermekte olan 23 beyte rastlıyoruz.⁶¹ Söz konusu beyitler aşağıdaki gibidir:

Bulardur nuṭkumuz cümle bizüm esrâr-ı vuşlatdır
Cihânda her ne var ise bize envâr-ı vaḥdetdür
Mezâhirdür tecelliye kamu gördüğümüz ḥaḫdur
Bize bu añlayış besdür yolumuz emn u rāḫatdur
Bizüm ‘irfânımız vardur dimeziz nesneye bâıl
Eger dirseñ kanı burhân bed ü nîk ile ülfetdür
Eger ḫalvet eger ‘uzlet ne lâzım ‘ârife neyler
Rıyâzet çekdürüp nefse ‘azâb itmek ḫamâḫatdur
Ḥudâ ḫıfz ide ihvânı bunuñ gibi cehâletden
Ki zîrâ bunlara uymaḫ muḫaḫkaḫ bil ḫalâletdür
Bu gûne ḫîl u ḫâl ile kişi ehl-i mezâḫ olmaz
Müfid olmaz aña ‘irfân görür soñra ne âfetdür
Gerekdür kim saña evvel tecelli eyleye Allâh
Dile pertev ide şevḫi göresin özge ḫudretdür
Eger sen bilmek isterseñ nedür vuşlat nedür vaḫdet
Mezâhirde tecellisi ne ma‘niden ‘ibâretdür
Dile sen evvelâ Ḥaḫ’dan muḫabbet âfitâbın gör
Vücûdu zıll-i yezdânî, yüzü nûr-ı hidâyetdür
Sözi ilhâm-ı rabbânî, cemâli âb-ı ḫayvânî
Tuḫaḫı kevşer-i cennet göz-i hâ’-i hüviyyetdür
Dili ‘arşı mu‘allâdur maḫâmı ḫurb-ı ev ednâ
Ḥîşâli ḫulḫ-ı yezdânî ‘aḫası bi-nihâyetdür
Eger yek himmeti olsa ḫola Ḥaḫ cezbesi göñlüñ

⁶¹ Bkz metin 32a ve 94b. *Meslekü'l-Uşşâk* kasîdesi için bkz. Bünyamin Ayçiçeği, “Sarı Abdullah Efendi (ö. 1661)’nin *Meslekü'l-Uşşâk* Kasîdesi ve La’li-zâde Abdülbakî (ö. 1746)’nin Zeyli, **Turkish Studies**, Volume 9/3 Winter 2014, S.189-211, Ankara.

Münevver ola mişkâtîñ göresin hoş leţâfetdür
Düşesin ‘ ışkı oduna halîl-âsâ olup teslim
Diye “yâ nare künî berd” selâmet bâğ-ı rahmetdür
Çomaya sende hiç keşret izâle ola eniyyet
Hemân ‘ ışkı kıala ancak murâd olan bu vahdetdür
İlâhî ‘ Abd’in ayırma bu ‘ uşşâkıñ kudûmundan
Ki ‘ ışkıñla beķâ bulmak ‘ aceb devlet sa‘ âdetdür
Dile sen evvelâ Hâķ’ dan bu genciñ şâhibini bul
Ki ķalbi ‘ arşdur Hâķķ’a işi luţf ü seķâvetdür
Resûlullâh’a pey-revdür anuñ nûruyla birkemiş
Maķarrı oldurur ‘ ışkıñ aña hil’ at hilâfetdür
Oķı sen “nûn” ile “şâd”ı anuñ sükker dehânından
Saña bildüre ma‘ nâyı diye “hâ” “mîm” ne âyetdür
Ve bilcümle anuñ vechi kitâbından eger bir ders
Oķıdıñsa sa‘ âdetdür saña vuşlat beşâretdür
Çonarsa ol hümâ başa gönül yüz bin yire düşe
Anuñ sâyesine turmak saña Hâķ’ dan hidâyetdür
Eger bir kez kerem kıla tola Hâķ cezbesi gönülñ
Münevver ola çün cânuñ göresin hoş leţâfetdür
Nazar iksîrini ura nüķâs-ı ķalbiñe ol pîr
Zer-i hâliş olup fi’l-hâl göresin özge ķudretdür
İlâhî sen naşîb eyle bularıñ şöķbetin bize
Ki zîrâ bunlara ķulluķ iki ‘ âlemde devletdür

Abdullah Efendi’nin torunu olan La’lizâde’nin *Meslekü’l-Uşşâk* kasîdesi için yazdığı zeylin bu kasidenin son haline yazıldığını göz önünde bulundurursak Abdullah Efendi’nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’yi şerh ederken bu kaside üzerinde çalıştığı söylenebilir. Muhtemelen Abdullah Efendi *Mesnevî*’yi şerh ederken bu

kasideyi yazmaya başlamış ve uzun bir zaman sonra, kasidenin son hâlini oluşturmuştur.⁶²

Abdullah Efendi'nin şiirlerinin tamamı tasavvufî gaye ile yazılmıştır. Onun şiirlerinde, tercih ettiği nesir dilinden ve özellikle *Cevâhir-i Bevâhîr-i Mesnevî*'de olduğu gibi zincirleme tamlamalardan ve girift anlamlardan eser yoktur:

Çıkar eflâke efgânım melekler zâr, âhımdan
Yanar cânım görünmez âsumân dūd-ı siyâhımdan
Beni bildim bu varlık döndürermiş kıble-gâhımdan
Vücüdümüş günâhım tövbe yâ rabbî günâhımdan
Hicâb olur gönül Hâkîk' a saña bir kıl kadar senlik
Göziñden ol kılı ref' it ki zâhir ola rüşenlik⁶³
Bu yolda mâni '-i kurb u visâl olmuş baña benlik
Vücüdümüş günâhım tövbe yâ rabbî günâhımdan⁶⁴

1.4 Sarı Abdullah Efendi ve Musiki

Abdullah Efendi'nin musiki eğitimi alıp almadığı veya bir musiki aleti çalıp çalmadığına dair eserlerinden yola çıkarak bir ipucuna rastlanmamaktadır. Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî*'nin 11. beyti olan

نی حریف هر که از یاری برید

پرده هایش پرده های ما درید

[Ney, bir sevgiliden kopup ayrılanın arkadaşıdır, perdeleri bizim perdelerimizi yırttı.]⁶⁵ beytinin şerhinde, “perde” kelimesinin musiki perdeleriyle bağlantılı olduğu üzerinde de ayrıntılı durmamıştır ve perde kelimesini “pîrân-ı tarîkatin suver-i şahsiyyeleri” olarak yorumlamaktadır.⁶⁶ Bu durum, yani Sarı

⁶² *Meslekü'l-Uşşâk* kasidesi ve zeyli için bkz. Bünyamin Ayçiçeği a.g.e.

⁶³ *Mesnevî*'nin ikinci cildindeki hikayeye telmih vardır. Bkz. “Hz. Ömer zamanında bir kişinin hayali hilal sanması hikayesi”, T.M. II/113-121; Y.K.M. II/112-120

⁶⁴ Bkz. metin 42a

⁶⁵ T.M. I/11; Y.K.M. I/11

⁶⁶ Ankaravî perde kelimesinin musiki ile bağlantısına dikkat çeker. Bkz. Erdoğan Taştan, “İsmâîl Rüşhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I.Cilt, Çeviriyazı-İnceleme,” (basılmamış doktora tezi) Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2009, s. 170

Abdullah'ın perde kelimesinde musiki makamlarına gönderme yapmaması - şerh yöntemine göre zahiri anlamlardan iç anlamlara yöneldiğini göz önünde bulundurarak - Abdullah Efendi'nin en azından *Mesnevî*'yi şerh ettiği zamanlarda musiki ile fazla aşına olmadığı hissini uyandırmaktadır. Ne var ki eserin başka bir yerinde, Ahmed-i Sârbân'ın musiki perdeleriyle ilgili bir müstezadını aktardığına göre musiki terimlerine tamamen yabancı olmadığını da söylemek mümkündür. Söz konusu müstezat, "Hz. Ömer ve İhtiyar Çalgıcı" hikâyesinde,

خوش بسی بگریست از حد رفت درد

[Epeyce ağlayıp derdi hadden aşınca]⁶⁷ mısraından sonra verilmiştir:

Muṭrib ele al sâzını kıl nağmeñe demsâz

Rast ile serâgâz

Seyr eyle Irâk'ıyle Sıfâhân'e hoş âvâz

Keşf ola bize râz

Küçek dehehün kışşasını Büzrüg idenler

Yoğ yere yelerler

Zengüle şadâsına uyup bulmadı hemrâz

Hiç demedi uymaz

Güş eyle Reḥâvî'de bugün savt-ı Hüseynî

Gel hüsn-i hasandan

Var mülk-i Hicâz'a eriş ey tâlib-i şebbâz

Ur cehd ile pervâz

Çün Büselik âvâzını güş eyleye ey dost

Ney gibi Nevâ'dan

Uşşâk perâkende olur cümle hoş-âvâz

Çün murg-ı sühanbâz

Âvize-i güş oldu ve Nevrüz ile Selmek

Cân kulağın açup

⁶⁷ Bkz. T.M. I/2195; Y.K.M. I/2186

Gūş eyle ne der ‘ārif iseñ remz ile Şehnāz
Ey ‘āşık-ı cānbāz
Gel Māye nedür diñle vü Gerdāne nedür kim
Keşf ola bu esrār
‘İşveyle Hîşār eyledi ol turra-i ṭannāz
Her perdede biñ nāz
Yekgāh ü Dügāh ile, Segāh ile vü Çārgāh
Çün şu‘be bulardur
Taḥsîn ede, gūş eyler ise Sa‘dī-i Şirāz
Aḥmed yürü gel vāz
Kānūn ile çeng iñlese ṭanbūr ile şeş-tār
Zār olsa kemānçe
‘Üd ağlasa nāy iñlese berbaṭle ser-āgāz
Rāz eylese ibrāz
On iki maḳām oldu yine on iki burcuñ
Edvārına kāyim
Āvāze yedi oldu, yedi yıldıza demsāz
Hoş oldular enbāz
Dört şu‘beyi bil remz-i ‘anāşırdan oluptur
Çün gece vü gündüz
Maḥbūbla muṭriple ye iç, eyle verendāz
Ki şınmaya hiç sāz⁶⁸

⁶⁸ Metin, 225b; Şaban Er, *Hayrabolulu Melâmî Şeyhi Ahmed-i Sârbân Efendi Külliyyâtı [Divânı ve Mektûbâtı] ve Vizeli Şeyh Alâ’eddîn Alî Efendi’nin Şiirleri*, Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul, 2013, s.137-138.

İKİNCİ BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ’NİN *CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ’Sİ*

2.1 Genel Bakış

Bu kısımda *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’nin yazılış sebebi, eserin adı, yazılış tarihi ve eser üzerine yapılmış olan çalışmalar ele alınmıştır.

2.1.1 Yazılış Sebebi

Sarı Abdullah Efendi, telif ettiği eserde “der beyân-ı sebab-i te’lîf” başlığı altında kitabın yazılış sebebini kendi dilinden şöyle açıklar: “Ta ezelden beri Mevlânâ’ya muhabbet duyup neredeyse her an ve her saat *Mesnevî*’yi elimden düşürmezdim ve onu her okuyuşumda yeni nükteler bulurdum. *Mesnevî* öylesine kıyasız bir denizdir ki onda yüzenler kıyamete kadar marifet incileri bulacaklar. İşte bunları düşünerek ben dahi yokluk alemine adım atmadan önce *Mesnevî*’yi Türkçe şerh etmeyi düşündüm. Bunun üzerine bir gece şartlarını yerine getirerek istihâre niyetiyle uyudum ve rüyamda olumlu bir işaret gördüm. Bunun üzerine uyanınca *Mesnevî*’yi şerh edebilmem için verilen izni ve müjdeyi okumak üzere *Mesnevî*’den tefe’ül ederek, “Babasının canı! Ben sana bu doğru nişanı verdim işte. Buna göre hareket et, Allah doğru olanı daha iyi bilir.”⁶⁹ anlamındaki beyit çıktı ve sonrasında Allah’a tevekkül ve Hz. Peygamber’e tevessül ile şerhi yazmaya giriştim...” Bu bölüm metinde şöyle geçer:

Der-beyân-ı sebab-i te’lîf

Bu nâ-peydâ-yı beydâ-yı vücūd ve zerre-i nâbūd-ı mevhumü’l-vücūd, ‘Abdullāh bin es-Seyyid Muhammed bin ‘Abdullāh gaferallāhu lehu ve li vālideyhi bi’l-lutfi ve’l-cūd, mu‘tekifān-ı bār-gāh-ı cezebāt-ı rahmāniyye ve halvet-nişinān-ı hān-kāh-ı Bayramiyye olan deryā-dilleriñ kaçre-i nāçiz-i hāk-ālūdlarından olup ve maḥbūb-ı kulübü’l-‘ārifin, şem‘-i cem‘ü’l-‘āşikīn piş-rev-i ‘umūm-ı ehl-i şafā, kāfile-sālār-ı rāh-ı ıstıfā, kāşif-i esrār-ı kibriyā, nūr-ı çeşm-i evliyā, ḥazret-i Mevlānā kaddesallāhu sırrahu’l-esnānuñ ‘ahd-ı elestden ‘ışk u muḥabbetlerinde mecbūl

⁶⁹ Bkz. T.M. III/1193; Y.K.M. III/1190.

olmağla Meşnevî-i Şerîf her sâ‘at ve ân hırz-ı cân ve hamâ‘il-i cenân olunup her bār ki mazmūn-ı [3a] haḳāyık-ı meşhūnı müṭāla‘a olundıḳça üstād-ı kār-güzār-ı fikretleri her bir kūşesinde ḫarīdār-ı ma‘ārife ‘arz itdügi emti‘a-i nefise-i fāhire ve bihzād-ı ḫurde-kār-ı ṭabī‘atları her cānibinde çehre-güşā olduğı şuver-i laṭife-i nādireleri ḫayret-fezā-yı ‘aḳl-i ‘uḳūl-i ‘urefā olup āb-ı ḫayāt-ı ‘ibārāt-ı rūḫ-efzāları ile dil-i ‘aṭşānı reyyān itdıkce fevāyih-i miskiyyesinden dimāg-ı revān mu‘aṭtar ve āteş-i ‘ıṣḳ ile micmer-i ḳalb memlū ve pūr-şerer ve vücūd bī-ḳarār u nā-būd, mānend-i ‘ūd müneccer olup āh-ı derūn ve tarāveş-i müje-i la‘l-günnumdan sākinān-ı zemīn ü āsumān vālīh ü ḫayrān olurlar idi. Beyt:

شکاف سینہ توانم کہ بندم از مرهم

تراوش مژوی اشکبار را چه کنم؟⁷⁰

Nesr:

Ve baḫr-ı muḫīṭ-i Meşnevî‘de sebāḫat ve cezā‘ir-i ‘ibārātında seyāḫat iden sā‘irān-ı melekūtdan her birinüñ perverde-i dāye-i ṭabī‘atları olan ḡavvāş-ı fikretleri ḡavṭa-i baḫr-i ma‘ānī itdıkde dest-āvīzleri olan dūrer-i nikātı silk-i taḫrīre muntazım ḳılıp hediye-i behiyye-i meḫāfil-i erbāb-ı nazar itmışler. Ammā deryā-yı bī-kerān-ı Meşnevî bir baḫr-i le‘ālī-i girān-bahādur ki ilā yevmi‘l-ḳıyām ḡavṭa idenleriñ dest-i ebkār-ı efkārına bi-ḫasebi‘l-isti‘dād niçe lü‘lū-i zībā girüp zīver-i ma‘ārif ile bay ve tūvānā olmaḳdan ḫālī olmazlar. Felihāzā bu zerre-i kem-ḳadr u bī-tāb daḫı istīlā-yı zulümāt-ı ‘adem, ser-çeşme-i ḫayātı tire-gūn itmemiş iken, Meşnevî:

گر شدی عطشان بحر معنوی

فرجهای کن در جزیرهی مثنوی⁷¹

mazmūnı üzere ol deryā-yı mürvārīdīñ ferā‘idinden dest-āvīz-i isti‘dād olan dūrer-i haḳāyık ve cevāhir-i daḳāyıkı ber-mūceb-i ⁷² رَزَقْنَاهُمْ مِّنْفُوقًا reşḫa-i ḳalem-i şikeste-zebān ile silk-i taḫrīre keşīde ḳılıp ba‘zı nikāt-ı nefiseyi müştemile olan ‘ibārāt-ı

⁷⁰ Göğsümdeki yarayı merhem ile bağlayabilirim fakat sular akan kipiğimin sızıntılarına ne yapayım?

⁷¹ Maneviyât denizine susadıysan Meşnevî adasında bir ark açiver. T.M. VI/67; Y.K.M. VI/67.

⁷² Enfāl 8/3: Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir.

reşika ile ber fehvā-yı ⁷³ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ *piş-keş-i piş-gāh-ı erbāb-ı* ‘irfān itmek için *hātır-ı fātire lisān-ı Türki’de şerh ve terceme olunması huṭūr itdikle, bir şeb ki kevākib-i şevābit-i semāvāt meṭālī’-i ufukdan lāmi’ ve ecrām-ı şevāqīb-ı seyyārāt medāric-i eflākden sātī’ olmuş idi, ber-fehvā-yı* ⁷⁴ من اراد امرأ فشاور فيه امرأ مسلماً وقفه الله لا رشد امور *kuvā-yı mü’mine-i rūhāniyye ile istişāre ve şūrūtıyla istiḥāre ve rūh-ı muḫaddise-i Mevlānā’dan meded ü himmet ve fażl-ı Īlāhī’den tevfiḫ u ‘ināyet recā olunduğda, rūhāniyyet-i Şemsüddīn ve Celālüddīn’den menāmda seyrān iden rūh-ı revāna izn ve işāret ile beşāret olunduğundan ğayrı, rü’yāda olan işāreti ta‘bīr ve izn ü beşāreti takrīr için Mesnevī-i Şerīf’den daḫı tefe’ül olunduğda, Mesnevī:*

این نشان راست دادم جان باب

برنویس الله اعلم بالصواب ⁷⁵

neşr: beyt-i şerīfī gelüp muvāfiḫ-ı ḥasb-i ḥāl olmağla tevfiḫ-ı Rabbānī daḫı karīn-i ḥāl olmağ niyāzıyla mütevekkilen ‘alallāh ve mütevessilen bi-resūlillāh taḫrīre mübāşeret olundu.

Buna göre müellifin kendi ifadesiyle eseri, *Mesnevī* ile olan ünsiyeti sebebiyle ve *Mesnevī* denizinde inciler gibi bulduğu sırları paylaşmak üzere kaleme almıştır.

2.1.2 Şerh’in Adı, Başlangıç ve Bitiş Tarihleri

Eserin adı mukaddimede *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevī* (جواهر بواهر مثنوی) olarak belirtilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Gelibolulu Tahir, 22 numarada kayıtlı olan bir nüshasında ise *Cevâhir-i Fevâhir-i Mesnevī* (جواهر فواهر مثنوی) şeklinde kayıtlıdır. Bu nüshada (4a)’da eserin adı müstensih tarafından *Cevâhir-i Fevâhir-i Mesnevī* olarak yazılmış ancak sonradan çizilmiş ve “fevâhir” kelimesi “bevâhir” olarak düzeltilmiştir. Aynı nüshanın başında ise eserin adı farklı bir mürekkeple *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevī* olarak kayıtlıdır. Kayseri, Raşid Efendi Kütüphanesi 1089

⁷³ Duhâ 93/11: Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat

⁷⁴ Kim bir şey yapmak ister de onda bir Müslümana danışır ise Allah onun o işte en iyisine muvaffak kılar. (Mu’cemü’l-evsat, VIII, s. 181, nr. 8333).

⁷⁵ Babasının canı! Ben sana bu doğru nişanı verdim işte. Buna göre hareket et, Allah doğru olanı daha iyi bilir. (T.M. III/1193; Y.K.M. III/1190).

numarada kayıtlı olan nüshada da eserin adı *Cevâhir-i Fevâhir-i Mesnevî* olarak yazılmıştır. Bunlar dışında, diğer nüshalarda eserin adı *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* olarak kayıtlı olup kataloglarda da bu şekilde yer almaktadır.

Cevâhir kelimesi “gevher, kıymetli mücevher, ve bir şeyin varlığındaki maya”⁷⁶ gibi birçok anlamı olan “cevher” (جوهر) kelimesinin çoğuludur. Bevâhir kelimesine Türkçe sözlüklerde rastlayamadık. Kelime, “parlak, aydın, açık, âşikâr, belli, besbelli, güzel ve meşhur”⁷⁷ gibi birden fazla anlamı olan “bâhir” (باهر) kelimesinin cem’-i mükesseridir.⁷⁸ “Fevâhir” ise “övünen, ihtişamlı, kıymetli ve güzel”⁷⁹ gibi anlamları olan “fâhir” (فاحر) kelimesinin çoğuludur. Böylece, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* “*Mesnevî*’nin parlak mücevherleri, *Mesnevî*’nin âşikâr incileri, *Mesnevî*’nin ihtişamlı cevherleri” şeklinde tercüme edilebilir.

Ülker Aytekin, çalışmasında Sarı Abdullah Efendi’nin “bevâhir” ve “fevâhir” kelimelerini birlikte ve

لطف آب بحر کاو چون گوهر است

سنگ ریزش جمله در و گوهر است⁸⁰

beytinin şerhinde kullandığını tespit edip beytin şerhinden yola çıkarak “*Mesnevî*’nin her beytinde bulunan marifet ve hakikati ifade eden kelimeler, aşk denizinin dalgası ve berrak suyunun damlalarından meydana gelen inci ve cevâhir gibidir.” diyerek her iki kelimenin de kullanılmasının uygun olacağı kanaatindedir.⁸¹

“Bevâhir” ve “fevâhir” kelimeleri bu eserin sonunda ve Cevrî’nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Meşnevî*’nin istinsahı için yazdığı mensur tarihte de birlikte kullanılmıştır:

⁷⁶ Mirza Ali Ekber Han Dihhudâ, *Lügatnâme*, Danişgah-ı Tahran Müessesesi-i Lugâtname-i Dihhudâ, Tahran, 1377, s. 7915-7917; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s. 137.

⁷⁷ Mirza Ali Ekber Han Dihhudâ, a.g.e., s. 4327; Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 65.

⁷⁸ Aslında bahir kelimesinin çoğulu sözlüklerde “bâhirât” şeklindedir. Muhtemelen Abdullah Efendi ebced hesabını da dikkate alarak bu şekilde çoğul yapmayı tercih etmiştir.

⁷⁹ Mirza Ali Ekber Han Dihhudâ, a.g.e., s. 16922; Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 263.

⁸⁰ Kevsere benzeyen deniz suyunun lutfiyle içindeki kırık taşların hepsi inci olur. (T.M. I/2838; Y.K.M. I/2828; 314b)

⁸¹ Ülker Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi*, Konya, Umde Yayınevi, 2017, s. 205.

“Bu *Cevâhir-i Bevâhir-i Meşnevî ki zînet-efzâ-i silk-i le’âlî-i fevâhir-i ma’nevîdür...*”

Kanaatimizce incelenen nüshalar arasında sadece iki nüshada “*Cevâhir-i Fevâhir-i Mesnevî*” isminin kayıtlı olması ve eserin ortalarında bir yerde “bevâhir” ve “fevâhir” kelimelerinin birlikte geçmesinden yola çıkarak bu eserin “*Cevâhir-i Fevâhir-i Mesnevî*” olarak da adlandırılmasına hükmetmek isabetli olmayacaktır. Aşağıda görüleceği üzere, Abdullah Efendi harflerin ebced değerlerini de hesaba katarak, özellikle eserinin adını “*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*” şeklinde belirlemiştir.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî ibaresi ebced hesabı ile 1035/1625’e tekabül etmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Fazıl Ahmet Paşa 740 numara ve Damat İbrahim 743 numaradaki nüshalarda kitabın adının geçtiği varakların derkenarında “tesmiye-i kitâb bi’l-bedâhe şurû‘-ı şerhe târih vâkı‘ oldı. Sene 1035.” yazılıdır. Demek oluyor ki Sarı Abdullah Efendi 1035/1625’te eserini telif etmeye başlamıştır. Yine eserin son varaklarında Abdullah Efendi “târîh-i hatmü’l-kitâb” başlığı altında şerhin bitiş tarihini *Mesnevî* vezninde olan şu beyit ile açıklar:

‘Avn-i Hâk ile kitâb oldı temâm

Yazdüm itmâmına târih-i **hitâm**⁸²

Hitâm (ختم) kelimesi ise ebced hesabı ile 1041/1631 yılını göstermektedir.

Sonrasında, Abdullah Efendi eserin tamamlanma tarihini daha ayrıntılı olarak 1041 yılının Rebiülevvel ayının son cuması, yani 19 Aralık 1631 şeklinde şu ibârelerle ifâde eder:

و قد أتفق الفراغ من تنميته بعون الله و توفيقه على يد مولفه اضعف عباد الله و احقرهم مقتبس الانوار الطالعة الباهرة من مشكوة اللامعة

الزاهرة فى يوم الجمعة الثامن والعشرين من شهر ربيع الاول السنة احدى و اربعين و الف من الهجرة النبوية على صاحبها اكمل التحية و انا

الفقيه الى رحمة الله العلي الكبير عبدالله بن السيد محمد بن عبدالله القسطنطيني مولداً و موطناً البيرامى طريقةً...

[Allah’ın yardımını ile (eserin) müellifi, Allah’ın kullarının en zayıfı ve en hakiri, saçtığı apaçık nurları ışıklı kandillerin parlaklığından alan (bu eserin) yazımını Cuma günü Hz. Nebî’nin -en mükemmel övgüler onun üzerine olsun-

⁸²Bkz. metin, 493a.

hicretinden sonra 1041 senesinin Rebiülevvel ayının yirmi sekizinci günü bitirdi. Ben, Bayramiyye tarikatına mensup, yüce ve büyük Allah'ın rahmetine muhtaç, İstanbul'da doğan ve ikamet eden Abdullah oğlu Seyyid Muhammed oğlu Abdullah el-Kostantinî...]

Bu nüshanın sonunda, nüshanın müstensihisi olan Cevrî İbrâhim Çelebi şerhin ve istinsahının tamamlanması için ayrı tarihler düşürmektedir. İstinsah tarihi için düşülen tarih mensur olup nüshanın istinsah tarihi 1050 senesinin Şevvâl ayının son cuması, yani 8 Şubat 1641'dir:

Bu Cevâhir-i Bevâhir-i Meşnevî ki zînet-efzâ-i silk-i le'âlî-i fevâhir-i ma'nevîdür, cerîde-i târîh hicret-i Hatmü'n-nübüvvede 'aleyhi ekmelü't-taḥiyye, sene ḥamsîne ve elf merķūm ve şaḥîfe-i taḫvîm-i eyyâm ve şuhūrda Cum'a āḥar-i Şevvâli'l-mükerrrem mersūm idi ki ḳalem-i Cevrî-i şikeste-raḳam ile rişte-i taḥrîre keşîde ve sem'-i itmâma resîde oldu, bi-minnetihî ve keremihî.

Cevrî, eserin tamamlanması ile ilgili yazdığı medhiyede ise şu beyit ile tarih düşürmüştür:

Fazîletle bu şerḥüñ ğayrıdan lütfi **beş artuḳ**dur
Olursa **ḥâtime** târîh-i itmâmı işâbetdür

Ḥâtime (خاتمه) kelimesi şerhin tarihini göstermekte “beş artık” olduğuna göre, tarih 1046-5: 1041 olmaktadır. Cevrî bu medhiyeyi Sarı Abdullah Efendi'nin *Meslekü'l-Uşşâk* kasîdesi ile aynı vezin ve kafiyyede yazmıştır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin neredeyse tüm nüshalarında bulunan bu medhiyenin tamamı şu şekildedir:

Kitâb-ı Meşnevî kim nüşâ-i 'ilm-i ḥaḳîḳatdur
O kim ma' nâsını idrâk ider, şâḥib-kerâmetdür
Serâpâ şerḥ-i remz-i nükte-i ma' nâ-yı Ḳur'ân'dur
Beyân eyler uşûl-i dîni, her beyti bir âyetdür
Bilinmez mantıḳ u hey'etle bu 'ilmüñ işârâtı
Buña idrâki yetmez 'aḳl u fikrüñ, özge ḥikmetdür
Degüldür naḳl-i aḥḳâm-ı nücüm-ı âsümân ammâ

Yine cümle kitāb-ı āsümānīden hikāyetdür
Kitāb-ı āsümānīnün budur ma' nā-yı maẓmūnı
Ki her bir nüktesi bir vaḥy-i münzelden kināyetdür
Zebān-ı ḥālden şādır, kelāmullāh-ı nātıḳdur
Bunın terkībi ḥaḳḳā ḥāric-i lafz u ' ibāretdür
Ne Ḳāşānī bilür te'vīl ü ma' nāsın ne Cürċānī
Eger çı anlaruñ her biri bir şāhib-fazīletdür
Meger feyz irişe Mollā Celālüddīn-i Rūmī'den
Ki zīrā ol, edīb-i ' ālem-i ğayb-ı hüviyyetdür
Ol üstād-ı mu' allim-ḥāne-i ' ilm-i ledünnī kim
Melā'ik dersgāhında ser ender ceyb-i ḥayretdür
O keşşāf-ı rumūz-ı müşkilāt-ı rāz-ı ma'nā kim
Nikāt-ı dilkeşi burḳa'-güşā-yı sırr-ı şüretdür
O feyzün mazharından biri ' Abdullāh efendidür
Ki isti'dād ile üstād-ı aşḥāb-ı tarīḳatdür
Bu sözde şāhidümdür *Meşnevī*'ye yazduğı şerḫi
Ne şāhid, mudde'āmı şıdḳ ile işbāta ḥüccetdür
Ki ol metn-i metīni böyle taḥḳīḳ üzre şerḫ itmek
Ne maḳdūr-ı beşer, ne ḥadd-i miḳdār-ı ṭabī' atdür
Bu, feyz-i neş'e-i şahbā-yı ilhām-ı İlāhī'dur
Ki bir kem cür'ası şūriş-fezā-yı ' aḳl u fikretdür
Bu, şevk-i cezbe-i envār-ı ' aşḳ-ı lā-yezālīdür
Ki ednā zerresi sūzende-i fehm u kiyāsetdür
Bu feyzün şevḳı mihr-efrūz-ı ' uşşāḳ-ı ḥaḳīḳīdür
Bu şevḳuñ feyzi hestī-sūz-ı erbāb-ı ḥaḳīḳatdur
Muḥaşşıl olmayınca maẓharı bu feyz u bu şevḳuñ
Bu kāre cür'et itmek ḥāric-i nīrū-yı himmetdür
Bu şerḫuñ vaşfını tafşīle ḥācet yok, bilür ehli

Ki her bir nüktesinde luṭf-ı ma‘ nā bî-nihāyetdür
Olunmuş müstetir her lafzınıñ tahtında biñ ma‘ nā
Anı idrāk idenler nüktedān-ı sırr-ı vaḥdetdür
Fünün-ı ma‘ rifetde bir mükemmel nüṣhadur, ḥaḳḳā
Ki ecnās-ı fevā’id yoḳlasañ bî-ḥadd u ḡāyetdür
Ḥuṣūṣā ṭarz-ı inṣā vü ‘ ibārāt-ı dilārāsı
Beyān-ı müṣkilāt-ı fenn-i i‘ cāz-ı belāḡatdur
Edā-yı ṣāf u pākī, selsebīl-i kevşer-i bākī
Sevād-ı ḥaṭṭ-ı müşk-efşānı sünbülzār-ı cennetdür
Zihī şüret-nümā-yı ma‘ nevī kim ṭab‘ -ı feyyāzı
Bu ḡüne cevher-i mir’āt-ı ḥusn-i ḳābiliyyetdür
‘Ulüm-ı şer‘ u taḥḳīḳe bu deñlü destres bulmaḳ
Şafā-yı zāhir u bātından āṣār-ı ‘ alāmetdür
Taşavvuf ‘ ālemin merdāne taşḫīr eylemek böyle
‘ Aceb ḳuvvetdur, elḥaḳ sa‘ y ile olmaz, velāyetdür
Fazīletle bu şerḫüñ ḡayrıdan lüṭfi **beş artuḳ**dur
Olursa **ḫātime** tāriḫ-i itmāmı işābetdür
Degül ḫaddim bu şerḫüñ vaşfi ammā cür’ete bā‘ iş
Lisāna nuṭḳ-ı şāriḫden iren āṣār-ı ḳuvvetdür
Kemāl ehli ‘ aceb mi olsa peyrev aña ey Cevrī?
Cenāb-ı zātı ḥaḳḳā sālik-i rāh-ı hidāyetdür⁸³

Aytekin’e göre şerhin hemen hemen bütün yazma nüshalarında bulunan⁸⁴ Cevrî’nin aşağıdaki beyti de *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nin tarihini göstermektedir:

Muḫammed nûrı kim olmışdur onunla dü âlem pür

⁸³ Sarı Abdullah Efendi, **Cavâhir-i Bevâhir-i Mesnevî**, Süleymaniye Kütüphanesi Fâzıl Ahmed Paşa, 174 numra 494a; *Cevrî Divânı* ndakine göre yer yer farklılık göstermektedir. Bkz. Hüseyin Ayan, **Cevrî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânı’nın Tenkitli Metni**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1981, s. 318-319.

⁸⁴ Ülker Aytekin, **Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi**, Konya, Umde Yayınevi, 2017, s. 204.

Firûzân oldu kalbim min haysü lâ yüş'ar

(من حيث لا يشعر: 1041)

Ne var ki bu beyti ne incelediğimiz nüshalarda ne de *Cevrî Dîvânî*'nda bulabildik. Ayrıca, beytin ikinci mısraı vezin açısından kusurlu olup من حيث لا يشعر ibâresi 1041'e değil, 1219'a tekâbul eder ki bu da doğru değildir.

Bu hesapla Sarı Abdullah Efendi, şerhini altı yıl içinde tamamlamıştır ve şerhe başlarken kırk iki, tamamladığı zaman ise kırk sekiz yaşındadır. Kanaatimizce *Mesnevî*'nin sadece birinci defterine yazılan şerhin altı yıl sürmesi tesadüf değildir. Abdullah Efendi bilinçli olarak şerhi altı senede tamamlamıştır. Şöyle ki, Sarı Abdullah eserin içinde *Mesnevî*'nin yedi defter olduğu iddiasına altı maddelik bir cevap verir ve altıncı cevabın sonunda şöyle der:

*Elhâşıl Meşnevî-i Şerîf'ün şeş mücelled olduğına niçe nikât beyânı dağı
kâbıldür velâkin şeş mücelled [33b] olduğu i'tibârıyla vücûh-i sitte ihzâr olunup ve
her bir delîl Meşnevî-i Şerîf'e i'tirâz iden aşhâb-ı agrâza şeş cihetden cevâb virüp
zebân-ı ta'arruzlarını tebhît için her biri bir seyf-i kâti' ve burhân-ı sâti' olmuşdur.⁸⁵*

Sarı Abdullah Efendi'nin bu konu üzerine gösterdiği hassâsiyet, şerhin bilinçli olarak altı senede tamamlandığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, özellikle şerhin son kısımlarında müellifin hızlandığı ve artık eserin baş taraflarında olduğu kadar ayrıntılara girmedığı gözlemlenebilmektedir.

2.1.3 Eserin IV. Murad'a İthaf Edilmesi

Sarı Abdullah Efendi eserinin sebab-i telif bölümünde şerhini IV. Murad'a ithaf etmiştir:

*Ve halîfe-i İslâm-penâh, pâdişâh-ı felek-bârgâh, hurşîd-ı tal'at, kamer-behçet,
kâşîru'l-kayâşîre, kâsîrû'l-ekâsîre, hâdimu'l-harameyni's-şerîfeyn, nâşîru'l-'adli
ve'l-ihsân, bâ'îşu'l-emni ve'l-emân es-sultân bin es-sultân bin es-sultân Murâd Hân
bin es-sultân Ahmed Hân bin es-sultân Muhammed Hân –halledallâhu mülkehû ve
sultânatehû ve efâze 'ale'l-'âlemîn birrehu ve ihsânehû ilâ yevmi'l-mizân–*

⁸⁵ Bkz. Metin, 32a-33b.

*hazretlerinün zamân-ı sa‘âdet-bünyânları olmağla teberrüken ism-i şerîfleriyle mu‘aven olup “Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî” deyü tesmiye olundu.*⁸⁶

Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nin hâtîme bölümünde ve son varaklarında, yine övgü dolu ifadelerle eserini tekrar IV. Murad’a ithaf eder:

*“Râfî‘-i râyâtü’l-emni ve’l-emân, dâfî‘-i ğavâ’itü’z-zulmi ve’l-‘udvân, el-müstagnî ‘ani’l-İtnâbi fî’l-elkâb, sultânü’l-berreyn, hâkânü’l-bahreyn, hâdimü’l-haremeyni’ş-şerîfeyn, es-sultân bin es-sultân bin es-sultân ve’l-hâkân bin el-hâkân bin el-hâkân es-sultân **Murâd Hân** bin es-sultân **Ahmed Hân**...”*⁸⁷

Esasında IV. Murad aldığı bazı kararlarıyla Osmanlı tarihinde öne çıkan padişahlardan biridir. Sigara ve kahvehaneyi yasaklayan padişah, özellikle sigara içenlere şiddetli ceza kesilmesini emretmiştir.⁸⁸ Ayrıca, bu padişahın döneminde de önceki asırlarda başlamış olan fakih-sûfî anlaşmazlıkları devam etmiştir ve padişah etrafındakiler, padişahı etkilemeye çalışmışlardır. Bu dönemde sûfilerin semâ ve zikir gibi ritüelleri tartışma gündemindedir.⁸⁹ Sarı Abdullah Efendi eserinin ilk varaklarında semân câiz olduğuna dair özel bir başlık açmakla,⁹⁰ aslında bir yandan dönemindeki “fakih”lere de cevap verme girişiminde olduğunu göstermektedir. IV. Murad’ın kahvehaneleri yıktırmak gibi kararlarının arkasında Kadızâdelilerin vaaz ve telkinleri vardır⁹¹ ve sûfî olan Abdullah Efendi, padişahın teveccühünü kazanmaya çalışmaktadır. Sarı Abdullah Efendi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’sini 1631 yılında IV. Murad’a ithaf ettiğinde, padişah 19 yaşındadır.

2.1.4 *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* Yarım Mı Kalmıştır?

Mesnevî nin altı ciltten oluşması ve *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nin sadece birinci cilt üzerine yazılmış olması, “Acaba Abdullah Efendi *Mesnevî*’nin tamamına şerh yazmak istemiş fakat yazmamış veya yazamamış mıdır?” sorusunu akla getirmektedir. Esasında, Abdullah Efendi eserinin başında *Mesnevî* nin kaç

⁸⁶ Metin, 3a.

⁸⁷ Metin, 492b.

⁸⁸ Ali Fuat Bilkan, **Fakihler ve Sofular Kavgası (17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsiler)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 122; İbrahim Baz, **Kadızâdeliler-Sivasiler Tartışması**, Ankara, Otto Yayınları, 2019, s. 166.

⁸⁹ Ali Fuat Bilkan, a.g.e., s. 131-140.

⁹⁰ Metin, 10 b.

⁹¹ Ali Fuat Bilkan, a.g.e, s. 67.

cildini şerh etmek niyetinde olduğunu belirtmemektedir. Hatta *Mesnevî* beyitlerini şerh ederken “Musa ve Hızır”dan söz edilince bu konunun ayrıntılı şerhinin ertelenmesi⁹² muhtemelen *Mesnevî*’nin diğer ciltlerine de şerh yazmayı planladığı hissini uyandırmaktadır. Musâ ve Hızır hikâyesi, *Mesnevî*’nin her altı cildinde iktibas ve telmih yoluyla yaklaşık on bir defa gündeme gelse de, en çok birinci ve ikinci defterde işlenmiştir. Bu iki cilt arasında ise yine en çok ikinci ciltte işlenmiştir.⁹³ *Mesnevî*’nin birinci cildinde “Musâ ve Hızır hikâyesi”ne iki hikâyede telmih vardır: “Padişah ve Cariye” hikâyesi ile “Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye Vasiyeti” hikâyesi. Abdullah Efendi “Padişah ve Cariye” hikâyesini şerh ederken “Musa ve Hızır” konusuna değinerek bu konuyu ileride ayrıntılı olarak şerh edeceğini ifade etmektedir. Ancak ikinci hikâye yani “Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye Vasiyeti” hikâyesinin şerhinde “Musa ile Hızır” hikâyesine değinmeden sadece beyitlerin tercümesini vermekle yetinmektedir.⁹⁴ Bu durum, muhtemelen Abdullah Efendi bu hikâyeyi ayrıntılı olarak *Mesnevî*’nin ikinci defterinin şerhinde işleyeceği ve dolayısıyla *Mesnevî*’nin diğer defterlerini de şerh etmek niyetinde olduğu hissini uyandırmaktadır.

Ne var ki eserin son varaklarında ve kendi eserinden övgü ile bahsederken, *Mesnevî*’nin birinci cildini şerh ederek *Mesnevî*’deki tüm manaları açıkladığını ifade eder. Belki de bu sebeple diğer ciltleri şerh etmeye gerek duymamıştır:

Tefâsîr u aḥādîş u ḥaberden

Ḥikâyat-ı ġarîbe vü ‘ıberden

Hem atvâr-ı tarîkatden, edebden

İrâdetden, itâ‘atden, talebden

Yazıldı niçe esrâr-ı daḡâyıḡ

Açıldı dürlü envâr-ı ḡaḡâyıḡ

Delindi kîlk-i taḡrîr ile dürler

Dizildi silk-i teşîre ġüherler

⁹² Sarı Abdullah en az iki yerde bu konuyu ileryeyen beyitlerde şerh edilmek üzere erteler. Bkz. metin 53a ve 54a.

⁹³ Bkz. Mustafa Gürci, “Tahlîl-i Bûtîkâ-i Kıssa-i Musa ve Hızır der *Mesnevî* ve Keşfü’l-esrâr”, **Faslnâme-i Pejûhişha-i Edebî**, nr. 9 ve 10, güz ve kış 1384, s. 189-192.

⁹⁴ Bkz. metin, 328b-331b.

Bu, deryā-yı le'ālî-i gurerdür
Cevâhir ma' deni, iksîr-eşerdür

Bu, keşf itdi niķābuñ, *Meşnevî* nün
Bu gösterdi cemālũñ, *Ma'nevî* nün

Egerçi cild-i evvel şerh olundu
Velî cümle ma'ânî serh olundu

Oқыuanlar, yazanlar bula maķşũd
Na'im-i cennet ile ola mes'ũd

Dağı sem' -i ķabũl ile iden gũş
Şerāb-ı ĥubb-i zātî eyleye nũş

Ayrıca, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Abdullah Efendi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin telifini bitirdiğinde kırk sekiz yaşındadır. Yetmiş altı yaşında vefat eden müellifin yaşının da müsait olmasına karşın bilinçli olarak Mesnevî şerhini tamamlamadığı söylenebilir. Aslında Sarı Abdullah Efendi'nin *Mesnevî*'nin tamamını şerh etmek niyetinin olmadığı veya ilk cildin şerhinin hacimli olması sebebiyle diğer ciltleri şerh etmediği düşünülebilir. Müellif *Mesnevî*'nin ilk cildinin şerhinde *Mesnevî*'yi anlamak için gerekli olduğunu düşündüğü konuları anlatmış, diğer ciltlerin şerhinde tekrara düşmekten içtinap etmiş olmalıdır. Ama şerhin neden yarım bırakıldığı sorusuna karşılık olarak söylenecek her şey, müellifin konu hakkındaki ifadeleri tespit edilmeden bir yorumdan öteye geçmeyecektir.

2.1.5 Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Mevlânâ'nın altı ciltten oluşan *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin sadece birinci cildine yazılmış olan şerhtir. Bu eser telif edildikten sonra ilgili muhitlerde dikkat çekmiş ve ilgi görmüştür. Eser 1287-88/1870-71 yıllarında beş cilt halinde İstanbul'da basılmıştır. Şimdiye kadar bu şerh üzerine akademik muhitlerde ve farklı araştırmacılar tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar muhteva üzerine yapılan çalışmalar ve metin üzerine yapılan çalışmalar olarak iki grupta sınıflandırılabilir:

2.1.5.1 Muhteva Üzerine Yapılan Çalışmalar:

2.1.5.1.1 Ülker Aytekin:

2002 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde ve Prof. Dr. Mustafa Tahralı danışmanlığında *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi* başlığı ile tamamlanan doktora tezi, 2017 yılında Konya'da basılmıştır.⁹⁵ Başlıktan da anlaşıldığı üzere Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, eserleri ve hususi olarak *Mesnevî Şerhi*'ni konu edinen bu çalışma kapsamlı bilgiler içermekte olup eserin özellikle tasavvufî açıdan incelemelerini ihtivâ etmektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri tanıtılarak incelenmiştir. İkinci bölümde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin telifinde kullanılan kaynaklar, eserin muhtevası ve diğer *Mesnevî* şerhleri ile kısaca mukayesesi yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümü ise *Mesnevî*'nin birinci defterindeki sembollerin değerlendirilmesidir.

Titizlikle hazırlanan ve 505 sayfadan oluşan bu kitap, bizim çalışmamıza da kaynaklık eden en önemli eserlerden biridir.

2.1.5.1.2 Büşra Çakmaktaş:

2017 yılında ve Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğretim Üyesi Sezayi Küçük danışmanlığında doktora tezi olarak “Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” başlığı altında hazırlanmıştır.⁹⁶ 416 sayfadan oluşan bu çalışma Abdullah Efendi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili güncel çalışmalardan biri olup yine üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin yaşadığı döneme dair genel bir bakış olarak bilgi verilmiştir. İkinci bölüm Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî şahsiyetini konu eder. Üçüncü bölüm ise Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvufî görüşlerini içerir. Tezin müellifi Abdullah Efendi'nin tasavvufî görüşlerini tespit etmek üzere diğer kaynaklarla beraber sıkça *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'ye başvurmuştur.

⁹⁵ Ülker Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, Konya, Umde Yayınevi, 2017.

⁹⁶ Büşra Çakmaktaş, “Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2017.

Bu doktora tezi, çalışmamız sırasında mürâcaat ettiğimiz kaynaklardan biri olmuştur.

2.1.5.2 Metin Üzerine Yapılan Çalışmalar:

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin metni üzerine de daha önce bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda özellikle birinci ciltte yer alan ve ilk on sekiz beyti kapsayan kısım üzerinde durulmuştur. Eserin metni üzerine yapılmış olan çalışmalar şöyledir:

2.1.5.2.1 Selahattin Durgun:

1993 yılında Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde ve Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda "Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)" başlıklı yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, yazarının önsözde ifade ettiği üzere beş cilt olarak basılmış olan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin ilk cildini tetkik etmek amacıyla hazırlanmıştır.⁹⁷ Bu çalışmada Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, önce *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* ile ilgili bazı açıklamalar yapıp sonra *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti transkripsiyonlu metin olarak verilmiştir. Yine çalışmanın önsözünde I. cildin *Mesnevî*'nin 865 beytini ihtiva ettiği hataen belirtilmiştir. İlk ciltteki *Mesnevî* beyti sayısı 876'dır. Bu çalışmada ayetler, hadisler, Arapça şiirler ve ibareler ve Farsça şiirler ve ibâreler Arap alfabesi ile dizilmiş ancak anlamları verilmemiştir. Ayrıca, metinde geçen Türkçe mısralar ve şiirler dahi eski harflerle dizilmiş ve transkripsiyonlu metinleri verilmemiştir. Metin için matbu nüsha esas alınmıştır. Çalışmanın sonunda I. ciltte geçen ayetler ve hadisler için bir indeks yer almaktadır. 126 sayfadan ibaret olan bu çalışma *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin bir bölümünün yeni harflerle yayınlanma girişiminde bulunan ilk çalışma niteliğindedir.

2.1.5.2.2 Şener Demirel:

Şener Demirel, *Dinle Ney'den* adlı çalışmasında *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine yazılmış olan Türkçe şerhleri toplayıp yayınlamıştır. Bu çalışmada Sarı Abdullah

⁹⁷ Selahattin Durgun, "Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)" Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1993.

Efendi'nin şerhine de yer verilmiştir.⁹⁸ Demirel yayınladığı metin için matbu nüshayı değil, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa 743 numarada kayıtlı nüshasını esas almaktadır. Bu çalışmada Arapça ve Farsça ibâreler eski harflerle dizilmiş ve anlamları dipnotta gösterilmiştir. Metnin aktarımında bazı okuma hataları mevcuttur. Ayrıca, özellikle metin içinde geçen Farsça beyitler ve ibârelerin tercümeleleri özenle verilmemiştir.

2.1.5.2.3 Emine Çiftçi:

“Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)'sinin Birinci Cildinin Eski Harflerden Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı” başlıklı bu çalışma, 2018 yılında Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak tamamlanmıştır.⁹⁹ Bu çalışmanın hem inceleme bölümü hem de metin bölümünde fâhiş hatalar vardır. *Mesnevî* beyitleri numaralandırılmamıştır. Metinde Arapça ve Farsça ibareler eski harflerle verilmiştir fakat ibarelerin anlamları verilmemiştir. Ayrıca, başta metnin ilk cümlesi olmak üzere, yer yer Türkçe ibareler Arapça veya Farsça sanılmış olacak ki eski harflerle dizilmiştir. Ayrıca eser sadece matbu nüshadan hareketle oluşturulmaya çalışılmıştır ve matbu nüshadan kaynaklanan problemler de çalışmaya yansımıştır.

2.1.5.2.4 Aslınur Akdeniz Brehmer:

2018 yılında ve İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde “Bir Telafi ve Ağıt Aracı Olarak Çeviri: Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevî*'sinin İlk 18 Beyit Şerhine Bir Ağıt-Çeviri” başlığı altında tamamlanan yüksek lisans tezinde Aslınur Akdeniz, matbu nüshadan yola çıkarak *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini ihtiva eden bölümü yeni harflerle vermiştir.¹⁰⁰ Çalışmada Arapça ve Farsça ibareler de transkribe edilmiştir. Ayrıca ayetler ve hadisler tespit edilmiş ve anlamları dipnotta gösterilmiştir. Farsça ibareler

⁹⁸ Şener Demirel, **Dinle Neyden: Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri**, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009, s. 282-319.

⁹⁹ Emine Çiftçi, “Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)'sinin Birinci Cildinin Eski Harflerden Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı”, Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü, Konya, 2018.

¹⁰⁰ Aslınur Akdeniz Brehmer, “Bir Telafi ve Ağıt Aracı Olarak Çeviri: Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevî*'sinin İlk 18 Beyit Şerhine Bir Ağıt-Çeviri”, İstanbul üniversitesi, SBE, İstanbul, 2018.

ve şiirlerin de anlamı dipnotta verilmiştir. Bu çalışma kitap olarak da yayımlanmıştır.¹⁰¹

2.2 Şerh Üzerine Yapılan Eleştirilerin Değerlendirilmesi

Sarı Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* şerhi kullanılan dil ve üslûp bakımından kolayca anlaşılır bir eser sayılmamaktadır. Belli ki şerh, yüksek eğitilmiş zümreye hitaben hazırlanmıştır. Eserdeki Arapça ve Farsça pasajların nadir durumlar hariç tercüme edilmemesi, şerh sırasında kelimelerin sözlük anlamı ve gramatik yapısı üzerine yoğunlaşmamak ve daha çok tasavvufî anlamların açıklanması, eserin muhatabının ileri seviyede Arapça ve Farsça bilgisinin olması gerektiğini göstermektedir. Bu sebeptendir ki eserle ilgili yorumlar ve görüşler genellikle eserin dilinin zor olduğunu ifade etmektedir.

Mehmet Kaplan, en meşhur *Mesnevî* şârihi olarak üç isimden bahseder: Rûsûhî Dede, Sarı Abdullah Efendi ve Bursalı İsmail Hakkı.¹⁰² Kaplan, Bursalı hakkında daha geniş bilgi verir ve onun şerhi üzerine yoğunlaşır. Ona göre İsmail Hakkı Bursevî'nin *Mesnevî Şerhi* Türk halkına *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'ye nazaran daha yakındır:

*“Bursalı, şerhini sade ve güzel bir üslupla yazmıştır. Şerh yaparken genellikle Türkçe kaynaklara dayanır. Bu bakımdan eseri Sarı Abdullah'ın (1584-1660) şerhinden daha çok Türk halkına yakındır. Dili çetrefilli olan Sarı Abdullah Efendi, şerhinde bilhassa Arapça kaynaklardan bol zikir yapar ve sözü fazla dağıtır.”*¹⁰³

Sarı Abdullah'ın nesir dili çetrefillidir, sıradan ve yaygın sözlüklerde anlamına rastlanmayacak kelimeleri eserinde kullanmıştır ve kelime dağarcığı oldukça geniştir. Sözü uzatmayı ve konuyu dağıtmayı sever. Mevlânâ da *Mesnevî*'de konuları uzattıkça uzatmıştır ve belki de Sarı Abdullah sözü uzatıp dağıtmakla üslubunu Mevlânâ'nın üslubuna benzetmeye çalışmaktadır. Mesela *Mesnevî*'nin ilk cildinde yer alan ve çoğu şârihi yoran

بد ز گستاخی کسوف آفتاب

¹⁰¹ Bkz. Sarı Abdullah Efendi, **Mesnevî'nin Parlak Cevherleri**, İlk On Sekiz Beyit Şerhi, haz. Aslınur Akdeniz Brehmer, H Yayınları, İstanbul, 2020.

¹⁰² Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2002, s. 10.

¹⁰³ A.g.e., s. 21.

[Güneşin tutulması küstahlıktandı. Azazil cüretinden dolayı kapıdan kovuldu.]¹⁰⁴

beytindeki güneş, küsuf ve küstahlık arasındaki irtibatı Sarı Abdullah şöyle izah eder: Güneşin küsufunu “erbâb-ı zevk ve vicdan arasındaki küsuf”a bağlayıp açıklamak için önce maddi küsufu açıklama gereği duymaktadır. Şarih, gezegenlerin adlarından ve konularından yola çıkarak, onların gökyüzündeki durumunu açıklamakla işe başlar. Asıl anlatmak istediği konuya gelene kadar da sözü oldukça uzatır. Bu uzatmalar ve asıl konudan uzaklaşmalar, yer yer okuyucuyu daraltıp asıl şerh edilen konunun ne olduğunu unutturacak seviyededir. Bu tarz konudan uzaklaşmaların asıl kaynağının *Mesnevî* olduğu ve Sarı Abdullah’ın belki de bu uzatmalarla üslubunu Mevlânâ’ya benzetmeye çalıştığı göz ardı edilmemelidir. Abdullah Efendi bu uzatmaların farkındadır. Mesela “ism-i a’zam” konusundan bahsederken şöyle der:

“...velâkin maḫşûddan ḳalmayalım deyü bu ḳadar ile iktifâ olundu.”¹⁰⁵

Bu cümlenin benzerini *Mesnevî*’nin ilk cildinde ve “Yahdileri öldüren padişah” hikâyesinde de görmekteyiz: Mevlânâ, hikâyenin ortasında birdenbire hikâyeden uzaklaşır ve âdetâ kendinden geçerek “varlık” ve “yokluk” üzerine çokça beyit söyler. Sonrasında, kendine gelmiş gibi,

این سخن پایان ندارد لیک ما

بازگویم آن تمام قصه را

[Bu sözün sonu yoktur ancak biz hikâyenin tamamını anlatalım.] der ve hikâyeye geri döner.¹⁰⁶ *Mesnevî*’nin diğer yerlerinde de buna benzer beyitlere çokça rastlanmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ T.M. I/93; Y.K.M. I/92; 40b.

¹⁰⁵ Bkz. metin, 17a.

¹⁰⁶ İlgili bölüm ve beyit için bkz. T.M. I/s. 40-42; Y.K.M I/s. 54-55; metin 86b-91b.

¹⁰⁷ Mesela bkz. T.M I/3354; Y.K.M. I/3343 veya T.M I/3534; Y.K.M. I/3523.

Ne var ki yukarıdaki ve özellikle Kaplan'ın cümlelerinden Sarı Abdullah Efendi'nin Türk halkına uzak kaldığını düşünmek isabetli olmaz. Sonuç itibarıyla bu eser İstanbul'da ve Türkçe olarak telif edilmiş ve bir Osmanlı padişahına sunulmuştur. Daha da ötesi bu eser, tarikat erbâbının tasavvufla ilgili derli toplu birçok bilgiyi ihtiva eden bir baş ucu kitabıdır. Abdullah Efendi eserini telif ederken dilbilgisi kaidelerini izah etmeye yoğunlaşmamaktadır. Bu yüzden eserin muhatap dil öğrenme gayesi olmayan, belli eğitimlerden geçmiş ve seçkin bir zümredir. Yüksek eğitilmiş muhatap için kelimelerin kökeni ve gramer yapısı üzerinde durmaktansa, onların tarikat ve tasavvufta ne anlama geldiği ve Mevlânâ'nın ne demek istediği elbette ki daha fazla önem arz etmektedir. Aslında bu seviyede eserler, dönemin tarikat erbâbının eğitim seviyesinin de göstergesidir. Sarı Abdullah Efendi maneviyat denizinde bir ada olan *Mesnevî*'de ark açmaya çalışmakla kalmayıp¹⁰⁸ muhatap aldığı yüksek eğitilmiş Türk tasavvuf erbâbının elinden tutarak o denizin içinde gavvaslık yapmaya, kendisiyle birlikte inciler toplamaya davet etmiştir.

Şener Demirel, *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevî*'de kullanılan üslubu izah ederken Hacı Pîri Dede'nin (v. ?)¹⁰⁹ izlerine dikkat çekmektedir:

*“Hacı Pîri şerhinden izlerin görüldüğü eserde, Sarı Abdullah Efendi de şerhini üçerli veya dörderli beyitler hâlinde ele almış; ancak Hacı Pîri'den farklı olarak bir arada açıklamaya çalıştığı üçlü veya dörderli gruplardan oluşan beyitleri önce mısra mısra tercüme etmiş, daha sonra da söz konusu beyitleri toplu bir açıklama yoluna gitmiştir...”*¹¹⁰

Şerh usulündeki benzerliğe dikkat çeken bu tespit doğrudur. Hacı Pîri Dede, şerhinde önce *Mesnevî*'nin beyitlerini Farsça olarak verir ve sonrasında ise beyitleri

¹⁰⁸ Maneviyât denizine susadıysan Mesnevî adasında bir ark açiver. T.M. VI/67; Y.K.M. VI/67.

¹⁰⁹ Yapılan çalışmalardan *Mesnevî* şarihi olarak birden fazla Hacı Pîri olduğunu ve bunlardan birinin 1573 diğerinin ise 1640 senesinde vefat ettiğini öğreniyoruz. *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* olarak günümüze ulaşan ve eserin başındaki bilgilere göre Hacı Pîri'ye ait olan eser, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Halet Efendi Ek, 26 numarada kayıtlı olup eser üzerine biri Cüneyt Uzunlu tarafından Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü “Hacı Pîri Efendi'nin İntihâb-ı Şerh-i Mesnevîsi, inceleme, metin (1b-53b)”, Konya, 2017); diğeri Emine Yıldız Er tarafından Kocaeli Üniversitesi'nde (“Hacı Pîri, İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî (1-50 varak) (İnceleme Metin)” Kocaeli, 2018.) olmak üzere iki yüksek lisans tezi yapılmıştır. Hacı Pîri'nin *Mesnevî* şerhinin ilk on sekiz beytini ihtiva eden kısım, Şener Demirel tarafından yayınlanmıştır: Şener Demirel, **Dinle Neyden: Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri**, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009, s. 190-203.

¹¹⁰ Şener Demirel, a.g.e., s. 29.

tercüme etmeden üçer veya dörder olarak toplu bir açıklama yapar. Ne var ki bu durumla ilgili göz önünde bulundurulması gereken çok önemli bir husus vardır: Beyitlerin üçer ve dörder şekilde şerh edilmesi, Hacı Pîrî Dede'ye özgü bir yöntem değildir. Zaten Hacı Pîrî şerhini Kemâleddîn Hüseyin Hârezmî'nin (ö.839/1435) eserine bakarak yazdığını dile getirirse de¹¹¹ işin aslı biraz farklıdır. Şöyle ki, Hacı Pîrî'nin *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*, Hüseyin Hârezmî'nin *Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr* isimli eserinin tercümesi ve özetidir ve özgün bir yönü yoktur. Hacı Pîrî'nin yaptığı şey, istihdâmı sağlansın diye eser telif etmiş gibi görünmektir ve belki de bu gaye ile ortaya çıkan tek *Mesnevî* şerhidir. O, eserini iş bulmak için yazdığını çekinmeden dile getirir.¹¹² Bu doğrultuda ise Hüseyin Hârezmî'nin eserini alıp içinden fazla gördüğü kısımları ayıklamak, geri kalanını ise Türkçeye tercüme etmek suretiyle kendi eserini oluşturmuştur. Muhtemelen bu yüzdendir ki eserine *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* (=Şerh-i Mesnevî den seçmeler) adını vermiştir ve *Şerh-i Mesnevî* den kastı, Hârezmî'nin *Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr* adlı eseridir. Dolayısıyla, Abdullah Efendi Hacı Pîrî Dede'nin şerhini görse de ona itina edip içerik olarak etkilenmiş olması düşük bir ihtimaldir. Bu yüzden, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de görülen bu izler, Hüseyin Hârezmî'nin şerhinin izleridir diyebiliriz. Hacı Pîrî'nin şerhi ile ilgili hazırlanan tezlerde Hârezmî'nin eseri ve Hacı Pîrî'nin eseri arasındaki münasebetlere dikkat çekilmediğine göre, bu eserler arasındaki bağ üzerine müstakil bir çalışma yapılması gerektiği kanâatindeyiz.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî ile *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* yi karşılaştırdığımız zaman, görülen tablo şöyledir: Hacı Pîrî önce ilk üç beytin aslını verdikten sonra, birkaç satırda bu beyitleri şerh eder.¹¹³ Sarı Abdullah Efendi ise önce ilk üç beyti mısra mısra (Farsçası ve her mısramın tercümesi) olarak verir, sonra “Zîkr-i Muḫaddime ve Beyân-ı Te'vîlât” olarak bir başlık açar ve sayfalarca açıklama ve hazırlıktan sonra, beyitleri şerh eder. Sarı Abdullah Efendi bu yöntemi kullanmakta Hacı Pîrî Dede gibi hareket etmiş görünse de birebir aynı uygulamayı yapmamıştır. Mesela, Hacı Pîrî Dede dokuzuncu ve onuncu beyitleri birlikte şerh etmişse de Abdullah Efendi bu beyitleri ayrı ayrı şerh etmiştir. Veya Hacı Pîrî dede on birinci ila

¹¹¹ Hacı Pîri, *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ek 26 numara, 2a

¹¹² A.g.e., zahriye.

¹¹³ A.g.e., 5a; Şener Demirel, a.g.e., s. 190.

on dördüncü beyitleri birlikte aktardıktan sonra şerh ederken, Abdullah Efendi on birinci ve on ikinci beyitleri birlikte, on üçüncü ve on dördüncü beyitleri de ayrı ayrı şerh eder. Ayrıca, zaten *Mesnevî*'nin ilk hikâyesinden itibaren Hacı Pîrî'nin şerhi seçme beyitlerden oluşacağını göz önünde bulundurduğumuz zaman, Abdullah Efendi'nin eserin tamamında Hacı Pîrî Dede'nin etkisi altında olduğunu söyleyemeyiz. Ne var ki iki şerhi karşılaştırdığımız zaman, söz konusu benzerliğin sadece şerh usulünde olmadığını, şahit gösterilen ayetler, hadisler ve hatta Farsça ve Arapça şiirlerin de yer yer aynı olduğunu görmek mümkündür. Farklı olan, Sarı Abdullah Efendi'nin konuları çok daha geniş yelpazede ele alması ve özellikle de iktibaslarda sınır tanılamamasıdır. Kanaatimizce Abdullah Efendi Hârezmî'nin şerhini görmüş ve tedkik etmiştir.

Çağdaş *Mesnevî* şarihlerinden Abdülbaki Gölpınarlı ise Sarı Abdullah Efendi hakkında şöyle der:

*“Tasavvufta, Ankaravî'den çok daha ileri bir zat olmakla beraber o da Mevlânâ'yı İbn-i Arabî gözlüğüyle görmüştür. Şerhe başlamadan, Mevlânâ'nın hayatı hakkında verdiği bilgi de asılsız rivayetlere istinad eder.”*¹⁴

Gölpınarlı'nın bu görüşü üzerinde durmadan önce bir hususta hatırlatma yapmak faydalı olacaktır: *Mesnevî*'nin ilk şârihi, hiç şüphesiz Mevlânâ'nın kendisidir. Mevlânâ'dan sonra oğlu Sultan Veled, her ne kadar özgün bir *Mesnevî* şerhi kaleme almamış olsa da gerek telif ettiği eserlerde gerekse bulunduğu meclislerde *Mesnevî* ile ilgili sorulara cevap vermiştir. Mevlânâ'nın vefatından yaklaşık bir asır sonra, artık yavaş yavaş özgün *Mesnevî* şerhleri telif edilmeye başlanmış ve *Mesnevî* şerhi faaliyetleri, özellikle XVII. asırda artmıştır. Bu şerhlerin çoğunun ortak özelliği, Mevlânâ'nın düşüncelerini İbn-i Arabî'nin düşüncelerine göre açıklamaktır. Dolayısıyla, dönemin *Mesnevî* şerhlerinde oluşan geleneğe bakıldığında, *Mesnevî*'yi İbn-i Arabî'ye göre yorumlamak bir kusur değildi. Belki de bir yenilik peşinden gidip İbn-i Arabî gözlüğüyle bakmamak bir kusur ve bidat sayılacaktı. Mevlânâ ve İbn-i Arabî düşünceleri Anadolu'dan Hindistan'a kadar yayılmıştı ve dönemin aydınları fıkıh, felsefe, hadis ve diğer ilimleri mezc edebilecek seviyedeydi. Dolayısıyla XVII. asırda telif edilmiş olan bir

¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2018, s. 142.

Mesnevî şerhinin İbn-i Arabî düşüncelerine binaen yorumlanmasının bir kusur olarak görülmemesi pek isabetki bir görüş olmamalıdır.

Öte yandan *Mesnevî*'nin İbn-i Arabî düşüncelerine göre şerh edilmesi, Mevlânâ'nın İbn-i Arabî tesirinde olduğu anlamına gelmemeli ve *Mesnevî*'yi şerh etmek için mutlaka İbn-i Arabî düşüncelerinin esas alınması gerekmektedir. Şarihlerin İbn-i Arabî tesirinde oldukları, onların *Mesnevî*'yi de İbn-i Arabî'ye göre yorumlamalarına yönlendirmiş olabilir. Bu bağlamda Ahmed Ateş, makalesinde Gölpınarlı dahil *Mesnevî* şarihlerinin *Mesnevî*'yi "izâh" değil "iğlâk" ettiklerini ileri sürmektedir.¹¹⁵ İbn-i Arabî ve Mevlânâ etkileşimi hususunda ise çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹¹⁶

Diğer husus, yani Mevlânâ'nın hayatı hakkında asılsız bilgiler meselesi ise şu şekilde değerlendirilebilir: Esasında, Mevlânâ'nın vefatından kısa bir dönem sonra, hayatı hakkında yazılmış üç önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mevlânâ'nın oğlu ve Mevlevîliğin tarikat olarak oluşumunda ciddi payı olan Sultan Veled'in (ö. 712/1312) mesnevîsidir. Bu eser, *Veled-nâme* ve *Mesnevî-i Veledî* ve *İbtidâ-nâme* olarak da tanınmaktadır. Mevlânâ'nın hayatı, görüşleri ve çevresindeki kişilerle ilgili birinci el ve en güvenilir kaynak mâhiyetinde olan bu eser, Mevlânâ'nın vefatından yaklaşık 18 yıl sonra telif edilmiştir.

İkinci eser, Ferîdun Sipehsâlâr'ın *Risâle-i Sipehsâlâr* olarak tanınan ve telif tarihi tam olarak bilinmeyen eseridir. Bu eser, müellifinin uzun süre Mevlânâ'nın hizmetinde bulunup onu yakından görmesi ve Mevlânâ hakkında ilk menkıbe kitabı olması açısından önemlidir.

Üçüncü eser ise Mevlânâ'nın vefatından yaklaşık 46 sene sonra Ahmed Eflâkî tarafından telif edilen *Menâkıbu'l-Ârifîn*'dir. Ârif Çelebi'nin emri üzerine hazırlanan bu eser, yukarıda adı geçen iki eser dışında, Mevlânâ'nın eserleri ve

¹¹⁵ Bkz. Ahmed Ateş, "Mesnevî'nin Onsekiz Beytinin Mânası", 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 37-50.

¹¹⁶ Bu konu ile ilgili bazı çalışmaları için bkz. Ekrem Demirli, "İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 16, Yıl: 2007, s. 229-247 ; Büşra Çakmaktaş, "İbn-i Arabî'nin Osmanlı Tasavvuf Düşüncesine Tesiri: Sarı Abdullah Efendi Örneği", *Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları*, Editör: Fuat Aydın vd., Mahya Yayıncılık, İstanbul, s. 633-652.; İhsân Reisî, "Âsîb-şinâsî-i Şurûh-ı Mesnevî ez Hays-i Bî-teveccühî be Sünnet-i İrfânî-i Mevlânâ", *Mecelle-i Şiir-Pejûhî-i Dânişgâh-ı Şirâz*, Yıl: 9, Sayı: 3, Sonbahar 1396, s.93-116; Muhammedrıza Şefî Kedkenî, *Derâmedî be Sebk-şinâsî-i Nigâh-ı İrfânî: Zebân-ı Şiir der Nesr-i Sûfiyye*, İntişârât-ı Sühan, Tahran, 1392, s. 524-549.

Şems'in *Makālāt*¹¹⁷ gibi eserlerden derleme niteliği de taşımakta olup sadece Mevlânâ'nın hayatı değil, o dönemle ilgili bazı siyasî ve tarihî bilgiler de ihtiva etmektedir.

Sarı Abdullah Efendi, bu üç eseri veya tercümelerini¹¹⁷ görmüş ve iyice incelemiştir. Esasında Abdullah Efendi'nin yazdığı menkıbeler, Sipehsâlâr ve Eflâkî'nin eserlerinden seçilmiş ve Türkçeye tercüme edilmiştir. Şârih-i Mesnevî, Sultan Veled'in *İbtidâ-nâme*'sini de okumuş ve çoğu yerde, Türkçe tercümesini vermeye bile gerek görmeden, eserden bazı pasajları doğrudan iktibas etmiştir. Peki Gölpınarlı'nın dikkat çektiği asılsız rivayet nedir?

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî nin 10a varağında Abdullah Efendi'nin "nâdirâtan" dediği ve kendi dilinden anlattığı bir bölüm vardır:

Mine'n-nevâdir: *Bu haķîr-i fûrû-māye kibâr-ı 'arîfinüñ ba'zından şöyle istimâ' itmiş idüm ki: "Şems-i Tebrîzî hazretleri Mevlânâ Hudâvendigâr'ı cânib-i Ğavs'dan izn ile irşâda gelüp maķşûd hâşıl ve Şems derece-i şehâdete nâ'il olduktan soñra bir gice Mevlânâ Şems'i vaķı'asında görüp "Hây merhem-i cânüm!" deyü mu'ānaķa itdikde "Yâ Mevlânâ filhaķîķa beni isterseñ hıttâ-i Tebrîz'e gel." deyü işâret idüp Mevlânâ daķı sefer idüp Tebrîz hıttasına vardıkda hazret-i Ğavs'a mülâķî ve üç gün hem-şoĥbet olduķdan soñra "Rûm'a git." deyü icâzet buyrulup envâ'-ı füyüzât ve fütühât ile 'avdet buyurmuşlar velâkin bu kışsa menâķıblaruñ birinde maştûr olmamağla bu haķîr daķı şekde kalmış idüm. İttifâķan bir gice rü'yâda hazret-i Mevlânâ kıddise sırruhu'l-esnâyı görüp dest-büsları ile muğtenim olduğında bu haķîre inbisât-ı 'azîm gösterüp luţfle mu'āmele itmekle ruĥşat bulup tekrar dest-i şeriflerin bûs idüp ayıtdum: "Ey şem'-i cem'a'l-'āşîķîn! Cenâb-ı şerîflerinüñ menâķıbından fülân 'azîzden bir 'aceb nesne işitdüm, lâkin menâķıblardan birinde görülmemek ile şıĥhatı bâbında tereddüdde kaldum." didikde "Mesmû'ünüz olan nedür?" buyurdılar. Bu 'abd-i faķîr daķı zıkr olunduğı üzre işitdügimi taķrîr itdikde "Belî belî öyle vâķi' olmuşdur ve ol sultānuñ ism-i şerîfleri Ğ'âce 'Alî'dür." deyü taĥķîķ ve taşdıķ buyurdılar. Faķîr ayıtdum: "Ey nûr-ı âfitâb-ı haķîķat! Pes buña ĥikmet nedür ki eş'âr-ı laţifeñüz olan ebyât-ı şerîfede yâĥud Meşnevi-i Şerîflerinde bir beyt ile bu ma'nâya işâret buyurulmaya?" Tebessüm idüp buyurdular ki:*

¹¹⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2018, s. 29-30.

“Kendülerinüñ izni olmayup ism-i şeriflerini şarâhaten zikre rızaları yoğ-idi. Ve Şems-i Tebrîzî size kapu düşmüşdür ve rehber ve pişvâ olmuşdur, anları medh idüp ve haqq-ı şükr-i ni‘meti yerine getirüñüz buyurmuşlar idi. Ve bizüm bu hâlimize Hüsâmüddîn Çelebî ve oğlum Veled’den gayrı kimse vâkıf degil idi. Anuñçün biz dağı ihfâ itdük.” Egerçi taşrih yokdur ammâ Meşnevî-i Şerîf’de aña çok telmîh vardur.” deyüp mübârek lisânları ile, Meşnevî:

خوش تر آن باشد که سر دلبران

گفته آید در حدیث دیگران¹¹⁸

nesr: beytini oğudular. Ol hâlde haqîr dağı h’âbdan bîdâr olup ol şöhetüñ eserinden kalbimi pür-nûr ve cânımı mesrûr bulup nâdireden olmağla naql olundu. Ğâlibâ Sulţân Veled hazretleri dağı Mevlânâ Hudâvendigâr Şems’i ba‘d ez şehâdet cüst ü cûya gitdi didügi zımnen bu ma‘nâya işâretdür.

Gölpınarlı’nın asılsız dediği rivayet, Mevlânâ’nın Tebriz’e gitme meselesidir. Gerçekten de Mevlânâ’nın Şems’i aramak üzere Tebriz’e gittiğine dair – en azından şimdiye kadar – kesin kayıtlar bulunmamaktadır. Ne var ki Mevlânâ’nın Tebriz’e gitmesine dair kesin kayıtların bulunmaması, Mevlânâ’nın gizlice Tebriz’e gitmediği anlamına gelmemelidir. Dönemin şartları ve Mevlânâ’nın Şems’i bulmak için iki defa Şâm’a gitmeyi göze alıp hatta üçüncü kez yine Şems’i arayıp bulmak üzere Şâm’a gitmek istemesi, üçüncü yolculukta Şam’ı hedef gösterip Tebriz’e gitmiş olma ihtimalini varsaymamıza engel olamaz.¹¹⁹ Şems, Konya’yı ikinci terk edişinden sonra bir daha görülmemiş ve kimse izine rastlamamıştır. Mevlânâ’nın Tebriz’e yapmış olduğu yolculuğu ile ilgili yapılan bir çalışmada böylesi bir seferin reddedilemeyeceği ve yüksek bir ihtimalle Mevlânâ’nın gizli bir şekilde Tebriz’e gittiği ileri sürülmektedir.¹²⁰ Ayrıca, Şems’in sözlü veya yazılı olarak Tebriz’den Mevlânâ’ya haber gönderdiği ve Mevlânâ’nın Şems’in Konya’ya dönmesini

¹¹⁸ Dilberlerin sırrının diğerlerinin sözleri arasında söylenmesi daha hoştur. T.M. I/137; Y.K.M. I/136; 49a.

¹¹⁹ Nitekim Gölpınarlı da Mevlânâ’nın Tebriz’e gitmeye niyetli olduğunu reddetmiyor. Bkz. Abdülhakî Gölpınarlı, **Mevlânâ Celaleddin: Hayatı, Eserleri, Felsefesi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 88.

¹²⁰ Bu konuyla ilgili bkz. Hasan Karami Karamaleki, “Berresî-i Nişânehâ-i Sefer-i Mevlânâ be Tebrîz der Hikâyât-i Âmme ve Âsâr-i Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ Celâlüddîn.” **Mecmua Makâlât-i Sevvomîn Hemâyiş-i Matn Pejûhî-i Edebi (Nigâhî Tâze be Âsâr-i Mevlânâ)**, Tahran, 1396, s. 1-14.

beklediği de ileri sürülen başka bir ihtimaldir.¹²¹ Bu seferin Mevlânâ için manevi boyutları, yani gavs ile görüşüp görüşmediği ve feyz alması meselesi ise, kolaylıkla bir açıklama getirilmeyecek boyuttadır.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin yukarıda verilen bölümü ile ilgili ikinci bir durum vardır. Gölpınarlı ve akabinde Aytakin'e göre, yukarıdaki bölüme binaen Sarı Abdullah Efendi Mevlânâ'nın Tebriz'e "Ali" adında gavsı ziyaret etmeye gitmiş olduğunu ve üç gün boyunca bu gavstan feyz aldıktan sonra Konya'ya geri döndüğünü ileri sürmüştür.¹²² Kanaatimizce burada göz ardı edilen ve dikkatten kaçan mesele, gavsın ismidir. Şöyle ki, Abdullah Efendi bu ibarelerde gavsın adını değil, Mevlânâ'nın Tebriz'e gittiğini kendisine söyleyen kişinin adını vermektedir. Zaten söze başlarken Mevlânâ'nın Tebriz seferi hikâyesini büyüklerinden duyduğunu ancak menkıbelerde okumadığına göre bu konuya biraz şüpheli olduğunu anlatan Abdullah Efendi, rüyasında Mevlânâ'yı görünce bu durumu kendisine sormak ister ve Mevlânâ "Evet evet, böyle bir durum olmuştur ve [bunu sana söyleyen] sultanın adı Ali'dir" diyerek, Tebriz seferinin gerçek olduğunu tasdik etmiştir. Böylece Abdullah Efendi de kendisine söylenen menkıbenin gerçek olduğunu farketmiş ve "nâdirât" olarkten eserinde anlatmıştır. Tarikat geleneğine göre gavsın ismi gizli kalmalıysa Abdullah Efendi de zaten bu ismi ifşa etmemelidir. Bu durumda Abdullah Efendi'ye bu hikâyeyi anlatan Ali ise, muhtemelen Abdullah Efendi'nin kendisinden ders ve feyz aldığı İdris-i Muhtefî olmalıdır.

Yukarıda izah edilen mesele dışında, Abdullah Efendi'nin Şems'in şehit düşmesine inanması vs. gibi konular ise dönemin menkıbe anlayışı ve tarikat büyüklerinden gelen rivayetlerle doğrudan bağlantılıdır. Abdullah Efendi bir Bayrami-Melâmî şeyhidir ve belki de ona göre Şems'in şehit edilmesi, Mevlânâ'yı bırakıp gitmekten daha inandırıcı gelmektedir. Tarihi hadiselerin anlatımında, hele ki bu hadiseler bir tarikat büyüğü hakkında ise, işin duygusal boyutları da göz ardı edilmemelidir.

¹²¹ Bkz. Franklin D. Lewis, **Rumi, Past and Present, East and West**, Oneworld Publications, London, 2014, s. 203-204; Franklin Lewis, **Mevlânâ, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı**, çev. Gül Çağalı Güven, Hamide Koyukan, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2010, s. 244-245; Farsçası için: Franklin D. Lewis, **Molânâ, Dîrûz Tâ İmrûz, Şark Tâ Garb**, çev. Hasan Lâhûfî, Tahran: Neşr-i Nâmek, 1397, s. 258-259.

¹²² Gölpınarlı Sarı Abdullah'ın verdiği bilgileri reddeder. Bkz. Ülker Aytakin, **Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi**, Konya, Umde Yayınevi, 201, s. 210; Abdülbaki Gölpınarlı **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2018, s. 88.

2.3 *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin Türk Edebiyatındaki Yeri

Sarı Abdullah Efendi'nin *Mesnevî Şerh'i*, kendisinden önceki kaynaklardan istifade ile tasavvufî bilgileri maddeler hâlinde toplayan kıymetli bir eser olmasına rağmen muhtemelen dilinin zor olmasının da etkisiyle, şimdiye kadar ilmî muhitlerde hak ettiği derecede ilgi görmemiştir. Bu bağlamda, Abdullah Efendi'nin izlerine rastladığımız ilk eser Ömer Ferid Kam'ın *Vahdet-i Vücûd* adlı kitabıdır. Kam, kitabında Abdullah Efendi'nin vahdet-i vücûd hakkındaki görüşlerini aktarır ve değerlendirir. Sarı Abdullah Efendi'den de “kâmil-i muhakkık” olarak bahseder.¹²³

Abdullah Efendi'nin *Mesnevî Şerh'i*'nin izlerine rastladığımız başka bir eser, edebiyat muhitlerinde çokça ilgi ve kabul gören, Ahmet Talat Onay tarafından telif edilen ve Türk Edebiyatı'nın mühim sözlüklerinden biri olan *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* adlı eserdir. Onay, hazırladığı sözlüğün on maddesinde kaynağını belirterek *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'den alıntı yapar. Söz konusu maddeler sırasıyla şöyledir: Abdâl, Ahlât-ı Erbaa, Bâbil Kuyusu, Bû Saîd, Keyy, Gölge Harâmîsi, Hârût ve Mârût, Müşterî, Pamuktan Arslan, Sâhib-kırân.

Onay'ın Sarı Abdullah'ın eserinden faydalandığı sözlük maddelerine bakıldığı zaman onun sadece tasavvufî kavramların açıklamaları için değil diğer konularla ilgili de bu eserden faydalandığı görülmektedir.¹²⁴

Bununla birlikte, Sarı Abdullah Efendi'den feyz alan şahsiyetler arasında hattat ve şair Cevrî (ö. 1065/1654) ve XVII. asrın önemli şairleri arasında yer alan Neşâtî (ö. 1085/1674) gibi isimler görülmektedir. Bu sebeple Abdullah Efendi sadece eserleriyle değil yetiştirdiği kişiler vasıtasıyla da Türk edebiyatında önemli bir konuma sahiptir.¹²⁵

¹²³ İlgili bölüm için bkz. Ferid Kam, **Vahdet-i Vücûd**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1331 s. 96-102; Ömer Ferid Kam, **Vahdet-i Vücûd**, sadeleştiren: Ethem Cebecioğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 78-83.

¹²⁴ Bkz. Ahmet Talat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007.

¹²⁵ Abdullah Efendi'den feyz alanlar için bkz. Ülker Aytekin, a.g.e., s. 98-110; Büşra Çakmaktaş, “Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” (basılmamış doktora tezi) Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2017, s. 58-71.

2.4 Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî ve Mesnevî'nin Nüsha Farklılıkları

Abdullah Efendi'nin şerh yöntemiyle ilgili tespitler aktarılmadan önce, Sarı Abdullah Efendi'nin esas aldığı *Mesnevî* nüshaları ve metni ile ilgili bazı hususlara dikkat çekmekte fayda var:

Abdullah Efendi şerhi için bir metin kurmuş ve bu bağlamda birden fazla *Mesnevî* nüshasını görmüştür. Sarı Abdullah, şerh için kurduğu metinde *Mesnevî* nin en doğru nüshasını yani “esahh-ı nüsa”¹²⁶ ve “Veledî”¹²⁷ nüshayı/nüshaları görmüştür. Ne var ki Ankaravî gibi esas aldığı nüsha hakkında bilgi vermemiştir.¹²⁸ Abdullah Efendi'nin gördüğü *Mesnevî* nüshalarıyla ilgili, esas aldığımız nüshanın 259a ve 259b varaklarında ve

ناقه الله آب خورد از جوی و میغ

آب حق را داشتند از حق دریغ¹²⁹

beytinin ilk mısraını, kurduğu metninde “جود میغ” şeklinde alıp bulutun cûd ve cömertliğini açıkladıktan sonra, isim vermeden şarihlerin çoğunun bu beyitteki “cûy” kelimesini doğru kabul ederek “ırmak” olarak şerh etmelerine itiraz etmiştir.¹³⁰ İtiraz sebebi ise rivayetlerde Semûd Kavmi'nin bulunduğu bölgede nehir ve ırmakların olmadığı ve Salih'in devesinin kuyu ve ırmak suyu içtiğini duymaması ve görmemesidir.

Abdullah Efendi, bu açıklamaları yaptıktan sonra, Ubeyd Dede'nin istinsah ettiği *Mesnevî* de de bu ibarenin “جود میغ” olarak kayıtlı olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte, Mevlânâ'nın vefatından dört sene önce 668/1269-70 senesinde Muhammed b. İshâk tarafından istinsâh edilen nüshada bu ibarenin “جوی میغ” şeklinde ve ırmak ile

¹²⁶ Bkz. Metin 36b.

¹²⁷ Bkz. Metin 51b.

¹²⁸ Erdoğan Taştan, “İsmâil Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I.Cilt, Çeviriyazı-İnceleme,” (basılmamış doktora tezi) Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2009, s. 62.

¹²⁹ Allah'ın devesi, nehirden ve buluttan su içiyordu, Allah'ın suyunu Allah'tan esirgediler. M.T. I/2521; Y.K.M. I/2512.

¹³⁰ Şem'î ve Ankaravî, bu beytin ilk mısraını “cûy u mîğ” şeklinde esas almışlar. Bkz. Erdoğan Taştan, a.g.e., s. 929; Abdülkadir Dağlar “Şem'î Şem'ullâh, Şerh-i Mesnevî, (I.cilt, İnceleme-Tenkitleli Metin-Sözlük)” (basılmamış doktora tezi) Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2009, s. 969.

bulut arasında teşbih sanatı olduğunu açıklayarak mısraı bir de bu okunuşu ile şerh etmiştir.

Abdullah Efendi'nin burada andığı Ubeydullah Dede (ö. 995/1586-87), Eğirdir'de Nurullah Dede zaviyesinde şeyh olmuş, Çelebi Hüsâmeddin'in el yazısı olan *Mesnevî*'den 990/1582 senesinde bir nüsha istinsah etmiştir.¹³¹ Diğer müstensih yani "Veledî" olarak adı geçen zat, Sultan Veled'in de *İbtidâ-nâme*'sini 697/1298 senesinde istinsah etmiş olan Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm el-Lârendî el-Veledî'dir ki Veledî lakabından Sultan Veled'e müntesip olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki eski *Mesnevî* nüshalarıyla ilgili yaptığımız araştırmada, *Mesnevî*'nin bu müstensih tarafından kopye edilmiş nüshasına ulaşamadık.

Bunların yanı sıra Sürûrî (ö. 962/1562), Şem'î (ö. 1011/1602-1603 [?]) ve Ankaravî'nin (ö. 1041/1631) şerhleri üzerine görüş bildirmesi, Abdullah Efendi'nin kendi eserini telif ettiği sırada bu şârihlerin eserlerini ve dolayısıyla kurdukları metni görüp göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Sarı Abdullah Efendi, Arapça dîbâce ve başlıklardaki nüsha farklılıklarını aktarmamıştır ve sadece beyitlerdeki farklılıklara dikkat çekmiştir.

Mesnevî beyitlerindeki nüsha farklılıkları *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'ye iki şekilde yansımıştır:

İlki, kelime veya mısra bazındaki farklılıklardır. Bu farklılıkların en çok bilineni ve birçok şarih tarafından da dikkate alınanı, *Mesnevî*'nin ilk beytindeki "în ney (=bu ney)" ve "ez ney (=neyden)" meselesidir. Sarı Abdullah Efendi "în ney" ifâdesini esas alır ve nüsha farklılığını şu şekilde ifade eder:

*Ba'zî nüsaḥda بشنو از نی vāḳi' olmuştur. Ol taḳdîrce muṭlaḳā ney murād olunup gerek ḥuzūr-ı Mevlānā'da istimā' olunan ve gerek ḡayrı neylerden istimā' idiñiz dimek olur.*¹³²

Bu farklılıklarla ilgili olarak 74. beytin şerhinde ise şu şekilde bir açıklama görürüz:

¹³¹ Ubeydullah Dede için bkz. Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2018, s. 142; Sadı Kucur, "Eğirdir Mevlevîhânesi ve Germiyanoğlu Musa Bey'in Temlikî ile Sultan Veled'in Vakfı", I. Eğirdir Sempozyumu, Isparta, 2001, s. 588.

¹³² Bkz. Metin 18b.

پیش آن مهمان غیب خویش رفت

ol mihmān-ı cānuñ ḥuzūrunda pādīšāh kendü ğaybına gitdi. Şürrāhuñ cümlesi “Pādīšāh ol mihmān-ı ğaybī öñüne bi-nefsihi gitdi.” deyü ma‘nā virmişler velākin mısrā‘-ı şānideki “ğayb” yā‘-i nisbet ile vāki‘ olmayup bel ki eşşah-ı nūsaḥda ve ekşerinde, mısrā‘: “پیش آن مهمان غیب خویش رفت” vāki‘ olup “ğayb” “ḥ iş”e muzāf olmuştur.

Ol takdīrce bizüm didigümüz ma‘nāyı iktizā ider ve mısrā‘-ı evvelden mısrā‘-ı şānī ma‘nāda meziyyet-i uḥrā göstermiş olur. Fe’fhem.¹³³

Konuyla ilgili farklı bir örneğe metnimizdeki 394. beyitte rastlanmaktadır. Abdullah Efendi beyti kendi metnine dahil edip tercüme ve şerh etmekle birlikte bu beytin Sultan Veled’e ait olabileceği ihtimalini de ileri sürer.¹³⁴

Bir başka örnek ise metnimizin 374. beytindedir:

Ba‘zı nūsaḥda عیب ظاهر را نجستندی که کو ve ba‘zı nūsaḥda da نجستندی yerine نگفتندی vāki‘ olmuştur. Bu takdīrce ma‘nā ḥazret-i Risālet-penāh ‘aleyhisselāmdan zāhirde olan ‘aybı taleb itmezlerdi ve andan söz söylemezlerdi zirā zāhir olduğdan şoñra su’alde ḥaşvden perhīz iderler idi.¹³⁵

Kelime veya mısra farkı bazındaki nüsha farklılıkları ile ilgili şöyle bir istatistik verilebilir: Kurduğumuz metinde Abdullah Efendi, 27 beyitte nüsha farklılıklarını gündeme getirmiştir. Nüsha farklılıkları üzerine bilgi verilen beyitlerin numarası ve yazmadaki varak numaraları aşağıdaki gibidir:

1. beyit (18b), 49. beyit (34a), 60. beyit (35b), 74. beyit (36b), 159. beyit (50b), 177. beyit (51b), 182. beyit (51b), 186. beyit (51b), 253. beyit (54b), 259. beyit (54b), 358. beyit (54b), 359. beyit (64b), 367. beyit (65a), 374. beyit (65b), 380. beyit (66a), 381. beyit (66a), 393. beyit (67a), 468. beyit (73b), 603. beyit (86b), 674. beyit (91a), 679. beyit (92b), 684. beyit (92b), 780. beyit (101a), 811. beyit (102b), 842. beyit (103b), 854. beyit (104b), 873. beyit (107b).

¹³³ Bkz. Metin 36b.

¹³⁴ Metin, 67a. Bu beyit Ankaravî ve Şem‘î’nin şerhinde ve *Mesnevî*’nin Yazmalar Eserler Kurumu neşrinde yer almazken, *Mesnevî*’nin tenkitli neşrinde yer almaktadır. Bkz. T.M. I/392.

¹³⁵ Bkz. Metin 65b.

İkincisi ise Sarı Abdullah'ın gördüğü bazı *Mesnevî* nüshalarında var olan ancak sürh yazılmadıklarına göre Abdullah Efendi tarafından *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* metnine dâhil edilmeyen beyitlerdir. Abdullah Efendi ihtiyatlı davranarak bu beyitleri aktarıp tercümelerini verir ancak metne dahil olmadıklarını da hatırlatır.

Bu bağlamdaki ilk örnek şöyledir:

شاه را ز آن شمه‌ای آنگاه کرد [182-2]

Pādişāhı marāz-ı kenîzekden bir şemme haber-dār eyledi, pes pādişāh kenîzekiñ rencinden nev'an āgāh olduḡda ke-enne "Ey ṭabīb-i 'isā-dem buña tedbîr nedür?" deyü su 'āl idüp ḡattā ba'zı Veledî nüshalarda pādişāh tarafından vāḡi' olan su 'āl bu beyt ile irād olunmuşdur ki, beyt:

شاه گفت اکنون بگو تدبیر چیست؟

در چنین مشکل تو را تدبیر چیست؟¹³⁶

Bu beyit *Mesnevî*'nin tenkitli neşri, Yazma Eserler Kurumu neşri, Ankaravî şerhi ve Şem'î şerhinde de yer almamaktadır.

Bunun diğeri bir örneği ise metnimizde 262 numarada kayıtlı olan yani "می نمود آن مرغ" "تا که باشد کاندرا آید او بگفت" beytidir. Abdullah Efendi bu beyitten sonra bazı nüshalarda "بر امید آن که مرغ آید به گفت/چشم او را با صور می کرد جفت" şeklinde bir beyit olduğunu kaydettikten sonra, beyti tercüme edip açıklar ve Hâfız'ın en meşhur beyitlerinden birini de şâhit beyit olarak gösterir:

تا که باشد کاندرا آید او بگفت [262-2]

Tā ki ol ṭūṭi söze gele. "şegüft" 'aceb ma'nāsınadır. Ve ba'zı nüsaḡda daḡı vāḡi' olmuşdur. Ya'nî ṭūṭi söze gelmek ümidiyle çeşm-i ṭūṭiyi şuvere cüft ider idi. Nitekim ṭūṭiyi ta'lim itdüklerinde āyine

¹³⁶ Bkz. Metin 51b.

tutup mütekellim âyine ardında tırup söyledikde tûfî kendü cinsinden söyler kıyās idüp [55a] ol dahı güftāra taqlid ider. Nitekim Hâfız bu beytinde aña işāret ider, beyt:

در پس آینه طوطی صفتم داشته‌اند

آن چه استاد ازل گفت بگو می‌گویم¹³⁷

Bu beyit de yukarıdaki örnek gibi *Mesnevî*'nin tenkitli neşri, Yazma Eserler Kurumu neşri, Ankaravî şerhi ve Şem'î şerhinde yer almamaktadır.

Çalışmamızın kapsadığı bölümde *Mesnevî*'nin nüsha farklarını gösteren ancak Sarı Abdullah Efendi tarafından metne dahil edilmeyen beyit bazındaki farklılıklar bu iki örnekle sınırlıdır.

Ayrıca, Abdullah Efendi bir beyitte nüsha farklılıklarını diğer şarihlerin metinleri üzerinden gündeme getirmiştir:

Mevlānā Hudāvendigār buyururlar ki

ترک استشنا مرادم قسوتی است

Terk-i istişnā ile murādım qalbe bir qasvetdür, ba'zılar dahı fetḥ-i mīm ile "mer ādem" deyü kırā'at ve qasvet maḥalline gāflet kitābet itmışler, ya'nī terk-i istişnā benī-ādeme gāfletdür.

Burada Abdullah Efendi'nin "ba'zı" dediği kişi Şem'î'dir. Şem'î'nin bu yorumunu Ankaravî de eleştirmiştir.¹³⁸

Bir de, 783. beyitten sonra "Ba'zı nüshalarda bu dört beyit vāki' olmuşdur" diye bir notla, dört beyti *Mesnevî* metnine dâhil ederek tercüme etmiştir.¹³⁹ Ancak bu beyitlerin şerhine gerek duymamış olacak ki herhangi bir şerh ve ayrıntılı açıklama vermemiştir. Bu dört beyit (metnimizde 784, 785, 786, 787. beyitler) *Mesnevî*'nin tenkitli metninde ve Yazmalar Kurumu neşrinde yer almamaktadır. Söz konusu beyitler aşağıdaki gibidir:

¹³⁷ Beni papağan gibi aynanın arkasında tutmuşlar. Ezeli hoca "söyle" dediği şeyleri söylüyorum. Hâfız, *Divân*, Haz. Sâye, Tahran, Neşr-i Kârnâme, 1395, gazel nr. 369, s. 449; Bkz. metin, 54b-55a.

¹³⁸ Bkz. metin 34a; Erdoğan Taştan, a.g.e., s. 198; Abdülkadir Dağlar, a.g.e., s. 237.

¹³⁹ Bkz. 101a.

سنگ و آهن در درون دارند نار

آب را بر نارشان نبود گذار

آب چون نار برونی را کشد

در درون سنگ و آهن کی رود

سنگ و آهن چشمه ی نازند و دود

قطرهاشان کفر ترسا و جهود

آب خمّ و کوزه گر فانی شود

آب چشمه تازه و باقی بود

[Taş ve demir ateşi kendi içinde barındırır fakat su, onların içindeki ateşi söndüremez. Su, dışarıdaki ateşi söndürebilir fakat taşın ve demirin içindeki ateşi söndüremez. Taş ve demir ateş ve tütsünün kaynağıdır, o kaynağın damlları ise yahudi ve hıristiyanın küfrüdür. Testi ve küpün suyu fani ve geçici olur ama kaynağın suyu taze ve kalıcıdır.]

2.5 Tercüme ve Şerh Yöntemi

Sarı Abdullah Efendi eserini telif ederken Bursevî'de olduğu gibi sistematik bir yöntem¹⁴⁰ izlememişse de eserini planlı bir şekilde kaleme almıştır. Tercüme konusunda ise Bursevî ve diğer klasik *Mesnevî* şarihleri öncelikle kelimelerin sözlük anlamı ve gramer kaidelerini ele alırken Abdullah Efendi bu yöneme yönelmemiş ve çoğunlukla sözlük anlamları üzerinde durmamıştır.

Esasında Sarı Abdullah Efendi eserinin giriş bölümünde kendi şerh anlayışını şöyle açıklamaktadır:

¹⁴⁰ Bkz. İsmail Hakkı Bursevi, *Mesnevi Şerhi, Ruh-u'l-Mesnevi*, haz., İsmail Güleç, İnsan Yayınları İstanbul, 2017, s. 53-60.

“...Ve rûhâniyyet-i Mevlânâ’dan bu kadar ‘inâyet erzânî buyurulmağla bi fazlillâh Meşnevî-i Şerîf’de vâkı’ olan telmîh ve işâretler dîde-i fehme ‘arz-ı cemâl-i bâ-behcet ider oldılar...’¹⁴¹

Bu ibarelere bakıldığında Abdullah Efendi’nin asıl niyetinin *Mesnevî*’deki telmihleri ve istiareleri açıklamak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gramer kaideleri ve kelimelerin anlamlarını açıklamaktan öte bir bakış açısına sahip olan Sarı Abdullah, çoğu beyitte gramer kaidelerine hiç değinmemektedir. Ayrıca Abdullah Efendi açıklamasını yaptığı telmihler ve istiareleri kitaplardan değil, yukarıdaki satırlarda da ifade ettiği üzere, “rûhâniyyet-i Mevlânâ’dan” gelen bir “inâyet” ile öğrenmiştir. Bu konuyla ilgili başka bir yerde Abdullah Efendi şöyle demektedir:

“*Āh ey sâlikân-ı tarîkat ve tâlîbân-ı mürşid-i râh-ı haqîkat! ‘Acabâ bu ebyât-ı şerîfede ne maqûle nikâta işâret olunduğın fehm ü dirâyet ile dirâset itdûñ mi? Eger fehm itmedûñse cümle kuvâ ile ışgâ kııl ki bu dil-i şeydâya rûhâniyyet-i Mevlânâ’dan ne maqûle ma’ânî-i haqâyıq- nikât ifâde olundı.*”¹⁴²

Gerçekten de Abdullah Efendi *Mesnevî*’deki telmihleri ve istiareleri açıklama konusunda yer yer abartıya kaçsa da şerhinde en çok bu telmihleri ve istiareleri açığa çıkarmaya yoğunlaşmıştır.¹⁴³ Söz konusu abartılara örnek olarak *Mesnevî*’nin başlarındaki beyitlerden biri örnek verilebilir: “Padişah ve Cârîye” hikâyesinde, Mevlânâ hikâyeyi başlatır ve devamında, padişahın cariyeyi para ile satın aldıktan sonra cariyenin hastalanmasını işlerin ters gitmesini, şanssızlık veya bahtsızlığı bildiren iki beyit ile açıklar:

آن یکی خر داشت و پالانش نبود

یافت پالان، گرگ خر را در ربود

کوزه بودش آب می نامد به دست

¹⁴¹ Metin 10a.

¹⁴² Metin 34b.

¹⁴³ Ülker Aytekin eserinde özellikle Abdullah Efendi’nin sembolleri açıkladığı yerler üzerine bir bölüm oluşturmuştur ve ayrıntılı olarak bu durumu incelemiştir. Bkz. Ülker Aytekin, a.g.e., s. 265-472.

[Birisinin eşeği vardı da palanı yoktu, palanı buldu bu sefer de eşeği kurt kaptı. Birisinin testisi vardı da su bulamıyordu, suyu bulunca bu defa da testi kırıldı.]¹⁴⁴

Esasında ilk beyitte eşek varken palanın olmaması ve palan bulununca eşeği kurdun kapması, padişahın işlerinin rast girmediğini göstermektedir. Diğer beyitte ise testi olunca suyun bulunmaması ve su bulununca testinin kırılması da aynı şekilde, padişahın bahtsızlığının ve işinin rast gitmediğinin göstergesidir. Bu örneklerden maksat insanın bu dünyada emellerine eksiksiz ulaşamayacağı ve ne yaparsa yapsın padişah bile olsa işlerinin ters gidebileceğini hatırlatmaktır. Ne var ki Abdullah Efendi'nin bu iki beyitte eşeği ve testi insanın cisiminden ve kurdu ecelden istiare olarak ele alması ve buradan hareketle beyitleri yorumlaması biraz abartı ve konudan uzaklaşma olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁵ Aslında bu iki beytin şerhinde Abdullah Efendi muhtemelen Ankaravî'nin etkisinde kalmıştır. Çünkü Abdullah Efendi'nin yorumu Ankaravî'nin şerhine benzemektedir. Şem'î'nin açıklamasında ise eşek veya testi istiare olarak açıklanmamıştır ve şârih, “ahvâl-i dünyâ ihtilâlden hâlî degildür” diyerek, bu dünyada hiçbir şeyin mükemmel olmadığına dikkat çekmektedir. Ayrıca, Mevlânâ'nın bu iki beyitten maksadının nasihat olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁶

Abdullah Efendi'nin şerh yöntemini *Mesnevî Şerhi*'nin Arapça mensur dîbâcesinin şerhi, başlıkların şerhi, beyitlerin şerhi ve şerhteki hitaplar olmak üzere dört alt başlıkta değerlendirebiliriz:

2.5.1 Arapça Dîbâce'nin Şerhi

Sarı Abdullah Efendi, *Mesnevî* şerhini telif ederken diğer pek çok şârih gibi doğrudan beyitlerden başlamaz ve *Mesnevî*'nin başında yer alan ve önemli bilgiler içeren Arapça mensûr dîbâceyi de şerh eder. Bu dîbâce muhtemelen *Mesnevî*'nin birinci cildi tamamlandıktan sonra Mevlânâ tarafından imla ettirilmiştir. Dîbâce

¹⁴⁴ T.M. I/41-42; Y.K.M., I/41-42.

¹⁴⁵ Bkz. metin, 33b.

¹⁴⁶ Bkz. Erdoğan Taştan, “İsmâîl Rûsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I.Cilt, Çeviriyazı-İnceleme,” Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2009, s. 196; Abdülkadir Dağlar “Şem'î Şem'ullâh, Şerh-i Mesnevî, (I.cilt, İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)” Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2009, s. 235.

besmele ile başlar. Önce *Mesnevî* hakkında bilgi verir sonrasında ise *Mesnevî*'yi yazmayı Mevlânâ'dan rica eden Hüsamüddin Çelebî (ö. 683/1284) hakkında bilgiler ve övgüler ihtivâ eder. Bu dîbâce için müstakil şerhler de kaleme alınmıştır.¹⁴⁷

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'de söz konusu Arapça dîbâcenin şerhi 12b-17b varakları arasında yer alır. Sarı Abdullah Arapça ibareleri parça parça şerh etmektedir. Buradaki dikkat çeken en mühüm husus, ibarelerin birebir Türkçe tercümelerinin verilmemesi ve doğrudan şerh edilmeleridir. Bu durum Abdullah Efendi'nin eserinde dilbilgisi kaidelerine yer vermeyeceğini ve muhatabının Arapçaya aşina olduğunu veya olması gerektiğini göstermektedir. Abdullah Efendi, eserinde yer yer şerhini yaptığı konular üzerine Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri de metnine dahil etmektedir. Bu kısımdaki şerh sırasında iktibas yoluyla şerhe dahil edilen Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerin oranı, diğer bölümlere nazaran oldukça azdır ve birkaç konu haricinde, Abdullah Efendi sözü uzatmamıştır.

Arapça dîbâcenin şerhi sırasında “âfâkî ve enfüsî cennet (13a)” ve “Ebülvefâ Hazretleri'nin menkıbesi (14b)”, “ism-i a'zam (16b)” ve “âlemler (17b)” mefhumları açıklanmıştır.

Bu dîbâcede özellikle dikkat çeken bazı hususlar vardır. Abdullah Efendi Arapça dîbâcede Mevlânâ'nın Hüsamüddin Çelebî için söylediği bazı sıfatları, bu sıfatların Ankaravî ve Şem'î'de geçmelerine rağmen metnine almamıştır. Mesela Mevlânâ Hüsamüddin'den “Şeyh” veya “İbn-i Ahi Türk” olarak bahseder.¹⁴⁸ Ne var ki Abdullah Efendi metninde “şeyh” ve “ahi” kelimelerine yer vermez¹⁴⁹ ve dolayısıyla bu kelimeler için açıklamada da bulunmaz. Oysaki hem Ankaravî hem de Şem'î bu kelimeye yer vermişlerdir.¹⁵⁰ Ayrıca, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de kayıtlı olan son Arapça cümle de diğer iki şarih'in metinlerinden farklıdır.¹⁵¹ Demek oluyor ki Abdullah Efendi *Mesnevî*'nin beyitleri için nüsha farklılıkları hususunda gösterdiği hassasiyeti Arapça dîbâcede göstermemiştir.

¹⁴⁷ Bkz. İsmail Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevî tercüme ve Şerhleri**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 215-216.

¹⁴⁸ T.M. I, s. 1; Y.K.M. s. 32.

¹⁴⁹ Abdullah Efendi “şeyh” kelimesine metinde yer vermese de tercümede “şeyh-i güzin” ibaresini kullanır. Bkz. 14a.

¹⁵⁰ Bkz. Erdoğan Taştan, a.g.e., s. 133 ve 137, Abdülkadir Dağlar, a.g.e., 207 ve 209.

¹⁵¹ Bkz. T.M. I, s. 2; Y.K.M. s. 33; Metin 17b; Erdoğan Taştan, a.g.e., s. 143; Abdülkadir Dağlar, a.g.e., s. 215.

2.5.2 Başlıklar

Mesnevî'de ilk 35 beyitten sonra mensûr başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıklar hikâyelerin başını göstermekle beraber, uzun hikâyeler içinde yer alan daha kısa hikâyeleri takip etmek için âdeta bir rehber niteliğindedir. Mensur başlıkların büyük bir kısmı *Mesnevî* yazdırıldığı sırada ortaya çıkmış olsa da *Mesnevî* nüshalarındaki ve çeşitli şerhlerdeki farklılıklar, müstensihlerin ve şarihlerin başlıklarda bazı tasarruflarda bulunduğunu ve zaman zaman bazı başlıklar ekleyip çıkarttıklarını göstermektedir. Sarı Abdullah Efendi, kurduğu metinde bu başlıkları verdikten sonra hemen Türkçe tercümelerini yazmıştır.¹⁵² Başlık tercümelerinde detaya girilmemiş ve söz uzatılmamıştır. Başlıktaki hikâye veya hikâyenin tarihî şahsiyetleri vs. gibi konularda ilgili bilgi verilecekse de genellikle bu bilgiler hikâyenin içinde veya başlıktan sonra ve birkaç beytin tercümesinden sonra açıklanmıştır. Misâl olarak, “İsa'nın dinini helâk etmeye çalışan diğer yahûdî pâdişah” hikâyesinde¹⁵³ önce başlık tercüme edilmiş, sonra iki beytin tercümesi verilmiş ve ikinci beytin şerhinde, beyitteki kelimelerden ve anlamlardan yola çıkarak hikâye ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda, “Hûd Kıssası” istisnadır ve Abdullah Efendi başlıktan hemen sonra önce hikâye ve Hz. Hûd ile ilgili bilgiler vermiştir.¹⁵⁴

Başlıkların tercümesine genellikle fiil eklenmiş ve bir cümle kurulmuştur. Demek oluyor ki başlıklarda, Farsçasında “der beyân-ı...” ibâresi olmasa bile Sarı Abdullah Efendi “... beyânındadır.” veya “... beyânındadır ki ...” şeklinde kalıp ifâdeler kullanarak başlıkları metinden ayırmıştır. Abdullah Efendi başlık tercümelerinde söz uzatmamış, genellikle akıcı bir tercüme vermiştir.

2.5.3 Beyitler

Abdullah Efendi beyitleri şerh etme yöntemi ile alakalı kendi dilinden şöyle der:

*Leb-teşnegân-ı bâde-i zevk ve ser-geştegân-ı bâdiye-i şevk olan erbâb-ı
‘ışka ma‘lûm ola ki evvelâ “bişnev in ney” beytinüñ ma‘nâ-yı zâhirîsi şerh ve
tercüme olunup ba‘dehu erbâb-ı müşâhedâtuñ tahkîkâtı ve bi-fâzilillâhi te‘âlâ*

¹⁵² Sadece çok kısa olan bir başlıkta tercüme verilmemiştir. Bkz. metin, 64b. “تلبیس وزیر با نصاری”

¹⁵³ Bkz. Metin, 96a.

¹⁵⁴ Bkz. metin, 105b.

*ruḥāniyyet-i Mevlānā ve füyūzāt-ı evliyādan mir'āt-ı zamīr-i fātīr-i şeydāya çehre-güşā olan ba'zı nikātı beyān idelim İnşāllāhu te'ālā.*¹⁵⁵

Buna göre, Abdullah Efendi önce beyitlerin zahirî anlamlarını ve tercümelerini verecektir. Sonrasında ise – özellikle tartışmaya açık ve *Mesnevî*'nin zor beyitlerinde – diğer şarihlerin görüşlerini aktaracak ve en son ise kendi düşüncelerini muhatabıyla paylaşacaktır.

Sarı Abdullah Efendi kaleme aldığı şerhte önce beyitleri mısra mısra tercüme etmiş, sonrasında ise yerine göre toplu halde veya tek tek şerh etmiştir. Beyit tercümelerinde, ilk ciltte yer alan 876 beyitten sadece 29 beyit (metindeki numaralandırmamıza göre: 32, 37, 80, 81, 86, 104, 116, 124, 131, 137, 146, 165, 172, 194, 199, 211, 219, 306, 307, 310, 311, 331, 373, 376, 425, 621, 629, 699, 873) tam beyit olarak verilmiş ve mısralar olarak parçalanmamıştır. Beyitlerin mısra mısra tercüme edilmesi, Abdullah Efendi'ye özgü bir yöntem değildir. XVI. asrın Şârih-i *Mesnevî*'si olarak bilinen ve Farsçadan yaptığı tercüme ve şerhlerle tanınan Şem'ullâh Şem'î (ö. 1011/1602-03 [?]) de *Mesnevî* şerhini mısra mısra tercüme ederek kaleme almıştır.

Birden çok beytin bir arada şerh edilmesi konusunda Abdullah Efendi, Kemâleddîn Hüseyin-i Hârezmî'yi (ö. 838/1435-36) örnek almış olmalıdır. XV. yüzyılda kaleme alınan ve yarım kalan Hârezmî'nin *Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr* adlı eserinde de¹⁵⁶ birkaç beyit bir arada şerh edilmiştir. Kanâatimizde Abdullah Efendi, bu şerhin içeriğine vâkıftır.¹⁵⁷

Abdullah Efendi bazı beyitleri manzum olarak ve *Mesnevî* vezninde tercüme etmiştir. Ne var ki bu beyitlerin sayısı çok değildir. Mesela, metnimizde 38. beyit olan

یک کنیزک دید شه بر شاه راه

شد غلام آن کنیزک جان شاه

¹⁵⁵ Bkz. metin 17b.

¹⁵⁶ Bu şerhle ilgili bkz. Süleyman Gökbulut, “Kemâleddîn Hüseyin Harezmi ve Yarım Kalmış Farsça *Mesnevî* Şerhi”, *Sufi Araştırmaları Dergisi*, C: 4, Sayı 8, Yaz 2013, s. 37-47.

¹⁵⁷ Bkz. s. 43-44.

beyti, manzum olarak ve aşağıdaki şekilde tercüme edilmiştir:

Şāh-rāhda bir kenīzek gördi şāh

Ol kenīzek ҡulı oldı cān-ı şāh¹⁵⁸

Başka bir yerde, tek Farsça mısraı bir beyit şeklinde tercüme etmiştir:

دید پر روغن دکان و جامه چرب

Gördi pür-rūgan dükān u cāme çerb

Geydügi esbāb bulaşmış yağa hep¹⁵⁹

Yine, metnimizin 110. beytinde, tek mısraı bir beyit halinde tercüme etmektedir:

عشق اصطربلاب اسرار خداست

‘İşkdur uştrılab-ı esrār-ı Hūdā

‘İşkdur mizān-ı ‘adl-i Zū’l-‘atā

Yine metnimizde 112. beyit olarak geçen beytin de tercümesini manzum olarak vermiştir:

هر چه گویم عشق را شرح و بیان

چون به عشق آیم خجل گردهم از آن

Her ne disem ‘ışk için şerh u beyān,

Şerm-sārem çün ki ‘ışk ola ‘ıyān.

Mesnevî beyitlerinin manzum tercümeleri çok fazla değildir ve birkaç örnekle sınırlıdır. Bu bağlamda Abdullah Efendi daha çok mensur tercüme yapmayı tercih etmiştir ve manzum tercümeyle pek itibar etmemiştir.

Abdullah Efendi beyitlerin şerhinde sâbit bir yöntem izlememiştir. Şöyle ki kaynak metin üçer, dörder olarak mısra mısra tercümeden sonra, “ya‘nî” ibaresiyle

¹⁵⁸ Bkz. metin 33b.

¹⁵⁹ Bkz metin, 54b.

başlanarak şerh edilmiş ve Mevlânâ'nın ne dediği açıklanmıştır. Sarı Abdullah eserinde kaç beytin bir arada şerh edilmesi gerektiğine dair belirli bir sayı veya şablon üzerinden hareket etmemiş ve yerine göre bazen tek beyit, bazen ise birkaç beyti birlikte şerh etmiştir. Beyitlerdeki kavramlara göre, şerh kısmında başta Kur'ân ve hadis olmak üzere, birçok iktibaslar ve göndermeler yapılmıştır. Abdullah Efendi şerh için esas aldığı *Mesnevî* nüshasından bahsetmese de Farsça beyitlerdeki nüsha farklılıklarını açıklaması ve Sürûrî ve Ankaravî'nin şerhlerine gönderme yapması bu iki şerhin içeriğine vâkıf olduğunu göstermektedir.¹⁶⁰

Abdullah Efendi'nin şerhi bir bütünlük arz etmektedir. Farsça *Mesnevî* metni (gerek beyitler gerekse başlıklar) eserin içinden çıkarılsa yine anlaşılır bir durumda olacaktır ve şerhin yapısı ve cümle düzenlerinde ciddi sıkıntılar olmayacaktır. Bunun asıl sebebi ise Farsça metinlerden sonra kelimelerin anlamları ve dilbilgisi kaideleri üzerine yoğunlaşmamak olmalıdır. Mesela *Mesnevî*'nin ilk hikâyesinin baş kısmından Farsça başlıklar ve beyitleri çıkartırsak, aşağıdaki gibi bir metinle karşılaşırız:

“Pâdişâh bir cāriyeye te‘aşşuk itmesi ve anı iştirâ kılmaması ve kenîzek haste olup pâdişâh anuñ mu‘ālicesinde tedbîr kılmaması beyânındadır:

İşidiñiz ey dostân bu dâstânı, haqâikatde ol dâstân hod bizüm naqd-i hâlimizdür. Ya‘nî ğarâz-ı erbâb-ı haqâyıq mücerred hikâyet-i ahvâl-i hâlâyıq olmayup belki her bir kışsa tahtında bir hisse ve her noқта zımnında bir nükte ve her işâretüñ merci‘inde bir kinâye vardır. Pes ey enîsân-ı hem-dem ve celîsân-ı mahrem! Eger-çi bu hikâyet pâdişâh ile kenîzek meyânında vâkı‘ olan kışsa-i ‘ışk-bâzîdür velâkin ber vefk-ı¹⁶¹ وفى أنفسكم أفلا تبصرون bizüm naqd-i hâlimüzi iş‘ârdur ki mışrâ‘:

¹⁶² روح سلطان وجودست بر سریر تخت قلب

Neşr: mazmûnunca pâdişâhdan murâd rûh ve kenîzekden murâd nefis olmak üzere naql ve hikâyet olunur ki: Bundan evvel zamân-ı pişinde bir pâdişâh var idi, hem

¹⁶⁰ Bkz. s. 29-30.

¹⁶¹ Zâriyat 51/21: (20-21) Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?

¹⁶² Ruh, vücud dünyasında kalbin tahtına oturan sultandır.

sulţān-ı dūnyā ve hem sulţān-ı dīn idi. İttifākan bir gūn şāh-ı kām-kār şikār için kendū havāşşı ile sūvār olup geşt ü güzār iderken nāgehān,

Şāh-rāhda bir kenīzek gördi şāh

Ol kenīzek kulu oldu cān-ı şāh,

Çün ki şāhuñ murg-ı cānı kafeş-i bedende muzđarib oldu, māl virdi ve ol kenīzeki aldı. Çün ki pādīşāh ol cāriyeyi alup berhurdār oldu, Kazā'-ı nāgehāniden ol kenīzek bīmār oldu...¹⁶³

Görüldüğü üzere, yukarıda Farsça beyitlerin metinden çıkartılması, tercüme ve şerh metninin içeriğini etkilememektedir ve Abdullah Efendi'nin eseri bu yönüyle kendi dönemine kadar yazılmış olan şerhlere göre temayüz göstermektedir. Elbette Abdullah Efendi bu bağlamda metnin bütünlüğünü sağlamak üzere Farsça metinde olmayan bazı eklemeler yapmıştır. Söz konusu eklemeler metnin bütünlüğünü sağlamakta önem arz etmektedir. Mesela aşağıdaki örnekte **bold** gösterilen yerler Farsça metinde bulunmamaktadır:

“Ol **ṭabīb-i ilāhī olan** velīy-yi **kāmīl** cāriyenūñ rencini añlamak için pādīşāhdan kenīzek ile ḫalvet olmasın taleb eyledügidür:

Ṭabīb-i ilāhī pādīşāha ayıtdı: “Ey şeh! Ḥāneyi ḫalvet eyle. **Bir vechle ḫalvet ki** hem kendūñi ve hem bīgāneyi ḫāneden dūr eyle.” “Dehlīzlerde kimse kulaḫ ṭutmya, tā ki bu kenīzekden ba'zı nesnelere su'āl idem.” **Pes pādīşāh emre imtişāl idüp** ḫāneyi taḫliye itdi, ṭabīb ile bīmārdan ḡayrı ferd ḫalmadı. **Ma'lūm ola ki ḫazret-i Mevlānā ḫā'ide-i istirşadı beyān idüp buyururlar ki...**¹⁶⁴

Görüldüğü gibi mütercim ve şarih tarafından yapılan bu eklemelerin tamamı yerinde ve metnin bütünlüğünü sağlamak üzeredir. Ancak Arapça dībāce için aynı iddia geçerli değildir ve Abdullah Efendi Arapça dībāceyi çoğunlukla tercüme etmeksizin şerh etmiştir.

2.5.4 Hitaplar, Münâcâtlar ve Dualar

Diğer çoğu *Mesnevî* şerhlerinde de olduğu gibi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de zaman zaman hitaplar, münâcâtlar ve dualar yer almıştır.

¹⁶³ Bkz. metin 33b.

¹⁶⁴ Bkz. metin 49b.

2.5.4.1 Hitaplar:

Mevlânâ *Mesnevî*'de muhatabına bazı isimler ve ünvanlarla seslenmiştir. Bu nidâlar ve seslenişler genel olarak üçe ayrılabilir: Mevlânâ'nın kendi muhatabına seslenişleri, dua ederken Allah'a yakarışları ve bir hikâyeyi anlatırken hikâyedeki muhatapların birbirine seslenişi. Meselâ, *Mesnevî*'nin ilk kelimesi yani “Bişnev: işit!” ikinci tekil şahsa yapılan bir hitaptır. Burada seslenilen muhatabın adı veya ünvanı olmasa da 19. beyitte “Bend bügsil, bâş âzâd ey püser!” mısraındaki “püser” bir muhataba seslenme biçimidir.¹⁶⁵ Padişah ve Cariye hikâyesi yani *Mesnevî*'nin 35. beyti “Bişnevîd ey dûstân ân dâstân” mısraı ile başlar ve görüldüğü gibi burada da Mevlânâ muhataplarına “a dostlar!” diye seslenir.¹⁶⁶ Yine I. defterin 795. beytinde Mevlânâ muhatabına “ey birâder!” diye seslenir.¹⁶⁷ *Mesnevî*'nin diğer defterlerinde Mevlânâ'nın Hüsâmüddîn'e seslenişleri veya “Babacığım!” “Amca!”, “Oğul!” “Birâder!” gibi kelimelerle *Mesnevî*'yi duyan veya sonradan okuyacak olanlara seslenişlerine rastlamak mümkündür.¹⁶⁸

Sarı Abdullah Efendi de şerhinde muhatabına farklı isimlerle ve ünvanlarla seslenir. Bu seslenişler de yukarıdaki gibi genel olarak üç başlığa ayrılabilir: *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'yi okuyan veya okuyacak olan tarikat erbâbı, münâcât ve dua sırasında Allah'a seslenişler ve hikâyeler, hadisler ve ayetlerde birbirlerine seslenenler. Bizim üzerinde durmak istediğimiz hitâplar ve nidâlar birinci gruptur.

Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de ilk kez Fâtiha sûresinin tefsîrinde “Âh ey müstemi'-i âgâh!” diye muhatabına seslenir ve bundan sonra, çeşitli ünvanlarla muhatabına seslenecektir. Bu seslenişler *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'ye özel olmayıp klasik şerh usûlünün bir özelliği sayılmaktadır. Geçmiş dönemdeki diğer şârihler de zaman zaman farklı hitaplarla muhataplarına seslenmişlerdir. Bu hitaplar, metnin bütünlüğünü sağlamak açısından da önemlidir. Ne var ki söz konusu hitap cümlelerinden yola çıkarak, Abdullah Efendi'nin bu eseri aslında yazılı olarak değil sözlü olarak telif ettiği yani ders meclislerinde yaptığı

¹⁶⁵ Bkz. metin, 27a.

¹⁶⁶ Bkz. Metin, 33b.

¹⁶⁷ Bkz. Metin, 101b.

¹⁶⁸ *Mesnevî*'de hitaplar ve nidâlarla ilgili bkz. Seyyi Ali Asgar Mir Bâkırî Ferd, Zühre İsmâîlî, “Berresî-i Nazariye-i İrtibât ve Hitâb der Mesnevî”, *Pejûhiş-nâme-i Zebân ve Edebiyât-ı Fârsî*, yıl: 1, nr. 2, 1388 yaz, s. 53-66.

Mesnevî şerhlerinin kendisi veya başkaları tarafından bir araya getirilerek eserin oluşturulduğu hükmüne varamayız. Bu hitaplar bazen Arapça olabilmekte ve hitaptan sonra genellikle dua cümleleri yer almaktadır.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'deki hitapların bazıları şöyledir:

Ey nevr-i hadîka-i 'âlem ve nûr-ı hadeqa-i Âdem! Eyyedeke'llâhu bi-rûhî'l-
kudusi ve iyânâ! (3b)

Fa' lem evşale'ni Allâhu ve iyyâküm ilâ a' lâ maqâmâtî'l-'ârîfîn! (3a)

Ey nevr-i hadîka-i 'âlem ve nûr-ı hadeqa-i Âdem! (3b)

Ey tâlib-i kâbil ve müstemi' -i muqbil! (4a)

Ey 'âşık-ı şâdık ve refîk-ı muvâfık! (4a)

Âh ey tâlib-i hubb-ı zâtî! (4b)

Ey müstemi' -i kâbil! (5a)

Âh ey mest-i medhûş-ı hubb-ı zâtî! (6a)

İmdi benüm nûr-ı didem! (8a)

Ey tâlib-i derd-i Hudâ! (10b)

Âh ey tâlib-i derd-i İlâh ve sâlik-i râh! (11b)

İmdi benüm rûhum! (12a)

Ey enîs-i üns-i vişâl! (13a)

Ey hullân-ı bâ-şafâ! (15b)

Âh ey sâlik-i râh ve fakîr-i ilallâh! (16a)

Âh ey 'âşık-ı ser-bâz u şâdık-ı hem-râz! (18a)

Âh ey hullân-ı pâk-i' tiqâd! (19a)

Âh ey tâlibân-ı maqşûd ve râğîbân-ı hubb-i Vedûd! (19b)

İmdi ey sâ'il! (50a)

İmdi ey 'âşık! (51a)

Ey müstemi' -i mütenaşşih! (52a)

Ey t̄alib-i ſādık! (53a)

Ey t̄alib-i rabbānī ve ‘āſıķ-ı ſübḫānī! (53a)

Cevāhir-i Bevāhir-i Mesnevī’de yukarıda örneklerini verdiğimiz hitapların gerek *Mesnevī*’nin metninin tercümesi olmak hasebiyle gerekse Sarı Abdullah Efendi’nin kendi eklemeleri ve kurduğu metni olmak suretiyle, yüzlercesine rastlamak mümkündür.

2.5.4.2 Mūnācātlar ve Dualar:

Dua ve mūnācāt, İslām beſiđinde yetiſmiſ müelliflerin verdiđi eserlerdeki vazgeçilmez bölümlerden biridir. Mevlānā *Mesnevī*’de birçok yerde dua eder. Bu dualar bazen hikāyelerin sonunda bazen de bir hikāyenin ortasında yer almaktadır. *Mesnevī*’nin baſında yani I. defterin Arapça dībācesinde de dualar vardır. *Mesnevī* ſārihleri de yazdıkları ſerhlerde dualara ve mūnācātla ra yer vermiſlerdir. Sarı Abdullah Efendi, eserinde Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde mūnācātla ra yer vermektedir. Arapça mūnācātlar mensūrdur. Farsça mūnācātla ra ise manzum ve Farsça ſiirlerden alıntıdır. Türkçe mūnācātla ra ise hem manzum hem mensūr olmak üzere ikiye ayrılır. Mensūr olanların bir kısmı tercümedir. Diđer kısmı ise Sarı Abdullah Efendi’nin kendi yazdıđı veya Türk edebiyatında var olan ve diđer ſairler tarafından yazılmıſ olan ſiirlerden ibārettir. Mensur Türkçe mūnācātla ra örnek olarak aſađdaki paragrafı gösterebiliriz:

İlāhī, seyyidī ve mevlāy! ſırāt-ı müstaķīme tevfiķ u ‘ināyet senden. Biz ‘āciz kullaruñı yoldan döndürme ve maķſūd-ı aſliye iriſdürmeyince bir menzilde eglendürme. İlāhī! Senüñ nāmuñ bize cevāz ve senüñ mührüñ cāna cihāz. Melikā! Ma‘būdā! Senüñ ſināḫtuñ rūḫa emān ve senüñ luḫfüñ çeſme ‘ıyān. Perverdigārā! Senüñ faẓluñ bize livā ve kenef-i iḫsānuñ cāna me’vā. Āh, Kerīmā! Żu‘afāya penāhsın, ķāſıdlara ber ser-i rāhsın, mü’minlere güvāhsın. Niyāzumuz budur ki bu mesākīn ü fuķarāyı daḫı nigāh idesin. İlāhī! ‘Aceb ‘azīzdür ol kimesne ki sen anı dileyesin ve yoldan azsa yola getüresin. Devlet-i cāvidān ol kimesneye ki sen anuñ olasın. Āyā ki bizden ğayrı kimüñsin?’¹⁶⁹

¹⁶⁹ Bkz. metin 3b.

Bu pasajı Sarı Abdullah Efendi Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin (ö. 481/1089) *Münâcât-nâme*'sinden Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁷⁰ Tercümelere bakıldığında, özellikle Türkçe kelimelerle seci yapma girişiminde bulunması dikkat çekmektedir.

Metindeki Farsça münâcâtlara bakıldığında, Abdullah Efendi'nin Abdurrahman-ı Câmî, (ö. 898/1492) Selîmî-i Tûnî¹⁷¹ (ö. 854/1450-1451) ve Attâr¹⁷² (ö. 618/1221) gibi şairlerin şiirlerini münacatlar olarak aktardığı görülmektedir. Bu münâcâtlardan Selîmî-i Tûnî'ye ait olan alıntı şu şekildedir:

آن روضه مقدّس و آن کعبه صفا

آن مرقد منور و آن قبله دعا

یا رب به انبیا و قبولان حضرتت

یا رب به عزّ و منزلت فخر مصطفی

یا رب بحقّ سیّد کونین و آل او

یا رب به علم و حلم و کمالات مرتضی

یا رب به حقّ ذات تو و بی نیازیت

از خلق ای تو باقی و عالم همه فنا

دارالشّفای خسته دلان آستان تست

ما با نیاز آمده ایم از پی شفا

جز زاری و دعا چه بدین حضرت آورم؟

ای قادر و کریم و خداوند رهنما

چشم عنایتی بسوی حال ما فکن

¹⁷⁰ Bkz. Mansûruddîn-i Hâce Nasîrî, *Mecmûa-i Münâcâthâ-i Hâce Abdullah-ı Ensârî*, Sâzmân-i Çâp ve İntişârât-ı İkbâl, Tahran, 1359, s. 22.

¹⁷¹ Abdullah Efendi IX. Hicri asırda vefat etmiş olan bu zatı – kuvvetle muhtemel elindeki kaynaklardaki hatalardan mütevellit – İmaddüdin Nesîmî (ö. 820/1417[?]) ile karıştırmıştır.

¹⁷² Bu Attâr, *Mantuku't-tayr* müellifi olan Feridüddin Attâr değildir. Bkz. s. 11, dipnot.

تا از عنایت تو رهیم از غم و عنا

درویشم و تو پادشه بنده پروری

سلطانی و سلیمی و بیچاره ات گدا

کین بنده ات که روی بدین کعبه ی نجات

آورده است زاری و حاجات و ربنا

جرم بیخس و جمله مرادات بنده ات

از فضل خود برآور حاجات ما روا

امیدوار بنده نسیمی به فضل تست (16)

یا قاضی الحوائج و یا سامع الدعاء¹⁷³

[O mukaddes ravza ve o safa kabesi, o münevver türbe ve o dua kıblesi... Ya Rab! Senin makbulun olanlar ve peygamberler için! Ya Rab Mustafa'nın menzileti ve yüceliği için! Ya Rab iki cihanın seyyidi ve âli hakkı için! Ya Rab Murtezâ'nın kemâlâtı, ilmi ve hilmi için! Ya Rab senin zatın için ve kimseye muhtaç olmadığın için! Halktan her şey fânidir ve ey Bâkî sen! Gönlü yaralıların şifahanesi senin eşiğindir, biz ile şifa peşinden buraya gelmişiz. Dua ve inlemeden başka bu hazrete ne getireyim ki? Ey Kâdir, Kerîm ve yol gösteren Allah! İnâyetinle bize bir bak, bak ki senin inâyetinle gamdan ve hüzünden kurtulalım. Ben derviş, sen ise kullarını besleyen bir padişahsın. Sen sultan ve padişahsın, ben ise senin zavallı dilencinim. Bu kurtuluş kabesine yüzünü tutan ve "rabbenâ" diyerek inleyen kulun benim. Benim taksîrimi bağışla ve kulunu muradına kavuşturduğun gibi benim hâcetlerimi reva eyle. Kul Nesîmî senin fazlına umut bağlamış ey hâcetleri veren ve duaları işiten Allah!]¹⁷⁴

¹⁷³ Bkz. metin, 90a.

¹⁷⁴ Selîmî-i Tûnî, **Divân**, haz., Seyyid Abbas Restâhîz, Kitâbhâne Müze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-i İslâmî, Tahran, 1390, s. 18-20.

Görüldüğü üzere şiirde mahlas “Nesîmî” olarak kayıtlıdır ancak bu kaside aslında IX. hicri asırda Horasan’da yaşamış ve vefat etmiş olan Selîmî-i Tûnî isimli bir şairindir. Abdullah Efendi şerhinde Nesîmî’nin Farsça şiirlerinden yer yer iktibaslar yapmıştır. Burada gösterdiğimiz karışıklığı dikkate aldığımızda, bu konuya daha ihtiyatlı olarak yaklaşmak gerekir. Görünen o ki Attâr’da olduğu gibi, Selîmî ile Nesîmî’nin de eserleri Anadolu’da birbirine karıştırılmıştır ve bunun aydınlığa kavuşması için özgün ve kapsamlı bir çalışma gerekmektedir.

Arapça münâcâtlardan örnek olarak aşağıdaki bölüm gösterilebilir:

اللهم انه ليس لي عليك حق فاطلبه منك و لك على حق فلم استطع كمال تاديتيه اليك و لكنني اقف على باب عزك و
غناك و كرمك و امدك كفت الفقر والفاقة لوسع عطاءك يا عزيز يا غني يا كريم يا واسع اسئلك بنور وجهك و بساط رحمتك و بمحمد نبيك
السيد الكامل الفاتح الخاتم نور الانوار المعارف سر اسرار العوارف صفوة خلقك و سر علمك ان تنزع من انفسنا حب الدنيا والشهوة
والهوى والسمة والرياء والشك والشرك الخفى و هب لنا الاخلاص الذي لا يطلع عليه احد غيرك و اقطع بيننا و بين كل قاطع يقطع بيننا و
بينك و قدسنا من اوصاف بشرية اتانا و عافنا من كل علة و هب لنا الخلوة معك والعزلة عما سواك و ايدنا في استغراق روية نور ذاتك بنور
المعرفة والمشاهدة و اغرق نفوسنا و عقولنا و قلوبنا و ارواحنا و اسرارنا في انوار جمالك و جلالك و افنا في نور التوحيد وبقنا بك و احجب
ابصارنا بانوار جمالك عن مشاهدة الاغيار و اسقنا من شراب محبتك و امخ صفاتنا بانوار صفاتك و كن لنا سمعاً و بصرأ و لساناً و يداً و
مويداً يا سميع يا بصير يا اول و يا آخر يا باطن يا ظاهر يا من هو هو يا هو من هو يا من ليس الا هو، يا جابر العظم الكسير، منك بداناً و
بك قمنا و اليك المصير فنعم المولى و نعم النصير.¹⁷⁵

[Allah’ım benim senin üzerinde hakkım yok ki talep edeyim, fakat senin üzerimde hakkın var ama onu kemali veçhile eda edemedim, fakat ben izzet, cömertlik ve zenginlik kapında durup fakir ellerimi sana açıyorum senin kereminin genişliğine sığıyorum ey Aziz ey Gani ey Kerim ey Vasi, nurunun hürmetine, geniş rahmetin hürmetine, ve resulün el-kamil, el-fatih ve son peygamber olan marifet nurlarının nuru, ariflerin sırrı, yaratılmışların en seçkini, ilminin sırrı olan Hz Muhammet yüzü suyu hürmetine kalplerimizden dünya sevgisini, şehveti ve hevayı, gösterişi ve riyayı, şüphe ve gizli şirki sök at, bize kendinden başkasının bilmediği

¹⁷⁵ Metin, 31a.

bir ihlas nasip et, bizim aramızı açan her şeyle bizim aramızı aç, bizi beşer oluşumuzdan kaynaklı evsafımızdan takdis et, her illetten bize afiyet ver, bizi seninle halvette kıl, senden başkasından uzlet nasip et, zatının nurunu marifet ve müşahede nuruyla görmek için bizi destekle, nefslerimizi, akıllarımızı, kalplerimizi, ruhlarımızı ve sırlarımızı cemal ve celalinin nuruna daldır. Bizi tevhid nurunda yok et, bizi kendinle baki kıl, ağyara karşı gözlerimize cemalinin nurundan perdeler indir. Bize muhabbet şarabından sun, bizim sıfatlarımızı kendi sıfatlarında erit, bize duyan, gören, konuşan ol, bize el ol destekçi ol ya Semi ya Basir ya Evvel ya Ahir ya Batın ya Zahir, ey O ancak O olan, ey O ancak O olan, ey O'ndan başkası olmayan, ey kırık kemiği bitişiren, seninle var olduk, seninle kaim olduk, dönüş sanadır, ne güzel mevlâsın ne güzel yardım edensin..]¹⁷⁶

Bu Arapça münâcât ise, Ebü'l-Vefâ'nın duaları ve münâcâtları arasında yer almaktadır.

2.5.5 Abdullah Efendi'nin Tercümelerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde, Sarı Abdullah Efendi'nin tercümelerinden hareketle bazı tespitler aktarılacaktır.

2.5.5.1 Sarı Abdullah Tercümelerinde Metne Ne Ölçüde Sadık Kalmıştır?

Abdullah Efendi yaptığı tercümelerinde ana metne sadık kalmaya çalışmıştır. Bu sadık kalma çabası, dönemin dil anlayışı ve eserin muhtevasının da etkisiyle, tercümede Türkçe kelimeler ve cümle yapılarının baskın olmamasına yol açmıştır. Bununla birlikte, tercümelerinde yaptığı tasarrufları da yer yer dile getirmiştir.

Yaptığı tasarrufları dile getirdiği örneklerden biri, metnimizde 208. beyit olarak kayıtlı olan beytin ilk mısraıdır. Abdullah Efendi önce beyti tercüme eder, sonra yaptığı değişikliği dile getirir:

خون دويد از چشم همچون جوی او

¹⁷⁶ Mahmûd Hasan el-Arûsî, **Ahzâb ve Evrâd ve Salevât li-sâdâti'l-Vefâiyye**, Dârü'l-meşîha, Kâhire, 1367, s. 5-6.

*zergeriñ çeşminden sür‘at ile cereyân iden nehr gibi yaş yerine kan ağıdı;
“devîd” yeldi ma‘nâsınadur lâkin maḥalle münâsıb ağıdı ma‘nâsı virildi.*

Tercümelerinde Türkçe kelimeleri tercih etmediğine dair örneklerin sayısı çoktur. Mesela, metnimizde 417. beytin ilk mısraının tercümesinde, “hâb: uyku” ve “bîdâr: uyanık” kelimelerinin dönemin dilinde var olmasına ve kullanılmasına rağmen tercüme edilmemesi, Abdullah Efendi’nin kelimelerin Türkçe karşılığını vermeyi pek önemsemediğini göstermektedir. Bunun bir başka sebebi ise seci’li cümleler kurma çabasıdır. Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere, Abdullah Efendi döneminin dil anlayışına uygun olarak kelimelerin Türkçe karşılığında vermektense ziyade sanat yapmak ve seci’li cümleler kurmak çabasıdır:

هر که بیدار است او در خواب تر

her kim ki bîdâr ve umûr-ı dünyâdan ḥaber-dârdur ve ol ziyâde ḥâbda ve ḡafletdedür.¹⁷⁷

Abdullah Efendi tercümelerinde genellikle Farsça tamlamaları olduğu gibi bıraksa da fiillerin çoğunu Türkçeye tercüme etmiştir. Ne var ki, fiillerin tercümesinde de titiz davranmamış ve yer yer, Türkçede birebir karşılığı olan fiilleri Arapça veya Farsça kelimelerle, birleşik fiil olarak tercüme etmiştir. Mesela, metnimizin 805. beytinin ilk mısraını şu şekilde tercüme etmiştir:

چون بزادم رستم از زندان تنگ

çünkü senden tevellüd eyledüm ḥabs-i meḏîḳ ve zindân-ı tengden kurtuldum.¹⁷⁸

“Zâden: doğmak, doğurmak” veya “teng: dar” kelimeleri de “resten: kurtulmak” gibi Türkçede var olmalarına rağmen tercüme edilmemiş ve “doğmak” yerine “tevellüd etmek” tercih edilmiştir.

Abdullah Efendi, *Mesnevî* beyitlerinden yaptığı tercümelerde muhatabının açıklamaya ihtiyaç duyacağını hissettiği yerlerde gerekli açıklamayı da yapmıştır. Mesela metinde 467. beyte bakıldığında, (بنده گشته) ibaresinin hem öğrenilen geçmiş

¹⁷⁷ Metin 69b.

¹⁷⁸ Metin 102a.

zamanın hikâyesi hem de öğrenilen zaman olarak anlaşılabilceğini (گشته اند، گشته بودند) göz önünde bulundurarak, öğrenilen geçmiş zamanın tercih edilmesi gerektiğini muhatabına anlatmıştır:

هر فریتی مر امیری را تبع

بنده گشته میر خود را در طمع

Naşārādan her bir ferīk on iki emīrden birisine tābi‘ idiler müzahrefāt-ı dünyeviyye ve huṭām-ı fāniye ṭama‘ından her biri kendü hākimlerine bende olmuşlar idi. “بنده گشته بودند.” taqḍīri üzerine ma‘nā virildi.¹⁷⁹

Başka bir yerde, yani metnimizdeki 769. beytin tercümesinde, görülen geçmiş zaman olarak tercüme etmesi gereken “فشانند” kipini geniş zaman olarak tercüme etmiştir ancak bunun için hiçbir açıklama yazmamıştır:

حق فشانند آن نور را بر جانها

Hāk te‘ālā ol nūrī ḥazīne-i ‘aṭāsından ervāḥ üzerine nişār eyler.¹⁸⁰

Farsça başlıkların birinin tercümesinde de bir karışıklık söz konusudur:

در بیان خسارت وزیر درین مکر

Bu mekrde Naşārā’ya eyledi vezīre olan ḥasāret ve ziyān beyānındadır.

Normalde “Bu mekrde vezīre olan ḥasāret beyānındadır” olarak tercüme edilmesi gereken bu başlık, yukarıdaki şekilde tercüme edilmiştir. “Naşārā’ya eyledi” ibaresi, “Naşārā’ya eylediği zulümden dolayı” şeklinde bir anlamı bildirmek üzere eklenmiş olmalıdır ama ifade yarım kaldığından anlaşılmamaktadır.

Bu minvâlde başka bir örneği *Mesnevî*’nin 33. beytinde görebiliriz. Abdullah Eendi bu beytin ilk mısraını Ankavarî ve Şem‘î’den farklı olarak aşağıdaki şekilde almıştır:

¹⁷⁹ Metin, 73b.

¹⁸⁰ Bkz. metin 100b.

عشق خواهد کین همه بیرون کند

*‘ıŝk istid‘āsı budur ki bu kamu sözler zuhūra gele.*¹⁸¹

Ankaravî de, Şem‘î de bu mısraı “عشق خواهد کین سخن بیرون کند” şeklinde almışlardır. Bu şarihlerin metninde “همه” kelimesi yoktur.¹⁸² Ne var ki ki Sarı Abdullah’ın metninde “سخن” kelimesi bulunmamaktadır ancak şarih bu kelimeye Türkçe tercümesinde yer vermiştir.

Yine metinde 790. ve 791. beyitlere bakıldığında Abdullah Efendi’nin yaptığı bazı tasarruflar ve eklemeler daha belirgin şekilde görünmektedir:

صد سبو را بشکند یک پاره سنگ

Seng-i yek-pâre yüz ‘aded destiyi pâre pâre ider,

و آب چشمه می زهاند بی درنگ [790-2]

Ammâ çeşme şuyı bilâ-tevaqquf teğâtur idüp cereyân eyler. Ya‘nî bir pâre ve belki birkaç taş kapamağla çeşme akmaktanalmaz ve sızmağdan hâlî olmaz.

بت شکستن سهل باشد نیک سهل [791-1]

Zâhirî olan şanemi şikest etmek be-gâyet sehl olur ve sehldür,

سهل دیدن نفس را جهل است جهل [791-2]

Ammâ nefsi emmâre bütünün kesrini sehl görmek cehldür cehl. Tekrârlar te’kîd ve mübâlağa ifâde ider...

Yukarıda verilen iki beyitte, evvela ilk beyitteki “yek pâre-seng: bir taş parçası” burada Abdullah Efendi’nin tercüme ettiği gibi “seng-i yek-pâre: tek parça

¹⁸¹ Metin 30b.

¹⁸² Erdoğan Taştan, “İsmâîl Rûsûhî Ankaravî’nin Mesnevî Şerhi (Mecmû’atü’l-leyâ’if ve Matmûratü’l-Ma’ârif) I.Cilt, Çeviriyazı-İnceleme,” Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2009, s. 193; Abdülkadir Dağlar “Şem‘î Şem‘ullâh, Şerh-i Mesnevî, (I.cilt, İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)” Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2009, s. 232.

taş, bütün taş” anlamında değildir.¹⁸³ Mevlânâ, bir parçaçık taşın yüz testiği kırabileceğini ve testinin suyunun bir kaynağı ve devamı olmadığından dolayı bitebileceğini söylemektedir. Nitekim çeşmenin üzerini kapatsan bile su kaynaktan geldiği için illa bir yolunu bulacaktır. Diğer beyitte ise, Abdullah Efendi put kelimesini “sanem” olarak tercüme edip Mevlânâ’nın maksadının zahirî sanemler olduğunu, tekrarlardan niyetinin vurgu olduğu söylemektedir.

Genel olarak Sarı Abdullah Efendi’nin tercümelerine bakıldığında en ince ayrıntıların bile ihmal edilmediği görülmektedir. Tek ve belki de en önemli mesele, tercümelerde dönemin dilinde var olan Türkçe kelimelerin tercih edilmemesidir.

2.5.5.2 Kısa Bir Mukayese:

Abdullah Efendi, Şem‘î ve Ankaravî şerhlerini görmüş ve onların yaptığı bazı tercüme hatalarını kendi eserinde düzeltmiştir. Mesela, “Padişah ve Cariye” hikâyesinde yer alan aşağıdaki beyitte, “âşinâ” kelimesinin anlamlandırılmasıyla ilgili yanlışı Sarı Abdullah şöyle düzeltmiştir:

هر دو بحری، آشنا آموخته

هر دو جان بی دوختن بردوخته

[Her ikisi de yüzme öğrenmiş birer denizciydi, her ikisi de birbirine dikişsiz dikilmiş iki candı.]¹⁸⁴

Bu beyitteki “âşinâ” kelimesi, yüzmek anlamındaki “şinâ” kelimesidir ki Mevlânâ vezin için kelimenin başına uzun bir hece olarak “â” eklemiştir. Dolayısıyla kelimenin tanıdık anlamında olan “âşinâ” ile ilgisi sadece yazılışının aynı olmasıdır ve anlamları aynı değildir. Önce Şem‘î ve ardından Ankaravî bu kelimeyi “âşinâ: tanıdık” olarak okumuş, tercüme etmiş ve buna göre şerh etmişlerdir. Kelimeyi doğru anlamamakla beraber, yorumlarında ise bunu ruhlar âlemine kadar uzatmışlar ve dolayısıyla farklı şekilde şerh etmişlerdir. Ayrıca her iki şarih denizci anlamında olan “bahrî” kelimesini de “bir deniz” olarak anlamış ve yorumlamışlardır ki bu da doğru

¹⁸³ Ankaravî bu ibareyi “bir pâre taş yüz destiyi sır ve içlerindeki suyu zâyi’ eyler” şeklinde tercüme etmiştir. Bkz. Erdoğan Taştan, a.g.e., s. 453

¹⁸⁴ T.M. I/75; Y.K.M. I/75.

değildir.¹⁸⁵ Ne var ki Abdullah Efendi bu şarihlerin düştüğü hataya düşmemiş ve bu beyti hatasız bir şekilde tercüme ve şerh etmiştir:

“...her ikisi şināverlik öğrenmiş bahriler idi ki ¹⁸⁶ الأرواح جنود مجندة ta‘ārufunda mü’telif ve baħr-ı muħiṭ-ı vaħdetde sebāħat ile muttaşif olup gūyā ki her iki cān bī-ħayṭ u ħıyāṭ u ħayyāta ber-dūħte idiler. Ya‘nī bir vechle ittiħād itdiler ki gūyā ki evvelden daħı nefs-i vāħide olup iltiħāk ħasebiyle degil idi ve bir ħaysiyyet ile ittişāl ki iltişāk i‘tibārıyla olmayup bel ki rūşenān-ı buyūtdan leme‘ān iden şu‘ā-i āfitābuñ ħālet-i inķibāzında infişāl ve ittişāl taşavvuru muħāl olduğı gibi anlaruñ buyūt-ı ecsāmına pertev iden envār-ı rūħları daħı āfitāb-ı eħadiyyete müncezib olduğda münşabıg-ı reng-i vaħdet olup ittiħādları lūħūķ ve lūşūķ cihetinden degil idi. Mevlānā Ĥudāvendigār bu beyt-i şerīf ile daħı Şems-i Tebrīzī ile mülākāt-ı cismānī ve ittiħād-ı rūħānilerine işāret idüp meşelā kendüleri baħr-i Rūm ve Şems-i Tebrīzī baħr-i Fārs idiler ki iki deryā birbirine iltiķā idüp [37a] bī-farķ u imtiyāz vüçüd-ı vāħid oldılar...”¹⁸⁷

Mesnevî'nin birinci cildinin başka bir yerinde Mevlānā şöyle demektedir:

هرکسی کو از حسد بینی کند

خویشتن بی گوش و بی بینی کند

[Kıskançlık yüzünden burnunu koparan kişi, kendisini de kulaksız ve burunsuz eder.]¹⁸⁸

Şem‘î ve ardından Ankaravî ve Sarı Abdullah Efendi bu beytin ilk mısraını “bînî kened: burnunu koparır” olarak tercüme etmişler ve “kened” kelimesinin “kendîden: کندیدن” fiilinden türediğini vurgulamışlardır.¹⁸⁹ Çağdaş İran Mesnevî şarihlerinden olan Kerîm Zemānî de, bu üç şarih gibi ilk mısraı “burun koparmak” şeklinde tercüme etmiş fakat Fūrūzānfer’in bu konuda farklı düşündüğünü

¹⁸⁵ Bkz. Erdoğan Taştan, a.g.e., s. 207; Abdülkadir Dağlar a.g.e., s. 224.

¹⁸⁶ Ruhlar grup toplanmış askerler gibidir. Tanışanlar kaynaşıp ülfet ederler, tanışmayanlar ihtilaf edip ayrılırlar. (Sahîh-i Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ, 2)

¹⁸⁷ Bkz. metin 36b.

¹⁸⁸ T.M. I/445; Y.K.M. I/440.

¹⁸⁹ Bkz Dağlar, s. 352; Taştan, s. 322 ; metin 72b.

aktarmıştır.¹⁹⁰ Gölpinarlı ise bu ibareyi “burun burmak” olarak tercüme etmiştir ki bu tercüme Fûrûzânfer’in tercümesiyle uyumludur.¹⁹¹ Bu beytin tercümesinde, Sarı Abdullah Efendi’nin beyti tercüme ederken önce “kendîden” fiilinden bahsetmesi ve onu harekelemesi, aslında beytin tercümesinin kolay olmadığını ve dolayısıyla yüksek ihtimalle diğer şarihlerin bilgilerini tekrar etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Oysa ki kibirlenmek ve böbürlenmek anlamında “bînî kerden: یبنی کردن” kinayesini Mevlânâ başka şiirlerinde de kullanmıştır¹⁹² ve Gölpinarlı ve Fûrûzânfer’in bu beyitle ilgili tespitleri daha isabetlidir.

2.5.5.3 Şiir Tercüme Edilir Mi?

Gerek eski İran coğrafyasında kaleme alınan telif ve tercüme eserlerde gerekse Anadolu’da telif edilen Türkçe, Farsça veya Arapça eserlere bakıldığında, geçmişteki alimlerin aslında şiirler ve manzum metinleri nesre tercüme etmekten yana olmadıklarını gözlemlemek zor değildir. Manzum bir eser şerh edilmeyecekse, salt nesir tercümesinin verildiğini görmek pek nadirdir. Anlaşılan o ki, seleflerimiz şiirin nesre tercüme edilmesinden yana olmayıp nesri nesre tercüme etmeyi, şiiri şiir olarak tercüme etmeyi tercih ediyorlardı. Anadolu’da telif edilen Türkçe eserlerin çoğunda, Farsça ve Arapça şiirler tercüme edilmeksizin verilmiştir. Abdullah Efendi de gerek *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’de gerekse diğer eserlerinde, telif ettiği eserinin arasına çokça Farsça ve Arapça beyit serpiştirerek Farsça ve Arapça şiir literatürüne vakıf olduğunu göstermiştir. Öte yandan bu şiirler metnin edebi değerini de yükseltmişlerdir.

Ne var ki mensur eserlerde durum aynı değildir ve özellikle de ilmî mensur eserlerin tercümeleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, Abdullah Efendi eserinde aktardığı Arapça ve Farsça şiirleri veya tesir kitaplarından aldığı pasajları tercüme etmese de, ilmî bir eserden alıntı yaptıysa, bu alıntıyı tercüme etmiştir. Mesela ilm-i heyet ve astronomi gibi konularda iktibas yaptığı bölümü Türkçeye tercüme etmiştir. Bu konunun örneği, Abdurrahmân-ı Sûfî’nin (ö. 376/986) sabit yıldızlarla ilgili

¹⁹⁰ Bkz. Kerîm Zamânî, *Şerh-i Câmi‘-i Mesnevî*, İntişârât-ı İttılâât, Tahran, 1394, s. 176.

¹⁹¹ Mevlânâ Celalüddin Rumi, *Mesnevî ve Şerhi*, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 139.

¹⁹² Fûrûzânfer kendi iddiası doğrultusunda *Dîvân-ı Kebîr*’den dört beyit aktarır. Bkz. Bediüzzamân Fûrûzânfer, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, C. I, İntişârât-ı İkbâl, Tahran, 1346, s. 201-202.

Suver'il-Kevâkib adlı Arapça eseridir. Telif edildikten uzun süre sonra Farsçaya da tercüme edilen bu eserin Osmanlı döneminde Türkçe tercümesi bulunmamaktadır.¹⁹³ Ne var ki, Abdullah Efendi kendi eserinde kaynak niteliğinde olan *Suver'il-Kevâkib*'in bir bölümünü Türkçeye tercüme etmiş ve okuyucuyu daha fazla bilgi için bu esere yönlendirmiştir.¹⁹⁴

2.5.6 Şerhteki Göndermeler

Sarı Abdullah *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de çokça gönderme yapmıştır. Abdullah Efendi'nin eserinde yaptığı göndermeleri iki grupta sınıflandırabiliriz: metin içi göndermeler ve diğer kaynaklara yapılan göndermeler.

2.5.6.1 Metin İçi Göndermeler

Telifi altı sene gibi uzun bir zaman dilimi süren eserde, özellikle metin içi göndermelerin bulunması dikkat çekicidir. Zaten zaman zaman konu dışına çıkarak sözü uzattığının farkında olan Abdullah Efendi, tekrarları önlemek üzere metin içi göndermelerde bulunmuştur. Bu göndermelerin çoğu daha önce anlatılmış olan konuların tekrarını önlemek adına yapılsa da Abdullah Efendi bazen ileride daha ayrıntılı olarak anlatmayı planladığı konuları ilerleyen sayfalarda açıklayacağını ifade ederek muhatabını yönlendirir. Sayısı az olmayan bu göndermeler, Abdullah Efendi'yi tekrara düşmekten kurtarmış olup hacmi zaten büyük olan eserin daha da büyümesini önlemiştir.

Metin için yapılan göndermeleri kurduğumuz metinde tespit edip hangi varağa gönderme yapılmışsa varak numarasını dipnot olarak belirttik. Bu bağlamda, daha önce anlatılan metin için göndermelere örnek olarak aşağıdakimissaller ele alınabilir:

Mesela metinde 146. beytin şerhinde konuyu Mevlânâ ve Şems arasındaki münasebetleri üzerinden yorumlarken, onlar arasındaki ahvalin “mukaddime ve menakıp” bölümünde ayrıntılı olarak anlatıldığına gönderme yaparak aynı konuları tekrar etmemiştir.¹⁹⁵

¹⁹³ Bkz. Cengiz Aydın, “Abdurrahman es-Süfi”, *DİA*, C: I, İstanbul, 1988, s. 172-173.

¹⁹⁴ Bkz. metin 41b.

¹⁹⁵ Bkz. metin, 50a.

Yine metnimizin 394. beytinin şerhinde, konu üzerine birden fazla yerde açıklama yapıldığını yine göndermelerle belirtmiştir:

*Tafşîli bâlâde birkaç yirde vecd ile tevâcüd ve ħusûf u kûsûf-ı ma‘nevî ve sâlik-i meczûb ve meczûb-ı sâlik beyân olındığı maĥalllerde zıkr olunmuşdur.*¹⁹⁶

Metin içi yapılan göndermelerin bir başka örneği, metnin 763. beyitinde, “ahter” kelimesi üzerine yapılan göndermedir:

...Nitekim bunuñ tafşîli “بد ز گستاخی کسوف آفتاب” ve daĥı “عشق اسطرلاب اسرار خداست”

*beytlerinüñ şerĥinde müfaşşal ve meşrûĥ beyân olunmuş idi.*¹⁹⁷

Abdullah Efendi, ileride ayrıntılı olarak anlatmayı planladığı konular için de gönderme yapmıştır. Mesela Hz. Musa ve Harun hikâyesinden söz ederken, bu konunun daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alınacağını iki yerde belirtir:

*Tekrârdan ibâ olunup bu maĥalde bir miĥdâr şerĥ olundu...*¹⁹⁸

*İnşâllâh Meşnevî-i Şerîf’de beyânı geldikde tafşîl oluna...*¹⁹⁹

2.5.6.2 Kaynaklara Yapılan Göndermeler:

Sarı Abdullah Efendi, telif ettiği şerhinde çokça alıntı yapmıştır. Abdullah Efendi yaptığı alıntılarda bazen eserin adını, bazen sadece müellif veya şairin adını bazen ise hem yazarın ve hem eserinin adını vererek muhatabına yönlendirmelerde bulunur. Elbette ki müellif ve eser adını vermeden alıntılar yaptığı eserlerin sayısı az değildir. Bu bağlamda, Abdullah Efendi’nin bir konu hakkında kısaca bilgi verdikten sonra başka kaynaklara yönlendirdiğine dair ilk örnek olarak, astronomi ile ilgili alıntılar yapıp aslı Arapça olan eserin belli bir kısmını Türkçeye tercüme ettikten sonra, eserin müellifi ve adını belirterek yaptığı göndermeye aittir:

*“...bunuñ tafşîlin murâd iden ‘Abdurrahmân Şûfî’nüñ Şuverü’l-kevâkib nâm kitâbın muĥâla‘a eylesün.*²⁰⁰

¹⁹⁶ Bkz. metin, 67a.

¹⁹⁷ Bkz. metin, 100a.

¹⁹⁸ Bkz. metin, 53a.

¹⁹⁹ Bkz. metin, 54a.

²⁰⁰ Bkz. metin 41b.

Aşağıda örneğini verdiğimiz üzere, bazen Abdullah Efendi müellif ve eser ismi belirtmeden, muhatabını diğer kaynaklara yönlendirmektedir. Mesela, metnimizde 99. beytin şerhinde Cengizhan'ın istilasından bahsederken, şöyle demektedir:

“Çengiz-hân âteş-perest iken min ‘indallâh Muḥammed Ḥârizim-şâh üzerine musallaḥ olmağla tâc u tahtın gâret ve kendüsin tevâbi‘iyle katl ve mülkün ḥasâret idüp yigirmi dört kere yüzbiñden ziyâde âdem tu‘ma-i şimşir ve hedef-i tîr oldılar, tafsîlin isteyen kütüb-i tevâriḥe nazar itsün.”²⁰¹

Yukarıda verdiğimiz örnekler dışında, Abdullah Efendi'nin özellikle ismini zikrettiği kaynaklar aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir.

2.5.6.2.1 Kur'ân-ı Kerîm:

Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'si, Ku'rân ayetlerine yapılan göndermelerle doludur. Bu ayetlerin bir kısmı Mevlânâ'nın *Mesnevî* de gönderme yaptığı ayetlerden ibaret olup bir kısmı ise Abdullah Efendi'nin şerh için aktardığı ayetlerdir.²⁰² Abdullah Efendi, genellikle aktardığı ayetlerin hangi surelerden alındığını belirtmemiştir. Bu bağlamda, bu tez çalışmasının kapsadığı bölümde yetmiş bir sureden altı yüzden fazla ayetin aktarıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu ayetlerin listesi ve geçtikleri varak numaraları aşağıdaki gibidir.²⁰³

Sure Adı ve Numarası	Ayet Numarası	Ayet Sayısı	Geçtiği Varak
Alak-96	1	1	19b
Alak-96	1-8	8	20a
A'raf-7	29	1	2b
A'raf-7	142	1	5b
A'raf-7	54	1	10a
A'raf-7	55	1	16b

²⁰¹ Bkz. metin 44a.

²⁰² Mevlânâ'nın *Mesnevî*'nin tamamında Kur'ât âyetlerinden nazmen yaptığı tercüme için bkz. Kâzım Muhammedî, *Mevlânâ ve Tercüme-i Âyât-ı Kur'ân*, Tahran: İntişârât-ı Necm-i Kübrâ, 1386

²⁰³ Bu listede, aynı varakta birden fazla tekrar edilen aynı ayetler bir defa sayılmıştır.

A'raf-7	23	1	16b
A'raf-7	179	1	19b
A'raf-7	204	1	19b
A'raf-7	172	1	20a
A'raf-7	23	1	20b
A'raf-7	115	1	21a
A'raf-7	179	1	21b
A'raf-7	143	1	24a
A'raf-7	143	1	29a
A'raf-7	54	1	32b
A'raf-7	156	1	37b
A'raf-7	99	1	37b
A'raf-7	12	1	43a
A'raf-7	198	1	55a
A'raf-7	196	1	55a
A'raf-7	31	1	58a
A'raf-7	58	1	58b
A'raf-7	179	1	59a
A'raf-7	128	1	63b
A'raf-7	23	1	66a
A'raf-7	205	1	66a
A'raf-7	23	1	75a
A'raf-7	179	1	91a
A'raf-7	40	1	91a

A'raf-7	23	1	98b
A'raf-7	99	1	101a
A'raf-7	65	1	195b
A'raf-7	59	1	105b
Ahzâb-33	62	1	5a
Ahzâb-33	21	1	12a
Ahzâb-33	43	1	16a
Ahzâb-33	72	1	19a
Ahzâb-33	52	1	37a
Ahzâb-33	23	1	55a
Ahzâb-33	72	1	98b
Ahzâb-33	72	1	99a
Âl-i Ĩmrân-3	31	1	1b
Âl-i Ĩmrân-3	28	1	3b
Âl-i Ĩmrân-3	185	1	11a
Âl-i Ĩmrân-3	55	1	11b
Âl-i Ĩmrân-3	185	1	11b
Âl-i Ĩmrân-3	103	1	12a
Âl-i Ĩmrân-3	102	1	12a
Âl-i Ĩmrân-3	108	1	15b
Âl-i Ĩmrân-3	1, 2	2	16b
Âl-i Ĩmrân-3	14	1	19b
Âl-i Ĩmrân-3	97	1	20b
Âl-i Ĩmrân-3	169	1	25b

Âl-i Ĩmrân-3	14	1	27a
Âl-i Ĩmrân-3	31	1	28b
Âl-i Ĩmrân-3	119	1	35a
Âl-i Ĩmrân-3	188	1	37b
Âl-i Ĩmrân-3	52	1	38a
Âl-i Ĩmrân-3	92	1	40a
Âl-i Ĩmrân-3	8	1	40b
Âl-i Ĩmrân-3	185	1	43a
Âl-i Ĩmrân-3	31	1	47a
Âl-i Ĩmrân-3	164	1	55a
Âl-i Ĩmrân-3	169, 170	2	74a
Âl-i Ĩmrân-3	19	1	79a
Âl-i Ĩmrân-3	18	1	79a
Âl-i Ĩmrân-3	19	1	79b
Âl-i Ĩmrân-3	7	1	97a
Âl-i Ĩmrân-3	192	1	98a
Âl-i Ĩmrân-3	100	1	107a
Âl-i Ĩmrân-3	101	1	107a
Âl-i Ĩmrân-3	28	1	107a
Ankebût-29	69	1	2b
Ankebût-29	43	1	23a
Ankebût-29	43	1	55b
Ankebût-29	45	1	66b
Bakara-2	255	1	4a

Bakara-2	34	1	5a
Bakara-2	156	1	11b
Bakara-2	16	1	12a
Bakara-2	254	1	12a
Bakara-2	20	1	12b
Bakara-2	26	1	13b
Bakara-2	186	1	16a
Bakara-2	260	1	16b
Bakara-2	255	1	16b
Bakara-2	284	1	17a
Bakara-2	257	1	19a
Bakara-2	33	1	20a
Bakara-2	34	1	20a
Bakara-2	35	1	20a
Bakara-2	36	1	20a
Bakara-2	37	1	20a
Bakara-2	38	1	20a
Bakara-2	40	1	20a
Bakara-2	82	1	20a
Bakara-2	115	1	20b
Bakara-2	144	1	25a
Bakara-2	216	1	25a
Bakara-2	34	1	28a
Bakara-2	156	1	29a

Bakara-2	256	1	29a
Bakara-2	5	1	29a
Bakara-2	16	1	29b
Bakara-2	10	1	29b
Bakara-2	255	1	30b
Bakara-2	144	1	34b
Bakara-2	115	1	35a
Bakara-2	229	1	37b
Bakara-2	57	1	37b
Bakara-2	61	1	37b
Bakara-2	61	1	38a
Bakara-2	260	1	39a
Bakara-2	229	1	39a
Bakara-2	211	1	39a
Bakara-2	190	1	39a
Bakara-2	177	1	39b
Bakara-2	261	1	39b
Bakara-2	3	1	39b
Bakara-2	195	1	39b
Bakara-2	177	1	40a
Bakara-2	253	1	46b
Bakara-2	216	1	53a
Bakara-2	257	1	53b
Bakara-2	197	1	54a

Bakara-2	10	1	59a
Bakara-2	94	1	59b
Bakara-2	112	1	62a
Bakara-2	286	1	63b
Bakara-2	253	1	63b
Bakara-2	260	1	71b
Bakara-2	125	1	72a
Bakara-2	20	1	73b
Bakara-2	285	1	74b
Bakara-2	184	1	74b
Bakara-2	185	1	74b
Bakara-2	106	1	74b
Bakara-2	185	1	76a
Bakara-2	16	1	76b
Bakara-2	124	1	78a
Bakara-2	138	1	80a
Bakara-2	261	1	80b
Bakara-2	23	1	82a
Bakara-2	179	1	82a
Bakara-2	29	1	82b
Bakara-2	102	1	82b
Bakara-2	285	1	93a
Bakara-2	24	1	94b
Bakara-2	48	1	96b

Bakara-2	138	1	100b
Bakara-2	54	1	101a
Bakara-2	166	1	105a
Bakara-2	50	1	107b
Beled-90	10	1	77a
Beyyine-95	5	1	57a
Buruc-85	11	1	25b
Buruc-85	1 ila 7	7	96a
Buruc-85	10	1	96b
Buruc-85	12	1	96b
Buruc-85	13	1	96b
Buruc-85	7	1	97a
Câsiye-45	23	1	3b
Câsiye-45	23	1	27a
Câsiye-45	23	1	35a
Câsiye-45	23	1	101a
Cuma-62	4	1	31a
Cuma-62	4	1	60b
Cuma-62	4	1	98b
Duhâ-93	11	1	3a
Duhâ-93	83	1	16a
Duhâ-93	3	1	68b
En'âm-6	90	1	3a
En'âm-6	103	1	3b

En'âm-6	82	1	37b
En'âm-6	76	1	71a
En'âm-6	79	1	71a
En'âm-6	75	1	71b
En'âm-6	122	1	74b
En'âm-6	91	1	75a
Enbiyâ-21	107	1	1b
Enbiyâ-21	101	1	21a
Enbiyâ-21	107	1	25b
Enbiyâ-21	107	1	28b
Enbiyâ-21	98	1	52b
Enbiyâ-21	69	1	84b
Enbiyâ-21	23	1	88a
Enbiyâ-21	107	1	95a
Enbiyâ-21	101	1	99a
Enfâl-8	3	1	3a
Enfâl-8	17	1	4a
Enfâl-8	17	1	23b
Enfâl-8	25	1	37a
Enfâl-8	33	1	44a
Enfâl-8	17	1	53b
Enfâl-8	17	1	55b
Enfâl-8	17	1	88a
Enfâl-8	17	1	92b

Fatiha-1	1 ila 7	7	3a, 3b
Fatiha-1	7	1	15a
Fatiha-1	6	1	16a
Fatiha-1	2	1	16b
Fatiha-1	5	1	75a
Fâtır-35	10	1	17a
Fâtır-35	32	1	46b
Fâtır-35	34	1	46b
Fâtır-35	32	1	98b
Fecr-89	27, 28	2	6b
Fecr-89	27 ila 30	4	85a
Fecr-89	27 ila 30	4	99a
Fetih-48	2	1	16b
Fetih-48	11	1	34b
Fetih-48	10	1	53b
Fetih-48	29	1	63a
Fetih-48	29	1	76b
Fetih-48	10	1	92b
Furkân-25	77	1	3b
Furkân-25	45	1	20b
Furkân-25	28, 29	2	37a
Furkân-25	7	1	55a
Furkân-25	70	1	60a
Furkân-25	45, 56	2	70b

Furkân-25	70	1	84b
Fussilet-41	53	1	21b
Fussilet-41	9 ila 12	4	42a
Fussilet-41	53	1	45b
Fussilet-41	46	1	52b
Fussilet-41	53	1	79a
Fussilet-41	54	1	80b
Fussilet-41	46	1	103b
Hac-22	47	1	42b
Hac-22	7	1	67a
Hac-22	27	1	72a
Hadid-57	4	1	60b
Hadid-57	3	1	75a
Hadid-57	4	1	75b
Haşr-59	29	1	17a
Haşr-59	19	1	19b
Hicr-15	21	1	4b
Hicr-15	29	1	16a
Hicr-15	29	1	22b
Hicr-15	43, 44	2	101b
Hicr-15	41	1	101b
Hucurat-49	13	1	76b
Hucurat-49	12	1	78b
Hud-11	120	1	6b

Hud-11	46	1	10b
Hud-11	114	1	15b
Hud-11	44	1	30b
Hud-11	18	1	40b
Hud-11	107	1	61b
Hud-11	23	1	64a
Hud-11	54	1	71b
Hud-11	46	1	76b
Hud-11	44	1	82a
Hud-11	18	1	97b
Hud-11	50, 51	2	105b
Hud-11	59, 60	2	105b
Hud-11	52	1	105b
Hud-11	57	1	106a
Hud-11	58	1	106a
Hümeze-104	1-7	7	39b
İbrahim-14	5	1	16a
İbrahim-14	49	1	20b
İbrahim-14	40	1	71b
İbrahim-14	7	1	79b
İnşikak-84	1	1	42a
İnşirah-94	1	1	8b
İnşirah-94	1	1	43b
İnşirah-94	1	1	46b

İnşirah-94	1	1	69a
İsrâ-17	1	1	1b
İsrâ-17	61	1	5a
İsrâ-17	81	1	14a
İsrâ-17	85	1	22a
İsrâ-17	85	1	22b
İsrâ-17	50	1	23b
İsrâ-17	1	1	28b
İsrâ-17	72	1	72a
İsrâ-17	70	1	99a
İsrâ-17	44	1	104b
Kaf-50	37	1	19a
Kaf-50	31	1	40a
Kaf-50	6	1	42a
Kaf-50	15	1	79b
Kaf-50	30	1	101a
Kamer-54	55	1	2b
Kamer-54	55	1	6b
Kamer-54	55	1	11a
Kamer-54	55	1	29a
Kamer-54	11	1	45b
Kamer-54	55	1	46b
Kasas-28	88	1	2a
Kasas-28	88	1	20b

Kasas-28	88	1	30a
Kasas-28	88	1	36a
Kasas-28	76	1	37b
Kasas-28	88	1	49b
Kasas-28	14	1	60a
Kasas-28	88	1	79b
Kasas-28	88	1	87b
Kehf-18	65	1	8a
Kehf-18	65	1	12b
Kehf-18	65	1	14b
Kehf-18	110	1	21b
Kehf-18	24	1	31b
Kehf-18	23, 24	2	34a
Kehf-18	109	1	49b
Kehf-18	74	1	53a
Kehf-18	81	1	53a
Kehf-18	71	1	54a
Kehf-18	110	1	55a
Kehf-18	110	1	65a
Kehf-18	110	1	66a
Kehf-18	18	1	68a
Kehf-18	23, 24	2	68b
Kehf-18	18	1	68b
Mâide-5	3	1	1b

Máide-5	73	1	3b
Máide-5	54	1	8a
Máide-5	54	1	10b
Máide-5	35	1	11b
Máide-5	3	1	16b
Máide-5	114	1	16b
Máide-5	54	1	21a
Máide-5	112	1	38a
Máide-5	111	1	38a
Máide-5	112	1	38b
Máide-5	113	1	38b
Máide-5	114	1	38b
Máide-5	115	1	38b
Máide-5	78	1	39a
Máide-5	114	1	39a
Máide-5	54	1	46a
Máide-5	15	1	46a
Máide-5	35	1	46b
Máide-5	54	1	63a
Máide-5	36	1	76b
Mearic-70	23	1	35a
Mearic-70	4, 5	2	42b
Meryem-19	4	1	16b
Mü'min-40	7	1	2b

Mü'min-40	16	1	12a
Mü'min-40	16	1	13a
Mü'min-40	60	1	16b
Mü'min-40	14	1	17a
Mü'min-40	60	1	17a
Mü'min-40	16	1	31b
Mü'min-40	60	1	35b
Mü'min-40	17	1	52b
Mü'minûn -23	100	1	5a
Mü'minûn -23	115	1	5b
Mü'minûn -23	101	1	76b
Mü'minûn -23	10, 11	2	98b
Muhammed-47	24	1	27a
Mülk-67	3	1	20b
Mutaffifin-83	7	1	25b
Mutaffifin-83	18	1	25b
Mutaffifin-83	25	1	29a
Mutaffifin-83	7, 8, 9	3	90a
Mutaffifin-83	18 ila 21	4	90b
Mutaffifin-83	22	1	90b
Nâziât-79	27-30	3	42a
Nahl-16	128	1	29a
Nahl-16	1	1	29a
Nahl-16	51	1	29a

Nahl-16	33	1	39a
Nahl-16	68	1	58a
Nahl-16	93	1	66a
Nahl-16	43	1	76b
Nahl-16	125	1	78b
Nebe-78	4, 5	2	19b
Nebe-78	10, 11	2	26b
Nebe-78	40	1	52b
Necm-53	9	1	1b
Necm-53	3	1	1b
Necm-53	9	1	2a
Necm-53	11	1	14b
Necm-53	3, 4	2	19b
Necm-53	3,4	2	23b
Necm-53	17	1	28b
Necm-53	8	1	29b
Necm-53	10	1	46a
Necm-53	3,4	2	57a
Necm-53	8	1	69a
Neml-27	88	1	24b
Nisa-4	120	1	12a
Nisa-4	1	1	22b
Nisa-4	171	1	23a
Nisa-4	158	1	28a

Nisa-4	58	1	29b
Nisa-4	40	1	40a
Nisa-4	77	1	51b
Nisa-4	80	1	55b
Nisa-4	114	1	57a
Nisa-4	43	1	66b
Nisa-4	97	1	81b
Nisa-4	78	1	87a
Nisa-4	80	1	88b
Nisa-4	78	1	89b
Nisa-4	80	1	92b
Nisa-4	28	1	99a
Nisa-4	69	1	101a
Nuh-71	14	1	2b
Nuh-71	26	1	16b
Nuh-71	7	1	19b
Nur-24	35	1	2a
Nur-24	39	1	2b
Nur-24	35	1	12b
Nur-24	40	1	12b
Nur-24	35	1	13a
Nur-24	37	1	19a
Nur-24	37	1	24b
Nur-24	35	1	30a

Nur-24	35	1	30b
Nur-24	40	1	31a
Nur-24	35	1	31a
Nur-24	40	1	54a
Nur-24	37	1	55a
Nur-24	21	1	55b
Nur-24	35	1	74b
Nur-24	40	1	77b
Ra'd-13	11	1	40b
Ra'd-13	19	1	54a
Ra'd-13	38, 39	2	59b
Ra'd-13	39	1	60a
Ra'd-13	39	1	82a
Ra'd-13	23	1	98b
Ra'd-13	23	1	99b
Rahman-55	19, 20	2	9b
Rahman-55	26, 27	2	11b
Rahman-55	46	1	13a
Rahman-55	26, 27	2	20b
Rahman-55	29	1	42b
Rahman-55	20	1	22b
Rahman-55	27	1	46b
Rahman-55	26, 27	2	48b
Rahman-55	19, 20	2	60b

Rahman-55	41	1	76b
Rahman-55	29	1	79b
Rum-30	32	1	79a
Sad-38	75	1	5a
Sad-38	76	1	5a
Sad-38	72, 73	2	5a
Sad-38	82, 83	2	16a
Sad-38	35	1	16b
Sad-38	26	1	21b
Sad-38	78	1	28a
Saf-61	8	1	16b
Saf-61	4	1	19a
Saf-61	4	1	35a
Saf-61	5	1	83b
Saffat-37	164	1	5a
Saffat-37	88, 89	2	45b
Saffat-37	96	1	48a
Saffat-37	96	1	87a
Sebe-34	13	1	72b
Sebe-34	13	1	79a
Secde-32	5	1	4b
Şuarâ-26	88	1	31a
Şuarâ-26	74	1	59a
Şuarâ-26	79	1	71b

Şuarâ-26	82	1	71b
Şûrâ-42	51	1	35b
Şûrâ-42	51	1	76b
Şûrâ-42	7	1	97a
Tâ-Hâ-20	110	1	3b
Tâ-Hâ-20	114	1	8b
Tâ-Hâ-20	131	1	12a
Tâ-Hâ-20	114	1	16b
Tâ-Hâ-20	6	1	17a
Tâ-Hâ-20	41	1	24a
Tâ-Hâ-20	114	1	26b
Tâ-Hâ-20	114	1	29a
Tâ-Hâ-20	14	1	33a
Tâ-Hâ-20	12	1	33a
Tâ-Hâ-20	13	1	43b
Tâ-Hâ-20	23	1	46a
Tâ-Hâ-20	114	1	57b
Tâ-Hâ-20	14	1	66a
Tâ-Hâ-20	122	1	99a
Tâ-Hâ-20	78	1	107b
Talak-65	12	1	42a
Talak-65	3	1	74b
Târik-84	9	1	59a
Târik-84	9	1	59b

Târik-84	9	1	84a
Târik-84	9	1	94a
Tegabun-64	6	1	55a
Tevbe-9	40	1	1b
Tevbe-9	67	1	3b
Tevbe-9	111	1	26a
Tevbe-9	112	1	37a
Tevbe-9	5	1	39b
Tevbe-9	33	1	81a
Tevbe-9	32	1	81a
Tevbe-9	111	1	98b
Tin-95	4, 5	2	16a
Tin-95	6	1	16a
Vâkıa-56	23	1	1b
Vâkıa-56	10, 11	2	99b
Yâsîn-36	69	1	2b
Yâsîn-36	83	1	5a
Yâsîn-36	57	1	19b
Yâsîn-36	15	1	21b
Yâsîn-36	22	1	26a
Yâsîn-36	82	1	32b
Yâsîn-36	47	1	39b
Yâsîn-36	54	1	40a
Yâsîn-36	40	1	47b

Yâsîn-36	15	1	55a
Yâsîn-36	83	1	59
Yunus-10	62	1	8b
Yunus-10	24	1	12a
Yunus-10	57	1	13b
Yunus-10	88	1	15b
Yunus-10	88	1	16b
Yunus-10	57	1	25b
Yunus-10	71	1	26a
Yunus-10	62	1	26b
Yunus-10	62	1	37b
Yunus-10	36	1	47a
Yunus-10	36	1	55b
Yunus-10	62	1	69a
Yunus-10	62	1	77a
Yunus-10	62	1	84b
Yunus-10	62	1	94b
Yusuf-12	108	1	1b
Yusuf-12	21	1	7a
Yusuf-12	101	1	16b
Yusuf-12	90	1	39b
Yusuf-12	94	1	48a
Zâriyat-51	21	1	17b
Zâriyat-51	21	1	21b

Zâriyat-51	52	1	25b
Zâriyat-51	21	1	33b
Zâriyat-51	22	1	48a
Zümer-39	62	1	2a
Zümer-39	54	1	2b
Zümer-39	22	1	12a
Zümer-39	56	1	12a
Zümer-39	65	1	15b
Zümer-39	73	1	21a
Zümer-39	69	1	31a
Zümer-39	69	1	36a
Zümer-39	53	1	37b
Zümer-39	69	1	42b
Zümer-39	41	1	67b
Zümer-39	42	1	69a
Zümer-39	36	1	74b
Zümer-39	22	1	74b
Zümer-39	73	1	74b
Zümer-39	55	1	76a
Zümer-39	62	1	87a

2.5.6.2.2 Hadis:

Abdullah Efendi *Mesnevî*'yi şerh ederken veya tasavvufî kavramları açıklarken Kur'ân ayetlerine başvurduğu kadar hadislere de başvurmuştur. Bu bağlamda çoğunlukla hadis kaynaklarının ismini belirtmemekle birlikte, üç hadis kitabının adını belirtmiştir:

Câmi' u'l-uşûl: İbnü'l-Esîr Mübârek b. Muhammed'in (ö. 606/1210) *Kütüb-i Sitte*'deki hadisleri bir araya toplayan *Câmiu'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl* adlı eseridir.²⁰⁴ (78b)

Kitâb-ı Nihâye: Mecdüddîn İbn-i Eşîr'in (ö. 606/1210) hadise dair *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser* adlı eseridir.²⁰⁵ (105a)

2.5.6.2.3 Tasavvuf:

Sarı Abdullah *Mesnevî*'yi şerh ederken *Mesnevî*'den önce ve sonra telif edilmiş olan tasavvufî eserlere sıkça başvurmuştur. Bu eserler Mevlânâ dışında diğer sûfî âlimlerin eserleridir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de ismi anılarak atıf yapılan tasavvufî eserler şunlardır:

Avârifü'l-ma'ârif: Sühreverdiyye tarikatının kurucusu Ebu Hafs Şehâbüddîn Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) tasavvufa dair eseri.²⁰⁶ (78b)

Enisü'l-ârifîn: Safiyyüddîn Muhemmed Târûmî (ö. ?) adlı tanınmayan bir mütercim tarafından Abdürrezzâk Kâşânî'nin *Menâzilü's-sâirîn* şerhinin Farsçaya yapılan tercümesidir.²⁰⁷ (10b)

Fuşûş Şerhi: Osmanlı kuruluş dönemi müderrislerinden Dâvûd-ı Kayserî'nin (ö. 751/1350) *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığı *Matla'u Husûsi'l-Kilem Fî Me'ânî Fusûsi'l-Hikem* adlı Arapça şerhidir.²⁰⁸ (45a)

Fütûhât-ı Mekkiyye: Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) tasavvufî görüşlerini en geniş boyutlarıyla bildiren eser olarak bilinmektedir. Arapça olan bu eser, sonraki dönemlerde tasavvufla ilgili çalışmalara kaynaklık etmektedir.²⁰⁹ (32b)

Gülşen-i Râz: Yahya Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) tasavvufî mesnevîsidir.²¹⁰ (6a, 19a, 19a ve ...)

²⁰⁴ İsmail L. Çalkan, "Câmiu'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl", *DİA*, C: VII, İstanbul, 1993, s. 136.

²⁰⁵ İbrahim Hatiboğlu, "en-Nihâye", *DİA*, C: XXXIII, İstanbul, 2007, s. 100-101.

²⁰⁶ Süleyman Uludağ, "Avârifü'l-Maârif", *DİA*, C: IV, İstanbul, 1991, s. 109-110.

²⁰⁷ Safiyyüddîn Muhemmed Târûmî, *Enisü'l-ârifîn*, hz. Mehdî Evcebî, İntişârât-ı Revzene, Tahran, 1377 h.ş.

²⁰⁸ Mehmet Bayraktar, "Dâvûd-ı Kayserî", *DİA*, C: IX, İstanbul, 1994, s. 32-35.

²⁰⁹ Mahmud Erol Kılıç, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *DİA*, C: XIII, İstanbul, 1996, s. 251-258.

²¹⁰ H. Ahmet Sevgi, "Gülşen-i Râz", *DİA*, C: XIV, İstanbul, 1996, s. 253-254.

Gülşen-i Râz: Türkçe ve Aruzun “Mefâilün Mefâilün Feûlün vezninde yazılmış olan bu eserin asıl müellifinin Abdullah-ı Bosnevî (ö. 1054/1644) veya Sarı Abdullah Efendi olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte eser üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır.²¹¹ Sarı Abdullah Efendi Farsça *Gülşen-i Râz* gibi bu eserden de çokça iktibasta bulunmuştur.

Hilyetü’l-ebdâl: Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) seyr ü sülûk ile ilgili bir risâlesinin adıdır.²¹² (56b)

İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn: İmam Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) tasavvuf, ahlak, fıkıh ve kelam gibi ilimlere yeni yaklaşımlar getiren ve Arapça telif etmiş olduğu eseridir.²¹³ (10b)

Kîmyâ’-i Sa‘âdet: İmam Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) *İhyâ*’daki görüşlerinin özeti sayılan ve Farsça kaleme aldığı eseridir.²¹⁴ (10b)

Kitâbü’l-bâ: Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) bir risâlesidir.²¹⁵ (32b)

Kitâbü’l-Erba‘în: İmam Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) *Cevâhirü’l-Kur‘ân* adlı eserinin aslında üçüncü bölümü olan fakat başlıbaşına bir kitap olarak kabul edilen “*el-Erba‘în fî usûli’d-dîn*” adlı kitabıdır.²¹⁶ (65a)

Kûtu’l-kulûb: Ebû Tâlib el-Mekkî’nin (ö. 386/996) tanınan tasavvufî kitabı.²¹⁷ (56b)

Mağşadü’l-esnâ: Tam adı *el-Maksadü’l-esnâ fî şerhi esmâillâhi’l-hüsnâ* olan eser, İmam Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) Allah’ın doksan dokuz isminin manasını açıklamak niyetiyle kaleme aldığı eseridir.²¹⁸ (88b)

²¹¹ Bkz. Ülker AYTEKİN, **Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi** Konya, Umde Yayınevi, 2017, s. 178; Bünyamin Ayçiçeği, “Sarı Abdullah’ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Raz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni”, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul, 2001.

²¹² Mehmet Ayhan, “Muhyiddin İbn Arabî’nin Fütûhât’ta Keşf Yoluyla Naklettiği Tasavvufî Muhtevâyâ Sahip Rivâyetler”, **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, C: I, Sayı: II, 2015, s. 34

²¹³ Mustafa Çağrı, “İhyâü Ulûmi’d-Dîn”, **DİA**, C: XXII, İstanbul, 2000, s. 10-13.

²¹⁴ H. Bekir Karlığa, “Gazzâlî”, **DİA**, C: XIII, İstanbul, 1996, s. 518-530.

²¹⁵ Hülya Küçük, Yusuf R. Saraç, “İbn Arabî’nin Kitâbü’l-bâ Adlı Eseri”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergisi**, (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı), sayı: 29, İstanbul, 2009, s. 687-699.

²¹⁶ A.g.m.

²¹⁷ Bilal Saklan, “Kütü’l-Kulûb”, **DİA**, C: XXVI, İstanbul, 2002, s. 501-502.

²¹⁸ A.g.m.

Mebâhiş-i Maşrikiyye: Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) felsefe ve mantık alanında en önemli eserlerinden biridir.²¹⁹ (35b)

Menâzilü's-sâyirîn: Hâce Abdullah-ı Ensârî el-Herevî'nin (ö. 481/1089) tasavvuf makamlarına dair eseri.²²⁰ (10b)

Şerh-i Fuşûş: Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin (ö. 736/1335) *Fusûsu'l-Hikem* üzerine yazdığı şerhtir.²²¹ (42a)

Şerh-i Hikem: Şâzeliyye şeyhlerinden İbn Atâullâh el-İskenderânî'nin (ö. 709/1309) hikmetli sözleri, mektupları ve münacatlarından oluşan *el-Hikemü'l-Atâiyye* adlı eseridir.²²² (66b)

Şerh-i Hikmet-i İşrâk: Kutbuddin Şirâzî'nin (ö. 710/1311) Şehâbeddin Sühreverdî Maktûl'ün *Hikmeti'l-İşrâk* adlı eserine yazdığı şerh.²²³ (45a)

Subhâ: Abdurrahmân-ı Câmî'nin (ö. 898/1492) *Heft-evreng*'de topladığı yedi mesnevîsinden biri olan *Sübhatü'l-Ebrâr* mesnevîsi.²²⁴ (82a)

Ta'arrûf: Muhammed b. İbrâhîm el-Kelâbâzî'nin (ö. 380/990) tasavvufa dair eseri.²²⁵ (10b)

Urve: Şeyh 'Alâüddevle olarak da tanınan Rüknüddîn Ahmed b. Muhammed es-Simnânî'nin (ö. 736/1316) akaid ve tasavvuf ile ilgili bazı konuları ihtiva eden *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve* ve *Safvetü'l-Urve li'l-ihve min ehli's-safve* adlı iki eseri.²²⁶ (45a, 56b, 78b)

2.5.6.2.4 Tefsir:

Mevlânâ *Mesnevî*'nin tüm defterlerinde doğrudan veya zımnî olarak Kur'ân ayetlerine göndermelerde bulunmuştur. Öte taraftan Sarı Abdullah Efendi'ye göre *Mesnevî* Kur'ân'ın tefsiridir ve Abdullah Efendi eserinde hemen her fırsatta Kur'ân'a göndermeler yapmaya çalışmıştır. Dolayısıyla *Cevâhir-i Bevâhir-i*

²¹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, C: XII, İstanbul, 1995, s. 89-95.

²²⁰ Erhan Yetik, "Menâzilü's-Sâirîn", *DİA*, C: XXIX, İstanbul, 2004, s. 122-123.

²²¹ Süleyman Uludağ, "Abdürrezzâk Kâşânî", *DİA*, C: XXV, İstanbul, 2002, s. 5-6.

²²² Mustafa Kara, "el-Hikemü'l-Atâiyye", *DİA*, C: XVII, İstanbul, 1998, s. 502-503.

²²³ Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şirâzî", *DİA*, C: XXVI, İstanbul, 2002, s. 487-489.

²²⁴ Ömer Okumuş, "Abdurrahman Câmî", *DİA*, C: VII, İstanbul, 1993, s. 94-99.

²²⁵ Süleyman Uludağ, "Muhammed b. İbrâhîm Kelâbâzî", *DİA*, C: XXV, İstanbul, 2002, s. 192-193.

²²⁶ M. Nazif Şahinoğlu, "Alâüddevle-i Simnânî", *DİA*, C: II, İstanbul, 1989, s. 345-347.

Mesnevî’de gerek Mesnevî’nin metninde gerekse beyitlerin anlamları şerh edilirken Kur’ân ayetleri ve dolayısıyla tefsîr kitaplarına başvurulmuştur. Abdullah Efendi’nin adlarını belirttiği tefsir kitapları aşağıdaki gibidir:

Ḥavāşî-i Sa‘diyye: Sâdî Çelebî’nin (ö. 945/1539) *Hâşiye alâ Tefsîri’l-Beyzâvî* adlı eseridir.²²⁷ (59a)

Tefsîr-i ‘Arâ’is: İranlı meşhur sûfî, âlim ve şâir Ruzbihân-ı Baklî’nin (ö. 606/1209) Arapça işârî tefsîridir.²²⁸ (39a)

Tefsîr-i Basîf: Vâhidî olarak tanınan Ahmed b. Muhammed en-Nişâbûrî’nin (ö. 468/1076) tefsiridir.²²⁹ (42a)

Tefsîr-i Begavî: Ferrâ el-Begavî’nin (ö. 516/1122) *Meâlimü’t-Tenzîl* isimli tefsir kitabıdır.²³⁰ (78b, 90a)

Tefsîr-i Beşâ’ir: Muhammed el-Fîrûzâbâdî’nin (ö. 817/1415) *Besâiru Zevi’t-temyîz fî Letâ’ifi’l-Kitâbi’l-azîz* adlı tefsiridir.²³¹ (97a)

Tefsîr-i Dürrü’l-Maşûn: Tefsîr, kıraat ve nahiv âlimi olan ve İbn-i Semîn olarak tanınan Semîn el-Halebî’nin (ö. 756/1355) tefsiridir.²³² (96b)

Tefsîr-i Ebü’l-Leys: Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî’nin (ö. 373/983) telif ettiği tefsirdir.²³³ (47b)

Tefsîr-i Fâtihatü’l-kitâb: Sadreddîn-i Konevî’nin (ö. 673/1274) *Î‘câzü’l-beyân fî tefsîri Ümmi’l-Kur’ân* adlı eseri, Fâtiha sûresinin kapsamlı ve geniş tefsiridir.²³⁴ (19b)

Tefsîr-i Kâdî: Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl* adlı tefsiridir.²³⁵ (68a)

²²⁷ Mehmet Pişirli, Ziya Demir, “Sâdî Çelebî”, *DİA*, C: XXXV, İstanbul, 2008, s. 404-405.

²²⁸ Bkz. M. Nazif Şahinoğlu, “Arâ’isü’l-Beyân” *DİA*, C: III, İstanbul, 1991, s. 265.

²²⁹ Abdurrahman Çetin, “Vâhidî”, *DİA*, C: CLII, İstanbul, 2012, 438-439.

²³⁰ Mevlüt Güngör, “Begavî, Ferra” *DİA*, C: V, İstanbul, 1992, s. 340-341.

²³¹ Hulusi Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, *DİA*, C: XIII, İstanbul, 1996, s. 142-145.

²³² Abdulaziz Hatip, “Semîn el-Halebî”, *DİA*, C: XXXVI, İstanbul, 2009, s. 492-493.

²³³ İshak Yazıcı, “Ebü’l-Leys Semerkandî” *DİA*, C: XXXVI, İstanbul, 2009, 473-475.

²³⁴ Ekrem Demirli, “Sadreddin Konevî”, *DİA*, C: XXXV, İstanbul, 2008, s. 420-425.

²³⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî” *DİA*, C: VI, İstanbul, 1992, s. 100-103.

Tefsîr-i Kebîr: Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb* adlı eseridir.²³⁶ (42a, 71a)

Tefsîr-i Keşfü'l-Esrâr: Tam adı *Keşfü'l-Esrâr ve 'Uddetü'l-Ebrâr* olan eser, Reşîdüddîn-i Meybüdü Yezdî'nin (ö. 520/1126'dan sonra) Farsça tasavvufî Kur'ân tefsiridir. Abdullah Efendi bu esere sıkça başvurmuştur.²³⁷ Birinci cildin bir yerinde (97a) eser "Keşfü'l-estâr" olarak kaydedilmiştir. (32b)

Tefsîr-i Keşşâf: Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gamâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fî vücûhi't-te'vîl* adlı eserinin kısa adıdır.²³⁸ (38a, 78a, 90a)

Tefsîr-i Nişâbü'rî: Nizâmeddîn el-A'rec en-Nisâbü'rî'nin (ö. 730/1329 [?]) *Gara'ibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-furkân* adlı tefsir kitabıdır.²³⁹ (83b)

Tefsîr-i Semerkandî: Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) telif ettiği tefsirdir.²⁴⁰ (38b, 68a)

Tefsîr-i Teysîr: Ebu Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî'nin (ö. 537-1142) *et-Teysîr fî (ilmi)'t-tefsîr* adlı eseridir.²⁴¹ (83b)

Tefsîr-i 'Uyûn: Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden olan Şehâbeddin-i Sivâsî'nin (ö. 860/1456 [?]) *Uyûnu't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i's-semâsîr* adlı eseridir. Bu eser *Tefsîrü's-Şeyh* olarak da tanınmaktadır.²⁴² (32b)

Tefsîr-i Vecîz: İbn Atıyye el-Endelüsî'nin (ö. 541/1147) tefsiridir.²⁴³ (32b)

2.5.6.2.5 Astronomi:

Mevlânâ ve esasında Mevlânâ'dan önceki ve sonraki mutasavvıflar ilm-i hey'et ve astronomi ilmine aşinadırlar ve aldıkları dinî-tasavvufî eğitimin yanında, kendi dönemlerinde bu alanlarda telif edilmiş olan eserleri okumuşlardır. Bu

²³⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, C: XII, İstanbul, 1995, s. 89-95.

²³⁷ Rıza Kurtuluş "Keşfü'l-esrâr", *DİA*, C: XXV, İstanbul, 2002, s. 319.

²³⁸ Ali Özek, "el-Keşşâf", *DİA*, C: XXII, İstanbul, 2002, s. 329-330.

²³⁹ Ali Turgut, "Nizâmeddîn en-Nisâbü'rî", *DİA*, C:XXXIII, İstanbul, 2007, s.181-182.

²⁴⁰ Bkz. a.g.m.

²⁴¹ Ayşe Hümerya Aslantürk, "Necmeddîn Nesefî", *DİA*, C: XXXII, İstanbul, 2006, s. 571-573.

²⁴² Murat Sülün, "Şehâbeddin Sivâsî", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 418-420.

²⁴³ Abdülhamit Birışık, "İbn Atıyye en-Endelüsî" *DİA*, C: XIX, İstanbul, 1999, s. 338-340.

bağlamda, Abdullah Efendi *Mesnevî*'de geçen bazı beyitleri açıklarken bu alanda telif edilmiş kitaplara göndermelerde bulunmuş ve okuyucusunu bu kitaplara yönlendirmiştir:

Şuverü'l-kevâkib: Abdurrahmân-ı Sûfi'nin (ö. 376/986) sabit yıldızlarla ilgili eserinin adıdır.²⁴⁴ (41b)

Tuhfe: Konusu astronomi olan ve *Tuhfe-i Şâhî* olarak da bilinen, Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin (ö. 710/1311) *et-Tuhfetü's-Şâhiyye fi'l-hey'e* adlı eseridir.²⁴⁵ (42a)

Ukle: Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) risalelerinden birinin adıdır.²⁴⁶ (42a)

2.5.6.2.6 Tarih:

Abdullah Efendi *Mesnevî*'yi şerh ederken tarihle ilgili bazı konularda daha fazla bilgi için okuyucusunu tarih kaynaklarına yönlendirmiştir. Söz konusu tarih kitapları şöyledir:

Ravzatü's-safâ: Timurlular dönemi tarihçisi olan Mîrhând'ın (ö. 903/1498) meşhur tarih kitabı.²⁴⁷ (80a)

Târih-i İbn-i Hallikânî: İbn-i Hallikân'ın (ö. 681/1282) günümüze ulaşan tek eseri olan *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ sebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-ayân* adlı eseri.²⁴⁸ (50b)

Yâfi'î Târihî: İmâm Yâfi'î'nin (ö. 768/1367) *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakẓân fi ma'rifeti havâdişi'z-zamân* adlı tarihle ilgili eseridir.²⁴⁹ (45a)

2.5.6.2.7 Dilbilgisi:

Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî*'yi şerh ederken dilbilgisi ve gramer kaidelerine yoğunlaşmamış ve gramerden çok mefhumlar ve anlamları açıklamaya gayret etmiştir. Bu bağlamda, çalışmamızın kapsadığı bölümde adı geçen bir dilbilgisi kitabı vardır:

²⁴⁴ Cengiz Aydın, "Abdurrahman es-Sûfi", *DİA*, C: I, İstanbul, 1988, s. 172-173.

²⁴⁵ Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, C: XXVI, İstanbul, 2002, s. 487-489.

²⁴⁶ Mahmud Erol Kılıç, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *DİA*, C: XIII, İstanbul, 1996, s. 251-258.

²⁴⁷ İsmail Aka, "Mîrhând", *DİA*, C: XXX, İstanbul, 2005, s. 156-157.

²⁴⁸ Abdülkerim Özeydin, "İbn Hallikân" *DİA*, C: XX, İstanbul, 1999, s. 17-19.

²⁴⁹ Derya Baş, "Yâfi'î", *DİA*, C: LIII, İstanbul, 2013, s. 175-177.

Muğni'l-lebīb: Meşhûr Arap dili âlimi İbn-i Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) Arap gramerine dair eseri.²⁵⁰ (96b)

2.5.6.2.8 Tıp:

Mesnevî'nin çeşitli yerlerinde bazı hastalıkların ismi zikredilmektedir. Bu nedenle Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî* şerhinde bazı tıp kitaplarına göndermelerde bulunmuştur:

Bezlü'l-mā'ün fî faḍli't-tā'ün: Şeyh Şehâbüddîn bin Hacer yani İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) iki kızını veba hastalığından kaybetmesi üzerine yazmaya başladığı eserdir. Ancak kitap tamamlandığında diğer iki kızını da aynı hastalıktan kaybetmiştir.²⁵¹ (40a)

Esbâb ve 'Alâmât: Necîbüddîn es-Semerkindî'nin (ö. 619/1222) tıpla ilgili ve birçok esere kaynaklık eden *el-Esbâb ve 'l-alâmât* adlı eserinin adıdır.²⁵² (44a)

2.5.6.2.9 Felsefe, Kelam ve Diğer Konular:

Mevlânâ, *Mesnevî*'de anlattığı hikâyelerde felsefe, kelam, fıkıh ve itikadî konularla ilgili görüşlerini ileri sürmüştür. Bu bağlamda, şârih-i *Mesnevî* Sarı Abdullah Efendi de mevzu bahis konularla ilgili bazı kaynaklara göndermelerde bulunmuştur:

İrşâd: Tam adı *Şerhü'l-İrşâd fî Usuli'l-İ'tikâd* olan bu eser, Mukterah olarak tanınan Takıyyüddin Muzaffer bin Abdullah bin Hüseyin eş-Şafii'nin İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-İrşâd* adlı eserine yazdığı Arapça şerhtir.²⁵³ (35b)

Kaşîde-i Tâ'iyye: Sultânü'l-âşıkîn olarak tanınan İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) eseri.²⁵⁴ (23a)

Milel ve Niḥal: Ebu'l-Feth-i Şehristânî'nin (ö. 548/1153) dinler, mezhepler ve felsefe tarihine dair eseridir.²⁵⁵ (78b)

²⁵⁰ Mehmet Reşit Özbalkıç, "İbn Hişâm en-Nahvî", *DİA*, C: XX, İstanbul, 1999, s. 74-77.

²⁵¹ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, C: XIX, İstanbul, 1999, s. 514-531.

²⁵² Mahmud Kaya, "Necîbüddîn es-Semerkindî", *DİA*, C: XXXII, İstanbul, 2006, s. 490.

²⁵³ İlyas Üzümlü, "el-İrşâd", *DİA*, C: XXII, İstanbul, 2000, s. 455-456.

²⁵⁴ Süleyman Uludağ, "İbnü'l-Fârız", *DİA*, C: XXI, İstanbul, 2000, s. 40-43.

²⁵⁵ Ömer Faruk Harman, "el-Milel ve'n-Nihal", *DİA*, C: XXX, İstanbul, 2005, s. 58-60.

Şerh-i Dîvân: Kâdî Mîr Hüseyin Meybüdü'nin (ö. 909/1503-1504) *Şerh-i Dîvân-ı Alî İbn Ebî Tâlib* adlı eseridir.²⁵⁶ (32b)

Şerhü'l-Makâsid: Sa'deddin el-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) kelâma dair telif ettiği kendi eseri olan *el-Makâsid*'e yazdığı şerhtir.²⁵⁷ (35b)

Şifâ: İbn-i Sînâ'nın (ö. 428/1037) mantık ve nazari felsefe disiplinlerine dair meşhur eseridir.²⁵⁸ (45b)

Telvîhât: Meşhur filozof Şehâbüddîn-i es-Sühreverdî el-Maktûl'ün (ö. 587/1191) *Kitâbü't-telvîhâti'l-levhiyye ve'l-arşîyye* isimli eseridir.²⁵⁹ (45a)

2.5.7 İsmi Geçmeden Gönderme Yapılan Kaynaklar

Yukarıda verilen eserler, Sarı Abdullah Efendi'nin kaynağını belirterek alıntı yaptığı eserlerin listesidir. Bu eserler dışında Abdullah Efendi aldığı metnin kaynağını belirtmeden birçok eserden alıntı ve iktibas yapmıştır. Esasında kaynağını belirtmeden yaptığı iktibaslarda da dönemin iktibas ve alıntı anlayışına uygun olarak çoğunlukla müellifin veya şairin adı belirtilmiştir. Ne var ki *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de alıntının kaynağı ve yazarı belirtilmeden verilen iktibasların da sayısı az değildir. Bu gibi alıntılara örnek olarak Şirazlı Sadî'nin (ö. 691/1291) *Gülistan* ve *Bostan* adlı eserleri, Şirazlı Hâfız'ın (ö. 792/1390 [?]) *Dîvân*'ı, Nizâmî'nin (ö. 611/1214 [?]) eserleri, Nesîmî'nin (ö. 820/1417) Türkçe ve Farsça şiirleri Abdullah-ı Bosnevî'nin (ö. 1054/1644) ya da kendisinin olan *Gülşen-i Râz*'ı ve benzeri eserlerin de muhtevası yer yer kaynağı belirtilmeden *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de alıntılanmıştır.

2.5.8 Farsça Alıntılarının Değerlendirilmesi

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin hacminin büyüklüğünde Abdullah Efendi'nin Arapça ve Farsçadan ciddi miktarda alıntı yapmasının payı büyüktür. Şerh, özellikle Kur'ân eksenli telif edildiğinden dolayı eserde en çok başvurulan kitaplar Kur'ân ve tefsîr kitaplarıdır. Bununla birlikte, eserde farklı konular ve kavramlar söz konusu olduğunda yer yer Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler de

²⁵⁶ H. Bekir Karlığa, "Kâdî Mîr Meybüdü", *DİA*, C: XXIV, İstanbul, 2001, s. 118-119.

²⁵⁷ Mustafa Sinanoğlu, "el-Makâsid", *DİA*, C: XXVII, İstanbul, 2003, s. 455-456.

²⁵⁸ İlhan Kutluer, "eş-Şifâ", *DİA*, C: XXXIX, İstanbul, 2010, s. 131-134.

²⁵⁹ İlhan Kutluer, "Sühreverdî, Maktûl", *DİA*, C: XXXVII, İstanbul, 2010, s. 36-40.

verilmiştir. Bu üç dil arasında şiir olarak en çok alıntı yapılan dil Farsçadır. Farsça kaynaklar arasında ise, yine konu ve şerh edilen beyit ve kavram itibariyle, *Mesnevî* ve *Gülşen-i Râz* gibi eserler ve Senâî, Attâr, Câmî, Sultan Veled'in mesnevileri, Kâsım-ı Envar, Kemâl-i Hocendî, Nizâmî ve Şems-i Mağribî gibi isimlerin eserlerinin yanı sıra, adı geçenlere nazaran az da olsa Hâfız ve Sadî gibi şairlerin şiirlerine rastlanmaktadır. Hâfız ve Sadî'nin şiirlerinin muhtevası ve az olması, bu iki şâirin şiirlerinin kaynaklardan değil, Abdullah Efendi'nin kendi ezberinden şerhe dahil ettiği hissini uyandırmaktadır. Ne var ki diğer şâirlerden alınan pasajların uzun ve art arda olması, onların ana kaynaklardan iktibâs edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, iktibâs edilen bazı şiirlerin birebir tekrar edilmesi ve bunların oranının pek de az olmaması, Abdullah Efendi'nin yer yer tekrara düştüğünü göstermektedir.

Esasında Anadolu'da telif edilen *Mesnevî* şerhlerine bakıldığında hiçbir *Mesnevî* şâirinin Abdullah Efendi kadar Horasan tasavvuf geleneğinin büyük temsilcileri olan Senâî (ö. 525/1131 [?]) ve Ferîdüddîn-i Attâr (ö. 681/1221) gibi mutasavvıf şairlerin eserlerinden iktibasta bulunmadığı gözlemlenmektedir. *Menâkıbu'l-ârifîn*'de Mevlânâ'nın dilinden şöyle bir cümle nakledilmektedir:

*“Attâr'ın sözleriyle meşgul olan, Hakîm Senâî'nin sözlerinden yararlanır ve onun sözlerini ve sırlarını anlar. Senâî'nin sözlerini tam bir ciddiyetle okuyanlar da bizim sözlerimizin nurunun sırrına vâkıf olur.”*²⁶⁰

Yukarıdaki cümleden anlaşıldığı üzere, Mevlânâ mütevacı bir şekilde kendi düşüncelerinin anlaşılması için bu iki büyük mutasavvıfın da düşüncelerine vâkıf olmak gerektiğini vurgulamaktadır.²⁶¹ Gerçekten de Abdullah Efendi *Menâkıbu'l-ârifîn*'deki bu cümleyi âdetâ dikkate almış ve *Mesnevî* şerhinde sık sık bu iki şairin şiirlerine yer vermiştir. Ne var ki Attâr ile ilgili yaptığı iktibaslarda büyük talihsizlik yaşamıştır. Yakın dönemde yapılan araştırmalar, IX. hicrî asırda ve Nişâbur'da başka bir Attâr'ın kendini Ferîdüddîn-i Attâr olarak tanıttığını

²⁶⁰ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, 2006, s. 214.

²⁶¹ Bu konuyla ilgili bkz. Hicabi Kırlangıç, “Mevlânâ'da Senâî Etkileri”, Nüsha, yıl: IX, sayı: 28, 2009/I, s. 7-32; Mehmet Necmettin Bardakçı, “Mevlânâ'nın Tasavvufî Düşüncesinin Kaynakları”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 8, sayı: 19, Ankara, 2007, s. 55-77; Osman Nuri Küçük, “Mevlânâ'nın Üslup, Tasavvufî Fikir ve Meşrep Kaynaklarından Senâî'”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 6, sayı: 14, Ankara, 2005, s. 455-472.

ispatlamıştır. Bu Attâr, Attâr-ı Tûnî olarak tanınmakta olup gulat-ı şiadandır.²⁶² Dolayısıyla, Sarı Abdullah Efendi farkında olmadan mezhep ve meşrep olarak Ferîdüddîn-i Attâr'dan çok farklı olan birinin eserlerini kendi eserine dahil etmiştir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de Mevlânâ'yı sadece İbn-i Arabî düşüncelerine göre değil, aynı zamanda Senâî ve Attâr düşüncelerine göre şerh etme çabasına giren Sarı Abdullah Efendi'nin Attâr hususunda büyük bir talihsizlik yaşamış ve yanılığa düşmüş olduğu görülmektedir.

2.5.9 Abdullah Efendi'ye göre *Mesnevî*- Kur'ân İlişkisi

Sarı Abdullah Efendi'ye göre *Mesnevî* Kur'ân'ın batınları yani içyüzleri ve sırlarıdır:

...bâ-ħuşûş kâşifü'l-esrâr Mevlânâ Ğudâvendigâr'uß Mesnevî-i Şerîf'de olan tahkîkâtı, tefâsîr-i buṭûn-ı Kur'ân-ı kerîmdür.²⁶³

Mevlânâ, *Mesnevî* nin birinci cildinin Arapça dîbâcesinde *Mesnevî* nin “Keşşâfü'l-Kur'ân” olduğunu söylemektedir. Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* şerhine baktığımız zaman en çok bu mesele üzerine yoğunlaştığını ve *Mesnevî* nin Kur'ân'daki sırları sunan bir kitap olduğunu vurgulamaya çalıştığını görüyoruz.²⁶⁴ Abdullah Efendi şerhinde on beşten fazla Arapça ve Farsça tefsir kitabının adını zikredip söz konusu kitaplardan alıntılar yapmıştır.

Arapçaya ve Kur'ân'a iyi derecede vâkıf olan Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de yer yer birçok ayeti tefsir etmiş ve hatta yeri gelince tefsirlerle ilgili kendi yorumlarını da dile getirmiştir. Şöyle ki Sarı Abdullah eserinde sadece *Mesnevî* şarihlerinin görüşlerini değerlendirmekle kalmayıp tefsir konusunda da kendi görüşlerini bildirmiştir. Mesela 32b'de ve *Mesnevî* nin altı cilt olduğuna sebepler sunarken ayetlere göre yer ve göklerin altı günde yaratılışına dair müfessirlerin görüşlerini aktardıktan sonra şöyle demektedir:

²⁶² Bkz. Ghazal Mohajerizadeh, “Hulûl-i Attâr ve Attârâhâ-i Hulûlî (Berresi-i Menşe'-i Peydâyiş-i Feridüddin Attârha-yı Gayr-ı Vakîi”, *Mutalaât-ı İrfânî*, Danişkede-i Ulum-i İnsani Danişgah-ı Kaşan, sy 16 (sonbahar ve kış), Kâşân, 1391, s. 241-57.

²⁶³ Bkz. metin 12a.

²⁶⁴ Abdullah Efendi Şerh'inin başka yerinde de Ku'rân-*Mesnevî* benzerliğini dikkat çeker. Bkz. metin, 33a.

Velâkin bu faķîr-i kem-dirâyenüñ dağı ĥâtırına anlardan mâ-‘adâ bir nükte-i ma‘ķûle dağı lâyiĥa olup cevâb-ı evvelden a‘lâ ve cevâb-ı şânîye aķreb olmağla şaff-ı vasaťda maķâm gösterüp ²⁶⁵ *خير الامور اوسطها* *ma‘nâsını ifhâm eyledük. Cevâb-ı evvel: meşelâ on iki burûcuñ ibtidâsı ĥamel iken...*²⁶⁶

Başka bir husus, Sarı Abdullah Efendi'nin eserine Fatiha suresinin tefsiriyle başlamasıdır.²⁶⁷ Abdullah Efendi eserinin girişinde Fatiha suresinin tefsirini vererek tefsir ilminde de sağlam bir eğitim gördüğünü göstermektedir. Eserin devamında kendisinden önce yazılmış olan tefsirler ve haşiyelere yaptığı başvurularla, hem bu eserlere ulaştığını hem de onlar üzerine görüş bildirecek derecede bu ilme vâkîf olduğunu vurgulamaktadır. Kendisinden önceki büyük müfessirlerin görüşleri üzerine kendi görüşlerini de bildirmekten çekinmeyen Sarı Abdullah Efendi'nin tefsir ilmine dair müstakil bir eser kaleme almaması düşündürücüdür.

2.6 Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin I. Cildinin Muhtevası

Bu bölümde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin birinci cildinin içeriği ve bu cildin *Mesnevî*'nin birinci cildinin hangi bölümlerini kapsadığına dair bilgi verilecektir.

2.6.1 Şerh'in Muhtevası

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin ilk cildi, matbu olarak 520 sayfa hâlinde Tasvîr-i Efkâr matbaasında 13 Cemâzilâhir 1287/10 Eylül 1870 tarihinde basılmıştır. Matbu nüshanın başında bir de Sarı Abdullah Efendi'nin biyografisi iki sayfa hâlinde verilmiştir. Bu cilt, *Mesnevî*'nin ilk cildinin ilk 876 beytine kadar olan bölümü içermektedir. Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* şerhinin ilk cildi besmele ve naattan sonra genel olarak şu kısımları ihtiva eder:

Fatiha tefsîri, *Mesnevî*'nin anlaşılması için Sarı Abdullah Efendi'ye göre bilinmesi gereken bazı tasavvufî kavramların açıklamaları (örneğin hazerât-ı hams, rûh-ı a'zam, âlem-i lâhût, atvâr-ı seb'a vs.), Mevlânâ'nın babası Sultânu'l-Ulemâ ve Mevlânâ'nın hayatı hakkında bilgiler, Seyyid Burhâneddin-i Tirmizî ve Şems-i Tebrizî Menkıbeleri, Çelebî Hüsâmeddin ve Sultan Veled menkıbeleri, mürşid-i

²⁶⁵ İşlerin hayırlısı vasat olanıdır. (**Keşfü'l-Hafâ**, I, s. 391, nr. 1247).

²⁶⁶ Bkz. metin, 32b.

²⁶⁷ Bkz. metin, 3a ve 3b.

kâmil talep edilmesi hakkında mev'ize, *Mesnevî*'nin Arapça dîbâcesi ve ilk 876 beyti.

Beyitlerin tercüme ve şerhi sırasında Abdullah Efendi birçok tasavvufî kavramı açıklamaktadır. Tasavvufî konuların *Mesnevî*'nin anlaşılması için ön bilgi olarak bilinmesi gerekiyorsa, Abdullah Efendi şerhini yapacağı beyitlerden evvel bu konuları ele almaktadır.

2.6.2 Şerh'in *Mesnevî*'ye Göre Muhtevası

Bu kısımda *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nin I. cildi olarak kurduğumuz metnin *Mesnevî*'ye göre hangi bölümleri ihtivâ ettiğine dair bilgi verilecektir.

2.6.2.1 Arapça Dîbâce

Arapça dîbâce, muhtemelen *Mesnevî*'nin ilk cildi tamamlandıktan sonra Mevlânâ tarafından imlâ ettirilmiştir. Mukaddime *Mesnevî*'nin manzum kısmının aksine besmele ile başlasa da geleneğe uygun olacak şekilde naat vs. gibi bölümlere yer vermemektedir. Bu kısa mukaddime üç bölüm olarak sınıflandırılabilir:

İlk bölümde Mevlânâ *Mesnevî*'nin “kitap” olduğunu, “din temellerinin temellerinin temeli” olduğunu ve “Allah'ın en büyük fikhı, aydın şeri'ati ve reddedilemez delili” olduğunu söyleyerek *Mesnevî*'yi hem tanımlar hem de yer yer Kur'ân ayetleriyle tavsif eder. Mevlânâ'ye göre *Mesnevî* “gönüllere şifâ, hüzünlere cilâ”dır; keşşâfü'l-Kur'ân'dır, yani “Kur'ân'ı iyiden iyiye açar, açıklar.” Mevlânâ bu tanımları verirken, “az, çoğa delâlet eder, bir avuç buğday kocaman harmana delâlet eder,” diyerek, bu tanımları ve tavsifleri noktalar. Bu kısımdaki en önemli mesele, Mevlânâ'nın kendi eserini “mesnevi” ve “kitap” olarak tanıtmasıdır. Bir nazım biçimi olarak her beytin kendi içinde kafiyeli olduğu mesnevi kelimesi,²⁶⁸ bu “kitap” telif edildikten sonra daha çok *Mesnevî-i Ma'nevî* olarak bilinecek ve “mesnevi” denince ilk akla gelen *Mesnevî* olacaktır.²⁶⁹

²⁶⁸ Mesnevi kelimesinin anlamı için bkz. Mustafa Çiçekler, “Mesnevi”, *DİA*, C: XXIX, İstanbul, 2004, s. 320-322.

²⁶⁹ Esasında, Mevlânâ ve *Mesnevî*'sinden sonra, bu iki kelimeye yüklenen anlamlar da değişmiştir. “Efendimiz, mevlamız” anlamında olan ve birçok din adamı ve âlim için kullanılan “Mevlânâ” kelimesinde Mevlânâ ile birlikte anlam daralması olmuştur. Nitekim nazım biçimi olarak bilinen “mesnevi”nin de andırdığı ilk anlam nazım biçimi değil, Mevlânâ'nın eseri olmuştur.

İkinci bölümde Mevlânâ önce kendini “Hüseyn’in oğlu Muhammed’in oğlu, Belhli Muhammed” olarak tanıtır ve yine *Mesnevî*’nin birkaç sıfatını sayarak, *Mesnevî*’yi “Hasan’ın oğlu Muhammed’in oğlu Şeyh Hasan”ın istid’âsı üzerine “uzatmaya çalıştığını” ifâde eder. Bu bölümdeki tanımlar ve tavsîfler *Mesnevî*’den daha çok Hüsâmüddîn Çelebî’ye yöneliktir. Mevlânâ’nın cümlelerinden anlaşılıyor ki, Eflâkî’nin *Mesnevî*’nin yazılışı hususunda anlattıkları yanlış değildir. Şöyle ki Mevlânâ’nın gazellerinin hacmi epey arttığında Çelebî Hüsâmüddîn, Mevlânâ’dan Senâî’nin *İlâhî-nâme*’sine benzer bir eser yazmayı ricâ eder. Mevlânâ da sarığından ilk on sekiz beyti ihtivâ eden bir kâğıdı Çelebî’ye uzatır ve böylece, zâten kendisinin de böyle bir şey düşündüğünü hattâ ilk on sekiz beytini yazdığını ifâde eder.²⁷⁰ Ayrıca, Eflâkî’nin ifadelerinden bu Arapça mukaddimenin daha sonra ve muhtemelen cilt tamamlandıktan sonra eklendiği düşünülebilir. Bundan sonra, Çelebî Hüsâmüddîn Mevlânâ’nın kâtibi olacaktır ve gazellerin yazılışında gösterdiği gayretten daha fazlasını *Mesnevî*’yi yazarken gösterecektir. Mukaddimenin bu bölümünde Mevlânâ, Hüsâmüddîn’i “efendim, dayancım, güvencim, bedenimin ruhu, bugünüm ve yarınımın azığı, âriflerin muktedâsı, vaktin Bâyezîd’i ve zamanın Cüneyd’i” gibi ifâdelerle tanımlar. Ayrıca onun “Ahi” ve “Urmiyeli” olduğunu ifâde ederek intisâbı ve memleketi hakkında da bilgi verir.²⁷¹

Üçüncü bölümde ise ikinci bölümde başlatılan dua ifâdelerinin devamı olarak Arapça bir beyitten sonra, hamdele ve salve ifâdeleri yer almaktadır. Arapça mukaddime, *Mesnevî*’nin tenkitli metninde s.1-2 arasında, Yazmalar Kurumu tercümesinde ise s. 31-32 arasında yer almaktadır. Bu kısmın metni ve şerhi çalışmamıza esas aldığımız nüshada 12b-17b varakları arasında bulunmaktadır.

Bu Arapça dîbâcenin ilk bölümünde Mevlânâ *Mesnevî*’den “Keşşâfü’l-Kur’ân” olarak bahsetmektedir. Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’de bu ismin üzerinde özellikle durmuş ve her fırsatta *Mesnevî*’nin âdetâ Kur’ân’ın bir tefsiri olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

²⁷⁰ Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri** Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 556-557.

²⁷¹ Abdullah Efendi’nin metninde “ahi” kelimesi yoktur. Bkz. s. 59.

2.6.2.2 Neynâme ve 19-35. Beyitler

Mesnevî'nin ilk on sekiz beytine “*Ney-nâme*” de denmiştir. Bu beyitlerin bizzat Mevlânâ'nın kendi kaleminden yazıldığına göre, ilk on sekiz beyit “*küllî ve cüz'î bütün sırları açıklayan bir cüz*”²⁷² olarak kabul edilip ilgi görmüştür. Özellikle de Arapça mukaddimede “*Mesnevî*'yi uzatmaya çalıştım” anlamındaki ifâdesi, sanki *Mesnevî*'nin aslı ve özü bu on sekiz beyitten oluşmaktadır gibi bir düşüncenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gölpınarlı, şerhinde on sekiz sayısı üzerinde durur ve ism-i Azam olan “Hayy'in” ebced harfleri ile on sekize tekabül ettiğini ve eskilere göre âlemlerin on sekiz olduğunu anlatır.²⁷³ Ne var ki Sarı Abdullah Efendi kendi şerhinde husûsi olarak ilk on sekiz beytin şerhi ve neden Mevlânâ'nın on sekiz sayısını seçtiğine dair ayrıntılı bir bahis açmaz. Gölpınarlı'nın bahsettiği âlemlerin on sekiz olması hususunda ise 507.beytin şerhini yaparken, ehl-i âlemin de âlemler gibi on sekiz olduğunu ifade eder.²⁷⁴ Dr. Muvahhid *Mesnevî*'nin tenkitli metninde bu ilk on sekiz beyti (8+6+4) şeklinde yayımlamıştır. Makul bir bölümlendirme olarak görürünen bu ayrımın sebebi, beyitlerin anlamıdır. *Mesnevî*'nin ilk beyti olan “Dinle bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor.” beytinden sonraki yedi beyit, neyin anlattıklarıdır. Kamışlıktan kesilen neyin feryâdıyla kadın erkek herkes inlemiştir. Ney, iştiyâk derdini anlatmak üzere ayrılıktan şerha şerha olmuş bir gönül aramakta ve başına gelenleri, sırrının aslında iniltilerinde olduğunu ancak göz ve kulağın bu sırrı idrâk etmeye kâdir olmadığını ifade etmektedir.

Âdeta bir girizgâh olan 9.-14. beyitlerde “ney”in ne olduğu işlenir. Ney yel değil, ateştir. Bu ateş ise aşk ateşidir. Nitekim şarabın coşkunuğu da aşktandır. Ney, dostundan ayrı düşenin yoldaşdır ve neyin perdeleri bizim perdelerimizi de yırtmıştır. Ney, Mecnun'un hikâyesini anlatır ve kan dolu yollardan söz eder. O, hem zehirdir hem panzehirdir.

15.-18. beyitlerde ise günlerin geçtiği ancak bunun üzülecek bir durum olmadığı, pişmemiş olanın pişmişin hâliinden anlamayacağı ve işte bu yüzden sözü kısa kesmek gerektiği ifâde edilmiştir. İlk on sekiz beyit *Mesnevî*'nin tenkitli baskısında s. 3-4,

²⁷² Ahmed Eflaki, a.g.e. s. 556.

²⁷³ Mevlânâ Celalüddin Rumi, **Mesnevi ve Şerhi**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 28-29.

²⁷⁴ Bkz. Metin, 77b-79a.

Yazmalar Kurumu yayınında s. 33 ve *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’de ise şerhleri ile birlikte 18b-27a varakları arasında yer almaktadır. Dokuz varağın bu beyitlere ayrılması, Sarı Abdullah Efendi’nin bu beyitleri şerh ederken acele etmediğini ve anlatılması gerektiğini düşündüğü konuların olduğunu gösterir.

Mesnevî’nin 19.-34. beyitlerine bakıldığında ise, 19.beyitte Mevlânâ’nın muhatabına “Bağı çöz, özgür ol ey oğul! Ne zamana kadar altın ve gümüşe bağlı kalacaksın?” diye seslendiğini ve “kanaat” dersi verdiği görülmektedir. 22.-34. beyitler ise aşk, âşık ve maşûk ile ilgilidir. Bu beyitler *Mesnevî*’nin tenkitli neşrinde s. 4-5, Yazmalar Kurumu yayınında s. 33-34 arasında ve *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’de ise şerhleri ile birlikte 27a-31a varaklarında yer almaktadır.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî’de 34. beytin sonunda Sarı Abdullah Efendi Türkçe ve Arapça münâcâtlara yer vermiştir ve bu beyitten sonra *Mesnevî*’nin ilk hikâyesi olan “Padişah ve Cariye” hikâyesine başlamadan önce *Mesnevî*’nin yedi defter değil altı defter olduğuna dair bir bölüm ayırmıştır.²⁷⁵

2.6.2.3 Padişah ve Cariye Hikâyesi

“Padişah ve Cariye”, *Mesnevî*’nin ilk hikâyesidir. “Âşık şoden-i pâdişâh ber kenîzek-i rencûr ve tedbîr kerdên der sıhhat-ı û” yani “Padişahın hasta cariyeye âşık olması ve onun iyileşmesi için tedbir alması” başlıklı bu hikâyenin özeti şöyledir:

Geçmiş zamanlarda hem dünya hem de din mülküne sahip bir padişah vardır. Bu padişah günlerden bir gün yakınlarıyla birlikte ava çıkar. Yolda bir cariye görür ve ona âşık olur. Cariyeyi satın alır ve sarayına götürür. Ezkaza cariye hastalanır. Bu durum üzerine padişah tüm maharetli tabipleri toplar ve onlara “Cariyenin de benim de canım artık size emanettir. Onu iyileştirene hazinemın kapısını açacağım.” der. Kendi ilimlerine güvenen ve Allah’ın kaderini görmezden gelen iddialı tabipler

²⁷⁵ *Mesnevî*’nin yedinci cildi meselesi ile ilgili bkz. Mehmet Ünal, “Mesnevî’nin Yedinci Cildinin Sıhhati İle İlgili Görüş ve Tespitler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 9, Sayı: 42, 2016 s. 395-403; Erdoğan Taştan, “İsmâil Rûsûhî Ankaravî’nin Mesnevî Şerhi (Mecmû’atü’l-leyâ’if ve Matmûratü’l-Ma’ârif) I.Cilt, Çeviriyazı-İnceleme,” (basılmamış doktora tezi) Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2009, s. 14-16; İsa Çelik, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin Yedinci Cildi Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 20, s. 85-98; Abdülbâkî Gölpınarlı, “Mesnevî’nin VII. Cildi” *Şarkiyat Mecmuası*, C: 6, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 11-18.; Semih Ceyhan, “İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi”, (basılmamış doktora tezi) Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2005, s. 321-369

ellerinden geleni yaparlar ancak Cariye'yi iyileştiremezler. Hatta Cariye'nin hâli daha vahîm olur.

Padişah doktorların âcizliğini görünce soluğu câmide alır. Ağlayarak dua eder ve Allah'tan bir çare diler. Ağlayış ve dua sırasında uyuyakalan Padişah, rüyasında bir "Pîr" görür. Pîr, Padişah'a "Müjdeler olsun, hâcetlerin revâ oldu, yarın yabancı biri yanına gelirse bizdendir ve becerikli bir tabiptir, ona güven." der.

Ertesi gün, vadedilen tabip gelir ve Padişah'ı bulur. Padişah onu hasta yatan Cariye'nin başucuna götürür. Tabip, becerisi ve tecrübesiyle Cariye'nin hastalığının fiziksel olmadığını fark eder ve bazı sorular sorarak aslında onun Semerkant'ta bir kuyumcuya âşık olduğunu ve bu yüzden hasta düştüğünü anlar. Tabip, Semerkantlı kuyumcunun saraya getirilmesi gerektiğini söyleyince Padişah gereğini yapar. Sonra, yine Tabip'in talimatı üzerine onları evlendirir ve onlar altı ay kadar birlikte mutluca yaşarlar. Ancak bu süre içinde Tabip, Allah'ın gönderdiği işaretler doğrultusunda kuyumcuyu yavaş yavaş zehirler. Kuyumcunun giderek çirkinleştiğini gören cariye ondan soğur. Kısa bir dönem sonra kuyumcu ölür ve cariye ona olan aşkını unuttur.

Bu hikâye *Mesnevî*'nin tenkitli metninde 213 beyitten oluşmakla birlikte, (35.-248. beyitler.) 5-18. sayfalar arasında, Yazmalar Kurumu neşrinde s. 34-41 arasında (35.-246. beyitler) ve Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde ise 35.beyitten itibaren başlayıp ve 247. beyitte bitmek üzere 33b-54b varakları arasında yer almaktadır.

2.6.2.4 Bakkal ve Papağan Hikâyesi

Bu hikâye, "Padişah ve Cârîye" hikâyesinin sonunda yer alan kısa bir hikâyedir. Mevlânâ "Padişah ve Cârîye" hikâyesinin son kısmında Tabip'in Cariye'yi öldürmesinin sebebinin şehvet ve nefis olmadığını ve bu olayın Hz. Hızır'ın bir çocuğun boğazını kestiği olaya benzediğini açıklar ve hikâyeyi okuyan veya duyan muhatabını yersiz mukayese yapmasın diye tembih eder. Bu bölümün sonundaki beyitte "kıyâs" mefhumu geçmesi üzerine anlatılan hikâyenin özeti şöyledir:

Bir bakkalın yeşil renkli, sesi güzel ve konuşan bir papağanı vardır. Papağan âdeta dükkanın bekçisidir. İnsanlarla insan gibi konuşur, papağan gibi ötmekte ise pek becerikliydi. Günlerden bir gün bakkal evine gider ve papağanı bekçi olarak dükkanda bırakır. Birdenbire bir kedi farenin peşinden dükkanın içine atlar. Ne var ki

papağan kedinin kendisine saldırdığını düşünerek can havliyle kaçmaya çalışır ve bu sırada gül yağını devirir. Bakkal dükkana dönünce ortalığı yağlar içinde ve elbiselere yağ bulaşmış vaziyette bulur. Bunun üzerine kızar, papağanın kafasına vurur ve bu vuruşla papağan kel olur. Sonraki günlerde papağan konuşmaz ve ötmez olur. Bakkal adam bu duruma içerler ve âh eder. Papağanı tekrar konuşsun diye adaklar adar, açların karnını doyurur. Üç gün üç gece sonra, ümitsizce dükkanında otururken ve kuş konuşsun diye bin türlü maskaralık yaparken birdenbire sokaktan dazlak bir Cavlakî geçer. Cavlakî adamı gören papağan ona seslenir: “Ey kel adam! Sen neden kellere karıştın? Yoksa sen de mi yağ şişesini devirdin?” Bunu duyan halk papağanın yersiz mukayesesine güler.

Hikâye, *Mesnevî*'nin tenkitli neşrinde s.18-19 ve 249.-266. beyitler arasında, Yazmalar Kurumu neşrinde s. 41-42 ve 247.-262. beyitler arasında, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de ise 248.-266. beyitler olarak şerhleriyle birlikte 54b-55a varakları arasında yer alır. Bu hikâyeden sonraki altmış beyitte ve diğer hikâyeye başlamadan önce, Mevlânâ “kıyas” ile ilgili bazı başka örnekler vermektedir.

2.6.2.5 Hristiyan Öldüren Yahudi Padişah:

“Dâstân-ı Ân Pâdişâh-ı Cehûd ki Nasrâniyân râ Mîkoşt ez Behr-i Ta’assub” yani “Taassup İçin Hristiyanları Öldüren O Yahudi Padişahın Hikâyesi”, *Mesnevî*'nin en meşhur hikâyelerinden biridir. Özeti ise şöyledir:

Hız. İsa (a.s.) döneminde zalim ve Hristiyanlık düşmanı olan bir padişah varmış. O padişah, Musa'nın ve İsa'nın yolunun ayrı olduğunu düşündüğü için Hristiyanlara zulm eder, Hristiyanlık'ı yok etmeye çalışmış. Öyle ki padişahlığı süresince yüz binlerce mü'min hristiyanı öldürmüş. Bu padişahın düzenbaz sahtekâr bir veziri varmış. Vezir padişaha “Bu hristiyanları daha az öldür, öldürmek çözüm değil. Din dediğin gizli sırdır.” demiş. Padişah “Peki buna çare nedir?” diye sorunca, vezir “Dünyada gizli veya âşikâr hristiyan kalmasın istiyorsan, benim burnumu kulağımı kes sonra dar ağacına asmak üzere halkı topla. O sırada birinin şefâatiyle beni affet ve hristiyanların arasına bırak. Ben onların arasına fitne sokmayı bilirim. Onlara ben gizli hristiyan idim, padişah durumu fark edince beni bu hale getirdi derim” demiş. Bu vezir, Hristiyanlık ve İncil'i çok iyi bilirmiş. Padişah onun burnunu ve kulağını kestikten sonra işe başlamış ve yüz binlerce Hristiyan'ı başına toplayıp İncil'i

anlatmış. Bunun üzerine, avam vezirin hilesine kanmış. Ne var ki hristiyanların âkilleri vezirin bu hilesini anlıyor ve görüyorlar.

Bu sırada padişah ile vezir gizliden gizliye haberleşiyorlardı. Vezir, fitne için hazırlıklarını yapıyordu. O dönem, hristiyanların başında on iki emir vardı ve bu on iki emirin hepsi vezire bağlanmıştı. Vezir, her bir emir için başka bir tomar hazırladı. Bu tomarların her birinde başka bir şey yazılıydı ve birbirinden farklı hükümler bulunmaktaydı.

Bir süre sonra, vezir başka bir düzen kurdu. Artık halka vaaz vermiyor ve inzivaya çekiliyordu. Vezirin vaazlarına alışmış olan halk, onu tekrar aralarında görmek için sabırsızlansa da vezir bunu kabul etmiyordu. Her ne kadar ısrar etseler de inzivadan çıkmayı kabul etmeyen vezir, on iki emiri teker teker ve ayrı ayrı yanına çağırdı ve kendisi öldükten sonra halife ilan etmek üzere, her birine ayrı bir yazı verdi. Sonra inzivada kendi canına kıyıp intihar etti. Vezir ölünce, halk emirlere “Halife kim olacaktır?” diye sorunca, on iki emirin her biri elinde bir hüküm, “Halife benim!” diye ilan edince, hristiyanlar arasında fitne koştular.

Bu hikâye, *Mesnevî*'nin tenkitli neşrinde s. 23-45 ve 328.-745. beyitler arasında, Yazmalar Kurumu neşrinde ise s. 44-59, 324-739. beyitler arasında ve *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de ise bu bölüm 329. beyitte başlayıp 748.beyitte bitmek üzere, şerhleriyle birlikte 63b-95b arasında yer alır. Bu hikâyenin içinde iki kısa hikâye de bulunmaktadır. Bu iki hikâyeden “Şaşı çırak ve ustasının hikâyesi” başlıksızdır. İki beyitten oluşan “Halife'nin Leylâ'yı görmesinin hikâyesi” ise başlıklıdır.

2.6.2.5.1 Şaşı Çırak Hikâyesi:

Bu hikâye, yukarıda geçen yahudi padişahın İsa ve Musâ'nın (a.s.) yollarının aynı olduğunu görmemesi ve Hak yolunu tanımakta şaşı gibi biri iki gördüğünü anlatan altı beyitlik bir hikâyedir ve başlıksızdır:

Usta, şaşı çırağına “Hadi çabuk odadan o şişeyi getir!” deyince şaşı, biri iki gördüğü için “İki şişeden hangisini getireyim?” diye sordu. Ustası “Orada iki değil tek şişe var,” deyince şaşı çırak “Beni kınama usta, iki şişe var,” dedi. Usta bunu duyunca kızdı ve “Öyleyse iki şişeden birini kır!” dedi. Şaşı şişelerin birini kırınca ikisi de kırılmış oldu.

Bu hikâye *Mesnevî*'nin tenkitli metninde s. 23 ve 331.-336. beyitler arasında, Yazma Eserler Kurumu neşrine göre s. 44 ve 327.-331. beyitlerde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de ise ise 332.-337. beyitler arasında olmak üzere 64a'da yer almaktadır.

2.6.2.5.2 Leylâ ve Halîfe Hikâyesi:

İki beyitten oluşan “Kıssa-i Dîden-i Halîfe Leylî râ” yani “Halife'nin Leylâ'yı görmesinin hikâyesi” başlıklı bir hikâyedir. Önceki beyitlerde avamın iyiyi kötüden ayıramama ve taklit güçlerinin bir işe yaramamasının devamında gelen bu hikâye şöyledir:

Halife, Leylâ'yı görünce ona “Mecnun'un uğruna perişan olduğu o kişi sen misin? Senin diğer güzellere göre fazla bir güzelliğin yok ki!” demiş. Leyla ise “Sus! Sen Mecnun değilsin ki! (Mecnun olsan benim güzelliğimi görürdün!” demiş.

Bu iki beyit *Mesnevî*'nin tenkitli metninde s.28 ve 413.-414. Beyitler arasında, Yazma Eserler Kurumu neşrinde s.47, 408.-409. beyitler arasında ve Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde ise 64b'de, 415.ve 416.beyitler olarak kayıtlıdır.

2.6.2.6 İsa'nın Dinini Yok Etmeye Çalışan Başka Bir Yahudi Padişahın Hikâyesi

Bu hikâye de *Mesnevî*'nin bilinen hikâyelerinden olmakla birlikte, bir bakıma önceki “Hristiyanları Öldüren Yahudi Padişah” hikâyesinin devamı da sayılabilir. Hikâyenin özeti şöyledir:

Hristiyanları öldüren yahudi padişahın neslinden olan başka bir yahudi padişah, ilk padişahın ortaya koyduğu geleneği devam ettirmek amacıyla, İsa'nın dinini yok etmeye niyet eder. Bu padişah, bir ateş yaktırır ve ateşin hemen yanına bir put diktirir. Sonrasında, hristiyanlara “Putu secde eden kurtulur, etmeyen ise ateşe atılır,” der. Derken, hristiyan bir anne çocuğuyla birlikte ateşin kenarına getirilir ve padişahın fermanıyla çocuk ateşe atılır. Bunun üzerine anne imanından vezgeçip puta secde etmek istediği anda, çocuk ateşin içinden annesine “Anne ben ölmedim, ateş içinde olsam da burada iyiyim, sen de ateşin içine gir ve İbrahim'in (a.s.) sırlarını gör,” der. Hatta bununla da kalmaz, diğer hristiyanları da ateşe davet eder.

Ateşin çocuğu yakmaması üzerine yahudi padişah ateşe kızar ve “Neden tabiatına uygun davranmayıp yakmıyorsun?” diye sorar. Ateş ise “Ben tabiatıma uygun

davranıyorum ve yakıyorum, istersen sen de içeri gir ve gör.” der. Padişah bu olay ile alay eder, yakınındaki akıllıların “İnat etmeyi artık bırak.” demesine de aldırmaz ve hatta onları bile tutuklar. Bunun üzerine, gaibden bir ses “Bre it! Madem iş buraya geldi, bekle, sıra bizim kahrımızda,” diye duyulur ve ateş o yahudileri yakar.

Mesnevî’nin tenkitli metninde ve Yazma Eserler Kurumu neşrinde “O vezirin belâsıyla dermân edilemez bu kan dökücü (olaydan) sonra” meâlindeki

بعد از این خونریز درمان ناپذیر

کاندر افتاد از بلای آن وزیر

beyti ile başlayan bu hikâyeyi Sarı Abdullah Efendi bu beyit ile değil, hemen sonrasında yer alan “İsa’nın kavmini yok etmek için o Yahudi’nin soyundan başka bir padişah ortaya çıktı” meâlindeki

یک شه دیگر ز نسل آن جهود

در هلاک قوم عیسی رو نمود

beyit ile başlatmış ve başlığa da bu beyitten önce yer vermiştir. Hikâye *Mesnevî*’nin tenkitli neşrinde 746. beyitten itibaren başlar ve 883. beyte kadar devam ederek s. 48-57 arasında yer alır. 884.-904. beyitler, “her cinsin kendinden tat alması” gibi konuları ihtiva ettiği için bu hikâyenin sonuç kısmı olarak sayılabilir. 905-906. beyitler ise, *Mesnevî*’nin en mühim hikâyelerinden biri olan “Aslan ve Av Hayvanları” hikâyesi için giriştir ve bu hikâye 907. beyitten itibaren başlayacaktır. Yazma Eserler Kurumu neşrinde bu hikâye 740.-877. beyitler ve s. 60-64 arasında yer almaktadır. Sarı Abdullah Efendi’nin şerhinde ise, bu hikâye 748.beyitte başlayıp 905. beytinde biten “Hikâyet-i pâdişâh-ı cehûd-ı diğer ki der helâk-i dîn-i İsa sa’y nümûd” yani “İsa’nın dinini helâk etmeye çalışan diğer yahudi padişah hikâyesi” 748. beyitten itibaren başlar ve 890. beyitte bitmek üzere, 96a-109a arasında yer alır. Bu hikâyenin içinde iki kısa hikâye de yer almaktadır:

2.6.2.6.1 Hz. Peygamber’in Adı İle Alay Eden Adam:

Bu hikâye toplamda üç beyitten oluşmaktadır. Adamın biri, Hz. Peygamber’in adını ağzını eğerek ve alaycı bir şekilde söylemiş ve bunun üzerine ağzı eğri

kalmıştır. Sonrasında, Hz. Peygamber'e gidip af dilemiştir. Mevlânâ, *Mesnevî*'de bu adamın kim olduğunu ve Hz. Peygamber'in kendisini affedip etmediğini söylemez. Hikâye, tenkitli neşirde 819.-821. beyitler arasında ve s. 53'de, Yazma Eserler Kurumu neşrinde 813.-815. beyitler ve s. 61'de, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de ise 825.-827. beyitler olmak üzere 103a'da yer almaktadır.

2.6.2.6.2 Hud (a.s.) Döneminde Yelin Âd Kavmini Yok Etmesi

Bu hikâye toplam altı beyitten oluşmaktadır. Bu altı beyitten ilk ikisi, Hûd peygamberin (a.s.) iman edenlerin etrafına bir çizgi çizmesi ve rüzgarın o çizgiye yaklaşınca hafiflediğini anlatır. Diğer dört beyit ise, Şeybân-ı Râî'nin de Cuma günü namaz vakti sürüsünü kurttan korumak için etrafına Hûd (a.s.) gibi çizgi çizdiğini ve böylece hiçbir kurdun o çizgiye yaklaşmadığını, hiçbir koyunun ise o çizginin dışına çıkmadığını konu eder.

Bu hikâye tenkitli neşirde 861.-866.beyitler olmak üzere s.55-56 aralığında, Yazma Eserler Kurumu neşrinde 855.-860 beyitleri olmak üzere s.63'de ve Abdullah Efendi'nin şerhinde ise 867.-871. Beyitler arasında olmak üzere, 106a-107b'de yer almaktadır. Bu hikâye Yazmalar Kurumu neşri ve *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* de başlıksızdır.

2.7 *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin Dil ve İmla Özellikleri

2.7.1 XVII. Yüzyıl Nesir Özellikleri ve *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*

XVII. yüzyılda Anadolu'da var olan Türkçe, "Klasik Devir Osmanlı Türkçesi" olarak sınıflandırılmaktadır.²⁷⁶ Klasik Devir Osmanlı Türkçesinin başlıca özelliği, önceki dönemlerde Türkçeye girmeye başlamış olan Arapça ve Farsça kelimelerin artması ve XVI. asırda doruğa ulaşması, hatta XVII. yüzyılda bu iki dilden Türkçeye giren unsurlara nazaran Türkçenin arka planda kalmasıdır. Konuşma dili ile yazı dilinin birbirinden oldukça uzaklaşması, zircirleme terkipler ve yazılı dildeki ağırlık, Osmanlı Türkçesinin bu devirdeki diğer özelliklerindedir. Divan edebiyatındaki şiir ve nazım dili zaten basit ve sade bir dil sayılmamaktaydı. Dolayısıyla bu dönemdeki ağırlaşmaların şiir dilinde pek etkili olduğu söylenemez. Ne var ki nesirde durum çok

²⁷⁶ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 43.

farklıydı. Mensur eserlerde seci’li ve uzun terkipler, ortaya çıkan eserlerin anlaşılmasız hâle gelmesine yol açtı.²⁷⁷

Edebî üslup açısından ise XVII. asır “Sebk-i Hindî” anlayışının revaçta olduğu döneme denk gelmektedir. Sebk-i Hindî’nin başlıca özellikleri ise az kelime ile çok şey ifade etme, belâgat ve fesâhat kurallarından uzaklaşmadan yeni ve girift mazmunlar ortaya koymaktır.²⁷⁸

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî Klasik Devir Osmanlı Türkçesi döneminde telif edilmiş ve bu dönemin özelliklerini taşıyan bir eserdir. Eserin girişinden itibaren dilinin ağır, süslü ve külfetli olduğu bellidir:

*Her dürr-i yektâ-yı hamd ü şenâ ve her gevher-i zibâ-yı medh-i girân-bahâ ki كائنات
279 اللؤلؤ المكنون āvîze-i gūş-ı kerrübiyyûn ola, ol Hudāvend-i bî-mişl ü mânend ve pâdişâh-
ı bî-h’îş u peyvendüñ sâha-i pîş-gâh-ı ‘azamet ve celâline nişâr olsun ki...²⁸⁰*

Eserin sonraki bölümlerinde, özellikle de tasavvufî kavramların açıklandığı yerlerde dil ağır ve süslüdür. Eserde Sebk-i Hindî tesiriyle çokça seci örnekleri görülmektedir. Mesela:

*Âh ey tâlib-i hubb-i yâr! Manşûr’a hakîkat-ı ‘ışk ve hâlât-i ‘âşıkdan
istifsâr olunduğda “Üç güne dek teraqqub idinüz kim gâyet-i ‘ışk ve nihâyet-i ‘âşığı
temâşâ kıilup istiḥbâra ḥâcet kalmıya,” buyurdu. Filḥakîka evvel gün Manşûr ber-dâr,
ikinci gün iḥrâk bi’n-nâr, üçüncü gün ḥâkisterini âb-ı Dicle ile sükker-vâr ḥalṭ idüp
nâ-bedîdâr itdiler.²⁸¹*

*Ey müstemî‘-i pâk-nihâd! Egerçi tefâvüt-i derecât-ı isti‘dâd kâbil-i ta‘dâd
degildir velâkin bu ebyât-ı şerîfede şâribân-ı bâde-i envâr-ı tahkîk ve zâ’ikân-ı şerâb-
ı esrâr-ı tarîk aqsâm-ı şelâseyi müstemil olduğına telmîḥ vardır.²⁸²*

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî’de ikili, üçlü ve yer yer dördlü Farsça zincirleme tamlamalara rastlamak mümkündür. Farsça tamlamalar ve özellikle

²⁷⁷ A.g.e., s. 44.

²⁷⁸ Ali Fuat Bilkan, “Sebk-i Hindî”, *DİA*, C: XXXVI, İstanbul, 2009, s. 253-255

²⁷⁹ Vâkıa 56/23: “...saklı inciler gibi...”

²⁸⁰ Metin 1b.

²⁸¹ Metin 23b.

²⁸² Metin 26b.

Arapça ve Farsça kelimeler eserde âhengini sağlanmasında çok ciddi rol oynasalar da bazen dili anlaşılmasız hâle getirebilmektedir. Mesela aşağıdaki iki örneğe bakıldığında bu durum daha iyi bir şekilde gözlemlenebilmektedir:

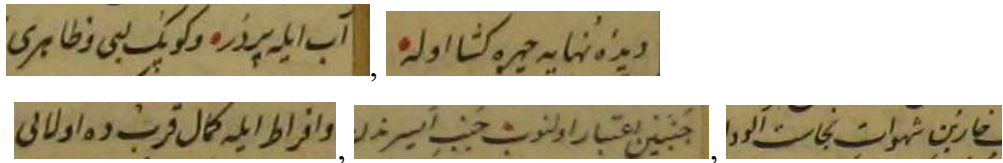
“Ol rāh-ı mübārekūñ delilleri cezbe-i rahmānī ve revendegānı refref-süvār-ı ‘ışık-ı sübhānī ve menāzil ve merāḥili emn u emān-ı cāvidānīdür ve ittifaḳ-ı mecmū‘-i kümmel-i evliyā bunuñ üzerinedür.”²⁸³

“...deryā-yı mevvāc-ı ḥubb-i zātīnūñ telāṭum-ı envārı aşdāf-i müşāhedelerinde mūnderic olan le ‘ālī-i gavālī-i esrārī sāḥa-i sevāḥil-i güftāra mūnteşir ve esmā‘-i müste‘iddīne āvīze-i benā-gūş-i sır itdüklerinde...”²⁸⁴

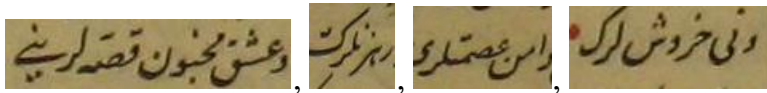
Eserin dilinin ağır ve çetrefilli olup halk dilinden uzak görünmesi, aynı zamanda Anadolu’daki tasavvuf erbabının eğitim seviyesini de göstermektedir. Kütüphanelerimizde yirmiden fazla el yazma nüshasının bulunması ve matbu olarak basılması, bu eserin ilgili kitle tarafından önemsendiğini ve okunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla üst düzey bir Arapça ve Farsça eğitiminin yanı sıra dinî ilimlere vâkıf olan tarikat mensuplarının âlimleri için elbette bu dil çok da ağır sayılmamaktaydı.

2.7.2 Nüshanın İmla Özellikleri

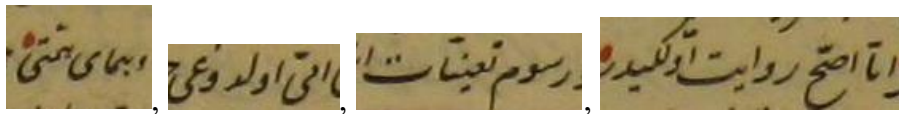
- a. Metin harekesizdir ve nâdiren, özellikle alışılmamış kelimelerde veya birden fazla okunuşu olan kelimelerde hareke kullanılmıştır:

- b. “-IAr” çokluk eki hem ayrı hem de bitişik olarak yazılmıştır:

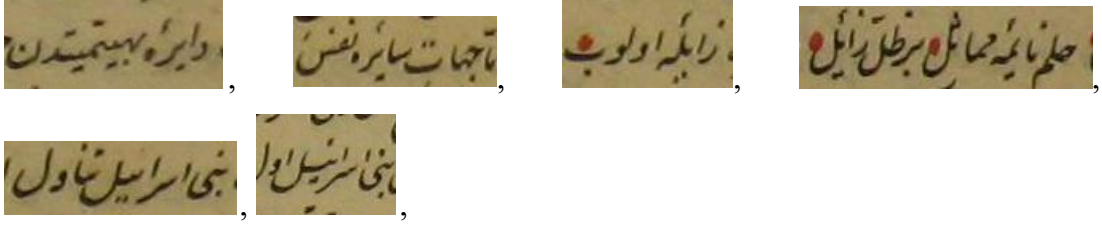
- c. Şedde çoğunlukla gösterilmiştir.

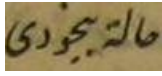
²⁸³ Metin, 27b.

²⁸⁴ Metin, 29b.

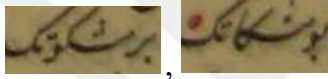
- d. Arapça kelimelerde hemzeler bazen sadece “ye” bazen de hem “ye” hem de “hemze” ile gösterilmiştir.

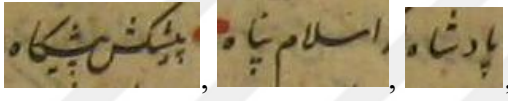
- e. Arapça “tesniye te”si bazen (ة) bazen (ت) olarak gösterilmiştir:

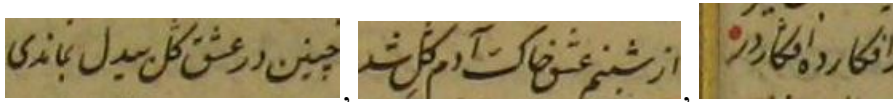
- f. Arapça kelimelerde iki imla kullanılmıştır:

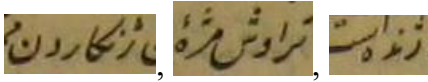
- g. Farsça kelimelerdeki “p” harfi üç naktalı ve “پ” olarak gösterilmiştir:

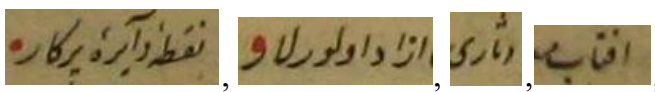
- h. Kâf-ı Fârisî olarak da bilinen “g” harfi çoğu yerde normal kâf “ک” olarak yazılmışsa da nadiren bazı yerlerde ve “k” ile karışmasın diye, üzerine işaret konarak belirtilmiştir:

- i. “j” harfi, üç nokta ile gösterilmiştir:

- j. Kelime başındaki “uzun a”larda şapka çoğunlukla konya da buna çok özen gösterilmemiştir. Kur’ân (قرآن) hâriç, birkaç örnekle sınırlı olsa da bazı kelimelerde kelime içinde “uzun a”lar gösterilmiştir:

- k. Farsça çoğul eki olan “-hâ” genellikle ve hatta “hâ-yı gayr-ı melfûz/(۹،۱۰)”dan sonra bile bitişiktir:

از جدایمیا ، در ضمن آن ان نالهت ، زین جدایمیا ، نصهای عشق مجنون میکند

- l. Farsça tamlamalar genellikle harekesizdir. Gerekli yerlerde (k)esre (◌) ile gösterilmiştir:

رواضات و نیادن ، لواقظ سواقظ حیات سنبلات بیادر بواد

- m. Sonu “hâ-yı gayr-ı melfûz/(ه،ه)” ile biten kelimelerle Farsça tamlama yapılacaksa, izâfet hemze ile gösterilmiştir:

ت کوشه خلوتده ، شاهپوره جمال وجد ، عتبه چاره ساز ، بو کوزه حقیره هستی شومی سنگ

- n. Sonu hemze veya uzun a (â) ile biten kelimelerle tamlama yapıldığında kelime hem kesre/esre, hem de “ye/ی” ile; Farsça kelimelerde ise sadece “ye/ی” ile gösterilmiştir.

استدعای عنایت ، مرات مجلای جمال نمای ربانی ، و مقتضای فرداریه اسما و ذاتیه ، مجلس ارای بزم کبریا ، و ذکاء ذهن و صفاء عقله اشخاص بشریه نیک ، هما اوج قدرت اول و چو بالای وحده

- o. Sonu uzun i (î) ile biten kelimeler tamlamaya dahil olunca hemze ile gösterilmiştir:

شومی شریفی ، وستی موهمومی

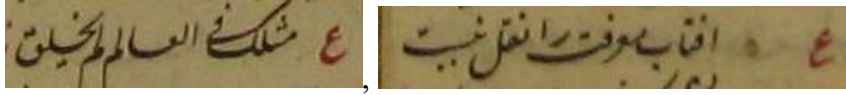
- p. Elif-i Maksûre içeren kelimelerde, kelime ek almışsa normal elif ile yazılmıştır:

سینام مصطفایه ، حضرت عیایه وحی ابروت با عیسه ، حضور عیایه پویان ب ، نام مصطفی حضرت محمد المصطفی علیه من

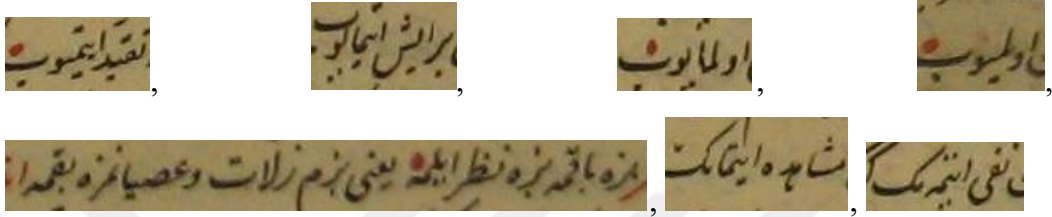
- q. Türkçe aidiyet “-ki” eki nadiren “gayın” ile de yazılmıştır:

اشب فرقه غمی کثرت خیال ظلمه الدنمه

- r. Metinde tek mısra verilecekse çoğunlukla “mıṣrā” şeklinde yazılmakla birlikte, yer yer ayın “ع” harfiyle gösterilmiştir.

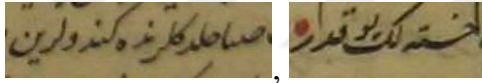
- s. Aynı ekin birkaç farklı şekilde yazımı görülmektedir:

- t. “Aleyhissalam” dua cümlesi, yer yer kısaltılmış şekilde gösterilmiştir:

- u. Nadir olmak suretiyle, bazı Türkçe ekler kalın yazılmaları gerektiği halde ince yazılmışlardır:

2.7.3 Telaffuz ve Okunuşa Dair

Metin okumalarında, Osmanlıca metinlerin içindeki Arapça ve Farsça ibarelerin okunuşu ve telaffuzu bir tartışma konusudur. Bazı Türkçe ünlülerin bu iki dilde olmaması, Türkçeleşmemiş Arapça ve Farsça ibareleri okurken bu ünlülerin kullanılıp kullanılmaması hususunda tereddütlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Mesela “olmak” fiili günümüzde Farsçada “şoden” şeklinde telaffuz edilmektedir. Transkripsiyon yöntemiyle latin harflerine aktarılmış metinlere bakıldığında bu fiilin araştırmacılar tarafından hem “şüden” hem de “şoden” olarak okunduğunu görmekteyiz. Metinlerde “bişnev” mi yoksa “beşnov” mu, “bozorg” mu yoksa “büzürg” mü, “to” mu “tü” mü okumamız gerektiği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Metin okumalarında bu gibi sorunlarda bir ittifaka varmak zor görünmektedir.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin bir bölümünde Sarı Abdullah Efendi de telaffuz meselesine dikkat çekmektedir:

Meşelâ,

ظاهر نقره گر اسپید است و نو [457-1]

Nuḳrenüñ zāhiri egerçi beyāz ve cediddür, nov (ن) zamm-ı nūn ile dahı nev ma‘nāsına lügatdur.

دست و جامه می سیه گردد ازو [457-2]

*ammā dest u cāme andan siyāh olur.*²⁸⁵

Bu beyitte, “now, nū: yeni, beyaz” kelimesi ile “û: o” kelimesi hem-kafiyedir. Abdullah Efendi bu kelimenin Türkçede “nev” şeklinde telaffuz edildiğini ve aslında Farsça okunuşunun “ötre” ile olduğuna dikkat çekmektedir. Başka yerde Abdullah Efendi telaffuzun değişikliği ile kelimenin anlamının değişeceğini de vurgulamıştır:

در اثر می گفت جان را سُست شو [456-2]

*Kelāminuñ eşerinde ve üslûb ve fehvāsında cāna süst ol dir idi. Veyāhud işr (ئ) kesr-i hemze ile olmağ üzere anuñ kelāminuñ zāhir ḥāli rāh-ı Ḥaḳ’da çābük ol dir idi ve anuñ ‘akabinde hafıyyeten cānına süst ol dir idi. Ammā vezîr-i pür-tezvîrûñ aḥvāli çünki erbāb-ı zevka ma‘lūmdur, eşer (ئ) fetḥ-i hemze ile kırā’at olunmağ evlādur.*²⁸⁶

Görüldüğü gibi Abdullah Efendi yukarıdaki mısraın açıklamasında da kelimenin birden fazla okunuşuna ve hangi okunuşun tercih edilmesinin daha isabetli olacağı hususunda görüşlerini açıklamıştır.

Bu tez çalışmasında, metin XVII. asır Osmalı Türkçesi dil özelliklerine uygun olarak okunmaya gayret edilmiştir. Metindeki harekeli kelimelere ve okutucu harflerin kullanımına göre metin şekillendirilmeye çalışılmıştır.

2.7.4 Deyimler, Atasözleri ve Mecaz İfadeler

Sarı Abdullah Efendi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’de çokça deyim, atasözü ve mecazi ifadeler de kullanmıştır. Söz konusu ifadeler ve kalıpların bir kısmı

²⁸⁵ Bkz metin 73b.

²⁸⁶ Bkz metin 73a.

doğrudan Farsça veya Arapça olmakla birlikte, bazıları dönemin Türkçesinde var olan ifadeler ve bir kısmı ise Arapça ve Farsça'dan tercüme edilen ifadelerden oluşmaktadır. Söz konusu ifadeler XVII. asır Türkçesinin söz varlığı açısından ve hatta zamanla hangi deyimler ve atasözlerinin Arapça ve Farsçanın tesiriyle Türkçeye geçtiğini tespit etme açısından önem arz ettikleri aşikardır. Metinde yer alan bazı deyim ve atasözleri şöyledir:

- Aşil azmaz (98a)
- Aşşı itmez şoñ peşimān olduğñ (76b)
- Ay görenüñ yıldıza tañı yoğdur (92b)
- Bal dimekle ağuz tatlu olmaz (95a)
- Birinüñ hükmi ahad-i āhara lāzım gelmez (74b)
- (Birilerini) birbirine düşürmek (76a)
- (Birinin) kalbini şımağ (103a)
- (Bir şeyde) dāmen der miyān kılıcı olmağ (104b)
- (Bir şeye) göz kulağ tutıcı olmağ (104b)
- (Bir şeyi) bir kıla şaymamak (36b)
- (Bir yere) yüz sürmek (34b, 103a)
- Bugün baña ise yarın sañadur (52b)
- Da' vāya ma' nā 'āşıka nişān (90a, 94b)
- Ele getürmek (24b)
- Elüñden geleni dirig itmemek (106a)
- El yumağ (23b)
- Gözi yaşlu ve bağrı başlu olmağ (103a)
- Gözlüye gizlü yoğdur (73a, 95a)
- Çapu düşmek (10a)
- Çazduğı kuyıya kendü düşmek (102b)
- Ke-ħalkatin fi felātin: (40a)
- Kendüyi kendüden almağ (9a)
- Çılı kırğ yarmak (36b)
- Çurduñ koyun sürüsine segirdeşmesi (106b)
- Çuyruğın şalup dilkülük itmek (103b)
- Şadede gelmek (36a)

Sermāye düzmek (73a)

Vaṭan düzmek (19a)

Yelken ṭoruda gitmek (27b)

Yalın ayaḡ başı ḡabaḡ (34b)

Yelip yüpürmek (34b)

2.7.5 Arkaik Türkçe Kelimeler

Abdullah Efendi'nin telif ettiḡi eserinde arkaik Türkçe kelimelerin de sayısı az deḡildir. Söz konusu kelimelerin bazıları aṡaḡdaki gibidir:

Bürümek (107b)

Çapmaḡ (107b)

Düşütmeḡ (84a)

Hilāfet uğrusı (34b)

Işırmaḡ (107b)

Ḳaḡımaḡ (94a)

Ḳarañu (34b, 62b)

Püfkürmek (34b)

Şırmaḡ (106a)

Ṭazlaḡ (34b)

Ṭapşurmaḡ (106b)

Ṭıyranmaḡ (93b)

Tebşürmek (84a)

Ṭorlak (34b)

Üleşmek (36a)

Üşürmek (10a)

Yarışmaḡ (86a)

Yelmek (52b)

Yol urucu (34b)

Yuvalanmak (24b)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

3.1 Transkripsiyon Sisteminde Benimsenen İlkeler

- 3.1.1 Metin Türkiye'deki ilmi araştırmalarda yaygın olan transkripsiyon alfabesine göre kurulmuş, Arapça ve Farsça ibareler orijinal harfleriyle dizilmiştir.
- Metindeki Arapça ve Farsça ibarelerin tercümeleleri dipnotta verilmiştir.
- Metin XVII. asra aittir. Metinde yapım ve çekim ekleri dönemin telaffuzunu yansıtabak şekilde verilmiştir.
- Metindeki özel isimler veya Arapçadan ve Farsçadan Türkçeye geçip Türkçeleşmiş olan ibareler ve özellikle de lafz-ı celâl ile birleşik olan kelimelerin okunuşunda kesme işareti veya tire kullanılmamıştır. Mesela, “Şemsü'd-dîn” yerine “Şemsüddîn”, “Abdu'l-lâh” yerine “Abdullâh”, “in şâ'e Allâh” yerine “inşâllâh”, “bi'l-cümle” yerine “bilocümle”, “çün ki” yerine “çünkü” gibi.
- Hemze içeren Arapça kelimeler orijinal metinde çoğunlukla hem “y” hem de “hemze” gösterilerek istinsah edilmiştir. Kurduğumuz metinde ise kelimelerin “y” ile okunuşu esas alınmıştır. Mesela “nesâ'im: nesâyim” veya “zâ'il: zâyil” gibi.
- “Kapalı ê” sesi için ayrı bir transkripsiyon harfi verilmemiştir ve “vermek” ve “demek” fiilleri gibi kapalı ê içeren kelimeler “i” ile okunmuştur.
- Metinde noktalama işaretleri kullanılmıştır. Ayrıca, diyalog ve konuşma varsa tırnak içine alınarak belirtilmiştir. Şiirlerde de doğru okunuş için gerek duyulan yerlerde virgül ve ünlem gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- “Ez, be, râ” gibi Farsça eklerde tire (-) işareti kullanılmamıştır.
- Şerh'teki *Mesnevî* beyitleri numaralandırılmıştır. Yer yer bir beytin iki mısraı arasında çok konu anlatıldığını ve sayfalar bulunduğunu göz önünde bulundurarak mısralar da numaralandırılmıştır.
- Metindeki derkenarlar ilgili yerde metne dahil edilmiştir.

- Metinde satır numaraları parantez içinde bold rakamlarla ve varak numaraları köşeli parantezlerle gösterilmiştir.

3.2 Nüshaların Tanıtılması

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin Türkiye'de ve diğer ülkelerde bulunan birçok nüshası vardır. Bu nüshalardan bazıları tam nüsha olmakla birlikte, bir kısmı da eserin belli bir bölümünü ihtiva eden nüshalardan oluşmaktadır. Söz konusu nüshalardan tespit edebildiklerimiz aşağıda verilmiştir.

3.2.1 Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed, nr. 740

Büyük ebatta koyu kahverengi miklepli kabartma şemseli köşebend ve cedveli meşin cilt. Talik yazı, serlevha müzeyyen müzehhep mülevven, cedvel altın yaldızlı, başlıklar sürh. 41 satır, 493 varak. Bu tez çalışmasında esas alınan bu nüsha, hicrî 1050 senesinin Şevval ayının son Cuma günü yani 8 Şubat 1641 tarihinde Abdullah Efendi'nin talebesi Cevrî (ö. 1065/1654) tarafından istinsah edilmiştir. Nüshanın tamamında görülen sah kayıtlarına göre, eser mukabele edilip gözden geçirilmiştir. Nüsha çok temizdir. Ayetler ve hadislerin üstü çizili olmak suretiyle işaretlenmiş, Farça şiirler ise hemen ayırt edilecek şekilde genellikle cedvellerle süslenmiştir. Kenarlarda, *Mesnevî*'ye göre veya şerh edilen kavram, hadis veya ayete göre bazı başlıklar bulunmaktadır. Nüshanın sonunda Cevrî'nin medhiyesi kendi kalem ile yazılmıştır.²⁸⁷ Nüşadaki "sah" kayıtları, nüshanın mukabele yoluyla başka bir nüsha ile karşılaştırıldığını veya Sarı Abdullah Efendi tarafından kontrol edildiğini göstermektedir.

3.2.2 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 6307

Büyük ebatta koyu mor miklepli şemseli meşin cilt. Talik yazı, serlevha müzeyyen müzehhep, ilk sayfa altın yaldızlı. Başlıklar sürh, 33 satır, 837 varak. Nüsha Mehmed bin Ahmed el-Üsküdarî tarafından 16 Ramazan 1120/29 Kasım 1708 tarihinde istinsah edilmiştir. Eser okunaklı ve temizdir, şiirler nesirden teşhis edilebilir şekilde istinsah edilmiştir. Ayetler ve şahıs isimleri işaretlidir.

²⁸⁷ Nüşanın imla özellikleri için bkz. s. 120.

3.2.3 Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, nr. 1452, 1453, 1455

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin üç ciltte toplanmış hâlidir. İkinci cildin sonundaki ve üçüncü cildin başındaki notlardan aslında iki cilt olarak düşünüldüğü ancak herhangi bir sebeple üç ciltte toplandığı anlaşılıyor. Tamamı 27 satır olup birinci cilt 261 varak, ikinci cilt 276 varak ve üçüncüsü ise 496 varaktır. Ciltlerin tamamı kahverengi miklepli şemseli meşin cilt. Talik hat, serlevha müzeyyen ve cedvelsiz. Başlıklar ve *Mesnevî* beyitleri sürh. *Mesnevî*'nin Arapça mukaddimesi harekeli. Arapça kelimeler ve tamlamalar yer yer harekeli.

Birinci cildin başında fihrist vardır. Ayrıca, Ramazan 1173/Nisan-Mayıs 1760 tarihli Sarı Abdullah Efendi'nin biyografisini içeren bir sayfalık terceme-i hâl bulunmaktadır. Bu ciltte sebab-i telif ve Fatiha tefsîri gibi bazı bölümler eksiktir ve istinsah edilmemiştir. İlk cildin sonu:

اینست خرگوشی چو آبی زیر کاه

İşte saña bir ħargūş şaman altında şu gibi. Ya' nî ' aql-ı ma' adūñ şîr-i nefse itdügi ħud' a-i ħafîyye şol âbe beñzer ki üsti şaman ile mestūr olup..."

İkinci cilt (nr.1453): Bu cildin de başında fihrist bulunmaktadır. Ayrıca, Sarı Abdullah Efendi'nin erkek torununun oğlu olan ve La'lîzâde olarak bilinen Ebû Ârif es-Seyyid Muhammed Masûm'un 1158/1746 tarihli, yani vefatından bir yıl önce tarihli temellük kaydı vardır.

Baş: ve şaman altında şu olduğın bîşmeyenler içine düşer...

Sonu: بیا ساقی یده جامی به قاسم، غریبم عاشقم زار و نزارم

Cildin sonunda "Cild-i şâniye geçer." ibaresinden aslında ilk iki cildin tek cilt olarak düşünüldüğü fakat iki ayrı bölüm olarak ciltlendiği anlaşılıyor.

Üçüncü cilt (nr. 1454): başında yine La'lîzâde'nin aynı şekilde temellük kaydı mevcuttur. Eserin fisristinde "cild-i sâni" yazıyor ancak ağzında cild-i sâlis kayıtlıdır. Fihristte varak numaraları sürh olarak yazılıp sonradan üstü çizilerek düzeltilmiştir.

Baş: در بیان آنکه موسی علیه السلام و فرعون هر دو مستخر مشیت اند...

Sonu: Cevrî'nin medhiyesi.

Her üç nüshada derkenarlarda sah kayıtları mevcuttur ve özellikle üçüncü ciltteki sah kayıtları daha fazladır.

3.2.4 Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 668

Koyu kahverengi miklepli şemseli zencerek ve köşebendli meşin cilt. İnce aharlı kağıt, talik hat. Serlevha müzeyyen müzehhep altın ve sürh. Başlıklar ve *Mesnevî* beyitleri sürh, âyetler ve bazı özel isimler işaretli. 37 satır ve 748 varak. Eserin başında Cevrî'nin medhiyesi yer almaktadır. Müstensih: Halîl bin Murtezâ el-Kırımî'dir. İstinsah tarihi 18 safer 1181/16 temmuz 1767 olarak kayıtlıdır. Müstensih, nüshayı müellif nüshasından istinsah ettiğini kaydetmektedir. Eserin sonunda Farsça ve Arapça dua beyitleri mevcuttur.

3.2.5 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, nr. 2199

Bordo miklepli şîrâzeli köşebend şemse ve zencerekli meşin cilt. İnce aharlı kağıt. Talik hat. Serlevha müzeyyen müzehhep. Başlıklar sürh, yer yer mavi mürekkep. 41 satır, 210 varak. Eserin başında müellifin terceme-i hâli ve eserin fihristi mevcuttur. Eksiktir. Şerhi geçen son beyit “با زبان گرچه که تهمت می‌نهند / دست و پاهاشان” beytitidir. گواهی می‌دهند

3.2.6 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, nr. 515

Kahverengi şîrâzeli şemseli ve zencerekli meşin cilt. İç kapak enrulu. Sarı ince aharlı kağıt. Nesih hat. Serlevha müzeyyen müzehhep, çifte müzehhep cedvel. Başlıklar sürh, 41 satır, 508 varak. Tam nüshadır, eserin sonunda Cevrî'nin medhiyesi vardır. Murtezâ Ebû Âbid Alî Efendi'nin emri üzerine Ebu'l-Muhtâr İbrâhîm tarafından istinsah edilmiştir. Müstensih istinsah senesini “kitâb-ı Mesnevî li-Mevlânâ” (کتاب مثنوی لمولانا) ibâresi ile ve Şaban ayı olarak kaydetmektedir. Bu da Şaban 1187 / Ekim-Kasım 1773 tarihine tekabül eder.

3.2.7 İran, Kum, Ayetullah Mer'âşî-i Necefi Kütüphanesi nr. 11726

Bu nüshaya ulaşamadık ancak katalogdaki bilgileri şöyledir: Frenk elvan kağıt, aharlı mühürlü, serlevha müzeyyen müzehhep, 35 satır 483 varak. Yazı türü nesih. Müstensihî İbrahim Tahir Ebü'l-muhtâr ve istinsah tarihi ise Şaban 1187/ Ekim-Kasım 1773 senesidir.²⁸⁸ Katalogdaki bilgilere göre nüshanın müstensihî Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, nr. 515 ile aynı kişidir.

Nüshanın başı: در بیان آنکه موسی علیه السلام و فرعون هردو مسخر مشیت اند...

Sonu: و علی ملائکت المقربین و علی اهل طاعتک فی برك و بحرك اجمعین

3.2.8 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 2083

Büyük ebatta, kırmızı meşin bir cild içerisinde, şemseli salbekli, zencirekli ve miklepli. Fihrist mihrabiyelidir ve yaldızlıdır. Serlevha: Mihrabiyeli ve tezhiblidir. Cedvel: Yaldızlıdır. Kağıt: Aharlıdır. Filigran: Su yolu filigranlıdır. Nesih hat, 47 satır, 585 varak. *Mesnevî* beyitleri ve başlıklar sürh. Nüshanın başında fihristi vardır. 11 Zilkade 1187/24 Ocak 1774 tarihinde Hüdâyî tarikatına bağlı Ömer b. Ömer tarafından istinsah edilmiştir.

Nüshanın ilk yapraklarında renkli mürekkepler kullanılmıştır. Çok temiz bir nüshadır. Bu nüshayı diğer nüshalardan ayıran en mühim hususlardan biri, sonundaki fihristidir. Bu fihristte *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nin içindekiler bölümü tasavvufî kaideler, âyet tefsîrleri vs. olarak değil, doğrudan *Mesnevî* nin başlıklarına göre verilmiştir ve nüsha bu yönü ile diğer bütün nüshalara göre farklılık göstermektedir.

3.2.9 Kayseri, Raşid Efendi Kütüphanesi, nr. 1089

Raşid Efendi Kütüphanesi nr.1089-1 ve 1089-2 olarak iki ciltte hâlinedir. Büyük ebatta kırmızı deri ile kaplanmış kumaş cilt, serlevha müzeyyen müzehhep, ilk sayfa altın yaldızlı. İlk cilt 492, ikincisi ise 461 varaktır ve her bir varakta 31 satır var. Başlıklar sürh ve Arapça ibaretler işaretlidir. Nüsha okunaklı ve çok nemizdir. Bu nüshanın müstensihî ilk cildin sonunda kendini Derviş Yayha el-Mevlevî olarak

²⁸⁸ <http://aghabozorg.ir/showbookdetail.aspx?bookid=182401> (erişim tarihi: 11.11.2019).

tanıtmakla birlikte, ikinci cildin sonunda ismini tam olarak Derviş Yayha b. Hâfiz Muhammed el-Kustantanî el-Mevlevî olarak tanıtmaktadır. İlk nüshanın istinsah tarihi ise 1195/1781 senesi, ikincinin ise istinsah tarihi 1197/1782-83 yılıdır.

İlk cildin sonu: بیا ساقی یدہ جامی بہ قاسم، غریب عاشق زار و نزارم

İkinci cildin başı: در بیان آنکہ موسی علیہ السلام و فرعون ہردو مسخّر مشیت اند...

İkinci cildin sonunda ketebe kaydından sonra Cevrî'nin kasidesi yer almaktadır.

3.2.10 Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, nr. 175-1, 175-2

İki cilt. Nüshaların başı müzeyyen müzehhep. 33 ve 35 satır, talik. İstinsahı Cuma, 6 Cemaziye'l-evvel 1204/22 Ocak 1790 tarihinde tamamlanmıştır. Seyyid Hasîb isimli müstensih tarafından istinsah edilmiştir.

İlk cildin sonu: ... taḥkîkına şurū' idüp buyururlar ki...

İkinci cildin başı: در معنی این حدیث: اغتمنوا...

İkinci cildin sonunda Cevrî'nin medhiyesi bulunmaktadır. Medhiye'den sonra eserin müstensihi Seyyid Hasîb, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'yi 1186/1772-73 senesinde Nûrî Mehmed Bey için istinsah ettiğini fakat istinsah ettiği nüshanın ikinci yarısının yaklaşık üçte birininin kaybolduğunu, Haremey-i Şerîfeyn kesedarı olan İbrahim Efendi isimli bir zatın eksik olan kısımları müstensihden tamamlamasını istemesiyle bu nüshayı tamamladığını ve İbrahim Efendi'ye ithaf ettiğini kaydetmektedir

3.2.11 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 1480

Büyük ebatta, mukavva, deri kaplı miklepli cilt. Cilt tamir amaçlı kumaş kaplamalı ancak kumaş da yıpranmış durumda. Başında dört sayfalık fihrist var. Tezhipli, aharlı kağıt. Altın cedvelli, başlıklar sürh, siyah mürekkep. Nesih kırması, 35 satır, 476 varak. Eserde kurt yenikleri bulunmakta. İstinsah kaydına göre, 15

Şaban 1204/30 Nisan 1790 tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesi sâkinlerinden olan Dervîş Hüseyin tarafından istinsâh edilmiştir.

Bismillahirrahmanirrahim'den sonra, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin ilk cümlesi olan “Her dürr-i yektâ-yı hamd ü senâ...” ifâdesinden önce, esere eklenmiş “الحمد لله رب العالمين والصّلات والسّلام على سيّدنا محمّد و اله و اصحابه اجمعين” olarak bir dua cümlesi var. Şiirleri nesirden ayıracak işaretler veya boşluklar yoktur.

3.2.12 Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 305

Kahverengi miklepli yüzleri yeşil kağıt kaplı meşin cilt. İç kapak ebrulu, ince aharlı nohudî renkte kağıt. Talik hat. Serlevha müzeyyen, cedvel yok. 528 varak ve 41 satır. Başlıklar sürh. Ayetler, hadisler ve bazı özel isimlerin üstü çizili. Eserin başında Sarı Abdullah Efendi'nin terceme-i hâli mevcut. Mehmed Muhîr tarafından ve 1218/1803-1804 yılında istinsah edilmiştir.

3.2.13 Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 6638

Büyük ebatta kırmızı deri ile kaplanmış kumaş cilt, serlevha müzeyyen müzehhep, ilk sayfa altın yaldızlı. Başlıklar sürh Nesih hat, 391 varak, 45 satır. Okunaklı ve çok temiz bir nüsha. Nüshanın sonunda Cevrî'nin medhiyesi bulunmaktadır fakat Cevrî hattı değildir.²⁸⁹

Nüshanın baş tarafında istinsah tarihi ile telif tarihi aynı yazılsa da, eserin istinsah tarihi farklıdır. Bu nüsha 1183/1804-05 yılında kendini İbrâhim Tâhir el-Kâdirî olarak tanıtan müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Tâhir nüshanın istinsah tarihi için “كاتب المثنوى المولوى” terkiibini tarih olarak göstermiştir. Eserin sonunda müstensihin Abdullah Efendi'ye yazdığı övgü ibareleri bulunmaktadır.

3.2.14 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 130-131

²⁸⁹ Şaban Er, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin bu nüshasının Cevrî hattı olduğunu kaydetmekle beraber, kütüphanelerdeki *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nüshalarının “yirmi beş kadarı”nın Cevrî tarafından istinsah edildiğini ileri sürmektedir. Bu tespitler doğru değildir. Bkz. Şaban Er, **Melâmîlik ve Osmânî Devri Melâmîleri**, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2015, s. 362.

Büyük ebatta iki kahverengi meşin cilt. Nesih hat, serlevha cedvelsiz. Mesnevî beyitleri ve başlıklar sürh. 39 satır, birinci cilt 341 ve ikinci cilt 374 varak. Birinci cildin başında Talik yazı hat ile Cevrî'nin medhitesi ter almaktadır. Her iki cildin başında “şerh-i hazret-i *Mesnevî-i Şerîf*, Kâim-i makâm-ı ? melevî, Hasan b. Abdullah, 15 muharrem 1282/10 Haziran 1865” olarak temellük kaydı var. Birinci cildin sonunda 17 Cemâdilâhihir 1281/17 Kasım 1864 olarak tarih kaydı var. Birinci cildin sonu:

İmdi kıyās ‘ale’n-nefs hâ’iz degüldür ammā ne çāre her kişinüñ hareket ve cünbüşi kendi mertebesindedür deyü Kāşifü’l-esrār, hazret-i Mevlānā Hudāvendigār bu beyāne şurū‘ buyurdılar...

İkinci cildin başı: در بیان آنکه جنیندن هر کسی از آنجا که ویست هر کس را از چنبره وجود خود بیند.

İkinci cildin sonunda istinsah tarihi Pazartesi, 10 Muharrem 1182/5 Haziran 1865 olarak kayıtlıdır. Eserin müstensihini kendini Nakşbendî ve Hâlidî Seyyid Ali Talib olarak tanıtmakta olup nüshayı Rodos kâ'im-i makâmı Emir Hasan Hakkı için istinsah ettiğini kaydetmektedir.

Ketebe kaydının altında Hasan Hakkı'nın 9 Zilkade 1311/14 Mayıs 1894 tarihinde düştüğü bazı notlar mevcuttur.

3.2.15 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 2090-2091

Büyük ebatta koyu kahverengi miklepli şemseli meşin cilt. Talik yazı, serlevha müzeyyen müzehhep, ilk sayfa altın yaldızlı. Aharlı kağıt, su yolu filigranlı. Başlıklar sürh, 35 satır, 340 ve 373 varak.

Nüshanın başında Rebiulevvel 1320/Haziran-Temmuz 1902 tarihli ve Muhammed Tahir bin Hayrüddin Tunusî'nin temellük kaydı bulunmaktadır. İlk cildin sonundaki istinsah kaydına göre, nüshayı Seyyid Mustafa b. Seyyid Ahmed eş-Şehîr bi-Aşçızāde Şaban 1159'un başlarında yani Ağustos 1746 tarihinde istinsah etmiştir. İkinci nüshanın sonunda istinsah kaydı yoktur ancak Cevrî'nin düşürdüğü tarih mevcuttur.

İlk cildin sonu: şayd itmege ħarīş olan müzevvirler hem mār ve hem mārġir olmak gibidür...

İkinci cildin başı: نصیحت کردن زن مر شوی را که سخن افزون از قدم و از مقام خود مگو...

3.2.16 Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi, nr. 3612/67

Büyük ebatta kahverengi miklepli şemseli köşebentli meşin cilt. Nesih yazı. Serlevha müzeyyen müzehhep cedvel altın yıldız. 885 varak ve her varak 37 satır. Başlıklar sürh. Müstensih ve istinsah tarihi kayıtlı değildir. Tam nüshadır. Son beyitten sonra Cevrî nüshasında Sarı Abdullah Efendi'nin düştüğü tarih, açıklamalar, IV. Murad'a (1623-1640) ve şehzâdelerine yapılan dua ve Cevrî'nin eser için düşürdüğü tarih yer almamaktadır. Nüsha özenle istinsah edilmiştir. *Mesnevi* beyitleri ve bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

3.2.17 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, nr. 743, 744, 745 ve 746

Kahverengi miklepli şîrâzeli şemseli meşin cilt. Cilt tamir görmüş, kurt yenikleri var. Kalın aharlı filigranlı kağıt. Nesih hat. Serlevha müzeyyen, müzehhep, başlıklar sürh. Cedveller altın yıldızlı. 23 satır, sırayla 289, 287, 289 ve 275 varak. İntinsah kaydı yok. Okunaklı, ayetler ve hadislerin üstü çizili, yer yer sah kayıtları bulunmaktadır.

İlk cildin sonu: ...şerī'at ve ʔarīqate teba'ıyyet itdürüp aĥkām-ı ilāhiyye ve sünen-i nebeviyyeyi nefsiñe tābi' itmege teqayyüd itme, zîrā şer'-i şerīf ve sünnet-i seniyye kimseniñ...

İkinci cildin başı: ... tābi'ı degüldür belki 'ālem ve 'ālemiyān anuñ tābi' idür...

İkinci cildin sonu: بیا ساقی یده جامی به قاسم، غریب عاشقم زار و نزارم

Bu cildin sonunda diğer cildin ilk başlığı olan “در بیان آنکه موسی علیه السلام و فرعون هردو” ibaresinden sonra “beyān-ı mezbūr cild-i şāniye geçer” ifadesi “مسخر مشیت اند...”

bulunmaktadır. Demek oluyor ki 743 ve 744 numaralı iki cilt aslında tek cilt olarak istinsah edilmiştir.

Üçüncü cildin başı: در بیان آنکه موسی علیه السلام و فرعون هردو مسخّر مشیت اند...

Üçüncü cildin sonu: serv-i ser-efrâz gibi ber-efrâşte kırup şarşar-ı hazāndan ğaflet ile izhâr-ı ‘aciz ve meskenetden ‘âr itdiler...

Dördüncü cildin başı: ... pes zu‘m ve pendârleri nezâhetlerin berbâd idüp şebeke-i şehvete giriftâr...

Cildin başında şu şekilde not vardır: “Bu ve bundan evvelki üç cild ki temâm dört cildir Mesnevî’nün cild-i evveli şerhidür ve şârih baqiyyesini şerh itmemişdür.

3.2.18 Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi nr. 3430

Bu nüsha aslında Arapça, Farsça ve Türkçe bir mecmuadır. Eserde yer yer Sarı Abdullah Efendi’nin şiirleri ile *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’den ve *Nasîhatü’l-Mülûk*’den parçalar bulunmaktadır. Söz konusu parçaların tasavvufî mefhumların açıklandığı bölümlerin olması hasebiyle, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* telif edildikten sonra Sadece *Mesnevî* şerhi olarak değil, tasavvufî bir ansiklopedi olarak da değerlendirildiğinin göstergesidir. Meselâ, 95b’de “cebr-i şeytân”, “cebr-i rahmân”, “ihtiyâr-ı cüz’î” ve “ihtiyâr-ı küllî” mefhumları *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*’den naklen aktarılmıştır.

3.2.19 Süleymaniye Kütüphanesi, Gelibolulu Tahir, nr. 22

Kalın aharlı, sarı kağıt. Hamişte çok sayıda Farsça ve Türkçe beyitler, imzalar ve mühürler var. Talik hat. Serlevhasız, cedvelsiz. Başlıklar sürh, 25 satır 69 varak. Nüsha eksiktir ve çalışmamızda *Mesnevî*’nin 110. beyti olarak geçen “علت عاشق ز علتها جداست، عشق اسطلاب اسرار خداست” beytine kadar olan kısmı içermektedir. Bu nüshada eserin ismi “*Cevâhir-i Fevâhir-i Mesnevî*” olarak geçer. Mehmed Esad’ın temellük kaydı bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihisi bilinmemektedir.

3.2.20 Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, nr. 233

Miklepli, mukavva üzeri yeşil bez kaplı cilt. Kalın aharlı kağıt, nesih hat. Serlevha ve cedvelsiz. Eksiktir. 33 satır ve 203 varak. Eserin baş tarafında, derkenarlarda şerhin içinde geçen bazı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe tercümeleri verilmiştir. Yazı oldukça özensizdir. Eserin başında ve sonunda fihrist bulunmaktadır. Nüshada şerhi geçen son *Mesnevî* beyti “تا هوا تازه است ایمان تازه نیست، کین هوا
جر قفل آن دروازه نیست” beytidir. Nüshanın sonu:

Zirā şer‘-i şerīf ve sünnet-i seniyye kimsenenüñ tâbi‘i olmaz, sen tâbi‘ olmağa sa‘y eyle. Vesselām

3.2.21 Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, nr. 1281 ve 1282

Büyük ebatta iki cilt, kahverengi miklepli ve şemseli meşin cilt. Nesih hat. Serlevha müzeyyen, müzehhep, altın cedvel başlıklar sürh. 25 satır. Birinci cilt 464, ikinci ise 459 varak. Ahmed el-Muhtar isimli bir zat tarafından istinsah edilmiştir ve istinsah tarihi kayıtlı değildir.

Birinci cildin sonu: بیا ساقی یده جامی به قاسم، غریم عاشقم زار و نزارم

İkinci cildin başı: در بیان آنکه موسی علیه السلام و فرعون هردو مستخر مشیت اند...

Eserin sonunda Cevrî'nin medhiyesi yer almaktadır.

3.2.22 Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 303 ve 304

Büyük ebatta iki cilt olarak istinsah edilmiştir. Yazı türü nesih, 31 satır. İlk cilt 572, ikinci ise 607 varaktır. Her iki cildin başında fihrist bulunmaktadır. Birinci cildin fihrist bölümünde Nesârî'nin Sarı Abdullah için düştüğü tarih kayıtlıdır. Yazısı temiz ve okunaklıdır. İsimler, ayetler ve hadislerin üstü çizilidir. Her iki nüshanın baş tarafı daha özenli istinsah edilmiştir. İkinci nüshanın sonunda Cevrî'nin medhiyesi bulunmaktadır. Nüshaların istinsah tarihi ve müstensihi kayıtlı değildir.

İlk cildin sonu: ve ‘ālemüñ küllisi a‘rāz ile müsemma olan şuverüñ mecmū‘ı olup ‘ayn-ı vāhıdde olan zāt-ı eḫadiyyede bāhir ve ‘ayn-ı vāhıde olan vücūd-ı Ḥaḫ anda zāhir ve ‘ālem anuñ zuhūr ve vücūd...

İkinci cildin başı: ve ʿālem anuñ zühür ve vücūdı ile k̄āyim ve kendü nefsi ile fānī...

3.2.23 Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr.1266 ve 1267

İki ciltten oluşmaktadır. Kahverengi miklepli, şîrâzesi kopmuş, köşebend ve şemseli, ince aharlı kağıt. Kurt yenikleri izleri var. Talik hat. Serlevha müzehhep, 29 satır. İlk cilt 527 ve ikinci cilt ise 430 varak. Birinci cildin baş taraflarında siyah mürekkep dışında bazı beyitler, başlıklar ve ayetler pembe, yeşil, sarı ve turucu mürekkeplerle yazılmıştır ancak eserin tamamı bu şekilde değildir ve birinci cildin ortalarından itibaren diğer renkler görünmez. Eserin içinde bazı Mesnevî beyitleri de mavi mürekkeple yazılmıştır. Birinci cildin başında fihrist vardır. Ayrıca, birinci cildin baş taraflarında sah kayıtları düşürülmüştür.

Birinci cildin sonu: در معنی آنچه ولی کامل کند مرید را نشاید گستاخی کردن و همان فعل کردن که حلوا
طیب را زیان ندارد و بیماران را زیاد دارد و سرما برف انگور را زیان ندارد...

İkinci cildin başı: اما غوره را زیان دارد که در راه است که...

Bu cildin sonunda Cevrî'nin medhiyesi bulunmaktadır. Eserin istinsah tarihi kayıtlı değildir. Müstensih Yenişehirli Hasan isimli zattır

3.2.24 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, M.R. 269

Başlıklar sürh, 39 satır ve 347 varak olan bu nüsha eksiktir. Herhangi bir süs ve çerçeve yoktur. Nüshanın başında fihrist mevcuttur. Ayrıca, yine eserin başındaki Muhammed Nûrî el-Mevlevî'nin 1279/1861-62 senesine ait temellük kaydından anlaşıldığı üzere, dört cilt halinde istinsah edilmiştir. Müstensihi ve istinsah tarihi kayıtlı değildir. Nüshanın sonu:

لطف حق این شیر را و گور را

الف داده است این دو ضد دور را

Hağ sübhānehu ve teʿālānūñ luṭf ve ihsānı...

3.2.25 Mısır Nüshası

Kahire Türkçe Yazmalar 40 numarada *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin bir nüshasının kayıtlı olduğu bilinmektedir ancak bu nüshaya ulaşamadık.²⁹⁰

3.2.26 Matbu Nüshalar

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî 1287-8/1870-71 yıllarında matbu olarak ve beş cilt hâlinde basılmıştır.

Birinci cilt 520 sayfa olarak Tasvîr-i Efkâr matbaasında 13 Cemâzilâhir 1287/10 Eylül 1870 tarihinde basılmıştır. Bu, Sarı Abdullah Efendi'nin kendi dîbâcesi, tasavvufi konularla alakalı açıklamaları ve Mevlânâ menkıbelerinden sonra, *Mesnevî*'nin Arapça dîbâcesi ve ilk 876 beytini ve şerhlerini ihtiva eder. Bu ciltte şerhi geçen son *Mesnevî* beyti, aşağıdaki beyittir:

موج دریا چون به امر حق بتاخت

اهل موسی را ز قبیطی و اشناخت

İkinci cilt, 536 sayfa olarak Matbaa-i Amire'de ve 1288/1871-72 senesinde basılmıştır. İkinci cildi ihtiva eden bölümde ilk ve son *Mesnevî* beyitleri aşağıdaki gibidir:

خاک قارون را چو فرمان در رسید

با زر و تختش به قعر خود کشید

خواه بین نور چراغ از آخرین

خواه بین نور از چراغ غابریں

Üçüncü cilt, 509 sayfa olarak 1288/1871-72 senesinde Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Bu cilt, *Mesnevî*'nin bir bölümü olan “ان لربكم في ايام دهرکم نفعات الا فتعرضوا لها” hadisinin şerhi ile başlar. Üçüncü ciltte şerhi geçen ilk ve son beyitler aşağıdaki gibidir:

گفت پیغمبر که نفعات‌های حق

²⁹⁰ Ülker Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi* Konya, Umde Yayınevi, 2017, s. 122.

اندر این ایام می‌آرد سبق

زانکه با جامه درون شو راه نیست

تن ز جان و جان ز تن آگاه نیست

Dördüncü cilt 489 sayfa olarak 1288/1871-72 senesinde Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.

آن عرابی از بیابان بعید

بر در دارالخلافة چون رسید

بترتند از عرش و کرسی و خلا

ساکنان مقعد صدق خدا

Beşinci cilt 494 sayfa olarak yine 1288/1871-72 senesinde Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Bu cilt *Mesnevî*'nin birinci cildinde yer alan meşhur hikâyelerden biri olan “Zeyd” hikâyesi ile başlar ve *Mesnevî*'nin ilk defterinin sonuna kadar olan beyitleri ve şerhini kapsar. Bu cildin sonunda Cevrî'nin kasîdesi de yer almaktadır. Cildin *Mesnevî*'ye göre başlangıç ve bitiş beyitleri aşağıdaki gibidir:

گفت پیغمبر صباحی زید را

کیف اصیحت ای رفیق باصفا

صبر آرد آرزو را نی شتاب

صبر کن والله اعلم بالصواب

3.3 Açıklamalar, Metin Tamiri ve Verilen Dipnotlar

Metin tesis edilirken esas alınan nüshadaki metne göre bazı ilaveler ve tamirler yapılmıştır. Bu ilaveler genellikle dipnot şeklinde olup metnin bir sonraki

araştırmalarda kullanımı için kolaylık sağlamak üzere verilmiştir. Söz konusu tamirleri ve ilaveleri aşağıdaki maddelerde sıraladık:

3.3.1 Ayetlerin İmlası ve Tercümeleri

Metinde çok sayıda Kur'ân ayetine yer verilmiştir. Bu ayetlerin bir kısmı Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de iktibas veya telmih yoluyla gönderme yaptığı ayetlerden oluşmaktadır, diğer kısmı ise *Mesnevî* beyitlerinin şerhi için Sarı Abdullah Efendi'nin başvurduğu ayetlerdir. Bu tez çalışmasında, metinde geçen tüm Kur'ân ayetlerinin metni "Hasenât" programından (6.1 sürüm) alınmıştır. Ayetlerin tercümelerinde ise adı geçen yazılımdaki Diyanet İşleri Başkanlığı tercümesi esas alınmıştır. Dipnotlardaki sure adları da bu yazılımdaki adlandırılmaya göre verilmiştir. Yazma nüshada geçen ayet ile Kur'ân'daki ayetler arasında farklılık görülen durumlarda Kur'ân ayetlerinin doğru şekli verilmiştir. Meselâ, 12b'de kayıtlı olan "وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ"²⁹¹ ayeti, yazmada eksik ve "وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ" şeklinde kayıtlıydı ve metnimizde doğru şekli verildi. Bir başka örnek olarak, 19b'deki "لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ"²⁹² ayeti yazmada eksik ve hatalı olarak "لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ" şeklinde kayıtlıydı ve metinde doğru şekli verildi.

3.3.2 Hadisler ve Tercümeleri

Metinde çok sayıda hadis bulunmaktadır. Hadislerin Türkçe tercümelerinin verilmesiyle birlikte kaynağı tespit edilebilen hadislerin kaynakları dipnotlarda verilmiştir. Hadislerin kaynaklarının tespitinde "Şamile" programına başvurulmuştur.

3.3.3 Arapça İbareler ve Açıklamalar

Metinde Kur'ân tefsirleri ve Arapça yazılmış olan bazı kaynak kitaplardan nesir ve şiir şeklinde büyük oranda iktibaslar yapılmıştır. Bu iktibasların Arap harfleriyle dizilerek tercümeleri ve tespit edildiği kadarıyla kaynakları dipnotta verilmiştir.²⁹³

²⁹¹ Nur 24/40: Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur.

²⁹² Yâsin 36/57 Onlar için orada meyveler vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır. Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır).

²⁹³ Arapça ibareler ve hadislerin tercümesi hususunda yardımlarını gördüğüm Aziz Ençakar Bey ve Ahmet Faruk Yılmaz Bey'e teşekkür ederim.

3.3.4 Farça Şiirler, İbareler ve Tercümelere

Sarı Abdullah Efendi şerhini kaleme alırken, başta *Mesnevî*'nin diğer defterleri olmak üzere, *Gülşen-i Râz*, *İbtidâ-nâme* vb. birçok Farsça eseri kaynak olarak kullanmıştır. Şârih, bu kaynakların bazılarını kaydeder ancak bazılarında isim vermeden alıntı yapmaktadır. Çalışmamızda söz konusu kaynakların isimleri mümkün olduğu kadar tespit edilmeye ve belirtilmeye çalışılmıştır. Farsça şiirleri ve nâdir de olsa nesir olarak geçen ibârelerin dizilişinde günümüz Farsçasında yaygın olan alfabe esas alınmıştır ve g (گ), ç (چ), p (پ) ve j (ج) harfleri gösterilmiştir. Tüm Farsça şiirlerin tercümelere tarafımızca verilmiştir. Ayrıca, bir sonraki çalışmalarda kolaylık olacağını düşünerek şerh sırasında *Mesnevî*'nin diğer defterlerinden verilmiş olan beyitleri *Mesnevî*'nin tenkitli metni ve Yazmalar Kurumu neşri olmak üzere iki kaynaktan numaraları tespit edilerek dipnotta verilmiştir. Söz konusu beyitlerin ve mısraların tercümesinde ise çoğunlukla Yazmalar Kurumu tercümesine sadık kalmaya çalışılmıştır ancak kelime ve mefhum farklılıkları bulunan beyitlerde metinde geçen beyitlerin tercümesi verilmiştir.

3.4 Transkripsiyon Alfabeti

Tesis edilen metinde Türkiye'deki yaygın transkripsiyon sistemi ve fontlarından biri tercih edilmiştir. Transkripsiyon alfabeti aşağıdaki gibidir:

3.4.1 Ünlüler

3.4.1.1 Kısa Ünlüler

ا : a, e, ı, i, u, ü

و، و، او : u, ü, o, ö

ه، ه، ا : a, e

ی، ی : ı, i

3.5.1.2 Uzun Ünlüler

آ، آ : ā

ی : ī, ā

و : ū

3.4.2 Ünsüzler

ء : ʾ

ب : b, p

پ : p

ت : t

ث : ṯ

ج : c, ç

چ : ç

ح : ħ

خ : ħ

د : d

ذ : z

ر : r

ز : z

ژ : j

س : s

ش : š

ص : š

ض : ž, ḍ

ط : ṭ

ظ	: z
ع	: ʿ
غ	: ġ
ف	: f
ق	: k
ك	: k, g, ñ
گ	: g
ل	: l
م	: m
ن	: n
و	: v
ه	: h
ي	: y

3.5 Metin

[1b] (1) Her dürr-i yektâ-yı hamd ü şenâ ve her gevher-i zîbâ-yı medh-i girân-bahâ ki ²⁹⁴ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ avîze-i gûş-ı kerrübiyyûn ola, ol Hudâvend-i bî-miśl ü mânend (2) ve pâdişâh-ı bî-h'îş u peyvendüñ sâha-i pîş-gâh-ı 'azamet ve celâline nişâr olsun ki muktezâ-yı ihtizâz-ı muhabbet-i zâtiyye ve müsted'â-yı (3) ibtizâz-ı meşiyet-i ezeliyyesinden zühür iden nûr-ı tecelli-i emvâc-ı deryâ-yı beyâz-ı muṭlaḡ, zulmet-âbâd-ı şebistân-ı sevâd-ı 'ademi, telâṭum-ı şe'âşi' -i (4) ziyâsıyla müzehher ve şehâb-ı semâ' -i esmâ' -i cûd ve buḡâr-ı biḡâr-ı şifât-ı muṭlaḡ-ı vüçüddan muḡaṭṭar olan bārân-ı feyz-i aḡdesi aşḡâf-ı (5) dürer-i a'yân-ı şâbite ve zürûf-ı ġurer-i mâhiyyât-ı mümkün ve ḡaḡâyıḡ-ı ilâhiyyeyi şuver-i ebkâr-ı efkâr-ı ma'ârif-i rabbâniyye ve hey'ât-ı melekât-ı (6) 'avârif-i nâ-mütenâhî ile mu'aḡḡad ve muḡayyed eyleyüp ve keşti-i ta'ayyünât-ı cevâhir-i 'ulviyye ve süfün-i hüvviyât-ı zevâhir-i süfliyye ile fevâḡir-i (7) 'avâṭıf-ı laṭıfe-i rabbâniyyeyi ḡavâfil-i esmâ' -i ilâhiyye-i devriyye ve revâḡil-i şifât-ı rabbâniyye-i kevriyye ile şaḡrâ-yı sevâḡil-i nâsûta sefer ve ḡareket-i (8) müstedire ile girü serḡadd-i eḡadiyyet ve nihâyet-i mertebe-i vâḡidiyyete ric'at itdirüp bidâyeti 'ayn-ı nihâyet ve nihâyeti 'ayn-ı bidâyet eyledi. Nazm:

(9) زمین و آسمان گردان اویند

کواکب جمله سرگردان اویند

خرد انگشت در دندان بماندست

میان پرده ای حیران بماندست

(10) عجائب جوهری جانا چه گویم

که در شرح تو سرگردان چو گویم

تویی صانع نهان و آشکارا

که بنمودی به یکباره تو ما را

(11) تویی صانع تویی جان و تویی حق

تویی در هر دو عالم نور مطلق

²⁹⁴ Vâkıa 56/23: "...saklı inciler gibi..."

وصالت را همه جويا تو در جان

جهانی بر رخ تو مانده حیران

ولیکن عشق می داند صفات (12)

که او مشتق شده از نور ذات

حقیقت عشق می بیند جمالت

که او دیدست اسرار کمالت²⁹⁵

(13) Na‘tü’n-Nebî ‘aleyhisselām:

Ve ‘uqud-ı dürer-i gurer-i dürüd-ı mevür, ve sümüt-ı le’ālî-i gavālî-i şalevât-ı nâ-maḥşür, ol kenz-i rumüz-ı ḥaḳâyıḳ-ı (14) hüviyyet-i ḡaybiyye, ve ‘illet-i ḡāyiyye-i zuhūr-ı deḳâyıḳ-ı esrâr-ı lâhütiyye, şâh-ı Yeşrib ü Baḥḥâ, müsâfir-i سُبحَانَ الَّذِي وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (15) râst-güftâr-ı²⁹⁸ imâm-ı şaff-ı şuffe-i ٱştıfâ, a‘nî maḥrem-i ḳurb-ı kibriyâ, ḥabîb-i Ḥudâ, ḥazret-i Muḥammedini’l-Muştâfâ’nuñ rûḥ-ı (16) aḳdes-i muḥâḥab-ı ḥiṭâb-ı²⁹⁹ لولاك, ve kâlbüd-i nefsi maẓhar-ı teşrif-i وَمَا أَرْسَلْنَاكَ³⁰⁰ olan zât-ı pâklerine ihdâ olsun ki ber müceb-i kerîme-i (17) فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ³⁰¹ ḥalâyıḳ u ‘ibâdullâh, mezâyıḳ-ı miḥnet-i gümrâhiden ṭarayıḳ-ı muḥabbet-i ilâhî ve ḥadâyıḳ-ı merâtib-i meveddet ve âgâhiye anuñ (18) vesâtiyle hidâyet buldılar. Ve ber fehvâ-yı³⁰² هٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ dâna vü nâdan ve kâfir ü müselmân, ḥazîz-i derekât ü naḳş (19) ve nekebât-ı ḥirmân ve ḥucb-i mükedderât-ı ḥizlândan, evc-i derecât-ı tevḥîd u imân ve kemâl-i maḳâmât-ı ‘irfân u ikâna anuñ ‘inâyeti ile yol buldular.

²⁹⁵ Yer ile gök ve tüm yıldızlar O’nun için ve O’ndan dolayı dönüyorlar. Akıl (O’nun zâtı hakkında) şaşıp hayret perdesinde kalmıştır. Ey cānān! Sen acayip bir cevhersin, seni şerh etmekte yuvarlanan top gibi avareyim. Gizli ve açık yaradan sensin, bizi birden bire (yoktan) var eden sensin. Yaradan sensin, can sensin, hak sensin; iki âlemde nûr-ı mutlak sensin. Herkes senin visalini arar oysa ki sen canın içindesin; cihan senin zatında hayran kalmış. Oysa ki aşk senin sıfatlarını bilir, çünkü aşk senin sıfatlarından türemiştir. İşin doğrusu senin cemâlini aşk görür, çünkü o senin kemâlinin esrârını görmüştür. (Cevherüzzât)

²⁹⁶ İsrâ 17/1: “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götürülen Allah’ın şanı yücedir.”

²⁹⁷ Necm 53/9: “...iki yay aralığı kadar, yahut daha az...”

²⁹⁸ Necm 53/3: O, nefis arzusu ile konuşmaz.

²⁹⁹ “Sen olmasaydın...” Hadis’ten iktibastır: لولاك لولاك ما خلقت الأفلاك Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.

(Keşfü’l-Hafâ, II, s. 196, nr. 2123)

³⁰⁰ Enbiyâ 21/107: (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

³⁰¹ Âl-i İmrân 3/31: “...bana uyun ki, Allah da sizi sevsin...”

³⁰² Yusuf 12/108: “De ki: “İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah’a çağırırız...”

(20) Ḥaḫḫā bir dānādur ki³⁰³ فعلت علم الاولين والآخرين ve bir pişvādur ki كنت نبياً و آدم بين
 الْيَوْمَ الْيَوْمَ بُوْرِلُپْ خَلَقْتُ الْأَشْيَاءَ (21) لِأَجْلِكَ وَ خَلَقْتُكَ لِأَجْلِي³⁰⁵ buyurup ve şān-ı şeriflerine³⁰⁴ الماء والطین
 kerimesinin fehvāsınca emr-i dīn ve nübüvvet anuñ³⁰⁶ دینکم و اتممت علیکم نعمتی
 vüçüd-ı ‘ unşurisi ile kemāl buldu. Nażm:

(22) حقیقت اوست در هر دو جهان نور

که اندر هر دو عالم اوست مشهور

تمامت سالکان محتاج اویند

بجان پیوسته در معراج اویند

(23) صفاتش وصف کردن می نیارم

اگرچه جوهر دریاش دارم

وجود مصطفی از نور پاکست

ز لطف حق نبی الله نه خاکست

(24) هنوز آدم میان آب و گل بود

که او شاه جهان و جان و دل بود

نمود او نمود کردگار است

که در اسرار کل او پایدار است

(25) چه گویم من؟ ثنای او خدا گفت

که نور اوست با نور خدا جفت³⁰⁷

Nesr:

Ve tuḥaf-ı taḥiyyāt-ı zākiyāt ve ‘ uref-i [hediyeye-i] teslimāt-ı vāfiyāt, (26) ol
 zebān-āver-i³⁰⁸ افصح العرب والعجم انا şefi‘ u’l-ümem, vesī‘ u’l-kerem, server-i yemm-i

³⁰³ Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini bildim.

³⁰⁴ Âdem su ile toprak arasında iken ben nebî idim. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 129, nr. 2007)

³⁰⁵ Eşyayı senin için, seni ise kendim için yarattım.

³⁰⁶ Mâide 5/3: “...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim ve size nimetimi tamamladım...”

³⁰⁷ Hakikatde O iki cihanın nurudur ve iki âlemde meşhurdur. Sâliklerin tamamı ona muhtaç ve cânlarını O’nunla birleştirip O’nun mirâcındalar. O’nun denizinden bir damla benim cevherimde bulunuyorsa da O’nun sıfatlarını vasf etmeye cesaretim yoktur. Mustafa’nın carlığı temiz ışıktandır; o, Allah’ın lutfünden dolayı Nebî’dir ve toprak değildir. Âdem henüz su ve çamur arasındayken o cân ve gönül ülkesinin şahı idi. Onun görünümü Allah’ın görünümüdür ve o, küllî sırlarda kalıcıdır. Onun medhini Allâh tealâ söylemişken ben nasıl onu medh edeyim? Onun ışığı Allâh’ın ışığıyla birdir.

³⁰⁸ Ben Arab’ın ve Acem’in en fasîh olanıyım. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 417)

şiyemüñ mā-şadağ-ı³⁰⁹ اصحابی کالنجوم باہم اقتدیتم اہتدیتم (27) olan aşhâb-ı kirâmı ve mânend-i sefine-i Nuh ve mezâhir-i kerâmet ü fütüh olan ehl-i beyt ü ıtret-i tãhire ve zürriyyet-i zãhireleri (28) ervãh-ı tayyibelerine erzânî olsun ki, cümlesi hãmilân-ı  arş-ı şer  ve kıabilân-ı naqş-ı aşl u fer  olup mesâyil-i rãy-ı mübîn ile senen-i (29) sünen-i şer  -i metîni rüşen ve ezhâr-ı âşâr-ı hasene ve envâr-ı etvâr-ı müstaşsene ile reyãhîn-i müstebniye-i dîn-i mübînî nümüdâr-ı gülşen itmişlerdür.

[2a] (1) Der medh-i çehâr-yâr-ı güzîn rađiyallãhu   anhum ecma  in:

Huşuşan çehâr-yâr-ı güzîn ve hulefâ-yı râşidînden aqdem-i aşhâb-ı şafâ-intisâb, (2) yâr-ı gâr-ı Habîb-i Rabbu'l-erbâb, büzürg-vâr-ı  alî-mikdâr, mażhar-ı تانى  ale't-taħkîk, Ebü Bekri'ş-Şiddîk rađiyallãhu   anh. Nazm:

ابوبکر تقی صدیق اکبر

ز یاران او گزیده میر و سرور

چو او هرگز نخواهد بود صدیق (4)

که او را بود این اعزاز و توفیق

حقیقت سرّ شرع مصطفی اوست

ز بعد مصطفی هم پیشوا اوست

طلب می کن نجات خود ز ایشان (5)

که تا یایی حیات خود ز ایشان³¹¹

[neşr:]

Ve a del-i ecille-i aşhâb, ekmel-i edille-i şãh-rãh-ı ecr ü şevãb, (6) zînet-efzã-yı minber ü mihrãb, reh-nümã-yı tarîk-ı şıdık u şavãb, a nî emîrû'l-mü  minîn,  Ömer ibini'l-Hatţãb –rađiyallãhu   anh. Nazm:

چه گویم، چون عمر اسراردان است؟ (7)

حقیقت صاحب عین‌العیان است

³⁰⁹ Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayete erirsiniz. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 132, nr. 381)

³¹⁰ Tevbe 9/40: "...Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti."

³¹¹ Takvalı Ebubekir, Sıddîk-i Ekber, ashap arasında büyük ve rütbeli. Onun gibi başka bir Sıddîk hiçbir zaman olmayacaktır ve bu şeref sadece ona mahsus idi. Hakikatde Mustafâ'nın şeriatinin sırrı ve Mustafâ'dan sonra önder odur. Kurtuluşunu kendilerinden talep et ki hayatını onlardan bulasın.

صلابت‌دار شرع و کان تقوی

وزو نازان شده پاکان تقوی

امیر راستی بر جای احمد (8)

جدا کرده به عدل او، نیک از بد

عمر چشم چراغ ماست ای دل

کزو اسرار دل پیداست ای دل³¹²

(9) Neṣr: Ve şāhib-i envār-ı hayā vü imān, cāmi‘-i āyātü’l-Ḳur’ān, şuffe-i aşḫāb-ı şafāya zeyn, şāliṣ-i şeyḥeyn, aḳdem-i ḥateneyn, (10) Emīrū’l-mü’minīn, ‘Oṣmān-ı Zü’n-nūreyn – raḍiyallāhu te‘ālā ‘anh. Naẓm:

مر او را سرّ قرآن منکشف بود

دل و جانش به معنی متّصف بود

ز تقوی یافته سرّ حقیقت (11)

ز معنی یافت اسرار حقیقت

چو با حق بود با قرآن به صد راز

سر خود را فدا کرد آن سرافراز

دلا مانند عثمان جان خود باز (12)

دل و جان در رخ جانان خود باز³¹³

Neṣr: Ve ḥātem-i evliyā, imām-ı hüdā, vaṣiyy-i muḥtār-ı Muṣṭafā, ġarīḳ-i baḥr-i belā, (13) ḥarīḳ-ı nār-ı velā, rāfi‘-i ‘ilm-i Resūl-i müctebā, maẓhar-ı ana medīne ‘elm (14) Emīrū’l-mü’minīn, ‘Alīyyi’bni Ebī Ṭālib, kerremallāhu vecchēhū. Naẓm:

امیر دین و دنیا مرتضی دان

شه چارم ز بعد مصطفی دان

³¹² Ömer gibi sırları bilen başka biri var mı ki, ne söylesem? Hakikatde o gözdelelerin gözüdür. Şeriatin sağlam eri ve takva madeni; takvâ ile temizlenenlerin övünmelerinin kaynağı odur. Ahmed’in yerine geçen hakiki emîr odur ve o, adalet ile kötüyü iyiden ayırmıştır. Ey gönül! Ömer bizim gözümüzün ışığıdır. Ey gönül! Hakk’ın sırları onda görünmektedir.

³¹³ Kur’ân’ın sırrı ona keşf edilmiş idi. Onun canı ve gönlü mana ile süslenmiş idi. O, takva ile hakikatın ve şeriatın sırlarını bulmuş idi. O yiğit yüz türlü sır ile Allah ve Kur’ân’la beraber olduğu için başını feda etti. Ey gönül! Osman gibi canını feda et; cânânının yüzü uğruna canını ve gönlünü kurban et.

³¹⁴ Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 203, nr. 618)

محمد اوست او نفس محمد (15)

به نطق خود چنین فرمود احمد

علی را همچنین نتوان ستایش

نمودارش کنم در جان فدایش

علی جوی از علی دریاب اسرار(16)

ز لا اَعْبُدُ بدان اسرار آن یار

هزاران جان فدای مصطفی باد

ابا یاران او جان آشنا باد³¹⁵

[Neşr:] (17) Rıd̄vānullāhi ‘aleyhim ecma‘ in ḥazerātı ki beyt-i ma‘mūr-ı dīne çār-erkān ve şakf-ı ḥāne-i şer‘-i güzīne her biri bir ‘imād-ı saḥt-bünyād-ı kavī-bünyāndür.

(18) Der-vaşf-ı evliyā’-i kümmel ve sāyir-i evliyā ve aşfiyā ve eşdiḳā ve etkıyā. Daḫı ber mübteḡā-yı³¹⁶ وا شوقه الی لقاء اخوانی perverdegān-ı (19) elbān-ı ihvāniyyet, ve şir-ḥordegān-ı pistān-ı insāniyyet ve rehnümāyān-ı ṭarīḳ-ı hidāyet olup tābiş-i ḥurşid-i imān ile āsümān-ı (20) ‘irfānda kev[ā]kib-i dūrriyye ve nücūm-ı dīniyyelerdür, şalevātullāhi ‘aleyhim ve ‘alā cemi‘i’l-enbiyā’i ve’l-mürselīn ve ‘alā men tābe‘ahum bi-iḥsānin ilā yevmi’d-dīn. Naẓm:

در این ره اولیا باز از پس و پیش (21)

نشانی داده‌اند از منزل خویش

به حد خویش چون گشتند واقف

سخن گفتند در معروف و عارف

نبی چون آفتاب آمد ولی ماه (22)

مقابل گردد اندر لی معالله³¹⁷

³¹⁵ Din ve dūnyanın emiri ve Mustafā’dan sonra dördüncü şāh olarak Murtezā’yı bil. Muhammed odur, o ise Muhammed’in ta kendisi; bunu Muhammd kendi diliyle söyledi. Ali’yi de medh etmek mümkün değil. Onu görebilmek için canımı fedā ederim. Ali’yi ara ve sırları Ali’den öğren. O yârin sırlarını “Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. (Kâfirün 109/2)” demesinden bil. Binlerce can Mustafâ’ya fedâ olsun ve can onun ashabıyla tanışsın. (Heylâcnâme)

³¹⁶ Ah! Kardeşlerimi ne kadar çok özledim.

³¹⁷ Bu yolda evliya önceden ve sonradan kendi makamları ile alakalı izler göstermişler. Onlar kendi makamlarına vâkıf olunca ârif ve marûf (bilen ve bilinen) hakkında konuşmaya başladılar. Peygamber

Ammā ba‘d, fermān-ı ğayret-i vaħdet ve ƙahramān-ı salţanat-ı eħadiyyet, (23) serāy-ı ħalvet-ħāne-i ŧuhūd-ı aħadiyyetü’l-cem‘ de nām u niŧān-ı ğayriyyet ve vesm ü resm-i eniyyet ve işneyniyyet, mürtefi‘ ü mümteni‘ olmak iktizā idüp (24) كان³¹⁸ feħvāsınca iktizā‘-i mezbūr müstemirr ve müsteħarr olup henüz ‘ālem-i tedvīn ü taŧīr (25) ħazret-i ‘ilm ü taħdīrinde mündemic ve ŧuret-i tafŧīl ü taŧvīr ma‘ nā-yı tedbīrinde mūnderic iken, irtizā‘-ı sūnnet-i ilāhiyye ve iktizā-yı meŧiyyet-i (26) zātiyye ve irāde-i ‘ināyet-i ezeliyyesinden medāric-i aħvāl ve me‘āric-i netāyic-i a‘mālde bu minvāl üzre cārī oldı ki kār-ġāh-ı fıtratullāhda (27) naŧŧ-bend-ı³¹⁹ اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ naŧŧ-ı mümezzeh-i ‘ulūm u aħvāl ve mütenessimāt-ı ƙurb u viŧāl ve müta‘arriżān-ı nefeħāt-ı kemāli bi-ħasebi’t-tefāvüt ve’l-isti‘dād (28) beste-i evzā‘-ı muħtelife ve hey‘āt-i mütenevvi‘ a eyleye. Ve her kime kim bār-ġāh-ı sırr-ı ulūhiyyet ve ħāne-i dergāh-ı ħazret-i ŧamediyyetden behre vü bār virilüp (29) yol gösterile, evvelā āyīne-i dīl ve ŧāħife-i levħ-i zamīrini ğubār-ı ŧuver-i aġyārdan ‘ārī ve zeng-züdūde-i nüfūs ve izāle-i hey‘et-i nuŧūŧ (30) u āŧār idüp küdüret-i pelās-ı vüçūd-ı vehmī ve evsāħ-ı būd u ‘ademī[den] miknete inħilā‘ ve inħılā‘ müyesser olmaġla fezā-yı ħalā‘-i ħaġīķī-i (31) وَمِنْ قَلْبِهِ³²¹ اَللّٰهُ لَا وَجْهَ³²⁰ ve finā-i fenā-i zāti-i³²¹ ve finā-i fenā-i zāti-i³²¹ semtine döndürüp nazār-ı ŧuhūd-ı vech-i Ĥaġ ve müŧāhede-i vüçūd-ı muţlaġdan teŧrīf-i ħil‘at-i (32) فَاَنَا دَيْتُهُ³²² ile muţarraz ve mu‘azzez buyurup, serīr-i serāyir-i maġām-ı ƙurb-ı³²³ فَاَبِ فَوْسَيْنِ³²³ üzerinde müstaħarr ider. Ba‘dehū, ber-tertib-i merātib-i tenezzülāt redd olunup (33) levāmi‘-i ziyā‘-i³²⁴ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ³²⁴ ve sevāti‘-i ŧafā-yı³²⁵ كَمْشِكُوْرَةٌ فِيْهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَانَتْهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ³²⁵ ile (34) ŧecere-i mübāreke-i zeytūne-i ƙalbe³²⁶ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّوْرٌ عَلٰى نُّوْرٍ³²⁶ işrāġ virüp ateŧ-i tecellī-i eħadiyyetü’l-cem‘ de ŧābitü’n-nār itmek ile (35) ħaŧāyiŧ-i künūz-ı esrār-ı ulūhiyyet ve leţāyif-i rumūz-ı envār-ı rubūbiyyete vāġıf idüp ve (36) لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَّوَجَدَ اللّٰهَ³²⁶ كَمْرَابٍ بِقِيَعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ

güneŧ gibi velī ise ay misālidir. Bu iki “Lī ma‘allāh” hadisince birbirlerine bakarlar. [Hadis: “Benim Allah’la öyle bir ānım vardır ki ne mukarreb melekler ne bir nebī elde edememiŧtir”] (**Ġülŧen-i Rāz**)

³¹⁸ Allah vardı ve onunla birlikte bir ŧey yoktu. ŧimdi de öyledir. (**Buhārī**, Bed’ü’l-halk 1/Tevhīd, 22.)

³¹⁹ Zümer 39/62: Allah her ŧeyin yaratıcısıdır.

³²⁰ Kasas 28/88: “...O’nun zātından baŧka her ŧey yok olacaktır.”

³²¹ “...kimi öldürürsem...”

³²² “...diyeti benim”.

³²³ Necm 53/9: “...iki yay aralıġı kadar...”

³²⁴ Nur 24/35: “Allah, göklerin ve yerin nurudur...”

³²⁵ “...Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fānūs içinde. Fānūs sanki inci gibi parlayan bir yıldız...”

³²⁶ “...Bu ağacın yaġı, ateŧ dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur...”

³²⁷ عَنْدُهُ فَوْقِيَهُ حِسَابُهُ سırrına ‘ārif idüp taht-ı sa‘ādet-baht-ı hilāfetde istikrār virür. Hattā la yızal ebed ittıqır İli bılnoıfıl حتی أحيه فاذا احببته كنت سمعه و بصره و رجله و يده و لسانه في (37) ḥadīs-i ḳudsī-i وَالدَّيْنِ وَالمُجِبِّينَ feḥvāsınuñ maẓharı olup ve ber-müceb-i ³²⁸ و بی بیمنشی و بی بیمنطق ³²⁹ زَهرَاتِ-ı vüçüddan her bir zerreye (39) kendü cānibine yol gösterür. Ve her birini mezāhir-i esmā ve şıfātı itmekle kendüye mir‘āt-ı şuhūd-ı zāt ider. Ve daḥı ³³⁰ من عرف الله طال لسانه (40) mışdāḳınca anı lisān-ı ta‘bīr ve zebān-ı tefsīr idüp her ne ki müşāhede iderse ‘ibārāt ve işārāt-ı muhtelif ve elfāz ve kelimāt-ı müterādife ile (41) tefsīr ve taşvīr eyler. Naẓm:

نظر چون در جهان عقل کردند

از آنجا لفظها را نقل کردند

تناسب را رعایت کرد عاقل

[2b]

³³¹ چو سوی لفظ و معنی گشت نازل

(1) Neşr: Ve ḳavl-i kerīm-i ³³² وَوَدَّ خَلْقَكُمْ أَطْوَارًا işāret-i ‘aliyyesi üzre merātib-i ihfā ve izhārda taḳallübāt ve eṭvār-ı (2) istidā‘ ve istikrārda taḫavvurātın soñra ḥum-i “şıbgātullāh”dan her biri bir reng-i ḳābiliyyet ve kār-gāh-ı ³³³ کل میسر لما خلق له den herkes bir güne (3) naḳş-ı isti‘dād ḳabūl idüp ḳavl-i raḥīm ³³⁴ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعْوَدُونَ neş’etinüñ ḥin-i ‘avdinde ³³⁵ وَأَنْبِئُوا إِلَى رَبِّكُمْ āvāzı esmā’-i cān ve cānhā-yı sem‘lerine (4) resān olduḳda bāl-i iḳbāllerin bāz ve cevı-i hevā-yı lā-mekāna pervāz idüp ecniḥa-i himmetleriyle ³³⁶ مَقْعَدِ صِدْقِي عِنْدَ مَلِكِي مُقْتَدِرٍ maḳarrında ser-efrāz olurlar. (5) Ve fezā-yı vesī‘ ve şikār-cāy-ı

³²⁷ Nur 24/39: (İnkār edenlere gelince; onların amelleri) ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah’ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür.

³²⁸ Kulum nâfile ibâdetle bana yaklaşmaya devam eder, ta ki ben onu severim. (Sevince de), artık onun işiten kulağı, gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli ve konuşan dili olurum. Buhârî, **Rikâk**, 38; **Mu‘cemu’l-Kebîr**, VIII, s. 244 nr. 7833; Abdürrezzâk bin Hemmâm, **Musannef**, XI, s. 192 nr. 20301; İbn Ebi’d-Dünyâ, **el-Evliyâ**, s. 14 nr. 1; Beyhakî, **Zühdü’l-Kebîr**, s. 273 nr. 702.

³²⁹ Ankebût 29/69: Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileticeğiz.

³³⁰ Kim Allah’ı tanırsa dili uzar.

³³¹ Onlar akıllı dünyasına baktıklarında oradan lafızları nakl ettiler. Akıllı olan mana ve lafza doğru gittiğinde tenâsübe riayet etti.

³³² Nuh 71/14: Hâlbuki, O, sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır.

³³³ Herkese fitratına uygun olan kolaylaştırılır. (**Keşfü’l-Hafâ**, I, s. 147, nr. 430)

³³⁴ A’raf 7/29: “...Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz.”

³³⁵ Zümer 39/54 “...Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O’na teslim olun.”

³³⁶ Kamer 54/55: Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.

menî^c -1³³⁷ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا cevalân-gâhında kâbiliyyet-i nev ve isti‘ dâd-ı tâzeleri miqdârınca minkârlarında (6) tihû-yı esrâr ve çengâllerinde tezerv-i envâr tutup hañire-i kudsdan nişîmen-i inse geldiklerinde tegâlüb-i eñvâr-ı ahvâl ve maķâmât ve tegâyür-i envâr-ı ‘ibādât (7) ve tã‘ât ve esrâr-ı mu‘âkad hâlâta binâ‘en muñlak vücûdda i‘tibârât-ı mütenâsibe ve ‘ibârât-ı müteķaribe idüp herkes kendü hâl ve maķâmından (8) kavâlib-i eñvâr-ı ma‘ânî-i şuhûd olan birer remz ve birer tarz ile haber virüp ve her biri mañlab u merâmından dürr-i emles-i işârâtı birer elmâs-ı ‘ibârât ile delüp (9) cümlesinüñ zebân-ı hâl ve lisân-ı maķâlleri bu beyt-i şerîf olur. Şi‘r:

عباراتنا شتى و حسنك واحدٌ
و كلّ الى ذاك الجمال يشير³³⁸

(10) Pes beyân-ı esrâr-ı ‘ulûm iki kısma mañşûr olup biri mensûr ve biri manzûm olmuşdur. Lâkin medh-i³³⁹ ان من الشعر لحكمة ve senâ-yı³⁴⁰ ان من البيان لسحرا (11) kısım-ı şânî için olmağla lâ-cerem kâşif-i esrâr-ı kıyyûmî ve mu‘tekif-i bâr-gâh-ı kurb-ı deyyûmî hañret-i Celâlüddîn-i Rûmî kâddesallâhu ta‘âlâ sırrehû (12) beyân-ı menâzil-i ‘ışğ u muħabbet ve zıkr-i maķâmât-ı tevħîd ü ma‘rifetde kısım-ı şânîyi ihtiyâr idüp lücce-i güher-zâ-yı himem olan reşha-i kalem-i miskiyyetü’l-ħitâmları (13) telâñum-ı deryâ-yı derûnlarınıñ enfâs-ı nesâyim-i mevc-engîzinden eşdâf-ı ħurûf-ı güftâr ile ħalka-i zerrîn-i güş-ı cân-ı serverân-ı ħaķîkat olmağa (14) lâyıķ dürer ü cevâhir-i esrâr kenâra atup reşk-dih-i nessâcân-ı belâğat ve cilve-geh-i ‘arûsân-ı ħüsn-i ‘ibâret olan *Meşnevî-i Şerîf* de yed-i beyzâ (15) âşikâr ve taķrîr ü tefsîrinde bir sihr-i ħelâl izhâr eylemişdür ki, ħaķķâ leñâfet ve tarâvet ve ‘azûbet ve ħalâvetinde tãķat-ı erbâb-ı hüner kâr-ger, (16) belki maķdûr-ı nev‘-i beşer mutaşavver olmayup baħreyn-i nazm u neşrde bu gûne le‘âlî-i mütelâli ibrâzı ğavvâş-ı baħr-i fikretlerine münħaşır olmuşdur. Şi‘r:

كلم كان الشَّهد من الفاظها (17)
جارٍ و انَّ الطَّيب منها سائر
و كانَّ انْفاس المسيح نسيمها

³³⁷ Mü‘min 40/7: “...Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır...”

³³⁸ İbarelerimiz farklı farklı, güzelliğın birdir. Herkes bu güzelliğe işaret ediyor.

³³⁹ Muhakkak ki şiirde hikmet vardır.

³⁴⁰ Muhakkak ki beyanda sihir vardır.

اذ من شذاه لكلّ ميّت ناشر

عن كلّ لطف فيه لفظ كاشف (18)

في كلّ معنيّ منه حسن باهر

بحر ولكن الطفاوة عنبر

مزن ولكنّ الغيوث جواهر

عقد يسمّى نظمه درّ دونه (19)

نظم الثريا عقده متناثر

في التّيه غاد كلّ عقل كامل

مما تضمّن و النفوس حواسر³⁴¹

(20) Ve zāmīr-i münīr-i mihr-i tenvīre setīr olmaya ki, muḳaddeme-i mürettibe-i tabaḳāt-ı nüh-eflāk ve netīce-i behīce-i³⁴² لولاك لما خلقت الافلاك olan ḥaḳīḳat-ı Muḥammedī (21) ve nūr-ı Aḥmedī, şūret-i vāḥidī-i eḥadī ve aşl u menşe' ve mebdē ü me'ād-ı cümle ḥalāyık ve cāmī'-i cemī'-i kemālāt-ı İlähī ve kiyānī ve vāzī'-i 'umūm-ı (22) merātib-i i'tidālāt-ı melekī ve ḥayvānī ve insānī olmağla, sāyirān-ı ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳ'ıñ nihāyet-i seyr ve merām ve müsāfirān-ı vücūd-ı muṭlaḳıñ ḡāyet-i maḳāmları (23) ol ḥazretten ilerü geçmeyüp 'ālem ü 'ālemiyān ol "Hādī-i sübül"üñ şuver-i eczā-yı tafşıl, ve ādem ü ādemiyān anuñ tekmiḷi için muşahḥarlardur. (24) Ve³⁴³ انا سيّد ولد آدم و آدم و من دونه تحت لوايى يوم القيامة³⁴³ daḥı bu ma'nāya işāretdür. Pes, şerāyī' ve ṭarāyīḳıñ şuver-i bāzār-ı ma'ānī ve ḥaḳāyıkında (25) Ādem ve cümle enbiyā ve rusūl, ol ser-efrāz-ı küllüñ ḥulefā ve nevvābı olup ḥattā nevbet-i taḥmīr-i ṭynet-i Seyyidü'l-beşer irişdikde i'lā-yı derecāt-ı i'tidālde (26) bir mizāc-ı kāmīl ḥāşıl oldu ki ḥaḳāyık-ı mezbūre mezhāhir-i müste'āreden tecāvüz idüp kemāhiye bu şūret-i muḥtārdan yüz göstermek ile (27) سِرِّ-ı³⁴⁴ وسعنى قلب عبدى المومن³⁴⁴ bi-tamāmihī ve kemālihī zāhir oldu. Pes, kemāl-i beyān ve tamām-ı ta'rīf ü tıbyān için ḥaḳīḳat-ı mezbūre bu

³⁴¹ Konuş, sanki onun lafızlarından bal akar, sözlerinden hoş koku yayılır. Sözlerinin esintileri Mesih'in nefesleri gibidir, çünkü onun rāyihası her ölüyü diriltir. Ondaki her incelikten bir lafız daha açılır, her manasında şāhāne bir güzellik vardır. Bir denizdir, lākin huzmesi amber, yağmur bulutu ama cevher yağmuru taşır. Bir gerdanlıktır ki, içindeki inci dizisine, öbeği dağınık Süreyya takımyıldızı denir. Sahrāda olanlardan her kāmīl akıllı yoldan çıkar, kişiler orada örtüsüzdür.

³⁴² Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 196, nr. 2123)

³⁴³ Ben ademoğlunun çocuklarının efendisiyim onun altındaki herkes kıyamet günü sancağım altındadır. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 17, nr. 11)

³⁴⁴ Mümin kulumun kalbi beni alır.

şüret-i tarīkatda (28) ³⁴⁵ اوتيت جوامع الكلم hükmüyle ma‘rûz olup lâkin maḳām-ı nübüvvet ve maḳarr-ı risāletde olmağla ehl-i ḍalāletüñ def‘-i töhmetleri için dest-i men‘ (29) ve keff-i red‘ ³⁴⁶ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ tenzihî nāşiye-i beyāna vaz‘ olundu. Ammā ḥālā ol şems-i eflāk-i nübüvvet ve nūr-ı tāb-nāk-i velāyetüñ (30) vereşe ve hulefāsı ki ümenā‘-i evliyādur, bu kelāmuñ zimāmı anlaruñ dest-i mütāba‘ atına tefvîz olunup ve tamām-ı seyr ü sülûkden şoñra bu maḳāma ittılā‘ ile (31) ‘inān-ı feşāḥat u beyān anlaruñ ḳabza-i kemāl-i ḥaşāfet ü itḳānlarına teslim olundu ki her biri ref‘-i ḥucub ve estār ve keşf-i ma‘ānī ve ḡavāmız-ı (32) esrār bābında eş‘ārda olan manzūmāt-ı bedī‘ atü’l-āşār ile maḳām-ı tercümānīde ḳıyām gösterüp taḳrîr ü izāḥda maḳşūda ve kemāl-i (33) cem‘iyyeti ḥuşûl-i necāḥa irişdireler. Şultān Veled anuñçün dimişlerdür, nazm:

اینچنین [شعر] کین بود اثرش
همچو جاننش پذیر و گیر برش

زآنکه این شعر شرح قرآن است (34)

راحت روح و نور ایمان است

آن فریقی که شعرشان بود این
که برد خلق را ز کفر به دین

دین چه، جمله را برد به خدا (35)

سرّ این را بدان دمی به خود آ

شعرشان را مخوان به شعر کسان

مَشْمُرُ شعر هردو را یکسان

زآنکه این میوه می‌رسد ز نعیم (36)

وآن شراریست آمده ز جحیم

شعر ایشان بود همه اکسیر

زان شود زر و مست، به جان بپذیر

مدح ایشان همی کند یردان (37)

³⁴⁵ Bana cevmüminâmi’ul-kelim verildi. (Müsned, VII, s. 208 nr. 7397)

³⁴⁶ Yâsîn 36/69 “Biz, o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da...”

Der-beyān-ı sebeb-i te'lif

Bu nā-peydā-yı beydā-yı vücūd ve zerre-i (38) nābūd-ı mevhumū'l-vücūd, 'Abdullāh bin es-Seyyid Muḥammed bin 'Abdullāh gaferallāhu lehu ve li vālideyhi bi'l-lutfi ve'l-cūd, mu'tekifān-ı bār-gāh-ı cezebāt-ı rahmāniyye (39) ve ḥalvet-niṣnān-ı ḥān-kāh-ı Bayramiyye olan deryā-dillerüñ kaṭre-i nāciz-i ḥāk-ālūdlarından olup ve maḥbūb-ı ḫulübü'l-'ārifin, şem'-i cem'ü'l-'āşikīn (40) pīş-rev-i 'umūm-ı ehl-i şafā, ḫāfile-sālār-ı rāh-ı ıştifā, kāşif-i esrār-ı kibriyā, nūr-ı çeşm-i evliyā, ḥazret-i Mevlānā ḫaddesallāhu sırrahu'l-esnānuñ (41) 'ahd-ı elestden 'ışık u muḥabbetlerinde mecbūl olmağla *Meşnevī-i Şerif* her sâ' at ve ān hırz-ı cān ve ḥamāyil-i cenān olunup her bār ki maẓmūn-ı [3a] (1) ḫaḫāyık-ı meşḫūnı müṭāla'a olundıkça üstād-ı kār-güzār-ı fikretleri her bir kūşesinde ḫarīdār-ı ma'ārifē 'arz itdüğü emti'a-i nefise-i fāḫire (2) ve bihzād-ı ḫurde-kār-ı ṭabī'atları her cānibinde çehre-güşā olduğu şuver-i laṭife-i nādireleri ḫayret-fezā-yı 'aql-i 'uḫūl-i 'urefā olup āb-ı ḫayāt-ı (3) 'ibārāt-ı rūḫ-efzālari ile dil-i 'aṭşānı reyyān itdikce fevāyiḫ-i miskiyyesinden dimāğ-ı revān mu'aṭṭar ve āteş-i 'ışık ile micmer-i ḫalb memlū ve pūr-şerer (4) ve vücūd bī-ḫarār u nā-būd, mānend-i 'ūd müneccer olup āh-ı derūn ve tarāveş-i müje-i la'l-günnumdan sākinān-ı zemīn ü āsumān vālih ü ḫayrān olurlar idi. (5) beyt:

شکاف سینه توأم که بندم از مرهم

تراوش مزوی اشکیار را چه کنم؟³⁴⁸

Neşr: Ve baḫr-ı muḫīṭ-i *Meşnevī*'de sebāḫat ve cezāyir-i 'ibārātında seyāḫat (6) iden sāyirān-ı melekūtdan her birinüñ perverde-i dāye-i ṭabī'atları olan ḡavvāş-ı fikretleri ḡavṭa-i baḫr-ı ma'ānī itdikde dest-āvīzleri (7) olan dürer-i nikātı silk-i taḫrīre muntazım ḫıluḫ hediye-i behiyye-i meḫāfil-i erbāb-ı naẓar itmişler. Ammā deryā-yı bī-kerān-ı *Meşnevī* bir baḫr-ı le'ālī-i girān-bahādur ki (8) ilā yevmi'l-ḫiyām ḡavṭa idenlerüñ dest-i ebkār-ı efkārına bi-ḫasebi'l-isti'dād niçe lü'lü-i zībā girüp

³⁴⁷ Böyle bir etkisi olan şiiri cān misali kabul et ve bağına bas. Bu şiir Kur'ân şerhi olduğundan dolayı ruhlara ferahlık ve imān nūrudur. Bu şiir, bu tarz şiiri okuyanları küfürden dīne doğru götürür; hem sadece dīne götürmekle kalmaz ve Allah'a doğru götürür. Bu sırrı böyle bil ve bir an bile olsa kendine gel. Bu şiirleri diğerlerinin şiirleriyle aynı tutma ve her iki türlü şiiri aynı sanma. Zira bu şiir Naīm olan Allah tarafından geliyor oysa ki diğer şiirler cehennemden çıkan kıvılcımlardır. Bu tayfānın şiirleri iksir gibidir, o iksir etkisiyle canının bakırını altına dönüştür, o iksiri canınla birlikte kabul et. Allah dahi onları medheder; bu sözün sahibi Kur'ân'dır.

³⁴⁸ Göğsümdeki yarayı merhem ile bağlayabilirim fakat sular akan kipiğimin sızıntılarına ne yapayım?

ziver-i ma'ārif ile bay ve tüvānā olmağdan (9) hālī olmazlar. Felihāzā bu zerre-i kem-ğadr u bī-tāb dağı istilā-yı zulümāt-ı 'adem, ser-çeşme-i hayātı tire-gün itmemiş iken, *Meşnevī*:

گر شدی عطشان بحر معنوی (10)

فرجه‌ای کن در جزیره‌ی مثنوی³⁴⁹

maẓmūnı üzere ol deryā-yı mürvārīdūn ferāyidinden dest-āvīz-i (11) isti'ād olan dürer-i haqāyık ve cevāhir-i daqāyıkı ber-müceb-i³⁵⁰ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ reşha-i qalem-i şikeste-zebān ile silk-i taḥrīre keşide kırup (12) ba'zı nikāt-ı nefīseyi müştemile olan 'ibārāt-ı reşīka ile ber fehvā-yı³⁵¹ فَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ pīş-keş-i pīş-gāh-ı erbāb-ı 'irfān itmek için (13) hātır-ı fātire lisān-ı Türki'de şerḥ ve terceme olunması huṭūr itdikde, bir şeb ki kevākib-i şevābit-i semāvāt meṭālī'-i ufuğdan lāmi' ve ecrām-ı (14) şevākīb-ı seyyārāt medāric-i eflākden sāṭı' olmuş idi, ber-fehvā-yı³⁵² من اراد امرأ فشاور فيه امرأ kuvā-yı (15) mü'mine-i rühāniyye ile istişāre ve şürūṭıyla istiḥāre ve rüh-ı muqaddise-i Mevlānā'dan meded ü himmet ve faẓl-ı Īlāhī'den tevfiğ u 'ināyet (16) recā olundıkda, rühāniyyet-i Şemsüddīn ve Celālüddīn'den menāmda seyrān iden rüh-ı revāna izn ve işāret ile beşāret olunduğundan (17) ğayrı, rü'yāda olan işāreti ta'bīr ve izn ü beşāreti taḥrīr için *Meşnevī-i Şerīf* den dağı tefe'ül olunduğda, *Meşnevī*:

این نشان راست دادم جان باب (18)

برنویس الله اعلم بالصواب³⁵³

neşr: beyt-i şerīfī gelüp muvāfiğ-ı ḥasb-i hāl olmağla tevfiğ-ı Rabbānī dağı qarīn-i (19) hāl olmağ niyāzıyla mütevekkilen 'alallāh ve mütevessilen bi-resülillāh taḥrīre mübāşeret olundu.

Ve ḥalīfe-i İslām-penāh, pādişāh-ı felek-bārgāh, ḥurşid- (20) ṭal'at, kamer-behçet, kāşiru'l-kaşāşire, kāsirü'l-ekāşire, ḥādīmu'l-ḥarameyni's-şerīfeyn, nāşiru'l-'adli ve'l-iḥsān, bā'isu'l-emni ve'l-emān (21) es-sultān bin es-sultān bin es-sultān **Murād Hān** bin es-sultān Aḥmed Hān bin es-sultān Muḥammed Hān –ḥalledallāhu

³⁴⁹ Maneviyât denizine susadıysan Mesnevî adasında bir ark açiver. T.M. VI/67; Y.K.M. VI/67.

³⁵⁰ Enfāl 8/3: Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir.

³⁵¹ Duhâ 93/11: Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.

³⁵² Kim bir şey yapmak ister de onda bir Müslümana danışırsa Allah onun o işte en iyisine muvaffak kılar. (Mu'cemü'l-evsat, VIII, s. 181, nr. 8333).

³⁵³ Babasının canı! Ben sana bu doğru nişanı verdim işte. Buna göre hareket et, Allah doğru olanı daha iyi bilir. (T.M. III/1193; Y.K.M. III/1190).

mülkehü ve sulţanatehü (22) ve efāze ‘ale’l-‘ālemīn birrehu ve ihsānehü ilā yevmi’l-mīzān— ḥāzretlerinüñ zamān-ı sa‘ādet-bünyānları olmağla teberrüken ism-i şerīfleriyle mu‘aven olup (23) “*Cevāhir-i Bevāhir-i Meşnevī*”³⁵⁴ deyü tesmiye olundu.

Ve bu me’mülün ḥuşūli ve maḥşūd-ı aşlīnīñ vuşūline ḳable’l-ḥavz *Meşnevī-i Şerīf* de olan ıştılāḫāt-ı seniyye (24) ve ‘ibārāt-ı ‘aliyye ve nükāt ve işārāt-ı behiyyenün fethine müteretteb beyne’r-rubūbiyye ve’l-‘ubūdiyye, sūre-i Fātiḫa’da olan merātib-i ‘aşr ve ḥāzerāt-ı ḥams (25) ve melekūt-i a‘lā vü esfel ve ba‘zı ma‘ārif-i celīleyi müştemile bir muḳaddime-i müfīde ve Mevlānā ḳuddise sırruhu’l-a‘lānuñ ḥaseb ü neseb ve menāḳıb u ādābı (26) beyānında bir ḫātıme taḳdīm ḳılındı ki esrār-ı ma‘nevī ve nükāt-ı *Meşnevī*, mezkūrāt ile münkeşife olur.

Ve bu ‘abd-ı za‘if, ḳalilü’l-bidā‘a (27) ve kem-māye, keşf ü ittlā‘ da taḳşirāt-ı keşiresine mu‘terif olmağla erbāb-ı dāniş ve aşḫāb-ı binişün mezīd-i mekremet ve meziyyet-i mürū‘etlerinden (28) tazarru‘ ve niyāzımız budur ki vāḳıf oldukları mevāzi‘-i zelevi kilik-i ‘ināyet ile ıştılāḫ u ifşāḫ ve şūret-i ‘ayb-cüyīden tecennüb buyurmağla (29) ³⁵⁵ *أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ* zümresiyle maḥşūr olalar. Āmīn, bi ḫaḳḳi tāḫā ve yāsīn. Ve nes’elullāhe te‘ālā en yerzeḳanā sem‘a ḳabūlin kemā yuḫıbbu ve yerḳā (30) ve bihi’l-ḫavlü ve’l-ḳuvvetü ve minhü’l-‘işmetü ve’l-hidāyetü. Beyt:

یقین می دان که این چندین عجایب

برای یک دل بینا نهادیم³⁵⁶

Nesr: Fa‘lem evşalni Allāhu (31) ve iyyāküm ilā a‘lā maḳāmāti’l-‘ārīfīn, ki rubūbiyyet ve ‘ubūdiyyetde on mertebe i‘tibār olunmuşdur. Ya‘nī evvel-i merātib-i rubūbiyyet Allāh sübhānehü (32) ve te‘ālānuñ zātiyye ve şifātiyye esmā‘-i şerīfesi olduğı cihetden mertebe-i isimdür. Ve mertebe-i şāniye zāt ve mertebe-i şālīse şifāt-ı ilāhiyyedür ki (33) miftāḫ-ı Fātiḫa olan *بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* tertibinde olan ma‘nāda ḫāşıludur. Ve mertebe-i rābi‘a ḥamd ü şenā ve mertebe-i ḫāmise şükr-i Mevlā’dur ki (34) sūre-i Fātiḫa’da *الْحَمْدُ* kelimesinde ḫāşıludur. Ve mertebe-i sādise ḫālīḳiyyet ma‘nāsına olan mertebe-i ulūhiyyetdür ki *لِلَّهِ* kelimesinde ḫāşıludur. (35) Ve mertebe-i sābi‘a, ḫālīḳiyyetde olan rubūbiyyet-i vaḫdāniyyedür ki *رَبِّ الْعَالَمِينَ* de ḫāşıludur. Ve

³⁵⁴ Derkenar: tesmiye-yi kitāb bi’l-bidāhe şurū‘-ı şerḫe tāriḫ vāḳi‘ oldı. Sene 1035. (1625).

³⁵⁵ En’ām 6/90: İşte, o peygamberler, Allah’ın doğru yola ilettiğı kimselerdir.

³⁵⁶ Emin ol bu kadar garipliğı bir açık gönül için koyduk.

meretebe-i sāmīne mālīkiyyet ve mülkiyyetdür ki مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (36) kelāmında hāşıludur. Ve meretebe-i tāsi‘a bi’l-ulūhiyye ve’l-vāhidiyye ve’l-vaḥdāniyye olan meretebe-i ma‘būdiyyetdür ki إِنَّا كُنَّا نَعْبُدُكَ cümlesinde hāşıludur. (37) Ve meretebe-i ‘āşire mine’l-ezel ile’l-ebed ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳ’ı hidāyet ve in‘ām ve ‘ināyetdür ki إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ kavlinde hāşıludur. Pes merātib-i ‘aşr-i (38) ‘ubūdiyyetde daḥı meretebe-i ulādan i‘tibār itdükleri rubūbiyyetde olan merātib-i mezbūre ile Ḥaḳḳ’ı ‘ārif olmaḳdur. Ve meretebe-i sāniye rubūbiyyet-i Ḥaḳḳ’a (39) ve ‘ubūdiyyet-i nefse ikrārdir. Ve meretebe-i sālīşe ma‘rifet-i nefis ve merātib-i rubūbiyyetden nefsüñ ḥulūvvidür. Ve meretebe-i rābi‘a ḥazret-i Ḥaḳḳ ve feyyāz-ı (40) muṭlaḳuñ kendüden ve cemī‘-i mevcūdātđan istiḡnāsına ve cümle eşiyanuñ Ḥaḳḳ’a ihtiyāc-ı küllī ile muḥtāc olduklarına taḥşil-i ‘ilm-i yaḳīndür. (41) Ve meretebe-i ḥāmīse ‘alā mā emera’llāhu te‘ālā Ḥaḳḳ’a ‘ibādetdür. Ve meretebe-i sādise tevfiḳ-ı ḳudret ve ta‘līm ve ihlāş ile levāzım-ı ‘ubūdiyyeti ri‘āyetde [3b] (1) Rabb u Mu‘in’den ṭaleb-i mu‘āvenetdür. Ve meretebe-i sābi‘a şevḳ u ḥuşū‘ ve zevḳ u ḥuzū‘ ile dergāh-ı Ḥaḳḳ’a du‘ā ve münācāt ve ref‘-i ḥacātdür. (2) Zirā Ḥaḳ sübhānehū ve te‘ālā ḳullarını bārgāh-ı kibriyāsına münācāt itmek için icād buyurmuş. Kemā ḳāle te‘ālā ³⁵⁷فُلْ مَا يَعْجُبُوا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ Ve meretebe-i (3) sāmīne şifāt-ı ilāhiyye ve ni‘am-ı ḡayr-ı mütenāhiye-i sübhāniye ve ḳurb-ı ḥazret-i Eḫadiyye’nüñ vicdānını ṭalebdür. Ḥaḳḳā ki bundan a‘lā maḳşad-ı aḳşā yoḳdur. (4) Ve meretebe-i tāsi‘a ḥazret-i Ḥaḳḳ’dan istihdādur kim ol hidāyetüñ sebebi ile rāh-ı rāsta mühtedī ve ṭarīḳ-ı hidāyeti irşād ile ‘abd-i müstersid-i (5) müne‘amün ‘aleyh ola. Ve meretebe-i ‘āşire dergāh-ı ‘izzetden recā ve temennāda rāsiḥ-dem ve şābit-ḳadem olmaḳdur ki ḳalālet ve ḡavāyete red olunan الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (6) firḳasından olmayup ni‘am-ı dāime-i ilāhiyye müstemirre ve müstaḳırrolup enbiyā ve evliyā ile ḥaşr ola. ve merātib-i mezbūrenüñ cümlesi (7) نَسْتَعِينُ وَإِنَّا كُنَّا نَعْبُدُكَ وَإِنَّا كُنَّا نَعْبُدُكَ kerīmesinden غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ kerimesine varınca vāḳı‘ olan ma‘ānī-i Fātiḥa’da hāşıludur. Ḳāle Resūlullāhi şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (8) ان الله خلق الخلق في ظلمة ثم رشح عليهم نوره فمن اصابه ذلك

³⁵⁸ التور فقد اهدى و من اخطاه فقد ظل.

آه ey müstemī‘-i āgāh! (9) Ol nūr-ı merşūşđan murād جذبة من جذبات الرحمن توازي

³⁵⁹ عمل التقليل ḥadīs-i şerīfinde olan eşi‘a-i envār-ı cezebāt-ı ilāhiyyedür, dimişler. (10)

³⁵⁷ Furkân 25/77 “(Ey Muhammed!) De ki: "Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!..."

³⁵⁸ Allah tüm mahlukatı karanlıkta yaratmış ve üzerlerinde nurundan serpmiştir, kendisine o nurdan isabet edenler hidayete ermiş, isabet etmeyenler yolunu kaybetmiştir.

³⁵⁹ Rahmanın cezbelerinden biri iki alemin tüm amellerine denktir. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 332, nr. 1069)

Haqqā ki hidāyet buyurılan şırāt-ı kavīme fetḥ-i bāb zıkr olunan envār-ı merşūşe-i cezebātuñ işābet ve musādefesidür. Ve mağdūbi ‘aleyhi ve dāllin (11) olanlar ol şa‘ şa‘ ānī-i ḥubb-ı sübhānīden maḥrūm qalanlardur ki tih-i hevā-yı nefside dāllin ve deşt-i zulūmāt-ı ṭab‘ da mağdūbīn ve hālikīn olup (12) şer‘ ve taḥkīka mühtedī olmamağla şırāt-ı kavīm ve aḥsen-i taḫvīm üzere olan mertebe-i insāniyyeden rūgerdān olanlardur. Yehūd-ı cūhūd ve ol meşrebde (13) olan cūhūd-ı ‘anūdlar gibi, ki ḥazret-i Vācibū’l-vücūd, anları merdūd u maṭrūd idüp şüretlerini sīretlerinde merkūz olan kırede ve ḥanāzīre (14) şüreten ve ma‘nen mesh ve tebdil eyledi. Ve tāyife-i Naşārā daḥı elṭāf-ı rubūbiyyeti ferāmūş idüp rāh-ı saḫīme meyl itmekle çāh-ı tārik-i beşeriyyete (15) düşüp ṭarīk-ı müstaḫīm-i tevḥīdi nāsī oldukları-çün şeytān-ı recīm şebeke-i şirkle anları şayd idüp ³⁶⁰أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوِيَهُ (16) muḫtezāsınca hevā-yı nefis ve dünyāyı ilāh ittiḥāz itdükleri ecilden şāliş-i selāse³⁶¹ kavllerine ³⁶²نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيحُهُمْ ṭardına müstaḥaḫ oldılar. Ve kezālik (17) şol fesaḫa ve fecere ki vaḥdet-i Haḫ ve bi‘šet-i enbiyāya ikrār ile ḥuzūrdan soñra ḡaybet ve sürūrdan soñra miḥnet ve nūrdan soñra zulmete (18) düşüp ṭarīk-ı müstaḫīmden rücū‘ ile mağdūbīn ve kerem-i Kerīm ve raḫmet-i Raḫīm’den dāllin ve şırāt-ı kavīmden i‘rāz ile ḫalb-i selīm (19) ve cennet-i na‘īmden maḥrūmīn ve müsteḥaḫḫ-ı ‘azāb-ı elīm oldılar. Ne‘ūzu-bi’llāhi mine’l-ḥavri ba‘de’l-kevri. Ve kezālik şol muḫteşidīn ki menāzilde ḫavāfilden (20) inḫiṭā‘ ile bāz-geşte ve pīş-rānde oldukları-çün rişte-i maḫşūdı yitirüp dāllin oldılar.

Münācāt:

İlāhī, seyyidī ve mevlāy! (21) Şırāt-ı müstaḫīme tevfiḫ u ‘ināyet senden. Biz ‘āciz ḫullaruñı yoldan döndürme ve maḫşūd-ı aşlīye irişdürmeyince bir menzilde eglendürme. (22) İlāhī! Senüñ nāmuñ bize cevāz ve senüñ mührüñ cāna cihāz. Melikā! Ma‘būdā! Senüñ şināḫtuñ rūḫa emān ve senüñ luṭfūñ çeşme ‘ıyān. (23) Perverdigārā! Senüñ faḫluñ bize livā ve kenef-i iḫsānuñ cāna me’vā. Āh, Kerīmā! Žu‘afāya penāhsın, ḫāşıdlara ber ser-i rāhsın, mü’minlere ḡvāhsın. (24) Niyāzumuz budur ki bu mesākīn ü fuḫarāyı daḥı nigāh idesin.³⁶³ İlāhī! ‘Aceb ‘azīzdür ol kimesne ki sen anı dileyesin ve yoldan azsa yola getüresin. (25) Devlet-i cāvidān ol kimesneye ki sen anuñ olasın. Āyā ki bizden ḡayrı kimüñsin? beyt:

³⁶⁰ Cāsiye 45/23: Nefsinin arzusunu ilāh edinen, Allah’ın; (hālini) bildiği için saptırdığı ve kulağımı ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?

³⁶¹ Māide 5/73: “... üçün üçüncüsü...”

³⁶² Tevbe 9/67 “...Onlar Allah’ı unuttular; Allah da onları unuttu...”

³⁶³ Dilbilgisi: fukaraya olması gerekirken, fukarayı olarak yazılmış.

جز خدمت روی تو ندارم هوسی

من بی تو نخواهم که برآرم نفسی³⁶⁴ (26)

‘Abdullāh-ı Enşārī ḡuddise sırruhū buyururlar ki: Muṭī‘ler ṭā‘ atı ihlāşdan buldılar, yoḡsa ihlāşı ṭā‘ atdan degil. (27) Ve ‘uşāta ma‘ şiyet ‘azābdan irişdi, yoḡsa ma‘ şiyetden ‘azāba degil. İlāhī ṭā‘ atda ihlāş senüñ luṭfuñdur. Ve ma‘ şiyetden şıyānet senüñ (28) raḡmetüñdür. Sen ‘ināyet ḡıl. Beyt:

ای مبدل کرده خاکی را به زر

خاک دیگر را بکرده بوالبشر

کار تو تبدیل اعیان و عطا

کار من سهوست و نسیان و خطا (29)

سهو و نسیان را مبدل کن به علم

من همه خلمم مرا کن صبر و حلم³⁶⁵

بفکن از من حمل ناهموار را

تا ببینم روضه ابرار را³⁶⁶ (30)

می رهم زین چارمیخ چارشاخ

می جهم در مسرح جان زین مناخ³⁶⁷

گوش ما گیر و بدان مجلس کشان

کز رحیقت می خوردند آن سرخوشان³⁶⁸ (31)

Muḡaddeme:

Ey nevr-i ḡadīḡa-i ‘ālem ve nūr-ı ḡadeḡa-i Ādem! Eyyedeke’llāhu bi-rūḡi’l-ḡudusi ve iyānā! Ma‘lūm ola ki (32) erbāb-ı keşf ü vicdān böyle taḡḡīḡ buyurmışlardır ki künh-i zāt-ı Ḥaḡ ve ḡayb-ı hüviyyet-i muṭlaḡ, bi-i‘tibār-ı

³⁶⁴ Senin yüzünü görmekten başka hevesim yoktur, ben sensiz tek nefes bile almak istemiyorum.

³⁶⁵ Ey bir topraḡı altına çeviren ve diḡer topraḡı insanların atası yapan! Senin işin eşyanın tabiatını deḡiştirmek, ihsanda bulunmaktır, benim işim ise yanılmak, unutmak ve hata yapmaktır. T.M. V/780-783; Y.K.M. V/779-81.

³⁶⁶ Şu düzgün durmayan yükü üstümden at da iyilerin bahçesini göreyim. T.M. VI/218; Y.K.M. VI/216.

³⁶⁷ (Uyku sırasında) bu dört çatalı çarımıhtan kurtulur, şu daracık yerden can yaylasına sıçarım. T.M. VI/224; Y.K.M. VI/222.

³⁶⁸ Kulaḡımızdan tuttuḡun gibi bizi o sarhoşların senin halis şarabından içtikleri meclise götür. T.M. V/306; Y.K.M. V/306.

vaḥdetih'l-ḥaḳīḳa hīç-kesüñ müdreḳ ü meşhüd (33) ve ma' lüm ve mefhümü olmaḳdan münezzeḥ ü muḳaddes olup Ḥaḳ sübhānehü ve te'ālā kūnh-i zāt-ı pākinden ³⁶⁹ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا kavlı-i kerīmi ile ḥaber virmişdür. (34) Zīrā ekvān u a' yānda müdreḳ ü meşhüd olan mütebāniyetü'l-kemmiyyeh ve muḥtelifetü'l-keyfiyyeh elvān-ı mütenevvi' a ve ezvā' -ı müteḡayyire ve suṭūḥ-ı muḥtelifedür. Mertebe-i (35) ḡayb-ı muṭlaḳda ise vücūd mā hüve emrūn zāyidin ' aleyh ' ayn-ı ḥaḳīḳat olup mā- ' adāsında şey' üñ ḥaḳīḳati üzerine zāyid bir emrdür. Zīrā her bir mevcūduñ (36) ḥaḳīḳati ' ilm-i ezeli-i ilāhīde olan a' yān-ı şābite ile müsem mā olan niseb-i ta' ayyünden ' ibāretdür. Pes, hüviyyet-i muṭlaḳanuñ ḥavlinde ḥavmān-ı (37) ' uḳūl müyesser olmayup zāt-ı baḫtuñ ḥazretine fūhūm işābet itmekden kūnh-i zāt Ḥaḳḳ ecell ü a' lādur. Felihāzā cenāb-ı kibriyā kitāb-ı kerīminde (38) ³⁷⁰ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ kerīmesiyle kūnh-i zātı idrāk ve fehmden münezzeḥ olduḡın (39) bildürüp ³⁷¹ تَفَكَّرُوا فِي آلَاءِ اللَّهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي تَفَكُّرِهِ buyurup ve daḫı ³⁷² ذَاتِ اللَّهِ kelām-ı (40) mu' ciz-nizāmlarıyla zāt-ı Ḥaḳḳ' da tefekkürden nehy buyurmışlardır. İmdi vücūd-ı muṭlaḳda ḡayruñ vücūdı ma' düm olmaḡla min ḥayşü'l-iṭlāḳı' (41) z-zātī, tecelli-i zātī zātından ḡayrınıñ meşhūdı olmaz; meger ḳurb-ı nevāfil ki ³⁷³ هَالِي وَفَرَايِزِ كِي ³⁷⁴ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَلَهُ مَاḳāmıdır. [4a] (1) veyāḫūd nevāfil ile ferāyiz beynini cem' , ki ³⁷⁵ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى maḳāmıdır. Ḥāşıl-ı me'āl, 'alā küll-i ḥāl, idrāk-i mezkūruñ müteallikı (2) zāt-ı Ḥaḳḳ' da vāḫidiyyet i' tibārıyla kendü zātına kendü ' ilmi ḥayşiyetinden ḡayr ile olmayıcaḳ ve ol idrāk muṭlaḳan mümteni' olmayup belki meşiyet-i Ḥaḳḳ' a (3) ta' alluḳ ider. Kemā ḳāle te'ālā ³⁷⁶ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ Beyit:

غيرتش غير در جهان نگذاشت

لاجرم عين جمله اشيا شد ³⁷⁷

³⁶⁹ Tâ-Hâ 20/110: "...Onların bilgisi ise Rahmân'ı kuşatamaz."

³⁷⁰ Âl-i İmrân 3/28: "Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır..."

³⁷¹ En'âm 6/103: "Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder..."

³⁷² Allah'ın nimetleri hakkında düşünün Allah'ın zatı hakkında düşünmeyin. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 311, nr. 1005).

³⁷³ Onun duyması olurum. (Buhârî, Tevâzu, VIII, s.105, nr. 6502).

³⁷⁴ Allah, kendisine hamd edenleri işitir.

³⁷⁵ Enfâl 8/17: Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.

³⁷⁶ Bakara 2/255: "...Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar..."

³⁷⁷ Gayreti, dünyada "gayr" olan bir şey bırakmadı, şüphesiz cümle eşyanın aynı oldu. (İrâkî Dîvânı)

(4) Fe izā kāne kezālik ale's-sünneti's-süferā'i'l-melekiyyetü ve'l-beşeriyye münzele olan şerāyi'-i ilāhiyyeye mü'min olan zümre-i müteşerri'in min hayşü'l-İtlāk (5) zāt-ı Hāk ve haqīkat-ı muṭlaqadan baḥş itmek cā'iz degidür. Zīrā cemī'-i enbiyā ve mürselīn şalevātullāh 'aleyhim ecme'in ki ba'ş olunmuşlardır (6) şıfāt-ı şübütiyye ve selbiyyeyi beyān ile me'mür olmuşlardır. Pes mü'minler daḥı vācibdür ki pey-rev-i enbiyā' ve rusül ola. A'nī cenāb-ı Hāk zāt-ı bī-çününü (7) ne şey' ile tavşif ve ne şey'den tenzih itmiş ise mü'min daḥı anuñla vaşf ve taqdis idüp cenāb-ı İlāhī'de gāyet-i hüsn-ü edeb (8) ri'āyet eyleye. Ve müfzī-i sū'-i edeb olan "tefekkerü fi'z-zāt"dan kemāl-i ihtirāz ve ḥavf u ḥaşyet üzre ola. Mevlānā Ḥudāvendigār (9) kuddise sırruhu ḥüb dimişlerdür: *Meşnevī*:

از ادب پر نور گشته است این فلک

وز ادب معصوم و پاک آمد ملک³⁷⁸

Faşl:

Ey tālib-i kābil (10) ve müstemī'-i muḥbil! Ma'lüm ola ki serverān-ı haqīkat ve rehrevān-ı tarīkatuñ mebdā-i delāyil ve hücec ve mesāyili keşf-i şahih ve şuhūd-ı şariḥ olup (11) evvelā ol zümre-i 'aliyye, nūr-ı şeri'at ile dānende ve emr-i tarīkat ile 'amel-künende, ba'dehü haqīkat-ı ḥāle resānende olup ma'rifet-i naẓar-ı fitrī (12) ile dānende vü bīnende olurlar. Felihāzā erkān-ı dīn ve eczā'-i haqīkat-ı binā'-i İslām-güzīn daḥı şeriat ve tarīkat ve haqīkat olmuşlardır. (13) Kemā ḳāle şallallāhu 'aleyhim ve sellem³⁷⁹. الشريعة اقوالی والطريقة افعالی والحقيقة حالی. İmdi zikr olunan erkān-ı şelāse ile merşuşu'l-bünyān olmayan (14) vücūd-ı şahş-ı nākış kemāl-i İslām ile muttaşif olamaz. Binā'en 'alā hazā, şüret-i cem'iyye-i külliye, kümmele maḥşuşadır; nitekim ḥazret-i [İsā] şalevātullāh 'alā nebiyyinā ve 'aleyh (15) Eflātūn'uñ cevābında

يا من شرفك الله بالاستعدادات العقلية والرموزات النقلية، كن طالباً لتنوير النفس بالانوار الالهية (16) القدسية الجاذبة من الدار الدنيا الفانية الى الدار الباقية التي هي محل الارواح الطاهرة والنفوس الزكية فان مجرد العقل غير كاف (17) الى صراط

³⁸⁰ مستقيم.

³⁷⁸ Felek, edepten dolayı nurla doldu, melek de edepten dolayı masumdur. T.M. I/93; Y.K.M. I/91; 40b.

³⁷⁹ Şeriat sözlerim, tarikat amellerim, hakikat ise halimdir. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 4, nr. 1532).

³⁸⁰ Ey Allah'ın aklî yeterliliklerle ve naklî sembollerle şereflendirdiği kişi! Nefsini deni ve fani olan alemde çekip onu temiz ruhtar ve duru nefislerin mahalli olan baki aleme götüren kudsi ve ilahi nurlar ile aydınlatmanın tâlibi ol, zira tek başına akıl insanı doğru yola iletmez.

Pes bu evşāf-ı celiyye ile muḥallā olan kāmiller ṭavr-ı ‘aql-i cüz’îden rücū‘ ile i‘rāz-ı küllī itmişlerdür. Zīrā ‘uḫūl-i beşeriyye (18) ve ḫuvā-yı mürekkebe-i ‘unşuriyye sırr-ı rubūbiyyeti idrākde ḫāşır ve laṭāyif-ı rumūz-ı ilāhiyyeyi fehmede ‘āciz ve fātirlerdür. Ve eşer-i ḫūkm-i ‘aql-i beşeri aḫḫām-ı ‘ubūdiyyetūñ (19) ihātasına maḫşūr ve şol nesne ki aña mevkūfun-‘aleyh ola, aña maḫşūrdur. Kemā ḫāle ‘aleyhisselām: ³⁸¹ لا لادراك الربوبية (20) Ve ḫāle ‘Alī kerremallāhe vechehu. Şi‘r:

كيفية المرء ليس المرء يدركه
فكيف كيفية الجبار في القدم

هو الذي انشاء الاشياء مبتدعاً
فكيف يدرك مستحدث النسم (21) ³⁸²

Nesr: Pes bu ṭarīḫ-ı Ḥaḫ sāliklerine lāzım olan budur ki efkār-ı nazariyye ve edille-i ‘aqliyyeden mücerred ḫalb-i selīm ile (22) bir ṭabīb-i ‘İsī-deme teslīm olup ḫāzret-i Zātiyye teveccühüne ‘azīmet-i külliyye eyleye tā ki envār-ı subuḫāt ve leme‘āt-ı sūrādiḫāt-ı zātda ifnā’-i vücūd müyesser ola. ‘Aṭṭār:

در اینجا می نماید روی دلداری (23)

عیان عشق باشد لیس فی الدار

در اینجا نیست جسم و عقل و ادراک

نمود اوست اینجا صانع پاک

در اینجا اولیا و انبیانند (24)

حقیقت جمله مردان خداوند

در اینجا باز بین گم کرده ی خود

درون دل نظر کن پرده ی خود ³⁸³

³⁸¹ Akıl ubudiyetin gereklerini yerine getirmek içindir rububiyeti idrak etmek için değil.

³⁸² Kişi kendi keyfiyetini bilmez, kadim olan Cebbar’ın keyfiyetini nereden bilecek? O’dur her şeyi güzel bir şekilde yaratan, sonradan yaratılan bunu nasıl anlarsın?

³⁸³ Burada Dost’un yüzü tecelli eder. Aşkın tecellisi, Mansur’un ölümden önce söylediği “dünyada bizden gayrı ev sahibi yoktur” cümlesidir. Burada cisim, akıl ve idrak yoktur, olanlar ise o temiz yaratanın tecellisidir. Buradakiler peygamberler, evliya ve hakikatte Allah erleridirler. Kaybettiğini burada ara, gözünün önündeki perdeyi kalbinde gör.

(25) ve Ebū Sa‘īd Ebū’l-ḥayr daḥı zıkr olunan ifnā’-i vücūddan ḥaber virup buyururlar ki: Rubā‘ī:

چشمی دارم همه پر از صورت دوست

با دیده مرا خوشی ست تا دوست در اوست (26)

از دیده و دوست فرق کردن نه نکوست

یا اوست به جای دیده یا دیده خود اوست³⁸⁴

(27) Der beyān-ı ḥazerāt-ı ḥams:

Ḥaḳḳaḳa’llāhu sirreke bi ḥaḳāyīḳi’l-vişāl ve ce‘aleke mine’l-fāyīḳīne’z-zāyīḳīn, şarābe ünsihi bi’l-ğadüvvi ve’l-āşāl.

(28) Ma‘lūm ola ki ḥazerāt-ı İllāhiyye’ye ḥadd u gāyet olmaz. Velākin erbāb-ı başiret ü biniş ve aşḥāb-ı ḥikmet ü dāniş katında muḥaḳḳaḳdur ki şol şey ki (29) ḥiṭa-i vücūd ve ḥiṭta-i feyż-ı cūdda mūnderic ola, lā-cerem ḥazarāt-ı ḥamse mūnḥaşırdur ki birisi ḥazret-i Ğayb-ı Muṭlaḳ’dur. Ya‘nī a‘yān-ı şābite (30) ve ḥaḳāyīḳ-ı ‘ilmiyye ḥazretidür. Ve anuñ muḳābili ḥazret-i ḥiss ve Şehādet’dür ki aña ‘ālem-i mülk ve ‘ālem-i kevn ü fesād dirler. Ve beynehümāda ḥazret-i (31) Mişāl-i Muṭlaḳ’dur. Ve Mişāl-i muṭlaḳ ile Ğayb-ı muṭlaḳ miyānında ḥazret-i ervāḥ-ı ceberütiyye, ya‘nī ‘uḳūl ve nüfūs-ı mücerrededür ve mişāl-i muṭlaḳ ile (32) şehādet miyānında ḥazret-i mişāl-i Muḳayyed’dür ki ‘ālem-i menāmdur. Ve ḥazerāt-ı mezkūruñ cümlesini ḥazret-i insāniyye-i kemāliyye-i cem‘iyye cāmi‘a olup (33) netīce-i cemī‘-i ḥazerātdur. Felihāzā mertebe-i insān-ı kāmile ḥazret-i Sādise’dür dimişler. Kemā ḳāle ‘Alī raḍiyallāhu ‘anhu, şi‘r:

دواءك فيك و ما تشعر (34)

وداءك فيك و ما تبصر

و انت الكتاب المبين الذی

با حرفه يظهر المضممر

و تزعم أنك جرم صغير

و فيك انطوى العالم الاكبر

³⁸⁴ Dostun simâsiyla dolu bir gözüm var. Dost gözümde olduğu müddetçe, gözümle mutluyum. Aslında Dost ve gözü birbirinden ayrı düşünmek hoş değildir; ya gözüm O’dur, ya da O gözümdür...

فلا حاجة لك من خارج (35)

و فكرك فيك و ما تفكر

و تنظر في الكتب كي تستفيد

و عنك مصنفها يخبر³⁸⁵

Faşl:

Ey ‘aşık-ı şādık ve refiğ-ı muvāfiğ! (36) Şöyle ki bir sālīk-i fā’ik, cemī-i ta‘ayyünāt-ı vehmiyye ve tamām-ı taqayyüdāt-ı ‘ademiyye, hattā şu‘ūr ve lā-şu‘ūrdan daḥī fānī ve mutelāşī olup celā’-i (37) aşlī ile kendünün fenā’-i zātī-i evvelisine rüçū‘ eyleye, ḥālet-i mezbūrenün izāsında zātında böylece i‘tibār olunur ki eger zātı iskāṭ-ı (38) cemī’-i esmā’ ve şifāt ve ref’-i tamām-ı ma‘ānī ve mefhūmāt ile i‘tibār idüp hattā mefhūm-ı iskāṭ ve lā-iskāṭuñ daḥī i‘tibārı olunmazsa (39) aña ism-i eḥād ve muṭlağ vücūd ve zāt-ı baḥt ve nuru’l-envār ve beyāz-ı muṭlağ ve ‘amā ve kenz-i ḥafī ve lā-ta‘ayyün ve lā-hūt ve ğaybu’l-ğuyüb (40) ve ğayb-ı maşūn ve ğayb-ı meknūn ve ğayb-ı hüviyyet ve zāt-ı eḥadiyyet itlāk iderler. Ve bu ḥāle fenā fi’llāh ta‘bīr olunup mertebe-i mezbūreye (41) ‘ālem-i lā-hūt ve ‘ālem-i lā-ta‘ayyün dirler. Ve çün ki ‘ārif-i vāşıl baḥr-ı fenādan ḥurūc idüp şifāt-ı beḳā’-i zātī ve na‘t-ı vaḥdet-i Ḥaḳḳı [4b] (1) ve ma‘nā-yı vücūd-ı muṭlağ ile ittīşāfa ‘urūc idüp kendüyi kendünün mir’āt-ı Ḥaḳ olan āyīne-i zātında müşāhede ve hiç-kes kendüden vücūd-ı zāt (2) tutmaduğın mu‘āyene eyleye. Ḥālet-i mezbūreden لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي³⁸⁶ ḥadīs-i şerīfi ile ḥaber virilüp³⁸⁷ daḥī bu cilveden olur. *Gülşen:*

جناب حضرت حق را دویی نیست

در آن حضرت من و ما و توپی نیست

حلول و اتحاد آنجا محال است (4)

که در وحدت دویی عین ضلال است

هر آن کو خالی از خود چون خلا شد

³⁸⁵ İlacın sendedir, bilemezsin, hastalık da sendedir, göremezsin. Sen gizli olanın harflerle açığa çıktığı âşikâr bir kitapsın. Sen kendini küçük bir cirim olarak sanırsın, oysa ki en büyük alem senin içine sığmıştır. Dışarıda bir şeye ihtiyacın yok fakat fikrin kendi içinde olmasına rağmen düşünmezsin. Faydalanmak için kitaplara bakarsın oysa ki onları yazan seni anlatır.

³⁸⁶ Allah ile benim aramda öyle bir vakit var ki, o vakitte ne yakın bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber yanıma gelebilir. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 173, nr. 2159).

³⁸⁷ Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve mahlukatı yarattım. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 132, nr. 2016).

اناالحق اندر او صوت و صدا شد

شود با وجه باقی جمله هالک (5)

یکی گردد سلوک و سیر سالک

حلول و اتحاد از غیر خیزد

ولی وحدت همه از عین خیزد

تعیین بود کز هستی جدا شد (6)

نه حق بنده نه بنده با خدا شد

وجود خلق و کثرت در نمود است

نه هرچه آن می نماید عین بود است³⁸⁸

(7) Pes cilve-i mezbūrede ta'ayyūn-i zātī ki kendūden kendūye zāhir olmuşdur ve vaḥdet-i ḥaḳīqiyye ve cem'iyet-i külliye-i iḥāṭiyye ki tamām-ı neseb-i esmā'iyye ve rüteb-i (8) a'yān-ı kevniiyye iḥāṭa-i mezbūrenūñ ṭayy-ı muṭāwīsinde semt-i indirāc ile mevsūm ve na't-ı indimāc ile mevsūm olup ve bidāyet-i tafşil-i merātib-i medārik-i (9) ta'ayyūnāt-ı vücdiyye ki nihāyet-i tekmil-i me'arib-i mesālik-i teraḳḳiyāt-ı şuhūdiyye ile cem' olmuşdur, zuhūr idüp ne vaḥdet keşrete ve ne keşret vaḥdete muzāḥim olmaz. (10) Anuñ için dimişlerdür: Rubā'î:

چندان برو این ره که دویی برخیزد

گر هست دویی به رهروی برخیزد

تو او نشوی ولی اگر جهد کنی

جایی برسی کز تو تویی برخیزد³⁸⁹ (11)

Neşr: Ammā zamīr-i münire ḥafī olmaya ki bu cilve daḥı iki şu'uru mutazammın olur ki birisi kemāl-i zātī ve birisi (12) kemāl-i esmāyīdür. Pes eḥadiyyet-i zāt bi-ḥasebi't-tenezzül-i şāniye i' tibāren vaḥdet-i ḥaḳīqiyye ve ḥaḳīqat-ı Muḥammediyye ve nūr-ı Aḥmedī ve ta'ayyūn-i evvel (13) ve tecellī-i evvel ve

³⁸⁸ Hazret-i Hak'da ikilik yoktur. O Hazret'te ben, sen veya biz diye bir şey yok. Orada hulül ve ittihāt muhâldir. Zira vahdet içinde ikilik olamaz. Boşluk gibi, varlığından boşatılmış olan kimsede "enelhak" sırrı yankılanır. hulül ve ittihāt ikilik ve gayrılık olduğu yerde olur, ayn ve birlikte ise vahdet olur. Asıl varlıktan ayrılan şey, taayyün idi ve taayyünden sonra artık Hak kul değildi, kul da Hak değildi. Halkın varlığı ve kesret, görüntüdedir, görünen her şey var olan şeyin ta kendisi değildir.

³⁸⁹ Bu yolda öylesine yürü ki ikilik kalksın; varsa ikilik, yolda gitmekler kalkar. Sen O olmazsın ancak çaba sarfedersen, senliğin senden kalktığı mertebeye ulaşırsın.

qalem-i a‘lā ve durre-i beyzā ve rūḥ-ı a‘zam ve rūḥ-ı qudsī ve ‘unşur-ı a‘zam ve mebdē’ü’l-mebādī ve ḥaḳīqatü’l-ḥaḳāyık ve rabbü’l-erbāb (14) ve rabbu’l-a‘lā ve mebdē’-i vāḥidiyyet ve ‘ālem-i ceberūt ve ḥazret-i ‘ilmiyye ve berzaḥu’l-berāziḥ ve berzaḥ-ı fāşıl ve mecme‘u’l-baḥreyn ve mecme‘u’l-eṭrāf (15) ve mizācü’l-ezdād ve aḥediyyetü’l-cem‘ ve maḳām-ı “ḳābe ḳavseyñ” ve maḳām-ı bī-rengī ve maḳām-ı bī-nişāñi ve şıbgatullāḥ isimleriyle ta‘bīr olunur, nitekim (16) Mevlānā Ḥudāvendiğār bu mertebeye işāret maḥallinde demişlerdür: *Meşnevī*:

صبغة الله است خم رنگ هو
نقشها يك رنگ گردد اندر او³⁹⁰

چون كه بى رنگى اسير رنگ شد (17)
موسى اى با موسى اى در جنگ شد³⁹¹

زو نشان جز بى نشانى ره نيافت
چاره اى جز جانفشانى كس نيافت³⁹²

(18) Ve zāt bu mertebede be i‘tibār-ı şu‘ūr kemāl-i esmā’i ve şifāt-ı seb‘-ı zātiyye ile müte‘ayyen olur ki seb‘a-i mezbūre; ḥayāt ve ‘ilim ve qudrēt (19) ve irādet ve sem‘ ve başar ve kelāmdür. Ve bu mertebede zāt ism-i vāḥid ve Ḥaḳ ve İlāḥ ile itlāḳ olunur. Āḥ ey ṭalib-i ḥubb-ı zātī! ‘Aceb devletdür ki (20) vücūd-ı muṭlaḳ daḥı hey’et-i cem‘iyyet-i zātiyyeyi şifāt-ı seb‘-ı Ādem ile ‘ıyāne getürmüştür, anuñçün demişlerdür: Beyit:

گروهى آدم معنیش خوانند
گروهى علت اولیش خوانند³⁹³ (21)

Neşr: Filḥaḳīḳa, ḥaḳīqat-ı Ādem neş’eteynde tafşil-i ḥaḳīqat-ı Muḥammediyye olup erbāb-ı taḥḳıḳ daḥı Ṭāḥā vü Yāsīn (22) ḳavl-i kerimī bu ma‘nāyā işāretdür demişler. Ve şifāt-ı mezbūre ma‘nide izāfiyyedür ki zātta zātuñ zātından ḥāşıludur. Ve her biri mebdē’-i zuḥūr-ı izāfāt-ı (23) ğayr-ı mütenāhiyyedür. Meselā ‘ilim ki vücūd-ı keşire ve ittiḥād-ı ‘adide-i lā-yetenāḥi ile mebdē’-i zuḥūr-ı

³⁹⁰ Hakk’ın boya küpünde Allah’ın boyası vardır. Orada alaca renkliler tek renk olur. T.M. II/1349; Y.K.M. II/1336

³⁹¹ Rensizlik alemi renge esir düşünce bir Musa diğēr Musa ile savaşmaya koyuldu. T.M. I/2476; Y.K.M. I/2468

³⁹² (O’nu arayan kimse) izsizlikten başka bir iz bulamadı ve (O’na ulaşmak için) kimse canından vazgeçmekten başka çare bulamadı. (Mantıkuttayr)

³⁹³ Bir grup ona mana “Ādem”i derler, bir grup ise onu evlā sebep olarak bilirler.

zātdur. Pes her bir vech bu minvāl üzre a‘ yān-ı şābiteden (24) bir ‘aynuñ zuhūrına ve şuver-i ‘ilmiyyeden bir şūretūñ huzūrına bā‘ is̄ olmuşdur. Ve vücūh-i mezbūre a‘ yān-ı şābite ve şuver-i ‘ilmiyye ve māhiyyāt (25) ve a‘ dām-ı mūmkine ve haḳāyık-ı ilāhiyye ve şu‘ūnāt-ı zātiyye ve ḥurūf-ı basīta-i ‘ālīye ve māhiyyāt-ı basīta ta‘bīr olunup bu mertebeye ‘ālem-i vāḥidiyyet (26) ve ‘ālem-i ‘ilim ve ‘ālem-i ‘uḳūl-i mücerrede ve ‘ālem-i imkān ve ḥazret-i irtisām dimişlerdür. Ve meretebe-i eḫadiyyet ile bu meretebe beyninde vāki‘ olan teḡāyūr (27) i‘tibārī ve haḳīḳat-ı külldür. Nite ki Şeyḫ-i Ekber raḏiyullāh ‘anh buyururlar, şi‘r:

كُنَّا حُرُوفَ عَالِيَاتٍ لَمْ نَقْلِ
مَتَعَلِّقَاتٍ فِي ذَرَى أَعْلَى الْقَلَلِ

انا انت و نحن انت و انت هو (28)

والكل هو هو فسل عمّن وصل³⁹⁴

Ve çün a‘ yān-ı şābite zāt ile i‘tibār oluna her birinden zātında bir isim (29) iḳtizā idüp bir ta‘ayyün-i āḫar zuhūr ider. Ve cümlesinūñ vechi cānib-i zāta olur, zāt ise ḳayyum-ı cemī‘-i kāyināt olduḡı cihetden cümlesi (30) vāḥid olup yegānegī-i zāt zāhir olur. Niẓāmī ‘aceb dimiş: Naẓm:

ای همه هستی ز تو پیدا شده
خاک ضعیف از تو توانا شده

زیرنشین علمت کاینات (31)

ما به تو قائم چو تو قائم به ذات³⁹⁵

Ve çün a‘ yān-ı şābite şubūt-i levāzım ve aḫvāl ile i‘tibār oluna (32) aña ḳazā ta‘bīr iderler. Ve eger şaḫāyıf-ı ecrām-ı semāviyye üzerine mecmū‘-ı levāzım ile nüzūl idüp şuver-i niseb ve evzā‘-ı felekiyye ve hey‘āt-i (33) ḳirānāt ve ittışālāt-ı kevkebiyye ile zāhir olursa aña ḳader ta‘bīr olunur. Kemā ḳāle’llāhu te‘ālā: وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ

إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُهُ (34) إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ³⁹⁶ يُدِيرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ³⁹⁷ ve çün ki ol cilve bār-ı diḡer

³⁹⁴ Söylenmemiş yüce sözlerdik, yükseklerde asılı zerrelere baḡlı dururduk. Ben sen ve biz, sen ve sen ve O. Her şey O’dur O, vuslata erişenlere sor.

³⁹⁵ Ey tüm varlığın senden ortaya çıktığı ve güçsüz topraḡın senden güç bulduḡu Allah! Tüm kaināt senin bayraḡının altındadır; bizim varlığımız sana baḡlıdır, sen ise kâim bi’z-zâtsın.

³⁹⁶ Hicr 15/21: Hiçbir şey yoktur ki hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.

³⁹⁷ Secde 32/5: “Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür...”

āyīne-i şifāt ve şuver-i ‘ilmiyye ve izāfāt-dan kendü kendüye (35) nazar kıldı, ‘ālem-i melekūt ve ‘ālem-i emr ve ‘ālem-i if‘āl hüveydā olup ve mertebe-i mezbūre ve bu mertebede olan a‘yān-ı cevāhir-i qudsiyye (36) ve envā’-ı kelimāt-ı rūhiyye ve nefsiyye ve eflāke müvekkele olan müfāriqāt-ı emlak mertebe-i vāhidiyyetüñ mezāhiri ve tefāşil-i icmāli olup (37) şuver-i ‘ilmī bu mertebede niseb-i izāfāt-ı zātdan neseb-i zātiyye-i evveliyye ile ki a‘yān-ı şābite ve ħurūf-ı basīta-i ‘āliyedür, zāhir ve peydā oldı. (38) Nitekim ol ‘ālemüñ mebdē’i ‘aql-i küll ve qalem-i a‘lā olmuş idi. *Gülşen*:

تعالی الله قدیمی کو به یک دم

کند آغاز و انجام دو عالم

جهان خلق و امر اینجا یکی شد (39)

یکی بسیار و بسیار اندکی شد³⁹⁸

Faşıl: Ma‘lūm ola ki bu ‘ālem-i mülkde kemā-hī melekūt-dan ta‘bīr (40) ve tebyīn olunmağ ħadd-i imkānda degıldür. Zīrā ‘ālem-i mülk maḥsūsāt ve ‘ālem-i melekūt ġayr-ı maḥsūsdür. Pes maḥsūs olmayan ma‘nāyı maḥsūsda (41) izhār müşkildür. Fe-emmā muḳtedā-yı ehl-i taḥkīk, baḥr-ı mevḅac-ı ‘amīk Şeyḅ Muḅyiyüddīn ‘Arabī raḅiyallahu ‘anh ve sāyir-i kümmel-i ‘ārifīn ḳaddesallahu ervāḅahum [5a] (1) taḥkīk buyurduḳları üzre, ‘alā sebīl-ı-icāz beyānı budur ki: ‘Alem-i melekūte iki i‘tibār vardur ki birisi tecerrüd ve birisi te‘alluḳdur. Pes bi i‘tibāri’t-tecerrüd (2) a‘yān ve cevāhire ‘uḳūl-i mücerrede ve envār-ı ḳāhire ve kelimāt-ı tāmme ve cevāhir-i müfāriḳa ve melāike-i müheyyeme denilir. Ve zıkr olunan a‘yān ve cevāhir bi’l-i‘tibāri’l- (3) mezkūr ceberütī olur. Ve müheyyimīn tesmiyyesine bā‘iş budur ki anlaruñ vechen mine’l-vücūh ‘ālem-i ecsāmuñ tedbīr ve taşarrufuna ta‘alluḳları olmayup ‘ālem ve ‘ālemiyāndan (4) ḅiç vehle ḅaber ve şu‘ūruları yoḳdur. ve Ādem’e secde ile me‘mūr olanlar da bunlara dāḅil olmayup ها هو³⁹⁹ deyü vaşf olunmuşdur. (5) Kemā ḳale Şeyḅ raḅiyallah ‘anh fi’l-*Fütūḅāti’l-Mekkiyye* fi’l-bābi’l-ḅādī ve sittīn ve şelāsemiyye:

³⁹⁸ Tek nefesi ile iki âlemi yaratan ve sonlarını getiren Allah ne yücedir. Halk ve emr âlemi burada bir oldu, bir olan çok, çok olan ise az oldu.

³⁹⁹ Allah’ın kendilerini yarattığı zamandan beri, O’nun celâlidir.

اعلم ايّك الله بروح منه أنّ الله عزّ وجلّ يقول لابليس (6) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي عَلَىٰ وَجْهِهٖ النَّشْرِيفِ وَالْإِخْتِصَاصِ لِآدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اسْتَكْبَرْتُمْ فِي نَظْرِكَ، وَكَذَلِكَ كَانَ، فَإِنَّهُ أَخْبَرَ عَنْهُ أَنَّهُ (7) اسْتَكْبَرَ وَقَالَ لَنَا عَزَّ وَجَلَّ فِي كِتَابِهِ: إِنَّ إِبْلِيسَ قَالَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ وَقَالَ لِمَا قِيلَ لَهُ: اسْجُدْ. قَالَ: أَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا (8) فهذا معنى قولنا في نَظْرِكَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ فِي نَفْسِ أَمْرٍ، أَيْ: إِنَّكَ فِي نَفْسِ الْأَمْرِ خَيْرٌ مِنْهُ، فهذا ظهر جهل إبليس. و قد يريد بـ«العالمين» الملائكة المهيمنة (9) في جلال الله الذين لم يدخلوا تحت الامر بالسجود، و هم أرواح ما هم ملائكة، فإنّ الملائكة هي الرّسل من هذه الارواح كجبريل عليه السلام وأمثاله، (10) فإنّ الألوكة هي الرّسالة في لسان العرب، والملائكة هم الرّسل من هذه الارواح خاصّة فما بقي منهم ملك الا سجد لانّهم الّدين قال الله لهم (11) اسجدوا لآدم ولم تدخل الأرواح المهيمنة فيمن خوطب بالسّجود فإنّ الله ما ذكر أنّه خاطب إلاّ الملائكة و لهذا فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ إِلَّا إِبْلِيسَ (12) ونصب «إبليس» على الاستثناء المنقطع لا المتصل، وهذه الأرواح المهيمنة في جلال الله لا تعلم أنّ الله خلق آدم ولا شئى يشغلهم بالله. انتهى (13) وقال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِلَّهِ أَرْضًا بِيضَاءَ مَسِيرَةٍ فِيهَا ثَلَاثُونَ يَوْمًا هِيَ مِثْلُ أَيَّامِ الدُّنْيَا ثَلَاثِينَ مَرَّةً مَشْحُونَةٌ خَلْقًا لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ يَعْصِي (14) في الارض ولا يعلمون أنّ الله خلق آدم و إبليس⁴⁰⁰

Pes eger melekūtuñ te‘alluḫı i‘tibār olunursa melekūtī olan a‘yān ve cevāhire nūfūs-ı nātīka (15) ve melāyike-i müdebbire ve ervāh-ı ḫudsiyye ve ḫamele-i ‘arş ve kerrūbiyyūn itlāḫ olunur. Egerçi kerrūbiyyūn dahı şühūd-ı ḫayyūmiyyetde ḫayrān olup ‘ālem-i (16) ecsāma iltifātı yokdur velākin bunlar vesāyiḫ-i feyz-i rūbūbiyyet ve ḫicāb-ı bārgāh-ı ulūhiyyet oldukları cihetden müheyyemīn mertebesinde bulunmamışlardır (17) ve zümre-i mezbūra re’īs, rūḫ-ı a‘zamdür ki

⁴⁰⁰ Allah seni kendinden bir ruh ile desteklesin bilmelisin ki, Allah Teala İblis’e şöyle der: “İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?” (Sad 38/75) Allah’ın insanı iki elle yaratması, Âdem’e yönelik bir tahsis ve teşrif amacı taşır. “Kendi nazarında büyüklendin mi?” (Sad 38/75) Vakiya, büyüklendi, çünkü Allah onun büyüklük duygusuna kapıldığını bildirmiştir. Allah Teala yüce kitabından bize İblis’in şöyle dediğini bildirir: “İblis dedi ki, ben ondan daha hayırlıyım, beni ateşten onu topraktan yarattın.” (Sad 38/76) “Secde et” denildiğinde, “Topraktan yarattığın bir şeye mi secde edeyim?” (İsrâ 17/61) demiştir. İşte “Kendi nazarında” dememizin anlamı budur. “Yoksa sen gerçekten ulvilerden mi oldun.” (Sad 38/75) Yani gerçekte onlardan mı oldun. Yani gerçekten onlardan daha mı hayırlısın. Burada İblis’in bilgisizliği ortaya çıkar. “Ulviler” sözüyle Allah’ın heybetinde kendilerinden geçmiş, Âdem’e secde etmekle emredilmemiş yüce melekler kastedilmiş olabilir. Daha doğrusu onlar melek değil ruhlardır. Çünkü melekler, Cebrail vb. gibi, bu ruhlardan olan elçilerden ibarettir. Zaten (melek kelimesinin kökü olan) “elûke” Arapçada risalet ve elçilik demektir. Melekler bilhassa bu ruhlardan olan elçilerdir. Öyleyse bütün melekler secde etmiştir, çünkü melekler, haklarında Allah’ın “Âdem’e secde edin” (Bakara 2/34) dediği kimselerdir. Halbuki Allah’ın celalinde ve heybetinde kendilerinden geçmiş olan ruhlar arasında secde emri alan kimse yoktu. Allah Teala sadece meleklerle hitap ettiğini zikrederek bu nedenle şöyle demiştir: “Bütün melekler secde etti, iblis etmedi” (Sad 38/72-73) İblis kelimesi, müstesnâ-i muttasıl değil, munkatı‘ olmakla naspedildi. Allah’ın celâlinde kendinden geçmiş olan bu ruhlar, Allah’ın Âdem’i yarattığını bilmedikleri gibi, kendilerini Allah’tan meşgul edecek başka hiçbir şey de bilmezler. Hz. Peygamber (sav) buyurdu ki: “Şüphesiz Allah’ın beyaz renkli bir arzısı vardır. O arazi otuz günde kat edilir ki, o günler dünya günlerinin otuzar katıdır. O arâziyi, Allah’a yeryüzünde isyan edildiğinden hiç haberleri olmayan bir mahlukât kuşatmıştır. Onlar, Allah’ın Âdem’i yarattığını da, İblis’i yarattığını da bilmezler.

mele'-i a' lāda andan a' zam rūḥ yokdur. Pes bir i' tibār ile rūḥ-ı a' zama qalem ve bir i' tibār ile ' aql-i evvel dirler. (18) Kemā qāle ' aleyhisselām:

أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ، فَقَالَ لَهُ: أَقْبِلْ، فَأَقْبَلَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَدْبِرْ، فَأَدْبَرَ، ثُمَّ قَالَ: وَعَزَّيْ وَجَلَالِي مَا خَلَقْتَ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيَّ مِنْكَ (19)
بك آخذ و بك أئيب و بك أعاقب.⁴⁰¹

Ve bu rūḥ-ı a' zam şalavātullah ' aleyh kerrübiyyūnuñ saf-ı evvelinde olup rūḥu'l-ḳudūs ki Cibril ' aleyhisselāmdur (20) şaff-ı ah̄irindedür. Ve ber feḥvā-yı⁴⁰² وَمَا her bir melek kendü isti' dādı olan maḳām-ı ma' lūmda muḳimdir. Ve bilcümle cevāhir-i ḳudsiyye-i (21) mezbūre kemāl-i teḳaddes ve te' ālāda ecsām-ı mükeddere ḡāyet-i tedennūs ve tedennide olup miyānlarında aşlā münāsebet olmamağıla ḥikmet-i ilāhiyye şöyle (22) iḳtizā eyledi ki nüfūs-ı nāḩıka ve ervāḥ-ı ḳudsiyye ecsāma te' alluḳ itmezden evvel beyne'l-mertebeteyn vāḳi' olan mertebe-i berzahda evvelā şuver-i laḩife (23) ve hey'et-i nūriyye ile zāhire ola ki "beyne'l-leḩāfeti ve'l-keşāfeti nev'an mā münāsebet vuḳū'a" gele. Pes bu mertebeye ' ālem-i berzah ve ' ālem-i mişāl ü ḥayāl (24) ve ' ālem-i eşbāḩ ve şuver tesmiyye olunup bu mertebeye müte'alliḩa olan cevāhire daḩı ervāḥ-ı ' āmile ve nüfūs-ı münḩabi'a ve müdebbire-i semāviyye ta' bīr olundu. (25) Ve bu mertebede heyākil-i münevveriyye ve hey'āt-i şeciyye ile zuḩūr iden niseb-i ' aqliyye ve şuver-i ' ilmiyyeye müşül-i nūriyye-i Eflātūniyye ve eşbāḥ-ı berzahıyye (26) ve ebvāb-ı nev'ıyye ve şuver-i mişāliyye ve ḥayaliyye tesmiyye olundu. Ḥaḩḩā ki ' inde't-taḩḩiḩ şuver-i mezbūre mezāhir-i şuver-i ' aqliyye ve mecālī-i ervāḥ-ı ḳudsiyye (27) olup cevāhir-i mezbūre daḩı filḩaḩiḩa mezāhir ve tefāşil-i şuver-i ' ilmiyyedür. Beyit:

اشباح انس صورت ارواح قدس شد

ارواح قدس صورت اعيان ممکنات⁴⁰³

(28) Ve bu mertebede olan rūḩāniyān iki kısımdur: Bir kısmı ' ālem-i ecsāmuñ tedbīr ve taşarrufuna ' alāḩa idenlerdür ki bunlara rūḩāniyān dirler. Bunlar daḩı iki (29) kısımdur: Bir kısmı semāviyyātda taşarruf iden ervāḩdur ki anlara ehl-i

⁴⁰¹ Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır. Allah (aklı yarattığında) ona "Yönel/önüne dön" dedi. Akıl önüne döndü. Sonra "arkanı dön" buyurdu. Akıl arkasını döndü. Sonra buyurdu ki: "İzzetime ve celālime and olsun, ben senden daha değerli bir varlık yaratmadım. Senin (sebepler oldukların) ile yakalar, seninle sevap verir, seninle cezalandırırım." (Keşfü'l-Hafā, I, s. 263, nr. 823)

⁴⁰² Saffat 37/164: (Melekler derler ki:) "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır."

⁴⁰³ İnsanın cisimleri, kudsun ruhları oldu. Ruhların kudsı ise a'yân-ı mümkinâtın sûreti.

meleküt-ı a^c lā dirler. Ve bir kısmı arzıyyâtda taşarruf kılan ervâhdur ki anlara (30) ehl-i meleküt-ı esfel dirler. Ve bunlardan şad hezâr ve hezârı nev^c-i insân üzere müvekkellerdür. Ve hezâr bār hezârı dağı ma^c âdin ve nebâtât ve hayvânât; (31) belki cemî^c-i mevcûdât-ı arzıyyeye müvekkellerdür. Ve enbiyâ'-i sâlifeden 'aleyhimü's-selâm⁴⁰⁴ ان لكل شى ملكا⁴⁰⁴ mefhûmı rivâyet olunup hazret-i Faḥr-i Kāyinât (32) 'aleyhi ekmeli't-taḥıyyât dağı⁴⁰⁵ ينزل مع كل قطرة ملك⁴⁰⁵ buyurmışlardır. Ve belki her bir dıraḥtuñ evrāk ve eşmārı icādına min 'indallāh yedişer ferişte (33) müvekkil idüğü erbâb-ı keşf ve yaḳîniñ meşhûdı olduğı taḥḳîḳ buyurmışlardır. Hākezâ ceret sünnetüllāh وَلَنْ تَجِدَ فُسُبْحَانَ اللَّهِ قَسْبًا⁴⁰⁶ (34) ve ḥadıṣ-i şerîfde dağı melekü'l-cibāl ve melekü'l-rîḥ ve melekü'r-ra' d ve melekü'l-berḳ vārid olmışdır. Hülâşa-i kelām, mādām ki 'arūs-ı قَسْبَانَ اللَّهِ⁴⁰⁷ (35) cemālinden ref^c-i niḳāb itmeye ḥaḳîḳaten ḳudretullāhi hıç-kes idrāke ḳādir olamaz. Ve bi ḳadri'l-mükāşefe müşāhede iden erbâb-ı şühüd (36) dağı ḳudret-i Ḥaḳḳ'a ḥayretlerinden, şiir:

قد تحيّرت فيك خذ بيدي

يا دليلاً لمن تحيّر فيك⁴⁰⁸

neşr: münācātın iderler.

Elḥāşıl, (37) ey müstemî^c-i ḳābil! Zıkr olunan mertebe-i berzaḥıyye evsa^c-ı ḥazerāt-ı ilāhiyyedür. Zirā 'ālem-i 'ilm u 'uḳūl ve 'ālem-i ervāḥda olan cevāhir ve levāzimden (38) ve aḥvāl-i cevāhirden her ne var ise bu 'ālem-i berzaḥda cemî^c an her birinüñ şüret ve mişālî vardur ve enbiyâ'-i 'izām ve evliyâ'-i kirām mu^c cizāt (39) ve kerāmāt ve ḥavāriḳ-ı 'ādāt dan her ne izḥār iderlerse ve aḥvāl-i āḫiret ve ālām ve lezzāt ve 'azāb-ı ḳabr ve mizān ve ḥisāb ve şırātdan (40) ve bunuñ emşālî 'ibretlerden her ne ki taḥḳîḳ ve iḥbār buyururlarsa ber feḥvā-yı⁴⁰⁹ وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ⁴⁰⁹ 'ālem-i berzaḥuñ lā yu^c add ve lā yuḥşā (41) olan 'acibe ve ḡaribesindendür. Ḥattā aḥvāl ve maḳamāt ve müşāhedāt ve mükāşefāt ve ta'bîr-i vāḳı'āt ve te'vîl-i menāmātdan erbâb-ı mücāhedāta [5b] (1) her ne ki münkeşif olursa bu 'ālem-i berzaḥuñ esrārına vāḳıf olduğı miḳdārcadur. Ve bu 'ālem-i mülk ve şehādetde olan

⁴⁰⁴ Her şeyin meleği vardır.

⁴⁰⁵ Her damla ile bir melek indirir.

⁴⁰⁶ Ahzâb 33/62: Allah'ın kanununda asla değışme bulamazsın.

⁴⁰⁷ Yâsîn 36/83: Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir!

⁴⁰⁸ Sana olan hayranlığımdan şaşırıp kaldım, tut elimden ey kendinde şaşıp kalanlara yol gösteren.

⁴⁰⁹ Mü'minûn 23/100: Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.

eflāk ve ‘anāşır ve mevālīd-i şelāşe (2) ve levāzım-ı mezkūrātdan olan evzā‘ ve ecnās ve envā‘ ve hārekāt ve kemmiyyāt ve keyfiyyāt ve sāyır-i meķūlāt ve ‘ālem-i insāndan zūhūra gelen (3) aḥvāl ve ef’āl ve aķvāl, ‘umūmen ‘ālem-i berzahūñ tefāşıl ve mezāhiri olup cümlenüñ merāci‘-i rücü‘ı şuver-i mütenāsibede müşāhede olunmaķdadur. (4) Kemā ķāle te‘ālā: ⁴¹⁰ اَفْحَسِبْتُمْ اَنْمَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنْكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ve ķāle ‘aleyhisselām: ⁴¹¹ اِنَّمَا هِيَ اَعْمَالِكُمْ تَرَدُّ عَلَيْكُمْ nāzm:

هر آن چیزی که در عالم عیان است

چو عکس از آفتاب آن جهان است (5)

که محسوسات از آن عالم چو سایه است

که این چون طفل و آن مانند دایه است ⁴¹²

Ammā ‘**Ālem-i şehādet**; ki ‘ālem-i ḥāķ (6) daḥı dirler, ‘arşdan ferşe ve felekü’l-eflākdan merkez-i ḥāke gelince āşār-ı merātīb-i tecelliyyātdan ‘ibāretdür. Pes şol nesne ki ḥevāss-ı zāhirenüñ ḥükmünde ola, (7) aña ‘ālem-i şehādet ve dūnyā ve ḥāric ve tecellī-i şāliş iṭlāk iderler. Ammā ‘**Ālem-i nāsūt**; ki insānlık ‘āleimidür. Cemī‘-i merātīb-i müteḥāķķıķanuñ hey’et-i (8) cem‘ıyyesinden ‘ibāretdür. Zırā ḥāķıķat-ı ādemiyye ki aña laṭife-i müdreke-i rabbāniyye ta‘bīr iderler, zübde-i sırr-ı melekūtdur. Ve laṭife-i müdrike-i mezkūre, ‘ālem-i (9) rūḥānī ve cismānīden terkīb olunup ekmel-i mevcūdāt ve ‘illet-i ġā‘ıye-i maşnū‘āt olmuşdur. Ve ‘inde ehli’l-başıreti ve’t-taḥķıķ, beynehu ve beynellāh (10) vāşiṭa yoķdur. Ve ol ekmel-i mevcūdāt şol sırr-ı Muḥammedī ve ḥāķıķat-ı Aḥmedī’dür ki ⁴¹³ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْكُونُ ile ta‘rīf olunup ve Dāvūd ‘aleyhisselāma (11) vaḥy-i ilāhī gelüp و یا داوود خلقت محمداً لاجلی و خلقت ولد آدم لاجل محمد و خلقت ما خلقت لاجل ولد آدم فمن اشتغل بی سقت ما خلقت (12) لاجلی الیه و من اشتغل بما خلقت ولد آدم لاجل محمد و خلقت لاجله حججته عنی ⁴¹⁴ buyurulmuşdur. İmdi merātīb-i mezbūre ceberūt ve melekūt ve mülke münḥaşara olup çün ki nūr-ı (13) şubḥ-ı velāyet ufuk-ı ezelden ṭulū‘ eyleye, eşi‘a-i lema‘āt ve şevāriķ-ı bāriķātıyla sırr-ı icād-ı kevn ve sırr-ı ķader eşfiyāya

⁴¹⁰ Mü‘minūn 23/115: "Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"

⁴¹¹ Size geri dönen sizin kendi amellerinizdir.

⁴¹² Alemde ayan olan her şey, o cihanın güneşinin bir yansıması gibidir. O alemin mahsusatı gölge gibidir, bu dünya bebek o dünya ise anne gibidir. (**Gülşen-i rāz**)

⁴¹³ Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.

⁴¹⁴ Ey Davut Muhammed’i kendim için yarattım, Âdem’in çocuklarını da Muhammed için yarattım, yarattığım her şeyi de Âdem’in çocukları için yarattım. Kim benimle meşgul olursa kendim için yarattıklarımı ona eriştiririm, kimde onun için yarattıklarımınla meşgul olursa kendimi ondan gizlerim.

nümāyān olur ve bū hālde (14)⁴¹⁵ ان الله تعالى خلق ما^ع nāsı āşikār olup سبقت رحمتى على غضبى
⁴¹⁶ Āh ey dil-i āvāre! Şimdenşoñra keşf-i esrāre ruḥşat yokdur. Zīrā bundan ziyādeye ḥavza
 kıılinsa mufzī-i ifşā'-i (16) sırr-ı kader olur. İfşā-i sırr-ı kaderden ḥod ekābir-i tarīkat
 nehy idüp⁴¹⁷ القدر سرّ الله فلا تفشوه⁴¹⁷ buyurmışlardır. Kıt^ع a:

(17) سخنم شد بلند و می ترسم

که مرا چیزی از دهان بجهد

رهنورد بیان عجب شد سست

ترسم از دست من عنان بجهد⁴¹⁸

(18) Ammā 'Ālem-i lāhūt; ya^ع nī zāt-ı baht ki cemī^ع-i esmā ve şifāt-dan
 mu^ع arrādur; emr-i i^ع tibārīdūr. Zīrā zāt cemī^ع-i esmā ve şifāt-ı kemāliyye ile (19)
 bākī-i lā-yezāl olup ve esmā ve şifāt-dan te^ع arrī ve ne i^ع tibār-ı tecerrüd ve ıtlāk ile zāt-
 ı bahtda ḥükm daḥı mümkün degüldür. Zīrā ol daḥı (20) i^ع tibārāt-dan bir i^ع tibārdur.
 Zāt ise min ḥayşü hiye'z-zāt cemī^ع-i i^ع tibārāt-dan mücerred ve 'ārī farz olunmuş idi ve
 bilcümle ol ḥazretde (21) cemī^ع-i ağıyār ve şuver-ı āşār müstehlek ve lā-şey'i maḥz
 olup aḥkām-ı 'uḫül ve şuver-i 'ilmiyye ise cümle āşār ve ağıyārdandür. Kemā kāle
 ان لله سبعين الف حجابٍ من نورٍ و ظلمةٍ لو كشفها لاحرقت سبحات وجهه كلّ (22) اleyhi ve sellem:
⁴¹⁹ Pes zāt-ı baht ve muṭlaḫ-ı vüçüd (23) bi i^ع tibārī'l-mezkūr ma^ع ḫül olmaz,
 fe-keyfe ki maḥkūmun 'aleyh ola? Ḥāl ān ki mevcüddur ve ma^ع ḫüldur, vüçüd-ı
 muṭlaḫdur. Fe izā kāne kezālik (24) ḥāletān-ı mezkūretāna kıyāsen fenā ve beḫā ve
 te^ع ḫkul-i muṭlaḫ vüçüd, nazar-ı mevcüd-ı muṭlaḫdur. Pes çün ki 'ārif-i vākıf fenādan
 beḫāya gele (25) ḥaḫīkatde mertebe-i mezbūre mir'āt-ı ādemde zühür iden esmā ve
 şifāt ile şu^ع ūr-ı zāt be şu^ع ūr-ı zāt olur. Beyit:

بر مرتبه ها همه گذر کرد (26)

انسان شد و نام خود بشر کرد⁴²⁰

⁴¹⁵ Rahmetim gazabımı geçti. (Müsned, VII, s. 127 nr. 7279)

⁴¹⁶ Allah teala cehennemi bir rahmet kırbacı olarak kullarını cennete sevk etmek için yaratmıştır.

⁴¹⁷ Kader Allah'ın sırrıdır, onu ifşa etmeyin.

⁴¹⁸ Sesim yükseldi, ağzımdan bir şey çıkacak diye korkuyorum. Söz elçisi inanılmaz gevşedi, gem elimden çıkacak diye korkuyorum.

⁴¹⁹ Allah'ın nur ve karanlıklardan yetmiş bin örtüsü vardır. Eğer bu örtüleri kaldırırsa gözü O'nu idrak edeni yakıp yok eder. (İbn-i Mâce, I, s. 711, nr. 196)

⁴²⁰ Tüm mertebeleri geçti, insan oldu ve kendi ismini "beşer" yaptı.

Faşl: ‘İlm-i şerîfe nihân olmaya ki laṭife-i rabbāniyye ve hey’et-i cem‘iyyet-i (27) esmā’iyye-i ḥaḳīkat-ı insāniyye ki maḥtid-i ğayb-ı hüviyyetden tenezzül idüp meretebe-i vaḥdet-i mizāciyye-i nāsūtiyyeye muşādefe idinceye degin ber müceb-i (28) ⁴²¹ خمرت طينة آدم بيدي اربعين صباحا merātīb-i külliye-i erba‘iniyyeden ‘ubūr itmişdür; ya‘nī şifāt-ı seb‘a ve ‘uḳūl-i ‘aşere ve eflāk-i tis‘ā (29) ve kevākib-i seb‘a ve ‘anāşır-ı erba‘a ve mürekkebat-ı şelāşe. Pes çün ki ḥaḳīkat-ı mezbûre ḳavs-ı tenezzülde istikmāl bula noḳta-i vaḥdet-i zātīye mebde’iyyete (30) muḳābil düşer. Zīrā hareket-i vücūd devrī ve ṭavr-ı seyri kevrī olmağla hareket ve rücū‘ cānib-i mebde’e olur. Felihāzā ‘aded-i tekmil-i insānī daḥı (31) erba‘ine munḥaşır olup ⁴²² فتمّ ميقاتُ ربِّه أربعين ليلةً kerimesiyle bu ma‘nāya işāret buyuruldu. ⁴²³ و من اخلص لله اربعين صباحا ظهرت (32) بتاييع الحكمة من قلبه. Ammā ḳalb-ı insānī çün ki şifāt-ı seb‘a-i zātīyye cem‘iyyetinden (33) zūhūra gelmişdür, lācerem her bir şifāt ḳalbde bir ḥāceti iḳtiżā idüp merāci‘-i rücū‘ ve ma‘āric-i ‘urucda ḳalbe yedi ṭavr u ḥāl zūhūr ider ki (34) zūhūrāt-ı mezbûreye aṭvār-ı seb‘a-i ḳalbiyye ta‘bīr olunur. Ya‘nī evvel ḳalibī, şānī nefsi, şāliş ḳalbī, rābi‘ sırrī, ḥāmis rūḥī, (35) sādīs ḥafīyy, sābi‘ ḳaybu’l-ḡuyūbdur.

Pes **ṭavr-ı ḳalibī** oldur ki seyri sālīk evvelā ḳayb-ı melekūtī-i arzī ve keyfiyyet-i ḥudūş-i mizācda imtidād-ı (36) ‘arzī ve irtibāt-ı eczā’-i bedende ‘ālem-i ma‘den ve nebāta düşer. Ve bu mertebede ḥuşūle gelen ‘ilm-i esbāb ḥıfz-ı şerāyit-i inti‘āş ve işlāḥ-ı (37) umūr-ı ma‘āşuñ ādāb ve a‘māline müte‘allīḳ olup meretebe-i mezbûre aşḥābınuñ şalātı iḳāmet-i evzā‘-ı şer‘iyye ve edā’-i erkān-ı ‘örfiyye (38) ve ber vefḳ-ı evāmīr-i nebeviyye ma‘āşī ve muḥālefātın neyh ile olur.

Ve **ṭavr-ı şānī** ki ṭavr-ı nefsidür, ol bir ‘ilm-i şerīfdür ki vāsıta-i (39) ḳuvvet-i ‘ameliyye ile ḳayb-ı ḳuvvet-i nazariyyeden müstemmede olan aḥlāk ve fezāyil ve işlāḥ-ı ma‘āde ve taḥşil-i ḥüsn-i ḥişāle müte‘allīḳ olup (40) meretebe-i mezbûre aşḥābınuñ şalātı ḥuzū‘ ve ḥuşū‘ ve ḥavf ile recā beyninde itmīnān ve rūsūḥ olur. Ve melekāt-ı rediyye ve hey’āt-ı (41) mürediyeden ictināb ḳılır.

Ve **ṭavr-ı şāliş** ki ḳalbīdür, ol bir ‘ilm-i yaḳīnīdür ki vāsıta-i ‘aḳl-i nazārī ve inkişāf-ı ḥaḳāyık-ı nūriyye ile [6a] (1) sırr-ı ḳaybīden müstemmede olan şifāt-ı

⁴²¹ Âdem’in hamurunu kendi elimle kırk sabah yoğurdum.

⁴²² A’raf 7/142: Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı.

⁴²³ Kim kırk sabah Allah’a ihlas ile yaklaşırsa o kimsenin kalbinden lisanına hikmet pınarları zuhur eder. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 224, nr. 2361)

kemāliyye-i insāniyyeye müte‘allık olup meretebe-i mezbüre aşhābınıñ şalātı murāqabe ve huzūr olur ve fuzūl ve gāfletten (2) tenahhī gösterir.

Ve **ṭavr-ı rābi‘** ki ṭavr-ı sırrıdır, ol bir ‘ilm-i haqıķi ve şuhūd-ı zevkīdür ki müsāmerāt-ı ğaybiyye ve muḥāzarāt-ı esrār-ı lā-reybiyye vesātetiiyle ğayb-ı rūhiden (3) müstemidde olan tecelliyyāt-ı aşāriyye ve müşāhede-i haqāyık-ı envāriyyeye müte‘allık olup meretebe-i mezbüre ibtidā’-i meretebe-i ‘ayne’l-yaķın ve intihā’-i meretebe-i ‘ilme’l-yaķındır; (4) ve bu meretebe aşhābınıñ şalātı, ber feḥvā-yı ḥadıṣ-ı şerīf⁴²⁴ المصلّي يناجي ربه⁴²⁴ āyine-i āsarde şuhūd-ı vech-i Bākī ile münācāt ve mükāleme ve şuver-ı aġyārdan i‘ rāz (5) ve ḥaṭāyır-ı envāra i‘ tikāfdan inşirāf ile olur.

Ve **ṭavr-ı ḥāmis** ki laṭife-i rūḥiyyedür, ol bir ‘ilm-i zevkī ve ledünnīdür ki⁴²⁵ حسنات الابرار سيئات المقربين ile (6) vaşf olunan erbāb-ı müdānāt ṭavr-ı ‘uruc-ı rūḥānīde zuhūr-ı şifāt-ı ḳalbiyye sebebi ile tuġyāndan ictināb ve müşāhede-i tecelliyyāt ve mu‘āyene-i esrār-ı esmā (7) ve şifāta müte‘allık olup bu meretebe aşhābı daḥı şalātinde ber feḥvā-yı⁴²⁶ الصلاة معراج المؤمن⁴²⁶ nāyil-i maḳām-ı ḳurb-ı “ḳābe ḳavseyn” olur.

Ve **ṭavr-ı sādīs** ki (8) laṭife-i ḥafıyyedür, ol bir ‘ilm-i icmālīdür ki vesīle-i subuḥāt-ı ḥavāṭıf-ı şifāt-ı celāliyye ve zerī‘a-i cezebāt-ı ‘avāṭıf-ı tecelliyyāt-ı cemāliyye ile ğaybu’l-ġuyūbdan (9) müstemidde olan esrār-ı muḥabbet ve şuver-ı fikriyyeden ve nuḳūş-ı ‘ilmiyye ve niseb-i ‘aḳliyyeden tefrīd-i bāṭına müte‘allık olup meşhed-i mezkūrde olan (10) şalāt, iḥtefā-i ḥükmi enāniyyet ve intifā’-i işneyniyyet ile münācāt-ı ḥafıyye ve münāġāt-ı ma‘neviyyedür. Ve meretebe-i mezbüre nihāyet-i mesīr-i sāyirān-ı ilallāh (11) ve ġāyet-i meslek-i sulūk-i sālikān-ı rāhdur.

Ve **ṭavr-ı sābi‘** ki laṭife-i aḥfādür, ol ğaybu’l-ġuyūbdur ki fenā’-i haqıķi ve ḥelā’-i zātī-i sālikdür; bir ḥadde deġin ki (12) sālik-i fānī, fenā ve ḥelā’dan daḥı ḥālī ve fānī olup kendünüñ ‘adem-ı āşlisine rucū‘ ider. Ve ol ḥālde maḥz fazl-ı sübhāniden ‘ināyet buyurulan (13) ḥil‘at-ı beḳā billāhı ber-düş ve şarāb-ı ṭahūr-ı muḥabbet-i zātiyyeyi⁴²⁷ فأحببت أن أعرف⁴²⁷ nūş idüp sāḥil-i baḥr-ı eḥadiyyetde⁴²⁸ فخلقت الخلق⁴²⁸ surūd ve naġemātına (14) āheng tutar. Ve ḥumḥāne-i tecellī-i zātiden ḥāk-i ḳābiliyyāt-ı māhiyyāt-ı kevniiyye ve haqāyık-ı ilāhiyyeye sāķi-i şarāb-ı ma‘rifet-i

⁴²⁴ Namaz kılan kimse rabbiyle sessizce konuşmaktadır. (Abdürrezak, **Musannef**, II, s. 498, nr. 4217)

⁴²⁵ Ebrār’ın iyilikleri mukarrabin yanı yakınlaştıırılmış kulların kötülükleri mesebesindedir. (**Keşfü’l-Hafā**, I, s. 357, nr. 1137)

⁴²⁶ Namaz müminin miracıdır.

⁴²⁷ “...bilinmek istedim...”

⁴²⁸ “...halkı yarattım...”

⁴²⁹ olup ba‘d ez ān (15) ol şarāb-ı rūḥ-efzānuñ cür‘asını zemīn-i isti‘dādāt-ı a‘yān-ı merātib-i sāyireye reşş idüp ḥattā cür‘a-i āḥirīn tih-i dest-i ḳābiliyyet-i ādeme (16) devr ider. Nitekim dimişlerdür: Şi‘r:

شرینا و اهرقنا علی الارض مراماً
وللارض من کاس الکرام نصیب⁴³⁰

Neşr: Āh ey mest-i medhūş-ı ḥubb-ı zātī! Zāmīr-i munīre (17) rūşen olsun ki zıkr olunan cür‘alarına cür‘a-i mezbūre-i ḥaḳīreyi taleb ile ḥālet-i evlāya rücū‘ idüp mecnūn olurlar. Nitekim bu beyt-i şerīf ile ictinān-ı (18) mezbūre işāret olunmuşdur. Şi‘r:

ساقیا بر خاک ما چون جرعه‌ها می‌ریختی
گر نمی‌جستی جنون ما چرا می‌ریختی؟⁴³¹

Neşr: Pes eger ḥālet-i mezbūre-i evvel fenā‘-i muṭlaḳ (19) ve bāḳī-i bi‘l-Ḥaḳḳ’da şābit ve dāyım olup ve cemī‘-i zerrāt-ı kāyināt ve tamām-ı merātib-i a‘yān-ı mümkinātde anuñ nisbeti ‘ale’s-seviyye vāki‘ olup vücūb-ı imkānī-i zātī (20) ve faḳr-ı ḥaḳīkī ile muttaşif ve muteḥaḳḳıḳ olursa ol zamānda anuñçün ḥuşūşiyet-i ta‘ayyūn cihetini tekmīle ḥālet-i muntazıra ḳalmaz. Velākin vücūd min ḥayşū‘l-vücūd bilā te‘ayyūn (21) esmā ve şifāt olmaduğuna binā‘en ol maḫzar-ı kāmīl ve neşve-i şāmīl ki ma‘nāda hem küll ve hem muḥīṭ-ı küll ola, her bir neşvede bürüz itmek zārūret olur. (22) Anuñçün dimişlerdür, şi‘r:

جزو درویشند جمله جزء و کل
گر نباشد جز و کل درویش نیست⁴³²

Neşr: Ammā ḥālet-i mezbūre esmā ve şifāt-ı külliyyenūñ besāyiṭi (23) i‘tibār olunan edvār-ı erba‘a ki devre-i ‘uzmā‘-i ‘ilim ve devre-i kübrā‘-i ḥayāt ve devre-i vustā‘-i ḳudret ve devre-i şuğrā‘-i irādetdür, edvār-ı (24) mezbūrenūñ merātib-i külliyye-i ferdiyye-i cem‘iyye ve cem‘iyyetü‘l-cem‘iyyesinde seyr iden ‘ārif-i muḥaḳḳıḳ ve kāmīl ve mükemmil muteḥaḳḳıḳuñ zerrāt ve neş‘āt-ı

⁴²⁹ “...bilinmek için.”

⁴³⁰ İçtik ve bir yudum da yer yüzüne döktük. Yeryüzünün sömert olanların kadehinden nasibi vardır.

⁴³¹: Ey sâki! Bizim toprağımıza kadehler boşaltırken, madem cünun ve delilik aramıyordun, neden bize içki koyuyordun? (Divân-ı Kebîr, gazel nr. 2781)

⁴³² Cüz ve küllün hepsi dervişin parçalarıdır. Cüz ve küll olmasa derviş de olmaz.

kemāliyyesinde (25) ma‘lūm olur, ğayrıda olmaz. Āh ol kāmīl ve mükemmīl, şol
ķuţbu’l-aķţābdur ki eflāk-i vücūd min evvelihī ilā āħirihi anuñ üzerine devr ider.

و هو واحد (26) منذ كان الوجود إلى الأبد الأبدین، ثم له مظاهر فى ملابس فىسمى باعتبار لباس لا یسمى باعتبار لباس
آخر، فاسمه الاصل الذى له محمد، وكنيته (27) أبو القاسم، ووصفه عبد الله، ولقبه شمس الدين. ثم له باعتبار ملابس أخرى أسماء، و
له فى كل زمان اسم لا یلیق بلباسه فى ذلك الزمان (28) ثم إياك أن تتوهم شيئاً فى هذا التحقیق من مذهب التناسخ حاشا لله و حاشا
رسوله أن یكون ذلك بل إنّ رسول الله صلى الله علیه و سلم (29) بصورة كملها لیعلی شأنهم فهم خلفاً وهو فى الظاهر وهو حقیقتهم فى
الباطن.⁴³³

Gülşen-i rāz.

تناسخ نبود این از روی معنی

ظهوراتی ست در عین تجلی⁴³⁴ (31)

Neşr: Elhāşıl bu tafşilātdan murād sırr-ı Muħammedī ve nūr-ı Aħmedī’nüñ
şuver-i kümmelde zühūrı ve āfitāb-ı ĥaķīķat-ı muştafavıyyenüñ (32) burūc-ı ķulūb-ı
kāmīlānda biħayşü isti‘dādhim bürüzudur, yoħsā ĥāşā ĥulūl ve tenāsuħa telmīħ
degüldür. Zirā tenāsuħ cümle enbiyā ve evliyānuñ merdūdı ve felāsefedēn (33) ba‘zı
ţabāyi‘ iyyelerüñ evhām-ı fāsidesidür. Nitekim Şeyħ ‘Attār daħı dimişdür: Şi‘r:

تناسخ حکمت یونان زمین است

مرا زان هیچ نه عین القین است

تناسخ دورت اندازد ز دیدار (34)

مر این یک نکته را از جان نگه دار

تناسخ مر تو را کی ره نماید؟

ترا اندوه خود آخر فزاید

تناسخ چیست؟ مر کفر و ضلالت (35)

مخوان این جایگه علم جهالت⁴³⁵

⁴³³ O, varlığın başlangıcından sonsuza dek birdir. Sonra onun, libaslarda zuhur edişi vardır, bir libas açısından isimlendirilirken, başka bir libas açısından adlandırılmaz. Onun, kendisine âit asıl ismi Muhammed’dir. Künyesi Ebu’l-Kâsımdır. Vasfı Abdullah’tır. Lakabı Şemsüddîn’dir. Onun başka libasları açısından da isimleri vardır. Her zamanda onun ayrı bir ismi vardır ki, o isim o zamandaki libasına uygun/lâyük değildir. Sonra, sen sakın bu hakikatı tenâsuh (reankarnasyon) ile karıştırmayasın. Allah’ı ve Rasûlünü bundan tenzih ederiz. Bilakis Rasûlullah (sav), tamamlamış olduğu sûret ile onlardan yücedir. Onlar, O’nun zâhirde halifeleri olsa da, O, bâtında onların hakikatidir.

⁴³⁴ Bu, mânâ olarak tenâsuh değildir, tecellinin ayınında bir zuhûrâtır.

Hātıme der zıkr-i menākıb: kâle resûlullah şallallâhu ‘aleyhi ve sellem: (36)

عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة⁴³⁶

Ey tâlib-i şâdık ve müstemi‘ -i ‘aşık! Hâzret-i Vâcibu’l-vücüb ve Hâliku’l-
hâlâyiğ zıkr ü beyâne tahrîz ve teşvîk için (37) habîbi Seyyidü’l-murselîne hadîs-i
kudsî ile⁴³⁷ انا جليس من ذكرنى buyurup ve güftâr-ı dürer-bâr-ı nebiyy-i muhtârdan
من اراد ان
vârid olup ve sultân-ı aşhâb-ı tarîkat, burhân-ı erbâb-ı
438 مع اهل التصوف (38) مع الله فليجلس
hâkîkat, taht-nişîn-i âzādî, Cüneyd-i Bağdādî kuddise sırruhudan (39) “Tâlibân-ı
İlâhî’ye kelimât-ı evliyâ ve hikâyât-ı aşfiyâdan nef‘ ve fâide var mıdır?” deyü su’âl
olunduğda bu vechle cevâb vermişler ki: “Ne‘em! (40) Mücâhedede şebât-ı kadem ve
müşâhedede takviyyet-i kalb huşûle gelür.” Tekrâr isitsfâr olunup “Bu cevâba
Kur‘ân-ı Kerîm’de dağı delîl var mıdır?” (41) didiklerinde,⁴³⁹ وَكَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ
kerîmesi delîl-i vâzihdur buyurmuşlar. Bâ huşûş kümmel-i ‘ârifinüñ maqâmât ve
hâlâtını [6b] (1) naqıl ve rivâyetde olan fevâid-i celîlenüñ birisi budur ki
mudde‘iyân-ı bî-hâlet ve câhil-dilân-ı şüfi-şüret olan her bir şâl ve nemed-püşuñ
dâm-ı tezvîr (2) ve mânend-i murğ-ı şafir olan ‘ibârât-ı mesrûkalarına firîfte olmayup
hışâl-i hamîdeleri zıkr olunan aşhâb-ı maqâmât-ı behiyye ve erbâb-ı derecât-ı seniyye
(3) aḥvâline anlarda ‘adem-i muvâfaqat müşâhede eyledikde cîd-i irâdeti anlaruñ
taşarruf-i vesâvis-i şeytâniyyesinden ḥalâş olup câdde-i şırâṭ-ı aḳvem (4) ve mirşâd-ı
tarîḳ-ı ememden munşarif olmazlar ve istimâ‘-ı kelimât-ı ḥayât-baḥşlarıyla
müstemi‘ân-ı müste‘iddân-ı müstes‘id olduğda hem-şohbet-i rûḥ-ı pür-fütûḥları (5)
meşâbesinde olup evşâf-ı celîle-i mezbûre ve aḥlâḳ-ı cemîle-i mesfûre ile muḥallî bir
şâhib-i devletüñ dâmen-i himmetine teşebbüs kılip vesâṭet-i şohbet-i şerîfeleri ile (6)
sa‘âdet-i ebediyyeye nâyil ve râbıṭa-i muşadifeleri ile devlet-i sermeddiyeye vâsıl
olmağa ‘azîmet iderler. Pes ber ḥükm-i muḳaddimât-ı mezkûre maşdûḳ-ı (7) علماء امتى
440 zümresinden olup defâyin-i kunûz-i
441 ve mevşûf-ı⁴⁴¹ كانباء بنى اسرائيل

⁴³⁵ Tenâsüh Yunan’ın hikmetidir ve onun yanlış olduğuna aynülyakîn derecesinde inanıyorum. Tenâsüh seni vuslattan uzaklaştırır, bu sözü benden duymuş ol! Tenâsüh hiç sana yol gösterir mi? Göstermez ve aksine senin kederini arttırır. Tenâsüh ne midir? Küfür ve dalâlet. Bu mertebede cehâlet ilmi okuma. (Cevherüzzât)

⁴³⁶ Salih kimseler anıldığında rahmet iner. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 70 nr. 1772)

⁴³⁷ Ben beni zıkr edenin celîsiyim. (İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, s. 210 nr. 1291); Keşfü’l-Hafâ, I, s. 201 nr. 611)

⁴³⁸ Her kim Allah ile oturmak isterse tasavvuf ehli ile otursun.

⁴³⁹ Hud 11/120: (Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz.

⁴⁴⁰ Ümmetimin âlimleri İsrailoğulları’nın peygamberleri gibidir. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 64 nr. 1744)

⁴⁴¹ Ah! Kardeşlerimi ne kadar çok özledim.

ma' arif-i ilāhiyye ve ḥazāyin-i rumūz-ı ḥaḳāyīḳ-i nā-mütenāhiyye olan (8) pişvāyān-ı ehl-i tarīkatden evvelen manzūr-ı naẓar-ı ḳayyūmī ve maḥrem-i bār-gāh-ı ḳurb-ı deyyūmī Mevlānā Celālūddīn-i Rūmī ḳuddise sırruhunuñ vālid-i mācidleri olan (9) sulṭānu'l-ulemā ve'l-meşāyiḥ Bahāuddīn el-Veled Muḥammed bin el-Ḥüseyn bin Aḥmed el-Ḥaṭīb ḳaddesellāhu sırrahunuñ bi-tarīḳi'l-icāz ba'z-ı aḥvāl ve maḳāmāt (10) ve menāḳıb ve kerāmātını beyān için semend-i himmete zīn-i efkār vaẓ' olunup semt-i tıbyāne refṭār için taḥrīk-i licām-ı güftār ḳılındı. Ve billāhi't-tevfīḳ ve'l- ināyeti (11) ve lehü'l-işmeti ve'l-hidāyeti. Beyit:

گر مجال گفت بودی گفتنی ها گفتمی

حق ز من خوشتر بگوید تو مهل فتراک دین⁴⁴²

Neşr: Pes ma'lūm ola ki imām-ı e'imme-i zamān, şeyḥ-i (12) meşāyiḥ-i cihān, sulṭānu'l-ulemā Bahā'-i Veled Muḥammed ḳaddesallāhu remsehunuñ telkīn ve ḥırḳası bābında iki rivāyet vardır. Ya'nī bir rivāyetde pederleri (13) Aḥmed Ḥaṭībī'den ḥırḳa-püş olup Aḥmed-i Ḥaṭībī daḥı İmām Aḥmed-i Ğazzālī, ol daḥı Ebūbekir e'n-Nessāc'dan, ol daḥı Muḥammed-i Züccāc'dan, ve ol Ebūbekir-i Şıblī'den (14) anlar daḥı Cüneyd-i Bağdādī ve Serīyy-i⁴⁴³ Saḳaṭī ve Ma'rūf-ı Kerḫī ve Dāvūd-ı Tāyī ve Ḥabīb-i 'Acemī ve Ḥasan-ı Başrī ve İmām 'Alī kerremallāh vecchudan (15) ḥazret-i Faḥr-i Kāyināt, 'aleyhi atyebū't-taḥiyyāta müteselsil olurlar. Ve bir rivāyetde sulṭānu'l-ulemā, maḥrem-i bārgāh-i kibriyā, Necmüddīn-i Kübrā'dan mülāḳḳan olup (16) anlar daḥı 'Ammār bin Yāsir'den ve anlar Ebu'n-Necīb-i es-Sühreverdi ve anlar daḥı Vecīhüddīn el-Ḳāḏī ve anlar Muḥammed-i Bekrī, anlar daḥı Aḥmed-i Deynūrī, ol daḥı Mimsād-ı (17) Deynūrī, anlar daḥı Cüneyd Bağdādī'den mülāḳḳan olmuşlardır ki rivāyet-i mezbūre tevbe ve ḥırḳa cihetindedür. Ammā min ḥayşü'soḥbet olan 'an'aneleri (18) Ebu'n-necīb İmām Aḥmed-i Ğazzālī ile soḥbet idüp anlar daḥı Ebūbekir e'n-Nessāc, ol daḥı ebū 'Alī-i Fārmedī, ol daḥı ebū'l-Ḳasīm-i Gürgānī, ol daḥı Ebū 'Oşmān-ı (19) Maḡribī, ol daḥı Ebū 'Alī-i Kātīb, ol daḥı Ebū 'Alī-i Rūdbārī'den Cüneyd-i Bağdādī'ye mülḥaḳ olurlar. Pes tevbe ve ḥırḳa ve telkīn didkleri kendüyi terbiye iden (20) pīr-i tarīkatdür. Ve soḥbet i'tibār ittikleri ba'de't-temkīn ve ṭavr-ı sülūki tekmīlden soñra

⁴⁴² Söyleme mecalim olsa, nice söylenilecek şeyler söyledin! Fakat Hak benden daha iyi söyler, sen dinin izini bırakma. (**Divân-ı Kebîr**, gazel nr. 730 (ilk mısra) ve gazel nr. 1937 (ikinci mısra))

⁴⁴³ Yazmada: Sırrī

şoĥbet-i ŧeriflerinden niçe kemālāt daĥı ĥuŧüle getürdüĝi e' izzedür, (21) ħaddesallāhu ervāhehüm ve tayyeballāhu enfāsehüm ve efāze 'aleynā birrehüm ve iĥsānehüm. Naĥl-i ŧaĥiĥ ile rivāyet olunur ki Bahāüddīn-i Veled Muĥammed ħuddise sirruhunuñ (22) neseb-i ŧerifleri rızā'-i ⁴⁴⁴ وَجْهَ رَبِّهِ الْأَعْلَى ve ŧaĥib-i cāh-i ⁴⁴⁵ وَلَسَوْفَ يَرْضَى sened-i ehl-i tecrīd, seyyid-i erbāb-ı tefrīd, muĥācirīn ve enŧāruñ (23) efdāl ve evlāsı, Ĥabīb-i Kirdĝār'uñ ĥalife-i ūlāsı Ebübekīr 'Abdullāh bin 'Oŧmān e'ŧ-ŧıddīĥ rađiyallāhu 'anhaya muttaŧıl olup cemī'en ecdād-ı 'izāmı (24) 'ulemā'-i fuĥūl ve mutābī'ān-ı senen-i sünen-i resūl olup her biri ĥıttā-i Belĥ'de ehl-i taĥvā ve ŧaĥib-i fetvā olmuŧlar idi. Ebübekr-i ŧıddīĥ'e müntheī oluncaya dek (25) neseb-i ŧerifleri bu ūslūb ile zabt olunmuŧdur: Bahā'-i Veled Muĥammed bin el-Ĥüseyin Aĥmed bin Maĥmūd bin Mevdūd bin ŧābit [bin] Müseyyib bin Muĥahher bin Ĥammād bin (26) 'Abdurraĥmān bin Ebī Bekr e'ŧ-ŧıddīĥ rađiyallāhu 'anhum ecme'in.

Naĥl olunur ki, sultān-ı Ĥorāsān olan 'Alāüddīn Muĥammed Ĥārezmŧaĥ (27) bir gece vāĥı'asında ĥazret-i Seyyid-i Kāyināt 'aleyhi ekmelü't-taĥıyyātuñ ru'yet-i cemāl-i ferĥunde-fāl-i bī-miŧālleriyle müstes'id olduĝda "Ey 'Alāüddīn Muĥammed (28) gerekdür ki duĥterüñi yār-ı ĝarım Ebübekr-i ŧıddīĥ evlādından Ĥüseyin-i Ĥaĥībī'ye tezvīc eylesesin." deyü fermān-ı 'ālīŧānları ŧādır olmaĝıla imtiŧālen li'l-emrihi'l-'ālī (29) kerīmesini Ĥüseyin-i Ĥaĥībī'ye nikāĥ idüp bi-taĥdīr-i mücidü'l-ekvān Bahāüddīn Veled ŧulb-ı pederden raĥm-i mādere nüzül idüp nüh māĥ (30) mürürundan ŧoñrā sırr-ı kümündan 'ālem-i mülke bürüz eyledi. Ve sinn-i ŧerifleri dü-sāle olduĝda peyk-i mübeŧŧir, a' nī kābızu'l-ervāĥ ĥazret-i Eĥadiyyetden (31) ⁴⁴⁶ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً elĥāb ile mu'anven nāme-i ilāhī getürmekle hemān ol an ber müceb-i fermān rūĥ-ı revānı (32) evc-i ceberūta ŧayerān idüp bu fenā'-i bī-ĥıyāmdan 'ālem-i beĝā'-i ber-devāma ĥıramān oldu, ve ebedü'l-ābād ⁴⁴⁷ فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ (33) āŧiyānında mekān baĝladı. Pes Bahā'-i Veled daĥı sinn-i temyīze iriŧdikde, taĥŧil-i 'ulūm-ı dīniyye ve tekmīl-i ma'ārif-i yaĥīniyyeye iŧtiĝāl idüp ĥuvvet-i (34) isti'dād ile az zamānuñ içinde baĥr-ı zehĥār-ı bī-sāĥil ve maĥbūb ve maĥbūl-i ehl-i dil oldu. Ve bilcümle 'ulūm-ı zāhire ve bāĥnede kemāl-i ĝāyete nāyil olmaĝıla (35) erbāb-ı ĥācāt aĥŧā-yı Ĥorāsān'dan Belĥ'e ŧedd-i raĥl idüp

⁴⁴⁴ Leyl 92/20: (Yaptıĝı iyiliĝi) ancak yüce Rabbinin rızasını istediĝi için (yapar).

⁴⁴⁵ Leyl 92/21: Elbette kendisi de hoŧnut olacaktır

⁴⁴⁶ Fecr 89/27-28: (Allah, ŧöyle der:) "Ey huzur içinde olan nefis!" "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!"

⁴⁴⁷ Kamer 54/55: Muktedir bir hükümdarın katında, doĝruluk meclisindedirler.

mesâyil-i dîniyye su'âl iderler idi. Ve cenâb-ı fażîlet-me'âbları ol zamânda (36) mütedâvil olan ziyî-i 'ulemâda olup ba' de'ş-şalâti'ş-şubh 'aşre qarîb oluncaya deġin talebeye tadrîs-i 'ulûm-ı dîn idüp takvîyet-i İslâm ider idi. (37) Ve ba' de'l-'aşr, mülâzimân-ı 'atebe-i menî' alarına keşf-i haġâyîk-ı ma'ârif ile rehnümâlık buyururlar idi. Ve yevmü'l-işneyn ve rûz-ı cum'a da irşâd-ı 'avâm için (38) 'aġd-i meclis-i naşâyîh idüp 'amme-i müslimîn âşâr-ı envâr ve berekât-ı enfâs-ı güher-bârlarından tamâm istifâde ve istifâza iderler idi. Hattâ (39) kemâlde bir derece-i 'âliyyeye irtikâ itmişler idi ki hıttâ-i Belh'de üç yüz nefer müftiyân-ı muttaġiyân bir cum'a gicesi hażret-i sa'âdet-destgâh-ı (40) risâlet-penâh 'aleyhi şalavâtullâhı menâmlarında şol vechle müşâhede kıldılar ki bir fezâ-yı vesî' de ġurulmuş ġayme-i hażrâ-i menî'a içinde (41) şadr-nişîn olup Bahâüddîn Veled Muhammed daġı cânib-i yemîn-i Seyyidü'l-mürselinde ri'âyet-i merâsim-i âdâb-ı şoġbet ile maġâm-ı bendegîde ġu'üd idüp [7a] (1) zânû-be-zânû olmuşlar. Pes bu ġâlde anı gördüler ki hażret-i Seyyidü'l-beşer 'aleyhi'ş-şalâtu mâ dâret e'ş-şemsi ve'l-ġamer Bahâ'-i Veled'i eşnâf-ı sitâyîş ve envâ'-ı (2) nevâziş ile der-kenâr ġılıp ġuzûr-ı mevfûru'n-nûrlarında olanlara tevcîh-i ġiġâb idüp buyurdılar ki "Bunlara laġab Sultânü'l-'ulemâ olsun."

(3) Menġöldür ki ġün ki erbâb-ı müşâhede ġ'âbdan bîdâr oldılar, her biri Bahâ'-i Veled'ün ziyâretine muştâġ ve bi'l-ittifâġ şeref-i şoġbetleriyle müşerref (4) olmaġıçün mecmû'-ı 'ulemâ teşmîr-i sâġ idüp ġuzûr-ı mevfûru'l-ġubûrlarına geldiklerinde ġable taġriri'l-vâki'a Sultânü'l-'ulemâ menâmlarında gördükleri (5) ma'nâyı kemâ hüve beyân itmegile i'tikâdları ziyâde olup türâb-ı aġdâm-ı maġâf-ı zevi'l-iġtirâmlarına rû-mâl ve taġbîl-i yed-i beyzâları ile (6) mesrû[r]u'l-bâl oldılar. Ve derûn-ı dilden bende-i kemterîneleri olmaġı câna minnet bildiler. Pes cihân u cihâniyânda Sultânü'l-'ulemâ dimegile mulaġġab olup (7) ve imzâ'-i fetvâda Sultânü'l-'ulemâ deyü yazdılar.

Rivâyet olunur ki; Sultân Celâlüddîn Muhammed ġ'ârezmşâh Bahâ'-i Veled'ün cümle-i mu'tekidân, (8) belki zümre-i mürîdândan olmaġıla, ekşer-i evġâtda ziyâretine gelüp meclis-i va'zlarına mülâzemet iderler idi. Ve İmâm Faġrüddîn-i Râzî Muhammed ġ'ârezmşâh'ün (9) ġ'âcesi olmaġla teba'ıyyeten me'an gelüp ġâliben meclis-i va'zda hażır olurdu. Haġġâ bir meclis olmazdı ki 'âşîġân-ı sūġte ve şâdıġân-ı muġabbet- (10) endūġte kelimât-ı haġâyîk-nikâtlarından te'eşşür ve incizâb ile cân-bâġte olmayalar idi. Ve keşf-i maġâllerinde bi tarîġ'il-

berā'eti ve'l-istihlāl (11) zemzeme-perdāz oldukları kelimāt-ı mu'ciz, āyātuñ maḳāmından mertebe-i rābi'a ve ḥāmiseye tenezzül itmeseler hezārda yek ve bisyārde endek⁴⁴⁸ kimsenüñ (12) vehm ve ḥayālî pīrāmen-i güftārlarına resīde olmaḳ muḥal idi. Naẓm:

او ز اسرار خدا آگاه بود

هم به او اسرار حق را راه بود

سی هزار اسرار حق دانسته بود (13)

از وجود خویش کلی رسته بود

جمله این سرها ز مکتومات غیب

از درون او درآمد جیب جیب

او زخود گم گشته و گلخن شده (14)

درمیان عاشقان گلشن شده⁴⁴⁹

Neşr: Mervīdür ki Sulṭānu'l-ulemā eşnā'i mev'izede mezheb-i ḥükemā'-i Yünāniyye'yi (15) zemm iderler idi. Bu vechle ki, ḥayfā ve dirīgā kütüb-i āsumāniyi verā'-i zahrlarına atup ve eḳāvil-i medrüse-i felāsefeyi piş-nihād iden bed-nihādlar (16) “acabā necāt ümmīdīn iderler mi? Ol ümmīdde olmasunlar.” buyururlar idi. Pes İmām Faḥrūddīn-i Rāzī Şeyḫ'uñ bu i'tirāzından her zamān kendüyi (17) ta'zir idügün mulāḥaza ile dil-gir olup tedbire başladı. Ve Muḥammed Ḥārezim-şāh'uñ i'tikādına teşevvüş-i küllī virecek ba'zı kelimāt-ı mudhişe ilkāsını (18) taşmīm idüp müterakḳıb-ı furşat oldu.

Menḳūldur ki rü'asā'-i 'aşrdan İmām Faḥr-ı Rāzī raḥmetullāh 'aleyhüñ cānibdārları olan Ḳāḍī (19) Zeyn-i Ferāzī ve Cemāl-i Ḥaşīrī ve Tāc-ı Zeyd ve 'Amīd-i Mervezī ve İbn-i Ḳāḍī-i Şiddīḳ ve Şemsüddīn-i Ḥāfī ve Reşīd-i Ḳibābī ve bunlar emşālī ba'zı cemā'at-ı (20) şāḥib-i faẓilet ḥucub-i dāniş-i bisyārlarından neş'et iden aḡrāz-ı bī-şümār ile Şeyḫ ḥaḳḳında zebānların cānib-i ta'na güşāde ve niçe kelimāt-ı ḥasūdāne ile (21) Bahā'-i Veled Muḥammed'i rencīde-ḥātır ider oldılar. Ammā Bahā'-i Veled taḥammül-pişe olup, beyit:

⁴⁴⁸ Yazmada: idek.

⁴⁴⁹ O, Allah'ın sırlarından haberdar idi ve Hakk'ın sırlarına erişmiş idi. Allah sırlarından otuz binini öğrenmiş, kendi varlığından tamamen kurtulmuştu. Tüm bu sırlar, hazine gibi onun içine doldu. O kendinden geçti külhana dönüştü ve aşıkları arasında gülşen oldu. (Mazharülacâyib)

کارک خود می گزارد هر کسی

آب نگذارد صفا بهر کسی⁴⁵⁰

(22) maẓmūniyla kendü kendüye tesliyet virüp ey dil-i bî-ḳarār, ğam-güsār olma ki ol dānişmendler aḥkām-ı nefsanıyyeleri ğalebe itmekle Ḥaḳ’dan inḥirāf idüp (23) sā’i bi’s-sū’ olmışlardır. Fe-ammā teşevvüş çekme ki ber feḥvā-yı وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ⁴⁵¹ taraf-ı ḥaḳ ğālibdur, buyururlar idi. Ve bu mācerā sene-i ḥams ve sitte mi’ye tāriḥinde (24) vuḳū’a gelüp naḳl olunur ki ittifaḳan bir ğün Celāluddīn Muḥammed Bahā’-i Veleddüñ ziyāretine gelüp meclis-i va’zında bir mertebe keşret ve izdiḥām gördi ki (25) Ḥārezim-şāh iken ḥiç-kes kendü ile taḳayyüd itmeyüp belki celse için ğüçle bir yer bulabildi. Ve ta’accübünden Faḥr-ı Rāzī’ye müteveccih olup “Yā imām, ‘aceb izdiḥām var,” (26) ancaḳ dimegle İmām Rāzī daḥı furşatı ğanīmet bilüp, beyit:

توانی گاه فرصت ناتوانی

مكن آنجا توانی تا توانی⁴⁵²

neşr: maẓmūniyla ‘āmil oldı.

(27) Elḥāşıl Muḥammed Ḥārezim-şāh’a ayıtdı: “Filḥaḳīka bu keşretüñ def ine ḥüsn-i tedbīr olunmazsa lācerem zamān-ı yesİRde erkān-ı saltanat ḥalel-pezir olmaḳ muḳarrerdur. (28) Zīrā ṭibā’-ı nās ḥased üzerine mecbūldur. Şāyed ki mülük ve ekābir ve a’yān-ı meşāhīrden Şeyḥ’üñ ziyāretine gelenler ile ictimā’-ı ‘azīm ḥāşıl olup (29) nāgehānī ḥurūc ‘ale’s-sultān ideler” deyüp Ḥārezim-şāh’uñ sem’-i ṭama’ına zevāl-i saltanat ilḳā olunmağla ziyāde müte’essir oldı. Ve ğüş-ı ḥuşunda (30) olan penbe-i ğaflet, şamem īrās idüp hātif-i ğaybī nidā itdugi, nazm:

حق تعالی سرنگون اندازدت

خود چه می دانی که چون اندازدت

رو نظر کن در هزاران شاه راه (31)

جمله رفته در درون قعر چاه

رو تو از ارباب دل همت بدار

زانکه این دنیا نباشد پایدار⁴⁵³

⁴⁵⁰ Her kes kendi işini yapar. Su, kimse için kendi berraklığından vazgeçmez. T.M. II/421; Y.K.M. II/417.

⁴⁵¹ Yusuf 12/21: “...Allah, işinde galiptir...”

⁴⁵² Eline fırsat geçince, elinden geldiği kadar yapmamazlık yapma.

(32) nuşhunuñ istimā'ına kudreti olmadı ve derūnını havf-i zevāl-i salţanat istilā itmekle “Meded yā imām, buña ‘azīm ihtimām gerek, bunuñ tedbiri (33) sizūñ rāy-ı dil-pezīrūñize tefvīz olundu, şavāba siz a‘lemsiz” didi. İmām ayıtdı: “Çün ki bize tevfiż olundu, bunda rāy-ı şāyib budur ki cenāb-ı (34) pādişāhī hazāyin ve kılā‘uñ miftāhlaruñ hużūr-ı Şeyh’e gönderüp şöyle i‘lām buyurasız ki vāsıta-i istilā’-i mürīdān ve şevket-i izdiḥām-ı (35) mu‘tekidān ile cenāb-ı şerīflerinde bugün mu‘āyene olunan keşret-i cem‘iyyetlerinden umūr-ı memlekete vehn-i ‘azīm ṭarī olmağla bu muḥlişlerinde miftāhlardan (36) ğayrı şey kalmamışdur. Anlar daḡı hālen irsāl-i ‘izz-i hużūr-ı lāmi‘in-nūr kılındı ki ba‘de’l-yevm zimām-ı salţanat daḡı kabze-i taşarruflarına müsellemler olup (37) bu muḥibbleri ğayrı iklīme naql eylemege destūr buyurula veyāḡud cenābları nehzat ve ḡareket ve murād itdükleri maḡalde tavattun ve sükūnet buyuralar (38) ki esbāb-ı sefer-i mu‘tekidānuñız daḡı itmāme irişdirile, ve’s-selām.” Pes Sultān Muḡammed Ḥārezim-şāh rāy-ı Rāzī mücebince ‘amel idüp kāşid-ı (39) sultān hużūr-ı Şeyh’e varup vech-i meşrūḡ üzre tebliġ-i risālet eyledikde Bahā’-i Veled bir zamān tefekkürden soñra kāşıda ayıtdı: “Emr-i sehdür, (40) Ḥārezim-şāh’a bizden selām eylesin ve bizüm lisānımızdan diyesin ki memālik-i mülk-i fenā ve salţanat-ı mevḡume-i bī-beḡā anlara lāyıkdur. Faḡr-ı ḡaḡikīde (41) olan ehl-i fenāya memleket ve salţanat ne münāsebet? Biz gidelüm, aḡbāb müstaḡill olsunlar,” deyüp bu beytin mefhūmını söylediler: Beyit: [7b]

كسى كه نوبت الفقر فخر زد به جهان (1)

چه التفات نماید به تاج و تخت و لوا⁴⁵⁴

Neşr: Pes Ḥazret-i Bahā’-i Veled fuḡarāsını cem‘ idüp ber-müceb-i ‘ahd u va‘d, (2) “Ferdā rüz-ı ‘azīmetdür, her kimde ki irādet-i dervīşī var ise āmāde olsunlar,” deyü işāret buyurmağla irtesi gün mürīdān ve telāmīzeden (3) üç yüz nefer mu‘tekidān muheyā olup ber feḡvā-yı⁴⁵⁵ سافروا تصحوا و تغتموا Bahā’-i Veled ile müsāfereti ġanīmet ve şīḡḡat bilüp rikābınca (4) revāne oldılar. Ez īn cānib Ḥārezim-şāh keyfiyyet-i ḡalden āġāḡ olduḡda ḡareket-i sābīḡasına nādīm ve erkān-ı devlet ile

⁴⁵³ Allah Teala seni tepe taslak ederk ve senin başına neler getirir, bilemezsin. Kuyunun dibine düşen binlerce padişahın hâline bir bak. Sen, gönül efendilerinden himmet iste, çünkü bu dünya kalıcı değildir. (Mazharülcâyib)

⁴⁵⁴ Dünyada fakr iftiharımdır diyen kişi taç, taht ve bayraġa deġer verir mi hiç? Dīvān-ı Kebīr, gazel nr. 223, s. 105.

⁴⁵⁵ Seyahat edin, sıhhat bulun, zengin olun. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 445, nr. 1455)

ḥuzūr-ı Şeyḥ'e (5) 'āzim olup temhīd-ı ma' zerete k̄āyim oldu. Velākin vāḳi', mevḳi' - i icābet olmayup, nazm:

به خود کردی تو غافل هرچه کردی

تو از معنی ما بویی نبردی⁴⁵⁶

(6) cevābıyla hicret buyurdılar. Muḥammed Ḥ'ārezim-şāh daḥı 'āk̄ıbet-i kār ne yüzden firār idecegin tefekkür ve te'essüf-i bī-şümār ile, beyit:

رو بلای آسمانی را بخر (7)

تا که یایی از بلای خود ثمر⁴⁵⁷

neşr: maẓmūnını vird-i zebān idüp āh ü enīn ile giryān oldu. Ez īn cānib (8) Sulṭānu'l-'ulemā daḥı kudūm-ı meymenet-lüzūmları ile her ḳanḳı belde ve ḳaşabayı ki teşrīf buyursalar mülük ve ekābiri istiḳbāl idüp envā'-ı ta' zīm (9) ve ikrām ile menzillerine getürürler idi. Ve ḥidemāt-ı mebrūrede itdükleri bezl-i maḳdūr ve sa'y-ı mevḫurları meşḳūr olmaḡla ḥuṣūl-i fevāyid-i nā-maḥşūr-ı (10) dü-cihānī ile her biri mesrūr olurlardı. Ve ol menzilden 'ubūr itdüklerinde mürīdlerinden birini k̄āyim-i maḳām naşb idüp bir şehre daḥı 'azīmet (11) buyururlar idi. Pes ber sünen-i mezbūre ṭayy-ı merāḫil ve ḳaṭ'-ı menāzil iderek Bağdād-ı daru's-selāma ḳarīb olduklarında Bağdādīlerden bir cemā'at (13) ḳāfile-i Bahā'-i Veled'e muşādefe itmekle "Siz ne ṭāyifesüz ve ḳandan gelür ḳanda gidersiz?" deyü istifsār itdiler. Hiç birinden nuṭḳ şādır olmayup (14) ancaḳ Bahā'-i Veled ḳaddasallāhu rūḫahu "min allāhi ila'llāhi lā ḫavle ve lā ḳuvvete illā bi'llāhi" deyü cevāb virdiler. Pes cemā'at-ı mezbūre mehābet-i (15) cevāb-ı Bahā'-i Veled'den dem-beste ve ḫayrān oldu. Ve içlerinden birisi Bağdād'a varup ayıtdı: "Yārān-ı şafā, 'aceb ḫālet müşāhede eyledik! (16) Ḥorāsānīler libāsında ekşeri ziyi-i 'ulemāda bir enbūh-ı pür-şükūh gelüp "Ḳandan gelür ḳanda gidersiz?" deyü sū'āl itdügümüzde içlerinden (17) bir merd-i mehīb, "Lā-mekāndan gelürüz ve lā-mekāne giderüz, deyü cevāb virdi. Henüz ol cevābuñ heybetinden ḫayrānem." deyü ḫikāye eyledi. Ve 'an'ane ile (18) ḳāziyye-i mezbūre ḫalife-i bağdād'a irişüp gülşen-i tevḫidin şükufte virdi, Şeyḫ Şehābuddīn-i Sühreverdi'ye daḥı i'lām olunmaḳ ile (19) "Mā hāzā illā Bahā'eddīn Veled" buyurup ḫidmet-i şeyḫ tamāmet-i ekābir ve aşḡāir-i bağdād ile istiḳbāle çıḳup mülāḳī olduklarında Şehābüddīn (20) piyāde olup leb-i edeb ile zānū-yı Veled'i būs itdi. Ve

⁴⁵⁶ Sen ey gafil, ne yaptısyan kendine yaptın. Sen bizim manamızın kokusunu dahi alamadın.

⁴⁵⁷ Gıt başına semavī bela al ki aldın bela kurtuluşun olsun. (Mazharülacāyib)

şart-ı edā'-i mürā'āt-ı h̄idmetden sonra Bahā'-i Veled'i h̄ānķāhlarına da'vet buyurdu. (21) H̄āzret-i Bahā'-i Veled ḳuddise sırruhu daḫı keşret-i etbā' dan 'adem-i imkān ile ma'zeret dileyüp müstansırıyye medresesine nüzül buyurdu. Ve Şeyḫ (22) Şehābüddīn binefsihi Sulṭānu'l-'ulemā'nuñ müze-i mübārekesin çeküp ḳadem-i mübārekine yüz sürüp,

Naḳl olunur ki Bağdād'da olan vađī' (23) ve şerīf-i bihrüz Bahā'-i Veled'ün meclis-i şerīflerinde h̄āzır olup sem'-i cān ve gūş-ı cenān ile istimā'-ı ḫāḳāyık-ı ma'ānī ve nikāt ederlerdi. (24) Elḫāşıl Bahā'-i Veled miḳdār-ı yek-māhe tefsīr-i besmelede taḫḳīḳāt-ı 'acībe ve tedḳīḳāt-ı ğarībe idüp tefsīr-i evveli, tefsīr-i şāniye nisbet olunmazdı. (25) Ve Mevlānā Celālüddīn-i Rūmī, Sulṭānu'l-'ulemā'nuñ h̄in-i ḫareketlerinde dört yaşında va ba'zılar daḫı beş yaşında tıfil idi dimişlerdür.

(26) Naḳl olunur ki, ittifaḳān sulṭān-ı rūm 'Alāüddīn Keyḳubād mensübātından bir cemā'at ol ešnāda Bağdād'a gelüp 'azamat-ı ḫāl-i Şeyḫ'i (27) müşāhede itmekle engüşt-i fikretlerin dendān-ı ḫayrete vaż' idüp Rūm'a ric'at etdiklerinde ešnā'-i müşāḫabetde Bahā'-i Veled ḫāzretlerinün (28) kerāmāt-ı behiyye ve maḳāmāt-ı seniyyesinden Sulṭān 'Alāüddīn'e ḫaber virdiklerinde ğāyibāne kemāl-i i' tikkād ile müteşevvaḳ-ı cemāl-i Bahā'-i Veled olmuş idi.

(29) Pes bā taḳdīr-i Kārsāz, Sulṭānu'l-'ulemā'ya 'azīmet-i ḫicāz vāḳi' olup ṭavāf-ı Beytullāhü'l-ḫarām ve ziyāret-i ravza-i muṭāḫhara-i Seyyidi'l-enām (29) 'aleyhi's-şalātu ve's-selām serāyiṭi edā olunduḳdan sonra ṭarīḳ-ı Şām'dan Erzincān'a gelüp melik-i Erzincān olan Faḫrüddīn envā'-i tevḳīr ve ihtirām ile (30) şehre getirüp Sulṭān 'Alāüddī'nuñ 'ammesi ve Melik Faḫrüddīn'ün zevcesi olan 'İşmeti Ḫātūn binā eylediği 'İşmetiyye medresesine (31) nüzül buyurdılar. Ve anda meḳş itmeyüp Erzincān Aḳşehri'ne revāne oldılar. Faşl-i zimistān olmaḳla ḳaşaba-i Aḳşehir'de ārām ḳılıp (32) Melik Faḫrüddīn, Bahā'-i Veled için Aḳşehir'de bir medrese binā edüp dört yıl anda ḳarār itdiler. Pes bā taḳdīr-i mufarriḳu'l-cumhūr Melik Faḫrüddīn ile (33) 'İşmeti Ḫātūn vefāt itmeḳle Bahā'-i Veled andan naḳl ü ḫareket idüp Ḳonya tevābi'inden Lārende'ye 'azīmet buyurdılar. Ve nüvvāb-ı (34) 'Alāüddīn'den Lārende zābiṭı olan Emīr Mūsā merāsım-i ikrāmı ri'āyetle istikbāle ḳıçup Bahā'-i Veled'i şehre getürdi ve miyān-ı şehirde (35) bir medrese binā idüp Sulṭānu'l-'ulemā yedi yıl miḳdārı medrese-i mezbūrede temekkūn buyurdu.

Rivāyet olunur ki Mevlānā Ḥudāvendigār Lārende (36) şehrinde ḥadd-i bülūga irişüp on sekiz yaşına ḳadem-nihāde olduklarında Ḥ'āce Şerefüddīn Lala-i Semerḳandī'nün duḫter-i sa' d-aḫteri (37) Gevher Ḥātūn'ı ḥıbbāle-i nikāḫlarına ḳayd idüp sene şelāşe ve 'aşrīn ve sitte mi'e tāriḫinde Sulṭān Veled mutevellid oldılar. Ve şebābe irişdikde (38) bilmeyenler Mevlānā Ḥudāvendigār ile Sulṭān Veled'i gördüklerinde birāder ḳıyās iderler idi. Ve bilcümle Sulṭān 'Alāüddīn Keyḳubād zıkr olunan (39) ta' aşşuḳ-ı sābıḳı muḳtezāsınca ḳāşid ile Bahā'-i Veled ḫazretlerine mektüb-ı muḫabbet gönderüp ḫadden ziyāde 'arz-ı ḫulūş ve ṭaviyyetden şoñrā (40) "Ey āfitāb-ı 'ālemtāb-ı ḫaḳīḳat! Elḫamdulillāh te'ālā, çün ki keremüñizden bu ḳadar ḳurb-ı menzil ḫuşūla geldi, mezīd-i 'āṭifetlerinden ümmīdimüz bürdur ki (41) isit' cāl-i ḳudūm-ı meymenet-lüzūmları ile Ḳonya şehri daḫı ma' mūr ve eşi' a-i ḫurşīd-i cemālleri ile çeşm-i dil pür-nūr ve mesrūr ola deyü istid' ā-yı [8a] (1) 'azīmet itmekle mültemisleri lāḫıḳ-ı icābet olup cānib-ı Ḳonya'ya nehḫat ve ḫareket buyurdılar. Ve Ḳonya'ya ḳarīb olduklarında Sulṭān 'Alāüddīn-i (2) nīk-ḫaşlet, cümle a' yān-ı devlet ve erkān-ı saltanat ile isitḳbāl idüp cemāl-i pīr-i ṭarīḳatı dīde-i cān ile müşāhede itdikde vech-i şerīflerinden (3) lemē' ān iden nūr-ı ḫubb-ı lā-yezālīye ḫayrān olup 'ışḳ-ı tamām ile, şemām-ı ismi ile meşhūr bir ester-i bād-peymā-yı tünd-kām hediye ḳıldı ve 'arz-ı 'ubūdiyyet için (4) şāh-ı cihān piyāde olup rikāb-ı Şeyḫ'i taḳbīlden şoñra maḳām-ı gāşiye-dārīde olmaḫı minnet idüp sermāye-i sa'ādeti bilmekle ḫaylī mesāfe⁴⁵⁸ piyāde yürüdi. (5) Nūr-ı çeşm-i evliyā, Sulṭānu'l-'Ulemā ḫazretleri daḫı, nazm:

ز گردنفران تواضع نکوست⁴⁵⁹

neşr: deyü, Sulṭān 'Alāüddīn'ün tevāzu' ve meskenetinden (6) ḫoş-ḫāl olup du' ā-i ḫayr ile nazar-ı ḫaḳḳānī ve nevāziş-i derūnī eyleyüp "Süvār olıñuz," deyü ilḫāḫ ve ibrām eyledi. Sulṭān 'Alāüddīn daḫı zārūrī (7) ḳalup emr-i pīre imtişālen süvār olduḫdan şoñra şehre duḫūl ve Altun-pā nām medreseye nüzül buyurdular. beyit:

هیبت حق است این از خلق نیست

(8)⁴⁶⁰ هیبت این مرد صاحب دلق نیست

⁴⁵⁸ Yazmada: muşāfe

⁴⁵⁹ Güçlülere tevazu yapmak yakışıır. (Bostan)

⁴⁶⁰ Hakk'ın heybeti bu, halktan deḫil. Bu, şu hırkalı adamın heybeti deḫil. T.M. I/1432; Y.K.M. I/1425

Neşr: Hülâşa-i kelâm, ol muḳtedâ-yı enâm, âḫir-i ‘ömrlerine varınca Konya şehrini kendülere maḳâm idüp sene-i şemâne ve ‘ısrîne sitte mi’e (9) rebî‘u’l-âḫirinüñ on sekizinci günü yevmü’l-cum‘ada vaḳt-i duḫâda vücūd-i mevḫūmları tetâbu‘-ı tecellî-i zâtide ğarḳ u maḫḳ olup rûḫ-ı ḳudsîleri ‘âlem-i lâhûta (10) cevelân itdi. Ve maḳ‘ad-ı şıdḳda âşiyân tıttup şadef-i şerîfleri ḫâlâ ziyâret-ġâḫ-ı ins ü cân olan ravza-i cinânda defn olundu; (11) raḫmetullâḫ ‘aleyhi raḫmeten vâsî‘aten. Beyit:

رفت آن طاووس عرشى سوى عرش
چون رسيد از هاتفانش بوى عرش⁴⁶¹

Mişbâḫ-ı esrâr-ı tarîḳat, (12) miftâḫ-ı envâr-ı ḫaḳîḳat, nev-şukûfte gül-i gül-zâr-ı ma‘rifet, bedriḳa-i maḳâmât, âyine-i kerâmât, ḫüccet-i velâyet-i⁴⁶² وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ (13) rüşen-çeşm-i hidâyet-i⁴⁶³ قلبه ليس بنايم şâḳî-i cezbe-i ḳayyümî, Mevlânâ Ḥudâvendigâr Celâlüddîn-i Rûmî ḳaddesallâhu sırrahu’l-‘azîz:

(14) Nüvisendigân-ı menâḳıb u âşâr ve rivâyet-künendegân-ı ġarâyib [ü] aḫbârdan naḳl olunur ki cenâb-ı Mevlânâ ḳaddesallâhu remsehunuñ tarîḫ-i vilâdetleri sene (15) erba‘ ve sitte ve mi’e rebî‘u’l-evvelinüñ altıncı günü şehr-i Ḥ‘ârezm’de vâḳî‘ olup sinn-i temyîze vardıklarında uşul-i ‘Arabîyye ve ‘ulüm-ı dîniyye ve ‘aḳliyye taḫşîline iştigâl (16) ve maḫrûse-i Ḥaleb’de bir müddet ifâde ve istifâde idüp fażilet-i bâhire ile meşḫûr-ı cihân ve ḫallâl-i müşkilât-ı cihâniyân olmışları idi.

Menḳüldür ki, (17) seyyidü’l-‘ârifîn, tâcü’s-sâlikîn, minhâcü’l-vâşılîn, Seyyid Burhânüddîn Muḫaḳḳıḳ, Bahâüddîn-i Veled ḳuddise sırruhu’l-emced ḫazretlerinüñ ḫulefâsından olup (18) keşf-i ḫavâtır itdüġiçün “seyyid-i sır-dân” dimegle ma‘rûf olmuşlar idi. Ve Termed’de sâkin olup talebenüñ terbiye ve irşâdlarıyla muḳayyedler idi. Pes (19) Bahâ’-i Veled ḫazretlerinüñ dâr-ı beḳâyâ riḫletlerin istimâ‘ eyledikde sene-i kâmile mâtem tıttup âteş-i âḫ ü nâleden şem‘a-sân süzân olmuşlar idi. İttifâḳan bir gice (20) seyrinde rûḫ-ı revânı Bahâ’-i Veled’e muşâdefe ittikde Bahâ’-i Veled kemâl-i şiddet ile ḫiṭâb idüp “Ey Burhânuddîn, ferzendüm Celâlüddîn’i tenhâ ḳoyup (21) terbiyesinde taḳşîrât idersin!” deyü ‘itâb itmegile Burhânuddîn ḫavfla yaḳazân, ve berg-i ḫazân gibi lertzân oldı. Ve bundan soñra bir an tevaḳḳufa imkân (22) olmayup ḫıttâ-i Konya’ya şitâbân oldı. Ve tayy-ı

⁴⁶¹ O arş tavusu gaiplardan kendisine Arş kokusu gelince Arş’a doğru gitt. T.M. VI/3149; Y.K.M. VI/3116.

⁴⁶² Mâide 5/54: (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar.

⁴⁶³ Kalbi uyumaz.

menāzil ve merāhil idüp bir gün Konya'ya dāhil ve h̄idmet-i Mevlānā'ya vāşıl olduğda birbirini 'alā vefkı- (23) 't-ṭarīka mu'āniķa ve der-kenār ve ḥāllerin istifsār idüp merāsım-i te'zıyet-i peder ve levāzım-ı ziyāret-i merķad-ı mūnevveri ri'āyetden ōñra Mevlānā ḥudāvendigār ile (24) ōḥbete mūbāşeret ve 'ulūmda olan mertebesine diķkat idüp derece-i a'lāda bulmağla Ḥaķķ'a hezār ōḥr ve minnet eyledi. Ve bunuñ üzerine birķaķ gün (25) mūrūrdan ōñra menķūldur ki bir gün Burhānuddīn Muḥaķķıķ Celāluddīn'e fetḥ-i kelām ve bu vech-le başt-ı merām kıldı ki, "Ey nūr-ı çeşm-i 'ālem, ḥaķķā ki 'ulūm-ı ğarībe (26) taḥşilinde ḥayli renc-keş ve engüşt-nümāy-ı ehl-i ferş olmişsiz, bu daḥı ḥoş, velākin bunuñ verāsında bir 'ilm-i şerif daḥı vardur ki bu 'ilm-i zāhirī ol lübbūñ kışrı, (27) belki kışrı-ı kışrı olup و ائْتَاهُ مِنْ كَرِيمَةٍ لَدُنَّا عَلَمًا⁴⁶⁴ kerimesiyle ol 'ilme işāret buyurulmuşdur. Ve erbāb-ı ḥaķīķat ol 'ilm-i ledünniyyi tavş[i]f ve ta'rīf idüp şı'r:

(28) فتم وراء العقل علم يدق عن

مدارك غايات العقول السليمة

تلقيته مني و عني اخذته

و نفسي كانت من عطائي ممدتي⁴⁶⁵

(29) buyurmuşlardır. Ve degme kesde ol 'arūs-ı sitāre-me'nūsuñ ḥüsn-i cemālin temāşā itmege nūr-ı dīde olmamađla maḥrūm ḳalmışdur. Nitekim dimişlerdür, şı'r:

(30) علم التصوف علم ليس يعرفه

الآ اخوفطنة بالحق معروف

و ليس يعرفه من ليس يشهده

و ليس يشهد ضوء الشمس مكفوف⁴⁶⁶

(31) İmdi benüm nūr-ı didem! Zıkr olunan 'ilm-i şerīf, ḳāl ile olmayup maḥz ḥāl olmađla ṭarīķat-ı pīrleri nażar ve himmet ve mūcāhade ve riyāzet ile min

⁴⁶⁴ Kehf 18/65: ayetin aslı ōu ōekildedir: فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عَلَمًا Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

⁴⁶⁵ Sonra aklın ötesine bir ilim vardır ki akılı selimin dahi idrakini aşar. Onu kendimden öğrendim kendimden aldım, nefsim bunda en büyük yardımcımdı.

⁴⁶⁶ Tasavvuf ilmi öyle bir ilimdir ki, onu hakkı anlama hususunda zekası olan kimse dışında kimseler bilmez. Ona şahid olmayan onu bilemez, topkı kör kimsenin güneş ışığını bilmediği gibi.

haysü'l-‘ukūs (32) kalbden kalbe vedî‘at iderler. El-hâletü hazîhi, vâlid-i mâcidiñiz ol ‘ilm-i şerîfün miftâh-ı kününüzü bu dâ‘îñize teslim buyurmuşlardır. Ve sizden dırîğ degüldür (33) ammâ cenâbıñıza dağı lâzım olan budur ki şey’-i haķire ķanâ‘at itmeyup ‘uluvv-ı himmet ile ol ‘ilm-i ilâhî taḥsiline rağbet ve maṭlab-ı aṣlıyye meyl ve muḥabbet üzre olasız.” (34) deyü naşîhat buyurdular. Mevlânâ Hudâvendigâr dağı pend-i Muḥakķık’ı sem‘-i cânla güş ve âvîze-i binâ-güş-ı hüş idüp taḥķik-ı ‘ulüm-i yaķîniye kemâl-i rağbet (35) ve bezl-i diķkat gösterdi. Pes seyyid Burhânuddîn Muḥakķık dağı şadr-nişin-i ustâdı olup kelime-i tevḥîdi telķin ve ta‘lîm ve âdâb-ı ṭarîkatı tefhîm (36) ittikten şoñra Bahâ’-i Veled’den istifâde eyledüğü haķâyık ve daķâyıkı himmet ve nażar ile Mevlânâ’ya ifâde ve taḥķik buyurdu.

Elḥâşıl, Burhânuddîn-i mükemmil, (37) nüh sâl-i kâmil Hudâvendigâr ile hem-şoḥbet ve hem-dil olup çün ki Celâlüddîn Rûmî’yi mertebe-i kerâmâtda derece-i kemâle nâyil ve dâyre-i velâyetde (38) ⁴⁶⁷ *أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* mecmâ‘ine dâhil, müşâhede eyledi. Maķşûd ḥod bu idi. Vefķ-ı merâm üzre ḥâşıl oldı deyüp (39) birkaç def’a Hudâvendigâr ile vedâ‘a gelüp Kayşeriyye şehrine hicret için izin istedikce vâķi‘-i mevki‘-i icâbet olmamağla bilâḥare bilâ-ruḥşat (40) cânib-i Kayşeriyye’ye ‘azîmet idüp yolda giderken merkebleri sürçüp pâyine şikest işâbet itmekle bi’z-zarûra ‘avdet ve ḥidmet-i Mevlânâ’ya (41) mürâca‘at idüp gitmege ruḥşat için istid‘â-yı ‘inâyet eyledi. Mevlânâ Hudâvendigâr dağı “Ey pîr-i ṭarîkat! Cenâb-ı velâyet-me‘âblarıyla bu kadar haķķ-ı şoḥbet [8b] (1) ve beynimizde bu mertebe üns ve ülfet var iken şimdi mufâraķat ihtiyâr idüp âḥar diyârda mu‘âşeret efķârına sebep ve ḥikmet nedür? Bârî i‘lâma mürüvvet kılıñız.” didi. (2) Burhân-ı Muḥakķık dağı izhâr-ı mâ fi’z-zamîr idüp ayıtdı: “Ey maḥdûm-ı mükerrerem ve ‘azîz-i muḥterem, elḥamdülillâh te‘âlâ cenâb-ı vâlâ-himemleri bu faķir hem-demiñizden istifâdesi mümkün olan (3) fevâiid-i kelimât itmâm ve encâm bulup ve her neye mâlik isem dırîğ olunmayup ḳabza-i himmetüñize teslim olundu. Belki burâķ-ı himmet-i refref-sür‘atları bizüm semend-i isti‘dâdımızdan (4) ‘arş ile ferş mesâfesi kadar müsâbaķa idüp evc-i a‘lâya i‘tilâ eyledi. Şimdenşoñra, çeşm-i cenân-ı cihâniyân sizün envâr-ı fiyüzâtıñızdan rüşenâlardır fe ammâ fi’l-aşl (5) sebep-i te‘cîl-i zihâb oldur ki ḥâķ-i Tebrîz’den bir şîr-i dilîr zühûr itdi ki anuñ vücûdı ḳatında bizüm vücûdumuz mefķüddur,” deyüp Şems-i Tebrîzî’nün cânib-i Mevlânâ’ya (6)

⁴⁶⁷ Yunus 10/62: Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

teveccüh ve ‘azîmetini beşâret idüp ba‘duhu icâzet ile dâru’l-feth, belde-i Kayseriyye’ye vardılar. Ve âhîr-i ‘ömrlerine degin anda âsûde olup şadef-i şeriflerin (7) Kayseriyye’de vedî‘at kıldılar, rahmetullâh ‘aleyhi rahmeten vâsi‘aten. Muhaqqıq-ı Tırmızı’nıñ kerâmât-ı ‘aliyyelerine hadd u gâyet yokdur; kâddesellâhu rühehu ve efâde ‘âleynâ birrehu (8) ve ihsânehu.

Ez in cânib şâhib-i maḥâsin-i menâkıb, Mevlânâ Hudâvendigâr daḥı cân u dilden vech-i âfîtab-ı Şemsüddîn’e râgîb olup ⁴⁶⁸ ریح یوسف لولا أن تُفندون (9) kerîmesinüñ mışdâkınca Ya‘küb ‘aleyî’s-selâmuñ meşâm-ı câni, bû-yı pîrâhen-i Yûsuf’u istişmâm etdügi gibi Mollâ-yı Rûm daḥı (10) revâyiḥ-i tayyibe-i muḥabbet-i Şemsüddîn’i şemm itmeḡle, nazm:

بوی آن خوب ختن می آیدم

بوی یار سیم تن می آیدم

یا ز شعشاع حقیقی احمدی

(11) ⁴⁶⁹ بوی رحمان از یمن می آیدم

neşr: deyü beşâret-i seyyid zühûrına muteraqqîb olup “Acabâ ol bedr-i münîr-i hidâyet ve ḥurşîd-i bî-naẓîr-i velâyet ne günde ve ne sâ‘atde (12) ve burc-ı ḥaḳîkatüñ kanḳı derecesinden ṭulû‘ eyleye ki?” deyü intizârda iken nâgehân, beyit:

آن ولی عصر و سلطان زمان

⁴⁷⁰ منبع احسان و نور سالکان

(13) Mişbâḥu’l-eşbâḥ, miftâḥü’l-ervâḥ, meşele nûrihi kemişkâti fihâ mişbâḥ, a‘nî ḥadeng-i ‘ışḳuñ nebtîzi, **Şemsüddîn-i Tebrîzî** ḳuddise sırruhu (14) ibtidâ‘-i ḥâlde Ebûbekir Sellebâf-ı Tebrîzî’den tevbe alup ve Bâbâ Kemâl-i Cendî’den telḳîn görüp ve Şehâbüddîn Sühreverdî’den ḥırḳa giyüp soñra (15) ḳuṭb-ı dâyire-i zamân, Rûknüddîn-i Seccâsî ile şoḫbet ve anlardan tekmi-i ṭarîḳat ve taḥşîl-i mertebe-i ferdiyyet idüp bir gün maḳâm-ı müdânâtda bi-ṭarîḳi’l-muḥâṭabât (16) münâcâtda iken “Acabâ ḥavâşş-ı bârgâḥ-ı ilâhî olan ‘uşşâḳdan ḳâbil-i şoḫbet kim vardur ki?” didikde, hâtif-i ḡaybî “Ey Şems! Lâ-reybî ḥarîf-i şoḫbet murâd iderseñ (17) Rûm’a

⁴⁶⁸ Yusuf,12/94: “Bana bunak demezseniz, ben şüphesiz Yusuf’ın kokusunu alıyorum.”

⁴⁶⁹ O Hoten güzelinin kokusunu alıyorum, gümüş tenli yârin kokusu geliyor burnuma. Veya Yemen’den Ahmed’in kokusunu alıyorum. **Dîvân-ı Kebîr**, gazel nr. 1662, s. 631

⁴⁷⁰ O, asrın velîsi ve zamanın sultanı, ihsân kaynaḡı ve sâliklerin nuru...

sefer it.” deyü beşâret ve Rüknuddîn hazretlerinden dağı “Mollâ-yı Rûm’ı irşâd it.” deyü işâret buyurulmağla, der-hâl hıttâ-i Rûm’a şedd-i riğâl idüp (18) deşt ve kühlardan ‘ubûr ve kurâ’ ve kaçabâtdan mürûr ederek bir gün Konya şehrine duğul ve Şeker-rîzler hânına nüzul itdi. Ve bir miğdâr istirahatdan soñra (19) şehri dervâze kıilup Mollâ-yı Rûmî’nüñ evşâf-ı cemâlesin istiğbâr ve ne şûrete inkârı vardır ki deyü istifsâr itmeğle, Kalendarilere ru‘ûnet (20) ve ol şûretde olanlara ‘adâvet üzre olduğundan haberdâr olmağla der-hâl menziline gelüp kendüyi Kalendarî-şekl idüp Mevlânâ’nuñ güzergâhında (21) tûrdı ve kadem-i meymenet-lüzûmlarına muterağğıb oldı.

Menkûldur ki Celâlüddîn-i Rûmî medreseden sa‘âdet-hânelerine gelürken mevķıf-ı Şems’e muşâdıf olduğda, (22) Şems-i Tebrîzî istiğbâl idüp, nazm:

ای ظریف جهان سلام علیک

انا دائی و صحتی بی‌دیک

داروی درد بنده چیست؟ بگوی

قبلة لو رزقت من شفیتیک⁴⁷¹ (23)

neşr: mazmûnı ile selâm virüp Mevlânâ süvâr olduğı merkebüñ ‘inânın tûtdı ve çeşm-i mestâne ile rûy-ı Mollâ’ya diğğat idüp (24) bir ġarîb heybet ile ayıtdı: “Ey Mollâ-yı Rûm! Senden su’âl idecek bir ‘aceb müşkülüm vardır, cevâbı me’mûldur.” Mevlânâ ayıtdı: “Ey dervîş! Müşkülün ne ise ‘arza kııl.” (25) Şemsüddîn ayıtdı: “Yâ imâme’l-müslimîn! Hazret-i Seyyidü’l-mürselîn mi büzürgdür, yoğsa Bâyezîd mi? Bu müşkülümdür, hallediñiz.” didi.

Nüvisendigân-ı menâķıb aydur: (26) Celâlüddîn-i Rûmî hikâyet iderler imiş ki: “Ol su’âlüñ dehşetinden baña bir ‘aceb hâlet geldi ki ġüiyâ t̄abağât-ı heft âsümân birbirinden ayrılıp zemîne (27) döküldi ve kıyâmet k̄opdı. Mülâhaza itdüm ve ol hayret ile derûnumdan dimâğıma bir âteş-i ‘azîm ser-efrâşte oldı ki dūdı sâğ-ı ‘arşa peyveste (28) oldı. Pes cevâb virdüm ki: “Ey dervîş-i medhûş! Bu ne mağûle su’âldur? Bu mağall-i işkâl midür ki ol mihr-i sipihr-i şafâ, mâh-ı k̄ubbe-i vefâ, a’ nî hazret-i Muhammedini’l-Muştafâ, (29) ‘aleyhi şalevâtullâhi’l-evfâ, sebep-i âferîniş-i

⁴⁷¹ Ey dünyanın zarifi, selamün aleyküm. Ben hastayım ve tedavim senin ellerindedir. Benim derdimin ilacı nedir, söyle. Senin dudaklarından daha önce hiç rızıklanmadım. **Dîvân-ı Kebîr**, gazel nr. 1323, s. 510.

‘ālem ve seyyid-i vüld-i Ādem olup şān-ı kerīmine ⁴⁷² لولاك لما خلقت الكون buyurılıp büzürgetrīn-i ‘ālemiyāndur. (30) Bāyezīd kimdür? Āḥād-ı ümmetden bir ādemdür deyüp bu manzūmuñ mazmununca niçe ta‘rīf ve tavşīfler itdüm.” nazm:

آن محمد مقتدای اهل دید

آن محمد آیت حیل‌الورید (31)

آن محمد کو حبیب الله بود

در میان اهل وحدت شاه بود

آن محمد بهترین خلق بود

نه چو تو وابسته این دلق بود (32)

ربنا الاعلیٰ که گفته بایزید

آن معانی را ز جعفر می شنید

آن محمد بحر و ما چون قطره ایم

آن محمد نور و ما چون ذره ایم (33)

Nesr: Çün ki Şemsüddīn cevābımı dinledi ve derd ile iñledi, “Pes ne ma‘nīdür ki ḥāzret-i şāh-ı enbiyā vü evliyā, maḥbūb-ı cenāb-ı kibriyā, (34) ما عرفناك حقّ zemzemesiyle velvele-endāz-ı cihāniyān buyurup Bāyezīd ⁴⁷⁴ معرفتک ⁴⁷⁵ سبحانی ما اعظم شانی oldı?” Ben ayıtdım: “Ey derviş-i dil-sitān! (35) ‘Aceb müşköl beyān itdūñ! İmdi zamīr-i münire nihān olmaya ki Bāyezīd’üñ ‘aşaşına şarāb-ı tecellī-i zātīnūñ bir cür‘asından teskin gelüp sīrāb olmış. (36) Ammā ḥāzret-i Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemūñ ‘aşaşı hiç vechle teskin bulmayup ber feḥvā-yı ⁴⁷⁶ كَمْ نَشْرَحُ لَكَ صَدْرَكَ sīne-i mübārekleri raḥbu’l-fezā’-i (37) lā-mekānī olmağla teşnegī ber teşnegī olup her bir nefeste hezār ve bī-şümār evcāt-ı kurebāta i‘tilā ederken müdānāt-ı Ḥaḥḥ’a gāyet olmamağla mā ‘arefnāke, deyüp (38) ber vefḥ-ı ⁴⁷⁷ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا taleb-i izdiyādāt iderler

⁴⁷² Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.

⁴⁷³ Muhammed (s.a.) basîret ehlinin muktedāsı ve “biz size şahdamarımızdan bile yakınız” âyeti; O, Allah’ın dostu ve vahdet ehlinin şahı idi. O, halkın en iyisi idi ve senin gibi bu dünyaya bağılı değildi. “Rabbene’l-a’lâ diyen Bāyezīd o manaları Cafer (a.s)’dan duydu. Muhammed (s.a.) deniz ve biz ise katreyiz, O, ışık ve biz ise zerre gibiyiz. (Mazharülacâyib)

⁴⁷⁴ Seni hakıyla bilemedik.

⁴⁷⁵ Kendimi tenzih ederim, benim şanı ne yücedir.

⁴⁷⁶ İnşirah 94/1: (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

⁴⁷⁷ Tâ-Hâ 20/114: "Rabbim! İlmimi arttır."

idi. Pes ol şāh-ı rusülūñ rütbesi kime müyesser ve Bāyezīd'i anuñla vezn itmek nice mutaşavverdur? Nażm:

زان به احمد خطاب شد لولاك (39)

بهر تو ساختیم ما افلاک

ور نبودی مراد صورت تو

نشدی آفریده یک سر مو

نه ملایک بدی و نی انسان (40)

نه جماد و نبات و نی انسان

انبیا جمله همچو چاوشان

از تو با خلق داده‌اند نشان

که پی ما همی‌رسد سلطان (41)

چشم دارید مقدمش را، هان!

همه را اوست دستگیر و پناه

هرچه او خواهد آن کند الله!

[9a]

چون ندارد صفات او پایان (1)

عاجز آیی تو از شنیدن آن

هرکس از سرّ خود بود سرمست

سرّ دل نه بلند باشد و پست

صورت است این بلندی و پستی (2)

زین دو بگذر از آن می ار مستی

دو نگنجد بدان در این وحدت

زحمّتی نیست در یم وحدت

از خدا گو مگو ز غیر خدا (3)

چون نه‌ای زو به هیچ نوع جدا⁴⁷⁸

Menķıldur ki: Çün ki zıkr olunan kelimât-ı haķâyıķ-nikât-ı Mevlânâ'yı (4) Şems-i Tebrîzî ıŝgâ kıldı deryâ-yı mevvâc-ı 'ıŝķ ħurūŝa gelüp cezebât-ı ilâhî kendüyi kendüden alup her bir ser-i mûyı birer lisân ve cümle vücûdı (5) nūr-ı tâbân olup derd ile "Allah!" deyü bir ŝehķa urdı ki heft tıbâķ-ı âsümân Şems ile hem-zebân olup ğalebe-i vecdden ħâkla yeksân oldı. (6) Ve Şems'üñ "Allâh!" na' rasından bir nūr-ı lâmi' nümâyân oldı ki eŝi' a-i pertevi derün-ı Mevlânâ' da daĥı raĥŝân olup bî-iĥtiyâr raĥŝinden zemîne indi (7) ve Şemsüddîn'üñ ser-i sa' âdetini kendü zânû-yı irâdetine koyup ŝad-hezâr 'ıŝķ ve muĥabbet ile ŝaĥve gelince tevaĥķuf buyurđı. Ba' d ez ân Şems-i Tebrîzî'nüñ (8) dest ü pâyına yüz sürüp "Bende-ĥâne sizüñdür." deyüp dâru's-sa' âdelerine da' vet kıldı. Nitekim Sultân Veled *İbtidâ-nâme*' de ĥikâyet idüp dimiŝtir, nazm:

چون کشید از نیاز بوی ورا (9)

بی حجابی بدید روی ورا

شد بر او عاشق و ز دست برفت

گه به بالا و گه به پست برفت

دعوتش کرد سوی خانه‌ی خویش (10)

گفت بشنو شها از این درویش

خانه‌ام گرچه نیست لایق تو

لیک هستم به صدق عاشق تو

بنده را هرچه هست و هرچه شود (11)

بی گمان جمله آن خواجه بود

پس از این روی خانه‌ی توست

⁴⁷⁸ "Levlâk" işte o yüzden Ahmed'e (s.a) hitap edildi ve kendisine "Biz felekleri senin için yarattık." dendi. Asıl murat senin cemmasaydı, tek saç teli bile yaratılmazdı. Ne melek yaratılmış olurdu, ne insan, ne cemâd, ne nebât ve ne hayvan. Tüm peygamberler, çavuş misâli, senin belirtilerini halka anlatmışlar. Demişler ki: "Bizden sonra asıl sultan gelecek, dikkat edin ve yolunu gözleyin. O herkesin yardımcısı ve sığınağıdır, onun dilediğini Allah yapar. Onun sıfatlarının sonu olmadığı için sen sıfatları dinlemeye aciz kalırsın. Herkes kendi bildiği sırdan mest olur; gönül sırrı ne yüksek ne alçaktır. Bu yükseklik ve alçaklık sürettir, o meyden mest isen eğer bu ikisinden vazgeç. Bu vahdete ikilik sığmaz, rahmet deryasında zahmet olmaz. Allah'tan bahset ve Allah'dan gayrısının lafını etme, çünkü hiçbir zaman O'ndan ayrı değilsin. (Veled-nâme)

به رفاقت همی روی تو درست

بعد از آن هر دو خوش روانه شدند (12)

شاد و خندان به سوی خانه شدند⁴⁷⁹

Neşr: Pes vech-i meşrūh üzre Şemsüddīn-i Tebrīzī dahı da‘vete icābet (13) deyüp Mevlānā Celālüddīn ile hāne-i sa‘ādetlerine revāne oldılar.

Menkūldur ki: Çün ki dāhīl-i dāru’s-sa‘ādet oldılar, Mevlānā Hūdāvendigār Şemsüddīn’i (14) bir havuzuñ kenārına götürüp, şi‘r:

تعال یا مدد العیش والسرور تعال

تعال یا فرج السهم فاتح الاقبال

لقاء وجهك فى السهم فالى الاصباح

سقاء جودك فى الفقر منتهى الاقبال⁴⁸⁰

(15) deyüp şadra geçürdi. Şems-i Tebrīzī dahı nażar itdikde birkaç kütüb-i nefise görüp “Yā Mevlānā bunlar nedür?” didi. Mevlānā Hūdāvendigār dahı “Ey hurşīd-i (16) esrār! Bunlara kıl ü kāl dirler.” buyurduķda, Şems-i Tebrīzī “Yā Mevlānā şimdenşoñra kıl ü kāl ile kārūñız yok.” deyüp bilā tereddüt ve tevaķķuf ol kütüb-i (17) nefīseyī alup birer birer āb-ı havuza atdı. Mollā-yı Rūm’a dahı Şems’üñ bu vaz‘ından aşlā teğayyür gelmeyüp ittifaķan Sulţānu’l-‘ulemā haţtıyla bir mecmu‘a ve Şeyh ‘Atţār (18) kendü eliyle Mollā’ya teberrüken ihdā itdügi kitāb-ı *Manţiku’t-tayr*’ı dahı alup havuza atdıķda hātır-ı şerīf-i Mevlānā’ya infī‘āl gelüp “Hey dervīş! Neyledün? Ol iki (19) kitābuñ biri vālidüm Bahā’-i Veled’üñ ve biri Şeyh-i ‘Atţār’uñ yādigārları idi.” dimekle Şems-i Tebrīzī dahı “Emr-i sehldür Hūdāvendigār!” deyüp kitābları dest-i (20) mübārekleriyle birer birer taşra çıkardı ve *Manţiku’t-tayr* ve Bahā’-i Veled’üñ mecmu‘asını tozın silkerek “Huz yā Mevlānā!” didi. Hāzret-i Hūdāvendigār nażarların tekrār (21) itdikde kütüb-i mezbūrenüñ birisinde ruţubetden eşer görmeyüp baħr-i hayrete taldı ve Şemsüddīn’e ma‘zeret dileyüp “Ey şāh-ı

⁴⁷⁹ Niyaz ile onu dilediğinde, örtüsüz onun yüzünü gördü. Ona aşık oldu ve elden gitti, bazen yukarı çıktı bazen ise aşağı indi ve yerinde oturamadı. Onu kendi evine davet etti ve ona “Ey şahım! Şu dervişi dinle, evim sana layık olmasa da sadakat ile sana aşığım. Kulun neyi varsa ve neyi olacaksa, şüphesiz ki efendisine aittir. Dolayısıyla bu ev senin evindir, sen refākatın gereğini yaparsın.” dedi. Sonra, ikisi yola koyulup güle oynaya eve doğru gittiler.

⁴⁸⁰ Gel ey hayat ve mutluluğun mededi buyur gel. Gel ey kurtuluş vesilesi, gel ey kilitleri açan buyur gel. Yüzünle buluşmak sabahları aydın eder, ihtiyaç halinde senin kereminden nasiplenmek ikbalin ulaşılacak en yücesidir. *Dīvān-ı Kebīr*, gazel nr. 1369, s. 562.

kişver-i kerāmet, bu ne hikmetdür?” dedi. (22) Ol Şems-i āsümān-ı muḥabbet ayıtdı: “Ey nūr-ı dīde-i baṣīret, buña zevk ve ḥālet ve tecellī-i ḳudret dirler. ‘Acabā sizde daḥı bu zevk ve ḥāletden bir lezzet var mıdır?” (23) buyurdu. Pes Mevlānā Ḥudāvendīgār’uñ muḥabbeti biñ mertebe ziyāde olup kemāl-i irādet ile üç ay ve bir rivāyetde altı ay miḳdārı leylen ve nehāren şoḥbet (24) ve şavm ve vişāl ile ḥalvet idüp kat’an taşra ḥareket itmeyüp ḥiç aḥadüñ daḥı ḥalvetlerine girmeye ḳudreti olmadı. Ve taşradan ḳulaḳ tutan müstemi‘ine (25) bu ebyātın mażmūnı istimā‘ olunurdu. Nażm:

اضاء العشق مصباحا فصار الليل اصباحا
و من انواره انشقت على الاحجار احداق

خذ الدنيا و خليتنا فدنيا العشق تكفيننا
لنا فى العشق جنات و بلدان و اسواق

و ارواح تلاقينا و ارواح سواقينا
و خمر فيه مدرار و كأس العشق رقرق⁴⁸¹

neşr: ve bilcümle bu zevk ve muḥabbet ve vecd (27) ve ḥālet ile şoḥbet iderler iken,

Naḳl olunur ki bir gün Şems-i Tebrīzī Ḥudāvendīgār’dan bir maḥbūb iltimās eyledi. Mollā-yı Rūmī “Be-ser ü çeşm (28) ey sulṭān-ı cān ü cism!” deyüp kendü ḥaremin ḥuzūr-ı Şems’e getürdiler. Şems anı gördükde “Bu benüm ḥāher cānumdur, bize bir dilber-i zībā olsa.” didiler. Mevlānā (29) fi’l-ḥāl varup Sulṭān Veled’i getürdüklerinde “Bu ḥod benüm ferzend-i ercmenümdür, ḥālā bir miḳdār bāde-i nāb olaydı ‘aceb zevk idi.” didiklerinde (30) Mevlānā Ḥudāvendīgār “Aña ne minnet?” deyüp iki eline zīr-i dāmeninde iki destī alup ḥamr ile getürürken miyān-ı sevḳde lağzīde-pā ve destīler şikest (31) olup beyne’l-mele’ nefsi rüsvā ve pāy-māl oldu. Bundañ şoñra melāmet şālını geyüp tekrār yahūdiler maḥallesinden iki destī ṭoldurup āşikāre (32) götürdi. Ol ḥinde Mollā-yı Rūm’a bir özge ‘ālem yüz gösterüp vecd ve ḥālet ile, nażm:

ای عاشقان ای عاشقان پیمانہ را گم کرده ام

⁴⁸¹ Aşk bir kandili tutuşturdu da geceler sabah oldu, ve onun nurundan kayalar yarıldı da göz göz oldu. Dünyayı al da bizi rahat bırak zira aşkın dünyası bize yeter. Bizim aşkta bahçelerimiz, beldelerimiz ve çarşılarımız vardır. Ruhlarla buluşur ruhlarla kaynaşırız, orada şarap boldur ve aşk kadehi parlaktır. **Dīvān-ı Kebîr**, gazel nr. 2269, s. 886.

زان می که در پیمانها اندر نگنجد خوردهام (33)

مستم ز خمر من لدن رو محتسب را غمز کن
مر محتسب را و تو را هم چاشنی آوردهام⁴⁸²

(34) deyü rakş ve semā^c ile pîş-i Şems'e yüz urdı. Şemsüddîn Mevlânâ'yı bu hâlde gördükde fi'l-hâl yerinden тұrup cenāb-ı velāyet-me'āb (35) Mollāya “Merhābā ve ḥabbezā yā Mevlânā, biz cenāb-ı şerīflerinüñ farṭ-ı muṭāva^c at [ve] kuvve-i meşreb ve mutābe^c atların tecrübe kıldık, ḥaḳḳā vaşf olunduğundan ziyāde bulduḳ, (36) mışrā:

مثلك فى العالم لم يخلق⁴⁸³

deyüp envā^c -ı fikr ve meskenet ile birbirine tenezzül idüp yüz yire döşediler. Ammā zinhār u zinhār ki dervîş-i (37) dil-rîş nāmında olup bu maḳūle menāḳıbı şinevā olduḳda “Bu ne zībā şafā.” deyü bunuñ zāhirine taḳlīd ile envā^c -ı fesādāta ictirā iden erbāb-ı nefis ve hevā (38) ve muḳteżā-yı ṭabī^c ata mübtelālar heyhāt heyhāt ki evliyā zevḳinden bir ḥişşe alalar ve bû-yı aşfiyādan bir şemme tıyalar. Ḥāşā ki merd-i Ḥudā olanlardan (39) evzā^c -ı nā-meşrū^c a vüçüda gele.

“Pes Şems-i Tebrīzī'nüñ mürtekib olduḳı evzā^c nā-şāyeste degil midür?” dirseñiz, Şems-i Tebrīzī ḥazretleri Mevlânā (40) Ḥudāvendīgār'uñ vech-i meşrūḥ üzre kemāl-i muṭāva^c atın tecrübe idüp ve ḥucüb-i rāh-ı ḥaḳḳıḳat olan ba^c zı ḥālātın ref^c ve izāle o maḳūle imtiḥānāte (41) mevḳūf idügin nūr-ı velāyetle temyīz itmeḡle nefisine kemāl-i melāmet ile def^c -ı ru^c ūnet idüp ve irşād ve terbiyet buyurmışlar idi. Yoḡsa ellerine ḥamr murdārı [9b] (1) alup ḥāşā ki içeler ve fesāda sa^c y idüp ḥudūd-ı şer^c iyyeden geçeler. Nitekim Mevlânā ḳaddesallāhu rūhahu *Meşnevī-i Şerīf* de buyurmışlardur: *Meşnevī*:

جمله عالم زين سبب گمراه شد (2)

کم کسی ز ابدال حق آگاه شد⁴⁸⁴

جام می هستی شیخ است ای فلیو

کاندر او اندر نگنجد بول دیو

⁴⁸² Ey âşıklar, kadehi kaybettim. Kadehlere sığmayan şaraptan içtim. Ben “Men Ledün” şarabından mest oldum, git beḳçiyi kandır, çüñkü sana da, ona da şarap getirdim! *Divân-ı Kebîr*, gazel nr. 1371, s. 527.

⁴⁸³ Senin gibisi dünyada yaratılmamış.

⁴⁸⁴ 1/264: Tüm dünya bu sebepten dolayı yoldan çıktı; pek az kişi Hak abdallarından haberdar oldu. T.M. I/268; Y.K.M. II/264; 55a.

پیر⁴⁸⁵ و مالمال از نور حق است (3)

جام تن بشکست نور مطلق است

نور خورشید ار بیفتد بر حدث

او همان نور است نپذیرد خبث⁴⁸⁶

(4) Ve bilcümle menâkıbda maşûr olduğu üzere Şems-i Tebrîzî Celâlüddîn-i Rûmî ile bir iki yıl şoḥbet idüp güft ü şenâdleri ‘ışk u muḥabbet olmağla (5) Mevlânâ Ḥudâvendigâr ḳuddise sırruhunuñ mürîdân ve telâmizesinden ba‘zı ḥuşk-dil ve nâ-ḳâbiller ḥâlât-ı ‘ışka inkâr ve ‘adâvet ve Şems’üñ Mollâ ile germ-i ihtilâṭ olup (6) dâyimâ ḥalvet ve kendülerden ihtifâ’ ve ‘uzlet itdüklerine taḥammülden ḳalup ḥasûdâne niçe ḥareket, belki Şems’üñ ḳatline niyyet itdükleri muḳarrer olmağla Mollâ’ya vedâ‘ (7) idüp diyâr-ı Şâm’a hicret buyurdılar. Nitekim Sulṭan Veled *İbtidâ-nâme*’de nazm ile ḥikâyet idüp buyurmışlardır: nazm:

یک زمانی به هم همی بودند

مدت یک دو ساله آسودند (8)

غیرت حق درآمد و ناگاه

فجفج افتاد در همه افواه

در شناعت درآمدند همه

آن مریدان بی خیر چو رمه (9)

گفته باهم که شیخ ما ز چه رو

پشت بر ما کند ز بهر چو او

چه کس است این که شیخ ما را او

برد از ما چو یک کهی را جو (10)

کرد او را ز جمله خلق نهان

می نیابد کسی ز جاش نشان

⁴⁸⁵ Yazmada: pîr

⁴⁸⁶ Be ahmak! Şarap kadehi şeyhin varlığıdır. Oraya asla Şeydan sidiği yol bulamaz. Şeyhin varlığı Hakk’ın nuru ile dolup taşar, teninin kadehi kırılınca (ölünce) ise mutlak nur olur. Güneşin ışığı pislige vurunca pislenmez (dolayısıyla şeyhin nuru da teninde mahsur kalınca pislenmez.) T.M. II/3422-3424; Y.K.M. II/3392-94.

ساحر است این مگر به سحر و فسون

کرد بر خویش شیخ را مفتون؟ (11)

جمله گشته به خون او تشنه

ساخته بهر کشتنش دشنه

چو غلوشان بر او ز حد بگذشت

دشمنی شان ز حدّ و عد بگذشت (12)

شمس تبریز رفت سوی دمشق

تا شود پر دمشق و شام ز عشق⁴⁸⁷

Naql olunur ki: Çün ki Şems-i Tebrîzî (13) Şâm'a gidüp eyyâm-ı mufâraḳat mütemâdî oldı, Mevlânâ Hüdâvendigâr iştıyâḳdan bî-şabr u bî-ḳarâr olmaḡla Sultân Veled ḫazretlerine müstevfî ḫarc-i rāh (14) virüp Şems-i Tebrîzî'yi da'vet için Şâm'a gönderdi ve bu şi'rüñ maẓmûnı üzre ḳudûm-ı meymenet-lüzûmları recâsında oldı. Şi'r:

ایها النور فی الفؤاد تعال (15)

غایه الجدد و المراد تعال

انت تدری حیاتنا بیدیک

لا تضیق علی العباد تعال

فمن الهجر ضجّت الارواح (16)

انجز الوعد یا سعاد تعال

استر العیب و ابذل المعروف

هكذا عاده الجواد تعال⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Bir müddet birlikteydiler ve bir iki seneliğine rahat ettiler. Birden bire onları kıskandılar ve herkesin diline düştüler. Habersiz müritler, sürü gibi alçaklık yapmaya başladılar. Birbirlerine diyorlar ki: Bizim şeyhimiz onun gibi (Şems) biri için neden bize sırt çevirir? Bu adam kim ki şeyhimiz onun için samanı arpadan ayırır gibi bizi bizi ondan ayırıyor? Neden onu herkesten gizliyor ve kimse yerlerini bilmiyor? Bu sihirbaz mı ki şeyhimizi böylesine kendine bağladı? Herkes onun (Şems'in) kanına susadı ve onu öldürmek için hançer bile di. Müritlerin mübalağaları haddinden geçince düşmanlıkları da sınırları zorladı. Tebriz'in Şems'i Dımeşk'a doğru gitti ve böylece Şâm ve Dımeşk aşk ile doldu.

⁴⁸⁸ Gel ey gönüldeki nur, buyur gel. Ey istek ve azmin gayesi gel. Biliyorsun ki hayatımız ellerinde, kulları dara koyma gel. Hicrandan ruhlar dardadır, vaadi yerine getir ey yüce gel. İyilik yap ve aybı ört, zira cömertin adeti budur, gel. **Dîvân-ı Kebîr**, gazel nr. 1364, s. 525

(17) Pes Sultān Veled ḥāzretleri tayy-i menāzil iderek Şām-ı şerīfe vardıkda meşhūrdur ki bir firenk-beççe ile baḥş ile şaṭranc oynarken buldı (18) ve yüz yere koyup zemin-būs itdikten soñra, beyit:

به جان پاک تو ای معدن سخا و وفا
که صبر نیست مرا بی تو ای عزیز بیا⁴⁸⁹

(19) deyü envā'-ı ta'zīm ve tekrīm ile ḥarc-ı rāhı kefş-i mübārekleri içine koyup cānib-i Rūm'a döndürdi. Ve teblīg-i risālet idüp Mevlānā'dan 'arz-ı iştıyāk eyledi:

چون رسید او به نزد شمس‌الدین (20)
آن شه اولیا، با تمکین

بر زمین سر نهاد همچو ملک
گفتش ای شه، غلام توست فلک!

بعد از آن شست با حضور و ادب (21)
از سر لطف، شه گشاد دو لب⁴⁹⁰

Menḫūldur ki tersā-beçe Sultān Veled'ūñ Şems'e itdügi ta'zīmden 'uluvv-ı ḳadrine (22) vāḳıf olup der-ḥāl müslümān oldı ve zümre-i evliyāya mülḥaḳ olduğı mervīdür. Pes Şems-i Tebrīzī da'vete icābet idüp Dımışḳ'dan nehzat (23) ve Ḳonya şehrine 'āzīmet itdiler. Ve Sultān Veled rikāb-ı Şems'de piyāde revān ve peyk-i devān olup Şems-i Tebrīzī her bār ki “Ey Veled-i emced! Süvār (24) olıñuz.” deyü ilḥāḥ itdikce “Ey şāh-ı cihān! Şāh süvār ve bende süvār sezāvār degūldür.” deyü Ḳonya'ya dāḫil olunca piyāde geldi. Zıkr olunan (25) mu'āmeleyi Sultān Veled bu vechle nazm ve ḥikāyet buyurmuşdur: Nazm:

شد ولد در رکاب او پویان
نز ضرورت، ولی ز صدق و ز جان
یک مه بیش راه رفت به پا (26)
بی سکون گه نشیب و گه بالا

⁴⁸⁹ Ey cömertlik ve vefa kaynağı, senin canına and olsun ki sensiz sabrım kalmadı, gel. **Dīvān-ı Kebir**, gazel nr. 227, s. 106.

⁴⁹⁰ O (Sultan Veled), evliya şahı olan Şems'in yanına varınca, edep ile melekler gibi yüzünü toprağa koyup ona “Ey padişah! Felek senin kulundur,” dedi. Sonra edep ile huzurunda oturdu ve o padişah lut edip ağzını açtı ve konuştu. (**Veled-nâme**)

گرچه ره صعب بود و سهل نمود

زانکه از رنج قفل گنج گشود⁴⁹¹

(27) Elhāşıl Şems-i Tebrīzī çün ki Konya'ya dāhil ve iki ma'şūk birbirlerine vāşıl oldı, gūyiyā biri baħr-ı Rūm ve biri deryā-yı Fārs idi ki (28) birbirine mülākī olup egerçi tenleri müte'addid ammā canları müttehid olmağla مَرَج سِرِّی الْأَحْرَبِینَ یَلْتَقِیَانِ بَیْنَهُمَا بَرِّحٌ لَا یَبْغِیَانِ⁴⁹² sırrı āşikār oldu:

چون رسیدند پیش مولانا (29)

نوش شد جمله نیش مولانا

در سجود آمدند هر دو شهان

چون شود تن بگو، ز دیدن جان؟

گرچه مردان عشق افواجند (30)

از یکی همچو بحر مواجند

چون به صورت روی، عدد باشند

چون به معنی روی، احد باشند

پس به جان کن، نظر مکن بر تن (31)

خیمه اندر جهان وحدت زن⁴⁹³

Ve bilcümle Mevlānā Celālüddīn bezm-i muħabbete zīnet virüp Şemsüddīn ile (32) cān şoħbetin iderler iken,

Hikāyet olunur ki: Mevlānā Hüdāvendigār'uñ Sulţān Veled'üñ māderī Gevher Hān Hātūn'dan mutevellid olmuş (33) 'Alāüddīn Muħammed nām bir ferzendleri daħı var idi. Ve Şems-i Tebrīzī Konya'ya gelişde 'Alāüddīn Muħammed seferde bulunup Şems-i Tebrīz ile (34) Mevlānā beyninde olan vaķāyi' i görmemiş

⁴⁹¹ Sultan Veled onun peşinde yürümeye başladı fakat zaruret ve zorunluluktan değil, sadakati ve isteğiyle bunu yaptı. Bir aydan fazla hiç durmadan bazen bazen çıkış bazen iniş olmak üzere yaya yürüdü. Yol zor olsada kolaylaştı. Kilidi açmak için harçanan çaba ve zahmet insanı hazineye ulaştırır.

⁴⁹² Rahman 55/19-20: (Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.

⁴⁹³ Şems ve Sultan Veled Mevlānā'nın yanına varınca, Mevlānā'nın tüm acıları tatlıya dönüştü. Şahların ikisi de secde etti. Ten, canı görünce nasıl olur, sen söyle! Aşk erleri görünüşte birden fazla olsalar da, birlikten deniz gibi dalgalanırlar. Senin suretlerine bakarsan birden fazla görürsün ama manalarına bakarsan birdirler. Dolayısıyla cana bak, tene değil. Bunu yap ve vahdet dünyasına çadırını kur.

idi. Ba‘de zamānin seferden ‘avdet ve Konya’ya ric‘at idüp geldikde Mevlānā hakkında (35) şehri Konya güft ü gū ile māl-ā-māl olmuş gördi. Ve “Buña sebep nedür?” deyü telāmize-i Mevlānā’dan istifsār itdikde, “Cānib-i Tebrīz’den (36) bir nebtiz-i bed-kīş Şemsüddīn nām қalenderī-i bī-rīş gelüp sihr ve efsūn ile Mevlānā’yı idlāl eyledi ve bi’z-zāt Mevlānā kendüsi meyhāneden (37) destiler ile bāde getürüp ve māder ve birāderūn dağı maḥrem-i meclisleri olup ḥāṭıra ḥuṭūr itmeyecek ‘aceb rüsvālıklar oldı. Ve bundan aқdem (38) ‘ırz-ı pederiñuz şiyānet itdügimiz için ol қalenderinün izālesine niyyet itmiş idik, ḥaber-dār olmağıla Şām’a gitmiş idi. Mevlānā Ḥudāvendigār (39) tekrār Sultān Veled’i gönderüp Şām’dan getürdi ve gelelden berü tek ü tenhā muşāḥabet ve gāh raқş u semā‘ ile vecd ve ḥāletler izhār (40) idüp tedris ve ifādeden ferāğat ve ṭariқа-i sābıқasına min külli’l-vücūh muḥālefet itmişdür.” Bunuñ emşāli niçe kelimāt ile ba‘zı (41) ehl-i fesād ‘Alāüddīn Muḥammed’ün nāyire-i ğazabın teheyüc ve iқād ve ṭabi‘atını kemāl-i mertebe ifsād itmekle bī-tereddüd ve tevaққuf Şemsüddīn’ün қatline [10a] (1) naşb-ı nefes ve bezl-i kudret idüp bir gice Şems-i Tebrīzi Mevlānā Ḥudāvendigār ile germ-ā-germ-i ḥaққānī şöḥbet iderken ‘Alāüddīn Muḥammed yedi nefer eşqiyā-yı (2) pür-şiqāқ-ı bī-nidāқ ile ittifaқ idüp ṭaşrada der-kemīn oldılar ve birini қapuya gönderüp “Ṭaşrada sizi isterler, gel.” deyü Şems’e işāret eyledi. (3) Şems dağı nūr-ı velāyet ile қatle da‘vet olunduğın bilüp, şi‘r:

ألا يا صاح لا تُعَجِّلْ بِقَتْلِي قَدْ دَنَا الْمَقْتَلُ
تَرَفُّقُ سَاعَةً وَأَسْأَلُ وَصِيلٌ مَنْ بَادَ بِالْهَجْرَانِ

و ما ذنبى سوى آتى عديم الصبر فى فنى (4)

فلا تُعْرَضْ بِذَا عَنِّي وَخُذْ بِالْعَفْوِ وَالْغُفْرَانِ⁴⁹⁴

deyü fi’l-ḥāl yerinden қalkup “Elvedā‘ yā Mevlānā, biz қatle da‘vet olunduқ.” (5) didi. Ḥazret-i Mevlānā’ya dağı bu sözden bir ‘aceb heyemān gelüp bir zamāndan sonra⁴⁹⁵ kerimesini (6) қırā’at buyurdi. Pes Şems-i Tebrīzi ṭaşra çıkduğı gibi ol nā-kesler ellerinde ḥancer-i ḥūn-rīz ile kemin-ğāhdan ef‘iler gibi

⁴⁹⁴ Efendim! Beni öldürmeye acele etme, ölüm zamanı yaklaştı. Biraz da olsa bana iyi davran, bu ayrılığın bana neler yaptığını sor. Nedir benim günahım fani dünyada sabırsız bir kul olmaktan başka? Bundan dolayı benden yüz çevirme ve beni bağışla. **Dīvān-ı Kebīr**, gazel nr. 2119, s. 806.

⁴⁹⁵ A’raf 7/54: Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O’na mahsustur. Ālemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı yücedir.

şıçraşup ‘aqr-ı nāqa-i Şālih iden (7) eşkiyā mānendi Şems-i Tebrīz hazretlerine hancer üşürüp cām-ı şehādet şundılar.

Menkūldur ki Şems-i Tebrīzī hīn-ı şehādetde derūn-ı dilden bir kerre (8) “Allāh!” deyü şehka itmekle Mevlānā Hūdāvendigār “Hāy Şems cānum, ne hāldur?” deyü taşra çıkup birkaç kaçre dem-i şehādetden gayrı nām u nişān bulmadılar (9) ve her ne kadar şordular haber alımadılar. Pes Mevlānā Hūdāvendigār Şems-i Tebrīzī’nün firāğından bī-ķarār olup ifrāt-ı muħabbetden hayātda olmaķ umīdiyle (10) “Cāyiz ki Şām’a gitmişdür.” deyü bilā-tevaķķuf Şām’a varup bilāhire mevti muķarrer olmağla

تحسب أنا ابداً ضايعون⁴⁹⁶

deyüp Rūm’a ric‘āt buyurdılar. (11) Nitekim Sulṭān Veled nazm ile bunı hikāyet itmişlerdür: Nazm:

کرد آهنگ و رفت جانب شام

در بی‌اش شد روانه پخته و خام

چون رسید اندر آن سفر به دمشق (12)

خلق را جمله سوخت ز آتش عشق

شمس تبریز را به شام ندید

ور خودش دید، همچو ماه بدید

گفت: گرچه به تن از او دوریم (13)

بی‌تن و روح هر دو یک نوریم

خواه او را ببین و خواه مرا

من وی‌ام، او من‌است ای جويا!

بل همه اوست، من در او درجم (14)

زو بود جمله دخلم و خرجم

جنش من همه ز جنش اوست

⁴⁹⁶ Bizim ebedî olarak zâyi olacağımızı sanıyorusun. **Dîvân-ı Kebîr**, gazel nr. 2129, s. 811

هیچ بی او مرا نه پشت و نه روست

کرد رجعت به روم باز آمد (15)

رفت چون کبک همچو باز آمد⁴⁹⁷

Mine'n-nevādir: Bu ḥaḳīr-i fūrū-māye kibār-ı 'ārifinūñ ba' zından şöyle (16) istimā' itmiş idüm ki: “Şems-i Tebrizî ḥazretleri Mevlānā Ḥudāvendigār'ı cānib-i Ġavṣ'dan izn ile irşāda gelüp maḳşūd ḥāşıl ve Şems (17) derece-i şehādete nāyil olduktan şoñra bir gice Mevlānā Şems'i vaḳı'asında görüp “Hāy merhem-i cānüm!” deyü mu'ānaḳa itdikde “Yā Mevlānā filḥaḳīḳa (18) beni isterseñ ḥıttā-i Tebriz'e gel.” deyü işāret idüp Mevlānā daḫı sefer idüp Tebriz ḥıttasına vardıkda ḥazret-i Ġavṣ'a mülākī ve üç gün hem-şoḫbet (19) olduḳdan şoñra “Rūm'a git.” deyü icāzet buyrulup envā'-ı füyüzāt ve fütūḫāt ile 'avdet buyurmuşlar velākin bu kışşa menāḳıblaruñ birinde (20) maşṭūr olmamaḳla bu ḥaḳīr daḫı şekde ḳalmış idüm. İttifāḳan bir gice rü'yāda ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu'l-esnāyı görüp dest-būsuları ile (21) muḡtenim olduğumda bu ḥaḳīre inbisāt-ı 'azīm gösterüp luṭfle mu'āmele itmekle ruḫşat bulup tekrar dest-i şeriflerin būs idüp ayıtdum: (22) “Ey şem'-i cem'a'l-'āşīḳīn! Cenāb-ı şeriflerinūñ menāḳıbından fülān 'azizden bir 'aceb nesne işitdüm, lākin menāḳıblardan birinde görülmemek ile şıḫḫatı (23) bābında tereddüde ḳaldum.” didikde “Mesmū' uñuz olan nedür?” buyurdılar. Bu 'abd-i faḳīr daḫı zıkr olunduḳı üzre işitdügimi taḳrīr itdikde “Belī belī (24) öyle vāḳı' olmuşdur ve ol sulṭānuñ ism-i şerifleri Ḥ'āce 'Alī'dür.” deyü taḫḳīḳ ve taşḫīḳ buyurdılar. Faḳīr ayıtdum: “Ey nūr-ı āfītāb-ı ḥaḳīḳat! Pes (25) buña ḫikmet nedür ki eş'ār-ı laṭifeñiz olan ebyāt-ı şerīfede yāḫud *Meşnevī-i Şerīf*lerinde bir beyt ile bu ma'nāya işāret buyurulmaya?” Tebessüm idüp (26) buyurdular ki: “Kendülerinūñ izni olmayup ism-i şeriflerini şarāḫaten zıkre rızāları yoḡ-idi. Ve Şems-i Tebrizî size ḳapu düşmüşdür ve rehber ve pişvā olmuşdur, (27) anları medḫ idüp ve ḥaḳḳ-ı şükr-i ni'eti yerine getürüñüz buyurmuşlar idi. Ve bizüm bu ḫālimize Ḥüsāmüddīn Çelebī ve oḫlum Veled'den ḡayrı kimse vāḳıf degil idi. (28) Anuñçün biz daḫı ihfā itdük.” Egerçi

⁴⁹⁷ O, Şam'a doğru yola çıktı ve peşinden ham ve pişmiş, herkes yola koyuldu. Şam'a varınca, aşk ateşi onları yaktı. Tebriz Şems'ini orada görmedi ama kendini ayın ışığını yansıtan ay gibi buldu. “Cisim olarak ondan uzaḳız ama biz ruhsuz ve tensiz aynı ışığız.” dedi. Ey arayışta olan kişi, ha onu görmüşsün, ha beni; ben oyum ve o bendir. Hatta her şey odur, ben onun içindeyim, her şeyim ondandır. Benim hareketim ondandır ve o olmadan ne önüm var ne arkam. Sonra, Rum'a geri döndü. Keklik gibi gitti, şahbaz gibi döndü.

taşrîh yokdur ammâ *Meşnevî-i Şerîf* de aña çok telmîh vardır.” deyüp mübârek lisânları ile, *Meşnevî*:

(29) خوش تر آن باشد که سر دلبران

گفته آید در حدیث دیگران⁴⁹⁸

neşr: beytini okudular. Ol hâlde haķîr dađı h`âbdan bîdâr olup ol şöhetüñ (30) eşerinden ħalbimi pür-nür ve cānımı mesrūr bulup nādireden olmađla naħl olundu. Ġālibā Sultān Veled ħazretleri dađı Mevlānā Ĥudāvendigār Şems’i (31) ba‘d ez şehādet cüst ü cūya gitdi didügi zımmen bu ma‘nāya işāretdür. Ve rūĥāniyyet-i Mevlānā’dan bu ħadar ‘ināyet erzānî buyurulmađla bi fażlillāh (32) *Meşnevî-i Şerîf* de vāĳi’ olan telmîh ve işāretler dīde-i fehme ‘arz-ı cemāl-i bā-behcet ider oldılar. Elĥamdülillāhi te‘ālā ħamden keşirā, ħaddesellāhu sırrahum (33) ve efāze ‘aleynā bi rabbihim, āmīn.

Ĥāşıl-ı kelām, Mevlānā ħuddise sırruhu Ķonya’ya ric‘atden şöra Sultān Veled ħazretleri rü’yāsında Şems’üñ cesed-i şerîflerin (34) bir çāhuñ içinde müşāhede itmekle irtesi gün maĥall-i mezbūra varılıp şadef-i Şemsüddīn ‘aynı ile ol çāhda bulunup ĥālā ziyāret-gāh-ı ĥāş u ‘ām olan (35) Emīr Bedrüddīn medresesinde defn olundu, raĥmetullāhi ‘aleyhi raĥmeten vāsī‘aten. Ve bu güstāĥlıđa cür’et iden ‘Alāüddīn Muĥammed idügi Ĥudāvendigār’uñ (36) ma‘lüm-ı şerîfleri olduğda du‘ā’un ‘aleyh idüp⁴⁹⁹ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ⁵⁰⁰ dāđıyla müvessem itdiler. Ve ‘Alāüddīn Muĥammed vefāt itdikde namāzını (37) Mevlānā Ĥudāvendigār ħılmadılar ve Şems-i Tebrizî didikce gözyaşını ceyhūn itdiler. Beyt:

بانگ و افغان او به عرش رسید

نالہاش را بزرگ و خرد شنید⁵⁰⁰

(38) Naħl olunur ki: Birgün ħazret-i Ĥudāvendigār zerkūblar ĥavālisinden ‘ubūr iderken şadā-yı ħarbelerinden müte’essir olup keyfiyyet-i ‘ışĳ müştedd (39) olmağla der-ĥāl raĳş u deverāna girdi ve bu hâlde Şeyĥ Şalāĥuddīn Zerküb-ı Ķonevî dükkānı ğurfesin açup Mevlānā’ya ol hāl ile (40) nazar itdikde cezebāt-ı Ĥudāvendigār’dan ħalbine bir nūr-ı sātī‘ pertev itdi ki āteş-i ‘ışĳuñ eşī‘ası başdan

⁴⁹⁸ Dilberlerin sırrının diğerlerinin sözleri arasında söylenmesi daha hoştur. T.M. I/137; Y.K.M. I/136; 49a.

⁴⁹⁹ Hud 11/46: O, asla senin âilenden değildir.

⁵⁰⁰ Onun feryat fığamı arşa kadar ħıktı. Büyük küçük herkes iniltelerini duydu. (**İbtidānâme**)

aşup ihtiyârdan düşdi (41) ve “Dükkâna yağma!” deyüp çarh-ı devvâr gibi rakşa girdi ve kadem-i pâk-ı Mevlânâ’ya hâk ve sîne-çâk olup baqiyye-i ‘ömrini hidmet-i Mevlânâ’da geçürdi. [10b] (1) Hâzret-i Mevlânâ dağı Şalâhuddîn’ün muhabbet alışın ve nâr-ı cezebât ile kevkeb-i dürrî gibi yanışın görüp kendüye hem-derd bulmağla derûnî muhabbet idüp (2) Şems-i Tebrîzî ile güzêr iden şöhet-i ‘ışk-bâzîyi Şalâhuddîn ile kazâ itdi. On yıl miqdârı mûnis ve mü’telif olup bu maṭla’ı Şalâhuddîn (3) medhinde söyledi. Beyt:

یکی گنجی پدید آمد در این دکان زکوبی

زهی صورت زهی معنی زهی خوبی زهی خوبی⁵⁰¹

Neşr: Şeyh Şalâhuddîn Zerkübî (4) ibtidâ’-i hâlde Seyyid Burhânuddîn Muḥaqqıq’ün müridlerinden olup Sultân Veled ḥazretleri Zerkübî’nün kerîmesini tezevvüc idüp Ulu ‘Ārif Çelebî andan (5) mutevellid olmuştur. Ve Mevlânâ Ḥudâvendigâr Sultân Veled’i Zerküb-i Konevî terbiyesine teslim idüp âdâb-ı ṭarîkatı cenâb-ı Veled’e anlar ta’lîm buyurmışlardır. (6) Ve Şalâhuddîn’ün şâdef-i şerîfleri Hüsâmüddîn’ün cenbinde medfündür; raḥmetullah ‘aleyhi raḥmeten vâsî’ aten.

Ve Mevlânâ Ḥudâvendigâr ibtidâ’-i sülûklerinde muḳademâ (7) beyân olunduğı üzre Muḥaqqıq Tırmızî terbiyesiyle vâlid-i mâcidleri Bahâ’-i Veled ḳuddise sırruhunuñ ṭarîkat-ı seniyye ve sîret-i ‘aliyyeleri üzre tedris ve mev‘îza (8) ve nevâfil ve rûze ve riyâzet ve mücâhede ile ‘amel idüp semâ’ ve şafâya rağbetleri yoğidi. Çün ki Şems-i Tebrîzî ile mülâkât itdiler min ba’d, tedrîs (9) ve mev‘îzaya rağbet ve mücâhede ve riyâzete muvâneset itmeyüp ṭarîk-ı ‘ışk ve cezbeye ‘azîmet itdiler ve maḳsûda sebep vuşulı cümleden ziyâde rakş (10) ve semâ’ı bulmağla terk-i muṭâla’a-i kütüb idüp âḥir-i ‘ömre varınca rakş ve semâ’ ve vecd ü şafâ üzre oldılar. Ve dâyimâ ebyât ve eş‘âr ile zemzeme-perdâz (11) olmağla ekşer-i aḥbâbı nağamât-ı günâgün ile velvele-endâz olup şûriş ve sūzişlerine eflâk-i nüh kıbâb âheng-sâz oldı. Nitekim Sultân Veled nazmla taḥkîk ider:

روز و شب در سماع رقصان شد (12)

بر زمین همچو چرخ گردان شد

⁵⁰¹ Bu kuyumcu dükkanından bir hazine çıktı: ne güzel sureti, ne güzel manası ne de çok güzelliği var! *Dîvân-ı Kebîr*, gazel nr. 2515, s. 954

سیم و زر را به مطربان می داد
هرچه بودش ز خان و مان، می داد

یک نفس بی سماع و رقص نبود (13)
روز و شب لحظه ای نمی آسود

غلغله اوفتاد اندر شهر
شهر چه؟ بل، زمانه و در دهر

کین چنین قطب و مفتی اسلام (14)
کوست اندر زمانه شیخ و امام

شورها می کند چو شیدا او
گاه پیدا و گه هویدا او

حافظان جمله شعرخوان شده اند (15)
به سوی مطربان دوان شده اند

درد ایشان شده است بیت و غزل
غیر این نیست شان صلوات و عمل

عامی و عالم و غنی و فقیر (16)
مانده خیره در آن فعان و نفیر⁵⁰²

Neşr: Elhāşıl ḥarf-gīrlar Mevlānā'ya bu sebebden teng-dil olup nāy ve kudūm ile (17) raqş ve deverān itdüklerini üşüle tevfiḳ idemediklerinden ṭa'n ve teşnī'e başladılar. Zirā mezheb-i Ḥanefī'de olan e'imme-i müctehidīnden birisi (18) raqş ve ğınāyı tecviz itmeyüp ḥarāmdur dimişlerdür. Zirā hevā-yı nefse mübtelā olanlar ba'zı sāz ve ğınāyı itsimā'la iltizāz itdikde muḥarrik-i hevā vü şehvet (19) olmağla ḥālet-i mezmūma ve müstaḳbeḥeleri müştetde olup lācerem ehl-i hevāya ğınā semā'ı ḥarām olur. Ammā 'iḳāl-i 'aḳlı güste ve 'ıṣṣ-ı ilāhī ile aḥlāḳ-ı (20)

⁵⁰² Gece gündüz sema ile raks edipdurdu ve çark gibi yerde dönmeye başladı. Altını ve gümüşü ve dünya malından her şeyini sazanelere veriyordu. Bir an bile semasız ve rakssız kalmıyordu, gece gündüz bir an bile rahat etmiyordu. Bu durum sadece bu şehirde (Konya'da) değil, tüm dünyada ve zamanda yankılandı: Böylesi İslam müftüsü ve kutbu ve zamanın şeyhi ve imamı olan biri gah aşikar gah gizli aşıklar gibi coşuyor, hafızlar Kuran yerine şiir okuyorlar ve sazanelere koşuyorlar. Bunların hepsinin tek derdi beyit ve gazelden ibarettir ve kimse namaz ve salih ameli dert etmiyor. Avam, alim, zengin ve yoksul herkes bu feryat figan konusunda şaşır kalmış. (İbtidāname)

zemîmeden reste olan ‘âşık-ı dil-ğasteler bu hükme dâhil olmamağla anlara ğınâyı semâ‘ itmek ve meslûbu’l-ihtiyâr olduklarında rakş ve deverân itmek (21) tecvîz olunup mezheb-i Şâfi‘î’de olan kibâr-ı ‘ulemâ ve ecille-i ‘urefâ kütüb ve resâyil yazmışlardır. Zîrâ ‘uşşâk-ı ilâhî eşnâ’-i semâ‘ da levh-i dillerinden maḥv-i (22) nuḳûş-ı mâ-sivâ idüp müstağrak-ı deryâ-yı ḥubb-i Mevlâ olmağla anlaruñ ḥâli aḥvâl-i erbâb-ı hevâyâ kıyâs olunmayup ğayrlara göre ḥarâm olan (23) anlara ḥelâl olur.

Elḥâşıl, **semâ‘ câyiz olduğna:**

Ebû Tâlib-i Mekkî, *Ḳûtu’l-ḳulûb*’da ve Şehâbüddîn Sühreverdî ‘*Avârif* (24) *ü’l-ma‘ârif*’de ve bundan mâ‘ adâ *Enîsü’l-‘ârifîn* ve *Ta‘arrûf* ve *Menâzilü’s-sâyirîn* ve bunuñ emşâli resâyil-i muḥakkıḳında şifâ-yı şadr ḥâşıl olacaḳ (25) mertebe tefşil ü beyân ve îzâḥ ü ‘ıyân buyurmuşlardır. Cümleden biri şeyḥü’l-enâm ve ḥüccetü’l-islâm İmâm Muḥammed-i Ğazzâlî ḳaddesellâhu rûḥehu, *İḥyâ’-i* (26) ‘*Ulümü’d-dîn* ve *Kîmiyâ’-i Sa‘âdet*’de buyururlar ki Ḥaḳ tebareke ve te‘âlânuñ bir sırrı vardır ki âteş derûn-ı âhende nice mestür ise ol sırr-ı (27) ilâhî ḳalb-i insânide mektûmdur. Pes ḥâline muvâfıḳ ba‘zı kelimât-ı mevzûne ve terennümât-ı meliḥa ve aşvât-ı laṭife itsimâ‘ eylese der ḥâl bir şevḳ-i muheyyic (28) ḥuşûle gelür ki âteş-zene-i dilde maḥfî olan şerâre-i sırr-ı ilâhî cünbüşe gelmekle âh ü efgâna başlar ve anuñ iḳtizâsı ihtiyârı elden alup rakş u (29) deverân ider. Zîrâ laṭife-i rabbâniyye-i insaniyye ‘ulvîdür. ‘Âlem-i ‘ulvî ise maḥz ḥüsn ü cemâldür. Pes bu ‘âlem-i ḥiss ü şehâdetde zâhir olan her ḥüsn ü cemâl daḫı (30) ‘âlem-i ‘ulvînüñ semere-i ḥüsn ü cemâli ve mevzûnât-ı ma‘neviyye ve eşvât-ı meliḥa ol ‘âlemüñ ‘aks-i envâridur ve ervâḫ-ı ‘âşıkân-ı ilâhî daḫı ‘âlem-i elestde (31) eşvât-ı meliḥa-i rûḥâniyân ile me’nüse iken ecsâm-ı dayyıḳa ve mükeddereye giriftâr olmağla rûḥânîlerden mehcür olmuşlardır. Felihâzâ ‘uşşâk-ı ilâhînüñ (32) ğuş-ı hüşı bir âvâz-ı ḥoş istimâ‘ eylese der-ḥâl dil-i bî-ḳarârı cûşa ve rûḫ-ı revânı ḥurûşa gelüp kâlbeki daḫı cünbüşe başlar.

Ammâ ey tâlib-i derd-i Ḥudâ! (33) Şavt-ı meliḥuñ daḫı te’sîri nuḳûş-ı mâ-sivâdan sâde ve mücellâ-yı Ḥaḳḳ olmağla amâde bir dil-i şâf ve âzâdeye olur. Yoḫsa her hevâ-yı nefis ile (34) efsürde ve âb ü gilde âlûde olan muḍğâ-i mükeddere te’sîr ve te’essürü bilmez ve ‘ışḳ ve muḥabbetden bî-behre ğüşt-pâreye ḳalb i’tibâr olunmaz. Zîrâ (35) her ḥayvânda ol laḫm-i şanavberî mevcüddur. Velâkin laṭife-i rabbâniyye andan mafḳüddur. Mevlânâ Ḥudâvendigâr anuñçün dimişlerdür: *Meşnevî*.

آن دلی کو عاشق مالست و جاه (36)

یا زیون این گل و آب سیاه

یا خیالاتی که در ظلمات او

می پرستدشان برای گفت و گو

دل نباشد غیر آن دریای نور (37)

دل نظرگاه خدا وانگاه کور⁵⁰³

İmdi âteş-i ‘ışķa yanan ‘uşşāķa semā‘ ehemm-i meşāğil ve hevā-yı nefse (38) uyan füssāķa semm-i helāhil ve zehr-i kātıldür. Felihāzā ‘ulemā daḥı iḥtilāf idüp mücerred cihete zāhirine nażar idenler muḥabbet cinsden cinsedür. Öyle olsa (39) nev‘-i benī ādem muḥabbet itdügi kendü cinsinedür. Yoķsa nev‘den ve cinsden ve cevherden ve ‘arazdan olmayup mānend u nazīri olmayanuñ (40) muḥabbetine ādemī nice şālīḥ olur dirler. Pes⁵⁰⁴ *يُجِيبُهُمْ وَيُجِيبُونَهُ* kerimesine cevāb nedür?” diyenlere, anuñ ma‘nāsı rızā ve irādet ve fermān-ı Ḥaḳḳ’a itā‘at (41) ve ‘ibādeti müdāvemetedür. Yoḥsa ḳalbede maḥlūḳdan ğayrın muḥabbeti şüret-bend olur dimek ḳalāletdur. Ve ‘ışķ-ı ḥālīḳ zann olunan teşbih-i bāḫıl [11a] (1) ve ḥayāl-i bī-ḫāyilüñ taşavvurudur dirler. Meşelā İbn-i Teymiyye ve İbn-i Cevzī ve İbn-i Ḥazm ve Ḳāḏī Ḳurḫuba İbn Ḥamdün ve bunuñ emşālī ba‘zı ehl-i ru‘ūnet (2) kelām-ı taşavvufa ‘adāvet ve *İḥyā’u’l-‘ulūm* ve *Ḳūtu’l-ḳulūb*’u ve *Risāle-i Ḳuşeyriyye* ve buña mānend kütüb-i şerīfeyi bir alay eḫādīş-i bāḫıla irād itmişler deyü (3) redd idüp e‘izze-i kibāra itāle-i lisān iderler, e‘āzenallāh ve iyyāküm min mişli hazīhi’t-ḫabī‘ati’l-bādireti.

Sözümüz ḥod o maḳūle efsürde-diller ile degüldür. (4) İmdi verāşet-i velāyet-i muḫlaķa-i ‘amme-i Muḥammediyye mezāhiri olan aşḫāb-ı keşf ve şühüd, ḥubb-i Ḥudā’da tereddüd idenlere bu vechle cevāp virirler ki (5) muḥabbet-i ilāhiyye ile ḳalb-i şanavberī beyninde bir niseb-i ḥafıyye vardur ki zikr-i Ḥaḳḳ ve teveccüh ve niyāz ile laḥm-i şanavberī mā-sivādan şıķāle olunsa nūr-ı āfītāb (6) mir’āt-ı mücellāda nice mün‘akıs olursa nūr-ı muḥabbet-i ilāhiyye daḥı mir’āt-ı mücellā-yı

⁵⁰³ Mala ve makama aşık olan veya bu kara balçığa esir olan gönül... veya karanlıklarda söyleşmek için hayallere tapınan gönül, gönül olmaz! Nur denizinden başkası gönül değildir. Gönül Allah’ın nazar ettiği yer olacak da kör olacak... olacak şey mi bu? T.M. III/2269-71; Y.K.M. III/2265-67

⁵⁰⁴ Mâide 5/54: Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kinamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah’ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.

qalb-i sālīke min ḥaysü't-tecellī pertev idüp azher mine's-şems olur inşallāh te'ālā.
 (7) Bunuñ tafşīli maḥalli geldikçe şerḥ ve beyān olunur. Şimdiki ḥālde nev'-i münāsebet düşmekle bu kadar ile iktifā olundu. Mevlānā ḫuddise sırruhu ne ḥūb buyurmışlardur, beyt:

موج گردونها ز موج عشق دان (8)

گر نبودی عشق بفسردی جهان⁵⁰⁵

Pes mesāyil-i mezbūreyi bu maḥalle irāddan murād budur ki maḥbub-ı kulūbi'l-ārifīn, (9) şem'-i cem'-i'l-vāşılīn Mevlānā Celāluddīn ḫuddise sırruhunuñ daḥı zāt-ı sūtūde-şıfātı gibi cemī'-i aḥvāl ve ef'āl ve ḥarekāt ve sekenātı maḥbūle ve merḡūbe (10) olup vücūd-ı bih-būdları cihāna bir gelenlerdendir. Kerāmet-i seniyye ve velāyet-i behiyyesine ḥadd ü ḡāyet yoḫdur. İmdi anuñ āyīn ü tarīḫasına inkār u (11) 'adāvetden iḥtirāz olunup ḥüsn-i i'tikād üzre olasız dimekdir. Ḥülāşa-i kelām ber müceb-i⁵⁰⁶ كُـلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ vaḫt-i ecel irişüp āfitāb-ı velāyetleri (12) maḡrib-i āḫiretde ḡurūba teveccūh itmekle 'unşur-ı laṭiflerinüñ mizāc i'tidāline iḥtilāl gelüp sene işneteyn ve seb'in ve sitte mi'ye Cemāzīyü'l-āḫiresinüñ (13) ḫāmisinde ḡurūb-ı şemse qarīb hengām-ı mev'ūd olduḫda tecellī-i zātiden⁵⁰⁷ اِجْعَى إِلَى رَبِّكَ رَاحِيَةً مَرْضِيَّةً nidāsı esmā'-ı cāna resān olmaḫla (14) rūḫ-ı ḫudsīleri bir 'aceb cevelān ve mehbiṭ-i ḫāḫden felekü'l-eflake ṭayarān idüp⁵⁰⁸ فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ āşiyānında ḫıramān oldu, (15) raḫmetullāhi 'aleyhi raḫmeten vāsi'aten. Melikü's-şu'ārā Bedrūddīn Yaḫyā mersiyeye içün böyle dimiş: Rubā'î:

کو دیده که در غم تو نمناک نشد؟

یا جیب که در ماتم تو چاک نشد؟

سوگند به روی تو که از پشت زمین (16)

بهرت ز تویی در شکم خاک نشد⁵⁰⁹

Ḳıṭ'ā:

کاش آن روز که در پای تو شد خار اجل

⁵⁰⁵ Feleklerin dalgalanışını aşktan bil. Aşk olmasa dünya donar kalırdı. T.M. V/3855; Y.K.M.V/3853

⁵⁰⁶ Āl-i İmrān 3/185: Her canlı ölümü tadacaktır.

⁵⁰⁷ Fecr, 89/28: "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!"

⁵⁰⁸ Kamer 54/55: Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.

⁵⁰⁹ Senin mersiyende ağlamayan göz veya yırtılmayan yaka nerede? Senin yüzüne and olsun ki toprağın üstündekilerden senin gibisi hiç toprağın altına girmedi.

دست گیتی بزدی تیغ هلاکم بر سر

تا درین روز، جهان بی تو ندیدی چشم (17)

این منم⁵¹⁰ بر سر خاک تو که خاکم بر سر⁵¹¹

Neşr: Hakkā ki zeminde mişli bulunmaz.

Mervîdür ki; bir gün zübdetü'l-‘arîfin (18) Şeyh Müeyyidüddîn Cendî'den aḥbāb su'āl itdiler ki “Ey şeyh-i fāyik! ‘Acabā ḳuṭbu'l-‘arîfin ḥazret-i Şeyh Şadrüddîn Ḳonevî Celālüddîn Rûmî ḥaḳḳında ne buyururlardı?” (19) Müeyyidüddîn ḳasem ile ayıtdı: “Bir gün bu ḥaḳîr ve Şemsüddîn ve Faḥruddîn-i ‘Irāḳî ve Şerefüddîn-i Mûşlî ve Sa‘îdüddîn-i Ferġānî ‘ayn-ı cem‘ olup ḥazret-i Sadr-ı (20) Ḳonevî ile şoḥbet-i ḥāşda iken baş-ı kelāmı Celālüddîn-i Rûmî'nün sîret-i ‘aliyyesine sevḳ olunduḳda, şeyh-i dîn cenāb-ı Şadrüddîn daḫı buyurdular ki: (21) “Ey ḥullān-ı şafā! Be zāt-ı pāk-ı Ḥudā, ‘ilm-i şerîfünüzde rüşenā ola ki eger Cüneyd ü Bāyezîd bu zamāna muşādefe ideler idi bu merd-i merdānuñ ġāşiye-dārı (22) olmaġa minnet-dār olurlar idi. Ḥaḳîḳat-ı ḥāl budur ki ḥ‘ān-sālār-ı faḳr-ı Muḥammedî Celālüddîn Rûmî'dür ve biz ol nūr-ı ḳulüb-ı aşfiyānuñ tufeyliyüz, (23) buyurdular deyü taḥḳîḳden soñra ḥaḳḳā ki biz daḫı ol ser-efrāz-ı evliyānuñ cümle-i niyāzmenlerindenüz.” deyüp bu beyti zemzeme-perdāz oldular. Şi‘r:

لو كان فيها اللالوهة صورة (24)

هی انت لاکنی و لا اتردد⁵¹²

Ḳaddasallāhu esrārehüm ve ṭayyiballāhu enfāsehüm.

Naḳl olunur ki; müctehid-i evliyā, (25) müteferriid-i aşfiyā, reh-nümāyende-i ḥaḳîḳat, ‘ālimterîn-ı ṭarîḳat, zübdetü'l-‘arîfin **Çelebî Hüsämüddîn** evān-ı şebābda pederinden yetim ḳalup (26) ḥüsn ü cemālde yūsuf-i şānî ve maḥāsin-i ḥişālde bî-mişl ü şānî idi. Pes pederleri intikāl itdikden birkaç gün soñra pîşrev-i ehl-i şafā, (27) ḥazret-i Mevlānā'nuñ şeref-i ḥidmet-i ‘aliyyelerin ihtiyār idüp cümle ḥidmetkārlarına destür virüp “Her biriñüz kendü ihtiyāruñuz olan kārda (28) olñuz.” buyurdu ve bi

⁵¹⁰ Yazmada: بود

⁵¹¹ Ecel dikenî senin ayaġına battıġı gün keşke dünya elindeki hançerle beni ölüm niyetine bana vursaydı. Vursaydı da gözüm sensiz bu dünyaya bakmasaydı. Senin topraġının üstünde asıl başına toprak elenen sen deġilsin, benim. (**Gülistân**); Bu bölümler **Risale-i Sipehsalar** ve **Menakıbularifin**'den alıntı olup doğrudan **Gülistân**'dan deġil).

⁵¹² Uluhiyetin bir sureti olsaydı, hiç şüphem yok ki o, sen olurdun.

ḥasebi'l-verāṣe mālīk olduğu nuḳūd ve emlāk ve sāyir 'aḳārı Şiddīḳ-vār rāh-ı muḥabbet-i Mevlānā'ya bezl ü nişār idüp (29) māl ıtlāk olunur şey ḳalmadı. Çün ki ḥidmetkārlar bu ḥālī gördüler Çelebī Ḥüsāmüddīn'e gelüp "Ey veliyyü'n-ni' am! Ne 'aceb itdühüz ki cümle ḥānımānuñuz tār u mār idüp (30) şey' ıtlāk olunur nesne ḳalmayınca telef kıldıñuz?" deyü teşnī' -i bisyār itdiler. Çelebī Ḥüsāmüddīn ayıtdı: "Ey nādānlar! Ḥamd-i ferāvān ü şükr-i bī-pāyān (31) ol ḥālīḳ-i ins ü cān ve mücid-i kevn ü mekāna ki mutābī' -i işr-i faḥr-i cihān olmuşuz, pes bu ni' met-i cāvḏānī şükrānesi-çün ḥasbeten lillāh te'ālā (32) Mevlānā 'ışḳına sizüh daḥı cümleñüz āzād oluñuz." deyüp kendüler daḥı kevn ü mekāndan āzād oldı ve 'ışḳ ü sūziş ile, beyt:

(33) Vārımı ol dosta virdüm ḥānümānüm ḳalmadı

Cümlesinden el yudum cān-ı cihānüm ḳalmadı

neşr: deyüp cemī' -i evḳātını mücāhedāt ve riyāzāt ve semā' ve vecd ve ḥālāt ile geçürdi. (34) Ve Şalāḥuddīn Zerkübī 'ālem-i beḳāya riḥlet itdikden soñra Mevlānā Ḥudāvendigār icrā-yı aḥkām-ı tarīḳat ve irşād-ı tālībān-ı rāh-ı ḥaḳīḳat için (35) Çelebī Ḥüsāmüddīn'i istiḥlāf idüp Mevlānā Ḥudāvendigār'ın ḥīn-i intiḳālīne degin terbiye-i sālīkīne bezl-i ḳudret eyledi. Nitekim Sulṫān Veled (36) bu ma' nāyı nazmla ḥikāyet itmişlerdür. Nazm:

چون که رفت از جهان صلاح‌الدین

شیخ گفت ای حسام حق‌آیین

بعد از آن نائب و خلیفه تویی

گرچه تو او و او تو، نیست دویی (37)

شیخ این را به جای آن بنشانند

بر سرش نورها نثار افشانند

گفت اصحاب را که سر بنهید

پیش او عاجزانه پر بنهید (38)

همه امرش ز دل به جا آرید

مهر او در درون جان کارید

دستگیر شماسست در عالم

پای از وی نهید بر عالم (39)

پس حسام‌الحق آن ولی خدا

بعد از آن شیخ گشت در دو سرا⁵¹³

Neşr: Çün ki nūr-ı çeşm-i evliyā, şāh-ı güzīn-ı (40) aşfiyā bu cihān-ı fānīden ‘ālem-i beḳāya i‘tilā itdiler, verāset-i kemāliyye-i sırr-ı Mevlānā maẓhariyyeti Ḥüsāmüddīn Çelebī’ye müyesser olduğı Sulṭān Veled (41) ḥazretlerinüñ keşf-i şaḥīḥ ile meşhūdları olmağla ādāb-ı tarīḳat üzre cenāb-ı Ḥüsāmüddīn’e tevāzu‘ ve meskenet ve emr-i ḥilāfeti tehniyet idüp [11b] (1) seccāde-i irşāda iclās itdiler ve Sulṭān Veled maḳām-ı ḥidmetde sābit-ḳadem oldılar. Ḥüsāmüddīn Çelebī daḫı ḥuzūr-ı Veled’de envā‘ -ı ma‘zeret ile (2) on iki yıl kāmīl sāḳī-i peymāne-i ‘ışḳ ve muḥabbet olup hengām-ı āḥir irişmekle⁵¹⁴ اِنِّیْ مُتَوَفِّیْكَ وَرَافِعُكَ اِلَیْ وَ مُطَهِّرُكَ mesmū‘ -ı (3) sem‘ -i cānları olmağla bir ān daḫı ḳarāra dermān olmayup raḳş-künān sene şelāşe ve şemānīn ve sitte mi’ye şa‘bānınuñ yigirmi ikinci günü yevmi’l-erbia‘ada (4) rūḥ-ı pūr-fütūḫları ḥaṭīre-i ḳudse cevelān eyledi. Raḥmetullāhi ‘aleyhi raḥmeten vāsī‘aten. Sulṭān Veled ḥazretleri bu ma‘nāyı daḫı silk-i nazma keşide ḳılup buyurmışlar ki: Nazm:

گفت زان پس حسام دین به ولد (5)

بعد والد تویی امام و سند

گفت نی والدم یقین زنده است

مردم جسمش بود که چون ژنده است

در زمانش بدی خلیفه ی ما (6)

هیچ تغییر نیست پیش در آ

تو بدی چون امام و ما ماموم

ز شه این کرده‌ایم ما معلوم

⁵¹³ Salahattin dünyadan göçünce Şeyh (Hz. Mevlānā) dedi ki: Ey Hak yolunda olan Hüsameddīn! Aslında o sensin ve sen osun, aranızdan ikilik yoktur ama ondan sonra nāib ve halife sensin. Şeyh bunu onun yerine oturttu ve başına ışıklar saçtı. Ashaba “ona itāat edin, yanında kul gibi olun, her emrini yerine getirin ve onun muhabbetinin tohumunu ruhunuza ekin. O, bu âlemde sizin elinizden tutandır, ondan medet alarak ayağınızı âlemin başına koyun.” dedi. Dolayısıyla, Allah’ın velisi ve Hakk’ın Hüsām’ı ondan sonra iki cihānda şeyh oldu.

⁵¹⁴ Âl-i İmrān 3/55: Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim...

اول و آخري خليفه‌ی ما (7)

پيشوايی و شيخ در دو سرا

کردمش گونه‌گون ز جان لابه

بی‌ریا هر دو از زبان لابه

سخنم را ز لطف کرد قبول (8)

شد میسر هر آنچه بد مامول

جمله بودیم زیر سایه‌ی شاه

ایمن از مکر دیو و سهو و گناه

بعد ده سال و دو ز ناگه او (9)

گشت رنجور و شد به حضرت هو

ماند تنها ولد چو طفل یتیم

زار گشت و نذار شد از بیم

وه کجا رو نهم که را گیرم؟ (10)

چه بود چاره؟ چیست تدبیرم؟

گفتم ای جان پاک اگر رفتی

به تن، و زیر خاکدان خفتی،

خاک پاک تو حاضر است یقین (11)

بر من و جمله ناظر است یقین⁵¹⁵

Nesr: Elhāşıl Hüsāmüddîn Çelebî'nün irtihâllerinden şoñra ol sırr-ı ma'nevî, (12) mişbâh-ı envârü'l-âşîkîn, miftâh-ı esrârü'l-ârifin, bahâü'l-hâkıkı ve'd-dîn **Sultân Veled** kıddise sırruhuya intikâl itmekle ma'la'-ı âfitâb-ı (13) envâr-ı

⁵¹⁵ Sondan sonra Hüsâmeddîn Veled'e dedi ki: Babandan sonra bizim imâmımız ve senedimiz sensin. Veled, "hayır, babam yakînen diridir, ölmüş olan sadece yıpranmış cismdir. Sen onun zamanında bizim halîfemizdin, bundan sonra da hiçbir değişiklik olmayacaktır, buyur. Sen imâm biz ise memûm idik, biz şâhımızdan bunu öğrendik. Bizim evvel ve âhir hlîfemizsin ve iki cihânda önderimiz ve şeyhimizsin." dedi. Ona cân-ı gönülden, riyasızca kendi dilimle bin türlü yalvardım. Lütf edip sözümü kabul etti ve dilediğimiz ksbul oldu. Hepimiz şâhın gölgesinin altında günâh, hata ve şeytânın mekrinden korunmuş idik. On iki sene sonra, birdenbire o hastalandı ve hazret-i Hû'ya gitti. Veled yetim çocuk gibi ortada kaldı, korkudan zayıf ve çaresiz düştü: Eyvah, nereye yöneleyim, kimin eteğini tutayım, benim çâre ve tedbîrim ne olabilir? Dedim ki, ey temiz cân! Cismın gidip toprağın altında uyusa da, yakînen senin temiz toprağın hâzr bulunmakta ve bana ve hepimize nâzırdır.

muhabbet ve silsile-cünbânende-i esrâr-ı cezbe-i rahmāniyyet olup taht-nişîn-i hîlâfet ve mürşid-i güzîn-i rāh-ı hâkîkat oldılar ve *Meşnevî-i Şerîf* (14) lisân-ı faşîh ve beyân-ı şarîh ile niçe mâh u sâl taḥkîk u tevzîh idüp kendüler daḥı envā‘ -ı ma‘ ârif ve esrârı müştemil üç mücelled bir *Meşnevî-i Şerîf* (15) te’lif buyurup birine *İbtidā-nāme*, birine *Rebāb-nāme* ve birine daḥı *İntihā-nāme* tesmiyye itdiler.

Menkûldur ki, Mevlānā Celālüddîn Muḥammed (16) nūr-ı dideleri olan Sultān Bahāüddîn Veled’e her bār ki nazār ideler idi ⁵¹⁶انت اشبه الناس بي خلقا و خلقا deyüp nevāziş (17) buyururlar idi. Ve bilcümle Sultān Veled ḥazretlerinüñ daḥı kerāmāt-ı keşîre-i behiyyelerine nihāyet olmayup kāffe-i enām şifte-i aḥlāk-ı seniyyeleri (18) olmışlar idi. Ol şāh-ı kişver-i tarîkatüñ daḥı sinn-i şerîfleri mirkāt-ı sinninin toḫsān altıncı pāyesine irtikā itdikde ḳāşid-ı ecel (19) dest-i itā‘ at-ı Veled’e ⁵¹⁷كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى نَامَهِسِينَ شُونُ وَجُهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ risālet itmekle cenāb-ı Veled daḥı ⁵¹⁸دَعَا نَفْسِي دَائِقَةَ الْمَوْتِ deyü tebliğ-ı (20) mi’e Recebü’l-ferdinüñ (21) yevm-i ‘āşirinde leyle-i rüz-ı şenbede rûḥ-ı şerîfleri ferādîs-i ḳuds ve reyāḥîn-i ünsde rāḥat oldı. Ve vüldān-ı muḥalledün nūr-ı sa‘ ādet ile (22) mestür ebārîḳ-ı şarāb-ı ṭahūr getürüp ḥayr-i maḳdem, “Merḥabā ey ciger-güşe-i Mevlānā!” deyü dest-i hidāyet-peyvestine şundılar. Revveḥallāhu rûḥehu (23) ve efāze ‘aleynā sırrahu. Şi‘ r:

صورت الموت رحمة و حیات

هی للروح راحة و نجات

ظاهر الموت موصل العشاق
و على العكس مهلك الفساق

موتهم فی هوايه طرب (24)

تحت ظلّ لواهيه طرب

روحهم فی مماتهم يعلى

قلبيهم فی جواره يحلى

⁵¹⁶ Sen yaradılış ve huy olarak halk arasında bana en çok benzeyensin.

⁵¹⁷ Rahman 55/26-27: Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.

⁵¹⁸ Âl-i İmrân 3/185: Her canlı ölümü tadacaktır.

⁵¹⁹ Bakara 2/156: "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz."

جسمهم فى التراب ان يفنى
روحهم فى السمايظ يبقى (25)

قفس الجسم حين ما انكسرا
منه جميع الطيور انتشرا

كل طيرا يطير فى جهته
كل روح يقيم فى صفته

والذى فى مقامه الاعلى (26)
هو بالحمد والتنا اولى⁵²⁰

nesr: Hülāşa-i merām zıkr olunan evliyā³-i kirāmuñ her biri telāţum-ı emvāc-ı deryā-yı haķikāt-ı Muħammediyye'den (27) sevāhil-i beşeriyyete müntebez birer dürr-i yetim olup deryā-yı zaħhār-ı eħadiyyetüñ emvāc-ı tecelliyātı te'ākub itmekle ğarķ-ı baħr-i vaħdet olup cevher-i ferd (28) olan nūr-ı Muħammedī ve cem' u'l-cem'-i Eħadī'de maħşür olmışlardır. Dünyāda ve 'uķbāda sa'ādet-i 'uzmā ol ṭālībān-ı rāh-ı Hūdā'ya ki dünyā'-i deniyye ve mā-fihānuñ (29) fenāsın bilüp dürer-i celāyil-i himmetini bu maķūle bir ħabl-i metīne muntazım kılmağla mā'-i ħübb-i dünyā ile saķy olunan şecere-i ħabīşe-i ṭabī'atuñ uşul-i nefsanıyye (30) ve fūrüg-ı şhevāniyyesin ķat' idüp⁵²¹ مَوْتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا⁵²² ne ma'nādur, bile ve emrine imtişāl ide. Nazm:

عاقبت بايد ز عالم رخت بست (31)

هيچ كس از موت اين عالم نرست

رو تو ترك اين جهان كن اى پسر

تا بيابى همچو ايشان خود نظر

هر كه دنيا دار شد بى قدر ماند (32)

⁵²⁰ Ölümün sureti rahmet ve hayattır, zira o ruha rahat ve kurtuluştur. Ölümün zahiri aşıkların visâlidir, fâsıklar içinse tam tersi, bir helaktır. Onların ölümü onun semasında bir nağme gibidir, onlar onun sancağı gölgesine yapışırlar. Ruhları ölümle yükselir, kalpleri onun civarında güzelleşir. Bedenleri toprakta yok olur, ruhları semada bâkidir. Ruh kafesi o an kırılır da, uçuverir tüm kuşlar ondan dışarı. Her biri bir yöne gider de, her ruh onlardan bir sıfattır. O en yüce makamında olandır, hamd ü senada her şeyden üstündür.

⁵²¹ Dünya sevgisi her günahın başıdır. (Keşfü'l-Hafâ, I, s.344 nr. 1099)

⁵²² Ölmeden evvel ölünüz. (Keşfü'l-Hafâ, II, s.291, nr. 2669).

از میان عاشقان بی‌درد راند

هر که او ahl del ast ترکش گرفت
هر که او ahl gl ast برگش گرفت

رو گذر از جیفه‌ی دنیای دون (33)

تا بر آری از صدف گوهر برون

رو تو جام از باده‌ی ما نوش کن

وین سخن از راه معنی گوش کن⁵²³

(34) neşr: Āh, ḥabbezā ve merḥabā ol ḥullān-ı şafāya ki ḥuzūz-ı zulūmāt-ı beşeriyeyi mıkṛāz-ı taqvā ve riyāzet ile yek be yek kesüp şehbāz-ı laṭife-i (35) rabbāniyyesini ecniḥa-i nūriyye-i ‘ulūm-ı yaḫīniyye ile pervāz itdürüp, beyt:

من شاهباز قدسم از لامکان پریده

بهر شکار صیدی در قالب آرمیده⁵²⁴

(36) deyüp şikārın aldıra ve muḫtezā-yı evhām ve ḥayālāta iltifāt itmeyüp lezzāt-ı behīmiyyeye pūšt-i pā ura ve mehbiṭ-i envār-ı ḫuds-i (37) ulūhiyyet olan kaşāne-i ḳalbi ḳāzūrāt-ı tabī‘at ve ḥāşāk-i ḥadeşātdan cārüb-ı tecrīd ile taḥīre himmet ḳıla ki mir‘āt-ı dili (38) ‘aks-i tābiş-i sırr-ı Aḫmedī ile mücellā olup sultān-ı ezel ve ebed taḥt-nişin-i ḳalb-i bā-temkīn olmağla⁵²⁵ فيها ما لا عين رات و لا اذن سمعت⁵²⁵ (39) mübeşşirāti ile behre-mend ola.

Mev‘ıza-i müfide: Āh ey tālib-i derd-i İlāh ve sālīk-i rāh! Eger يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا kerimesinde olan emr-i İlāhī’ye imtişāl ve (40) وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ⁵²⁶ cihān-ı fāniden ḥalāşā iştiğāl ve ‘ālem-i vaḫdete taḥrīk-i (41) ecniḥa-i bāl itmek maḳşūduñ ise bir velliy-i kāmīl ve mürşid-i mükemmil vesile ittiḥāz eyle ki ol mecme‘ü’l-fezāyil verāşet-i velāyet-i muṭlaḳa-i Muḥammediyye’ye [12a] (1) mazhariyyeti ile bāhir ve şūret-i kemāliyye-i insaniye ile zāhir olup mertebe-i “ او

⁵²³ Sonunda bu dünyayı terk etmeliyiz, bu dünyanın ölümünden kaçıp kurtulan olmadı. Ey oğul! Var, bu dünyayı terk et ki onlar gibi nazar sahibi olasın. Dünyayı tutan kıymetsiz kaldı ve aşıklar arasında dertsiz kaldı. Ehl-i dil olan dünyayı terk etti, gül ehli olan ise gülün yaprağına sarıldı. Var, bu alçak dünyanın murdarından vageç ki pırlanta gibi sadeften çıkasın. Var bizim şaraptan iç ve bu sözü manā kulağınla dinle.

⁵²⁴ Ben Kuds’ten gelen doğanım, la-mekāndan uçtum ve avlanmak için kalıba girdim.

⁵²⁵ Orada hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın duymadığı şeyler vardır.

⁵²⁶ Mâide 5/35: Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşılmaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.

”adanı”dan maḳām-ı “قاب قوسین”e mebc’ ūş buyurulmuş ola tā ki (2) anuñ pertev-i eşi‘a-i terbiyesinden meclā-yı tecelliyyāt-ı rabbāniyye olmağa lāyık bir ḳalb-i rāyık ḥuṣūle gele.

Āh ey müstemî‘-i ḳābil ve mü‘min-i muḳbil! Saña (3) i‘tā buyurılan teşrif-i hil‘at-ı insāniyyenüñ ḳadr u ḳıymetin bil. Bu fursat bir daḥı ele gelür ḳıyāsında olmayup, nazm:

فوت فرصت ممکن که وقت صفاست

که بسی هست در جهان آفات⁵²⁷ (4)

neşr: mefhūmını iz‘ān idüp ḥāb ve rāhatı çeşm ve cismüne ḥarām ḳıl ve şırāt-ı mustaḳīm üzerinde şābit ve muḳīm olup (5)⁵²⁸ ile zātuñı muttaşif ḳıl. Siyyemā⁵²⁹ رَبِّهِ نُورٍ مِنْ رَبِّهِ terbiyesiyle ḳalbünü maḥall-i nūr-ı imān idüp (6) vaṭan-ı aşliyye ric‘at ḳıl ve pūte-i ‘ışḳa girüp āteş-i cezbede yan yakıl. Eyvāh ü dirîğ ol bî-devlet ve bed-sitāreye ki ezel ve ebed pādişāhınuñ (7) lāyık-ı ḥazreti ve şāyiste-i emr-i ḥilāfeti iken küllḥan-ı tabi‘atda ḳalup ḥārbun-ı shehvāt-ı necāset-ālūd ile yanup merdūd ola. Ḥaḳḳā ki ‘aceb ḡabn u ḥacālet (8) degil midür? Ḡabn-ı ‘azīmdür ḥod. Eyvāh ü dirîğ ey ḳurratü’l-‘ayn-ı ‘ālem! Birḳaç günlük ‘ubūdiyyet ile ḥuṣūle gelen baḥt-ı sermediyi şemen-i nefis-i emmāreye şatmak (9) ve fezā-yı vesī‘-ı nūr-ı dār-ı meziḳ-ı ḡurūra tebdil itmek hiç ticāret olsun mı? Ḥāşā ticāret degül belki ḥüsrān-ı dūnyā vü āhiretdür. Kemā ḳāle te‘ālā: (10) أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ

⁵³⁰ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَّحْتُمْ بِتِجَارَتِهِمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Nazm:

ایچنین عمر عزیز بی وفا

می دهی اش بی عوض هر دم چرا؟

غبن می ناید تو را ای مرد کار (11)

تا دهی گلزار و گیری خارزار؟⁵³¹

⁵²⁷ Sefa sürme vaktidir, zamanını boşa harcama. Zira bu dünyada bir hayli bela ve afet vardır.

⁵²⁸ Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.

⁵²⁹ Zümer 39/22: Allah’ın, göğsünü İslām’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?

⁵³⁰ Bakara 2/16: İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır.

⁵³¹ Böylesi aziz ama vefasız olan ömrü sen niye her an karşılıksız veriyorsun ve kıymetini bilmiyorsun? Ey akıllı, gül bahçesini verip diken bahçesi almak seni üzüyor mu?

Neşr: Ve a' ceb ve ağreb budur ki dem-be-dem dā' ī-i luṭf u kerem seni ḥ'ān-ı ni'ama da' vet (12) ider, sen kulaḫ ṭuṭmayup teşāmüm idersin ve nefes be nefes cemāl-i ezel saña ḥüsn-i zībāsın 'arza ider, sen ise gözüñ yumup te'āmī kılursın (13) ve lezzāt-ı ḥaḫīkī dāḫil-i dehānuñ olayım didikçe yüzüñ dönüp firār idersin ve lezzāt-ı fāniye ṭurmaz kaçar, sen ardınca yellersin.

كما ورد طلبك (14) - أيتها الخاطي - جميل فهرب منه، وما أحسن نفسك، أطلبك فتهرب مني، فطرؤك

غيري فتأنيبه⁵³²

Āh ey nefsi-gümrāh! Zimām-ı iḫtiyār yed-i irādetüñde iken (15) eger bu rüz-ı firüz-ı fırsatda der-kār olmadıñsa şol dem ki dest-i celālet-i⁵³³ niḫāb-bendi iḫtiyārı vech-i kārdan ref' idüp (16) münādī-i 'izzet-baṭnān-ı kibriyādan⁵³⁴ limin nedāmeti (17) zuḥūra geldikde 'acabā saña kim fāyide virür? Āh ey nefsi-cāhil! Nice bir ğaflet, nice bir 'acabā? Gözin açup⁵³⁶ رزقناكم من قبل أن يأتي يوم لا بيع فيه ولا حلة ولا شفاعة⁵³⁷ يا أيها الذين آمنوا اتقوا مما (18) رزقناكم من قبل أن يأتي يوم لا بيع فيه ولا حلة ولا شفاعة

va' idine kulaḫ ṭutsañ olmaz mı? Beyt:

پیش از آن که جان عذرآورده ماند از نطق

پیش از آن کین چشم عبرت بین فرو ماند ز کار⁵³⁷ (19)

Neşr: Āh ey müstemī' -i āgāh!

ترؤد من غناك ليوم فترك و من صححتك ليوم ستمك و من شبابك ليوم شيبك (20) و من دنياك لاخرتك و اياك ان تكون

من المسوفين فان اكثر صباح اهل النار من التسوييف⁵³⁸

münādīsī ḥod bir sā' at ve ān, terġīb (21) ve terḥibden ḥālī olmaz.

⁵³² Nitekim şöyle denmiştir: Ey hata eden! Arzun güzeldir, ondan uzaklaşiver. Nefsin ne kadar da hassas! Seni istiyorum, sen benden kaçuyorsun. Başkası seni kovuyor sen ona gidiyorsun.

⁵³³ İnfitar 82/19: O gün buyruk, yalnız Allah'ındır.

⁵³⁴ Mü'min 40/16: Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.

⁵³⁵ Zümer 39/56: (55-56) Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi, "Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlime! Gerçekten ben alay edenlerden idim" demesin.

⁵³⁶ Bakara 2/254: Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın.

⁵³⁷ Bu cân konuşamadığı için özür sunmadan ve bu ibretleri gören göz çalışamaz hâle gelmeden... (Senai Dîvânı)

⁵³⁸ Bolluk zamanında yokluk zamanı için donan, sağlık varken hastalık zamanı için hazırlan, gençliğinde yaşlılığın için çalış. Dünya hayatında ahiretin için çabala, sakın ha erteleyenlerden olma zira cehennem ehlinin feryatları en çok duyulanları erteleyenlerden olacaktır.

İmdi benüm rûhum! Dünyâ-yı bî-tâyil huzûz-ı ‘âcile ve hayâlât-ı bâtıledür. Pes İblis hamr-ı âmâlî ve beng-i emânîye efsûn-ı gurûr (22) ve gaflet ve dârû-yı sürür u nahvet ilkâ idüp hulkûm-ı nefse işrâb itmekde cidd-i tamâm ve sa’y ve ihtimâmdadur. Kemâ kıale te‘âlâ:

يَعِدُّهُمْ وَيَمْنِيهِمْ (23) وَمَا يَعِدُّهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا⁵³⁹

Pes ey zübde-i kevn ve ‘umde-i kâr, zinhâr ü zinhâr dest-i İblis-i mekkârdan ol hamr-ı murdârı içmeyüp وَلَا تَمُدَّنَّ (24) عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا لِنَمْتَنَّهُمْ فِيهِ وَرِزْقًا رَبَّكَ kerîmesinde olan fermân-ı Hudâ’ya itâ‘at idüp (25) ve Resûl كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ، أَوْ غَائِبٌ سَبِيلًا، وَ عُدَّ نَفْسَكَ مِنْ أَهْلِ الْقُبُورِ⁵⁴¹ aleyhisselâmuñ emr-i şerîfleri olan⁵⁴² naşîhatı ile ‘âmil ol.

(26) Ey nefsi gâfil! Ne ümid idersin şol dünyâdan ki evveli türâb ve âhiri harâb ve helâli hesâb ve harâmı ‘azâb ola? Haqq sübhânehu ve te‘âla hüd kelâm-ı (27) şerîfide mişâl-i dünyâyı nice beyân itmişdür, iz‘ân kııl: kâlellâhu te‘âlâ: إِنَّمَا مَثَلُ الْخَلْقِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ (28) مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازْبَيَّتْ وَطْنَ أَهْلِهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا (29) حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنَبْ بِالْأَنْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ⁵⁴²

İmdi benüm rûhum! Hâviye-i ‘amîka-i dünyâdan sürâdikât-ı enîka-i melekûte hâbl-i ilâhîden (30) gayr ile irişmek olmaz. Kemâ kıale te‘âlâ: وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ⁵⁴³ ve sünen-i Reşûl’e mutâbe‘atdan gayr ile zulümât-ı hevâcisden halâş müyesser olmaz. Kemâ kıale te‘âlâ: (31) لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ⁵⁴⁴

Қыт‘а:

چنگ در گفته پیغمبر و قرآن زن و بس
کانچه قرآن و خیر نیست فسانهست و هوس

⁵³⁹ Nisa 4/120: Şeytan onlara (birçok) vaadde bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaadde bulunuyor.

⁵⁴⁰ Tâ-Hâ 20/131: Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

⁵⁴¹ Dünyada bir garip gibi yabancı gibi hatta bir yolcu gibi ol! Kendini kabir halkından biri gibi kabul et. (Tirmizi, Zühd, 25).

⁵⁴² Yunus 10/24: Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.

⁵⁴³ Âl-i İmrân 3/103: Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sınımsız sarılın.

⁵⁴⁴ Ahzâb 33/21: Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.

اول و آخر قرآن ز چه با آمد و سین؟

یعنی اندر ره دین رهبر تو قرآن بس (32)⁵⁴⁵

Ve kâle te'âlā: ⁵⁴⁶İbn-i Mes'ūd İbn-i Mes'ūd ya ayyuha lldīn amūna tta'ala lla hūq tta'atē wā tamūttān ilā wātūttān muslīmūn: ⁵⁴⁷rađıyallāhu 'anhdan (33) su'āl olunduğda, ⁵⁴⁸هو ان يطاع ولا يعصى و يشكر و لا يكفر و يذكر و لا هو ان يطاع ولا يعصى و يشكر و لا يكفر و يذكر و لا ⁵⁴⁸buyurmışlar. Ba'zı 'urefā dađı ḥaqq-ı taq̄vā tā' atına iltifāt ve muḳābelede (34) tevaqqū' mücāzātadan tā' ātını tenzih itmekdür dimişler.

Pes ey mü'min-i muḳbel! Gerekdür ki sen dağı dest-i irādetüni dāmen-i taq̄vāya peyveste ve metā' -ı 'ömrü (35) zīver-i şafā-yla ārāste kırup ve tavşıye-i aşıfıyāyi gūş-ı cenān ile ışgā ve evşāf-ı etkıyāyı sem' -i cān-la istimā' kırup işr-i enbiyā ve evliyāya (36) iktidā kılasın. Ammā bu ma' nādan dağı gāfil olmayasın ki erbāb-ı ḥaqqatūñ telātum-ı emvāc-ı deryā-yı müşāhedātlarından sāhil-i 'ibārāta ihrāc buyurdukları (37) ḥaqqāyık ve nikāt ve daqqāyık ve işārāt, bā-ḥuşuş kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḥudāvendiğār' uñ *Meşnevî-i Şerîf* de olan taḥkikātı tefāsır-i buṭun-ı (38) Qur'an-ı Kerim'dür. Velākin her birinüñ murād-ı şerîfleri sem' -i isti' dād ile şinevā olan müstersidini zamānda mevcūd olan insān-ı kāmil ve mürşid-i mükemmil (39) talebine delālet ve evşāf-ı kümmeli ḥikāyetden maḳşūdları tālibān-ı ilāhī mürşid-i ḥayy bulmağa bezl-i ḳudret itsünler dimekdür. Yoḥsa öyle degildür ki (40) mürşidān-ı rāh-ı tarikatden birinüñ dāmenine teşebbüs itmeksiz mücerred kütüb-i taşavvuf tettebbu' uyla bir ferdüñ mişk'āt-ı ḳalbinde nūr-ı cezbe ve muḥabbet dıraḥşān ola, (41) nihāyet-i mertebe-i ḥulūş ve i' tikād ile kırā'at ve istimā' iden ehl-i isti' dād ḥaqqı bāṭıldan ve ehl-i taḥkikı erbāb-ı taḳlidden fark idüp [12b] (1) her dām-ı tezvire ṭutulmaz ve tālib-i maḳşūd-ı aşı olur ve talebinde şādık olan merd-i tālib lā-cerem, mışrā' :

عاقبت جوینده یابنده شود⁵⁴⁹

vefḳınca maṭlūba (2) vāşıl olur. Pes şıdḳ-ı taleb nedür dinürse, şıdḳ-ı taleb oldur ki meşelā bir kimseneye cū' ve 'aşaş galebe eylese taḥşil-i şib' ve teskin-ı tābiş-i 'aşaş (3) içün cūyā-yı āb ü nān ve derd-i çeşm ü dendānı olan bī-ārām-ı cān tālib-i dermān

⁵⁴⁵ Sadece Peygamber ve Kuran'ın dediğine sarıl, Kuran ve hadıs olmayan masaldır ve hevestir. Kuran'ın ilk harfi "b" ve son harfi neden "sin" oldu (be v sin: be; yeterli, kâfi) biliyor musun? Çünkü din yolunda sana rehber olarak Kuran yeterlidir. (Senâi Dīvânı)

⁵⁴⁶ Âl-i İmrân 3/102: Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak ölü.

⁵⁴⁷ Allah'tan hakkınca korkmak.

⁵⁴⁸ İtaat edip isyan etmemek, şükredip küfretmemek, anıp unutmamak.

⁵⁴⁹ Arayan nihayet aradığını bulur.

olduğı gibi nāyil-i hidāyet-i Hāq olan ‘abd-i muvaffaq dağı (4) āşiyān-ı quds-i lā-mekāndan ŧayerān iden hezār-destān-ı rūh nağme-perdāz-ı gülistān-ı qudb-ı rahmān iken dāne-çin-i ma‘rifet-i Yezdān olmağ-çün (5) zemīn-i nāsūte hubūṭ idüp mezārī‘-i beşeriyete kadem başdıkdā dām-ı ṭabī‘ata giriftār ve ḥabs-i kālbed-i nā-pāyidār olduğın iḥṭār eyleye ve şayyād-ı nefsi mekkāre (6) cenāḥ-ı himmetin rişte-i ḥırş ve emel ile bend ve ḥabl-i iğfāl ve kesel ile kayd ve meşārī‘-i ebvāb-ı başiretin aḳfāl-i şehvet ile beste ve şedd itdüğin (7) dāde-i fikret ile görüp, beyt:

تن قفس شكل ست و تن شد خار جان

در فريب داخلان و خارجان⁵⁵⁰

neşr: mefhūmunı iftikār ile asūmān-ı dilde (8) terākūm iden suḥub-i ğafleti bād-ı nesīm-i himmeti fetḳ ve tefriḳ itdüđin ve āfitāb-ı ṭaleb ufuk-ı tevfiḳden işrāḳ itmekle zulumāt-ı ṭba‘-ı esfelden ḥurūc (9) ve evcāt-ı melekūt-ı a‘lāya ‘urūc için, beyt:

اينچنين باشد وفای دوستان؟

من در اين حبس و شما در گلستان⁵⁵¹

deyü ṭayerān-ı mefāviz-i quds (10) ve ṭūṭiyān-ı mecālis-i ünse nālişler kılıp mađiḳ-ı beşeriyetden ḥalāşa dermān isteye. Pes bu vechle olan cūyende lā-cerem yābende olmaḳ muḳarrerdür. (11) Ve illā leyle-i muzlimede leme‘ān ve der-ḥāl zīr-i suḥub-i müterākimede pinhān olan berḳ-ı ḥāṭif gibi senüñ dağı nāgehān ba‘zı aḫyānda pertev-i envār-ı (12) himmetüñ leme‘ān ve ziyāsıyla ṭarīḳ-ı ṭaleb nümāyān olmış iken yine fi’l-ḥāl zīr-i şehāb-ı nisyānda nihān olursa maḥbūs-ı zindān-ı (13) ḥırmān olursın. Eyle olıcak bu maḳūleye ṭaleb dinilmez ve böyle ṭaleb ile derde dermān bulunmaz. Kemā kāle te‘ālā: ⁵⁵²كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَنَشْرًا فِيهِ وَإِذَا (14) أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا

İlāhī, seyyidī ve mevlāy! Bu mücrim ve cānī ḳullaruña maḥz fazl ve ‘ināyetüñden tevfiḳ ve hidāyetüñ bedriḳa-i rāh-ı ḥaḳiḳat idüp (15) ⁵⁵³يَهْدِي اللَّهُ لِنُورٍ مِّنْ يَشَاءُ mazharı olan ‘ibād-ı mükerremīn zümresine ilḥāḳ buyur. Ve maḥz kereminle şiyānet

⁵⁵⁰ Ten kafes şeklidir. Beden, girenleri çıkanları aldatmada diken kesilir. T.M. I/1857; Y.K.M. I/1849.

⁵⁵¹ Dostların vefası böyle mi olur? Ben burada hapisteyim, siz ise gülistanda ve bahçedesiniz... T.M. I/1565; Y.K.M. I/1558.

⁵⁵² Bakara 2/20: Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler.

⁵⁵³ Nur 24/35: Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir.

idüp⁵⁵⁴ لَه نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ (16) وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ⁵⁵⁴ maşdükı olan tîre-dillerden eyleme. Āmîn, bi hürmeti Seyyidi'l-mürselîn. Münâcât:

يا الهی عفو کن تو جرم ما
ز آنکه در عالم بسی کردم خطا (17)

گر ز من آید خطا عفو آن توست
خود بهشت یک ارزنی از خوان توست

هرچه خواهی آن کنی، سلطان تویی
بر جراحی‌های من درمان تویی (18)⁵⁵⁵

Neşr: Ey enîs-i üns-i vişâl! *Meşnevî-i Şerîf*de şimdenşoñra Mevlânâ Hudâvendigâr buyurdukları, haķîr gibi (19) bir faķîr-i bî-çâre ve derd-i yâr ile âvâre ve sînesi âteş-i âh ile şad-pâre olan ney şikâyetini ve hicr ve firâķdan hikâyetini diñle ve def gibi sîne (20) dögüp ve nây-veş yürek delüp iñle. Anuñçün dimişlerdür: Nażm:

مرد آن است کو ز نی حالش گرفت
نه به رقت و ناله‌ی زارش گرفت

مرد آن است کو به حق واصل شود (21)
زین مراتب خوش ورا حاصل شود⁵⁵⁶

Ķıt' a:

خداوندا مرا توفیق بخشای
که کار همچنین تا یابد انجام
به حق مقبلانی کاندرا اینجا (22)
ز مجمل با مفصل هستشان نام
از آن می جرعه‌ای بر ما نظر کن
که ایشان را از آن پُر ساختی جام⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Nur 24/40: Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur.

⁵⁵⁵ İlâhî! Sen bizim günahımızı bağışla, çünkü ben bu dünyada bir hayli günah işledim. Benim elimden günah işlemek geliyorsa, senin elinden affetmek gelir; cennet senin sofranda sadece bir darı tanesidir. Sen dilediğini yaparsın, sultan sensin, benim yaralarım dermân sensin.

⁵⁵⁶ Er, ney sesi ile hâli değışendir, hüzünlenip inleyen değil. Er, Hakk'a vasil olan ve bu mertebelere ermiş olandır.

هذا كتاب المثنوى (23)

‘İlm-i şerīfe ḥafiy olmiya ki Mevlānā Ḥudāvendigār ḫuddise sırruhu, bu maḥalde müsnedün ileyhi ism-i işāret ile (24) ta‘ rīfde nükte ḫaşd idüp ekmel-i temyīz ile izāḥ ve beyān-ı ḥālī ḫurbda olduğına işāret buyurup dirler ki “Ey ṭālibān-ı esrār-ı ilāhī! (25) Mütenebbih olñuz ki evrāḫ-ı müctemī‘ada olan işbu ebyāt-ı merḫūme veyāḥud zihnde bi’l-ḫuvve mevcūde olan umūr-ı ma‘lūme, Kitāb-ı *Meşnevī*’dür.” (26) Ya‘nī işṭilāḥ-ı şu‘arāda meşnevī tesmiye olunan şī‘r ḫabīlinden olup daḫāyık-ı esmā‘-i müteḫābile ve ḫaḫāyık-ı eşyā‘-i tekvinīyyeyi mübeyyin (27) ve ma‘ānī-ı buṭūn-ı Kitāb-ı Mübīn’dir.

وَهُوَ أَصُولُ أَصُولِ الدِّينِ فِي كَشْفِ أَسْرَارِ الْوَصُولِ وَ الْيَقِينِ

Ya‘nī ol kitāb-ı *Meşnevī* (28) esrār-ı vüṣūl ve yaḫīnūñ keşfinde erbāb-ı nühāyī iḫtiyār-ı maḥmūdlarıyla bi’z-zāt sābıḫun bi’l-ḫayrāt ile ta‘ rīf olunan dīnūñ (29) uşūlunuñ uşūlunuñ uşūlıdur. Ya‘nī ⁵⁵⁸ الشى ما يبتنى عليه الاصل vefḫınca üzerine dīn-i mübīn mübtenī olan uşūl-i uşūl-i uşūldür ki (30) ⁵⁵⁹ الشريعة اقبالي والطريقة افعالي والحقيقة احوالي feḫvāsınca bu kitāb-ı *Meşnevī*’de sāḥa-i sevāḫil-i ‘ibārāta iḫrāc olunmuş dūrer-i bevāhir-i (31) vāridāt-ı ḡaybiyye ve ḡurer-i cevāhir-i zevāhir-i keşfiyyāt-ı ḫudsiyyedür ki cemī‘-i enbiyā ve mürselīn, dīn-ı mübīni ol derā-yı aşl-ı envār-ı rūḫiyyeden (32) izḫār idüp üşūl ve fūrū‘-ı fıḫ ve ‘ulūm-ı i‘tikādiyye ve bilcümle mecmū‘-ı ḡuşūn-ı şerī‘at ve şemerāt-ı ṭarīḫat ol nūr-ı şecere-i (33) ḫaḫīḫat-ı Muḫammediyye’den müşmire ve sırr-ı rūḫ-ı Aḫmedī mişḫātından iḫtibās ve istinbāt olunmuşdur.

وَهُوَ فِقْهُ اللَّهِ الْأَكْبَرُ (34) وَ شَرْعُ اللَّهِ الْأَزْهَرُ وَ بُرْهَانُ اللَّهِ الْأَظْهَرُ

Ve *Meşnevī-i Şerīf* Allāh sübhānehu ve te‘ālānuñ fıḫ-ı ekberi ve şer‘-i ezheri ve burhān-ı aḫheridür. (35) Ya‘nī mücerred nikāḥ ve ṭalāḫ ve bey‘ ve şirā ve ‘itāḫ ve umūr-ı ‘ammeyi müştemel olan fıḫ-ı aşḡar olmayup belki tefekkür ve ḫiyās ve icthādsız (36) ber vefḫ-ı ⁵⁶⁰ لَدُنَّا عَلَمًا ilhām-ı rabbānī ve ilkā‘-i raḫmānīden

⁵⁵⁷ Allah’ım bana yardım et ki işlerim görülsün. Burada özet veya ayrıntılı olarak isimleri geçen velilerin hakkı için, onlara sunduğun kadehten bir yudum da bize sun.

⁵⁵⁸ “Asıl”, üzerine bir şey inşa edilendir.

⁵⁵⁹ Şeriat sözlerim, tarikat amellerim ve hakikat ise hâlimdir. (*Keşfü’l-Hafâ*, II, s.4, nr. 1532)

⁵⁶⁰ Kehf 18/65: biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

zuhūra gelen ma‘ānī-i haḳāyık-ı esrāruñ a‘zamıdır. Ve enbiyā’-ı ‘izāmuñ (37) keşf u şuhūd ve vaḫy-i vedūd ile vaż‘ itdükleri mine’r-rabbi ile’l-‘abd olan şırāt-ı müstaḳīm ve ṭarīḳ-ı ḳavımdür. Ve mücerred delāyil-i ‘aḳliyye-i (38) cüz’iyyeden olmayup belki ḫubb-i zātī-i İlähī’den lâmi‘ ve lâyiḫ olmış delil-i vāzıḫdur.

مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكُوَةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ⁵⁶¹ (39) يُشْرِقُ إِشْرَاقًا أَنْوَرَ مِنَ الْإِصْبَاحِ

Ve *Meşnevî-i Şerîf*’ün meşel-i nūrı bir mişk’ātuñ mişālīdür ki anda mişbāḫ ola; ancılayın mişbāḫ ki kemāl-i işrāḳ ile işrāḳda (40) şabaḫlar nūrundan enverdür, belki envār-ı aşbāḫ bu mişkātuñ nūrundan müstefīdadur, zīrā: mişrā’ :

آفتاب معرفت را نقل نیست⁵⁶²

(41) mażmūnı üzre nūr-ı ma‘rifetullāhuñ āfitāb-ı dil-tābına ğurūb ve ufūl olmayup ‘umūmen zerrāt-ı mevcūdāt-ı cihān anuñ nuruyla nümāyān olmışdur.

[13a] (1) Ve cemī‘-i mükevvenāt ol deryā-yı envāruñ efvācı ve zuhūr-ı mecmū‘-ı ta‘yayyünāt ol baḫr-i zaḫḫāruñ emvācıdır. Elḫāşıl nūr-ı *Meşnevî* benüm mişḳāt-ı cesed ve zücāce-i (2) kevkeb-i dürrī-i ḳalbidme⁵⁶³ لَا شَرَفِيَّةَ وَلَا غَرَبِيَّةَ kerimesiyle ta‘rīf buyurulan şecere-i mübāreke-i zeytūne-i Muştafaviyye’den müşte‘il olup ber vefḳ-ı (3)⁵⁶⁴ وَهُوَ جَنَّاتُ الْجَنَّةِ ذَوَالْغُيُوبِ وَالْأَغْصَانِ

وَهُوَ جَنَّاتُ الْجَنَّةِ ذَوَالْغُيُوبِ وَالْأَغْصَانِ

Ya‘nī kāşifü’l-esrār, Mevlānā Ḥudāvendigār (4) ma‘ḳülü menzile-i maḫsūsa tenzil ve müste‘ār-ı miheng-i evşāf ve levāzımını ma‘ḳül olan müste‘ārün-lehe itlāḳ ve taḫyīl idüp buyururlar ki, bu kitāb-ı *Meşnevî* (5) zü’l-uyūni ve’l-ağşān olan cenān-ı ‘ārifinüñ cennāti ve ḳulūb-ı ‘aşıḳinüñ ravażātıdır.

كما قال صل الله عليه و سلم: ارتعوا في رياض الجنة (6) قالوا و ما رياض الجنة يا رسول الله؟ قال: مجالس العلم.⁵⁶⁵

و روى قال عليه السلام: اذا لقيتم شجرة من اشجار الجنة فاتعدوا في ظلها و كلوا من اثمارها (7) قالوا و كيف يمكن هذا

في دار الدنيا يا رسول الله؟ قال عليه السلام اذا لقيتم صاحب العلم فكاثمنا لقيتم شجرة من اشجار الجنة⁵⁶⁶

⁵⁶¹ Nur 24/35: Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânūs içinde. Fânūs sanki inci gibi parlayan bir yıldız.

⁵⁶² Marifet güneşini anlatmak mümkün değildir. T.M. II/43; Y.K.M. II/43

⁵⁶³ Nur 24/35: ne doğuya, ne de batıya ait

⁵⁶⁴ Nur 24/35: Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur.

⁵⁶⁵ Nitekim Resûlullah (a.s.) buyururlar: “Cennet bahçelerinden istifâde edin.” “Cennet bahçeleri nedir yâ Resûlullah?” dediklerinde, “İlim meclisleridir.” buyudular. (Tirmizî, *Daavât*, 82)

Pes ber müceb-i hadîş-i Nebevî (8) mecâlis-i ‘ilim, riyâd-ı cennet ve hudâvendân-ı ‘ilm ü ma‘rifet şecere-i behiştten ‘ibâret olduysa, *Meşnevî-i Şerîf* dahil cinân-ı cenân-ı erbâb-ı ma‘rifet (9) ve Mevlânâ Hudâvendigâr dirâht-ı mevzûn-ı bostân-ı muhabbet olduğı muhaqqak ve müşbet olur. ‘İlm-i şerîfe hafiy olmaya ki, ‘ind-i aşhâbi’ş-şuhûd ve’l-viddân (10) cennet iki kısma münkasım olup bir kısmına behişt-i âfâkî ve âcil ve bir kısmına behişt-i enfûsî-i ‘âcil i‘tibâr olunmuşdur. Pes cennet-i âfâkıyye-i âcile kıyâmet-i kübrâ (11) ve tämme-i ‘uzmâda olur ki ol yevm-i ma‘hûd erkân-ı çâr-gâne-i kâyinât olan esmâ’-i zâtiyyeden ‘Alîm ve Hâyy ve Qadîr ve Mürîd isimlerinüñ edvâr-ı (12) erba‘a-i zâtiyyeden devre-i vâhidenüñ intihâ’-i şarâhat-ı hükm-i ferdâriyyesinden ‘ibâret olup, çün ki esmâ’-i mezkûreden bir ismin iktizâ (13) ve terbiyesi münkazî ola, aña nefh-i evvel i‘tibâr olunur. Ve devre-i mezbûreye müntesibe olan ecrâm-ı semâvât ve ecsâm-ı ‘âliyât ve edvâr-ı (14) mezbûre eflâkinüñ retk ü fetkî zıkr olunan nefh-i evvele müterettep olduğına binâ’en devre-i mezkûrenüñ a‘yânı temâmen müntefî ve muhtefî olup devre-i (15) şarihiyyeden devre-i hafıyye-i zımnıyye hükmüne intikâl iderler. ve a‘yân-ı müntakîl ve münhânüñ cümlesi fâniye olduğda ⁵⁶⁷لَمِنَ الْمَلِكِ الْيَوْمَ hitâbına (16) ⁵⁶⁸لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ cevâbı virilüp cemî‘-i ahvâl-i zâhire ve bâtinenden müntefiye ve muhtefiye olan tamâm-ı a‘yân-ı devre-i mezkûre devre-i hafıyye-i zımnıyye[dür] ki (17) nefh-i şânî andan ibâretdür. Ba‘de’l-intikâl devre-i uhrâda zühûr idüp her biri kemâllerine lâyıq derecâta nâyil olurlar. Ve vâşıl-ı kemâl olmayanlar (18) derekât-ı hırmân-ı nakş ve nekebât-ı nîrân-ı zülde pes-mânde olup hâlet-i mezbûre-ye yevm-i mev‘ûd ve rûz-ı kıyâmet ta‘bîr iderler. Ve kıyâmet-i (19) mezbûrenüñ zühûrî âfâkî-i tedricî ve küllîdür. Ammâ kıyâmet-i cüz’iyye-i def’iyye-i âfâkıyye oldur ki ber muktezâ-yı na‘t-ı imkânî ‘âlemüñ a‘yânı ve bu devrenin (20) ekvânı be-herdem tecelliyât-ı nûr-ı cemâliyye ile mevcûde iken tecelliyât-ı zıllıyye-i celâliyye ile ma‘dume ve mefkûde olurlar ve bu nev‘i kıyâmetüñ zühûrî (21) retk ü fetk-i semâvât ve tetâbu‘-ı eşrât ve emârâta muhtâc olmaz. Pes kıyâmet-i âfâkî cemî‘-i a‘yân-ı devrenüñ mevt-i tabî‘îlerine mebni olduğü gibi (22) kıyâmet-i enfûsî dahil tamâm-ı havâşş ve kuvâ ve

⁵⁶⁶ Rivayet edilir ki: Efendimiz şöyle buyurdu: Eğer cennet ağaçlarından bir ağaç görürseniz onun gölgesinde oturun ve meyvesinden yiyin. Bunun üzerine ashab “Bu, dünya hayatında nasıl mümkün olur ya rasulallah?” diye sordular. Bunun üzerine şöyle buyurdular: Eğer ilim ehli birine rastlarsanız bilin ki cennet ağaçlarından birine rastlamış gibisinizdir.

⁵⁶⁷ Mü’min 40/16: “Bugün mülk (hükümler) kimindir?...”

⁵⁶⁸ Mü’min 40/16: “...Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.”

mebādî'-i idrākāt-ı cevāriḥ ve a'zā ve nefis ü hevānuñ mevt-i irādisine mebnīdür. Ve cennet-i āfākiyye (23) şüret-i cem'ıyyet-i kemālāt-ı zātiyye ve şifātiyye ve esmā'ıyyeden 'ibāret olup her bir devrenüñ a'yānı bi'n-nev' mütteḥid ve bi'ş-şahş müteğayyir ve müte'addid olduğu gibi (24) cennet-i āfākiyye daḥı bi'n-nev' vāḥid ve a'yān ve eşḥāşa i'tibār ile müte'addiddür. Kemā vuride: انّ الله تعالى خلق آدم في سبعة آمام و نحن
 فى الامم الاخير⁵⁶⁹

(25) Ve “Emed” şol dehr-i ṭavīldür ki anuñ iḥşāsına Ḥaḳ'dan ğayrı kimse kādır olmaz. Pes mevt-i irādī ile duḥūl müyesser olan cennet-i enfūsī ğālib-i ihtimāl (26) bu cennet olmaḳdur. Veyāḥud iḥtilāfāt-ı keşerāt-ı ḥālāt ve tenevvu'āt, 'uluvv-i maḳāmāt ḥasebiyle⁵⁷⁰ ile işāret (27) olunan cennet ola. Ve bu daḥı cāyızdır ki iḥtilāfāt-ı iḳtizā'āt-ı edvār ve irtizā'āt-ı ekvār ḥasebiyle cümlesi bi'n-nev' mütteḥid ve bi'ş-şahş müteğāyir (28) ve müte'addid ola.⁵⁷¹ الله اعلم بحقيقة الحال

Ve kıyāmet-i āfākī ṭıbaḳınca kıyāmet-i enfūsī daḥı hem küllī-i tedericī ve hem def'ī olur. Ve 'inde't-taḥḳīḳ cennet-i enfūs daḥı (29) tecelliyyāt-ı esmā'-i erbe'anuñ āşāridur ki iḳtizā'-i nūr-i cemāl ve irtizā'-i zıll u celāl ḥasebiyle min ḥayşü'z-zāhiri ve'l-bāṭın nev'ayne münḳasım olup (30) biri şūrī ve biri ma'nevī olur. Kemā ḳāle te'ālā: ⁵⁷² وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ ammā bu tecelliyyāt-ı çār-gāneden daḥı ikisi a'lādur ki zātiyye ve şifātiyyedür. (31) Ve ikisi ednādur ki ef'āliyye ve āşāriyyedür.

Āḥ ey ṭālib-i cennet ve rāğıb-i raḥmet! Bu sa'ādet-i sermedī ve devlet-i ebedīnüñ şerīṭa-i vuşūl ve zeri'a-i (32) ḥuşūli zāhiren ve bāṭınen ve şüreten ve ma'nen ḥalḳ ve keşretden ḥalvet ve ehl-i dūnyā ile ḥalṭadan 'uzlet ve şehevāt-ı nefşāniye ve lezzāt-ı cismāniyyeden i'rāz-ı (33) küllī ile kemāl-i şavfet ḥuşūle getürmekdür. İmdi derecāt-ı mezbūreye irtikā murād ise vech-i meşrūḥ üzre 'amele bezl-i himmet ḳıl.

فِيهَا عَيْنٌ (34) تُسَمَّى سَلْسَبِيلاً

Ey nevr-i ḥadīḳa-i 'ālem ve nūr-ı ḥadeḳa-i ādem! İşbu cinān-ı cenān-ı 'ārifān şāmil olduğu enhār-ı ma'neviyyeden bir 'ayn-ı ḥayāt (35) vardur ki, 'inde ebnā'i's-sebīl aña selsebīl tesmiye olunur. Ya'nī ḥazret-i Mevlānā'nuñ nüş itdüğü

⁵⁶⁹ Allah teala Hz. Adem'i sekiz aşamada yaratmıştır. Bizler son aşamadayız.

⁵⁷⁰ Hz. Ali: Perde kaldırılrsa bile imanım artmaz. (Hilyetü'l-Evliyâ, XIV, s. 203)

⁵⁷¹ Halin hakikatini en iyi Allah bilir.

⁵⁷² Rahman 55/46: Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.

rahîk-ı rekrâk-ı ‘ışk-ı ilâhî ve bâde-i müşâhedât-ı ezvâk-ı (36) nâ-mütenâhî ʔarîk-ı Hâk̄k’a ʔadem-i şıdkla sülük iden teşne-lebleriñ hulkûm-ı cenânına dest-i sâkî-i bezm-i vahdetden ilkâ olunur.

وَ عِنْدَ أَصْحَابِ الْمَقَامَاتِ (37) وَ الْكِرَامَاتِ خَيْرَ مَقَاماً وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا

Ve ol ‘ayn-ı selsebîl, aşhâb-ı maḳâmât ve kerâmât ʔatında maḳâmen hayrlu ve maḳîl cihetinden aḥsendür. (38) Maḳîl ʔayluledendür ki, nısf-ı nehârda olan istirâhate dirler. Ammâ bir istirâhat ki şüreten h’âb ve ma‘nen ‘inde işrâkı’t-tecellî keşreti vahdetde (39) ve vahdeti keşretde müşâhede ile ğayriyyet mürtefi‘ olup izdiḥâm-ı keşerâtdan istirâhatdur, ve aşhâb-ı maḳâmât erbâb-ı temkin ve erbâb-ı kerâmât (40) aşhâb-ı havâriḳ-ı ‘âdâtdür. Zîrâ ehl-i kerâmât seyr-i şîfâtda ve televvünât-ı ta‘ayyünâtda olup erbâb-ı temkîn fânî fi’z-zât olmağla (41) kerâmâta iltifâtları yokdur.

الْأَبْرَارُ فِيهِ يَأْكُلُونَ وَ يَشْرَبُونَ

Meḥâsin-i ef’âl ile ârâste olan zümre-i ebrâr, bâğ-ı cenân ve cinân-ı [13b] (1) revân olan ebyât-ı *Meşnevî*’den yirler ve içerler ve neşv ü nemâ bulurlar. Ya‘nî ʔaḳ’-ı merâtib idüp medâric-i aḫyâra irtikâ ve belki ma‘âric-i aḫrâr ve şettâra (2) i‘tilâ iderler.

وَ الْأَحْرَارُ مِنْهُ يَفْرَحُونَ وَ يَطْرَبُونَ

Ve ribḳa-i rıḳḳiyyet-i ʔuyûd-ı zulumâniyye ve ḫucüb-i nürâniyyeden âzâd ve tecelliyât-ı subuḫât-ı vech-i (3) eḫadîyyü’z-zât ile dil-şâd olan zümre-i aḫrâr ve ol ‘ayn-ı selsebîlden nüş-i cân idüp fereḫ-nâk ve keyfiyyet-i cezebât ile ʔarab-nâk olur. (4) Kemâ vuride:

ان لله شراباً لا وليائه اذا شربوا سكروا و اذا سكروا تابوا و اذا تابوا ذابوا و اذا ذابوا خلصوا و اذا خلصوا صلوا و اذا صلوا (5) لا

فرق بينهم و بين الله.⁵⁷³

وَ هُوَ كَنْبِلٌ مِصْرٌ شَرَابٌ لِلصَّابِرِينَ وَ حَسْرَةٌ عَلَى آلِ فِرْعَوْنَ وَ الْكَافِرِينَ

Ve *Meşnevî-i Şerîf*’üñ cā-yı menî‘ ve fezâ-yı vesî‘inden (6) cereyân iden ‘ayn-ı selsebîl şırâḫ-ı ʔavîm üzerinde ʔadem-i şıdk-la muşâberet ve Mûsâ-yı vaḳte

⁵⁷³ Allah’ın bir şarabı vardır ki o evliyası içindir, ondan içerlerse sarhoş olurlar, sarhoş olurlarsa tevbe ederler, tevbe ettiklerinde ise erirler, eridiklerinde ise biterler, bittikleri zamanda ise namaz kılarlar işte o halde onlarla Allah arasında fark yoktur.

ittibā‘ ve itā‘ at eyleyen kavāfil ve revāhil-i tarīkate (7) şarāb-ı rūḥ-efzā ve Ḥaḫḫ’ı ketm ü setr iden münkirāna ḫayḥ ve dem-i şaḫā ve cānlarına renc ü ‘anādur. Ya‘ nī Fir‘avniyān ve Ḳıbtıyān her bār ki āb-ı Nīl’den nūş (8) itmek murād itseler dem-i sūrḥ ve āl ve İsrā’īliyān nūş itseler āb-ı zülāl olmağla Ḳıbtıyān bu ḫālden bīzār ve bilāḫire Sıbtıyān ile me‘an (9) ḫadeḥ-i vāḫidden içmek temennā idüp me‘a zālik Sıbtıyān’uñ nūş itdügi āb-i zülāl ve Ḳıbtıyān’uñ içdügi dem ve nekāl olurdu. Kezālik, beyt:

آب نیل ست این حدیث جان فزا (10)

یا ربش در چشم قبطی خون نما⁵⁷⁴

neşr: vefḫince evānī-i ebyāt-ı *Meşnevī*⁷ de derc olunan dürer-i ma‘nevī mānend-i (11) āb-ı nīl mezāḫ-ı aşḫāb-ı ‘ışḫda şerāb-ı nāb ve dehān-ı esmā‘-ı bī-mezāḫ-ı erbāb-ı inkār ve fişḫda ḫūn-ābdur deyü Mevlānā Ḥudāvendigār bu emr-i (12) ğarībi işbāta āyet-i kerīme irād idüp bi-tarīḫi’l-istişhād buyururlar ki:

كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا

Nitekim (13) Ḥaḫ te‘ālā ḫabībi Muḫammedini’l-Muştafā’ya zıkr olunan āyet-i kerīmeyi inzāl idüp ve ber feḫvā-yı⁵⁷⁵ *إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَغُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا* (14) Ḳur‘ān-ı ‘azīmde “be‘ūde” ve “mā fevḫe be‘ūde” ile ḫarb-i meşelden istiḫyā kılmaz ve Ḥaḫ celle ve ‘alā ol meşel sebebi ile niçeleri idlāl ve niçeleri (15) hidāyet ider. Ve ber feḫvā-yı⁵⁷⁶ *وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ* Ḳur‘ān-ı kerīmde beyān buyurılan meşel ile Ḥaḫ ‘azze ve celle idlāl irāde eylemez, illā dīn (16) ve tā‘atdan ḫurūc iden feseḫanuñ idlālını irāde buyurur. Pes küffār ve munāfiḫīn aḫkām-ı Ḳur‘āniyye’ye ittibā‘ itmeyüp redd ve inkār üzre oldukları (17) ḫāriḫ-i celālet-i şān-ı Ḳur‘ān olmayup belki iḫrār iden şādıḫlar ile inkār iden münāfiḫlaruñ beynini fāriḫ olduğı cümle-i mu‘cizāt-i bāhire-i Ḳur‘āniyye’ dendür.

(18) Hemçünān *Meşnevī-i Şerīf* uñ daḫı ma‘ānī-i buṭūn-ı Ḳur‘ān olan esrār-ı ḫaḫāyık-nikātından muḫtecib olan nā-müste‘iddleruñ ihticāb ve ḫırmānı kendüleruñ (19) taḫşirātı ve āfītāb-ı cān-tābınuñ kemāl-i ḫuvvet-i eşi‘‘a-i envārındandır.

⁵⁷⁴ Bu cana can katan söz Nil suyudur, Ya Rabbi sen onu Kıbtı’nin gözünde kan olarak göster! T.M. IV/3431; Y.K.M. IV3424.

⁵⁷⁵ Bakara 2/26: Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermektен çekinmez.

⁵⁷⁶ Bakara 2/26: Onunla ancak fasıkları saptırır.

Beyt:

گر نبیند به روز شب پره چشم
چشمه‌ی آفتاب را چه گناه؟⁵⁷⁷

Neşr: Hakkā ki kaşd-ı gezend-i (20) raḥne-gerden esās-ı şer‘-i metīne ḥalel ve teṭarruḡ-ı daḥl ve i‘tirāz ile şān-ı şārī‘-i güzīne naḡş u zelel vāḡi‘ olmaduğı gibi ‘adem-i fehm ile *Meşnevī-i* (21) *Şerīf* e i‘tirāz ve inkār idenlerden dağı eger ol kitāb-ı zībāya ve eger şān-ı Mevlānā’ya nuḡşān gelmez.

وَ إِنَّهُ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَ جِلَاءٌ (22) الْأَخْزَانِ

Ve ‘inde’t-taḡḡik bu *Meşnevī-i* bedreḡa-i tevfiḡ ber mışḡāḡ-ı kerīme-i ⁵⁷⁸ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ esḡām-ı şudūra (23) maḡz şifā ve jeng-i ālām u aḡzāna ‘ayn-ı cilādur.

وَ كَشَافٌ الْقُرْآنِ

Ve *Meşnevī-i Şerīf* esrār-ı ma‘ānī-i buṭūn-ı Qur‘āniyye’yi kemāl-i izāḡ-la keşşāfdur. (24) Hakkā ki Qur‘ān-ı ‘azīmu’ş-şānuñ estār ve ḡafāyāsında vedi‘at buyurılan rumūz-ı esrār-ı rabbāniyye ve künūz-ı envār-ı sübhāniyye ki ‘avālim-i melekūt ve mülk (25) ve nāsūt ve āfāḡ ve enfüsde naşb olunan rāyāt-ı āyāt-ı lāḡūt ve mecālī-i keşerāt-ı esmā ve şifāt-ı eḡaddiye’z-zātuñ ḡabāyā-yı ceberūtı (26) ḡavāmizindendür. Anları keş ü ‘iyān ve izāḡ u beyān itmekde *Meşnevī-i Şerīf* den eblaḡ bir kitāb dađı olmaḡ mutaşavver degüldür.

وَسَعَةٌ (27) الْأَزْزَاقِ وَ تَطْيِيبُ الْأَخْلَاقِ

Ve *Meşnevī-i Şerīf* muṭahhirü’l-kulūb ve müzekkiyü’n-nüfūs ve müferrīcü’l-ḡumūm ve’l-kurūb olduđı cihetden erzāḡ-ı (28) şuveriyye ve aḡvāt-ı bedeniyye gibi ‘ulūm ve ma‘ārif-i dīniyye ve ezvāḡ ve eşvāḡ-ı rüḡāniyyenüñ müvesevvī‘-ı erzāḡı ve ekdār-ı beşeriyye ve ednās-ı nefşāniyyeden (29) tehzīb-ı şifāt ve tekmlī-i zāta müte‘allıḡ aḡlāḡı muṭayyibdür.

بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كَرَامٍ بَرَزُوا

⁵⁷⁷ Yarasanın gözü gündüz görmüyorsa güneşin suçu nedir? (*Gülistān*)

⁵⁷⁸ Yunus 10/57: Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifā ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur’an) geldi.

Lafz-ı sefere bi-ma'ne'el-kātib olan cem'-i sāfirdür ve berere (30) nekū-kārān ma'nāsına cem'-i bārrdür. Ve bi-eydī kelimesinde olan bā'-i cārrenūñ müte'allıķı muķadder-i mektūb olup cār me'a'l-mecrūri maḥzūf ile (31) "innehu şifā'un" cümlesinden olan "inne" ḥarfīnūñ ḥaber-i ba'de'l-ḥaberidür. Ve aḥbār-ı sāyire 'atf ile irād olunup ve bu cümle-i aḥire bilā-'atf irād buyurulmaķ (32) nükteden ḥālī degüldür. Ve sefere-i kirām-ı berere Kitābullāh'ı levḥ-i maḥfūzdan istinsāḥ iden melāyike-i 'ulviyyedür. Ḥulāşa-i kelām Mevlānā Ḥudāvendigār (33) bu ma'nāyı ifhām iderler ki *Meşnevī-i Şerīf* keşşāf-ı rumūz-ı envār-ı Qur'āniyye olduğı cihetden min ḥayşü'l-ma'nā anuñ nüvisendegānı daḥı sefere-i (34) kirām-ı berere olur. Veyāḥud bu ma'nā daḥı vecihdür ki aḥfā-yı ḥafāyā-yı rūḥumdan icmālen laṭife-i sırrıma nüzūl idüp kürsī-i şadırımda levḥ-i maḥfūz-ı ḳalbime (35) 'alā vechi't-taḥşīl munteķiş olan esrār-ı ma'ānī-i *Meşnevī-i Şerīf* i nefsi-nāṭıķa ḳalem-i a'lā-yı 'aḳl-ı ma'ād ve midād-ı devāt-ı dehān-ı reşād ile kāğız-ı (36) ḳavālib-i ḥurūf ve elfāza nivişte ve silk-i zebān-ı zemzeme-perdāza der-rişte ḳılup gerden-bend-i terekkübāt itdüğı dürer-i manzūmeyi sefere-i berere-i nev'-ı (37) insānīden olan ebrār ve aḥyāruñ nūr-ı ḥadeķa-i cānı ve aḥrār ve şeṭṭāruñ nūr-ı ḥadiķa-i cenānı melik-ḥaşlet ve 'Alī-siret a'nī Ḥüsāmüddīn serī'u'l-kitābe (38) daḥı silk-i taştīre muntazım ḳılup nuķūş-ı kelimāt-ı ḳudsiyyeyi der-ḥāl raķam-zede-i ḥāme-i miskkiyeti'l-ḥitām itdiler dimek ola.

وَيَمْنَعُونَ أَنْ لَا يَمَسَّهُ (39) إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

Ve ol sefere-i berere ṭabī'ate muvāfaķat ve hevāya mütāba'at idüp lezzāt-ı nefsāniyye ile mütedennis olan erbāb-ı televvünātı (40) men' ve redd iderler, tā ki deniyyü'l-himme ve ḳaşıru'n-nażar ve zelilü'n-naḥve ve esirü's-şehve ve ārā-yı bātilesi ile mu'ceb ve bi ḥasebi'z-zāt ve's-şifāt fāsīd (41) ve müfsid olanlaruñ dest-i nā-pāk ve ḳabza-i çirk-nāķları muḥadderāt-ı ebķār-ı esrārınuñ zeyl-i 'işmet-i envārına mess itmeyüp illā şifāt-ı beşeriyyeden pāk [14a] (1) ve tiz-fehm u serī'u'l-idrāk ve şābir ve şāķir u selīm ve mütesellim ve 'aliyyü'l-himme u daḳıķu'n-nażar ve laṭifü't-ṭab' olan maḥmūdu'l-ḥişāl ve kerīmü'l-fi'aller teşebbüş eyleyeler.

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (2)

Ve bu *Meşnevî-i Şerîf*, rabbü'l-‘âlemîn olan perverdigâr-ı zü'l-celâldan leyletü'l-ķadr subuhât-ı vech-i cemâlde def‘aten vâhideten (3) âsumân-ı ķalbe nüzül idüp ba‘d ez-ân tadricle ‘alâ ķadri'l-hâceti vesâtat-i Cebrîl-i ‘aķl ile zemîn-i lisâna meb‘ûş olan resûl-i nuķķ ve ibârete bi-tarîķi'l-feyzi (4) ve'l-ilhâm tenezzül itmişdür. Hâķķâ ki ilâ yevmi'l-ķiyâm her devrde şâhib-i zamân olan kâmil insânun ķalbi kitâb-ı rabbânî ve ‘aķl-ı külli cebrîl meşâbesindedür. Nitekim (5) Mevlânâ Hüdâvendigâr *Meşnevî-i Şerîf* de buyurur: Nażm:

پس به هر دوری ولی قائم است

تا قیامت آزمایش دایم است⁵⁷⁹

او چو نور است و خرد جبریل اوست

و آن ولی کم از او قنديل اوست⁵⁸⁰ (6)

این نه نجمست و نه رملست و نه خواب

وحی حق، والله اعلم بالصواب⁵⁸¹

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ

(7) Ve bu *Meşnevî-i Şerîf* e ķabl ü ba‘dından ve pîş ü pesinden bâṭıl gelmez. Ya‘nî tilķâ'-i nefsdan olmayup ilķâ'-i Rabbânî olmağla ber fehvâ-yı (8) *وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ* (8) *هَاطِلٌ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا*⁵⁸² hayyiz-i vâhidde ezdâd cem‘ olmaz.

وَاللَّهُ يَرُصُّدُهُ وَيَرْقُبُهُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

Ve Allâh sübhânehu (9) ve te‘âlâ fażl ve ihsânından anı şıyânet ve ḥavme-i ḥimâyesinde ḥıfż ve ḥimâyet ider. Zîrâ Hâķķ celle ve ‘alâ ḥayrû'l-ḥâfızın ve erḥamu'r-râḥımındür ki ‘ibâdına bezl (10) itdügi ni‘am-i ferâvânına nihâyet ve ihsân-ı bî-pâyânına ġâyet olmaz. Ve bir pâdişâh-ı lâ-yezâldür ki eşnâf-ı a‘ṭâf ve elṭâfında miķdâr zerre ġareż ve ‘ıvaż (11) taşavvur olunmaz. Şi‘r:

⁵⁷⁹ Her dönemde bir veli vardır ve imtihan kıyamete dek sürecektir. T.M. II/818; Y.K.M. II/813.

⁵⁸⁰ O, ışık gibidir ve akıl onun Cebraili'dir. Ondan aşağıdaki veli ise ışığını ondan alan kandildir. T.M. II/821; Y.K.M. II/817.

⁵⁸¹ Bu ne astroloji, ne fal ne de rüyadır. Allah'ın vahyidir, doğrusunu Allah daha iyi bilir. T.M. IV/1853; Y.K.M. IV/1846.

⁵⁸² İsrâ 17/81: De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur."

لك الخلق لك الامر لك المن لك الاعطا

لك الملك لك الاشياء لك العزّ لك القدرة

لك التنزيه يا طاهر، لك التعظيم يا ظاهر

لك التقدير يا قادر لك الحول لك القوة (12)

لك العزّ لك المجد لك العرش لك الكرسي

لك الصدق لك الوعد لك القهر لك الغرّة

لك الانعام يا منعم لك التوفيق يا محسن (13)

لك الافضال يا مفضل لك الجار لك الحشمة

لك التوحيد يا واحد، لك التمجيد يا ماجد

لك التّحميد يا حامد لك العلم لك الحكمة⁵⁸³

(14) Ey ‘āşık-ı şādık! Mevlānā Ḥudāvendigār bu kitāb-ı mecme‘u’l-esrāri elķāb-ı kitāb-ı müfettiḥü’l-ebvāb ile mūlaḳḳab itdikden soñra silk-i taḥrīre muntazım olmadık (15) niçe elķābı daḥı olduğına işāret idüp buyururlar ki:

وَ لَهُ الْقَابُ أَخْرُ لَقَبُهُ اللهُ تَعَالَى

Bu kitāb-ı *Meşnevī* için veyāḥud Çelebī Ḥüsāmüddīn için (16) elķāb-ı mezkūreden mā‘adā niçe elķāb daḥı vardır ki ol elķāb ile Ḥaḳḳ celle ve ‘alā mūlaḳḳab buyurmışdır. Laḳḳabehullāhu bihā taḳdīrinde olup mevşūfa (17) rāci‘ olan zamīr li-ecli’l-iḥtişār maḥzūfdur. Pes Mevlānā Ḥudāvendigār buyururlar ki sābıku’z-zıkr olan elķāb daḥı elķāb-ı ilāhiyyeden ba‘zıdır (18) ve elķāb-ı rabbāniyyenüñ cümlesini zıkr itmedik.

وَ اقْتَصَرْنَا عَلَى هَذَا الْقَلِيلِ

Ve şu elķāb-ı ḳalīle-i mezkūre üzerine iḳtişār itdik.

وَ الْقَلِيلُ (19) يَدُلُّ عَلَى الْكَثِيرِ

⁵⁸³ Yaratma senindir, işler senin elindedir, her türlü lütuf ve ikram sendedir. Mülk senin, eşya senin izzet ve kudret sendedir. Tenzih sana ey tahir olan tazim sana ey zahir olan! Takdir senin ey kadir, güç ve kuvvet sendedir. İzzet ve şeref sende arş da kürsü de senindir, doğruluk senin vaat senin kahru izzet sendedir. Ey nimet veren nimetler senin tevfiḳ senden ey ihsan sahibi, faziletler senindir haşmet ve azamet senindir. Tevhid sana ey bir olan macid olan şeref vermek elindedir. Ey kendisine hamd edilen, hamd sanadır ilim ve hikmet sendedir.

Hāl bu ki alil keşire delālet ider.

وَالْجُرْعَةُ تَدُلُّ عَلَى الْغَدِيرِ

Ve şirebe-i vāhıde mecma‘-ı mā olan adire delālet ider.

وَالْحَفْنَةُ تَدُلُّ (20) عَلَى الْبَيْدَرِ الْكَبِيرِ.

Ve bir abza gendüm arman-i kebırũn nümũnesi olur.

يَقُولُ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ الْمُحْتَاجُ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى مُحَمَّدٌ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبَلْخِي

(21) Ve faqr-ı zātı ile vücūd-ı mevhũmundan fānı ve muhtāc-ı raħmet-i sũbhānı olan ‘abd-i za‘ıf Muħammed bin Muħammed bin Hũseyini’l-Belħı aydur ve recā ider ki:

تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْهُ

(22) Allāħ sũbhānehu ve te‘ālā ħũsn-i abũl ile ‘amel-i *Meşnevı*’yi abũl buyura ki cenāb-ı Hā’a teveccũh-i tām ile tevcıh-i alb idũp

اجْتَهَدْتُ فِي تَطْوِيلِ الْمَنْظُومِ الْمَثْنَوِيِّ

(23) Tatvıl-i manzũm-ı *Meşnevı*’de ictihād ıldım. Cũmle-i ‘‘ictehıdtũ’’ maũl-i avldur. Ya‘nı seyr ilallāh ve ma‘allāhdan seyr fillāh evcātına i‘tilā ħuřũle gelinceye degin (24) ictihād-ı řũrı ve ma‘nevı idũp ifnā’-ı vücūd ve fenā’-ı fenā ve beā billāh ‘arz-ı cemāl itdikde keřf ve iān ve zev ve vicdān ile vāı‘ olan ‘‘far (25) ba‘de’l-cem‘’’ ve seyr ‘anillāh ħālinde mertebe-i urb-i ferāyızden manzũm-i *Meşnevı* nümāyān olup ħın-i nazmda irādet-i cüz’iyye-i beřeriyyenũn medħali olmamışdur. (26) belki ⁵⁸⁴ ان الله ينطق على لسان عمر

الْمُشْتَمَلِ عَلَى الْغَرَائِبِ وَ النَّوَادِرِ

Ol manzũm *Meşnevı* bir mecmũ‘a-i muctemi‘a-i esrār-ı (27) ma‘neviyyedũr ki arāyib-i iřārāt ve nevādir-i ħikāyātı mũřtemeldũr.

⁵⁸⁴ Allah, Ömer’in ağızından konuşuyor.

وَعُزْرُ الْمَقَالَاتِ وَ دُرَرُ الدَّلَالَاتِ

Ancılayın *Meşnevî* ki gurer-i vâzıha-i maqālât-ı rûhiyye (28) ve durer-i lâyiha-i delâlât-ı qudsiyyeyi müstemildür.

وَطَرِيقَةُ الزُّهَادِ وَ حَدِيقَةُ الْعُبَادِ

Ve ol *Meşnevî-i Ma'nevî* kulüb-ı tãhireleri hubb-i dünyãdan berî (29) belki zühdden daħı zãhid-i 'ārilerũn tãriqa-i qudsiyye ve 'ibãdet-i bedeniyye ve rûhiyye eyleyen 'übbãd-ı şürî ve ma'nevilerũn hadîka-i ünsiyyelerini müstemildür.

قَصِيرَةُ الْمَبَانِي كَثِيرَةُ الْمَعَانِي (30)

Ya'nî ber vefk-ı "ħayru'l-kelãm mâ qalle ve delle"⁵⁸⁵ mebânisi qaşire ve ma'anîsi keşire cevâmî'ul-kelimdür. Ve her beyti, beyt:

بيت من بيت نيست اقليم است

بهر ارشاد خلق و تعليم است⁵⁸⁶ (31)

neşr: vefkınca defter-i erķãm-ı mülk ve melekût ve irşãd ve ta'lim-i rãh-ı ceberütdür.

لِاسْتِدْعَاءِ سَيِّدِي وَ سَنَدِي وَ مُعْتَمَدِي وَ مَكَانِ (32) الرُّوحِ مِنْ جَسَدِي وَ ذَخِيرَةِ يَوْمِي وَ غَدِي

Ya'nî zaħire-i vuzũhum ve sermãye-i fütũhum ve cesedũmde rũhum menzilesinde olan seyyid ve senedũm ve kemãl-i mu'temedũm (33) Çelebî Hüsãmuddinũn istid'ãsi ile söyledũm.

وَهُوَ قُدْوَةُ الْعَارِفِينَ إِمَامُ الْهُدَى وَ الْيَقِينِ

Ve müsted'î-i *Meşnevî* olan senedim ol şeyh-i güzîn, (34) muķtedã-yı 'arifin ve imãm-ı hüdã ve yakĩndür.

مُنْغِيثُ الْوَرَى أَمِينُ الْقُلُوبِ وَ النَّهْيِ

Ve ħin-i istiğãşede zãhiren ve bãtinen dermãndegãn-ı ħalka ve sergeştegãn-ı (35) bevãdî-i faķra feryãd-res ve ħazãyin-i nuķũd-ı cevãhir-i ķulũbuñ ħãzin-i emĩni

⁵⁸⁵ Sözün hayırlısı az ve öz olanıdır.

⁵⁸⁶ Benim şüirim şiiir değil, iklimdir ve halkın irşadı ve eğitimi içindir. (Hadîka-i Senâî)

ve defāyin-i dūrer-i ‘uḳūd-ı ‘uḳūl-i fuḫūluñ ḥāfız ve şā‘inidür. Ya‘nī ḥavāss ve meşā‘irini (36) ol reh-nümā-yı dīnūñ dest-i irşād ve terbiyesine teslim iden mürīdlere tarīḳ-ı hidāyet ve rāh-ı tevfiḳ ve ‘ināyeti izāḥ ve ‘aḳabāt-ı nefis ve derekāt-ı (37) vesāvis-i hevācisden kemāl-i ḥimāyet ile ıṣlāḥ ve iflāḥ idicidür.

وَدِيعَةُ اللَّهِ بَيْنَ خَلْقَتِهِ وَصَفْوَتِهِ فِي بَرِيَّتِهِ

Ve ol Şeyḫ-i dīn beyne’l-ḥalıḳa (38) Ḥaḳḳ’uñ emāneti ve ḥalāyık içinde güzīde ve muḥtārıdur.

وَ وِصَايَاهُ لِنَبِيِّهِ

Ve ol imām-ı hüdā ve yaḳīn Allāḥ’uñ ḥabībi ve derdlü gönüllerüñ tabībi (39) ḥazret-i faḫr-i ‘ālem, seyyid-i sādāt-ı vüld-i Ādem şallallāhu ‘aleyhi ve selleme tavşīye buyurılan cümle veşāyā-yı ilāḥīdendür.

وَ خَبَايَاهُ عِنْدَ صَفِيِّهِ

(40) Ve ol mürşid-i rāh-ı yaḳīn Ḥaḳ sūbhānehu ve te‘ālānuñ aşfiyāsı ḳatında ḥabāyā’-i ilāhiyyeden bir sırr-ı ḥafiy ve kenz-i maḥfidür. Ya‘nī şuver-i dünyeviyyede (41) ‘avāmdan ve a‘māl-i şālīḫa şüretinde olan ḥavāşşdan daḫı mestür olup şüret-i ‘aciz ve meskenet ve maḥz ‘ubūdiyyet ile mütereddī olan [14b] (1)⁵⁸⁷ اولیایی تحت قبایی لا يعرفهم غیرى ḥavmesine dāḫıldür. Felihāzā bu ṭāyife-i ‘aliyye ve zümre-i celīlenüñ ‘uluvv-i ḳadrine ‘ārif ve mekānet-i behiyyelerine müsteşrif (2) olan erbāb-ı başiret, şüret-i zāhireye nāzır olmayup nev-‘arūsān-ı sitāre-me’nūsān ‘aciz ve ḥayret ile her ne cihetden zāhir olurlar ise (3) mişḳāt-ı ḳalblerinde olan nūra ve mir’āt-ı mücellālarında pertev iden zuhura nazar idüp ‘aks-i tābiş-i himmetlerinden iḳtibās-ı envār-ı ma‘rifet iderler. (4)⁵⁸⁸ طوبی لمن آمن بهم و ان لم یرهم beyt:

پیش دانا این معما روشن است

در دل او این معما روزن است

این معما نیست مشکل در جهان

⁵⁸⁷ Evliyām kubbelerim altındadır ve onları benden başkası bilemez! (İhyâ, Kitābü’l-Muhabbe ve’ş-Şevk, IV, s. 418)

⁵⁸⁸ Onları görmeseler dahi onlara iman edenlere müjdeler olsun.

سر بیاید تا تو را گردد عیان⁵⁸⁹ (5)

مِفْتَاحُ خَزَائِنِ الْعَرْشِ أَمِينُ كُنُوزِ الْفَرَشِ

Ol kudvetu'l-‘ārifīn, miftāh-i hazāyin-i ‘arş ve emīn-i künūz-i ferşdur. (6) Ya‘nī ‘ālem-i mülk-i ednā ve ‘ālem-i melekūt-i ‘ālanuñ bā‘ iş-i inkişāf-ı haqīqati ve kunūz-ı zemīn-i nefis ve tabī‘atunñ hāzin-i mu‘temedidir.

أَبُو الْفَضَائِلِ

Ve ol (7) kāmīl ve mükemmilūñ künyeti Ebu'l-fezāyıldür.

حُسَامُ الْحَقِّ وَالْذِّينِ

Ol şeyh-i gūzīnūñ laqabı hūsāmū'l-ḥaqqe ve'd-dīndür. Ya‘nī sübühāt-ı dīn-i İslām ve bid‘at ve dalālet-i (8) enāmı tīg-ı irşād ve hidāyet ile bürīde kılmakda seyfullāh-i kātī‘ ve burhānullāh-i sāṭī‘dür.

حَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَسَنِ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ تَرْكٍ

(9) Hūsāmüddīn’ünñ ism-i şerīfleri ḥulqı gibi ḥasen ve nām-ı vālidī Muḥammed ve ‘ālem-i ceddi Hüseyn’dür ki ibn-i Türk dimegle ma‘rūfdür.

أَبُو يَزِيدِ الْوَقْتِ جُنَيْدِ الزُّمَانِ

(10) Ol Hūsāmüddīn Ebū Yezīd-i vaqt ve Cüneyd-i zamāndür.

صِدِّيقُ بْنُ صِدِّيقِ بْنِ صِدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

Şiddīk mübālağa-i şādīkdür; ya‘nī dāyimü't-taşdīk ve (11) kavlini fi‘liyle taşdīk idicidür. Ya‘nī miftāh-ı künūz-ı esrār-ı ilāhiyye ve mişbāh-ı rumūz-ı envār-ı sübhāniyye olan ümenāullāhuñ kavli-i şerīflerinde (12) ber müceb-i⁵⁹⁰ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى akvāllerini ef‘ālleri ile taşdīk itmekde şāyibe-i şübhe olmayup bālīğan mā belega maḥz şıdk olmak muḥaqqıkdür. (13) Kezālik ol kunūz-ı ‘arş ü ferşün emīni Çelebī Hūsāmüddīn’ünñ ābā ve ecdād-ı kirāmları daḥı ümenā’-i Ḥaqq ve şiddīk-ı muḥaqqıq

⁵⁸⁹ Akıllı ona göre bu bilmececiñ cevabı bellidir ve bu bilmece onun gönlüne ışık tutar. Bu bilmece asla zor değıldir, bunu anlamak için kafan olmalı.

⁵⁹⁰ Necm 53/11: Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı.

oldukları kerāmāt-ı behiyyelerinden (14) zâhirdür. Binâ'en 'alâ zâlik Hüsâmüddin Çelebî şiddîk bin şiddîk bin şiddîkdur. Veyâhüd bu ma'nâ dağı muhtemeldür ki şiddîk-i şâlişden Mevlânâ (15) Hudâvendigâr'ın murâd-ı şerîfleri Ebübekri's-şiddîk rağiyallahu 'anh ola. Zîrâ Mevlânâ kıddise sırruhunuñ neseb-i şerîfleri Ebübekr-i Şiddîk'a müteselsil olup (16) Çelebî Hüsâmüddin dağı kednülerün merbüb ve veled-i kalbîsi olduğı cihetden beyt:

Velînüñ oğı gönlünden toğandur
Añı şanma ki tahtına ağandur

(17) mazmünü üzre şiddîk bin şiddîk bin Şiddîk olur.

الأزموى الأصل المنتسب إلى الشيخ المكرم بما قال أمسيت كُردياً و أصبحت عربياً (18) قدس الله روحه و
أرواح أخلافه

Çelebî Hüsâmüddin'ün ābā ve ecdādı vilâdetde Ermev nām mevzi' a mensüb olup aşilları ekrâddandur. Ve “emseytü (19) kürdiyyen ve aşbehtü 'arabiyyen” dimegle 'inde'l-'ārifin mükerrrem ve muhterem olan şeyhe müntesibdür ki Ebu'l-Vefâ kıddise sırruhu olup mevçinen Bağdâdî ve neseben Kürdî'dür (20) ve hırka-i şāniyede Dāvūd-ı Tāyî kıddesallahu remsehuya vāşıldur. Allāh sübhānehu ve te'ālā Şeyh Ebu'l-Vefā'nuñ ve anuñ emşāli 'urefānuñ ve pey-revi olan (21) ahlāfinuñ ervāh-ı tayyibelerin taqdis eylesün.

Naql-ı şahih ile rivāyet olunur ki Şeyh Ebu'l-Vefā hazretleri ümmī olmağla zemānesi halkı zāhirine (22) nazar ile “Sevād-h'ān olmayan şeyhūhata ne vechle lāyık olur?” deyü bi-tarīki's-suħriyye şeyhden istid'ā-yı mev'iza itdiler. Ol 'ārif-i āgāh (23) dağı be-ser ü çeşm “İnşāllāh yarın şinevā olasız,” buyurdular. Müsted'iler dağı te'accüb ile birbirine işāret idüp “Bu merd-i ümmī bi-lā reviyeye (24) 'aceb va'd-i ğarīb eyledi,” didiler.

Mervîdür ki ol gice Şeyh Ebu'l-Vefâ bārgāh-ı a'lāya derün-i dilden du'ā ve rūh-ı muqaddes-i hazret-i Muḥammedini'l-Muştafā'ya (25) şalevāt-ı keşire ihdā idüp teveccüh-i tām ile h'āba vardıkda rü'yāsında bedr-i dücā, resül-i müctebā, seyyidü'l-kevneyn 'aleyhi min şalavātullāhi'l-evfānuñ (26) nūr-ı āfitāb-i cemālleri ile dide-i cānı rüşenā olmağla kıdem-i pāk-ı “لولاك لما خلقت الافلاك”⁵⁹¹ e ḥāk ve 'arze-dāşt-ı mā

⁵⁹¹ Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 196, nr. 2123)

fi'z-zamir-i pāk olup ayıtdı: (27) “Ey maṭlūb ve maḥbūb ve ṭabību'l-kulūb! Bu 'abd-i ṣādīk ve 'aṣīk-ı müştākıñdan ba'z-ı ihvān-ı müslimīn istid'ā-yı va'z itdiler. Bu faḳīrūñ daḥı (28) lisānından lem'a-i va'd işti'āl idüp inşāllāhu'l-melikū'l-mute'āl yarın murādınız üzre kıl ü ḳāl idelim didim. Ammā ey faḥr-i 'ālem ve kāşif-i (29) her hemm ü ğam! Benüm ümmī olduğıma sen a'lemsin, bilmezsin ki yarın ḥālim neye müncerr olur,” deyü nālişler eyledi. Ḥazret-i Resūl-i ekrem şallāllāhu 'aleyhi ve sellem (30) tebessüm ile “Yā Ebe'l-Vefā! Ne ğam? Ol iḥsānı e'amm, erḥamü'r-rāḥimīn ve ekremü'l-ekremīn maḥz-ı fazlından saña ism-i 'Alīm ve Ḥaḳīm ile tecellī ḳıldı.” deyü tebşirden soñra (31) ⁵⁹² لَدُنَّا عِلْمًا ma'nāsını ta'lim ve tefsir buyurdular. Ez in cānib 'ulemā-i fiḥām ve dānişmendān-ı benām ve ekşer-i enām hengām-ı şubḥda cānib-i mescide (32) devān olup dāde-i başiretleri olmayan bi-iz'ānlar ise ol zübde-i aşfiyā için “Bu merd-i ümmī ne söylese gerekdür? 'Aceb temāşā degül midür?” deyü (33) leb-gezān ve ğamze-zenān oldukları ḥālide Şeyḫ Ebu'l-vefā mescide dāḥil olup ba'de edā'i's-şalāt, minbere şu'ūd itdikde bed'-i kelāmları “Emseytü kürdiyyen (34) ve aşbeḥtu 'arabiyyen.” beyānına meftūḥ oldu. Ve kitāb-ı Rabbābī'den bāb-ı 'ilm-i ledünniyyi açup ol ḳadar dürer-i ḥaḳāyık ve cevāhir-i daḳāyık bezl ü nişār itdiler ki (35) ḳaṭarāt-ı nīsān ve irādet-i ilāhiyyeden aşdāf-ı esmā'-ı müste'iddīn dürer-i ğavāli-i ma'ārif ile pür olup raḥīk-i raḳrāḳ-ı kelimāt-ı ḳudsiyyeden (36) mest-i lā-yaḳal ve temeşḫur idenler şermende ve ḥacil oldılar. Nażm:

عوام الناس در ظاهر بمانده
مگر او علم باطن را نخوانده

عوام الناس این عرفان چه دانند؟ (37)
طریق و حالت مستان چه دانند؟

عوام الناس آنهایند که تقلید
به پیش خویشتن دانند توحید⁵⁹³

(38) İmdi benüm ruḫum! Ḳışşadan ḥişşe budur ki ṭarīk-ı taşavvufta envār-ı İlāhī ve esrār-ı nā-mütenāhī ve ez māh tā be māhī ma'rifet-i eşyā kemāhi olduğü

⁵⁹² Kehf 18/65: kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

⁵⁹³ Avam zahire ve görünüşe takılıp kalmış ve bātın ilmini okumamıştır. Avam bu irfanın ne olduğunu nereden bilir? Sarhoşların yolu ve yordamından ne anlar? Avam, yaptıkları taklidi tevhid zanneder. (Cevherüzzât)

muhaqqak (39) olup rāh-ı Hāq sālikleri ğarīk-ı deryā-yı müşāhede ve Hāq’dan şinevende ve Hāq ile bīnendedürler.

Āh ey dil-i tāb-nāk! Ehl-i ḥālūñ şafḥa-i idrākı ğayrdan pāk (40) ve ser-i mübārekleri her bī-ser ü pānuñ ḳademe hākdür. Āh kim anlaruñ merāyā-yı ḳulūbı jeng ve şahbā-yı ‘ışıkları reng tıtmaz. Pes ‘ilm-i şerīf faḳat (41) ‘ulūm-ı resmiyyeye munḥaşırdur ḳıyāsıyla zāhire ikrār ve bātını inkār idenler lā-cerem ‘āḳıbet dünyāda ve ‘uḳbāda nedāmet çekerler. İmdi ba’zısını ümmī deyü taḳḳır [15a] (1) ve ba’zına kelimāt-ı nā-lāyık ile ezā ve cefā zevi’l-‘uḳūle revā degüldür. ‘Ale’l-ḥuṣūş ما اتخذ الله من vefkıncı Hāḳḳ celle ve ‘alā velī (2) ittiḥāz itdügi ‘ibād-i aşıyāsına medrese-i nūr-ı ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye’de ta’līm-i ‘ulūm-ı ledünniyye buyurur. Bu ḥod meşhürdür ki Ḥabīb-i ‘Acemī ve Ebu’l-Ḥasan-ı Ḥaraḳānī (3) meḥāric-i ḥurūf ile ḳırā’at-ı Ḳur’ān bilmezler idi. Ḥāşā anlara bī-dāniş deyü i’ tirāz nice ḳābil ve buña kim ḳāyıldür? Beyt-i ‘Atṭār:

کتابی کو ز روای شرح باشد

به پیش اهل معنی جرح باشد⁵⁹⁵ (4)

neşr: Mevlānā Ḥudāvendiġār daḳı *Meşnevī*’de buyururlar ki: Nażm:

گفت پیغمبر که هست از امتم

کاو بود هم گوهر و هم همتم

مر مرا ز آن نور بیند جانیشان (5)

که من ایشان را همی بینم بدان

بی صحیحین و احادیث و رواه

بلکه اندر مشرب آب حیات

سر امسینا لکردیاً بدان (6)

راز اصبحنا عرایباً بخوان⁵⁹⁶

⁵⁹⁴ Allah bir cahili veli edinmez, edindi ise ona ilim vermiştir.

⁵⁹⁵ Rivayet edicisi tarafından mânâ ehline şerh edilmiş olan kitap hakkında mânâ ehline bir şey sormak eziyettir.

⁵⁹⁶ Peygamber, “Benim ümmetimden benimle aynı gevherden ve benimle aynı himmette olanlar vardır,” dedi. “Ben onları hangi nurla görüyorsam onların da canı aynı nurla beni görüyor.” Bunlar, Peygamber’i Sahihayn, hadis kitapları ve rivayetler olmaksızın ve âb-ı hayat kaynağında görürler.

فَنِعْمَ السَّلْفُ وَ نِعْمَ الْخَلْفُ

Pes Şeyh Ebu'l-Vefā ne hūb selef (7) ve Çelebî Hüsāmüddîn ne zibā halefdür. Nazm:

لَهُ نَسَبٌ أَلْقَتِ الشَّمْسُ عَلَيْهِ رِذَائَهَا

وَ حَسَبٌ أَرْحَتِ النُّجُومُ لَدَيْهِ أَضْوَاءَهَا

Neşr: Hüsāmüddîn'ün bir neseb-i 'ālisi (8) vardur ki āfitāb-ı āsumān-ı nübüvvet anuñ üzerine envār-ı cezebāt-ı ilāhiyye ilķā itmekle her birinüñ merāyā-yı ķulūbı budūr-ı münire-i melekūt olup tecelliyāt-ı (9) envār-ı subuĥāt-ı vech-i cemāl-i eĥadiyyi'z-zāt ile ridālandı veyahut bu ma' nā daĥı vechdür ki āsumān-ı velāyetüñ āfitāb-ı 'ālem-tābı, Şemsüddîn-i Tebrizî (10) ol neseb-i ma'nevî ve veled-i ķalbî üzerine ridā' -i irşād ve himmet ve pertev-i envār-ı cezbe-i muĥabbetini ilķā eyledi dimek ola. Ve ol veled-i ma'nevîñ ĥaseb-i şerîfî (11) bir vechle ziyā-güster ve mihr-i enver-i rūĥ-perverdür ki ber vefķ-ı⁵⁹⁷ ان لله عبادا قلوبهم انور من الشمس kevākib-i dürriyye ol ĥaseb-i şerîfün envār-ı muşriķası ķatında (12) kendüye ziyālarını irĥā idüp pes-i perde-i ĥafāya varurlar veyāĥud āsümān-ı velāyetüñ nücüm-ı zāhireleri olan erbāb-ı kerāmet anuñ ĥaseb-i (13) āfitāb-menziletlerinüñ lema'āt-ı bāriķāt-ı envār-ı tecelliyāt-ı zātiyyesi eşi'asında nücüm-āsā sitāre-i fenā ile rū-puş-ı ziyā ve maĥv ve nā-peydā olurlar (14) dimek ola.

لَمْ يَزَلْ فِنَاءَهُمْ قِبْلَةُ الْإِقْبَالِ يَتَوَجَّهُ إِلَيْهَا بَنُو الْوُلَاةِ وَ كَعْبَةُ الْأَمَالِ يَطُوفُ بِهَا وَفُودُ الْمَجْدِ وَالْغَفَاتِ

“Lem yezel” ef'āl-i nāķışadandır. (15) “İsmi, “finā'uhum”, ĥaberi “ķibletu'l-iķbāl”dur. Finā sāĥa-i dara dirler. “Vufūd” elçi ma'nāsına olan vefdün cem'idür. 'Ufāt daĥı 'alā vezn-i vülāt (16) ve ķudāt, cem'i 'āfidür ki ķālib-i iĥsān ma'nāsınadır. Hāşıl-ı kelām ol zü'n-nesebi'l-'ālīñ eslāf ve aĥlāfinuñ sāĥa-i sa'ādet-ĥāneleri (17) ķible-i aşĥāb-ı iķbāl ve meĥāf-ı erbāb-ı iclāl olup hemişe ebnā'-i vülāt anlaruñ 'atebe-i 'aliyyelerine teveccüh ve istiķbāl itmekle devlet ve iķbālden (18) ĥālī olmasun ve südde-i sidre mişālleri ka'be-i erbāb-ı āmāl olup müsted'iyān-ı

“Kürt olarak uyuduk” sırrını bil ve “Arap olarak sabahladık!”ın sırrını oku. T.M. I/3473-3476; Y.K.M. I/3462-65.

⁵⁹⁷ Allah'ın öyle kulları vardır ki kalpleri güneşten parlaktır.

iḥsān ve ifdāl anı tavāfdan zāyil ve himmet-i ‘aliyyeleriyle (19) ka‘be-i maḫşūda vāşıl olmaḫdan ḫālī olmasun dimekdür.

و لا زال كذالك ما طلع نجم و ذر شارق

Ve kezālik nücūm-ı zāhire felekde ḫālī‘a ve ecrām-ı (20) şāriḫa-i neyyire lāmi‘a olduḫça anuñ beyt-i muḫaddes ve şoḫbet-i ünsü evşāf-ı mezbūre ile muttaşif olmaḫdan zāyil olmasun.

يكون مُتَنَصِّمًا (21) لا ولي الأَبصارِ

Ya‘nī Çelebī Ḥüsāmüddin’ün ‘atebe-i ḫāne ve südde-i kāşāneleri veyāḫud sāḫa-i beyt-i neseb-i ma‘nevīleri erbāb-ı başiret ve ‘iber (22) ve aşḫāb-ı fikret ve nazara ‘urvetü’l-vuşḫā ve mu‘taşam ve mültecā olmaḫçün dāyimü’l-beḫā olsun. Veyāḫud Çelebī Ḥüsāmüddin’ün taṭvīl-i manzūm-ı *Meşnevī*’de (23) olan istid‘āsı ile beyt-i nev-‘arūs-ı *Meşnevī* ulu’l-ebşār ve zevi’l-i‘tibāra maḫall-i temessük ve ilticā olmaḫdan ḫālī olmasun dimek ola.

الرَّبَّانِيِّينَ الرَّوْحَانِيِّينَ السَّمَاوِيِّينَ الْعَرْشِيِّينَ النَّوْرِيِّينَ (24)

Ya‘nī mütemessik-i rişte-i nazm-ı *Meşnevī* olan ulu’l-ebşār ancılayın ebrār u aḫyār (25) ve şeṭṭār u aḫrārdur ki rabbānīler ve rüḫānīler ve semāvīler ve ‘arşiler ve nūrīlerdür.

السُّكُوتِ النَّظَارِ الْعُيُوبِ الْخُضَارِ

Ḳu‘ūd cem‘-i ḫāyid olduḫı gibi (26) sükūt daḫı cem‘-i sākit olmaḫı‘tibārıyla ancılayın nūrī ve rabbānī ve ‘arşī ve rüḫānīler ki dīde-i başiret ile esrāra nāzırlar ve izḫārdan şoñra (27) sākitler ve ta‘yīn-i vehmīlerinden ḫāyibler ve cem‘ü’l-cem‘de ḫāzırlardur buyururlar.

المَلُوكِ تَحْتَ الْأَطْمَارِ

Aṭmār elbise-i köhen ma‘nāsına, kesr-i “ṭā” ile olan ṭımuñ (28) cem‘idür. Ya‘nī ol vücūd-ı vehmīlerinden fānī ve beḫā’-i Ḥaḫḫ ile bāḫī olan rabbānīler şüret-i ḫınā ile zāhir olmayup zīr-i palāsda muḫtefi (29) ve şüret-i beşeriyye ile müktesī-i

maşdüķ-ı “evliyāyī tahte ķabābī” olan selāṭin-i bī-tāc ve ḥavākīn-i bī-bāclardur. Āh ey dil-i bī-ķarār! Ol zümre-i aṣfiyānuñ, nazm:

(30) Libāsi gāh tāc u geh ‘ abādur
Gehī destāri vü gāhī ķabādur

Degül maḥşüş bunlar bir libāsa
Ķabāya, şāla vü yāḥud palāsa

(31) Cihānda ğaflet olmaz aña ṭārī
Kim unuttura aña kirdigār’ı

Başında var anuñ rabbāni tācı
Bu ḥalka yoķdur anuñ iḥtiyācı

(32) Anuñ bir himmeti var kim cihānda
Ki bir zerre degül kevneyn anda

‘Ulüm-ı evvelin ü āḥerine
Olupdur sīnesi anın ḥazīne

(33) Adı ḥalk içre derviş ü gedādur
Velī ma‘ nī yüzünde pādişādur

Anı nūr ile Ḥaķ pinhān idüpdür
Eger çi şüretā insān idüpdür

(34) Kimesne şüretinden nesne ṭuymaz
Anuñçün ekşer-i ḥalk aña uymaz

El irmez anuñ ayağı tozına
Ki sürme ola cān u dil gözine

(35) Anı zīreklik-ile kimse bilmez
Havāsına ṭapan beyhüde yilmez

Meger Ḥaķ bildüre anı ķuluna

Kaçan ol perdelerden ol biline?

أَشْرَافُ الْقَبَائِلِ أَصْحَابُ الْفَضَائِلِ (36)

Ol t̄ayife-i ‘aliyye eṣṣrāf-i ḳabāyil ve aṣḣāb-i feẓāyıldür.

أَنْوَارُ الدَّلَائِلِ

Ve ol kerīmü’l-ḥıṣāller müstehdilere (37) envār-ı delāyıldür.

آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

Mıṣrā‘ :

Sen du‘ āmız ḳıl icābet yā mucībe’s-sāyilīn.

Neṣr: Lafz-ı āmīn medd ile ve ḳaṣr ile istecib (38) ma‘nāsına ism-i fi‘ldür. Eger ṣalāt ve eger ḥāric-i ṣalātta ba‘de ⁵⁹⁸ وَلَا الضَّالِّينَ āmīn demek sünnetdür. Ammā ‘inde’l-e’immeti’l-Ḥanefiyye muḳtedī ihfā ile (39) āmīn demek gerekdür ve mezḥeb-i Şāfi‘ī’de Vāyil bin Ḥucr rivāyet itdüğü ḥadīṣ-i şerīf ile muḳtedī cehr ile āmīn demek gerekdür, kemā ruvīye ‘an (40) Vāyil bin Ḥucr, ḳāl:

⁵⁹⁹ سمعت النبي صلى الله عليه وسلم قراء غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقال آمين. مد بها صوته

Bu ḥadīṣ-i şerīf (41) ḥadīṣ-i ḥasendür velākin e’imme-i Ḥanefiyye zıkr olunan ḥadīṣ ḥāric-i ṣalāta maḥmūdür, zīrā ṣalātta dā‘ī imāmdur dimişler ve ṣalātta āmīni ihfā itmegi [15b] (1) ḥazret-i resālet-penāh ‘aleyhi ṣalevātullāhdan ‘Abdullāh bin Muḡaffil ve Enes bin Mālik raḍiyallāhu ‘anhümā rivāyet buyurmıṣlar ve mebnī olduğına binā’en āmīnde (2) aṣl sükūn olup iltikā’-i sākineyn olmaḡla eḥaff-i ḥarekātından olan fetḥa ile taḥrīk itdiler. Eyne ve keyfe ve leyte miṣillüdür, nitekim vaḍ‘da (3) “ṣa” ism-i üsküt ve “meh” ism-i ükfūf olduğü gibi āmīn daḡı ism-i istecibdür. Ve ‘inde’l-ba‘z āmīn esmāullāhdan bir ismdür ki du‘ā-güyendegān du‘ālarını (4) ol ism ile ḥatm iderler. Fi’l-aṣl “Yā āmīn!” idi, keṣret-i isti‘māl ile ḥarf-i nidā isḳāṭ olunmuşdur. Ba‘zılar daḡı āmīn peyvend-i du‘ādur ve fi’l-aṣl (5)

⁵⁹⁸ Fatiha 1/7: (6-7) Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine deḡil.

⁵⁹⁹ Peygamber efendimizi Fatiha suresinin son ayetini okuduktan sonra uzatarak sesini uzatarak amin dediğini işittim.

رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ⁶⁰⁰ İbrî’endür, nitekim ber-fehvâ-yı kerîme-i⁶⁰⁰ Musâ ‘aleyhisselâm Fir‘avniyân’a du‘â’en ‘aleyhim itdikde qarındaşı (6) Hârûn ‘aleyhisselâm âmin didüğü taḥkîk olunmuşdur dirler. Ve mefḥar-ı mevcûdât ‘aleyhi ekmeli’t-taḥiyyâtdan ḥaber-i dürüstdür ki imâm şalâtda fâtiḥatü’l-kitâbı (7) tamâm itdikde cemâ‘at âmin diyeler. Zîrâ melâyike daḥı âmin dirler. Pes her kimüñ âmini melâyike âmini ile me‘an vâқи‘ olursa Allâh sübhânehu ve te‘âlâ (8) ol ‘abdüñ ḥaṭi’âtını mağfîret ider. Ve bu daḥı ḥaber-i şaḥîḥdur ki ehl-i İslâm’a i‘ṭâ olunan ni‘am-ı ilâhiyyeden hîç bir ni‘mete ṭâyife-i Yehûd ḥased itmez (9) illâ ki du‘âda âmin didigüñüze ve birbiriñüze selâm virdügüñüze ḥased iderler. Ve İmâm ‘Alî kerremallâhu vechehu buyurur: “Âmin bir ḥâtem-i rabbü’l-‘âlemîndür ki (10) Ḥaḳ celle ve ‘âlâ şaḥîfe-i ed‘iye-i ‘ibâdını anuñla mühürler ve bir rivâyetde nârdan mu‘taḳ olan ehl-i cennetüñ berâtlarını Ḥaḳ te‘âlâ ḥatm-i âmin ile mühürler.” (11) buyurmuşlar.

‘Abdullâh bin Zeyd raḍiyallâhu ‘anh daḥı âmin künûz-ı ‘arşdan bir kenzdür ki te’vilini Ḥaḳ’dan ğayrı kimesne bilmez buyurmuşlar. Veheb bin (12) Münebbih’dan daḥı mervîdür ki âmin dört ḥarfdür ve cenâb-ı rabbü’l-‘âlemîn her ḥarfî muḳâbelesinde birer melek ḥalk idüp âmin diyen ‘ibâd-ı (13) mü‘minîn için⁶⁰¹ deyyü ilâ yevmi’l-ḳarâr istiğfâr iderler ve sûre-i Fâtiḥa’nuñ fazl ü şerefine âmin ile ḥatm olduğı (14) delîldür. Zîrâ süver-i Ḳur’âniyye’dan bir sürenüñ âḥiri ḥâtem-i âmin ile maḥtûm degüldür, fe-ammâ lafz-ı âmin bi’l-ittifâḳ Ḳur’ân-ı ‘azîmden olmayup lâkin ḥatm-i Fâtiḥa (15) âmin ile olmaḳ sünnetdür. Ve ḳâle İbn-i ‘Aṭâ:

معنى أمين كذلك فاعمل ولا تكنلى الى نفسى طرفة عين و قال جعفر الصادق أمين اى قاصدين (16) نحوك و انت اكرم من ان يجنب قاصداً و قال جنيد معنى أمين اى عاجزين عن بلوغ الثناء عليك بصفاتنا الآتباع الامر فيه (17) و عن ابى هريره رضى الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم أمين ختم رب العالمين على عباده المخلصين.⁶⁰²

Ey ḥullân-ı bā-şafâ! Güş-ı hüş-ı (18) şinevâ ol ki erbâb-ı ḥaḳîḳat, fażîlet âminde niçe işârât-ı ḥafîyye beyân itmişlerdür ki istimâ‘ indan ḳalbe şafâ ve rûḥa ğidâ

⁶⁰⁰ Yunus 10/88: Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver.

⁶⁰¹ Ey Allah’ım âmin diyen kişiyi bağışla.

⁶⁰² Aminin manası, böyle yap ve beni göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa nefsimi bırakma demektir. Cafer-i Sadık da şöyle demiştir: Amin sana yöneldik zira sen sana yöneleni geri çevirecek değilsin manasındadır demiştir. Cüneyt şöyle demiştir: Amin demek bizler sıfatlarımız gereği seni hakkıyla övmekten aciziz sadece sana itaat edebiliriz manasındadır. Ebu Hureyre ra ise şöyle rivayet etmiştir: Peygamberimiz amin demek âlemlerin rabbinin muhlis kullarına bir mührüdür.

hâşıl olur. (19) Pes cümle-i işārâtdan birisi budur ki ‘abd-i Hudâ be-her nefes kalem-i ef’âl ve kilik-i aqvâl ile şahâyif-ı a‘mâle tahrîr-i kitâbetden hâlî degüldür. Zîrâ (20) ‘ibādullâhdan şudûra gelen her hareket bir harf ve her ‘amel bir kelime meşâbesinde olup ‘abdin şafâyiğ-i tã‘at veyâhud ma‘şiyetinde müntakış olur. (21) Hayfâ vü dirîğâ ey havâss ve kuvâ! ‘acabâ kalem-i fi‘l ile evrâk-ı tã‘at veyâhud ma‘âşî ve seyyi’âtta ne kadar nuķûş-ı ğarîbe vardur ki melek-i yemîn veyâhud (22) melek-i şimâl kütüb-i a‘mâli dergâh-ı mevlâ ve bârgâh-ı a‘lâya ‘arze-dâşt ittiklerinde ber-fehvâ-yı إِنَّ الْحَسَنَاتِ لَيُنْ أَشْرَكَتْ لِيَحْبَطَنَّ لَيْنِ أَشْرَكَتْ لِيَحْبَطَنَّ 603 seyyi’âtı hasenât (23) mahv itmiş bulup ve ber mışdâk-ı 604 تَلْمِذٌ لِّعَمَلِكِ تَلْمِذٌ لِّعَمَلِكِ 604 tã‘at ve ‘ibādâtı dağı şirk ve riyâ ihbât ve ibtâl itmiş görürler. Kâle te‘âlâ: (24)

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ 605 وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ 606

İlâhî! Seyyedî ve mevlây! Hâbibiñ, şefi‘u’l-müznabîn hürmetine bu ‘âciz ve miskîn kullarunu şirk ve riyâ ile (25) nefsimize zulm-i ‘azîm idenlerden kılmayup mahzî keremiñden şol hasenâtı müyesser kıl ki defter-i ma‘şiyette olan nuķûş-ı seyyi’âtı mahv ve izâle eyleye.

(26) İmdi benüm rûhum! Ol erhamu’r-râhimîn ve ekremü’l-ekremîn ğâyet-i cüd ve fazlından kavli-i âmîni şalât-ı mü’minîne hâtîme kılmagla eşyâdan bir şey’ (27) anı ibtâl itmeyüp belki ilâ yevi’l-kıyâm berekât-i hatm-i âmîn ile mahfûz ve berdevâm olur. Felihâzâ hazret-i Hâbîb-i Hudâ, seyyidü’l-enbiyâ, Muhammedini’l-Muştafâ (28) ‘aleyhi efđalü’t-tahâyâ dağı ümmet-i merhûmeye tebşîr idüp آمين كان الختم 607 deyü du‘â-güyânî âmîn dimege terğîb buyurmışlardur. (29) Ve işārât-ı hafıyyeden biri dağı budur ki ‘abd-i ğâfil hicâb-ı ene’iyyet ve vicdân-ı vücûd ile Hağ’dan mahcûb olmışdur. Zîrâ vücûd-ı ‘abd, rûhânî-i ‘ulvî (30) ve cismânî-i süflîden mürekkeb olup kudret-i şâmîle-i rahmâniyye ve hikmet-i kâmile-i rabbâniyye ile şerî‘at-ı mutahhere ‘ibād-ı mü’minîni zulümât-ı hicâb-ı cismânî-i (31) süflîden nûr-ı rûhânî-i ‘ulvîye tahrîc ü ta‘rîc maşlahatı için vaz‘ olunmuşdur. Kemâ kâle ‘aleyhi ekmelü’t-tahıyye 608 إِنَّ لِلَّهِ سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ مِنْ نُورٍ (32) وَظَلَمَةٌ 608

603 Hud 11/114: Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.

604 Zümer 39/65: Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar.

605 Lukman 31/13: ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.

606 Âl-i İmrân 3/108: Allah, âlemlere hiç zulüm etmek istemez.

607 Amin kitap üstündeki mühürdür.

608 Şüphesiz Allah'ın nuru ve karanlığı arasında yetmiş bin perde vardır. Sahîh-i Müslim, İman, 293.

Āh kim nūr-ı haqīkī ḥod ol Aḥadiyyü'z-zāt ve ḥucüb-i zulümānī mā sivāullāh ve maḥlūqātdur ki maḥbūs-ı zulümāt-ı ṭabī'at olup nūr-ı şerī'atdan (33) ğayr ile evcāt-ı envār-ı 'illiyyine 'urūca dek ḳudret yoḳdur. Beyt:

طبیعت دوزخ است و نار سوزان

پس اینجا به بین تو دل فروزان

شریعت گوش دار ای عالم دل! (34)

که تا مقصود [را] بینی تو حاصل

مقام ایمنی باشد شریعت

که محور آرد نمودار طبیعت

ز دست خود مهل هرگز شریعت (35)

شریعت گوش دار آنگه طریقت

محقق دان که اسرار حقیقت

مسلم نیست بی نور شریعت

حقیقت شرع اینجا پیشوا است (36)

نمود انبیا و اولیا است

ز شرعت روشنی جان نماید

تو را دشوارها آسان نماید

ز شرعت جان و دل گردد هو الله (37)

بینی سرّ او اینجا به ناگاه⁶⁰⁹

Neşr: Ve bilcümle 'ubūdiyyetde 'abdūñ kemālī hestī-i mevḥūmdan ḥurūc ve vicdān-ı (38) vücūd-ı Ḥaḳ'da fiḳdān-ı vücūd ile nūr-ı hüviyyete 'urūc olmaḡla ḥikmet-i bi'set-i enbiyā vü rusūl ve va'd u va'id ve terḡib u terḥib ve evāmir (39) ü nevāhī ve cemī'-i aḥkām-ı şerī'at-ı Muştafavıyye ve ādāb-ı sūnnet-i nebeviyye bu

⁶⁰⁹ Tabiat ve nefis cehennem ve yanar ateştir, dolayısıyla burada gönlün yanışını iyice seyr et. Ey gönülleri bilen! Şeriate kulak ver ta ki istediğini elde edesin. Şeriat güven makamıdır ve orada tabiat yok edilir. Sakın ha şeriaten gafıl olma, önce şeraite kulak ver sonra tarikate gir. Emin ol ki hakikatin esrarı şeriatı elde edilmez. Hakikatte, şeriat önderdir ve evliya ve enbiyanın makamıdır. Şeriat canını aydınlatır ve zorlukları kolaylaştırır. Şeriaten canın ve gönlün O olur ve sen bir bakarsın O'nun sırrına ulaşmışsın. (Cevherüzzât)

ma' nā üzerine ma'şūr ve mebnīdür. Felihāzā Haḡ celle ve 'alā Qur'an-ı mubinde (40) ⁶¹⁰ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ve ⁶¹¹ مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ buyurmuşdur. Zīrā her bir 'abd-i faḡir mine'l-ezel ile'l-ebed hidāyet-i Haḡḡ'a (41) muḡtācdur. Aña binā'en ki 'abdūñ iḡtiyāc-ı ezelisi Haḡ celle celālehu ve 'amme nevāluhu 'ibādını vücuda hidāyet itdügüdür. Zīrā hidāyet-i Haḡ olmıyadı [16a] (1) tih-i 'ademde ḡāll olup hergiz vücuda ḡurūc itmez idi. ⁶¹² وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى kerimesi ḡod bu ma' nāya işāretdür. Fe izā kāne kezālik, 'abdi ḡudā (2) vaḡtā kim hidāyet-i emri-ı "kūn" ile mühtedī oldıysa ḡalālet-i 'ademden ḡudā-yı vücad-ı rūḡāniye ḡurūc idüp ba' dehu ber-vefḡ-ı ⁶¹³ ضل الماء في اللبن (3) 'ālem-i ervāḡda ḡüm oldı. Pes ol 'abd-i ḡüm-geḡte bulūḡ-ı 'aḡl ile mertebeli kemāl-i insāniye bāliḡ olmaḡıçün hidāyet-i ⁶¹⁴ وَتَفَخَّتْ فِيهِ مِنْ رُوحِي ile (4) ḡalālet-i rūḡāniyyeden hidāyet-i cismāniyyete ḡurūcda hidāyet-i Haḡḡ'a muḡtāc olur. Bu mertebeden ḡoñra tih-i enāniyyet-i vücadda ḡāll olup (5) 'ademden vücadu geldiḡi ḡırāḡ-ı müstaḡimden 'ubūr ve mebd'e-i aḡliye rücu' için hidāyet-i Haḡḡ'a muḡtāc olup ḡattā ḡırāḡ-ı mezkūrdan 'ubūr ile (6) vücadu 'ademe rücu' itdikle ⁶¹⁵ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ du' āsiyla esbāb-ı vücaduñ tehiyyesini recā ider ki esbāb-ı rücu'-ı ḡerī' at-ı (7) muḡaḡharedür. Ve 'inde't-taḡḡıḡ cezebāt-ı Haḡ bir cezbe-i ḡaviyyedür ki Haḡ sübhānehu ve te'ālā nefḡ ile 'abdi vücadu hidāyet idüp 'abd daḡı (8) ol vācibu'l-vücad ve müfizu'l-cūda mühtedī olduḡı gibi cezbe-i raḡmāniyye daḡı meczūb-ı saliki ve sālīk-i meczūbı 'adem-i aḡlı ve beḡā'-ı ba' de'l-fenāya (9) hidāyet idüp ⁶¹⁶ وَوَجَدَكَ ضَالًّا kerimesinüñ ma' nāsında bir sırda daḡı işāret bulunur.

Āh ey sālīk-i rāḡ ve faḡir-i ilallāḡ! Vācibu'l-vücadu (10) nihāyet olmaduḡı gibi ilā ebedi'l-ābād ma' rifetullāḡa daḡı ḡadd u ḡāyet olmayup Haḡ sübhānehu ve te'ālā maḡz-ı kereminden ḡalāt-ı 'abdi 'adem-i (11) enāniyyet ve fiḡdān-ı vücad için mi' rāc ḡılmıḡdur. 'Urūcu ile'l-'adem ise bi-nefsihi ḡān-ı insāniden olmayup belki vācibu'l-vücaduñ (12) maḡzı hidāyet ve faḡl u 'ināyetidür ki 'abdini 'ademden icād idüp ber-feḡvā-yı ⁶¹⁷ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

⁶¹⁰ Ahzāb 33/43: sizi karanlıklardan aydınlıḡa çıkarmak için.

⁶¹¹ İbraḡim 14/5: "Kavmini karanlıklardan aydınlıḡa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş milletleri cezalandırdıḡı) günlerini hatırlat" diye.

⁶¹² Duḡā 93/83: Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?

⁶¹³ Su sütte kabolur.

⁶¹⁴ Hicr 15/29: Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediḡim zaman...

⁶¹⁵ Fatıḡa 1/6: Bizi doḡru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet.

⁶¹⁶ Duḡā 93/83: Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?

⁶¹⁷ Tin 95/4-5: Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aḡaḡların aḡaḡısına indirdik.

itmiştir. Ve ber-fehvā-yı⁶¹⁸ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ esfel-i sāfilinden hüruc-ı imān ile tev'em (14) olan 'amel-i şāliħden ğayr ile olmaduğın taşriħ buyurmuşdur. Efdal-i a'māl-i şāliħa şalevāt oldıysa şalāt ile a'lā-yı 'illiyine rücū' için (15) Hāķ'dan te'arruc ve 'abd üzerine teslīm ve taleb-i tevfiķ lāzımdur. Felihāzā Hāķ sübhānehu ve te'ālā⁶¹⁹ ما سأل و لعبدي ما سأل (16) ve لعبدی ما سأل buyurmuşdur, hadiṣ-i ķudsīdur, zīrā zümre-i mü'minīn ve 'ibād-ı şāliħīn şıdķ ve hūlūş ile olan ħamdi ve ni'am-ı Hāķķ'a şükri ile (17) teķarrub ilallāh için Hāķ'dan istid'ā'-i tevfiķ ve hidāyet iderler. Kemā ķāle te'ālā:

وإذا سألَكَ عِبَادِي عَنِّي فَأِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ (18) إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي⁶²⁰ Pes 'uşşāk-ı ilāhī kerīme-i mezbūre vefķınca ta'līm-i rabbānī ile Hāķ'dan Hāķķ'ı taleb ittiklerinde ol ķarīb ve mucīb dađı bir cezbe-i (19) hestī-sūz ile ol 'uşşāk-ı mefķūdu'l-vücūdları kendü 'indine cezb idüp kendüleri kendüliklerinden ifnā be kendüliksiz kendüleriyle sermedī-i (20) beķā ider ve tetābu'-ı şatavāt-ı tecelliyyāt-ı şafvet-i hüviyyet ile vusūm-ı enāniyyeti ķam' ve izāle ve rusūm-ı keşerāt-ı ta'ayyunātı ref' ve iķāle itmeđle müsteĝraķ-ı (21) baħr-ı cezebāt olan 'abd-i fānī dađı fiķdān-ı küllī ile faķd idüp ebedi'l-ābād vücūdını vācid olmaz. Ve vicdānen mefķūdı vācid olup herģiz anı (22) fāķıd olmaz. Zīrā⁶²¹ ما سأل و لعبدي ما سأل hadiṣ-i şerīfinde lām-ı temlik ile vicdān-ı mezbūr ve ol meczūb-ı pūr-nūruñ mülkü olup zıkr olunan medāric-i (23) evcāta irtikā ve ma'āric-i müdānāta i'tilā iden aşfiyānuñ vird-i zebānı Hüseyn bin Manşūr'uñ bu şi'ri olur, şi'r:

رَأَيْتَ حَيِّيَ بَعِينٍ قَلْبِي فَقَالَ

مَنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: أَنَا (24)

أنت الذي جرت كلَّ حدِّ

لمحو أين فأين أنا

فالأين لا أين منك أين

و ليس أين بحيث أنا

⁶¹⁸ Tin 95/6: Ancak, iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükâfat vardır.

⁶¹⁹ Namazı kulumla kendi aramda ikiye böldüm ve kuluma istediğini veririm.

⁶²⁰ Bakara 2/186: Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakıным. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar.

⁶²¹ Kuluma istediğini veriririm.

و ليس للوهم عنك وهم
فيعلم الوهم أين أننا⁶²² (25)

neşr: Faḥrüddīn-i ‘Irāqī daḥı ne ḥūb dimişdür:

Şi‘r:

خلوت بمن اهوى فلم يك غيرنا
ولو كان غيري لم يصح وجودنا⁶²³

neşr: Pes bu taḳdīrce (26) ḥazret-i Ḥudā-yı muta‘āl, tenezzeḥet zātuhu ‘ani’ş-şebīhi ve’l-mişāl, bu vechle faḳd-ı vüçüd idüp bekā’-i Ḥaḳḳ’la mevcūd olan ‘abd-i mes‘ūduñ naḳd-i vaḳtını (27) ḥātem-i āmin ile ḥatm idüp maḳām-ı ‘ibād-i muḥlişine ḥatm-i rabbü’l-‘ālemīn olan ḥātem-i āminüñ işāret-i ḥafiyyesinden birisi daḥı bu sırr-ı ‘azīme telmīḥ olur. (28) Zīrā ‘ibād-ı muḥlişinde ‘ālemīnden ḥiç ferdüñ ve āḥāddan ḥiç eḥaduñ vechen mine’l-vüçüh kāyinen mā kân taşarrufı yoḳdur ki ol ḥātem ḥatm-i rabb (29) ve mu‘īnini fekk eyleye. Felihāzā İblis daḥı taşarrufdan me‘yūs olup⁶²⁴ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ kavı-i kerīmi üzre ḳaşr-ı yed itmişdür. Naẓm:

سر و پایت بیفکن تا که این راز (30)

بدانی در زمان انجام و آغاز

دل صادق بداند کان چه حالست

که این دم عاشقان عین وصالست

در آن دم جهد کن تا دل نباشد (31)

حجاب نقش آب و گل نباشد

فنا شو اندر آن دم در خدا تو

که تا گردی همه عین لقا تو

⁶²² Sevdigimi kalbimin gözüyle gördüm, “sen kimsin”, dedi “senim” dedim. Sen her sınırı aşan kişisin, nereyi/heryeri mahvetmek için, ya sen neredesin? Yer, sensiz hiçbir yer yoktur ki. Senin olduğun yerde de hiçbir yer yoktur. Hayal senden başkasını tasavvur edemez ki, hayal senin nerede olduğunu ne bilsin.

⁶²³ Sevdigimle başbaşa kaldım da bizden başkası yoktu. Benden başkası olsaydı eğer varlığımız olmazdı sahih.

⁶²⁴ Sad 38/(82-83) İblis, "Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracığım" dedi.

دل و جان رفت تا دیدار دیدم (32)

نظر کردم به کَلّی یار دیدم

نمود جمله عشّاقم من از دل

که بگشودم در این جا راز مشکل

دم من دمدمه در عالم انداخت (33)

وجود عاشقان چون شمع بگداخت

دم من هو زند جز هو ندیده‌ست

که اینجاگه ز لا در هو رسیده‌ست

دم من هست سلطان شریعت (34)

از آن دم زد بکَلّی در حقیقت

محیط مرکز جان‌هاست احمد

که دو عالم نباشد چون محمّد

در آخر کرد اینجا واصلم او (35)

همه مقصود کَلّی حاصلم او

سر و جانم فدای روی او باد

همیشه روی من در سوی او باد

قبولش کن که دیدار تو دیدم (36)

کنون در دید دیدت ناپدیدم

الهی هر که این را گوید آمین

⁶²⁵ قبولش کن به طه و به یاسین

⁶²⁵ Bu sırrın başını ve sonunu bilmek istiyorsan başından ve ayağından vazgeç. Bu hâlin ne olduğunu ve bu ânın aşıkları için visâl olduğunu ancak sâdık olan gönül bilir. İşte o an gönlünden vazgeçmeye ve su ile balçığın nakışlara örtü olmasına mâni olmaya çalış. O ân Allah'ta yok ol tâ ki bekâya ulaşsın. Visâli görünce gönlüm de canım da gitti, bakınca sadece yâri gördüm. Ben, gönlüden tüm aşıkların göstergesiyim ve işte bu zor sorunu çözdüm. Benim nefesim dünyayı titretti ve aşıkların varlığını mum misali yaktı. Benim nefesim "Hû" der ve O'ndan başkasını görmemiştir ve bu mertebeye, yani O'na, "Lâ" diyerek ulaşmıştır. Benim nefesim şariat sultanıdır ve oradan hakikate geçmiştir. Ahmed canların merkezini kuşatmıştır ve iki alemde Muhammed gibisi yoktur. O beni sonunda burada visale eriştirdi, benüm tüm istediğim va hedefim O'dur. Başım ve gönlüm O'na feda olsun ve benim yüzüm hep O'na baksın. Bu duamı kabul et, zira senin yüzünü gördüm, şimdi senin

(37) Āmīne yā rabbe'l-‘ālemīn.

رَبِّ الْعَالَمِينَ

Rabb fi'l-aşl terbiye ma'nāsınadır. Terbiye ise şey'i şey'en feşeye'en kemāline teblīğden 'ibāretdür. (38) Ba' dehu şavm ile 'adl gibi vaşf kılındı. Ba' zılar dağı rabb "yarubbu"dan fe huve rabbün na' tıdur, nemme yenummu fehuve nemmün gibidür dimişler ve ism-i rabb (39) mālīkū'l-mülke ıtlāk olundu. Zīrā Haq sübhānehu ve te'ālā Mālīk olduğu cemī' -i eşyānuñ hāfız ve mürebbīsīdür ve bilā-ı kayd ism-i rabb Haq'dan ğayrıya ıtlāk (40) olunmaz ve Haq celle şānuhu ve 'amme ihsānehunuñ rubūbiyyeti 'amma ve hāşşadır. Ya' nī rubūbiyyet-i 'āmmesi hālīkıyyet ve mālīkıyyet ve seyyediyyet ma'nāsınadır, (41) ammā rubūbiyyet-i hāşşası mevcūdātuñ envā' ı hasebiyle mütefāvitedür, ya' nī Haq celle ve 'alā envā' -ı nī'amı ile eşbāhı ve eşnāf-ı keremi ile ervāhı [16b] (1) ve aḥkām-ı şerī' atı ile nufūs-ı 'ābidīni ve ādāb-ı tarīqati ile kulüb-ı müştākīni ve envār-ı haqīqati ile esrār-ı 'āşīkīni terbiye ve şey'en feşey'en mertebe-i kemāllerine (2) işāl idicidür ve ol zāt-ı muḳaddes cemī' -i esmā ve şifātıyla mine'l-ezel ile'l-ebed her umūruñ ḥakīm ve müdebbiridür ve ber-müceb-i ⁶²⁶ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي (3) dünyāda ve 'uḳbāda 'ibād-ı mü'minīn-i muvaḥḫidīne nī'am-ı zāhire ve ālā'-i bāḫnesi mütemmimdür. Ve ber-feḫvā-yı ⁶²⁷ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ esrār-ı tālibīnūñ mutemmim-i envārıdır (4) ve ol eḫadiyu'z-zāt ve sermediyu's-şifāt in'ām-ı icād ile 'āmmeten ve nī'am-ı hidāyet ile hāşşeten 'umūmen zerrāt-ı mevcūdātuñ mün'imidür ve icābet-i du'āda rabb isminūñ (5) kemāl-i iḫtişāşı olmağla Haq te'ālā 'ibādına āmir bi'd-du'ā ve du'āları müstecāb olmasına va'd-i bā-vefā idüp ⁶²⁸ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ buyurmışdur. Ve kemāl-i fazlından (6) ḳanḳı ism ile ve ne vechle du'ā ideceklerin dağı ta'līm idüp ⁶²⁹ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً kerimesiyle tefhīm buyurmışdur. Ve 'inde talebi lihācetin ve ḥīne isticābeti'd-du'ā (7) Haq celle ve 'alā enbiyā ve rusūl 'aleyhim min şalevātullāhi'l-efvāya ism-i rabb ile ilhām-ı du'ā itmekle evvelā Ādem 'aleyhisselām ⁶³⁰ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا deyüp (8) tevbesi maḳbūle ve da'avātı müstecābe olup ğarḳ-ı envār-ı

vuslatını gördüğüm için görünmez oldum. Allah'ım, buna "āmin" diyenin duasını Tāhā ve Yāsīn hakkı için kabul et. (Cevherüzzāt)

⁶²⁶ Māide 5/3: Size nimetimi tamamladım

⁶²⁷ Saf 61/8: Allah ise nûrunu tamamlayacaktır

⁶²⁸ Mü'min 40/60: Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.

⁶²⁹ A'raf 7/55: Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin.

⁶³⁰ A'raf 7/23: Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik.

hidāyet olmuşdur. Ve hāzret-i Nūḥ ‘aleyhisselām ⁶³¹ رَبِّ لَا تَذُرْ عَلَيَّ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا deyüp ve İbrāhīm-i Ḥalīl ‘aleyhi’ş-şalevātullāhi’l-cemīl ⁶³² رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُخَيِّ الْمَوْتَى ve Mūsā-yı Kelīm ‘aleyhi’ş-şalevātullāhi’l-‘azīm ⁶³³ رَبِّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ deyü temennā ve Yūsuf (10) ‘aleyhi’ş-şalevātullāhi’r-re’ūf ⁶³⁴ رَبِّ قَدْ اتَّبَعْتَنِي مِنَ الْمَلِكِ deyü şenā ve Süleymān ‘aleyhi selāmullāhi’l-müste‘ān ⁶³⁵ رَبِّ لِي مَلِكًا deyü istid‘ā (11) ve Zekeriyā ‘aleyhi’ş-şalevātullāhi’l-ezkā ⁶³⁶ رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي deyü recā ve hāzret-i ‘Īsā ‘aleyhisselām daḥī رَبِّنَا ⁶³⁷ أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ deyü (12) du‘ā idüp bā-ḥuşuş seyyidü’l-evvelīn ve’l-āḥirīn ḥātemü’l-enbiyā’i ve’l-mürselīn, nūr-ı ḳulūbu’l-evliyā’i ve’l-‘āşīḳīn, şefī‘u’l-müznebin, Ḥabīb-i rabbi’l-‘ālemīn (13) aleyhi şalevātullāhi ve ‘alā ālihi ve aşḥābihi’ṭ-ṭāhirīn ism-i rabb ile du‘ā itmek ta’yīn olunup ⁶³⁸ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا kerimesi vaḥy olundu.

(14) Pes Rabb isminüñ ‘indallāh ‘izzet ve kerāmet ve sāyir-i esmāsı beyninde faẓl u menzeleti olduğına binā’en cemī’-i enbiyā ve evliyā “Yā rabb, yā Allāh” deyü du‘ā idüp (15) müstecāb oldı. Ve ol mu’ṭī ve vehhāb sūre-i Fātiḥatü’l-kitābı ‘ibādınıñ şalātıda rablarıyla münacātına dībāce ḳılıp “bismillāhirraḥmānirraḥīm” ile (16) ibtidā ḳıldıḳdan şoñra zāt-ı ulūhiyyet ba‘dehu icābete kemāl-i ḥuşuşiyeti olan terbiyet-i rubūbiyyet ile ⁶³⁹ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ buyurdu. Kemāl-i raḥmetine (17) delālet-i tāmme rabb isminüñ ḥāşşesinden olmağla ol rabb u raḥīm ‘ālem u ‘ālemiyānı eşnāf-ı eğziye ve vücūdlarını esbāb-ı beḳā ile terbiye ḳıldı (18) ve ḥāşşa-i zerrāt-ı vücūd-ı insānı maḥẓ-ı raḥmet ve kemāl-i rubūbiyyet ile ketm-i ‘ademden ‘ayn-ı vücūda ibrāz ve luḫf-ı rubūbiyyeti ile ḥiṭāb-ı dil-nüvāz itdikde (19) kerem-i rubūbiyyeti ile şinevende ve nūr-ı rubūbiyyeti ile binende ve sırr-ı rubūbiyyeti ile güyende ve faẓl-ı rubūbiyyeti ile dānende ve ‘ināyet-i rubūbiyyeti ile şehādet-künende (20) idüp zebān-ı iḳrārın güftār-ı “beli”ye meftūḥ buyurdu. Ve tedbīr-ı ḥikmet-i rubūbiyyeti ile ‘ibādınıñ şıdḳ-ı cenān ile olan iḳrār bi’l-lisānların

⁶³¹ Nuh 71/26: Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!

⁶³² Bakara 2/260: Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster.

⁶³³ Yunus 10/88: Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür

⁶³⁴ Yusuf 12/101: Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin

⁶³⁵ Sad 38/35: Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye lâyık olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet!

⁶³⁶ Meryem 19/4: Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi.

⁶³⁷ Mâide 5/114: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir

⁶³⁸ Tâ-Hâ 20/114: "Rabbim! İlmimi arttır" de.

⁶³⁹ Fatıha 1/2: (2-4) Hamd , Âlemlerin Rabbi , Rahmân , Rahîm , hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) mâliki Allah'a mahsustur.

(21) bezr-i tevḥīd ve imān idüp ve eḥaṣṣ-ı ḥavāṣṣ-ı bār-gāh-ı kibriyāsından olan enbiyā vü evliyāsı ḥaḫḫında bezr-i tevḥīdini āb-ı ḥayāt-ı şerī‘at ve edyān (22) ve nesemāt-ı ‘anber-i fevehāt-ı şuhūd ve iḫān ve envār-ı bāriḫāt-ı şumūs-ı iḥsān ve irfān ile arāzī-i muḫaddese-i cān ve mezārī‘-i muṭahhara-i cenānlarında terbiye ile (23) neşv ü nemā virüp ve mütemmimiyyet-i rubūbiyyeti ile müşāhede-i cemāl ve mükāsefe-i celālını anlaruñ üzerine isbāğ u itmām eyledi. Kemā ḳāle te‘ālā li-ḥabībihi'l-Muṣṭafā (24) ⁶⁴⁰ *وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا*

Elḥamdulillāhi te‘ālā ki ümmet-i Muḥammed’i daḫı rabb ismine olan tebe‘iyyetleri berekātıyla teşrīfāt-ı mezbūre ile (25) teşrīf ve şırāṭ-ı müstakīme istid‘ā’i hidāyet ile zıkr olunan kerāmāt ve derecātı in‘ām ve ‘ināyet ve envā’-ı taltīf buyurdu.

Ammā ta‘yīn-i (26) **ism-i a‘zam**’da:

Bejne’l-‘ulemā niçe iḥtilāf vaḫī‘ olup her biri bir isme işāret itmişlerdür. Velākin erbāb-ı keşf ü şuhūd ba‘zı aḫbār (27) ve āşāruñ delāleti ile kelime-i celāle a‘zam-ı esmā’-i ilāhiyye olduğına şehādet itmişler,

كما روى آته عليه السلام دخل المسجد فاذا رجل يصلى ويقول (28) اللهم آتى اسئلك بأنك انت الله الواحد الاحد الصمد الذى لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً احد⁶⁴¹. قال فقال رسول الله صلّى الله عليه وسلم (29) دعى الله باسمه الاعظم الذى اذا سئل به اعطى واذا دعا به اجاب وما روى ابى بن كعب رضى الله عنه انّ النبى صلّى الله عليه وسلم (30) قال هو فى قوله الله لا إله الا هو الْحَى الْقَيُّومُ و فى قوله الم الله لا إله الا هو الْحَى الْقَيُّومُ

Pes ism-i a‘zam du‘ā-yı mezbūr ve āyetān-ı mezkūretānda (31) mūda‘ olduğu muḫarrer olmağla erbāb-ı şuhūd zıkr olunan du‘ā ile bu iki āyete nazar ittiklerinde tekrār kelime-i celālede buldukları için ism-i a‘zam (32) lafzatullāhdur dimişlerdür. Ve ba‘zı ‘ulemā daḫı fehvā-yı rivāyet-i Ubeyy bin Ka‘b bu iki āyete ḥaşr olmağla ism-i a‘zam lafzatullāh olmayup belki (33) Ḥayy ve Ḳayyūm’dur dimişler. Velākin buña cevāp virilmeyup ḥaşra teslīm itmemişlerdür. Zirā vücūd-ı ism-i a‘zam iki āyetüñ birisinde işbāt olunup (34) ḫāl ān ki iki āyetde daḫı mevcūddur. Ve eger ḥaşr olaydı ḫarf-i “ev” (و) şekk-i resūl veyāḫud teşkīk-i sāmi‘

⁶⁴⁰ Fetih 48/2: (2-3) Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.

⁶⁴¹ Yine rivayet edildiğine göre efendimiz bir gün mescide girdi. Namaz kılan bir adam gördü. Adam şöyle dua ediyordu: Allah’ım senden vahiül elhad, es-Samed, isimlerinde istiyorum, sen doğmadın doğurmadın ve dengin de yoktur. Efendimiz bunun üzerine şöyle dedi: o adam Allah’ın en azim ismiyle istedi, o isimlerle kendinden isteyen Allah eli boş çevirmez duası makbul olur. (Bakara 2/255): Allah, kendisinden başka hiçbir ilāh olmayandır. Diridir, Kayyum’dur. (Âl-i İmrān 3/1-2): Elif Lām Mîm. Allah, kendisinden başka hiçbir ilāh bulunmayandır. Diridir, kayyumdur.

olurdu. Ve ism-i a'zam āyetānın ikisinde (35) me'an bulunmayup belki dūnū'l-uḥrā birisinde bulunurdu. Meşelā هذه الدار زيد في هذه ve في هذه kavli gibi ki zeyd dūnū'l-uḥrā dāruñ birisinde bulunur. (36) İmdi “ev” (و) lafzı ḥadīs-i şerīfden olmayup belki şekk-i rāvidür ki ḥazret-i seyyid-i 'Ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ism-i a'zam için ya “ve benüm ise cezm u yakīnim yokdur ki iki āyetden birisine ḥaşr idem.” Resūl 'aleyhisselām yā bunda yā anda (38) buyurdular deyüp ta'yinde şekk itmişdür. İmdi ber-müceb-i rivāyet-i mezbūre ism-i a'zam iki āyetde daḥı bulunup mā-sivādan daḥı nefy olunmadıysa (39) ma'lūm oldu ki mevzi'-i āḥarda daḥı buluna, nitekim ⁶⁴² انت الله الواحد الاحد du'āsında mevcūd olduğın ⁶⁴³ اذا سئل به اعطى (40) ḥadīs-i şerīfi işbāt itmişdür. Ve bundan mā 'adā kelime-i celāle ism-i a'zam olduğına bir delālet daḥı budur ki esmā'-i ilāhiyye (41) nev' ayn olup biri ism-i zāt ve bir nev' i esmā'-i şifātdur, pes zāt eşref mine'ş-şifāt olduğı gibi ism-i zāt daḥı esmā'-i şifātdan [17a] (1) eşref ve a'zam olur. Ve şifāt dāḥiletün fi'z-zāt olup ve zāt leyse bi-dāḥil fi'ş-şifāt olduğı gibi ism-i zāt daḥı esmā'-i şifāta dāḥil (2) olmayup esmā'-i şifāt ism-i zāta dāḥiledür. Pes Allāh ism-i zāt-ı müstecmi'-i cemī'-i şifāt oldıysa ism-i a'zam olduğı muḥarrer oldu dimişler. (3) 'Ale'l-ḥuşuş 'azamet-i kelime-i celāleden birisi daḥı budur ki ism-i Allāh teşniye ve cem' olmaz. Ve 'alā ḥilāf-ı cemī' i'l-esmā' 'inde'n-nidā lafzatullāhdan (4) elif lām sākāt olmaz ve elif ışkāt olunsa lillāh (لله) şüreti bākiye ḳalup ismiyyetden ḥāric olmaz. Kemā ḳāle te'ālā: ⁶⁴⁴ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ (5) ve lām-ı evvel ḥazf olunsa lehu (له) ḳalup Ḥaḳḳ'a işāret olunur. Kemā ḳāle te'ālā: ⁶⁴⁵ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ve lām-ı şānī ışkāt olunsa “ism-i hüve” (6) bāḳi ḳalup zātullāha işāret olur. Kemā ḳāle te'ālā: ⁶⁴⁶ هُوَ الْخَالِقُ ve bilcümle a'zamiyyet-i lafzatullāh beyne'l-ḳavm delāyil-i keşire ile işbāt olunmuşdur (7) velākin maḳşūddan ḳalmayalım deyü bu ḳadar ile iktifā olundu.

Ammā bu su'āl vārid olursa ki “İsm-i a'zamuñ şānı budur ki anuñla dā' i olan rācinūñ (8) ber vefḳ-ı ⁶⁴⁷ و اذا دعا به اجاب du'āsı müstecāb ola biz ḥod du'āmızda

⁶⁴² Sen bir ve tek olan Allah'sın!

⁶⁴³ Allah'a kendisinden istendiğinde muhakkak vereceği isimle dua etti.

⁶⁴⁴ Bakara 2/284: Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır.

⁶⁴⁵ Tâ-Hâ 20/6: Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O'nundur.

⁶⁴⁶ Ḥaşr 59/29: O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır.

⁶⁴⁷ O isimle dua edildi mi icabet eder.

Allāh deyü münācāt iderken buña hikmet nedür ki ekser-i evkātda (9) du‘āmız müstecāb olmaduğın görüyoruz?” denilürse erbāb-ı taḥkīk bu su‘āl için cevāb tedārik idüp buyurmışlar ki: Evvelā du‘ānuñ (10) ādāb ve serāyiṭi bulunmadıkca müstecāb olmaz, nitekim şalevātuñ serāyiṭ ve erkānı bulunmasa maḳbūle olmaz. Pes du‘āda şart-ı evvel budur ki (11) loḳma-i ḥelāl ile taḥhīr-i bāṭın idesin. فَانّ رسول الله صلّى الله عليه و سلم ذكر الرجل يطيل السفر اشعث اغبر و مطعمه حرام ثمّ يمدّ يديه (12) الى الله فقال يا ربّ يا ربّ فاتى يستجاب له الحديث الصحيح و كما قيل الدّعا مفتاح السّما و اسنانه اللّقمه الحلال⁶⁴⁸

Du‘ānuñ bir şartı (13) daḫı ihlāş ile ḥuzūr-ı ḳalbdur. Kemā ḳāle te‘ālā: فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ⁶⁴⁹. Zīrā ḥuzūr-ı ḳalbi olmayan lisān-ı insānuñ ḥarekāt ve şiyāḫı için (14) velveletün ‘ale’l-bāb ve savṭu’l-ḥāris ‘alā’s-saḥḥ ta‘bīr itmişlerdür. Elḥāşıl serāyiṭ-i isticābet-i du‘ā-i keşiredür, velākin loḳma-i ḥelāl ve ḥulūş-ı ḳalb (15) a‘zam serāyiṭidür.

Ve ‘ilm-i şerīfe ḥafiy olmaya ki eger çı ism filḥaḳīka mu‘azzamdur velākin her ne kadar ta‘zīmle zīkr iderseñ ‘azameti saña rāci‘ olur. (16) Ve ta‘zīm-i ism daḫı ḥīn-i zīkrde ḥuzūzāt-ı dünyeviyye ve müstelezzāt-ı uḫreviyyeden ḳalbūni tezkiye ve taḥliyyede ‘uluvv-i himmet ve şafā’-i niyyetüñ ne miḳdār ise (17) aña göre olur, zīrā ki sen ism-i a‘zamı ḥuzūz-ı nefsanīyye veyāḥud ruḥāniyyeden bir ḥazzuñ ḥuşūli için zīkr eyleseñ, zīkrüñ nef‘i tābi‘-i (18) ḥazzuñ olur, ya‘nī ‘azamet ism için olmayup belki ḥazḫ için olur. Ve bilcümle eger ḳalbūñ levş-i ḥuzūzātadan müzekkā ve mücerred olursa (19) zīkr daḫı ṭayyiben ve mu‘zamen bākī ḳalur. Ve ḥuzūzdan bir ḥazza tābi‘ olmayup nefsi mezküre şu‘ūd ider. Kemā ḳāle te‘ālā: (20) إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ⁶⁵⁰

Ve ‘amel-i şāliḥ zīkri taḥhīr ‘ani’l-ḥuzūz ve murāḳib ile’l-ḥuḳūḳ itmekdür tā ki ḥazzuñ zīkrden mezküre ve ismden müsemmäya ola. (21) Pes üslüb üzre olan zākirüñ zīkri aḥsen-i ezkār ve ism-i mezkūr daḫı zīkr için a‘zam, esmā olur. Pes bu taḳdīrce her ḳanḳı ism ile (22) Ḥaḳḳ’a du‘ā ḳılınsa ol ism-i a‘zam-ı du‘ā daḫı müstecāb olur. Zīrā nefsuñ için du‘ā ḳılmayup Ḥaḳ için du‘ā elyedüñ ve Ḥaḳḳ’ı Ḥaḳ’dan diledüñ, Ḥaḳ daḫı (23) du‘āñı ḳabūl idüp murādiñı virdi, kemā ḳāle te‘ālā:

⁶⁴⁸ Efendimiz şöyle buyurdu: seferi uzamış, perişan toz içerisinde fakat haram yiyen bir adam elini semaya açar da ey rabbim ey rabbim diye yalvarır, ona nasıl icabet edilsin? (Musannef, V, s. 19, nr. 8839) Dua göğün anahtarıdır fakat o anahtarın dişleri helal lokmadır.

⁶⁴⁹ Mü’min 40/14: O hâlde, kâfirlerin hoşuna gitmese de, siz dini Allah’a has kılarak O’na ibadet edin.

⁶⁵⁰ Fâtır 35/10: Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak O’na yükselir.

الا من طلبنی ya' nī beni ṭaleb idiñiz, bulursız dimek olur; kemā ruviye: ⁶⁵¹

⁶⁵² وجدنی

(24) Nazm:

الا ای نور وحدت روی بنمای

نمود جسم و جان از پیش بردار

فراقت آن چنانم بی خبر کرد

که جانم رفت و از جسمم گذر کرد

چنان در اشتیاق زردرویم (25)

که همچون بلبلی در گفت و گویم

تویی پاک و منزّه در دل من

تویی در هر دو عالم حاصل من

تو جویم در همه عالم تو جویم (26)

که بی رویت دمی هستی نجویم

دلّم جز تو نجوید ای دل آرام

که بی تو خود ندارد این دل آرام

بسی بار فراق تو کشیدم (27)

غم و اندوه درد تو کشیدم

مرا درد تو بس، درمان نخواهم

تو جانی و چه باشد جان؟ نخواهم

فرست ای جان مرا تو درد بسیار (28)

که درد تو خوش است ای ماه رخسار

تب عشق تو در جانم مکین شد

در آن دردم گمان عین القین شد

درون جان تویی جمله طلب کار (29)

⁶⁵¹ Mü'min 40/60: Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.

⁶⁵² Beni ancak talep eden bulur.

به سرگردان همه مانند پرگار

درون و هم برون شوق تو دارد
که جان و دل غم عشق تو دارد

تو را کردم طلب اینک مرادم (30)

جمال تو همی بینم دمام

به حقّ ذات پاک و اسم اعظم

به حقّ احمد مختار و اکرم

مرا جامی بده تا جان فشانم (31)

غباری بر سر میدان فشانم

خدابین باشم و صاحب کمالم

به جز تو ننگرم در هیچ حالم

تو را پیوسته می بینم اباحق (32)

تویی جان و جهان و نور مطلق

یکی هاتف مرا درداد آواز

که ای مشتاق ما می سوز و می ساز

بسوزان خویش را در حضرت من (33)

که تا یایی عیان تو وصلت من

ز خود جوی آن چه گم کردی در اینجا

چرا چندین بکردی شور و غوغا

نظر کن در درون در ویش بنگر (34)

نمود ذات ما اینجا سراسر

نظر کن در درون جان حقیقت

منه بیرون تو پایت از شریعت

مرا بنگر که اندر جسم و جانم (35)

ز دید صورتت اندر نهانم

مرا کردی طلب من جان ترام

ترا پیوسته من عین لقاءم

مرا کردی طلب بنگر تو رویم (36)

که این دم با تو اندر گفت و گویم

نیم خارج ترا هستیم داخل

ترا مقصود شد درویش حاصل

ترا مقصود هم کلی برآرم (37)

غم و اندیشه‌های تو سرآرم

مرا مقصود من درویش خسته

مشو اینجا دگر تو دلشکسته

به جز من منگر و جز من مبین تو (38)

همیشه باش در عین القین تو

منم اندر تو و تو دید مایی

چرا ای عاشقم از ما جدایی؟

جدا از ما مشو در هیچ احوال (39)

تماشا کن جمالم در همه حال

ترا واصل کنم درویش اینجا

برم از تو حجاب از پیش اینجا

لقای ما نظر کن جمله آفاق (40)

مرا در خود ببین درویش مشتاق

لقای ما نظر کن در دل خود

کنون بگشای مسکین مشکل خود

چنین واصل شود از خود میندیش (41)

بجز او جملگی بردار از پیش

هر آن کو این بخواند گردد آن دم

زند دم دایما از اسم اعظم

[17b]

ز آن اسمم مرا چون کرد آگاه (1)

زنم دم دائما از قل هو الله⁶⁵³

Ve ‘ālemīn cem‘-i ālemdür, ‘ālem daḥı ‘alāmetden me‘hūzdu, mā-sivallāhdan (2) ‘ibāretdür. كما قال البيضاوی رحمة الله عليه فی تفسیره والعالم اسم لما يعلم به كالخاتم والقالب غلب فیما يعلم به الصّانع و هو كلّ ما سوى الله (3) من الجواهر والاعراض فأنّها لا مكانها و افتقارها الى موثّر واجب لذاته تدلّ علی وجوده.⁶⁵⁴

Ve Şeyḥ-zāde Kāḍī Hāşiyesi’nde bu vechle taḥrīr buyurmuşlar ki: (4)

و هو اسم جمع لا واحد له و جمع جمع العقلاء تغليبا لهم على غير العقلاء، لأن كل شيء دالّ على وحدانيّة الله فكأنّه عالم يُعلم منه ذلك و يُستدلّ⁶⁵⁵

⁶⁵³ Ey vahdet nuru! Yüzünü göster ve can ve cismin perdesini kaldır. Senden ayrı kalmak beni öylesine habersiz etti ki canım cisimimden çıkıp gitti. Sana varma iştıyakiyla benzim öylesine sararmış ki bir bülbül gibi sürekli şakıyorum. Benim gönlümde temiz ve arınmış olan sensin ve iki cihandan dilediğim de sensin. Tüm dünyada seni ve yalnızca seni ararım ve senin yüzünü görmeden bir an yaşamak istemem. Ey gönlümün huzuru! Gönlüm senden başkasını aramaz ve bu gönlün sensiz husuru olmaz. Senden ayrı kalmanın gamını ve üzüntüsünü çok yaşadım. Senden gelen dert bana yeter, ben derman istemiyorum. Canım sensin, senin dışında başka can istemem. Ey can! Bana çok dert gönder, ey ay yüzlü senin gönderdiğin dert hoştur. Senin aşkının ateşi canıma yer etti ve işte o an derdim aynelyakîn oldu. Canımın içinde yalnızca var olan sensin ve diğerleri pergel gibi dolanıp dururlar. İçim ve dışım seni istiyor, canım ve gönlüm senin aşkının gamını taşıyor. Seni talep ettim ve muradım sensin ve her an senin cemalini görürüm. Temiz zat ve ism-i azam hakkı için, Ahmet, Muhtar ve Ekrem hakkı için bana bir kadeh ver ta ki canımı vereyim ve her şeyden vazgeçeyim. Ben Allah’ı görenim ve kemal sahibiyim, hiçbir halimde senden başkasına bakmam. Seni her an görüyorum, can ve cihan ve mutlak nur sensin. Gaytından bir ses bana dedi ki: Ey aşık! Yan yakıl ve bu yanılla geçin. Kendini bende yak, yak ki vuslatıma ulaşasın. Kaybettiğini burada ara, neden bu kadar güürültü ve huzursuzluk yaptın? İçine bak ve onu gör, burada hep bizim zatımızı görürsün. Hakikatte canın içine bak ve adımını şeriatin dışına atma. Bana bir bak, canımda ve cisimde senin yüzünü gördüğümde gizliyim. Beni talep ettin, benim canım senindir. Ben hep senin için lika ve vuslatım. Beni talep ettin yüzüme bak, çünkü şuan seninle konuşuyorum. Senin dışında değilim, sen benim içimdesin, ey derviş senin istediğin oldu. Senin istediklerini yerine getirir endişelerini de sonlandırırım. Ey yorgun derviş, maksudun ben isem buradan kalbi kırık çıkma. Benden başkasına bakma ve başkasını görme ve hep aynelyakînde ol. Ben sendeyim sen ise bizim gördüğümüzsün, ey bana aşık olan neden bizden ayrısın? Hiçbir durumda bizden ayrı olma ve tüm hallerde benim cemalimi seyret. Ey derviş, burada seni visale ulaştıracağım ve burada senden örtüleri kaldıracağım. Ey şevki olan derviş, bize varmayı istiyorsan ufuklara bak ve beni gör. Bizim visalimizi gönlünde ara ve ey çaresiz, şimdi kendi sıkıntını gider. O’nun dışından her şeyi önünden kaldır, visal böyle olur endişe etme. Bunu okuyan kişi sürekli ism-i azamdan bahseder durur. Beni o isimden haberdar ettiğinden beri sürekli “Kul hüvallah” derim. (Cevherüzzât)

⁶⁵⁴ Beydavi de tefsirinde şöyle demiştir: alim kişinin bilindiği şeye nispetle verilmiş bir isimdir. Kalıpçı ve mühür vuran isimlerinde olduğu gibi işi yapanın yaptığı işe göre verilmiş isimlerdir. Allah haricindeki tüm cevher ve arazlar mekanları olduğundan ve varlıkları için zorunlu bir müessire ihtiyaç duymaları onun varlığına işarettir.

⁶⁵⁵ Bu tekili olmayan çoğul bir isimdir ve akıllılar, akıl sahibi olmayanlara üstün tutularak, akıl sahipleri için kullanılan cemî sıgasıyla çoğulu getirilmiştir. Çünkü, Allah’ın vahdâniyetine delâlet eden her şey, sanki bunun bilinmesini sağlayan ve delil alınan bir alâmettir.

(5) Ve ba‘zı ‘ulemā daḥı ‘ālem melāyike ve şeqāleynden zevı’l-‘ilm için ismdür, anlardan ğayra tenāvülü ‘alā sebıl’l-istinbā‘dur dimişler. Ve ba‘zı muḥakkıķın daḥı (6) insān emnūzec-i ‘ālem olup ve mā fi’l-‘ālem her ne var ise insānda anuñ nazıri mevcūd olmağla sūre-i Fātiḥa’da olan ‘ālemın[den] murād insāndur (7) buyurmuşlar. Bu taqđırce ber-feḥvā-yı kerıme-i ⁶⁵⁶ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ nāsden her biri bir ‘ālem-i mecmū‘a-i ‘avālim olur. Maḥmūd-ı Şebūsterı ne ḥūb dimişdür: *Gülşen:*

(8) در آن خردی که آمد حبه دل

خداوند دو عالم راست منزل

⁶⁵⁷ همه سرگشته یک جزو ایشان

برون ننهاده پای از حد امکان

تو از عالم همین لفظی شنیدی (9)

بیا برگوی کر عالم چه دیدی؟⁶⁵⁸

Ey müstemı‘-i kâbil! A‘dād-ı ecnās-ı ‘ālemde iḥtilāf olunup ba‘zılar Ḥaķ sübhānehu (10) ve te‘ālā biñ ‘aded ‘ālem ḥaķ idüp altı yüzi baḥrda ve dört yüzi berdedür, ba‘zılar daḥı ‘ālem on sekiz biñdür ve ‘ālem-i dünyā on sekiz biñ ‘ālemden (11) biridür ammā dünyānuñ ekşerı ḥarāb ve ma‘mūrı bir şaḥrā-yı ‘azıimde bir қariye қadardur dimişler, ba‘zılar kırķ biñ ‘ālem vardur ve ‘ālem-i dünyā maşrıқdan mağribe (12) varınca ‘avālim-i mezbūreden bir ‘ālemdür dimişler ve ba‘zılar “‘ālemın” seksen biñ olup kırķ biñi baḥrda ve kırķ biñi berdedür ve ba‘zılar daḥı (13) yüz biñdür dimişler, kemā ruviye:

انّ الله تعالى خلق الف مائة قنديل وعلقها بالعرش والسّموات والارض و ما فيها من الجنة والنّار كلها فى قنديل واحد (14)

⁶⁵⁹ و لا يعلم احد ما فى القناديل الاّ الله تعالى.

Ba‘zılar daḥı ‘aded-i ‘avālim üç yüz altmış biñdür dimişler,

و قال كعب الاحبار لا يحصى عدد العالمين احد (15) الاّ الله تعالى و ما يعلم جنود ربك الاّ الله ⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ Zâriyat 21: (20-21) Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?

⁶⁵⁷ Yazmada: انسان

⁶⁵⁸ O günül denen küçük tanenin içi iki cihanın Tanrısının evidir. O, tüm âlemi zarreler olarak yaratmıştır ve bu zerrelere hepsi dönmekte olup hiçbiri olması gerekenin ötesine geçmemiştir. Sen âlem denen şeyden sadece bir lafız duymuşsun, âlemden ne gördün hele gel anlat.

⁶⁵⁹ Allah yüz bin kandil yarattı onları arşa semavata ve arza ve orada olan cennet ve cehenneme astı. Hepsini bir kandil içindedir. O kandillerde olanı Allah’tan başkası bilmez.

Ve bilcümle eger çi ‘âlemine hadd u nihâyet ve cunūd-ı Rabbe’l-‘âlemine haşr u gâyet yoktur velâkin mecmû‘-ı ‘avâlim (16) ‘âlem-i halk ile ‘âlem-i emre münhaşıradır. Şi‘r:

تعالی اللہ قدیمی کو بہ یک دم
کند آغاز و انجام دو عالم

جهان خلق و امر اینجا یکی شد
یکی بسیار و بسیار اندکی شد⁶⁶¹ (17)

Neşr: Hülâşa-i kelâm, ey hullân-ı sa‘âdet-encâm! Hatm-i kelâm idelim ki hazret-i Mevlânâ Hüsâmüddîn Çelebî için itdüğü du‘âyı (18) âmîn yâ rabbe’l-‘âlemîn deyü hatm idüp du‘aları qarîn-i icâbet olduğına telmîh ve işâret için bu şi‘ri inşâd buyurmuşlardır. Şi‘r:

وَ هَذَا دُعَاءٌ لَا يُرَدُّ لِأَنَّهُ (19)

دُعَاءٌ لِأَصْنَافِ الْبَرِيَّةِ شَامِلٌ

Ya‘nî Çelebî Hüsâmüddîn ve sâyir-i sâlikîn için itdüğümüz du‘â bir du‘âdur ki (20) dergâh-ı kibriyâ ve bâr-gâh-ı a‘lâda redd olunmaz. Zirâ ol du‘â bir du‘âdur ki cemî‘-i halâyıkuñ menâfi‘-i dünyeviyye ve uhreviyyesine şâmindür buyururlar.

(21) Sebeb-i Vurūd-ı Meşnevî

Menâkıb-ı Mevlânâ’da mastürdür ki manzûm *Meşnevî*’den evvel fuqarâ’-i mevleviyye miyânında *İlâhî-nâme-i* Hakîm-i Senâyî ve *Mantıku’t-tayr* (22) ve *Muşîbet-nâme-i* ‘Atfâr kırâ’at olunup esrâr-i ma‘âniden iş‘âl-i mesâyil-i envâr-ı muhabbet iderlerdi.

Mervîdür ki bir gün Hüsâmüddîn Çelebî (23) Mevlânâ Hudâvendigâr’ı tek ü tenhâ vü pür-şafâ bulmağla türâb-ı aqdâm-ı kimiyâ-eşerlerine rû-mâl ve tazarru‘ ve ibtihâl ile ‘arza-dâşt-ı mâ fi’l-bâl olup ayıtdı: (24) “Ey baħr-ı mevvâc-ı ħubb-i lâ-yezâl, biħamdillâhi’l-meliki’l-müte‘âl aqtâr-ı zemîn qaşâyid-i laţife ve eş‘âr-ı şerîfeñiz ile mâl-â-mâl olmuşdur. Velâkin telâţum-ı emvâc-ı biħâr-ı güftaruñızdan

⁶⁶⁰ Ka’bü’l-Ahbar şöyle demiştir: alemlerin sayısını Allah’tan başkası bilmez, Allah’ın ordularını ondan başka bilen yoktur.

⁶⁶¹ Tek nefesi ile iki âlemi yaratan ve sonlarını getiren Allah ne yücedir. Halk ve emr âlemi burada bir oldu, bir olan çok, çok olan ise az oldu. (Gülşen-i Râz)

(25) *İlāhī-nāme* tarzında veyāḥud *Manṭıku’-ṭ-ṭayr* vezninde bir kitāb-ı manzūm-ı cevāhir-meşḥūn münṭebiz olsa ilā yevmi’l-ḳarār şādıḳana yādigār ve ‘āşıḳāna mūnis ü yār (26) olurdu. Bu bābda elṭāf-ı bī-şūmār ḥazret-i Ḥudāvendigār’uñdur” deyü ḥulūş-ı iftiḳār ile müsted‘i-i iḳrār olduḳda Mevlānā Ḥudāvendigār daḫı (27) tebessüm ile buyurdılar ki “Ey nūr-ı dīde-i yaḳīn, Çelebī Ḥüsāmüddīn, bu dā‘iye sizüñ mir‘āt-ı zamīrünüñde çihre-güşā olmazdan evvel ‘ālem-i ḡaybdan ḳalbime şöyle (28) ilhām oldu ki “Ke emşāli’l-lü’lü’i’l-meknūn eşnāf-ı cevāhir-i esrār ile meşḥūn bir kitāb-ı mevzūn-ı ḥaḳāyıḳ-nümūn ve manzūm-ı şevḳ u muḥabbet-efzūn (29) söyleyem.” deyü der-ḥāl destār-ı mübāreklerinden bir varaḳ berḳ-mişāl ibrāz idüp şāriḥ-i esrār-ı külliyyāt ve cüz‘iyyāt olan, *Meşnevī*:

بشنو این نی چون شکایت می کند (30)

از جدایی ها حکایت می کند

beytinden, mışrā‘

پس سخن کوتاه باید والسلام

mişrā‘ ma deḡin vāki‘ olan (31) ebyāt-ı daḳāyıḳ-nikātı Ḥüsāmüddīn Çelebī’ye ihdā buyurup ayıtdı: “Ey Ḥüsāmüddīn gerekdür ki cenābıñız daḫı ecniḥa-i ṭaleb-i ziyādet ile evc-i a‘lā-yı himmete (32) ṭayerān ve medāric-i i‘tilā-yı me‘āric-i ḥaḳāyıḳ-ı mütābe‘at-ı Muḥammedī’de cevelān ḳılasuz ki ḥattā bizüm bāṭın-ı fāṭınımız daḫı sizüñ āhengiñüzden ihtizāz idüp (33) naẓm-ı kelimāt-ı ḳudsiyye ve vāridāt-ı ḡaybiyye beyānına şurū‘ idelüm.” buyurdular.

Menḳıldur ki ḡāḥ olurdu ki kāşifü’l-esrār Mevlānā Ḥudāvendigār (34) evvel-i şebden ṭulū‘-ı fecre deḡin mütetābi‘an deryā-yı mevc-engīz-i nāṭıḳasından le‘ālī-i ḡavālī-i naẓm-ı *Meşnevī*-i ḥaḳāyıḳ-ma‘ānī sāḥa-i sevāḫil-i elfāz ve ‘ibārāt-ı (35) reşāyıḳ-mebānīlerine münṭebiz olup Ḥüsāmüddīn Çelebī daḫı kilḳ-i miskkiyü’l-ḫitām ile silk-i taḫrīre muntaẓam ḳılurlar idi. Ḳadasallāhu rūḥahumā (36) ve ervāḫi eḫlāfihimā ve efāde ‘aleynā min berekāti enfāsehümā, āmin yā rabbe’l-‘ālemīn. Şi‘r:

من غلام موج آن دریای نور

که چنین گوهر بر آرد در ظهور⁶⁶²

⁶⁶² Ben, ortaya böyle bir inci çıkaran o ışık denizinin dalgasının kölesiyim. T.M. I/3997; Y.K.M. I/3986.

(37) Devlet ü sa'adet ol 'aşıkân-ı nîk-bahtâna ki ol muqarreb-i bār-gāh-ı ulūhiyyet ve şecere-i mübāreke-i pür-şemere-i hidāyetlerüñ tohm-ı muḥabbetlerin mezārî'-ı kâlblerine (38) dest-i ḥulūş ve tavıyyet ile tarḥ ideler.

Leb-teşnegān-ı bāde-i zevk ve ser-geştegān-ı bādiye-i şevk olan erbāb-ı 'ışka ma'lūm ola ki (39) evvelā "bişnev in ney" beytinüñ ma'nā-yı zāhirîsi şerḥ ve tercüme olunup ba'dehu erbāb-ı müşāhedātuñ taḥkîkâtı ve bi-fazlillāhi te'ālā ruḥāniyyet-i Mevlānā (40) ve füyūzāt-ı evliyādan mir'āt-ı zamîr-i fātîr-i şeydāya çehre-güşā olan ba'zî nikātı beyān idelim İnşāllāhu te'ālā.

Rivāyet olunur ki (41) kâşif-i esrār-ı kıyūmî Mevlānā Celāluddîn-i Rūmî āteş-i hestî-süz-ı cezebāt-ı Ḥaqq ile muḥterik ve deryā-yı mevvāc-ı 'ışk-ı rabbāniye mütağrak [18a] (1) olup sem'-i şerîflerine şadā-yı naḥle daḥı ilkā olunsa silsile-cünbān-ı şevk olmağla neyden istimā' itdügi nāle ve ḥanîn nār-ı derd u iştiyākı (2) tehyic idüp im'ān-ı nazār itdüklerinde sînesi delik ve bağrı yanık kendü gibi bir 'aşık-ı şādık görüp ḥuşūşan cîd-i irādetin dest-i nāyiye (3) teslim ve nefḥa-i ney-zenden ta'lîm olunan nağemātı maḳāmātı ile müstemî'ine taqrîr ve tefhîm itdügi cihetden insān-ı kāmile müşābehet-i tāmmesi olmağla Mevlānā (4) Ḥudāvendigār daḥı ifnā'-ı vücūd ve ihtiyār-ı cüz'ilerini yed-i kudret-i ma'būda teslim ile esrār-ı ğaybiyyeden cānib-i güftārlarına nüzül iden vāridāt-ı ilāhiyyeyi (5) 'ibārāt-ı enîka ile izhār ve işārāt-ı reşîka ile iş'ārda kendülerin nā-yı sūzāna temşîl idüp āh u efgān ve cünbüş ve cidd ile mānend-i felek (6) raqş u deverān iderdi. Nazm:

روز و شب در سماع رقصان شد

بر زمین هم‌چو چرخ گردان شد

کارشان مستی است و بیهوشی

ملت عشق هست بی‌کیشی (7)

شمس تبریز شد شه‌نشده‌شان

عاشقی شد طریقه و ره‌شان⁶⁶³

Neşr: Āh ey 'aşık-ı ser-bāz u şādık-ı hem-rāz! (8) Zamîr-i münîre ḥafiyy olmaya ki ḥazret-i Faḥr-i 'Ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem leyle-i isrārda ol

⁶⁶³ Yeryüzünden dönen çark gibi gece gündüz sema ve raks eder olu. Aşk milletinin mezhebi mezhepsizlik ve işi gücü sarhoşlu ve kendilerinden geçmektir. Şems-i Tebriz aşk milletinin padişahu oldu ve onların yolu ve tarikati aşk oldu.

maḥbūb-ı ezeli ve maṭlūb-ı lem-yezeliden ṭokṣān biñ kelimāt ile (9) müşerref olup sī hezārın ‘āmmeye ‘ıyān ve sī hezārın ḥavāṣṣe beyān ve sī hezārın nihān-ı cān itdikde Esedullāhi’l-ğālib ‘Aliyyibni Ebī Ṭālib (10) zıkr olunan esrār-ı ḥafıyyeden ba‘ zınuñ vucūh-ı ‘arāyis-i ḳudsiyyesinden keşf-i ḳınā‘ temennā itmekle ol āfitāb-ı felek-i risālet ‘aleyhi nesāyimi’t-taḥıyye daḥı (11) mültemes-i İmām’ı ḳabūl buyurmağla lisān-ı ḥāl ile gūş-ı cenān-ı ‘Alī’ye esrār-ı mektūme-i “‘ev ednā”dan ba‘ zı rāz ibrāz idüp “Fe ammā yā ‘Alī zinhār bu esrār-ı (12) ilāhiyyeden ḥiç-kese binti şefe izhār itme.” deyü ketm ve iḥfāya emr buyurmışlar idi. Velākin İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ol deryā-yı mevvāc-ı envāruñ (13) tetābu‘-ı telāṭumundan bī-şabr u sūkūn olmağla, nazm:

رفت عقل و رفت صبر و رفت یار

این چه درد است این چه عشق است این چه کار؟⁶⁶⁴

neşr: mefhūmunca bī-ḳarār (14) olup seyl-i revān gibi çāh-ı ma‘hūde devān oldı. Ve derūn-ı çāha pertev-endāz-ı nazar olduḳda derḥāl āb-ı çāh te’sīr-ı āteş-i ‘ışḳdan (15) cūşişe gelüp ney andan nümāyān oldı. Ve mācerāyı derd u sūz ile şinevendigāna taḳrīr u beyān idüp ile’l-ān nālān ve giryān olduḳ (16) mesmū‘-ı cihāniyāndur. Nitekim Şeyḥ ‘Atṭār buyurmışlardur: Nazm:

ز سرّ عشق نی نالان در آمد

ز بهر عاشقان نی رهبر آمد

فغان نی ز اسرار است در دم

که می گوید ز درد عشق هر دم (17)

که چون نی جان و دل سوراخ دارد

همیشه سوز و درد و واخ دارد

ز چاه آمد برون تا سیر بگوید

نمود راز خود اینجا بگوید (18)

ولیکن این بیان واصلان است

⁶⁶⁴ Akıl, sabır ve yar gittiler. Bu nasıl dert, nasıl aşk ve nasıl iştir? (Mantıkuttayr)

کسی کین سیر بدانند واصل آن است

فغان نی همه از درد باشد

کسی داند که مرد مرد باشد (19)

فغان نی علی دانست ای یار

که او دانستش و بخشید اسرار

اگر تو صاحب دردی فغان کن

وجود خویشتن اینجا نهم کن⁶⁶⁵ (20)

Zāhidān-ı bî-irfān ile dānişmendān-ı ḥarf-gīrān ṭa'ne-zenān olup bu ne sevdā ve rūsvāyīdür ki (21) Mevlānā-yı Rūmī 'ilm ve fazīletde ferīd-i 'aşr ve zūhd ü taḫvāda vaḥīd-i dehr iken ve istimā'-ı ğınāya cevāz olmaduĝı ma'lūmı iken 'ilmi ile 'amelden (22) ḳalup münkerātdan olan ney istimā'ını kendüye mübāḥ ḳılıp evrād ve ezḳārından ferāĝat ve simā'-ı ğınā ile raḳş ü deverān (23) ve ebyāt ü eş'āra ülfet idüp bid'ata raĝbet eyleye deyü bu ebyāt-ı şerīfe maẓmūnı üzre levn ve teşnī'e cür'et itdiler. Naẓm:

اینچنین فاضل و هزار فنون (24)

از چه گشته است عاشق و مجنون

این چه شیخ است و چه مرید است این

هیچ کس دید یا شنید چنین؟ (25)

تا جهان شد ز عهد آدم کس

نشنید اینچنین هوا و هوس

خلق از وی ز شرع و دین گشتند (26)

همگان عشق را رهین گشتند

بیر و برنا سماع باره شدند

⁶⁶⁵ Aşıkın sırrından ney inler oldu. Ney, aşıkların rehberi olarak geldi. Neyin her an inleyişi sırlardandır ve her dem aşk derdinden konuşur. Neyin gönlü ve canı delindiği için her an acı çekip ah vah eder. Ney (kamış) sır söylemek ve gizli sözleri aşıkara etmek için kuyudan çıktı. Ancak bu, erenlerin beyanıdır, işte bu sırrı bilen ermiş olandır. Neyin inleyişleri acıdandır ve bunu ancak erlerin eri bilir. Ey dost! Neyin sırrını Ali (a.s.) bildi anladı ve ona sırları bahsetti. Senin de derdin ve acın varsa inle ve kendi varlığını burada gizle. (Cevherüzât)

خیمه بر آسمان عشق زدند (27)

همه گشتند خسته و رنجور
بی شرابی همه شده مخمور

گر بدی آن خمارشان ز شراب (28)

دفع گشتی یقین هم از می ناب

با چنان مستی و چنان جوشش

با چنان عشق و با چنان شورش (29)

همه را کرد سفیه و مفتون

همه رفتند از خودی بیرون

خانمان را فدای او کردند (30)

امرش از دل به جای آوردند

این چه سرست ای خدا بنما

بی حجابی به ما بکن پیدا⁶⁶⁶ (31)

Neşr: Pes muḩarreb-i bār-gāh-ı deyyūmī, Mevlānā Celālūddīn-i Rūmī daḩı
[naẓm]:

نرسی اندرین به قیل و به قال (32)

سرّ این باز جوی از ره حال⁶⁶⁷

neşr: mefhūmunca cevāb virüp (33) “Ey lezzāt-ı ‘ışḩdan bī-ḩaber olan ḩire-serler!
Beni niçe bir seng-i ta‘ neye siper idersiz? (34) İmdi bu istimā‘ olunan şadā-yı nāy ki

⁶⁶⁶ Böylesi erdemli ve binbir marifetli biri acaba neden böyle aşık ve mecnun oldu? Bu nasıl bir şeyh, bu nice bir mürittir? Daha önce kimse böyle bir şey gördü mü? Dünya dünya olalı, Adem (a.s.) zamanından bu yana kimse böyle heva ve heves duymadı. Halk onun yüzünden şeriat ve dinden döndüler ve herkesler aşka rehin oldu. Genci ve yaşlısı semaya durdu ve aşk göğüne çadır dikti. Herkes yaralandı ve incindi, şarapsızlıktan mahmur oldu. Onların humarlığı şaraptan olsa tabii ki katıksız şarap ile giderilirdi. O, böylesi sarhoşluk ve coşku ile ve böylesi aşk ve karışıklık ile herkesi sefih ve aşık etti, herkes kendinden geçti. Herkes varını yokunu ona feda etti, onun emirini can-ı gönül ile yerine getirdiler. Bu nasıl bir sır? Allah’ım bunubize göster ve örtüsüzlüğü bize aşikar et. (**Veled-nâme**)

⁶⁶⁷ Buna kil ü kâl ile ulaşamazsın. Bu sırrı hâl yoluyla ara.

sizüñ çatıñızda (35) lehv ve bâzîçeden ma^c düddur, eger benüm güş-ı hüşumla (36) şinevâ olaydıñuz, neler şikâyet ider ve cân (37) olanlara neler hikâyet ider,” Mışrâ:

اگر دانی ازو حیران بمانی⁶⁶⁸ (38)

(39) deyü buyururlar ki;

بشنو این نی چون شکایت می کند [1-1] (1) [18b]

İşit bu ney nice şikâyet ider, şikâyet degül belki,

از جدایی ها حکایت می کند [1-2]

Cüdâlıklardan olan (2) sergüzeşti hikâyet ider. İmdi şadâ-yı nâyı beyhüde şanmañız, şikâyet zımnında olan hikâyetine güş-ı cân ve sem^c -i cenân (3) tutıñız ki size mebde³ -i aşıñız ihtâr idüp böyle hikâyet ider ki,

کز نیستان تا مرا بیریده اند [2-1]

Vaţan-ı aşlı olan neyistândan, tâ ki beni (4) kaç^c idüp cüdâ kıldılar, ol zamândan berü,

از نفیرم مرد و زن نالیده اند [2-2]

Benüm âh u nefir ü fiğân-ı keşirümden merd ü zen nâle eylemişlerdür. (5) İmdi benüm gibi

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق [3-1]

Firâkdan şerha şerha bir sîne isterim,

تا بگویم شرح درد اشتیاق [3-2]

Hattâ derd-i iştiyâkuñ (6) şerhini söyleyem ve sînemi şerha şerha eyleyem.

Elhâşıl, Mevlânâ Hudâvendigâr vaţan-ı aşlıden mehcür olanlara girye vü nâle lâzımdur deyüp televvüşât-ı (7) nefsâniyye ile âlûde ve müstelezzât-ı

⁶⁶⁸ Bilsen hayret edersin...

cismāniyye ile pā-beste olanlar firāḳ-ı ‘uşşāḳdan āgāh olmayup bī-zevḳ u lezzet ve maḳām-ı ‘uşşāḳa bī-liyāḳat olduklarını (8) beyān buyururlar.

Ba‘zı nūsaḥda بشنو از نی vāḳi‘ olmuştur. Ol taḳdīrce muḳlaḳā ney murād olunup gerek ḥuzūr-ı Mevlānā’da istimā‘ olunan ve gerek (9) ḡayrı neylerden istimā‘ idiñiz demek olur. Ba‘zılar “çün” lafzını imāle ile olan istifhām ma‘nāsına tūtmayup ma‘nā-yı şartı mutaḳammın olan حکایت می کند (10) ḳırā’at idüp, ya‘nī neyden istimā‘ idiñiz çünki ḥikāyet ider, ḡaflet olunmasun ki ḥikāyeti cūdālīḳlardan şikāyet veyāḥud şikāyeti (11) hicr ü firāḳdan ḥikāyetdür dimişler. Ve nāle-i merd ü zene nefīr-i ney ‘illetdür. Ve سینہ خواهم beytinde zıkr-i sīne zıkr-i cüz’, irāde’-i külldür ve şerḥüñ derde, (12) derdin daḥı iştıyāḳa olan izāfetleri be-ma‘nī-i lāmdur. Pes Şimdenşoñra mebdē’ ü ma‘āda müte‘allıḳ bir muḳaddime beyān idüp ba‘dehu işbu ebyāt-ı (13) şerīfede olan te‘vīlāt ve taḥḳīḳāta şurū‘ idelüm:

Zıkr-i Muḳaddime ve Beyān-ı Te‘vīlāt

Müstekşifān-ı esrār-ı bedāyi‘-i fiṭrat ve müsteftihān-ı (14) ebvāb-ı vedāyi‘-i ḳudret olan erbāb-ı ‘ışḳ u muḥabbetüñ ḳulüb-ı tāhire ve ārā-yı zāhirelerine zāhir ü bāhir ola ki, ibdā‘ ile idā‘ da iki vech (15) i‘tibār olunup birine nūr u cemāl ve birine ḡumūr u celāl ta‘bīr olunur. Ya‘nī Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā vech-i nūr-i cemāl ile ibdā‘ ve icād ve ihyā ve izḥār (16) idüp izāfāt ve neseb-i zāhire ve ḳuvā-yı ḥassāse-i bāhire ve dünyā şarīḥ ve ‘uḳbā mutaḳammın olur ve vech-i ḡumūr ve celāl ile i‘dām ve ihfā ve imāte ve ifnā (17) idüp ‘uḳbā āşikār ve dünyā nā-bedīdār olur. Pes celāl u cemāl ve şüret-i cem‘iyye ve külliyye-i ihāṭiyye-i nūriyye ve zılliyye-i efrādiyye ve cem‘iyye-i ašliyye (18) ve bunlara müte‘allıḳa olan aḥvāl-i tadrīciyye ve def‘iyyeden her birinüñ birer iḳtizā ve müddet-i mu‘ayyene ve terbiye-i mübeyyeneleri olup ve bunlardan her birinüñ (19) iḳtizāsı merātīb-i erba‘a-i külliyye ve ferdiyye ve cem‘iyye ve cem‘iyyetü’l-cem‘iyyede tamām olur. Ve şu‘unāt-ı zātiyye ve ef‘āl-i rabbāniyyeden zuhūra gelen āsar-ı (20) kevniyye mu‘an‘ane ve mażbūṭa ve ba‘zı ba‘zına merbūṭa olup zabṭ ise ef‘āle bidāyet ve nihāyet i‘tibāriyla ḥāşıl olmaḡla muḳteżā-yı esmā’-i (21) ilāhiyye-i devriyye ve murtażā-yı şifāt-ı rabbāniyye-i kevriyye taḳdīr olunup bidāyet ‘ayn-ı nihāyet ve nihāyet ‘ayn-ı bidāyet olduḡı cihetden esmā’-i (22) seb‘a-i zātiyyeden ‘Alīm ve Ḥayy ve Ḳādir ve Mürīd ve Semī‘ ve Başır ve Mütekellim şifātunuñ birer iḳtizā ve istid‘āları vardür ve zıkr olunan esmā’-i (23) seb‘adan ‘ilm ve ḥayāt ve ḳudret ve irādet besāyiṭ ve sem‘ ve başar ve

kelām ‘inde ba‘zı ehli‘ş-şuhūd vesāyit i‘tibār olunmağla esmā‘-i (24) erba‘a-i besāyitüñ iktizā‘-i harekātına ‘ale‘t-tertīb devre-i ‘uzmā ve kübrā ve dervre-i vustā ve şuğrā ta‘bīr olunup devre-i ‘uzmāya lāhūtiyye, (25) kübrāya ceberūtiyye, vustāya melekūtiyye ve berzahīyye, şuğrāya şehādetiyye ve mülkiyye itlāk olunur. Felihāzā ‘ālem-i hiss ü şehādet ta‘ayyününde şuver-i eşhāş-ı (26) insāniyyeden her bir şüret bir ism-i vücūdünñ mededine muhtāc olup ve haqīkat-ı insāniyyenñ her bir mededi bir ism-i küllī veyāḥud cüz‘ī ile (27) terbiyet bulup insān ol isme maḥşuş ve ‘ākıbetü‘l-‘ākıbe rücū‘ı ol isme mute‘allık olur. Ve esmā‘-i ilāhiyye ḥīta ve kemālede ve külliyyet ve cüz‘iyyetde (28) mutefāvitü‘d-derecāt olup ve her bir ism için her bir felekde min ḥayşü‘l-kevākib ve‘l-menāzil ve ḡayrihā bir şüret ve bir maḥzar şābit olmağla esmā‘-i (29) mezbūre bu ‘ālem-i kevn u fesādda ol mezāhir ile zāhir olup lācerem her bir ismñ ḥāzretinden bir meded, bir şüret-i beşerī ve mizāc-ı insānī ta‘ayyünü için (30) min ḥayşü mezāhirihi mute‘ayyen olur. Pes eger ol ism-i vücūdī küllī olursa muṭlaqa bir kāmilüñ mizācı ta‘ayyününe teveccüh idüp ol meded eḥadiyü‘s-seyr (31) bilā-tevaḥḥuf ve ta‘vīḡ ‘anāşır ve muvelledātın güzer ve şüret-i ḡizāyiyye ile şulb-i pederden raḥm-i mādere sefer idüp ol kāmilüñ mizācı müte‘ayyen olur. (32) Ya‘nī enbiyā‘ ve rusūl ve kibār-ı evliyā vücūda gelüp şüret-i ‘unşuriyye-i mezbūre murādun li-‘aynihi olur. Ve eger ol ism-i vücūdī cüz‘ī olursa [19a] (1) ta‘yīn-i mizāc-ı ḡayr-i kāmil idüp ol ta‘ayyünāt ve teşekkülāt vāşıta-i ta‘vīkāt ile felek-i ḡamer mezāhiri olan muvelledāt-ı mute‘avvaḡaya ta‘alluḡ ider ve şuver-i (2) ‘unşuriyye-i mezbūre murādun li-ḡayrihi olup ba‘zısı bir kāmilüñ mizāc ve şüretleri ta‘yīni için esbāb ve şurūt meşābesinde olurlar, ābā ve ümmūhāt gibi. (3) Ve ba‘zısı evliyā ve mü‘mininñ keyfiyyet-i merātib ve maḡāmātı ta‘mīrine ālāt ve mu‘āvenāt meşābesinde olup ba‘zısı daḡı bu ‘ālem-i şehādetün tertīb (4) ve ta‘mīrine müşehḡar olurlar, ‘avāmü‘n-nās gibi. Nitekim Maḡmūd-ı Şebūsterī *Gülşen-i Rāz*‘da bu ma‘nāyı nazmıla icmāl itmişdür: Nazm:

ز حق با هر یکی حظی و قسمی است

معاد و مبدا هر یک به اسمی است (5)

از آن اسمند موجودات قائم

بدان اسمند در تسبیح دائم

به مبدا هر یکی زان مصدری شد

به وقت بازگشتن چون دری شد (6)

از آن در کامد اول هم بدر شد

اگرچه در معاش از در به در شد⁶⁶⁹

Neşr: Pes ism-i cüz'î-i vücūdî kendü mazharı (7) cihetinden vaz'î-i felekî ve ittişālî-i kevkebî ile bir mizāc ta'yînin iktizā itmiş iken ism-i cüz'î-i āḥar ki anuñ ḥükmi bu ism-i mümiddüñ muzaddı ola, ol müte'ayyen fesād (8) encām olur. Ve kezālik bir teşekkül-i ittişālî-i āḥar ol mededi ta'yîn idüp girü te'sîrde bu ismüñ muzaddı olan ism-i āḥir bir vaz' ve ittişāl ile anuñ men'ini (9) iktizā ider, ḥattā ol vaḳte degin ki ittifaḳan ol ism kendü mazharı ḥayşiyetinden bî-mu'ariz ve muḥālif ol mizācî ta'yîn idecek bir vaz' ve ittişāl ile (10) raḥm-i māderde istikrār bulup sālîmen şüret-i insāniyyede zāhir olur. Maḥmūd-ı Şebüsterî bu ma'nā-yı daḥı nazm idüp buyurmışlar ki: *Gülşen-i Rāz*.

بدان اول که تا چون گشت موجود (11)

که تا انسان کامل گشت مولود

در اطوار جمادی بود پیدا

پس از روح اضافی گشت دانا

پس آنگه جنبشی کرد او ز قدرت (12)

پس از وی شد ز حق صاحب ارادت⁶⁷⁰

Neşr: Ve ta'vīḳātdan her bir nev'î ol sırr-ı vücūdîye bir ḳayd-ı müstelzim ve bir vaz'-ı (13) nā-mülāyim ve müsted'î-i ḥicāb-ı muzlimdür. Ammā kej-fehm olmayup felāsifeden ba'zınuñ zāhib oldukları mezheb-i tenāsüh ve devr-i teselsül-i bāṭıl tefekkürüne düşmeyesin! (14) Zīrā merātib-i tenezzülāt insānda āḥir olup tekrār 'ālem-i şehādete rucū' itmez. Velākin ber vefḳ-ı⁶⁷¹ a' māl kema te'ishon ve taḥsheron kema temoton ve aḳvāl ve ḥarekāt (15) ve ef'āl eger seyyi'e eger ḥasene şüret-bend olup berzaḥda

⁶⁶⁹ Her biri Allah'tan bir haz ve kısım almıştır, her birinin başı ve sonu bir isimdir. Var olanlar o isimden var olmuş ve her daim o ismi tesbih ederler. Başta her biri o isimden çıktı, dönüşte ise o isim onlar için kapı oldu. İâşe ve yaşayışta kapıdan kapıya gitseler de, tüm varlıklar geldikleri ilk kapıdan geri gittiler

⁶⁷⁰ Bil ki önce çûn (keyfiyyet) var oldu, sonrasında ise insân-ı kâmil doğdu. O, cemâdî tavırlarda idi, izâfî rûh sonrasında bilgili oldu. Sonra, kudret ile hareket etti ve bundan sonra, Hakk'ın izniyle irâde sâhibi oldu.

⁶⁷¹ Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi diriltilirsiniz.

ve āhiretde ol şuret-i müktesebe ile haşr olur. Nitekim Mevlānā Ĥudāvendigār *Meşnevī-i Şerīf* üñ (16) bir maħallinde bu ma' nāyā işāret itmişlerdür: Nazm:

یک گزّه مستغرقِ مطلق شدند

هم‌چو عیسی با ملک ملحق شدند

نفس آدم، لیک معنی جبرئیل

(17) ⁶⁷² رسته از خشم و هوا و قال و قیل

قسم دیگر با خزان ملحق شدند

خشم محض و شهوت مطلق شدند

مرده گردد شخص کو بی‌جان شود (18)

⁶⁷³ خر شود چون جان او بی‌آن شود

Neşr: Ammā zümre-i felāsife-i ṭabī' iyye ve ol meslekde olan ḥumaḳā'-i İslāmiyye burūzda vāḳi' olan kelimāt-i ehl-i mükāşefātı (19) iz' ān itmeyüp şuhūd ve iḳānları olmaduḡiçün tebeddülāt-ı şifāt-ı insāniyyenüñ şuver-i mütenāsibesini 'ālem-i ḥiss ve şehādetde tekevvin ider şanurlar (20) ve şuver-i berzaḥiyye seyrinden dīde-i başiretleri maḥrūm olmaḡla erbāb-ı keşf ve 'iyānuñ şuver-i berzaḥiyye ve berzāt-ı kemāliyyede olan taḥḳikātını kendüler gibi (21) zann-ı bāṭıl ve ḥāyāl-i bī-ḥāşıl üzre kıyās iderler. Şi' r:

و من قائل بالتّسخ والمسخ واقع به

ابراء و کن عمّا یراه بغرلة

و دعه و دعوالفسخ فالرّسخ واقع

(22) ⁶⁷⁴ به ابدالوصح فی کلّ دورة

Neşr: Āh ey ḥullān-ı pāk-i' tiḳād! Nazm:

میل خلق جمله عالم تا ابد

⁶⁷² Bir grup, mutlak varlık içinde boğulmuş İsa gibi melekler arasına katılmıştır. İnsan görünümlüler ancak içleri Cebrail gibidir. Öfke, heva ve dedikodudan arınmışlar. T.M. IV/1507-08; Y.K.M. IV/1500-01

⁶⁷³ Diğer kısım ise eşeklere karıştı: Onlar mutlak şehvet ve mahz öfkeye dönüştüler. Câmı olmayan kişi ölüdür. Birinin cânında o sıfat yoksa, eşek olur. T.M. IV/1510, 1512; Y.K.M. IV/1503, 1505.

⁶⁷⁴ Kimileri reankarnosyonu söyler, halbuki kendi mesh olmuştur (sûreti değişmekle azap olunmuştur). Kendini uzak tut ve onun görüşünden uzakta ol. Onu fesih davasıyla baş başa bırak. Eğer bütün vakitlerde doğru olsaydı ona taş olmak yaraşır.

Nesr: vefkınca (23) sākinān-ı ğurbet-ābād ve kâtinān-ı ‘ālem-i kevn ve fesāduñ egerçi kendülerde şu‘ūr dağı yoğ-ise yine haqīkat-ı sırrıyyeleri mebdē’-i aşıye meyl idüp (24) merci‘ ve ma‘ādı talep iderler. Ammā bār-gāh-ı kibriyānuñ pişvā-yı muqarrebānı ve bu rāh-ı bī-pāyānuñ serdār-ı müsāfirānı nev‘-i insānī olmağla ma‘rifet-i (25) sübhānī dağı bu zümreye taḥşiş-i rabbānī olup qabūl-i emānet-i kemāl-i ma‘rifete insāndan ğayrda qābiliyyet olmaduğın iş‘ār için إِنْ عَرَضْنَا⁶⁷⁶ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَآتَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ⁶⁷⁶ الناس على ثلاث اقسام: قسم يشبهون البهائم و قسم يشبهون الملائكة و قسم يشبهون الانبياء⁶⁷⁷ ḥadīs-i şerīfinüñ mağzā-yı laṭīfi üzre ḥulāşa-i mevcūdāt (28) ve eşref-i maşnū‘āt olan insān dağı müddet-i ḥayātlarında olan ḥālet-i ma‘işetlerinde üç kısma münkasım olmuşlardır. Pes firqa-i nāciye şaff-ı evvelde (29) كَانَهُمْ بُيُوتٌ مَرُصُوصٌ⁶⁷⁸ sābit-kadem olan şol ṭāyife-i ‘aliyyedür ki ticāret-i uḥreviyye için irsāl olundukları dünyā’-i fāniyede müşteheyāt-ı nefsanıyye (30) ve müstelezzāt-ı cismāniyyeye iştiğāl vesāṭatı ile ol sırr-ı vücūdı ve vaṭan-ı aşı ve mesken-i haqīkīlerin ferāmūş itmeyüp ve qalbleri merāyā-yı bāriqāt-ı ilāhiyye (31) ve mecālī-i āşār-ı tecelliyāt-ı rabbāniyye olup şuhūd ve ikān ve zevk ve vicdān ve keşf ve ‘iyān şāhibleri olmağla ber-feḥvā-yı ğarrā-yı⁶⁷⁹ عَنِ ذِكْرِ اللَّهِ⁶⁷⁹ (32) تِجَارَةٌ وَلَا يَبِيعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ⁶⁷⁹ şuver-i dünyeviyye ve uḥreviyye keşerātınıñ ru’yeti ile müşāhede-i cemāl-i vaḥdetden muḥtecip olmazlar. Ve be ḥükmi-⁶⁸⁰ حب الوطن من الايمان (33) nār-ı ‘ışıkla sūzān ve nūr-ı şevkle fūrūzān olup zıkr-i rücū‘-i mebdē’den bir nefes ğāfil ve nāle ve ḥanīnden bir dem zāhil olmazlar. Ve bunların ḥidmeti (34) emr-i Ḥaqq’la ‘ibādullāhı vaḥdet-i Ḥaqq ve verziş-i cezbe-i ‘ışka irşād ile işlāḥ ve cell-i himmetleri kulūb-ı ṭalibīni ‘alāyık-ı kevnıyye ve ‘avāyık-ı tekvīniyyeden (35) taḥliye ile hidāyet ve iflāḥdur. Nazm:

⁶⁷⁵ Ālemdaki herkes, ister seni tanısnlar ister tanımasnlar, sonsuza kadar sana meyl edecekler. (**Attār Dfvāmī**)

⁶⁷⁶ Ahzāb 33/72 “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi...”

⁶⁷⁷ insanlar üç kısımdır: bir kısım vardır ki hayvanlara benzer, bir kısmı meleklere benzer, bir kısmı ise peygamberlere benzer.

⁶⁷⁸ Saf 61/4: “...duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi...”

⁶⁷⁹ Nur 24/37: “...Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekātı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler...”

⁶⁸⁰ Vatan sevgisi imandandır. (**Keşfü’l-Hafâ**, I, s.345, nr. 1102)

selâsil olup (5) nâşiye-i cān ve cebhe-i cenānlarına dāğ-ı hızlān urulmuşdur. Felihāzā bu t̄ayife-i süfliyye kelām-ı ehl-i ḥaḫḫı şenevende ve t̄arīḫ-ı hidāyete revende olmayup ⁶⁸⁸ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (6) kabîlinden olmağla tezkîr-i ma'ād için her çend ki, şî'r:

از کجا آمده‌ای می‌دانی؟

از حریم حرم سلطانی

یادکن هیچ به یادت آید

آن مقامات خوش و روحانی؟⁶⁸⁹ (7)

Neşr: Dinilse, gāyet-i bu'd ve istikbārlarından جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْمَرُوا تَبَابُهُمْ (8) kerîmesi vaşf-ı ḥalleri olmağla bû 'ālemden gayrı bir 'ālem daḫı olduğın endîşe kılmazlar. Fe ammā ber-feḫvā-yı ⁶⁹¹ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ⁶⁹¹ da'vet-i (9) 'uzmā ve t̄amme-i kübrāda başār-ı başîret ve dîde-i 'ibretlerinüñ rû-pūşu olan gubār-ı ten mürtefi' olduğda ḥaḫīḫat-ı ḥāl 'ale's-seviyye cümleñüñ ma'lûmı olur.

(10) Ḥāşıl-ı kelām t̄ayife-i ūlā enbiyā ve mürselîn ve 'ārifān u vāşılîndür ve t̄ayife-i şāniye aşḫāb-ı yemîn olan zümre-i mü'minîndür ve t̄ayife-i şālîse aşḫāb-ı şimâldür ki (11) ehl-i küfr ü dālāl olup müstersîd degüllerdür. Ve cümle enbiyā ve evliyā ve mü'minān-ı aşfiyānuñ muḫtedāsı ol mebd'e-i mevcūdāt ve mefḥar-ı kāyināt 'aleyhi ekme'l-t-taḫiyyāt (12) olup mükemmil-i evvelîn ü āḫirîndür. Pes ber-müceb-i ⁶⁹² اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ⁶⁹² ile ve ber-feḫvā-yı ⁶⁹³ فَبَلِّغْ رِسَالَاتِ رَبِّكَ⁶⁹³ tebliğ-i risālet ile me'mūr olmağla (13) egerçi 'āmmeyi da'vet itmişlerdür, velākin da'vetlerin icābet iden ḥāşşa olmağla cemî'-i enbiyā ve vāriş-i ḥaḫīḫatleri olan kümmel-i evliyānuñ muḫāḫabe (14) ve mükālemeleri kısım-ı şānîden olan t̄ayife-i müste'iddînedür ki وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ⁶⁹⁴ feḫvāsınca anlar zebān ve bunlar gūş (15) ve anlar gūyā ve bunlar ḥāmūşdur. Anuñçün dimişler: Beyt:

او زیانت می‌شود تو گوش باش

⁶⁸⁸ A'raf 7/179: "...İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar..."

⁶⁸⁹ Nereden geldiğini biliyor musun? Sultān'ın ikliminden gelmişsin. O rûhânî ve hoş günleri hiç mi hatırlamıyor musun? **Divân-ı Kebîr**, gazel nr. 2927, s. 1111

⁶⁹⁰ Nuh 71/7: "...parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler."

⁶⁹¹ Nebe 78/4-5: Hayır, ileride bilecekler. Yine hayır; ileride bilecekler.

⁶⁹² Alak 96/1: Rabbinin adıyla oku!

⁶⁹³ Rabbinin mesajlarını tebliğ et.

⁶⁹⁴ A'raf 7/204: Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.

او حديث می کند خاموش باش⁶⁹⁵

Neşr: Hemçünin vāriş-i ekmel-i (16) haqīqat-ı Muḥammediyye olan güftār-ı ehl-i kemāl daḥı şe‘āşā‘ -ı nūr-ı āfitāb-ı sırr-ı Aḥmedī ile nefes-i raḥmānī olup vücūd-ı mevḥūmları demsāz-ı nāyī olan (17) ney meşābesinde olmağla nuṭḡ-ı şerīfleri bervefḡ-ı⁶⁹⁶ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ⁶⁹⁶ feḥvā-yı kitāb-ı rabbānī ve tefsīr-i kelām-ı sübhānī olur. (18) Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı, beyt:

ما چو ناییم و نوا در ما ز تست

ما چو کوھیم و صدا در ما ز تست⁶⁹⁷

neşr: deyü bu nükteye işāret buyurur. Pes be ḥükm-i muḡaddemāt-i (19) mezküre erbāb-ı tefsīr Ḳur‘ān-ı Kerīm‘den Ḥabīb-i Ekrem şallāllāhu ‘aleyhi ve selleme nüzül iden kelime-i “iḡrā”dur deyü taḡḡik idüp *Meşnevī-i Şerīf* daḥı tefsīr-i ma‘ānī-i (20) buṭūn-ı kelām-ı sübhānī olmağla lācerem Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı nazm-ı dürer-intizāmın lāzım-ı ḡrā‘at olan “bişnev” kelimesiyle bedīdār idüp, mışrā‘ (21)

بشنو این نی چون حکایت می کند

neşr: buyurmuşlardır.

Āh ey tālibān-ı maḡşūd ve rāḡībān-ı ḥubb-i Vedūd! Ber vefḡ-ı⁶⁹⁸ بالباء ظهر الوجود، منه 1-vefḡ-ı⁶⁹⁸ (22) ‘ilmī ve ‘aynī cemī‘-i şuver-i keşerātuñ mebde’ ve müntehāsı ḡarf-i “bā” olup ve a‘yān ve cevāhir ve a‘rāzdan ḡiṭa-i vücūd ve ḡiṭta-i feyż ve cūdda münderic olan (23) tefāşil ve icmāl āşār-ı aḡkām-ı besmele olmağla pişvā-yı evliyā, İmām ‘Alīyyi Murtezā kerremallāhu vechehu كل ما كان في كتاب الله فهو في فاتحه الكتاب و كل ما كان في فاتحه الكتاب فهو في بسم الله الرحمن الرحيم و كل ما كان في بسم الله فهو في نقطة (24) في فاتحه الكتاب فهو في بسم الله الرحمن الرحيم و كل ما كان في بسم الله فهو في الباء فهو في نقطة (25) تحت الباء⁶⁹⁹ deyüp ḡarf-i “bā” şüret-i nev‘-i insāniyye olduğın beyān buyurdu.

⁶⁹⁵ O senin lisānın olur, sen kulak ol. O seni anlatır, sen sessiz ol. T.M. I/1750; Y.K.M. I/1742

⁶⁹⁶ Necm 53/3-4: O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

⁶⁹⁷ Biz ney gibiyiz, bizdeki nağme sendendir. Biz dağ gibiyiz, bizdeki ses sendendir. T.M. I/606; Y.K.M. I/600; 88b.

⁶⁹⁸ Varlık “ba”dan ortaya çıktı, onunla başladı ve ona geri dönecektir.

⁶⁹⁹ Allan’ın kitabında olan her şey Fatiha suresindedir. Fatiha suresinde olan her şey bismillahirrahmanirrahim lafzı içerisindedir. Besmelede olan her şey “ba” harfi içerisindedir ba harfi içerisindedir olan her şey banın noktası içindedir, ben de banın altındaki noktayım.

Ve baħr-i zehhār-ı ħaķīkat, deryā-yı envār-ı ma‘ rifet, Muħyiyüddīn ‘ Arabī rağiyallahu ‘ anh (26) *Fütühāt-ı Mekkiyye*’de ve *Kitābü’l-bā*’da böyle taħķīķ iderler ki:

اعلم أنّ الباء اول موجود و هو فى مرتبة الثانية من الموجود و هو حرف شريف و من شرفه (27) و تمكّنه افتتح الحق به كتابه العزيز فقال بسم الله و هكذا ابتداء بها فى كلّ سورة و لما اراد الله ان ينزل سورة التوبة بغير بسم الله ابتداء (28) فيها بالباء فقال براءة من الله دون غيرها من الحروف⁷⁰⁰

Ve maħbüb-ı ħublubu’l-‘arīfīn, şadre’l-milleti ve’d-dīn ħaddasallāhu sırrahu’l-‘azīzūn *Tefsīr-i (29) Fātiħate’l-kitāb*’ında maştürdür ki ism-i aħadī ğayb-i muṭlaķ-ı ilāhīden mümtāz-ı evvel ve miftāħ-ı ħazāyin-i ħazerāt-ı esmā olduğı gibi nefes-i/nefs-i insānīde olan (30) ‘ilm-i/‘alem-i ħurūfdan dağı ism-i Aħad’a mişāl ħarf-i hemze ve elifdir.

Ve ħarf-i evvel şol şuret-i ‘amānuñ mażharıdır ki nefes-i raħmānīyy-i vaħdāniyyü’n-na‘t andan ‘ibāretdür. (31) Ancılayın na‘t ki ta‘ayyün-i şuver-i mevcūdāt-ı ħurūf ve kelimāt-ı ilāhiyye ve esmā’ı’l-esmā ol nefes-i raħmānī ile zāhir ve na‘t-ı vaħdānī ile müte‘ayyen ve mütebādir (32) olmuşdur. Meşelā ħurūf ve kelimāt-ı insāniyye nefes-i insānīden şadır olduđı gibi ħurūfdan bir şey’in ‘aynı mażhar-/mużhir-i vāħid olan elifden ğayr ile zāhir olmayup (33) ve ‘alā sebīli’l-istiklālī’t-tām mertebe-i kelāmda dađı elif için bir ‘ayn zāhir olmaz ve ğayrlar anı idrāke ħādir olmaz. Zīrā ğayruñ idrāki mümkin olaydı (34) vāħidiyyeti şahīħ olmazdı. İmdi miftāħ-ı şuver-i ħurūf ve bāṭın-ı ħalb olan inbi‘āş-ı nefes-i insānīnūñ ğayb-ı izāfisi müstened-i eħadiyyet ve ta‘ayyün-i evvel (35) olan nefes-i ğayb-i muṭlaķa mişāl-i tamām ve şefetān-ı insāniyye āħir-i merātib-i nefes ve kelām-ı insānī olup şefetānuñ şehādet ve teşniye-i zāhiresi dađı vaħdetden (36) müte‘ayyene olan teşniye-i ulā muķābelesinde oldı. Ve minvāl-i meşrūħ üzre şān, vāħid-i merātibden bir mertebede bi-nefsihi müte‘ayyin olmayup belki (37) mu‘ayyin-i cemī‘-i merātib olduđı gibi elif dađı mażhar-ı vāħid olmađla merātib-i ħurūfdan bir mertebede bi-nefsihi müte‘ayyen olmayup belki müte‘ayyin-i cemī‘-i merātib-i ħurūfdur (38) ve vaħdete bi’n-nisbe aķreb olan mertebe-i teşniye-i ulā olduđı gibi ħarf-i elife dađı bi’n-nisbe aķreb-i ħurūf ħarf-i bā olup āħir-i noķta evvel-i dāyireye (39) mucāvır olduđı cihetden bā elif āħirinde mucāvır oldı ve elif dađı āħir-i “bā”da zāhir oldı. Pes

⁷⁰⁰ Bil ki ba ilk var edilendir. Mevcudatın ikinci seviyesindedir. O şereflı bir harftir. Şeref ve mertebesinden dolayı Allah kitabına onunla başlamıştır. Her sure bismillah ile başlamıştır. Besmele ile başlamayan Tevbe suresine ise ba ile başlamak için Allah “Beraetün minallahi” lafzıyla başlamıştır.

merâtib-i vücūd-ı devriyye ve umūr-ı cüz'iyeye ve külliyyeden (40) her harekât-i ma'kûle ve maḥsûse-i kevriyye olduğına işâret olunup lâcerem harf-i bâ elifden mertebe-i şâniyede idüğü muḥakḳak oldıysa ḥazret-i (41) Rabbü'l-âlemîn 'ahd-i eleste cemî' -i 'ibādına ⁷⁰¹ بِرَبِّكُمْ nidâsıyla ḥitâb buyurduḡda bed'-i cevâpları bâ ile olup “belâ” deyü tekellüm itdiler. [20a] (1) Felihâzâ kâşifü'l-esrâr Mevlânâ Ḥudâvendigâr daḡı ⁷⁰² فهُوَ ابْتَرَّ بِسْمِ اللّٰهِ يَبْدَأُ بِسْمِ اللّٰهِ هُوَ ابْتَرَّ ḥadîş-i şerîfinüñ vâkıf-ı esrârı olup ibtidâ'-i *Meşnevî*-i ḥaḳâyıḳ- (2) dışarı Kitâb-ı Kerîm'e iktidâ'en harf-i bâ ile ısdâr idüp bismillâh ma'nâsına olan delâlet ve zıkr olunan daḳâyıḳ-ı esrârüñ laṭâyif-i envârına telmîḡ ve işâret buyurdılar.

(3) Ve 'ilm-i şerîfe ḡafıyy olmaya ki şurrâḡ-ı *Meşnevî*'den naḳḳâdân-ı suḡen-şinâs ve şarrâfân-ı cevâhir-enfâs olan erbâb-ı zevḳ ve vicdân mişḳât-ı envâr-ı didâr ve mir'ât-ı (4) cemâl-nümâ-yı atvâr-ı şuttâr olan *Meşnevî-i Şerîf* üñ şevâhid-i ḡarem-serâ-yı esrârına şevḳ-i bisyâr ve nişâr-ı naḳd-i iftikâr ile naḡar be-tekrâr ve vücūh-ı 'arâyis-i isti'ârâtından (5) ref'-i estâr itdüklerinde neyden murâd ḳaleme işâretdür dimişler. Zirâ ber-müceb-i kerîme-i ⁷⁰³ اِفْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ şem'-i cem'ü'l-'âşıḳîn (6) Mevlânâ Celâlüddîn ḳırâ'at ile me'mûr ve bidâyet-i fitratdan iḡbâr ile mülhem olup eşi'â-i nûr-ı ḡaḳîḳat-ı Aḡmediyye ile izâle-i aḡkâm-ı beşeriyyet ve iḳâle-i âşâm-ı (7) enâniyyet itmekle yümni-teslîmleriyle dest-i taşarruf-i nâ'ide ney ve yed-i kâtibde ḳalem meşâbesinde olup bâ-vücūd-i ân ki erbâb-i şuhūd ⁷⁰⁴ اِفْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ kerîmesinüñ tefsîrinde vâşıta-i zuhûr-ı sırr-ı mektûm ve râbıṭa-i ta'lîm-i cemî' -i 'ulûm ḳalem-i vücūd-ı Muḡammedî olduğın müşâhede (9) ve ḡadîş-i şerîf-i ⁷⁰⁵ اول ما خلق الله روحى، ⁷⁰⁶ اول ما خلق الله العقل، ⁷⁰⁷ اول ما اول ما اول ما (10) خلق الله القلم، ⁷⁰⁸ اول ما خلق الله القلم ve ⁷⁰⁸ اول ما خلق الله القلم aḡadîş-i şerîfesinüñ beynlerini tevfiḳ ve taṭbîḳde bu nûkte-i laṭîfeye işâret olunduḡın zevḳ-i derûn ile mükâşefe itmekle (11) nûr-ı çerâḡ-ı aşfiyâ, ḡazret-i Mevlânâ daḡı ber

⁷⁰¹ A'raf 7/172: Ben sizin Rabbiniz deḡil miyim?

⁷⁰² Besmelesiz başlayan her iş eksiktir.

⁷⁰³ Alak 96/1-2: Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"dan yarattı.

⁷⁰⁴ Alak 96/3-5: Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.

⁷⁰⁵ Kalem olmasaydı din kaim olmaz, maişet ıslah bulmazdı.

⁷⁰⁶ Allah'ın il yarattığı şey ruhumdur.

⁷⁰⁷ Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır. (*Keşfü'l-Hafâ*, I, s.263, nr.823)

⁷⁰⁸ Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. (*Keşfü'l-Hafâ*, I, s.266, nr.827)

mışdāk-ı⁷⁰⁹ رَأَى اسْتَغْنَى إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرَّجْعَى (12) aḥvālını beyān ve ḥaḳīqat-ı ric‘atlerinden ba‘zı esrār ‘ıyān idüp taleb-i ma‘āda terḡīb ve delālet ve ğurbetden ŧikāyet ve mebdē’-i ḥaḳīqī iftirāḳından (13) ḥikāyet tarīḳi üzre buyurur ki: Ey müsteftihān-ı esrār-ı rubūbiyyet! Bu vücūd-ı mevḥūmı neyistān-ı ‘ālem-i lāhūtdan sikkīn-i ta‘ayyünāt ile bürīde kıldılar (14) ve merd ü zen ki min ḥaysü’t-te’sḡir ve’t-te’eḡḡür ‘uḳūl ve nüfūsdur, benüm enīn ve şafīr ve ḥanīn ve nefīrūmden nāle-i ḥazīn iderler. İmdi zaḥm-i firāḳdan ŧerḥa ŧerḥa (15) bir sīne-i meftūḥa taleb iderüm ki ḥattā bir nefes ŧerḥ-i derd-i iŧtiyāḳı sūz-ı firāḳ ile aña söyleyem buyururlar. Ve Mevlā[nā] Cāmī ‘aleyhi’r-raḥme daḡı neyden murād, ğayb-ı hüviyyet (16) ve neyistāndan murād a‘yān-ı şābite ve nūr-ı kıdemde reng-i vaḥdet ile münşabiḡ olan a‘dām-ı mümkin ve merdden murād aṭvār-ı vücūdda fi‘l ve te’sḡiri olan (17) esmā ve ŧifāt ve zenden murād te’eḡḡür ve infi‘alde olan a‘yān-ı mümkinātdur deyüp bu ebyāt-ı ŧerīfe ile taḥḳīḳ-ı pūr-nikāt iderler. Nazm:

نی که آغاز حکایت می کند

زین جدایی ها شکایت می کند (18)

کز نیستانی که در وی هر عدم

رنگ وحدت داشت با نور قدم

تا به تیغ فرقم بریده اند

در نفیرم مرد و زن نالیده اند (19)

کیست مرد؟ اسماء خلاق و دود

کان بود فاعل در اطوار وجود

چیست زن؟ اعیان جمله ممکنات

منفعل گشته ز اسماء و صفات (20)

چون همه اسماء و اعیان بی قصور

دارد اندر رتبه ی انسان ظهور

جمله را در ضمن انسان ناله است

⁷⁰⁹ Alak 96/6-8: Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder. Şüphesiz dönüş ancak Rabbedir.

که چرا هر یک ز اصل خود جداست (21)

شد گریبان گیرشان حب الوطن

این بود سرّ نفیر مرد و زن⁷¹⁰

Ammā ḥarem-i ḥarīm-i ünsde nāy-ı niyāz-ı ḳuds ile (22) nağme-perdāz ve ḥalvet-ḥāne-i rāzda şerāb-ı ḥubb ile medhūş ve ser-endāz olan hestī-bāzlar ve bū nefāyis-i ma‘ ānīnūñ serā-perde-i nikātında mestūr olan (23) cemāl-i setīresine im‘ ān-ı nazar itdüklerinde müstekşifān-ı envār-ı guyūb olan gūş-bāzlara bu vechle keşf-i rāz itmişler ki: Lafz-ı ney ber ḥisāb-ı ḥurūf-ı ebced (24) altmış ‘aded ve ḥarf-i sīn daḥı altmış olup sūre-i Yāsīn’de olan “sīn”e erbāb-ı tedkīḳ “Yā Muḥammed!” ma‘ nāsın taḥḳīḳ itdükleri üzre neyden (25) daḥı murād Seyyid-i ‘ Ālem şallāllahu ‘aleyhi ve sellemūñ ism-i şerīflerine işāret olunmuşdur dimişler. Pes bu ḥāk-fersā-yı furū-māye ve mübtelā-yı derd ü [be]lā ve kem-dirāyenūñ (26) daḥı ḥāṭır-ı fātirine bu nükte lāyiḥa oldı ki Ādem ‘aleyhisselām ki āḥir-i merātib-i vücūddur, ism-i Ādem bi-ḥesāb-ı ebced kırk beş ‘aded ve dıl‘ -ı eyser-i Ādem’den vücūda (27) gelen Ḥavvā on beş ‘adeddür ki kırk beş ‘adedūñ dıl‘ ı on beşdür ve mecmū‘ -ı ḥurūf-ı Ādem ve Ḥavvā altmış ‘adeddür ki izdivāc-ı Ādem ve Ḥavvā’dan ḥāşıl olan (28) netīce şūret-i “sīn”de zūhūr itmekle ol nūr-ı ḥadīka-i āb u gil, nūr-ı ḥadeka-i cān u dil, ser-efrāz-ı küll, ḥātemü’r-rusūl ‘aleyhi efdālī’t-taḥiyyātuñ ism-i şerīflerine (29) “sīn” ile işāret ve ney daḥı ol ma‘ nāya delālet itdiyse bu muvafaḳat üzre neyden murād ber ḥesāb-ı mezḳūr Ādem ile Ḥavvā ve neyistāndan murād cennet-i a‘lā (30) olmağla intikāl olunup ma‘ nā-yı ebyāt-ı şerīfe bu minvāl üzre ola ki şol vaḳt-i ma‘ hūdde ki ḥazret-i Ādem şallāllahu ‘aleyhi ve sellem⁷¹¹ بِأَسْمَائِهِمْ (31) ta‘līmī ve وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا⁷¹² وَلَا تَقْرَبُوا⁷¹³ teşrīfī ile muḥterem iken وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ⁷¹⁴ لَادَمَ⁷¹² ta‘zīmī ile mükerrem ve هَذِهِ الشَّجَرَةُ (32) kerīmesinūñ nehyinde şecerede müşmere olan lām-ı işāret ile nev‘ i

⁷¹⁰ Hikaye anlatmaya başlayan ney, şu ayrılıklardan şikayet eder: İçinde her adem ve yokluğun kідem nuru ile vahdet rengine büründüğü neyistandan beni ayrılık kılıcı ile kestiklerinden beri kaden ve erkek benim feryadımın şiddetinden inlemişlerdir. Erkek nedir? diye sorarsan, erkek varlık tavırlarında fāil olan Vedūd ve Hallāk’ın isimleridir. Kadın nedir? diye sorarsan, kadın isimler ve sıfatlardan etkilenen tüm mümkinātın ayānidir. Ayān isimlerinin tamamı eksiksiz insanda zuhur edebildiği için hepsi insanın içinde asıllarından ayrı düştüler diye inlerler. Onların hepsi hubbūlvatana düçar olmuşlar ve kadın ile erkeğin inlemesinin sırrı budur.

⁷¹¹ Bakara 2/33: “Allah, şöyle dedi: Ey Ādem! Onlara bunların isimlerini söyle...”

⁷¹² Bakara 2/34: “Hani meleklerle, Ādem için saygı ile eğilin” demiştik...”

⁷¹³ Bakara 2/35: “Dedik ki: "Ey Ādem! Sen ve eşin cennete yerleşin...”

⁷¹⁴ Bakara 2/35: “...ama şu ağaca yaklaşmayın...”

murād olunmayup belki “‘ayn”a işaretdür kıyâsıyla ber-fehvâ-yı فَأَزَلُّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا⁷¹⁵ vesâvis-i İblîs’e firîfte ve Havvâ’nuñ ilhâhıyla şecere-i menhiyyeden dâne-i hınṭayı çeşîde kıldıkda dām-ı furkate giriftâr olup⁷¹⁶ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ⁷¹⁶ (34) hıṭâbiyla mu‘âteb olmağla cennetden hüruc ve zemîne hubûṭ ile nūr-ı nehâr-ı kurbı şeb-i zalâm-ı bu‘da vüluc idüp ol mekân-ı üns (35) ve âşiyân-ı qudsden mehcür olduğıçün derd-i firâk ve iştiyâkdan sînesi yâre yâre ve cigeri şad-pâre olup⁷¹⁷ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا⁷¹⁷ i‘tirâfiyla (36) nefis-i mekkâre ve sitem-kârdan şikâyet ve aḥvâl-i perîşânın her gördüğüne hikâyet idüp âh ve nefîr-i nedâmet ile cenâb-ı gâfûr ve settârdan derdine (37) bir çâre diledikde⁷¹⁸ فَتَلَقَىٰ الذَّمَّ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ⁷¹⁸ kerîmesinüñ beşâretiyle mübeşşer ve mesrûr ve tevbeleri maḳbûl olmağla ḳalb-i (38) meksûrları mecbûr oldı. Velâkin ‘ahd-i mişâḳda zâhrından bedîdâr olan zerrât-ı zürriyyâtı ğamınuñ efkârı gülzâr-ı cismini hâr-zâr itmekle⁷¹⁹ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ⁷¹⁹ (39) va‘d-ı kerîmi ile anlaruñ daḫı müstağraḳ-ı deryâ-yı raḫmet-i Ğaffâr olacaḳları⁷²⁰ وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ⁷²⁰ mulâtafe-i kerîmesiyle (40) zîkr-i ni‘met-i sâbıḳa itmek bâbında fermân-ı Kirdgârî buyurılıp⁷²¹ وَلْيُنذِرُوا كَثِيرًا⁷²¹ emriyle cümlemiz me‘mûr iken “Ey benî âdem pederiñüz Âdem ve mâderiñüz Havvâ (41) ‘aleyhime’s-selâm maḳâm-ı üns-i vişâlden bu ḫaẓîz-i hicr ve firâḳa mübtelâ olduklarından dîde-giryân ve sîne-biryân olup vaṭan-ı aşlî ve mebdê‘-i ḫaḳîḳîleri [20b] (1) evcâtına irtikâ itmeyince ber mışdâḳ-ı⁷²² وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ أَمِيًّا⁷²² ḫavf ve recâdan münfekk olmadılar, “Pes siz daḫı ḫalef-i Âdem degül misiz? Ne ‘aceb ğâfil ve ḫaḳîḳat-ı (2) aşlîyyeden câhilsüz? Niçün sîneñüzi mânend-i ney şerḫa şerḫa ve bâr-gâh-ı a‘lâya dest-i münâcâtı def gibi meftûḫa ḳılıp ṭâlib-i kurb-i pederî olmazsuz?” (3) deyü ḫâlimüze merḫamet ve mesken-i ḫaḳîḳî ric‘atine irşâd ve hidâyet iderler.” Zîrâ:

[4-1] هر کسی کو دور ماند از اصل خویش

⁷¹⁵ Bakara 2/36: “Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırıldı...”

⁷¹⁶ Bakara 2/36: “Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır...”

⁷¹⁷ A’raf 7/23: “...Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik...”

⁷¹⁸ Bakara 2/37: Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb’ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.

⁷¹⁹ Bakara 2/38: “...kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir...”

⁷²⁰ Bakara 2/40: “...sözünü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözünü yerine getireyim...”

⁷²¹ Bakara 2/82: “... çok ağlasınlar.”

⁷²² Âl-i İmrân 3/97: “...Oraya kim girerse, güven içinde olur...”

Her ol kes ki kendü aşlından dūr (4) ve vaṭan-ı me'lūfundan mehcūr olmışdu[r] lācerem

باز جوید روزگار وصل خویش [4-2]

Kendü zamān-ı vaşlın ve hengām-ı ittişālin girü ṭaleb ider. Ve reh-nümā-yı rüçü (5) olmağçün bir 'İsī-dem-i müşfiḳ cüst ü cū eyler.

Āh ey ḥullān-ı ṭarīkat ve ihvān-ı ḥaḳīkat! Bu beyt-i şerīfde mebdē' ve mūntehā-yı nefse işāret vardur, (6) ya'nī mānend-i nefes nefside daḥı min ḥayṣū'l-hubūṭ ve'l-urūc ve bi-ḥasbi'l-vulūc ve'l-ḥurūc āmed u reft muḳarrer olup belki iyāb 'ayn-ı zehāb ve zehāb (7) 'ayn-ı iyāb olduḡı 'inde uli'l-ebşār bāhir ve āmed ü şud ve ḥareket ve sūkūn nisbet-i izāfetden zāhir olmışdur. Zīrā ḥazret-i vaḥdetde 'umūmen (8) niseb ve izāfāt ve keşerāt-ı ta' ayyunāt münşabiḡ-i reng-i bī-rengī-i vaḥdet-i zāt olmağla ref' -i temeyyüzāt idüp kendü eḫadiyyetine ircā' ider. Ya'nī cemī' -i (9) eşyānuñ ḥareket-i inḳıbāzī ile kendüleriniñ fenā'-i zātī ve 'adem-i aşlılerine rüçü' itdükleri ber-vefḳ-ı⁷²³ وَالْإِكْرَامِ (10) erbāb-ı keşf ve iḳānuñ 'ayn-ı başıretlerinde 'iyān ve ber-feḫvā-yı⁷²⁴ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ⁷²⁴ dīde-i serīretlerinde nümāyāndur.

Pes 'ilm-i şerīfe nihān olmaya ki (11) eşyānuñ ḥareketde iki ciheti olup birisi 'adem-i zātī cihetinedür ki merkez-i dāyire-i ta' ayyunāt ve zuhūrātdur ve merkez-i mezbūr mertebe-i aḫadiyyetü'l-cemī' -i cemī' -i eşyā olup (12) eger kevnī ve eger 'aynī mecmū' -ı a'yān u ekvān ber-müceb-i⁷²⁵ كل شيء يرجع الى اصله bi'z-zāt cihet-i mezbüreye ṭaliblerdür. Zīrā ḥareket-i inḳıbāzī muḳteżā-yı cihet-i (13) 'adem-i zātīdür ve cihet-i şāniye hestī-i vücūd ve nisebe mübtenīdür. Ve cihet-i mezbüre ḥazret-i vāḫidiyyet ve mertebe-i esmā' ve şifātdur ve ḥareket-i inbisātī cihet-i mezbüre (14) zuhūri içündür. Binā'en 'alā zālik cümle zerrāt-ı vücūd cemī' -i zamānda cihetān-ı mezkūretān ile zuhūra gelürler ve zuhūrdan kümūna giderler. Velākin çeşm-i (15) aḡyārdan pūşide kılınmışdur. Ammā 'inde uli'l-i'tibār mecmū' -ı eşyā ḥuşuş-ı mezbürda mütesāviyetü'l-aḳdām olup beynlerinde temeyyüz ve te'addüd (16) mūntefī olduḡına⁷²⁶ مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ kerīmesinde delālet ve fenā'-i zātī ve celā-

⁷²³ Rahman 55/26-27: Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zātī bāki kalacaktır.

⁷²⁴ Kasas 28/88: "...O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."

⁷²⁵ Her şey aslına rücu eder.

⁷²⁶ Mülk 67/3: "...Rahmān'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin..."

yı ahadiyyet-i aşliyyede mütesāviyetü'l-aqđām oldukları (17) yek-rengī-i 'ademiyyetle dağı ittişāflarına ⁷²⁷ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ kerīmesinde işāret bulmuşlardır. Ammā hareketde cihetān-ı mezbūretāndan ğayrı (18) bir vech-i hāş dağı vardır ki vech-i mezbūr neş'e-i cāmi' a-i kemāliyye-i insāniyyeye maḥşūşdur, zīrā neş'e-i cāmi' a-i mezbūre iki ciheti dağı muḥīṭ olup gāh (19) şıfat-ı merkeziyye ve gāh na' t-ı muḥīṭiyye ve gāh ciheteyn beyninde şūret-i cāmi' iyyet ile bedīdār olur. Şi' r:

بين المحبين سر ليس يفشيه

قول ولا قلم للخلق يحكيه ⁷²⁸

(20) Āh ey dīde-i āgāh ve dil-i pūr-intibāh! Merātīb-i emvāc-ı keşerāt ve mecālī-i efvāc-ı ta' ayyünāt üzerine ber-vefķ-ı ⁷²⁹ أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ المünbaşıṭ ve mümtedd olan baḥr-ı ğayb-ı hüviyyet ve deryā-yı ḥāzret-i ahadiyyet nihāyet-i inbişāt-ı tecelliyyāt ve ğāyet-i inḥiṭāṭ-ı esmā ve şıfāt olan (22) neş'e-i insāniyyeye gelince medd ⁷³⁰ ve hareketi inbisāṭī olup ve ber ḥükm-i teraḳķī ve cezr u ḳabz vüçüd-ı ḥaḳīķī mertebe-i mezbūreden merkez-i evvele rüçü' eyledikde cemī' -i (23) emvāc-ı keşerāt ve 'umūmen efvāc-ı ta' ayyünāt müstaġraḳ-ı deryā-yı ahadiyyet ve münşabiġ-ı reng-i bī-rengī-i vaḥdet olup ⁷³¹ وَتَبَرُّوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (24) āyet-i kerīmesi zikr olunan sırr-ı vaḥdeti iş'ār ider. Ve'l- 'ilmu 'indallāhi's-settār. Nazm:

چه نقشی بود آدم باز گفتم

تو را راز نهانی باز گفتم (25)

کمالش اول آدم کرد پیدا

وز آدم شد عیان کل هویدا

کمال عشق سوی آدم آمد

از آن دم بود آدم کان دم آمد ⁷³² (26)

⁷²⁷ Mülk 67/3: Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?

⁷²⁸ Sevenler arasında ifşa edilemez sırlar vardır ki onları ne halkın sözü ne de kalemi anlatır.

⁷²⁹ Furkân 25/45: Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?

⁷³⁰ Yazmada: meded

⁷³¹ İbrahim 14/49: O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.

⁷³² Âdem'in ne olduğunu sana söyledim ve gizli sırrı sana açıkladım. O'nun kemâli önce Âdem'i yarattı, Âdem'den ayân-ı küll ortaya çıktı. Aşkın kemâli Âdem'e doğru geldi ve böylelikle Âdem o an ortaya çıktı.

Neşr: İmdi benüm nūr-ı dīdem! Ādem ve ferzendān-ı Ādem maḥbūs-ı tavāriḳ-ı eflākī olan bu tīre ḥākī degildür, belki (27) ḥaḳīḳat-ı insāniyye şol laṭife-i ḥafiyye-i rabbāniyyedür ki ⁷³³ *وَ أَنَا سِرِّي وَ الْإِنْسَانُ سِرِّي* andan ‘ibāret olup ol şāh-bāz-ı lā-mekān-pervāzuñ āşiyānı (28) ḥaṭāyir-i ḳuds ve cevelān-gāh[1] mecālis-i üns ve bu ḳafeş-i müseddese ḳable’l-ibtilā’ ṭāvūs-ı bāğ, nişīmen-i firdevs olup heyākil-i ‘ulviyye ve ecrām-ı süfliyye (29) ol humā-yı humāyūn-bālūñ zīr-i cenāḥ-ı himmetinde ḥāşıla bir beyza-i kemterīnedür, bu cihetden ney nālān olup der ki: Ey refīḳ-ı şadīḳ! Bu baḥr-i fūrḳate (30) ğarīḳ olan bī-zevḳlere ḥaḳīḳat-ı ḥālī iḥbāra mecāl mi olur? Zīrā fırḳa-i mezbūre mecma‘-ı cem‘-i Ḥaḳḳ’dan mehcūr olup ⁷³⁴ *فَأَيُّنَمَا تَوَلَّوْا فَجَهَّ اللَّهُ* ma‘nāsından (31) bī-ḥaberlerdür. Ve cem‘u’l-cem‘de cem‘ olan meczūbānuñ nūş-ı cān itdükleri şerāb-ı ‘ışḳdan maḥrūm ve bī-zevḳlerdür. Mādām ki anlar daḥı iḳtizā’-i ‘ışḳla (32) mübtelā-yı derd-i firāḳ ve pūte-i miḥnet-i mücāhedede vücūd-ı mevḥūmlarun güdāḥte ve nār-ı cezebāt-ı ihtirāḳ itmeyeler dest-i irādetleri dāmen-i hidāyete nāyil ve pā-yı himmetleri (33) ṭarīḳ-ı selāmete dāḥil olmaz. Pes bu ğarīḳ-ı baḥr-i firāḳ olan ferīḳ daḥı zıkr olunan ṭarīḳ-ı bedraḳa-i tevfiḳde bizümle refīḳ olup müteveccih-i bār-gāh-ı celāl (34) ve ṭālib-i müşāhede-i cemāl olmaḳ recāsıyla kemāl-i şefḳatimden

من به هر جمعیتی نالان شدم [5-1]

Ben her cem‘iyyetde nālān oldum ve pervāne-sān şem‘-i ‘ışḳa sūzān (35) ve ‘andelīb-i ḥoş-elḥān olup derd-i iştiyāḳı söyledüm ve ‘avām ve ḥavāş dimeyüp

جفت بد حالان و خوش حالان شدم [5-2]

Bed-ḥālān ve ḥoş-ḥālānuñ (36) şoḥbetlerine cüft ve ḳarīn oldum.

Āh ey müstekşif-i esrār-ı cemāl-i *Meşnevi*! Bu beyt-i şerīf daḥı mürşidān-ı rāh-ı ḥaḳīḳat olan pīrān-ı ṭarīḳatūñ (37) nīk ü bed ile ülfet ve münkir ve muḳırr ile hem-şoḥbet olduklarını ḥikāyet veyāḥud neyistān-ı rabbānīden bürīde olan rūḥ-ı insānī cem‘iyyet-i ‘anāsır (38) ve ṭabāyi‘ ile beden-i keşīfe muḳārīn olduḳda evşāf-ı behīmiyye ve sebu‘iyyet ve aḥlāḳ-ı mülkiyye ve rūḥāniyye ile muḥteliṭ olduḳun işāret ider. (39) Ve bed-ḥālānı taḳdīmde nükte budur ki ervāḥ-ı mecbūr vaṭān-ı aşlıden mehcūr ve mebde‘-i ḥaḳīḳīden dūr olduḳı sū’-i ḥāl ve rüz-ı firüz-ı vuşlatı ṭalep itdüḳü

⁷³³ İnsan sırrımdır ve ben onun sırrıyım.

⁷³⁴ Bakara 2/115: “...Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır...”

(40) ḥusn-i ḥāl olup vuşlat ise firqatden şoñra i‘tibār olunduysa Mevlānā Hudāvendigār daḥı taqđim-i zıkr-i bed-ḥālānı iḥtiyār buyurmışlar, zırā rūḥ-ı insānī (41) olan laṭife-i rabbānī, muḥarreb-i bār-gāh-ı sübhānī iken, nazm:

آنگه از شهر و ز خویشان بر خوری
کز غریبی رنج و محنتها بری⁷³⁵

[21a]

زانکه شیرینی و لذات مقرر (1)
هست بر اندازوی رنج سفر⁷³⁶

mazmūnınca bu beden-i keşife te‘alluḫ itmege ba‘z-ı esbāb tehiyye kıılınup melekūt (2) ve mülkde olan ‘avālim-i muḥtelifeyi seyr itdirdiler ve her bir ‘ālemüñ ḥazāyinüñ dīde-i müşāhedātına açdılar ve cevāhir-i defāyinden perde-i ḥicāb aşdılar (3) ve ḥulāşa ve zübdeyi anuñla hemrāḥ kııldılar tā ki gördükleriyle nev‘-i ülfet idüp zıkr-i kurb-i cemāl-i vaḥdetden teheyüc iden nāyire-i iştıyāḳı (4) bir miḳdār sükūnet bulmaḡla min vechin aḡyār üns ile vaḥşeti zāyil ola. Pes ba‘zı ervāḥa ḥil‘at-i mūrışü‘l-behcet-i⁷³⁷ سبقت رحمتی ilbās (5) olunmaḡla mestī-i cām-i elestden girībān-ı hestilerin çāk ve sırr-ı ḡayretten dīde-i ḡayr-bīni der-ḥāk itdiler. Ve sevḳ-ı sābıḳa-i raḥmet-i raḥamūt ile (6) ⁷³⁸ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ zümre-i celilesine dāḥil olup ber-vefḳ-ı⁷³⁹ ⁷³⁹ دُزَاḤ-ı te‘alluḳāt-ı ṭabī‘iyyeden ḥalāş oldılar. (7) Ve aḡyārdan perḥiz itdükleriçün ḡāyet-i şevḳle bī-mānī‘ ve muzāḥim ⁷⁴⁰ فَهَبَا-ı kerimesi üzre ṭarīḳ-ı cennāte (8) muvaffaḳ olup، أن لله الجنة ليس فيها حور ولا قصور ولا لبن ولا عسل، ḥadīş-i şerīfi ile vaşf olunan (9) dāru‘l-ḥuld-i dīdārda pāydār oldılar.

⁷³⁵ Gurbette çile ve sıkıntılar yaşadığın zaman sıladan ve yakınlarından haz alırsın. T.M. III/4160; Y.K.M. III/4150

⁷³⁶ Çünkü (varmak istediğin yere) yerleşmenin tadı ve lezzeti yolculuğun sıkıntıları kadardır. T.M. III/4159; Y.K.M. III/4149

⁷³⁷ Rahmetim gazabımı geçti. (Müsned, VII, s. 127 nr. 7279)

⁷³⁸ ⁷³⁸ Enbiyâ 21/101: “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya...”

⁷³⁹ Enbiyâ 21/101: “...işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.”

⁷⁴⁰ Zümer 39/73: Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler.

⁷⁴¹ Allah’ın bir cenneti vardır ki orada ne huri, ne saraylar ne süt ne bal vardır. Orada sadece rabbimiz gülererek tecelli eder.

Āh ey dil-i bî-ḳarār! Zīkr olunan tecellī şol behişt-i cāvidān-ı eḥaşş-ı havāşşdur ki anuñ ta‘rīfnde (10)⁷⁴² فِيهَا مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

buyurulmuşdur. Ve ‘ārifān-ı āgāh anuñ içün dimişlerdür: Nazm:

عاشقان را به جنت ملکوت (11)

نبود جز جمال ایزد قوت⁷⁴³

Ḥabbezā ve merḥabā bu ṭāyife-i ‘aliyye, şol sūhtegān-ı ‘ışḳ-ı ilāhīdür ki (12) bu ebyāt-ı şerīfe anlaruñ evşāf-ı cemīlesi ta‘rīfidür. Nazm:

آنان که ربوده‌ی الستند

از عهد الست یار مستند

در منزل درد بسته‌پایند

در دادن جان گشاده‌دستند (13)

تا شربت بی‌خودی چشیدند

از بیم⁷⁴⁴ و امید، باز رستند

چالاک شدند و پس به یک گام

از جوی حدوث، باز جستند

اندر طلب مقام اصلی (14)

دل در ازل و ابد نیستند

خالی ز خود و به دوست باقی

این طرفه که نیستند و هستند!

این طایفه است اهل توحید

باقی، همه خویشان پرستند⁷⁴⁵ (15)

⁷⁴² Orada hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın aklına gelmeyen şeyler vardır. (Buhârî, IV, s. 118, nr. 3244)

⁷⁴³ Aşıkların cennette rızıkı Allah’ın cemâlinden başka bir şey değildir. (Hadîka)

⁷⁴⁴ Nüşhada: بیخ

⁷⁴⁵ “Elest”e meyl edenler, “Elest” ahdinden beri sarhoşurlar. Onların ayağı dert menziline zincire vurulsa da Yar yolunda canlarını vermekte elleri pek açıktır. Sekr şarabını tattıklarından itibaren havf ve recadan bile kurtuldular. Böylece, çevikleştiler ve tek adımla hudus nehrinden atladılar. Onlar, asli

Neşr: Āh ey müsteftih-i esrār-ı kudsıyye! Ba^c zı ervāḥ-ı insiyye daḥı görüp buldukları ve bilüp bilmedikleriyle ülfet ve ‘acāyib-i (16) melekūtiyye ve ġarāyib-i mülkiyye ile muvāneset idüp velākin gāh-be-gāh⁷⁴⁶ نفعات في أيام دهرکم nesemāt-ı ‘anber-i fevehātı meşāmm-ı cenānlarında (17) vezān olduḡa istişmām-ı revāyiḡ-i gülzār-ı vaṭandan dimāḡ-ı cānları mu‘aṭtar olup der-ḡāl murḡ-ı zümür-rūdīn-bāl-i himmetlerine per virürler ve kaḡes-i maḡīḡ-ı (18) kālībdan çıḡup ‘ālem-i vesī‘-i melekūt ve cā-yı menī‘-i ceberūta ṡayerān iderler. Gāhī daḥı ان لله سبعين الف حجاب من نور و⁷⁴⁷ ظلمه sürādīkātından (19) yetmiş biñ ḡucub-i zūlmāniyye ve nūrāniyyeyi pişnihād-ı başiretleri bulurlar. Ve gāh dāneden keh cūdā düşdüḡi gibi bunlar daḥı kışr-ı bī-maḡz (20) olup vaṭan-ı aşlı tezekkürin ferāmūş iderler. Ve gāh gāh dest-i ‘ināyet-i ezeliyye silsile-cünbān-ı şevḡ ve muḡabbet olmaḡla bī-bāk u çālāk (21) Mūsā-vār zebān-ı eḡḡārların⁷⁴⁸ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَةٌ güftārına güşāde iderler. Ve gāh gāh daḥı çāre-sāzī-i yār ve dil-nevāzī-i dildārdan (22) şi‘r:

ألا طال شوق الأبرار إلى

لقائي وإني أشد شوقاً إليهم⁷⁴⁹

neşr: nidāsı esmā‘-ı sırlarına keşḡ-i rāz idüp bu vechle zezeme-perdāz olur ki: (23) Ey sergeşte-i bādiye-i hicr ü firāk ve dil-ḡaste-i belā-yı derd-i iştīyāk! Taḡrīk-i silsile-i irādet ḡod bizüm dest-i meşīyyetimüzden vuḡū‘a geldi ve ber-veḡḡ-ı (24)⁷⁵⁰ اعرف āfitāb-ı muḡabbet bizüm maṡlā‘-ı hidāyetimüzden leme‘ān itdi. Ve nesīm-i ‘anber-şemīm-i şevḡ u muḡabbet ibtidā bizüm güşe-i ravza-i rīzāmızdan (25) vezān olup⁷⁵¹ وَيَجِبُهُمْ وَيُجِبُونَهُ āvāzesi ḡod cihān u cihāniyāna bizden irişdi. Ve rāyāt-ı maḡz-ı fażl-ı bī-ḡāyātı ‘ālemiyāne biz açdıḡ.

Ey derd-mend-i (26) bī-çāre! Sen ḡod senüñ vüçüduñdan evvel bizüm maṡlūbumuzsun. Biz daḥı senden evvel senüñ maṡlūbuñuz. ‘Uşşāk-ı bī-vüçüdlaruñ bu rubā‘ ileri mesmū‘ uñ olmadı mı?

makamı talep ederek ezel ve ebedden vazgeçtiler. Kendilerinden fani olmuşlar ve Dost ile bākīdirler; ne kadar tuhaf, yokken varlar! Tevhid tayfası dedikleri işte bunlardır, geriye kalanların hepsi kendi nefislerine tapanlardır. (**Şeyh Bahāī Divāmī**)

⁷⁴⁶ Allah’ın bu şu günlerinizde nefhaları vardır, dikkat edin ve o nefhalara hücum edin.

⁷⁴⁷ Allah’ın karanlık ve nurdan yetmiş bin perdesi vardır.

⁷⁴⁸ A’raf 7/115: “...Bu, sırf senin bir imtihanındır...”

⁷⁴⁹ Ebrārın benimle buluşmaya özlemleri çok uzadı. Ben ise onlarla buluşmaya onlardan daha şevклиyim

⁷⁵⁰ Bilinmek istedim.

⁷⁵¹ Mâide 5/54: “... Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. ...”

آن دم که ز هر دو کون آثار نبود (27)

بر لوح وجود نقش اغیار نبود

معشوقه و ما هردو به هم می بودیم

در گوشه ی خلوتی که دیار نبود⁷⁵²

(28) Neşr: Ey sîne-i şad-pāre! Bir iki gün sen āvāreyi ḥucub-i nūrānī ve zulumānīde mestūr idüp ve cemāl-i bī-miṣālīmūze perde-nihāde-i ḥicāb olduḡ ise (29) rābīṭa-i vuşlat şikeste ve silsile-i muḥabbet güseste olup ve āyīne-i cemāl-i vaḥdet jengār-beste olur şanma. Nazm:

هجری که بود مراد محبوب

از وصل هزار بار خوشتر⁷⁵³ (30)

Neşr: Ammā ey ḥarīḡ-ı nār-ı iftirāḡ ve ḡarīḡ-ı baḥr-i iştīyāḡ! Bunu daḡı bil ki bizüm meşşāṭa-i zülf-i cemāl-i bī-hemtāmuz (31) āh u enīn-i sūḡtegān-ı firāḡdur ve āb-i cārüb-ı ‘atebe-i kibriyāmuz sirişk-i müje-i ḡünīn-i miḡnet-endūḡtegān-ı derd-i iştīyāḡdur. Ve bu rāḡ-ı (32) muvāşalātuñ ḡubār-ı keşānīdesi nesemāt-ı āḡ-ı ciger-süz ve süzende-i ḡucub-i müdānāt-ı keşf-i sübūḡāt-ı vech-i dil-efrūzdu. Ey mübtelā-yı miḡnet! Ḳarībdur ki (33) furḡat vuşlata mübeddel ola ve dest-i cezebāt-ı ‘ināyetimüz dīde-i başīretünde olan aḡṡiye-i keşerātı ref^c idüp çeşm-i cihān-bīnūñi ‘ayn-ı ḡudā-bīn ide. (34) Şi‘ r:

ظہرت لمن ابقیت بعد فنائه

فکان بالکون لانک کنته⁷⁵⁴

Neşr: İmdi bir iki gün nār-ı furḡatde yan yaḡıl ve pūte-i miḡnetde ḡālīş ol (35) ve tezeḡkür-i vaṭan-ı aşlıden külliyyet ile ḡāfil olma, zīrā sa‘y ve ṡaleb bāz-mānde-i rāḡ-ı sa‘ādet olanlaruñ kārıdur ve derd ü ḡam ḡadr-ı maṡlūbı bilenlerüñ (36) ve elem-i mufāreḡat vuşlat-ı maḡbūba raḡbet idenlerüñ ḡālīdür.

Pes ey dīde-i āḡāḡ! Neyi gör kim neyistān firāḡından bī-ḡarār olup ve süz u ḡudāzla (37) nāle-perdāz olup neler söyler. Sen ḡod bār-ḡāḡ-ı kibriyā ve celālden dūr

⁷⁵² İki dünya henüz yokken ve var oluş levhasına başkalarının izi işlenmemişken, biz ve maşuk, hiç kimsenin olmadığı تنها bir köşede birlikte idik. (İrākī Dīvānı)

⁷⁵³ Maḡbūb’un murādı olan hicrān bin vuslattan daha iyidir. (İrākī Dīvānı)

⁷⁵⁴ Yok olduktan sonra geride bıraktığın kişiye tecelli ettin, o var oluverdi, çünkü sen, o oldun.

ve kırb-ı ehadıyyet ve cemâlden mehcür iken tâlib-i cemâl-i vaḥdet ve râğıb-ı ruzigâr-ı (38) vuşlat olmamak ve dimâğ-ı fikretüñ zükâm-ı ğaflet olmağla meşâmm-ı cānuñ revāyih-i kıdsiyye-i ışık u muḥabbetden bir şemme almamak münāsib midür? Ey nür-ı (39) ḥadıka-i ‘âlem! Sen bir şun‘-ı ‘acıb-i ilâhısün ki cemî‘-i kāyinât senüñ hüsn-i cemâl-i bā-kemâlüne ḥayrân olup ‘acabā bu bir kıbze ḥāke bu kıadar luḫ u ‘ināyet nedendür ki (40) sīnesī ḥazīne-i esrār-ı celāl ve kıalbi āyīnesi mehbiḫ-i envār-ı cemâl olup şānına ⁷⁵⁵ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ buyurula ve kıamet-i kıabiliyyetine (41) ḥil‘ at-ı ⁷⁵⁶ ان الله خلق آدم على صورة الرحمان ⁷⁵⁷ biçile ve şüret-i kemāliyyesi ⁷⁵⁷ ile vaşf oluna deyüp vādī-i bevādī-i tefekkürde [21b] (1) güm-geşte ve Ādem göñlünden vuşlat-ı Ḥaqq’a leb-teşnelerdür.

Pes mecmū‘-ı mükevvenāt senden mütenaşşah olup ve sen āyāt-ı vaḥdāniyü’z-zātı ⁷⁵⁸ اِيَاتِنَا فِي الْاَفَاقِ (2) āfākıda mu‘āyeneden şoñra ber-feḫvā-yı ⁷⁵⁹ وَفِي اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُونَ mecmū‘-i āyāt nefsiñde vedī‘ at kıılınup bi-ḥasebi’z-zāhir mecmū‘ a-ı ‘âlem ve min ḥaysü’l-bāḫın (3) meclā-yı ḥazret-i aḥadiyyet olduğın müşāhede idüp kıār-fermā-yı aḫyār ve güyā-yı esrār ve müreşşih-ı envār olayduñ ammā ne fāyide ki saña gāh (4) ḥurūş-i ney gāh cūşış-i mey, gāh ḥarekāt-ı felek gāh tesbiḫāt-ı melek, gāh rif‘ at-ı eflāk ve gāh pestī-i küre-i ḥākdan tenbīh ve naşihatler olup eşerden (5) mü’eşşire ve delilden medlüle istidlāl ile ser-geşte-i bādiye-i vehm u ḥayāl olursun. Niçün dūn-himmetsün? Hiç ğanī faķirden zekāt alsun mı? Ve başir (6) đarīrden reh-nümālīk umsun mı? Pes lāyık olan budur ki evvelā ⁷⁶⁰ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ vefkıınca kendü nefsiñe ric‘ān ve nār-ı muḥabbetde sūzān (7) olup ⁷⁶¹ لَا يَسْغِي اَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَلَكِنْ يَسْغِي جَذِبَةً مِنْ جَذِبَاتِ الْحَقِّ تَوَازِي (8) عمل mefḥumunu iz‘ān kıılasın. Ve ber mışdāk-ı ⁷⁶² delālet-i cezebāt ile cümlesinüñ delāletinden müstağnī olasun. Çün ki bu fırkıadan olasun saña neyden şādır olan mü’eşşir nāleler (9) müheyyic-i nār-ı

⁷⁵⁵ Sad 38/26: “Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık...”

⁷⁵⁶ Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.

⁷⁵⁷ Allah Ademi rahman suretinde yarattı. (İbn-i Batta, İbanetü’l-kübra, VII, s. 264, nr. 196)

⁷⁵⁸ Fussilet 41/53: “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz...”

⁷⁵⁹ Zâriyat 51/21: “...kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?”

⁷⁶⁰ Kendini tanıyan rabbini tanır. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 262, nr. 2532)

⁷⁶¹ Beni ne yeryüzüm ne gökyüzüm içine alabildi. Fakat beni takva sahibi mü’min kulunun kalbi içine aldı. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 99 nr 1884)

⁷⁶² Hakkin cezbelerinden bir cezbe iki cihanı dolduracak amele denktir. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 332 nr. 1069)

muhabbet olup seni kendüye yār-ı muvāfıķ ve hem-ṭarīķat bulur. Felihāzā yār-ı nā-muvāfıķdan böyle ŧikāyet ider ki

[6-1] هر کسی از ظن خود شد یار من

(10) Her bir kes kendü zannından benüm yārum oldı, ya‘nī benümle yār ve hem-dem oldı kıyās itdi velākin

[6-2] از درون من نجست اسرار من

Benüm derūnumdan benüm (11) esrārım ṭaleb itmedi. Ya‘nī mücerred-i ŧūret-i beşeriyyede olan vech-i müşābehet ve nev‘-i mümāşelete nażar itmekle مَا أَنْتُمْ إِلَّا مَا أُنشِئْتُمْ 763 deyüp 764 يُوحى إِلَيَّ (12) sırrından ğāfil oldılar. Ve kelimāt-ı ḳudsiyye-i enbiyā’ ve ‘ibārāt-ı pūr-nikāt-ı ünsiyye-i evliyāyı fehm itmeyüp, mısrā‘ :

765 ما و ایشان بستهی خوابیم و خور

deyü ğalaṭa düşdüler (13) ve ḥaḳīķatlerine inkār ile ḍalāletde ḳaldılar. Ḥayfā vü dirīğā ol nā-bīnālara ki ber-müceb-i 766 وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

[7-1] سر من از ناله من دور نیست (14)

Benüm sırrum nāle ve zārumdan dūr degıldür. Velākin ber-feḥvā-yı لَهْمُ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُصِيرُونَ بِهَا وَهُمْ أَدَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا 767

[7-2] لیک چشم و گوش را آن نور نیست

Çeşm-i ser ve gūş-ı kerde ol nūr ve ḳuvvet yokdur ki esrār-ı mezbūreye (16) nażar kıla ve ma‘ānī-i ḥafıyye fehmi müyesser ola. İmdi mā-sivādan ‘ārī bir dil-i pūr-nūr-ı ḥaḳḳānī ve dīde-i ağyārdan berī bir dīde-i hūş-ı nūrānī (17) ve fehm-i ma‘ānīye müste‘‘idd bir gūş gerekdür ki benüm ‘ukūs-ı envār-ı ḳudsiyye ve pertev-i

763 Yâsîn 36/15: “...Siz de ancak bizim gibi insansınız...”

764 Kehf 18/110: “... bana vahyolunuyor...”

765 (Kendilerini peygamberlerle eşit sananlar derler ki: İşte biz de insanız, onlar da;) biz de yemek ve uykuya bağımlıyız, onlar da. T.M. I/270; Y.K.M. I/266; 55a

766 Necm 53/3-4: O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

767 A'raf 7/179: “...kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen...”

esrār-ı ünsiyyem anda eşer eyleye, belki pertev-i sırrumdan nūr-peżir olan (18) her gūş ve çeşm ve hūş dağı mütefāvitu'd-derecāt olup her biri bi-ḥasebi'l-kābiliyyāt muktebis-i envār-ı bāriqāt olduğu taqdırce (19) kūrş-ı āfitāb-ı ḥaḳīkat-ı zāta vāşıl olan besyārdan endek ve hezār u hezārda yekdür. Pes ḥālet-i istimāc-i nağemātda her şenevendenüñ ma'āric-i irtikā (20) ve medāric-i i'tilāsı ḳalbi merāyāsınuñ celā ve şafāsına göre çehre-güşā olduğuçün;

Rivāyet olunur ki ravza-i ḳudsüñ zībā güli ve nişimen-i ünsüñ (21) ra' nā sünbülü, Şeyḫ-i Ebübekr-i Şiblī sūḳ-ı Bağdād'da güzzer iderken bir sebze-fürüşüñ lisānından gūş-ı hūşuna se'tar-ı berrī (سعتر بری) nidāsi geldikde (22) deryā-yı muḥabbet cūş u ḥurūşa gelüp mest u medhūş ve ḥāk-fersā-yı ḥayret olup bī-şu'ūr ve bī-hūş oldu. Ve ba'de'l-maḥv ve'l-fenā (23) şaḥv me'a'l-beḳāya gelüp ḳabā-pūş-ı hūş olduḳda, “Ey Şiblī-i pūr-cūş! Yine ne ḥāle düş olduñ ki sūzişüñ/şürişüñ cihānı ḥurūşa getürdi?” (24) didiler. Şiblī ayıtdı: “Şadā-yı tere-fürüşdan sem'-i cānüm se'terberrī (سع تر بری) ma'nāsın der-gūş idüp müşāhade-i birr-i Ḥaḳḳ, beni hestī-i mevhūmdan fenā'-i (25) muṭlaḳ ve deryā-yı 'ışḳa ḡarḳ itmekle ḥālim ḥoş oldu.” buyurdılar.

Ve Abdurrāḥmān-i Sülemī naḳl ider ki bir gün Ebū 'Oşmān-ı Mağribī bir çāhdan āb-keş (26) olduğu ḥālide baña su'āl itdi ki “Yā 'Abderrāḥmān! Derünçe-i çāh-ı 'amīḳ ne taḥḳīḳ ider bilür misin?” didi. “Bilmem,” didüm. Ol 'ārif-i āḡāḥ “Allāḥ Allāḥ söyler,” deyü (27) buyurdılar.

Menḳıldur ki hizebr-i ḡālib, Esadullāḥ fi'l-maḥārib, 'Aliyyibni Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehūnuñ bir gün sem'-i şerīfine āvāz-ı nāḳūs cilve-endāz-ı (28) 'ukūs olmaḡla, “Bilür misiz bu nāḳūs ne söyler?” deyü aşḫābına su'āl itdikde “Bilmeziz yā emīre'l-mü'minīn,” deyüp istikşāf-ı ḥāl itdiler. “Ey ḥullān-ı mü'minīn! Āvāz-ı (29) nāḳūsdan sem'ume⁷⁶⁸ سبحان الله حقاً ان المولى يبقى ma'nāsı āks itdi” buyurdılar. Çün ki kāmiller çāh ile nāḳūsdan bu ma'naları istimāc itdiler, 'acabā (30) sen nağemāt-ı neyden ne fehm idersün? Sübhānallāḥü'l-'alīm. Ne tefāvut-i 'azīmdür ki her iki āhen-pāre ma'den-i vāḥidden iken birisi na'l-i sūtūr ve ḥar (31) ve birisi āyīne-i cemāl-nümā-yı dilberān-ı ḥüb-manzar olur. Ve fevākihe ve eşmār şecere-i vāḥidden bedīdār iken ba'zısı ḡızā-yı ḥayvān ve ba'zısı ḳūt-i insān olur. (32) Kezālik her bir insānuñ çeşm u gūşu mütteḥidü'l-emşāl iken biri Ḥudā-bīn ve biri dağı aḡyār-bīn olur. Ve biri cümle eşyādan şadā-yı tesbīḥ işidür (33) birisi dağı her şadāyı

⁷⁶⁸ Allah'ı tenzih ederim, o Bâkî'dir.

bihüde nevā şanup hîç nesne fehm itmez. Ve ba'zı gūşa istimā'-ı nāy ve ğinā müheyyic-i nār-ı hubb u velā olur ve ba'zına muḥarrik-i 'urūḳ-ı nefis u hevā (34) ve mūceb-i izdiyād-ı 'ısyān ve şekā olur.

Pes muḳaddemāt-ı mezbūre sem'-i cānla ıŝgā olunduysa ḥüsn-i ḳabūl ile şinevā ol ki şem'-i cem'-i aşfiyā, kāşif-i (35) esrār-ı kibriyā, cenāb-ı şerif-i Mevlānā daḥı nāy-ı ciger-sūzdan bu sözleri işitdükde “Ben her cem'iyette keyfiyyet-i firāḳdan söyledüm ve derd-i iştiyāḳ ile (36) zār u zār inledüm. Ehl-i semā' ise iki fırḳa olmuşlar, birisi bed-ḥāller ve birisi hoş-ḥāller. Ve her biri kendüyi benüm ile dem-sāz şanup bed-ḥāller (37) zamīr-i münirümde olan sırrumdan ḥabir olmadılar ḥāl ān ki bende olan esrār-ı 'acibe ve āsar-ı ğaribe bisyārdur. Yā Mevlānā! Benüm ḳışşamuñ ibtidāsı budur ki (38) ben sâbıḳda neyistānda pā-beste-i āb u gil ve ḳayd-bend-i vücūd-ı zāyil ve zīnet-i berg ü sâz ile ārāste ve istikbār u nāz ile ser-efrāşte olup, mışrā' :

(39) ⁷⁶⁹ بر کمر نی راز برگ خویشتن صد خنجر است

mazmūnınca kemer-bendümde zümürüd ve zeberced ğılāflu ḥancerler ve serümde lü'lü' ve elmās ile muraşsa' otāḳalar vaż' olunup (40) serv-i āzād gibi şalınurdum ve meşşāta-i nesīm ile zülfümi ṭarardüm ve hevā-yı hoş-ṭab' her ne ṭarafdan geldiyse ardına düşüp yelerdüm ve temāşā bu ki (41) bu 'ucub ve enāniyyet ve maḥz ṭabī' at ile neyem ve dem-sāzdan dūr iken hem-nişin-i veyem dir idüm. Meger mekr-i nefis ile memkūr ve şerāb-ı hestī-i mevhūm ile maḥmūr [22a] (1) ve beḳā'-ı ba' de'l-fenā devletinden mehcūr idüğümde ḡāfil imişim. Pes nāgehān defter-i 'ısyānuma ḳalem-i ğufrān keşide ve 'ināyet-i sâbıḳadan peyk-i cezebe-i (2) Raḥmān ile ğayret-i “illā” resīde ve tīg-ı bürrān-ı “lā” ile ser-i enāniyyeti bürīde ve biḥ-i hestīyi meydān-ı fenāya endāhte ḳılup sīnemi āteş-i 'ışḳla (3) deldi ve meyānuma kemer-i mücāhedātı birkaç yerden muḥkem bend idüp ṭabī' ata muḥālif şüret-i düşmende bir dostuñ eline teslīm eyledükde yümn-i himmetiyle (4) derūnumu mā-sivādan taḥliye ve jengār-beste olan mir'āt-ı dil-şikesteyi şayḳal-i tevḥid ile tecliye ve nefḥa-i nūr-ı muḥabbet ile rūḥumu taşfiye itmekle (5) dest-i irādetüm gerden-i hidāyete ḥamāyil ve pā-yı himmetüm ṭarīḳ-ı sa'ādete nāyil oldu. Pes ḥamd-i bī-ğāyet ve şükr-i bī-nehāyet ol ḥālīḳ-i yektāya ki egerçi (6) mesken-i bī-bekā ve hem-dem-i bī-vefādan ayrıldum fe

⁷⁶⁹ Kamışın kemerinde kendi cinsinden yüzlerce bıçak var.

ammā yār-ı pāyidār ile leb-ber-leb dem-sāz ve hevā-dār olup dem-be-dem le 'ālī-i gāvālī-i güftārın āvīze-i (7) benā-gūş-ı cenān-ı pūr-envār itdüm, qarın-i hāl-i dīde-i hūş fermān-ı yāre ber-dūhte ve dil-i pūr-ḥurūş çerāğ-ı şevkle efrūhte olup külliyyet ile ihtiyārumı (8) dest-i kudret-i Cabbār'a peyveste eyledüm. Felihāzā nefesüm nefes-i dildār olup sırr-ı nūrum nāle ve surūdumdan dūr degildür. Velākin çeşm-i hīre ve gūş-i (9) tīrede ol nūrdan miqdār zerre behre yoğdur, nitekim ten cāndan ve cān tenden mestūr degül iken her çeşm-i bī-nūra cānı görmege destūr yoğdur.” (10) deyü Mevlānā Ḥudāvendigār buyururlar ki

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست [8-1]

Egerçi ten cāndan ve cān tenden mestūr degildür,

لیک کس را دید جان دستور نیست [8-2] (11)

Lākin cānı görmege kimseye destūr yoğdur. Kıt' a:

تو جهانی، لیک چون آیی پدید

نه که جانی، لیک چون گردی نھان

چون پدید آیی چو پنهانی مدام (12)

چون نھان گردی چو جاویدی عیان

هم نهانی هم عیانی هر دویی

هم نه اینی هم نه آن هم این و آن⁷⁷⁰

(13) Ey rūḥ-ı mucessem! Ma' lūmuñ ola ki ma' cūn-ı insānī iki şeyden mürekkebdır; birisi kālbed-i ' unşurīdür ki beden ta' bir olunup çeşm-i zāhir anı idrāke qādirdür (14) ve birisi bātındır ki çeşm-i zāhir anı idrāke qādir olmayup nūr-ı başiret ile idrāk olunur. Anuñ ta' rīfī gāh nefis ve gāh qalb ve gāh rūḥdur (15) ve sa' ādet ve şeqāvet aña maḥşūşdur. Rubā' ī:

از شبنم عشق خاک آدم گل شد

شوری برخاست و فتنه ای حاصل شد

⁷⁷⁰ Cihan sensin desem, sen nasıl ortaya çıkarsın ki? Sen can değil misin? Öyleyse nasıl gizlenirsin? Hep gizliyen nasıl ortaya çıkarsın? Sürekli göz önündeyken nasıl gizlenirsin? Hen nihân hem de iyânsın ve her ikisisin; ne busun ne de o ama ikisisin... (Attâr Dīvânı)

سر نشتر عشق بر رگ روح رسيد

يك قطره ازو چكيد و نامش دل شد⁷⁷¹ (16)

Neşr: Ammā ḥaḳīqat-ı rūḥdan iḥbāra şerī‘at-ı muṭahhara ruḥşat virmemişdür. Zīrā iḥbār daḥı mümkün degildür ve lisān ile (17) tefhīm müşküldür. Anuñçün dimişlerdür: Rubā‘î:

اسرار حقيقت نشود حل به سوال

تا دیده و دل خون نشود پنجه سال

نی نیز به درباختن حشمت و مال

از قال کسی را نبود راه به حال⁷⁷² (18)

Neşr: Velākin kümmel-i evliyā‘-i muḥaḳḳıḳīn taḥḳıḳ-ı rūḥda ḳabil-i ta‘bīr ve mümkün-i taḥrīr olan mertebeyi dirîğ itmeyüp buyurmışlar ki (19) ḥazret-i H‘āce-i Kāyināt ‘aleyhi efḍalü’t-taḥıyyātdan ṭayife-i yehūd māhiyyet-i rūḥdan su‘āl itdüklerinde mes‘ulün ‘anhāda ğāyet-i ğumūzet (20) ve māhiyyetini lisān-ı ta‘bīrde kemāl-i şu‘ūbet müşāhede buyurmağla vahye teraḳḳub ile sükūt buyurmışlar idi. Ṭayife-i Yehūd‘da ise dīde-i (21) fu‘ād olmayup ḥayvān-nihād olmağla وَسْتَلُونَا عَنِ الرُّوحِ وَمَا أُوتِيتُمْ (22) مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا⁷⁷⁴ buyuruldu. Zīrā rūḥ kerimesiyle haber virilüp⁷⁷³ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ‘ālem-i emrden olup “ḥalk” ile “emr” mütebāyin idügi muḳaddimedede beyān olunmuş idi.⁷⁷⁵ (23) Binā‘en ‘alā zālik Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı, mışrā‘:

ليک کس را دید جان دستور نیست

dimişlerdür.

İmdi şol nesne ki mesāḥat ve kemmiyyet ve miḳdār (24) ve ḳısmet ḳabül eyleye aña ‘ālem-i “ḥalk” ta‘bīr iderler. Ve “ḥalk”uñ ma‘nā-yı luğavisi be-ma‘nā-yı taḳdirdür. Ḳalb ise kemmiyyet ve mesāḥat ve miḳdār ve ḳısmet (25) ḳabül itmez. Zīrā “ḳalb” miḳdār ve ḳısmet-le muttaşif olaydı bir cānibinde ‘ilm ve bir cānibinde cehl bulunup ḥālet-i vāḥidede hem ‘ālim ve hem (26) cāhil olurdu; bu ḥod muḥāldür. Pes ḳalb ḳabül-ı ḳısmetden mücerred oldysa rūḥ daḥı be-ṭarīḳi‘l-evlā ḳısmet-pezīr

⁷⁷¹ Ebû Saïd Ebu‘l-hayr: Adem’in toprağı aşkı çiğıyle çamur oldu. Bir coşku ve kalkışma koptu, ortaya bir fitne çıktı. Aşk neşteriyle rûhun damarına vurdular, damardan bir katre damladı ve ona dönül adı verildi.

⁷⁷² Elli yıl boyunca göz de gönül de kan ağlamadıkça, hakikat esrârı soru sormakla çözümez. Ayrıca, mal ve haşmeti kaybetmekle kimse kâldan hâle geçemez. **Dīvân-ı Kebîr**, rubai nr. 1088, s. 1435.

⁷⁷³ İsrâ 17/85: “Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin bileceğı bir şeydir...”

⁷⁷⁴ İsrâ 17/85: “...Size pek az ilim verilmiştir.”

⁷⁷⁵ Bkz. 4b

degildir ve halkuñ ma' nā-yı (27) işlāhisi āferīde dimekdür. Pes bu ma' nā murād olunursa rūḥ 'ālem-i halkdan ve ma' nā-yı evvel murād olunursa 'ālem-i emrden olur. (28) Ve 'inde'l-ba'z rūḥ qadīm i' tibār olunup ba'zıların zann ve hisbānında daḥı 'arāz i' tibār olunmağla ğalaṭa düşmüşlerdür. Zīrā 'arāz qāyim bi'z-zātihi (29) olmayup kıyāmı ğayr ile olandır ve qadīm ise ezelīdür. Rūḥ ise egerçi ebedīdür velākin ḥādīş olup ezelī degildir. Pes bu taqdirce (30) ne qadīm olur ne 'arāz. Ba'zılar daḥı rūḥu cismdür vehm itmışlerdür. Cism ḥod qābil-i tecezzī ve kısmet olup rūḥ kısmet ve tecezzīden mücerreddür, (31) pes rūḥa cism diyenlerin daḥı vehmi bāıl ve teḥayyülleri fāsiddür velākin kısmet-pezīr olan bir rūḥ daḥı vardır ki kısmet ve kemmiyetden (32) mücerred olan rūḥuñ ğayrıdur ve ānda insān ile ḥayevān müştereklerdür ve bilcümle rūḥ min-ḥaysū'l-i' tibār nev' ayne münkasim olup (33) birine rūḥ-ı ḥayvānī ve birine rūḥ-ı insānī tesmiye olunmuşdur. Pes rūḥ-ı ḥayvānīnūñ menba'ı cānīb-i eyser-i tende olan laḥm-ı şānavberīdür ki ekl olunan (34) aġziyenūñ lūbb ü laṭīfī laḥm-i şānavberīye dāḥil ve andan bir dem-i raqīk ḥāşıl olup āna süveydā-yı qalb tesmiye iderler. Ve ol dem-i aşfanūñ (35) ḥarāret-i ğarīziyyesinden bir buḥār-ı laṭīf şu'ūd idüp 'urūk ve ḍavārib vesātesiyile kuvā-yı bedeniyye ol buḥār-ı laṭīfūñ keyfiyyetinden (36) müte'essire ve müteḥarrike olur ve dimāğa mutesa'id olduğda ḥarāreti i' tidāl bulmağla kuvvet-i sāmi'a ve bāşıra ve lāmise ve kuvvet-i nuṭk ve zāyīka ḥuşūle gelür. (37) Ve eger 'urūk ve ḍavāribden birinūñ mecrāsında bir 'ārīza vāqī' olup ol buḥāruñ teşā'uduna sedd olsa ol cānībde olan (38) a'zā hareketden ve dem-i 'urūk cereyāndan qalup felc vāqī' olur. Ve 'ilm-i ṭıbb zıkr olunan 'avāriş ve mesādduñ def' ve izālesinden (39) ötürü mevzū' dur. Pes müddet-i medīde-i ṭavīle yāḥud ba'zı bevā'ış-i sādde-i şedīde-i ğayr-ı müzīle ile laḥm-i şānavberīye burūdet ğālibe (40) olduğda qābil-i ğızā olmayup mizācuñ i' tidāline ihtilāl gelür ve kuvā-yı bedeniyye ifāza-i envār-ı buḥār-ı laṭīfden maḥrūm olup ḥiss ve hareketden (41) kalmağla felc-i küllī vukū'a gelüp ḥālet-i mezbūreye mevt-i ṭabī'ī tesmiye olunur. Ve mizāc i' tidālinūñ bevā'ış-i ihtilālını ityān iden [22b] (1) bir melekdür ki qabz-ı rūḥa müvekkel olduğ-çün āna Melekū'l-mevt dirler ki ismi 'Azrā'il'dür ve mevte-i mezbūreye mevt-i ḥayvānī ta'bir iderler. Ammā qalb ile (2) ta'bir itdükleri rūḥdan ḥayvānāta behre yokdur ve maḥall-i nūr-ı imān ve mehbiṭ-i esrār-ı ma'rifet-i Yezdān olan ol rūḥdur ki ne cismdür ne 'arāzdur, (3) belki cevāhir-i melekīyye ve zevāhir-i milkiyyeden bir nūr-ı mücerreddür ki anuñ māhiyyeti taqrīr

ile beyān dāhīl-i dāyire-i imkān olmayup her kes anı idrāke qādir degildir. (4)
anuñçün dimişlerdür: Beyt:

سرت به زبان روح نتوان گفتن
776 حرفی به دو صد صبح نتوان گفتن

Neşr: Hāşıl-ı kelām, bu laṭife-i rabbānī olan (5) rūḥ-ı insānī mevt ile ma‘dūm ve fānī olmayup, belki mışrā‘ :

777 بر صدف آید ضرر نی بر گهر

maẓmūnınca rūḥ-ı ḥayvānī vāsıtasıyla memleket-i tende (6) cārī olan ḥükümü nāfız olmayup ve bedenden kaṭ‘-ı te‘alluḫ itdükde aḥvāl ve efkārdan her ne taḥşil itmiş ise a‘rāz-ı a‘māl-i ba‘de’l-mevt cevāhir (7) ve şuver-i mütenāsibe ile berzaḥda ve āḥiretde zāhir olur. Pes şān-ı rūḥ-ı insānīde ⁷⁷⁸ ve ⁷⁷⁹ buyuruldu ise (8) ‘ademden olmayup aña fenā ṭari olmaz. Felihāzā Muḳātil raḥmetullāh ‘aleyh ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ile tefsīr idüp (9) Ebübekr-i Varrāḳ daḥı ⁷⁸² kelimesini ⁷⁸¹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸² dimişler.

Āh ey rūḥ-ı muşavver! Rūḥ dāhīl-i ḥiṭe-i kün olmayıcaḫ kevn u mekāndan olmayup (10) lā-mekānī olur. Ey müstemī‘-i āgāh! ⁷⁸³ an lile ḫalq al-arwāḥ qib al-ajsād balfı f senne ⁷⁸³ ḥadīş-i şerīfūñi erbāb-ı taḥḳīḳden ba‘zı ehl-i vicdān (11) böyle şerḥ u beyān itmişler ki ḫalkıyyet-i rūḥ şıfat-ı fıṭraṭı ‘arż ve izḥār ve şıfat-ı ḳudreti irādeden ‘ibāretdür. Ve elfi elf senenüñ (12) her bir günü dūnyā yıllarından biñ yılıcadur. Bu taḳdīrce elfi elf senenüñ künhünü idrāke kim qādir olur? Taḳdīr-i sene ve ta‘dād-ı eyyām ḫod (13) felek ve şems ve ḳamerüñ ḫilḳatinden şoñra vücūda geldi. ḫilḳat-i rūḥda āsumān u zemīnüñ vücūdu gerek idi ki māh u sāl daḥı dāhīl-i ḫisāb ola. (14) Nitekim Mevlānā Ḥudāvendigār bir maḥalde dimişdür: Nazm:

خود شمار آنجا بود کآخر بود

⁷⁷⁶ Senin sırrını rūḥ diliyle bile söylemek mümkün deḡil. İki yüz sabah geçer, tek harf bile söylemek mümkün olmaz.

⁷⁷⁷ Zarar sade fe gelir, inciye deḡil. T.M. I/3507; Y.K.M. I/3496

⁷⁷⁸ Sizi ebed için yarattım.

⁷⁷⁹ Hicr 15/29: “...Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman...”

⁷⁸⁰ İsrā 17/85: “De ki: Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir...”

⁷⁸¹ Rabbimin nurundan.

⁷⁸² Ruh, “kün: ol” lafzının altına girmez.

⁷⁸³ Allah ruhları bedenlerden iki milyon yıl önce yarattı.

Neşr: Pes bu bir sırr-ı ğarībe (15) işāretdür ki keşf-i şaḥīḥ ve şuhūd-ı şarīḥden ğayr ile bilinmez. Ve قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي kerīmesinden a‘lā ta‘rīf olmaz. Velākin ba‘zı ‘ulemā çün ki (16) rūḥ ḥalkdan ibhām olundu, fehme qarīb olan budur ki ḥaḳīkat-ı rūḥuñ ‘ilmini Ḥaḳḳ sübhānehu ve te‘ālā nefsi için istīṣār kırup (17) ḥattā Ḥabīb-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi vesellem daḡı māhiyyet-i rūḥa ‘ālim olmaya dimişler. Fe ammā ‘inde’l-‘ulemāyi’r-rabbāniyye bu maḳūle kelimāta cür’et sū’-i edebdür (18) deyü ḳavl-i mezbūru ḳabūl itmeyüp manşib-ı Resūlullāh ‘aleyhi şalevātullāh ‘ālim-i rūḥ olmamaḡdan ecell ü a‘zamdur, ḥuşūşen Mefḥar-ı Mevcūdāt (19) ‘aleyhi nesāyimu’t-taḥiyyāt ‘ālim-i billāh iken rūḥu ‘ālim olmamaḡ ne ihtimāldür deyüp ol āfitāb-ı felek-i ḥaḳīkatuñ envār-ı bāriḳāt-ı hidāyetinden (20) iḳtibās itdükleri leme‘āt-ı tecelliyyāt-ı rabbāniyye ile ğarḳ-ı deryā-yı hüviyyet ve cām-ı cemāl-nümā-yı aḡadiyyet olduḡları ḥālde vech-i sübūḫāt-ı (21) rubūbiyyet dīde-i ḥaḳīkatlerinden ref‘-i perde-i ğayriyyet itmekle keşf u şuhūd cihetinden rūḥ-ı a‘zam ve nefs-i külliyye-i insāniyye ve nefsle rūḡdan (22) tevellüd eyleyen āşāruñ ma‘rifeti beyānında bu vechle taḥḳīḳ iderler ki “Eşer mü’essire münāsib oldıysa,” mü’essir-i ḥaḳīḳiden şādır olan eşer-i evvel bir mevcūddur ki (23) Ḥaḳ te‘ālā ol mevcūdı zū-esmā ve şifāt idüp vücūd ile ‘adem beyninde vāsıta ve beyne’l-ḡudūş ve’l-ḳidem rābiḡa kıldı ve zıkr olunan (24) şifāt ve kemālāt ile mevşūf olan vücūd-ı ekreme rūḥ-ı a‘zam ve ḥalīfetullāh fi’l-‘ālem tesmiye buyuruldu. Kemā ḳāle şallallāhu ‘aleyhi ve sellem⁷⁸⁵ ما خلق الله (25) تعالی اعظم من الروح nazm:

خداوندا تویی حلال مشکل

تو جاری کن زبانم را بر این دل⁷⁸⁶

neşr: rūḥ-ı a‘zamdān ise murād ḥaḳīkat-ı Muḡammedī (26) ve rūḥ-ı Aḡmedī’dür ki bir cevher-i ferd-i nūrānīdür ve cevheriyyeti zūḡurda zāt-ı mütecelliyenüñ maḡzar-ı tāmmı olduḡı cihetdendür. Pes cevheriyyeti i‘tibāriyla (27) nefs-i vāḡide itlāḳ olunmuşdur. Kemā ḳāle te‘ālā: ⁷⁸⁷ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ve nūrāniyyeti i‘tibāriyla ‘aḳl-i evvel

⁷⁸⁴ Ancak sonu olan şey sayılabilir. Dolu olanın sonu olmaz ve sayılmaz.

⁷⁸⁵ Allah ruhtan daha üstün bir şey yaratmadı.

⁷⁸⁶ Allah’ım sorunları çözen sensin, sen gönlemdekini dilime dökmeme yardım et.

⁷⁸⁷ Nisa 4/1: “...Sizi bir tek nefisten yaratan...”

tesmiye olunmuşdur. Kemā kāle Hātemi'r-rusūl (28) 'aleyhi şalavātullāh ve selāmehu

⁷⁸⁸ اول ما خلق الله العقل

Pes rūh zāt-ı ākl-ı küll olmuşdur ve zāt-ı 'aqla nazar idenler rūh ile 'aql beynini fark (29) itmeyüp ve zātı min hayşü hiye'z-zāt i'tibār idenler fark-ı beyyin bulmuşlardur. Ve beyne'l-ḥudūs ve'l-ḳidem olan tevassuṭu i'tibārıyla rūh için (30) cenbeyn i'tibār olunup cenb-i eyserinden nefsi-i külliye ḥalk olunmağla cüzvün külden infişāli gibi mecāzen nefsi-i küllī daḥı rūḥdan münfaşıl olup (31) cenbeyn meyanında olan meyl-i muḳarrer üzre beynehümāda teḥannün ve tecāzüb vāḳi' olmuşdur ve Ādem ile Ḥavvā izdivāca ve ikisinden zuhūr-ı netāce (32) ḳazā'-i ezeli cereyān itdüğü gibi rūḥda olan fi'l ve te'sir cihetinden daḥı züküret ve nefste vāḳi' olan te'eşşür ve infi'āl cihetinden unüşet (33) olduğına binā'en cemī'-i kāyināt netīceten ba'de netīcetin 'ale't-tertib rūh ile nefsi-i külliyyeden zuhūra gelüp ḥattā emri-i ilāhī āḥir-i mevlūd ve nihāyet-i (34) merātib-i vücūd olan nev'-i insāna müntehī olmuşdur ve nihāyet-i dāyire-i vücūd munṭabaḳ-ı hidāyet olmağla bidāyet-i vücūdda vāḳi' olan (35) rūh ile nefsi Ādem'de zuhūr idüp ve rūh ile nefsi insānda zāhir olmağla züküret ve unüşet-i insāniyye daḥı züküret ve unüşet-i (36) ḥayvāniyyete muzāf ḳılınmışdur. Ve 'aqluñ ḥāşşaten insāna cihet-i iḥtişāşı rūh ile nefsuñ insānda zuhūrınuñ 'alāmetidür ve nev'iden (37) şüret-i rūḥda zāhir olan evvel-i şaḥş Ādem ve şüret-i nefste zāhire olan şaḥş-ı evvel Ḥavvā'dur ki Ādem'den ḥalk olunup (38) mecmū'-ı kāyināt rūh ile nefsi-i külliyyeden tevellüd itdüğü gibi Ādem ile Ḥavvā'nuñ izdivācından daḥı zürriyyāt-ı insān mutevellide olmuşdur (39) ve ba'de zālik her bir şaḥş-ı insānide şüret-i rūh ve nefsi-i cüz'iyeteyn zāhire olmağla ikisinden rūh ile nefsuñ sırrı olan laṭife-i (40) ḳalbiyye tevellüd idüp berfeḥvā-yı ⁷⁸⁹ لا يَتَّبِعَانِ يَتَّبِعُهُمَا بَرَئِحٌ لَّا يَتَّبِعَانِ laṭife-i ḳalbiyye berzaḥ ve rūḥla nefsi cāmi'a olmuşdur. Ve ḳalb ve nefsi ve rūh (41) muteḳāribetü'l-ma'nā olmağla ba'zınuñ elḳābı ba'zına isti'āre ḳılınup rūh ıtlāḳıyla nefsi ü ḳalb ve bi-'aksihi nefsi ü ḳalb ıtlāḳıyla [23a] (1) rūh irāde olunmuşdur. Nitekim ⁷⁹⁰ اول ما خلق الله العقل ḥadıṣ-i şerīfi ile daḥı rūḥ murād buyurulmuşdur ve nūrāniyyet-i rūḥa 'aql-i evvel tesmiye olunduğı gibi (2) nefsi için daḥı nūrāniyyet olmağla 'aql-i şānī tesmiye olunmuşdur. Velākin 'aql-i evvel ḳalbi ufuḳ-ı rūḥa ve mebdē'-i aşliyye delālet idüp ḳalbün (3) nefsi u ṭabī'ate olan meyl ve

⁷⁸⁸ Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 263, nr. 823)

⁷⁸⁹ Rahman 55/20: (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.

⁷⁹⁰ Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 263, nr. 823)

incizābını ḥazret-i Ḥaḳḳ'a 'arza-dāšt olur ve 'aql-i s̄anī ḳalbi nefis ü ṭabī'ate cezb idüp cānib-ı ervāḥa incizābdan (4) men' ider. Kemā ḳīle, ū' r:

و ذا مظهر للروح هادٍ لافقها

و ذا مظهر للنفس حادٍ لرفقها⁷⁹¹

Ve 'Ömer ibni'l-Fāriẓ ḳuddise sırruhu daḫı *Ḳaṣīde-i Tā'ıyye*'sinde (5) 'aql-i evveli vāṣī ve ğammāzlık ile ve 'aql-i s̄anīyi lāḫī ve levvāmlık ile vaṣf idüp, ū' r:

فلاح و واش ذاك يهديه لغرة

ضلالا و ذا بي ظلّ يهدي لغرة⁷⁹²

(6) beyti ile bu ma' nāya işāret buyurur. Pes 'aql-i evvel ḳalbi ufuk-ı rūḥa ve ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a müsted'ī ve müvekkel bir melek-i muḳarreb olup 'aql-i s̄anī daḫı ḳalbi 'ālem-i ṭabī'at (7) ve ta'mīr-i ūrete da'vet için müvekkel olup insānı ekl-i ūemere-i ūecere-i ṭabī'ate sevḳ u ilḫāḥ ile ḳurb-i eḫadiyü'z-zātından dūr ve cennet-i tecellī-i ūıfātından (8) meḥcūr itdüğü için ebedī ḫızlānda ḳalup ūeytān deyü temsiye olunmuşdur ve ol İblīs-i merdūd rufeḳā'-i nefis olan ḳuvā-yı ṭabī'iyye cünūdınıñ (9) imdād u i'āneti ile insānı mehleke-i dünyāya terġib idüp ḳuvā-yı rūḥāniyyeye kesr u hezīmet virmek için dāyimā bezl-i mechūd ider. Ṭabī'at ise (10) cism ile nefis meyānında berzaḥ ve beynehümāda olan ta'alluḳa rābiṭa olup ṭabī'at için biri ūāf ve biri kedir iki vech vardır. Ve ūāf (11) olan vechi cānib-i nefsedür ve vech-i mezkūr ūāf olduğıçün ūuret-i nefis min ḫaysü'l-esmā'ı ve ū-ūıfāt vech-i mezkūrda mün'akis olur (12) ve aña rūḥ-ı ḫayvānī ta'bīr olunup ervāḥ-ı ḫayvānāt andan müstemidde olur. Ve rūḥ-ı ṭabī'ī ervāḥ-ı nebātāt[dan] müstemidde olduğı gibi rūḥ-ı nebāfī beyinde (13) rābiṭa olup nefis ise rūḥ-ı ḫayvānīye muṭṭaṣıl ve ūuret-i nefis rūḥ-ı ḫayvānīde mün'akis olduğı cihetden ğāḥ olur ki rūḥ-ı ḫayvānīye (14) daḫı nefis ta'bīr olunur. Pes اعدى عدوك
ḫadīṣ-i ūerīfī ile zemm olunup mütābe'atından nehy ve mekrinden taḫzīr olunan (15) nefis-i emmāre-i bi's-sü' bu nefsdür ki Ḥ'āce-i Kāyināt 'aleyhi afdālī'ū-ūalevāt⁷⁹⁴ اللهم لا تكني الى نفسي buyurup cemī'-i enbiyā ve evliyā (16) ve etḳiyā ve

⁷⁹¹ İşte ruha mazhar olan, ufkuna hidāyetçi, işte nefese mazhar olan, kervanbaşı.

⁷⁹² O sövendir ve ūikayet edendir. Söven ūan ūerefle sapkınlıġa götürür. ūikayet eden benim hakkımda (sevgilimi) kısındırmak için hezeyanlar savurur.

⁷⁹³ Senin en kötü düşmanın iki yanın arasındaki (içindeki) nefisindir! (Buhārī, Cihad, 2; Müslim, İmāret, 29; Nesāfī, Cihad, 18)

⁷⁹⁴ Allah'ım beni nefsimi bırakma. (İbn Ebī ūeybe, Musannef, XII, s. 93 nr. 36699); Keşfü'l-Hafā, I, s. 189, nr. 564)

aşfiyā bu nefse muḥālefetde s̄ābit-ḳadem ve rāh-ı itā‘at-ı Ḥaḳ‘da rāsīḩ-dem olmaḡıçün Ḥaḳ‘dan meded ve ‘ināyet ve tevfiḳ ve hidāyet recāsına (17) ‘atebe-i kibriyāya āḩir-i ‘ömrlerine dek mülāzemet ve tazarru‘ ve du‘āya müdāvemet eylemişlerdür ve mekr-i nefsdan ḡaflet üzere olan zu‘efā-yı ümmete böyle pend itmişlerdür ki;

بلا نفس است و شیطان نفس بنگر (18)

اگر مردی تو مر این نفس منگر

تمامت انبیا زو دور گشتند

از آن جمله مصفا نور گشتند

بلای تو ز نفس توسست اینجا (19)

از آن گردی تو هر دم خوار و رسوا

تو شیطان خودی و می ندانی

که بدها می کنی در دهر فانی

چو نفس کافر است اندر نهادت (20)

که همراهی در اینجا اوفتادت

تو همراه سگی سگ با تو همراه

از این دوری گزین استغفرالله

ز شیطان بگذر و رحمان طلب کن (21)

ز جانت بگذر و جانان طلب کن

تو با جان همرهی کن ای دل خوش

که تا بیرون شوی از عین آتش

از آن زندان خلاصی بخش خود را (22)

وجود خویشتن گردان احد را

همه مردان بت خود را شکستند

ز دست صورت فانی پرستند

بت تو بشکن و ترسان مشو هان (23)

بگو تا چند باشی دیر رهبان

به تقوی باطنت گر پاک داری

خدا بکند تو را از جمله عاری

به راه انبیا رو تا توانی (24)

طریق انبیا شرع است دانی

تمامت انبیا اینجا مقیم اند

همه مردان در این مجلس ندیم اند

قدم زن همچو مردان طریقت (25)

چو شد فاشت همه راز حقیقت⁷⁹⁵

Neṣr: Āh ey ṭālib-i dīdār-ı rūḥ-ı pür-envār! Rūḥuñ evṣāfı i‘ tibārıyla (26) bir ismi daḥı ḳalemdür, zīrā ṣuver-i kelimātı ‘ayn-ı cem‘den iḥrāca vāsıta olmaḳda ḳalem ve ḥafā maḥall-i zuḥūr ve tafṣīle devāt maḥall-i zuḥūr ve tafṣil daḥı (27) levḥ meṣābesinde olmışlardır. Zīrā nefis-i külliyye ṣuver-i ma‘lūmāt-ı mufaṣṣalayi ḳabülde levḥ menzilesindedür ve ber-feḥvā-yı kerīme-i⁷⁹⁶ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (28) rūḥa nefes-i raḥmānī daḥı dirler. Zīrā nefḥ nefesden zāhir olur, pes nefesde olan rīḥ muḫzir-i ḥayāt olduḡı gibi rūḥ daḥı muḫzir-i ḥayāt olmuştur. (29) Ve nefes mādde-i ṣuver-i kelimāt olduḡı gibi rūḥ daḥı eṣḥāṣ-ı beṣeriyye üzerine fāyīze olan ervāḥ-ı kelimātüñ mādde-i olup⁷⁹⁷ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٍ مِنْهُ (30) وَكَلِمَتُهُ أَلْفِيهَا kelimesiyle tenāsüb-i mezbūreye işāret buyurulmuştur. Ve rūḥ ṣıfat-ı kelāma muḥtaṣṣ olduḡıçün nuṭḳ daḥı rūḥa muḥtaṣṣ olup (31) nefis daḥı biḥasebi’t-tecevvüz ve’l-i‘tibār cüz’-i rūḥ taḳdīr olunmaḡla nuṭḳ-ı nefis daḥı nuṭḳ-ı rūḥuñ fer‘ idür ve rūḥuñ kelāma sebeb-i iḥtiṣāṣı rūḥ

⁷⁹⁵ Nefis ve şeytān belādır, bunu gör. Erkek isen sen bu nefsini kâle alma. Peygamberlerin tamamı ondan uzaklaştılar ve işte bu yüzden temizlenip nūr oldular. Bil ki senin buradaki belân senin nefsendir ve sen bu yüzden her an hâr ve alçak konuma düşersin. Sen kendi şeytanınsın ve bu fânî dünyada kötülükler yaptığını bilmezsin. İçinde kâfir nefsi olduḡu için sen ona eşlik ettin. Sen köpekle yoldaşsın ve köpek yani nefsin sana yoldaştır, Allah’tan mağfiret dile ve ondan uzak dur. Şeytan’dan geç ve Raḥmân’ı talep et. Cânından geç ve cânânı iste. Ey güzel gönül! Sen cāna yoldaş ol ki ateşten kurtulasın. O zındandan kendini kurtar ve kendi varlığını birleştir. Tüm erler kendi putlarını kırdılar ve fânî sûretten kurtuldular. Sen de putunu kır ve korkak olma, söyle, ne zamana kadar deyrde kalacaksın? Takvâ ile bâtınını temîz tutarsan, Allah senî her şeyden arıtır. Elinden geldiḡi kadar peygamberler yoluna git, bilirsin peygamberler yolu şeriat demektir. Peygamberlerin tamamı burada mukîmdir ve din erlerinin hepsi buradadır. Mâdem ki hakîkatin tüm sırlarını öğrendin tarîkat erleri gibi adım at. (Cevherüzzât)

⁷⁹⁶ Hicr 29: Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman...

⁷⁹⁷ Nisa 4/171: “...Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhur...”

emrden (32) olduğudur. Emr ise bir kelâmdur ki emr itdüğü şey 'ün vücūdın taleb ider, binā 'en 'alā zālīk 'aql zuhūr itmedikçe hiṭāb-ı şer' daḥı teveccüh itmez, (33) zīrā rūḥ ile nefsi-insāniyyenün zuhūrına 'aql delīldür. İmdi benüm rūḥum! Ber-feḥvā-yı kerīme-i⁷⁹⁸ وَمَا يَغْفُلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ şān-ı rūḥu 'ārifler (34) te' aḳḳul iderler, nitekim dimişlerdür, nazm:

هر گه که در صفای رخ یار بنگرد
گردد همه جهان به حقیقت مصورش
چون باز در صفای دل خود نظر کند
بیند چو آفتاب رخ خوب دلبرش (35)⁷⁹⁹

Neşr: Āh ey dil-i hemrāh! Ol 'ārifān-ı āgāh, sāyirān-ı ilallāh olan şol 'āşīkān-ı velāyet-penāhlardur ki (36) nefsdan ve şifāt-ı nefsdan 'ubūr idüp ḥarem-serā-yı ḳalbe dāḥil olduklarında nūr-ı ḳalb ile 'ārif-i nefis olurlar ve ḳalbdan ve şifāt-ı ḳalbdan (37) 'ubūr itdüklerinde maḳām-ı sırra vāşıl olup 'ilm-i sırr ile 'ārif-i ḳalb olurlar ve sırdan 'ubūr itdüklerinde 'ālem-i rūḥa vāşıl olup nūr-ı rūḥla (38) 'ārif-i sırr olurlar ve rūḥdan 'ubūr itdüklerinde vāşıl-ı menzil-i ḥafī olup şevāhid-i Ḥaḳḳ-la 'ārif-i rūḥ olurlar ve menzil-i ḥafādan 'ubūr itdüklerinde vāşıl-ı sāḥil-i deryā-yı ḥaḳīḳat olup eşi' a-i envār-ı cemāl ile 'ārif-i ḥafī olurlar (39) ve tetābu'-i saṭevāt-ı tecelliyyāt-ı Celāl ile ene'iyet-i vücūddan daḥı 'ubūr itseler Ḥaḳḳ'ı Ḥaḳḳ-la 'ārif olup muvaḥḥid-i ḥaḳīḳī olurlar. Nazm:

عشق در پرده می نوازد ساز (40)
عاشقی کو که بشنود آواز؟
هر نفس نغمه‌ای دگر سازد
هر زمان زخمه‌ای کند آغاز
همه عالم صدای نغمه‌ی اوست (41)
که شنید این چنین صدای دراز؟

⁷⁹⁸ Ankebūt 29/43: "...Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar."

⁷⁹⁹ Yârin yüzündeki safâya baktığında tüm dünya gözünde musavver olur. Sonra, kendi gönlünün safâsına geri baktığında, yârinin güneş gibi güzel yüzünü görür. (İrâkî Dîvânı)

راز او از جهان برون افتاد
خود صدا کی نگاه دارد راز؟

[23b]

سر او از زبان هر ذره (1)
هم تو بشنو، که من نیم غماز⁸⁰⁰

Nesr: Pes ey ‘āşık-ı bî-çāre ve derd-i yār ile āvāre! ‘Acabā ten cāndan ve cān tenden (2) mestūr olmaduğın gördüñ mi? Ve haqıqat-ı insāniyye ne idügin bildüñ mi? Ve şe‘āşa‘-ı pertev-i envār ile dīde-i cāna cilā virdüñ mi? Ve mürşid-i rāh-ı tarıkatden müsta‘ār (3) olan kıssadan āğāz u encām-ı kārı haber alduñ mı? Ve sūziş-i āh ile ney-veş sīneñi şerha şerha kılduñ mı? İmdi kıssadan hişşe budur ki mādām ki sen dağı (4) ney gibi terk-i āb u gil itmeyesin pertev-i cānānı görimezsın ve rufaķā’-i hevādan cüdā düşmedikçe devlet-i ķurb-i mevlāyı bulımazsın ve şebbāz-ı dīdeyi (5) ğayr-bīnīden bend itmedikçe cemāl-i vaħdeti görimezsın ve āsümān-veş ser-efkende olmadıkça ‘arş gibi ser-efrāz olımazsın ve hevā-yı ‘ışķ-ı yār ile ķalbüñi (6) mehbiṭ-i envār-ı dīdār itmedikçe⁸⁰¹ إِنَّ رُوحَ الْكُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي sırrına ‘ārif olımazsın ve bī-zebānlık ile ihlāş-pīşe olmadıkça⁸⁰² من اخلص العبادة لله (7) اربعين صباحاً ظهرت ينابيع الحكمة على قلبه الى لسانه sārından sāķi-i esrār olımazsın. Ammā zıkr olunan şifāt-ı celīle ile berħurdār olsañ (8) her ne söyleseñ esrār-ı ma‘ānī-i kelām-ı ilāhī ve her ne beyān eyleseñ armağān-ı envār-ı pādīşāhī olur. Zīrā ‘avāriż-i vücūduñdan güzer idüp şu‘ūr-ı hestīden (9) bī-haber olmağla vücūd-ı mefķūdu mānend-i ney leb-i nāyīde zemzeme-endāz ve mişāl-i ķalem dest-i kātibde naķş-perdāz bulursın. Li’l-muħarririhi:

(10) Dilā ķalma ayaķlarda reh-i ma‘şūķa gel ser vir
Şerāb-ı ħubbı nüş eyle cenāh-ı himmete per vir
Hümā-yı evc-i ķurbet ol uçup bālā-yı vaħdetde
Süvār ol refref-i ‘ışķa k’olasın cümleden berter

⁸⁰⁰ Aşk perdede saz çalıyor, bu sesi duyacak âşık nerede? Aşk her an farklı bir nağme çalar ve her zaman bir zahme başlatır. Âlemin tamamı onun nağmesiyle dolu, kim böylesi güçlü bir nağme duydu ki? Onun sırrı dünyanın dışına çıktı; ses hiç sır tutabilir mi? Sen onun sırrını dünyadaki her zerreten duyu, çünkü ben sana laf taşıyacak değilim. (İrākī Dīvānı)

⁸⁰¹ Ruhü’l-kudüs gönlüme ilham etmiştir. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 231, nr. 707)

⁸⁰² Her kim ibadeti kırk sabah boyunca ihlas ile yaparsa kalbinde ve lisanında hikmet pınarları zuhur eder.

(11) Varup dergāhına yüz sür o *küntü kenzi mahfûmûn*

İşit lezzāt-ı vaşlından bu sim 'i rūḥa sükker vir

Muḥammed Muştafā nūrın dile tāk-ı mücevher kııl

Livā'-i ḥamd ile yūri iki 'ālemde ol mehter

(12) Diraḥt-ı ḳuds-i *levlāki* nihāl-i sırruña vaşl it

Ġuşūn-ı ma' rifet olup niçe ezhārla ber vir

Neşr: Pes ey birāder! Be-cān-ı berāber benüm kışşamı işidüp dürr-i girān-māye-i ḥişşeyi (13) mengüş-ı hūş itdünse, mücebiyle iş it ki rüy-ı dildār mir'āt-ı 'ışḳdan ğayrda pedidār olmaz.

Āh ey tālib-i ḥubb-i yār! Manşūr'a ḥaḳīḳat-ı 'ışḳ (14) ve ḥālāt-i 'āşıḳdan istifsār olunduḳda “Üç güne dek teraḳḳub idiñüz kim ğāyet-i 'ışḳ ve nihāyet-i 'āşıḳı temāşā kıılup istiḥbāra ḥācet ḳalmıya,” (15) buyurdu. Filḥaḳīḳa evvel gün Manşūr ber-dār, ikinci gün iḥrāk bi'n-nār, üçüncü gün ḥākisterini āb-ı Dicle ile sükker-vār ḥalt idüp (16) nā-bedidār itdiler. Pes her bir zerre-i ḥurşid-i ziyā ve her bir ḳatre-i deryā-nümāsından 'ışḳ budur deyü cevāb gelüp ḥaḳīḳat-ı ḥālī āşıkār itdi. (17) Kezālik ol künüz-ı rumüz-ı esrār, Mevlānā Ḥudāvendigār daḫı Manşūr-ı 'aḳlı ber-dār-ı 'ışḳ-ı yār ve ḥākister-i hestiyi endāḥte-i cüybār-ı vaşl-i dildār idüp (18) güftār-ı 'āşıḳ-ı zār vāridāt-ı ğaybiyye-i ilāhiyye ve ilḥāmāt-ı ḳudsiyye-i rabbāniyye olduğını iḥbār ve zebān-ı neyden ḥaḳīḳat-ı 'ışḳı iş'ār idüp buyururlar ki,

(19) [9-1] آتش است این بانگ نای و نیست باد

Bu nāyuñ bangı āteş-i sūzāndur, bād-ı serd-vezān degildür, imdi

[9-2] هر که این آتش ندارد نیست باد

(20) Her kim ki bu āteşi tutmaz yoğ olsun, ya'nī ene'iyet-i vücūddan el yusun ve ihtiyārını 'ışḳ eline virsün, andan şoñra ol daḫı şadā-yı (21) nāy ne maḳūle nār-ı sūzāndur görsün ve bād-ı hevā olmaduğın bilsün. Nitekim dimişlerdür, nazm:

Ḳo 'aḳlı vir elüñi 'ışḳ eline

(22) Kim ilte vādī-i imen iline

Senüñ bu varlığıñdur h̄ār u h̄āşāk
Gider yoldan buları cüst ü çālāk

Gidince sen gelür ol zāhir olur
(23) Bu şartıyla ki mazhar tāhir olur

Saña sensiz cemālin rüşen eyler
Kamu dikenlerüñi gülşen eyler

Mevāni^ç olmayınca aradan dūr
(24) Göñül evine düşmez pertev-i nūr

Neşr: Āh ey zemherīr-i ṭabī^ç atde yeḡ-pāre-i şehvet olan mehcūrān-ı bevādī-i fūrkat! Eger sizde ḡabūl-i ^çışka (25) liyākat olmayup cezebāt-ı hestī-süz ile ifnā^ç-i beşeriyyeti ihtiyār itmezseñüz bir gün riḡ-i şarşar-ı mevt-i ızırārī sizi nā-bedīdār idüp (26) belki ber-feḡvā-yı⁸⁰³ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا⁸⁰³ ḡayvāndan bed-ter ve cemād gibi ḡār ve aḡkar olursız. Gerekdür ki bir gün evvel hestī-i vücūdı ^çāteş-ı ^çışkla (27) nā-būd ḡılmaḡla bezl-i mechūd eylesesüz, zīrā tābiş-i ^çışk bir nār-ı muḡriḡadur ki her neyi bulsa yaḡar ve vücūddan eşer olmayup kendü rengine çeker. (28) Ne ḡüb dimişler: Rubā^ç i:

در عشق کسی قدم نهاد کش جان نیست

با جان بودن به عشق [در] سامان نیست

وامانده عشق را از آن درمان نیست

(29)⁸⁰⁴ انگشت به هرچه می نهی عشق آن نیست

Neşr: Hāşıl-ı kelām, derūnı ney gibi āteş-i ^çışka yanmış ve şıḡatullāha boyanmış olan ^çārif-i vāşıl ve mürşid-i (30) kāmil, Mevlānā Celāl-i deryā-dil, bu beyt-i şerīf ile şu ma^ç nāya işāret buyururlar ki: Ey sālīkān-ı rāḡ-ı muḡabbet! Maḡāl-i ehl-i kemāli hevā-yı nefis (31) ve muḡteżā-yı zānn u ḡayālden şudūr iden ḡil u ḡāl-i erbāb-ı cidāl gibi olmayup belki tavşīf-i ḡabīb-i zi'l-celāl olan وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (32) اِنْ هُوَ

⁸⁰³ İsrā 19/50: "(Şüphe mi var?) İster taş olun ister demir!"

⁸⁰⁴ Aynülkuzāt Hemedānī: Aşka canından geçmiş olan adım atar. Aşk yoluna girip hâlâ can taşımak bu yola uyulmamıştır demektir. Aşktan geri kalmış ve ulaşamamışlara neden çare bulunmaz bilir misin? Çünkü parmağınla gösterdiğin ve aşk sandığın her şey aşk değil.

⁸⁰⁵ ve kerīme-i ⁸⁰⁶ رَمَى اللهُ لَكِنَّهُ رَمَى الْإِلَهِ وَخِي يُوحَى ⁸⁰⁵ verāset-i kemāliyye-i ḥaḳīkat-i Muḥammediyye ile zāhir ve şūret-i berzahīyye-i rubūbiyyet ile (33) zāhir olmağla levākıṭ-ı sevākıṭ-ı ḥubbāt-ı sūnbūlāt-ı beyādir-i bevādir-i risāletden neş'et itdügi cihetden aşhāb-ı irādet gūş-ı hūşların (34) kelimāt-ı kudsiyyelerine ve merāyā-yı ḳalblerin vāridāt-ı ünsiyyelerine tevcīḥ itdüklerinde cūnbūş-i deryā-yı ḥubb-i ilāhīden temevvüc eyleyen efvāc-ı envār-ı tecelliyāt-ı (35) nā-mütenāhī ile ednās-i zulumāt-ı keşerātndan mu'arrā ve āfitāb-ı muşaffā gibi mücellā olup āsūmān-veş ḥurūş ve deryā-veş cūşa gelüp nāmūs-ı (36) ene'iyyeti temzīḳ ve ḥarḳ iderler ve nūr-ı beyāz-ı muṭlaḳ olurlar ve mevlevī-i ma'nevīler olup vecd u ḥālāt ile dönerler ve muḳtezā-yı cezebāt ile (37) āh-ı ciger-sūz idüp ḥayāl-i fānūs gibi yanarlar. Nice yanup tütmesünler ki cihān u cihāniyān u zemīn u āsūmān u 'arşiyān u ferşiyān (38) u ān u zamān cūnbūş-i 'ışḳla gerdişde olup ḥattā,

آتش عشق است کاندن نی فتاد [10-1]

Āteş-i 'ışḳdur ki derūn-ı nāya düşdi ve tābiş-i (39) derd-i iştiyāḳla ṭutuşdı,

آتش عشق است کاندن می فتاد [10-2]

Āteş-i 'ışḳdur ki meye düşdi ve ḥurūşa gelüp döküldi ṭaşdı ve hemçünān (40) meczūbān-ı ilāhīnūñ lisānlarında olan cūnbūş-i sūziş-i 'ışḳ-ı rabbānī ve derūnlarındaki cūşiş-i tābiş-i cezbe-i raḥmānīdür ki ber vefḳ-ı, mışrā'

وللارض من كاس الكرام نصيب⁸⁰⁷ (41)

neşr: ser ber zemīn-i irādet iden sālīkān-ı ṭarīḳat, ol sākıyān-ı bezm-i vaḥdetūñ aḳdāḥ-ı ḥurūf-ı güftār-la [24a] (1) idāre itdükleri raḥīḳ-ı raḳrāḳ-ı ma'rifetden cūr' a-nūşān-ı muḥabbet olduklarında, nazm:

چو آشامیدم آن پیمانہ را پاک

در افتادم ز مستی بر سر خاک⁸⁰⁸

⁸⁰⁵ Necm 53/3-4: O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

⁸⁰⁶ Enfāl 8/17: "...Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı..."

⁸⁰⁷ Kerim ve cömert olanların kadehinden yerin nasibi vardır.

⁸⁰⁸ O kadehi kafama dikince sarhoşluktan yere düştüm.

(2) deyüp kayd-i hestîden hâlâş olurlar. Nazm:

زهى شراب و زهى سوزش و زهى مستى

زهى عطا و زهى مَنّت و زهى احسان

ز شرب عشق تو مستيم همچو آتش تيز

زهى حلاوت باده زهى حرارت جان⁸⁰⁹ (3)

Neşr: Āh her kim ki bu bādenüñ cür‘ asından mest-şikeste ve rişte-i hıredi güseste ve şu‘ ür-ı hestîden bāz-reste (4) olsa, mısrā‘ :

نغمه‌ی بلبل سرمست بیان عشق است⁸¹⁰

neşr: maẓmūnınca güft ü şenîdi ‘ ışk olup bir deryāya ğarķ olur ki pāyānı yoķ ve bir zencîre bend (5) olur ki āzādı yoķ. Pes ol ‘ āşık-ı pūr-derd bu vechle müstaġraķ-ı vecd olduķda vecdüñ nihāyeti vücūd olur ve cemāl-i ‘ ışk bu yüzden (6) cilve-nümā olıcaķ vücūd-ı mefkūd-ı ‘ āşık maħz ‘ ışkdan ‘ ibāret olup dil-i pūr-nūru felek-i muħabbetüñ āfitāb-ı haķīķati olur ve ħubb-i zātı (7) ber-feħvā-yı⁸¹¹ واصطَبَعْتُكَ لِنَفْسِي bilā vāşıta ol ferd-i ekmelüñ ħalbine pertev-endāz-ı tecellî ve mebdē-ı muħabbet-i ezeli olmaġla cümle eşyāya ħareket ve bî-ķarārî-i (8) muħabbet-i mezbūrenüñ ‘ ukūs-ı tābişinden sārî ve āb-ı zülāl-i ma‘ rifet-i bārî anuñ ‘ ayn-ı serinden cārî ve sermāye-i irtikā’-i medāric-i kemālāt-i (9) pāydārî anuñ ‘ atıyye-i gencîne-i envārı olup belki evc-i eflākdan ħazîz-i ħāke ve māh u āfitāb u āteş u āb u bād u türābdan ħas u ħāşāke (10) ve ħurūş-ı neyden cūşiş-i meye gelince ol āfitāb-ı ‘ ışkuñ pertev-i envārına ġarīķ ve derd-i iştiyākına ħarīķ olmuşlardır. İmdi ey dil-i ġāfil! (11) Dîde-i fikretten perde-i ġafleti izālet idüp ol āfitāb-ı haķīķatuñ pertev-i muħabbetiyle vücūd-pezîr olduġuñ bil ve gül-zār-ı nîstîye (12) ‘ arız olan jāle-i hestîyi işrāk-ı tecelliyāt-la maħv ve muẓmaħil ķıl, bu ħod ma‘ lūmdur ki, mısrā‘ :

Zerrenüñ olmaz vücūdu bî-vücūdu āfitāb

(13) Pes kayd-i vücūd-ı mevħūm seni kimüñ civārından mehcūr itdüġin fehm itdüñ ise derd-i iştiyākla yan yaķıl ve ney gibi zārî ķıl, zîrā

⁸⁰⁹ Ne güzel şarap, ne güzel aşk ve ne hoş sarhoşluk! Ze güzel baġışlayış, ne hış minnet ve ne güzel ihsân! Senin aşıkı kafaya diktüğimiz için ateş gibi sarhoşuz! Bu şarabın tatlılığı ne güzel, canın harâreti ne hoş!

⁸¹⁰ Sermest bülbülün naġmesi aşkın beyanıdır.

⁸¹¹ Tâ-Hâ 20/41: "Ben seni kendim için seçtim."

نی حریف هر که از یاری برید [11-1] (14)

Ney her ol kimsenüñ harīfidür ki bir yārdan kesildi, pes derd-i firākla mübtelâ kendüye münāsib bir yār-ı (15) bā-vefâ bulmağla derd-i iştiyākı söyledükde,

پرده هایش پرده های ما درید [11-2]

Anuñ perdeleri bizüm perdelerimizi ħark itdi. (16) İnşâf ile im‘ân-ı nazar olunsa,

همچو نی زهری و تریاکی که دید؟ [12-1]

Ney gibi zehr u tiryāk kim gördi?

همچو نی دمساز و مشتاقی که دید؟ [12-2]

(17) Ney gibi bir dem-sāz u müştākı kim gördi? Zīrā bir turfe ma‘cūndur ki ehl-i hevāya semm-i helāhil ve erbāb-ı velāya tiryāk-ı ekber ve şifā-yı ‘ācildür. (18) Āh ey müştāk-ı cemāl-i envār-ı *Meşnevî!* Kāşifü’l-esrār Mevlānā Ĥudāvendigār bu ebyāt-ı şerīfe ile nağme-perdāz olduğda dem-sāz u müştāka (19) ‘aceb maḳamāt gösterdi, cümleden biri merātib-i semā‘ ve ehlini beyān buyurdi, zīrā nāyı bir şey’den müste‘ār tutmıyup kendü ḫaḳīḳati (20) üzre ma‘nī virilürse istimā‘-ı nağemāt-ı ney şol ‘āşīḳān-ı ilāhīnüñ ḫaḳḳıdır ki egerçi merāyā-yı dilleri mehbiḫ-i envār-ı tecelliyāt olmışdur, (21) velākin henüz eşer-i hestī fenā’-i maḫẓ olmamağla televvünāt-ı beşeriyeden ba‘zı ‘avāriẓ-i keşerāt aḫyānen rū-pūş-ı cezebāt olup ‘ışḳ ise (22) ‘āşīḳuñ sebab-i ḫayātı olduğ cihetden keyfiyyet-i ma‘hūde kemāl-i tābla mevcūde olmadıḳça kendüyi ḫaste ve şikeste görüp ‘avāriẓ-i keşerātı (23) ref‘ u izāleye bir çāre talebinde iken nāgehān bir şūret-i ḫūb ve şadā-yı mergūb veyāḫud güftār-ı ehl-i ḳulūb sem‘ine zemzeme-endāz-ı (24) nağemāt olduğda silsile-cünbān-ı muḫabbet olup nefehāt-ı ‘anber-fevehātı rū-pūş-ı tecelliyāt olan ‘avāriẓ-i beşeriyeti ref‘ idüp neyde (25) olan perdeler perd[e]hā-yı keşreti ḳam‘ ider ve ol eşnāda ‘āşīḳ-ı şeydā nevāfil-i tevācūd ile ḳurb-i ferā’z-i vecde teveccūh idüp gönle vārur (26) ve semā‘-ı vūşūl-ı vecde vāsıta olmağla semā‘-ı ney añā tiryāk olur ve tevācūd ile vecd meyānında fark budur ki ‘ināyet-i Ḥaḳ’dan ḳalb-i ‘āşīḳa (27) nāgehānī bir cezbe-i

rahmānī pertev idüp kerīme-i ⁸¹² صَعِبًا مَوْسَى وَخَرَّ مُوسَى صَعِبًا sırrınıñ müşāhedesiyle ihtiyārı gidüp (28) vecde gelür. Pes vücūd-ı vecd cānib-i Haq’dan da’vet ve cezbe dağı bu ma’nadan ‘ibaretdür. Tevācüd ise vech-i meşrūh üzre nağemāt-ı (29) hūb-āvāz ve nāliš ü niyāz ve zıkrullāh ve ism-i Hū ile envā’-ı sūz u güdāz huşūle getürüp vecde vuşūli talebdür ki ešnā-yı talebde fetḥ-i bāb (30) maṭlūb olur ve cezebāt-ı rahmāniyye şu’ūr ve lā-şu’ūrı rubūde kılup deryā-yı zevkde ğarq ve nā-peydā olur. Pes tevācüdün nihāyeti (31) vecd ve vecdün ğāyeti vücūd olur ve aḥkām-ı ṭarīkatde beyne’l-āğyār izhār-ı tevācüd ḥarāmdur velākin çeşm-i āğyārdan mestūr, belki gūş-ı aḥyārdan (32) dūr ve zāviye-i ḥalvet ve gūşe-i vaḥdetde cilā-yı küdüret-i beşeriyet için erbāb-ı sülūke tevācüd vācibdür ve hem-derd olan iḥvān-ı (33) ṭarīkat ile cem’ olup taşfiye-i derūna iştiğāl vaqtinde tevācüd ile birbirine teba’iyyet mürşidān-ı ṭarīkatden kalmış sünnetdür. Pes tevācüde (34) zamān u mekān ve belki iḥvān dağı lāzımdur ki birbiriyle kuvvet bulup ⁸¹³ الجماعة رحمة sırrını görelere ve birbirini cism-i ma’düde cān-ı vāhid (35) ve yār-ı muvāfiq ve mütteḥid bulup mısrā’ :

پرده‌های پرده‌های ما درید

nüktesin bileler. Vecde ise zamān u mekān olmaz ve iktizā’-ı vecd ile (36) āğyār beyinde bir ḥareket vāki’ olsa ma’zūr olur. Ammā şu’ūra geldikde ol ḥareketden der-ḥāl ferāğat itmese memkürdür ve beyne’l-iḥvān (37) baña pür-şevk disünler niyyeti ile tevācüde ‘azīmet itse riyā şüretidür, riyā ise nifākı ve nifāq şirki müstelzemdür, zīrā ol ḥāṭire ve iktizā (38) nefs-i mekkāreden hüveydā olmuşdur, pes her birinün iktizāsınıñ ‘illeti tecessüs olunsa ḥīle-i nefs bedīdār ve leben-i şebāda olan mū-yı siyāh gibi (39) āşikār olur ve zıkr olunan aṭvār, seyr-i vasaṭda olan ‘āşıklarun aḥvālidür, yoḥsa erbāb-ı fenā katında semā’ ve ‘adem-i semā’ mütesāvīdür, (40) nitekim seyyide’ṭ-ṭāyife, Cüneyd-i Bağdādī ḳuddise sırruhudan erbāb-ı vecd u semā’ su’āl idüp “Ey sāki-i şerāb-ı vaşlat! Bu cür’a-nūşān-ı muḥabbet (41) ḥalka-bend-i cem’iyyet olup ğalebe-i ‘ışkla ıztırārī raqş u ḥareket iderüz ve şem’-i şevkı sizün āteş-i ‘ışkuñızdan yaḳaruz, me’a hāzā bizüm gibi sizde [24b] (1) ḥareket görmezüz didiklerinde, ⁸¹⁴ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ kerimesiyle cevāb virüp ḥareket ve sükūnları mütesāvī olduğına (2) işāret buyurmışlar. Zīrā evcāt-ı

⁸¹² A’raf 7/143: “...Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü...”

⁸¹³ Cemaatte rahmet vardır.

⁸¹⁴ Neml 27/88: Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.

fenāya i‘tilā iden bekā ba‘de’l-fenā aşhābına şahv me‘a’l-bekā çehre-güşā olmağla vaḥdetlerine keşret ve keşretlerine (3) vaḥdet müzāhime virmeyüp televvünātdan ḥalāş olurlar ve cevāriḥ-i zāhirelerin umūr-ı dünyeviyyede isti‘māl itseler, ber-feḥvā-yı ⁸¹⁵ وَلَا يَبِيعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ ⁸¹⁵ رجالاً لَا تُلْهِمُهُمْ تِجَارَةً (4) nufūs-ı kudsıyye-i muṭma‘inne bir nefes ḥarem-serā-yı vaḥdetden ser-berāverde olmaz ve ḥareket ve sükūnları müşāhede-i cemāl-i eḥadiyyetden anları (5) işğāl itmez. Maḳām-ı bekā ba‘de’l-fenā ṭavr-ı ‘aḳldan dūrdur. Ebū Sa‘īd el-Ḥarrāz ḳaddesallāhu sırrehu ne ḥūb dimişdür. şı‘r:

الوجد يطرب من في الوجد راحته

والوجود عند وجود الحق مفقود (6)

قد كان يطربني وجلي فاذهلني

عن رؤية الوجد من بالوجد مقصود ⁸¹⁶

Neşr: Menḳūldur ki Ebū Sa‘īd Ebu’l-ḥayr ḳuddise sırrehu- (7) u’l-aḥardan “Ehlullāh kimlerdür?” deyü istifsār itdiler, “Nāsla muḥtelit ve bey‘ u şirā ile mü’telif iken yek laḥza Ḥudā’dan ğāfil olmayanlardur.” buyurdılar. (8) “Taşavvuf nedür?” didiler, “Cümle dānişi ferāmūş ḳılmaḳ ve terk-i ḳil u ḳāl ile Ḥaḳ’dan ne gelürse cānla ḳabūl idüp rızāya teslīm olmaḳdur, bende ile Ḥudā (9) beyninde ḥicāb olan zemīn u āsumān degildür, belki pindār-ı nefsdür, ⁸¹⁷ از میان برگیر و به خداوند رس ⁸¹⁷ Pes ey ṭālib-i ‘ışḳ ve rāğıb-ı zevḳ! (10) Ney kimüñ ḥarīfidür bildüñ mi? Anuñ ḥarīfidür ki ḳal‘-i bend-i pindār ve ḳaṭ‘-ı ḳayd-ı hestī-i nā-pāyidār idüp kendü gibi müştāḳ-ı rüy-ı dildār ola.

Āh ey sālik-i (11) rāh-ı ṭarīkat! Mülāzimān-ı meyḥāne-i muḥabbet olanlar gönül gözetmekle me’mūr iken medhūşān-ı şerāb-ı tecellī-i aḥadiyyet ve ser-endāzān-ı mürāḳaba-i vaḥdet (12) olan sermedī sermestleri gönül gözedür, anuñçün ⁸¹⁸ الرجال كالجمال ⁸¹⁸ dinilür. İmdī sālikān-ı rāh-ı irādet olan ṭālibān-ı muḥabbet pūte-i mücāhedede (13) niçe kerre eriyüp ḳāl olmaḳ gerekdür ki bu maḳām-ı ḳurb-ı “ev

⁸¹⁵ Nur 24/37: (36-37) Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler...

⁸¹⁶ Vecd, rahatımı bulduğu zât ile coşar. Varlık, hak var iken yok olur. Vecdim beni coştururdu, şimdi ise hayrete düşürdü. Vecd ile maksûd olan vecdî gördüğüm zaman.

⁸¹⁷ (Nefsi) ortadan kaldır ve Allah'a var.

⁸¹⁸ Erler dağ gibidirler.

ednā”ya vara. Ve ⁸¹⁹ موتوا قبل ان تموتوا ne ma‘ nīdür bile. Āh ey cür‘ ā-nūşān-ı mevt-i ihtiyārī!
(14) Mevte-i mezbūre ḥod ahlāk-ı rediyyeden teḥalluşdur. Ahlāk-ı bed ise Ḥaḳ’dan ḡafletdür. Yoḥsa mücerred tevāzu‘ ve meskenet ve dūstāne luḫf ve mülāyemet **(15)** ve izhār-ı beşāşet berā-yı ḥüsn-i zindegānī-i me‘ al-ḥalk olan cihāniyān ḥulḳıdır, pes ḥaḳīḳat-ı ḥulḳ Ḥaḳḳ ile mu‘ānesetdür, nitekim Sulṭān Veled *İbtidā-nāme*’de **(16)** bu ma‘ nāya işāret buyurmışlardır. Beyt:

خلق نیکو به حق موانست است

اینچنین خلق از مجانست است

دائم از صدق و عشق بالیدن

روز و شب ز اشتیاق نالیدن ⁸²⁰ **(17)**

neşr: Ve mücāhedāt ve riyāzāt mücerred zāviye-i ḥucerātda min ḥayşü’l-‘ādāt olan şūret-i şavm u şalāt olmıyup **(18)** belki nefy-i ḥavāṭır-ı dünyeviyye ve def‘-i hevācis-i şeyṭāniyye ve nefşāniyye ve belki ref‘-i ḥavāṭır-ı melekiyyeye bezl-i ḳudret ve muḥabbetullāhdan ‘ibāret olan ḥāṭır-ı **(19)** raḥmānī zuhūruna teveccüh ve himmet ile rūḥ-ı ‘ibādāt müşāhedātına dīde-i başiret ele getürmekdür. Pes ḥavāṭır dört kısma münḳasim olmaḡla kümmel-i sālīfe **(20)** ta‘rif-i ḥāṭır ve taḳşim-i ḥavāṭırda buyurmışlar ki:

الخاطر وارد يخطر بالقلب نازلا من باطنه المسمى بالسّر الى ظاهره المسمى بالصّدر و يقال الخاطر (21) ايضا لانه محلّ خطوره و كلّ خاطر يرد بمصاحبة ما يتعلّق بالسّر من محبة الله و النفس و الدنيا و العقبى عند ظهوره فلذلك انقسمت الخواطر (22) الى خاطر الحق و النفس و الشّيطان و الملك.⁸²¹

Ya‘nī sırr-ı sālīkde ḥubb-i ilāhī zuhūruyla ḳuvā-yı cismāniyye ve rūḥāniyyede kemāl-i sükūnet ḥuşūle gelse ol ḥinde **(23)** ḳalb-i sālīk tecelliyāt-ı cemāl-i vaḥdet ile kemāl-i şafvet bulur ve aña ḥāṭır-ı raḥmānī tesmiye olunur. Ve ḳaçan kim muḥabbet-i nefş ü dünyā zuhūr idüp ḳuvā-yı cismāniyyeye **(24)** ḡālibe olsa ḥāṭır-ı nefşānī ve şūret-i şehvet ve şekl-i ma‘ şiyetde nümāyiş ḳılsa ḥāṭır-ı şeyṭānī ta‘bīr olunur ve ḥubb-i āḥiret zāhir olup ḳuvā-yı **(25)** ruḥāniyyeye ḡalebe ve şūret-i

⁸¹⁹ Ölmeden evvel ölünüz. (*Keşfü’l-Hafâ*, II, s.291, nr. 2669).

⁸²⁰ İyi huy, Hak ile muvânesetle olur ve böylesi huy, aynı cinsten olmaktan dolayıdır: sürekli aşk ve sadâkattan büyüme ve gece gündüz iştiyâk ile inlemek.

⁸²¹ “Hâtır” kalbin sır isimlendirilen batın kısmından sadır diye isimlendirilen zahir kısmına inen bir şeydir. Kalbe de iniş yeri olduğu için hatır da denir. Kalbe inen her hatır beraberinde Allah sevgisi, nefis, dünya, ahiret gibi meselelere dair bir sırda iner. Bundan dolayı hatırlar hak hatırı, nefis hatırı, şeytan ve melek hatırı olarak ayrılır.

tā' ātda bedīdār olsa aña hātır-ı melekī ta' bīr olunur. Ya' nī sālikūñ tā' ātda hātırası mukābeledede tevaḳḳu'-ı mücāzāt (26) ve cennāt-ı ef' āle duḥūl ile hūr-ı 'īyne muvāşalāt ve nefsuñ müştehiyātı olan temettu' āt ile tena' 'umāt ola ve bundan mā- 'adā vaşf olunan (27) cennāt-ı şifāt ve zāt-ı derecātına irtikāya himmet itmeyüp tālib-i ḥubb-i zātī olmaya ve erbāb-ı ḳurubātdan olmaḳ dā' iyesin itmeyüp ḥarem-serā-yı (28) vaḥdetde visāde-i müdānāta ittikā iden ḥicle-nişinān-ı hüviyyetüñ ḳatında dārü'l-ḥuld-i dīdārdan ḡayrınıñ ḳadr u ḳıymeti olmaduḡın bilmeye ve ol 'anādil-i (29) ḥoş-elḥān-ı ḳuds ney-veş nālān olup gülistān-ı ünsde kimüñ ḥarīfleri olduḳların tefekkür itmeye ve āşiyān-ı rāzda naḡme-perdāz olduḳları (30) bu şi'r-i cilve-sāzuñ terennümāt-ı niyāzına gūş-bāz olmaya. Nazm:

ما که دردی کشان خمّاریم
جام جم در نظر نمی آریم

(31) گشته در فکر دوست مستغرق

وز دو عالم فراغتی داریم

گر به جنت تجلی ای نکند
از نعم بهشت بیزاریم

(32) ور در آتش رویم همچو خلیل

با خیالش درون گلزاریم⁸²²

Neşr: Āh ey tālib-i hüviyyet ve fānī ez eniyyet! Eger nāyī ney meşābesinde (33) ālet-i Ḥaḳ ve ḡarḳ-ı şuhūd-ı vücūd-ı muṭlaḳ olan mürşidān-ı ḥızr-ferr veyāḥud leb-i nāyīde olan ney gibi dest-i terbiye-i pīre min külli'l-vücūh teslīm-i irādet (34) iden rehberden müste'ār olursa ma' nāsı böyle i' tibār olunur ki erbāb-ı fenādan birisi ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳ'a tālib bir rāḡib-ı a' lā-meṭālibi rāh-ı muḥabbete (35) irşād ve hidāyet dilese aña vācibdür ki ol tālibüñ cümle zellātına tövbe vire ve kendüye yār-ı pāyidār zann eyledüḡi dünyā'-ı deniyye ve müstelezzāt-ı cismāniyye (36) ve müşteheyāt-ı nefşāniyye ve muḳteziyāt-ı ṭabī' iyye, elḥāşıl cemī' -i ümniyye ve belki ḥucub-i ḥubb-i zātī olan ḥuzūzāt-ı uḫreviyyeden daḡı tecrīd-i ser ve tefrīd-i fikr (37) ṭarīḳini

⁸²² Biz şarabı tortusuna kadar kafasına diken sarhoşlarız, Cem'in kadehine bakmayız bile. Biz dostun düşüncesinde gark olmuş ve iki âlemden ferâgat etmişiz. O, cennette tecellî etmeyecekse cennetteki nimetlerden nefret ederiz. Veya, Halîl gibi ateşe atılsak bile, O'nun hayali ile gül bahçesinde gibiyiz.

gösterüp haq üzere terbiye eyleye ki hattâ t̄alib-i şādık dağı bī-gıll u gış cenāb-ı Haq̄q'a teveccühe müste'idd ola ve hezār şevk ile mir'āt-ı (38) qalbini envār-ı bāriqāt-i pīr-i tarīqate tevcih ve hūlūş ve şıdık ile cān ve tenini t̄abīb-i muḥabbete teslīm idüp kendü aradan çıka. Pes mazhar-ı feyż-i (39) aqdes olan mürşid-i kāmil veyāḥud rehber olan şāf-dil-i t̄alib-i bī-gılli z̄ikr olunduğı üzere ney gibi kendülere dem-sāz buldukları ḥinde (40) nefḥ-i envār-i cezebāt ile müfız-i sermedī-i ḥayāt olurlar. Ve çün ki dil-i t̄alibe nūr-ı feyż-i muḥabbet pertev-endāz-ı 'ināyet ola, der-ḥāl verziş-i (41) 'ışkuñ eşer-i keyfiyyet-i ma'ḥüdesi nümāyān ve ruḥ-i zerd-ālūdı verd-i aḥmer gibi ḥandān olup vech-i müniri kevkeb-i dürrī gibi leme'an ider. [25a] (1) pes t̄alibūñ mürebbisi mürşid bi-nefsihi olmayup taraf-ı pīrden t̄alibi irşāde me'mūr olan rehber ise aña vācibdür ki ol ḥâlde dil-i t̄alibde dirāḥşān (2) olan nūr-ı ḥaḳīqat-ı Muḥammediyye min ḥayşū'l-verāseti'l-kemāliyye, meşriq-ı mürşidden bürüz itdüğün tefhīm eyleye ki t̄alib dağı ešnā'-i niyāzda ber-vefık-ı (3) قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرٌ⁸²³ ka' be-i ḥaḳīqīye istiḳbāl-i tām̄m eyleye, zīrā mürşid cām-ı cemāl-nümā-yı 'ışık u muḥabbetdür, be-her ḥāl hūlūş-ı bāl ile müteveccih olanlara (4) eşer-i nūr-ı ḥubb-i lā-yezāl cilve-endāz-ı cemāl olup feyyāzda buḥl olmaz. Ve bu ḥāl mürşidūñ ḥāşiyet-i kemālātinden olup rehberūñ ifāza-i envārda (5) medḥali olmaz, nihāyet-i mertebe pertev-i nūr-ı füyüzāt-ı pīre mişkāt ve mānend-i ney dem-sāz-ı nefḥa-zen-i tecelliyāt vāki' olmağla zūhūra gelen sūziş-i cezebāt-ı (6) nefehāt-ı qudsiyye-i 'anber-fevehāt pīr-i tarīqatūñ levāqıḥ-ı bāriqātıdır. Fe ammā 'ıyāzen billāhi te'ālā, rehber-i me'mūr ḥudā'-ı nefis ile memkūr ve kendünūñ vesāṭatine (7) mağrūr ve şerāb-ı hestī ile maḥmūr olup t̄alibde zūhūr iden eşer-i nūr benüm bezl-i mevḥūrumdur deyü bend-i pindāra giriftār olsa nağemāt-ı ney (8) aña tiryāk olmayup zehr-i iftirāk olur.

Ey nefis-i qallāş ve pindār-ı evbāş! Gāfil mebāş ki bu cā-yı mađıq-ı pūr-ḥāşda niçe rehzenlerūñ (9) kelleleri tırāş olup qurb-i bārgāh-ı Vedūd'dan maṭrūd olmışlardur, tā ki sen dağı 'ibret alup aña olan ḥaḳāret saña naşīhat ve anuñ (10) giriftār olduğı bend-i nekbet saña sebep-i devlet ola.

İmdi mürīd-i sa'id oldur ki ḥas u ḥāşāk-i pindārı āteş-i 'ışık-la yaqup kendü murādı ber-bād ola (11) ve cemāl-i murādı mir'āt-ı pīrde müşāhede kıla ve rüy-ı dili hevāsı kıblesinden dönderüp pīrūñ cemāli ka'besini kıble idine ve rıqıyyet-i pīrden

⁸²³ Bakara 2/144: "...(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir..."

(12) hergiz āzādī dilemeye ve rüy-ı niyāzı ‘atebe-i pīrden ğayra fersūde itmeyüp cümleden i‘rāz eyleye ve ‘izz u sa‘ādetini pīrūñ kendüyi qabūlünde (13) ve zell u şakāvetini reddinde bile ve nāşiye-i hestīye raqam-keş-i nīstī olup, nazm:

آن کس که در سرای نگاری است فارغ است
از باغ و بوستان و تماشای لاله زار⁸²⁴

(14) maẓmūnınca, āfītāb-ı vech-i pīrden ğayra tefriqa-i şu‘ūrdan fāriğ ola, ḥattā ney daḡı anuñ ḥarīfī olup kendüye dem-sāz idine. Ve bu daḡı münāsibdür ki (15) mışrā‘ :

پردههایش پردههای ما درید

neşr: mışrā‘ında olan perdelerden murād pīrān-ı ṭarīqatūñ şuver-i şahsiyyeleri ola. Zīrā reh-revān-ı ḥaḳīqatūñ (16) verziş-i cezbe ve perveriş-i nisbet-i bāṭınada qānūn-ı qarār-dādeleri budur ki her gāh ki iştigāle niyyet itseler, evvelā müntesib oldukları (17) pīrūñ şūret-i şahsiyyesini rişte-i ḥayāle bend iderler, pes pīrde olan te’şīr-i ḥarāret ve ma‘hūd-ı ehl-i zevq olan eşer-i keyfiyyet zuhūra (18) geldikde, mürīd-i peyveste qalbūñ perde-i hestīsini izāle idüp hergiz ol bend olduğı ḥayāl-i nūr-ı cemāl derūnundan ufūle varmaz (19) ve çeşm u gūş ve cümle kuvā ve hūş ile anuñ niğāhdāstı olup dāyimā mülāḥazadan ḥālī olmaz, zīrā ‘ulvī ve süflī mecmū‘-ı kāyināt (20) ḥaḳīqat-ı cāmi‘-a-i kemāliyye-i insāniyye ve anda idā‘ olunan laṭife-i rabbāniyyeden istifāza iderler ammā zinhār, mışrā‘

حلول و اتحاد اینجا محال است⁸²⁵

(21) qaziyyesinden ğaflet ile vehm-i nā-hemvār itmeyesin, ol zāt-ı muḳaddes ecsāma ḥulūlden münezzehdür velākin muḳaddimedede beyān olunduğı üzre,⁸²⁶ (22) laṭife-i rabbānī ile laḥm-i şanavberī-i insānī meyānında bir nisbet vāqī‘ olmuşdur ki şayqal-i tevḥīd ile taşfiye olunduğda merāyā-yı mücellāya cilve-endāz-ı ‘ukūs (23) olan envār-ı şumūsda ḥulūl taşavvuruna mecāl olmaduğı gibi mecālī-i mezbūrede daḡı taşavvur-ı ḥulūl muḥāldür, nitekim dimişlerdür: Nazm:

⁸²⁴ Sevgilisinin evinde olan biri için bağ, bostan ve lâle tarlasını seyretme hevesi olur mu hiç?

⁸²⁵ Burada hulūl ve ittihāt muḥāldir.

⁸²⁶ Bkz. 5b.

وحدتی گشته کفرتش طاری (24)

در همه ساری از همه عاری⁸²⁷

Nesr: Ammā ḥālet-i keyfiyyet-i bī-ḥodī müstemirr olduḡda ḥayāle bend olan şüret daḡı (25) müntefī olur velākin şahş-ı müteveccih kendülügiyle şüret-i şahşiyye-i pīri levḥ-i ḥayālden nefy itmek gerekdür, ḥattā duḡul ve ḥurūc-i nefese vākıf olup (26) nisbet-i ḥuzūr ma‘ allāhda nev‘ fütūr vāki‘ olmaya. Ḥattā evcāt-ı istiḡrākdan bir dereceye irtikā eyleye ki bī-tekellūf anuñ nigāhdāştı olup (27) nisbet-i mezbüre hemīşe ḡalbinde ber-ḡarār olmaḡla bi’z-zarūre şıfat-ı mezbūreyi izāleye ḡadir olmaya, ḡāḡ ola ki anı külliyyet ile kendülüğinden (28) alalar, ne kendüden ḡaberi ola ne maḡşūd-ı ḡalbinden. Ve çün ki bu ṡarīḡ ile şahv me‘ al-maḡve gele, nigāhdāştī-i nisbet-i mezbūreye muvaffaḡ olup (29) herḡiz ‘avāriḡ-i nefşāniyye aña yol bulmayup vaḡdetine keşret muzāheme virmez, nitekim dimişlerdür, ḡıṡ‘ a:

ḡر شود کون و مکان جمله حجاب رهشان

به توجه همه در پیش نظر بردارند (30)

همه جا با همه کس در همه حال و همه کار

باطن و ظاهر اگر فهم کنی با یارند⁸²⁸

nesr: Ve zıkr olunan merātib-i (31) seniyyeye irtikā ve medāric-i ‘aliyyeye i‘tilā, cenāḡ-ı necāḡ-ı himmet-i pīre teşebbüsden ḡayr ile olmaz. Ve mürīd-i müsteslimüñ sikke-i inḡıyādı vech-i meşrūḡ üzre (32) şahīḡü’l-‘ayār olduḡda ol şem‘-i cem‘-i şuttārdan müste‘ār olan ney anı kendüye dem-sāz ve hevā-dār ve yār-ı vefā-dār bulup kelimātı tiryāḡ olur (33) ammā ‘ıyāzen billāḡ emr-i pīre ‘adem-i imtişāl ile sū’-i i‘tikād ve aḡkām-ı ṡarīḡate ‘adem-i inḡıyād ile cādde-i şerī‘atden ḡāric ve dāḡil-i dāyire-i ilḡād olursa (34) kendüyi mürtezā-yı ‘ışḡa virmeyüp belki anı muḡtezā-yı nefş u hevāya ilḡā iderse, iḡtizā’-i mezbūr kendüye zehr olur veyāḡud zehr u (35) tiryāḡ ile Mevlānā Ḥudāvendigār esmā’-i mutezāddeden olan şıfat-ı ḡahr u luṡfū irāde ve bu ma‘ nāyı ifāde iderler ki ol ṡabīb-i ḡāzıḡ (36) ve ‘İsī-dem-i müşfiḡ mürīd-i

⁸²⁷ Kesrette vahdet ve vahdette kesrettedir, her şeyin içinde ama her şeyden sıyrılmıştır.

⁸²⁸ Kevn ve mekân onların yolunun örtüsü ve hicābı olsa da, onlar teveccühleriyle onları gözlerinin önünden kaldırır. Her yerde, her kesle, her durumda ve her işte onların batını ve zāhiri – sen idrāk edersen eḡer – Yār ile birliktedir.

şādıkını ber-fehvā-yı kerīme-i ⁸²⁹ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ 829 u gāh kahr u gāh luṭf ile (37) terbiye ider dimek ola. Beyt:

گر به شمشیر غمت کشته شوم باکی نیست

هر که شد کشته شمشیر غمت مغفور است ⁸³⁰

Nesr: Veyāḥud bu daḥı mümkündür ki neyden (38) murād Şems-i Tebrīzī ola, şu ma' nāya ki Şems-i Tebrīzī emr-i Ġavş ile gelüp Mevlānā Ḥudāvendigār'a rehber olduğda niçe dürlü imtiḥān ile terbiye (39) idüp ve cümle bildiklerin unutturup ve kerāmāt ve maḳāmātđan ḥubb-i zātīye māni' olan ḥucüb-i nūrāniden geçürüp ve yār-ı nā-muvāfiḳlardan (40) ayırup nefḥ-i cezebāt ile kendüye dem-sāz itmekle Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı mest-i medhūş ve ney gibi ḥurūş ve deryā-veş cūş eyledi (41) ve Şems-i Tebrīzī ḳuddise sırruhu bunuñ gibi tiryāḳ-ı ekber ve kibrīt-i aḥmer ve mānend-i ḳaṭarāt-ı nīsān aşđāf-ı ḳulūbda dürr-i ezher iken mār-cibillet [25b] (1) ve 'aḳreb-şıfat olan münkirīne semm-i helāhil ve zehr-i ḳātil olup ḳatline 'azīmet ittiler ve hemḥünān enbiyā ve mürselīn, ḥuşūşān ḥazret-i Ḥabīb-i Rabbū'l- 'ālemīn (2) 'aleyhimü'ş-şalevatullāhe ecma' in, ber-fehvā-yı ⁸³¹ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ 831 cihāniyānı derekāt-ı küfr u ṭuḡyān ve zulūmāt-ı bu'd u ḥizlāndan taḥrīc (3) ve derecāt-ı nūr-ı imān ve evcāt-ı iḳāna ta' rīc için meb' ūş olup ve şān-ı şerīflerinde فَدُ ⁸³² جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَشِيرَةٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ 832 (4) buyurılıp 'ämme-i nās daḥil-i ümmet-i da' vet iken küffār-ı bī-sa' ādet icābet itmeyüp inkār ve 'ādāvet itdikleriçün ber-fehvā-yı ⁸³³ إِنَّ لَفَى سَجِّينَ 833 (5) لَفَى سَجِّينَ 'azāb-ı elimde ḥālidīn oldılar. Ve zümre-i celīle-i mü'minīn da' vet-i enbiyā ve mürselīni icābet ve emr-i ilāhiye itā' at ile nāyil-i sa' ādet (6) olup ber-fehvā-yı ⁸³⁴ وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً 834 إِنَّ كِتَابَ الْإِنْبِرَارِ لَفَىٰ عَلَيْنَ 834 (7) ve raḥmet u hidāyet olup لَهُمْ جَنَّاتٌ ⁸³⁵ لَهُمْ جَنَّاتٌ ⁸³⁵ لِّمُؤْمِنِينَ 835 bi' şet-i enbiyā anlara sermāye-i sa' ādet (7) ve raḥmet u hidāyet olup ⁸³⁶ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ 836 tebşīr ve tekrīmi ile mükerrerem-i ḥarem-serā-yı ta' zīm oldılar. (8) *Meşnevi*.

⁸²⁹ Bakara 2/216: "...Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz..."

⁸³⁰ Gamının hançeriyle öldürüleceksem korkmam çünkü bu kılıçla ölen Allah tarafından affedilir.

⁸³¹ Enbiyā 21/107: (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

⁸³² Yunus 10/57: "...İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi..."

⁸³³ Mutaffifin 83/7: "...günahkârların yazısı, muhakkak "Siccîn"dedir."

⁸³⁴ Mutaffifin 83/18: "...(sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı "İlliyyûn"dadır."

⁸³⁵ Yunus 10/57: "...yol gösterici bir rehber ve rahmet..."

⁸³⁶ Buruc 85/11: "...onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte bu büyük başarıdır."

ای دریغ آن دیده‌ی کور و کبود

آفتابی اندرو ذره نمود⁸³⁷

ای بسا دولت که آید گاه گاه

پیش بی دولت بگردد او ز راه⁸³⁸

دفع⁸³⁹ این کوری به دست خلق نیست (9)

لیک اکرام طیبیان از هدی است

این طیبیان را به جان بنده شوید

تا به مشک و عنبر آکنده شوید⁸⁴⁰

من غلام موج آن دریای نور (10)

که چنین گوهر بر آرد در ظهور⁸⁴¹

یا غیاث المستغیثین اهدنا

لا افتخار بالعلوم و الغنا

لا تنغ قلبا هدیت بالکرم (11)

و اصرف السوء الذی خط القلم

بگذران از جان ما سوء القضا

وا میر ما را ز اخوان صفا

تلختر از فرقت تو هیچ نیست (12)

بی پناهت غیر بیچایب نیست⁸⁴²

⁸³⁷ Güneşi bir zerre kadar gören göze yazıklar olsun! T.M. III/2760; Y.K.M. III/2756

⁸³⁸ Bahtsızın karşısına zaman zaman nice ikballer çıkar da o yolunu çevirir. T.M. III/2763; Y.K.M. III/2759.

⁸³⁹ Yazmada: دست

⁸⁴⁰ Bu körlüğün giderilmesi yaratılmışların elinden değildir ancak tabiilerin ikramı hidayettendir. Bu tabiilere canla köle olun ki misk ve amberle dolup taşasınız. T.M. III/2733-34; Y.K.M. III/2729-30.

⁸⁴¹ Ben, ortaya böyle bir inci çıkaran o ışık denizinin dalgasının kölesiyim. T.M. I/3997; Y.K.M. I/3986.

⁸⁴² Ey yardım dileyenlerin yardımcısı, bizi doğru yola hidayet et. Bilgi ve zenginlikle övünülmez. Kereminle hidayete erdirdiğin kalbi saptırma, (takdir) kaleminin yazdığı kötülükleri bizden def et. Kötü kazaları canımızdan savuştur, bizi temiz kardeşlerden koparıp ayırma. Senden ayrı olmaktan daha acı hiçbir şey yok. Koruman olmadan, sıkıntı içinde kıvranıp durmaktan başka hiçbir şey yok. T.M. I/3911-3914; Y.K.M. I/3900-9003.

غیر تو هر چه خوش است و ناخوش است

آدمی سوز است و عین آتش است⁸⁴³

بندهی شهوت ندارد خود خلاص (13)

جز به فضل ایزد و انعام خاص⁸⁴⁴

بس کنم گر این سخن افرون شود

خود جگر چه بود که خارا خون شود⁸⁴⁵

(14) neşr: Āh ey derūn-ı ciğer-ḥūn!

ألا طال شوق الأبرار إلى لقاءني

وإني اليهم لأشدُّ شوقاً⁸⁴⁶

mışdāqınca ol muḳarrebān-ı bārgāh-ı sübhānī olan (15) ‘ārifān-ı rabbānī daḥı t̄alībān-ı ilāhīye t̄alibden ziyāde t̄aliblerdür velākin cān u cihāna bakmaz bir şadīḳ-ı demsāz ve nār-ı iştīyāḳa ḥarīḳ bir refīḳ-ı (16) ser-bāz isterler ki derd-i firāḳı deyüp derdleşeler ve ney gibi leb-ber-leb-i dem-sāz olup inleşeler, zīrā terk-i ser iden ‘āşīḳlara,

نی حدیث راه پر خون می کند [13-1] (17)

Ney rāh-ı pür-ḥūn ḥaberlerin rivāyet ider,

قصه های عشق مجنون می کند [13-2]

Ve ‘ışḳ-ı Mecnūn ḳışşalarını (18) ḥikāyet eyler, ya‘ nī, mīsrā‘ :

به منزلگاه عشق صد جان به یک جو⁸⁴⁷

neşr: maẓmūnınca rehberān-ı ṭarīḳat ve mürşidān-ı rāh-ı muḥabbet tecelliyāt-ı ḳahr ve celāl ile (19) her bir demde niçe biñ cān bī-ser u sāmān olan rāh-ı pür-ḥūn-ı derd u iştīyāḳı ve müşāhedāt-ı tecelliyāt-ı luṭf u cemāl ile vālih u sekrān (20) u mecnūn u

⁸⁴³ Hoş olsun veya olmasın, senden başka her şey insanı yakar ve ateşin ta kendisidir! T.M. I/3933; Y.K.M. I/3922.

⁸⁴⁴ Şehvete kul olanın Allah’ın fazlı ve özel ihsanları olmadıkça kurtuluşu yoktur. T.M. I/3829; Y.K.M. I/3818.

⁸⁴⁵ Söz artık keseyim, çünkü uzatmaya devam edersem değil ciğer, mermer bile kan kesilir. T.M. I/3832; Y.K.M. I/3821.

⁸⁴⁶ Ebrārın benimle buluşmaya özlemleri çok uzadı. Ben ise onlarla buluşmaya onlardan daha şevклиyim.

⁸⁴⁷ Aşk makâmında yüz can bir arpa tanesi kadar değersizdir.

ḥayrān olan ḥālāt-ı ‘uṣṣāķı beyān iderler ve rāh-ı vuṣlat mevt-i irādiye mevķūf olmağla, nazm:

سد ره جانست، جان ايتار کن

پس برفکن دیده و دیدار کن⁸⁴⁸ (21)

neṣr: dirler. Pes tālibān-ı vaṣl-i dil-dār olan ‘āṣıķān-ı dīdār-ı yār daḥı kıṣṣadan ḥaber-dār olduklarında, mıṣrā’ :

عاشقان را لحظه ای با جان چه کار؟⁸⁴⁹ (22)

deyüp zemzeme-perdāz-ı⁸⁵⁰ انا الذى امت فلم اولurlar. (23) Āh kim meydān-ı ‘ıṣķda ne ḳanlar dökölmiṣ ve ḥevgān-ı Őevķle ne baṣlar yuvalanmıṣdur, ḥesābını ma‘ṣūķdan ğayrı kim bilür ve rāh-ı ‘ıṣķda (24) terk-i ser itmeyen ḥaķıķat-ı ‘ıṣķdan ne ḥaber alur.

Ey serinde derd eṣeri olan birāder! Meydān-ı ‘ıṣķda terk-i ser iden serverlerden (25) ḥaydar-i kerrār-ı safder daḥı bu ma‘nādan ḥaber virüp انا الذى امت فلم⁸⁵¹ buyurup mevt-i iḥtiyār-inüñ (26) ‘āķıbeti ḥayāt-ı pāyidārī idügin bildürmiṣler, ya‘nī bu ma‘nāyı ifāde buyururlar ki eṣnā’-i sülükde mertebeden mertebeye ve neṣ’eden (27) neṣveye naķl olundum ve ḳabza-i cemālede olan seyf-i ḳahramān-ı celāl ile egerçi ḳatıl olundum lākin وَلَا تَحْسَبَنَّ الدِّينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا (28) بَلْ أَحْيَاءٌ feḥvā-yı kerīmi üzre mevt-e-i mezbüre baña ḥayāt-ı ebedī ve rāḥat-ı sermedī olup beden bendinden ḳurtuldum. (29) İmdi benüm rūḥum! Bu rāh-ı pür-ḥūnda ölmek bir olsa ḥod herkese āsān idi ammā müṣķil budur ki ‘āṣıķān-ı ilāhī her bir nefesde biñ cān virürler (30) ve her cān viriṣde biñ cān bulurlar. Felihāzā Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı *Mesnevī*’nün bir maḥallinde, beyt:

عاشقان را هر زمانی مردنی ست

⁸⁴⁸ Yolunu kesen Şey candır, canından vazgeç ve işte ondan sonra gözünü aç ve visale erdiğini gör. (Mantikuttayr)

⁸⁴⁹ Aṣıķlar (sevgili söz konusu olunca) bir an olsun bile cana iltifat edip değeri verirler mi?

⁸⁵⁰ Ey güvendiklerim! Beni öldürün. Muhakkak hayatım ölümümde dir.

Bu cümle Hallac Mansur’un cümlesidir ve Mevlānā bu mefhumu *Mesnevī*’de ve *Divān-ı Kebīr*’de defalarca kullanmıştır.

⁸⁵¹ Öldüren benim, öldürülsem de ölmem.

⁸⁵² Āl-i İmrān 3/169: Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.

مردن عشاق خود یک نوع نیست⁸⁵³ (31)

neşr: buyururlar. Fe ammā, mışrā' :

مرد باید این چنین اسرار را⁸⁵⁴

neşr: vefkince bu rāh-ı pür-ḥūn ve 'ışk-ı Mecnūn'a ser-nihāde olmağa (32) cān u baş
qalmaz ve sūd u ziyāna baqmaz. Bir merd-i merdān ve dilir-i meydān gerekdür ki,
beyt:

عاشق آتش در همه خرمن زند

اره بر فرقش نهند او تن زند⁸⁵⁵ (33)

neşr: beyti anuñ vaşf-ı şānı ola. Āh ey derd-i ser ile āvāre, bu ölmkden ḥavf u ḥaṭar
itmeyüp, nazm:

پای درنه همچو مردان و مترس (34)

درگذار از کفر و از ایمان مترس

چند ترسی؟ دست از طفلی بدار

باز شو چون شیرمردان⁸⁵⁶ پیش کار⁸⁵⁷

(35) mażmūnınca bu yolda terk-i ser idüp bir hüner eyle, terk-i ser ḥod hüner degül,
cān ile dilden güzer eyle ve maqşad-ı a'lā 'ışk-ı Mevlā idügün (36) bildiñse ol
ḥurşid-i velā kankı maṭla'dan çihre-güşā olursa mir'āt-ı mücellāyı muqābil tutup
cām-ı cemāl-nümā eyle ve 'atebe-i 'ulyāsında bende-i (37) ḥāk-fersā olup mekmen-i
hevā-yı nefsd e iḥtifā iden ḡayelān-ı vehm u ḥayāle iḳtifā ile cānuñı siccin-i bu'd u
ḥizlāna ilkā itme ve Ḥāfız' uñ beyt:

فضول نفس حکایت بسی کند ساقی (38)

تو کار خود مده از دست و می به ساغر کن⁸⁵⁸

⁸⁵³ Âşıklara ölmek var. Âşıkların ölümü bir çeşit değildir. T. M. III/3836; Y.K.M. III/3826

⁸⁵⁴ Böylesi sırları tutmak için (hakîkî) er olmak gerek. (Mantikuttayr)

⁸⁵⁵ Aşık, harmanını ve varını yoğunu ateşe verir, kafasına testere dayasalar bile gıkı çıkmaz. (Mantikuttayr)

⁸⁵⁶ Yazmada: پیرمردان

⁸⁵⁷ Erler gibi adımını ileri at, imândan da küfürden de geç ve korkma. Ne zamana kadar korkacaksın? Çocukluğu bırak, arslan adamlar gibi işe giriş. (Mantikuttayr)

neşr: hırzını hamāyil-bend idüp bedrika-i ‘ışk delâlet (39) itdüğü tarîk-ı hidâyetden zâyil olma, yoğsa kendülerin ‘âkil vehm iden gâfillerüñ sözün isgâ iderseñ hayfâ vü dırîgâ ki, mışrâ‘ :

(40) Şoñ ucunda bil olırsarsın hacil

Neşr: Zîrâ ‘ıķâl-i ‘aql ile pā-beste ve hevā-yı nefis ile ser-geşte olan güm-geşteler enbiyâ vü evliyâya ber-mışdâķ-ı (41) ⁸⁵⁹ گāh mecnûn u gāh sâhîr, gāh bāyir, gāh hāyir dirler. Ammā haberleri yoķdur ki لا يكمل ايمان العبد حتى يقول الناس انه ⁸⁶⁰ [26a] (1) hadîş-i şerîfi anlaruñ kemâl-i imān ve iķānlarına ‘avāmü’n-nās mecnûn ve sâhîr didükleri şāhiddür deyü ta‘rîf buyurur, yoğsa hāşâ ki ol defāyin-i esrār (2) ve huzāyin-i envār mecnûn ve sâhîr olalar. Velākin zulmet, zıdd-ı nūr olmağla zulümāt-ı esfel-i ṭabî‘at ve derekāt-ı cehl u gâfletde pür-küdüret olan (3) erāzil ve edānî anları kendülere muhālîf görüp الأرواح جنود مجنونة ما تعرف منها اختلف وما تناكر منها ⁸⁶¹ fehvāsınca ‘adem-i mücānesetleri (4) olmağla ihtilāf u inkār ve bu maķûle güftār-ı nā-hemvār iderler, ne dirlerse disünler beyt:

زهرها هرچند زهری می کند

زود تریاقتشان بر می کند ⁸⁶²

(5) vefķınca münkirlerin zehri dost ‘ışķına anlara sükkerden ahlâ gelür. Zîrâ evliyâ’-i aşfiyâ, vārişān-ı enbiyâ olmağla ber vefķ-ı ⁸⁶³ انّ البلاءُ موکّلٌ (6) علی الانبياء والاولياء، ثمّ الامثل فالامثل ⁸⁶⁴ dāmen-i ‘işmetleri saht-gîr-i dest-i erbāb-ı cefādan hālāş olmayup sine-i sināların (7) seng-i melāmete siper itmişlerdür. Āh kim miñnet ile olan belā’-i muḥabbet müşil-i ḥarem-serā-yı vaḥdet olmağda cādde-i miñnetden aķreb olduğı için (8) enbiyâ vü evliyâ ve ‘urefâ vü aḥibbâ ol yola ‘azîmet itmişlerdür ve nār-ı belā’-i miñnet ile ibrîz-i filizz-i velāyetlerin tedennüs-i ma‘den-i insānî ve televvüs-i ḥisset-i ḥayvānîden (9) taşfiye ve taḥhîr idüp ⁸⁶⁴ البلاء للولاء كاللهب للذهب buyurmışlardır. Felihāzâ belā’-i miñnet ile rāḥat olan ehl-i muḥabbet ṭālibān-ı hidāyeti (10) ol rāh-ı pür-ḥūna

⁸⁵⁸ Hadsiz nefis çok hikaye anlatır ve gereksiz konuşur. Ey saki! Sen işini bırakma ve şarabı kadehlere doldur. Hâfız, *Dîvân*, Haz. Sâye, Tahran, Neşr-i Kârname, 1395, gazel nr. 386, s. 466

⁸⁵⁹ Zâriyat 51/52: “...”O bir büyücüdür” yahut “bir delidir”...”

⁸⁶⁰ Bir kulun imanı insanlar onun için bu delidir demeden kemale ermez.

⁸⁶¹ Ruhlar grup grup toplanmış askerler gibidir. Tanışanlar kaynaşıp ülfet ederler, tanışmayanlar ihtilaf edip ayrılırlar. (*Sahîh-i Buhârî*, Kitābu’l-Enbiyâ, 2)

⁸⁶² Zehirler zehirliklerini yapsalar da panzehirler onları hemen söküp atarlar. T.M. VI/35; Y.K.M.VI/35.

⁸⁶³ Belalar (imtahanlar) enbiya ve evliya için gönderilmiştir, sonra seviye seviye aşağı doğru iner.

⁸⁶⁴ Aslan için pençe ne ise evliya için bela ve imtahan odur.

delâlet idüp ‘ışık-ı mecnûn kıssaların hikâyet iderler. Eger çi ki niçe rivâyetler iderler fe-ammâ, nazm:

اول آن به که مستمع طلبی
که ندانند هندوان عربی⁸⁶⁵ (11)

neşr: mazmûnınca biñde biri nesne fehm itmezler, aña binâ ’en:

[14-1] محرم این هوش جز بی هوش نیست

Bu hūşuñ maḥremi bî-hūşdan (12) ğayrı degildür, zîrâ

[14-2] مر زبان را مشتری جز گوش نیست

Zebâna gūşdan ğayrı müşterî yokdur, ya’ nî ‘ayn-ı dāniş u hūş olan mey cūş (13) u ney ḥurūşlaruñ rāh-ı pür-ḥūn u ‘ışık-ı mecnûn kıssasında müşâhedât-ı ünsiyye ve vâridât-ı ḳudsîyyelerinden şudür iden ḥaḳâyık-ı ‘ayniyye (14) ve daḳâyık-ı ğaybiyyelerine şerâb-ı ‘ışıkla medhūş ve nâr-ı şevḳle bî-hūş olanlardan ğayrı maḥrem degillerdür. Ve ḳuvvet-i sâmi’ a metâ’-i kelimât-ı zebâna (15) müşterî olduğı gibi erbâb-ı muḥabbetüñ daḳı cevâhir-i fevâhir-i nikât-ı daḳâyık-ı ḳalbiyye ve zevâhir-i bevâhir-i ‘ibârât-ı ḥaḳâyık-ı rûḥiyyelerine mest-i medhūşlaruñ (16) gūş-ı hūşları müşterîdür. Zîrâ müste’idd-i verziş-i cezebât-ı rabbâniyye olan ḫâlibân-ı muḥabbet hūş-ı cüz’îlerini ney-veş dest-i hūş-ı pîr-ı ḫarîḳate (17) teslim itmekle ber-feḫvâ-yı اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ⁸⁶⁶ metâ’-ı hestîlerin şemen-i nîstîye tebdîl itmişlerdür ve ḫâlibân-ı ilâhî (18) bu bey’ u şîrâda bulunup fâyide-mend olsun deyü ḫarîḳ-ı fenâya da’vet ve bu ebyâtla terğîb ve delâlet itmişlerdür. Nazm:

گر طالب بقایى اول فنا طلب کن
وندر فنای مطلق عین بقا طلب کن (19)

ای طالب هویت فانی شو از انبیت
اینجا مبین خدا را، آنجا خدا طلب کن

⁸⁶⁵ En iyisi önce seni dinleyecek ve dilinden anlayacak birilerini talep etmendir. Misal, Hintliler Arapça bilmezler! (**Hadîka-i Senâî**)

⁸⁶⁶ Tevbe 9/111: “Şüphesiz Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır...”

در ملک بی نیازی سلطان گدا شد ای دل
سلطانی و گدایی دارد گدا طلب کن⁸⁶⁷ (20)

Nazm:

Neyleyin ey nefis-i gāfil Ḥaḳ'dan āgāh olmaduñ
Vehme düşdüñ 'aḳla uydun 'ışḳa hemrāh olmaduñ

(21) Āh kim dem-i fırsatda nefes-i vāḥidi 'ömr-i dünyādan bihter olan bī-
haberler! Biz ol hūṣa maḥrem olmağıçün niçe riyāzetler çeküp

در غم ما روزها بی گاه شد [15-1] (22)

Bizüm ğamımızda günler bī-gāh oldı,
روزها با سوزها همراه شد [15-2]

Ve hūṣa maḥrem olmamız ğamında eyyāmımız sūz u güdāza (23) hem-rāh
oldı. Āh ey ğam-ı 'ışḳ u muḥabbet!

روزها گر رفت گو رو پاک نیست [16-1]

Rūzlar eger gitdi ise di gitsün ğam degildür,
تو بمان ای آن که چون تو پاک نیست [16-2] (24)

Sen ḳal ey ān vāḥid-i sermedī-i rāḫat ve ebedī sa'ādet ki sencileyin pāk
yoḳdur, zīrā sen bir dem-i (25) vuṣlatsın ki saña 'adil ü ṣānī bir sā'at daḫı bulunmaz.
Ve bu āna gelince teḫayyülāt-ı bī-hāşıl ve ma' lūmāt-ı bī-ṭāyil evḳātımız zāyi' itdiyse
(26) ne ğam, ⁸⁶⁸ الماضي لا يذكر dimişler, nazār ḫāledür, hemān sen ḳal ey ān tecellī-i cemāl
ki saña nazīr ü mişāl yoḳdur. Şürrāḫdan ba'zı fuḫūl (27) bu ebyāt-ı şerīfe taḫḳīḳinde
dimişler ki kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḥudāvendigār bu hūṣa maḥrem bī-hūşlar idügün
ba' de'l-iş'ār, eyyām (28) ve sā'āti ma'āş ğamıyla güzer iden dünyā ser-ḫoşlarınıñ
aḫvālını iḫbār için ḳāyide-i üslūb-ı ḫakīm levāzımını ri'āyet idüp ve müstemī'ini
(29) eşnā'-i irşādda nevāziş idüp silsile-i devā'ī-i istimā'ı cünbüşe getürmek ve şevḳ-

⁸⁶⁷ Bekāya talip isen önce fāni olmayı talep et. Ve bil ki mutlak fena mutlak bekā ile aynıdır. Ey hüviyyet talibi olan! Benlikten arın. Bil ki Allah burada değıl, oradadır. Ey gönül! istiğna mülkünde padişah dilenci olur. Madem padişahlık dilencilik ile aynı oldu, sen dilenci olmayı talep et. (Nesimî Dîvânı)

⁸⁶⁸ Mazi anılmaz.

۱ ışgā'-i nuşh-ı müşfikānelerine gūş olmak dā'ıyesiyile (30) ⁸⁶⁹ وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي kerīmesinde olan mefhūm-ı güftār-ı Ḥabīb-i Neccār gibi ta' rīzen li's-sāmi' in Mollā Ḥudāvendigār daḥı “در غم تان”⁸⁷⁰ (31) diyecek maḥalde “در غم ما”⁸⁷¹ didiler. Ve illā “در غم ما” deyü kendü nefslerin irāde buyursalar anlar daḥı ehl-i dūnyā gibi hūş-ı ma' āş kaydında olmak feh̄m (32) olunurdu deyü def' -i su'āl itmişler ve ba' zı efāzıl daḥı “rūzhā” mürşidlerden isti' āredür, ya' nī evliyā'-i sālīfe ve reh-nümāyān-ı sābıka (33) bizüm irşādımız ile ğam-ḥorde olmadılar ve cihān-ı şūrīden 'ālem-i ma' nevīye riḥlet itdilerse ne ğam, pes beyt-i evveli beyt-i s̄anī müfessir olup (34) mürşidān-ı sālīfe ğamını çekme ki zamānuñ mürşidi olan Şems-i Tebrīzī saña kāfidür ve Şems'e mānend ferd yokdur veyāḥud rüz-ı güzeşteden (35) murād Şemsüddīn Şalāḥuddīn ve kelime-i ān Çelebī Ḥüsāmüddīn'e işāret olup “Ey Ḥüsāmüddīn Şems ile Şalāḥ gitdiyse sen bākī ol.” dimekdür (36) dimişler. Ba' zı şürrāḥ daḥı “تو بمان ای آن” hıṭābı cenāb-ı Ḥaḳḳ'adur deyüp cümlesi ān kelimesini lisān-ı Fūrs'de olan ism-i işāret (37) olmak üzere ma' nī virmek ihtiyār idüp “rūzhā” qarīnesiyile lafz-ı ān 'Arabī olmak üzere daḥı ma' nī virmege tevcīh-i fikr itmemişler, (38) raḥmetullāhi 'aleyhim ecme' in. Pes bu nā-peydā-yı beydā-yı vücūd ve zerre-i nā-būd-ı ḥāk-ālūduñ daḥı ḥāṭır-ı fātir ve feh̄m-i k̄aşırına rūḥāniyyet-i Mevlānā'dan (39) bu ma' nī tebādür itdi ki bir emr-i mestūr ki hergiz andan ḥurūc mümkin olmiya, o maḳūleye “emrūn ğummetün” dirler, ke-ḳavlihi te' ālā: ⁸⁷² مُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ğumme dirler. Ve ğumme endūh-i saḥta daḥı dirler ki ğamm-ı muḥkeme düşmekdir. Pes ber-feḥvā-yı ⁸⁷³ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ihāṭa-i (41) saṭavāt-i tecelliyāt-ı celāl hestī-i mevḥūm ve hūş-ı ma' āş ve humūm u ğumūmdan bizi bir vechle bī-hūş ve bī-rusūm itdikde libās-ı şeb maḥsūsātı [26b] (1) setr ve ğayb itdügi gibi biz daḥı nūr-ı siyāh-ı celāl ile ifnā'-i vücūd-ı 'āriyyetī idüp baḥr-i hüviyyet ve deryā-yı sermedī-i beḳā'-i ulūhiyyete bir vechle ğarḳ ve bir mertebe (2) maḥv ve maḥḳ olmuşuz ki rüz-ı firūz gibi 'arz-ı cemāl-i dil-fürūz iden ḥiss-i hestī ve temeyyüz-i vehmī murtefi' olup rüz ile şeb münşabiğ-ı reng-i bī-rengī-i vaḥdet (3) olmağla rüz-ı te' ayyunuñ temeyyüzü hengāmı ḳalmadı ve evān-ı vaḥdetimize kesret muzāhamet virmedi. Zīrā tetābu' -i

⁸⁶⁹ Yāsīn 36/22: “Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim...”

⁸⁷⁰ Gamımızda

⁸⁷¹ Bizim gamımızda

⁸⁷² Yunus 10/71: “...işiniz size dert olmasın!”

⁸⁷³ Nebe 78/10-11: Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık.

ānātdan tereküb iden rūzlar sūziş-i āteş-i (4) ‘ışka hemrāh olup hengām-ı istiḥālesinden aḡāhımız olmadı ve ezel ile ebed ān-ı dāyimde bilā-farḡ olup, nazm:

که از آن سو جمله‌ی ملت یکی ست

صد هزاران سال و یک ساعت یکی ست (5)

هست ازل را و ابد را اتحاد

عقل را ره نیست زان سو ز افتقاد⁸⁷⁴

neşr: tıbbınca ibtidā’-i noḡta-i dāyire-i vücūd (6) ḡareket-i devriyye ile mücāvır-i intihā olmaḡla nihāyet ‘ayn-ı bidāyet ve bidāyet ‘ayn-ı nihāyet oldı. Pes şu‘ūr ve lā-şu‘ūr taḡt-ı sūrādıḡāt-ı tecellī-i zātda (7) mestūr oldıysa eyyām-ı ‘ömrün sā‘ati geçdüğüne ne ḡam ki maḡrem-i ḡarem-serā-yı vaḡdet olup ber-müceb-i ⁸⁷⁵أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (8) ḡūzn-i māzī ve ḡavf-i müstaḡbel müntefī oldı, ḡāl ān ki maḡşad-ı aḡşā eyyāmuñ böyle geçmesidür, imdi hemān sen ḡal ey ān dāyim-i incizāb-ı küllī ve tecellī-i (9) keşf-i niḡāb-ı cemāl-i lā-yezālī ki saña mişl ve şānī yoḡdur, beḡā’-i ebedī ve liḡā’-i sermedī sensin deyüp kemāl-i fenā ve zūhūl ve işrāḡ-ı āfıtāb-ı beḡā’-i bī-ufüllerini (10) iḡbār iderler, veyāḡud bu esrārı iş‘ār iderler ki aḡvār-ı menāzil-i ḡilḡatde olan muḡteziyāt-ı esmā’-i cüz’iyye-i müteżādde-i mütefāvitetü’d-derecāt iḡtilāfātıyla (11) mürūr iden ezmān ve eyyāmuñ āşār ve aḡkāmından ḡurūc ile, nazm:

تا ز روز و شب گذر کردم چنان

که ز اسپر بگذرد نوک سنان⁸⁷⁶

(12) mażmūnınca a‘lā-yı maḡāmāt-ı ‘ārifīn ve aḡşā-yı evcāt-ı derecāt-ı kümmel-i vāşilīne ‘urūc idüp cemī’-i edvār-ı ilāhiyye ve kevnīyye-i cemāliyye-i aşliyye ve fer‘iyye (13) ve temām-ı ekvār-ı ilāhiyye ve tekvīniyye ve celāliyye-i aşliyye ve fer‘iyyede seyrān ve esmā’-i külliyye-i celāliyye ve cemāliyye ve beynehümāyī cem‘le bārız ve nümāyān olduḡın beyān ider.

⁸⁷⁴ Orada bütün milletler birdir, bir saat ile yüz binlerce yıl aynıdır. Orada ezel ile ebed birleşmiş vaziyettedir ancak kaybolmuşluğu yüzünden aklın oraya yolu yoktur. T.M. I/3515-16; Y.K.M. I/3504-05.

⁸⁷⁵ Yunus 10/62: Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeceklerdir de.

⁸⁷⁶ Mızraḡın ucu nasıl kalkandan geçer, ben de işte öyle gece ve gündüzden geçtim. T.M. I/3514; Y.K.M. I/3503.

اگر مردی برون آید و سفر کن (14)

هر آنچه آید به پشت زان گذر کن

میاسا روز و شب اندر مراحل

مشو موقوف همراه و رواحل

خلیل آسا برو حق را طلب کن (15)

شبی را روز و روزی را به شب کن

ستاره با مه و خورشید اکبر

بود حس و خیال و عقل انور

بگردان زین همه ای راهرو روی (16)

همیشه لا احبّ الافلین گوی⁸⁷⁷

Neşr: Ve bilcümle zıkr olunan evcāt-ı ‘āliyāta irtikā iden aşfiyā māhiyān-ı (17) deryā-yı ‘ilm-i rabbānī ve tūṭiyān-ı āşiyān-ı ḳuds-i şamdānī olup zemzeme-perdāz-ı⁸⁷⁸ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا⁸⁷⁸ olmağla Mevlānā Celāluddīn-i Rūmī buyururlar ki,

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد [17-1] (18)

Her kim ki māhī degüldür sīrāb oldı ve āb-ı cüz’iden ḳandı,

هر که بی روزیست روزش دیر شد [17-2]

Ve her kim ki (19) bī-naşībdür anuñ rüzı dīr oldı. Ya‘nī taḳallubāt-ı esmā’-i cüz’iyye ile emed-i ba‘ide düşdi. İmdi zıkr olunan ma‘ānī-i mücerredenüñ rüzedārları (20) zuhūrāt-ı esmā’-i külliye-i kemāliyye maḫhariyyeti ile bedīdār olanlardur ve mezāhir-i esmā’-i cüz’iyye olanlar rişte-i ferdāriyye-i devre-i vāhīde ile pā-beste ve āteş-i ‘ışḳa (21) ‘adem-i muḳārenet ile nā-puḫtelerdür, felihāzā her ne ḳadar cevāhir-i esrār nişār olunsa ḳadem-i ḳābiliyetleri şikeste ve fehm u dirāyetleri güseste

⁸⁷⁷ Hakikî er isen, dışarı gel, yola çık ve karşına çıkandan geç. Geçip gitmen gereken yerlerde gece gündüz konaklama ve kervansaraylara takılıp kalma. İbrâhîm gibi, Hakk’ı talep et ve bunun uğruna geceyi gündüze ve gündüzü geceye kat. Yıldız, ay ve büyük güneş; his, hayal ve aydın akıldır. Ey yolcu, bunların hepsine sırtını dön ve hep İbrâhîm gibi “Ben sönenleri sevmem” de. (Gülşen-i Râz)

⁸⁷⁸ Tâ-Hâ 20/114: “...Rabbim! İlmimi arttır...”

ve ecniha-i himmetleri (22) nā-reste olmağla ma'āric-i aqşāya irtikā ve medāric-i esnāya i' tilāya kādīr olmayup cüz'ıyyāt ile iktifā iderler anuñ için,

(23) [18-1] درنیاید حال پخته هیچ خام

Hāmlar puhte hālını derk itmez ve mādām ki nā-puhtedür puhte mertebesin bulmaz.

[18-2] پس سخن کوتاه باید والسلام

(24) Pes suhan küteh gerekdür ve's-selām. Ya'nī enseb olan budur ki maqāmāt-ı sāmi'āt-ı vaḥdetde müstehlek fi'z-zāt olanları muqayyed-i sırr-ı esmā (25) ve şıfat olanlara ifhāma ikdām ve taṭvīl-i kelām itmeyüp belki muqtezā-yı maqām oldur ki tālibleri terbiye hengāmında ⁸⁷⁹ کلم الناس علی قدر عقولهم (26) fermānına inqıyād-ı tamām ile kendü mertebesinden tālibler mertebesine tenezzül idüp her kese kendü isti'dādlarınca tekellüm eyle ki ḥattā tedric ile her biri bir ḥayşiyet (27) ḥuşüle getürüp, nazm:

به عادت حالها باخوی گردد

⁸⁸⁰ به مدت میوهها خوشبوی گردد

neşr: vefkince püte-i mücāhedātda āteş-i riyāzāt ile eriyüp (28) ḥāmlıkları gide ve cezbe-i ' işkla puhte mertebesine vara. Yoḥsa fil loqması mürçeye ve deryā küzeye şığmaz.

Ey müstemī'-i pāk-nihād! Egerçi (29) tefāvüt-i derecāt-ı isti'dād kâbil-i ta'dād degildür velākin bu ebyāt-ı şerīfede şāribān-ı bāde-i envār-ı taḥkīk ve zāyikān-ı şerāb-ı esrār-ı tarīk (30) aqşām-ı şelāseyi müstemil olduğına telmiḥ vardır. Ya'nī dürd-nüşān-ı muḥabbetüñ ba'zıları, beyt:

چندان خوردم ز جام عشقش که اگر

(31) ⁸⁸¹ یک جرعه از این بیش خورم نیست شوم

mazmūnı üzre bir cür'adan medhūş olup dāḥil-i bisāt-ı qurb olmadan ayak çeküp ḥucub-i nūrānide (32) pesmānde olan kāyidān-ı maqāmātdur ki kānī'ān-ı cür'a-i

⁸⁷⁹ İnsanlara akıllarının yeteceği kadar konuşun. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 196, nr. 592)

⁸⁸⁰ Bir huy başka bir huya alışınca onun gibi olur. Meyve ise zamanla (olgunlaşınca) güzel kokmaya başlar.

⁸⁸¹ Onun aşk şarabından o kadar çok içtim ki, bir yudum daha içersen yok olurum. (Hilyetü'l-Evliyâ, X, s. 40)

tecelliyât-ı şıfâtdur ve ba'zıları şol ğavvâşân-ı bihâr-ı şevk ve sühtegân-ı âteş-i (33) 'ışkdur ki keşf-i subuhât-ı vech-i Hâkık mecmû'-ı hucubâtı temzîk ve hark itmekle her bir demde hezâr deryâları bir yudum iderler ve ğarâbet bunda ki (34) henüz teşne-leb olup "hel min mezîd" zemzemesiyle cüş u hürüş iderler. Bu hâle münâsib rivâyet olunur ki Yahyâ bin Mu'âz-ı Râzî (35) seyr-i keşerât-ı esmâ ve sıfâtda sekrân olmağla Ebû Yezîd-i Besâmî'ye mektûb yazup ⁸⁸² شربت من كثرة ما شربت من كأس محبته kavliyle (36) keyfiyyet-i hâlini hikâyet eyledikde Bâyezîd dağı, şi'r:

شربت الحب كأساً بعد كأس

فما نفذ الشراب وما رويت⁸⁸³

neşr: beyti ile cevâb yazup (37) kâse-çeşân başka ve mânend-i cür'a-i haķire deryâları nüş iden dem-keşân başka olduğına işâret eyledi. Felihâzâ Mevlânâ dağı, mışrâ' :

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد (38)

neşr: buyurdı. Ve kısm-ı şâliş neşve-i muhabbetden bî-behre şol beng-ğorde-i dil-tirelerdür ki her bir ser-i mû ve zerre anlaruñ (39) çeşm-i aħvel ve hîrelerinde bir küh-ı şebîre görinüp ka'be-i maķsûdu faķd ile evc-i derecâtdan hażîz-i derekâte merdûd ve aħķâb ve âmâd-ı nekebâte (40) maţrûd olduklarıçün, mışrâ' :

هر که بی‌روزی است روزش دیر شد

neşr: didikden soñra ⁸⁸⁴ اذ لا يعرف الفارغ ما فيه غيره حتى ينتهي اليه سره (41) mażmûnunu iş'âr idüp, beyt:

درنیابد حال پخته هیچ خام

پس سخن کوتاه باید والسلام

neşr: beyti ile naķş-i kelimât-ı ĳudsiyyelerin [27a] (1) raķam-zede-i hâme-i miskiyyetü'l-ħitâm buyurdı. Zîrâ giriftâr-ı mâ-sivallâh olan efsürde-dillerüñ zamân-ı ĳalâşları evân-ı vuşul-i şuhûddan ğayr ile olmaz. Ve ĳalb-i sâlik (2) saţvet-i nefy-i mâ-dûn-ı Hâkık-ıla ağyâra olan ğubâr-ı iltifâtdan ĳalâş olduğda işbât-ı Hâk'dan

⁸⁸² Onun aşk şarabından o kadar çok içtim ki, sarhoş oldum. (Hilyetü'l-Evliyâ, X, s. 40)

⁸⁸³ Sevgi şerabından kadeh kadeh içtim de, ne şarap tükendi ne ben doyabildim.

⁸⁸⁴ Bir şeyin sırrına vakıf olmadıkça boş olan ondakinin ne olduğunu bilmez.

ğayrısı kalmaz ve erbāb-ı şuhūd⁸⁸⁵ إنما الأعمال بخواتيمها (3) mefhūmuna nazar idüp qable't-temkīn aşhāb-ı zevkī zikr olunan evc-i a'lāya zümre-i bālīginden 'add itmeyüp medār-kār-ı hātimedür dirler. Ve bilcümle muqaddime-i (4) fenā ve mübeşşir-i bekā meşrık-ı envār-ı aḥadiyyetden bedidār olan āfitāb-ı cezebātuñ tābiş-i 'ukūsuyla vücūd-ı ğayra bī-muzāheme-i şu'ūr şuhūd-ı zātīde istihlākdur (5) ve bu maqāmda bir teraqqī-i istiğrākī daḥı vardur ki şu'ūr-ı müteraqqī zevk-i tecelliyāt-ı esmā ve şifātdan daḥı bī-şu'ūr olur.

Kümmel-i 'ārifīn buyurmışlar ki (6) egerçi evşāf-ı Ḥaqq-ıla ittişāf niçe sālīke müyesser olur, velākin henüz zümre-i vāşilinden olmaz. Zīrā vuşūlden maqşūd, vücūd-ı keşerāta bī-muzāheme-i şu'ūr (7) huşūl-i şuhūd-i zātīdür ve bī-keşret evşāf-ı tecelliyāt-ı şifāt ile mertebe-i ittişāf min vechin müte'azzerdur. Ne hūb dimişlerdür⁸⁸⁶ *ناظم: لله در قائله*

صدسی هزار جان مقیمان سفر کنند (8)

جانى هنوز تکیه نزد بر مقام عشق⁸⁸⁷

Neşr: Pes erbāb-ı semā' cenāb-ı Mevlānā'dan bu kelimāt-ı ḥaḳāyık-nikātī istimā' (9) ittiklerinde rūy-ı istid'āyī fersūde-i ḥāk-i temennā idüp ayıtdılar: "Ey cem'-i şem'-i evliyā ve şem'-i cem'-i aşfiyā! 'Aceb bu derd-i furkatūñ çāre-i vuşlatı nedür ki (10) biz daḥı aña göre çāre-cū olalım?" Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı buyurdılar ki:

بند بگسل باش آزاد ای پسر [19-1]

Bendi kaṭ' eyle ve āzād ol ey püser! (11) Zīrā mādām ki kıyūd-ı cismāniyyeden āzād olmadıkça maqām-ı üns-i Ḥaḳ ve şuhūd-ı kıuds vücūd-ı muṭlaḳ ile dil-şād olımsız. Bizde ḥod bir bend-i maḥsūs yok (12) dirseñiz ḥubb-i dünyādan ziyāde bir kıayd-ı aqvā olur mı? Niçe bir ḥubb-ı mā-sivā, niçe bir ey tıfl-ı bī-ḥaber

چند باشی بند سیم و بند زر؟ [19-2]

Niçe ber-bend-i sīm (13) ve esīr-i zer olursız, müzahrefāt-ı dünyāya gönül bağırsız ve kerīme-i *رُيْنٌ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ (14) وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ*

⁸⁸⁵ Ameller sonuçlarına göre değerlendirilir.

⁸⁸⁶ Bunu diyen kişinin ameli Allah içindir.

⁸⁸⁷ Binlerce can yolculuğa çıktı ama hiçbir can aşk tahtına oturmadı. (Senâî Dîvânî)

fehvä-yı şerifine niçün nazar itmezsiz? Quyüd-ı dünyeviyye hod bunlardan ‘ibāret (15) olup hevācis-i şeytāniyye ve havātır-ı nefsanıyyenüñ her biri ber mişdāq-ı kerīme-i ⁸⁸⁸ عَلَى قُلُوبِ أَقْفَالِهَا esir-i hubb-i (16) dünyā olanlarıñ kulübuna birer kayd-ı muhkem ve kufli-i müstaḥkemdür. Pes sālīkân-ı tarīkat ve tālibān-ı ḥaḳīkat olan şādīqlara lā-cerem kayd-ı ta‘ alluḳātı izāle (17) ve bend-i taḥayyulātı iḳāle kılmak lazımdur ki cümleden ferd ü mücerred olup ⁸⁹⁰ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبِ ma‘nide ‘ibādeti daḥı aña olup ⁸⁹¹ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ kerimesi anuñ ḥāline güvāh olur. Ve ⁸⁹² تعس عبد الدنيا و تعس عبد الدرهم (19) تعس عبد بطنه تعس عبد فرجه تعس عبد قميصه ⁸⁹³ rāhuñ helāk ve tebāh olduḡın ḥaber virür.

İmdi benüm rūḥum! Ebedī felāḥ (20) isterseñ zıkr olunan quyüddan ‘ārī ve aḡyār kulluḡundan berī ol ki ḥattā Ḥaḳ bendeligine lāyık olanlarıñ sen daḥı biri olasıñ. Ey dil-i āḡāḥ! (21) Eger-çi ḥucüb-i cemāl-i vaḥdet ve müceb-i bu‘d u furḳat olan quyüd bī-nihāyetdür, velākin Mevlānā Ḥudāvendigār zıkr-i cüz’ irāde-i küll ve ednādan a‘lāya ‘urūca (22) işāret içün evvelā sīm ü zer bendini izāle idüñüz didi ve sīm u zerüñ aşlı ḥacer ve ḥāk daḥı aşlı seng ü meder olmaḡla giriftār-ı bend-i sīm ü zer (23) olanları ber vefḳ-ı ⁸⁹³ التراب ربيع الصبيان ḥāk ve meder ile mel‘abe iden küdekān-ı bī-iz‘āndan ‘add idüp ey püser deyü buyurdular. İmdi (24) nuḥās-ı hestī-i bī-esāsı nār-ı şevḳ ile pūte-i riyāzetde güdāḡte ve nuḳūd-ı kevneyni ḳumār-ḡāne-i ‘ışḳda der-bāḡte ve ‘abdiyyet-i aḡyārdan āzāde (25) olmayanlarıñ ḡuş-ı teng-huş-ı küze-veşleri deryā-mişāl olan kelimāt-ı ehl-i kemālī fehm u işḡāya ḳādir olmazlar. Ve şinevā oldukları taḳdīrce (26) daḥı zūrūf-ı isti‘dādları vus‘unca fehm iderler. Meşelā:

ور بریزی بحر را در کوزه ای [20-1]

Eger bir baḡrı bir küze-ye dökseñ,

⁸⁸⁸ Âl-i İmrân 3/14: “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliği...”

⁸⁸⁹ Muhammed 47/24: Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?

⁸⁹⁰ Âl-i İmrân 3/14: “...asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır.”

⁸⁹¹ Cāsiye 45/23: Nefsinin arzusunu ilāḥ edinen, Allah'ın; (hālını) bildiği için saptırdığı ve kulaḡını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?

⁸⁹² Helak olsun dünyaya köle olan! Helak olsun paraya köle olan! Helak olsun midesine ve şehvetine ve giyisilere köle olan! (Buhārī, Cihad, 70).

⁸⁹³ Toprak çocukların baharıdır.

چند گنجد؟ قسمت یک روزه ای [20-2]

(27) Ne miqdār şıgar? Emr-i müberhendür ki kısmet-i yek-rüze şıgar. Pes mādām ki bu kūze-i haķīre-i hestī-i şūmı seng-i nīstī ile şikeste ve ķatre-i (28) şaġire-i ta' ayyūn-i mevħūmı deryā-yı vaħdete endāhte ķılmıyasın kısmet-i yek-rüze ve se-rüze mużāyakasından ħalāş olımazsın ve ķatre-i (29) rūħı 'ayn-ı deryā bulımazsın. Beyit:

کسی کاندر نمکسار اوفتد گم گردد اندر وی
من این دریای پرشور از نمک کمتر نمی دانم⁸⁹⁴

Neşr: Ve bu vechle tevċih (30) olunan ma' nī bu beyt-i şerīf, mışrā'

درنیابد حال پخته هیچ خام

neşr: mışrā' inuñ silkine intizām tarīķi üzredür. Fe ammā mışrā

چند باشی بند سیم و بند زر

(31) mışrā' ına nāzır olursa ma' nī böyle olur ki “Ey sīm ü zer bendine ķayd olan derd-mend! Tuṭalım ki dünyā mālını cem' idüp kemāl-i hırşıñdan (32) baħr-ı erzāķı sebū-yı tama' ına dökmişsün. Neyi müfīd ki ber-feħvā-yı نَحْرُ قَسْمًا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ (33) ve rüz-merreden ġayrı naşībūñ olmaz. Senūñ emşālūñ niĉe aṭfāl ħod cem' -i sīm ü zere iştıġāl idüp bir ġün kāse-i eceli ṭolup irtihāl (34) itdikde cümlesinden el silküp ġayrı ile intikāl itdi. Beyt:

Niĉeler didi benümdür bu mekān

Aña benüm didüġi ķaldı hemān.

neşr: Āh ey nefsi erzēl! (35) Niĉeye dek bu ṭül-i emel ve taḥşil-ı rızķ için olan mekr u ħiyel saña ħod mışrā' :

رِزْقُ تُو بَر تُو ز تُو عَاشِقُ تَرِ اسْتِ⁸⁹⁶

⁸⁹⁴ Tuz çölüne düşen içinde kaybolur. Benim gözümde bu aşk deryasının tuz çölünden hiçbir eksigi yoktur. (Attār Divānı)

⁸⁹⁵ Zuhuf 43/32: “...Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık...”

⁸⁹⁶ Senin rızkın sana senden daha âşıktır. T.M. V/2852; Y.K.M.V/2850.

dimediler mi? ⁸⁹⁷ رزقه الموت لادركه رزقه 897 (36) يهرب كما يهرب من الموت لادركه رزقه 897
لو كان لابن آدم واديان من ذهب وفضة (37) لاتبغى اليهما ثالثا ولايملاء (37) لاتبغى اليهما ثالثا ولايملاء
898 جوف ابن آدم ألا التراب 898 vefkınca,

کوزه چشم حریصان پر نشد [21-1]

Kūze-i çeşm-i harīşān āb-ı emvāl ile ʔolmadı. (38) Ve āb-şūre-i hırşdan dīde-
i nefis tehī olmadıkça āb-ı zülāl-i cemālden pūr olmadı. Meşelā:

تا صدف قانع نشد پر در نشد [21-2]

Mādām ki şadef (39) k̄āni^c olmadı pūr-dūr olmadı, ya^c nī k̄atre-i nīsāna
k̄anā^c at idüp āb-şūre-i deryādan leb-beste olmadıkça derūn-ı şadef pūr-dur olmadı.
(40) Kezālik şadef-i dil daḥı k̄anā^c at-pīşe olmadıkça dūreri-i girānmāye-i ma^c rifet ile
ʔolmaz ve zūll-i ḥabī^c atdan ʔurtulmaz. Nazm:

قناعت اندرون صافی نماید

همه زنگ طبیعت بر زداید (41)

قناعت جوهری بس بی بها بین

قناعت گوهری عین لقا بین

قناعت سلطنت دارد بتحقیق

[27b]

ز هر کس ناید از پندار توفیق (1)

قناعت مرد را در حق رساند

ولی گر راز فقر کل بداند

قناعت کردم و دیدار دیدم

نمود جان ودل را یار دیدم ⁸⁹⁹ (2)

⁸⁹⁷ Ölümünden kaçtığı gibi kaçsa da rızkı ademoğlunu bulur.

⁸⁹⁸ Ademoğlunun iki vadi dolusu altın ve gümüşü olsa üçüncüsünü ister, ademoğlunu karnını topraktan başka bir şey doyurmaz.

⁸⁹⁹ Kanâat insanın içini arındırır ve tabiarından her türlü pası söker. Bil ki kanâat paha biçilmez bir cevher ve likânın aynıdır. Şüphesiz kanâatin sonu saltanattır ve bu başarı herkesin elinden gelmez. Kanâat eri Hakk'a ulaştırır ancak fakr-i küllînin sırrını biliyorsa bu olur. Ben kanâat ettim ve visale erdim, yârin cânı ve gönlünün tecellisini gördüm. (Cevherüzzât)

Neşr: Elhâşıl âsumân-ı zât ve suhub-ı tecelliyât-ı esmâ ve şîfâtdan tekâşür iden âb-ı hayât-ı nîsân-ı ma'rifet (3) ta'allukât-ı kevnîyyeden hâlî olan aşdâf-ı kulüb muhabbet-i ülfetden gayrını pür-le'âlî itmez.

Âh ey gûş-ı şadef-ı pür-le'âlî-i kanâ'at! Rivâyet (4) iderler ki muhtedâ-yı erbâb-ı tarîkat Hasan-ı Başrî razıyallâhu 'anh eşnâ'-i va'z ve naşihatde buyurmuşlar ki: "Ey hullân-ı tarîkat! Ne umarsız şu fenâdan (5) ki menzîl-i âhîrî kabr ola? Niçün su'âl itmezsiniz ol beğâdan ki evvel-i menzili kabr ola? Çün ki evvel u âhîr zâhir oldı, lâyıq olan budur ki evvel u âhîre (6) lâzım olacak 'amele sa'y-ı cemîl kılasız. Zîrâ benî âdemîñ cânı dünyâdan evc-i hasret ile mufârağat ider. Biri budur ki cem' itdüğine toymaz, biri dağı (7) budur ki ümîd itdüğün bulmaz, biri dağı budur ki râh-ı bî-nihâyede zâd u zevâdeden bir şey bulmaz.

Zünnün-ı Mışrî kıddise sırruhu dağı buyururlar ki (8) 'alâmet-i ihlâş üç şeydir: Birisi cümle eşyâdan kaç'-ı ta'alluk ile müşâhid-i Haqq olmakdur. Sâniyen cemî'-i kârdan güseste ve cenâb-ı kirdigâra peyveste (9) olmakdur. Şâlişen cemî'-i ahvâlde Haq'dan istimdâd itmekdür.

Ve İbrâhîm-i Edhem kıddasallâhu rûhehu buyururlar ki çehre-i kalb-i sâlikden üç hicâb mürtefi' olmayınca (10) fetî-i bâb-ı hüsnü'l-me'âb olmaz. Birisi oldur ki dü cihân devletin virseler şâd olmaya, zîrâ mevcûdât ile şâd olan harîşdur, (11) harîş ise maħrûmdur. Ve birisi oldur ki dünyâ ve 'uqbâyı elinden alsalar ğam çekmeyüp muhabbetullâh ile olan neşâtı endüha mübeddel olmaya, (12) zîrâ meshûğ olan habîşdür. Birisi dağı oldur ki hiç vechle midhat ve nevâhta aldanmaya, zîrâ medh-i nâsa firîfte olan dün himmetdür, (13) kâşırı'l-himme ise maħcûbdur ve 'uluvv-i himmet eşer-i îmân ve muhabbetdür. Kemâ vürede ⁹⁰⁰ علو الهمة من الايمان

Âh ey tâlib-i muhabbet! Çün ki sâlikân-ı tarîkat (14) Mevlânâ Hudâvendigâr'uñ bu naşihatlerin âvîze-i benâ-gûş-ı fikret itdiler, pes her biri dürer-i celâyil-i himmetlerin muhimmât-ı sefer-i aşlî ve lâzîmât-ı (15) mesken-i haqqîkîlerine maşrûf idüp vâdî-i ğafletden nehzat ve menzilgâh-ı furkatden rihtlet itdiler. Velâkin kavâfil-i ahyâr cemâlât-i (16) şavm u şalât ve şâfinât-i ezkar ve tesbîhât ve 'adiyât-ı hacc u zekâta süvâr olup bevâdî-i mücâhedâta düşdüler. Ve Ka'be-i (17) müşâhedâta müteveccih oldılar. Firka-i ebrâr ise râh-ı beriyye dirâz, bâhuşuş teşne mürdelikten halâş olmuş katı azdur deyü taşfiye-i bâtın (18) ve tezkiye-i nefis sefinelerine süvâr

⁹⁰⁰ Himmetin yüceliği imandandır. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 81 nr. 1810).

olup deryā-yı tecelliyāt-ı esmā ve şifāta şalındılar ve ahlāk-ı haseneden zād u zevāde düzüp ka‘be-i (19) maqşūd qanı deyüp mānend-i seyl-i revān revāne oldılar. Filhākīka rāh-ı beriyyeden gidenler niçe şusuzluqlar çeküp ve gāh kuṭṭā‘ -ı (20) ṭarīk yolların alup nuḳūd-ı hūlūşlarını ğāret ve zād u zevāde-i tā‘atlarını evbāş-ı riyyā ve süm‘a hasāret itmekden hālī olmadı, (21) ammā keşṭi-süvārān daḡı ‘aceb girdāblara uġrāmışlar. Aşḡāb-ı sefineden bir kār-dīde ḡikāyet ider ki çün ki fūlk-i vücūdu deryā-yı maqşūda (22) şaldıq bād-ı himmet ile yelken ṭoruda giderken nāgehān riyyāh-ı himmetimiz ‘ufūnet-i hevādan āheste esmege yüz ṭutup ‘ākıbet ğüseste olmaġla (23) ‘ummān-ı ḡayretde bī-ḡareket ḡalup niçe ğünler muvāfiq eyyāma müterakḡıb iken nāgehān bir şeb-i zelām-ı ğafletde āsumān-ı şafā suḡub-i teḡayyūlāt ile (24) pür-küdūret olup riyyāh-ı şedīd-i ṭabī‘at keşṭi-i vücūdu önüne ḡatdı ve nice eyyāmda ṭayy itdüġümüz menzilden rücū‘-i ḡahḡarī ile bir sā‘atde (25) ğirü dönderüp kendümüzü evvelki menzimizde bulduq ve bilcümle gāh ğitdik ve gāh döndük, ḡuyūd-ı şifātiyyeden ḡalāşa mecāl olmayup (26) evḡāt ve sā‘atimizi bir şifatuñ tebdīline şarf eyledik, ‘ömrümüz ḡumāniyesi daḡı dükendi ve ba‘zıları daḡı biñ dürlü miḡnet ile eyyām re‘isi (27) olup bilāḡire sāḡil-i maqşūda vardı iştidik. Biz ise bī-dermān ḡalup bāri ġemīde helāk olmıyalım deyü bilmedüġümüz bir beriyyeye çıqdık (28) ve ester-i āsiyyāb ġibi ser-ġeşte olup kemāl-i teḡayyürümüzden zebān-ı ‘acimize şı‘r:

قد تحيرت فيك خذ بيدي

يا دليلا لمن تحير فيكا⁹⁰¹

(29) mefhūmunu zemzeme-perdāz olup ‘ināyet-i ilāhīden bedriḡa-i hidāyet olmaġçün bir mürşid-i rāh-ı ḡaḡīḡat ve şāḡib-kerem ve ‘ālī-himmet recāsında (30) iken bi ḡamdillāḡ te‘ālā yā Mevlānā sizūñ ġibi bir ḡızır-ı vaḡte muşādefe itdük, pes ḡālen bu derdüñ çāresi nedür, bize merḡamet eyle dinildikde, mışrā‘:

(31) Çāresi bī-çārelikdür yine bu derdüñ hemān

deyüp buyurdılar ki ne ‘aceb vādīlere düşmüşsüz ammā şifā-yı derūn ḡāşıl olacaḡ bir iş itmeyüp (32) cānib-i aḡyār ve semt-i ebrāra ġitmişsüz, aşlā ṭarīk-ı şetṭārdan ġitmeġi mülāḡaḡa ḡılmamışsüz. Ol rāh-ı mübārekūñ delilleri cezbe-i raḡmānī ve revendegānı (33) refref-süvār-ı ‘ışḡ-ı sübhānī ve menāzil ve merāḡili emn u emān-ı cāvidānīdür ve ittifaḡ-ı mecmū‘-i kümmel-i evliyā bunuñ üzerinedür ki müşil-i ḡaḡḡ olan

⁹⁰¹ Sana olan hayranlıġımdan şaşırıp kaldım, tut elimden ey kendinde şaşıp kalanlara yol gösteren.

tırurkda (34) bu yoldan ākrēb ve evfaḫ bir tarīḫ daḫı yoḫdur. Ben daḫı muḫaddemā sizūñ gıtdüḡiñüz yolları niḫe kerre geřt itdüm ve niḫe ‘aḫabāta uğrayup keřti-i vücūdu (35) řikest itdüm ve envā‘-ı riyāzāt ile miḫnet-keř olup cān u ten eritdim, bir gūn ‘ināyet-i ilāhī feryād-res olup nāgehān cemāl-i řems-i Tebrīzī (36) nümāyān olduḡda maṭla‘-ı himmetden āsumān-ı ḫaḫīḫatūñ āfitāb-ı hidāyeti iřrāḫ idüp eři‘‘a-i leme‘āt-ı cezebāt-ı hestī-sūz-ı tābiř-i ‘ıřḫ-ı dil-fürüzla (37) pertev-endāz-ı tecellī-i zāt olduḡda ḫas u ḫāřāk-i te‘alluḫātı def‘aten vāhideten ḫarḫ ve ḫucub-i ta‘ayyünātı temzīḫ ve ḫarḫ idüp melekūt ve ceberūtu bir adım (38) itdüm ve řu‘ūr-ı hestīden āzād olup bī men ü mā evc-i sermedī-i beḫāya i‘tilā eyledüm. Pes siz daḫı ṭālib-i dīdār-ı Mevlā iseñiz baña iḫtidā idiñiz (39) zīrā ki;

[22-1] هر که را جامه ز عشقی چاک شد

Her kimüñ cāme-i hestīsi ‘ıřḫ-ı ilāhīden ḫāk oldu,

[22-1] او ز حرص و عیب کلی پاک شد

(40) Ḫırř ve āz ve ‘ayb-ı küllīden ol pāk oldu ve bunlardan mā‘adāsı aḫkām-ı ṭabī‘at ile nā-pāk ve ḫucub-i cismāniyye ile maḫbūs-i küre-i ḫāk oldu.

(41) İmdi minnet Ḫudā’ya,

[23-1] شاد باش ای عشق خوش سودای ما

řād ol ey bizüm ‘ıřḫ-ı ḫoř-sevdāmız,

[23-2] ای طیبب جمله علتهای ما

[28a] (1) Ey bizüm cümle ‘illetlerimizze ṭabīb olan ‘ıřḫ-ı zībāmız,

[24-1] ای دوی نخوت و ناموس ما

Ey bizüm naḫvet u nāmūs u kibr u nufūsumuzuñ devāsı olan ‘ıřḫımız,

(2) [24-2] ای تو افلاطون و جالینوس ما

Ey bizüm ḫaste göñlümüzüñ Eflātūn ve Cālīnūs’u olan ‘ıřḫımız ki řānuñı her ne ḫadar medḫ u řenā eylesek ḫāřırız, (3) zīrā müzekkī-i ḫulūb-i insānī ve muṭahhir-i ‘uyūb-i nefsānī ‘ıřḫ-ı rabbānīdür, anuñçün ‘uřřāk-ı ilāhī keřret-i ekl ü řurbden berī ve emrāz u ‘ilelden ‘ārīlerdür (4) ve me’kūl ve meřrūbları daḫı tābiř-i

‘ışıkla nūrānī olup cümle ‘ilel-i cismānī ve rūhānīnūñ ṭabīb-i mesīhā- nefesi ‘ışık-ı ilāhīdūr, felihāzā cenāb-ı Mevlānā, mısrā‘:

آن خورد گردد همه نور خدا⁹⁰² (5)

neşr: dimişlerdür. Zīrā ‘āşıkda iktizā-yı ‘ışıkdan ğayrısı müntefī ve cismleri daḡı laṭīf ve nūrānīdūr ve eger cism-i laṭīf ḡod (6) çeşm-i cismānīden mestūrdur bunlar ḡod maḡsūdur dirseñiz, egerçi anlarda daḡı nev‘-i cismāniyyet ve ekl u şurbe ḡacet vardur velākin anlar mücerred ḡiss ile (7) idrāk olunan cism-i ‘unşurī olmayup اولیاء الله⁹⁰³ mefhūmu ‘uşşāḡ-ı ilāhīnūñ şūret-i ma‘neviyyelerine (8) işāretdür. Ḥadīs-i ḡudsī-i⁹⁰⁴ اولیای تحت قبایى و لا یعرفهم غیرى⁹⁰⁴ ḡod bu ma‘nāya işāretdür. Āh ey dīde-i āġāh! Aġṭiye-i mezbūre ḡod ger pas ve ġayrı (9) olmayup belki ḡıbāb-ı mezkūre şıfāt-ı beşeriyyedür ki cenāb-ı Kibriyā evliyā’-i aşfiyāsını verā’-i sūrādīḡāt-ı beşeriyyede mestūr ḡılup çeşm-i zāhir (10) anları idrāke ḡādir olmaz. Bu sırra işāretdür ki, mādām ki dīde-i başiret anlarda vedī‘at olan nūr, ḡaḡīḡāt-ı Muḡammediyye’den tecliye (11) olunup nūr-ı vaḡdet zūhūr itmedikce ḡaḡīḡatleri fehmi olunmaz ve ol nūrdan ġayrısı anları görmez. Ve ‘uşşāḡ-ı ilāhīnūñ ‘illeti ‘avāriż-i nūrāniyyeden (12) ba‘zı ‘ārīza ile eşi‘a-i bāriḡa-i ‘ışıḡūñ kemāl-i incilāsına nev‘-i ḡalel terettüb itmesidūr ve şıḡḡāt-ı mizācları leme‘āt-ı tecelliyyāt-ı zātīyye ‘ale’d-devām mir‘āt-ı (13) mücellālarında pertev-endāz-ı envār-ı eḡadiyyet olmasıdır. İmdi ḡaḡ budur ki ‘ışıkdan a‘lā bir ṭabīb daḡı olmaz. Ve Mevlānā Ḥudāvendigār mısrā‘-ı aḡīrde (14) naḡvet ile nāmūsu ifrād bi’z-zıkr buyurduḡları aña işāretdür ki aḡlāḡ-ı zemīmenūñ cümlesi bu iki şıfatdan tevellūd idüp ḡattā şeyṭānūñ sebeb-i (15) ṭardı bu iki şıfat olmuşdur. Zīrā cenāb-ı Ḥaḡ’dan cümle-i melāyikeye⁹⁰⁵ اسجدوا لآدم kerīmesiyle emr vārid olduḡda ber müceb-i kerīme-i⁹⁰⁶ فَسَجَدُوا (16) be-cem‘ihim kemāl-i ḡuzū‘ ve ḡuşū‘ ile zemīn-i iṭā‘ata vaż‘-i cebīn-i meskenet itdiler ve Ādem’ūñ şūret-i cem‘iyye-i kemāliyyesin görüp serīr-i ḡilāfetine ‘alā vechi’l-ekmeliyye (17) liyāḡat ve kerāmet ve fażīletin bildiler. İblīs ise şūret-i Ādem’e nazār itdikde neş‘e-i ‘unşuriyyesinde āb u ḡili ḡālib ve terkīb-i cem‘iyyetini keşāfete

⁹⁰² (Bu yer, pislik çıkar); o yer, tastamam Tanrı’nın nuru olur. T.M. I/272; Y.K.M. I/272; 58a.

⁹⁰³ Evliyaullah Allah’ın gelinleri gibidir, onları mahremlerinden başkası görmez.

⁹⁰⁴ Evliyām kubbelerim altındadır ve onları benden başkası bilemez! (İhyā, Kitābü’l-Muhabbe ve’ş-Şevk, IV, s. 418).

⁹⁰⁵ Bakara 2/34: “...Ādem için saygı ile eğilin...”

⁹⁰⁶ Bakara 2/34: “...saygı ile eğilmişler...”

maḳrūn (18) görmekle ber vefḳ-ı⁹⁰⁷ *وَإِلسَٰنَ أَلِیْ وَاسْتَكْبَرَ* ila istikbār ile secdeden ibā ve i' tirāza zebān-güşā olup “Eger ‘illet-i ictibā’ cem‘iyyet ise bende daḫı cem‘iyyet var, (19) ḫuṣūšen beni nārdan ve Ādem’i ūinden ḫalk eyledüñ, pes a‘lānuñ ednāya ḫuzū‘ u ḳāziyye-i ḫikmet nedür?” deyüp bu ḳıyās-ı bāṭıl ile Ādem’üñ neş‘et-i kemāliyye (20) ve kemāl-i ḳābiliyyātına ve ḫaḳīḳat-ı mizāc ve rūḫı merātib-i i‘tidālātuñ ḫāḳḳ-ı vasaṭında olduḡından cāhil olmaḡla⁹⁰⁸ *وَإِنَّ عَلَیْكَ لَعُنْتِیْ اِلَیْ یَوْمِ الدِّیْنِ* (21) dāḡ-ı ḫızlān ile ḳurb-ı ḳudsdan maṭrūd olup āvāze-i reddi velvele-endāz-ı cihāniyān oldu. Ne‘ūzu bi’llāh mine’l-cehli’l-mute‘ abbedi ve’l-ḫusbāni’l-mufarraḳ.

(22) Āh ey nefis-i gümrāh! Ġāfil olma ki niçeler mānend-i İblis naḫvet ve nāmūsa enīs olmaḡla ‘atebe-i evliyādān dūr ve verziş-i ‘iṣḳ-ı Ḥudā’dan ebedī mehcūr olmuşdur. (23) Ve zümre-i ḫükemādan Eflāṭun ile Cālīnūs irādında nükte budur ki birisi ḫātme-i ḫükemā’-i işrāḳıyye biri daḫı zübde-i ḫükemā’-i meşşāyiyyedür. Ya‘nī ḫükemā’-i işrāḳıyye (24) Eflāṭun’a gelince bī-ḳıl u ḳāl taşfiye-i derūna iştiḡāl ile mesāyil-i ḫikmeti iş‘āl idenlerdür ve Eflāṭun Soḳrāt’uñ mürebbāsı ve Dārāb Şāh’uñ mu‘āşırıdır. (25) Ve lisān-ı Yūnān’da Eflāṭun ‘āmmü’l-menfa‘a ve keşirü’l-‘ilm ma‘nāsınadır ve Cālīnūs Bilinyās-ı Ḥakīm’uñ tilmiz-i ḫāşşı olup mevlid-i ‘İsā’dan iki yüz yıl şoñra (26) vücūda gelmişdür ve meşhūre olan ḫükemā’-i semāniyyenüñ ḫātemidür ki sābaḳlara lāḫik ve lāḫikleri sābıḳdur. Nazm:

Elā ey ṭālib u cūyā-yı esrār

(27) Ma‘ānī ḳulzumı, deryā-yı envār

Hidāyet bilesün ḳāl ile olmaz

Mücerred ḫırḳa vü şāl ile olmaz

Zuhūr-ı cām-ı cezbe feyz-ı Ḥaḳ’dır

(28) Kerāmāt u keşif, burhānı çoḳdur

Ma‘ārif gülleri, çiçekleri ḳāl

Velāyet feyz-ı ma‘nīdür daḫı ḫāl

Bulanlar ḫāli ḳāle ḳanmadılar

⁹⁰⁷ Bakara 2/34: “...İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ...”

⁹⁰⁸ Sad 38/78: "Şüphesiz benim lânetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir."

(29) Bu kıl u kâle hem aldanmadılar

Burada kıalsun işbu dürr-i şehvâr

Qılalum baħr-i ' ışka yine reftâr

neşr: zîrâ mebd-e 'i her kemâl ve menşe' -i ' izz u celâl (30) ve câzib-i ' urûc-ı a' lâ-yı me' âric ve müceb-i şu' ud-ı aqşâ-yı medâric-i ' ışk olmağla,

جسم خاک از عشق بر افلاک شد [25-1]

Cism-i hâkî ' ışkdan eflâkî oldu. (31) Ya' nî mu' tekif-i ħalvet-ĥâne-i tecrîd ve mucâvir-i zâviye-i tefrîd, a' nî ' İsâ bin Meryem şalevâtullâh ' aleyhi ve ' alâ nebiyyinâ, raħt-ı hestîyi âteş-i ' ışka ihrâk (32) ve çehre-i kırbeti ⁹⁰⁹ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ nûruyla işrâk itmekle mürebba' -nişîn-i çâr-bâliş-i felek-i râbi' oldu ve cünbüş-i ' ışkda olan saşevât-ı tecelliyâtı gör kim,

کوه در رقص آمد و چالاک شد [25-2] (33)

Küh-ı Tūr raqşe geldi ve cüst ü çâlâk oldu. Ya' nî nâr-ı tecellîden ĥurûşa gelüp altı kıt' a oldu ve üçü (34) Mekke-i Mükerreme' ye ve üç kıt' ası daħı Medîne-i münevvere-ye varup maqâm tutdu, elĥâşıl:

عشق جان طور آمد عاشقا [26-1]

' Işk geldi Tūr' uñ câmı oldu ' aşıkâ! (35) anuñ için

طور مست و خر موسی صاعقا [26-2]

Tūr-ı Sînâ ' ışk-ı ilâhîden mest u şeydâ oldu ve Mūsâ ' aleyhisselâm saşvet-i ' ışkdan (36) şehka urup bî-hüş olduğı ĥâlde zemîne düşdü. Āh ey dil-i pür-şevk! Nihâyet-ı ' ışk vuşlat-ı ma' şûkla ' ayn-ı zevk olmağla Mevlânâ Ĥudâvendigâr (37) bu ebyât-ı şerîfe ile med' uvv-ı dâru' z-ziyâfe, melekût-ı a' lâ ve şehsüvâr-ı lâ-mekân-peymâ, Sulţânu' l-enbiyâ ' aleyhi' t-teĥiyyātuñ leyle-i İsrâ' da mihmân-serâ-yı kırb-i ev ednâya (38) i' tilâ itdügine ve meclis-ârâ-yı bezm-i kibriyâ, şeref-yâfte-i kelâm-ı rabbî a' lâ, ĥazret-i Mūsâ ' aleyhi men şalevâtullâhî' l-ezkâ, müşâhede-i tecellî-i zât-ı yektâda (39) ifnâ' -i vüçüd ile sermedî beqâ olduğına işâret itmişdür. Nazm:

⁹⁰⁹ Nisa 4/158: Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir.

سزد ای دل که معراجش بخوانی
به الفاظ زبان دُرها چکانی

ز عشق این جملگی شرح و بیان است (40)

ولیکن عشق بی شرح و بیان است

دو عالم جمله در گفتار عشقند

همه در پنده‌ی پندار عشقند

وجود مصطفی از نور پاک است (41)

ز لطف خود نبی الله نه خاک است

محمد ثاحب القول امینی

جهان را رحمةً للعالمینی

[28b]

تو دیدستی شب معراج حق تو (1)

از آن بردی به جان اینجا سبق تو

زهی خلوت که مویی درنگنجد

فلک در نزد او ذره نسنجد

تو را زبید که ختم انبیایی (2)

که در هر دو جهان تو پیشوایی

تویی موسی که اندر کوه طوری

حقیقت پای تا سر غرق نوری

تویی عیسی و اندر پایداری (3)

به هر صورت که آید جای داری

تو خورشیدی و جمله ذره توست

فلک این جایگه گم کرده توست

تمامت سالکانت را غلامند (4)

تمامت پختگان نزد تو خامند

بخواه از حق تعالی امت خویش

بنه شان مرهمی اندر دل ریش

مرا نیز امشبی می دار بر یاد (5)

که جان من فدای روی تو باد

بهر دم صد هزاران جان قربان

به عید وصل تو ای نور یزدان⁹¹⁰

(6) Hülāṣa-i kelām, erbāb-ı ʿiṣṣā nihān olmiya ki ḳadren ekmel ve maḳāmen erfa^c ve dereceten a^c lā, yekke-süvār-ı ḳurb-ı ev ednā, a^c nī Sulṭāne'l-enbiyā ʿaleyhi men (7) ṣalevātullāhi'l-ekzā, maḳām-ı ʿubūdiyyetde ḳuyūd-ı beşeriyeden külliyyet ile āzād ve keşf-i subuḥāt-ı vech-i aḥadiyü'z-zāt ile bend-i işneyniyyetden mücerred (8) olmağla ṣān-ı şerīfine ʿunvān-ı nāme-i ma^c āric ve tuğrā-yı menşūr-ı medāric olan⁹¹¹ vārid olup Ḥaḳḳ sübhānehu ve te^c ālā ol şeb-i (9) ḥāriḳa-i esrāda kendü ile ḥabībi beyninde cārī olan bir emr-i ʿazīme işāret buyurdu. Ya^c nī ol hümā-yı lā-mekān-āşiyān, burāḳ-ı berrāḳ-ı berḳ- (10) ʿinān ve hem-rikābı olan peyk-i raḥmān ile ḥücre-i Ümmühānī'den Mescid-i Aḳşā'ya revān ve tengnā-yı zemīnden fezā-yı vesī' - i ʿillīyyine ṭayerān (11) ve ṭayy-i meydān-ı zümür-rūd-gün-i heft-āsümān itdüklerinde ervāḥ-ı muḳaddese-i enbiyā ve rusül, şī^c r:

تمامت انبیا استاده در راه

که تا بینند همه دیدار آن شاه⁹¹²

(12) vefḳınca seyrāna ḳıḳup nazḳāre-künān iken nāgehān ol şebbāz-ı hümāyün-bāl-i hevā-gīr-i evc-i lā-mekān, nūr-ı āfītāb gibi leme^c ān ve berḳ-ı lāmi^c den (13) esra^c

⁹¹⁰ Ey gönül! Hazret-i Peygamber'in miraç hikayesini okuman ve lafız incilerini toplaman revadır. Bütün bu şerh ve beyan aşk ile yapılır ancak aşkın şerhi ve beyanı yoktur. İki âlem aşk kelimesinin içindedir ve her şey aşkın zan perdesindedirler. Mustafa'nın varlığı temiz ışıktandır ve Allah'ın lutfünden, o, Allah'ın peygamberidir, toprak değildir. Muhammed bir emin ve sözünü tutan, alemler için rahmettir. Sen Hakk ile miraç gecesini görmüşsün ve işte o yüzden senin canın herkesten daha kıymetli oldu. Öyle bir halvet ki, aralarına bir kıl bile sığmaz ve felek onun nezdinde bir zerre kadar bile olmaz. Bunlar, peygamberlerin sonuncusu ve her iki cihanın öncüsü olan sana yakıştır. Tur dağında olan Musa sensin, hakikatte sen baştan ayağa ışık içindesin. Sen İsa'sın ve her şeye direnip her kalba girersin. Sen güneşsin ve her şey senin ışığıdır, felek ise seni arar. Tüm pişmiler senin yanında hamdır, tüm salıkların senin kölendir. Allah yanında ümmetin için şefaet et ve onları yaralı gönlüne merhem koy. İşte bu gecelik beni de hatırla, canım senin yüzüne kurban olsun. Ey Allah'ın ışığı, senin vuslatın bayramında, her an binlerce can sana kurban olsun. (Cevherüzzât)

⁹¹¹ İsrâ 17/1: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götürün Allah'ın şanı yücedir..."

⁹¹² O şahın (Hz. Peygamber'in) yüzünü görmek için peygamberlerin tamamı yola dizilmiş.

güzerân itdügine hayrân ve engüşt-i taḥsînlerin dendân-ı âferîn ile gezân olup maḳâmlu maḳâmlarına ḥıramân oldılar ve rûḫâniyân-ı (14) ‘illiyyîn melekût-ı a‘ lâyı revâyiḫ-i ünsiyye ile ta‘ ĩr idüp ‘ uḳûl ve nufûs-ı mücerrede daḫı revşenân-ı ceberûtta çerâgân ve melâyike-i rıdvân (15) tezyîn-i cenân idüp dest-i niyâzlarında cevâhir-i esrâr ile pür nürdan taḫaḫlar tutup ve ser-i ḫuḳḳa-i zebân-ı isti‘ dâdların açup içinde (16) mûnderic olan dürer-i zevâhir-i medḫ u şenâyı ḳadem-i pâkine nişâr itdiler. Velâkin tîz-rev-i merḫale-i اَسْرَى الَّذِي اَسْرَى ber-feḫvâ-yı⁹¹³ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَعَى birine (17) iltifât itmeyüp ṫarfetu’l-‘ aynda geĉdi ve sidertu’l-müntehâ âşiyânına uçdu. Anda daḫı ḳarâr itmeyüp refref-i ‘ ışḳa süvâr ve ecniḫa-i câzibe-i (18)⁹¹⁴ اِدْنِ مَعِي ile hevâ-gîr-i evc-i dîdâr olduḳda Cibrîl-i emîn rikâb-ı resûl-i rabbe’l-‘ âlemîne vaż‘-ı cebîn idüp Sidre’den öte vaż‘-ı ḳademe dermânı (19) olmamaḫla لَوْ دَنَوْتُ اُنْمَلَةٌ لَا اَخْتَرْتُ⁹¹⁵ niyâzı ile mertebe-i isti‘ dâdn beyân idüp “Elvedâ‘ ey yekke-süvâr-ı meydân-ı lâ-hüt.” deyüp maḳâm-ı (20) Sidre’de ḳaldı. Çün ki maḫrem-i ḫalvet-ḫâne-i vaḫdet ḳurb-i bilâ ma‘iyyette aḫyâr degil ḡarḳ-ı şuhûd-ı envâr olanlaruñ daḫı güncâyişi muḫâl idügün bildi, (21) maḳâm-ı rûḫdan daḫı geĉüp fenâ’-i vaḫdet-i zâtiye per açup ḳâf-ı “ḳurbu ḳâbe ḳavseyn”den âşiyân-ı “ev ednâ”ya i‘tilâ itdi. Ve der-ḫâl dest-i (22) hubûb-ı nefehât-ı eḫadiyu’z-zât ref‘-i estâr-i ta‘ ayyünât itmeḫle kemâl-i ihlâş ile nefy-i şıfât idüp şuhûd-ı vaḫdet-i muṫlaḳa ile vücûddan (23) münfaşıl oldı ve hüviyyet-i Ḥaḳ’la fânî ve rubûbiyyet-i cenâb-ı muṫlaḳ ile bâḳî ḳaldı. Ba‘dehu ḫil‘at-ı şıfat-ı raḫmet ile i‘zâz ve ikrâm olunup ber müceb-i⁹¹⁶ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ (24) şüret-i raḫmet ile ḫalka irsâl olundu. Ve isrâda Muḫammed, ‘avdde raḫmet olmaḫla teşnegân-ı ümmete ref‘-i işneyniyyet ve işbât-ı vaḫdet ṫarîḳini delâlet (25) ve kemâl-i vuşlata hidâyet ve luṫf u ‘inâyet-i bî-gâyet-i zât-ı sermedî-şıfatı tebliḫ u beşâret ve⁹¹⁷ مَنْ رَانِي فَقَدْ رَاى الْحَقَّ ibâreti ile bir ‘aceb remz-i ḫafiyye (26) işâret buyurdu. Ya‘nî egerçi herkesüñ burâḳ-ı himmeti südde-i beşeriyye-i cismâniyyeden sidertü’l-müntehâ’-i rûḫâniyyeye irtikâ eylemezse bâri ol merdüm-i (27) dîde-i her mevcûduñ nür-ı cihân-efrûz-ı vücûd-bihbûd ve ḫüsn-i cemâl-i mütraḫraḳ-ı envâr-ı şuhûduyla dîde-i başiretleri guşûde ve ḳadem-i ‘arş-peymâlarına rüy-ı (28) itâ‘at ve ‘atebe-i felek-âsâlarına cebhe-i muṫâva‘ati sûde ḳılsunlar, zîrâ ol maḫrem-i ḫarem-serâ-yı vaḫdet, ḫabîbim Ḥâtem-i Risâlet ‘aleyhi

⁹¹³ Necm 53/17: Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.

⁹¹⁴ Bana yaklaş. (Hilyetü’l-Evliyâ, III, s. 98)

⁹¹⁵ Bir parmak boğumu kadar yaklaşısan yanarsın.

⁹¹⁶ Enbiyâ 21/107: (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

⁹¹⁷ Beni gören Hakk’ı görmüştür. (Sahîh-i Buhârî, IX, s. 33, nr. 6996)

ekmeli't-taḥiyyenüñ (29) şānından ref'-i işneyniyyet itmişüzdür. İmdi her kim ki anı bula bizi bulur ve her kim ki anı göre bî-şekk ü reyb bizi görür, pes gerekdür ki bermūceb-i (30) ⁹¹⁸ فَاتَّبِعُونِ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ ⁹¹⁸ ḥabībūme muḥabbet eylesüz ki siz daḥı nāyil-i derece-i maḥbūbiyyet olasız deyü fermān olunmağla ümmet-i maḥbūle (31) daḥı çāšnī-i ḥubb-i ḥabībullāh ile keyfiyyet-i şerāb-ı ilāhīden medhūş ve deryā-veş ḥurūş idüp ḳaṭre-i hestī-i mevḥūmları ğarḳ-ı deryā-yı vaḥdet (32) ve mi' rāc-ı ruḥānī ile nāyil-i sermedī-i sa' ādet oldılar. Nazm:

الا ای نور قدسی روی بنمای

ز زنگ آیینہی دل پاک بردای

تویی عین‌العیان جوهر ذات (33)

نمودتوست بی شک جمله ذرات

رخ جانان در این آیینہ پیداست

نظر کن گر تو را دو چشم بیناست

اگر این جام معنی نوش خواهی (34)

نگر تا جان دهی در دید شاهی

زهی اسرار جان، اسرار دان کو؟

یکی صاحب‌دلی بیننده‌جان کو؟

هزاران جان پاک رازدانان (35)

فدای آن که یابد سرّ جانان

رہی ناکرده‌ای هرگز چه گویم؟

که از اسرار معراجت بگویم

اگر معراج اینجا رخ نماید (36)

تو را از بود صورت درریاید

برافکن صورت و معراج یارت

ز دید جان نظر کن آشکارت

⁹¹⁸ Âl-i İmrân 3/31: “De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın...”

چو جاننت سوی او یابد پناهی (37)

نماند هیچ جز حق هیچ راهی⁹¹⁹

Neşr: Hâşıl-ı kelâm, ey birâder-i sa‘ âdet-encâm! Eger sen dağı bu devletden behremend (38) ve ber-kâm olmağa ihtimâm idersen, beyt:

جز عشق محمدی به کلی هوس است

بنیاد وجود ما همین یک نفس است⁹²⁰

Neşr: Ol çemen-ârâ-yı bâğ-ı lâhût, a‘nî (39) hazret-i Risâlet-penâhuñ ve kevâkib-i âsumân-ı ceberût olan âl ve aşhâb-ı hidâyet-destgâh ve mezâhir-ı وا شوقاه الی و اناللہ مع الذین اتقوا والذین هم محسنون⁹²² ve sa‘ âdet-i 923 اناللہ وانا الیه یرجعون⁹²⁴ ve zevk-i (2) ویرجعون⁹²⁵ ویرجعون⁹²⁶ ve ikân-ı 927 انبی انا اللہ لا اله الا انا فاعبدنی⁹²⁸ ve şerâb-ı tahûrunu nüş idüp ve 929 حور مجنون من رجب محترم⁹²⁹ asından med-hüş ve cezbe-i 930 هو الحی القیوم⁹³⁰ ile bî-hüş olup (5) ve 931 هarem-serâ-yı

919 Ey kudsi nur! Yüzünü göster ve gönül aynasının pasını sil. Zâtın cevherinin ayânının aynı sensin. Tüm zerreler, şüphesiz senin yansımandır. Bu aynada cânânın yüzü gözükmetedir, senin gören gözün varsa, bak ve gör. Bu manâ kadehini içmek istiyorsan, şahın yolunda can vermeye bak. İşte bir sürü cân sırrı, sır bilen hani? Cânı görebilen gönül sâhibi hani? Cânânın sırrını bulana binlerce canı temiz sır bilenler fedâ olsun! Hiç yola çıkmayı bilmiyorsun, ben sana ne diyeyim ve nasıl miraç sırrlarını söyleyeyim? Burada miraç olursa, seni sûret varlığından kurtarır. Yârinin sûretinden de miracındanda geç, geç ki aşikâr bir şekilde cânı görebilesin. Cânın O'nun yanında bir sığınak bulursa şâyet, artık Hak'tan bişka hiçbir yol kalmaz. (Cevherüzzât)

920 Hz. Muhammed'in aşkıdan başka her şey hevestir, bizim varlığımızın dayanağı tek bir nefestir.

921 Ah, kardeşlerimi ne kadar çok özledim.

922 Nahl 16/128: Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.

923 Nahl 51/17: Geceleri pek az uyurlardı.

924 Nahl 51/17: Seherlerde bağışlama dilerlerdi.

925 Bakara 2/156: "...Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz..."

926 Nahl 16/1: "...Allah, onların ortak koştuıkları şeylerden uzaktır, yücedir."

927 Nahl 16/51: "...İki ilâh edinmeyin..."

928 Tâ-Hâ 20/14: "...Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et..."

929 Mutaffifin 83/25: Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir.

930 Bakara 2/256: "...Diridir, kayyumdur..."

931 Bakara 2/5: "...kurtuluşa erenler de işte onlardır..."

emânında hacle-nişinân-ı ‘iffet olan ⁹³² بشرٍ ولا خطر على قلب بشرٍ فيها ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشرٍ ‘arāyisini (6) der-āgūş ile ⁹³³ فِي مَقْعَدِ صِدْقِي عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ bālīnine ser-nihāde kıllup ḥāb-ı nāz-ı vuşlat ile ḥāmūş olasıñ tā kim, beyt: (7)

عشق جان طور آمد عاشقا

طور مست و خرّ موسی صاعقا

neşr: beytinüñ sırrını zevk eylesin. Zīrā maḥrem-i esrār Mevlānā Ḥudāvendigār (8) bu beyt-i şerīfi sūre-i a‘ rāf’da olan وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرُ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرِيكَ وَلَكِنِ ⁹³⁴ أَنْظُرُ إِلَى الْجَبَلِ (9) فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرِيكَ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ⁹³⁴ iktibās idüp cevāz-ı ru’yetullāha bu āyet-i kerīmede (10) delālet olduğına işāret buyurmışlar. Zīrā enbiyādan taleb-i müstaḥil muḥāl olduğuna ‘ulemā müttefiḳu’l-aḳvāldür. Yazıcızāde anuñçün dimişdür: *Muḥammediyye*:

(11) Ḥayāli naḳş-i cānımda muşavver olalı gönlüm

Hep ism u resmi maḥv itdi bu taşvīr-i mişāliden

Yüzünü görmege imkân çü vardur ārızūmendem

(12) Kulağım ḥālīdür zīrā kelām-ı i‘ tizāliden

Menem deryā-yı tevḥīde çü maḥv-ı maḥz-ı müstağrak

Getürsem nola ger gevher bu deryā-yı vişāliden

(13) neşr: Ve bilcümle erbāb-ı müşāhedāt elsene-i te’vīlāt ile bu āyet-i kerīmede vāki‘ olan mükāşefelerini bu ‘ibāret ile taḥkīk itmişler ki (14) Mūsā ‘aleyhisselāma bisāṭ-ı müdānātuñ evān-ı ḥuşūlünde aḳdāḥ-ı kelimāt ile idāre olunan tetābu‘-ı şahbā-yı şafv-i şifāt ve lezzāt-ı istimā‘-i (15) mülāṭifāt-ı muḥāṭabātdan tesākür ile saṭevāt-ı keyfiyyet-i zevk ve galebāt-ı devā‘-i ‘ışḳ lisān-ı şevḳini رَبِّ أَرِنِي ⁹³⁴ niyāzına dırāz (16) itdikte zemzeme-i nāz ile nağme-perdāz-ı رَبِّ أَرِنِي oldı. Ḥaḳḳā ki ‘Urfī-i Şīrāzī’nüñ bu beyti maḥalle ‘aceb münāsib düşmüşdür, ne ḥüb dimişdür: beyt:

⁹³² Orada hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın aklına gelmeyen şeyler vardır. (**Buhārī**, IV, s. 118, nr. 3244)

⁹³³ Kamer 54/55: Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.

⁹³⁴ A’raf 7/143: Mūsā, belirlediğimiz yere (Tûr’a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mūsā da baygın düştü.

حسن را از شیوهها، گاهی بود میل نیاز (17)

ورنه موسی بی طلب، صد ره تماشا کرده بود⁹³⁵

Nesr: Elhāşıl Musā'ya cevāb geldi ki heyhāt heyhāt (18) mādām ki perde-i “erini” ile maḥcūb ve ḳayd-i işneyniyette maḡlūbsın, sen sen iken beni görmezsin, zīrā⁹³⁶ maḥ nāsından ḡayrısı (19) beni göremez. وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ şūret-i hestīye naẓar-endāz-ı nīstī ol. فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ eger ‘inde tecelliyü’z-zātī mekânında müsteḳarr (20) olursa فَسَوْفَ تَرَى beni ‘an ḳarīb görürsün zīrā cebel-i enāniyyet maḥv-i rūsūm-ı fi’z-zāt ider. فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ pes vaḳtā kim Mūsā (21) ve ‘ālemlerüñ rabbisi Cebel-i Ṭūr’a veyāḥud hestī-i Mūsā’ya tecellī eyledi, ol ḥinde جَعَلَهُ دَكًّا ke’en lem yekün lā vüçüden leh aşlen medkūken ve mütelāşiyen (22) ifnā itdi. Ve وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا ve Mūsā ‘aleyhisselām maḡşiyyen ‘aleyh ve fāniyen bilā eniyye derece-i vüçüddan sāḳıt oldi. Şi‘r:

قد كان ما كان سرّ الا

ابوح فظن خيرا و لا تسئل عن الخير⁹³⁷ (23)

nesr: Āh ey dil-i āḡāh! Eger tecellī-i rabb ile rūḥ-ı Mūsā meyānında cebel-i enāniyyet-i Mūsā olmasa fenā³-i şırf olup hergiz (24) maḥ āşa gelmezdi, ammā ḳalbi daḡı fenāsı ḥālinde ḥalīfetullh olmasa tecellī ve teḡallīye müste‘idd olmazdı. فَلَمَّا آفَقَ pes vaḳtā ki Mūsā şaṭevāt-ı (25) tecelliyāt-ı rubūbiyyet ile ḡaşyet-i enāniyyetden ifāḳat bulduysa قَالَ شَيْحَانَاك Mūsā, bī men u mā ayıtdı: “İlāhī! Seni lisān-ı ḳuds ile tesbīḥ (26) ve taḳdīs ve ḥalḳdan ve seni ittişāl-ı ḥalḳdan tenzīh iderim ثُبْتُ إِلَيْكَ ifnā³-ı enāniyyet ile senüñ hüviyyetiñe rüçü‘ eyledüm أَنَا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ve ḥālen ben evvel-i mü’mininim, yaḥ nī imān-ı yaḳīnī ḥuşūle geldi ki sen nūr-ı hüviyyetiñle görünürsün, enāniyyet ile seni kimse göremez. (28) Pes cezebāt-ı hestī-suz ile zātımı zātuñda ve ef‘āl ve şifātımı ef‘āl-i şifātuñda maḥv ve ifnā itdüğim anda ‘inde’t-taḥḳīḳ rā’i ve mer’i sensin (29) ve ḡayriyyet ve işneyniyet mürtefi‘ olup zātuñı nūr-ı zātuñla müşāhede ḳııarsın.” deyüp sükūt itdi.

Āh ey dīde-i āḡāh! Ḳutb-i zamān, (30) merkez-i dāyire-i cān, ravḍa-i vaḡdetüñ serv-i āzādı, Cüneyd-i Bağdādī daḡı bu raḥīḳ-ı nīstīnüñ mest-i med-hūşu

⁹³⁵ Güzellik ve hüsnün tecelli etmek istemesi, nazından ve işvesindedir; sen Musa’nın “Rabbim kendini bana göster.” demesine bakma, o bu talepte bulunmadan evvel bile görmek istediğini zaten görmüştü.

⁹³⁶ Onun gözü olurum...

⁹³⁷ Olan ne var ise sır oldu; İfşâ etmem, o hayır zannetti, ne oldu sorma.

olmağla ⁹³⁸ فقال من انت فقلت انت (31) deyüp cüş u ħurüş eyledi. İmdi benüm rûĥum! Şi‘r:

Benüm dimek yaraşur şol Ĥudā’ya
Ki ġayr urmaz ħulluĥ işbu rā’ya

(32) Eger ġāyib eger ĥod ĥāzır oldur
Ki hem ġayb u ĥuzūra nāzır oldur

İkilik olmaz anuñ birliginde
Ölüm bulunmaz anuñ dirliğinde

(33) Yine birlüğün anuñ kendü birler
Muvahĥidler bu sözi böyle dirler

Görinür ol veli sen göremezsın
Anı pinhān şanursın, iremezsın.

(34) Ey ‘ārif-i āġāh! Żamīr-i münire nihān olmiya ki ħavāfil-i ‘ālem-i vaĥdet ħişver-i ġaybdan sāĥa-i sevāĥil-i deryā-yı şehādet ve menāzil-i şahrā-yı şürete (35) nüzül itdikde ġayāhib-i lezzāt-ı ‘ālem-i ṭabī‘atde münġamis ve ġarāyib-i ‘avāmil-i ħuyūd-i neş’e-i beşeriyyede müntekis olup ma‘āhid-i ‘uhūd ve ma‘ākıd-ı (36) şuhūd-ı ezeli ve ma‘rifet-i fiṭri-i evveliden nāşī ve biġāne düşmeġle bedī‘-i ĥikmet-i zātiyye veđī‘-i meşiiyyet-i ilāhiyye şöyle iġtizā eyledi ki zekā’-i nefis (37) ve zükā’-i zihn ve şafā’-i ‘aġla eşĥāş-ı beşeriyyenuñ mezid-i ihtişāşları olduġı cihetden istişĥāb-ı tezekkürāt-ı ilāhiyye ve iş‘ār-ı şuĥuf-i (38) semāviyye ile bu ‘ālem-i nāsūta gönderile tā ki ĥalāyiġ-ı cihānı ĥazāyız-i derekāt-ı merātib-i keşerātđan evcāt-ı tecelliyāt-ı cennāt-ı vaĥdet (39) ve na‘īm-i ġayb-i hüviyyete delālet ve hidāyet ideler. Ĥattā her biri isti‘dādları miġdārı mehdī olup (40) بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَّحْتُ أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ (40) zümresinden olmiyalar. Ve zıkr olunan dā‘iler rusül ve enbiyā ‘aleyhime’s-selām ve vārişān-ı ĥaġiġatleri olan (41) kümmel-i evliyā’-i kirāmdur. Pes ĥazret-i Mevlānā, min külli’l-vücüh evlānā, daĥı kümmel-i vārişān-ı enbiyāđan oldıysa ma‘āric-i ħābe ħavseyne irtikā’-i [29b] (1) rûĥānī ve medāric-i ⁹⁴⁰ يَا إِيَّتِي ya i‘tilā’-i

⁹³⁸ Cüneyd-i Bağdadi: Yemin olsun rabbimi gördüm, bana sen kimsin dedi ben benim dedim.

⁹³⁹ Bakara 2/16: “İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş...”

⁹⁴⁰ Necm 53/8: Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.

vicdānī idüp pey-rev-i işr-i Muhammedini'l-muştafā olmağla inkişāf-ı subuḥāt ve tecellī-i vech-i aḥadiyü'z-zāt (2) estār-ı keşerātı ḥarḳ ve rusūm-ı te'ayyünātı ḥarḳ idüp nām u nişān-ı ğayriyyet-i deryā-yı vaḥdete ğarḳ u maḥḳ olduḳdan soñra teşrīf-i ḥil'at-ı beḳā billāh ile (3) muḥterem ve tekrīm-i ḥilāfet-i sırr-ı nebiyullāh ile mükerrem olmağla sālīkān-ı ṭarīḳat ve ṭalībān-ı ḥaḳīḳati ḥazīz-i derekāt-ı nāsūtdan evc-i derecāt-ı melekūta ta'arruc (4) ve hidāyet için deryā-yı mevvāc-ı ḥubb-i zātünūñ ṭelāṭum-ı envārı aşdāf-i müşāhedelerinde mūnderic olan le'ālī-i ğavālī-i esrārı sāḥa-i sevāḥil-i ğüftāra mūnteşir (5) ve esmā' -i müste'iddine āvīze-i benā-ğuş-ı sır itdüklerinde aşḥāb şevḳ-i vāridāt-ı ğaybiyyeye teşne-leb ve cām-ı cemāl-nümā-yı muḥabbet-i ilāhiyyeye leb ber leb olmaḳ (6) istid'ā itdiler. Velākin bezm-i ünsde erbāb-ı "farḳ"dan niçe bī-fehm u nā-sāzlar māni' -i keşf-i rāz olduğunu iş'ār ve ihvān-ı "cem'"e i' tizār ḳaşdıyla (7) Mevlānā Ḥudāvendigār buyururlar ki

[27-1] با لب دم ساز خود گر جفتمی

Eger kendü dem-sāz lebüm ile cüft olaydım, ya' nī ey leb-i ğüftārime yār ve sür'at-ı refṭārıma (8) hevā-dār olan maḥremān-ı esrār, yalnız sizüñle hem-şoḥbet olup ba'zı nā-maḥremler dāḥil-i şoḥbetimüz olmıyalardı,

[27-2] همچو نی من گفتنی ها گفتمی

Ben size mānend-i ney (9) niçe söyleyecek sözler söyledüm ve kunūz-ı ğaybiyyeden henüz lisāna bürüz itmedik niçe rumūz-ı ḥafiyye izḥār iderdim. Ammā ne çāre, beyt:

حرف معنی گران بها گهری است (10)

چون به نادان رسی مگوی و خموش⁹⁴¹

neşr: dimişlerdür. Pes 'özrümüz ḳabül ḳılasız ki şad hem-zebān meyānında bir nā-sāz ve bed-zebān (11) bulunsa lā-cerem kīse-i dehāna mühr-i sükūt urılır. Zīrā cühelāya keşf-i sırr-ı vaḥdet gerden-i ḥūke dürr-ü girān-māye važ' itmek gibidür, anuñçün, beyt:

وَمَنْ مَنَّ الْجُهَالَ عَلَّمَا أَضَاعَهُ (12)

وَمَنْ مَنَّ الْمُسْتَوْجِبِينَ فَقَدْ ظَلَمَ⁹⁴²

⁹⁴¹ Mana sözü pahalı prlantadır, cahille karşılaşırsan söyleme, sus.

neşr: dimişlerdür. Egerçi yārāndan nesne dirīg olunmaz ammā müstemī‘ inūñ cümlesi (13) münşabağ-ı reng-i hem-zebānī olmadıkça nağme-perdāzī-i rāza mecāl olmaz. Ve bilcümle

هر که او از هم‌زبانى شد جدا [28-1]

Her ol kimse ki bir hem-zebāndan dūr oldı,

بی‌زبان شد گرچه دارد صد نوا [28-2] (14)

Egerçi derūnunda şad nevā daḥı tūtarısa bī-zebān oldı, zīrā lezzet-ı ta‘āmı gürisne ve ḳadr-i ābı teşne bilür. (15) Dimāğ-ı telḥ-ı rencūr meze-i nebātı zevḳ ve başırde olan nūr-ı başarı çeşm-i ḍarīr fark itmez, ve bülbül-i hezār bī-gül ü gülzār fiğān u zār itmez, görmez misin

چون که گل رفت و گلستان درگذشت [29-1] (16)

Çün ki gül gitdi ve hengām-ı gülistān geçdi,

نشونوی زآن پس ز بلبل سرگذشت [29-2]

Andan şoñra ‘andelībden (17) ḳışsa-i sergüzeşti işidemezsın. Hemçinān hezār destān-ı gülistān-ı melekūt olan ‘arīfān-ı āşiyān-nişin-i ceberūtuñ nağme-zenān-ı esrār-ı (18) lāhūt olduklarını zāğān-ı bed-zebān-ı çengelistan-ı nāsūt olan bī-iz‘ānlar zümre-i şinevendegān olımaz, zīrā⁹⁴³ اهلهما فنظلموها (19) münādīsī لا تعطوا الحكمه الى غير (19) ol tūṭiyān-ı ḳudsı ifşā’-i sırr-ı vaḥdetden men‘ itmekle, beyt:

ای دریغا عرصه‌ی افهام خلق

سخت تنگ آمد، ندارد خلق خلق⁹⁴⁴

(20) deyüp ber müceb-i fermān-ı⁹⁴⁵ نَا-ehlden kitmān-ı sır itmişlerdür. Zīrā verziş-i tābiş-i ‘ışḳa müste‘idd (21) olmyan bed-ḳişler ber-feḥvā-yı emrāz-ı inkār ve ‘adāvet ile mübtelā-yı derd ü ḥasretdür, egerçi⁹⁴⁶ فى قلوبهم مرض فزادهم الله

⁹⁴² Cahillere ilmi veren onu zayı etmiştir. Onu hakedenlere mani olan ise zulm etmiştir

⁹⁴³ Hikmeti onu hakedenden başkasına vermeyiniz, ona zulmetmiş olursunuz.

⁹⁴⁴ Ne yazık ki insanların kavrayış alanı çok dar. İnsanlarda boğaz yok. T.M. III/13; Y.K.M. III/13

⁹⁴⁵ Nisa 4/58: “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor...”

⁹⁴⁶ Bakara 2/10: “Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır...”

mürşidân-ı tarîk-ı (22) emem ve tabîbân-ı hâzıkân-ı 'îsî-demler dağı her bir derd ü eleme merhemdür. Velâkin bir marîzuñ 'arîzası 'illet-i müzmine veyâhud ihtilâl-i 'ağldan hasta (23) olsa tabîbe lâzım olan 'illet-i mezbûre kâbil-i 'ilâc olmaduğun i' lâmdur, felihâzâ erbâb-ı irşâd ve terbiye tecrîbe idüp emrâz-ı kâlbîyyeden (24) üç 'illet 'ilâc-pezîr degildür dimişer:

Birisi budur ki merdân-ı Hüdâ'ya vâkı' olan dağl u ta' arruzları hasedden neş'et eyleye. Hased ise (25) marâz-ı müzmin gibi mümkünü'l-'ilâc olmayup her bir i'tirâza hücec-i kâtı'a ve delâyl-i sâti'a ile cevâb-i müskite ibrâz olunsa müfide olmayup (26) belki buğz ve 'adâvet ve kibr ve ra'ûneti şu'bân-ı cahîm gibi ser-efrâhte ve hıkd u hasedi nâr-ı cehennem gibi efrûhte olur, felihâzâ, şî'r:

كل العداوة قد ترجى سلامتها

الأ عداوة من عاداك عن حسد⁹⁴⁷ (27)

neşr: buyurmuşlardır. Pes o mağülenüñ tedbîri ber-müceb-i⁹⁴⁸ فَاغْرَضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى erbâb-ı hasedden i'râz ile halleri üzerine (28) terk olunmağdur ki hattâ ber-mışdâğ-ı الحسد يأكل⁹⁴⁹ ateş-i hıkd u hased hırmen-i vücûd-ı habâset-âlûdların ihrâk ve nâr-ı hamîme (29) ilhâk eyleye.

Birisi dağı 'illet-i hamâkatdur ki nefes-i 'îsâ 'aleyhi atyêbe't-taḥiyyâtdan mürdeler hayât-yâfte iken hümekâyâ 'ilâcdan izhâr-ı 'aciz idüp (30) ابرات الاكمه و الابصر و⁹⁵⁰ buyurmuşlardır. 'Urfî:

چون اثر در تو کند عشق؟ که اعجاز مسیح

مردہ را جان دہد، آدم نکند حیوان را⁹⁵¹

(31) Bir kısmı dağı egerçi müsterşiddür ve fehm itdüğü ma'nâya 'illet-i i'tirâzdan sâlim, belki tâlib-i tefehhümdür velâkin idrâkda kuşuru olmağla 'ulûm-i hağâyık- (32) nikâtı fehm itmekden maḥrûmdur, pes tabîbân-ı ilâhî bu zümreye dağı mültefit olmazlar, lâzım geldikde vus'-i havşalaları miğdârı tekellüm iderler. (33)

⁹⁴⁷ Gösterilen her düşmanlıktan selamete ermek istenilir. Ancak hasetten dolayı sana düşmanlık edeninki başka.

⁹⁴⁸ Necm 53/29: Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'an'dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir.

⁹⁴⁹ Haset tıpkı ateşin odunları yakıp bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir. (Sünen-i İbn-i Mâce, II, s.1408, nr. 4210)

⁹⁵⁰ Köre ve sedef hastası kimseye şifa verdim fakat ahmak kimse beni yordu.

⁹⁵¹ Aşk sende nasıl tesîr etsin ki? İsâ'nın mucizesi bile ölüyü diriltir, hayvanı insân yapmaz!

Kemā ḳāle ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem: ⁹⁵² نحن معاشر الأنبياء أمرنا أن نكلم الناس على قدر عقولهم ve ekṣer-i nās hidāyet-i enbiyā ve delālet-i evliyādan (34) ṣifā-yı ‘ācil ḥāṣıl itmediklerine sebep emrāz-ı ḥıḳd ve ḥased ve ḥamākat ile merāyā-yı ḳalbleri pür-küdüret olduğıdur.

Ammā ḳısm-ı rābi‘ egerçi ‘avāriż-i (35) beṣeriyye ve emrāz-ı nefṣāniyyeden kemāl-i selāmetleri yoḳtur, velākin müsterṣid-i müste‘idd ve nīk-zīrek ve tīz-fehm olmağıla dūnyānuñ fenāsın mūlaḥaza ḳılıp (36) ḥırṣ u ṣehvet ve meyl-i cāh u ḥaṣmet ve ḥubb-i riyāset ve miknet ve ṭaleb-i emvāl ve ṣervet ile maḡlūb-i aḥḳām-ı nefṣ ve ṭabī‘ at olmadığıçün fırḳa-i mezbūre (37) ‘ilāc-peziir olmağıla ṭabībān-ı ilāhī anlaruñ ‘ilācında siḥr-i ḥelāl gösterüp eṣribe-i muḥabbet ve ma‘ācīn-i ma‘rifet ile emrāz-ı beṣeriyyenuñ cümlesinden ‘ārī (38) ve āyīne-i ḳalblerin ṣayḳal-i tevḥīd ile cām-ı cemāl-nümā-yı kirdgārī iderler ve evc-i melekūtdan ḥazīz-i nāsūta nüzūl idüp bu maḳūle ḳābil-i ṣıḳāle bir āyīne (39) isterler. Ammā hezārda yek ve bisyārdan endek bulduḳlarıçün te’essūf idüp, beyt:

با لب دم ساز خود گر جفتمی
همچو نی من گفتنی ها گفتمی

(40) dirler. Āh ey derd-i mufriṭ! Egerçi böyledür, fe ammā mıṣrā‘ :

زاغ در رز نعره زاغان کند
بلبل از آواز خوش کی کم کند؟⁹⁵³

neṣr: vefḳınca ṣad hezār ve hezāruñ (41) meyānında kendülere dem-sāz bir hem-zebān bulduḳdan ṣoñra ṭa‘n-ı münkirāna nigerān olmıyup zemzeme-endāz-ı keṣf-i rāz olmaḳdan teḥāṣī itmezler. [30a] (1) Meṣelā Mevlānā Ḥudāvendigār esrāra maḥrem olmıyanlar keṣf-i estāra māni‘dür deyü bu ḳadar i‘tizār itmiṣken Çelebī Ḥusāmüddīn cünbüṣ-i tābiṣ-i ‘ıṣḳdan (2) bī-ḳarār olup beyt:

کز برای حق صحبت سالها
بازگو حالی از آن خوش حالها⁹⁵⁴

⁹⁵² Biz peygamberler topluluğı insanlara akıllarının erdiğı şekilde konuşmakla emrolunduk.

⁹⁵³ Kuzgun üzüm bağında kuzgunca bağırrır ancak bunu duyan bülbül hiç güzel ötüşlerini kısar mı? T.M. VI/28; Y.K.M.VI/28.

⁹⁵⁴ Yıllarca aramızda olan sohbet hakkı için o güzel hallerden birini anlat. T.M. I/127; Y.K.M. I/126; 48b.

neşr: deyü tazarru^c-i bisyār ve kadem-i pāk-i Hūdāvendigār dīde-i (3) giryānından dūrer-i eşk-i bī-şümār nişār itmekle vāriş-i ‘ulūmu’l-enbiyā’i ve’l-mürselīn Mevlānā Celālūddīn daḥı “Ey Hūsāmūddīn ğamġīn olma ki bizüm āyīnemiz (4) sensin ve ceñābıñızda bir ‘aceb isti‘dād vardur ki, mışrā^c

حلق بخشد سنگ را حلواى تو⁹⁵⁵

neşr: vefkınca senüñ muḥabbetüñ cemādātı daḥı nuṭqa getürür, ḥaḳḳā bir dem-sāzsın ki (5) cümleden mümtāzsın”, ‘ale’l-ḥuşūş, beyt:

مثنوى را چون تو مبدا بوده اى

گر فزون گردد تواش افروده اى⁹⁵⁶

neşr: mażmūnı üzre bu kadar güftār-ı (6) ḥaḳāyık-nikāt izhārından ḥod maḳşūd bi’z-zāt sizüñ dā‘iye-i isti‘dādıñızdur, çün ki senüñ gibi bir yār-ı hevā-dār ola ḥarf-gīrlerüñ inkār (7) ve i‘tirāzlaruña ne i‘tibār. İmdi cām-ı cemāl-nümā-yı güftārımda olan şahbā-yı esrārı nūş ve izāle-i perde-i hestī ile bī-hūş olup (8) nevā-yı ‘uşşākı gūş-ı hūşa mengūş it ki deryā-yı vaḥdet ḥurūşa geldikde keştī-i keşret şikest olur, zīrā ‘inde’t-taḥkīk

جمله معشوق است و عاشق پرده اى [30-1]

(9) Cümle ma‘şūḳdur ve ‘āşık bir perdedür,

زنده معشوق است و عاشق مرده اى [30-2]

Zinde ma‘şūḳdur ve ‘āşık mürde ve mefkūddur deyüp maḳām-ı beḳā-i ba‘de’l-fenā (10) ve sırr-ı kābe ḳavseyn ev ednāyı beyān ve⁹⁵⁷ اذا تمّ الفقر فهو الله ma‘nāsını ‘ıyān buyurdular.

Āh ey ‘āşık-ı bī-vücūd! ‘İlm-i şerīfe nihān olmıya ki (11) meded-i esmā ve şifātın müstemidde olan cemī‘-i a‘yān-ı merātīb-i ta‘ayyünāt ve temām-ı ma‘ānī-i şuver-i mümkināt vücūd-ı muṭlaḳuñ kemāl-i ihāta ve şumūline nisbet ile (12) zihnen ve ḥāricen muṭlaḳ küllden cüz’-i eczā meşābesinde i‘tibār olunmuşlardır, pes vücūd-ı sālīk ḳayd-i cüz’iyyetden mücerred olduḳda ḳavs-i teraḳḳīye (13) ‘urūc idüp nihāyet-

⁹⁵⁵ Senin helvan taşa ble boğaz verir! T.M. III/14; Y.K.M. III/14.

⁹⁵⁶ Mesnevi’nin başlatıcısı sen olduğuna göre, çoğalırsa ancak sen çoğaltmış olursun. T.M. IV/5; Y.K.M. IV/5.

⁹⁵⁷ Fakr halı tamam oldu ise işte o Allah’tır.

i kavsi-terakki bidayet-i kavsi-tenezzüle muttaşıl olur. Ve muqaddime-i şugra muqaddime-i kübraya iltikâ ile laṭife-i qalbiyye ve dâne-i hafiiyye-i ma'rifet-i fitriyye (14) faqr-ı zātî ve kendünün 'adem-i aṣlisine i'tilâ idüp tecelli-i zātî olan ma'ânî-i cemî' -i keşerât-ı esmâ bedîdâr olur ve netîce-i (15) mezkûre ki fenâ fillâhdur beḳâ billâha muḳterin olup netîce-i küllîyye-i muṭlaḳ ve maḳhar-ı vücud-ı Haḳ ism-i zâhir ile âşikâr olur. Ve çün ki netîce-i sermediyye-i (16) tecelliyât-ı ebediyye-i zuhûrât-ı şu'ünâta maḳrûn ola, netîce-i 'uzmâ-i deymümiyyet-i neş'et-i ilâhiyye deverât-ı kübrâ ve keverât-ı 'uzmâda temâmu'l-istidâre (17) olup kemâlin bulur ve bu ma'nâ ḫuşûle geldikte, beyt:

جمله معشوق است و عاشق پرده‌ای

زنده معشوق است و عاشق مرده‌ای

neşr: ne ma'nâdur, bilür.

(18) Hâşıl-ı kelâm, istilâ-yı 'ışḳda 'âşik bir 'aceb fenâ'-i fenâyâ müstaḡraḳ olur ki mücerred şehvâtı zîr-i destinde maḡlûb olduḡı ile iktifâ itmeyüp (19) eşer-i ḫubb-i ḫudâ muḳteziyât-ı nefis u hevâyı bir vechle izâle ve ifnâ ider ki ne ber vefḳ-ı şerî'at ve ne ber ḫilâf-ı tarîḳat hiçbir vaz' u hareketi müttebi'-i (20) şehvet olmaz. Belki yek himmet olup ⁹⁵⁸ لا يتحرك الا الله و لا يسكن الا الله و لا يتكلم الا الله⁹⁵⁸ ile muttaşif olur. Ve Cüneyd-i Bağdâdî (21) ḳaddasallahu remsehu otuz yıldur ki ḫâzret-i rabbu'l-enâm lisân-ı Cüneyd'den Cüneyd'e kelâm söyler, Cüneyd ise der-miyân olmaduḡından ḫalḳ-ı cihân ḡâfil (22) ve nâdân ancak buyurduḡları ne ma'nâdur iz'ân ider. 'Urfî:

هر محرمی که می‌کنم از وی سراغ دوست

محتاج می‌کند به سراغ دگر مرا⁹⁵⁹

(23) Ey ṭâlib-i râh-ı fenâ! Hestî-i mevḫumu maḡz fenâ iden anlardur ki âteş-i cezebât-ı 'ışḳ eşer-i ta'ayyünâtı bir vechle maḡv ider ki الدنیا حرام علی اهل الآخرة (24) والآخرة⁹⁶⁰ feḫvâsınca dünyâ ve âḫiret ḳaydından ve⁹⁶⁰ كَلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ⁹⁶¹ ḫalâ'-i ḫaḳîḳî-i (25) ene'iyet bendinden âzâd idüp fezâ'-i

⁹⁵⁸ Allah'tan başkası hareket etmez ondan başkası durmaz.

⁹⁵⁹ Kendisine yâri sorduḡum her sırdaşım ve dostum beni başka birine sormaya muhtaç ediyor.

⁹⁶⁰ Dünyâ âhîret ehline, âhîret ise dünyâ ehline harâmdır. Ve ehlullâha ise bu ikisi de harâmdır. (Deylemî, II, s. 230 nr. 3110).

⁹⁶¹ Kasas 28/88: "...O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."

و من قتله انا و nümāyān olmağla naẓar-ı ūhūd-ı vech-i Ḥaḡ ve müşāhede-i vūcūd-ı muṭlaḡ
962 mefhūmunu, mıūrā' :

(26) زنده معشوق است و عاشق مردهای

neūr: deyū tercūme ider. Pes ol meczūb-ı fān'ūn levḡ-ı zām'iri ūver-i aḡyārdan 'ārī
olmağla cūmleden ḡāyib cūmle daḡı (27) andan ḡāyib olup ne kendū ḡalur ve ne
'ālem; illā huve'l-bāḡī.

Āh ey es'ir-i bend ü zenc'ir-i 'ıūḡ-ı yār! Ḥal'-i kūdūrāt-ı aḡyār ve ḡam'-ı
hey'et-i āūār (28) idenlerden bir merd-i merdūm-dāde-i ūṭṭār ne ḡūb dimiūdūr: ūū'r:

لقد فنیث عن الغیر لا وجود سواي
لأن نفي وجودي ثبوته ببقاي

انا البقاء ولا البقاء للعدم (29)
فكيف أثبت شيئا بقاءً لا ببقاي

لواء وجهك نور ظلاله يتمدى
بزيلها تتمسك بانّ تلك لوائى 963

(30) Menḡūldur ki Muḡammed Ebū Naūr Ceybi "Āūāre maḡv-i küllī var
mıdur? deyū Ebū Sa'īd Ebu'l-ḡayr'dan istifsār itdikde bu rubā'ī ile cevāb virmiūler:
Rubā'ī:

جسم همه اشک گشت و چشمم بگریست (31)

در عشق تو بی جسم همی باید زیست

از من اثری نماند این عشق ز چیست

چون من همه معشوق شدم عاشق کیست 964

(32) İmdi mertebe-i fenā' fi'l-fenā ḡayd-ı fenāyı daḡı ifnādur velākin her
fehmi derrāk bu ma'nāyı idrāk itmez ve ḡil ü ḡāl ile bilinmez, meḡer kim bi ūarṭı'l-
isti'dād-ı (33) ūriyye ve ma'neviyye ile envā'-ı mūcāhedātla pūte-i muḡabbetde

962 Kimi öldürürsem diyeti benim.

963 Masivadan fena buldum artık benden gayrı varlık yok, zira benim varlığımın nefyi onun sübutunun bakiliğim olmasındandır. Beka benim, yokluğun bekası yok. Benim beka olmayan şeyin bekasını nasıl isbat edeyim. Yüzünün sancağı nurdur, gölgesi uzar, bu benim sancağım diye eteklerinden tutuyorken.

964 Ebu Sa'id: Cismim tamamen göz yaşına döndü ve gözümden aktı, senin aşkında cisimden ve tenden vazgeçmek gerek. Benden iz kalmadı, peki bu aşk kimden ortaya çıktı? Madem ben beştan ayağa maūūk oldum, peki âūık olan kim?

لا يزال العبد يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه (34) الذى يسمع به و güdāhte olmak gerekdür ki müdānātına irtikā ve ḳurb-i nevāfilden ḳurb-i ferāyiz 965 به بصره الذى يبصر به و لسانه الذى ينطق به 965
 evcātına i‘ tilā idüp Evḫaduddīn’üñ (35) bu rubā‘ isi ile āşinā ola. Rubā‘ i:

در جستن جام جم جهان بيمودم

روزی ننشستم و شى نغنودم

ز استاد چو وصف جام جم بشنودم

خود جام جهان نمای جم، من بودم 966 (36)

إذًا طلع الصباح neşr: Çün ki ‘āşık-ı bī-dil bu devlet-i sermedī-i beḳāyā nāyil ola 967
 967 ḳāziyyesi (37) emr-i muḳarrer olur. Āh ey dīde-i āgāh! Pertev-i
 eşī‘ a-i 968 her kimi ifnā iderse 969 müşāhedesini ما رايت شيئا إلا و رايت الله معه 969
 (38) ider. Ve 970 tevhīdini söyler. Ve sevāti‘-i bāriḳa-i-ي مثل نُورِهِ كَمِشْكُورَةٍ -i bāriḳa-i-ي
 971 işrāḳıyla fenā ender fenā ve āteş-i tecellī-i (39) eḫadiyyü’l-cem‘ de sermedī
 beḳā olan aşfiyādan 972 şa‘kası şādır ve hüve hüve şehḳası zāhir olup
 deryā-yı ḡayb-i hüviyyetden (40) sāhil-i şehādete, mışrā‘:

جمله معشوق است و عاشق پردهای

neşr: dürleri bedīdār ve ḡuş-ı esrār-ı ‘uşşāḳa āvīze-i lü’lü’-i şehvār olur. Hülāşa-i
 kelām, bu medāric-i (41) a‘lāya ‘urūc ecniḥa-i cezbeden ḡayr ile müyesser olmaz
 deyü Mevlānā Hudāvendigār buyurur ki ey nūr-ı ḫadīḳa-i yaḳīn, Çelebī Husāmüddīn,
 [30b]

چون نباشد عشق را پروای او [31-1] (1)

Çün ki sālīkde pervā-yı ‘ışḳ olmya, ya‘nī verziş-i ‘ışḳa ṯāḳati ve fi’l-cümle
 meyl ü muḫabbeti olmya,

965 Kulum benim sevgimi kazanana dek nafil ibadetlerle bana yakınlaşır, ve ben onu sevdiğimde onun duyan kulağı, gördüğü gözü konuştuğu dili olurum.

966 Cem’in dünyâyı gösteren kadehini bulmak için gündüzler oturmadan ve geceleri uyumadan dünyâyı katettim. İşin sonunda hocadan Câm-ı Cem’in vasfını duyunca, dünyâyı gösteren o kadeh aslında benmişim, anladım.

967 Gün doğduğunda kandile olan ihtiyaç biter.

968 Nur 24/35: “Allah, göklerin ve yerin nurudur...”

969 Hiçbir şey görmedim ki Allah’ı da onunla görmemiş olayım.

970 Allah’tan başka mabut yoktur, ondan başka o yoktur.

971 Nur 24/35: “...O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre...”

972 Varlıkta Allah’tan başka bir şey yoktur.

او چو مرغی ماند بی پر، وای او! [31-2]

(2) Ol, murğ-ı bî-per gibi pervâzdan kaldı, vāy aña kim pā-yı muhabbeti āb u gile peyveste ve ecniha-i himmeti şikeste olmağla murğ-ı rūhu kafes-i meḍīk-i beşeriyette (3) maḥbūs ve çāh-ı ‘amīk-ı ṭabī‘atde menkūs oldu. İmdi mādām ki tābiş-i cezbe-i ⁹⁷³هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ hestî-i mevḥūmu ma‘dūm itmeye hümā-yı rūḥ-ı hümāyūn-bāl (4) hevā-gîr-i evc-i lā-yezāl olmaz. Ḥaḫḫā ki Seyyid ‘İmādüddîn’üñ bu güftarı ma‘nā-yı maḥv-ı estāri iş‘ār ider. Nazm:

Ref’ oldu ḥicāb-ı mā sivallāh

El-ḳudretu ve’l-beḳā’u lillāh

(5) Ğayr oldu helāk vech kaldı

Maḥv oldu şu kim bu baḥre ṭaldı

Ger açuḳ ise başiretüñ baḳ

Gör sende Ḥaḫ’ı vü gitme ırāḳ

Çün mü ’mine mü ’min oldu mir ’āt

(6) Mir ’ātına baḳ gel anda gör zāt

Gör sen seni kim ne cism u cānsın

Maḫşūd-ı vüçüd-ı “kūn fe kân”sın

Her kimse ki esridi bu meyden

Ḥayy-ı ebed oldu zāt-ı Ḥayy’dan

(7) neşr: Āh ey ‘āşīk-ı ser-bāz ve yār-ı muvāfiḳ-ı ḥicāb-endāz, çün ki Mevlānā Ḥudāvendigār bāl-i şehbāz-ı himmetlerin bāz ve evc-i lā-mekāna pervāz idüp Çelebî Ḥüsāmüddîn’üñ (8) niyāzıyla esrār-ı mi‘rāc-ı rūḥāniyye ve fenā’-i şırf ile nāyil olacaḳ medāric-i menāhic-i vaḥdet-i zātıyyeye müte‘alliḳa eşnāf-ı rumūz-ı ḥafıyye ve laṭāyif-i kunūz-ı (9) ḡaybiyye ibrāz itdi ise maḥrem-i rāz olan hestî-bāzlaruñ silsile-i şevḳleri ihtizāza gelüp, beyt:

کانچه گوید بود همه حالش

⁹⁷³ Bakara 2/255: “...Diridir, kayyumdur...”

حالش افزون بود خود از قالش⁹⁷⁴ (10)

neşr: beyti ile zemzeme-perdâz oldılar. Velâkin ‘ışka dem-sâz olmıyan ba‘zı nâ-sâzlar, mışrâ‘ :

که شنید اینچنین هوا و هوس؟⁹⁷⁵

(11) deyü velvele-endâz olup ma‘ânî-i müstaķimeyi fehm-i nâ-dürüstleri gibi saķım görmekle ism-i raķīb-i lisân-ı ğayret ile⁹⁷⁶ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْبَعِي kerimesini sem‘-i hüş-i Ĥudâvendigâr’a ĥafiyeten kırâ‘at idüp ayıtdı: Yâ Mevlânâ, bundan aķdem ĥod mışrâ‘ :

پس سخن کوتاه باید والسلام

(13) deyüp ĥatm-i kelâma niyyet itmiş iken ĥâlâ bir vechle keşf-i esrâr itdüñiz ki buĥâr, biĥâr-ı ‘ışkdan âsumân-ı meni‘-i ħalbe şu‘ûd ve meydân-ı vasi‘-i şadre (14) nüzül iden ħaţerât-ı mütetâbi‘a-i emĥâr-ı envâr ve ‘uyûn-ı elfâzdan cereyân iden enhâr-ı esrâr tenûr-ı sîne-i müstemi‘inden tefeccür idüp tûfân-ı (15) fenâ kevn u mekânı iĝrâķ ve âteş-i ‘ışk-ı Ĥudâ cihân u cihâniyânı iĝrâķ eyledi. Şimdengirü ketm-i esrâr idiñiz, zîrâ pîş-i aĝyârda ketm-i esrâr itmek (16) ‘arifân-ı âĝahuñ ‘âdet-i me’lûfeleridür, nitekim dimişlerdür: Nazm:

سر حق اولیا نهان دارند

پیش اغیار بر زبان نارند

گر نمایند سر به خلق عیان (17)

شود اندر زمان جهان ویران⁹⁷⁷

neşr: bâ ĥuşuş müterâķķıb-ı fursat niçe ĥarf-gîrler olduĝı ma‘lûm-i şerîfûñizdür, felihâzâ, mışrâ‘ :

دیوار گوش دارد و آهسته گو سخن⁹⁷⁸

(18) dimişlerdür. Bâri, şimdeñşora pîş ü pes ri‘ âyet olunup ĥaddden tecâvûze cür‘et olunmasa şafâ-yı vaķtiñize enseb fehm olunurdu deyü vâķi‘ (19) olan su‘âl-i muĥaddere bi-ţarîķi‘l-cevâb buyururlar ki “Ey merâsim-i naşîĥati ri‘ âyet iden iĥvân-ı

⁹⁷⁴ Dedikleri hâлиндendir, kâlınden deĝil. Onun hâli kâlınden fazladır.

⁹⁷⁵ Böylesi hevâ ve heves hiç gören duyan oldu mu?

⁹⁷⁶ Hud 11/44: “Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu...”

⁹⁷⁷ Evliyâ Hakk’ın sırrını gizli tutar ve aĝyâr yanında dile getirmez. Bu sırları halka âşikâr eder etmez dünyâ vîrân olur.

⁹⁷⁸ Duvarın kulaĝı var, yabvaş konuş!

tarīkat! Haqqā ki benüm hımāyetim bābında olan mertebe-i uhuvvetde (20) luṭf ve mürüvvetiñize lāyık olanı dirīg itmeyüp tarīk-ı selāmete delālet itdūñiz, velākin

[32] من چگونه هوش دارم پیش و پس

چون ندارد نور یارم پیش و پس

(21) Çün ki yārimūñ nūruna pīş ü pes olmaya, pes ben pīş u pese ne gūne hūş tutarım?” Ya‘ nī benüm lisānımdan şudūr iden esrār-ı celīle bilā ma‘ iyyet (22) ve işneyniyet ğayb-i hüviyyetde fenā’-i muṭlaq ve bākī-i bi’l-ḥaqq olduĝuñ āsār-ı cemīlesi ve deryā-yı mevvāc-ı ‘ışkuñ iktizāsıdır. Bu mertebede ḥod ‘iḳāl-i (23) ‘aql gūseste ve hestī-i mevḥūm ‘adem-i aṣliye peyveste ve sırr-ı eniyet tīg-ı belā’-i muḥabbet ile bürīde ve küşte ve ta‘ ayyünāt-ı keşerāt derā-yı vaḥdetde gümgeştedür. (24) Bundan aḳdem ḥod, nazm:

نی حدیث راه پر خون می کند

قصه های عشق مجنون می کند

neşr: deyüp vāki‘ ḥālī i‘lām itmiş idik.⁹⁷⁹ Pes bu mişkāt-ı (25) nūriyyede pertev-endāz-ı ‘ibāret olan kelimāt-ı rūḥiyye, nazm:

هر چه گوید آن پری گفته بود

زین سری زان آن سری گفته بود⁹⁸⁰

neşr: vefqınca, (26) şecere-i Mūsā’dan şādır olan nidā-yı İzed-i müte‘āl gibi mişbāḥ-ı zücāc-ı ‘ışqdan zāhire ve rūşen-i dürrī-i zevḳden bāhire olmuştur. (27) Fānī-i fi’l-ḥaqq ve nūr-ı muṭlaqda cihet olmaz, pīş u pes ise cihet i‘tibārıyladır ve ḳuddām ve ḥalf şol yırde taşavvur olunur ki aña ibtidā ve intihā (28) i‘tibār oluna ve dāḥil-i şeş-cihet ola. Nūr-ı tecellī-i eḫadiyü’z-zāt ḥod cihetden münezzeh ve ḥayyizden muḳaddesdür. ⁹⁸¹ مَثَلُ نُورٍ كَمِشْكُورٍ فِيهَا مِصْبَاحُ الْمِصْبَاحِ (29) فِي زُجَاجِ الزُّجَاجَةِ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ kerimesi ḥod lā-ezeliyyetin ve lā-ebediyyet ile tefsīr olunup (30) ḥall-i iṣkāl itmişdür. Pes her kim ki ol şecere-i şamediyyetden nūrun ‘alā nūrin

⁹⁷⁹ Bkz 25b.

⁹⁸⁰ Ne söylerse perinin söylediğidir. Bu yanda söylediği o yandan söylenmiştir. T.M. IV/2114; Y.K.M. IV/2107

⁹⁸¹ Nur 24/35: “...O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur...”

zeytini çeşide kıla keyfiyyet-i fenā²-i fenā³ şu⁴ür ve lâ-şu⁴üru bir vechle (31) maḥv ve nā-peydā ider ki ezel ‘ayn-ı ebed ve ebed ‘ayn-ı ezel olup pîş u pes kaydları şikeste ve cihāt-ı sitte bendleri güseste olur. İmdi yārān-ı şafāya (32) nühüfte olmiya ki hūşumuz ‘ışka dūş olmış ve zeytüne-i ḳalbimüz anuñ nārına yanmışdur; pes ü pîş-i farkından ḳalmışdur. Siz daḥı bu hūşa maḥrem olmaḳ (33) dilerseñiz şerāb-ı fenādan bī-hūş olup, nazm:

Beş ḥavās u şeş cihetden ḳıl güzer
Bulmaḳ isterseñ ḥuzūr-ı ḳalb eger

Genci var vīrānede eyle ṭaleb
(34) ‘Aḳlı gel dīvānede eyle ṭaleb

neşr: Āh ey dil-i şeydā dīvāneden murād şol cünün ile mecnūn olandur ki bu beytüñ mā-şadaḳı olan mecānīn-i (35) efrāddan ola. Şi‘r:

مجانين إلا أن سرّ جنونهم
عجيب على ابوابهم يسجد العقل⁹⁸²

Neşr: Ḥulāşa-i kelām fikr u hūşu pes ü pîşe peyveste ve esrār-ı (36) deryā-ḥurūşu aḡyārdan nühüfte eylemek anlaruñ kārıdır ki kişver-i dillerinüñ emīri ḥıred-i dāniş-kîş ve müdebbir-i umūru fikr-i dūr-endiş ola. ‘Āşık-ı bī-hūş (37) ḥod ḥarīḳ-ı nār-ı tecellī-i ḡayb-i hüviyyet ve ḡarīḳ-ı deryā-yı envār-ı eḫadiyyet olup mecālī-i mezāhirde cemāl-i vaḥdetden ḡayra naẓar itmez ve pîş u pes ḳaydına (38) bend olmaz ve ḡüft ü şinīdi ‘ışḳ u muḥabbetden ḡayrı olmaz. Pes vücūd-ı ‘āşıkda ‘ışḳ ḥākim-i muṭlaḳ olıcaḳ lā-maḥālete,

عشق خواهد کین همه بیرون کند [33-1]

(39) ‘Işḳ istid‘āsı budur ki bu kamu sözler zuhūra gele, pes, beyt:

در پس آینه طوطی صفتم داشته اند
آنچه استاد ازل گفت بگو می گویم⁹⁸³

⁹⁸² Delidirler fakat deliliklerinin sırrı acayıptir, zira akıl secde eder kapılarında.

⁹⁸³ Aynanın arkasında beni papağan gibi tutmuşlar, Ezelfi hoca ne diyorsa aynısını tekrar ediyorum. Hâfiz, *Dīvân*, Haz. Sâye, Tahran, Neşr-i Kârnâme, 1395, gazel nr. 369, s. 449

(40) tıbbınca āyīne-i dilde cilve-endāz olan üstād-ı ‘ışk her ne ta‘lim iderse tūṭī-i zebān anı söyler. Dil daḥı dile āyīne düşer, āyīne ḥod (41) derūn-ı şāfında pertev iden ma‘ nāyı izhār ider. Ḥaḳḳā ki

آینه غماز نبود چون بود؟ [33-2]

Āyīne ḡammāz olmıya nice olur. Ya‘ nī āyīne olmamaḳ lāzım gelür.

[31a] (1) Pes çün ki dil mirāt-ı cemāl-nümāy-ı zāt-ı sermedīyyü’ş-şıfātdür, dil daḥı dile mir’ātdur. Pes lā-cerem esrār-ı muḥabbet dilden dile pertev idüp gūş-ı hūş (2) daḥı mir’āt-ı zebāna naẓar itdıkde dilden pertev iden cemāl-i ma‘ nāyı şuver-i müstaḥsine-i ‘ibārātla müşāhede ider ve ḥüsn-i cemāli dilden dile düşer [ammā özge] temāşādur ki (3) tīre-dil olan ḡāfiller zevraḳ-ı endişeleri girdāb-ı ḥayretde ser-geşte ve mellāḥ-ı ḥıred-pişeleri ümmīd-i necātdan güste olup āheste āheste ayıtdılar: (4) “Yā Mevlānā! Ol ta‘rif ve tavşif itdüğüñüz āyīne ḥod bizde daḥı mevcūddur, ne āceb ḡammāz degildür?” Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı bu su’ale cevāb için (5) buyurdular ki ey tīre-dil,

آینهء جانت از آن غماز نیست [34-1]

Senüñ mir’āt-ı cānuñ ol sebebden ḡammāz degildür ki

زانک ژنگار از رخس ممتاز نیست [34-2]

(6) Zīrā ki ruḥ-i gülgün-ı cān jengārdan mümtāz degildür, ya‘ nī jengār-ı mā-sivā vech-i mir’ātdan zudūde olmamişdur, imdi mādām ki cām-ı cenān-ı cemāl-nümā-yı cānān (7) şayḳal-i ḥubb-i Yezdān ile şıḳāle olunmıya şuver-i ḥaḳāyık-ı ma‘ ānī çehre-güşā olmaz. Ḥuşūşen terāküm-i küdürāt-ı keşerāt bir mertebeye vara ki, beyt:

آهنش چون زنگها خوردن گرفت (8)

گوهرش را ژنگ گم کردن گرفت⁹⁸⁴

neşr: vefḳınca şıḳāle-pezīr olmayup baḥr-i küdürāt ve deryā-yı zulumātda ḡarḳ olmaḡla (9)⁹⁸⁵ أَوْ كَطَلَمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّي يُغْشِيهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ neşr: vefḳınca şıḳāle-pezīr olmayup baḥr-i küdürāt ve deryā-yı zulumātda ḡarḳ olmaḡla (9)⁹⁸⁵ أَوْ كَطَلَمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّي يُغْشِيهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ

⁹⁸⁴ Paslar demirini yemeye ve cevherini eksiltmeye başladı. T.M. II/3394; Y.K.M. II/3363

⁹⁸⁵ Nur 24/40: “Yahut (inkârcıların küfür içindeki hâlleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. (Bir deniz ki) onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar var...”

ğark-âb-ı lücce-i zulumât-ı hubb-i dünyâ olduğün emvâc-ı sum‘a ve ârât ve anuñ fevkinden emvâc-i hubb-i câh u haşmet ve taleb-i şervet (11) ve riyâset ve anuñ fevkinden suhub-i şirk-i hafıyy ve ene’iyyet bürimişdür ve zulümât-ı ğaflet ve mukteziyât-ı tabî‘at ve hubb-i şehvet ber fehvâ-yı⁹⁸⁶ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ (12) terāküm itmekle ber mişdâk-ı⁹⁸⁷ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكْذُ بِرَبِّهَا (14) ru’yet-i felâh-i hâl ve müşâhede-i necâh-ı me’âl ümniyesiyle dest-i sa’y ve (13) kaçdıñız ihrâc itseñiz zulümât-ı mütetâbi‘a-i mezbürenüñ terākümden dîde-i ‘aqluñız enmele-i ‘azîmetiñizi görmege kâdir olmaz. Zîrâ ber-fehvâ-yı ğarrâ-yı (14)⁹⁸⁸ وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ söyle ki ‘inde kısmeti’l-envâr eşi‘a-i nûr-ı tecellî-i Perverdigâr merâyâ-yı kılûba pertev-endâz-ı âşâr olmiya. (15) Derdâ ve haşretâ ki ber vefk-ı⁹⁸⁹ و من اخطاه فقد ظل bi-nûr ve tih-i ğavâyetde mehcür qalup zulümât-ı ğavâşî-i beşeriyyeden ihrâc ider bir nûr dağı yokdur. (16) Bizde ğod nûr-ı ‘aql mevcüddur dirseñiz zulümât-ı mezkûre izâlesine nûr-ı ‘aqluñ kuvveti yokdur, elhâşıl ber müceb-i⁹⁹⁰ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ (17) kuvvet-i ihrâc nûr-ı Ğudâ’ya maşşûş olup meşıyyet-i ezeliyye ol nûr-ı hüdâ ile ‘ibâd-ı aşfiyâsından her kankısınıñ mişbâh-ı sırrını iĳâd iderse zücâce-i (18) kalb ve mişkât-ı kâlbedi kevkebi dürrî gibi dıraşşân ve eşi‘a-i bāriķası rüşenân-ı havâssden leme‘ân ider. Ve ber fehvâ-yı⁹⁹¹ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا (19) arz-i beşeriyye küdürât-ı tabî‘iyyeden pāk ve işrâķ-ı nûr-ı haķiķat-ı Muħammediyye’den tâbnâk olup tecelliyât-ı ilâhiyyenüñ tetâbu‘undan⁹⁹² و بي ينطق (20) maķâmı mütehaķķaķ olur. Āh ey dil-i āġâh, ol nûr-ı hidâyete sebab-i vuşûl mücerred ‘ibâdet olmayup belki ber fehvâ-yı kerîme-i⁹⁹³ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ (21) hālîķu’l-arzi ve’s-semâ’ kemâl-i fażl u ihsânından diledüġi ‘ibâdına i‘tâ buyurur.

Münâcât:

اللهم انه ليس لي عليك حق فاطلبه منك و لك (22) عَلى حَقِّ فِلم استطع كمال تاديتته اليك و لكنني اقف على باب عزك و غناك و كرمك و امدك كفت الفقر والفاقة لوسع عطاءك يا عزيز يا غنى (23) يا كريم يا واسع اسئلك بنور وجهك و بساط رحمتك و بمحمد نبيك السيد الكامل الفاتح الخاتم نور الانوار المعارف سر اسرار العوارف (23) صفوة خلقك و سر علمك ان تنزع من انفسنا حب الدنيا والشهوة والهوى والسمة والريا والشك والشرك الخفى و هب لنا الاخلاص (24) الذى لا يطلع عليه احد غيرك و اقطع بيننا و بين

⁹⁸⁶ Nur 24/40: “Karanlıklar üstüne karanlıklar.”

⁹⁸⁷ Nur 24/40: “İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez.”

⁹⁸⁸ Nur 24/40: “Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur.”

⁹⁸⁹ Hata eden dalaletle düşmüştür.

⁹⁹⁰ Nur 24/35: “Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir.”

⁹⁹¹ Zümer 39/69: “Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır.”

⁹⁹² Benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur.

⁹⁹³ Cuma 62/4: İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir.

كل قاطع يقطع بيننا و بينك و قدسنا من اوصاف بشریاتنا و عافنا من كلّ علّة و هب لنا (25) الخلوة معك والعزلة عمّا سواك و ایدنا فی استغراق روية نور ذاتك بنور المعرفة والمشاهدة و اغرق نفوسنا و عقولنا و قلوبنا و ارواحنا (26) و اسرارنا فی انوار جمالك و جلالك و افننا فی نور التّوحيد وابقنا بك و احجب ابصارنا بانوار جمالك عن مشاهدة الاغيار و اسقنا من (27) شراب محبتك و امخ صفاتنا بانوار صفاتك و كن لنا سمعاً و بصراً و لساناً و يداً و مويداً یا سمیع یا بصیر یا اول و یا آخر یا باطن یا ظاهر (28) یا من هو هو یا هو من هو 994 یا من ليس الا هو، یا جابر العظم الكسير، منك بداننا و بك قمنا و اليك المصير فنعم المولى و نعم التصير.

Nazm:

(30) Ey Hudāvend-i zemīn u āsumān

Pādišāhā! Āşikārā vü nihān,

Rahmetüñ deryāsına yoḡdur kenār

Fazl u iḡsānuñ-çün ey Perverdigār!

(31) ‘ Ālimā! ‘ İlm u kemālūñ ḡaḡḡıçün

Mālikā! ‘ İzz u celālūñ ḡaḡḡıçün

Aḡmed-i muḡtār u ‘ İsā ḡaḡḡıçün

Nūḡ u İbrāhīm u Mūsā ḡaḡḡıçün

(32) Enbiyā vü evliyā Ḳur’ān ḡaḡı,

Encüm ü eflāk u çār erkān ḡaḡı,

‘ Āşik-ı şādıḡlaruñdan ḡıl bizi

Ḳıdmete lāyıḡlaruñdan ḡıl bizi

(33) Ḳulluḡundan ḡāfil itme bir nefes

994 Allah’ım benim senin üzerinde hakkım yok ki talep edeyim, fakat senin üzerimde hakkın var fakat onu kemali veçhile eda edemedim, fakat ben izzet, cömertlik ve zenginlik kapında durup fakir ellerimi sana açıyorum senin kereminin genişliğine sığınıyorum ey Aziz ey Gani ey Kerim ey Vasi, nurunun hürmetine, geniş rahmetin hürmetine, ve resulün el-kamil, el-fatih ve son peygamber olan marifet nurlarının nuru, ariflerin sırrı, yaratılmışların en seçkini, ilminin sırrı olan Hz Muhammet yüzü suyu hürmetine kalplerimizden dünya sevgisini, şehveti ve hevayı, gösterişi ve riyayı, şüphe ve gizli şirki sök at, bize kendinden başkasının bilmediği bir ihlas nasip et, Bizim aramızı açan her şeyle bizim aramızı aç, bizi beşer oluşumuzdan kaynaklı evsafımızdan takdis et, her illetten bize afiyet ver, bizi seninle halvette kıl, senden başkasından uzlet nasip et, zatının nurunu marifet ve müşahede nuruyla görmek için bizi destekle, nefslerimizi,akıllarımızı, kalplerimizi, ruhlarımızı ve sırlarımızı cemal ve celalinin nuruna daldır. Bizi tevhid nurunda yok et, bizi kendinle baki kıl, ağyara karşı gözlerimize cemalinin nurundan perdeler indir. Bize muhabbet şarabından sun, bizim sıfatlarımızı kendi sıfatlarında erit, bize duyan, gören, konuşan ol, bize el ol destekçi ol ya Semi ya Basir ya Evvel ya Ahir ya Batın ya Zahir, ey O ancak o olan, ey o ancak o olan, ey ondan başkası olmayan, ey kırık kemiği bitiştiiren, seninle var olduk, seninle kaim olduk, dönüş sanadır, ne güzel mevlasın ne güzel yardım edensin..

Ey kamu düşmüşlere feryād-res

Ƙoma kim Ƙul olavuz nefsimüze

Himmet-i ‘ālī naşīb itgil bize

(34) Saña āsāndur Ƙul āzād eylemek

Ƙaygulu gönülleri şād eylemek

Ƙullaruñdan şay bizi ey zü’l-celāl

Ƙuluñ olmağdur kemāl-i ehl-i hāl

(35) Bu du‘āmız müstecāb it yā Mucīb

Reşş-i envār it bedīdār-i ḥabīb

neşr: Āh ey tālib-i ḥaḳḳānī ve ‘āşīḳ-ı sübhānī! ‘Ārifān-ı rabbānī, beyt:

آينه صاف بايد تا يار را نمايد (36)

آينه را جلا ده، يعنى صفا طلب كن!⁹⁹⁵

buyurmuşlardır, pes sen daḥı cem‘iyyet-i ḥāṭır ile dergāh-ı eḥādiyyet ve bārgāh-ı (37) şamediyete cebīn-sāy-ı meskenet olup laḥm-i şanavberī-i zūlmānīyi pertev-i eşi‘a-i envār-ı cezebāt-ı Yezdānī ile mir‘āt-ı mücellā-yı cemāl-nümā-yı rabbānī itmege (38) istid‘ā-yı ‘ināyet-i rabbānī eylesin. Zīrā kitāb-ı kerīm-i sübhānīde *يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ* buyurulmuşdur. Ve selāmet-i ḳalb (39) āteş-i ‘ışḳla ḥas u ḥāşāk-i vüçüdu yaḳup maḥv-i keşerāt ile ḥuşūle gelür ve āteş-i ‘ışḳ daḥı āteş-zene-i zebāndan zūhūr iden şerāre-i zikrullāh ile ḥuşūle (40) gelür. Kemā ḳāle şallallāhu ‘aleyhi ve sellem: *إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ صِفَالَةً وَإِنَّ صِفَالَةَ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللَّهِ*⁹⁹⁷ ammā bir vechle zikr ki ḡaflet ve nisyāndan teḥallüş ola, kemā ḳāle: (41)⁹⁹⁸ *الذكر هو تخلص من الغفلة والتسيان* yoḥsa mücerred sīşad u pañşad deyü sübḥa-i süm‘a ve riyā ile ta‘dād-ı esmā‘ zikr olmaz. Zīrā zikr nisyān muḳābilidür, [31b] (1) kemā ḳāle te‘ālā: *وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ*⁹⁹⁹ ve bilcümle vuḳū‘-i zikr, mādūn-ı Ḥaḳḳ’ı ve nefşüñi ferāmüş ile olur. Pes vech-i meşrūḥ üzre zikre iştiḡāl olunduğda, nazm:

⁹⁹⁵ Yāri göstermek için ayna saf olmalıdır. Aynayı parlat, yani safā talep et!

⁹⁹⁶ Şuarā 26/88: "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!" "Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka."

⁹⁹⁷ Her şeyin cilası ve parlatıcısı vardır, kalbin cilası ise Allah zikridir.

⁹⁹⁸ Zikir gaflet ve isyandan kurtuluştur.

⁹⁹⁹ Kehf 18/24: "...Unuttuğun zaman Rabbini an..."

(2) İre haḳḳānī vücūd andan saña keşf ola hāl

Kim odur mezkūr u zıkr u zākir-i ezkār-ı Haḳ

neşr: maẓmūnı üzre zıkrūñ evcāt-ı derecāt-ı zıkr-i haḳıḳiye irtikā ider ve ol hālde (3) mir'āt-ı dilde kemāl-i tecliye huşūle gelmekle şuhūd-i zıkrden daḫı mücerred olup zıkr-i Haḳ'da zıkr sen olursun. Kemā ḳāle ehli't-taḫḳik:

الذكر الحقيقي، و هو: شهودُ ذكرِ الحقِّ (4) إياك، والتخلصُ من شهودِ ذكرك، ومعرفةُ افتراءِ الذّاکر في بقاءه مع ذكره.¹⁰⁰⁰

ya' nī zıkr-i haḳıḳī ittiḥād-ı ma'nevī-i zākir ve mezkūr ve zıkrdür ki zıkr-i mezkūr ile (5) mir'āt-i dil-i zākir işneyniyyetden berī ve şu'ūr-ı ene'iyetden 'urī olup ma'şuḳ-ı haḳıḳī dil-i pūr-nūr-ı 'āşıḳa naẓar itdikde kendü cemālin temāşā ḳılıp ليس في الدّار غيرنا¹⁰⁰¹ ve ma'nā-yı¹⁰⁰² لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ¹⁰⁰² āşıkāre olmağla sırr-ı sırr-ı sırr-ı 'āşıkdan bī-iḥtiyār, nazm:

جمله معشوق است و عاشق پردهای

زنده معشوق است و عاشق مردهای (7)

neşr: zemzemesi bedīdār olur. Āh kim bu devlet-i sermedīye vuşul pīr-i kāmilden müste'ār olan neye demsāz olmadıḳça (8) huşūle gelmedigiçün cümleden evvel anuñ taḫşili vācibdür. Yazıcızāde Muḫammed Çelebī anuñ içün dimişlerdür, *Muḫammediyye*:

Yegāne şavme' a mescid çü maḳşūdumdur ol mürşid

(9) Gerek her yüze yüz uram görem anı mecāliden

Zihi muḳbil şu ḳuldur kim ola ḳatında ol maḳbül

Zihi ḳābil o ḳābil kim diye mevle'l-mevāliden

(10) Şün ey sākī mey-i bākī baña gül ḫüsnü bāğından

Ki iksir-i ḫayāt içem ben ol cām-ı zülāliden

Anuñ sevdāsını bulam geçem sevdā-yı sevdādān

(11) K'o sevdāyı bulan geçdi bu sevdā-yı melāliden

¹⁰⁰⁰ Hakiki zikir, hakkın seni zikretmesi şahitliğidir, senin onu zikretme şahitliğinden kurtulmandır ve zikredenin zikrine rağmen bakiliğe öykünmesi iftirasını bilmektir.

¹⁰⁰¹ Bu diyarda bizden başka kimse yok.

¹⁰⁰² Mü'min 40/16: "...Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır."

Çün anuñ derdi devrinde bulupdur silsile cânım
Geçer fikrim teselsülden çıkar devr-i muhāliden

(12) Ve bilcümle ittifāk-ı ārā-yı ehl-i muhābbet bunuñ üzerinedür ki mādām ki sālīk-i tarīkat, ol sākī-i bezm-i vaḥdetüñ dest-i himmetinden şerāb-ı muhābbet (13) nüş itmedikçe ḥarem-serā-yı vuşlata duḥūle ruḥşat olmaz. Felizālik şem‘ -i cem‘ ül‘l-‘ aşīkīn Mevlānā Celālüddīn daḥı “**āşīk şoden-i pādīşāh ber kenīzek**” (14) deyü bir ‘aceb kışşa rivāyet ve zımn-ı ḥikāyetde ol pīr-i tarīkatüñ feryād-resligine işāret buyururlar. Velākin zīkr olunan beyāna ḳable‘l-mübāşere, *Meşnevī-i Şerīf* (15) şeş mücellid olduğına ḥikmet nedür, ba‘zı nüket-i ‘ıyān ve “Yedi cild olmaduḡı Mevlānā Ḥudāvendigār tekml-i atvār-ı tarīkat itmedüğüne delālet ider.” (16) diyenlerüñ ḥamākatlerüñ beyān idelim ki siz daḥı anlaruñ ne maḳūle ḥar oldukların bilesiz.

Pes ‘ilm-i şerīfe nihān olmiya ki *Meşnevī*’nüñ her bir beyti cām-ı cemāl-nümā-yı (17) vaḥdet ve Mevlānā Ḥudāvendigār’uñ kemāl-i vuşlatlarına birer āyet iken, ḥālāt-i ‘uşşāḳdan bī-ḥaber ve cān u dilleri pūr-keder ba‘zı ḥīre-başarlaruñ mekmen-i (18) evhām-ı fāsīdelerinde muḥtefi olan ḡaylān-ı efkār-ı kāsīdeleri, لیس عنده ¹⁰⁰³ طائل ḳabīlinden olan ḥayālāt-i fāsīdelerine envā‘ -ı şuver-i bāṭile (19) taşvīr itmekle, “*Meşnevī* altı cild olduğına bā‘iş budur ki Mollā-yı Rūmī mertebe-i nefsi merḍıyyede ism-i ḳayyūm ile ḳalup evc-i şāfiyye (20) teraḳḳī itmemişdür ve belki nihāyet-i ṭavr-ı ḥāmī ve bidāyet-i ṭavr-ı sādīs olan berzaḥ-i cezbeden geçmeyüp murḡ-ı isti‘ dādı evc-i ṭavr-ı sābī‘ a (21) uçmamışdur.” deyü envā‘ -ı türrehāt söylerler. Ḥāl ān ki ḥayşūm-ı cānları zūkām-ı ḥırmān ile muḥtell olmaḡla cenāb-ı Ḥudāvendigār’uñ fevāyiḥ-i miskiyye-i kelimāt-i (22) ḳudsıyyelerinden bir şemme istişmām itmemişlerdür. Belki bī-ḥāb u ḥoreş yubūset ile iḥtilāl-i dimāḡdan ḥuşūle gelen ḡalebe-i sevdā ve heyecān-ı efkār-ı mā-sivā ile (23) eyledikleri perīşān ve bīhūde ḥarekāt-ı ca‘liyye ve şataḥāt-ı rediyyelerine iḳtizā‘-i cezbedür zu‘mıyyla niçe şeyd u cunūna vecd u ḥāl ta‘bīrini ‘urf iderler (24) ve mücāhedeleri taşavvurāt-ı bāṭile üzerine mübtenī ve bī-esās olmaḡla birḳaç gün içinde ḳuvāllarına za‘f ve ṭaleblerine kesel ṭatarruḳ idüp (25) mücāhede ve riyāzātından ferāḡat ve buḳūr-ı nefslerini efser-bend-i āḥūr-ı nefsi ve ṭabī‘at idüp pīş-nihād-ı ‘alef-i şehvet olmaḡla ser-nihāde-i ḥāb-ı ḡaflet (26) olduklarında yubs-i dimāḡdan hüveydā olan şuver-i

¹⁰⁰³ Onun bir yüceliḡi yok.

bātīle-i hayāliyye nā-peydā olur ve buña beḳā ba‘de’l-fenā deyü iftirā idüp gözleri bağlu ester-i āsiyāb gibi (27) çarḥ-ı ṭabī‘atde devr idüp dāyire-i behīmiyyetden ḥurūca ḳādir olmazlar ve menzil aluruz deyü ha ṭurmaz yelerler. أعوذ بالله من الخور بعد الكور¹⁰⁰⁴

Ve ‘aceb budur ki (28) şūretā ḥalvet idüp metā‘-ı süm‘aları şātılmaḳ için sūḳ-ı keşretde dükān-ı ‘uzlet açarlar ve elsine-i nāsda mazınne-i kerāmetdür deyü şöhret (29) buldukların kendülere sermāye-i cem‘iyyet bilüp, nazm:

Bahālu şūf alur dikedir ince

Muṭavvaḳ kesdirir biçdirir anca

Ziyāret olunup ‘izzet bulalar

(30) Du‘āsın alalar ḥidmet ḳılalar

Görelər ḥalḳ aña ta‘zīm ideler

Öñine ardına düşüp gideler

Diler maḳbūlı ola ḥāş u ‘āmuñ

Yeler ardınca dāyim nīk-nāmuñ

(31) Neşr: Pes bu ḥāl ile ben cezbe ve ‘ışḳı yutdum ve anları ṭavr-ı şālīs ve ṭavr-i ḥāmīsde ḳoyup ilerü geçdim, Mañşūr ile Mevlānā fülān ṭavrda ḳalmışlar, (32) ḥayfā ki benüm zāmānuma muşādefe ideler idi anları ol dāyireden geçürürdüm deyüp lāf-ı güzāf iderler velākin ol nādire-i zamān ve zārīf-i cihān (33) *Meşnevī*⁷nüñ bir maḥallinde anları rüsvā-yı ‘ālemiyān idüp buyurmuşlardur ki, *Meşnevī*:

از خدا بویی نه او را نی اثر

دعویش افزون ز شیث و بوالبشر

(34) دیو ننموده و را هم نقش خویش

او همی گوید ز ابدالمیم و بیش

حرف درویشان بدز دیده بسی

¹⁰⁰⁴ İlerledikten sonra gerilemekten Allah’a sığınırım.

تا گمان آید که هست او خود کسی¹⁰⁰⁵

بی‌نوا از نان و خوان آسمان (35)

پیش او ننداخت حق یک استخوان

او ندا کرده که خوان بنهادام

نایب حقم خلیفه زاده‌ام

الصلا ساده‌دلان پیچ پیچ (36)

تا خورید از خوان جودم سیر هیچ¹⁰⁰⁶

سالها بر وعده‌ی فردا کسان

گرد آن در گشته فردا نارسان¹⁰⁰⁷

نیست چیره، چون تو را چیره کند؟ (37)

نور ندهد مر تو را تیره کند¹⁰⁰⁸

Neşr: İmdi benüm rûhum! Bâyezîd-i Bistâmî ve Hüseyn bin Manşûr el-Beydâvî ve Celâlüddîn (38) e'r-Rûmî ve bunların emşâli muḳarrebân-ı bârgâh-ı ḳayyûmî olanların bî-leb u dehân nûş-ı cân itdükleri şerâb-ı tecelliyât-ı ḥubb-i Yezdânî ve ḥâşâk-i (39) hestîlerin ihrâḳ ve bî-nâm u nişân iden cezebât-ı rahmânî, ol dūğ-ḥordelerün gümân itdükleri beng-i ḥayâlât ve emânî degildir. ‘Urfî:

بر در عشق مچین معرکه ای عقل فضول (40)

طفل را شیوه بازیچه حرام است اینجا

عشق بنشست ز پا در ره جویایی قرب

زاغ اندیشه همان کبک خرام است اینجا¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁵ Onda Tanrı'nın kokusu da, izi de yoktur ancak Şit'ten de Adem'den de daha çok iddialıdır! Hatta şeytan bile kendi suretini ona göstermemişken “Biz abdalardan daha üstünüz,” der. Kendisini adamdan sayınsınlar diye dervişlerin nice sözlerini çalmıştır. T.M. I/2281-84; Y.K.M. I/2272-2274.

¹⁰⁰⁶ Nûshada: سر مپیچ

¹⁰⁰⁷ Gökyüzünün ekmeğinden ve sofrasından nasipsizdir, Hak ona bir kemik bile atmamıştır! Ancak o, “Sofra kurdum, Allah'ın nâibiyim, halife oğluyum!” der. “Ey saflar! Hadydi gelin de açtığım sofradan doyunca “hiç” yiyin!” diye seslenir. İnsanlar yarın vaadiyle o sofranın etrafına toplanır, yıllar geçer ancak o yarın bir türlü gelmez. T.M. I/2285-88; Y.K.M. I/2276-80.

¹⁰⁰⁸ Kendisi gâlip değil, seni nasıl gâlip kılacak? Sana ışık vermeyecek (hatta aksine) seni karartacak. T.M. I/2275; Y.K.M. I/2266.

(41) Felihāzā ba‘zı mutaşavvıfe-i bî-zevk dağı mücerred kütüb-i taşavvufda olan ıştılāhāt-ı kavmi hıfz idüp cezbe ve muhabbetden yektā kı̄l u kı̄l-i ma‘rifete nev‘-i āşināyī [32a] (1) huşūle getürmekle maķām-ı ‘ışkūñ verāsında fenā’-i fenā ve beķā ba‘de’l-fenā vardır, Mevlānā ise müheyyic-i şevk ba‘zı ebyāt-ı ‘āşikāne ile *Humāyūn-nāme*’de (2) olan *Kelīle ve Dimne* hikāyelerin irād idüp ve sekri şahvna ğālib olmağla bir beyti bir beytine mürtebiť olmayup perişān söylemişdür ve şahvi sekri (3) ğālib olan ehl-i kemāl gibi menāzil ve merāhil-i sāyirini merātib ve maķāmātile beķā ba‘de’l-fenāya varınca tertib ile zıkr itmemişdür dirler, ma‘a hāzā ol efsürde-diller (4) dağı ‘ışk ve fenā ve beķā ve liķānuñ ancaķ esāmī-i mersümesini görüp ve ıştılāhāt-ı ma‘rūfesin işidüp keyfiyyātından bî-ķaberlerdür ve zu‘mlarınca ehl-i (5) vağdetden geķinürler, ma‘a hāzā vağdet dağı ne idüğün bilmeyüp laķlaķa ile cihānı cāndan uşandırurlar. Li-muħarririhi:

Bulardur nuţķumuz cümle bizüm esrār-ı vuşlatdır

(6) Cihānda her ne var ise bize envār-ı vağdetdür

Mezāhirdür tecelliye ķamu gördüğümüz ĥaķdur

Bize bu añlayış besdür yolumuz emn u rāħatdur

(7) Bizüm ‘irfānımız vardır dimeziz nesneye bāťıl

Eger dirseñ ķanı burhān bed ü nık ile ülfetdür

Eger ĥalvet eger ‘uzlet ne lāzım, ‘ārife neyles

(8) Rıyāzet çekdürüp nefse ‘azāb itmek ĥamāķatdur

Ĥudā hıfz ide iķvānı bunuñ gibi cehāletden

Ki zırā bunlara uymaķ muħaķķaķ bil dālāletdür

(9) Bu ğüne kı̄l u kı̄l ile kişi ehl-i mezāķ olmaz

Müfid olmaz aña ‘irfān görür soñra ne āfetdür

Gerekdür kim saña evvel tecelli eyleye Allāh

(10) Dile pertev ide şevķi göresin özge ķudretdür

¹⁰⁰⁹ Ey her şeye burnunu sokan akıl! Aşk kapısında oynamayı bırak, buralarda dolaşmak çocuk oyuncuğı değil! Vuslat ararken aşk bile ayaktan düştüyse, kuzgun gibi olan akıl da salına salına yürüyen keklik olmalıdır.

Eger sen bilmek isterseñ nedür vuşlat nedür vaḥdet
Mezāhirde tecellisi ne ma‘ niden ‘ ibāretdür

(11) Dile sen evvelā Ḥaḫ’ dan muḥabbet āfitābın gör
Vücūdu zıll-i yezdānī, yüzü nūr-ı hidāyetdür

Sözi ilhām-ı rabbānī, cemāli āb-ı ḥayvānī
(12) Tuḫaḡı kevşer-i cennet göz-i hā’-i hüviyyetdür

Dili ‘ arşı mu‘ allādur maḫāmı ḳurb-ı ev ednā
Ḥışāli ḥulḳ-ı yezdānī ‘ aḫāsı bi-nihāyetdür

(13) Eger yeg himmeti olsa ḫola Ḥaḫ cezbesi göñlüñ
Münevver ola mişḳatıñ göresin ḫoş leḫāfetdür

Düşesin ‘ ışḳı oduna ḫalil-āsā olup teslīm
(14) Diye “yā nare kūnī berd” selāmet bāḡ-ı raḫmetdür

Ḳomaya sende ḫiç keşret izāle ola eniyyet
Hemān ‘ ışḳı ḳala ancak murād olan bu vaḥdetdür

(15) İlāhī ‘ Abd’in ayırma bu ‘ uşşāḳıñ ḳudūmundan
Ki ‘ ışḳuñla beḳā bulmaḳ ‘ aceb devlet sa‘ ādetdür.

neşr: Pes Mevlānā Ḥudāvendigār kendülerin ehl-i (16) ‘ irfāndan ‘ add iden
ḫā‘ ināna daḫı *Meşnevī-i Şerīf* de bu vechle cevāb virirler ki, nazm:

کین سخن پستست یعنی مثنوی

قصه پیغامبرست و پیروی

(17) نیست ذکر بحث و اسرار بلند

که دوانند اولیا آن سو سمند

از مقامات تبیل تا فنا

پایه پایه تا ملاقات خدا¹⁰¹⁰

کودکان خرد فهمش می کنند (18)

نیست جز امر پسند و ناپسند¹⁰¹¹

گیرم ای کر! خود تو آن را نشنوی

چون مثالش دیده‌ای، چون نگروی؟¹⁰¹²

این [نه] آن شیر است کز وی جان بری (19)

یا ز پنجه قهر او ایمان بری¹⁰¹³

نور خورشیدم فتاده بر شما

لیک از خورشید ناکرده جدا

نک منم ینبوع آن آب حیات (20)

تا رهانم عاشقان را از ممات¹⁰¹⁴

Āh ey tālib-i āb-ı ḥayāt! Zıkr olunan cezbe¹⁰¹⁵ من لم یذق لم یعرف (21) kabîlinden olup lisân ile beyân ḥadd-i imkānda degildür velâkin ol ‘ışk ve cezbenüñ keyfiyyetinde ne ḥâlet vardır, şundan ma’lûm ola ki (22) Mevlânâ Ḥudâvendigar bu kadar ‘ulûm-i bî-şumâr ile celîlü’l-ḳadr ve’l-i-‘tibâr olduğundan ğayrı Burhânüddîn Muḥaḳḳıḳ terbiyesiyle tekmi’l-i ṭarîḳat-i ebrâr (23) ve aḥyâr idüp envâ’-ı mücâhedât ve seyr-i esmâ ve şîfâtta envâr-ı ri’yâzâtla eşnâf-ı esrâr-ı müşâhedât idüp nâyil-i derecât-ı kerâmât olmuş-iken (24) nâgehân âsümân-ı cānuñ nûr-ı firûzu, Şemsüddîn-i Tebrîzî şâriḳ-ı meşâriḳ-ı ‘ışkdan dirâḥşân ve pertev-i eşi’‘ası rûşen-cenân-ı Mevlânâ’da leme‘ân (25) itdikde tâbiş-i cezebât-ı hestî-süz ḥîred-i ma’rifet-âmûzu

¹⁰¹⁰ (*Mesnevî*’yi kinayan bir kaz kafalı dedi ki) Bu söz (*Mesnevî*) alt düzeydir; peygamberler ve hikayelerini anlatır. İçinde velîlerin at koşturduğu tartışmalar ve yüksek sırlar yer almaz. Dünyadan kopuş (tetebbül), yokluk (fenâ) ve Allah ile buluşma makamları (*Mesnevî*’de bulunmaz.) T.M. III/4235-37; Y.K.M. III/4235-37

¹⁰¹¹ Küçük çocuklar bile onu anlar ve içinde bu iyi bu kötü demekten başka bir şey yoktur. T.M. III/4241; Y.K.M. III/4231

¹⁰¹² Be sağır! Turalım ki sen onu duymuyorsun, benzerini gördüğün halde neden inanmıyorsun? T.M. III/4283; Y.K.M. III/4273

¹⁰¹³ Bu, kendisinden canını kurtarabileceğin veya kahr pençesiyle iman getireceğin bir aslan değildir. T.M. III/4285; Y.K.M. III/4275

¹⁰¹⁴ Size vuran güneş ışığı gibiyim ama güneşten ayrı değilim. Âşıkları ölümden kurtarmaya gelen bengîsu benim. T.M. III/4290-91; Y.K.M. III/4280-81

¹⁰¹⁵ Tatmayan bilmez.

sūhte-pūz idüp levḥ-i sīnesinde mūnaḳḳaş olan şuver-i ma‘lūmāt-i keşerātı ḥarīḳ-i cezebāt oldu. (26) ‘Urfī:

کدام مسئله عشق تو در میان آورد
که عقل معرفت آموز در جواب نماند؟

هدایتی که به تزویر امتان عناد
امید معرفت‌آموزی از کتاب نماند

عنایت تو چنان زد صلاى معمورى (27)

که در دیار محبت دلی خراب نماند¹⁰¹⁶

Neşr: Ve bilcümle raḥt-i şu‘ūr ve lā-şu‘ūr-i Mevlānā āteş-i ‘ışḳla nār u nūr
(28) ve ḥużūr-ı¹⁰¹⁷ قَلْبِ بَشَرٍ وَلَا خَطَرَ عَلَيَّ قَلْبِ بَشَرٍ ile mesrūr olup, *Meşnevī*:

حیرتی آمد درونش آن زمان
که برون شد از زمین و آسمان (29)

جستجویی از ورای جستجو
من نمی‌دانم تو می‌دانی بگو

حال¹⁰¹⁸ و قالی از ورای حال و قال
غرقه گشته در جمال ذو الجلال (30)

غرقه‌ای نه که خلاصی باشدش
یا به جز دریا کسی بشناسدش¹⁰¹⁹

neşr: mażmūnı üzre ḳatre iken (31) baḥr-i aḥzar ve zerre iken mihr-i enver oldu, bir deryāya ḡarḳ oldu ki enbiyā ve mürselīn ol baḥr-i vaḥdetüñ emvāc-ı nā-mütenāhīleri

¹⁰¹⁶ Senin aşkının ortaya sunduğu hangi soruya akıl cevap bulabildi ki? Bu inatçı ümmetin (şariat meselelerinde) yalanları o kadar arttı ki, Kitap’tan marifet öğrenmeye umut kalmadı. Senin inâyetlerin muhabbet diuarındakileri öylesibe mamur etti ki artık oarada harabe olan hiçbir gönül kalmadı.

¹⁰¹⁷ Orada hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın aklına gelmeyen şeyler vardır. (**Buhârî**, IV, s. 118, nr. 3244)

¹⁰¹⁸ Yazmada: عقل

¹⁰¹⁹ O anda içine bir hayret düştü de yerin göğün dışına çıktı. Arayışların ötesinde bir arayışa (girdi); (bu hali) ben bilmiyorum, sen biliyorsan söyle. Halden ve sözden öte bir hale daşdı, Zülcelâl olan Allah’ın cemaline daldı. Kurtuluşu olmayan, denizden başka kimsenin onu tanıyamayacağı bir dalış. T.M. I/2219-22; Y.K.M. I/:2210-13

ve evliyā³-i vāşılın (32) mähileridür. İmdi benüm rûh-ı revānım! Ta⁶ rîf-i cezbe budur ki hadd-i imkânda olan mertebe beyân olundu. ⁶ Urfî:

صورت گشاده پرده و نشناخت چشم عقل
با آن که آشنا شده بود از مثالها¹⁰²⁰ (33)

neşr: Pes şimdeñşoñra gûş-ı şafâ ile ışgâ kııl ki *Meşnevî-i Şerîf* şeş mücellid olduĝunuñ vüçûh-ı nikâtı (34) dîde-i nühâye çehre-güşâ ola.

Evvelâ hazret-i Mevlânâ *Meşnevî-i haķâyıķ-ihtivānuñ* cild-i sādisinde, *Meşnevî*:

شش جهت را نور ده از شش صحف
کی یطوف حوله من لم یطف¹⁰²¹ (35)

neşr: deyüp cihât-ı sitte ifâda-i muhabbet itdüklerine işâret buyururlar. Ve eger haķîkat-ı şeş cihetden su³âl olunursa (36) ⁶ ilm-i şerîfe nihân olmiya ki erbâb-ı hikmet istidâre-i felekde cihet-i haķîķî ikidür dimişler, ya⁶nî biri fevķ ve biri tahtdur ki felek-i a⁶zam ile (37) maħdûd olup felek-i atlasuñ saht-ı muhaddebi cihet-i fevķ ve merkezi cihet-i tahtdur ki noķta-i küre-i zemîndür, binâ³en ⁶ alâ zâlik felek-i a⁶zam (38) muhaddid-i cihâtdur dimişler, zîrâ müntehâ-yı işârât-ı hissîyye felekü'l-eflâkûñ muhaddebidür ve ⁶ inde'l-ba⁶z muķa⁶ar-ı felek kamerdür, zîrâ müntehâ-yı hareket-i (39) müstaķîme felek-i kameruñ muķa⁶arıdır, pes işârât-ı hissîyye anda nihâyet bulur dimişler. Ve mâ-ħalâ-yı fevķ ü taht, a⁶nî kabl ü ba⁶d ve yemîn ü yesâr (40) cihât-ı haķîķiyye olmayup izâfiyyedür, zîrâ ecsâmda mu⁶tebere olan eb⁶âd, zevâyâ-yı kavâyimi taķâtu⁶ iden eb⁶âd-i şelâşeden ĝayrı degıldür, (41) pes eb⁶âd-ı şelâşeden her birine tarafeyn i⁶tibârıyla eṭrâf-ı sitte zâhire olup şeş cihet ta⁶bîr olunur. Ve eb⁶âd-ı şelâşeden murâd tûl u ⁶ arḍ u ⁶ umķdur. [32b] (1) Meşelâ cism-i insânide mu⁶tabere olan eb⁶âd-ı şelâşeden her birine bu⁶d-i vâşıl dirler. Ya⁶nî eb⁶âddan olan tûl-ı insānuñ ķademeyn ile re'si beynini (2) vâşıldur ve vâşıl-ı beyn-i cenbeyn ⁶ arḍdur ve baṭn ile zâhr beynini vâşıl olan ⁶ umķdur. Pes şaḥş-ı insānuñ ħâlet-i kıyâmı vaż⁶-ı ṭabî⁶ isi üzre olduķda (3) imtidâd-ı tûlisinden re'sini vely eyleyene fevķ ve fi tilke'l-ħâleti ķademeynün vely idene taht ve imtidâd-ı ⁶ arḍınuñ nihâyetinden bi-ħasebi'l-ĝâlib aķvâ-yı (4) cānibeyn vely idene yemîn ve az⁶af-ı cānibeyn vely idene yesâr dirler. Ve nihâyeti imtidâd-ı ⁶ umķiden baṭnı vely idene ķuddām ve zâhrı vely

¹⁰²⁰ Perdeyi yüzünden attı ancak akıl misallerinden ona aşına olmasına rağmen onu tanımadı.

¹⁰²¹ Bu altı kitapla altı yöne ışık saç ki dolaşmayan etrafında dolaşsın. T.M. VI/4; Y.K.M. VI/4

idene hâlef dirler. (5) Ve cihetân-ı hâkîkatân olan fevķ ile taht kâmet-i insânüñ eger intişâbı ve eger intikâsı hâlinde hîç hâl ile mütebeddil olmaz. Zîrâ fevķüñ fevķiyyeti (6) re's-i insânı ve tahtuñ tahtıyyeti kâdem-i insânı vely itdükleriçün olmayup belki insân için olan vaż'-ı ṭabî'î bu vechi muḳteżidür. Meşelâ vaż'-ı (7) mezbûr intikâsla münkalib olsa eger çi insân vaż'-ı ṭabî'îsinde ḳalmaz velâkin fevķ tahte ve taht fevķa mütebeddil olmaz. Ammâ cihât-ı sâyire nefsi (8) hâkîkat i'tibârıyla olmayup belki cihetân-ı hâkîkatândan hâric olan umûra nisbet ile i'tibâr olunmuşdur. Pes 'inde't-taḥḳîk cihâtdan her biri (9) yâ cihet-i fevķ yâhud cihet-i taht olup *Meşnevî-i Şerîf* üñ daḥı şevârîķ-ı esrârı 'arş-ı a'lâ-yı melekûtdan tahte's-serâ-yı nâsûta varınca cihât-ı (10) beşeriyyeti ğarķa-i envâr-ı ğayb-ı hüviyyet itmışdür, fe'fhem.

Ve *Meşnevî-i Şerîf* şeş mücelled olduĖunuñ nikâtından **vech-i şânî** budur ki âsûmân u zemîn ve mâ beynehümâ (11) hîlķatinde Hâķ sübhânehu ve te'âlâ eyyâm-ı sitte zikriyle fazîlet-i sitte işâret idüp Furķân-ı Kerîm'de buyurur ki إِنَّ رَبِّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ أَي فِي سِتَّةِ أَوْقَاتٍ كَقَوْلِهِ تَعَالَى وَمَنْ يُولَّهُمْ يَوْمَئِذٍ دَوْبِرَهُ أَوْ فِي مِقْدَارِ سِتَّةِ أَي فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ (12) *ḳâle Beyḏâvî: كَمَا بَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ ثُمَّ يَأْتِيهِ الْغُطَّاءُ مِنَ مَاءٍ غَافِقٍ يُدْبِقُهُ فَيُؤَنِّقُهُ إِلَىٰ سَعْتِ اللَّيْلِ لِيَرَاهُ فِي قَدْحٍ كَمَا بَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ ثُمَّ يَأْتِيهِ الْغُطَّاءُ مِنَ مَاءٍ غَافِقٍ يُدْبِقُهُ فَيُؤَنِّقُهُ إِلَىٰ سَعْتِ اللَّيْلِ لِيَرَاهُ فِي قَدْحٍ كَمَا بَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ ثُمَّ يَأْتِيهِ الْغُطَّاءُ مِنَ مَاءٍ غَافِقٍ يُدْبِقُهُ فَيُؤَنِّقُهُ إِلَىٰ سَعْتِ اللَّيْلِ لِيَرَاهُ فِي قَدْحٍ*

Ve ba'zı müfessirîn zîkr olunan eyyâm-ı sitte ile eyyâm-ı âhîrete işâret buyurulmuşdur ki her bir Ėünü dñnya yıllarından biñ yıl ḳadardur dimişler, (15) 'alâ külli't-taḳḏireyn Hâķ celle ve 'alâ dilese semâvât ve arz ve mâ beynehümâyı def'aten vâhîdeten ân-ı vâhîdde icâd iderdi velâkin 'ibâdına te'ennî-i umûru (16) ta'lîm için eyyâm-ı sitte miḳḏârı müddetde ḥalk itdi dimişler. Ba'zılar daḥı ḥalk-ı bârîde lâ-aşlen ve lâ-taḥḳîķan ve lâ-taḳḏiren imtidâd yokdur (17) deyüp ve *Tefsîr-i 'Uyûn* 'da aḳvâl-i mezbûreyi ba'de'l-irâd bu vechle ifâde murâd ider ki فَالتفسير بذلك خطأ بَيْنَ وَالصَّحِيحِ أَنْ يَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى (18) خَلَقَهُمَا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ السِّتَّةِ لِأَبَالَمْتَدَاتٍ وَ قَدْ كَانَتْ مَوْجُودَةً قَبْلَ خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لِأَنَّ الْأَيَّامَ قَبْلَهُ لِفَلَكَ النُّجُومِ الثَّوَابِتِ (19) وَ فَلَكَهَا دَائِرًا قَبْلَ خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَ غَيْرَهُمَا مِنَ الْكَوَاكِبِ وَ لِذَلِكَ لَمْ يَقُلْ فِي سِتَّةِ أَشْهُرٍ

¹⁰²² A'raf 7/54: "Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır..."

¹⁰²³ Beydavi şöyle demiştir: Yani altı vakitte demektir şu ayette olduğu gibi: "işte o gün yüz çevirenler..." yahut da altı gün miktarında yarattı demektir. Zira kelimenin bilinen manası gün doğumundan batımına kadarki süredir. Burada eşyanın yaratılışında tek seferde yaratmaya kudreti olmasına rağmen tederrüce gidildiği görülmektedir. Bu da görenler için bir ibret vesilesi ve işlerin teenni ile yapılmasına teşvik içindir.

¹⁰²⁴ Bu şekilde tefsir etmek açık bir hatadır. Doğru olan Allah bu ikisini bu altı günde uzatma-aşamalar olmadan yarattı demektir. Zira o semavat ve yer var olmadan önce de vardı. Zira ondan önceki günler

Ve *Tefsîr-i Keşfü'l-esrâr*'da (20) mastûrdur ki kerîme-i mezbûrede olan eyyâm-i sitte-i ma' rûfe olan hafta eyyâmına delâlet idüp "hamsîne elf senetin" kerîmesinde dârb-i meşel olan (21) eyyâmdan degildür ve Tevrât'da dağı fî sitteti eyyâm mefhûmu muşarrahdur. Pes ber-fehvâ-yı ¹⁰²⁵ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ¹⁰²⁵ Hakk sübhânehu ve te'âlâ (22) fî lemhi'l-başar cemî' -i mevcûdâtı halka kâdir iken eyyâm-ı sittede halk eyledüğü şu ma'nâya işâretdür ki ol 'Azîz ve Cabbâr 'ibâd-i 'uşâtı hîn-i 'işyânlarında (23) mu'âhaze ve 'ikâba kâdir iken mühlet virdüğü tevbe ve nedâmet ile a'mâl-i şâlihaya tevcîh-i kudret ve tâ'ât ve 'ibâdâta bezl-i himmet eylemek (24) ve münhemik fi'l-ma'şiyet olan erbâb-ı şakâvet "Bize mühlet virilmedi yoğsa biz dağı ma'âşiden ferâgat ve tarîk-ı tâ'âte 'azîmet iderdik." deyü (25) ma'zeret idecek bir hâlleri kalmayup kaç' -ı hüccet olmak içündür. Ve *Tefsîr-i Vecîz*'de ای فی مقدار ستة ایام ¹⁰²⁶ deyü mastûr olup İmâm 'Alî'nün dağı beyti bu ma'nâyı mu'eyyeddür, kâle kerremallâhe vechehu: şî'r:

و فی الاحد النبء لانّ فیہ

تبدی الله فی خلق السما ¹⁰²⁷ (27)

neşr: Ve *Şerh-i Dîvân*'da mastûrdur ki binâ'-i semâya yevm-i ahadde bed' olunduğı taqdirce şeb ile rûzuñ vücûdu hod (28) hareket-i felek-i şems ve kamere mevkuñdur, pes ibtidâ'-i hilkat-i semâ yekşenbede olmak nice tevfiğ olunur deyü vâkı' olan şübheyi baħr-i zahhâr-i hağâyıq, (29) Şeyh Muħyiyüddîn 'Arabî rağıyallâhu 'anh *Fütühât-ı Meğkiyye*'de hall idüp buyurur ki yevm ile nehâr beyninde fark vardur zîrâ vücûd-ı yevm felek-i a'zamuñ (30) devre-i vâhidesinden 'ibâret olup ve felek-i semâdan degildür, belki ıtlâğ-ı semâ ve kevâkib-i seyyâre semâvâtına münhaşırdur ve leyl ü nehâruñ vücûdu (31) felek-i âfîtabuñ hareketine delıldür. Ba'zı kimesne dağı su'âl irâd eylemiş ki "Rûz-ı şenbe ehad ile tevşîf olunmayup mâ-ba' dinde olan rûz-ı yekşenbe (32) ehad ile tevşîf olunduğuna hikmet nedür?" Bu su'âle iki vechle cevâb virilüp nükte beyân itmişler. Velâkin bu fağır-i kem-dirâyenüñ dağı hâtırına (33) anlardan mâ-'adâ bir nükte-i ma'küle dağı lâyiha

sabit yıldızların felekleri içindi, onun feleği de gökler, yer, ay ve güneşin yaratılışından önce dönmekteydi. Bundan dolayıdır ki altı ay denmemiştir.

¹⁰²⁵ Yâsîn 36/82: Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir.

¹⁰²⁶ Pazardan cumartesiye olan altı gün miktarında yaratmıştır. Cuma günü de yaratılış tamam olmuştur.

¹⁰²⁷ Haberler Pazar günündedir zira, o gün başlamıştır Allah göğü yaratmaya.

olup cevāb-ı evvelden a' lā ve cevāb-ı s̄ānīye aḳreb olmağla şaff-ı vasatda maḳām gösterüp (34) ¹⁰²⁸ خیر الامور اوسطها ma' nāsını ifhām eyledük. Cevāb-ı evvel: meşelā on iki burūcuñ ibtidāsı ḥamel iken erḳām-ı burūcda ḥarf-i elif burc-i (35) s̄ānī olan şevre vaż' olunup ḥamel burcu vaż' -ı ḥurūfdan mücerred olduğı gibi cum' adan mā- 'adā eyyām-ı üsbū' dan olan şenbe daḫı yevm-i tāmm (36) ve evvel-i eyyāmdur, pes rūz-ı evvele şurū' şenbe ile olur ammā yekşenbe yevm-i tāmm olmayup belki şabāḥ-ı sebtüñ ikinci günü yevmü'l-eḥadde olup (37) ve ḥaḳīkatde yevme şurū' yine şenbe olup yevmü'l-eḥad ikinci şenbe ve bed'-i ta' dād yekşenbeden olmağla yevmü'l-eḥadd denilür. Ve şenbenüñ şabāḥ-ı s̄ālīsi (38) düşünbede tamām olup tekrār sebt-i s̄ālīşe şurū' olunur ve 'alā ḥaze'l-ḳıyās pencşenbe günine varınca bu üslūb üzre 'add olunan rūz-ı şenbe (39) yevm-i sebtüñ şabāḥ-ı rābī' ve sabāḥ-ı ḥāmisi demek olur, fe'fhem. Ve bu faḳīrūñ ḥāḫırası olan cevāb budur ki çün ki bünyād-ı semāvāta yevmü'l-eḥadda bed' olunup (40) min ḥaysü'l-icmāl tertīb-i envā' -ı āḫir-i merātib-i vücūd olan nüşḥa-i insāniyyede tamām olup yevmü'l-eḥaddan cum' aya varınca merātib-i tenezzülāt ihtitām (41) bulmuşdur ve 'ālem-i nāsūt mecmū' a-i mülk ü melekūt olduğı ecilden sādīs ile tavşif olunacaḳ iken yevm-i cum' a ile ta' rif olunup ḥattā insān [33a] (1) ḥazret-i sādīs i' tibār olunmuşdur ve sebt āsāyiş ve rāḫat ve ḳaḫ' ve ferāḡat ma' nāsına olup ba' de' l-cum' a zūhūra gelecek bir mertebe daḫı olmamağla (2) yevm-i mezbūre sebt tesmiye olundu, el- 'ilmu 'indallāh. Ve mertebe-i s̄ālīşede olan cevāb-ı s̄ānī budur ki şenbe zāt-ı baḫta işāret ola ve zāt-ı baḫt ise (3) ḡayb-ı muḫlaḳ ve lā-te' ayyun olmağla ne vāḫiddür ne keşir ve yekşenbe mertebe-i eḫadiyyete ve düşünbe mebdē'-i zūhūr-ı keşerāt olan mertebe-i vāḫidiyyete ve seşenbe (4) 'ālem-i 'uḳūl ve nüfūs-ı mücerredeye ve çahārşenbe 'ālem-i mişāl ve pencşenbe 'ālem-i şehādetdür ve yevmü'l-cum' a cāmi' -i cemī' -i merātib olan 'ālem-i nāsūta işāret (5) olup eyyām-i usbū' tamām olur. Pes ḡayb-ı muḫlaḳdan eger ḳālen eger işāreten eger ḫālen iḫbār ḥadd-i imkānda olmadıysa Mevlānā Ḥudāvendigār daḫı (6) bu ma' nāyı telmiḫ için dāḫil-i ḫiḫa-i 'ibāret olan mertebe-i eḫadiyyet ve vāḫidiyyet ve 'uḳūl ve nüfūs-ı mücerrede ve 'ālem-i berzaḫ ve 'ālem-i şehādet ve ḥaḳīkat-ı (7) insāniyyeden ḥaber virmekle *Meşnevī-i Şerīf*'i seş mücelled olmaḳ üzre tertīb buyurmuşlardır.

¹⁰²⁸ İşlerin hayırlısı vasat olanıdır. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 391, nr. 1247)

Vech-i şālîş: Necmüddîn-i Dāye tayyeballāhu enfāsehu (8) bu āyet-i kerīmede lisān-ı tevfiḳ ile şöyle taḥḳīḳ itmişler ki ان الله يعرف ذاته الخلق بصفاته و هي الربوبية والالوهية والقادرية والخالقية (9) والمدبرية والحكيمية والاستوائية فقال إِنَّ رَبُّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ¹⁰²⁹

Ya‘nī bu āyet-i (10) kerīmede şu ma‘ānī-i ḥaḳāyīḳ-mebāniye işāret vardur ki ol vācibu’l-vücūd, müfīzu’l-luḫfi ve’l-cūd ‘ibādını ṭarīḳ-ı tevḥīde delālet maḳṣūd (11) idinüp buyurur ki bi-ḥasebi’r-rubūbiyyet üzeriñize ṭā‘ātı vācibe olan rabb ve mūcidiñiz şol zāt-ı muḳaddes ve yektā ve ḥālīḳ-ı arz u semādur ki (12) ḳādiriyyet ve ḥālīḳiyyet ve müdebbiriyyet ve ḥaḳīmiyyeti ile semāvāt ve arzı eyyām-ı sittede ḥalḳ ve icād buyurup şıfat-ı raḥmāniyyeti ile ‘arş (13) üzerine müstevlī oldı. Pes ḥaşr-ı eyyām-ı sittede nūkte budur ki min ḥayşü’l-küllī envā‘-ı mükevvēnāt ‘aded-i sitti müştēmidür, ya‘nī bir nev‘i ervāḥ-ı mücerrededür (14) ve bir nev‘i melekūtiyyātdur ki melāyike ve melekūt-ı semāvāt ve ‘uḳūl-i mücerrede ve mürekkebe ve cinn ve şeyāṭın andandur ve nev‘-i şālîş nüfūsdur ki nüfūs-ı (15) kevākib ve ma‘ādin ve nebāt ve ḥayvān ve insāndur ve nev‘-i rābi‘ ecrāmdur ki ecsām-ı laṭife ve besāyiṭa-i ‘ulviyye a‘nī ‘arş u kürsī (16) ve seb‘-i semāvāt ve dūzaḥ ve cennāt ve bunlaruñ emşālī ecrām-ı laṭife nev‘-i rābi‘ dandur ve nev‘-i ḥāmis ecrām-ı müfredde-i basīṭadur ki ‘anāşır-ı erba‘adur (17) ve nev‘-i sādīs ‘anāşırdan mürekkebe olan ecsām-ı keşifedür ki bunlardan her bir nev‘üñ tertīb-i ḥilḳatine yevm ile ta‘bīr olundı. Pes Mevlānā Ḥudāvendigār (18) daḫı eşyā‘-i mezburēnūñ aḫvālını beyān itmekle *Meşnevī*’yi şeş mücelled idüp bu ma‘nāya işāret buyurdı.

Vech-i rābi‘ budur ki rūḥ-ı ḳudsī-i izāfī (19) şuver-i ḥaḳāyīḳ-ı kelimātı feyz-i aḳdes ve ‘ayn-ı cem‘den iḥrāca vāsīta olmaḳda ḳalem ve ḥafā-devāt ve maḥall-i zuhūr ve tafşīl olan āyīne-i dil levḥ (20) meşābesinde olmaḳla kātīb-i ma‘ānī-i mücerrede olan feyz-i aḳdes ḳalem-i rūḥ ile ‘ayn-ı ḥafāda cem‘ olan medār-ı vāridāt-ı ḡaybiyyeden levḥ-i dile (21) naḳş eyledüḡi kelimāt-ı ḳudsiyye fikr ü ḫayāl ve ḫıfz u şavt ve tekellüm mertebelerinden ‘ubūr itmedikce mefhūm olmaz. Ve dest-i kātībde olan (22) ḳalemde daḫı ibtidā şudūr iden noḳta şāniyen terekküb-i nuḳātdan şuret-i ḫarf şālīşen ḫurūf-i müfredenūñ terekkübü rābi‘ an terekküb-i ḫurūfdan kelime (23) ḫāmisen terekküb-i kelimātdan kelām ve mertebe-i sādisede mefhūm-ı ma‘ānī zuhūra gelüp lā-cerem merātīb-i sitteden ‘ubūra mevḳūf oldıysa *Meşnevī-i* (24) *Şerīf* de olan

¹⁰²⁹ Allah yarattıklarına zatını sıfatları yoluyla bildirmektedir. O sıfatlar: Rububiyet, uluhiyet, kudret, yaratma, işleri çekip çevirme, hikmeti ve istivadır. Şöyle buyurmuştur: gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah sizin rabbinizdir.

vāridāt-ı ıudsıyye dağı zıkr olunan merātibe nüzül itmedıkçe müstemı'ınüñ mefhümu olmaduğuna telmih için Şeş mücelled olmasın (25) ihtiyār buyurmışlardur.

Vech-i hāmıis budur ki vağtı kim Mūsā 'aleyhısselām vādı-i Eymen'de nümāyān olan Őecere-i lāmi'adan iktibās için (26) varup kerıme-i اِنْبِیْ اَنَا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا varup kerıme-i اِنْبِیْ اَنَا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا emriyle muđātab olduğda “Cāyiz ki sem'üme ilķā olunan kelām kelām-ı Hākķ olmiya,” deyü nefsi-i Mūsā (27) teŐevvüŐe düşmekle ilhām-ı rabbānı vesvese-i Mūsā'yı izāle idüp ayıtdı: “İstimā' olunan kelimāt-ı ıudsıyye bi-lā-reyb ve lā-şubhe muđātabāt-ı (28) ilāhiyyedür, zırā ben anı cihet-i vāhıdeden řinevā olmiyup belki cemı' -i cihātdan mecmü' -ı řuvā ile iřđā kıldum ve kelām-ı rabbānı idüğün muđākķak bildüm.” (29) deyüp muğma'in oldu. Ve Kādı Beydāvı zıkr olunan tađķıķuñ siyāķında bu vechle raķam-zede-i naķř-i kelimāt-i miskıyyetü'l-ıitām olur ki

وهو إشارة (30) إلى أنه صلى الله عليه وسلم تلقى من ربه كلاماً تلقياً روحانياً ثم تمثّل ذلك الكلام لبدنه وانتقل إلى الحسن المشترك فاننقش من غير اختصاص (31) بعضو وجهة.¹⁰³¹

Pes kāřıfı'l-esrār Mevlānā Ğudāvendigār'uñ dağı Mūsā-yı rüđu vādı-i Eymen-i şalbından zühür iden nür-ı muđabbetüñ ünsiyle ber-mıřdāķ-ı (32) فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ¹⁰³² sāĥa-i sırrını te'alluķāt-ı kevneynden tağdis itmekle verāřat-i velāyet-i muđlaķa-i Muĥammediyye maķāmında ķāyim oldu ve müstersıdini (33) zulumāt-ı beşeriyyetden evcāt-ı envār-ı meleküta ta'ric ile me'mür olmağla Őecere-i zāt-i ıudsden ĥıĥāb-ı üns ile müşerref olduğı vāridāt-ı (34) ğaybiyye ki *Meşnevı-i şerif* de münderic olan cevāhir-i 'ibārāt-ı ıudsıyyedür, cihet-i vāhıdeden olmayup belki cemı' -i cihātdan ya'nı ĥayyiz ve cihātdan (35) muķaddes olan feyyāz-ı muđlaķuñ ilhāmātı olduğına iřāret ķařdıyla Őeş mücelled itdiler.

Vech-i sādıis budur ki¹⁰³³ اعرف فخلقت الخلق لاعرف (36) كنت كنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف¹⁰³³ zühür-i ĥalk ĥubb-i sübhānı ile olduğı gibi vuşul ile'l-Hākķ dağı 'ıřķ-ı rabbānı iledür. Felihāzā bāđ-ı ceberütüñ (37) serv-i āzādı, Seyyidü't-ĥāyife Cüneyd-i Bađdādı'den “ve mā e'n-nihāyetü” deyü netıce-i sülükdan su'al itdüklerinde “hiye'r-rucü' ile'l-bidāye” deyüp nihāyet (38) 'ayn-ı bidāyet olduğın i'lām buyurmışlar. Pes cenāb-ı

¹⁰³⁰ Tā-Hā 20/14: “...Benden başka hiçbir ilāh yoktur. O hāde bana ibadet et...”

¹⁰³¹ Bu, Hz. Peygamber (sav)'ın Rabbinden rühānı bir kelām telakkı ettiğine, sonra bu kelāmın onun bedenı olarak süretlendiğine, ortak hisse intikal ettiğine ve daha sonra bir uzva ve yöne mahsus olmaksızın çekip çıkarıldığına iřāret eder.

¹⁰³² Tā-Hā 20/12: “...Hemen ayakkabılarını çıkar...”

¹⁰³³ Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve mahlukatı yarattım. (*Keşfu'l-Hafā*, II, s. 132, nr. 2016)

Mevlānā daḥı mebde ve müntehā ‘ışk-ı Hūdā olduḡın inhā için ibtidā’-i ḥikāyāt-ı *Meşnevî*’yi (39) kenîzeke ‘aşık olan pâdişāh-ı yem-şiyem ve intihāsını ḳal’-a-i zātı’ş-şuverde âteş-i ‘ışka vücūd-ı vehmîsin ihrāk iden şehzāde-i vālā himem ḥikāyeti ile (40) muḥtemm idüp nihāyeti ibtidāya muṭṭaşıl ve etrāf-ı eb’ādı müştemil olan ‘arş-ı muḥîṭ gibi *Meşnevî-i Şerîf* daḥı min ḥaysü’l-mecmū’ şeş cihāt-ı ḳulüb-ı sālîkîni (41) muḥaddid bir nūr-ı bî-cihet idüğüne işāret buyurmuşlardır.

Elḥāşıl *Meşnevî-i Şerîf*’ün şeş mücelled olduḡına niçe nikāt beyānı daḥı ḳābildür velākin şeş mücelled [33b] (1) olduḡı i’ tibārıyla vücūh-i sitte ihzār olunup ve her bir delîl *Meşnevî-i Şerîf*’e i’ tirāz iden aşḥāb-ı aḡrāza şeş cihetden cevāb virüp (2) zebān-ı ta’arruzlarını tebhîṭ için her biri bir seyf-i ḳāṭı’ ve burhān-ı sātî’ olmuşdur. İmdi ‘ilel-i a’rāzdan yektā olan ihvān-ı şafā (3) şinevā olsunlar ki cenāb-ı Mevlānā ne buyurlar:

(3) عاشق شدن پادشاه بر کنیزک و خریدن پادشاه آن کنیزک را و رنجور شدن کنیزک (4) و تدبیر شاه در معالجه

او

Pâdişāh bir cāriyeye te’aşşuk itmesi ve anı iştirā ḳılması ve kenîzek ḥaste olup pâdişāh anuñ mu’ālicesinde tedbîr ḳılması (5) beyānındadır.

بشنوید ای دوستان این داستان [35-1]

İşidiñiz ey dostān bu dāstāni,

خود حقیقت نقد حال ماست آن [35-2]

(6) Ḥaḳîḳatde ol dāstān ḥod bizüm naḳd-i ḥālîmîzdür. Ya’ nî ḡaraż-ı erbāb-ı ḥaḳāyîḳ mücerred ḥikāyet-i aḥvāl-i ḥalāyîḳ olmayup belki her bir ḳışsa taḥṭında bir ḥişşe (7) ve her nokta zımnında bir nükte ve her işāretüñ merci’inde bir kināye vardır. Pes ey enîsān-ı hem-dem ve celîsān-ı maḥrem! Eger-çi bu ḥikāyet pâdişāh ile (8) kenîzek meyānında vāḳi’ olan ḳışsa-i ‘ışk-bāzîdür velākin ber vefḳ-ı *وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا* ¹⁰³⁴ bizüm naḳd-i ḥālîmîzi iş’ārdur ki mîşrā’:

روح سلطان وجودست بر سریر تخت قلب ¹⁰³⁵ (9)

¹⁰³⁴ Zâriyat 51/21: (20-21) Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?

¹⁰³⁵ Ruh, vücud dünyasında kalbin tahtına oturan sultandır.

Neşr: mazmūnunca pādişāhdan murād rūh ve kenīzekden murād nefis olmak üzere naql ve hikāyet olunur ki:

بود شاهی در زمانی پیش از این [36-1] (10)

Bundan evvel zamān-ı pīşinde bir pādişāh var idi.

ملک دنیا بودش و هم ملک دین [36-2]

Hem sulţān-ı dūnyā (11) ve hem sulţān-ı dīn idi.

اتفاقا شاه روزی شد سوار [37]

با خواص خویش از بهر شکار

İttifākan bir gün şāh-ı kām-kār şikār için kendü (12) havāşşı ile süvār olup geşt ü güzār iderken nāgehān,

یک کنیزک دید شه بر شاه راه [38-1]

Mısrā' :

şāh-rāhda bir kenīzek gördi şāh

شد غلام آن کنیزک جان شاه [38-2] (13)

Mısrā' :

ol kenīzek kulu oldı cān-ı şāh,

مرغ جانش در قفس چون می طپید [39-1]

Çün ki şāhuñ murğ-ı cānı (14) kafeş-i bedende muzđarib oldı,

داد مال و آن کنیزک را خرید [39-2]

Māl virdi ve ol kenīzeki aldı.

چون خرید او را و برخوردار شد [40-1]

Çün ki (15) pādişāh ol cāriyeyi alup berhurdār oldı,

آن کنیزک از قضا بیمار شد [40-2]

Çazā'-i nāgehāniden ol kenīzek bīmār oldı.

Ya' nī pādīşāh-ı (16) rūh envā' -ı fütūh ile harem-serā-yı ceberütdan nehzat ve menzilgāh-ı melekütdan hareket idüp havāşşı olan kuvā-yı rūhāniyyesiyle semend-i şehādete (17) süvār olup dest-i isti' dādında olan bāzū-yı kâbiliyyâtına tihū-yı esrār-ı şikārın aldırmağ için şātīrān-ı erkān ile şāh-rāh-ı (18) mevālīdden güzār iderken kenīzek-i nefse muşādefe itdikde rişte-i ihtiyārı güseste ve çeşm-i mekkārına şīfte ve kemend-i zūlf-i hud' a-kārına (19) dil-beste oldu ve her ne giderse gitsün hemān dest-i ümīd dāmen-i murāda irsün deyü hāzīne-i vücūdda olan hayāt ve 'ilm u kudret ve irādet (20) ve sem' u başar nuqūdunu virüp kenīzek-i nefse mālīk oldu. Ve dāhil-i hacle-i vücūd olduğda ne zībā ni' met, bundan a' lā hem-şoḥbet mi olur deyü (21) ülfetinden kemāl-i meserret üzere iken nāgehān nefis mübtelā-yı derd-i ṭabī' at olup leṭāfetine keşāfet geldi ve pādīşāh-ı rūh ṭarāvet-i nefside (22) küdüret görmekle, şī' r:

فلم ار كالدنيا بها اغتر اهلهما

ولا كاليقين استوحش الدهر صاحبه¹⁰³⁶

neşr: deyüp gāyet-i ḥūzn ü eleminden ayıtdı: 'Acabā ne hāletdür ki (23) bir rāhat-i bī-cerāhat ve bir menḥat-i bī-miḥnet olmayup, beyt:

Bir kadeḥ yokdur ki bī-renc-i ḥumār

Her gülün yanında vardur renc-i ḥār

(24) Āh, dırīg ki şerāb-ı dünyānuñ şūreti serāb ve ma' mūru ḥarāb ve ümniyyesi nā-yāb ve şafāsı hayāl ve ḥ'ābdur. Āh kim dest-i emel dāmen-i murāda (25) irse ferāg-ı bāl şanursın ve ḥuşūle gelince cāndan uşanursın. Ma' a hazā ol daḥı bir ihtiyācuñ neticesi ve hezār zilletüñ muḳaddimesi olup (26) ne ümniyyesine gāyet ve ne meşāḳkatine nihāyet var. Beyt:

Kime kıldı çarḥ-ı ser-gerdān vefā

Saḥa kıla, itmeye cevır ü cefā?

Neşr: Āh ey dil-i şeydā! (27) Senüñ ḥālüñ aña mümāşildür ki

آن یکی خر داشت، پالانش نبود [41-1]

¹⁰³⁶ Dünya gibi kendi sahibini korkutan ve ölüm gibi halkı vahşete düşüreni görmedim.

Ol birisi ħar tıtdı ammā semeri yoĸ idi, ya‘ nī bir ħara mālīk oldı (28) ammā ħumur-i mü’ekkefeden degül idi.

[41-2] یافت پالان گرگ خر را در ربود

Bu kerre pālānı buldı velī ħarı ħurd ħapdı. Pes rūĥ daĥı merkeb-i (29) kālbedi buldı ammā pušt-ı ‘ azīmetinde ikāf-ı t̄ā‘ at ve ser-i himmetinde efser-i ‘ ibādet yoĸ idi. Çün ki rūĥ bunları bulup merkeb-i bedeni t̄arīĸ-ı (30) hidāyete sevĸ niyyeti ile geldikde gürg-i ecel rubūde ħılmıĸ bulup ‘ amel müyesser olmadı ve hemçünīn birisinin daĥı

[42-1] کوزه بودش آب می نامد به دست

(31) Kūzesi var idi ammā āb ele getürmedi ve cüst u cū idüp

[42-2] آب را چون یافت خود کوزه شکست

Çün ki ābı buldı kūze Ÿikest oldı. (32) Kezālik rūĥ daĥı kūze-i cismi ele getürdi lākin āb-ı muĥabbet ve Ÿerāb-ı ma‘ rifetden tehī idi, çün ki çeŸme-i muĥabbeti buldı fe-ammā ‘ ömr āĥire irüp (33) seng-i felāĥun-i mevt kūze-i cismi Ÿikest itmekle āb-ı ħayāt-ı ma‘ rifetden maĥrūm ħaldı ve bilcümle pādīŸāĥ-ı ‘ ālem-penāĥ bu ħadar nāle ve āĥ (34) itdikden Ÿoñra zebān-ı intibāĥ ile ħālbine tesliyet virüp ayıtdı: Ey ħāĥır-ı ĸam-gīn! Niçün me‘yūs olursın? Senüñ ĥod kūze-i cismüñ (35) henüz Ÿikest olmadı, mādām ki cān tendedür lā-cerem her derde bir em ve her zaĥme bir merhem vardur. İmdi bu kenīzeküñ daĥı derdi bir dermānla (36) tev’emdür deyüp

[43-1] شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست

PādīŸāĥ saĸ ve Ÿoldan ve cenūb ve Ÿimālden t̄abībler cem‘ idüp

[43-2] گفت جان هر دو در دست شماست (37)

Ayıtdı: Ey t̄abībān-ı Luĸmān-Ÿanā‘ at! Her ikimizün cānı sizüñ dest-i ħazāĸatiñizedür, ħālā benüm (38) maĥbūbemüñ istiĸāmet-i mizācına inĥirāf ve ‘ illet ve leĥāfet-i ruĥsārına Ÿufret ‘ arız olup gül yapraĸı gibi Ÿoldı, imdi,

[44-1] جان من سهل است جان جانم اوست (39)

Benüm cānum sehldür cānumuñ cānı ol maĥbūbe-i bī-bedeldür,

[44-2] دردمند و خسته ام درمانم اوست

Ben anuñ (40) ‘ışkı ile derdmend-i hasteyim, dermānum odur. Pes ma‘lūmuñuz ola ki,

[45-1] هر که درمان کرد مر جان مرا

Her kim ki benüm cān-ı cānuma veyāḥud ismi “Mercān” (41) olan cānānuma dermān iderse muḡābelesinde

[45-2] برد گنج و در و مرجان مرا

Benüm zer ü cevāhir ḥazīnemi ve dürr ü mercān gencīnemi iltedi. [34a] (1) Ya‘nī kendü mülküne idḥāl itdi. Ḥāşıl-ı kelām sulṭān-ı memleket-i insāniyye olan rūḥ-ı ḳudsiyye nefis ile izdivāc ve kemāl-i imtizāc idüp hiye hiye (2) olmişken dünyā-yı muḥtāle şuret-i bāṭilesini ḥuzūzāt-ı ‘ācile ile tezyīn itmekle nefis nefise-i ḡamze-i emānīsine meftūn olup lezzāt-ı nefsāniyye (3) ve shevāt-ı cismāniyyeye iştigāl ile mizācına iḥtilāl gelüp kedūrāt-ı ṭabī‘iyyeden şikeste-ḥāl olmaḡla rūḥa daḡı iḥtilāl-i nefsdan melāl (4) ve i‘vicāc gelüp inḥirāf-ı mizācına ‘ilāc ve zulumāt-ı cūsmāniyyeden iḥrāc olunmadıkça kendü daḡı evcāt-ı rūḥāniyyeye mi‘rāc müyesser olmaduḡın (5) ve dām-ı belādan ḥalāş için bir ṭabīb-i ḥāzıḳa muḥtāc olduḡın bilmekle her bir dükkān-ı da‘vī açup şadr-nişīn-i ḥubb-i riyāset olan zümre-i muḳallide-i (6) bī-hidāyeti mürşid-i rāḥ-ı ḥaḳīḳat ve ṭabīb-i ḥāzıḳ-ı ehl-i ṭarīḳatdur mülāḥazasıyla derd-i furḳate ma‘ācīn-i vuşlat isteyüp her ikimizüñ cānı dest-i himmet (7) ve ḳabza-i terbiyetiñüzdedür deyü ḥulūş ve ṭaviyyet ile irādet getürdükde hiç birisi izḥār-ı ‘adem-i ḳudret itmeyüp belki her biri Arıṣṭo-yı vaḳt (8) geçinüp

[46-1] جمله گفتندش که جان بازی کنیم

Cümlesi pādīşāha didiler ki ḥidmetüñde cān-bāzī ve ser-endāzī idelüm,

[46-2] فهم گرد آریم و انبازی کنیم

(9) Fehm ve ārā cem‘ idelüm ve fikrimüz derüp bu me‘mülūñ ḥuşūlüne bi‘l-ittifāḳ ihtimām idelüm. Zīrā

[47-1] هر یکی از ما مسیح عالمی است

Bizden her birimiz (10) Mesīḥ-i ‘ālemdür,

[47-2] هر الم را در کف ما مرهمی است

Her derd ü devā için bizüm destimüzde merhem vardır, pes ittifāk-ı ārā daḥı olursa merzā nedür ki (11) şifā bulmıya belki murdeler iḥyāsı kâbildür deyüp

گر خدا خواهد نگفتند از بطر [48-1]

‘Ucb ve gurūrlarından İnşāllāh dimeyüp meşiyet-i ilāhiyyeye (12) ta‘lik itmediler.

پس خدا بنمودشان عجز بشر [48-2]

Pes Ḥudā ‘azze ve celle anlara ‘acz-i beşeri gösterdi. İmdi ber vefk-ı kerīme-i ¹⁰³⁷ eger mā-fevķ-ı ğad ve eger mā-dün-ı ğadde be-ğayri’l-istişnā bir şey için “innī fā’il” dimeyüp (14) her bir ‘amele ḥin-i şurū‘ da fi’l ve iḥtiyāruñı kâbza-i meşiyetde maḥhūr görüp vācibu’l-vücūduñ irādeti te‘alluķ itmedin bir şey vücūda (15) gelmiyecegin bilmek ve terk-i istişnā itmemek gerekdür velākin istişnā daḥı mücerred kavlı ile şahīḥ olmayup belki ḥaķīķat-ı istişnā cemī‘-i aḥvālide (16) iḥtiyārı meşiyet-i Ḥaķķ’a teslīmdür deyü Mevlānā Ḥudāvendigār buyururlar ki

ترک استئنا مرادم قسوتی است [49-1]

Terk-i istişnā ile murādum ḳalbe bir ḳasvetdür, (17) ba‘zılar daḥı fetḥ-i mīm ile “mer ādem” deyü ḳirā’at ve ḳasvet maḥalline ğaflet kitābet itmişler, ya’nī terk-i istişnā benī-ādeme ğafletdür, pes mādām ki (18) bir kimesne ḳalbinden izāle-i ḳasvet ve iḳāle-i ğaflet itmeye iḥtiyārı dest-i meşiyetde maḥhūr idüğün müşāhedeye dīde-i başireti olmaz, yoḥsa

نی همین گفتن که عارض حالتی است [49-2] (19)

İstişnā hemān İnşāllāh demek degildür. Zīrā müccered ḳāl lisāna bir ‘ārızī ḥāletdür belki ber-müceb-i (20) ¹⁰³⁸ naẓar-ı an allē la yinẓer alī ṣurūķim wa aemālūķim bl yinẓer alī ḳulūbūķim wa niyatūķim Ḥaķ ḳulūb ve niyyātadur deyü Mevlānā Ḥudāvendigār ḳuddise sırrihu buyurur ki

ای بسا ناورده استئنا به گفت [50-1] (21)

¹⁰³⁷ Kehf 18/23-24: Hiçbir şey hakkında sakın "yarın şunu yapacağım" deme! Ancak, "Allah dilerse yapacağım" de.

¹⁰³⁸ Allah sizin ne dış görümüşünüze ne de amellerinize bakar. O sadece sizlerin kalblerinize ve niyetlerinize değer verir. (Müslim, Birr, 10)

Ey çok kimesneler istiṣnāyı k̄āle getürmemişlerdür velākin

جان او با جان استثناست جفت [50-2]

Anuñ cāmı (22) cān-ı istiṣnā ile cüftdür. Ey nūr-ı ḥadeḳa-i ādem ve nūr-ı ḥadīka-i ‘ālem! Çün ki kulüb-ı sālīkân-ı tarīkat mücāhedāt-ı şūriyye ve ma‘neviyye ile kedürāt-ı (23) beşeriyyeden tecliye oluna pertev-i eşi‘a-i envār-ı tecelliyāt-ı vech-i eḥadiyü’z-zāt ile kayd-i ene’iyyetden āzād olurlar ve mazḥar-ı و بی یسمع و بی یبصر و بی یبطن¹⁰³⁹ (24) olup her ne söylese Ḥaḳ’dan ve Ḥaḳ ile söylerler. Ve maḥrem-i ḥarem-serā-yı fenā olan bāḳī-i bi’l-Ḥaḳḳ’dan her ne şudür eylese istiṣnāya (25) muḳārenet ider. Pes istiṣnāda zıkr-i ḳalb kāfī olduğdan soñra ḥazret-i Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥod sulṫānu’l-enbiyā’i ve’r-rusül (26) olup ṫarfeti ‘ayn Ḥaḳ’dan ḡāfil degül iken nehy-i terk-i istiṣnā ḥuşuşunda nüzül iden āyet-i kerīmedeki ḥiṫāb evvelen ve bi’z-zāt ḥazret-i (27) Faḥr-i Mevcūdāt ‘aleyhi ekmeli’t-taḥiyyātadur, bu taḳdīrce, *Meşnevī*:

ای بسا ناوردہ استثنا بہ گفت

جان او با جان استثناست جفت

(28) nice tevfiḳ olunur deyü su’āl iderlerse cevāb budur ki ḥazret-i Risālet-penāh ‘aleyhi şalevātullāhuñ mertebe-i velāyet-i ḥāşşe ve mertebe-i nübüvvet-i (29) ‘āmmeleri vardur. Velāyet ise bi-ḥasebi’l-luḡa ḳurb ma‘nāsınadur ve ıştılāḥ-ı ḳavmde aḥlāḳ-ı ilāhiyye ile teḥalluḳ ve beḳā ba‘de’l-fenā ve şaḥv ma‘a’l-maḥve (30) dirler. Pes velāyet bāṫın ve nübüvvet zāhir olup her bir nebī nubüvveti kendünün velāyet-i ḥāşşasından aḥz ider. Velī daḥı nūr-ı velāyeti mişbāḥ-ı (31) nubüvvetden iḳtibāş idüp āfitāb-ı āsumān-ı nubüvvet, a‘nī şāḥ-ı kişver-i risālet ‘aleyhi efdālü’t-taḥiyyetün kendü velāyetleri nubüvvetlerinden eḥaşş ve efdal olur (32) ve resül nebīden nebī daḥı velīden ekmeldür ve bilcümle velāyet-i Muḥammediyye cihet-i ḥaḳīḳiyye ve nubüvvet-i Aḥmediyye cihet-i melekiyye olup ve risālet-i Muşṫafaviyye (33) cihet-i beşeriyyeleri olup bu i‘tibār ile her bir resülün nubüvveti risāletinden ve velāyeti nubüvvetinden eḥaşş olur. fe izā kāne kezālik, ḥazret-i Seyyidü’l-enām (34) لی مع الله وقت لا یسعی فیہ ملک و بی یسمع و بی یبصر و بی یبطن

¹⁰³⁹ Benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur.

¹⁰⁴⁰ gayb-i huviyyetden istiğrākdur, (35) ammā mertebe-i nubüvvetleri teşrī' iyye olmağla ef'āl ve aqvāde eger zāhiren ve bāṭinen ve eger şūreten ve ma'nen bir şey terk olunmayup hīn-i da'vetde evc-i ceberūtdan (36) ḥazīz-i nāsūta hubūṭ ile me'mūr olduklarıdır. Pes terbiye-i tekmīl-i zāt-ı hātem-i risālet ve tesliyet-i havāṭır-ı ümmet-i bedrika-i hidāyet ve ta'līm-i zikr-i meşīyyet (37) için وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ¹⁰⁴¹ Ya'nī ey nūr-ı (38) ḥurşid-i nubüvvet, eger-çi senüñ ḥalvet-hāne-i cemāl-i vaḥdet olan ḳalb-i şafā-ülfeṭūñ benden bir nefes gāfil degildür, velākin muḳtezā-yı cihet-i teşrī' iyye budur ki (39) inşa'allāh ḳavli daḥı fi'l-i şerīfūne muṭābıḳ olup ümmet-i za'ifeye naşīḫat ve cemī' -i ḥālde müteşebbiş-i dāmen-i meşīyyet olasuz deyü irşād (40) ve hidāyet kılasuz ma'nāsına işāret idüğün iş'ār için Mevlānā Ḥudāvendigār buyururlar ki zāhiren ve bāṭinen Ḥaḳ'dan maḥcūb olan zümre-i muḳallide (41) kibr u ğurūrlarından ne lisānen ve ne ḥālen İnşallāh dimediler, ma'a ḥazā bu maḳūle ḥod-furūşlar terk-i istiṣnā daḥı itmeseler ber-mışdāḳ-ı [34b] (1) ¹⁰⁴² يَقُولُونَ بِآلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ

lisānları cenānlarına muvāfiḳ olmaduğün ol Celil ve Cabbār ve Ḳādir-i Muḫtār her ḥālde 'aciz ve iftiḳārın bedīdār ider. (2) Meşelā pādişāhuñ cem' itdüğü ṭabībleriñ bīmāra virdikleri tiryāḳ zehr-i ḳātil ve eşribeleri semm-i helāhil olup

هر چه کردند از علاج و از دوا [51-1]

(3) 'İlāc ve devādan ne itdilerse

گشت رنج افزون و حاجت ناروا [51-2]

Renc efzūn oldı ve ḥacet icābete maḳrūn olmadı. (4) Ve bilcümle

آن کنیزک از مرض چون موی شد [52-1]

Ol kenīzek istilā-yı marāzdan naḥīf ve zār olup bir ḳıla döndi,

چشم شه از اشک خون چون جوی شد [52-2]

¹⁰⁴⁰ Benimle Allah arasında öyle bir vakit vardır ki, vakitte Allah ile arama ne yakınlaştırılmış ve mukarrep bir melek, ne de bir nebi girer. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 173, nr. 2159)

¹⁰⁴¹ Kehf 18/23-24: Hiçbir şey hakkında sakın "yarın şunu yapacağım" deme! Ancak, "Allah dilerse yapacağım" de.

¹⁰⁴² Fetih 48/11: Onlar kalplerinde olmayamı dilleriyle söylerler.

(5) Çeşm-i şeh eşk-i hūndan cūy gibi oldu ya‘nī gözinden aķān kanlu yaş ile ırmaķlar tıldı.

از قضا سرکنگبین صفرا فزود [53-1]

Sikencübīn müzeyyil-i şafrā iken (6) қаzā’-i ilāhīden şafrāyı ziyāde eyledi,

روغن بادام خشکی می نمود [53-2]

Ve dehen-i bādāmuñ hāşşa-i ṭabī‘iyyesi ruṭūbet iken yubūset gösterdi ve kezālik

از هلیله قبض شد اطلاق رفت [54-1] (7)

Helīle didükleri dārū müleyyin iken hāşşa-i telyīni gitdi ķābız oldu, elhāşıl her ne itdilerse ‘aksi zāhir olup (8) meşelā

آب آتش را مدد شد همچو نفت [54-2]

Mā’-i raṭb ve bārid itfā’-i nār iderken rūġan-ı nefi gibi tābiş-i āteşe mümidd ve muheyyic oldu, ya‘nī cümle eşyā maķhūr-ı (9) yed-i ķudret idügi āşikār ve eṭibbānuñ ‘aczi bedīdār olup ‘ilāce’l-‘alīlu ‘alīlün¹⁰⁴³ mażmūnınca her bir ittikleri devā dā’ oldu, felihāzā Serī-i Seķatī (10) ķaddasallāhu sırrahu “Kendü nefsi te’dibine ‘āciz olan ġayruñ nefsinı te’dīb ve terbiyesine hezār bār ‘ācizdür.” demişler. Pes ķışşadan hişşe budur ki henüz (11) kendüleri tehzīb-i aḥlāķ ve hestī-i mevḥūmların āteş-i ‘ışķa iḥrāķ itmeyüp kedūrāt-ı beşeriyyeden ḥalāş olmıyan ḥām-destler ḥubb-u riyāsetle (12) iddi‘ā-yı şeyḥūḥet idüp atvār-ı ṭarīķat ve esrār-ı ma‘rifetden niçe kelimāt söylemek ile ṭalīb-i ṭarīķat olan ba‘zı sāde-diller gelüp (13) inābet itdikde ol muķallide-i bī-ḥamiyyetler ġāh senüñ ķalbüñde olan āb-ı zülāl-i fikretüñ ġubār-ı keşret ile bulanıķ ve ġāh mādde-i yaķīnüñ şafrā’-i šekk ile (14) yanıķdur. Saña muvāfıķ olan ‘ilāc sirkengebīn-i zıkr isti‘māliyle bir ḥalvete girüp ‘uzlet itmekdür deyüp ķalbleri gibi girifte-zeng bir ķarañu ḥücre-i tenge (15) ķoduķlarınca cū‘ ve seherden ḥarāret-i şafrā ve yubūset-i sevdā dimāġ-ı ḥalvet-nişine peyveste olup ve dīde-i evhāma envā‘-ı ḥayālāt-ı bāṭile (16) teşekkül itmekle düşde şayıķlar gibi nice elfāz-ı bī-ma‘nā ve dürlü dürlü mā-lā-ya‘niler şudüre geldikde “Meded buña cezbe ġalebe itdi hemān (17) yutdurmaķ gerek yoḥsa dimāġı muḥtell olur” deyü başına

¹⁰⁴³ Hastanın vereceği ilaĉ hastalıķlıdır.

bādām yağları t̄lā idüp ve ruṭūbet virecek gıdālar yidirüp niçe diḳḳatler iderler (18) ve gāhī ḥücre-i t̄ire ve tengden şıḳılup şūreti eger-çi ḥalvetde velākin ḳalbi maḥz keşretde olmağla ḳabza düşdükde “Saña bir miḳdār ḥareket lāzımdur” (19) deyü deşt u şahrāları gezdürüp gāhī daḥı keşret-i zıkr-i ḍarbīden dil ü dimāğı ḳuruyup niçe evhām ve taşavvurātına ba‘zı terkībim var deyü (20) ol şeyḥ-i muḳallide i‘lām itdikde “saña furū‘dan bir isim lāzımdur ki bu dāyireden geçesin, buña keşf dirler maḳbūl degildür” deyü ḳulağına üfürüp (21) ve gözine pūfkürüp ‘ömri āḥir olunca bu üslūb üzre yeler yüpürür ve t̄alib-i müste‘idd bunlaruñ cümlesi ḥayāl-i bī-ḥāşıl ve tezvīr-i bāṭıl (22) ve leyse taḥta t̄ayil idügün bilüp bir mürşid-i kāmīl şoḥbetine nāyil olmağıçün dergāh-ı Ḳādi’l-ḥacāt’a yüz sürüp ve nāliş ve zārī itmegi (23) a‘zam-ı vesāyil bilüp anlardan dūr olurlar. Ammā ey müstemī‘-i naşīḥat ve t̄alib-i ṭarīḳat! Zinhār keş-fehm olmyasın, zārā bundan murād ol degildür ki (24) ‘alā nehci’l-ḥaḳīḳa aṭvār-ı seb‘a ile tekmīl-i ṭarīḳat iden kāmīl ve mükemmillere i‘tirāz ola. Lākin tekmīl-i ṭarīḳat itmedin ba‘zı ḥilāfet uğrusı müzevvirler (25) ve yol urucı ḥarāmīleruñ māhiyyetlerin i‘lāmdur, yoḥsa pīrān-ı ṭarīḳat ve rehrevān-ı ḥaḳīḳat olan kāmīlleruñ ḥāk-i pāylerine şad hezārān cān (26) ve dil ḳurbān olsun. Muta‘annalāhe biṭūli ḥayātihim ve efāde ‘aleynā berekāte enfāsihim. Pes Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı bu ma‘nāyı iş‘ār için (27) işbu beyāna şurū‘ buyurdılar:

ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجه کنیزک بر پادشاه و روی آوردن پادشاه به درگاه خدای (28) رب العالمین و در

خواب دیدن پادشاه مبشّر غیبی را و یافتن طیب الهی و حاصل شدن مراد

Ḥuzūr-ı pādişāhīde mu‘ālece-i kenīzekden (29) ḥukemānuñ ‘aczi zāhir olması ve dergāh-ı rabbū’l-‘ālemīne pādişāh-ı rūy-ı zemīn vaz‘-ı cebīn itmesi ve ḥ‘ābda mübeşşir-i ḡaybī görüp ṭabīb-i rabbānīyi (30) bulmağla murād-ı pādişāhī ḥuşūle gelmesidür.

Naḳl olunur ki:

شہ چو عجز آن حکیمان را بدید [55-1]

Pādişāh çün ki ol ḥakīmīleruñ ‘aczi ni gördi,

پا برهنه جانب مسجد دوید [55-2] (31)

yalın ayak başı ḳaba[ḳ] cānib-i mescide yeldi, ya‘nī

رفت در مسجد سوی محراب شد [56-1]

Mescide gitdi ve cānib-i mihrāba (32) varup yüzün zemīne sürdi ve derd ü furkāt ile ağlayup

سجده گاه از اشک شه پر آب شد [56-2]

Secde yeri şāhuñ gözi yaşından (33) pür-āb oldı.

Āh ey sālīkān-ı t̄arīkāt ve t̄alībān-ı mürşid-i rāh-ı ḥaḳīkāt! ‘Acabā bu ebyāt-ı şerīfede ne maḳūle nikāta işāret olunduğın (34) fehm ü dirāyet ile dirāset itdüñ mi? Eger fehm itmedüñse cümle kuvā ile ışgā kııl ki bu dil-i şeydāya rūḥāniyyet-i Mevlānā’dan ne maḳūle ma‘ānī-i ḥaḳāyık- (35) nikāt ifāde olundu. A‘nī ḥadaḳa-i efkār bu ebyāt-ı şerīfenüñ ḥadīḳa-i esrārında geşt ü güzār iderken rūḥ-ı Ḥudāvendigār cemāl-i (36) pür-envārından ref‘-i estār ve dīde-i efkārā ‘arz-ı dīdār idüp buyurdılar ki ey ‘āşık-ı zār ve maḥrem-i esrār! Ḥayyiz ve mekāndan ve cihet (37) ve zamāndan muḳaddes olan mūcidü’l-ekvān ve mubdi‘ü’l-a‘yān ber-feḥvā-yı kerīme-i قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرٌ 1044 al-masjid al-haram Ka‘be-i mūkerremeyi ḳible-i ḥayrū’l-a‘māl (38) idüp aña istikbāl itmeyenlerüñ ‘ibādātı ve dergāh-ı ‘izzetimūze olan münācātı ḳabūle ḳarīn olmaz deyüp ma‘nīde insān-ı kāmīle (39) a‘nī ḥazret-i Ḥātemü’r-rusūl teveccühüne delālet buyurdi. Zīrā İbrāhīm-i Ḥalīl ‘aleyhi şalevātullāhi’l-cemīl bā fermān-ı Celīl Mekke-i mūkerremeyi (40) ḥiṭān-ı erba‘a ve esāfīn-i şelāse üzerine terşiş kıılup maḥremān-ı rāza işbu nūkteyi ibrāz itdi ki vech-i Ādem’üñ tūrābı (41) mevzi‘-i Mekke’dan alınup binā’-i vücūduna bede’ olunduğda ol beyt-i mūkerrem daḥı çār dīvār ‘unşuru ve esāfīn-ı ‘aḳl u rūḥ u nefis üzerine [35a] (1) bünyād olunup yedi şey’den terkīb olundu ve meşīyyet-i ilāhiyye şöyle iḳtizā eyledi ki rūḥ ve ‘aḳl ve nefsi şerī‘at ve t̄arīkāt ve ma‘rifet (2) ve ḥaḳīkāt ile tekmīl-i kemālāt-ı insāniyye iden bir ‘abd-i eḥaşşını ‘ibād-ı sāyireden istişfā idüp ḳalb-i mücellāsın cemī‘-i esmā ve şifāt ve tecellī-i (3) zātına mir‘āt-ı muşaffā ve serīr-i ḥilāfetde iclās ve ibḳā idüp ḳuṭb-i zamān ve merkez-i eflāk-i cenān olmağla sālīkān-ı t̄arīḳ-ı muḥabbet ol (4) Ka‘be-i ḥaḳīkātı ṭavāf ve ziyāret iderler ve cāmī‘-i cemī‘-i kemālāt olan ḳalbi cum‘asında cem‘ olup فَأَيَّمَا تُؤَلُّوا فَتَمَّ 1045 وَجْهَ اللَّهِ 1046 ḥuṭbesin ışgā (5) ve 1047 “بُنْيَانٌ مَرْمُوضٌ” şaf-ārā ve 1047 müdānātında ke-

1044 Bakara 2/144: Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.

1045 Bakara 2/115: Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.

1046 Meâric 70/23: Onlar, namazlarına devam eden kimselerdir.

1047 Saf 61/4: Duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina

imām-ı hüdāya iktidā idüp bī-men ü mā münācāt-ı Hakk’a dest-güşā olurlar. (6) Pes mādām ki vech-i sālīk hevāsı kıblesinden dönmeye ve kıble-i haqıķiye teveccüh itmeye ve mihrāb-ı cāmi‘-i kemālāt olan ‘atebe-i pīre yüz sürmeye, (7) maqşad-ı aşlıye vuşul müyesser olmaz. Zīrā nefis-i muşallī şalātında fikr u hayālden mücerred olmadıkca taşavvurātdan hālāşa kādīr olmayup (8) ¹⁰⁴⁸ أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوِيَهُ itābiyla mu‘āteb olmağdan hālī olmaz ve kıyūd-ı cihātı kam‘ ve izāle itmedikce hālet-i bī-hodī ile cihetden münezzeḥ (9) olan zāt-ı muqaddese sācid olımaz. Ve bi-ḥasebi‘l-‘aql her ne mertebe tenzīh ve taqdis eylese vehm ve hayālī teşbīhāt ve taşavvurātdan kırtulmaz. (10) İmdi sālīki evhām ve taşavvurātdan tehlīş iden bir cezbe-i hestī-sūzdur ki pīr-i ṭarīkatūñ āfitāb-ı himmetinden bürüz itdikde cihāt ve ta‘ ayyūnātı (11) ifnā ve izāle idüp bilā eniyyet ve eyniyyet mescūdı cemāl-i vaḥdet olur, pes pādīşāh daḥı iddi‘ā-yı ḥazākat iden eṭibbānuñ mu‘āleceleri (12) bī-menfe‘ at olduğın bilüp ‘aciz ve hayretlerini gördükde İmām-ı ‘Alī kerremallāhu vecchunuñ şı‘r

ودع الكذوب فليس ممن يصحب

و عليك بالمرء الذى لا يكذب¹⁰⁴⁹

(13) naşīḥatıyla ‘āmil olup vech-i meşrūḥ üzre bārgāh-ı kibriyāya yüz sürdükde pertev-i eşi‘a-i cezebāt-ı ilāhiyye kendüyi kendüden alup ğarq-ı derā-yı (14) ğayb-ı hüviyyet oldı ve bir zamāndan şoñra Vücūd-ı Hakkānīyle,

چون به خویش آمد ز غرقاب فنا [57-1]

Çün ki ğarqāb-ı fenādan beķāya geldi; ¹⁰⁵⁰ كنت لسانه (15) الذى و بى ينطق evcātına i‘tilā idüp lezzāt-ı üns ile

خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا [57-2]

Medḥ u şenāya zebān-güşā olup ¹⁰⁵¹ حمد نفسه لنفسه (16) الحمد لله الذى sırrını temāşā kıldı. Ey sālīk-i ṭarīkat! Ol dürr-i deryā-yı haqıķat bu beyt-i şerīf ile daḥı kıṭb-i dāyire-i hidāyet ve merkez-i eflāk-i (17) velāyet olan nūr-ı āfitāb-ı muḥabbetūñ irşād ve terbiyeleri kıvā‘ idinden bir kıyideye işāret buyurmışlardır, ya‘ nī ṭarīka-i kümmel

¹⁰⁴⁸ Cāsıye 45/23: Nefsinin arzusunu ilāh edinen, Allah'ın; (hālını) bildiği için saptırdığı ve kulağımı ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?

¹⁰⁴⁹ Yalancıyı bırak, o oturup kalkılacak biri değildir. Sen yalan atmayan kişilerden ayrılma.

¹⁰⁵⁰ Onun konuştuğu dili idim.

¹⁰⁵¹ Kendi kendine övünen Allah'a hamd olsun.

budur ki erbāb-ı (18) muḥabbetden birisi ol cām-ı cemāl-nümā-yı vaḥdetüñ dāḥil-i ḥarem-serā-yı şoḥbeti olsa veyāḥud ihvān-ı ṭarīkat gūşe-i ḥalvetde birbirine mülākāt itsele, (19) ba‘de’s-selām kaṭ‘-i kelām idüp ḥulūş-ı tamām ile kıble-i tecelliye istiḳbāl ve taşfiye-i bāṭına iştiğāl itdükleri ḥâlde ğarḳ-ı deryā-yı envār-ı (20) ḥubb-i lâ-yezāl olup niçe zamān şu‘ūra gelmezler, ba‘dehu ğaybdan ḥisse geldikte eşer-i keyfiyyet-i fenā tercemān-ı maḥv-i fi‘l-likā olan lisān-ı şaḥv (21) ve beḳāların cünbüşe getürüp cenāb-ı Ḥaḳḳ’a ḥamd u şenādan şoñra bāküre-i şecere-i isti‘dādları olan şemerāt-ı fu‘ādı nuḳl-i bāde-i muḥabbet idüp (22) şoḥbet-i ḥāşş iderler ve bezm-i ma‘rifetde aḳdāḥ-ı ‘ibarāt ile idāre olunan şahbā-yı müşāhedātdan ğāḥ mest-i med-ḥūş ve ğāḥ deryā-veş (23) cūş u ḥurūş idüp sāḥa-i sevāḥil-i ḥūşu le‘ālī-i ğavālī-i mükāşefāt ile mālāmāl iderler. Elḥāşıl, anlaruñ şoḥbeti sâyir-i ehl-i ğaflet gibi (24) mücerred naḳl u rivāyet olmayup ğāḥ vecd u ḥāl ve ğāḥ ḥamd u şenā-yı zü‘l-celāl ile üns-i müşāhade-i cemāldür. Pes ol şāḥ-ı cihān daḥı (25) bu zümreden olmağla beḳā ba‘de‘l-fenā dergāḥ-ı a‘lāya zebān-ğüşā olup ayıtdı:

[58-1] کای کمینه بخششت ملک جهان

Ki ey ḥālīḳ-ı kevn u mekān (26) ve rāzīḳ-ı ins ü cān, mülk-i cihān senüñ kemīne iḥşānuñdur, ey ğafūr ve şekūr ve ¹⁰⁵²عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

[58-2] من چه می گویم تو می دانی نهان

(27) Çünkü sen zamīrümdeñ nihān olan esrārı bilürsin ben ne söyliyem,

[59-1] ای همیشه حاجت ما را پناه

Ey hemişe bizüm ḥācetimüzüñ melce’ ve penāḥı (28) olan şehensāḥ,

[59-2] بار دیگر ما غلط کردیم راه

Biz bir kerre daḥı sehv u ḥaṭā idüp ğümrah olmuş idik, ya‘nī sehv u ğalaṭdan birisi budur ki (29) rişte-i dil senüñ ḥabl-i metīn-i muḥabbetüñe peyveste olacaḳ iken ḥüsn ü cemālī serī‘u‘z-zevāl bir cāriyenüñ şiftesi oldum. Birisi daḥı (30) derdlere dermān sen iken benüm gibi ‘ācizlerden dermān umup ḥaṭā eyledüm ve hemçünān ruḥumuz daḥı maḳām-ı ceberütdan ‘ālem-i nāsūta gelince niçe kerre (31) yol azup ḳalb-i insānīden saña vāşıl olan rāḥ-ı muḥabbeti yitürmüş idi, ḥāliyā ḥamd-i ferāvān

¹⁰⁵² Âl-i İmrân 3/119: Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.

ve şükri-bî-pâyân senüñ fazl u ihsānuña ki mevālid-i (32) şelāşeden suhūlet ile güzerān itdirüp bizi insān eyledüñ, recā ve niyāzımız budur ki murğ-ı revānımuza ecniha-i şıdk u imān ile tayerān (33) müyesser idüp dıraht-ı kuds-i ihsānda olan āşiyān-ı ikānda mekān viresin. İlāhī bizüm ħod vücūdumuz ma‘düm iken daħı cümle aħvālimüz ma‘lūmuñdur, (34) biz saña ne diyelüm ve kankı ħālimüz söyleyelüm.

لیک گفتی گر چه می دانم سرت [60]

فاش گو اندر دعا بر ظاهرت

Lākin buyurduñ ki eger-çi cümle aħvālūñuze (35) ‘ilm-i şerīfim şāmildür fe-ammā derūnuñuzda olan sırr-ı nihānı zāhir lisānuñuz üzre icrā ve āşikāre du‘ā kılıñuz deyü luṭf ve ihsānuñ olmağla ‘arz-i ħācet (36) kılıruz. Ve ba‘zı nüshada mısrā‘-ı şānī, mısrā‘ : “zūd hem peydā koneş ber zāhiret” (زود هم پیدا کنش بر ظاهرت) vāqī‘ olmuşdur, ya‘nī eger-çi sırruñda mestūr olanları bilürem velākin (37) ‘ale’l-fevr sizi bī-iḫtiyār idüp ol sırrı zāhiriñüzde āşikār iden daħı benüm irādetimdür buyurduñ, ħāşıl-ı kelām ber-fehvā-yı¹⁰⁵³ اذعونی استجب لكم (38) icābeti du‘āya maqrūn idüp, beyt:

سوزش عاشق تو را نیکو بود

آب چشم او تو را در جو بود¹⁰⁵⁴

neşr: vefkınca zümre-i ‘āşıkīnden derd-i (39) iştiyākla āh u enīn ve nāle ve ħanīn irāde buyurup zāhirleri daħı bāṭınlarına muvāfiq ve kılbleri kāliblelerine muṭābık olmağla, mısrā‘ : (40)

عشق خواهد کین همه بیرون بود¹⁰⁵⁵

deyüp

چون بر آورد از میان جان خروش [61-1]

Şāh-ı cihān çün ki miyān-ı cāndan ħurūş izhār eyledi, mısrā‘ :

(41) Deryā temevvüc itmege lābüdd hevā gerek

mazmūnı üzre

¹⁰⁵³ Mü’min 40/60: Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.

¹⁰⁵⁴ Aşğın yanışı ve yakarışı sana hoştur, onun gözünün yaşı sana nehirdir.

¹⁰⁵⁵ Aşk bunların hepsi dışarıda olsun ister. T.M. I/33; Y.K.M I/33 ;30b.

اندر آمد بحر بخشایش به جوش [61-2]

Der-ḥāl deryā-yı raḥmet-i raḥmānī cūṣa ve biḥār-ı ‘ināyet-i sübhānī [35b]
(1) ḥurūṣa gelüp

در میان گریه خوابش در ربود [62-1]

Eṣnā’-i girye ve zārīde aña ḥ’āb ḡalebe eyledi, ya’ nī tekrār cezbe-i Ḥaḡ anı
deryā-yı fenāya müstaḡraḡ eyledi (2) ve ol ḥālde

دید در خواب او که پیری رو نمود [62-2]

Ḥ’ābda gördi kim bir pīr rū-nümā oldı. Ya’ nī fenāsı ḥālinde aña pīrūñ sırrı
bedīdār olup (3) ber-feḥvā-yı¹⁰⁵⁶ وَمَا كَانَ لِيَشْرَ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ جَبَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا

گفت ای شه مژده حاجاتت رواست [63-1]

Ḥaḡḡ celle ve ‘alā ol pīrūñ (4) lisānından “Müjde ey ṣāh-ı cihān ḥācātuñ
revādur.” didi ve ‘icābet-i du’āya niṣān budur ki

گر غریبی آیدت فردا ز ماست [63-2]

Eger saña (5) yarın bir ḡarīb gele ol bizdendür. Ya’ nī yarın mülākī olacağıñ
ḡarīb-i cihān ve ‘acīb-i zamān bir ṭāyir-i evc-i lā-mekān ve ṣehbāz-ı ḡuds-āṣiyān ve
ṭabīb-i (6) ḡulūb-ı ‘āṣıḡāndur ki emrāz-ı mā-sivā ile mübtelā-yı keṣret olan ḡulūb-ı
sālīkānı ṣerāb-ı muḡabbet ile ‘avāyıḡ-ı tekvīniyyeden taḡliye ve işlāḡ ve aḡdiye-i (7)
ma’rifet ile ‘alāyıḡ-ı kevnīyyeden taḡliye ve iflāḡ için evc-i a’lā-yı ceberūtdan bu
ḡazīz-i nāsūta gönderilüp birḡaç ḡün bu ribāṭ-ı bī-ṣebātda (8) ḡurbet ihtiyār itmişdür.
İmdi ey ṣāh-ı kām-kār,

چون که او آید حکیمی حاذق است [64-1]

Çün ki ol ḡarīb-i diyār gele ḡekīm-i ḡazīḡdur,

صادقش دان که امین و صادق است [64-2]

(9) Ol ṭabīb-i fāyıḡı ṣādıḡ bil ki ol ṣādıḡu’l-va’di’l’emīndür ve ferdāsı yok
naḡd-i muḡaḡḡaḡdur, zīrā nazm:

¹⁰⁵⁶ Şûrâ 42/51: Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla, yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder.

Taşarrufda olan ferdāya şalmaz
(10) Şeb u rüz ile olan aya şalmaz
Velāyet naqd-i ma'nidür daḥı ḥāl
Hemān tek müşterī ol cānıla al

Neşr: İmdi ey şāh-ı cihān, ḥayāt-ı cāvidān (11) isterseñ ol nūr-ı Yezdān'ıñ dāmen-i muḥabbetinden ayrulmayup

در علاجش سحر مطلق را ببین [65-1]

Anuñ 'ilācında siḥr-i muṭlaḳ gör

در مزاجش قدرت حق را ببین [65-2]

(12) Anuñ mizācında ḳudret-i Ḥaḳḳ'ı gör, ya'nī ol nādire-i zamānuñ 'ilācı sāyir-i ṭabībān-ı bī-dermānuñ tertīb itdüğü terkīb ile olmayup ḥafıyyü's-sebeb (13) bir 'ilāc-ı ağrebdür ki muṭlaḳā siḥr-i ḥelāl ve maḥz-ı ḳudret-i zü'l-celāl olup aḥlāḳ-ı ilāhiyye ile muteḥallik ve verāset-i kemāliyye ile muteḥaḳḳıḳ olmuşdur.

'İlm-i şerīfe (14) ḥafiy olmiya ki siḥr lügatde ḥafıyyü's-sebeb bir emr-i ağrebdür ki ḥafāsından ḥaḳīḳati üzre müşāhedeşi mümkin olmiya, kemā ḳil: و كل ما
¹⁰⁵⁷ لطف ماخذه و دقّ فهو سحر (15) ve 'inde'l-ba'z siḥr seḥurden me'hūzduz, zīrā seḥur fecr-i evvel ile fecr-i şānī beyninde zāhir olan şafaḳdur ki ol vaḳitde nūr ile zulumetüñ iḥtilātı leyl ile (16) nehārı kemāl-i temeyyüz ile birbirinden ḥāliş göstermez. 'Amel-i siḥrūñ daḥı nümāyişinde başar bir emr müşāhede ider ki 'aḳl ol emrūñ vücūdunda şekk itmez velākin (17) emr-i mezbūr 'alā ḡayri ḥaḳīḳat müşāhede olunmaḡla 'inde's-şafaḳ leyl ile nehār mütemeyyiz olmaduğı gibi nümāyiş-i siḥir daḥı ne bāṭıl-ı maḥz ve ne ḥaḳḳ-ı şaḥiḥ olduğı (18) münāsebet ile siḥr seḥurdan me'hūzduz dimişler. Ve siḥr efsūna ve cādūluḡa itlāḳ olunmaḡla siḥre nisbet olunan şaḥşuñ zemmi murād olunur (19) velākin bi-ḥasebi'l-lügat me'hazı laṭif ve sebebi ḥafıyy olduğı i'tibār ile evliyā'-i kirāmdan zuhūra gelen ḥavāriḳ-ı 'ādāta taḥsīn ve āferīn irādesiyle (20) siḥr-i muṭlaḳ ve siḥr-i ḥelāl diyegelmişlerdür. Ve fī İḥvāni's-Şafā: انّ السّحر فى اللغة العربيّه هى البيان والكشف عن حقيقة الشىء و اظهاره و سرعة (21) العمل و احكامه و العرب سقول اذا رات السّرة فى البيان و اقامة الدليل و البرهان سحر

¹⁰⁵⁷ Elde etmesi kişiye hoş gelen ve tesir eden her şey sihirdir.

فلان اذا كشف الغطاء و كذلك اذا اتى بسحر عظيم (22) سحر به العقول و من ذلك قول رسول الله و قد سمع رجلا مدح صاحباً له
فصدّق ثمّ ذمّه فصدّق في مقام واحد فقال النبي صلى الله عليه و سلّم (23) انّ من الشعر لحكمة و من البيان لسحراً¹⁰⁵⁸

Ve eger-çi mu‘tezile sihri ve kerāmeti inkār itmişlerdür ammā ehl-i sünnet ve cemā‘at katında şābitdür, kemā kāle şāhibü’l-*İrşād* (24) Taḳıyyüddin Muẓaffer bin ‘Abdullāh bin el-Ḥüseyn e’ş-Şāfi‘ī fī işbāti’l-kirāmat ve fī işbāti’s-sihri: ذهبت ائيمتنا الى تجويز الكرامات و منها المعتزلة (25) و اما السحر فتأبّت شايح في لسان جملة الشريعة و قد اتفقوا عليه و هم اهل الحلّ والعقد و ان ve sihrūn envā‘ı اختلّفوا في أنّ الساحر كافر ام لا يكفر بنفس السحر (26) ألا ان يضيف شيئاً الى غير خلق الله.¹⁰⁵⁹ keşiredür velākin min ḥaysü’l-icmāl iki nev‘a taḳsīm olunmuşdur, kütüb-i kelāmiyyeye mürāca‘at oluna. (27) Ve aḳdem-i envā‘-ı sihr Kelzāniyün ve Keşdāniyün sihrleridür ki ‘ahd-i ba‘idde seb‘a-i seyyāreye pereştiş idüp ḥavādiş-i kevniyye ve sa‘ādet ve nuḥüsetden (28) şudür iden aḥvāli bi’l-aşāle teşirāt-ı kevākibdür dirler idi. Ve temzic-i kuvā-yı kevākib ile kuvā-yı arziyyeye vākıf olup niçe tılsimāt (29) ve nirencāt düzmüşler ve ḥalkı idlāl itmişler idi. İmām Faḫrüddin e’r-Rāzī *Mebāḥiṣ-i Maşrikiyye* nām kitābınıñ evāḫirinde sihr ile tılsimāt (30) ve nirencāt beyinlerini bu vechle fark itmişler ki اعلم أنّ الاحوال العجيبه الغريبه الحادثة في هذه العالم اما يكون اسبابها قصورات (31) نفسانية او امورا جسمانية اما اذا كان حدوث تلك الغراب من التصورات المجردة النفسانية فاما ان يكون تلك الغراب والعجائب (32) اريد بها صلاح الخلق و حملهم على المنهج القديم والصراط المستقيم و اما ان يكون قد اريد بها توريث الناس في مهادى الآفات (33) والشّر فالاول يسمّى بالمعجزة والثاني يسمّى بالسحر و اما اذا كان حدوث تلك الغراب عن اسباب جسمانيه فاما ان يكون حدوثها (34) عن تمزيج قوى سماوية ارضية و اما ان يكون حدوثها لاجل خواص غريبة موجودة في الاجسام العنصرية والاول هو الطلسمات (35) والثاني هو التبر نجات¹⁰⁶⁰

Ve bilcümle ḥavāriḳ-ı ‘ādāt nebīden şudür iderse mu‘cizāt, velīden şudür iderse kerāmāt olur ve fāsiḳ (36) olan ba‘zı nüfūs-ı ḳaviyyeden şudür iderse aña

¹⁰⁵⁸ Arap lisanında sihir bir şeyi açıklayıp onun hakikatini ortaya çıkarmak ve izhar etmektir. Aynı zamanda bir işi sağlam ve hızlı şekilde yapmak demektir. Araplar bir kişinin bir şeyi açıklama ve delillendirmede hızlı olduğunu görürlerse buna bu kişi falancayı sihirledi derler. Aynı zamanda örtüyü kaldırmak anlamına da gelir. Akılları kandıracak bir büyü ile gelen kimse için de aynı kelime kullanılır. Buna örnek olarak peygamberimizin şu hadisi şerifi verilebilir: bir gün bir adamı duymuştu. Bu adam bir arkadaşını övüyordu insanlar da onu onaylıyordu. Sonra aynı yerde aynı arkadaşını yerd de insanlar onu yine onayladı. Efendimiz şöyle dedi: muhakkak şiirin bir kısmında hikmet beyanın bir kısmında ise sihir vardır.

¹⁰⁵⁹ İmamlarımız kerametleri caiz görmüşlerdir. Sihre gelince ise onun hükmüne dair şeriatın tamamına şayi olan, ehli hal ve akdin de ittifak ettiği hüküm vardır. Tek ihtilaf sihir yapanın kafir olup olmadığı, Allah’ın yarattığından başka bir şey ortaya çıkarıp çıkarmadığı hususundadır.

¹⁰⁶⁰ Bil ki bu alemde olan acayip, garip haller ya nefsanî kusurlar sebebiyle yahut cismanî olaylar sebebiyledir. Eğer bu garip hadiseler soyut nefsanî tasavvurlar ise ya bunlardan yaratılmışların iyiliği, kadim menhec üzere tevcihleri ve doğru yola dönmeleri murat olunmuştur ya da insanları afetlere ve şerre gark etmek istenmiştir. Birincisine mucize ikincisine ise sihir denir. Fakat eğer bu garip haller cismanî sebeplerle oluyor ise bu ya semavî ve arzî güçlerin karışmasıyla ya da ya da cisimlerde vuku bulan garip özel durumlar içindir. Birincisine tılsımlar ikincisine ise “niyrü necat” denir.

kerāmet dimezler, sihr ve istidrāc dirler, kemā k̄āle Sa'dü'l-milleti ve'd-dīn fi *Şerhi'l-Maḳāsid* (37):

قد يستعين النفوس في احداث الغرائب بمزاولة اعمالٍ مخصوصةٍ و هي السحر و بقوى بعض الروحانيات و هي الغرايم او بالجرام (38) الفلكية و هي دعوة الكواكب او بتمزيج القوى السماوية بالارضية و هي الطلسمات او بالخواص العنصرية و هي النيرنجات او بالنسب (39) الرياضية و هي الحيل المهندسية.¹⁰⁶¹

Hulāşa-i kelām, zıkr olunan esbābı ḥafıyy olup Mevlānā Ḥudāvendigār daḥı min ḥaysü'l-lügati (40) 'ālem-i ğaybda tebşır olunan pır-i tarıķuñ 'ilācına sihr-i muṭlaķ didiye ol münāsebet ile ta'rif-i sihr ve kerāmetde bu ķadar aķvāl-i 'ulemā irād olundı. (41) İnşāllāh te'ālā 'an ḳarīb *Meşnevī-i Şerif* de bundan enseb bir maḥall geldikde sihr ve kerāmet ve mu'cize beyninde vāķi' olan ba'zı taḥķikāt daḥı [36a] (1) tafşıl olunur. Pes biz girü şadede gelem: Çün ki pādişāh ol ṭabīb-i ilāhīnūñ 'ale's-şabāḥ ḳudūm-ı meymenet-lüzūmiyle mübeşşer oldı, 'acabā vaķt-i şabāḥ (2) ne zamān ola dirken mü'ezzin-i şabāḥ¹⁰⁶² حى على الفلاح deyüp

چون رسيد آن وعده گاه و روز شد [66-1]

Çün ki ol va' denüñ vaķti irişdi (3) ve şabāḥ oldı,

آفتاب از شرق، اختر سوز شد [66-2]

Āfitāb çarḥdan aḥter-süz oldı, ya' nī ḥurşid-i enver ğurūb itmekle kevākib-i (4) semāvāt zuhūra gelmişler idi, çün ki āfitāb ḥareket-i devriyye ile taḥte'l-arzdan geçüp cānib-i maşrıķdan ṭulū' eyledi ve nücūm-ı (5) zāhire zāyile olup rüy-ı zemīn rüşen oldı, pādişāh vaķt-i mev'ūd ve zamān-ı ma'hūda müterākķıb olup

بود اندر منظره شه منتظر [67-1]

(6) Şāh-ı cihān manzara-i ḳaşrda muntazır idi ki ber-feḥvā-yı¹⁰⁶³ ان وعدالله حتى

تا ببيند آن چه بنمودند سر [67-2]

¹⁰⁶¹ Bazı nefisler garip şeyler yapmak için bir takım özel işlere girişirler. Bu ya sihirledir, ya dab bazı ruhaniyetlerin güçleri iledir. Bunlar "garayim" ya da "cerayimi felekiyye"dir. Bu gezegenleri çağırarak yahut semavi ve arzi güçleri karıştırmakla olur. Bunu da tılsımlar ya da ecsamın unsurlarının özellikleri ile yaparlar. Bunda "niyrü necat"tan, matematiksel oranlardan ya da hendesi hilelerden yararlanırlar.

¹⁰⁶² Kurtuluşa ve selamete gelin.

¹⁰⁶³ Allah'ın vaadi haktır.

Hattā ol nesne ki rū'yāda dīde-i sırrına (7) göstermişler idi dīde-i ser ile āşikāre muşāhede eyleye. Qarīn-i ḥāl nāgehān

دید شخصی، فاضلی، پر مایه ای [68-1]

Bir şahş-ı fāzıl ve pūr-māye gördi, (8)

آفتابی در میان سایه ای [68-2]

Gūyiyā sāye miyānında bir āfitāb idi.

می رسید از دور مانند هلال [69-1]

İraqdan hilāl gibi irişdi,

نیست بود و هست بر شکل خیال [69-2] (9)

Fenā fillāhda maḥv-i vücūd idüp varlıqdan eşer qalmamış idi velākin zıll-ı beşeriyeti ḥayāl şekli üzre var idi. (10) Pes ol pīr-ı ṭarīkat pādīşāha var yok ḥayāl şeklinde görüldi.

Żamīr-i münire ḥafiy olmiya ki fi'l-aşl lügatde hilāl tesmiye ve tenbīh ile olan (11) ref'-i şavta dirler ve ḥin-i ru'yet-i hilālde ref'-i şavt ile Hāq sübhānehu ve te'ālāya tesbīḥ ve tehlil olunmağla beḥasebi'l-örf māh-ı cedīde hilāl (12) tesmiye olunup ve evvelinden ve āḥirinden üç giceligine daḥı hilāl ta'bir iderler. Ve Mevlānā Ḥudāvendigār bu maḥalde ba'de'ş-şafaq "ṭulū'-i şemse qarīb (13) görüldi" buyurmağla āḥir-i şehirde olan hilāli irāde itmişlerdür. Pes bu ebyāt-ı şerīfede pīr-ı ṭarīkati miyān-ı sāyede olan āfitāba (14) ve hilāle teşbīhde nükte budur ki, 'ārif-i āgāh seyr-i fenā fi'llāhda maḥv-i vücūd-ı mevḥūm itdikde ḥil'at-i bekā billāh ile mazhar-ı envār-ı elṭāf-ı (15) rabbāniyye olup qurb-i ev ednāya irtikā ider ve nūr-ı tecelliyāt-ı ilāhiyyenün tetābu'undan şebeh-i zıllisi şuver-i ḥayāliyye gibi būd u nā-būd şeklinde (16) ve hilāl mişālinde muşāhede olunup ve hestī-i mevḥūmu şehāb-ı raqīq meşābesinde olup terāküm-i keşerāt ref' olmağla āfitāb-ı ḥaqīkat-ı (17) Muḥammediyye sāye-i hestī-i 'ārifün meyānında olan meşriq-ı qalbından ṭulū' itdikde tābiş-i āfitāb jāleyi izāle itdüğü gibi pertev-i eşī'a-i (18) nūr-ı cezebāt daḥı maḥv-i ta' ayyünāt idüp efkār-ı mā-sivā nücüm-āsā mahv ve nā-peydā olur. وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ

نُورِ رَبِّهَا¹⁰⁶⁴ nüktesi hüveydā olup (19) arz-i beşeriyet müstağraq-ı nūr-ı gayb-ı huviyyet

¹⁰⁶⁴ Zümer 39/69: Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır.

ve leyle-i nefsanıyyet rüz-ı firüz-ı rühāniyyete mübeddel olur. Ve bu dağı vechdür ki hazret-i Mevlānā (20) işbu hikāyetüñ ibtidāsında, *Meşnevî*:

بشنوید ای دوستان این داستان

خود حقیقت نقد حال ماست آن¹⁰⁶⁵

neşr: buyurmağla şems ile hilāl zikrinden (21) murādları Şems-i Tebrīzī olup hilāle teşbīh ile kemāl-i fenāsına ve maḳām-ı “ḳabe ḳavseyn”e irtikāsına işāret ola, veyāḥud māh (22) kendüde olan nūrāniyyeti āfitābdan iḳtibās itdüğü gibi Şems-i Tebrīzī dağı nūr-ı muḥabbeti maḫhar-i ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye olan āfitāb-ı ḳulüb-ı (23) ehl-i ṭarīḳatden istifāza eyledüğü cihetden Şems’i ḳamere teşbīh itmişlerdür, zīrā Şems-i Tebrīzī maşrıḳ-ı envār-ı ḥaḳīḳat, a‘ nī ḡavş-i a‘ zam (24) ve pīr-i ṭarīḳatden izn ile cenāb-ı Mevlānā’yı irşāde geleceği Mevlānā Hudāvendigār’a vāḳı‘asında ibşār olunduğların iş‘ār idüp (25) ve bu nükteye telmiḥ iderler ki eger-çi Şems-i Tebrīzī ḡavş olmamış idi velākin evc-i medāric-i a‘ lāya bir vechle irtikā itmiş idi ki (26) hilāl-i ḥayālūñ şemse ne mertebe ḳurbu var ise Şems-i Tebrīzī dağı ḡavş-i a‘ zam ile hüve hüve olup mā-beyne mertebe-i uḫrā tevassuṭ itmemiş idi, (27) Allāhu a‘ lem. Şems-i Tebrīzī’ye işāret idüğüne bunuñ siyāḳında olan birkaç ebyātdan şoñra vāḳı‘ olan ebyāt-ı şerīfe şarāḥaten (28) şehādet ider ve bilcümle mertebe-i mezbūreye faḳr-ı zātī ve fenā’-i ḥaḳīḳī dirler, ya‘ nī nār-ı muḥabbet sālīk-i ṭarīḳatüñ rusüm-i beşeriyyetin ifnā itdikde (29) ol fenānuñ içinde bir beḳā vardır ki mefḳūd olan vücūd meyān-ı hestīde ḥayāl gibi mefḳūd ve ma‘ dūmdur, zīrā:

نیست و ش باشد خیال اندر روان [70-1]

(30) Nefs-i nāṭıḳada olan ḥayāl ‘adem gibidür, ya‘ nī ḥayāl vicdāniyyātdan olduğı cihetden eger-çi ma‘ lūm gibidür ammā ḥāricde vücūdı olmaduğı (31) cihetden ma‘ dūmdur, kezālik ḥayāl meşābesinde olan şuver-i mümkināt dağı eger-çi mevcūd gibidür velākin vücūdları ‘āriyetī olmağla ma‘ dūm (32) ḥükmünde oldıysa

تو جهانی بر خیالی بین روان [70-2]

Sen cihan ve cihāniyānı bir ḥayāl üzerine revān gör. Revān-ı şānī ḥandān ve giryān gibi (33) “reften” (رفتن) lafzından şıfat-ı müşebbehedür. Ḥāşıl-ı kelām ber-

¹⁰⁶⁵ Bkz. 33b

fehvā-yı kerīme-i ¹⁰⁶⁶ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ cihanda revān olan taqallubāt ve teğayyurātı dīde-i (34) başiret ile müşāhede idüp mānend-i ‘adem cümle cihāniyānı bir hayāl üzerine revān gör, zīrā aşhāb-i keşf ve vicdān bu harāb-ı bī-şebātı (35) hayāl ve h‘āb görmekle, *Meşnevī*:

آنچه کردی اندر این خواب جهان

گرددت هنگام بیداری عیان¹⁰⁶⁷

neşr: deyüp sebab-i sa‘ādet-i cāvidānī (36) olan şālihāt-ı bākıyāta bezl-i iktidār iderler. İmdi benüm rūh-ı revānum! Sen daḥı bu dünyā-yı bī-ṭāyili ḥulm-i nāyime mūmāşil bir zıll-i zāyil ve āmāl ve (37) emānisi hayāl-i bāṭıl idügünden gāfil ve müzahrefātına māyil olmayup, şi‘r:

Şeb-i furkatdeği keşret hayāl-i zıldür aldanma

Serābı ço ser-i āba serā-yı sırda ol vāşıl

(38) Mecāza bakma ey sālīk ḥaḳīḳī maṭlaba ‘azm it

Ki zīrā zıll-i zāyilde ikāmet eylemez ‘āḳil

Cihān ḥalḳına sen uyma nedāmet odına yanma

Ḥayālāte gönül virme şaḳın olma perişān-dil

(39) Zīrā,

بر خیالی صلح شان و جنگشان [71-1]

Ḥalḳ-ı cihānuñ şulḥı ve cengi bir hayāl-i bī-me‘āl üzerinedür,

وز خیالی فخرشان و ننگشان [71-2]

Ve faḥr u nengleri (40) bir hayāldendür. Ya‘nī ‘ālem heme hīç u herçi der ‘ālem heme hīç iken, ol dünyā pīçleri cīfe-i dünyāyı ülešemeyüp ḥarb u kıṭāl iderler (41) ve cem‘ itdükleri māl-i ḥabīş ile iftiḥār idüp ¹⁰⁶⁸ الفخر فخری deyü medḥ olunan faḥr u fenādan ‘ār ve āteşden şaḳınur gibi firār iderler. [36b] (1) ve ‘āḳıbitü’l-‘āḳıbe, ecel

¹⁰⁶⁶ Kasas 28/88: O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.

¹⁰⁶⁷ Bu dünya uykusunda yaptıkların uyandığında sana gösterilecektir. T.M. IV/3659; Y.K.M. IV/3653

¹⁰⁶⁸ Fakirlik övüncüdür. (*Keşfü'l-Hafâ*, II, s. 87, nr. 1835)

şirinüñ pencesine girüp cümlesi tār u mār ve cānları dāhīl-i nār olacağıñ mülāhaza kılmazlar ve hemçünān ḥubb-i zātīden (2) gāfil ve kendüleri ehl-i dāniş zu‘ munda olan cāhiller daḥī ḥallāl-i müşkilātuz deyu maḥz zann u ḥayāl cihetinden olan kīl u kāl ile baḥş u cidāl idüp (3) ben fülān fenni gördüm sen görmedüñ deyu iẓhār-ı fazl u kemāl idüp oturacaḡ yir bulmazlar ve āhiretde kendülere zerre kadar nef‘i olmayup (4) faḥr u delālleri taşavvur ve ḥayāle mübtenī idügün bilmezler ve taḥşīl-i ‘ilm-i ḥāle sa‘y ve kūşiş kılmazlar ve emr-i dūnyāda kılı kırk yarup güyā ki emr-i ‘uqbāyı bir kıla (5) şaymazlar. Nitekim cenānb-ı Mevlānā *Meşnevī*’nün cild-i sādisinde bu dūn-himmetlerüñ aḥvālin beyān idüp buyurmuşlardır ki: *Meşnevī*:

عقل سر تیز است لیکن پای سست

زآنکه دل ویران شده است و تن درست (6)

عقلشان در نقل دنیا پیچ پیچ

فکرشان در ترک شهوت هیچ هیچ

صدرشان در وقت دعوی همچو شرق

صبرشان در وقت تقوی همچو برق (7)

عالمی اندر هنرها خودنما

همچو عالم بی وفا وقت وفا¹⁰⁶⁹

جنگ فعلی جنگ طبعی جنگ قول

در میان جزءها جزئی است هول¹⁰⁷⁰ (8)

در فروع راه ای مانده ز غول

لاف کم زن از اصول ای بی اصول¹⁰⁷¹

Neşr: Ve ‘aceb budur ki bunlarüñ ḥālī (9) böyle iken kelimāt-ı ḡudsiyye-i evliyāyı daḥī kendülerinüñ vehm u ḥayālī gibi taşavvur idüp anlarüñ daḥī gāh fenā ve

¹⁰⁶⁹ Aklın başı keskin ama ayağı gevşektir. Çünkü gönül viran olmuş bedense sağlamdır. (Böylelerinin) akli dünya işlerinde ıstırap içindedir, şehveti terk etmekte ise hiçtir. İddia zamanında göğüsleri doğu gibi olsa da, takvaya gelince sabırları şimşek gibidir. Hani bir âlim de hünerleriyle kendini gösterir ama vefa zamanı gelince âlem gibi vefasızdır. T.M. VI/119-122; Y.K.M. VI/119-122

¹⁰⁷⁰ Cüzler arasındaki tabiat savaşı, eylem savaşı ve söz savaşı korkunç bir savaştır. T.M. VI/46; Y.K.M. VI/46.

¹⁰⁷¹ A şeytan yüzünden yolun tâli yerlerinde kalmış usulsüz! Usulden az dem vur. T.M. VI/44; Y.K.M. VI/44.

beḳā ve gāh vuşlat ve liḳā didikleri (10) ḳīl u ḳāl meger bir ḥayāl üzeri mübtenī degül midür dirler. Ḥaberleri yoḳdur ki: *Meşnevî*:

جنگ ما و صلح ما در نور عین
نیست از ما هست بین اصبعین¹⁰⁷²

(11) vefḳınca,

آن خیالاتی که دام اولیاست [72-1]

Ol ḥayālāt ki dām-i evliyādur anlaruñ evhām ve ḥayālāti gibi olmayup belki

عکس مه رویان بستان خداست [72-2]

(12) Bostān-ı Ḥudā māh-rūlarınıñ ‘aksidür, ya‘nī enbiyā ve evliyānuñ merāyā-yı ḳalbleri mezāhir-i esmā ve şifāt-ı küllīyye-i ilāhiyye olmağla şifāt-ı rabbāniyye (13) māh-rūlarınıñ bostānı olup dāmları olan ḥayālāt mir‘āt-ı mücellālarında cilve-endāz-ı ‘ukūs olan esmā ve şifātuñ zuhūr-ı küllisidir, (14) zīrā ki hey‘et-i vaḥdāniyye ve cem‘-i ferdāniyye ve mertebe-i cāmi‘a-i şüret-i berzaḥiyye-i ilāhiyyeden ‘ibāret olup bostāna olan vech-i şebahi daḥı (15) mevḳi‘-i ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye olmağla umūr-ı mādiyye-i eḥadiyyet ve vāhidiyyet dilden zuhūr itdügine işāretdür. *Meşnevî*:

گوهر جان چون وراى فضل هاست

خوى او اين نيست خوى کبرياست¹⁰⁷³ (16)

nesr: Āh ey dil-i muḥabbet-iḥtişāş! Bu beyt-i şerīfde bir ḥayāl-i ḥāşş daḥı vardur ki ḥavāşşdan ğayrısı iḳtināş itmez. (17) Ya‘nī verāşet-i kemāliyye-i ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye mazhariyyetinde ḳāyim olan pīr-i ṭarīḳat sālik-i rāh-ı muḥabbeti irşāda himmet eylese ḳāyide-i muḳarrereleri üzre (18) kelime-i tevḥīdūñ ma‘nāsını tefhīm ve nefsi mā-sivāyı levḥ-i dilden izāle itmek ṭarīḳini ta‘līm itmekle ṭalib daḥı cān u tenini emr-i pīre teslim idüp (19) niseb-i bāṭnīye iştiğāl için çeşm-i zāhirin eşbāḥ ve şuverden ıgmāz itdikde nūr-ı tecellī işrāḳ ve şuver-i keşerātı iḥrāḳ idüp (20) ḳalb-i şanavberīde şekl-i nārda bir nūr bedīdār olur ki aña nūr-ı muḥabbet ve nār-ı

¹⁰⁷² Göz ışığıyla bakacak olursak, bizim savaşımız da barışımız da bizden değildir, (O’nun) iki parmağı arasındadır. T.M. VI/45; Y.K.M. VI/45.

¹⁰⁷³ Can cevheri ayrılıkların ötesinde olduğu için onun huyu bu değildir, onun huyu ululuktur. T.M. VI/63; Y.K.M. VI/63

cezbe-i ehadıyyet dirler. Ve ol nūr ¹⁰⁷⁵ بين الماء والطين و ¹⁰⁷⁴ كنت نبيا (21) hadiṣ-i şerifiyle iṣāret buyurulan şol nūr-ı haqīkat-ı Muḥammediyye'dür ki mine'l-ezeli ile'l-ebed cemī'-i enbiyā ve mürselin ve evliyā ve 'āşikine mümidd ve mümtedd (22) olup cümlesi ol nūruñ pervāneleridür. Pes ol hinde ḳalb-i sālik maḥall-i 'ukūs-i meh-rüyān-ı bostān-ı Hudā olup ol ḥayālūñ dāmına (23) giriftār olur. Ya'nī hiç bir ḥāl ile ol nūruñ müşāhedesinden ḥālī olmayup her bār ki gönle vara ol nūr-ı muḥabbetūñ keyfiyyetinden (24) mest olup vecd u ḥālet zuhūr ider ve im'ān-ı nazar itdikde ol nūr-ı tecellī dilden dile pertev itdügin bilüp maḥv-i vücūd itmek ile (25) haqīkatde bostān-ı Hudā pīrūñ mir'āt-ı mücellāsı ve māh-rūlar Ḥaḳ celle ve 'alānuñ enbiyā ve evliyāsı olmağla cümlesinūñ haqīkatleri ol bostān-ı (26) Hudā'da cem' olmuş görüp kendü daḥı bilā eniyyet ve eyniyyet ol şem'a cem' ve cem'e şem' olur. و من رانى فقد راي ¹⁰⁷⁶ الحق ve ¹⁰⁷⁷ على صورته (27) خلق الله آدم ne ma'nādur zevḳ idüp maḥzar-ı haqīkat-ı Muḥammediyye'nūñ şūreti şūret-i Raḥmān ve ḳalbi 'arş-i Yezdān idügün 'ıyān görüp (28) zann u gümāndan ḳurtılır. Veyāḥud bu ma'nī daḥı vechdür ki māh-rūlardan murād yine şuver-i ervāḥ-i enbiyā olup velākin bostān-ı Hudā'dan murād (29) 'ālem-i ecsām ile 'ālem-i ervāḥ beyninde olan 'ālem-i mişāl ve ḥayāl-i münfaşıl ve arz-ı haqīkat didikleri berzaḥa iṣāret ola ve bilcümle (30) 'alā eyyi vechin kāne

آن خیالی که شه اندر خواب دید [73-1]

Ol bir ḥayāli ki şeh ḥ'ābda gördi,

در رخ مهمان همی آمد پدید [73-2]

Cümlesi mihmānuñ yüzünde (31) zuhūra geldi ve çün ki rü'yā-yı şādıḳa vāḳi'a muṭābıḳ çıḳdı, merāsım-i ta'zīm ve levāzım-ı tekrīmi ri'āyet için

شه به جای حاجبان واپیش رفت [74-1]

(32) Ol mihmānı istiḳbāle şāh-ı cihān ḥācibān yerine kendü gidüp ḳarşu vardı ve mülākāt itdügi gibi zıkr olunan nūr-ı tecellī pādīşahuñ (33) ḳalbinde cilve-endāz-ı 'ukūs olmağla cezebāt-ı Ḥaḳ kendüyi kendüden alup

¹⁰⁷⁴ Yazmada: انا نبی

¹⁰⁷⁵ Âdem su ile toprak arasında iken ben nebî idim! (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 129, nr. 2007)

¹⁰⁷⁶ Beni gören Hakk'ı görmüştür. (Sahîh-i Buhârî, IX, s. 33, nr. 6996)

¹⁰⁷⁷ Allah Âdemi kendi suretinde yarattı. (Sahîh-i Buhârî, Kitabu'l-İstizân, 1)

پیش آن مهمان غیب خویش رفت [74-2]

Ol mihmān-ı cānuñ ḥuzūrunda (34) pādišāh kendü ğaybına gitdi. Şürrāhıñ cümlesi pādišāh ol mihmān-ı ğaybı öñüne bi-nefsihi gitdi deyü ma' nā virmişler velākin mısrā'-ı şānideki “ğayb” yā'-i nisbet ile vāki' olmayup bel ki eşaḥḥ-ı nūsaḥda ve ekşerinde, mısrā': “پیش آن مهمان غیب خویش رفت” vāki' olup “ğayb” “ḥı̄ş”e muzāf olmuştur. Ol takdīrce bizüm didigümüz ma'nāyı iktizā ider ve mısrā'-ı evvelden mısrā'-ı şānī ma'nāda meziyyet-i uḥrā göstermiş olur. Fe'fhem. Ya' nī fenā'-ı zātī ve 'adem-i ašlīye rücū' itdi ve deryā-yı vaḥdete ğarḳ olup

هر دو بحری آشنا آموخته [75-1]

(35) Her ikisi şināverlik öğrenmiş baḥrīler idi ki ¹⁰⁷⁸ الأرواح جنود مجنده ta' arufunda mü'telif ve baḥr-ı muḥīṭ-ı vaḥdetde sebāḥat ile muttaşif (36) olup gūyā ki

هر دو جان بی دوختن بر دوخته [75-2]

Her iki cān bī-ḥayṭ u ḥıyāṭ u ḥayyāta ber-dūḥte idiler. Ya' nī bir vechle ittiḥād idiler ki (37) gūyā ki evvelden daḥı nefsi vāḥide olup iltihāk ḥasebiyle degil idi ve bir ḥayṣıyyet ile ittişāl ki iltişāk i' tibārıyla olmayup (38) bel ki rūşenān-ı buyūtdan leme' ān iden şu' ā' -i āfitābuñ ḥālet-i inḳıbāzında infişāl ve ittişāl taşavvuru muḥāl olduğı gibi (39) anlaruñ buyūt-ı ecsāmına pertev iden envār-ı rūḥları daḥı āfitāb-ı eḥadiyyete müncezib olduḡda münşabıġ-ı reng-i vaḥdet olup (40) ittiḥādları lūḥūḳ ve lūşūḳ cihetinden degil idi. Mevlānā Ḥudāvendigār bu beyt-i şerīf ile daḥı Şems-i Tebrīzī ile mülākāt-ı cismānī (41) ve ittiḥād-ı rūḥānīlerine işāret idüp meşelā kendüleri baḥr-i Rūm ve Şems-i Tebrīzī baḥr-i Fārs idiler ki iki deryā birbirine iltikā idüp [37a] (1) bī-farḳ u imtiyāz vücūd-ı vāḥid oldılar. Ve çün ki ref' -i temeyyüz ile deryā-yı tecellī-i vaḥdet-i zāta müstaġraḳ oldılar ve nūr-ı ḥubb-i zātīyi mir'āt-ı dilde (2) zāḥir gördüler, maḳşūd bi'z-zāt ḥuşūliyle dilşād olup pādišāh ki murād cenāb-ı Mevlānā'dur, Şems-i Tebrīzī'ye şenā idüp (3)

گفت معشوقم تو بودهستی نه آن [76-1]

¹⁰⁷⁸ Ruhlar grup grup toplanmış askerler gibidir. Tanışanlar kaynaşıp ülfet ederler, tanışmayanlar ihtilaf edip ayrılırlar. (Sahf-i Buhārī, Kitābu'l-Enbiyā, 2)

Didi ki ma' şük ve maḥbūbum sen imişsin, cāriye degil imiş, ya' nī bu ḥayāt-
1 'āriye degil imiş.

لیک کار از کار خیزد در جهان [76-2]

(4) Lākin ḥazret-i müsebbibu'l-esbāb ve mufettiḥu'l-ebvābuñ ḥikmeti ile cihānda iş işden zāhir olur. Filḥaḳīka pādişāh cāriyeye te' aşşuḳ itnese (5) ve cāriye daḥı ḥaste olmasa ve ol bir ṭabībleriñ 'azci zāhir olmasa pādişāh ṭabīb-i ḥazīka ṭālib olup bulmazdı, kezālik Mevlānā'nuñ daḥı (6) nefsine muḥabbeti olmasa marazına 'ilāc aramazdı ve kemāl-i isti' dādı olmasa 'ilm-i zāhire ḳanā'at idüp nūr-ı āfitāb-ı kerāmet olmazdı (7) ve hümā-yı himmeti hevā-gīr-i evc-i ḥaḳīkat olmasa seyr-i esmā ve şifātda ḳalup Şems-i Tebrīzī ile şoḥbet ve maḳşad-ı aḳşā olan müşāhede-i cemāl-i vaḥdet (8) müyesser olmazdı ve Şems-i Tebrīzī daḥı ne maḥbūb-ı bī-bedel idügi bilinmezdi. Pes kemāl-i ḳābiliyyeti olan ṭālib-i müste' iddüñ ḥüsn-i irādeti müceddid-i mebānī-i (9) muḥabbet ve müşeyyid-i erkān-ı hidāyet olduğına işāret idüp buyururlar ki

ای مرا تو مصطفی من چون عمر [77-1]

Ey şāh-ı serīr-i velāyet (10) ve mürşid-i rāh-ı ḥaḳīkat, sen baña bi-ḥasebi'l-verāse Muştafā ve ben saña min ḥayşü'l-irāde 'Ömer gibiyim ki senüñ binā-yı irşāduñ taḳviyeti için (11)

از برای خدمتت بندم کمر [77-2]

Ḥidmetüñden ötüri meyān-ı itā'atıma kemerbend-i himmet oldum, ya' nī zīnet-efzā-yı mescid u miḥrāb ḥazret-i Fārūḳ-ı (12) refi' u'l-cenāb ile ber-müceb-i اللهم اعزّ الاسلام بالعمر بن الخطاب¹⁰⁷⁹ dīn-i İslām şeref-yāb olduğu gibi Şems-i Tebrīzī'nuñ nūr-ı āfitāb-ı (13) velāyeti daḥı Celālüddīn-i Rūmī ile taḳviyet buldı, ḥaḳḳā ki Şems-i Tebrīzī ḥazretleri ümmī olduğu cihetden ḥalk-ı cihān anuñ ne maḳūle (14) nādire-i zamān olduğundan ḡāfiller iken Mevlānā Ḥudāvendigār vāsıtasıyla dillerde dāstān oldı ve ḥazret-i Mevlānā tābiş-i nūr-ı (15) muḥabbet-i Şems ile maḥv-i rusūm-ı ta' ayyünāt itmekle edeb ri'āyet idüp cümle ebyāt ve eş'ārını anuñ nāmına söyledi, pes levāzım-ı (16) ādābı ri'āyet ve maḥv-i rusūm-ı eniyyet Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālānuñ maḥz-ı tevfiḳ ve 'ināyeti olduğüçün bu beyāna şurū' buyururlar ki, (17)

¹⁰⁷⁹ Allah'ım İslam'ı Ömer ibn Hattab ile kuvvetlendir. (İbn-i Mâce, Mukaddime, 11.)

از خداوند ولی التوفیق درخواستن توفیق رعایت ادب در همه حالها و بیان کردن وخامت ضررهای بی ادبی

(18) Ya'nî bu surh-ı şerîf Hudâvend-i veli'yyü't-tevfîk olan ma'bûd-ı haqîkîden her ahvâlde edeb ri'âyeti için tevfiğ istemek ve bî-edeblikde (19) olan zarar ve veḥâmet ve gezend ve şe'âmeti beyân ider.

Zîrâ edeb sünnet-i Resûl'i ri'âyet idüp mekârim-i ahlâk ile ülfet (20) ve mâ-fevķine 'izzet ve hürmet ve mâ-dûnına tevâzu' ve meskenet ile luḫf ve mülâyimet itmekdür ve bunları icrâya bezl-i kudret tevfiğ-ı ilâhîdür ki (21) Haḫ celle ve 'alâ 'abdini kendü rızâsına sevķ itmekdür, كما قيل في تعريفه التوفيق: جعل الله تعالى فعل عبده موافقا لما يحبّه و یرضاه¹⁰⁸⁰ İmdi (22) dergâh-ı veliyü't-tevfîka münâcât idüp hulûş-ı ḫalib ile her hâlde

از خدا جویم توفیق ادب [78-1]

Ri'âyet-i edep için rabbü'l-'izzetden (23) tevfiğ ve 'inâyet recâ eyleyelüm, ümîddür ki¹⁰⁸¹ fehvâsınca biz daḫı ḫüsn-i edeb ile ittişâfa muvaffaḫ olup bî-edeb (24) olmıyavuz, zîrâ

بی ادب محروم گشت از لطف رب [78-2]

bî-edeb luḫf-i ilâhîden maḫrûm oldu, kemâ ḫâle Zü'n-nünü'l-Mışrî علیک بالادب (25) Pes sâlikân-ı ḫâherâ u bâḫnâ fâ isâ' al-adb ahâ bāḫnâ u lā isâ' al-adb ḫâherâ u bāḫnâ. ¹⁰⁸² ḫâherâ u bāḫnâ (25) Pes sâlikân-ı ḫâherâ u bāḫnâ fâ isâ' al-adb ahâ bāḫnâ u lā isâ' al-adb ḫâherâ u bāḫnâ. (26) olan budur ki âdâb-ı sünneti ri'âyet ve ḫudûd-ı şerî'ati şiyânet idüp veḫâmet-i muḫâlefet ile müsteḫaḫḫ-ı 'uḫûbet olmıya ve şe'âmeti (27) cihâna sirâyet itmeye.

بی ادب تنها نه خود را داشت بد [79-1]

Bî-edeb yalnûz kendüyi bed tıtmadı,

بلکه آتش در همه آفاق زد [79-2]

Belki cemî'-i (28) âfâḫa âteş urdı, ya'nî: beyt:

ز قومی گر یکی بی دانشی کرد

¹⁰⁸⁰ Tefvikin tarifinde dendiği gibi: Cenabı Allah kulunun fiilini sevdiği ve razı olduğu şeye muvafik yaratmıştır.

¹⁰⁸¹ Beni rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı. (Keşfü'l-Hafâ, I, s.70 nr. 164)

¹⁰⁸² Zahiren ve batnen yanı açığta ve gizlide edep üzerine vaciptir. Gizliden edepsizlik yapan kimse yoktur ki gizlice cezalandırılmamış olsun. Alenen edebe muğayiren olan kimse de yoktur ki alenen cezalandırılmamış olsun.

نه كه را منزلت ماند نه مه را¹⁰⁸³

neşr: maẓmūnı üzre kendü gibi (29) hezār kesi helāk iderler. Kemā ẓāle
te^c ālā: ¹⁰⁸⁴ يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا
te^c ālā: ¹⁰⁸⁵ وَأَتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً

İmdi ey müstemî^c-i ẓābil! Edeb hüdūd-ı şer^c iyyeyi bilā-ziyāde ve nuşşān
(31) bir vechle hıfz ve hırāsetdür ki edībūñ eger lisānından ve eger cenānından ve
cümle cevārihinden şeri^c at-i şerīfe ve sünnet-i münīfeye muğāyir (32) bir vaz^c ve
hareket vāqī^c olmayup eger bihasebi'l-beşeriyye ğaflet ile ẓālbine bir şey hūṭūr
iderse ¹⁰⁸⁶ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبٌ kerīmesinüñ (33) ma^c nāsın mülāhaza kılup der-ḥāl
istiğfār eyleye. Elhāşıl, ¹⁰⁸⁷ belki ¹⁰⁸⁸ لكل وقت ادب و لكل حال ادب و لكل مقام ادب, ¹⁰⁸⁹ التصوف (34) كله ادب
vefķınca merātib-i ādābe nihāyet yoķtur, velākin ^c Abdullāh Enşārī ṭayyeballāhu
enfāşehü, min ḥayşü'l-küllī edebde üç derece (35) beyān idüp buyururlar ki:

و هو على ثلث درجات: الدرجة الاولى: منع الخوف ان يتعدى الى الایاس و حبس الرجاء ان يخرج (36) الى الامن و
ضبط السرور ان يضاهاى الجراة. والدرجة الثانية: الخروج من الخوف الى ميدان القبض والصعود عن الرجاء (37) الى ميدان البسط والترقى
عن السرور الى ميدان المشاهدة. والدرجة الثالثة: معرفة الادب ثم الغنى عن التادب تبادل الحق (38) ثم الخلاص عن اعباء
الادب.¹⁰⁸⁹

Pes edebde olan **derece-i ūlā**, ^c abd-i edīb ber-feḥvā-yı kerīme-i
وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ ^c ārif ve ğuluvv ile nuşşān beynini hırāset ile muttaşif olup
¹⁰⁹⁰ زَوْزًا حَوْفُ الْمُؤْمِنِ وَرَجَاؤُهُ (40) ne ifrāt ve ne tefrītde vāqī^c ola, beyne'l-ḥāfvī ve'r-recā olup
ne ¹⁰⁹¹ هَادِيسِ-ي شَرِيفِ-ي وَرَجَاؤُهُ (41) ve sürūru cür³ete müşābeheden hıfz itmekdür, zīrā rüçḥān-ı ḥāvf
rahmet-i Ḥaḳ^c dan ye'se mu'eddī olur ve rahmet-i raḥīmden me'yūs olmaḳ Ḥaḳḳ^c a
[37b] (1) sū⁻ⁱ zānn olduğı cihetden ¹⁰⁹² وَلَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ve kerīme-i ¹⁰⁹³ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ

¹⁰⁸³ Bir kavimden biri cahillik yaparsa ne büyükte sağı kalır ne küçükte. (Gülīstān)

¹⁰⁸⁴ Furkân 25/28-29: "Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!" "Andolsun, Kur'an bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımcısız bırakıverir."

¹⁰⁸⁵ Enfāl 8/25: Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının.

¹⁰⁸⁶ Ahzāb 33/52: Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.

¹⁰⁸⁷ Her vaktin bir edebi vardır, her halin bir edebi vardır, her makamın bir edebi vardır.

¹⁰⁸⁸ Tasavvufun tamamı edeptir.

¹⁰⁸⁹ O, üç derecedir: ilk derecesi korkuyu ye's derecesine çıkmaktan alıkoyma, recayı kendini tamamen güvende hissetme derecesine çıkmaktan alıkoyma, ve mutluluğu cüret seviyesine çıkmaktan alıkoyma. İkinci derecesi ise korkudan kabz meydanına çıkmak, recadan bast meydanına yücelme, sürurdan müşāhede meydanına geçmektir. Üçüncü derecesi ise edebi bilmek, hakkın tedibi ile teeddübe ihtiyaç duymama hali, ve edebin yüklerinden kurtulma.

¹⁰⁹⁰ Tevbe 9/112: Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır.

¹⁰⁹¹ Müminin korkusu ve ümidi tartılsaydı, ikisi de eşit gelirdi.

¹⁰⁹² Zümer 39/53: Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.

ve hadiṣ-i ḳudsī-i¹⁰⁹⁴ غَضَبِي سَبَقَتْ رَحْمَتِي عَلَى غَضَبِي mübeṣṣirātına (2) ‘adem-i i‘timād ile a‘zam sū’-i edebde bulunur. Pes her ḳanḳı bī-edeb ki raḥmet-i Ḥaḳ’dan nā-ümīd ola, ber-feḥvā-yı¹⁰⁹⁵ هُمُ الظَّالِمُونَ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (3) ḥudūdullāhdan tecāvüz idüp zālīmu’n-linefsihi olur ve rüçḥān-ı recā daḥı emne mu’eddī olur. Ḳable’l-mevt vāḳi‘ olan emn ise mekr-i Ḥaḳ’dan (4) emīn olmaḳ ve mekr-i Ḥaḳ’dan emn müceb-i ḥüsrān ve sebeb-i ḥizlāndur. Kemā ḳāle te‘ālā¹⁰⁹⁶ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يُأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

(5) Ammā bu daḥı ‘ilm-i ṣerīfe ḥafiyiy olmiya ki ḥafv ile recā beyninde tereddüd bidāyete nisbet iledür, yoḥsa ḳable’l-mevti’l-ıztırārī mevt-i ihtiyārīyle bi’l-küllīyye (6) evṣāf-ı beṣeriyyelerinden ‘ārī ve mertebe-i velāyetüñ nihāyetine muttaṣıl olan muḳarrebān-ı bār-gāh-ı kirdgārīye¹⁰⁹⁷ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (7) tuḡrāsıyla mu‘anven emān-nāme-i¹⁰⁹⁸ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ināyet olunmuşdur. *Meṣnevī*:

این رجا و خوف در پرده بود

تا پس این پرده پرورده شود (8)

چون دریدی پرده کو خوف و رجا

غیب را شد کر و فری بر ملا¹⁰⁹⁹

بعد ازین باریک خواهد شد سخن

کم کن آتش هیزمش افزون مکن (9)

تا نجوشد دیگ‌های خرد زود

دیگ ادراکات خردست و فرود¹¹⁰⁰

Neṣr: Āh ey dīde-i yaḳīn ve ḳalb-i muḥabbet-rehīn! (10) Eger-çi emn ehl-i telvīne sū’-i edeb ve ḥadden tecāvüz olmaduḡıçün recāsını emne ḥurūcdan men‘

¹⁰⁹³ A’raf 7/156: Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır.

¹⁰⁹⁴ Rahmetim gazabımı geçti. (*Müsned*, VII, s. 127 nr. 7279)

¹⁰⁹⁵ Bakara 2/229: Allah’ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.

¹⁰⁹⁶ A’raf 7/99: Yoksa Allah’ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah’ın tuzağından emin olamaz.

¹⁰⁹⁷ Yunus 10/62: Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

¹⁰⁹⁸ En’ām 6/82: işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.

¹⁰⁹⁹ Bu havf ve reca, perde arkasında gelişsin diye perde arkasındadır. Perdeyi yırttın mı, havf nerede, reca nerede? Perde yırtılınca gayıp bütün ihtişamıyla ortaya çıkar. T.M. I/3627-28; Y.K.M. I/3616-17

¹⁰⁹⁹ Söz bundan sonra incelecek. Ateşi azalt, odunu arttırma ki küçük kazanlar kaynamasın. İdrak kazanı küçüktür. T.M. VI/82-83; Y.K.M. VI/82-83

¹¹⁰⁰ Söz bundan sonra incelecek. Ateşi azalt, odunu arttırma ki küçük kazanlar kaynamasın. İdrak kazanı küçüktür. T.M. VI/82-83; Y.K.M. VI/82-83

itmek vācibdür, velākin esā'et-i ye's gibi olmaduğuna (11) ¹¹⁰¹ انا عند حسن ظن عدي بي hadīs-i şerīfī burhān-ı vāzıhdur. Fe-ammā hālet-i mezbūre derece-i ūlāda mezmūmedür, zīrā sālīk naqşda mevķūf (12) olmağla nefsine zūlm itmiş olur. Pes 'abd-i edīb sürürünü dağı cür'ete muzāhātdan hıfz itmek üzerine lāzımdur. Ya'nī edīb-i erībe lāyık (13) olan budur ki 'inde tevaķķu'i'n-nef', a' māl-i ḥasene ve aḥvāl-i müstaḥsene ile qalbinde ḥuṣūle gelen neşāṭ ve sürürünü ğurūr ile aḥkām-ı ṭabī' atden olan (14) cür'ete müteşābih kılımya, zīrā a' māl-i ḥasene ile nāz u delāl ve terk-i teḥaffuz ile ṭabī' ate muḥālefetden ihmāl kıyūd-ı edebden inḥilā' ve istirsāldür. (15) Pes mādām ki neşāṭ ve sürür baṭr u ğurūra mu'eddī olmayup ḥaddden tecāvüz itmeye maḥmūd ve maḥbūldur, kemā qāle te'ālā ¹¹⁰² الْفَرَجَيْنِ (16) إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ ve qāle te'ālā: لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرُخُونَ بِمَا آتَوْا وَيُجِبُونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ بِمَقَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ¹¹⁰³ (17) ve bilcümle merāsım-i ḥüsn-i edebi ri'āyet ifrāṭ ve tefrīṭ beynini şiyānetden 'ibāretdür.

Ve **derece-i sāniye**, vādī-i ḥavf ve recādan fezā-yı qabz u başta (18) ḥurūc ve ḥazīz-i neşāṭ ve sürürdan evc-i müşāhede ve ḥuzūra 'urūcdur, zīrā ḥavf ve recā şifāt-ı nefsden olmağla ¹¹⁰⁴ وَالرَّجَاءِ بَيْنَ لَمْتَى الْمَلِكِ وَالشَّيْطَانِ (19) vārid olup ve qabz ile baş şifāt-ı qalbden olduğıcün ¹¹⁰⁵ قَلْبَ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ (20) ḥadīs-i şerīfiyle maḥkām-ı qabz u başta işāret buyurulmuşdur. Pes nefs fer'-i qalb oldıysa şifāt-ı nefsden olan ḥavf u recā dağı (21) fer' ve şifāt-ı qalbden olan qabz u baş vāki' olur. Fe izā kāne kezālik sālīk-i ṭarīkat evc-i qalbe şu'ūd eylese maḍīq-i ḥavfdan (22) meydān-ı vesī'-ı qabza ḥurūc ve neşīb-i recādan bālā-yı menī'-ı başta 'urūc ve ecniḥa-i keşf u yakīn ile si'at-ı şuhūda irtikā ve kuvvet-i envār-i (23) tecelliyātla fenā'-i 'ıyāna i' tilā ider.

Ve **derece-i sālişe**, evvelen ma'rifet-i edebdür, sāniyen Ḥaḳḳ'ıñ te'dībi ile te'eddübden ba' dehu şuhūd-i eşkāl-i edebden (24) teḥallūşdur, zīrā derecāt-ı selāşede merātib-i ādāba 'arīf olan edīb-i kāmīl, mü'eddeb-i ḥaḳīq'ınñ şuhūd-ı te'eddübüyle nefsini te'dībden (25) ve nefsinden ve edebinden ğāyib olmağla hīç bir edebe müntesib olmayup ancağ nefsini maḥkām-ı edebde şābit-kaḍem iden ḥaḳḳ-ı dāyime müncezib olur (26) ve ādāb-ı Ḥaḳ'da nefsini ifnā ile 'illet-i edebden yektā olup bir

¹¹⁰¹ Ben kulumun bana dair ḥüsnü zannı ne ise oyum.

¹¹⁰² Kāsas 28/76: "...Allah, böbürlenip şımaranları sevmez."

¹¹⁰³ Āl-i İmrān 3/188: Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır.

¹¹⁰⁴ Kalp korku ve reca makamında şeytanla melek arasındadır.

¹¹⁰⁵ Mümini kalbi rahmanın parmaklarından ikisi arasındadır.

qurb-i ev ednāya i' tilā ider ki kendüyi edebden gāyib iden şuhūd-ı Hāḡ (27) ve 'ayn-i edeb olan ḡazret-i cem' de müsteḡraḡ ve resminden fenā'-i muḡlaḡ olup a' bā'-i edebden bir vechle ḡalāş olur ki şuhūd-ı edīb ḡaydından (28) daḡı fānī ḡalur. Zīrā tekālif-i ādāb terettüb iden vücūd-ı edīb cem'u'l-cem' de ḡarḡ ve ḡaybu'l-ḡaybda maḡv ve maḡḡ olup vücūddan (29) 'ayn ve eşer ḡalmamaḡla şu'ūr ve lā-şu'ūr ber-ḡaraf olmuşdur. beyt:

این سخن را نیست پایانی پدید

دست با من ده چو چشمت دوست دید¹¹⁰⁶

(30) İmdi benüm nūr-ı dīdem! ¹¹⁰⁷ لکل مقام رجال vefḡınce her bir mertebenüñ bir ḡavrı ve her bir ḡavruñ bir seyri vardur, pes sen daḡı serāyit-i ādābı (31) ri'āyet ve evc-i derecāt-i 'ārifine irtikāya sa'y ve himmet ve ḡadden tecāvüz itmemeḡ bezl-i ḡudret eyleyesin, kemā ḡāle 'alī kerremallāhe vecchehu: şı'r:

ما للفتی حسب آلا او اکملت (32)

آدابه و حوی الاداب والحسنا

فاطلب فديتك علماً و اكتسب ادباً

تظفر يداك به واستجمل الطلبة

من لم يودّ به دين المصطفى ادبا (33)

محضاً تحيّر في الاحوال واضطراباً¹¹⁰⁸

neşr: İmdi ādābuñ merātib ve erbābı ma' lūm oldıysa bī-edeblerüñ daḡı (34) şe'āmetleri ḡalḡ-ı cihāna ne vechle sirāyet itdüḡi mesmū'uñ olsun ki Mevlānā ḡudāvendigār ḡavm-i Mūsā'nuñ şe'āmet-i bī-edebilerin taḡḡıḡ (35) idüp buyurur ki,

مايده از آسمان در می رسيد [80]

بی صداع و بی فروخت و بی خرید

Bī-şudā' ve zaḡmet ve bī-furūḡt ve ḡarīd (36) ḡavm-i Mūsā'ya Beydā-yı Tih'de cānib-i āsūmāndan sofra irişürdi, ya'nī ber-feḡvā-yı kerīme-i وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَرْ

¹¹⁰⁶ Bu sözün sonu yoktur. Madem ki gözün dostu gördü, elini bana ver. T.M. I/3986; Y.K.M. I/3975.

¹¹⁰⁷ Her makamın erleri vardır.

¹¹⁰⁸ Yiḡit kişi, adabı ve güzelliği kemale erdirenidir. Fidyeni ilim olarak talep et ve edep kazan. Elini böyle güçlendir, talebin güzel olsun. Hz. Muhammed Mustafa'nın dininden sırf edep isteyen kişi, her işine şaşırır kalır da mustarip olur.

1109 zirā' at (37) ve ḥarāset ve bey' ve şirā meşkini çekilmeyüp mahz-ı kudret ile cevvi-i havādan menn ve selvā nüzül iderken,

[81-1] در میان قوم موسی چند کس

بی ادب، گفتند: کو سیر و عدس؟ [81-2] (38)

Ḳavm-i Mūsā miyānında birkaç bī-edeb kimseler ni' met-i bī-meşakḳate ḳanā' at itmeyüp ḳanı sīr u ' ades didiler, (39) kemā ḳāle te'ālā وَاذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ (40) ve bilcümle çün ki ol bī-sa'ādetler şükr-i ni' met-i bī-meşakḳati bilmeyüp envā' -1 eṭ' ime istediler ve muḳteziyyāt-ı ṭab' a uyup cür'et itdiler, lā-cerem

[82-1] منقطع شد خوان و نان از آسمان (41)

Āsümānuñ ḥ'ān u mānı munḳaṭi' oldı ve ilā yevmi'l-ḳiyām ḥalḳ-ı cihāna şe'āmetleri sirāyet idüp [38a]

ماند رنج زرع و بیل و داسمان [82-2] (1)

Renc-i zirā' at ve bīl ve oraḳ zaḥmeti ve ḥarāset¹¹¹¹ meşakḳati ḳaldı.

Ma' lūm ola ki "men" (من) didikleri İbn-i ' Abbās raḳiyallāhu ' anhümā (2) ḳavlince evrāḳ-ı eşcārda cem' olur bir nevi' ḡızā'-i lezīzdir ve Ḳatāde terengebīndür dimiş; lisān-ı Türkī'de ḳudret ḥelvāsıdır. Vehb İbn-i Münebbih (3) ḳavlince şol ḥubz-i raḳīḳdur ki Türkçe yufḳa dirler. Ve İmām Süddī zencebīldür dimiş ve bilcümle 'alā külli't-teḳādīr fecr-i şānīden ṭulū' -1 şemse degin (4) men didikleri ḡızā ḳar gibi yaḡardı ammā ' inde'l-ba' z men imtināndan me'ḥūz olup bir ni' metdür ki ' ibādallāha bī-ta' ab ve meşakḳat ve bī- (5) zirā' at ve ḥarāset iḥsān-ı ilāhī ola. Ve selvā bildırcına müşābih bir nevi' ṭayrdur ki yelve ḳuşu dimekle ma' rüfdür ve lisān-ı Fürs'de yelvā (6) dirler; Benī-İsrā'il Beydā-yı Tih'de iken nüzül idüp bi-iznillāh te'ālā bād-ı cenūb cem' ve zibḥ ve şikemin şikāfte ve fażalātın burūn- (7) endāḥte ve āftāb-puḥte ḳılıp benī-isrā'il tenāvül iderdı. Ve *Tefsīr-i Keşşāf*'da Şahrā-yı Tih Beyt-

1109 Bakara 2/57: Size, kudret helvası ile bildırcın indirdik.

1110 Bakara 2/61: Hani, "Ey Mūsā! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz.

1111 Yazmada: ḥarāset

i Muḳaddes'den Ḳanneserūn'a varınca tūlen (8) ve 'arḑen on ikişer fersaḫ bir yerdür deyü mastūrdur ve ba'zılar 'arḑı altı fersaḫdur dimişler. Ammā ehl-i tevārīḫ naḳl iderler ki ḳavm-i Mūsā (9) ṭāyife-i cebbārīn ile muḫārebeden imtinā' itmekle ibtilā'en minallāḫ kırk yıl Tih'de ḳalup ve ḫazret-i Mūsā 'aleyhisselāmuñ şefā' atı ile (10) teḡazzī için cānib-i āsümāndan men nüzül idüp teḡazzī iderler idi. Bir gün Benī-İsrā'īl Mūsā 'aleyhisselāma 'arḑ-i melāl ile yalnız (11) men yimekten dimāḡımıza fütür ve kelāl geldi demekle Mūsā 'aleyhisselām daḫı dergāḫ-ı rezzāḳa du'ā idüp selvā daḫı nāzil oldu, pes birbirine (12) ḫalt ve tenāvül iderlerdi velākin rüz-merre kifāyet-i miḳḑarī alup ziyāde alsalar fāsīd olurdu ve yevm-i cum'ada iki günlük (13) nāzil olup şenbede nüzül itmezdi. Bir gün Benī-İsrā'īl girü Mūsā 'aleyhisselāma varup "Yā Mūsā biz ṭā'ām-ı vāḫide ḳanā'at idemeziz (14) du'ā ḳıl bizüm için zemīn baḳl ve ḳuşā ve fūm ve 'ades iḫrāc itsün." didiklerinde Mūsā 'aleyhisselām ol ḳavm-i ḫayvān-nihāda te'accüb idüp (15) "Eyvāḫ ve dirīḡ ey denī ve fūrū-māyeler eḫass ve ednā ile āsümāndan nüzül iden ve ḫayr-i maḫz olan ṭā'āmı tebdīl ider misiz?" deyü tevbīḫ (16) buyurdu. Pes Benī-İsrā'īl ol ni'am-ı celīlenūñ şükrün itmeyüp kāfirü'n-ni'me oldukları-çün üzerlerine cānib-i Ḥaḳ'dan zillet nüzül idüp (17) ḡazab-ı ilāḫī ile 'avdet ḳılıp ni'am-ı ilāḫīden maḫrūm oldılar. قَالَ اتَّسَبُّدُونَ اللَّهَ هُوَ أَدْنَىٰ بِاللَّهِ هُوَ خَيْرٌ إِمَّا بَطَلُوا مِثْرًا (18) ve hemçünān:

باز عیسی چون شفاعت کرد، حق [83-1]

Tekrār ḫazret-i 'īsā (19) 'aleyhi's-ṣalāt ve 'alā nebiyyinā, şefā'at ḳıldı Ḥaḳ sübhānehu ve te'alā du'āsın müstecāb idüp

خوان فرستاد و غنیمت بر طبق [83-2]

Mā'ide indirdi (20) ve ṭabaḳ üzerinde ni'met ve ḡanīmet gönderdi ammā 'aceb temāşā ki tābī'-i nefsi behīmiyye olup

باز گستاخان ادب بگذاشتند [84-1]

Tekrār (21) ḡüstāḫlar terk-i edeb itdiler ve Ḥaḳ sübhānehu ve te'alānuñ Vehhāb ve Rezzāḳ olduğunıñ ḡüyā ki āşārın müşāhede itmeyüp

¹¹¹² Bakara 2/61: O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar.

چون گدایان زلّه‌ها برداشتند [84-2]

(22) Gedālar gibi zelleler kaldırdılar. Zelle sofrada olan nevāleden bir miqdāra dirler. Ya‘nī ol qavm-i dūn daḥı hem yediler hem zelle-bendlik (23) idüp quzgunlar gibi zelle qaldurup nevāleden dāmen ve destmāl taldurdular. Ḥazret-i ‘Īsā ise kemāl-i merḥametinden

کرده عیسی لابه ایشان را که این [85-1]

(24) Anlara yalvarmış idi ‘Īsā ki bu ni‘met

دایم است و کم نگردد از زمین [85-2]

Dāyimdür ve zemīne nüzūldan münqaṭi‘ olmaz. Ve ey qavm! Ġāfil olmañız ki,

بد گمانی کردن و حرص آوری [86] (25)

کفر باشد پیش خوان مهتری

Bed-gümānlıq ve açgözlülük getürmek Ḥaḳ te‘ālānuñ qatında küfr olur. (26) pes

ز ان گدا رویان نادیده ز آز [87-1]

Ol nā-dīde ve gedā-rūlaruñ ḥırş ve āzı sebebinden

آن در رحمت بر ایشان شد فراز [87-2]

Ol bāb-ı raḥmet (27) anlaruñ üzerine mesdūd oldu. Ferāz bu maḥalde muḡlaḳ ve münsedd ma‘nāsına isti‘māl olunur.

Ey müstemi‘ -i muḳbil! Cānla şinevā ol ki qavm-i ‘Īsā’ya (28) terk-i edebleri neyledi. Qāle tebāreke ve te‘ālā ¹¹¹³ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ (29) kelime-i “iz” bu āyet-i kerīmenūñ sıbāqında ¹¹¹⁴ اٰیةِهَا وَمَا كُنَّا مُسْلِمِيْنَ ayet-i kerīmesinde olan “qālū” veyāḥud “muslimūn”uñ zarfıdur veyāḥud (30) fi‘l-i “uzkur” taḳdīri ile manşūbdur, ḥāşıl-ı ma‘nā: Yā Muḥammed ḥavāriyyūnuñ qavli vaḳtini zıkr eyle dimekdür ve ḥavāriyyūnuñ istifhām ile qavilleri taleb-i nefsi (31) fi‘l olup

¹¹¹³ Māide 5/112: Hani havariler de, "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?" demişlerdi.

¹¹¹⁴ Māide 5/111: Onlar da "İman ettik. Bizim müslüman olduğumuza sen de şahit ol" demişlerdi.

istifhām-ı inkārî degildir. Ve havārî recül-i hālîşe dirler, beyāz-ı hālîşe teşbîh olunan hürdan müştakdur ve nebātāt-ı hadruñ (32) elvān-ı hālîşesine ıtlāk olunan havāriyyāt dađı bundandır. Pes aşhāb-ı ‘Īsā ‘aleyhisselāma hūlūş-ı niyyet ve niķā’-i seriretleri olduđı-çün (33) mecāzen havāriyyūn deyü musemmā oldılar ve ba‘zılar dađı aşfiyā’-i ‘Īsā’dan niķā’ kıluş ve Hāķķ’a rüçü‘ ları olduđı-çün bunuñla tesmiye (34) olundular. Bu taķdİRce “rece‘ e” (رجع) ma‘nāsına olan hārihürdan me’hūz olur ve ba‘zılar hāķıķat ma‘nāsınadır deyüp havāriyyūn mülükdan (35) ve sefid-pūşān idiler, hāzret-i ‘Īsā ‘aleyhisselām yehūd tāyifesinden anlar ile istinşār idüp ¹¹¹⁵ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ didikde (36) havāriyyūn ¹¹¹⁶ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ didiler ve ba‘zılar dađı havāriyyūn evsāh-ı şiyāb-ı hāķı tebyİZ ve taħİR iden kaşşārlar idi dimişler. (37) Bu taķdİRce havārî tebyİZ ma‘nāsına olan taħvİRden me’hūz olur ve havāriyyūn on iki nefer kimesne olup esāmisi bunlardır: (38) Şem‘ün, Yuħannā, Petros, Bolis, Yuvanıs, Merķas, Levķas, Matiyu, Şümān, Dārşilme ve Ortulme. Ve bu vechle dađı mezkūrdur: Yahyā, Şem‘ün, Şümān, Yuħannā, Maryus, Petros, Taħnūs, Ya‘ūb, Andrāilis, Kulis, Mercis.

Elhāşıl havāriyyūn “Yā ‘Īsebni- (39) Meryem rabbūñ semādan bizüm üzerimize mā’ide inzāl itmege ĩod kādirdür.” didiler ve, mā’ide üzerinde ta‘ām olan sofraya dirler. ¹¹¹⁷ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ قَالَ أَتَقُوا اللَّهَ (40) hāzret-i ‘Īsā Havāriyyūn’a didi ki eger Hāķ sübhānehu ve te‘ālānuñ kemāl-i ĩudretine ve benüm şıħhāt-ı nubūvvetime mü’minin iseñiz (41) veyāħud iddi‘ā-yı imānda şādıķın iseñiz Hāķķ celle ve ‘alāya bunuñ emşāli mes’eletden ittiķā idiñiz. ¹¹¹⁸ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا Havāriyyūn [38b] (1) “Yā Rūħullāh! Biz ol mā’ideden tenāvül ve temettu‘ dileriz.” didiler. Havāriyyūn’uñ bu ĩavilleri temhİd-i ‘özr ve sebeb-i su‘āllerin beyāndır: ¹¹¹⁹ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُنَا (2) Ya‘nī “Hāķ te‘ālā celle şā’nuhunuñ kemāl-i ĩudretine olan ‘ilm-i istidlālimize ‘ilm-i müşāhedenüñ inzımāmıyile ĩalblerimüz muţma’inn olmaķ dileriz.” ¹¹²⁰ أَنْ قَدْ صَدَّقْتَنَا (3) Ve “Yā Rūħullāh! ‘İlm-i yaķın ile iddi‘ā-yı nubūvvetde şādıķ veyāħud bizüm içün ĩıldıđuñ du‘ā maķbül olduđın bilmek dileriz.” (4) ¹¹²¹ وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ Ve “Biz anuñ üzerine dūnu’s-sāmi‘in li’l-ħaber, ‘ıyānen müşāhidinden olmaķ dileriz.” قَالَ عِيسَى ابْنُ

¹¹¹⁵ Āl-i İmrān 3/52: Allah yolunda yardımcıları kim?

¹¹¹⁶ Āl-i İmrān 3/52: Biziz Allah yolunun yardımcıları.

¹¹¹⁷ Māide 5/112: İsa da, "Eğer mü'minler iseniz, Allah'a karşı gelmekten sakının" demişti.

¹¹¹⁸ Māide 5/113: Onlar, "İstiyoruz ki ondan yiyelim,

¹¹¹⁹ Māide 5/113: kalplerimiz yatışsın.

¹¹²⁰ Māide 5/113: Senin bize doğru söylediğini bilelim

¹¹²¹ Māide 5/113: ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım" demişlerdi.

¹¹²² Hâzret-i ‘Īsā (5) Hāvāriyyūn’uñ ġaraż-ı şaḥiḥleri olduġın gördükde anları hüccet ile ilzām-ı irāde idüp didi: ¹¹²³ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ

“Ey bizüm rabbimiz olan Allāh! Bizüm üzerimize semādan mā’ide inzāl kııl, yevm-i nüzūl-i mā’ide bize (7) ve bizüm muteḳaddimīn ve müte’ehḥirīnimize ‘ıyd-ı şerīf ve kemāl-i ḳudret ve şihḥat-i nübuvvete delīl-i ḳāṭı‘ ve burhān-ı sāṭı‘ olsun.” ‘ıyd, sūrūr-ı āfī ve ‘āyide (8) dirler. Yevm-i fiṭre ve yevm-i azḥā be-her sene ‘avd ittikleri-çün ‘ıyd ile tesmiye olundu. ¹¹²⁴ وَأَرْزُقْنَا Ya‘nī “Mā’ide-i mes’üleyi bize i‘ṭā eyle.” (9) veyāḥud “Ol ni‘metüñ şükrünü i‘ṭā eyle.” ¹¹²⁵ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ “Sen ḥayru’r-rāzıḳınsın.” Zīrā Ḥaḳ celle celāluhu Ḥāliḳu’l-erzāḳ ve i‘ṭā (10) ve iḥsānı bilā-ġarażdur. قَالَ اللَّهُ إِنِّي ¹¹²⁶ مَنَّ عَلَىٰكُمْ Ḥaḳ tebārek ve te‘ālā “Yā ‘Īsā su’ālīñi icābet ile sizüñ üzeriñize inzāl-i mā’ide iderim.” (11) ¹¹²⁷ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا

“u‘ezzibuhuya ‘azāben” ‘alā si‘ati mef‘ül bih olmaḳ daḥı cāyizdür, ¹¹²⁸ لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (12) zamīr-i “le-u‘ezzibuhu” mā-ḳablindeki u‘ezzibuhu zımnında olan maşdar ki ta‘zībdür aña ‘āyid ola, ya‘nī “Ben anı şol ta‘zīb ile ta‘zīb iderim ki (13) ‘ālemīnden hiç aḥadı öyle ta‘zīb ile ta‘zīb itmem.” ve eger ‘azāb olunan şey murād olursa ḥaẓf-i ḥarf-i cerr ile “lā u‘azzibu bihi (14) eḥaden” taḳḍiri üzre zamīr ‘azāben kelimesine rāci‘ olur. Pes her kim ba‘de nüzūli’l-mā’ide kāfir olursa taḥḳiḳen ben anı bir şey ile ta‘zīb (15) iderim ki anlarıñ zamānında olan ‘ālimīn veyāḥud muṭlaḳan olan ‘ālemīnden hiç aḥadī ol şey’ ile ta‘zīb itmemişimdür. Zīrā ḥanāzīre (16) meşḳ olup anlardan mā-‘adāsı bu mişillü ‘azāb ile mu‘azzab olmamışlar idi.

Rivāyet olunur ki mā’ide yevmi’l-aḥadde nāzil olup binā’en (17) ‘alā zālīk Naşārā yevm-i mezbūru ‘ıyd ittiḥāz itdiler ve ḥaẓret-i ‘Īsā’nuñ du‘āsı berekātında mā’idenüñ zīr u bālāsında iki kıṭ‘a (18) ebr-i raḳiḳ ile Hāvāriyyūn naẓar itdükleri ḥālde bir sofrā-i ḥamrā nüzūl idüp Hāvāriyyūn’uñ pişlerine suḳūṭ itdi. Ve *Tefsīr-i Semerḳandī*’de (19) zemīne ḳarīb mu‘allaḳ ṭurdu deyü maşṭūrdur. Pes ḥaẓret-i ‘Īsā

¹¹²² Mâide 5/114: Meryem oğlu İsa,

¹¹²³ Mâide 5/114: "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrā indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun.

¹¹²⁴ Mâide 5/114: Bizi rızıklandır.

¹¹²⁵ Mâide 5/114: Sen rızıklandırılanların en hayırlısısın" dedi.

¹¹²⁶ Mâide 5/115: Allah da, "Ben onu size indireceğim.

¹¹²⁷ Mâide 5/115: Bu kısmın tercümesi ayetin devamında ve aşağıdaki şekilde verilmiştir:

¹¹²⁸ Mâide 5/115: Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim" demişti.

اللهم اجعلني من الشاكرين اللهم اجعلها (20) رحمةً للعالمين و لا تجعلها مثلاً و عقوبةً¹¹²⁹ اleyhisselām bükā idüp deyü münacāt idüp ba‘dehu tecdīd-i vuḍū ve iḳāmet-i šal‘āt eyledi ba‘dehu bismillāhi Ḥayre’r-rāzıḳın (21) deyüp envā’-ı nālış ile mā’ide üzerinde olan mendili ref‘ ve keşf idüp bī-fulūs ve şevk ya‘ni pulsuz ve kılcıksız büryān-ı puḥte (22) ve henüz rûğanı cārī bir mähī ve mähīnūñ nezd-i re’sinde nemek ve kıyruğu ucunda ḥall ve eṭrāfında kerāşeden ğayrı hergüne sebzevāt (23) ve beş ‘adet girde var idi. Ve ba‘zılar yedi girde idi dimişler. Ve raġīfūñ birinde zeytūn ve birinde ‘asel ve birinde rûğan ve birinde penİR (24) ve birinde laḥm-i ḳadīd var idi. Ve ba‘zılar mā’ide üzerinde bir balıġ idi her kesūñ gönlü ne istese tenāvül olunduġda dimāġında anuñ lezzeti (25) ḥāşıl olurdu dimişler. Pes ekber-i Ḥavāriyyūn’dan olan Şem‘un fetḫ-i kelām idüp “Yā Rūḥallāh ‘acabā aġziye-i nāzile ṭa‘ām-ı dūnyādan mıdur yoḥsa ṭa‘ām-ı (26) āḫiretten midir?” deyü su’āl itdikde ḥazret-i ‘İsā “İkisinden daḫı degildür lākin ḳudret-i Ḥaḳ’la şimdi iḥtirā‘ olundu ve ḥālen istid‘ āñız icābet buyuruldu, (27) şükr ile tenāvül idiniñiz, Ḥaḳ te‘ālā size imdād ve fażl ve iḥsānın ziyāde ḳılsun.” didi. Pes Ḥavāriyyūn tekrār mes’elet idüp “Yā Rūḥallāh (28) bu āyetden ğayrı bize bir āyet-i uḫrā müşāhede itdirseñiz,” didiler. Ḥazret-i ‘İsā “Yā semeke! Bi-iznillāh zinde ol!” didikde fi’l-ḥāl semeke-i meşviyye (29) hareket idüp ḥayāt buldu. Pes ḥazret-i ‘İsā “Yā semeke evvelki ḥālūñe ‘avdet eyle,” deyüp semeke tekrār büryān oldu ve sofrā-i mezbüre (30) ni‘am-ı mezküre ile kırık gün mutevāliyen nāzil olup fuḳarā ve aġniyā ve şıġār ve kibār cem‘ olup ekl itdiler. Ve cümlesi şeb‘ān olup (31) sofradan bir zerre nāḳış olmadı ve *Tefsīr-i Semerḳandī*’de mā’ide incüden veyāḫud billürdan idi deyü maşūrdur ve ḥīn-i fey’-i zevāde (32) mā’ide āsümāna pervāz idüp ḥalḳ sāyesinde nigerān olurlar idi, irtesi gün kezālik nüzül idüp vaḳt-i mezbüre deġin (33) meḳş iderdi ve ni‘am-i mezbürenūñ ḥārendegānı olan eger bāy ve eger gedā müddet-i ‘ömrlerinde marīz olmayup ve marāzı olanlar şıḫḫat (34) bulurlar idi. Ba‘dehu Ḥaḳ celle ve ‘alā ḥazret-i ‘İsā’ya vaḫy idüp “Yā ‘İsā benüm mā’idemi aġniyā ve eşiḫḫā tenāvül itmeyüp ancak fuḳarā (35) ve merḳā tenāvül itsünler.” deyü fermān olunmaġla ḥazret-i ‘İsā tebliġ-i risālet itdikde nās münfa‘il ve muḫtarib olup ‘İsā buḫl idüp (36) ni‘met-i Ḥaḳḳ’ı bizden men‘ ider deyüp emr-i ilāhī ile ‘adem-i imtişāl ile mā’ideden tenāvül idüp ve kemāl-i ḫırşlarından zelleler ḳaldırdılar (37) ve kāfirū’n-ni‘me olup ḥāşā mu‘cize-i bāhire-i

¹¹²⁹ Allahım beni şükredenlerden eyle, onu da alemlere rahmet eyle, ceza ve işkence eyleme.

mezbüreyi sihre haml itdiler. Pes her birleri evlerine varup ol gice nisvân ve zevcâtıyla (38) firâşlarında h̄`âb veistirâhat idüp şabâhladıklarında kendülerin şüret-i henâzîre müteşekkil ve memsûhlar bulup tırkât ve mezâbile (39) segirdeşüp kâzürât yimege başladılar. Çün ki sâyir-i nâs bu emr-i ğarîbi görüp envâ´-ı feza´ ve feryâd ile huzûr-i ‘İsâ’ya püyân olup (40) i‘lâm-ı hâl itdiler, hâzret-i ‘İsâ memsûhları gördükde her biri gelüp ‘İsâ ‘aleyhisselâmuñ hâvlini tavâf idüp hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhisselâm (41) girye kıilup her birine ‘ale’l-esâmî hîtâb itdikde başlarıyla imâ ve işâret idüp nuḡka kâdir olmadılar. Üç gün zinde olup [39a] (1) ba‘zılar dehu cümlesi helâk oldılar. Ba‘zılar memsûh olanlar seksen üç nefer ve ba‘zılar üç yüz otuz nefer idi dimişler. Ve daḡı ¹¹³⁰عَنْ رَأْيِ الْأَيْدِيْنَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ

āyet-i kerîmesinüñ tefsîrinde Kâdî Beydâvî rahmetullâh ‘aleyh buyururlar ki Hâḡ te‘âlâ (3) Zebûr ve İncîl’de Dâvûd ve ‘İsâ ‘aleyhime’s-selâmuñ lisânı üzre la‘n idüp ve ba‘zılar anlar ehl iledür ki yevme’s-sebtde olan hüdûdullâhı (4) tecâvüz itmekle lisân-ı Dâvûd üzre anlara Hâḡ te‘âlâ la‘n idüp kıredeye mesh eyledi ve aşhâb-i mâ’ide kâfirü’n-ni‘am oldukları için (5) hâzret-i ‘İsâ du‘â ‘aleyhim idüp hanâzîr şüretine mesh oldılar ve mecmû´-ı memsûh beş biñ nefer ricâl idi dimişler. Ve ba‘zılar vaḡtâ ki (6) Hâḡ te‘âlâ inzâl-i mâ’ideyi bu şerîta üzerine va‘d itdiyse havâriyyûn “Yâ ‘İsâ çün ki böyledür dilemeziz.” deyü istiġfâr itmekle sofrâ nâzil (7) olmadı dimişler. Ammâ eşahḡ rivâyet evvelkidür ve Mücâhid’den¹¹³¹ mervîdür ki taḡḡikân bu bir meşeldür ki Hâḡ te‘âlâ muḡterih-ı mu‘cizât olanlar için (8) anuñla ḡarb-i meşel eylemişdür. Pes Kâdî Beydâvî bu mezkûrâtuñ siyâḡında buyururlar ki, ¹¹³²و عن بعض الصوفية المائدة ههنا عبارة (9) عن حقايق المعارف فأنها غداء الروح كما أنّ الاطعمة غداء البدن و على هذا فلقل الحال أنّهم راغبون في حقايق لم يستعدوا (10) للوقوف عليها و قال لهم عيسى ان حصلتهم الايمان فاستعملوا التقوى حتى تتمكنون من الاطلاع عليها فلم يقلعوا عن (11) السؤال والحوّ فيه فسأل لاجل اقتراحهم فيبين الله تعالى أنّ انزاله سهل ولكنّ فيه خطر و خوف عاقبة فإنّ السالك اذا (12) انكشف له ما هو على من مقامه لعلّه لا يحتمله و لا يستقرّ له فيضلاً به ضلالاً بعيداً¹¹³²

¹¹³⁰ Mâide 5/78: İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oġlu İsa diliyle lânetlendi.

¹¹³¹ Kim acaba?

¹¹³² Bazı sufilerden rivâyet edilir ki maide kelimesi burada marifetin hakikatleri hakkındadır. Zira o tıpkı besinlerin bedenin gıdası olduġu gibi ruhun gıdasıdır. Buna binaen onlar hakikatleri istiyorlardı fakat onları anlamaya hazır değillerdi. İsa aleyhisselâm onlara eġer imanı elde ettiyseniz takva için uğraşın ki o hakikatlere eresiniz demiştir. Fakat ısrarla yine istediler. Bunun üzerine Hz İsa Allahtan istedi de Allah onlara bunu indirmenin kolay olduğunu fakat bunda onların akıbeti için tehlike olduğunu beyan etti. Zira salık bir kimseye taşıyamayacağı biz hakikat zahir olursa belki de onu taşıyamaz ve istikrarını kaybederek dalalete kapılır.

Şeyh Rūzbehān-ı Baklī kuddise sırruhu (13) *Tefsīr-i ‘Arā’is*’de bu āyāt-ı kermenüñ ma‘ānī-i butūniyyesinden bu vechle taḥkīk ve beyān buyururlar ki: Ḥavāriyyūn te‘īd-i zāhir cehren (14) ve ‘iyānen müşāhede-i mu‘cize ile min ‘indillāh mekānetlerin tefahḥuş itdiler, zīrā Ḥavāriyyūn kılūb ve ervāḥ ve esrār ile müşāhedāt-ı (15) ḥaḳāyık-ı ğaybī idüp ve abşār-ı bāllerine ‘inde keşf-i ru‘yeti’l-Ḥaḳ maḥall-i kurb ve ḥiṭābda olan menziletlerine ru‘yetleri (16) te‘alluḳ itmiş idi lākin ol zamānda olan kavm, şuhūd-ı ğaybda mütemekkinin olmayup felihāzā ru‘yet-i mu‘āraza-i nefis (17) ve muḥālefet-i ‘adüvden Ḥavāriyyūn üzerine aḥkām-ı erbāb-ı televīn cārī olmağla def‘-i mu‘āraze ve itmīnān-ı kılūb için (18) cüyendegān-ı āyāt-ı ilāhiyye oldılar. Nitekim ḥazret-i İbrāhīm Ḥalīl ‘aleyhi şalevātullāhi’l-cemīl bidāyet-i emrde ¹¹³³ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى (19) didikde Ḥaḳ tebārek ve te‘ālā ¹¹³⁴ أَوْلَمْ تُؤْمِنْ buyurup İbrāhīm-i Ḥalīl ¹¹³⁵ بَلَىٰ وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي dimek ile ¹¹³⁶ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ kavlı-i kerīmī ile (20) Ḥaḳ te‘ālā İbrāhīm-i Ḥalīl’i fi‘lde olan ru‘yet-i kudrete iḥrāc eyledi. Zīrā eger cānib-i nübuvvet ve eger cānib-i velāyetden mevzi‘inüñ (21) birisinde şekk yokdur. Pes ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhisselām güftār-ı Ḥavāriyyūn’u istimā‘ itdikde anlaruñ emri ‘İsā ‘aleyhisselāma müştedd olup (22) ve ba‘de ikānihim anlardan bu kavlüñ şudūruna ta‘accüb idüp mu‘āraza-i nefsdan üzeriñize cereyān iden şey’de Ḥaḳ te‘ālādan ittikā idiñiz (23) ve Ḥaḳ’dan ğayrıyla muḥteceb olmamağ-ıçün def‘-i ḥaṭarāta iltizām-ı iştigāl idiñiz. Zīrā ni‘met-i ma‘rifet ve ru‘yet-i ğayb ile vāşıl-ı Ḥaḳ olanlar (24) li-taşdīki’l-bāṭın Ḥaḳ’dan taleb-i āyāt müstaḥsen olmaz. Aña binā’en ki taleb-i āyāt şıfat-ı ehl-i bidāyetdür, pes Ḥavāriyyūn idrāk-ı (25) maḳāmāt-ı ehl-i temkīnden izḥār-ı ‘aciz idüp “Yā Ruḥallāh, mevāyid-i müşāhedāt ile bizüm kılūb ve ervāḥımız terbiye buyurduğūñ gibi (26) me’kūlāt-ı cennet ile ebdānımızı daḥı perverde olmağ dileriz tā ki senüñ taşdīk ve muḥabbetüñ kılūbumuzda ziyāde olup ve mu‘āraza-i ṭabī‘atdan (27) bir şey baḳiyye ḳalmayup ve ‘inde’l-murīdū’l-muḳtedīn āşārımız ile ru‘yet-i mu‘cizāta şuhedā’-i şādīkīnden olavuz, zīrā yā Rūḥallāh (28) sen bize انتم اصفياء الله و ¹¹³⁷ اوليائه deyü şehādet eyledüñ, pes ḳaçan murādımız ḥuşūle gele, şıdḳ-ı Ḥaḳḳ ve nübuvvetde ve bizüm velāyetimizde (29) muṭma’innu’l-kılūb oluruz?” didiklerinde

¹¹³³ Bakara 2/260: “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster.”

¹¹³⁴ Bakara 2/260: “İnanmıyor musun?”

¹¹³⁵ Bakara 2/260: “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için.”

¹¹³⁶ Bakara 2/260: “Öyleyse, dört kuş tut.”

¹¹³⁷ Siz Allah’ın seçilmiş kulları ve evliyasısınız.

hazret-i 'Īsā 'aleyhisselām¹¹³⁸ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ¹¹³⁸ deyü murādāt-ı havāriyyūn'u (30) dergāh-ı mes'elet eyledi. Ve nüzül-i mā'ideyi semādan derh'āst idüp arzdan istemedi, zīrā rūhāniyye ve cināniyye ve melekūtiyye (31) semāvī olup 'ısyān-ı mütevellid[āt] olan 'anāşır-ı dehr ile memzūce degillerdür ve kezālik mu'cizāta huşūşiyyeti için semādan nüzülun (32) istid'ā idüp¹¹³⁹ وَآخِرِنَا ديدا، ya'nī "Īlāhī sen anı berā-yı cumhūr 'ıyd-ı sa'īd eyle, va'īd kılma ve anı (33) ru'yet-i āyātdan ru'yet-i şifāta sebab-i 'avdet ve mürīdinden evvelimize ve 'ārifinden āhirimize 'ıyd ve meserret ve senden saña (34) delīl ve āyet kıl." Pes Hāq te'ālā Havāriyyūn'a su'āl itdükleri şey sebebi ile cevāb virüp ve ni'am-ı celīlesine küfrāndan tehdid (35) buyurup şol kimesne ki ru'yet-i şifātımı ru'yet-i āyātımda mu'āyene kıldıkdan sonra fetrete ve hużūz-ı nefis ve ihtiyār-ı şehvet-i (36) dünyāya rücū' eyleye biz dağı anı bizden bir vechle maḥcūb ideriz ki hattā bizüm nesīm-i envār-ı tecelliyāt ve 'abher-i şifātımız ve riyāhīn ve verd-i müşāhedātımız (37) anuñ kalbine vāşıl olmaz ve şubḥ-i vişālimüz 'aqlına işrāk itmez ve ḥüsn-i cemālimüz rūhuna münkeşif olmaz ve taḥkīkan bu 'azāb ki 'azāb-ı (38) bu'd ve firākdur tāliblere eşedd-i 'azābdur. Qāle te'ālā¹¹⁴⁰ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

İmdi (39) ey müstemī' -i müstersīd!¹¹⁴¹ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا¹¹⁴¹ āyet-i kerīmesinde olan tenbīh-i Rabbānī ile mütenebbih olup mā-dām ki na't-ı ma'rifet (40) ve ḥüsn-i edeb ḥaḳīkat ile 'alā serāyiṭihā ḥudūdallāhı murā'āt itmedikçe ḥudūd-ı ḥaḳāyīka karīb olma, zīrā Hāq sübhānehu ve te'ālā (41)¹¹⁴² إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ¹¹⁴² buyurmuşdur. Ve dağı¹¹⁴³ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ¹¹⁴³ feḥvā-yı şerīfī üzre semāvī ve arzī [39b] (1) her ne 'āhāt ve āfāt şudūr iderse ḥudūdallāhı tecāvüz iden bī-edeblerüñ ef'āl-i meş'ūme ve a'māl-i meyşūmesinden mutevellid ve müşte'il olup (2) ḥırmen-i āfāk ve enfüsü iḥrāk itmişdür. Aña binā'en hazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu tārik-i ādāb olan güstāḫlaruñ ba'zı mazarretlerin dağı beyān idüp (3) buyururlar ki,

ابر برنايد پی منع زکات [88-1]

¹¹³⁸ Māide 5/114: Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir.

¹¹³⁹ Māide 5/114: ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun.

¹¹⁴⁰ Bakara 2/211: Kendisine geldikten sonra kim Allah'ın nimetini değiştirirse, (bilsin ki) şüphesiz Allah, cezası pek çetin olandır.

¹¹⁴¹ Bakara 2/229: Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın.

¹¹⁴² Bakara 2/190: Allah aşırı gidenleri sevmez.

¹¹⁴³ Nahl 16/33: Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

Zekāt men‘ olduğu-çün ebr yukaru gelmez. Ya‘nī ‘alā muḳteziyi’l-ḥikmet esbāb-ı semāviyye a‘māḳ-ı (4) arzdan eczā’-i ratbeyi cevvi-i hevāya işāre idüp bi-iznillāh te‘ālā mün‘aḳid olan şehāb-ı bāṭır vech-i arza teḳāṭur itmekle Ḥaḳ sübhānehu ve (5) te‘ālānuñ ḳudret ve irādetiyle memzūc bi’t-türāb olan āb-ı bārānı sebep-i ihrāc-ı şemerāt ḳılımış iken i‘ṭā ve infāḳdan keff-i yed iden (6) baḥīllerüñ şe‘āmeti ile mānend-i nuṭfe mādde-i erzāḳ olan ebr-i bereket ve āb-ı raḥmet ol diyāra teḳāṭur itmeyüp aşḥāb-ı nüfūs ḳaḥṭ ve (7) ḡalādan helāk olurlar. Elā eyā eyyühe’l-ihvān ve’l-ḥullān! Erbāb-ı tefsīrūñ sūre-i Hümeze’de olan taḥḳīḳlerini esmā‘-ı cān ile (8) istimā‘ idiñiz ki ne buyurmışlardır:

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ¹¹⁴⁴

Lümez kesr-i ḥāṭır ve hümez yüze ḳarşu (9) ṭa‘n itmek ve ba‘zılar ikisi daḥı yüze ḳarşu ‘ayb-güylük itmek ve ba‘zılar lümezetin yüze ḳarşu ‘ayb-güyī ve hümezetin ḡıybet ve pinhānī ‘ayb (10) söylemekdür dimişler. Pes her şol kimesne ki eşyāyı ‘ayn-ı maḳādīr-i sābıḳa ile görüp ḥattā ḥalḳa ḥased eylese veyl-i ḥicāb anuñ-çündür. ve o maḳūle (11) kimesne cem‘-i māl ve men‘-i nafaḳa ile muḳbil-i dūnyādur. مَالًا الَّذِي جَمَعَ مَالًا küllden bedel veyāḥud zemmen mansūb veyāḥud merfū‘ olup ve cāhil-i billāh olanları (12) vaşfdur ki mālī cem‘ idüp tekrār ve be-tekrār nevāzil ve zeḥāyir ve ḥavādiş-i dehr içün ‘udde ḳılar ve fi-sebilillāh bezl ü infāḳ itmeyüp (13) aḥşāb ve aḥcār ile teşdid-i bünyāna ve ‘imāret-i arz ve ḡars-i eşcāra şarf idüp me‘a ḥāzā ol māl kendüyi Ḥaḳḳ’a işāl ider zann ider, (14) lā, vallāhi māl ile ḥiç-kes Ḥaḳḳ’a vāşıl olmaz, illā Ḥaḳḳla vāşıl olur.

يَخْسِبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ¹¹⁴⁵

Ve mālī anı dūnyāda ḥāliden terk ider (15) ḳıyāsiyle ḥulūda muḥabbet itdügi gibi dūnyāya muḥabbet idüp maḳām-ı ḥulde işāl ider zann eyler. Ḥuşuşen ḥubb-i māl zū mālī mevtden iḡfāl ve taṭvīl-i (16) āmāl idüp ḥattā kendüyi dūnyāda muḥalled pindār ile münkir-i mevt olanlarıñ a‘mālī gibi ‘amel ider, zīrā cem‘-i māl cehle ve ḥubb-i māl nifāḳa ve buḥl-i māl küfre ‘alāmetdür. (17) Naẓm:

گر تو صد اشتر پر از دنیا کنی

¹¹⁴⁴ Hümeze 104/1-2: (1-2) Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline!

¹¹⁴⁵ Hümeze 104/3: O, malının, kendisini ebedileştirdiğini sanır.

وین جهان را جمله پر از غوغا کنی

سقف و ایوان سازی و سلطان شوی

تاجدار ملک هندستان شوی

ور چو اسکندر شوی با تاج و تخت (18)

یا فریدونی شوی با جرّ و رخت

یا چو کیکاوس و رستم خود به زور

عاقبت گردی به دنیا عور عور

عاقبت راه فنا گیری به پیش (19)

تو عدم بینی همه اعضای خویش

این چنینها بین و فکر خویش کن

زاد راحت مظهر درویش کن¹¹⁴⁶

(20) Pes Ḥaḡ sūbhānehu ve te'ālā o maḡūle es'ir-i dūnyā olanları ḡusbān ve gūmānlarından rad' idüp, ¹¹⁴⁷ كَلَّا لِيُنَبِّئَنَّ فِي الْخُطْمَةِ buyurur. Ya' nī cem'-i māl anı (21) taḡlīd itmez belki muḡaḡḡaḡ Ḥuḡāme ile müsem mā olan āteş-i dūzaḡa tarḡ ve maḡrūḡ olanları fi'l-ḡāl taḡḡim ve teks'ir itmek ol dūzaḡuñ (22) şānındandır. وَمَا أَذْرِيكَ مَا الْخُطْمَةُ نَارُ (23) Ya' nī ḡāşiyet-i mezkūre ile muttaşife olan nār bir nār-ı (23) 'azīmü'ş-şā'ndur ki anuñ mūḡıdı Ḥaḡ'dur. İmdi şol nārı ki Ḥaḡ te'ālā iḡād eyleye maḡlūḡ anuñ iḡfāsına ḡādir olmaz. Ve nār-ı mūḡade-i (24) mezkūre cem'-i māl ile dūnyāya kemāl-i muḡabbet ve iştiḡāl idenleruñ evsāḡ-ı ḡulūbuna teşerrūf ve ta'liye ider deyü Ḥaḡ tebareke ve te'ālā ol nārūñ kemāl-i (25) şiddetinden ḡaber virüp daḡı أَنْفِقُوا ¹¹⁴⁹ وَأَتُوا الزَّكَاةَ buyurup emr-i bi'l-infāḡ ider. Ammā 'acebdür ki zū māl olan ḡuyelāya ¹¹⁵⁰ أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ (26) āyet-i kerīmesinüñ ma'nā-yı şer'ifi ifāde olunmak dilense وَمِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

¹¹⁴⁶ Dünyada yüzlerce deven olsa ve çok zengin olsan ve bu dünyayı kendi gürültünle doldursan, sultan olup saraylar yapsan ve Hidistan mülkünün padişahı olsan, veya İskender gibi tacın ve tahtın olsa veya Feridün gibi atların ve askerlerin olsa, veya Keykavus ve Rüstem gibi gücün olsa, nihâyet çırılçıplak kalacaksın bu dünyada. Sen de nihayetinde fena yoluna girip organlarının yok olacağını göreceksin. Bunları gör, kendin için düşün ve yoluna bu Derviş'in *Mazhar*'ını yolluk olarak al. (**Mazharülacâyib**)

¹¹⁴⁷ Hümeze 104/4: Hayır! Andolsun ki o, Hutāme'ye atılacaktır.

¹¹⁴⁸ Hümeze 104/5-7: Hutame'nin ne olduğunu sen ne bileceksin? O, Allah'ın, yüreklere işleyen tutuşturulmuş ateşidir.

¹¹⁴⁹ Tevbe 9/5: Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse...

¹¹⁵⁰ Yâsîn 36/47: Allah'ın sizi rızıklandığı şeylerden Allah yolunda harcayın.

¹¹⁵¹ اللَّهُ أَطْعَمَهُ vefkınca cevāb virüp Hāḡ te‘ālā aña ni‘met virmege (27) ḡādir iken sezāvār-ı ni‘met olmamaḡla i‘tā’-i ni‘met eylemedüḡi gedāları biz mi i‘tām ve in‘ām idelim deyü kibr ve buhl iderler, eger-çi bu āyet (28) küffār-ı Ḳureyş’üñ ḡāllerini zemmen nāzil olmuşdur, lākin şıfāt-ı rediyye-i mezbüre ile muttaşif olan küfrānu’n-ni‘em daḡı bu ḡiḡāba dāḡil olurlar. İmdi (29) ey birāder-i şādıḡ ve yār-ı muvāfiḡ! Hāḡ sübhānehu ve te‘ālā nāyil-i birr u iḡsān olan ‘ibādını kitāb-ı kerīminde vaşf idüp ve maḡām-ı birr ü iḡsāna (30) ḡanḡı a‘māl ile vāşıl olduḡların zıkr u beyān buyurur. Ḳāle te‘ālā:

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ (31) بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ (32) وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ (33) أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ¹¹⁵² مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ (34) زَكَاةٍ أَوْ فِي سَبِيلِ الْبِرِّ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ¹¹⁵³ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ¹¹⁵⁴ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ¹¹⁵⁵ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ¹¹⁵⁶ (35) وَأَسِعَ عَلَيْهِمْ

buyurur. İmdi mü’mine lāyıḡ olan budur ki evāmir-i ilāḡiye imtişāl idüp ‘alā mā-farazallah mālınıñ zekātın vire (36) ve terk-i buhl idüp sāyir-i nāsı daḡı kendü şe’āmeti āteşine yaḡmıya. Ammā ey ḡālib-i esrār-ı ilāḡi ve rāḡıb-ı maḡāmāt-ı nā-mütenāḡi! Aşḡāb-ı (37) zevḡ ve vicdān infāḡda aḡvāl-i şelāşe beyān buyururlar: Birisi infāḡ-ı zuhhāddur ki dūnyā-yı dūnu ma‘a lezzātihā edāniye terk ile (38) infāḡ idüp ḡattā erbāb-ı dūnyā lezzāt-ı muzaḡrefāt ile nefisleri murādınca istimtā‘ idüp zāhidler¹¹⁵⁴ (39) deyü evḡātını a‘māl-i şāliḡa ve envā’-i ḡā’ate bezl iderler. Ve cān ḡulaḡıyla¹¹⁵⁵ mübeşşirātın istimā‘ iderler. Ve birisi daḡı (40) infāḡ-ı muḡıbbındür ki ber-feḡvā-yı¹¹⁵⁶ ḡıbel-i Hāḡ’dan ḡulüb-i ḡālişlerine ihdā olunan ḡaḡāyıḡ ve esrārı ḡālib-i Hāḡ olan (41) erbāb-ı isti‘dāda i‘tā

¹¹⁵¹ Yâsîn 36/47: Allah'ın, dilemiş olsa kendilerini doyurabileceği kimselere mi yedireceğiz?

¹¹⁵² Bakara 2/177: İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.

¹¹⁵³ Bakara 2/261: Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.

¹¹⁵⁴ Dūnyā āhıret ehline harāmdır. (Deylemî, II, s. 230 nr. 3110)

¹¹⁵⁵ Kaf 50/31: Cennet, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara uzak olmayacak şekilde yaklaştırılacak.

¹¹⁵⁶ Bakara 2/3: kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.

ve infāk idüp ¹¹⁵⁷ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ kavli ile müşerref olurlar. Üçüncüsü fānī fi'llāh [40a] (1) olan ʿarīf-i vākıfuñ infākıdır ki haq sübhānehu ve teʿālā qalbinden kevineyn ihrācını emr idüp ve rüḥ-ı muḥammedī şallallāhu ʿalehi ve sellemden (2) , ¹¹⁵⁸ deyü irşād olunmağla sırr-ı serlerinde ʿizzet-i Ḥaqq'ı vācid oldukları-çün maqām-ı fenāda bezl-i ervāḥ idüp t̄ib-i aḥvāl ile (3) maqarr-i iḥsānda müsteḳırr olurlar. Ve maqām-ı iḥsān aʿlā-yı merātib ve muḥabbete maqrūn maqām-ı maḥmūd olmağla ¹¹⁵⁹ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (4) fermāniyla bezl-i ḥayāt-ı ʿarīyet idüp ḥayāt-ı ebedī ile müşāhede-i cemāl-i Eḥadiyyü'z-zātından zāyil olmazlar. Zīrā Ḥaqq tebareke ve teʿālā (5) ¹¹⁶⁰ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ āyet-i kerīmesinde bezr-i ḥubbuñ şemerātından ḥaber virüp şemerāt-ı ḥubb-i Ḥudā ʿalā ḥubbillāh itā'-i māl olduğın beyān ve māl ile (6) mā-siva'llāha olan meyli işāret ve ʿiyān buyurur. Pes ḡayrullāh olan her maḥbūbu ʿalā ḥubbillāh infāk bezr-i ḥubbuñ netāyicinden olmağla şemere-i (7) bezr-i ḥubullāh nihāyetinde ḥazret-i Maḥbūba bezr-i vuşul olur. Kemā kâle teʿālā لَنْ تَأْلُوا الْقَيْرَ ¹¹⁶¹ zīrā her bezrūñ şemere-i nihāyeti (8) ḥuşūşiyet-i uḥrā ile bidāyetinde olan bezrūñ şemerātı cinsindendir. Felihāzā ¹¹⁶² و ما التَّهَابَةُ؟ su'ālinde seyyide't-ḥāyife, Cüneyd-i Bağdādī ḳuddise sırrıhu (9) ¹¹⁶³ هِيَ الرَّجُوعُ إِلَى الْبِدَايَةِ İmdi fi sebīllāh bezl-i emvāl idenlere ḥalef ve cezā cennetü'l-me'vā ve livechillāh ervāḥ ve ḳulüb (10) bezl iden ʿuşşāḳ-ı Ḥudā'ya ber-müceb-i ¹¹⁶⁴ فَا نَا دَيْتِه müşāhede-i cemāl-i lā-yezāl-i Rabb-i zū'l-celāl ḥalef olmak muḳarrerdür.

Ey müstemi'-i müstersid! (11) و من يعطى تمرّة الى فقير ياخذها الله بيمينه و يريها كما يري احدكم buyurulmuşdur. Fe-keyfe şol (12) ʿaşīḳīn-i şādīḳīn ki ḳalblerini Ḥaqq'a i'tā eyleye ve Ḥaqq teʿālā celāl ve cemāl-i işbı'ınınuñ beyninde terbiye eyleye? Lā-cerem ol ḳalb terbiye-i Ḥaqq'la (13) ʿarş ve mā fi'l-ʿarşdan a'zam olup belki ʿarş mā-fihi ve mā ḥavāhu ḳalb-i kāmīlūñ ʿarşasında ¹¹⁶⁶ كحلقَةٍ فِي فَلَاةٍ kabīlinden olur. Eşref-zāde (14) ḳuddise sırrıhu bu maqāmdan ḥaber virüp, mısrā' :

¹¹⁵⁷ Yusuf 12/90: Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez.

¹¹⁵⁸ Ve o ikisi ehlullaha haramdır. (Deylemî, II, s. 230 nr. 3110)

¹¹⁵⁹ Bakara 2/195: İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.

¹¹⁶⁰ Bakara 2/177:

¹¹⁶¹ Âl-i İmrân 3/92: Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.

¹¹⁶² Son nedir?

¹¹⁶³ Başlangıca dönüştür

¹¹⁶⁴ Ben onun diyetiyim.

¹¹⁶⁵ Kim bir fakire bir hurma verirse Allah onu alır tıpkı sizin bir sıpayı büyüttüğünüz gibi besler büyütür de o hurma onu veren kişiye bir dağ gibi büyümüş olarak döner.

¹¹⁶⁶ Geniş bir arazideki bir halka gibi.

Kalbimün her güşesinde ‘arş-i raḥmān gizlüdür,

neşr: deyü buyururlar. Fe’fhem cidden. Kemā ḳāle te‘ālā (15) مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ تَكُّ اللَّهُ لَا يَظْلِمُ (15) İmdi şüreten ve ma‘nen zekāt ve infākı men‘iderlerün arāḳı-i fu‘ād (16) ve mezārı‘-i nihādlarına şehāb-ı eltāf-ı rabbāniyyeden bir ḳatre mā‘-i muḥabbet-i İlāhī çekān olmyup envā‘-ı belā-yı ğumūm ve ḳaḥṭ ve ğalā-yı humūm (17) ve ibtilā-yı ḥubb-i dūnyā-yı şūm ile tih-i cehl ve ḳalālde hālikīn olup semerāt-ı rüḥ-efzā-yı ma‘rifetden naşīb ve behre bulmazlar ve ticāretlerinde (18) ḥāsirīn olup ribḥ-i hüdādan bir zerre görmezler.

İmdi ber-müceb-i ¹¹⁶⁸ (19) فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ be-her ḥāl her kes fi‘d-dūnyā ve‘l-āḥiret a‘māliyle cezālanup ve ‘āleme münteşir olan cemī‘-i belā neş‘et-i a‘māl-i şeni‘a olmağla ḥazret-i Mevlānā buyur[ur]lar:

وز زنا افتد وبا اندر جهات [88-2] (20)

Ve fi‘l-i zinādan eṭrāfa vebā düşer. Ya‘nī vebā zinādan ḥāşıl olur. ‘An İbn-i ‘Ömer raḳiyallāhu ‘anhümā: قال قال (21) رسول الله صلى الله عليه وسلم ما ظهرت الفحاشة في قوم قط حتى اعلنوها الا ابتلوا بالطواغيت و الا وجاع التي لم تكن في اسلافهم (22) الذين يضوا و لا نقص قوم اكمليال والميزان الا ابتلوا بالسنين و شدة الموت و جور السلطان و ما منع قوم الزكوة الا منعوا (23) القطر من السماء و لولا البهايم لم يمطروا و لانقص قوم العهد الا ساط الله عليهم عدوهم من غيرهم فاخذوا بعض ما في ايديهم. ¹¹⁶⁹

(24) Ve Ka‘be‘l-Aḥbār’dan mervīdür ki ḳaçan Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā bir ṭāyifeden men‘-i emṭār eyledüğün göresiz taḥḳīḳ bilesiz ki anlar men‘-i infāk (25) itmişlerdür ve eṭibbā’ māhiyyet-i ṭā‘ūnda iḥtilāf idüp bi‘l-ittifāk mümteni‘u‘l-ilāc olduğına cezm itmişlerdür ve ḳaçan bir ḳavmün içinde (26) keşret-i ṭā‘ūn göresiz taḥḳīḳ biliñiz kim anlar zinā ve fevāḥişi ifşā itmişlerdür lākin ḥaḳḳ-i şerīf bu vechle vārid olmışdur ki:

¹¹⁶⁷ Nisa 4/40: Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat artırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.

¹¹⁶⁸ Yâsîn 36/54: O gün kimseye, hiç mi hiç zulmedilmez. Size ancak işlemekte olduğunuz şeylerin karşılığı verilir.

¹¹⁶⁹ Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: Haddi aşmanın iyice zahir olduğu bir toplum yoktur ki onlar bunu aşikare yapmaya başlamasınlar. Ne zaman ki aşikare haddi aşar hale gelirler o zaman taunlarla ve daha öncekilerin sınınamadığı acılarla sınıanırlar. Ölçü ve tartıda da eksik koyan bir kavim yoktur ki uzun kıtlık yılları, açlık ve yöneticilerinin zalimliğiyle sınınasın. Ve yine zekata mani olan bir kavim yoktur ki gökten yağmurun azaltılmasıyla sınınasın, hayvanlar olmasa o yağan yağmur da olmazdı. Ahde vefa göstermeyen bir kavim yoktur ki Allah onlara ellerindeki bir kısmını alan bir düşman musallat etmesin.

(27) اخرج عبد الرزاق في مصنفه و ابن ابي شيبة و احمد بن حنبل في مسنديهما و ابن ابي الدنيا واليزاز و ابو يعلى والطبراني و ابن حزيمة (28) في صحيحه والحاكم في صحيحه والبيهقي في الدلائل من طرق عن ابي موسى الاشعري رضى الله عنهم قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم (29) فناء امتي بالطعن والطاعون قيل يا رسول الله الطعن قد عرفنا فما الطاعون؟ قال عليه السلام وخز اعدايكم من الجن و في كل شهادة¹¹⁷⁰

(30) İbn-i Eşir buyururlar ki ta'n nize ve rimāh ile katldür ve vehz ta'n-i bi'l-infāz dur. Ve tã' ün ümem-i sālifeye 'azāb ve ümmet-i Muḥammed'e raḥmetdür.

(31) كما قال الامام حدثنا يزيد هو ابن هرون ثنا مسلم بن عبيد قال سمعت ابا عسيب مولى يحدث عن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال اتاني (32) جبرئيل عليه السلام بالحمى والطاعون فامسكت الحمى بالمدينة فارسلت الطاعون الى الشام فاطاعون شهادة الامتى و رحمة لهم (33) رجس على الكافر.¹¹⁷¹

Delir ve Girü İbn-i Eşir rivāyet ider ki ḥazret-i Resül şallallāhu 'aleyhi ve sellem ümmeti için du'ā idüp¹¹⁷² امتى بالطعن والطاعون (34) اللهم اجعل فناء (34) امتى بالطعن والطاعون deyü buyurmuşdur. Pes ma'lüm ola ki tã' ündan firār ḥarāmdur lākin tã' ün olan mevdi' a duḥūlde ihtilāf (35) olunmuşdur ammā eṣaḥḥ rivāyet mekrūhdur.

Rivāyet olunur ki ḥazret-i 'Ömeribni'l-Ḥaṭṭāb raḍiyallāhu te'ālā 'anhu bir zamān Şām'a sefer idüp (36) fenā'-i Şām'a qarīb olduklarında Şām-ı Şerif'de tã' ün olduğu i'lām olunmağla ba'zı şaḥābe raḍiyallāhu 'anhüm ile müşāvere idüp (37) ba'zısı rücu' evlādur deyüp ve ba'zıları ihtilāf eyledi. Ba'dehu ḥazret-i 'Ömer raḍiyallāhu 'anh Muhācirin'ün ve Kureyş'ün ihtiyārların (38) da'vet ve müşāvere eyledikde anlar rücu' a cezm itmekle ḥazret-i 'Ömer raḍiyallāhu 'anh daḥı anlaruñ kavillerine 'azm eyledi. Ba'dehu 'Abdu'r-raḥmān (39) bin 'Avf raḍiyallāhu 'anh gelüp "Ben ḥazret-i Faḥr-i Kāyināt 'aleyhi ekmeli't-taḥiyyātdan işitdüm buyurdular ki¹¹⁷³ اذا سمعتم بأرض لا تقدموا عليه (40) و إذا وقع بأرض وأنتم فيه فلا تخرجوا فراراً منه.

Pes 'Ömer raḍiyallāhu 'anh 'Abdu'r-raḥmān bin 'Avf'a du'ā ve şenā idüp Şām'a dāḥil olmayup (41) rücu' itdiler. Ve Şeyḥ Şehābüddin bin Ḥacer *Bezli'l-mā' ün fi faḍli't-tã' ün* nām kitābında buyurur ki:

ان الطاعون اخص من الوباء

¹¹⁷⁰ Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: Ümmetimin yok oluşu ta'n ve tãun ile dir. Bunun üzerime ashap "Ta'n nedir bildik fakat taun nedir ya resulallah?" dediler. O da "Cinlerden düşmanınız olanların ta'nıdır." buyurdu.

¹¹⁷¹ Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: Cebrail bana gelerek humma ve taunu getirdi. Hummayı Medine'de tuttum taunu ise Şam'a gönderdim. Taun ümmetimin şهادeti ve ona bir rahmettir. Kafirler ise bir pisliktir.

¹¹⁷² Allahım ümmetimin yok oluşunu ta'n ve taunda kıl.

¹¹⁷³ (Tãun hastalığının) bir arâzide olduğunu duyarsanız oraya gitmeyin. Sizin bulunduğunuz yere tãun gelirse ondan kaçmak için o yerden ayrılmayın.

[40b]

(1) و أنّ الاخبار الواردة في تسمية الطّاعون وبا لايلزم منه أنّ كلّ وباء طاعون بل يدلّ على عكسه و هو أنّ كلّ طاعون وباء لكن (2) لمّا كمان الوباء ينشاء كثيرة الموت فكان الطّاعون ايضا كذلك اطلق عليه اسمه و يفارق الطاعون الوباء بخصوص سببه الذي لم يرد (3) في شى من الوباء نظيره و هو كونه من الطّعن الجيّ.¹¹⁷⁴

İmdi ḥadīs-i şerīfden ma' lūm oldu ki t̄ā' ūn ervāḥ-ı ḥabīşenüñ ta' nı olup (4) kimisi nīze ve kimisi tīr ve ba' zı ālet-i ḥarb mişillū ile t̄ā' ūn zamānında me' mūr oldukları maḥalleri gezüp emr-i ḥaḳ' la işāret olunanları (5) ta' n iderler. Ve ehl-i celāl olan mecāzīb dört firḳa olup firḳa-i aḥīri t̄ā' ūn ' askerinin zābıtı ve bi-emrillāh müvekkil-i t̄ā' ūn olup (6) ḥidmetlerinde ḳāyim ve şābitlerdür. Ve zānīler ḥīn-i mübāşeretde eyledikleri taşavvurāt-ı nefsanī ve teḥayyülāt-ı şehvānī ve ḡusl itdüklerinde çekīde olan (7) ḳaṭerāt-ı mülevveşeden Ḥaḳ te' ālā ervāḥ-ı ḥabīşeyī ḥalḳ idüp t̄ā' ūn olurlar. Anuñçün ḥazret-i Mevlānā, mışrā' :

وز زنا افتد وبا اندر جهات

(8) buyururlar. **Zirā veliyy-i kāmiller bu ma' nāyı 'ıyānen görürler.** Ammā ey tālib-i esrār-ı rabbānī! Zīkr olunan zinā ve t̄ā' ūn āfāḳīdir; zinā ve t̄ā' ūn-ı enfūsī daḡı vardır. (9) İmdi anlar budur ki ' aḳl-i ma' āş vesāṭat-ı şeyṭānla nefsi emmāreyi bi's-sū'e ḳırbān itdikde ḥubb-i dūnyā ve cāh ve tekebbūr ve ' ucb ve buḡz ve ḥased (10) ve şehvet ve ḡazab evlād-ı zināları tevellūd idüp ve her birinden niçe aḡlāḳ-ı rediyye münşa' ib olup t̄ā' ūn-ı ekber āfāḳa ne vechle zarar iderse (11) bunlar daḡı şehri dilde olan muḥabbetullāh ve şükr ve ḳanā' at ve zīkr ve ' ibādet ve tevāzu' ve meskenet ve ḥulūş ve ṭaviyyet ve bilcümle cemī' -i aḡlāḳ-ı ḥaseneyi (12) hebā ve helāk idüp ve ḡānümānların ḥarāb idüp hem kendü vücūdlarına ve hem sāyir-i nāsa eşnāf-ı gezendleri işābet ider.

Ey müstemī' -i ḳābil! (13) Ṭarīḳatde ma' nen zinā ve livātaya mānend bir emr-i ḳabīḥ vardır kim erbāb-ı ṭarīḳat ziyāde ḳubḥundan aña zinā ve livāta ta' bir iderler. Meşelā pīr-i ṭarīḳatüñ (14) izn ve rızāsı yoḡ-iken ehl-i sülūkden birisi ecnebīden birine esrār-ı ṭarīkatden ve gönül ḡālinden bir nesne keşf eylese ikiden ḡālī degil, (15) ecnebī-i mezbūr yā ḳabūl eyleye veyāḡud ḳabūl itmeye. ḳabūl itdüḡi taḳdīrce rızāya muḡālīf ve bilā-izn olmaḡla veled-i zinā ḡükmünde olur (16) ve

¹¹⁷⁴ Taun vebadan daha özel bir hastalıktır, Taun isimlendirmesine dair gelen rivayetlere göre her veba taundur fakat tam aksine her taun vebadır ikisinin de çok fazla ölüme sebep olmasından dolayı tauna da bu ad verilmiştir. Taunu vebadan ayıran ve zikredilmeyen o sebep cinlerin vuruşlarından kaynaklanıyor olmasıdır.

ğāliben felāh bulmaz ve eger qabūl itmez ise cevāhir-i kelimāt ve zevāhir-i mute‘ārifi gerden-i hūka āvīhte ve nuṭfe-i ğayr mevzi‘ine rīhte (17) itmiş gibi olup mā-beynde inkār ve ‘adāvet hāşıl olmağla beyne’l-fuqārā hemān vebā nāzil olmuşa döner. Elhāşıl ¹¹⁷⁵ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

هر چه بر تو آید از ظلمات و غم [89-1]

Żulümāt ve ğamdan üzeriñe her ne vāki‘ olursa

آن ز بی باکی و گستاخی است هم [89-2] (19)

O! senüñ bī-bāk güstāhlığındandır. İmdi

هر که بی باکی کند در راه دوست [90-1]

Her kim ki dost yolunda (20) bī-bāklık eyleye

ره زن مردان شد و نامرد اوست [90-2]

Rehzen-i merdān oldı ve nāmerddür ol. Ey ṭālib-i şādıq! Mütenebbih ol ki (21) ḥazret-i Mevlānā bu ebyāt-ı şerīfede ne ma‘nāya işāret iderler. Ya‘nī ba‘zı bī-ḥayā ve güstāhlarıñ şe‘āmetidür ki nā-ehle esrār (22) ve ḥaḳāyıqdan niçe rumüz ve deḳāyıq keşf idüp bir gürūh-ı nā-puhte söz oğrusu ve dil ağrısı cezbe ve ‘ışqdan bī-ḥaber muḳallidīn (23) libās-ı tezvīr ile kendülerin ricāle teşbīh iden zen-i bī-ḥayā gibi ṭālibleri dām-ı tezvīrine şayd itmek için şeyḥūhet iddi‘asıyla (24) mānend-i vebā aḳṭār-ı arza münteşir olup ṭarīḳ yumrucağı olurlar. Ve ṭā‘ūn ekşeriyā şıbyānı helāk itdüğü gibi bunlar daḳı şıbyān (25) meşābesinde olan ṭālibān-ı ḥālī-zihnlere şikār itdikde mesrūka olan kelimāt-ı mesmūmelerin ḥulḳūm-ı güşlarına ilkā idüp (26) bilāḥire ‘ömleri āḫire irişüp ṭālibān-ı nā-murād-ı ḥālikīn olurlar. Ve şol pes-mānde ve piş-rāndeler ki ḥudūdallāhdan tecāvüz itmekle (27) ādāb-ı şerī‘at ve erkān-ı ṭarīḳat mürā‘ātını itmeyüp a‘māl-i ḥabīse ve ef‘āl-i şeni‘a ile ālūde-i hevā-yı nefis olmağla erbāb-ı ṭarīḳate (28) daḳı seng-i ṭā‘n u melāmet remy itdirüp ḳulūb-i ‘ibāda iḥtilāl virmekle hem kendü nefslere ve hem ḥalḳa ḳulm-i şariḥ idüp yol urucu (29) ḥarāmiler ve ḳoyūn başlu ḳirede ve insān şüretlu ḳırda ve nesnās olurlar. Pes bu vechle ḳāll ve muḳill olan müteşebbih-i (30) mubṭil ve melāḥide ve zanādıka لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَىٰ

¹¹⁷⁵ Ra’d 13/11: “...ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez...”

¹¹⁷⁶ الطَّالِبِينَ ٓardına müstahaq olurlar, belki küfre mülhâq olurlar, e‘âzenallâhü’l-melikü’l-mute‘âl (31) min külli sü’i’l-hulqi ve’l-if‘âl. رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
¹¹⁷⁷ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ٓlâhî saña (32) ilticâ eyledim, ‘inâyet senden. İlâhî saña tevekkül eyledüm tevfik ve ri‘âyet senden. İmdi benüm aḡ-i e‘azzim!

از ادب پر نور گشته است این فلک [91-1]

(33) Edebden pür-nür oldu bu felek, ya‘nî eger âsumân-ı şürî ve eger felek-i ma‘nevî ki qalb-i insânîdür edebden münevver oldu, zîrâ (34) qalb-i insâniye felek-i çārum-i haqîkatden nūr-ı âfitāb-ı Muḡammedî ṭulū‘ itdikde şad âfitābdan enver olur, belki âfitāb-ı âsumân-ı çārum anuñ (35) envār-ı qalbi qatında zerre degildür, kemā qāle ‘aleyhisselām: ¹¹⁷⁸ ان لله عباداً قلوبهم انور من الشمس ve daḡı ¹¹⁷⁹ مَا يُؤْمَرُونَ (36) لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ

وز ادب معصوم و پاک آمد ملک [91-2]

Ma‘şüm u pāk geldi edebden melek veyāḡud, *Meşnevî*:

یک گزّه مستغرقِ مطلق شدند

هم چو عیسی با ملک ملحق شدند (37)

نقش آدم، لیک معنی جبرئیل

رسته از خشم و هوا و قال و قیل ¹¹⁸⁰

neşr, deyü vaşf olunan ricāl-i melāyik- (38) ḡaşāyil mūrā‘āt-ı ādāb-ı şerî‘āt ve ṭarîqat ile merātib-i seniyye-i mezbūreye vāşıl oldılar. Pes ḡazret-i Mevlānā ḡaddesallāhu sırrahu’l-a‘lāya (39) gūyā bir sā’il su’āl idüp “Acabā mertebe-i melekiyyete ḡadem-nihāde olan merdān-ı ḡudānuñ daḡı nūrāniyyetlerine fütür vāḡı‘ olur mu?” dinildikde (40) su’āl-i muḡaddere cevāb ṭarîḡi üzre “Ne‘am, anlar daḡı yā bir ḡüstāḡıñ

¹¹⁷⁶ Hud 11/18: Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir.

¹¹⁷⁷ Âl-i İmrân 3/8: "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğiltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin."

¹¹⁷⁸ Allah'ın öyle kulları vardır ki kalpleri güneşten parlaktır.

¹¹⁷⁹ Tahrîm 66/6: Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.

¹¹⁸⁰ Bir grup, mutlak varlık içinde boğulmuş İsa gibi melekler arasına katılmıştır. İnsan görünümlüler ancak içleri Cebrail gibidir. Öfke, heva ve dedikodudan arınmışlar. T.M. IV/1507-08; Y.K.M. IV/1500-01

güstāhlığından veyāḥud¹¹⁸¹ حسنات الابرار سيئات المقربين deyü (41) beyān buyurulan mertebe-i ednāya tenezzülünden aña futūr ‘ārız olmak cāyızdır. Görmez misin āfitāb nūr-ı maḥz iken

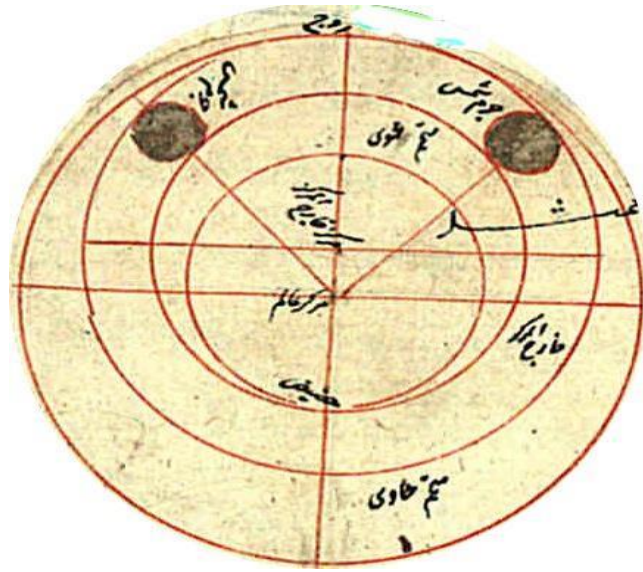
بد ز گستاخی کسوف آفتاب [92-1]

[41a] (1) Kūsūf-ı āfitāb bir bī-edebūñ güstāhlığından oldu.

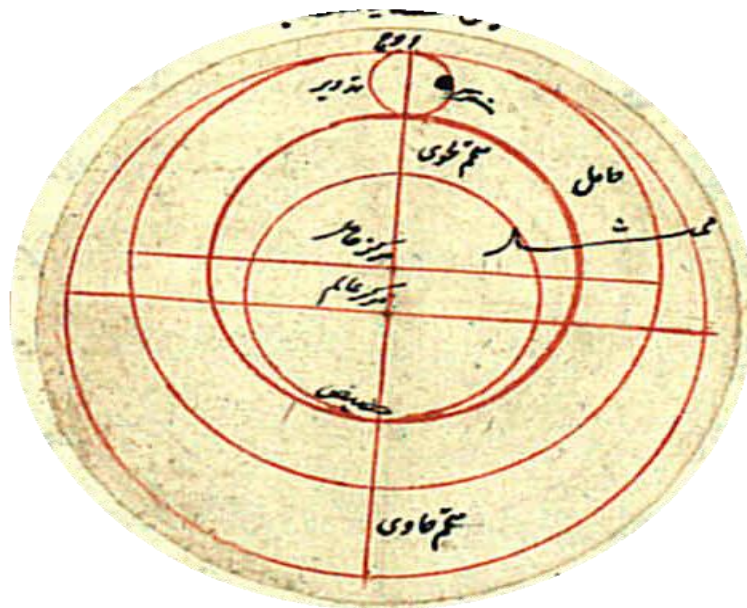
Ey ṭālib-i müste‘idd! Ḥāzret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu bu beyt-i şerīfde erbāb-ı zevḳ ve vicdān (2) içinde i‘tibār ittikleri kūsūfu murād buyururlar lākin evvelā ber-muḳtezā-yı hey’et ḥusūf-i māh-tāb ve kūsūf-i āfitābda beyān olunan ıṣṭilāḥātı (3) ve her birinūñ kaçır eflākı vardır ve sāyir kevākib-i seyyāre-i seb‘ayı icmālen taḥḳīḳ idüp ba‘duhu ḥusūf ve kūsūf-i ma‘nevī beyān oluna inşāllāh te‘ālā.

(4) Ma‘lūm ola ki erbāb-ı hey’et dirler ki şemsūñ mutevāziyu’s-saṭḥeyn iki feleki vardır. Merkez-i felek-i evvel merkez-i ‘ālemdir ki aña felek-i mümeşsil dirler. Anuñ muḥaddebi (5) felek-i Mirriḥ’uñ muḳa‘‘arına mümāsdur ve muḳa‘‘arı felek-i Zühre’nūñ muḥaddebine mümāsdur ve Felek-i Mümeşsil’uñ şaḥnında felek-i ḥāric merkezdir ve merkez-i ḥāric merkez-i (6) ḡayr-ı merkez-i ‘ālemdir ve felek-i ḥāric merkezūñ saṭḥ-ı muḥaddebi bir noḳta-i müştereke üzre Felek-i Mümeşsil’uñ muḥaddebine mümāsdur aña evc dirler. ve muḳa‘‘ar-ı ḥāric-i merkez (7) daḡı bir noḳta-i müştereke üzre felek-i mümeşsilūñ muḳa‘‘arına mümāsdur ki aña ḥāziz dirler ve mıntıḳa-i ḥāric-i merkez mıntıḳa-i evvelūñ saṭḥındadır ve miḥveri (8) Felek-i Mümeşsil’uñ muvāzī-i miḥveridir ve merkez Mümeşsil’uñ ḥavli üzerine muteḥarriḳdür ve ḥareketi maḡribden meşriḳa olup bir gün ve bir gicede n-ṭ (59) daḳıḳa ve ḥ (8) sāniye (9) ve k (20) şāliṣe ḳat‘ ider. ve kaçan kim ḥāric-i merkez-i mümeşsilden cūdā ve ifrāz olursa muḥtelifu’s-saḥn iki küre zāhir olur; birisi muḥitdür ki anuñ riḳḳati cānib-i evc’dan (10) ve ḡılzātı cānib-i Ḥāziz’dendür. Ve birisi muḥāṭdur ki muḥitūñ ‘aksidür ya‘nī riḳḳati cānib-i ḥāziz ve ḡılzātı cānib-i evc’dendür ve zıkr olunan iki küreye (11) mütemmim dirler ve şems kendüsi ḥāric-i merkezūñ şaḥnında merkūz ve cirmi küriyy-i muşmetdür ve ḥāric-i merkezūñ iki saṭḥı mümās-ı Şems’dür. İşbu dāyire anuñ taşvīridir:

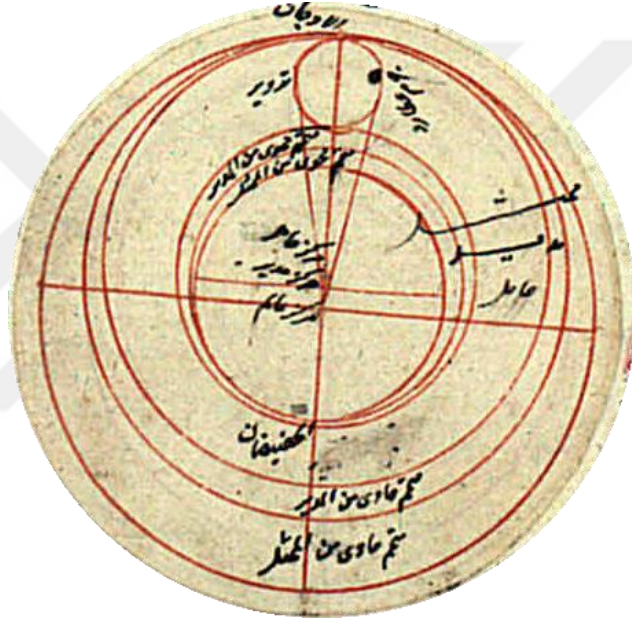
¹¹⁸¹ Ebrār’ın iyilikleri mukarrabin yanı yakınlaştırmış kulların kötülükleri mesebesindedir. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 357, nr. 1137)

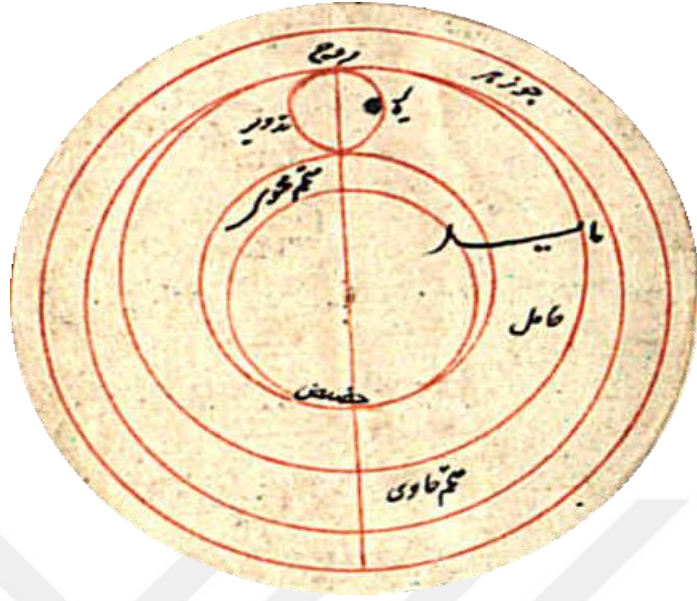
(12) Ve **Felek-i Zuhal** ve Müşterî ve Mirrîh ve Zühre Felek-i Şems gibidür (13) lākin iki şey' ile muğāyirdir: birisi oldur ki Şems kendü hāric-i merkezinüñ (14) şahnında olduğu gibi bunlaruñ dañı hāric-i merkezinüñ şahnında birer felek vardır ki (15) aña felek-i tedvîr dirler. ve kevākib-i mezbûre ke'l-faşşı'l-hātem ol (16) felek-i tedvîr'e merkûzlardur. nitekim kevkeb ve saḥ-ı tedvîr bir noktada (17) mümâslardur ve birisi dañı oldur ki bu kevākibüñ mınṭıka-i hārici mınṭıkatü'l- (18) -burūcuñ saḥnında degıldür; mınṭıkatü'l-burūc ile iki noḡta-i müteḡābilede (19) müteḡātü'lardur, işbu dāyire anuñ taşvîridür:

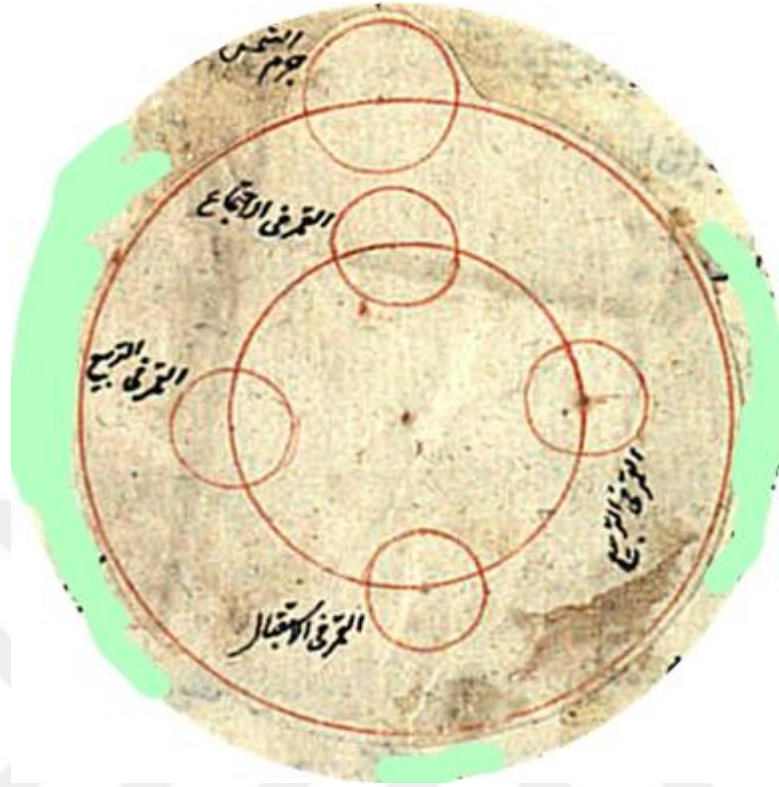
(20) Ve **Felek-i 'Utārid** daḥı eflāk-ı çār-gāne gibidür. İllā ol daḥı iki (21) şey' ile muḡāyirdir: Birisi oldur ki şol felek ki anda ḥāmildür Felek-i (22) Müdir deyü müsemādur ve merkezi ḥāric-i merkez-i 'ālemdür ve mınṭıkası Mınṭıkatü'l-(23) –burūc'uñ saḥında degildür ve iki noḡta-i muteḡābilede iki saḥ-ı mümeşşile (24) mümāşşdür ki evc ve ḥazīz ile müsemālardur. Ve birisi daḥı oldur ki (25) ḥāmil-i müdirüñ şeḥnında olduḡı gibi kevkeb-i 'Uṡārid'üñ müdiri daḥı (26) Mümeşşil'üñ şeḥnındadır. Pes 'Uṡārid'in lā-büdd iki evc ve iki ḥazīzi (27) olup evc-i evvele müdir ve şāniye evc-i ḥāmil dirler.

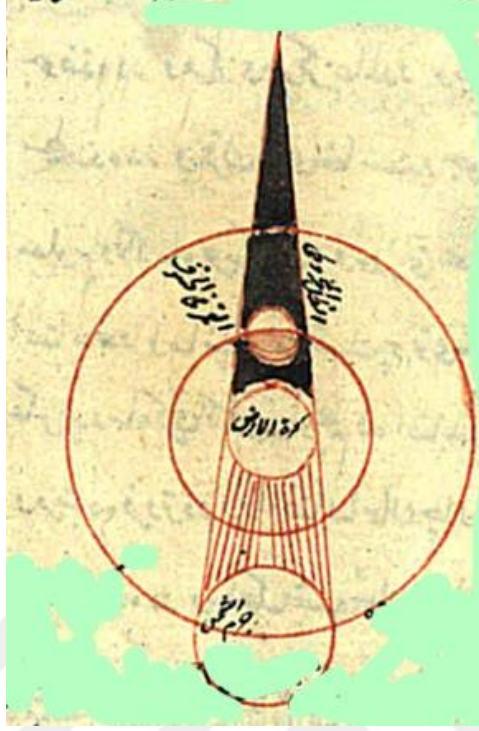
(28) Ve **Felek-i Qāmer** daḥı eflāk-ı çār-gāne gibidür lākin ol daḥı iki (29) şey' ile muḡāyirdir: Birisi oldur ki şol felek ki ḥāmil anuñ (30) şānındadır anuñ mınṭıkası mınṭıkatü'l-burūc'uñ saḥında degildür, belki anuñ saḥından māyildür ve ḥāmil ile bir saḥdadurlar. Aña binā'en (31) bu feleke māyil dirler. Birisi daḥı oldur ki Qāmer'üñ mutevāziyu's-saḥeyn (32) bir feleki daḥı vardur ki felek-i māyil anuñ cevfindedür ve merkezi (33) merkez-i 'ālem ve mınṭıkası Mınṭıkatü'l-burūc'uñ saḥındadır ve qāmerüñ (34) felek-i ḥāmisine cevzehr dirler.

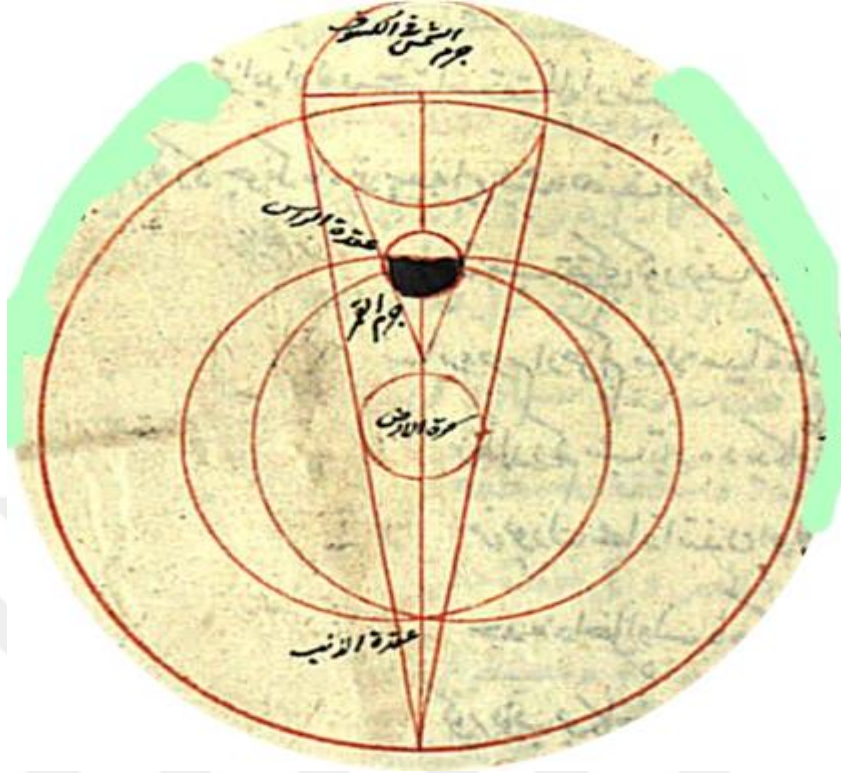
Ma'lūm ola ki Māh cirm-i keşifdūr (35) ve nūrāniyeti muhāzāt-ı āfitābdandır ve mānend-i mir'āt Şems'üñ (36) pertevi māhda 'aqs ider ve māh küreyyü'ş-şekldür ve hacmde (37) āfitābdan asgar ve mertebede fūrūterdür, zirā Āfitāb (38) āsumān-ı çārum ve Kamer āsumān-ı evveldedür. Ve Māhi'uñ Şems'e muvācih olan nışfı ki Āfitāb'a muķābildür rüşendür ve nışf-ı āharı tārīkdür. [41b] (1) ve nışf-ı 'ulvīsi hīn-i ictimā' da hemīşe nūrānī ve cānib-i nāzıra olan (2) nışf-ı süflīsi zūlmānīdir. Pes Şems ile hīn-i ictimā' da şu'ā'-ı māh (3) muhtefī olup hālet-i mezbūreye muhāķķ dirler ve kaçankim māh ictimā' dan (4) on iki derece münharif olsa nışf-ı muzīsinden ol miķdārı (5) şekl-i hilālde nūrānī görünüp āfitābdan dūrter oldukça nūr-ı Kamer (6) mütezāyid olur. Hattā istiķbāle irişdikde nışf-ı muzīsī nümāyān (7) olur ve hālet-i mezbūre bu vechle zāhir olur ki çün ki māh terbī'a (8) irişe nışf-ı dāyire ki nūrānī ve ğayr-i nūrānī meyānındadır, hıtt-ı müstaķīm gibi görünüp munaşşıf-ı māh olur.

(9) **Sebeb-i Husuf:** Sāye-i cirm-i arz kim meşelā siyāh külāh şeklinde (10) olmağla maḥrūṭī dirler, bir zılldur kim şeb-i tīre didikleri zulmet-i (11) Āfitāb'ıñ cirmine zıll-ı mezbūruñ muḥāzātından olur, pes cirm-i (12) kamer ol zıll-i maḥrūṭinüñ ḥaddine dāḥil olsa māh kendünüñ (13) reng-i aşlısi ile bī-nūr görünüp buña ḥusūf dirler ve māhiñ (14) cirmi üzerine zıll-ı arzuñ vuḳū'ı ḥasebiyle ḥusūf mütefāvit (15) olur. Ve kaçankim Māh sāye-i zemāden ḥāric ola mūncelī olur (16) ve ḥusūf dāyimā olmıyup birkaç şarṭa meşrūṭdur lākin bu maḥalde (17) taṭvīl iḳtizā itmekle zıkr olunmamışdur. Ve ibtidā'-i ḥusūf dāyimā (18) cānib-i meşriḳdan olur.

(19) **Sebeb-i Kūsūf-i Āfitāb**: Pes Şems ile amer'ũn hengām-ı ictimā' ında her bār ki (20) nāzıruñ hādeasından semt-i re'sine gūzer iden aı-ı mūstaım cirm-i amer'e (21) urayup cirm-i Şems daı ol aıuñ ūzerinde vāı' olsa, (22) cirm-i Māh baar-ı nāzır ile ur-ı Āfitāb'a āyil olup nigerān olanlar Āfitāb siyāh oldu (23) taavvur iderler. Ammā fī nefsi'l-emr zulumet-i mer'ı Āfitāb'ũn olmayup cirm-i amer'ũndür (24) ve buña kūsūf ta'bir iderler. Ve kūsūf daı bi-asebi adr ve muddet mūtefāvit vāı' olup (25) kūsūf ve incilā daı hemıe cānib-i arbdan vuū' bulur ve gāh olur ki vech-i arzdan (26) ba'zı bilād ve bıā' da kūsūf vāı' olur, ba'zında olmaz. Ve gāh tate'l-arzda (27) vāı' olup gōrũnmez ve kevākib-i ābite be-āyet bisyārdur (28) ve mūte'aherĩnũn raadlarında ibāt olunan biñ yigirmi iki (29) kevkebdür, bunuñ tafilin (30) murād iden 'Abdurrahmān (31) Şūfi'nũn (32) *Şuverũ'l-kevākib* (33) nām kitābın muāla'a eylesũn.

Pes mecmū' -i eflāk bu taqdīrce yigirmi (34) beş felek olur. Meşelā beyān olunduğu üzre ikisi felek-i Āfitābdur ki mümeşşil ve hāric-i merkezdür ve üçer felek dağı Zühre ve Mirriḥ ve müşterī (35) ve Zuḥal'üñdür ki on iki felek olur, biri mümeşşil ve biri ḥāmil (36) ve biri tedvīrdür ve dört felek dağı 'Uṭārid'üñdür biri mümeşşil (37) biri müdür ve biri ḥāmil ve biri tedvīrdür ve beş felek dağı (38) ḳameriñdür ki biri mümeşşil biri māyil ve biri ḥāmil ve biri tedvīrdür ve biri felek-i küllīdür.

[42a] (1) Pes bu cümle yigirmi üç 'adet olup yigirmi dördüncüsü felek-i şevābit ve yigirmi beşinci felek-i A'zamdur ve kevkeb-i Zuḥal yedinci semāda ve Müşterī altıncı (2) Merrīḥ beşinci Şems dördüncü Zühre üçüncü 'Uṭārid ikinci ve Ḳamer evvelki semāda olup semā'-i evvel dağı küre-i nāruñ muḥaddebine ve nār küre-i hevāya (3) ve hevā küre-i mā'ya ve mā arza mümāss ve birbirini muḥīṭ olup ve arz ile mā ikisi bir küre olup her biri temām küre degildür dimişler. (4) Ve cemī' -i eflāk şeffāf olup ḥicāb-ı ebşār degillerdür ve ne ḥafīf ve ne şaḳīllerdür, zirā meyl-i ḥafif muḥīṭe ve meyl-i şaḳīl merkezēdür ve ne (5) bārid ve ne ḥārr ve ne yābis ve ne raḥbdur. Ve nümüvv ve zübül ve şehvet ve ğāzab ṭutmazlar ve hemīşe istidāre üzre müteḥarriklerdür. Ve şol (6) felek ki temām-ı devrde meşriḳdan mağribe ber-ḥilāf-ı

teväli-i bürüc hareket eyler felek-i a'zamdur ve dağı müdir ve cevzehr ve mâyil'dir ve mağribden meşriğa (7) hareket idenler bunlardan mā'adā olan eflākdur ki arzı muhîtlerdür ve kıt'a-i 'uliyāsı meşriğdan mağribe ve kıt'a-i süflāsı mağribden meşriğa hareket iden (8) tedvîr-i kamedür ve bunun 'aksine devr iden tedāvîr-i hamse mütehayyiredür ve felek-i a'zam taqrîben bir gün ve bir gecede bir devr ider ve nefsi felek-i a'zam (9) muharrik-i cemî'-i eflākdur ve cümle eflāk anuñ cevfindedür ve felek-i şevābit Baṭlamiyūs kavlince sāl-i şems ile otuz altı biñ yılda bir devr ider (10) ve İbn-i A'lem ve Naşîrüddîn-i Tûsî katında yigirmi beş biñ yıl ve iki senede devr ider ve Şeyh Muhyiyüddîn 'Arabî raḍiyallāhu 'anh katında yigirmi üç biñ yıl (11) ve yüz altmış yedi yılda devr ider ve Zuḥal otuz senede devr ider ve Müşterî on iki yılda devr ider ve Merrîḥ bir yıl ve iki buçuk ayda (12) devr ider ve Āfitāb ve Zühre ve 'Uḫārid taqrîben bir yılda devr ider ve Māh yigirmi yedi gün ve şülsü yevmde devr ider ve Şeyh Muhyiyüddîn 'Arabî (13) ḳaddasallāhe rüḥehu 'Uḳle nām kitābında cemî'-i eflāküñ hareketi meşriğdan mağribedür deyü taşriḥ buyurmışlar ve a'dād-ı eflākı ḥukemā ve erbāb-ı hey'et[üñ] (14) "tis'a ḥaşır"dan murādları budur ki ḥarekāt ve evzā'-ı kevākib-i mer'iyye için bundan ğayrine ihtiyāc çekilmez. Pes cāyizedür ki bundan ğayrı dağı ola (15) ve aña biz muṭṭali' olmayavuz, Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālānuñ ḳudretine ğāyet yokdur. Ve Tuḫfe nām kitābda bu mezkūrātuñ ğayrı niçe felek-i cüz'î dağı mezkürdur (16) dirler ve beyne'l-cumhūr meşhūrları mezkürdur. Beyt:

چيست اين سقف بلند ساده بسيار نقش

زين معما هيچ كس اندر جهان آگاه نيست¹¹⁸²

(17) Ve bilcümle fenn-i hey'et bir laṭif ve şerîf 'ilmdir. İmām Faḫr-i Rāzî *Tefsîr-i Kebîr*'de buyururlar ki 'Ömer bin Ḥayyām 'Ömer Eşerî ḫuzûrunda *Mecceşî* ḳırā'at (18) iderlerdi. Ba'zı fuḳahā "Bu nedür ki ḳırā'at idersiz?" deyü su'āl itdüklerinde¹¹⁸³ *كَيْفَ بَيَّنَّاهَا* āyet-i kerîmersinüñ tefsîrin (19) ḳırā'at ideriz deyü cevāb virdiler ve cumhūr-ı müteşerri'a felek-i aḫḫāsa 'arş ve felek-i şevābite kürsî dirler. Ve Şeyh Muhyiyüddîn 'Arabî raḍiyallāhu 'anh (20) kürsî eflāk-ı tis'ayı muhîtdür ve mecmû'-ı eflāk on birdir deyü buyururlar. Ve şāriḫ-i *Fuṣūş*

¹¹⁸² Bu sade ama nakışlarla dolu yüksek tavan nedir? Bu bilmeceyi bu dünyada kimse bilmez. (Hafiz Divani)

¹¹⁸³ Kaf 50/6: Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik.

Kemālüddin ‘Abdu’r-rezzāk (21) ibn Ebi’l-ġanāyim ibn Aḥmed Ebi’l-fezāyil ibn Muḥammed el-Ḳāšānī ḳuddise sirruhu *Şerḥ-i Fuşuş*’da buyurular ki Şeyḫ raḍiyallāhu ‘anhunuñ felek-i ‘arş ile murādı ‘aql-ı evvel (22) ve felek-i kürsī ile nefsi külliyedir. Ve Şeyḫ-i Ekber Şadrüddin-i Ḳonevī ve Sa‘īdüddin Fergānī ve ol işrde olan erbāb-ı şuhūd ve ikān (23) buyurular ki ‘arş-ı a‘ zam ve felek-i kürsī kâbil-i ḫarḳ ve iltiyām olmayup ve sāyir-i eflāk ‘unşurilerdür, ḫarḳ u iltiyāma isti‘dādları vardır dirler, (24) el-‘ilmu ‘indallāh.

Pes bu taḳdīrce ḳavl-i bārī ¹¹⁸⁴ إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ vārid olmışdur ne vechle tevfiḳ olunur deyü su’āl itmişler cevāb virmişler ki (25) bu āyet-i kerīme Şeyḫ Muḫyiyüddin raḍiyallāhu ‘anhunñ kelāmını münāfi degildür, zirā anlar semāyı sâbiku’z-zikr olduğu üzre eflāk-ı seb‘a-i seyyārenünñ (26) ġayrına itlāk itmezler ve āyet-i kerīmede daḫı ¹¹⁸⁵ سَبْعَ سَمَوَاتٍ buyurulmuşdur ve Şeyḫ Muḫyiyüddin ‘Arabī ḳuddise sirruhu ḳatında ḫilḳat-ı ‘anāsır eflāk-i kevākib-i (27) seyyāreden muḳaddemdür ve ekşer-i müfessirīn ḫilḳat-ı ‘anāsır semāvāt üzerine muḳaddem olduğında Şeyḫ-i Ekber ḫazretlerine muvāfaḳat itmişlerdür ve āyāt-ı (28) Ḳur’āniyyenünñ ekşeri bu ma‘nāyı nāḫıḳdur. Ke-ḳavlihi te‘ālā قُلْ أَنتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ (29) وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ آتِنَا طَائِفِينَ ¹¹⁸⁶ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَحَفِظْنَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

Ve zemīn yekşenbe ve dūşenbede ḫalḳ olunup ve zemīnde (31) olanlar seşenbe ve çahārşenbede ve āsumān ve mā-fihā pencşenbe ve āzīnede ḫalḳ olundu deyü rivāyet itmişler ammā Vāḫidī *Tefsīr-i Basīḫ*’de (32) ḫalḳ-ı āsumān zemīne muḳaddem olduğın Muḳātil’den naḳl itmiş ve *Tefsīr-i Kebīr* daḫı Vāḫidī’ye muvāfiḳdur ve anlar bu āyet-i kerīmeden intikāl itmişlerdür: (33) ḳāle te‘ālā: وَأَنْتُمْ أَشَدُّ

¹¹⁸⁴ İnşikak 84/1: (1-2) Gök yarıldıḡı ve Rabbine boyun eğdiḡi zaman -ki ona yaraşan budur-...

¹¹⁸⁵ Talak 65/12: yedi gök...

¹¹⁸⁶ Fussilet 41/9-12: De ki: "Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratamı inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir." O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaclarına uygun olarak rızıklar takdir etti. Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de, "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.

1187 *qāle* ‘Alī kerremallāhe خَلَقًا أَمِ السَّمَاءِ بَنِيهَا رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضَحِيحًا وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيحًا¹¹⁸⁷
vechehu, şî‘r:

و هذا العلم لا يعلمه إلا
نبيّ او وصيّ الانبياء¹¹⁸⁸ (34)

Neşr: Ve Qādî Mir Hüseyin bu beyt-i şerîfi tercüme idüp buyururlar ki:

این علم نه از وهم و خیال است و حواس
تا فهم کند حکیم از روی قیاس

این علم محققان عالی قدر است (35)
زنهار بگوش و قدر آن را بشناس¹¹⁸⁹

Neşr: Ey müstemi‘-i şādık! Rüy-ı zemîn ‘arş-ı a‘zamuñ merkezinde merkez-i dāyire-i (36) ‘azîmede nokta-i dāyire-i pergār ve fezā’-i vesî‘ üñ meyânında habbe-i hardal ve dāne-i simsim miqdārı farz olunmuşdur. İmdi ey nūr-ı dīde-i peder! (37) H̄‘āb-ı gāfletden bīdār ol ve habbe-i mezbūrede kendü miqdāruñ bil ve ‘aqluñı cem‘ idüp dünyā ne şey’-i hāķir olduğın mülāhaza kııl, ‘aceb degil midür ki (38) bunuñ gibi bī-miqdārı üleşemiyüp berāyı mülk ve dāverī ve salṭanat ve serverī bir dāne-i hardal için ‘asgerler çekilür, ‘alemler açılır, başlar kesilür, (39) kanlar dökilür ve envā‘-ı güstāhī ile hālīķ-ı bī-çün unıdılır ve niçe firā‘ane peydā olup da‘vā-yı rubūbiyyet kıılır. Eyvāh ve dirīgā bu kudret (40) ve ‘azametı müşāhede itmiş iken cebhe-i ‘ubūdiyyet ve nāşiye-i meskeneti zemīn-i inķıyād ve itā‘ata vaz‘ itmeyenlerüñ hālī nice olur, mānend-i iblīs redd-i bāb olur. (41) Li-muharrirhi:

Çıkar eflāke efgānım melekler zār, āhımdan
Yanar cānım görünmez āsumān dūd-ı siyāhımdan
Beni bildüm bu varlık döndürermiş kıble-gāhımdan
[42b] (1) vücūdummuş günāhım tövbe yā rabbī günāhımdan

Hicāb olur gönül Hāķķ’a saña bir kııl kadar senlik
Gözünden ol kıılı ref‘ it ki zāhir ola rüşenlik

1187 Nāziāt 79/27-30: (Ey inkārcılar!) Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve āhenk vermiştir. O göğün gecesini karanlık yaptı, ışıgını da çıkardı. Ardından yeri düzenleyip döşedi.

1188 Bu öyle bir ilimdir ki onu peygamber veya peygamber varislerinden başka kimse onun bilmez.

1189 Bu ilim vehim, hayal ve duyularla edinilen ilim değildir ki hekim onu kıyas yoluyla elde edebilsin. Bu ilim, makamı yüce olan muhakkıkların ilmidir. Sakın ha onun kıymetini bil.

(2) Bu yolda māni‘ -i kurb u visāl olmış baña benlik
Vücūdummiş günāhım tövbe yā rabbī günāhımdan

Senüñ mir ’āt-ı şāfīdür dilüñ hüsni-dil-ārāye

(3) Görür maḥbūb kendin anda girmez kimse araya
Zihī ‘ izzet sa‘ ādet kim bu ma‘ nāyı dil araya
Vücūdummiş günāhım tövbe yā rabbī günāhımdan

(4) Kıyās olur mu kim hergiz vücūd üzre günāh ola
Vücūdu terkin urmayan işi āḥir tebāh ola
Ḥalāş iden bizi andan meger ol pādişāh ola

(5) Vücūdummiş günāhım tövbe yā rabbī günāhımdan

Eger ister iseñ yāri vücūduñ ‘ ışka yaq bārī

Zülāl-ı şevkı ābından saña yārī kıla bārī

(6) Vişāli ‘ abdine gālīb kımaz hiç faşlına bārī

Vücūdummiş günāhım tövbe yā rabbī günāhımdan

Ammā ey ‘ aşık-ı şādık! Erbāb-ı tedkik (7) hareket-i felek-i ma‘ nevīde ne
taḥkik itmişlerdür, gūş-ı hūşuñ dūş kıl:

Ma‘ lūm ola ki çün ki muḥit-i felek-i vücūd-ı muṭlaq merkez-i dil-i insānī
üzerine (8) hareket eyleye merātib-i ekvān-ı müteḥāzīyede irtikāt-ı ḥāziz-ı
ta‘ ayyünāt-ı ‘ ulvī ve süflī ve cevzehrī ve ‘ arażi ve devāyir-i a‘ yān-ı mütevāziye (9)
zuhūra gelüp her kınkısı akreb-i merkez ise anuñ mesāfesi akşar ve müddet-i devri
akşar ve dāyire-i mezbūre devāyir-i sāyireden asgar olur. (10) Pes kaçan kim devre-i
nefs-i insānī laḥza-i vāḥidede temām ola ber-feḥvā-yı kıavl-i kerīm-i ¹¹⁹⁰ كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ
aña yevm-i şānī ta‘ bīr olunup ¹¹⁹¹ العرض لا يبقى (11) vefkınca devre-i maḳūle-i
‘ arażi gibi zamān-ı vāḥidden eḳalldede vāki‘ olur ve çün devre-i felekü’l-eflāk taḳrīben
bir gün bir gicede (12) devr idüp ve devre-i felek-i ṭabaḳa-i ednā-yı ‘ ālem-i berzah ve
āḥiret ki yüz yılda temām ola ve bu ‘ ālemüñ daḡı devre-i ṭabaḳa-i vusṭāsı ki biñ yılda
(13) temām ola anuñ sinīni bu dūnyā sāllerinden üç yüz altmış biñ seneden ‘ ibāret
olur, pes bu cihāna mute‘ allik olan sinīne sinīn-i rubūbiyye ta‘ bīr (14) olunur. Kemā

¹¹⁹⁰ Rahman 55/29: “...O, her an yeni bir ilāhī tasarruftadır.”

¹¹⁹¹ Aarz iki zamanda bâki kalmaz.

ķāle te‘ālā: ¹¹⁹² وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ammā devre-i felek-i ‘uliyā-i ‘ālem-i berzah
ve āhiret elli biñ yılda devr idüp (15) bu ‘ālemüñ sällerine sinīn-i ilāhiyye ta‘bīr
olunur. Kemā ķāle te‘ālā: ¹¹⁹³ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ فَأَصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا
ve devre-i felek-i ‘uķūl ve ‘ālem-i vāhidīyyet ve ceberūt üç yüz altmış biñ yılda devr
idüp bu ‘ālemüñ sällerine sinīn-i sermediyye ta‘bīr olunur ve anuñ (17) imtidādı
devāma irişüp sāl ve māh ve rüz ve sāt ve edvār ve ekvār ve ezel ve ebed ‘ale‘d-
devām külliyyet ile anda münħall olur ve devāyir-i (18) temām-ı ta‘ayyünāt ‘ālā
muntıķati‘l-feleki‘l-vaħdeti muntābıķ olup birlik iderler. Nazm:

لفظ اسطرلاب باشد در حساب
چه قدر داند ز چرخ و آفتاب

خاصه چرخى كين فلک زو پره نيست (19)
آفتاب از آفتابش ذره نيست ¹¹⁹⁴

Neşr: Ve Şeyh Maħmūd-i Şebüsterī *Gülşen-i Rāz*’da bu esrārdan haber
virüp buyururlar ki:

تو از عالم همين لفظى شنيدى (20)
بيا برگوى كز عالم چه ديدى؟
چه دانستى ز صورت يا ز معنى؟
چه باشد آخرت چون نيست دينى؟

كدام است آن جهان كو نيست پيدا؟ (21)
كه يك روزش بود صد سال اينجا ¹¹⁹⁵

Neşr: İmdi ‘abd-i şādıķa lāzımdur ki cemī‘-i ħālde yoķluğun bilüp (22)
ħazret-i Vācibü‘l-vücūd’a bilā eniyyet rücū‘ eyleye ve tazarru‘ ve niyāz ve mūrā‘āt-ı
edebden münfekk olmiya. ħattā muħiṭ-i felek-i vücūd-ı muṭlaķ merkez-i (23) ķalbi

¹¹⁹² Hac 22/47: “... Şüphesiz Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir.”

¹¹⁹³ Meâric 70/4-5: Melekler ve Ruh (Cebrail) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir. (Ey Muhammed!) Sen güzel bir şekilde sabret.

¹¹⁹⁴ Konuşma, hesapta usturlap gibidir. Felek çarkını ve güneşi ne kadar bilir? Hele ki, şu feleğin onun yanında zerre kadar olduğu, bu güneşin onun güneşinin bir zerresi bile olmadığı yerde (onu ne kadar bilebilir?). T.M. II/3024-25; Y.K.M. II/2997-98

¹¹⁹⁵ Sen bu âlemden sadece lafzını ve telaffuzunu duymuşsun, gel söyle bakalım bu dünyadan ne gördün? Manasından veya sûretten ne anladın? Dîn olmayınca âhiret de nedir? Görünmeyen ama bir günü bu dünyanın yüz yılı olan o cihân hani?

üzre hareket idüp ber-müceb-i ¹¹⁹⁶ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا fezâ-yı vesîc -i şadı t'al at-ı şems-i haķikât-ı nūr-ı muḥammedî ile münevver ola (24) ammâ nūrāniyyetine daḡı ġırra olmıya ki nūr-ı maḡz olan āfitāb daḡı olursa ġüstāḡlık itdikden şoñra kūsūf muḡarrerdür.

Pes ey tālib-i ṭarīkat (25) ve rāġıb-ı haķikāt! ¹¹⁹⁷ العدة دين feḡvāsınca ḡusūf ve kūsūf-ı ma'nevī beyānına şürūc idelim, ve billāhi'l-ic işmeti ve'l-ic ināyeti ve lehü't-tevfıķu ve'l-hidāyeti.

(26) Ma'lūm ola ki seyr-i vasat ve tecelliyāt-ı şıfātda olan sālīkân-ı ṭarīk-ı Ḥaķ' da henüz eşer-i beşeriyyet ve ḡıkm-i ṭabīc at bi-kemālihi mürtefīc olmamak ile (27) felek-i tedvīr-i ḡalbinde merkūz olan māh-ı irādeti nişfeyn ic tibār olunup maṭla' -ı haķikāt-ı Aḡmediyye'den işrāk eyleyen nūr-ı āfitāb-ı Muḡammedi'ye (28) muḡābil düşen vech-i 'ulvīsi nūrānī ve cānib-i nefsanıyyete muḡābil düşen vech-i süflīsi mükedder ve ḡulmānī ve ḡālet-i mezbürede nūr ve ḡulmet muḡteliṭ (29) olmaġın ḡalb-i sālīk envāc -ı ibtilā ve imtiḡānāt ve pūte-i mücāhedede teraḡķi ve tenezzülāt ile terbiye ve ḡāl olmaġla ġāḡ nazar-ı pīrden baḡş ve 'aṭā (30) buyurulan envār-ı cezebāt-ı Ḥaķ sālīki hestī-i mevḡūmundan külliyyet ile rubūde ve kendü civārına keşide ḡıldıķda sālīk-i müncezib vücūdundan (31) eşer görmiyüp şu'āc -ı āfitāb-ı haķikāde maḡķ ve maḡv olur. Pes mertebe-i mezbüreyi müşāhede itdirdikden şoñra sālīk kendü iḡtiyār-ı cüz'i (32) ve sa'y-ı küllisi ile ne iktisāb ider deyü miḡakk-i tecribeye çekilüp sālīk-i ḡābil daḡı ḡavme-i ḡimāye-i mürşidüñ taḡt-ı şu'āc' indan birkaç derece münferik olduķda (33) iḡtibās eyledüġi nürdan ber ḡadr-i isti'ādād dest-i ḡābiliyyetine sermāye-i envār-ı tecelliyāt virilüp ticāret ile ribḡ-i 'azīm taḡşiline mübāşeret (34) idüp ber-müceb-i şerīc at ve müktezā-yı ṭarīkat sa'y ve mücāhede ile mertebe-i kemāl-i fenāya resīde ve bedr-i kāmīl olmaġla ḡidmet-i pīre lāyık olduġı (35) ecilden anı tederice tekrār kendü ḡurbuna cezb idüp dāyimā bu ḡılıķda olur. ammā şöyle ki sālīke virilen sermāyeyi ġayr mevzi'ine şarf ve isrāfla (36) kesb-i maḡāsin itmeyüp bi-ḡasebi'l-beşeriyye ba'zı bevāc iş ve 'avāriż ve keşret-i mā-sivā ve te'alluḡāt-ı kevniyye ve ta'vīḡāt-ı tekviniyyeden niçe ḡucub (37) ve ḡuyūd ile cirm-i māh-ı irādet-i sālīk zıll-ı maḡrūṭi-i arz-ı beşeriyyet ve ḡaylüle-i nefsanıyyetüñ ḡaddine dāḡil olmaġla şeb-i tīre-i keşret tecellī-i ma'ḡūduñ (38) rü-pūşu ve āfitāb-ı

¹¹⁹⁶ Zümer 39/69: "Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır..."

¹¹⁹⁷ (Savaş için) hazırlık yapmak dindir.

‘ışık verā-yı cebel-i muzlim-i enāniyyetde muhtefi olup mir’āt-ı mäh pür jeng ü keder ve kendü reng-i ašlisi ile kedürāt-ı nefsāniyyede bī-nūr (39) alup pes sālīk-i tīz-fehm ü idrāk bu hālet-i muhtelle-i müşāhade eyledikde vizr-i keşret ve aml-i zūlmet ve bār-ı şıleti zāhr-ı albinden ref‘ ve izāleye (40) tālīb-i dermān olup ve murğ-ı himmetine cevelān virüp erbāb-ı fenā ile şobet ve ehl-i zev ile vadet ve envā‘-ı iftikār ve meskenet ile vaan-ı (41) ašlī ric‘atine himmet itdikde gözinden aan anlı yaşları vesā-ı keşreti pāk ve tahīr ve zūlmet-i beşeriyyetden urūc itmekle kemā fi’l-evvel mücellā ve bedr müyesser olup [43a] (1) mertebe-i fenā‘-i fenāya varınca bu uslūb üzre terbiye olunup tenezzülāt-ı mezbūreye erbāb-ı zev ve vicdān usūf ta‘ bīr iderler.

Ve kūsūf-ı ma‘nevī (2) oldur ki mir’āt-ı mücellā-yı sālīke yā āricden ba‘zı ef‘āl veyāud derūndan ba‘zı infi‘āl ile murğ-ı uds-āşiyān-ı rū şikeste-bāl hāl (3) olmuşken nabz-ı muhtellini dest-i tabīb-i ‘īsī-deme teslīm itmeyüp ve tālīb-i ‘ilāc olmayup i‘lām-ı hāle cūr‘et itmemekle dīde-i başiretüñ adaa-i (4) ma‘neviyyesinden semt-i re’s-i sırra guzer eyleyen at-ı hestī-i mevhum cirm-i amer-i şanavberī üzerine uğrayup cirm-i urşīd-i aīī daı (5) ol atuñ üzerinde vāī‘ olsa cirm-i mäh-ı muđga-i mükeddere başar-ı başiret ile urş-ı āfitāb-ı aīate āyil olmađla eşi‘‘a-i āfitāb-ı aīī (6) arāzī-i muaddese-i albe dıraqşān olmamađın hālet-i mezbūreye kūsūf-ı ma‘nevī ta‘ bīr olunup ve belki şaş-ı mezbūr kedürāt-ı mezkūre ile (7) merāyā-yı ulūbu mücellā ve ğıll u ğışdan muşaffā erbāb-ı zev atına varsa ol muzlim ve mükedder anlara daı āyil olup şems-i aīatüñ kemāl-i (8) incilāsında intikāş müşāhede itmekle buña daı kūsūf i‘tibār iderler. Ammā kūsūfda bir emr-i ğarīb daı vardur ki bir kimsene tarī-ı a‘a dāil (9) ve ğöñül hāline vāşıl olmuşken a te‘ālā celle celāluhu cemī‘-i ‘ibādını ıfz eyleye, ol kimesne dāyire-i ilhāda düşüp şudūr iden a‘māl-i (10) abīşesine adur nesne lāzım gelmez dise ve beyne’l-fuarā hālını setr idüp derūnumdan kimse āğāh degildür i‘tikādında olsa bu maūle zālīm bu hāl (11) ve bu dālāl ile kendüyi bildüm añladım yerine omađla yine pīr-i kāmīlūñ cānīb-i mala‘ına teveccūh ve istimdād eylese ol inde pīr-i kāmīlūñ āsumān-ı nāsūtiyyesine (12) ol fāsīdūñ teveccūhünden zūlmet ve keder āşıl olup ve pīr ile kemāl-i ittihād eyleyen erbāb-ı fenāya daı itilāl gelüp ol zūlmet kimūñ teveccūhünden (13) āşıl olmuşdur a sübhānehu ve te‘ālā ol ‘abd-i eaşşu’l-aşşına keşf ider velākin mādām ki ol mücrim inşāfa gelüp kendü cürmüne

i'tirāf itmeye (14) ve izāle-i marāz için tālib-i dermān olma üzerine hükm icrā olunmıyup 'aybını yüzüne urmazlar belki haq sübhānehu ve te'ālāya tazarru' ve niyāz (15) idüp ilāhī işiñi sen bilürsin deyü settāru'l-'uyüb şıfatı ile muttaşif olurlar. eger ol zālim inşāfa gelüp luṭf-i haq'la a'mālinden (16) tövbe ve istiğfār iderse ol zamān 'ilācı ne ise teḳayyud iderler. İmdi yoldan ḍalālete düşenleri izine getürmek ve yolda olanları menzile (17) iriştirmek ve her bir sālİK ne menzilde ve ne ḥāldedür bilmek ve nūr-ı velāyet ile müşāhede kılıp cümle eşyānuñ ḥaḳıḳatini kemāhiye görme (18) nūr-ı velāyet-i 'āmmē-i muṭlaḳa-i aḥmediyye mazḥariyyetinde ḳāyim olan ḥulefādur ve illā ḡayrısı ḳādir degildir.

Ey 'āşık-ı şādıḳ! Ḥazret-i Mevlānā (19) ḳaddasallāhe rūḥehu küsūfu beyān idüp ba' dehu tālib-i şādıḳlara bir 'aceb rāz keşf u 'ıyān buyururlar ki: Ey tālibān! Ey 'āşıkān! (20) Eger ḥusūf ve eger küsūfa bā' iş terk-i edeb olup lākin her biri müstemirren ḳalmayup birer tarīḳle zūlmetden nūra ḥurūc iderler ammā 'ıyāzen billāhi (21) te'ālā erbāb-ı sülūke bir ḥālet daḡı 'āriḫ olur ki ḥālet-i mezbūre aña cibillet olmaḡla İblis 'aleyhi mā-yesteḫıḳu ḥazret-i Ādem 'aleyhisselāma secde itmeyüp (22) bāb-ı raḥmetden ṭard ve redd olduḡı gibi bu daḡı pindār-ı şeyṭānī ile bāb-ı raḥmetden maṭrūd ve merdūd olup hergiz aña 'ilāc olmaz deyü buyururlar ki,

شد عزازیلی ز جرات رد باب [92-2] (23)

Ol 'Azāzil-i merdūd cür'etden redd-i bāb oldu ya' nī اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ¹¹⁹⁸ deyüp (24) secdeden ibā ve istikbār ile merdūd oldu.

İmdi ey müstemi'-i ḳābil! El-'ıyāze billāhi te'ālā redd-i bāb-ı raḥmet kişiye iki maḡalde olur: Birisi (25) budur ki bir kimesne bilā-şekk ve bilā-şübhetin ḥadd-i zātında mürşid-i kāmile mülāḳī olup ve pertev-i nūr-ı imān ve 'aks-i cezbe-i raḥmān gönlünde fūrūzān (26) olup ḥaḳıḳat-ı imān ile müstes' sid olmış iken igvā'-i şeyṭānī ve ilḳā'-i nefsanīden şıfat-ı inkār ile muttaşif olmaḡın hergiz ḳābil-i (27) istifāza olmamaḡla redd-i bāb olup vech-i nūr-ı cezbe-i raḥmāndan eşer görmez ve birisi daḡı budur ki 'alā vechi'l-ekmeliyye maḳām-ı verāšet-i kemāliyye-i (28) Aḥmediyye'de olan zāt-ı şerīf ber-mūceb-i¹¹⁹⁹ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ dār-ı beḳāya riḫlet itdikde bi-iznillāhi'l-'aliyyi'l-ḳādir 'alā vechi'l-ekmeliyye (29) mertebe-i ḫilāfet ve verāšet-i kemāliyye

¹¹⁹⁸ A'raf 7/12: "...Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın."

¹¹⁹⁹ Âl-i İmrân 3/185: "Her canlı ölümü tadacaktır..."

ile mu‘azzez olan ḥalifetullāha ba‘zı şāhib-i pindār tenezzül itmeyüp kendüsi ne ekmeliyyet ve ne kāmiliyyet (30) ve ne fenā ve ne ferdiyyet menziline degil iken mücerred ben sāyirden a‘lāyım deyü yā ma‘rifetine veyāḥud ba‘zı şeytanatına maḡrūr olmaḡla ḥalīfe-i Ḥaḡḡ’a (31) ser fūrū ve itā‘at ve inḡiyād itmeyüp ‘ucb ve enāniyyet ve istikbār ve naḡvet ile ben şeyḡ oldum deyü kendü kendüyi ḡann u ḡayāl ile bu belāya giriftār (32) eyleyen şāhib-i pindār daḡı raḡmetden dūr olup hem ḡāll ve hem muḡill olmaḡla ebedī felāḡ bulmaz. *Meṡnevī*:

هم ز نساخی بر آمد هم ز دین
شد عدو مصطفی و دین به کین¹²⁰⁰ (33)

آه می کرد و نبودش آه سود
چون درآمد تیغ و سر را درر بود¹²⁰¹

Nesr: Pes ey nūr-ı dīde-i ‘ālem! *Meṡnevī*.

این درازست و فراوان می شود (34)
و آنچه مقصودست پنهان می شود¹²⁰²

vefḡınca ḡazret-i Mevlānā ḡuddise sırruhu’l-esnānuñ esrār-ı ‘aliyye ve ervāḡ-ı (35) ḡayibelerinden ervāḡ-ı müştāḡine ol ḡadar füyüzāt-ı ḡudsiyye ‘ināyet ve iḡsān buyurulmuşdur ki fi nefsi’l-emr menāfi‘-i ri‘āyet-i edeb ve maḡarrāt-ı (36) terk-i edeb kemāhye silk-i taḡrīre keşīde ḡılınsa müstaḡillen bir kitāb olur, maḡşūddan ḡalınmaḡ iḡtizā itmekle bu miḡdār ile iktifā olunup ol pādīşāh-i (37) dūnyā vü dīn ḡikāyesine şurū‘ olundu.

ملاقات پادشاه با آن طیب الهی که در خوابش بشارت داده بودی به ملاقات او

(38) Pādīşāhuñ ol ḡabīb-i ilāhiye mülāḡatını beyān ider ki rü’yāsında ol ḡabīb-i ilāḡinüñ mülāḡatını müjde ve beşāret virmişler idi,

nitekim buyurur:

¹²⁰⁰ Hem katiplikten çıktı hem de dinden. Kinlenip Mustafa’ya ve dine düşman kesildi. T.M. I/3244; Y.K.M. I/3234

¹²⁰¹ Ah ediyordu ancak bu ah etmenin onun için faydası yoktu. Çünkü kılıç gelmiş, kelleyi almıştı. T.M. I/3249; Y.K.M. I/3239

¹²⁰² Bu söz uzadıkça uzayıp gidiyor ve asıl maksattan uzaklaşıyor. T.M. II/2856; Y.K.M. II/2830

دست بگشاد و کنارانش گرفت [93-1] (39)

Hin-i mülākātda pādişāh envā'-ı vüdd ve iştiyāk-la elin açdı ve tabīb-i ilāhīyi kenārına tutdu, ya'nī (40) 'alā merāsimi 'ādābi't-ṭarīkat mu'ānağa ve muşāfağa idüp

همچو عشق اندر دل و جاناش گرفت [93-2]

Ol gavş-i zamān ve nefes-i raḥmānīyi 'ışk gibi (41) dil ü cānında tutdu, ya'nī 'ışk u muḥabbeti cān u dilinde qarār idüp sırrında pinhān tutdu.

دست و پیشانیش بوسیدن گرفت [94-1]

[43b] (1) Ol tabīb-i ḥāzık ve 'isī-dem-i müşfiḳuñ dest-i mübārek ve cebhe-i bedr-i münirīn būs eyledi. "Girift (گرفت)" tutdu ma'nāsınadur lākin bu maḥalde ma'nā-yı lāzīmisi virildi. (2) Ya'nī muḥabbet-i ḥālişa ile cīd-i irādetin ol pīrūñ dest-i taşarrufuna teslīm eyledi.

وز مقام و راه پرسیدن گرفت [94-2]

Ve maḳām ve rāhından su'āl itmek eyledi, (3) ya'nī eger zebān-ı ḥāl ve eger lisān-ı ḳāl ile ṭarīḳ-ı şuver-i ma'nevīsinden su'āl eyledi.

پرس پرسان می کشیدش تا به صدر [95-1]

Ya'nī niçe su'āl ve niyāz (4) iderek tabīb-i ilāhīyi tā şadra çekdi. Ya'nī pādişāh kendü ihtiyārın ol pīr-i ṭarīkate teslīm-i küllī itmekle aradan çıkup ḥāne-i ḳalbinde ḥükm-i pīri (5) şadr-nişin eyleyüp

گفت گنجی یافتم آخر به صبر [95-2]

"Bilāḥire şabr ile bir kenz-i ilāhī buldum." didi. Ya'nī pādişāh çün ki ḳalbinden ṭarḥ-ı mā-sivā idüp (6) muḥabbet-i ḥudā serā-yı dilde kendü şadrına qarār itdikde pādişāh maḳşūdunu ḳalbinde bulup "Biḥamdillāh te'ālā şabrım berekātında 'āḳıbet-ḥayrliğı (7) olup genc-i bī-bedele vāşıl oldum." didi. Çün ki tabīb-i ilāhiden pādişāha nazār-ı ḥaḳḳānī olduḳda ber-müceb-i ¹²⁰³ لَمْ تَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ḳalbinde nūr-ı (8) hidāyet dıraḥşān oldı ve mürşid-i kāmīl ne idügün bilüp

¹²⁰³ İnşirah 94/1: (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

گفت ای نور حق و دفع حرج [96-1]

Ey Hāḫḫ'uñ nūru ve ḥarecūñ def' i ve her 'asruñ yūsri (9) ki dil-i tīre mānend-i şeb muzlim iken senūñ cemāl-i ferḥunde-fāliñe münevver oldı,

معنى الصبر مفتاح الفرج [96-2]

¹²⁰⁴ Ey derdlü gönüllerūñ devāsı, manṭūḫunuñ ma' nāsı, (10) ey derdlü gönüllerūñ devāsı,

ای لقای تو جواب هر سؤال [97-1]

Ey ṭabīb-i ilāhī! senūñ mülākātūñ ve müşāhade-i zāt-ı sūtūde-şıfātūñ her su'ālūñ cevābıdır,

مشکل از تو حل شود بی قیل و قال [97-2] (11)

Müşkil senden ḥall olur bī-ḳīl u ḳāl, zīrā ki

ترجمانی هر چه ما را در دل است [98-1]

Bizüm ḳalbimizde her ne vardur tercümānısın, (12) ya' nī ḥāṭırda olan cümle efkārımız ve müşkilātımız bizüm lisānımıza şudūr itmezden muḳaddem sen keşf idüp eger ḥālen ve eger ḳālen beyān buyurmağla (13) ḳāl ile su'āl ve ḥall olacaḫ bir işkāl daḫı ḳalmamışdır. Biḥamdillāh te' ālā ki

دست گیری هر که پایش در گل است [98-2]

Her kimūñ ki ayağı balçıkdadur (14) anuñ destgīri ve feryād-resisin.

Ey sālik-i şādıḫ ve gerçekden ṭālib! Ḥāzret-i Mevlānā ḳaddasallāhu sırrehu'l-esnā bu ebyāt-ı şerīfede mürşid-i kāmilūñ (15) evşāf-ı 'aliyyesin kemāl-i keşf ile izāḫ idüp az ve çok fehm u idrāki olanlara ke'ş-şemsü fī vasaṭi'n-nehār 'ıyān buyurmışlardır. Ya' nī ey ṭālib-i (16) şādıḫ! Eger mürşid-i kāmilden nişān isterseñ pādīşāh ṭabīb-i ilāhīye ḥīn-i mülākātında eyledügi tezarru' ve niyāzından hissemend olup mülāḫaza (17) ḳıl ki mürş-i kāmil ma' nā-yı ¹²⁰⁵ الصبر مفتاح الفرج ve nūr-ı Hāḫ ve def' -i ḥarac olmağla cemāl-i bā-kemāli bī-ḳīl u ḳāl ḥallāl-i cemi' -i işkāl olup ḫulūş-ı ḳalble (18) ḫāk-i pāyine rū-māl iden mir'āt-ı ḳalbden kedūrāt-ı mā-sivā zāyil olmağın pā-yı himmet çirk-i ṭabī' atden müberrā ve mu' arrā olduḫda lā aşlen (19) ve lā re'sen şekk

¹²⁰⁴ Sabır kurtuluşun anahtarıdır. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 21, nr. 1590)

¹²⁰⁵ Sabır kurtuluşun anahtarıdır. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 21, nr. 1590)

ü gümān kalmıyup eger ḥafī ve eger celī kılbede merkūz olan cümle eşyāya anuñ nūru pertevi tercemān ve ba‘d ez ān ṭalibūñ ziyā’-i ḥayātı (20) ol nūruñ pertevi ile lāmī‘ olup ve ansız cihān gözine teng olmağla ol ma‘nādan daḥı ḥaber virüp buyururlar ki

[99-1] مرحبا يا مجتبی یا مرتضى

(21) Merḥabā maşdar-ı mīmīdir, dördüncü ve beşinci bābdan daḥı gelür ve ruḥb ḥatm-i rā ile si‘at ma‘nāsınadır, na‘tı riḥāb gelür ve raḥb fetḥ-i rā ile (22) riḥābe mişillüdüdür ki vāsī‘ ma‘nāsınadır ve riḥābenüñ na‘tı raḥīb gelür, cā-yı vesī‘ ma‘nāsına ve merḥīb ism-i mekān daḥı olur cā-yı vesī‘ ma‘nāsına (23) ve maşdar-ı mīmī olduğda vūs‘at ile gelmek ve merḥāben bike dinilse saña vūs‘at olsun dimek olur. Elḥāşıl merḥāben mevşūf olmağ i‘tibārıyla (24) mef‘ül-i muṭlağdur ve taḳdīr-i kelām eteytü ityānen merḥabā dimek olur. Ve müctebā ifti‘āl bābindan ism-i mef‘ül olup güzīde ve muḥtār ma‘nāsınadır (25) ve murtezā daḥı bāb-ı mezbūrdan ism-i mef‘ül olup pesendīde ma‘nāsınadır. Ḥāşıl-i ma‘nī vūs‘at ile ve şafā ve inşirāḥ geldiñ. Ey mürşid-i kāmīl! (26) Ber-müceb-i ¹²⁰⁶ وَأَنَا الْحَزِينُ beyne’l-‘ibād Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ güzīde ve muḥtārısın ve her ḥālūñ pesendīde ve aḥlāğ ve şıfāt-ı Ḥaḳ ile (27) ārāste ve maḥāsın-i ef‘āl ile pīrāste bir genc-i nihānsın, sāye-i sa‘ādetüñ üzerimizden dūr olmasun ki

[99-2] إن تغب جاء القضاء ضاق الفضا

(28) Eger sen gāyib olursañ ḳazā geldi ve fezā-yı vesī‘ ve deşt-i ferāḥ dīğ ve teng oldu. “Cezā’-i” şartuñ şīğā-i māzī ile irādı (29) taḥaḳḳuğ-ı vuḳū‘ içündür ve “in” ve “iz” şart-ı istiḳbāl içündür. Lākin aşıl “in” vuḳū‘-ı şarta ‘adem-i cezm ve aşıl “iz” cezmdür. Felizālike vuḳū‘-ı nādirüñ (30) mevki‘inde “in” getürilüp ve lafz-ı māzī gālīben “iz” ile getirilür. Ya‘nī ey ṭabīb-i ilāhī! Hezār u şad hezār şükr ü şenā-yı bī-şümār ki senüñ nazar-ı (31) iksīr-te’şīrüñ nüḥās-ı beşeriyet ve miss-i ḥayvāniyyetimizi zer-i ḥāliş mişāl pūte-i ‘ışğda ḳāl ve melekıyyete tebdil ile nīk-ḥişāl ve muḍğā-i mükeddereyi (32) eşi‘a-i nūr-ı zi’l-celāl ile mir’āt-ı mücellā-yı cemāl idüp ¹²⁰⁷ ما وسعنى ارضى و لا سمائى ولكن يسعنى قلب عبدى المومن التقى (33) müşāhede itdirdüñ. Elṭāf-ı seniyye-i bī-gāye ve a‘ṭāf-ı himem-i ‘aliyye-i ma-lā-nihāyeñizden tazarru‘ ve

¹²⁰⁶ Tâ-Hâ 20/13: “Ben seni (peygamber olarak) seçtim...”

¹²⁰⁷ Beni ne yeryüzüm ne gökyüzüm içine alabildi. Fakat beni takva sahibi mü’min kulumun kalbi içine aldı. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 99, nr. 1884)

temennā olunur ki bahş ve ‘atā buyurulan pertev-i (34) nūr-ı muḥabbet-i ḥudā ḳalb-i rahbü'l-fezādan ğāyib ve eḳall olmıya, gerçi vuḳū‘-i şartā cezm yoḳdur meger ba‘zı ḥucub ve ḳuyūd-ı beşeriyye ‘arız olmağla (35) nūr-ı āfītāb-serīretüñ ṭal‘ati arāzī-i muḳaddese-i ḳalbe şa‘şa‘a-bār olmıyup küsūf ile mer‘ī olursa bilā şekkin ve reybin ḳazā’-i nāgehānī (36) olup fezā-yı vesī‘-i ḳalb mükedder ve teng olmaḳ muḳarrerdür. Ez *Cevherü’z-zāt-ı ‘Atṭār*:

نه اندر دست عشاق است آن ماه

که رخ را می نماید گاه و بی گاه

(37) کسی کاندر سلوک راه باشد

یقین از ماه خود آگاه باشد

کسی کان ماه دید اندر دل و جان

یقین دریافت ره [بر] در دل و جان

(38) دمی غائب مشو از پردهی دل

که ناگه بینی آن گم کردهی دل

چو بردار از رخ من پرده خورشید

که مر ذرات را او نور جاوید

(39) کند در خود کشد چون قطره دریا

کند اسرارها او را هویدا

دلا خورشید جان از دست مگذار

دما دم سوی روی او نظر دار¹²⁰⁸

(40) neşr: İmdi Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālādan tevfiḳ ve hidāyet ve cenāb-ı pīr-ı hüdādan himmet ve ‘ināyet recā ederiz ki nūr-ı āfītāb-ı tecellīden bir ān ḥālī (41) olmıyavuz zīrā merdān-ı Ḥudā’nuñ vüçūd-ı şerīfleri eger zāhiren ve eger bāṭinen her ḳanḳı yerden ğāyib olursa ol ḳavme nüzül-i belā muḥaḳḳaḳdur, nitekim enbiyā’-i ‘izām [44a] (1) ‘aleyhimü’s-selām mādām ki ḳavmi içinde ola Ḥaḳ sübhānehu ve

¹²⁰⁸ Ara sıra kendini gösteren o ay, aşıkların elinde bulunmamaktadır. Seyr ü süluk yolunda olan kesinlikle kendi ayından haberdardır. O ayı kendi canında ve gönlünde gören, canına ve gönlüne kesin bir rehber ve önder buldu. Gönlün kaybettiğini görmek istiyorsan gönül perdesinden bir an bile gafil olma. Zerrelere kalıcı ışığı olan güneş perdenin arkasından çıkınca, damla denizi kendi içine çeker ve sırları aşikar eder. Ey gönül, can güneşini elden bırakma ve her an ona bak.

te‘ālā ol kavme inzāl-i belā itmez ve hīn-i nüzül-ı belādan evvel enbiyāsına vahy idüp ve hazret-i (2) Cebrā’il gelüp hicret ile tebliğ-i risālet itmekle kavmi içinden yā fi‘len veyāhūd hālen hürüc idüp ba‘dehu Hāk tebārek ve te‘ālā ol kavme şifāt-i celāl (3) ve kahr ile tecellī idüp münkirīn ve kāfirīni helāk itmişdür. Kemā kıle te‘ālā: وَمَا عِلْمَاءُ أُمَّتِي كَانِيَاءَ ve العلماء ورثة الانبياء¹²¹⁰ İmdi (4) كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ¹²⁰⁹ ve dahı انا من نور الله والاولياء من نوري¹²¹² ve dahı بنی اسرائیل¹²¹¹ ‘ulemā ve vereşe-i enbiyā ve burc-i āfitāb-ı haqīkat-ı Muştafā ‘aleyhim min şalevātullāhi’l-evfā evliyā-i aşfiyā olmağla rencide-hātır olup (6) her kankı diyārdan naql-i raht itseler ol diyāra belā işābet idüp kavmi helāk olurlar. Meşelā Sulţānü’l-‘ulemā Bahā’-i Veled kıddise sırruhu’l-emced (7) H‘ārızim’den naql idüp ve Mecdüddīn-i Bağdādī birkaç müfsidüñ igvāsıyla āb-ı Dicle’ye endāhte ve bi-ğayr-i haqqın katl olunduğdan şoñra Çengizhān (8) āteş-perest iken min ‘indallāh Muhammed H‘ārızim-şāh üzerine musallağ olmağla tāt u tahtın gāret ve kendüsin tevābi‘iyle katl ve mülkün hasāret (9) idüp yigirmi dōrt kere yüzbiñden ziyāde ādem tu‘ma-i şimşir ve hedef-i tīr oldılar, tafşilin isteyen kütüb-i tevārihe nazār itsün. İmdi (10) mādām ki enbiyā ve evliyā kavmi içinde olduğça kavmüñ haţāyāsı dahı olsa Hāk sübhānehu ve te‘ālā enbiyā ve evliyāsı hürmetine helāk kılmaz ve ol diyārı (11) harāb itmez, nitekim hadīs-i kıdsī bu ma‘nāyı mübeyyindir: Kıle Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem: Kıālallāhu te‘ālā:

اذ كان الاشتغال بى غالباً (12) على عبدى جعلت همّه و لذته فى ذكرى عشقنى و عشقته رفعت الحجاب فيما بينى و بينه لا يسهو اذا سهى الناس كلامهم كلام الانبياء اولئك (13) الابدال حقا اولئك الذين ان اردت لاهل الارض عقوبة او عذابا ذكرتهم فيه فصرفته عنهم¹²¹³

Li-muharririhı:

Ƙankı yirde sırr-ı ‘ışk itse Ƙarār

(14) Rüz u şeb revnağ bulıser ol diyār

¹²⁰⁹ Enfāl 8/33: Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildi.

¹²¹⁰ Âlimler peygamberlerin varisleridir. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 172, nr. 512)

¹²¹¹ Ümmetimin alimleri, İsrailoğullarının nebileri gibidir. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 64, nr. 1744)

¹²¹² Ben Allah’ın nurundanım ve evliya da benim nurumdandır.

¹²¹³ Eğer kulumun benimle olan meşguliyeti diğēr meşguliyetlerine galebe çalarsa onun dert ve lezzetini benim zikrimde kılarım. Bana aşk olur ben de ona aşk duyarım aramızdaki örtüyü kaldırırm, insanlar hata etse de o etmez, onların kelamı enbiya kelamıdır. Gerçekten iyiliğe karşı dünyayı değışenler onlardır. O kimselerdir ki her yeryüzü ehline azap edeceğim zaman onları hatırlarım da azabı insanlardan uzak tutarım.

Kim iderse evliyâyı ihtikâr
‘Ākıbet anlara düzaḥdur qarār

Raḥmet-i Ḥaḳ ister iseñ ey püser
(15) Evliyâyâ egri baḳma zînhâr.

neşr: Pes pâdişâh-ı ‘âlem-penâh daḳı zâhiren ve bâḫinen ve şüreten ve
ma‘nen ‘ârif-i vâkıf olmaḳla ṭabîb-i ilâhiye niyâz idüp

أنت مولی القوم من لا یشتهی [100-1] (16)

Ey şâh-ı kişver-i dil! Sen ḳavmüñ senedi ve evliyâ’-i aşfiyânuñ seyyidi ve
ber-müceb-i ¹²¹⁴ سیّد القوم خادمهم (17) her ṭâlibi derekât-ı esfel-i ṭabî‘ atden medâric-i evcât-ı
‘âliyat-ı melekûta ta‘ric itmek ḫidmetiyle me‘mürsın, pes böyle iken şol kimesne ki
seni (18) ârizü itmeye

قد ردی کلا لئن لم ینتهی [100-2]

Taḫḳîḳ u taḫḳîḳ ol bî-devlet varṭa-i helâkdadur. Ḥaḳḳâ böyledür, eger şıfat-ı
mezbûre-i rediyyeden fâriḡ (19) ve müntehî ve buḡz ve ‘adâvetden berî olmazsa
müstehlekdir. yentehîde olan yâ’-i mektûbe li-ecli’l-ḳâfiyedür. Ḳâle ‘Alî bin Ebî
ṭâlib kerremallâhe vechehu:

مضى الدهر والایام والذنب حاصل (20)

و انت بما تهوى من الحق غافل ¹²¹⁵

Pes pâdişâh ṭabîb-i ilâhiye gâh zebân-ı ḫâl ve gâh lisân-ı ḳâl ile (21) envâ’-ı
tażarru‘ ve intihâl idüp

چون گذشت از مجلس و خوان کرم [101-1]

Çün ki ol meclis-i ḫ’ân-ı kerem geçdi,

دست او بگرفت و برد اندر حرم [101-2]

Pâdişâh (22) ṭabîb-i ilâhînuñ elin ṭutdı ve ḫaremi içine iletđi.

بردن پادشاه آن طیب را بر سر بیمار تا حال او را ببیند

¹²¹⁴ Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir. (Câmiu’s-Saḡîr, s. 292 nr. 4751)

¹²¹⁵ Günler geçti felek döndü günahlar birikti, sen Hak’tan gafil olup heveslere uydun.

Pādişāh ṭabīb-i ilāhīyi (23) ḥastanuñ başı ucuna iletmesin beyān ider tā kim ḥasta ḥālını göre ve marazımı bilüp ‘ilāc ide deyü,

[102-1] قصه ی رنجور و رنجوری بخواند

Ḥastanuñ (24) ve ḥastalıḡuñ kışşasını ṭabībe okudu, ya‘nī şāh-rāhda görüp alduḡı kenīzek rencūr olup ve berā-yı mu‘ālece eṭṭibā-yı bī-mahāretlere mūrāca‘at (25) idüp zararadan ḡayrisi müşāhede olunmaduḡun taḡrīr eyledi.

[102-2] بعد از آن در پیش رنجورش نشانند

Andan şoñra ṭabīb-i ‘İsī-demi ḥastanuñ önünde (26) oturdu ve ḥazret-i ‘Alī’nün bu ebyāt-ı şerīfesin biñ āh ile okudu: Şi‘r:

فرغت الى الخلايق مستغيثاً

ولم ار في الخلايق من محبتي (27)

انت تحبيب من يدعوك ربّي

و تكشف ضررّ عبدٍ يا حبيبي

و دایى باطن ولدیک طبّ

و من لی مثل طبّک یا طیبی¹²¹⁶ (28)

Neşr: Pes ṭabīb-i ilāhī ḡānūn-ı ḥikmet muḡtezāsınca

[103-1] رنگ رو و نبض و قاروره بدید

Kenīzekūñ reng-i rūyini (29) ve nabız ve ḡārūresini gördi,

[103-2] هم علامات و هم اسبابش شنید

Hem ‘alāmāt ve esbābını işitdi, ya‘nī ḥastadan emrāza müte‘allıḡ ba‘zı ‘alāmāt (30) ve esbāb su’āl idüp taḡrīrini diñledi. Ve *Esbāb ve ‘Alāmāt* ile müsem mā fenn-i ṭıbbda nabız ve ḡārūre beyānında bir kitāb vardır aña daḡı ihām (31) münāsibdür. Pes ṭabīb-i ilāhī fi’l-ḡāl teşḡiş-i maraz itmekle,

[104] گفت هر دارو که ایشان کرده اند

آن عمارت نیست ویران کرده اند

¹²¹⁶ Yaratılanlara yardım talebiyle gittim de onların içerisinde muhabbetimden pay alacak kimse görmedim. Sen sana dua edeni seversin ey rabbim, ey sevgili kulunun güçlüğünü giderirsin sen. Hastalığım gizlidir sendedir şifa, sendeki şifa gibi kim şifa verebilir ey tabibim?

Didi ki: (32) “Her dārū ve ‘ilāc ki eṭibbā’-i sâbıka eylemişlerdür, ol ‘imâret degildür belki vîrân eylemişlerdür. Zîrâ cāhilâne cünbüş ve ġāfilâne kûşîş idüp ‘ilāc idelim (33) dir iken ḥarāb eylemişler.” anuñ-çün ki

[105-1] بی خبر بودند از حال درون

Derün ḥālinden bî-ḥaber idiler felihāzā bedene ‘ilāc idüp derd-i derün-ı şūrîde-ḥāl (34) ve ‘āşık-ı sūzende-bāldan cāhil imişler,

[105-2] أستعید الله مما یفترون

Allāh’a şıġınuram şol şeylerden ki ol ṭabībler iftirā iderler.

Ey ‘āşık-ı (35) şādık ve ṭālib-i ṭabīb-i ‘îsî-dem-i müşfik! Mücerred ‘ilm-i zāhir ile iddi‘ā’-i ṭabābet idenler ve tekmîl-i ṭarîkat itmeyüp bi-iznillāh da‘vet-i ṭālibîn için (36) ḥāşşeten meb‘ûş olmıyup teşeyyüh ve da‘vā-yı riyāset ve irşād idenlerüñ mu‘ālecesi ṭaşradan olmaġla ancak bedene te‘alluk idüp derūna te‘şîri yoġdur. (37) Ammā ‘acebdür ki aḥvāl-i ḳulūbe şu‘ûrları yoġ-iken ḥubben li’r-riyāset iddi‘ā-yı ḥazākat ile kenîzek-i nefsi marîzanuñ başına muşîbet getürüp her ‘ilācları bir ‘ilāca (38) daġı muḥtāc olur.

İlāhî, seyyidî ve senedî! O maḳûle zālîm ve müfterîlerüñ iftirāsından saña şıġınuram, zîrâ anlar hem kendü nefsi ve hem sâyir-i nüfûsa iftirā iderler. (39) Kendü nefslere iftirā itdükleri budur ki nâkışu’l-ḥāl oldukların bilürken biz vāşıl-ı Ḥaġġız ve müşîl-i Ḥaġġ olan ṭarîki görmüşüz, Ka‘be-i vişāle irmişüz, (40) müteveccih-i ḥacc-i ma‘nevîlerüñ delîlleriüz ve emrâz-ı ḳulūbuñ ṭabīb-i ḥazıḳlarıuz deyü ‘ıyāzen billāh kendü nefslere iftirā iderler ve hem teşḫîş-i marâz-ı nefsi (41) itmemiş iken taşavvurât-ı fāsîde ve taḥmînât-ı kāsîde ile dürlü dürlü emrâz-ı muḥtelife-i ġayr-i vāḳi‘e isnād ve iftirā idüp hem ḍāll ve hem muḍill olurlar. [44b] (1) Pes ṭabīb-i İlāhî,

[106-1] دید رنج و کشف شد بر وی نهفت

Kenîzeküñ rencin gördü ve derünunda muḥtefi olan sırrı aña keşf eyledi.

[106-2] لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت

(2) Lâkin ḥıfz-ı esrâr idüp kenîzeküñ ḥālîni pâdişāha dimedi. Zîrâ ṭabīb-i ḥazıḳ olmaġla ādâb-ı ḥazākatı icrâ eyledi, zîrâ ki

رنجش از صفرا و از سودا نبود [107-1]

(3) Ol cāriyenüñ renci şafrādan ve sevdādan degil idi. Ya‘nī emrāz-ı cismāniyye ahlāt didikleri dem u balğam u şafrā vü sevdānuñ birbirinden intikāş (4) ve izdiyād ve keyfiyyāt-ı mute‘affinesinden hāşıl olur, pes kenīzekde olan ahlāt, mu‘tedile olmağla marāz-ı cismānī olmaduğı muqarrar olup ahlāk-ı rediyye (5) ve şifāt-ı zemīme belki te‘alluğ-ı kevneynden neş‘et eyleyen emrāz-ı nefsanīyye idügi keşf ve ‘ıyān oldı. Pes emrāz-ı nefsanīyye nice fark u temyīz olunur (6) dinilürse aña dīde-i fu‘ād ve şemm-i dimāğ-ı nihād gerekdür. Meşelen:

بوی هر هیزم پدید آید ز دود [107-2]

Ya‘nī ber-mūceb-i¹²¹⁷ کل انا یترشح بما فيه her hīzem ve haṭabuñ rāyīhası (7) duḥānından meşāma gelüp cinsi andan zāhir olur. Pes insānuñ nuṭqu daḥı düde-i hīzem meşābesinde olup güft ü gūya āğāz itdikde meşām-ı cānları olana (8) derūnunda olan aḥvālūñ rāyīhası irişür. Pes ṭabīb-i ilāhī daḥı

دید از زاریش کو زار دل است [108-1]

Kenīzeküñ zārī ve nālesinden gördü kim göñlü ḥastadur,

تن خوش است و او گرفتار دل است [108-2] (9)

Teni ḥoşdur ve o göñül giriftārıdur.

İmdi ey ṭālib-i şādıq! Ma‘lum oldı ki ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu pādīşāh (10) hikāyesini bi-ṭarīḳi‘t-temsīl irād idüp pādīşāhdan murād-ı şerīfleri ḳalb ve cāriyeden nefsdır. Ve ḳalb re‘īs-i a‘zā olmağla ḥazret-i Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu (11) ‘aleyhi ve sellem إِنْ فِي جَسَدِ بَنِي آدَمَ لِمَضْغَةٍ إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ¹²¹⁸ deyü buyurmışlar. Pes nefsi emmāre (12) ki kenīzek andan müste‘ārdur, iştigāl-i lezzāt-ı dūnyeviyye ve ibtilā-yı shevāt-ı nefsanīyyeden bir dem āzād degildür. Rūḥ ise nefse ḳayd olmağla vaṭan-ı (13) aşlīsın zikr itdikce āh idüp ḥalāşlıḳ recā ider. Pes,

عاشقی پیداست از زاری دل [109-1]

¹²¹⁷ Sufi atasözü: Testi içindekini sızdırır.

¹²¹⁸ Ademoğlunun bedeninde öyle bir et parçası vardır ki eğer o düzelirse tüm beden düzelir eğer o bozulursa tüm beden bozulur, o kalpten başkası değildir.

‘Āşıklık gönül zārîsinden zāhirdir, şî‘r:

(14) أَيْحَسِبُ الصَّبَّ أَنْ الْحَبَّ مِنْكُمْ

ما بين منسجم منه ومضطرم

فكيف تنكر حبًا بعد ما شهدت

به عليك عدول الدَّمع والسَّقم¹²¹⁹

(15) Āh kim,

[109-2] نیست بیماری چو بیماری دل

Dil bīmārlığı gibi hastelik yokdur, zīrā ‘ayūn-ı nāsdan mestürdur.

[110-1] علت عاشق ز علتها جداست

(16) ‘İllet-i ‘āşık cümle ‘illetlerden cüdādur, ‘illet-i zāhireye ba‘zı dārū devādur, derd-i ‘ışkuñ devāsı yine derd ü belādur. Li-muħarririhi:

Şular kim ‘ayn-ı derd olmuş dilemez derdine dermān

(17) Ne bilsün derdi olmayan buña derd olduğın dermān

[110-2] عشق اصطربلاب اسرار خداست

Li-muħarririhi:

‘İşkdur uşurlāb-ı esrār-ı Ĥudā

‘İşkdur mīzān-ı ‘adl-i Zū’l-‘atā

(18) Ma‘lūm ola ki uşurlābı ba‘zılar hemzenüñ zammı ve ĥarf-i şāduñ sükūnuyla zabt idüp, lākin mūneccimīn bi’l-ittifāķ fetħ-i hemze ve ĥarf-i sīn ile uşurlāb (19) zabt itmişlerdür ve vech-i tesmiyede iħtilāf olunup ba‘zıları ism-i mürekkebdür, zīrā lafz-ı lāb esmā’-i āfitābdandur, pes şemsüñ ve nücümüñ irtifā‘ ve inħifāzı (20) ma‘lūm olmağıçün sūtūr ve ĥuṭūṭ ile mü’ellef bir ālet taşnīf olunmağla uşurlāb tesmiye olunup sūtūr-ı āfitāb ma‘nāsınadur dimişlerdür ve ba‘zılar daħı (21) aħvāl-i nücüm anda münkeşife olduğıçün sitāre-tābdan mu‘arredür dimişler. Ba‘zılar daħı “Lāb” İdrīs-i Nebī ‘aleyhisselām oğlunuñ ismidür, ālet-i mezkūreyi

¹²¹⁹ Yanıp tutuşan kalp ve akan gözyaşı karşısında âşık sevginin gizli kalacağını mı sanır? O, senin üzerinde gözyaşı ve hastalık izleri gördükten sonra sevgiyi nasıl inkar ediyorsun?

(22) ol te'lif itmekle İdrīs 'aleyhisselām görüp ¹²²⁰من صنع هذه الاسطر؟ deyü su'âl buyurduğda “Oğluñuz Lāb te'lif eyledi.” didiler, aña binā'en lafz-ı (23) üstur ism-i lāb'a muzāf kılnup üsturlāb dimekle ma'rūf oldu. ba' dehu keşret-i isti'māl ile 'alim kılnup keşre-i izāfet ıskāt olundu dimişler. (24) Ammā ba'zılar dağı taḥkīk itmişler ki vech-i tesmiyede olunan rivāyet-i mezbūre bī-vechdür, ḥattā 'ahd-i İdrīs 'aleyhisselāmdan sinin-i keşire te'ākubundan şoñra ālet-i (25) mezbūreyi ḥukemā'-i müte'aḥḥirinden birisi ibtidā küriyyü's-şekl taşnif idüp ba' dehu ḥukemā ālet-i mezbūreyi isti'māl itdiler ve ba' de zamānin ālet-i mezbūre ḥukemādan (26) birinüñ elinden zemīne düşüp süvār olduğu merkebi ayağıyla başup musatṭaḥ olmağla saṭḥi ḥālinde dağı mümkinü'l-isti'māl olduğın bilüp min ba'd (27) rub'-i dāyire idüp vech-i mezkūr üzre isti'māl olunur dimişler.

Ma'lüm ola ki fenn-i aḥkām-ı nücūmda rüz-ı şenbe Zühāl'e ve yek-şenbe Āfitāb'a ve dü-şenbe (28) Kamer'e ve se-şenbe Mirriḥ'e ve çahār-şenbe 'Uṭārid'e ve penc-şenbe Müşteri'ye ve āzīne Zühre'ye müte'allikdür ve münāsebet-i Kamer sefere ve Mirriḥ faşd ve ḥacāmete ve 'Uṭārid (29) müshil içmege ve ba'zı dārūlar isti'māline ve Müşteri ḥācet dilemege ve erbāb-ı muḥsim-i erzākdan murādāt istemege ve Zühre tezvīc ve 'irs ve cem'iyet-i merdān u zenān (30) için musellemdür dimişler. Ve ḥukm-i mezbūr fenn-i nücūmda zāhir degildür ve güyiyā yevmi's-sebt şayd için mebnīdür. Aña binā'en ki İbn-i 'Abbās ve mücāhid raḍiyallāhu 'anhümā (31) rivāyet buyururlar ki ḥazret-i Mūsā 'aleyhisselām zamānında ṭayife-i Yehūd ta'zīm-i yevmi'l-cum'a ile me'mūr olup lākin cehūd-ı 'anūd cum'ayı terk idüp yevme's-sebti (32) ihtiyār itdükleriçün Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā anları mübtelā kılnup yevmi's-sebtde şaydı ḥarām eyledi. Pes yevmi's-sebt geldikce māhiler deryā yüzüne çıḳup Sıbtīlerüñ (33) nazarında dururlardı ve yevmi's-sebt munḳaḍi olduğda ḡāyib olup sebt-i muḳbile degin zāhir olmazlar idi. Bilāḥire Sıbtıyān ḥīleye sālīk olup ve leb-i deryāda (34) ḥaḳlar ḳazup māhileri şayd için şur'a ve āb-gir ve şebekeler düzüp māhiler içine girdikde giriftār-ı dām olup yevmi's-sebt giçdikden şoñra şayd (35) iderler idi. Felizālik Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā ol ḥīle-kārları cibelletlerinde merküz olan şekl-i maymūna şüreten ve ma'nen meşḥ eyledi ve ādemü'l-evliyā imām 'Alī (36) el-Mürtezā kerremallāhu vecchü'l-aẓḥā buyurular ki: Şi'r:

¹²²⁰ Bu “ustur”u kim yaptı?

لنعم اليوم يوم السبت حقًا

لصيد إن أردت بلا امتراء

وفي الأحد البناء لأن فيه

تبدى الله في خلق السماء

وفي الأثنين إن سافرت فيه (37)

ستظفر بالنجاح وبالثناء

ومن يرد الحجامة في الثلاثاء

ففي ساعتها حرق الدماء

وإن شربت امرؤ يومًا دواء

فنعم اليوم يوم الأربعاء (38)

وفي يوم الخميس قضاء حاج

ففيه الله يأذن بالدعاء

وفي الجمعات تزويج وعرس

ولذات الرجال مع النساء

وهذا العلم لم يعلمه إلا (39)

نبي أو وصي الأنبياء¹²²¹

Neşr: Pes hâzret-i vaşiyî-i nebî İmâm ‘Alî kerremallâhe vechehu münâsebet-i eyyâm-ı üsbü‘u beyân buyurduğdan şoñra (40) bu ‘ilm-i şerîfî enbiyâ veyâhud vaşiyî-i enbiyâdan ğayrisi bilmez deyü buyurdular.

İmdi ma‘lûm ola ki haķâyıķ-ı nücûma haķîķatde enbiyâ vârişleri olan aşfiyâ (41) vâķıflardur ve hûkemâ‘-i ķudemâ işrâķîler olup ba‘zıları enbiyâ ve ba‘zıları evliyâ olmağla aķsâm-ı hikmeti vaħy ve ilhâm ile buyururlar idi, hattâ aħķâm-ı nücûm [45a] (1) ve tılsimât ve tıbb hâzret-i İdrîs-i Nebî ‘aleyhisselâma nisbet olunup

¹²²¹ Bugün cumartesiye hakkıyla bilelim, istersen bunda avlan çekinme. Pazar günü ise bina günüdür zira, onda başladı yaratmaya göğü Allah teala. Sefere çıkarsan Pazartesi olsun, erişirsin istediğine ve muhtaç olmazsın. Hacamat isteyen yaptırısın salıda, zira kan o gün ateşlenir. Eğer bir kimse içecekse ilaç, ne güzel gün ona Çarşamba. Perşembe haccın kazasıdır, onda Allah duaya çağırır. Cumadır evlendirme ve düğün, o gündüz kadın erkeğin hazzı. Bu ilmi bilmez nebiden vasiden ya da evliyadan başkası.

luḳmān-ı ḥakīm anlarıñ şāgirdi ve Fīṣāğoraş Süleymān ‘aleyhisselāmuñ tilmīzi idiler. (2) Ve beyne’l-ḥukemā Ağāşādīmūn Şeyṣ-i nebī ve Hermesü’l-herānese İdrīs-i nebī ‘aleyhime’s-selāma dirler. Ammā Dāvūd-ı Kayşerī *Fuṣūş Şerhi*’nde faşş-ı Şīşiyye’de (3) Hermesü’l-herānese İdrīs’e ve Ağāşādīmūn Şīş’e ıtlāk olunduğunda bi-ḥasebi’t-tevārīḥ nazar vardır deyü ‘Abdü’r-rezzāk Qāşānī’nüñ qavlini redd (4) eylemişdür. Ve Aristō ḥukemā’-i İşrākıyyi’nüñ ḥātemi olan Eflātūn-ı İlāhi’nüñ şāgirdi olup Filḳūs oğlu İskender-i Zü’l-ḳarneyne vezir olmağla (5) tarīḳ-ı nazarı ihtiyār idüp tedvīn-i ḥikmet itmekle Aristoya mu‘allim-i evvel didiler ve ḥukemā anuñ rikābında gidüp istifāde itmekle anlara Meşşā’in dirler. (6) Ve ba‘de’l-Aristō ḥikmet taḥrīf olunup ve a‘zam-ı esbāb-ı taḥrīf naql-i kütüb-i ḥikemiyye olmuşdur dirler. Zīrā Aristō ḥikmeti lisān-ı Yūnān’da tedvīn (7) idüp ba‘dehu lügat-ı ‘Arab’a naql olundu. Ve müte’ahḥirinden Ebū Naşr Fārābī fenn-i ḥikmetde teşānīf-i keşire idüp erba‘ine ve şelāşe mi’e tāriḥinde vefāt (8) eyledi. ve Fārāb diyār-ı Türkistān’dan bir mevzi‘üñ ismidür. Ve Ebū ‘Alī Ḥüseyn bin ‘Abdullāh bin Sīnā sene seb‘ine ve şelāşe mi’e tāriḥinde şehr-i (9) Şafer’de Vilāyet-i Buḥārā’da mutevellid ve shevāt ve lezzāt-ı nefse tābi‘ oldı. İbtidā İbn-i Sīnā Nūḥ bin Mansūr-ı Sāmānī’ye mülāzim olup anuñ (10) ḥāfız-ı kütüblüğün iltimās eyledi ve kütüb-i mezbūreden envā‘-ı fevāyid-i ḥikemiyye iktisāb idüp bilāḥire kütüb-ḥāneye āteş düşüp taşānīf ve te’lifāt-ı (11) Ebū Naşr iḥrāk bi’n-nār oldı. Ve kütüb-i mezbūrenüñ iḥrākında Ebū ‘Alī’yi müttehem itdiler ve Sāmāniyān bī-sāmān ve yebāb ve devletleri münḳazī (12) ve ḥarāb olduḳda Sulṫān Maḥmūd Ebū ‘Alī Sīnā’yı ḳatle ḳaşd itmekle Hemedān’a firār idüp Şemsüddevele Ebū ‘Alī Sīnā’yı kendüye vezir idinüp (13) Şemsüddevele daḫı vefāt itdikden soñra mülk-i ışfahān olan ‘Alāüddevele’ye istinād eyledi. Ve İmām Yāfi‘i *Tāriḥi*’nde buyurular ki Ebū ‘Alī (14) āḫir-i ‘ömründe Ḳur’ān-ı ‘azīmi ḥıfz eyledi ve sene şemāne ve ‘ısrīn ve erba‘e mi’e Ramazānü’l-mübārekinde vefāt eyledi. Ve Şeyḫ Şehābüddīn ‘Ömer (15) Sühreverdī ḳuddise sırruhunuñ ḥāher-zādesi olan Şeyḫ Şehābüddīn Ebu’l-Feth Yahyā-yı Maḳtül, Ḥikmet-i İşrākıyye’yi iḫyā idüp şāhib-i riyaḳat (16) ve ḳalender-meşreb ve ehl-i seyāḥatden idi. Ḥaleb’e geldikde Melik bin Tāhir bin Melik Şalāḥuddīn aña i‘tiḳād-ı küllī idüp fuḳahā Melik Şalāḥuddīn’e (17) mektüb yazup “Şehābüddīn ifsād-ı dīn itmek ister,” deyü i‘lām itmekle sene sitte ve şemānīne ve ḥamse mi’e tāriḥinde Şehābüddīn’i ḳatıl itdiler. (18) Şehābüddīn evān-ı ḳatilde otuz altı veyāḥud otuz sekiz ve ba‘zılar elli yaşında idi dimişler. Ve

Telvīhāt'da Şehābüddīn naql ider ki (19) Aristo'yu vāqa' amda gördüm ki Eflāṭūn'a medḥ ü şenā ider, ben daḥı Aristo'ya su'āl eyledüm ki "Felāsife-i İslām'dan 'acabā bir kimesne mertebe-i Eflāṭūn'a (20) vāşıl oldılar mı?" Aristo cevāb virdi ki "Ne Eflāṭūn mertebesine ve ne andan ğayrılar mertebesine hezār mertebeden bir mertebeye vāşıl olmadılar." (21) Pes ben daḥı ba'zı bildüğüm ḥukemāyı 'add eyledim, hiç birine mültefit olmadı. Pes Ebū Yezīd-i Bisṭāmī ve Ebū Muḥammed Sehl ibn 'Abdullāh Tüsterī (22) ve bunların emşālī kibārī 'ale'l-esāmī zıkr eyledüğümde şād u ḥurrem olup cevāb virdi ki bu zıkr ittiklerūñ ḥukemā'-i ilāhiyyedür ve 'ulūm-ı resmiyyeden (23) 'ilm-i ḥuzūri-i ittişālī-i şuhūdiye resīde olup 'alāyık-ı heyūlā ile meşğul degillerdür ve anların cünbüşü bizüm cünbüşümüz ve kelimātı bizüm kelimātımız (24) olduğu maḳāmdandır ve girü *Telvīhāt*'da mezkūrdur ki لا يكون الانسان من الحكماء مالم يحصل له ملكة خلع البدن فلا يلتفت الى هولاء المتشبهه (25) بالفلاسفة هولاء القوم و ان فضلوا او دققوا ما اطلعوا ve buñdan soñra buyurular ki على كثير (26) من خفیات سراير الاولين سيما الانبياء منهم.¹²²²

Elḥāşıl Şeyḫ Şehābüddīn'ün keşf ve şuhūdda mertebe-i 'aliyyesi var idi. Ve naql olunur ki (27) Aristo ḥikāyet ider ki "çün ki ḥalvet ihtiyār idüp riyāzet çekdüm ve ḥal'-i beden ile melābis-i ṭabī'atden mücerred oldum, kendimde bir ḥiss-i ğarīb (28) ve nūr-ı 'acīb müşāhede idüp nefsimi bu eczādan ğayrı eczā-yı 'ālem-i rūḥānīde bulup şāḥib-i te'sīr oldum, ba' dehu civār-ı ḥazret-i rubūbiyyete (29) teraḳḳī idüp bir nūr müşāhede eyledüm ki ne zebān ile vaşf olunur ve ne ğuş-ı zāhir anuñ na'tını işitmege ḳādir olur. Nā-ġāḥ benüm fikrüm benümle (30) ol nūr beynine ḥicāb oldu, pes te'accüb ve ḥayretde ḳaldum ki ne vechle ol 'ālemden tenezzül idem." Ammā Şeyḫ-i Maḳtūl *Telvīhāt*'da ve Ḳuṭbuddīn 'Allāme (31) *Şerḫ-i Ḥikmet-i İşrāḳ*'da şuhūd-ı mezbūri Eflāṭūn'a nisbet itmişlerdür, cāyizdir ki ikisine daḥı vāḳı' ola. Ve bunı daḥı ḥāṭıra itmeyesin ki (32) zıkr olunan merātib-i 'aliyye ve menāşib-ı seniyye ezmine-i māziyyede olan ṭāyifeye münḥaşıra olup tecelliyyāt-ı mezbūre münḳaṭi' ola ve fī zamāninā (33) bu merātib-i meni' anuñ erbābı olmiya. Ḥāfız:

فيض روح القدس ار باز مدد فرمايد

¹²²² Bedeninden soyutlanma melekesini elde etmediği sürece kişi hükemadan olamaz. Filozoflara benzeyen o kimselerin sözlerine bakılmasın. Zira mesele onların dediğinden büyüktür.

¹²²³ Bu kavim eğer dikkatle bakarsa da eskilerin sırlarından gizli olanları göremezler, özellikle de enbiyanın.

دیگران هم بکنند آنچه مسیحا می کرد¹²²⁴

neşr: zīrā ol çeşme mişālidür ve ser-çeşme (34) ‘ālem-i melekūtdur lākin derūn-ı çeşme-i dilde olan rāh-ı āb-ı melekūti mā-sivā ile ʔoldurmuşsan ve hāricden niçe rāh-ı bī-ma‘ nī güşāde kılmışsan ki (35) dāyimā havz-ı ʔalbe bulanık ve mülevveş şular gelür ve çeşme-i dil fāsīd olur, pes eger hāricde olan ʔuruk-ı muhtelif-e-i hālvet ve ‘uzlet ile sedd idesin (36) ve ʔalbūnde müctemi‘ olan āb-ı tīreyi nefy-i havātır ile iḥrāc ve ʔalbūni pāk u taḥīr eylesesin ve vaḥan-ı aşlī yolların açasın, andan soñra sen daḥı (37) mecma‘ -ı āb-ı ḥayāt olup ve nefesiñden Mesīḥ-āsā mürde-diller zinde olup zebān-ı ḥāl ile Ḥāfız’uñ bu beytini oḥursun. Ḥāfız ʔuddise sırruhu:

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند (38)

وندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند

بی خود از شعشهی پرتو ذاتم کردند

باده از جام تجلی صفاتم دادند¹²²⁵

(39) Ey müstemī‘ -i ʔālib! Bu daḥı ma‘ lūm ola ki Şeyḥ ‘Alāūddevle ‘Urve nām kitābında buyururlar ki اذا اردت ان تعرف انّ المطر يحدث بسبب الاتصالات (40) العلوّية التي يسميها Müneccimler ıṣṭilāḥında fetḥ-i bāb ʔamer’uñ bir kevkebden inşırāfı (41) ve kendü ḥānesinde kevkebi evvele muḥābil olan bir kevkebe ittışālinden ‘ibāretdür, meşelā ʔamer’uñ Zühre’den inşırāfı gibi. Ve ‘Alāūddevle ʔuddise sırruhu [45b] (1) bu kelāmuñ siyāḳında buyururlar ki و اذا عرفت انّ ve fuželā’-i dīn (2) ve ‘ulemā’-i yakīn¹²²⁶ ʔadīs-i şerīfini taḥḳīk idüp ḥāzret-i Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem şu ma‘ nāya işāret buyururlar ki şol kimesne ki (3) tedbīr-i ‘ālemde nücūm ve kevākib Ḥāḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ emrine müsaḥḥar olmayup ḥāşā her biri emrinde bi-enfüsihā müstāḳilledür deyü i‘tikād eylese taḥḳīkan ol (4) kimesne ʔadd kfer بالله الذى خلقها و سخرها و جعلها مدبرات بامرہ و ادع فى كل واحد منها خاصية خاصة به دون غيره و فى

¹²²⁴ Ruhulkudus’ün feyzi medet ederse eğer, Mesih’in yaptığını diğerleri de yapar. (Dīvān)

¹²²⁵ Dün gece, sabaha karşı beni gussa ve elemden kurtarıp o karanlığın içinde bana āb-ı hayat verdiler. Zat’ın pertevleri ile beni benden geçirdiler, sıfātın tecellisinden bana içki sundular. (Dīvān)

¹²²⁶ Eğer ki yağmurun ulvi birleşmeler neticesinde yağdığını bilmek istersen ki bunu müneccimler kapıların açılması olarak isimlendirirler, şu ayeti oku: Kamer 54/11: Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağın bir yağmurla açtık.

¹²²⁷ Saffat 37/88-89: (88-89) İbrahim, yıldızlara baktı ve "Ben hastayım" dedi.

¹²²⁸ Yıldızlara iman eden kafir olmuştur.

¹²²⁹ سَتُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي ١٢٢٩ deyü taḥkīk itmişler. İmdi سَتُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي ١٢٢٩
¹²³⁰ āyet-i kerīmesi feḥvāsınca neş'e-i (6) insāniye nazar olunsa kelime-i “ḳaf (ق)”
bi'l-infirād perhīz eyle ma' nāsina emrdür ve çün ki ḳāf lām ile mü'elleftir ola “ḳul (قل)”
olup emr bi't-tekellümdür ve mīm ile terkīb (7) ḳılınsa “ḳum (قم)” olup emr bi'l-
ḳiyām olur ve her bir terkībden bu ḳiyās üzre bir ma' nā zūhūr ider ki ol ma' nā
sāyirinde bulunmaz. Pes imdi, rubā' i:

مشنو ز مقلدان كه تنجيم بد است (8)

احكام نجوم و زيچ و تقويم بد است

آرى چو نجوم را موثر دانى

در مذهب اهل فقر و تسليم بد است¹²³¹

(9) ve Ḥucetü'l-İslām İmām Muḥammed-i Ġazzālī ḳuddise sırrihu'l-āli *İḥyā'u'l-ulūm*'da buyururlar ki nücūmda menhīyyūn 'anh olan iki emrdür: Birisi nücūm müstaḳille āşārına (10) fā'iledür deyü taşdiḳ eylemekdür, pes bu i'tiḳād-ı bāṭıl menhī ve küfrdür ve birisi daḥī müneccimīni taşdiḳdür, bu daḥī menhīdür, zīrā müneccimīn aḥkāmı 'an cehlindür. (11) 'İlm-i nücūm ise zikr olunduğu üzre ba' zı enbiyāya mu'cizedür, ba' dehu indirās bulmağla muḥteliḳ olan şeyden ḡayrı bāḳī ḳalmayup erbāb-ı nücūm anuñçün (12) ḥaṫādan şavābı temyīz itmemişlerdür. Lākin kevākib bi-emrillāh te'ālā esbāb-ı āşār olup ve āşār-ı mezbūre ḥazret-i Ḥaḳ ve ḳādir-i muṫlaḳ celle şānehunuñ ḥaḳ (13) ve taḳdīri ile ḥāşıl olur deyü i'tiḳād olunsa ḳādiḫ-i dīn olmayup belki ḥaḳḳ üzre i'tiḳād itmiş olur. Ve Ebū 'Alī evāḫir-i *Şifā*'da bu vechle (14) taḫrīr eylemiş ki

المنجّم القابل بالاحكام مع أنّ مقدماته ليست تستند الى برهان عن عسى ان يدعى فيها التجربة و ربّما حاول قياسات شعرية
(15) او خطائية في اثباتها فأنّه انما يقول على دلائل جنسٍ واحد من اسباب الكائنات و هي التي في السماء على انه لايتضمن الاحاطه
بجميع الاحوال (16) التي في السماء ولو ضمن لنا ذلك و وفي به لم يمكنه ان يجعلها و نفسه بحيث تقف على وجود جميعها في كلّ
وقت فليس اذن لنا اعتماد على اقوالهم (17) و ان سلمنا مترجمين أنّ جميع ما يعطوننا من مقدماتهم الحكمية صادقة¹²³²

¹²²⁹ O kendini yaratan, donatan, onun her birinin işlerini çekip çeviren, her birinin içine başkasında olmayan özellikler koyan sonra da her topluluğa ayrı ayrı özellikler veren Allah'ı inkar etti.

¹²³⁰ Fussilet 41/53: “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz...”

¹²³¹ Taklitçilerin “Astronoloji, yıldız bilimi, zeyc ve takvim kötüdür.” dediklerine kulak verme. Evet, ehl-i fakr ve teslim olanların mezhebinde yıldızları tesirli bilmen kötüdür, ilmin kendisi değil. (Hz. Ali Divanı Şerhi)

¹²³² Önermeleri kesin delillere dayandırmayıp ahkama dair konuşan müneccim belki dediklerini tecrübeye belki de şeri kıyaslara dayandırmaktadır. Belki de yahut da dediklerini ispatta tamamen hata içindedir zira o kainatın esbabından sadece bir cinse dayanarak bu sözleri söylemektedir. Onlarda

Ve bu kavli Enverî vaḳ‘ası mu‘eyyid olmuştur: Rivāyet olunur ki sene ihdā (18) ve şemānīne ve ḥamse me‘iyede Zühāl ve Müşterî burc-i Mīzān’da kırān idüp ve Mīzān hevāya mensüb olmağla ol zamānuñ ḥukemāsından olan Enverî ve sāyir (19) müneccimīn ‘ale’l-ittifāk sene-i mezbūrede ma‘mūre-i arz bād-ı şarşardan ḥarāb olur deyü cezmen ḥükm idüp ḥattā ne gün olacağıın daḥı ta‘yīn itmişlerdür (20) ve ‘avāmu’n-nās şūret-i mezbūreden tersān olup ekşer zīr-zemīnler yapup yevm-i ma‘hūdda içine girüp ve ba‘zıları ğārlara teḥaşşun kıldılar, çün (21) yevm-i ma‘hūd geldikde bi-ḳudretillāhi te‘ālā eşcār-ı evrākı taḥrīk belki rīşe-i ḥaḳīreyi taḳlīb idecek bād-ı nesīm daḥı vezān olmayup ḥattā Sulṭān Tuğrul (22) çerāğān idüp ve minārelerde ḳandīlsiz şem‘alar yaḳdılar ve şabāḥa deġin fūrūzān olup keşret-i mesāyilden ol gice gündüze döndü ve ḥekīm Enverî (23) bu vech ile hicv olundu, ḳıṭ‘a:

گفت انوری که: از اثر بادهای سخت،

ویران شود عمارت و بس کوه برتری.

در روز حکم او نوزیدهست باد سخت

یا مرسل الریاح تو دانی و انوری¹²³³ (24)

Ammā müneccimīn rīḥ-i şarşar ḥükm itdükleri günde ve ol sā‘atde cengīzhān ḳavm-i Tatar’da muẓaffer olup otuz seneden şoñra (25) ḥurūc idüp uğradığı yirlerde ḳan tūfānı oldı ve nice köşk ve saraylar menāzil-i büm oldı. Elḥāşıl, mışrā‘:

Söyledikçe söz uzar artar emek

(26) maẓmūnınca uşurlāb münāsebeti ile bir miḳdār aḥvāl-i ḥukemā zıkr olundu, imdi girü maḳşūd-i bi’z-zāt olan kelimāt-ı ḳudsiyye-i Mevlānā ḳaddasallāhe sırrehu’l-‘azīzūñ (27) mışrā‘:

عشق اسطربلاب اسرار خداست

buyurduḳları ma‘nāyı görelim: ya‘nī ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki ecrām-ı nücūm-ı zāhire ve şems ve ḳamer-i bāhirenūñ keyfiyyet-i ḥarekātı (28) ve ‘ālem-i süflīde olan te‘şīrātı uşurlāb ile ma‘lūm olduğu gibi envār-ı āfitāb-ı tecelliyyāt-ı zāt u şīfāt-ı

semada olanlardır. Ve semadaki tüm mevcudatı ihata ettiğinin garantisi de yoktur. Velev ki bunu garanti etsin ve hakkını versin her birini ayrı ayrı kendisi görmesi lazımdır öyle ise onların sözlerine itimat edemeyiz. Hikmete dair önermelerinin hepsini doğru kabul etsek bile bu böyledir.

¹²³³ Enverî, “Şiddetli rüzgarlardan dolayı köşk ve saray viran olacaktır.” dedi. Onun belirttiği günde şiddetli rüzgar esmedi. Ey rüzgarları gönderen! Artık Enverî’ye ne yapacağını sen bilirsin!

rabbāniyyeden zuhūr iden haqāyık-ı esrār-ı (29) nā-mütenāhī daḡı usurlāb-ı ‘ışık ile bilinür. Ve irtifā‘ ve inḡifāz-ı Őems-i haqāikat ve tenezzül ve teraqqī-i sālīk-i tarīkat ‘ışıkla bulunur, zīrā nūr-ı ‘ışık ḡıttā-i derūnu (30) bir mertebe mücellā ider ki mā-sivādan miqdār zerre bir ġubār ḡuṡūr iderse mir’āt-ı kılbede olan noġta-i süveydā görinüp ‘āřık anı izāleye sa‘y ider, (31) zīrā āyine řāf olduġça keder qabül itmez. Pes ‘ışık mīzān-ı Haqq olup ‘āřık-ı řādık her nefes kendüyi mīzānda tutar ve bilcümle maqřūd-ı bi’z-zāt (32) ‘ışık-ı ilāhī olmaġla ḡazret-i Mevlānā buyururlar ki,

عاشقی گر زین سر و گر زان سر است [111-1]

‘Āřıklık eger bu başdandır ve eger ol başdandır,

عاقبت ما را بدان سر رهبر است [111-2]

(33) ‘Āqıbet bizi ol cānibe rehberdür, ya‘nī ‘ışık be-her ḡāl ma‘řūqunu bulur. Bu beyt-i řerīfün řerḡinde ba‘zı efāzil buyurmışlar ¹²³⁴المجاز قنطرة الحقیقه (34) miřdāqınca gerek maḡlūqa olan ‘ışık-ı mecāzī ve gerek ḡālīke olan ‘ışık-ı haqāikī ‘ıffetle olduġdan řoñra ‘āqıbet anı haqāikate irişdirir dimişler; filḡaḡāqa ḡaḡ (35) buyurmışlar. Ve ‘Aynü’l-kuzāt-ı Hemedānī ve řeyḡ Faḡrüddīn-i ‘Irāqī ve Evḡadüddīn-i Kirmānī ve niçe ‘āřıklar ba‘zı ‘uřřāk henüz ‘ışık-ı cemāl-i muṡlaqa müste‘idd olmamaġla (36) vāḡid-i muṡlaq anı tedricle kendü ‘ışıkına müste‘idd olsun iġin cemāl-i muqayyede qayd ider tā ki ‘ışık-ı mecāzīde ġüdaḡte olup ḡattā ‘ışık-ı maḡbüb-ı haqāikīde (37) ifnā’-i vücūda liyāqat ḡařıl eyleye. Meřelā bir esb-i aşıl pādiřāḡa lāyık olmaġla niçe silah-řūrular ta‘līmine virilüp kemāl-i edeb ile mu‘allem olduġda pādiřāḡ (38) binmeġe iletürler. Ve daḡı ¹²³⁵من عشق و عف و کتم و مات فقد مات شهيدا (39) fi’l-aşıl ‘āřık-ı haqāikī evřāfın idüp buyurulur ki řol kimesne ki Haqq’a ‘āřık ola ve kevénye nazar itmemele kemāl-i ‘ıffet bulup ve ‘ışık-ı ḡālīk-ı bī-ġūnu (40) merāsim-i ādāb-ı řerī‘at ve tarīkat üzre maḡfūz ve ‘avāriř-i beşeriyeden maḡmī ve mestūr eyleye ve bu ḡāl üzerine rūḡunu maḡbübuna fedā kıla taḡkīken ol kimesne řāḡid (41) ve meřḡud olup řeḡid olur.

İmdi ey nūr-ı dīde-i ‘ālem! Taḡkīk bil ki ḡazret-i Mevlānā bu beyt-i řerīfde ‘ıřık-ı mecāzī murād buyurmayup belki sālīk-i meczūbla [46a] (1) meczūb-ı sālīkūñ

¹²³⁴ Mecaz hakikatin köprüsüdür.

¹²³⁵ Aşkını gizleyip iffetini muhafaza ederek ölen şehittir. (İbn-i Hibbān, I, s. 352)

aḥvāline işāret buyurmuşlardır, zīrā bu başdan olan ‘ışk ‘abdūñ Ḥudā’ya olan ‘ışkıdır ve ol başdan olan ‘ışk ¹²³⁶ يُجِبُّهُمْ وَيُجِيبُونَهُ (2) kavlı-i kerīmi üzre cānib-i Ḥaḳ’dan ‘abdine olan ḥubb-i ilāhīdir. Ma‘lūm ola ki serverān-ı ḥaḳīḳat reh-revān-ı ṭarīḳati dōrt kısma münḳasım idüp kısım-ı evvel (3) sālīk-ı meczūb, kısım-ı şānī meczūb-ı sālīk, kısım-ı şālīṣ sālīk-ı ğayr-i meczūb ve kısım-ı rābi‘ meczūb-ı ğayr-i sālīkdür.

Sālīk-i meczūb oldur ki sülūku cezbeye ve fenāsı (4) beḳāya taḳaddüm eyleyüp mürşid-i kāmīlūñ irşādıyla rāh-ı sülūkde taḥaḳḳūḳ-ı fenā itmiş ola, pes ol vaḳtde ¹²³⁷ من تقرب إلي شيراً تقربت منه ذراعاً (5) ḥadīṣ-i şerīfinūñ meded u ‘ināyeti eṣnā-yı muḥabbetde anı ḳabūl itmekle külliyyet ile kendüliginden ḳurtarup kendü beḳası ile ibḳā eyleye, ba‘dehu maḳām-ı ḳurb-i a‘lādan (6) bu ‘ālem-i ednāya redd olunup ṭālibleri irşād için birḳaç gün ‘ālem-i nāsūtda ḳayd oluna.

Ve meczūb-ı sālīk oldur ki cezbesi sülūk ve rāh-ı fenāya (7) teḳaddüm idüp ¹²³⁸ جذبته من جذبات الحق خير من عمل الفقلين vefḳınca evvelā baḥr-i fenāda müstaḡraḳ olup ba‘dehu sāḥil-i nāsūte redd oluna ve ṭarfeten ve icmālen (8) cezbe ile guzerān eyleyen maḳāmātūñ ḥaḳāyık ve deḳāyıkın tafşīlen görüp bilmek için mürşid-i mükemmelūñ şoḥbetine lāyık ola. Pes ikisinden ğayrısı seccāde-i irşāda (9) lāyık olmayup aña iḳtidā cāyız olmaz.

Ve sālīk-i ğayr-ı meczūb oldur ki maḳāmātından birinde ḳalup cezbeye irişmeye. Ve meczūb-ı ğayr-ı sālīk oldur ki cezbede maḡlūb (10) olup ba‘de’l-cezbe sülūkun düzmiye.

Ammā meczūb-i sālīk sālīk-ı meczūbdan evlādır; zīrā cezbeden evvel sülūk eyleyenūñ maḳāmātında seyr u ḥareketi baṭī (11) olup her maḳāmuñ müşāhedesinde tafşīlātına ittīlā‘ la zamānı geḳüp ve gāḥ müşāhedesi ḥoşuna gelüp muḥabbet-i zātīye ḥicāb olan bir maḳām-ı (12) nūrānīde ḳalup meşelā şırāṭı baṭyū’l-ḥareke geḳenler niḳe mevāfıkda su’āl ile meḳş olundıkları gibi bunlar daḡı serī‘u’s-seyr olmamaḡla sālīk-i ğayr-i meczūb zümresiyle (13) meḳş eyledikleri maḳāmında ḳalup mā-fevḳinden maḥrūm olurlar. ve gāḥ olur ki meded-i ‘ināyet-i cezbe-i raḥmān dest-res olmadın ‘ōmr āḡir olup maḳām-ı maḥmūd (14) ve dārü’l-ḥuld-i dīdārdan ednā cinān-ı mā teṣtehi’l-enfüste ḳalır. *Gülşen:*

¹²³⁶ Māide 5/54: “... Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. ...”

¹²³⁷ Bana bir karış yaklaşına ben bir kulaç yaklaşıyorum.

¹²³⁸ Hakkın cezbelerinden bir cezbe iki cihan ameline denktir.

Şırâta beñzedügi anuñ oldur
Ki yollar içre bu bir ince yoldur

(15) Bu yol kim inceliginden seçilmez
Kolaylığıyla bu yoldan geçilmez

Kılıç gibi keser kıl gibi ince
Neler görür bu yoldan er geçince

(16) Ammā meczüb-i sâlik evvelen ve bi'z-zât 'inâyet-i mennân ile peyk-i cezbe-i raḥmāndan ¹²³⁹ يُجِئُهُمْ peygāmın işitdügi gibi şabra mecâli ḳalmayup, li-muḥarririhî:

(17) Hümā-yı evc-i ḳudret ol uçup bālā-yı vaḥdetde
Süvār ol refref-i 'ışḳa anuñla hūşuña per vir

neşr: maẓmūnınca şırâṭı ke'l-berḳı'l-ḥāṭıf pūyān ve dāḥil-i dārü'l-cinān olanlar gibi

(18) cemī' -i maḳāmātuñ erfa' ı olan medāric-i evc-i i' tilā-yı ¹²⁴⁰ وَرُجِبُونَهُ merci' inde ḳarār idüp dīdār ve beḳādan ḡayra me'lūf olmaz ve vücūd-ı muṭlaḳdan ḡayrısı görmez.

(19) *Gülşer:*

Fenā olur bular ḳamu cihānda
Beḳā Ḥaḳıñdur andan şoñra anda
Saña bir ḳurb olur ol demde ḥāşıl
Ki sen sensiz olursun aña vāşıl

(20) Ḳaçan kim ḡayr götrülse nazardan
Vişāl olur hemān bil bu ḥaberdan

Belki maḥv-i maḥz-ı vaḥdet-i zāt-ı baḥt iken min ḥayşü'l-isrā ṭarfeten geçirüldügi (21) maḳāmātı ¹²⁴¹ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى feḥvā-yı şerīfince müfaşşalen teferrüc için icmālden tafşīle redd olunan 'āşıḳ bir maḳāma ḳayd olmaz ve belki (22) cezbesi nūrundan şaded-i seyrde taḥt-i aḳdāmında olan niçe maḳām-ı zi'l-envār-ı جز يا عاشق

¹²³⁹ Mâide 5/54: "... Allah onları sever..."

¹²⁴⁰ Mâide 5/54: "...onlar da Allah'ı severler..."

¹²⁴¹ Tâ-Hâ 20/23: "...bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın."

¹²⁴² nidāsın idüp kendü (23) revnağ ve nūrinuñ kesādı ğamina düşer. Nitekim *Meşnevī-i Şerīf*’ün cild-i sādisinde buyurulmuşdur ki, *Meşnevī*:

گوید این جنت گذر کن هم چو باد
ورنه گردد هر چه دارم من کساد (24)

که تو صاحب خرمی من خوشه چین
من بتی ام تو ولایت های چین

هست زو لزان جحیم و هم جنان
نه مر این را نه مر آن را زو امان ¹²⁴³ (25)

Meşelâ bir pâdişâh-ı ‘âlem-penâh bir ‘abd-i maq̄būlun maṭlūbu idinüp bilâ-hidmet ve meşak̄kat şoḥbet-i hâş ve q̄rbet-i (26) eḥaşşına getürüp ḥazâyin ve künūzın aña nişâr ve muḥabbet-i zâtıyyesin izhâr idüp ol ‘abd-i mergūb daḥı bî-iḥtiyâr olup biñ cân u māl ile (27) pâdişâh-ı ma‘delet-penâhuñ ḥusn-i cemâl u faẓl u kemâline ‘aşıq-ı pā-māl ve bülbül-i şūrīde-ḥâl ve pervâne-i sūzende-bâl olmağla hiç bir ḥâl ile seyr-i cemâl (28) ve q̄rb u vişâlden hicr u infişâl dilemez iken eşnâ-yı nâz u niyâzda pâdişâh-ı zü’l-celâlden ḥiṭâb-ı müsteṭâb vâcibü’l-ımtişâl şadır olup (29) “Ey benüm ‘abd-i fâyiğ ve yolumda şadıqım, benüm irâdet-i ‘aliyye-i pâdişâhânım cenâbına taqlīd-i vekâlet-i salṭanat ve tefvīz-ı verâset-i velâyet itmege cārī (30) oldı.” deyü kemâl-i faẓl u luṭfünden envâ-ı nevâziş ve iḥsânlar idüp lâkin معرفة المعلوم علی ما هو ¹²⁴⁴ vefkince tafşil-i aḥvâl-i velâyetime vuḳūf-ı küllī (31) ḥâşıl idüp ve her vilâyetimi görüp ehâlisinüñ lisân ve törelerin bilüp ba‘dehu emr-i ḥükümetde her birinüñ isti‘dâdınca cilve ve cünbüş kılasın (32) deyü ¹²⁴⁵ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ mışdâkıncı niçe esrâr ve veşâyâ buyurup imdi varup bi-ṭarīki’t-teferrüc cemî‘-i vilâyet ve imâretimi ferden ferdâ (33) teşrīf ve seyr eylesesin deyü eline ¹²⁴⁶ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ berâtı virilüp ammâ külliyyet ile bir yerde mekş itmeyüp iyâba (34) isti‘câl eylesesin ki bi-ḥükmi’l-vekâlet emri iblâğa tercümân olup her birine dilince ve ‘aql u iz‘ânınca

¹²⁴² Ey aşık geç, nurunun hakkı için acele et.

¹²⁴³ Cennet der ki: “Rüzgar gibi geç, yoksa sahip olduğum ne varsa değerden düşecek. Çünkü sen harman sahibisin, ben ise başak toplayıcısı. Ben bir güzel, sen ise Çin vilayetisin (güzelliğin kaynağısın.)” Ondan cehennem de titrer, cennet de. Ondan buna da aman yoktur, ona da. T.M. VI/4648-50; Y.K.M. VI/4613-15

¹²⁴⁴ Marifet, kaim olduğu şeyle bilinir.

¹²⁴⁵ Necm 53/10: Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.

¹²⁴⁶ Mâide 5/15: “... İşte size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur’an) gelmiştir.”

ma[‘]nāyı añladup senüñ sözüñi benüm fermānım (35) bilmeleri üzre gelüp serir-i hilāfet ve mesned-i vekāletde müstaķırr olasıñ deyü cānib-i pādişāhiden vilāyetini seyr eyleyen ol maķbūl ve maṭlūb [‘]abd-i muķbil (36) u merģüb hıç bir maķāma firifte olup alır mı veyāḥuḍ maķām-ı a[‘]lādan ğayra anā[‘] at ılır mı? *Gülşen*:

Vaṭandan gönderildi saña nāme
(37) Ki meşģül olma bu fānī maķāme

Oıduñ nāmeyi añlayımaduñ
Çevirdüñ yüzüñi diñleyimedüñ

Cihān naķşına aldandıñ, ola mı?
(38) Yere depdüñ amu [‘]arı vü nāmı

Şaķın göñlüñde oma ğayra şüret
Çü şüretten olasıñ bī-küdüret

Göñül gökünde toğar devlet ayı
(39) Meleklerden tola göñlün sarayı

Gözinden götrüle ğaflet hicābı
Oına saña ol dem aķ kitābı

Müzeyyen ide seni ḥüb aḥlāķ
(40) Biline [‘]ilm-i enfüs, [‘]ilm-i āfāķ

Ve sālīk-i meczūbuñ mişāli daḥı şol [‘]abd-i sulṭān gibidür ki kendü cidd u ṭalebini ve ḥidmet ve emegini sermāye (41) vü medāric-i sa[‘]ādetine ḥamir-māye ılıp mertebeten ba[‘]de mertebetin kemāl-i istiķāmet ile menāşib ve maķāmāt ve memleket u velāyetde vuķūf-ı tām̄m ve şu[‘]ūr-ı mā-lā-keleām [46b] (1) ḥāşıl idüp pādişāhuñ mücerreb ve mümteḥini olmağla göñlün alup aķreb-i muķarrebīn olan [‘]abd-i devletmend gibidür, lākin beynehümāda fark budur ki bu nesāķ üzre varanlaruñ (2) biñde biri maķām-ı vekālet-ı muṭlaķaya nāyil olmayup kiminüñ [‘]ömrü āḥire irüp ¹²⁴⁷ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ me[‘]vāsını bulmayup ^{1248*} وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ (3) zümresiyle

¹²⁴⁷ Kamer 54/55: Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.

¹²⁴⁸ Fâtır 35/32: “...Onlardan ortada olanlar vardır.”

çalur ve kimisi dağı menāşib-ı sultāniden isti‘ dādına nazār ile a‘lā ve فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى ¹²⁴⁹بَعْضٍ rütbesine nazār ile maķām-ı ev ednādan ednā (4) maķāmıda çalup mansıb-ı çalile ile çanā‘ at eyleyen gibi bu dağı maşūr olduğı üzre seyr-i şıfātıda çalur. Beyt:

Bir kıla kıılma nazār çalma girü

(5) Yoğsa bağlar yoluñı senüñ o kııl

Nesr: Ve meczüb-ı ğayr-i sālİK dağı sālİK-i ğayr-ı meczübdan evlādur. Zırā meczüb-ı ğayr-i sālİK maķşüd-ı aşlı olan maķām-ı kurb-ı çavseyne (6) irtikā idüp vağdet-i zāt-ı Haķķ’da müstehlek olmuşdur ve cezbesi ğālib olmağla şu‘ür-ı şıfātı māni‘ olup cānib-i a‘lāya şu‘ūd ile çable’l-fenā ğalkla (7) ğağdan maĥcüb olduğı gibi ba‘del’l-bekā dağı Haķķ’la ğalkdan maĥcüb olup āyet-i kerīme-i ¹²⁵⁰أَلَمْ نُشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ fehvāsınca keşreti vağdet ve vağdeti keşretde müşāhede (8) itmege çalbi vāsi‘ olmayup ‘ālem-i ħiss u şehādetden ğāyib olup deryā-yı zāt-ı eĥadiyyetde müstemirren müstağrağ olmağla istivāda bulunmayup Haķķ’la ğalkdan (9) mestür olduğı min vechin ber çayd-ı i‘tibārī ve verāset-i kemāliyyeden ‘ārī olmuşdur.

SālİK-i ğayr-i meczüb ise sālİK-i meczübuñ evşāfında beyān olunduğı (10) üzre esmā ve şıfātıñ mezāhiri müşāhedesinde mütelāşī ve ĥicāb-ı zulmānī ve nūrānīde ser-geşte olup cezbe-i raĥmān ile ¹²⁵¹وَيَطِّئُ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ (11) beķāsından zevķ almamışdur. Pes bu taķdırce meczüb-ı ğayr-i sālİK ile sālİK-i ğayr-ı meczübuñ farķı budur ki meczüb ğāyir-i sālİke çable reddi’t-taĥşil ba‘de’l-icmāl (12) ecel-i müsem mā ācil olursa tūrfeten geçirildüğü maķāmātı tafđilen seyr ile teklif olunmaduğı ıtlāķına çayd olmaz ve nār-ı ‘ışķla müşte‘ill olan şu‘le-i vicdānı (13) deryā-yı nūr-ı vağdete ğarķ ve ğaķīķat-ı Muĥammediyye ile taĥte livā’i’l-ĥamdde ğaşr olur ve bilā-ĥisāb dārü’l-ĥulde dāĥil ve dīdāra vāşıl olup ¹²⁵²الْحَمْدُ لِلَّهِ (14) الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ āyetini tālī ve çāyil olur velākin verāset-i kemāliyye-i Muĥammediyye mazhariyyetinde çāyim olmaduğı için külliyet ile ğalkça nef‘i olmaz.

(15) Ve sālİK-i ğayr-ı meczüb vech-i meşrūĥ üzre çuyūd-ı şıfātıyyeden ıtlāķ müyesser olmayup tecellī-i zātdan behre-dār olmaduğıçün külliyet üzre nefsine (16) dağı nef‘i olmaz, çanda çaldı ki tālİbler andan müntefi‘ olalar ve erbāb-ı ğarābāt didikleri müstehlek fi’z-zāt olan meczüblardur. *Ğülşen-i Rāz.*

¹²⁴⁹ Bakara 2/253: “...Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”

¹²⁵⁰ İnşirah 94/1: (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

¹²⁵¹ Rahman 55/27: Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zātı bâki kalacaktır.

¹²⁵² Fâtır 35/34: “...Hamd, bizden hüznü gideren Allah'a mahsustur...”

خراباتی خراب اندر خراب است (17)

که در صحرای او عالم سراب است

خراباتی است بی حد و نهایت

نه آغازش کسی داند نه غایت

اگر صد سال در وی می‌شتابی (18)

نه کس را و نه خود را بازیابی

شراب بی‌خودی در سر گرفته

به ترک جمله خیر و شر گرفته

به بوی دردی از دست داده (19)

ز ذوق نیستی مست اوفتاده

عصا و رکوه و تسبیح و مسواک

گرو کرده به دُردی جمله را پاک

گرفته دامن رندان خَمّار (20)

ز شیخی و مریدی گشته بی‌زار

چه شیخی و مریدی، این چه قید است؟

چه جای زهد و تقوی، این چه شید است؟¹²⁵³

(21) Elhāşıl, mādām ki eger bu başdan ve eger ol başdan ‘ışk olmadıkça maḳşūd-ı aşlıye vüşül müyesser olmaz.

İmdi ey ṭālib-i zevk u rāğıb-ı şevk olan (22) mürīd-ı şādık! Saña vācibdür ki ‘ışkı vesīle eylesin. Zīrā bī-vesīle maḳşūda irişilmez. anuñ-çün Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā¹²⁵⁴ buyurmuşdur. Pes vesīle ‘ışk olduğdan şoñra beher ḥāl cemāl-i lā-yezāl münkeşif olmaḳ muḳarrerdür ammā māhiyet-i ‘ışkdan

¹²⁵³ Harābāt ehli, harap oğlu haraptır! Zīrā onun bulunduğu çölde, tüm dünya serap gibidir. Harābāt ehli olan için hudut ve son yoktur. Kimse onun başını ve sonunu bilmez. Yüz sene ona doğru koşsan, ne kendini bulunsun ne de başkasını. Harābāt ehli olan, benlikten arındıran şarabı kafasına dikmiş, hayır ve şer olan her şeyi terk etmiş, tortu kokusuyla her şeyden vazgeçmiş ve yokluk tadıyla sarhoş olmuş ve sızmıştır. Asāsını, matarasını, tespihini ve misvakını, yani sahip olduğu her şeyi bir kadeh şarap uğruna meyhāneciye vermiştir. Sarhoş olan rıntlerin eteğine yapışmış, şeyhlik ve müritlikten nefret eder. Şeyhlik veya müritlik de nedir? züht ve takvā nedir? bunlar nasıl bir hīle?

¹²⁵⁴ Māide 5/35: “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşımaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin...”

zebānla beyān (24) ḥadd-i imkānda olmamağla ḥazret-i Mevlānā ḳaddesallāhu rūḥehu buyururlar ki,

هر چه گویم عشق را شرح و بیان [112-1]

mıṣrā‘ :

Her ne disem ‘ışık için şerḥ u beyān,

چون به عشق آیم خجل گردم از آن [112-2] (25)

mıṣrā‘ :

Şerm-sārem çün ki ‘ışık ola ‘ıyān.

Ya‘nī çün ki keyfiyyet-i ‘ışık beni mest eyleye eyledüğüm vaşf u beyāndan ḥacil olurum. (26) ‘Attār:

رموز عشق کس نگشاد جز حق

که او عشقست و معشوقست مطلق

ز عشق ار ذره‌ای در جان درآید

ز هر قطره دو صد طوفان نماید

نهان شو عشق می‌گوید تورا باز (27)

حجاب جان تویی صورت برانداز¹²⁵⁵

Neşr: Zīrā ‘ışık kevn ü mekāndan bīrūndur. Beyt:

درّ عشق از صدف کون و مکان بیرون است

کشور عاشقی از هر دو جهان بیرون است¹²⁵⁶ (28)

Neşr: İmdi ‘ışıkdan beyān olunan mişl degül belki meşeldür ve ‘ışkın ba‘zı āşār u ef‘ālidür ve illā zāt-ı ‘ışık ḳāle gelmez. (29) Şi‘r:

تعالی‌العشق عن همم الرجال

و عن وصف التفرق والوصال

متی ما جلّ شیء عن خیال

¹²⁵⁵ Aşkın sırlarını Hak’dan başkası çözmedi. Zira mutlak aşık ve maşuk O’dur. Cansız zerre, aşk ile can bulur ve bir küçük damla fırtınaya dönüşür. Aşk sana tekrar gizlen diyor. Canın örtüsü ve hicabı sensin, bu perdeyi yırt at. (Cevherüzzât)

¹²⁵⁶ Aşk pırlantası kevn ve mekan sadefinin dışındadır. Aşık ülkesi iki cihanının dışındadır.

(30) Pes müstemî‘in-i müste‘iddîn lisân-ı hâl ile hâzret-i Mevlânâ kıddesallâhu sırrehuya su’âl idüp “Ey sâkı-i şerâb-ı ‘ışk, cenâb-ı Ni‘me’l-me’âbuñ hod kelimât-ı kıdsiyyeleri (31) ‘ışkdan ğayrı nedür?” didiklerinde su’âl-i muqaddere cevâb tarîkı üzre buyururlar ki,

گر چه تفسیر زبان روشن گر است [113-1]

Eger çi lisân dahı âlet-i şerh u taqrîr (32) ve vâsıta-i tefsîrdür, lâkin لسان الحال
میشدâkınca, صدق من لسان المقال¹²⁵⁸,

لیک عشق بی زبان روشن تر است [113-2]

Lîk bî-zebânuñ ‘ışkı rûşen-terdür. Zîrâ (33) kâl ‘âlem-i şehâdete tenezzül itmedin olmaz ve ‘aql-la yâr olmayınca dinilmez. Ammâ her biriñiz gönül hâline vardıkda ‘âlem-i ehadıyyetde müsteğrak-ı ‘ışk olup zebân-ı kâle (34) ihtiyâc kıalmaz. Li-muħarririhi:

Şamt-ı zıkrullâh iderler şâdıķân
‘İşkla meczûb olurlar ‘âşıkân

Neşr: Şerh u beyândan dahı maķşûd, sizi gönül hâline ve ‘ışk me’âline (35) delâletdür ve mücerred kâlde kıalan bî-hâletdür ve lisân-ı ‘aql beyân-ı ‘ışkda bî-tâķatdur,

چون قلم اندر نوشتن می شنافت [114-1]

Çün kıalem yazmaķda ‘acele (36) itdi,

چون به عشق آمد قلم بر خود شکافت [114-2]

Çün ki aħvâl-i ‘âşıkı yazmağa geldi, kıalem kendü üzerine şakķ oldı. ya‘ni kıalem her şeyüñ kitâbetinde serî‘ü’l- (37) -hareke oldı ammâ ‘ışkı yazmaķda pârelenüp ‘âciz kıaldı. veyâhud kıalemde murâd ‘aķldur ki cemî‘-i eşyâyı idrâk idüp tercemânı olan elfâz u ibârâta (38) götürmede sür‘at eyledi ammâ ‘ışķa geldikde dem-beste kıaldı ve cebel-i tûr gibi şakķ ve medkûk olup Cibrîl-veş وَ لَوْ دَتَوْتُ أَنْمَلَةً

¹²⁵⁷ Aşk erkeklerinden dertlerinde üstün oldu, ayrılık ve vuslattan da. Ne aman ki bir şey hayal olmaktan çıkıp görünür olur ihata ve örneği de verilmez olur.

¹²⁵⁸ Hâl dili, kâl dilinden daha sâdıktır

¹²⁵⁹ لاحترقت dimekden ğayrı (39) kelāma k̄ādir olmadı veyāḥud ḥālet-i ‘ışkda olan zevk u vicdānı ğüftāra sür‘at idüp söyleyin didikçe ‘ışk kendüyi kendüden alup (40) nuṭk u ğüftārdan k̄aldı ve deryā-yı ‘ışka ṭaldı ve nām u nişāndan el yudı, zīrā,

عقل در شرحش چو خر در گل بخفت [115-1]

‘Akl-ı ma‘āş ‘ışkuñ (41) şerhinde ḥar gibi balçıkda yatdı, ya‘nī ‘ışk-ı ilāhiden bī-ḥaber olan erbāb-ı ‘aql-ı ma‘āş ḥar-ṭabī‘at olmağla ḥālāt-i ‘ışkdan şerḥ u beyān olundıkça [47a] (1) ‘abd ile ma‘būd beyninde ne münāsebet vardur ki ‘ışkdan dem uralar deyü çirk-i ṭabī‘atde pā-der ğil olup ‘ışkı inkār itdiler ve kendülerin te‘vīle k̄ādir olmıyup (2) ‘ışkı te‘vīl itdiler ve ṭarīḳ-ı müstaḳīmi koyup rāh-ı saḳīme gitdiler. Ve ba‘zılar daḥı hevāyı ‘ışk şanup ḥayālāt ve evhām balçığına batdılar. “mdī ey yār-ı (3) muvāfık! ‘ışk te‘ayyünāt-ı vehmiyye ve temeyyüzāt-ı ‘aqliyyeden muḳaddestir. Mādām ki te‘alluḳāt-ı kevnıyye ve ta‘vīḳāt-ı tekvīniyyeden mücerred olmadıkça cemāl-i ‘ışk rū-nümā olmaz. (4) Rāh-ı ‘ışka şol bī-ser ü pā ḳadem nihāde olur ki terk-i vücūd-ı vehmī idüp ‘aqlı ‘ışka iṣār eyleye. Li-muḥaririhi:

Bugün āzādeyüz ğamdan, yine nālende şeydāyüz

(5) Değışdik ‘aqlı ‘ışkı, biraḳduk bārı, yektāyüz

Neşr: Āh! ‘ışk bir āteşdür ki her neyi bulsa yaḳar ve kendüzüñe çeker.

Nazm:

نمی دانم چه گویم مانده مسکین

چه گویم چون نه ای اینجا تو حق بین (6)

نمی دانی تو و غافل بماندی

چنین در عشق گل بی دل بماندی

نمی دانی در اینجا کز کجائی

فتاده اندر اینجا کز کجائی (7)

نمی دانی که چون حیوان حیران

بمانده اندر اینجائی تو نادان¹²⁶⁰

¹²⁵⁹ Bir parmak boğumu kadar yaklaşsan yanarsın.

¹²⁶⁰ Ne diyeceğimi bilmiyorum ve çaresiz kaldım. Madem ki sen hakkı görmüyorsun, ben ne söyleyeyim? Sen bilmiyorsun ve gafil kaldın, gülün aşında öylece sabırsız kaldın. Sen buradasın

Neşr: İmdi ‘ışkuñ şerhini kim eyledi? (8)

شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت [115-2]

Ya‘nī ‘ışkuñ ve ‘āşıklıguñ şerhini yine ‘ışk söyledi. Pes ‘ışk lezzetini ‘āşık ve ‘āşık kıymetini ma‘şūk bilür, anuñçün ki, (9)

آفتاب آمد دلیل آفتاب [116]

گر دلیلت باید از وی رو متاب

Āfitābuñ delili yine āfitāb geldi, eger saña delil gerekse andan yüz çevirme. Pes (10) māhiyyet-i āfitāb kâbil-i ta‘bir degildir, belki envārı zātına delıldür, felihāzā mānend-i zerrāt müstağriq-ı envār-ı zāt olanlar āfitābı yine kendü nūru ile (11) idrāk iderler. İmdi hāzret-i Mevlānā işāret buyururlar ki āfitāb-ı ‘ışk kendüye delıldür, sen dağı delil isterseñ maṭla‘-ı nūr-ı āfitāb-ı ‘ışk olan mürşid-i kāmilden (12) yüz çevirme. mürşid-i kāmile delil nedür dir iseñ yine kendü nūru, ki be-her hāl mir’āt-ı kalbūñ aña müteveccih olduḡda, pertev-i nūru kendüye delil olup güneş gibi (13) zāhir olur ve anı bilen ol nūr ile bilür. nazm-ı ‘Atṭār:

دلا خورشید جان مبین دمام

که نور اوست با نور تو همدم

دلا خورشید جان را گوش می‌دار (14)

مشو بی‌عشق دل با هوش می‌دار

تورا خورشید جان چون هست حاصل

ازو یک لحظه دل پیوند مگسل

از او مقصود حاصل کرده‌ای تو (15)

وگر چه در درون پرده‌ای تو

همت خورشید گرد پرده آمد

طلبکار تو ای گم کرده آمد

ancak nereden geldiğini ve nereden düştüğünü bilmiyorsun. Sen burada aptal havan gibi şaşıp kaldın... (Cevherüzzât)

به نور او بدیدی نور او را (16)

که نور اوست مر بین ذات او را

از او مگذر وز او بین سر اسرار

که تا هر دو یکی باشند در بار¹²⁶¹

(17) Āh kim her gönül bu sükkere tūfī-i hoş-güftār degül ve her bülbül bu gül-zāra hezār degül ve her tezerv-hıram bu bāğda kâbil-i reftār degül! Germiyyet-i telhī-i şem^c (18) ne şehd ü şeker-rîz olduğın pervâne bilür ve āvāz-ı zincîr ne dil-āvîz-i tarab-engîz olduğın dîvâne bilür. Āh kim pîr-i hıred her bār kim tıfl-ı fikrin mekteb-i ‘ışka (19) iletdi, bir harf fehmi itmeyüp ‘ākıbet güm-geşte-i rāh-ı hayret olup levhîn elinden atdı. Nazm:

خواست عقل کل که داند از کمالش نیم جزو

گشت از این ادراک عاجز فکرت درآک او

گر چه کنجی نیست خالی از فروغ آفتاب (20)

چشم خفاشی ندارد طاقت ادراک او¹²⁶²

Neşr: Eger çi ‘āsār-ı ‘ışk hadd u kıyāsdan efvundur, lākin künh-i haqīkat-ı ‘ışk hayyiz (21) ve idrākdan bîründür. Meslek-i mütekellimîn ve hukemā-i meşşā’iyyîn olan tarîk-ı fikr u nazarda hār-ı şübhe vü şekk bisyār ve qadem-i ‘akl-i rehğuzer-i efkārda efgårdır (22) ve gāyet-i delîl-i münākaşa vü hilāf ve esās-ı kıyās tahmîn u cüzâfdır. Kāle te^c ālā: ¹²⁶³ وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا (23) Binā’ en ‘alā zālîk hazret-i Mevlānā buyururlar ki,

از وی ار سایه نشانی می دهد [117-1]

Eger çi sāye-i ‘akl niçe istidlāl ile āfītāb-ı ehadıyyetden bir nişān virir lākin

شمس هر دم نور جانی می دهد [117-2] (24)

¹²⁶¹ Ey gönül! Can güneşini her an gör, zira onun nuru her an senin hemdemindir. Ey gönül! Can güneşine kulak ver, aşksız kalma, uyanık ol. Can güneşine vasıl oldun mu gönül bağıni bir an bile ondan koparma. Sen perde içinde kalmış olsan bile istediğini onunla elde etmişsin. Ayrıca güneşin bile perdeye bürünüp, seni –güneşi kaybedeni- aramaya geldi. Sen nuru onun nuru ile gördün, bu nura bak ve onun zatını gör. Ondandır geçme ve esrarın sırrını onda gör ta ki ikiside bir olsun. (Cevherüzzât)

¹²⁶² Akl-i küll O’nun cemâlinden az bir şey bilmek istedi ancak aklın o güçlü anlama gücü onu idrak etmekten aciz kaldı. Güneşin vurmadığı hiçbir köşe yoktur ama yarasının gözü güneşi ne zaman idrak edebilir ki?

¹²⁶³ Yunus 10/36: “Onların çoğu ancak zannın ardından gider. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz...”

Münevvir-i arz ve semā olan şems her dem cāna mensüb nūr virir, ya‘nī eger çi nazār ve istidlāl daḥı nev‘an ‘aqla cilā virir (25) ve nūr-ı şemsden dūr olmaz, lākin nūra daḥı mülḥaḳ olmayup sāye-veş kederden ḥālī olmaz. Ammā ‘ilm-i ḥāl ve ḥaḳḳe’l-yaḳīn olan ‘ışḳ-ı lā-yezāl (26) cānı münevver idüp delīle ihtiyācı ḳalmaz ve ol nūra hergiz zevāl olmaz.

سایه خواب آرد ترا همچون سمر [118-1]

Sāye ki ‘aḳıldan müste‘ārdur ve semer ki (27) gice ḥikāyesidür, ya‘nī mücerred ‘aql u ḥayāl ile eşerden mü’eşşire istidlāl saña gice ḥikāyesi gibi ḥ‘āb getürür, zīrā şuhūd-ı nūr-ı āfītāb olmayup (28) şeb mişāl olan zānn u ḥayāldur ammā,

چون بر آید شمس انشق القمر [118-2]

Ber-müceb-i ¹²⁶⁴ نور القمر مستفاد من الشمس çün ki envār-ı zāt-ı eḥadiyyet tecellī eyleye (29) ḳamer meşābesinde olan ‘aql münşaqḳ ve maḥv olur ve nūru kesāde varup maḥḳ olur. Felihāzā İmām Faḥreddīn-i Rāzī izḥār-ı ‘aciz idüp (30) ḥasb-i ḥālīn bu vechle beyān ider ki, şi‘r:

نهاية إقدام العقول عقال

وأكثر سعي العالمين ضلال

و كم قد رأينا من رجالٍ و دولّةٍ
فبادوا جميعاً مسرعين و زالوا (31)

و كم من جبالٍ قد علت شرفها
و عالٍ قد آلو والجبال جبال

وأرواحنا في وحشة من جسمونا
وحاصل دنيانا أذى ووبال (32)

ولم نستفد من بحثنا طول عمرنا
سوى أن جمعنا فيه قيل وقال ¹²⁶⁵

¹²⁶⁴ Ayın nuru güneşten alınmadır.

¹²⁶⁵ Akılların varacağı son nokta başdır, bilenlerin çoğunun gayreti dalāl (sapkınlık)tır. Biz ne adamlar ve ne devletler gördük, hepsi sürat içinde topluca helak ve yok oldular. Zirvesi yükseklerde nice dağlar var idi, adamları yok oldular, dağlar yine dağ. Bizim ruhlarımız bedenlerimizden ayrı kalmış, vahşettedir. Dünyamızın hâsılı, eziyet ve vebaldır. Ömrümüz boyunca yaptığımız araştırmalardan bir istifâde etmedik. Onda biriktirdiğimiz dedi-kodulardan başka.

Ḥaḳḳā budur ki çerāġ-ı ‘aḳlla hiç ferde (33) rāh-ı Ḥaḳ nümāyān olmaz ve vesīle-i burhān ile maṭlūb-ı aṣliye bir kimse resān olmaz. Şi‘r:

لقد طفت في تلمك المعاهد كلها
وحيرت طرفي بين تلك المعالم

فلم أر إلا واضعاً كفت حائر (34)
على ذفن أو قارعاً بين نادم¹²⁶⁶

Neşr: İmdi mādām ki āfitāb-ı nübüvvet dilde tābān olmiya, rāh-ı maḳşūd bulunmaz. (35) kemā ḳāle te‘ālā: ¹²⁶⁷اللَّهُ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ beyt:

چشم عقل از حقایق ایمان
هست چون چشم اکمه از الوان¹²⁶⁸

(36) Ey hem-dem-i nesīm-i vişāl ve maḥrem-i ḥarīm-i celāl! Kāşif-i esrār-ı kayyūmī ve ḥazret-i Celālüddīn-i Rūmī ḳuddise sırruhu kemāl-i luṭf u iḥsānlarından irşāden li‘t-tālibīn (37) ve tenbīhen li‘l-gāfilīn bu ebyāt-ı şerīfede iki ma‘nāya daḥı işāret buyururlar ki evliyā‘-i aṣfiyānuñ vāridāt-ı ġaybiyye ve kelimāt-ı ḳudsiyyeleri eflāk-i (38) ḳalblerinde tābān olan nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye’nüñ sāyesi meşābesinde olup her biri bāl-i himmetlerin bāz ve cevvi-hevā-yı lā-mekāna pervāz (39) idüp fezā-yı vesī‘-i melekūtīden dest-āvīz oldukları şikār-ı ḥaḳāyīḳ ve esrārı nişīmen-i ‘ibārete getürüp kütüb ve resāyile şebt itdükleri (40) rumūz-ı ma‘ānī-i şuhūd nūr-ı āfitāb-ı muḥabbet-i vedūd’dan nişān virir lākin burc-i şems-i ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye olan mürşid-i ḥayy-i ‘İsī-dem ve hādī-i ṭarīḳ-ı ümem (41) olan ḳuṭb-i ‘ālem ervāḥ-ı ‘uṣşāḳa ḥayāt-ı ebedī virir, ḥuşūşen benüm *Meşnevī-i Şerīf* im sizi ṭarīḳ-ı müstakīme delālet ider ammā delāleti bu vechledür ki [47b] (1) mürşid-i kāmilüñ evşāf ve ‘alāmātın ḥaber virüp dām-ı muḳallidīnden ḥıfz u ḥırāset ve kāmil-i muḥaḳḳıḳa irşād u hidāyet ider. imdi cān ḳulaġın ġuşāde idiñiz ki (2) mücerred kütüb-i taşavvuf āteş-i ‘ıṣḳı yakmaz ve şems-i ḥaḳīḳatden ġayrısı cāna nūr virmez. Lākin her biri sālīkān-ı ṭarīḳ-ı hidāyet olanlara ka‘be-i maḳşūd olan mürşid-i kāmili

¹²⁶⁶ O sözleşmelerin hepsi söndü gitti. İki tarafım da bu malumat karşısında şaşı kaldı. Hayret içinde avucunu koyan kimseden başkasını görmedim. Şaşkınlıkla çenesine yahut pişmanlık içinde.

¹²⁶⁷ Âl-i İmrân 3/31: “De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın...”

¹²⁶⁸ İman hakikatlerinden aklın gözü, doğuştan kör olan insanın gözü gibi kördür. (**Keşkül** Şeyh Bahâi:)

(3) bulmağa bir nişāndur. Pes şem‘ a-i ƒalbin ƒerāğ-ı āteş-i ‘ ışƒla iƒkād isteyen āfitāb-ı haƒiƒi yi bulup andan iş‘ āl eylesün, zīrā nazarda mevcūdedür. *Mesnevī*:

(4) پس به هر دوری ولی قائم است
تا قیامت آزمایش دایم است

پس امام حی قائم آن ولی است
خواه از نسل عمر خواه از علی است

(5) مهدی و هادی وی است ای راه جو
هم نهان و هم نشسته پیش رو¹²⁶⁹

Neşr: Ve bir daħı bu ma‘nāya işāret buyurlar ki i‘ ƒā’-i envār-ı ‘ ışƒ-ı lā-yezāl (6) Ħalīfetullāh olan şāħib-i zamāna maħşūşdur ve sāyiri sāye meşābesindedür. Egerçi sāyiri daħı āfitāb-ı haƒiƒi Ħiñ nişānların virirler lākin göstermege ƒadır olmazlar, (7) zīrā ‘ ādetullāh bunuñ üzerinedür, meger yine Ħavşuñ izniyle ola. Ammā maƒla‘-i āfitāb-ı haƒiƒi olan vāriş-i kāmil-i mükemmil cānlara nūr virir ve ol nūr ile nūr-ı haƒiƒi yi (8) gösterir. Ve Ħazret-i Mevlānā bu ma‘nāyı cild-i şālīşde taşriħ idüp buyurlar ki, *Mesnevī*:

دل نباشد غیر آن دریای نور
دل نظرگاه خدا وانگاه کور

(9) نه دل اندر صد هزاران خاص و عام
در یکی باشد کدامست آن کدام¹²⁷⁰

Neşr: Ve Ebu’l-Ħasan Neccār ƒuddise sırruhu bu ma‘nāyı taħƒiƒ idüp لا تطلع (10) buyurmuşlar. Pes üveysi iƒlāƒ olunan kümmele cevāb nedür deyü su’āl olunursa anlar daħı min Ħayşī lā yeş‘ur ƒuƒbuñ terbiyesinden istifāda idüp (11) meşrebi aƒƒāb-ı sālifeden kimüñ rūħāniyyetine muvāfiƒ ise ol yüzden rū-nümā olurlar. Ve Şeyħ Muħyiyüddīn-i ‘ Arabī ƒaddasallāhu rūħehu daħı bu ma‘nāyı beyān idüp (12) *Fütūħāt-ı Mekkiyye*’de üç yüz otuz altıncı bābda buyurlar ki: اعلم ان المبايعه

¹²⁶⁹ Her dönemde bir veli vardır ve imtihan kıyamete dek sürecektir. Öyleyse yaşayan faal imam velidir; ister Ömer soyundan olsun ister Ali soyundan. Ey yol arayışında olan, Mehdi de odur, Hadi de. O, hem gizlidir hem de karşında oturmaktadır. T.M. II/818, 820-21; Y.K.M. II/813, 815-16

¹²⁷⁰ Gönül nur denizinden başka bir şey değildir. Gönül hem Allah’ın nazar ettiği yer olacak hem de kör olacak, olacak şey mi bu? Hayır. Gönül yüz binlerce sıradan ve seçkin insan arasında bir kişide bulunur ancak o hangisidir? T.M. III/2271-72; Y.K.M. III/2267-68

¹²⁷¹ Güneş benim iznim olmadan doğmaz.

العامة لا تكون الا لواحد الزمان خاصة و ان واحد الزمان يظهر بالصورة (13) ألا لهيئة في الاكوان هذا علامته في نفسه ليعلم انه هو.¹²⁷² imdi sāye meşābesinde olan ğayr-i mükemillerüñ irşadı mücerred kâl ile olup muṭlaqā ta‘bīr-i vāqı‘a ile (14) terbiye idüp keşf-i şuhūdı olmağla ḥāb-ı ğafletden külliyyet üzre bīdār itmemekle ancak rü’yāya ḳanā‘at idüp seyr ü sülükleri gice ḥikāyesi gibi (15) ḥāb getürür ve āfitāb-ı ḥaḳīkī maṭla‘ından gönül yüzü pür-nūr olduğda cümle ḥāb u ḥayāl münşakḳ olup Ḥaḳḳe’l-yaḳīn ile nūr-ı āfitābı ‘ıyān görür. (16) Ḥaḳḳā budur ki

خود غریبی در جهان چون شمس نیست [119-1]

Cihānda ḥod āfitāb gibi bir ‘acīb u ğarīb yoğdur, zīrā mevcūdāt-ı cihānda anuñ mişli bulunmaz. (17) Pertev-i ziyāsı muḥīṭ-i arz u semā olup zerrāt-ı cihān anuñ nūruyla münevverlerdür. ve ṭabbāḥ-ı ni‘am-ı ilāhiyye ve āyet-i kübrā-yı rabbāniyye olup cemī‘-i me‘kūlāta lezzāt (18) anuñ te‘şirindendür. *Tefsīr-i Ebū’l-Leys*’de Muḳātil’den mervīdür ki dāyire-i cirm-i Şems u Ḳamer seksener fersaḥ ve ziyāları ibtidā‘-i ḥilḳatde berāber olup ba‘dehu (19) bi-emr-i Ḥudā-yı mute‘āl ḳamerüñ ziyāsından ṭoḳsan cüzvü alınup şemse ilḥāḳ olundu deyü buyurmuş. Ve İbn-i ‘Abbās raḍiyallāhu ‘anhumādan daḥı rivāyet olunur ki (20) ḳamer ber ḥesāb-ı şaṭrancī kırk fersaḥda kırk fersaḥ ve şems altmış fersaḥda altmış fersaḥdur ve devre-i şemsde üç yüz altmış meşāriḳ ve meġārib olup (21) her gün bir maṭla‘dan ṭulū‘ ve bir maġribde ğurūb idüp sene-i muḳbileye deġin maġribeyn u meşriḳeyne ‘avd eylemez. ve Ḳādī Beyḍāvī raḥmetullāh ‘aleyh sūre-i Yāsīn’de (22)¹²⁷³ اَیَّتِیْ فَلَکِ یَسْبُحُونَ ayet-i kerīmesinüñ tefsirinde “وَكُلٌّ” kelimesini “وَكُلَّهُمْ” ile tefsir buyurup tenvīn muzāfun ileynden ‘ıvağdur ve zāmīr-i cem‘ şumūs ve aḳmāra (23) rāci‘dür zīrā şumūs ve aḳmāruñ iḥtilāf-ı aḥvālī fi’z-zāt “te‘addüden mā”yı mücebdür. Ya‘nī be-her yevm ṭulū‘ iden şumūs u aḳmāruñ zātlarınıñ te‘addudun (24) icāb ider buyurmuşlar. Erbāb-ı keşf u şuhūd daḥı bu ma‘nāyı te‘id idüp buyururlar ki her günde ṭulū‘ iden şems u ḳamerüñ ḥaḳīḳati min ḥayṣü’t-te‘şir (25) ḥaḳāyık-ı eşyāya duḥūl idüp andan ḥaḳīḳat-ı insāniyyeye vuşul için evc-i āsümān-ı çārumdan ḥazīz-i ḥāke rū-māl olup ḥaḳīḳat-ı insāniyyeye (26) vāşıl olduğda medāric-i aşliye rucū‘ idüp bi-emrillāh te‘ālā her ṭulū‘da ḥaḳīḳat-ı cedīde ile zāhir olur deyü buyurmuşlardur. Ve *Şeyḥ-zāde Ḥāşiyesi*’nde maşṭūrdur ki

¹²⁷² Bil ki genel biat ancak vahidü’l-zaman içindir o sureten zahir olur, gezegenler arasında bir heyet olarak. Bu onun o olduğunun bilinmesi için bir alamettir.

¹²⁷³ Yāsīn 36/40: “...Her biri bir yörüngede yüzmektedir.”

(27) ¹²⁷⁴ اَیَّتِیْ فِی فَلْکِ یَسْبَحُونَ āyet-i kerîmesinde ba'zı müfessir'in nefsi-i felek vâhîde olup muhtelif olan cerî ve hareketidir dimişler. Lâkin tefsîr-i mezbûr hilâf-ı zâhirdür. (28) Elhâşıl ey tâlib-i esrâr-ı tarîkat ve râğıb-ı envâr-ı haqîkat! Şems-i cihân bunuñ gibi hûsn u tarâvet ve nûr u le'âfet üzere iken şu'ûd u hûbût ve ufûl u gûrûb (29) ve naql u taḥvîlden ḥâlî olmaz. fe-ammâ,

شمس جان باقیی کش امس نیست [119-2]

Āfitâb-ı cān bâkîdür ve aña gûrûb ve ems yokdur. *Meşnevî*:

آفتاب معرفت را نقل نیست

(30) ¹²⁷⁵ مشرق او غیر جان و عقل نیست

neşr: vefkınca bu maḥalde daḥı şems-i cān meclâ-yı tecellî-i zât u şifât-ı eḥadiyyet olan insân-ı kâmil ve mürşid-i mükemmilden kinâyetdür. Pes (31) mürşid-i kâmil mazḥar-ı esmâ³-i külliyye-i ilâhiyye olduğı cihetden maḥz nûr-ı muṭlaḳ ve mir'ât-ı mücellâ-yı tecellî-i zât-ı Haḳ'dur. *Meşnevî*:

¹²⁷⁶ تا کجا آنجا که جا را راه نیست

(32) جز سنابرق مه الله نیست

از همه اوهام و تصویرات دور

¹²⁷⁷ نور نور نور نور نور

Neşr: Şems ile mürşid beyninde vech-i münâsebet (33) budur ki pertev-i nûr-ı âfitâbdan her bir ḥâne ve sarây münevver ve zulumât-ı şeb-i tîre mürtefi' ve müzehher olduğı gibi şems-i cān bî-ems u ufûl olan mürşid-i kâmilüñ (34) nûr-ı haqîkatinden daḥı arz-ı beşeriyyetde olan şeb-i tîre-i keşret zâyil olup ḥâne-i diller pertev-i nûr-ı muḥabbetullâh ile mücellî ve mübehher olur, belki 'âlem u 'âlemiyân (35) anuñ ḥürmetine ṭurur ve egerçi şems-i ḥâric nûr-ı muḥabbetullâh ve mürşid-i kâmilden müste'âr olmışdur lâkin şemsüñ aña ne münâsebeti vardur ki,

¹²⁷⁴ Yâsîn 36/40: "...Her biri bir yörüngede yüzmektedir."

¹²⁷⁵ Bilgi güneşini anlatmak mümkün değil. O, can ve akıldan başka bir yerde doğmaz. T.M. II/43; Y.K.M. II/43

¹²⁷⁶ Bu mısra yazmada تا کجا آنجا که جا را آنجا راه نیست şeklinde kayıtlıydı.

¹²⁷⁷ Nereye mi? Kendisine yol bulunmayan, Allah'ın ayının ışığından başka bir şeyin olmadığı yere. Orası bütün vehimlerden ve tasavvurlardan uzaktır: nurun nurunun nurunun nurunun nurunun nuru... T.M. VI/2175-76; Y.K.M.VI/2145-46

شمس در خارج اگر چه هست فرد [120-1]

(36) Āfitāb egerçi zāhirde ferddür, lākin hāricde vücūdu maḥsūs olmağla

می توان هم مثل او تصویر کرد [120-2]

Muşavvirler anı taşvîr itmek ve zihnde mişli (37) taşavvur olmağ mümkindür, fe-ammā

شمس جان کاو خارج آمد از اثیر [121-1]

Şems-i cān ki felekden hāric geldi,

نبودش در ذهن و در خارج نظیر [121-2]

(38) Zihnde ve hāricde anuñ nazîr u mānendi olmaz. Ya‘nî zerrāt-ı mevcūdātı ketm-i ‘ademden deşt-i vücūda getürdügü cihetden şems-i cāndan murād (39) ḥazret-i Ḥağ ve feyyāz-ı muṭlağ ola veyāḥud tecelliyāt-ı envār-ı zāt-ı aḥadiyye ve sırr-ı ḥaḳīkat-ı aḥmediyye murāddur ki eflāk-ı ṭabī‘iyye ve ‘unşuriyyeden hāricdür (40) ve dāḥil-i ḥiṭa-i cihāt-ı sitt olmayup ‘ālem-i kevn u fesāddan degüldür ve mekāndan olmayup belki lā-mekāndandır felihāzā ne zihnen ve ne hāricen (41) şebîh ve nazîr ve mişāl ve ‘adîli yokdur. İmdi,

در تصور ذات او را گنج کو [122-1]

Ol nūr-ı zāt-ı muḳaddes ve tecelliyāt-ı şifāt-ı aḳdes taşavvurda şığmağ ḳanı? [48a] (1) “günc” kāf-ı ‘acemīnūñ zammesiyile şığmağ ma‘nāsına şüret-i emrde müştardur ve “kū?” kāf-ı ‘arabīnūñ zammesiyile “ḳanı?” ma‘nāsınadır.

تا در آید در تصور مثل او [122-2]

Ḥattā anuñ mişli (2) taşavvura gele, bu ḥod muḥāldür, aña binā‘en tecelliyāt-ı envār-ı zāt-ı eḥadiyyet hiç vechle taşavvur olunmaz ve dāḥil-i dāyire-i güftār olmaz. Felizālik ḥazret-i Mevlānā, mışrā‘ :

لیک عشق بی زبان روشن گر است¹²⁷⁸ (3)

¹²⁷⁸ Dilsiz olan aşk daha aydıdır. T.M. I/114; Y.K.M. I/113; 46b.

neşr: buyurmuşlardır. Ey ‘āşık-ı şādık ve yār-ı muvāfık! Hāzret-i Mevlānā
ḳaddasallāhu rūḫehu ber-mūceb-i ¹²⁷⁹ الكلام يجز الكلام ḫilāl-i ḳışşada (4) āfitāb-ı şūrī ve
ma‘nevīden envār-ı rumūz ve ḫaḳāyık beyān idüp ba‘dehu şems münāsebeti ile
Şems-i Tebrīzī ḫāzretlerinüñ medḫ u şenāsına şurū‘ eyleyüp buyururlar ki (5)

[123-1] چون حدیث روی شمس الدین رسید

Şaded-i kelām çün ki Şemsüddīn’üñ dīdār-ı ḫurşīd-envārına irişdi,

شمس چارم آسمان سر در کشید [123-2]

(6) Āsümān-ı çārumuñ āfitābı başın içerü çekdi. Nāḳil-i daḳīḳa-i *Mesnevī* ve
kāmīl-i tarīḳa-i Mevlevī, ‘ārif u muḫaḳḳık, Şeyḫ İsmē‘īl-i Anḳaravī mette‘anallāhu
be-tūl-i ḫayātīhi (7) bu beyt-i şerīfūñ şerḫinde rūy vech ma‘nāsına olup vech daḫı
ber-mūceb-i āyāt-ı kerīme ve aḫādīs-i şerīfe zāt ma‘nāsına isti‘māl olunur ve āsümān
(8) daḫı semā ma‘nāsına olup semā ise muḫlaḳā cānib-i ‘uluvve ıtlāk olunmaḡla
şeḫāb daḫı mā‘alādan olduḡı cihetden ¹²⁸⁰ اريد بالسماء وفى السماء رزقكم āyet-i kerīmesinde (9)
¹²⁸¹ ان لله عبدا قلوبهم انور من ان لله عبدا قلوبهم انور من deyü tefsīr olunmuşdur. İmdi ḫāşıl-ı ma‘nā, çün ki Şemsüddīn’üñ
ḫaḳīḳati yüzünüñ ḫadīs-i mertebe-i taḳrīre gelüp ber-feḫvā-yı (10) ¹²⁸² الشمس ve ḫadīs-i vech-i Şemsüddīn sem‘-i āfitāb-ı āsümān-ı çāruma vāşıl olduḡda
şeḫāba baş çeküp kemāl-i istiḫyāsından (11) şeḫābı yüzine niḳāb ḳıldı ve gūyā ki
şeḫāb ile müstetir olması Şems’den istiḫyā ḳılması oldu deyü vech-i ḫasan üzere
taḫḳīḳ buyurmuşlar. Filḫaḳīḳa āsümāndan (12) semāya ve semādan şeḫāb ma‘nāsına
intikāl olunduḡda vech-i meşrūḫ üzere olan ma‘nā müstaḫsen olur velākin pertev-i
eşī‘a-i envār-ı āfitāb-ı rūḫāniyyet-i Mevlānā’dan (13) mir‘āt-ı ḳalbe iki ma‘nā-i
aḫsen daḫı tūlū‘ eledi: ma‘nā-yı evvel budur ki ḫurşīd-i ḫaḳīḳīye zihnen ve ḫāricen
nazīr olmadıysa nāmı Şemsüddīn ve zātī āfitāb-ı dīn (14) olan maḫla‘-ı envār-ı
tecelliyāt-ı eḫadiyyetü’z-zātuñ evşāf-ı cemīlesi çün ki sem‘-i cāna irişdi levāmī‘-i
envār-ı cezebāt-ı ḫaḳ āsümān-ı mu‘addilü’n-nihār-i ḳalbde cilve-ger (15) olup ‘uḳūl
ve fuhūm ve ‘ulūm-i rūsūm taḫt-i şu‘ā‘-ı tecellīde muḫtefī ve ser der-keşīde oldu.
Vech-i şānī budur ki esmā’-i seb‘-i zātiyyeden her bir ism için (16) semāvāt-i
seb‘de min ḫayşü’l-kevākib ve’l-menāzil bir şūret ve bir mazḫar olmaḡla āfitāb-ı

¹²⁷⁹ Söz sözü açar.

¹²⁸⁰ Zāriyat 51/22: “Gökte rızkınız ve size vaad olunan şeyler vardır...”

¹²⁸¹ Sema ile murat olunan bulutlardır zira üstünde bulutlar var senin.

¹²⁸² Allah’ın öyle kulları vardır ki kalpleri güneşten parlaktır.

çārum daḡı maẓhar-ı ism-i Ḥayy-i Kādir olduğı cihetden ‘ümūmen (17) ecsām-ı ‘unşurī ve ma‘denī ve nebātī ve ḡayvānī ve a‘yān-ı efrād-ı insānī ve bilcümle maḡbūs-ı tavāriḡ-ı eflākī olan tīre-ḡākī bi-ḡudretillāh te‘ālā terbiyye-i şems ile (18) neşv u nemā bulup lākin laḡife-i rabbānīden ‘ibāret olan ḡaḡīḡat-ı insānī şeh-bāz-ı bülend-pervāz-ı ḡaḡāyir-i ḡuds-āşiyān olmağla çün ki nūr-ı āfitb-ı ḡaḡīḡat-ı (19) Muḡammediyye āsümān-ı ḡalb-i sālīkde mütecellī ola bilā-vāsıḡın tecelliyāt-ı envār-ı şifāt-ı eḡadiyyetü’z-zāt terbiyesine dāḡil olup vāsıḡa-ya iḡtiyāc-ı ḡalmamađla şems-i (20) āsümān-ı çārum daḡı anuñ terbiye[sinden] ser der-keşīde olup belki, *Meşnevī*

عرش و كرسى از تو جوید اهتمام

1283 دارد افلاك از دل تو اين قوام

(21) mişdāḡınca āfitāb u encüm ve mülk ü meleküt anuñ nūrundan münevver olurlar. *Meşnevī*:

دنیى و عقبى و ماهم فيهما

1284 جملگى آمد طفيل قلب ما

(22) zīrā sālīk-i rāh-ı ḡaḡīḡat ḡavr-ı sırrīye ḡadem-nihāde olduğda cemī‘-i ecrām-ı semāvī ve ecsām-ı ‘unşurī ve temām-ı mezāhirde müşāhedāt-ı tecelliyāt-ı āşāriyi nihāyete (23) irişdürüp ba‘dehu ḡavr-ı rūḡiye şurū‘ idüp tecelliyāt-ı rabbāniyyeyi āfāḡda müşāhede ḡılduđı gibi bāḡın-ı ecsām olan nefis u ḡalb u rūḡda daḡı (24) müşāhede idüp cemī‘-i ef‘āl ve a‘māl ve aḡvālī Ḥaḡḡ’a müstenid ḡörmekle وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ¹²⁸⁵ āyet-i kerīmesinüñ cemāl-i ‘arūs-ı me‘ānisi zāhiren ve bāḡinen (25) a‘yān-ı kevniiyyede cilve-ger olup mertebe-i cismiyye ve rūḡiyyede Ḥaḡ’dan ḡayrı fā‘il ve mü‘eşşir müşāhede ḡılmaz. Pes ḡavr-ı mezbürdan daḡı teraḡḡı idüp ḡavr-ı ḡafiiyye (26) resīde olduğda ‘ālem-i meleküt ve ervāḡdan ‘urüc idüp temām esmā’ ve şifāt-ı kevniiyyeyi Ḥaḡḡ’a rāci‘ müşāhede ider, ba‘dehu ḡavr-ı ḡaybu’l-ḡuyūba nāyil (27) olduğda vüçüd-ı muḡlaḡ ve zāt-ı Ḥaḡ’da fānī olup kendünüñ ‘adem-i zātı ve fenā-yı aşlisi müteḡaḡḡıḡ olmağla meşiiyyet-i ilāḡi ve ḡikmet-i nā-mütenāḡi ile (28) ḡa‘r-ı baḡr-ı eḡadiyyet-i zātiyyeden faḡr-ı zātī ve ‘adem-i evvelī ile sāḡil-i beḡāya ḡurüc

¹²⁸³ Bu beyit *Meşnevī*’de bulunamadı: Arş ve kürsünün (feleklerin) bu itinali hali sendendir, feleklerin bu kıvamı senin gönlündendir.

¹²⁸⁴ Bu beyit *Meşnevī*’de bulunamadı: Dünya, ukba ve içindeki her şey bizim kalbimizin çanak yalayıcısıdır.

¹²⁸⁵ Saffat 37/96: "Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır."

idüp cemîc -i mevcüdâtı Hâk' da müstehlek ve Hâk' la mevcüd görüp belki Hâk' dan gayrı mevcüd görmez. (29) *Meşnevî*:

محو رفتم گم شدم در بحر جود
دوست می‌داند که این حالت چه بود
نیست بالاتر ازین حدی سخن
گر سر این ذوق داری کار کن¹²⁸⁶

(30) İmdi zıkr olunan devlet-i 'uzmā ve sa'adet-i kübrānuñ şāhibi olan Şemsüddīn' uñ zātı haberi irişdi, lābud şems-i āsumān-ı çārum kendü vücūdunda (31) eşer görmiyüp anuñ nūrı şu' ā' ında maḥv oldu, pes imdi

[124] واجب آید چون که آمد نام او

شرح کردن رمزی از انعام او

Çün ki Şemsüddīn' uñ (32) nām-ı şerīfi geldi, ber-feḥvā-yı¹²⁸⁷ ذکر المنعم شکر النعمه ol zāt-ı sūtūde-şifātūñ en'āmından bir remz şerḥ eylemek vācib oldu, ya' nī ni' am-ı ferāvānına nihāyet (33) yokdur ve kâbil-i şerḥ u beyān degildür lākin en'ām-ı bī-gāyesinden bir remz zıkr idelim zīrā¹²⁸⁸ و من شکر النعمه افشاءها vefkınca izḥār-ı ni' met-i mün' im edā'-i şükr ü minnet (34) ve tezkār-ı evşāf-ı veliyyü'n-ni' me bā' iş-i izdiyād-ı minḥat ve ni' metdür, pes anuñ midḥat ve şenā ve luṭf ve 'atāsi zıkr olunmaḥ nice vācib olmasun ki

(35) [125-1] این نفس جان دامنم بر تافته ست

Bu nefes cān-ı dāmenüm tıtmışdur, zīrā ki

[125-2] بوی پیراهان یوسف یافته ست

Ya' nī¹²⁸⁹ إني لأجد ريح يوسف لولا أن تفننوا (36) feḥvā-yı kerīmi üzre riḥ-ı kāmīş-ı Yūsuf Ya' kūb-ı Nebī 'aleyhime's-selāmuñ bād-ı nesīm ile meşām-ı cānına irişüp dīde-i remed-dīdesi rüşen olduḡı gibi (37) nām-ı Şemsüddīn ile daḡı benüm cānım ḡalb

¹²⁸⁶ Bu beyitler *Meşnevî*'de bulunamadı: Cömertlik denizinde yok oldum, kayboldum. Benim bu halimden ancak dost anlar. Bundan daha öte bir söz yok. Bu işe hevesin varsa çalış.

¹²⁸⁷ Nimeti vereni anmak nimetin şükürünü eda etmektir.

¹²⁸⁸ Nimete şükreden onu açıkça yapısın.

¹²⁸⁹ Yusuf 12/94: "...Bana bunak demezeniz, şüphesiz ben Yūsuf'un kokusunu alıyorum..."

sūzān ve çeşm giryān olduğu hâlde nefehāt-ı vişāl-i lā-yezāliden vezān olan nesāyim-i verd-i müşāhedāt-ı (38) ebedī mübeşşerātıyla rāyiḥa-i pīrāhen-i Yūsūf-ı ma‘nevī istişmāmından ḥayāt-ı cāvīd bulmuşdur veyāḥud bu beyt-i şerīfde olan cāndan murād Ḥūsāmüddīn Çelebī (39) olup ve pīrāhen-i Yūsuf Şems-i Tebrīzī ḳuddise sırruhunuñ vüçūd-ı şerīflerinden müste‘ār ola ve büydan murād (40) *إن لربكم في أيام دهركم نفحات، (40) إلا فتعرضوا* ¹²⁹⁰ *النفحات الرحمن* ḥadīş-i şerīfī feḥvāsınca Şems-i Tebrīzī ḥazretlerinden ifāda buyurılan nefehāt-ı cezbe-i raḥmānī ve nesemāt-ı muḥabbet-i rabbānī (41) olup ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu revāyiḥ-i laṭife-i yūsuf-i ḥaḳīḳiden mübeşşir-i şādıḳ ve Ḥūsāmüddīn Çelebī Ya‘ḳūb-veş‘āşıḳ olduğına işāret buyururlar. [48b] (1) Ya‘nī elḥāletü hāzihī rūḥuma hem-nefes olan Ḥūsāmüddīn Çelebī’nüñ dest-i muḥabbeti dāmen-i himmetim tütmişdur, zīrā cān yūsufunuñ maḫzar-ı cemālī olan bu beşir-i şādıḳdan (2) fevehāt-ı miskiyye-i nūrānī istişmām itmişdür dimek olur. Pes ḥazret-i Mevlānā’nuñ kemāl-i iştiyākından kendü nefesine ḥiṭāb idüp veyāḥud Çelebī Ḥūsāmüddīn (3) bizden bu vechle iltimās eyledi ki deyü recāsını taḳrīr idüp buyururlar ki,

از برای حق صحبت سالها [126-1]

Niçe yıllar Şems-i Tebrīzī ile mā-beyninde olan şöḫbet (4) ḥaḳḳı-çün

باز گو حالی از آن خوش حالها [126-2]

Anuñ ḥoş ḥāllerinden bir ḥālını girü söyle.

تا زمین و آسمان خندان شود [127-1]

Tā zemīn-i nefis ve āsümān-ı ḳalb ve bilcümle (5) mülk ü melekūt kelimāt-ı ḳudsiyyeñizüñ envār-ı rūḥiyyesinden mesrūr ve ḥandān ve leme‘ān ve dıraḫşān olup ḥattā

عقل و روح و دیده صد چندان شود [127-2]

(6) Rūḥ u ‘aḳl-i ma‘ād ve dīde-i fu‘ād yüz ol ḳadar münşerih ve ṭarab-nāḳ ola. Pes ḥazret-i Mevlānā ṭayyeballāhu enfāsehu Şems-i Tebrīzī ḳuddise sırruhunuñ aḥvālinden bir remz (7) iş‘ārına va‘d-i kerīm buyurup ve Çelebī Ḥūsāmüddīn kemāl-i şevḳ u muḥabbet ile anuñ taḳrīri bābında istid‘ā-yı ‘ināyet itmekle ḥazret-i Mevlānā

¹²⁹⁰ Allah’ın bu şu günlerinizde nefhaları vardır, dikkat edin ve o nefhalara hücum edin.

hāşşeten Çelebî Hüsāmüddīn (8) ve ‘āmme-i zümre-i tālibīni taħrīz ve silsile-i ‘ışıkların taħrīk için tarīk-ı talebde kadem-i şıdkların imtiħānen buyururlar ki: Ey Hüsāmüddīn Çelebî!

(9) لا تكلفنى فانى فى الفنا [128-1] (9)

Taħrīr-i hāl-i Şemsüddīn’i baña teklīf eyleme, zīrā ben fenādayım ‘ilmen ve ‘aynen ve haqqen şuhūd-ı Haqq’da ğayr-ı haqq mütelāşī ve müzmeħil olup (10) كَلُّ مَنْ فِى هَالِهِ هَالُ مَا كَانَ فِيهِ مَعْرُوفٌ فَهَلْ يَعْرِفُ مَا كَانَ فِيهِ مَعْرُوفٌ فَهَلْ يَعْرِفُ مَا كَانَ فِيهِ مَعْرُوفٌ ¹²⁹² فلا سırri keşf ¹²⁹¹ وَ الْإِكْرَامُ üzre ¹²⁹² هو وحده olup resp u vesm-i mā-sivāda beķā kalmadı.

كلت أفهامى فلا أحصى ثنا [128-2] (11)

‘Uķūl ve fuhūma kelāl vāķī’ oldı, anuñ medħ ve şenāsı ihşāsına kādır degilim. mışrā’ :

خود شمار آنجا بود کآخر بود

vefkınca (12) nihāyeti olmıyan ‘ināyāt-ı bī-ġāyāt şöħbeti ben niçe ta‘dād iderim? Zīrā maķām-ı fenāda ğüft ü süħanuñ maħalli olmaz ve istihlāk-ı tecellī-i zātı baña ve Şemsüddīn’e ve saña (13) vücūd kalmaz, imdi bu vechle maħv-i maħz-ı zāt-ı baħt iken

كل شيء قاله غير المفيق [129-1] (12)

Maķām-ı fenāda müstaġraķ ve bī-hūş ve ğayr-i müfīķ olan fānī her ne kim diye

إن تكلف أو تصلف لا يليق [129-2] (14)

Eger tekellūf eyleye ve eger taşallūf eyleye lāyık ve sezā degildür, ya‘nī vālihān-ı bādiye-i zevķ ve mestānekān-ı bāde-i ‘ışķ olan güm-geşteleler (15) kendülügiyle söz söyleye veyāħud lāf u ġüzāf eyleye lāyık degildür. Tekellūf ve taşallūf bāb-ı tefe‘ ‘ölden şīġa-i māzīdür, tekellūf ‘tab’ da olmıyan bir şeyi kendüden (16) izħār idüp ol şey’ için zaħmet çekmek ve taşallūf lāf ü ġüzāf itmek ma‘nāsınadır. Bu beyt-i şerīfūñ i‘rābı budur ki “küll” mübtedā ve şıfatı “ve lā

¹²⁹¹ Rahman 55/26-27: Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zātı bāki kalacaktır.

¹²⁹² Bir olan O’ndan başka kimse yoktur.

yeliq”, “qāle” (17) haber olmaqdur ve “qāle”de olan zamir lafz-ı “külle” rāci’ dūr. Pes ey Hüsämüddin Çelebî!

من چه گویم یک رگم هشیار نیست [130-1]

Ben ne söyleyeyim ki ‘urūqumdan bir tamarım hüşyār degildür, (18) bā-
huşūş taqrīr u beyānı iltimās olunan

شرح آن یاری که او را یار نیست [130-2]

Ol bir yārūñ şerhidür ki aña yār u nazīr yoqdur. İmdi ¹²⁹³ و لکل مقام مقال

شرح این هجران و این خون جگر [131] (19)

این زمان بگذار تا وقت دگر

Bu cigerler k̄ān idici derd-i hicrānuñ şerhini bu zamān-ı bī-hūşīde terk eyle
tā kim bir vaqt-i (20) āḥarda ḥālet-i şaḥvde fehm u idrāk olunacaq ‘ibāret libāsın
giydirüp maqāmāt-ı seniyyesinden söyleyim. ‘Atḫār:

از این آینه آن آینه بنگر

درون دل ببین یکتاست بنگر (21)

هر آینه در این آینه یار است

نمود صورت او صد هزار است

ندارد مثل همتایی، مجویش

به جز توحید در اینجا مگویش (22)

ندارد مثل و ماندی ندارد

حقیقت یار و پیوندی ندارد

نه تقلید است این اعیان ذاتست

صفات او فرون از هر صفاتست (23)

بصورت لیک در معنی همه نور

در اینجا یافت شیخی، گشت مشهور¹²⁹⁴

¹²⁹³ Her sözün bir vakti vardır.

Neşr: Ey tâlib-i şâdık ve sâlik-i ‘aşık! (24) Hâzret-i Mevlânâ kıddise sırruhu bu ebyât-ı şerîfede bu ma‘nâya işâret buyururlar ki ‘alâ vechi’l-ekmeliyye verâset-i ‘âmmе-i muṭlaḳa-i velâyet-i Muḫammediyye’de olan (25) velîy-yi kâmil kendünün maḳâm-ı ‘âlî ve fenâ’-i zâtîden tâliblere lisân ile ta‘bîr ve zebân ile taḳrîr mümkün olmayup velâkin tâlib talebinde şâdık (26) ve cidd ve sa‘yinde fâyiḳ olucaḳ vücūd-ı ḫaḳḳânîyle fenâdan beḳâyâ ve maḫṫden şaḫve geldikte rûtbe-i seniyye-i zâtîyesinden mertebe-i mürîdîne tenezzül idüp (27) anuñ menzilinden ḫaber virirler ammâ tâlibi daḫı envâ‘-ı imtiḫân idüp her ne mertebe men‘iderler ise tâlib talebinde me‘a ziyâdetin ḫariş ve müteşevvîḳ ve teşne-leb olup (28) bi’z-zarûre söyletmek isterler. Pes ḫâzret-i Mevlâna taleb mertebesin daḫı ta‘lîm için Çelebî Hüsâmüddîn lisânından ‘alâ tarîḳ’il-ḫikâye buyururlar ki

قال أطمعني فإني جائع (29) [132-1]

Ḳâyil Hüsâmüddîn kıddise sırruhu olmaḳ üzere didi ki “Yâ Mevlânâ! İḫsân kııl beni ta‘âmlandur, zîrâ ben gürisneyim

ففتجل فالوقت سيف قاطع (30) [132-2]

Ve baña eṭ‘ime-i lezîze-i ‘ışḳ ve ma‘ârifî ve ḫâlât-ı Şemsüddîni ıṭ‘âmda ‘acele eyle zîrâ vaḳt seyfi-ı ḳâṭı‘dur, ‘ömr va‘deye (31) ḳatılmaz.” Nitekim İmâm ‘Alî kerremallâhe vechehu buyururlar: şî‘r:

مضى أمسك الباقي شهيداً معدّلاً

أصبحت في يومٍ عليك شهيد

فإن كنت بالأمس اقترفت اساءة

فثنّ بإحسان و أنت حميد (32)

و لا ترج فعل الخير يوماً إلى غدٍ

فقيّد لعلّ غدا يأتي و أنت فقيد

و يومك إن عاتبته عاد نفعه

¹²⁹⁴ Bu aynadan o aynaya bak, gönlün içine bak ve O’nun tek olduğunu gör. Bu aynada hep yâr vardır ve O, bin bir sûrete bürünür. O’nun eşi benzeri yok, arama ve O’nun tevhidinden başka şey konuşma. O’nun eşi benzeri yoktur. Hakikatte akrabası ve bağı yoktur. Bunlar taklit değil, zatın ayandır ve O’nun sıfatları her sıfatın dışındadır. Sûreti olsa da O mânâ’da hep nur ve ışıktır. O burada şeyhlik buldu ve meşhur oldu. (Heylâcnâme)

الي و ماضي الأمس ليس تعود¹²⁹⁵ (33)

neşr: Pes imdi vaqt seyf-i kâti^c oldıysa,

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق [133-1]

Şūfî ibnü'l-vaqtdür ey refîk!

نیست فردا گفتن از شرط طریق [133-2] (34)

Ferdâ dimeklik tarîkuñ şartından degildür, filhâkıka kemâl-i cū^c ve 'aşaşı olan şâdıq ferdâya nice qatlansun?

تو مگر خود مرد صوفی نیستی [134-1] (35)

Meger sen hōd merd-i şūfî degil misin ki, mışrā^c :

این زمان بگذار تا وقت دگر¹²⁹⁶

neşr: dirsin? Hâlimden hōd bilürsin ve derd-i derūnum (36) görürsün.

هست را از نسبه خیزد نیستی [134-2]

Mevcūd olan şey'e nisye ve ferdādan yoqluq hâşıl olur. Elhâşıl hayrı 'avk ve te'hîr itmek erbâb-ı kereme lâyıq olmaz, (37) huşūşen ki mevcūd ola. Nazm:

ز فردا چند گویی آخر ای دل

که امروز است هر مقصود حاصل

کسی کو واصل هر دو جهان است

ورا امروز کل عین العیان است (38)

اگر امروز وصلات می دهد دست

نباید دل تو را فردا در آن بست¹²⁹⁷

Neşr: Ey müstemi^c -i kâbil! Zünnūn-o Mışrî kaddasallāhu rûhehu (39) merd-i şūfîyi ta^c rîf idüp buyururlar ki الصوفیه آتروا الله تعالی علی کل شی و کان من ایتارهم ان اثروا علم الله علی علم

¹²⁹⁵ Dünün adil bir şahit olarak geçti gitti, sana şahit olacak yeni bir gündesin. Dün bir kötülük ettiysen eğer, Hamd ederek bir ihsanda bulun. Hayır işini hiç yarına bırakma, Yarın gelir de belki sen kaybolursun. Gününü kınasan dahi faydası döner bana, geçen dün ise dönmez sana.

¹²⁹⁶ (Bu ayrılığı anlatmayı) başka zamana bırak. T.M. I/132; Y.K.M. I/131; 48b.

¹²⁹⁷ Ey gönül, bugün her şeyi elde edebileceğine rağmen ne zamana kadar yarını konuşacaksın? Her iki cihanın da vuslatına ermiş olan kişiye bugün gizli olan her şey açıktır. Bugün vuslata erişmek mümkünse yarına gönül bağlamak doğru olmaz.

¹²⁹⁸ و ارادة الله على ارادة نفوسهم (40) ve Seyyidü't-tāyife, Cüneyd-i Bağdādî tayyeballāhu rūḥehu daḡı buyururlar ki ¹²⁹⁹ ان يميتك الحق عنك و يحييك به (41) Ya' nī taṣavvuf Ḥaḡ te'ālā seni senden imāte ve ifnā ve kendü beḡāsıyla ihyā ve ibḡā eylemekdür deyü buyurmıšlar, zīrā merd-i šūfinüñ ešyāda kıyāmı [49a] (1) nefsi ile olmayup Ḥaḡḡ-la olur. Ve šūfī ešyāyı a'vāz-ı mev'ūde için terk itmez, belki aḡvāl-i mevcūde için tārik olmaḡla šūfī ibnü'l-vaḡt olur (2) ve erbāb-ı zevḡ-i sāyirān-ı me'allāh olan sālīkine ibnü'l-vaḡt ve fenā fillāh olan kāmīline ebu'l-vaḡt ta'bir iderler.

Ma'lūm ola ki **vaḡt** zarf-i kevn (3) ve ešer-i tekvīn için ismdir ve **kevn** ḡudūš-i šeydūr. Ya' nī ḡaybiyyeden šehādete ḡurūc iden šey'üñ zamān-ı zuḡūrına 'inde't-tekvīn ḡudūš ta'bir olunup (4) ba'dehu išḡilāḡāt-ı šūfiyyede aḡvāl-i mu'ayyeneden bir ḡālūñ ve tecelliyāt-ı ilāhiyyeden ḡāššeten bir tecellīnūñ zuḡūruna ve ḡālde ve zamānda sālīke ḡāzır (5) olan šey'e vaḡt deyü itlāḡ itdiler. Pes eger ḡayr u eger šer ve eger nef' u eger zarr ve eger ma'ānī vü eger šuverden ḡālde ve zamānda her ne kim zāḡir (6) olursa Ḥaḡ'dan bilüp teslīm ve rızāda šābit-ḡadem ve rāsīḡ-dem olmıyan vaḡtūñ ḡükmüne 'ārif olmaz. Pes 'ārifler egerçi kesbine müte'allıḡ (7) olan šey' daḡı olur ise aḡkām-ı vaḡtde mutašarrıf ve mü'ešširūñ müsteḡraḡ-ı šuhūdu olup ḡaḡıḡat-ı vaḡte 'ārif olurlar ve ḡālde ve zamānda (8) ni'am-ı zāḡire ve bātıne-i rabbāniyyeden olan ḡālāt ve maḡāmāt ve 'ulūm ve idrākāt ve ma'ārif ve mübešširātndan her ne in'ām ve iḡsān olur ise (9) 'ārifin aña mülāzım olup ḡāḡırların māzī ve müstaḡbele ta'lik itmezler. Zīrā 'ulūm u aḡvāl ve a'māl u e'āl ve maḡāmāt u aḡvālden vaḡt-i ḡāzırda (10) tedārük olunmayup fevt olana irišilmez. Felihāzā vaḡt itlāḡı mevcūd için šābit olup vaḡt-ı māzī ḡāšıl ve ḡi-kes aña vāšıl olmaz. (11) Aña binā'en ¹³⁰⁰ الوقت سيف قاطع dinilmišdür.

İmdi merd-i šūfī oldur ki vaḡt-i ḡāzırūñ ḡadrini 'ārif olup vaḡti fevt itmeye lākin ḡable't- (12) temkīn ve'l-ḡinā erbāb-ı sülūk ḡavrdan ḡavra ve ḡālden ḡāle naḡl idüp ḡareket ve seyri beyne't-tekevvün ve't-televvün olduḡıin ibnü'l-vaḡt dinilür. (13) Ammā ḡudūd u emkine ve ḡuyūd-i ezmineden ḡalāš olup fenā fillāha tašaddī ve beḡā billāha temeddī eyleyen 'ārif-i kamil ve vāḡıf-ı vāšıl ḡaḡıḡat-ı vaḡti (14) iḡāta idüp ol kāmīl ve mükemmil vaḡtūñ ḡükmünde olmayup belki vaḡt anuñ ḡükmünde

¹²⁹⁸ Sufiler Allah'ı her šeye tercih ettiler, bu îsar duyusundandır ki Allah'ı bilmeyi kendilerini bilmeye tercih ettiler, aynı šekilde Allah'ın iradesini kendilerinininkinden önde tuttular.

¹²⁹⁹ Tasavvıf seni Hak ile öldürür ve onunla diriltir.

¹³⁰⁰ Vakit kesici kılıçtır.

olmağla her vaqıtde ve her ne maħalde olur ise keyfe mā yeşā' (15) mutaşarrıf-ı vaqıt olduğı-çün aña ebu'l-vaqıt dirler ve şāhibü'z-zamān ta' bīr iderler.

Ey 'āşık-ı şādık! Çelebī Hüsāmüddīn ħazret-i Mevlānā'ya (16) bu vechle niyāz iderler ki, mışrā' :

ای جلال الدین، مولاناى ما¹³⁰¹

Neşr: Cenāb-ı şerīfüniz ħod keyfe mā yeşā' vaqıtün mutaşarrıfı ve zamānuñ şāhibisin ve bu (17) 'abd-i faķırın senün gibi bir şāhib-i zamānuñ ibn-i vaqıtı bir müstemendim, beni ferdāya ve naqđ var iken va' deye şalma. beyt:

Taşarrufda olan ferdāya şalmaz
(18) Şeb u rüz ile olan aya şalmaz

Ma' arif güldürür çiçekleri kāl
Velāyet naqđ-i ma' nīdür daħı ħāl

neşr: deyü ilħāħ itmekle ħazret-i Mevlānā (19) tekrār cevāb virüp

گفتمش پوشیده خوشتر سر یار [135-1]

Cān meşābesinde olan Çelebī Hüsāmüddīn'e didüm ki yārün sırrı pūşide olmağ (20) ħoş-terdür.

خود تو در ضمن حکایت گوش دار [135-2]

Sen ħod 'ārifsin, sırr-ı yāre zımn-ı ħikāyetde kulağ tut ve kışşadan maqşūd olan ma' ānīyi (21) iz' ān it. Zīrā,

خوشتر آن باشد که سر دلبران [136-1]

Ĥoş-ter oldur ki dilberlerün sırrı

گفته آید در حدیث دیگران [136-2]

Ĥayrılaruñ ħadışinde (22) söylenmiş gele. Ya' nī ey Hüsāmüddīn Çelebī sen ħod yār u hem-dem ve mūnis ve maħremsin lākin nā-maħremler sırr-ı yāre vāķıf olmamağ için tarīķ-ı aħsen (23) ve üslūb-ı müstaħsen oldur ki maħbūb-ı ħaķīķinün ħālāt u maķāmtı ħayrıların ħikāyesinde söylene ve ħar üzerinde yürinüp iz

¹³⁰¹ Ey Celālüddīn, bizim Mevlānā'mız...

görmeye. İmdi (24) hazret-i Mevlānā bu ebyāt-ı şerīfede tārīka-i kümmeli beyān idüp serverān-ı tārīkat ve reh-nümāyendegān-ı haqīkat olanlar kendü aḥvāl ve maḳāmātından (25) söylemek murād buyursalar kendülerine isnād itmeyüp belki ḡayrılaruñ kelimāt-ı ḳudsiyyelerin naql idüp anuñ zımnında kendü maḳāmāt-ı rūḫiyyelerin (26) iş‘ār iderler. Nitekim *Meşnevī-i Şerīf* de derc olunan ma‘ānī-i ḳudsiyye hazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhunuñ ḫālāt-ı seniyyeleridür. Pes Çelebī Ḥüsāmüddīn (27) tekrār niyāz eyleyüp

گفت مکشوف و برهنه بی غلول [137]

بازگو دفعم مده ای بوالفضول

Didi ki “Yā Mevlānā! Sırr-ı yāri meḳşūf ve bürehne (28) ve bī-ḡıll u ḡış ve āşıkāre ve vāziḫ söyle, ey fażiletler şāḫibi beni def‘ itme ve luḫf u iḫsān eyle.”

پرده بردار و برهنه گو که من [138-1]

(29) Cemāl-i yārdan fażla-i ḳınā‘ ve sırr-ı imtinā‘ı ref‘ idüp ‘uryān ve ‘ıyān söyle ki

می نخسبم با صنم با پیرهن [138-2]

Ḥīn-ı vuşlat-ı yārda pīrāhen ile (30) yatmazam. Elḫāşıl hetk-i estār ve keşf-i esrār ḳıl, bu ‘āşık-ı āvāre ve derd-i yār ile bīçāre bir vechle men‘ olunmaz ve ‘özr ve bahāne ḳabül eylemez ve mecāz (31) ve kināye istemez. Nazm:

نمی بینم کنون اینجا و آنجا

مرا بنمود اینجا ذات پیدا

کجا شد جملگی تا باز دانم

بگو با من که تا هم راز دانم

انالحق گوی تا مانند منصور (32)

برافشان اندر اینجا جوهر نور

انالحق گوی چون حق دیده ای تو

حقیقت نور مطلق دیده‌ای تو¹³⁰²

(33) İmdi recā iderim ki ẓamīṣ-i teşbihāt ve pīrāhen-i temşilātı cemāl-i yār-ı bī-naẓīre perde itmeyesin didikde ḥazret-i Mevlānā ẓuddise sırıruhu cevāb virüp

گفتم ار عریان شود او در عیان [139-1] (34)

Ey Ḥüsāmüddīn Çelebī gerçi baña bu teklīfī idersin lākin ol yār-ı bī-hemtā eger ‘ıyān-ı ‘uryān olur ise

نی تو مانی نی کنارت نی میان [139-2] (35)

Ne sen ẓalursın ne kenār ẓalur ne miyān ẓalur. Nazm:

نشاید کشف جانان ناتوان را

کسی باید که در بازد جهان را

به یک ره دست از جان برفشاند (36)

به جز جانان کسی دیگر نماند

فناى خود لقای دوست بیند

بقای جان بقای دوست بیند

به جز حق هیچ کس واقف نبودست (37)

که این اسرار از دیدار بودست¹³⁰³

neşer: Ya‘nī sır-ı Şemsüddīn’den murād Şems-i Tebrīzī maẓhar-ı envār-ı tecellī-i zāt (38) olduğu cihetden sır-ı vaḥdet-i muṭlaqadur ki ‘ıyān olursa bermüceb-i¹³⁰⁴ كَلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ gayruñ vücūdu ẓalmaz. Ve ol ebed mütteḥid (39) olup kenār u miyān olmaz. Bu taḳdīrce, beyt:

چه گویم این بیان کین کس نگفته‌ست

¹³⁰² Artık burası ve orası diye bir şey görmüyorum ve mekandan kurtuldum. Artık O’nun zâtı bana âşikâr oldu. Bunların tamamı nereye gitti biliyorum, bunları bana söyle ki sırrı bileyim. Sen Mansur gibi enelhak söyle ve *Nûr’un Cevherini* (*Cevherüzzâf*) burada saç. Sen hakkı görmüşsün, enelhak söyle. Sen hakikatte mutlak nuru görmüşsün. (**Cevherüzzât**)

¹³⁰³ Cânân’ı görmek güçsüze revâ değildir, bu iş için dünyasını kaybetmeye hazır olan biri lâzım. Öyle biri ki, hemen canından vazgeçer ve Cânân’ından başkası kalmaz. Kendi yok oluşunu dosta vuslatta görür canın bekasını Dostu’n bekasında bulur. Hak’tan başkası vakıf olmamıştır ve bu sırlar senin didarındandır.

¹³⁰⁴ Kasas 28/88: “...O'nun zatından başka her şey yok olacaktır...”

دُر اسرار زین سان کس نسفتهست¹³⁰⁵

neşr: İmdi ey Hüsāmüddin Çelebî, nazm:

چو طالب را طلب آمد پدیدار (40)

بیابد او بهقدر خویش اسرار

ادب را دوست دار و با ادب باش

بهقدر خویش دائم در طلب باش¹³⁰⁶

(41) dimişler. Sen dağı

آرزو می خواه لیک اندازه خواه [140-1]

Ārizū ve murād iste lākin ḥadd u endāze ile iste, isti‘ dāduñ mertebesin dile zīrā [49b]

بر نتابد کوه را یک برگ کاه (1) [140-2]

Bir berg kāh, kūh-ı ‘azīm ḥamline tāḳat getürmez, biz ḥod herkesüñ isti‘ dādını bilürüz ve tāḳati olmyana bār-ı şaḳīli taḥmīl itmeziz.

غذای هر کسی داند طبیب او (2)

دهد مر هر کسی اینجا نصیب او

به قدر هر کسی رحمت کنم من

نه همچون دیگران زحمت کنم من¹³⁰⁷

(3) Bu ḥod ma‘ lūmdur ki

آفتابی کز وی این عالم فروخت [141-1]

“Āfitābī”de olan “ya” ḥikāyet için olmaḳ münāsibdür. Ya‘ nī āfitāb ki bu cihān anuñ nūrundan (4) münevver olmuşdur ve zerrāt-ı cihān andan neşv u nemā bulmuşdur ma‘ a hāzā

¹³⁰⁵ Ne söyleyeyim? Bunu kimse söylememiştir. Kimse sırlar incisini böyle delmemiştir. (Cevherüzzât)

¹³⁰⁶ Talib’e talep belli olunca o kendi kadar sırlara vakıf olur. Edebi sev, edepli ol ve kendin kadar hep talep et. (Cevherüzzât)

¹³⁰⁷ O, tabiidir. Herkesin gıdasını bilir ve herkese nasibini verir. Ben herkes kadar rahmet ederim ve diğerleri gibi zahmete düşürmem. (Cevherüzzât)

اندکی گر پیش آید جمله سوخت [141-2]

Eger āfitāb-ı āsümān-ı çārum medārından miqdār-ı qalil (5) ilerü gelse cümle ‘ālemi yaqardı veyāḥud cümle ‘ālem yanardı, zīrā “sūḥt” kelimesi lāzım ve müte‘addī daḥı olur. Pes āfitāb-ı ḥaḳīqat daḥı ‘ale’s-seviyye keşf-i sübuḥāt-i (6) vech-i cemāl eylese muḥdeşāt ve ekvāndan bir şey qalmıyup muḥterik ve müstehlek olurdu, kemā qāle ‘aleyhisselām (7) ما انتهى إليه بصره من حجابہ التور ولو كشفها لأحرقن سبحات وجهه (7) ve henüz beşeriyetden ḥalāş olmayup belki mertebe-i melekiyyetden daḥı teraqqī itmedikçe fevkiyyet talebiyle derece-i isti‘dādından ilerü (8) teḳarrub dilese ḫāqat getürmeyüp muḥterik olmaḳ muḳarrerdür nitekim leyle-i mi‘rācda Nebiyyü’l-hāşimī ‘aleyhi şalevātullāhi ve selāmuhuya ḫazret-i Cibrīl-i Emīn (9) انملة لو دونت deyü ḫaber virmişdür. İmdi benüm cānım menzilesinde olan Ḥüsāmüddin Çelebī! Sen daḥı ‘acele idüp

فتنه و آشوب و خون ریزی مجوی [142-1]

Fitne vü āşüb (10) ve ihrāk-ı dimā isteme,

بیش از این از شمس تبریزی مگوی [142-2]

Şems-i Tebrīzī’nün ḫaḳāyıkından bundan ziyāde veyāḥud bundan ilerü söz söyleme. Keşf-i esrār (11) ve hetk-i estār olur ise niçe fitneler olur ve ḳanlar dökilür, başlar kesilür. Nazm:

بهراه شرع رو چون انبیا تو

که تا باشی یقین اولیا تو

بهراه شرع رو تا راز بینی (12)

که در عین شریعت راز بینی

بهراه شرع ایشان رو که ناگاه

بیایی بی شکی دیدار الله

حجابت شرع بردارد ز صورت (13)

¹³⁰⁸ Onun hicabı nurdur. Eğer açarsa onun veçhi yaratılanlardan ona bakanları yakar bitirir. Ve yarattıklarından hiçbirinin gözü onu görmez.

¹³⁰⁹ Bir parmak boğumu kadar yaklaşısan yanarsın.

وجودت پاک گردد از کدورت

ز تقوی یاب اینجا راز پنهان
که تقوی هست بی شک ذات رحمان

درون را پاک کن زآلایش تن (14)

که تا آینه گردانی تو روشن

بطون تو بُر اسرار الهی است
مثال جوهر و دریا و ماهی است

صفات بحر بنگر در درونت (15)

صدف در جوهر اینجا رهنموننت

فنا شو تا بقا یابی سراسر

اگر مرد رهی از خویش برخُور¹³¹⁰

(16) Ey müstemi‘-i k̄ābil! Ḥāzret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu bu ebyāt-ı şerīfede Çelebī Ḥüsāmüddīn ḥāzretlerine vech-i meşrūḥ üzre ḥiṭāb idüp buyurduḳları Allāhu a‘lem (17) ya budur ki kemāl-i fenāya nev‘an henüz ‘adem-i isti‘dādların görüp anları maḥv u fenā mertebesinden men‘ buyurmuşlar veyāḥud Çelebī Ḥüsāmüddīn’i muḥāṭab idüp (18) üslūb-ı ḥakīm üzre sāyir ṭālibleri irşād buyururlar, zīrā keşf-i esrār bir ḥil‘at-i ma‘nevīdir kim her kāmete sezāvār degildür ve mürşidān-ı rāh-ı ḥaḳīḳat olan (19) serverān-ı ṭarīḳat min ‘indillāḥ ṭālibleri ḥāşşeten da‘vet için meb‘ūş olup ‘ibādullāḥı Ḥaḳḳ’a da‘vet iderler ve herkese isti‘dādı mertebesinden (20) rū-nümā olurlar. Pes ‘ādetullāḥ bunuñ üzerine cārīdür ki ḥalk-ı cihān iki fırka olup birisi mu‘taḳid ve bir gürūhu münkirīndür. Gerçi münkire her ne (21) mertebe libās altında daḥı söylense anlarda cevher-i i‘tikād olmadıkça i‘timād itmezler velākin, naẓm:

تو منما تاج خود با هر لثیمی

¹³¹⁰ Sen enbiya gibi şeriat yolundan git ki evliyadan olasın. Şeriat yolundan git ki göresin ve şeriatte sırları idrak edesin. Onların şeriatının yolundan git ki birden bir şüphesiz Allah’ı bulasın. Şeriat örtünü yüzünden kaldırır ve vücudun bulanıklıktan kurtulur. Burada takvadan gizli sırları bulursun. Takva şüphesiz Rahman’ın zatıdır. İcini tenin kirinden temizle taki aynayı aydınlatasın. Senin için ilahi sırlarla doludur, denizdeki inci ve balık misali gibi. İçinde deniz sıfatlarını gör, bu yolda sadefteki inci rehberin olsun. Baştan ayağa bekaya ulaşmak için fena yoluna gir ve yolun eri isen bunu yap ve kendinden vazgeç. (Cevherüzzât)

مکن چون خویشتن صاحب کریمی¹³¹¹

(22) vefkınca anlara haqıqatden kelimāt söylemek harāmdur zırā münkirlerde dīde-i i' tıqād yokdur, aña binā'en enbiyā ve evliyāyı kendülere kıyās idüp kelimāt-ı (23) kudsiyelerine i' tıqād itmezler. Ve bu dağı muqarrerdür ki zamānlarda mevcūd olan evliyāullāhı inkār idenler enbiyā 'aleyhümü's-selām zamānında dağı bulunsalar, girü şıfat-ı (24) inkār ile mer'ı olurlardı. imdi, *Meşnevî*:

ای دریغا عرصه ی افهام خلق

سخت تنگ آمد ندارد خلق خلق¹³¹²

neşr: mışdāqınca herkesün esrār-ı haqıqat iz' ānına (25) isti' dādı yokdur ve bihār-ı 'ilm-i ledünni emvācı olan ma' ārif-i ilāhiyye ve tecelliyāt-ı rabbāniyyeye hadd u gāyet olmadıysa ber müceb-i

فَلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا¹³¹³

این ندارد آخر از آغاز گوی [143-1]

Bu esrār-ı nā-mütenāhī gāyet tutmaz, hikāyetün ibtidāsından söyle

رو تمام این حکایت باز گوی [143-2] (27)

Yüri hikāyetün tamāmını girü şerh u beyān eyle kim erbāb-ı fiṭnat bu hikāyenün zımnında Şems-i Tebrizi ile bizüm beynimizde (28) olan esrārı fehm u idrāk ideler, zırā ṭabīb-i ilāhiden murād Şems-i Tebrizi ve ṭabībān-ı muqallidāndan murād irşāda kudretleri olmiyan erbāb-ı (29) lāf u güzāfdur deyü ' āşıq-ı kenizek olan şāh ve ṭabīb-i ilāhī ile kenizekūn hāline şurū' buyururlar ki,

خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه با کنیزک (30) جهت دریافتن رنج کنیزک

Ol ṭabīb-i ilāhī olan veliy-yi kāmil cāriyenün rencini añlamak için pādişāhdan kenizek ile halvet olmasın taleb eyledügidür.

گفت ای شه خلوتی کن خانه را [144-1] (31)

¹³¹¹ Sen tacını her alçak kişiye gösterme ve kendine davrandığın gibi herkese cömert davranma. (Cevherüzzāt)

¹³¹² Ne yazık ki insanların kavrayış alanı çok dar. İnsanlarda boğaz yok. T.M. III/13; Y.K.M. III/13.

¹³¹³ Kehf 18/109: De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."

Ṭabīb-i ilāhī pādīşāha ayıtdı: “Ey şeh! Ḥāneyi ḥalvet eyle,

دور کن هم خویش و هم بیگانه را [144-2]

Bir vechle ḥalvet ki hem (32) kendüñi ve hem biġāneyi ḥāneden dūr eyle.”

کس ندارد گوش در دهلیزها [145-1]

“Dehlīzlerde kimse ḳulaḳ ṭutmıya,

تا پیرسم زین کنیزک چیزها [145-2]

tā ki bu kenīzekden ba‘zı (33) nesnelər su‘āl idem.” Pes pādīşāh emre imtişāl idüp

خانه خالی ماند و یک دیار نی [146]

جز طیب و جز همان بیمار نی

Ḥāneyi taḥliye itdi, ṭabīb ile (34) bīmārdan ġayrı ferd ḳalmadı.

Ma‘lūm ola ki ḥazret-i Mevlānā ḳāyide-i istirşādı beyān idüp buyururlar ki mürşid-i kāmilden ṭalīb-i feyz olan ‘aşıqlara (35) lāzımdür ki ḥūzūr-ı mürşide varup emrāz-ı nefşāniyyenüñ izālesine ‘ilāc istedikde ‘allāme-i ‘aşr daḡı olursa zāhiren ve bāṭinen cümle bildiklerin unudup ṭıfl-ı ebced-ḡān (36) meşābesinde ola, belki keşf ve kerāmeti daḡı olursa ḳumār-ḡāne-i ‘ışḡda oynayup ütdüre ve kevneynden ḳaṭ‘-ı ‘alāḳa idüp mā-sivallāhı cümleten ḳalbinden ṭarḡ eyleye, (37) vech-i pirden ġayrı ḳıblesi ḳalmayup hevāsı ḳıblesinden rücu‘ idüp ka‘be-i ḡaḳīḳat olan naẓar-ı pīre müteveccih ola ve mir‘āt-ı ḳalbini mişḳāt-ı pīre muḳābil (38) ve cīd-i ihtiyārın dest-i taşarruf-ı pīre teslīm idüp bī-ġıll u ġış kemāl-i ḡusn-i i‘tikād ve ḡulūş-ı ḳalb ile maḳām-ı rızāda rāsiḡ-ḳadem olup kendüsi (39) daḡı aradan çıḳa ḡattā ḡaḳīḳat-ı ḡalvet ḡaşıll olduḡda mürşid-i kāmil daḡı teveccüh-i ḡaḳḳ’ı ta‘līm idüp şerāb-ı ‘ışḡ-ı ilāḡiyi nūş itdikde emrāz-ı nefşāniyye (40) her ne ise zūhūra gelüp ‘ilācında siḡr-i ḡelāl ġöstere ve min ba‘d zāhiren daḡı ḡalvet idüp aġyār ve ecnebīden ictināb eyleyüp şūreten ve ma‘nen (41) ġöñül ḡālinden mufāraḳat itmeye. Nitekim ḡazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu ile Şems-i Tebrīzī beyninde vāḳi‘ olan aḡvāl muḳaddime-i kitābda menāḳıb yazıldıġı maḡalde [50a] (1) tafşıl ve beyān olunmuşdur.¹³¹⁴ İmdi çün ki

¹³¹⁴ Bkz 8b.

pādişāh daḡı ḡāne-i ḡalbi mā-sivādan taḡliye idüp kenîzek-i nefsinî ḡabîb-i ilāhiye teslîm eylediye ol velîy-yi kāmîl daḡı kemāl-i şefaḡat ve rıfḡ-la (2) fetḡ-i kelām idüp

نرم نرمک گفت شهر تو کجاست [147-1]

Mülāyemet ve mülāḡafet ve ḡavl-i leyyin ile “Senüñ şehrüñ ḡandedür?” didi. Ya‘nî mebdē‘-i ḡaḡîḡî ve vaḡan-ı aşlîden söz açdı.

که علاج اهل هر شهری جداست [147-2] (3)

“Zîrā her bir şehrüñ ‘ilācı ve her bir vilāyetüñ bir hevāsı ve her ḡabî‘ atüñ başḡa bir devāsı vardur,” didi.

و اندر آن شهر از قرابت کیستت [148-1]

(4) “Ve ol şehirde ḡarābetden saña kim vardur?”

خویشی و پیوستگی با چیستت [148-2]

“Senüñ ḡarābet ve ittîşālüñ ne şey‘ iledür?” Ya‘nî ḡîşāvend-i rūḡāniyye ve te‘alluḡāt-ı cismāniyyeden (5) ḡalbi neye müte‘allıḡ olduğın istifsār idüp aḡvāl-i derüna muḡḡalı‘ ola, pes bu mezkūrātı su‘āl idüp

دست بر نبضش نهاد و یک به یک [149-1]

Ol ḡabîb-i ilāhî (6) dest-i ferāset ve yed-i kerāmeti kenîzek-i nefsin nabz-ı kelimātı üzerine ḡodı ve bir bir

باز می پرسید از جور فلک [149-2]

Feleküñ cevır ve siteminden kenîzeke girü su‘āl eyledi. (7) Yek be yek lafzı mışra‘-ı şāniye muḡayyeddür. Mışrā‘ :

Bilmedügi yer mi vardur, lik sorar ḡancarı?

Ma‘lüm ola ki erbāb-ı zevḡ u vicdān taḡḡîḡ idüp buyururlar ki mecmū‘-i (8) ervāḡ kırḡ ḡürüh olup dört fırḡası ‘ālem-i şürete tenezzül itmeyüp mücerredātdur nitekim muḡaddimedede beyān olunmuşdur.¹³¹⁵ Ve dört fırḡası daḡı (9) bi-emrillāhi te‘ālā ‘ālem-i şürete tenezzül idüp mazḡar-ı cemāl olan ervāḡ-ı enbiyā ve mürselîn

¹³¹⁵ Bkz. 19a

ve evliyā vü ‘arîfin ve mü’minîn ve şâdıkîndür. Baqıyye kıalan otuz (10) iki gürühu mazhar-ı kıahr ve celâl olan ervâh-ı münkirîn ve münâfıkîn ve küffâr ve müşrikîndür. Ve fırka-i erbe‘a-i şâniden olan ba‘zı ervâh taħşil-i kemâlât (11) için şüret u eşbâh ve ‘âlem-i nâsüte inzâl olunduğda ba‘zı ‘avârız-ı nefsâniyye ve âlâyiş-i dünyeviyye ile muhtellü’l-hâl ve müşevveşü’l-bâl olup (12) lâkin cüz’î işâret ile haķıķat-ı aşliyesine rağbet idüp izâle-i emrâz-ı nefsâniyye için tâlîb-i dermân olup ve tabîb-i hâzık ele getürmege (13) sa‘y ve küşîş idüp şabr ve kıarâra mecâlî kıalmaz. Pes mürşid-i kâmil ve velîy-yi mükemmil tâlîblerüñ vech-i meşrûh üzre gelişine nazar idüp aña göre terbiye (14) ve irşâd ile teķayyud iderler. Anlar dağı isti‘dâdlarınca müsterşid olurlar. Ammâ mazhar-ı kıahr u celâl olan otuz iki fırka kıabil-i irşâd olmayup (15) hattâ bir tarîķ-la mürşidüñ şöhet-i şerîflerine dâhil olup ve keyfiyyet-i muħabbet ile müte‘eşşir dağı olursa gerçi feyyâzda buhl yokdur likin taķdîr-i lem yezeliden ‘inâyet-i ezeli (16) sebķ itmemele lâ-büdd kendü cinsine meyl idüp bilâhire aşline rücû‘ ider. Pes mürşid-i kâmil o maķülenüñ terbiyesiyle teķayyüd itmeyüp kendü hâline terk ider (17) ammâ ‘adem-i teķayyüdünden dağı hiç ferd âgâh olmayup keşf-i esrâr eylemez. Ve Haķ sübhânehu ve te‘âlâ bu sırrı vech-i ekmeliyyet üzre vâriş-i haķıķat-ı Muħammediyye olan (18) hulefâsına bildirüp ğayrlar vâķıf-ı esrâr olmaz. anuñçün her da‘vâ eyleyen mürşid degildür dirler. Ve aña binâ‘en erbâb-ı sülûke tenbîh ve te‘kîd idüp aħvâl-i tarîķatden (19) ecnebîye fetħi kelâm itmeyesiz dirler. Zîrâ erbâb-ı tarîķate her ne zarar irişürse nâ-ehl ve nâ-müste‘idde keşf-i râz itmekden irişür. İmdi tabîb-i ilâhî (20) kenîzeküñ nabzın tıutup şehir u vaţanından ve aķrabâ ve te‘alluķâtından su‘âl eyledi deyü hażret-i Mevlânâ kıuddise sırruhu bu ma‘nâya işâret buyururlar. Pes ke-enne (21) bir sâ‘il su‘âl ider ki mürşid-i kâmil mürîdüñ ‘âlem-i ervâhdan gelişin müşâhede iderken ve tabîb-i ilâhî dağı kâmil ve mükemmil iken bâ-ħuşuş ħîn-i mülâķâtda (22) pâdişâh “Her müşkilât-ı bî-ķîl u kıâl senden ħall olur ve her su‘âlüñ cevâbı senüñ cemâl-i bâ-kemâlüñdür.” demiş iken marîzü’n-nefs olan tâlîbüñ emrâz-ı bâtınesini (23) teşķîşe bu kıadar tecessüs ider mi didikde su‘âl-i muķaddere cevâb tarîķi üzre buyururlar ki

[150-1] چون کسی را خار در پایش جهد

Gerçi emrâz-ı ma‘neviyye ğâliben tabîb-i Haķķânî ve mürşid-i (24) Rabbânîye ħafî degildür lâkin ba‘zı emrâz-ı ma‘neviyyenüñ farkı bi-ħasebi’ş-şifât anlara dağı müşkil olur. Meşelâ bir kimesnenüñ kıademine ħâr batsa

پای خود را بر سر زانو نهد [150-2]

(25) Kendü pâyını dizi üzerine ƣor ve ģār-i cehendeyi cüst ü cū ƣılır.

وز سر سوزن همی جوید سرش [151-1]

Ve igne ucuyla ol ģāruñ başını arar

ور نیابد می کند با لب ترش [151-2]

(26) Ve eger ser-i sūzen ile bulmazsa lebiyle ģāruñ batduğı mağalli yaş eyler. İmdi ey sâyil!

خار در پا شد چنین دشوار یاب [152-1]

Ayağda olan ģār böyle düşvār buluncı (27) oldıysa

خار در دل چون بود واده جواب [152-2]

Dilde olan ģār nice olur, baña cevāb ver. İmdi ƣalbde ģār-i mā-sivāyı bulmağ ve anı dilden iħrāc itmege mürşid-i kāmil (28) ve mükemmil-i vāsıldan ģayrısı ƣādir degildür. Pes evhām-ı ƣāşireye bir su'āl dağı rū-nümā oldı ki veliy-yi kāmil dağı su'āl itmedin çün ki bilmez biz dağı su'āl iderāk niçün (29) bilmevüz? Ĥazret-i Mevlānā ƣuddise sırruhu ol su'āle dağı cevāb virüp buyururlar ki

خار در دل گر بدیدی هر خسی [153-1]

Ĥār-i dili eger her bir dūn ve ģas göreydi ve anı bulup (30) iħrāc ideydi,

دست کی بودی غمان را بر کسی [153-2]

Ĥamlaruñ bir kimse üzerine ƣaçan desti olurdu, ya' nī her muğallid ve denī emrāz-ı ƣalbiyyeye 'ilāc ve gönülde olan ģārı (31) iħrāc edeydi hiç ferdüñ ƣalbinde ģumūm-i mā-sivā ve hümūm-i hevā ve hücūm-ı ģubb-i dünyā ƣalmaz idi. Nitekim ģukemā nāmında olan ģām-destler kenīzek 'ilācında eyledikleri (32) sa'y-ı bī-hūde ve kūş-i bī-fāyideleri ģod mesmū' uñ olmış idi. İmdi o mağūle bī-'ār ve ģar-ṭabī' atlerüñ mişāli aña beñzer ki

کس به زیر دم خر خاری نهد [154-1]

Bir kimse (33) bir ģāruñ ƣuyruğı altına bir ģār važ' ider,

خر نداند دفع آن بر می جهد [154-2]

Ḥar-i bī-idrāk anuñ def^c i tarīkīni bilmez ve eleminden şıçrar ve çiftelerin atar ammā ne fāyide,

بر جهد و آن خار محکم تر زند [155-1] (34)

Ḥar kalkır ve ol ḥār anı muḥkemrek urar, pes merkeb kıyruğın kışup şıçraduqça ḥār daḥı muḥkem batup on mertebe elem virir. Pes,

عاقلی باید که خاری بر کند [155-2] (35)

Bir ‘ākıl gerekdür ki ḥārı ḥardan qopara ve iḥrāc idüp gidere.

خر ز بهر دفع خار از سوز و درد [156-1]

Miskīn ḥar ise berā-yı def^c -i ḥār (36) sūz u derd ve vec^c a ve ḥarāretten

جفته می انداخت صد جا زخم کرد [156-2]

Çifte atdı yüz yeri mecrūḥ ve zaḥm-dār eyledi. Ya^c nī çifteler urup ta^c zīb-i ḥayvān bilā-fāyide (37) qaldı. İmdi göñül ḥālinden bī-ḥaber olan ġāfiller mādām ki ehl-i Ḥaḡ olan merd-i ‘ākıllar ve mürşid-i kāmiller ser fürü^c itmedikçe emrāz-ı nefsanıyye izālesine ‘ilāc bulamıyup (38) ve nāqışlar daḥı devāsın bilmeyüp şeb u rüzın kalkımaq ve darbı tevḥīd ve zıkr eylemege şarfitse ve ayağın yire qaḡmaqdan nasurlar bitse mā-sivā ḥārını (39) pā-yı dilden iḥrāca qādir olmyup ḥicābı bir iken yüz olur. Ve gitdikce Ḥaḡ’dan ba^c id olup evḥām u ḥayāl bīşe-zārında āḥū-yı cānı ecel şīrinüñ (40) pençesinde helāk olur. ammā nabz-ı qalbini dest-i pīr-i kāmile teslīm itdikde ḥāne-i dili ḥas u ḥāşāk-i mā-sivādan pāk u ṭāhir ve emrāz-ı nefsanıyyeden ḥalāş (41) olup ḥayāt-i cāvīd bulur. Meşelā:

آن حکیم خارچین استاد بود [157-1]

Emrāz-ı ma^c neviyyeyi bilüp derdlere devā kılmāqda, mışrā^c :

Ol ḥekīm-i ḥār-çīn üstād idi

[50b]

دست می زد جا به جا می آزمود [157-2] (1)

El urdı kenîzeküñ bir bir nabzın yoqlayup tecrîbe eyledi, ya'ni dest-i himmet ve eydî-i kerâmetin koyup ferâset-i şahîha ile 'umûmen 'urûk-ı qalbin (2) tecessüs idüp teşhîş-i emrâza 'azîmet ve terbiye ve irşâdına himmet eyledi. Şol vechle ki,

زان کنیزک بر طریق داستان [158-1]

Ol kenîzekden bi-tarîkı'l-ḥikâyet

باز می پرسید حال دوستان [158-2] (3)

Girü dostlarıñ ḥâlini su'âl eyledi. Zîrâ ¹³¹⁶ من يُخَالِل المرء علی دین خلیله فلینظر أحدکم من یخالل ḥadîş-i şerîfi mışdâkıncâ herkesüñ aḥvâli ḥullân (4) ve aşdikâ ve celîs ve aḥibbâsından ma'lûm olur. Çün ki kenîzek ol ṭabîb-i ḥazîk ve 'isî-dem-i müşfikdan kendüye envâ'-i luṭf u merḥamet müşâhede eyledi,

با حکیم او قصه ها می گفت فاش [159-1]

(5) Ol kenîzek ḥekîme âşikâre kışşalar söyledi,

از مقام و خواجگان و شهر تاش [159-2]

Kendü maḳâmından ve ḥ'âcelerinden ve eṭrâf-ı şehrden ḥikâyeler eyledi. "Tâş (تاش)" (6) tâ-yı müşennât-ı fevḳâniyye ile, Çağtay lisânında şehrüñ eṭrâfına dirler ve lisân-ı Fûrs üzre iki kimse bir nesneye mensûb olsa, meşelâ dîn-tâş, mezḥeb-tâş (7) ve tarîk-tâş ve ḥ'âce-tâş ve şehr-tâş dirler. İki bir dînde ve bir tarîkde ve bir efendi kulu ve bir şehrlü demek olur. Ma'nâ-yı aḥîrde şehr ile tâş meyânında (8) vâv-ı 'atîfa olmaz. Ammâ vâv-ı 'atîfa teḥallül itdikde ma'nâ-yı evvel fehm olunur. Ve ba'zı nüşhada tâş yerine bâ'-i muvaḥḥide ile "bâş (باش)" vâқи' olup ol taḳdîrce maḳâm (9) ve şehrinden ve şehirde olduğundan ḥikâyet eyledi demek olur. Pes ṭabîb-i ilâhî

سوی قصه گفتنش می داشت گوش [160-1]

Güşını cāriyenüñ kışşa söylemesi cānibine (10) ṭutardı velâkin

سوی نبض و جستنش می داشت هوش [160-2]

¹³¹⁶ Kişi arkadaşının dini üzeredir, herkes kimle dostluk yaptığına dikkat etsin.

Hüşını cāriyenüñ nabzına ve hareket eylemesi cānibine tutardı. İki mışrā[‘] da dağı yā-yı hikāyet ile (11) “dāštī (داشتی)” taqđiri üzre ma[‘]nā virildi, gūş tūtdı ve hūş tūtdı ma[‘]nāsı dağı vechdür. Ve tabīb-i ilāhī gūşını kışşaya ve ‘aql ve hūşını cānib-i (12) hareket-i nabza dūş itmekten murādı bu idi ki

[161-1] تا که نبض از نام کی گردد جهان

Tā ki cāriyenüñ nabzı kimüñ nāmından müteħarrık olur

[161-2] او بود مقصود جاننش در جهان

(13) Cihānda anuñ maqşūd-ı cānı ol olur. “cehān”-ı evvel cīmüñ fetħasıyla şıçrayıcı ma[‘]nāsınadır. “Cihān”-ı şānī mā-sivallāhdan ‘ibāret olan ‘ālem ma[‘]nāsınadır. (14) Müsteb[‘] ad degildür ki cihān dağı müteğayyır ve münqalib ve serī[‘] u’l-istiħāle olduğıçün çehān gibi çehīdenden müştakķ ola ve bilcümle hekīm-i ħār-çin kenīzeküñ ‘illeti (15) ‘ışķ idüğüñ bildi lākin ma[‘]şūķunu bilmek için ve ‘ilācın aña göre itmek için bu kadar cüst u cū eyleyüp

[162-1] دوستان شهر او را بر شمرد

(16) Cāriyenüñ düstlarını ve şehirlerini ta[‘]dād ve zıkr ve yād kıldı

[162-2] بعد از آن شهری دگر را نام برد

Andan şoñra ğayrı şehrüñ nāmın iletđi. Ya[‘]nī kenīzeke (17) ğayrı şehirleri zıkr eyledi. Ya[‘]nī tabīb-i ilāhī kenīzek-i nefşüñ meyli ne cānibe ve ħazzı ne şeydendür bilmek için müte[‘]allikāt-ı nefsi vāhiden be vāhidin zıkr eyledi, (18) ħattā ħankısuñ bendine giriftār ve ħankı şıfātla yār olduğıñ görüp aña göre dermān kıla. Zırā her kimüñ maĥbūbu mezkūr olsa beşeresinde (19) teğayyur vāķi[‘] olma muqarrerdür. Pes tabīb-i ilāhī zıkr itdüğü şeylerden kenīzekde teğayyür görmeyüp bir ğayrı şehri zıkr eyledi ve mertebe-i uĥrā ta[‘]rīfin (20) eyleyüp

[163-1] گفت چون بیرون شدی از شهر خویش

Ayıtđı: “Çün ki vaţan-ı aşlıden hicret eyledüñ,”

[163-2] در کدامین شهر بوده ستی تو بیش

“Sen ħankı şehirde (21) ziyāde mekş itdüñ?” didi. Veyāĥud bā’-i Fārisīyle “to pīş” olup “bundan evvel ħankı olmışsuñdur?” didi.

نام شهری گفت وز آن هم در گذشت [164-1]

Bir şehriñ (22) nāmını didi andan dağı geçdi.

رنگ روی و نبض او دیگر نگشت [164-2]

Kenizeküñ reng-i rüyı ve zavārib-i ʿurūķı müteğayyır olmadı. Pes ¹³¹⁷التكرار حسنة
(23) vefqınca

خواجهگان و شهرها را یک به یک [165]

باز گفت از جای و از نان و نمک

Cāriyenüñ ħ̄ācelerini ve şehirleri ve sākin olduğı menzilleri ve nān ve nemek (24) yidügi ve ħuķūķ-ı sābıķası olan ķarınlerini yek be yek girü suʿāl eyledi. Elĥāşıl,

شهر شهر و خانه خانه قصه کرد [166-1]

Şehir şehir ve ĥāne ĥāne mufaşşalen (25) ķışşa ve ĥikāyet eyledi ammā

نی رگش جنیید و نی رخ گشت زرد [166-2]

Ne ťamarı ĥareket eyledi ve ne beñzi şarardı.

نبض او بر حال خود بد بی گزند [167-1]

Anuñ nabzı (26) bī-ĥareket u gezend kendü ĥāli üzerine oldı,

تا بیرسید از سمرقند چو قند [167-2]

Tā kim ťabīb-i ilāhī ķand gibi şīrīn olan semerķand şehriñden suʿāl eyledi. (27) Semerķand “Şemerkend”üñ muʿarrebidir ve ism-i mürekkebdür ki biri “şemer” ve biri “kend”dir. Erbāb-ı tevārīĥ bu bābda iĥtilāf idüp baʿzılar dirler ki mülūk-ı Yemenʾden Şemer bin (28) İfriķış ʿasker-i encüm-şümār ile arz-ı ʿIrākʾa dāĥil olup Şīn ve Fārs ve Ĥorāsān ve Secistān ĥıttāsına müteveccih olduķda niĥe bilād ve ķılāʿ fetĥ idüp (29) Vaşfed nām şehri ĥarāb itdikde Şemerkend deyü tesmiye olunup muʿarrobi Semerķand dimeķle istiʿmāl olundu. Ve bu taķdırce kend ķalʿ ve hedm maʿnāsına (30) olup kendü lafzından müştakķ olur. Lākin *Tārīĥ-i ibn-i Ĥallikāni*ʾde

¹³¹⁷ Tekrar güzeldir.

maştürdür ki vech-i mezkûr bî-vehdür, belki İskender'ün Şemer nâm bir cāriyesi (31) marīza olduğda eṭibbā ol cāriyenün izāle-i marāzına tebdil-i hevā lāzımdur dimekle Safed'ün hevāsını tavşif ittikleriçün Şemer'i maḥall-i mezbûre (32) nakl eyleyüp şıḥḥat bulduḡda İskender anda bir şehir bünyād itmekle, kend lisān-ı Türki'de қariye ma' nāsına olmaḡın Şemerkend didiler; Şemer köyü (33) demek olup bu taḡdırce ism-i cāmid olur. Ma'nā-yı aḡır üzre kenīzek-i mezbûrenün daḡı semerḡand zikrinde aḡvāli 'ıyān olup marāzına 'ilāc olduḡı (34) maḥalle münāsib olur. Pes ṭabīb-i ilāhī Semerḡand'ı zikr ittikte

نبض جست و روی سرخ و زرد شد [168-1]

Nabzı sıçradı ve beñzinde gāh ḥumret ve gāh şufret (35) zāhir oldu, zīrā

کز سمرقندی زرگر فرد شد [168-2]

Cāriye semerḡandlu bir zergerden ayrılup ferd olmuştı-idi.

چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت [169-1]

(36) Çün ki ol ḥekīm rencürdan bu rāzı buldı, ya'nı bildi,

اصل آن درد و بلا را باز یافت [169-2]

Ol derd u belānuñ aşlını āşikāre buldu.

گفت کوی او کدام است در گذر [170-1] (37)

Ṭabīb-i ilāhī kenīzeke ayıtdı: “Ol zergerün maḥallesi reh-güzerde ḡanḡısıdur ve ne semtedür?” dıdı.

او سر پل گفت و کوی غاتفر [170-2] (38)

Ol kenīzek ayıtdı: köpri başında ve Ġātfer maḥallesindedür. Ġātfer fetḡ-i ḡayn-i mu' ceme ve fetḡ-i tā'-i müşşenāt ve fā ile (39) Semerḡand maḥallātından bir maḥallenün ismidür.

Ey müstemī'-i müstersid! Ḥazret-i Mevlānā ḡuddise sırruhu'l-a'lā semerḡand ve zerger ile şu ma'nāye işāret buyururlar ki (40) ḡazret-i faḡr-i 'ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ¹³¹⁸ اکذب الناس الصواعون ḡadıḡ-i şerīfi ile zergerler ḡalb-i zer-

¹³¹⁸ İnsanların en yalancıları kuyumculardır.

endüd ile müzevvir-i nās oldukları-çün (41) ekzeb-i nāsdur deyü buyurup kezālik şehir-i Semerķand-ı tabī‘ atde temekkün iden zerger-i hevā dađı şehevāt-ı cismāniyyeyi envā‘-i tezvīrāt ve eşnāf-ı telbīsāt ile [51a] (1) dīde-i lezzāt-ı kenīzek-i nefse ‘arza kıilup gūnāgūn ‘ işve ve ğamzeler ile āşūfte-bāl ve şūrīde-ĥāl idüp lākin āmāl ve emānisi bī-nāl (2) ve serāb-miṣāl ve nümāyişi sihr ve ĥayāl ve ‘ākıbeti dālāl ve vebāl olmağla kenīzek-i nefis envā‘-ı melāl ile ūkeste-ĥāl olup le‘āfetine keşāfet (3) ve melāĥatine kerāhet ‘ārīz olmağla mādām ki emrāz-ı beşeriyeden ĥalāş olmadıķça pādīşāh-ı rūĥ-ı pūr-fütūĥuñ lāyık-ı ūĥbeti olmaduđı-çün (4) tabīb-i ilāhīnūñ nazār-ı ‘ināyetine muĥtāc oldu ve dūnyā-yı fānīde ĥiç-kes iķāmet itmeyüp ma‘ber-i dūnyādan gūzer iden ebnā‘-i sebīl kemāl-i sūr‘ atle (5) ‘ubūr itmekle ĥazret-i Mevlānā dūnyānuñ serī‘ü‘z-zevāl olduđına işāret idüp zerger-i hevānuñ temekkün itdüđi maĥalles-i semerķand-ı tabī‘ at (6) ve ma‘ber-i dūnyāda Ğātfer nām maĥalledür deyü buyururlar. Kemā ķāle ‘aleyhisselām: ¹³¹⁹الدنيا قنطرة فاعبروها ولا تعمروها ve ķāle ‘Alī kerremallāhe vechehu: Şi‘r:

أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا كَمَنْتَرٍ رَاكِبٍ (7)

أَرَا حَاشَاؤُهُ وَهُوَ فِي الصُّبْحِ رَاكِبٌ ¹³²⁰

beyt:

دنیا به مثابه رباطی باشد

آیند مسافران و درحال روند ¹³²¹

(8) Pes tabīb-i ilāhī kenīzek-i nefsdan vech-i meşrūĥ üzre ĥaber alup ĥaķīķat-ı ĥāle vāķīf olduķda

گفت دانستم که رنجت چیست زود [171-1]

Didi ki (9) senūñ marazın nedür bildim, imdi inşāllāh te‘ālā ‘anķarīb

در خلاصت سحرها خواهم نمود [171-2]

Senūñ ĥalāşıñda siĥirler göstermek isterim. Ya‘nī (10) Eflātūn-ı ilāhīnūñ اول ¹³²²الطب يناس العليل didüđi kelām-ı ĥikmet-nizāmı üzre tabīb-i ilāhī dađı vişāl-i yarı mutazammın mevā‘id-i şādıķa idüp cāriyenūñ (11) ķalbine ķuvvet virdi. Zīrā eger

¹³¹⁹ Dünya köprüdür onu geçin orada çakılı kalmayın.

¹³²⁰ Dünya bir yolcunun dinlenme menzili değil midir? Biraz dinlenir de orada sabah yola koyulur gibi

¹³²¹ Dünya bir kervansaray gibidir, yolcular gelip hemen giderler.

¹³²² Tıbbın başı hastanın sevilmesidir.

ṭabīb-i cismānī ve eger ḥakīm-i rūḥānīnūñ ḳāyide-i müstaḥsenelerindendür ki ba' de't-teşhīs merzāya şifā-yı ' ācil ile (12) beşāret ve za' f-ı dillerine kemāl-i ḳuvvet virirler. Pes ṭabīb-i ilāhī tekrār tesliyet-i ḥāṭır idüp

[172] شاد باش و فارغ و ایمن که من

آن کنم با تو که باران با چمن

(13) Şādmān ol ve ḳalbūñi ğumūndan fāriĝ eyle ki ben saña anı eyleyem ki bārān çimene eyler. Ya' nī ḥavāṭır ve efkār ile efĝār olma. Senūñ ' ilācında maẓhar-ı (14) ḳudret-i Ḥaḳḳ olup çimen-i pejmurde bārān-ı raḥmetden kesb-i ḥayāt ve naḍāret itdüĝi gibi ben daḥı seni şıḥḥat-ı ebedī ve ḥayāt-ı sermedīye (15) vāşıl ve murāduñı ḥāşıl ḳılam.

[173-1] من غم تو می خورم تو غم منخور

Ben senūñ ğamuñ yirim ve lāzım olan ' ilācı iderim sen ğam yime ve ḥālim nice olur dime ki

[173-2] بر تو من مشفق ترم از صد پدر (16)

Ben saña yüz pederden müşfikterim, zīrā müceb-i ḥadīş-i şerīf-i خیرالابوین من ¹³²³ mürşid-i kāmīl ve üstād-ı mükemmil (17) ebeveynden ḥayırludur, aña binā 'en ki peder-i şūrī sebep-i vücūd-ı fānī ve mürşid-i kāmīl bā' iş-i ḥayāt-ı bāḳīdur. İmdi ṭabī-i ilāhī olanlar marīz-i ḥubb-i dūnyā olan (18) ṭālib-i müstersidlere ye's ve ḳunūṭa mübtelā ve şıḥḥat-ı ḥaḳīḳīyyeden nā-recā olmamaḳ için kemāl-i şefaḳatlerinden selāmet-i rūḥāniyye ile beşāret virmek lāzım (19) idüĝün daḥı ḥazret-i Mevlānā işāret buyurlar. Pes ṭabīb-i ilāhī cāriyye naşīḥat ḳılup ey kenīzek ¹³²⁴ کل سر جاوز الاثنین شاع buyurlmuşdur. (20) imdi sen daḥı

[174-1] هان و هان این راز را با کس مگو

Mütenebbih ol zinhār u zinhār bu rāz-ı pinhānı kimseye söyleme,

[174-2] گر چه از تو شه کند بس جستجو

(21) Egerçi pādīşāh senden çok cüst u cū eylerse de, nazm:

¹³²³ En hayırlı ebeveyn sana öğretendir.

¹³²⁴ İki kişiyi aşan sır artık sır değildir duyulur.

Müşkili ğayrı kilidüñ oldurur k'açılmaya

Bu kilidüñ turfa kim açıldııdır müşkili

neşr: İmdi ey 'āşık!

گورخانه راز تو چون دل شود [175-1] (22)

Senüñ gür-ḡāne-i rāzıñ çün ki dil ola,

آن مرادت زودتر حاصل شود [175-2]

Ol murāduñ tizrek ḡāşıl olur. (23) Ḥazret-i Mevlānā ḡuddise sırruhu ¹³²⁵قلوب الاحرار قبور الاسرار ma' nāsını iş'ār idüp ḡalbi ḡabre teşbīh itdiler. İmdi ḡabirde medfūn olanlar iḡrāc (24) olunmaḡ müstaḡsen olmadıı ğibi dilde maḡfi olan daḡı izḡār ḡılınmaḡ pesendide olmadıına işāret buyurdılar ve ketm-i esrāruñ fevāyidini (25) mü'eyyid delil-i naḡli ve ber 'aḡli irād idüp buyururlar ki

گفت پیغمبر که هر که سر نهفت [176-1]

Ḥazret-i Faḡr-i Kāyināt 'aleyhi afḡalı's-ḡalevāt buyururlar ki (26) her kim ki sırr-ı sırr eyledi,

زود گردد با مراد خویش جفت [176-2]

Kendü murādına 'an ḡarīb cüft olur. Ya' nī ¹³²⁶من کنم سره ملک امره hadiḡ-i ḡerifinüñ (27) feḡvā-yı münifi üzre ketm-i sır bā' iş-i ḡuḡul-i ḡavāyic olduğunu beyān buyurup delil-i 'aḡliye daḡı ḡurū' itdiler:

دانه چون اندر زمین پنهان شود [177-1]

(28) Dāneler çün ki zeminde pinhān olur,

سرشان سرسبزی بستان شود [177-2]

Dānelerüñ sırrı bostānlaruñ leḡāfet ve sersbzligi olur. Bu beyt-i (29) ḡerif ba' zı nüḡhada, *Meḡnevī*:

دانه چون اندر زمین پنهان شود

سرّ او سرسبزی بستان شود

¹³²⁵ Hürlerin kalpleri esirlerin kabirleridir.

¹³²⁶ Sırrını tutan işinin hakimi olur.

neşr: vāki^c olmuşdur. Ya^c nī her bir dāne ki zirā^c at ve zīr-i (30) hākde nihān olduḡda egerçi şūreten ^c adem dinilür lākin ecrām-ı neyyire huṡūṡ-ı şu^c ā^c iyyeden feyz-i envār ve ecsām-ı keşife ḡabūl-i āşār itmekle neşv u nemā (31) bulup sırr-ı nihānı ^c iyān olmaḡla deşṡ u feżāya ḡulel-i aḡzār giydirüp zīver-i bostān ve zīb-i ḡülistān olur ve kemālāt-i mezbūre dānenüñ (32) hākde nihān olmasından vücūda gelür. Rubā^c ī:

ای دوست مگو سرّ دل خویش به کس

آینه دل تیره مگردان به نفس

چون غنچه زبان خویشتن کش به دهان

تا چند کنی هرزه درآیی چو جرس؟¹³²⁷ (33)

neşr: Pes ḡazret-i Mevlānā bir temsil tarīḡine daḡı şūrū^c idüp buyururlar ki,

[178-1] زر و نقره گر نبودندی نهان

Zer u sīm eger (34) taḡte'l-arz nihān olmiyalardı,

[178-2] پرورش کی یافتندی زیر کان

Ma^c den altında ḡaçan perveriş bulurlar idi. Ey ^c āşık-ı şādīḡ! Bu naşīḡatler lisān-ı (35) ḡekīmden kenīzeke ve ḡazret-i Mevlānā'nuñ kelimāt-ı ḡudsiyyelerinden cümle ṡālibleredür, pes

[179-1] وعده ها و لطفهای آن حکیم

Ol ḡekīmüñ mevā^c īd-i elṡāfi,

کرد آن رنجور را ایمن ز بیم [179-2] (36)

Ol rencūru ḡavf u hirāsdan emīn eyledi. ḡāle ^c Alī kerremallāhu vechehu, şī^c r:

لا تودع السرّ الآ عند ذي كرم

والسرّ عند كرام الناس مكتوم (37)

والسرّ عندي في بيت له غلق

قد ضاع مفتاحه والباب مختوم¹³²⁸

¹³²⁷ Ey dost, kalbinin sırrını kimseye söyleme, gönül aynasını nefis ile paslandırma. Gonca gibi dilini ağzına çek ve sus, ne zamana kadar çan gibi öteceksin?

beyt:

هر کس که شود به عقل و دانش ممتاز

باشد همه کس را به کرم محرم راز¹³²⁹ (38)

Neşr: mefhūmunca tabīb-i ilāhī daḥī ma‘ den-i elṭāf-ı ferāvān ve kān-ı kerem-i bī-kerān olmağla kenīzeke maḥrem-i rāz olup (39) mevā‘ id-i şādīka ve elṭāf-ı şaḥīḥa ile min külli’l-vücūh ḥūzn u elem ve ḥavf u ḥaṭardan emīn eyledi. Pes ke-ennehu ba‘ zı kimesneye bir su’āl ḥuṭūr itdi ki (40) muḳaddemā olan eṭibbā daḥī eger şāha ve eger bīmāra niçe mevā‘ id idüp her birimüz mesīḥ-i ‘ālemiz dimişler idi lākin bir vechle nef‘ i zuhūr itmedi, pes (41) şimdi ḥekīmūn mevā‘ id-i elṭāfiyla ḳalb-i pādīşāh ve dil-i bīmār ḥavfdan emīn olmağa bā‘ iş nedür didiklerinde su’āl-i muḳaddere cevāb ṭarīḳı üzre buyurlar ki [51b] (1) her va‘ de bir degüldür:

وعددها باشد حقیقی دل پذیر [180-1]

Ḥaḳīkī va‘deler dil-peżir olur ve ḳalb anı ḳabūl idüp müstemī‘ olan muṭma‘ in olur.

وعددها باشد مجازی تاسه گیر [180-2] (2)

Mecāzī olan va‘deler ber-mūceb-i¹³³⁰ tasa-tutucu ve ğam-virici olur. Zīrā āşārı zāhire olmıyup (3) ṭālib andan muṭṭarru’l-ḥāl olur. İmdi mürşid-i kāmīlūn va‘di ferdā degül belki anuñ va‘di ‘ayn-ı naḳddur, zīrā ḥīn-i va‘dde ḳalb-i ṭālib müte’eşir olup (4) āşār-ı va‘d zāhir ve bāhir olur, imdi:

وعددهی اهل کرم گنج روان [181-1]

Erbāb-i keremūn va‘desi genc-i revāndur, bu beyt-i şerīfde olan revān (5) cārī ma‘nāsınadır ya‘nī ehl-i keremūn va‘di bir genc-i cārīdür ki füyüzāt-ı ilāhiyye lā-yenḳatı‘ cereyān idüp ve tecelliyyet-ı rabbāniyye mütevāliyen dıraḥşān (6) olup ḥadd u ğāyeti bulunmaz ammā

وعددهی نااهل شد رنج روان [181-2]

¹³²⁸ Sırrını kerem sahibi kimseden başkasına verme, zira ancak onlar tutar sırrı. Sır bende kitli bir evde gibidir, Anahtar kaybolmuştur kapı ise mühürlü.

¹³²⁹ Akıl ve bilgi ile mümtaz olan kişi keremi ile herkesin sırlarına mahrem olur.

¹³³⁰ Yalan kalplerde bir şüphedir.

Va‘de-i nā-ehl renc-i revāndur ya‘nī renc-i cāndur zīrā āṣārī müşāhed olmaz, (7) nitekim imām ‘alī kerremallāhu vechehu buyurmuşlardır, ṣi‘r:

ولا خير في وعد إذا كان كاذباً

ولا خير في قول إذا لم يكن فعل¹³³¹

neṣr: Pes ṭabīb maraḏ-ı kenīzeküñ (8) ‘ilācına mübāṣeret itdügünüñ beyānına ṣurū‘ idüp, der:

دریافتن آن ولی رنج را و عرض کردن رنج او را به پیش پادشاه

(9) Ol veliy-yi kāmīl cāriyenüñ derd-i derūnun fehmi idüp ve rencini ḥuzūr-ı pādīṣāha ‘arz eyledügidür:

بعد از آن برخاست و عزم شاه کرد [182-1]

Ṭabīb-i ilāhī (10) ba‘de teşḥīṣi’l-maraḏ ḳalḳdı ve ḥuzūr-ı pādīṣāha ‘azm eyledi,

شاه را ز آن شمه ای آگاه کرد [182-2]

Pādīṣāhı maraḏ-ı kenīzekden bir ṣemme ḥaber-dār eyledi, pes pādīṣāh (11) kenīzeküñ rencinden nev‘an āgāh olduḳda ke-enne “Ey ṭabīb-i ‘isā-dem buña tedbīr nedür?” deyü su’āl idüp ḥattā ba‘zı Veledī nüṣḥalarda pādīṣāh (12) tarafından vāḳi‘ olan su’āl bu beyt ile irād olunmuşdur ki, beyt:

شاه گفت اکنون بگو تدبیر چیست؟

در چنین مشکل تو را تدبیر چیست؟¹³³²

(13) Pes veliy-yi kāmīl ol su’āl-i muḳaddere cevāb virüp

گفت تدبیر آن بود کان مرد را [183-1]

Aytdı: “tedbīr oldur ki ol merd-i zergeri

حاضر آریم از پی این درد را [183-2] (14)

Bu derde devā olmağıçün Semerḳand’dan bunda ḥāzır getürelim.” Zīrā nefsi-i sālik süyül-i ṭabī‘iyyeden ba‘z ārızū (15) ettiklerinden ḳable’l-vuṣūl güseste-dil

¹³³¹ Eğer yalansa vaatte bir hayır yoktur, fiile dönüşmediyse eğer sözde de hayır yoktur.

¹³³² Padişah tabibe “Şimdi çare nedir, böylesi bir sorunu çözmek için neden bekleme yapıyorsun?” diye sordu.

olmayup ol mā-sivādan ḥalāş olmaz. Pes mürşid-i kāmīl ṭālibde bu ḥālī müşāhede itdikde be-her taqđır bir ḥāl ile (16) ārızū itdügi şey’i aña müşāhede itdürüp ḳanca vāḳıf olduḳda külliyet üzre ḥāṭırdan iḥrāc idüp Ḥaḳḳ’a tebettül ider felihāzā ṭabīb-i ilāhī daḫı (17) kenīzek-i nefsuñ marazına ārızūsına vuşlatdan ğayrı çāre görmiyüp pādişāha telḳin eyledi ki

مرد زرگر را بخوان ز ان شهر دور [184-1]

Merd-i zergeri (18) ol şehr-i dūrdan da‘vet ḳıl,

با زر و خلعت بده او را غرور [184-2]

Zer u ḥil‘at ile aña ğurūr vir, ya‘nī egerçi şehr-i semerḳand pā-yı taḥt-ı pādişāhīye (19) mesāfe-i ba‘īd olmağla naḳl o ḥareket kendüye düşvār gelür velākin bir merd ki erbāb-ı ḫırefden iken ṭaraf-ı pādişāhīden bu vechle iltifāt olunup (20) emvāl-i vāfire ve ḥıla‘-i fāḫire ‘arza ḳılınup da‘vet olunduḳda ‘aḳl-ı ma‘āşı tedebbür-i ‘āḳıbetden mütelāşı ve tuḥaf ve hedāyāya meyl u muḥabbetinden (21) dīde-i başiretine ğaflet u ğurūr ṭārī olup bilā-tereddüd terk-i diyār ve naḳl-i raḥt u bār idüp mec’ine sebep olur didi.

چون که سلطان از حکیم این را شنید [185-1] (22)

Çün ki sulṭān ḥekīmden bu rāy-i şāyib ve fikr-i şāḳıbı iştıdı

پند او را از دل و از جان شنید [185-2]

(23) Anuñ pend u naşihatını dilden ve cāndan ḳabūl u iḥtiyār eyledi.

فرستادن پادشاه رسولان را به سمرقند به آوردن مرد زرگر را

Pādişāh (24) merd-i zergeri getürmege Semerḳand’a resüller göndermesi beyānındadır.

پس فرستاد آن طرف یک دو رسول [186-1]

Pes pādişāh Semerḳand ṭarafına bir iki resül (25) gönderdi,

حاذقان و کافیان بس عدول [186-2]

Ancılayın resüller ki üstādlar ve edā’-i risāletde zekī vü kāfiler ve ziyāde ‘ādiller. Ba‘zı nüşhada “بس عدول” (26) yirine “صاحب قبول” vāḳı‘ olmuşdur. Ya‘nī şāḫib-

qabul ve padişahuñ maqbulleri demek olur. Ya'ni ol resullerüñ qavli ve fi'li maqallinde vaki' (27) olup hekim-i hazik ve muhimmät ve müşkilätüñ hall u 'aqdinde zeki vü fayik ve her karlarında mizan-ı 'adl ile sencide ve her tavırda ahlak ve evsafı (28) pesendide idi. Zirä kişinüñ resülü hekim-i hazik olucaq; ber-mışdaq-ı¹³³³ arslan hikima vula tavsiye tavşiyeye hacet qalmaz. Pes

[187-1] تا سمرقند آمدند آن دو امير

(29) Ol iki emir emr-i padişahi ile ta Semerkand'a geldiler.

[187-2] پيش آن زرگر ز شاهنشاه بشير

Padişahdan ol zergerüñ huşurına müjde-virici geldiler. (30) Ve zergere ayıtdılar:

[188-1] کای لطيف استاد کامل معرفت

Ey kamil ma'rifet olan latif ustad,

[188-2] فاش اندر شهرها از تو صفت

Şehlerde senden (31) şifaf fashdur, ya'ni ey zerger seni kemal-i ma'rifet ile ittishafuñ ve mehasin-i evsafuñ şehirlere fash ve afakda meshur olmişsundur, (32) herkes senüñ kemalüñ zikr ider, imdi ey zerger devletüñ var imiş

[189-1] نک فلان شه از برای زرگری

İşte fulan padişah seni kendüye zergerlik için

[189-2] [33] اختيارت کرد زیرا مهتری

Seni ihtiyar eyledi zirä şan'atında mihter u mahir ve zergerler içinde kemal-i maharet ile bahirsin. Pes

[190-1] [34] اينک اين خلعت بگير و زر و سيم

Elhaletu hazihi bu hil'at-i mevrusu'l-behçeti ve zer u simi al qabul eyle,

[190-2] چون بيایي خاص باشي و ندیم

¹³³³ Hikmet sahibi bir kimseyi gönder, ona tavsiye verme.

Çün ki huzūr-ı (35) pādīshāha gelesin hāşş ve muşāhib olursun ve hātırından güzer itmeyen niçe ihsānlar görüp erbāb-ı hācāte melāz u melce' olursun. (36) bīçāre zerger¹³³⁴ قرب سلطان آتش سوزان بود¹³³⁴ mefhūmundan bī-ḥaber olup

مرد مال و خلعت بسیار دید [191-1]

Merd-i zerger emvāl-i keşīre ve ḥila' -ı fāḥireyi (37) gördü,

غره شد از شهر و فرزندان برید [191-2]

Mağrūr oldı, şeh̄r u ferzendlerinden cūdā ve münqaṭı' oldı, ya' nī metā' -i dūnyāyı kendüye çok (38) görüp kitāb-ı kerīm-i sübhānīde¹³³⁵ فُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ¹³³⁵ buyurlmuş iken ṭama' ı belāsına uğradı. İmdi dūnyā-yı bī-vefānuñ metā' -ı ḳalīline firīfte (39) olup 'ākıbet-bīn olmıyanlar kendü iḥtiyārıyla çāh-ı helāke düşmek muḳarrerdür. ' Atṭār:

ز دنیا بگذر ای سالک حقیقت

که کس زو جان نخواهد در طریقت

چه دیدی آخر از دنیا به جز رنج؟ (40)

کشیدی رنج و نادیده رخ گنج

چه دیدی آخر از دنیای غدار

به جز زرد و بلا و عین آزار

ز دنیا هیچ دل شادان نباشد (41)

که جان و دل بکلی [می] خراشد

ز دنیا هیچ دل را نیست شادی

عجب در غرق این دریا فتادی

[52a]

چو دریایی است دنیا موج پر خون (1)

دمادم می زند بر هفت گردن¹³³⁶

¹³³⁴ Padişaha yakınlık yanar ateş gibidir. (Pend-nâme)

¹³³⁵ Nisa 4/77: "...De ki: Dünya geçimliği azdır..."

¹³³⁶ Ey salık, bu dünyadan geç, zira tarikatte kimse can istemez. Dünyadan sıkıntı dışında ne gördün? Sıkıntı çektin ama hazineyi de bulamadın. Bu gaddar dünyadan dert bela ve sıkıntı dışında ne gördün? Hiçbir gönül dünyadan mutlu olmaz. Dünya canı ve gönlü yaralar. Bu dünya hiçbir gönlü mutlu

Pes merd-i zerger bu ma' nālardan gāfil olmağla

اندر آمد شادمان در راه مرد [192-1]

(2) Şādmān olup merd-i zerger ol iki resūl ile yola geldi,

بی خبر کان شاه قصد جاننش کرد [192-2]

Hāberi yokdur ki ol pādīshāh anuñ cānına қаşd eyledi.

اسب تازی بر نشست و شاد تاخت [193-1] (3)

Esb-i tāziye sūvār oldı ve şād u ḥandān at sūrdü,

خونبهای خویش را خلعت شناخت [193-2]

Kendü ḳan bahāsını (4) ḥil' at şandı. Āh kim dūnyānuñ zīb u zīverine ve lehv u bāzīsine aldanup esb-i hevāsına sūvār olanlar ve gögüs gerüp cāh u ḥaşmete mağrūr u mesrūr (5) olan gāfiller dūnyānuñ baḥş u 'aḫası bir gün sizūñ daḥı ḳan-bahāñız olmağ muḳarrerdür. Naẓm:

ترا دنیا خوش آمد ای برادر

چو ققتوس این زمان در سوی آذر

فتادستی و هم در وی بسوزی (6)

هم از خود آتشی در وی فروزی

تو پنداری که او را دوست گیری

نمی دانی که اندر پوست میری

چنین است آخرت آنکه بدیدی (7)

چرا در سوی دنیا ناامیدی¹³³⁷

Neşr: Erbāb-ı taḥḳīḳden ba' zı fuželā bu ebyāt-ı şerīfenūñ ma' ānī-i laḫifesiñ (8) te `vīlinde bu vechle buyurmuşlar ki zerger-i hevāyı maḳāmından iḥrāc iḫūn serīr-i ḳalb üzerinde taḫt-nişin ve pādīshāh-ı vūcūd olan sulṫān-ı rūḥ (9) ḥekīm-i pūr-fütūḫūñ rā-yı rezini üzre 'amel idüp 'aḳl u fehm resūllerini zerger-i hevāya irsāl

etmemiştir, nasıl da bu dünyanın denizine gark oldun. Dünya, yedi feleğe vuran kanlı dalgalı denizdir. (Cevherüzzât)

¹³³⁷ Ey birader dünya sana hoştur, kaknus kuşuna ateş gibi. Düşmüşsün, onda yanarsın ve kendi ateşinle de onu yakarsın. Sen onu dost tuttuğunu sanırsın ancak öldüğünü farketmezsin. Senin sonun böyledir ve dünyada ümitsiz olduğunu anla. (Cevherüzzât)

itdikde zerger mizācgīrlık idüp ni‘am-ı lezzāt-ı cismānī (10) ve ḥil‘at-ı faḥr-i nefsanī ve riyāset-i dūnyevī ḥaberlerin söyleyüp şehri-ı tabī‘atde olan hevāya daḥı maḡrūr olup evhām ve ḥayālāt esbine süvār (11) ve murādātı cānibine pāy-cūnbān-ı reftār oldı. Velākin aḥvāl neye mūncerr olacaḡın ḥazret-i Mevlānā bu iki beyt ile naṣīḥat ṭarīḳi üzere beyān idüp (12) buyururlar ki

ای شده اندر سفر با صد رضا [194]

خود به پای خویش تا سوء القضا

Ey ḡāfil-i bī-ḥaber! Şad rızā ve meserret ve ümīd-i şafā ve rāḥat ile (13) sefere giden bi’z-zāt kendü ayaḡıñla sū’-i ḳazā ve derd ü belā cānibine deḡin gidersin lākin sūd recāsıyla ziyān idersin.

در خیالش ملک و عز و سروری [195-1]

(14) Eger çı zergerüñ veyāḥud erbāb-ı ḡurūruñ ḥayālinde devlet ve serverīdūr, fe-ammā,

گفته عزرائیل رو آری بری [195-2]

‘Azrā’īl dimiş ki “Belī eyledūr, yūri iledürsün,” (15) ya‘nī ecəl irişüp ‘ālem-i ḡaybdan ḳābīzu’l-ervāḥ taḥmīḳ idüp “Yūri murādıñı alursın evet,” dir. Ya‘nī beyhūde gidersin, murāduñ ḥāşıl idemezsin (16) ve serḥadd-i ecelden bir ḳadem ilerü gidemezsin, dimekdūr. Naẓm:

در اینجا زندگانی مرگ باشد

ولی در عاقبت کل ترک باشد

در آخر ترک خواهد بد ز صورت

بباید شد ازین معنی ضرورت (17)

بباید شد ازین دنیای غدار

نباید بست دل در دهر مکار

درین دنیا که مر عین بلاست

دهان بگشاده همچون ازدهایست (18)

دمادم می کشد مردم سوی خویش

زند برجان هر کس هر زمان نیش

درین جای بلا هر دم بلایی

به آخر زهر کام اژدهایی (19)

چو صیاد اجل [از] مرغ جانت

گرفت و صید کرد آخر نهانت

ز سر آخرت این سر شنفتی

نکردی گوش [و] اندر خواب خفتی¹³³⁸ (20)

Neşr: Eyvāh ve dirīgā ey gāfil-i bī-çāre ve hevā-yı nefse āvāre! Mūnādī-i ‘izzet-i Ḥaḳ baṭnān-ı kibriyādan her sâ‘ at (21) ve ān saña bu nidāyı ider, sen ise gūş-ı hūşuña almayup teşāmüm idersin, ammā ne fāyide merd-i zerger gibi bir gün ecel sākīsinden şerāb-ı (22) merg içersin, imdi ey birāder cān berāber, şī‘ r:

تزوّد من الدّنيا فانّك لا تدري

اذا جنّ ليلك هل تعيشُ الى الفجر

كم من صحيح مات من غير علّة

وكم من سقيم عاش حيناً من الدّهر (23)

وكم من فتى عبسّ و يصبح ضاحكا

وقد نسجت اكفانه وهو لا يدري¹³³⁹

neşr: ebyāt-ı şerīfesiyle mütenaşşih olup (24) ‘āqıbet kāra lāzım olan ne ise aña mülāzım ol ve zergerūñ ḥikāyesin sem‘-i cānla gūş kııl ki,

چون رسید از راه آن مرد غریب [196-1]

Çün ki ol merd-i ğarīb (25) rāh-ı dūr u dırāzdan tül-ı emel ile şehr-i şāha irişdi,

¹³³⁸ Burada yaşamak ölümdür fakat her şeyin sonu burayı terk etmektir. Sonunda sureti terk etmek gerekecek ve manaya doğru gidilecek. Bu gaddar dünyadan gitmek gerekecek ve bu mekir dolu dünyaya gönül bağlamalı. Bu dünya belanın ta kendisidir, ejderha gibi ağzını açmıştır. Her an halkı kendine doğru çeker ve her an insanları sokar. Bu bela yerinde her an bela vardır, sonu ise bir ejderhanın ağzının zehridir. Ecel avcısı can kuşunu yakalayıp nihayet seni avlar. Sen ahiret sırrından bu sırrı duydun fakat dinlemeyip uyudun. (Cevherüzzât)

¹³³⁹ Dünyadan azığı almayı kaçırдың farkında değilsin, geceni karanlık bastığında yaşayacak mısın şafağa kadar? Kaç sağlıklı kimse öldü hastaliksız, kaç hasta kimse niceler yaşadı. Yüzük asık kaç delikanlı vardı da güler oldu, bilmez haldeydi ki kendi kefenini dokuyor.

اندر آوردش به پیش شه طیب [196-2]

Ṭabīb-i ḥāzīq zergeri iĉerü götürüp ḥuzūr-ı şāha (26) getürdi,

سوی شاهنشاه بردندش به ناز [197-1]

Anı nāz u ʿizzet ile pādişāh cānibine iletdiler,

تا بسوزد بر سر شمع طراز [197-2]

Tā kim zerger ol serv-i nāz (27) ve şemʿ-i Ṭırāz'uhn başı ucunda şemʿ a-veş
yana yaʿnī kenīzekūñ şihḥati iĉün helāk ola,

شاه دید او را بسی تعظیم کرد [198-1]

Şāh anı gördi, ziyāde taʿzīm (28) ve tekrīm eyledi,

مخزن زر را بدو تسلیم کرد [198-2]

Zer ḥazīnesin aña teslīm eyledi.

پس حکیمش گفت کای سلطان مه [199]

آن کنیزک را بدین خواجه بده

Pes ḥakīm-i ilāhī (29) pādişāha ayıtdı: Ey şāh-ı ʿālī! ol kenīzeki bu ḥʿāceye
vir,

تا کنیزک در وصالش خوش شود [200-1]

Tā kenīzek anuñ vişālinden ḥoş ve tendürüst ola,

آب وصلش دفع این آتش شود [200-2] (30)

Anuñ āb-ı vaşlı bu āteşi dāfiʿ ola, yaʿnī marazını defʿ u izāle eyleye.

شه بدو بخشید آن مه روی را [201-1]

Şāh emre imtişāl (31) idüp memlūkesi olan cāriye-i ḳamer-ṭalʿati zergere
ʿaṭā eyledi ve maḥbūbesini liḥubbillāh bezl ve nişār ve ğayr-ıla yār itmeyince derde
devā olmaduğun (32) bilüp

جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را [201-2]

Her ol iki şöhet ʔāliblerini birbirine cüft eyledi,

مدت شش ماه می راندند کام [202-1]

Altı ay (33) miqdārı ikisi birbiriyle kām sürdüler ve murād aldılar,

تا به صحت آمد آن دختر تمام [202-2]

Hattā ol duhter tamām şihhate geldi. Hāzret-i Mevlānā ʔuddise sırrihu (34) altı aya haşrdan nükte ʔaşd idüp müddet-i hamlūñ eḳalli altı ay olup ferzend raḥm-i māderde altı aya degin mütekevvin olur ve nükte-i uḥrā budur ki (35) neyyir-i a‘zam sene-i kāmiledede on iki burūcu devr idüp be-her māh bir burcda meḳş ider, pes be-ʔudretillāh te‘ālā iḳtizāsı bu vechle olur ki (36) maḥbūs-ı tevārıḳ-ı eflākī olan nebātāt ve berg-i dırahtāna altı aya degin neşv u nemā ve ʔarāvet u leʔāfet virüp altı aydan soñra şıfat-ı ʔahrıla (37) rü-nümā olmaḡla her birine şerbet-i celāl işrāb idüp hazān ve cānib-i ‘ademe pūyān olurlar. İmdi ʔabī‘ıyyāta muḥabbet idenler daḡı maḥsūsātından (38) her neyi sevseler bilāḡire reng u ʔarāvetlerinde bir ʔarār olmamaḡla ḥüsn u cemālınden hazān müşāhede idüp lābudd ʔalbī muḥabbetinden güseste ve aḡvāl-i (39) güzeştesine nedāmet gelür, her ne mertebe maḥbüb ve ser-efrāz olsa bir zamāndan soñra mekrūh ve bed-liḳā olur. Pes zerger-i hevā-yı ʔabī‘at daḡı kenīzek-i (40) nefis ile altı ay hem-şoḡbet olup

بعد از آن از بهر او شربت بساخت [203-1]

Andan soñra ʔabīb-i ilāhī zerger için bir şerbet düzdi

تا بخورد و پیش دختر می گداخت [203-2] (41)

Tā zerger ol şerbeti nūş idüp duhterüñ öñünde eridi, ya‘nī cemāli zevāle vardı.

چون ز رنجوری جمال او نماند [204-1]

[52b] (1) Çün ki rencūrlugundan zergerüñ cemāli ʔalmadı,

جان دختر در وبال او نماند [204-2]

Cān-ı duhter anuñ vebālınde ʔalmadı. Ya‘nī kenīzek zergerüñ muḥabbeti ḡamından ve bār u şıḳletinden (2) ḡalāş oldu

چون که زشت و ناخوش و رخ زرد شد [205-1]

Çün ki zerger nā-ḥoş ve bed-liḳā ve ruḡ-zerd oldı,

اندک اندک در دل او سرد شد [205-2]

Ānen fe-ānen tadrīc-le (3) anuñ ḥarāreti ḳalbüñde serd u bārid oldı, zīrā her baḳdıḳça kerīhu'l-liḳā görinüp bi'z-zarüre muḥabbetinden münḳatı' oldı, ḥaḳḳā budur ki erbāb-ı başirete dünyādan (4) ziyāde kerīhu'l-manzar yoḳdur. Elḥāşıl 'ışḳ-ı mecāzīnün ḥālī ve 'āḳıbet u me'ālī böyledür, zīrā günden güne ḥüsnü teḡayyür bulduḳça ḥarāret-i ḳalb-i 'āşıḳ daḡı serd olur, (5) nitekim ḥazret-i Mevlānā ḳaddesallāhu sırrehü'l-esnā taḥḳīḳ idüp buyurlar ki

عشقهایی کز پی رنگی بود [206-1]

Şol mecāzī 'ışḳ u muḥabbetler ki ḥüsn-i şüret ve reng ve rü (6) için ola,

عشق نبود عاقبت ننگی بود [206-2]

O maḳüle 'ışḳ ḥaḳīḳatde 'ışḳ olmayup hevā-yı maḡz olmaḡla 'āḳıbet 'ār ve 'ayb olur ve her biri 'amelinden (7) nādım olup deryā-yı ḥaclete ḡarḳ olur, nitekim ḥukemā dirler ki ¹³⁴⁰ إذا كان العشق من اجل الجسد يتغير بتغيير الصورة و المزاج filḥaḳīḳa yolına canlar vireyin (8) didügin şüreti hādımü'l-lezzāt ifnā eyledikde birḳaç günden şoñra mezārından geḳseñ lāşesinün bed-rāyiḥasından dimāḡuñ yolını sedd için burnuñ (9) tutarsın ve yanından tızce geḳersin, ammā ne fāyide ne oldı ise zergere oldı,

کاش کان هم ننگ بودی یک سری [207-1]

Kāşki ol zerger başdan başa 'ayb olaydı, (10) evvelden daḡı ḥüsnü olmıyadı,

تا نرفتی بر وی آن بد داوری [207-2]

Tā zerger-i faḳīrün üzerine böyle ḳabīḡ ve bed ḥukümet gitmeye idi, ya' nī vāḳi' olmıyadı.

خون دوید از چشم همچون جوی او [208-1] (11)

Zergerün çeşminden sür'at ile cereyān iden nehr gibi yaş yerine ḳan aḳdı; “devīd” yeldi ma' nāsınadur lākin maḡalle münāsıb (12) aḳdı ma' nāsı virildi. Zīrā ki

¹³⁴⁰ Eğer aşk beden içinse suret ve mizaçla o da deḡişir.

دشمن جان وی آمد روی او [208-2]

anuñ vechi cānīnuñ dūšmeni geldi, ya‘nī šūretinūñ ḥūsnū sebeb-i helāki
oldı, (13) bunuñ emşāli çoğdur, bu ḥod ma‘lūm-ı ḥavāşş ve ‘avāmdur ki,

دشمن طاوس آمد پر او [209-1]

Ṭāvūsuñ perr u bāli kendüye dūšmen geldi,

ای بسی شه را بکشته فرّ او [209-2]

(14) Ey müstemī‘-i mütenaşşih! şāhları ferr ve şevket ve şervet ve şöhreti
dūšmen elinde kendüyi ḳahr ve helāk itmişdür. Ve ile’l-ān birbirine ‘askerler çeküp
muḳāteleden ḥālī olmazlar (15) pes zerger daḥı kendü kendüye melāmet idüp

گفت من آن آهوم کز ناف من [210-1]

Bi-ṭarīki’t-tevbīḥ ve’t- ayıtdı: “ben ol āhūyem ki nāfımdan ötüri

ریخت این صیاد خون صاف من [210-2] (16)

Ol şayyād benüm dem-i şāfımı dökdi.” ya‘nī “Benüm mişālim nāfından
ötüri şayyād elinde ḳanı dökülen āhū gibidür,” didi.

ای من آن روباه صحرا کز کمین [211] (17)

سر بریدندهش برای پوستین

Zerger kendüyi tekrār temşil idüp ayıtdı: “ey ben ol şaḥrāda rūbāhım ki
şayyādlar (18) kemīngāhda müteraḳḳıb-ı fırsat olup postumdan ötüri giriftār-ı dām
idüp serüm burīde ḳıldılar.

ای من آن پیلی که زخم پیل بان [212-1]

Ve daḥı benüm aḥvālim (19) şol fıl gibidür ki fil-bānuñ zaḥmı

ریخت خونم از برای استخوان [212-2]

Berā-yı üstuḥ‘ān benüm ḳanıımı dökdi.

آن که کشتستم پی مادون من [213-1]

(20) Ol kimse ki beni benden ednā olan şey için helāk itmişdür,

می نداند که نخسبد خون من [213-2]

Bilmez mi ki benüm kıanı uyumaz. Ya‘nī mazlūmuñ ħūnı (21) yirde kıalmaz ve kıatile eşer-i kıatl irişmeyince ölmez. Ĥaķ te‘ālā ‘azīz zū intikāmdur ve cihān dār-ı mükāfāt ve āĥiretde her ‘amele göre mucāzāt muķarrerdür. (22) İmdi nāf için āhūnuñ kıanın dōken ve berā-yı post-ı rūbāhı ve dendān ve üstuĥ‘ān için fili kıatl iden ve kenīzek için zergeri ve ‘avret için (23) merdi helāk eyleyen ber-mūceb-i الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ¹³⁴¹ her kes ‘amelinüñ cezāsını bulur ve ĥudā-yı lā-yezāl mükāfātın kıılır. İmdi

بر من است امروز و فردا بر وی است [214-1] (24)

Bugün benüm üzerimedür yarın anuñ üzerinedür ki kıyāmetde cezāsın çeker, nitekim bugün baña ise yarın (25) sañadur dirler.

خون چون من کس چنین ضایع کی است [214-2]

Bencileyin kimsenüñ kıanı kıaçan zāyi‘dür? Ya‘nī zāyi‘ olmayup be-her ĥāl baña idenler daĥı bulur (26) ve her kes ne iderse zārarı nefesine ‘āyid olur, görmez misin

گر چه دیوار افکند سایه ی دراز [215-1]

Egerçi ĥīn-ı tūlū‘-ı şemsde āfitāba muĥāzī olan (27) dīvār sāye-i dırāz bıraĥur, fe-ammā āfitāb mūrtefi‘ olup mu‘addilü’n-nihār ve ĥaĥṭṭ-ı istivāya vardıkda,

باز گردد سوی او آن سایه باز [215-2]

Sāye-i dīvār (28) gider zūlmet cidāra ‘avd ider. İmdi مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَسَاءَتْ أَعْمَالُهُ فَغَالِبًا عَلَيْهَا¹³⁴² kıavl-i kerīmi feĥvāsınca eger iĥsān u eger esā’et her nefisden ne şadır (29) olursa kendü kendüye rāci‘ olur. Pes mucāzāt-ı a‘māl ve mükāfāt-ı ef‘āle nazīr ve mişāl budur ki

این جهان کوه است و فعل ما ندا [216-1]

¹³⁴¹ Mü’mın 40/17: Bugün herkese kazandığının kıarılıĥı verilir. Bugün asla zūlüm yoktur. Şüpheşiz Allah, hesabı çabuk görendir.

¹³⁴² Fussilet 41/46: “Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir...”

Bu cihān bir yanķulu (30) ıağdur ve bizüm fi'limüz nidādur,

سوی ما آید نداها را صدا [216-2]

Nidālaruñ şadā ve 'aksi bizüm cānibimize gelür, pes bizüm a' māl ve ef' ālimüz nidālara ve mücāzāt (31) ve mükāfāt kūhdan şāhib-i nidāya mün' akis olan şadālara beñzer. Münādī her ne dise anı işidir, pes rüz-ı cezāda dağı her kes a' rāz-ı a' mālīnūñ (32) şüretin mir'āt-ı nefsinde müşāhede kıılır. Nazm:

Her ki ħ'ānuñ yise içme ķanını

Kişi ħoş tuţmak gerek mihmānını

Olmağıl bu günbed içre bed-zebān

(33) Sen ne dirsən saña dir günbed hemān

Bunda her ne tuĥm ekerseñ ħayr u şer

Anda şüret bağlayısar ey püser

Ķavlūñ ü fi' lūñ dürüş kim ħüb ola

(34) Tā ki varup gördüğün merğüb ola.

Neşr: Elĥāşıl bu 'ālem-i fānīde her kes itdüğünüñ cezāsın bulur, kemā ķāle te' ālā: ¹³⁴³ یَوْمَ یَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ (35) pes miskīn zerger

این بگفت و رفت در دم زیر خاک [217-1]

Bu sözləri didi ve fi'l-ĥāl teslīm-i rūĥ idüp zīr-i ħāke gitdi.

آن کنیزک شد ز عشق و رنج پاک [217-1] (36)

Ol kenīzek zergere olan ' ışķ u ħamdan ve kendüde olan renc u elemden pāk oldı.

ز آنکه عشق مردگان پاینده نیست [218-1]

(37) Zīrā murdelerūñ ' ışķı pāyende ve bākī degildür,

ز آنکه مرده سوی ما آینده نیست [218-2]

¹³⁴³ Nebe 78/40: Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkārcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.

Zirā ki murde bizüm cānibimize gelici degüldür. Ya‘nī insānu’l-heyākil ve hayvānu’ş-şemāyil (38) olan efsürde-diller dünyā-yı bī-ṭāyile olan meyl ve muḥabbetleri ve ārizū kıldıkları lezzāt ve şehvāt-ı cismānī ve bilcümle Ḥaḳ’dan ğayrı her neye olursa (39) ‘ışık ve ülfetleri maḥbūblarıyla me‘an murde ve fānī olup cānib-i Ḥaḳḳ’a varmazlar, belki maḥbūs-ı ḥāk-i tīre olup cānib-i a‘lāya ‘urūc itmezler ve maḥbūblarıyla (40) nāra ašlā ihrāk olunurlar. Kemā kāle te‘āla, إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ¹³⁴⁴ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبٌ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ. imdi beḳā-yı sermedī (41) ve hayāt-ı ebedī şāḥibleri ve ‘ışık u muḥabbetleri bī-zevāl olan ol ḥayy u Bākī’nüñ ‘āşıklarından ğayrısı degüldür, pes

عشق زنده در روان و در بصر [219-1]

[53a]

هر دمی باشد ز غنچه تازه تر [219-2] (1)

Zindenüñ ‘ışıkı cānda ve başarda her bir demde ğonca-veş tāze ve ter olur, zirā tecelliyātda tekerrür olmayup her nefes (2) bir tecellī ve her demde bir tesellī olur. ya‘nī hayāt-ı bākī ile mevşūf olan maḥbūb-ı ezelinüñ ‘ışık u muḥabbeti gerek cānib-i ma‘şūḳdan ‘āşıḳa ki “yuḥibbuhum” (3) feḥvāsıdur ve gerek ‘āşıḳın ma‘şūḳa olan muḥabbeti ki “yuḥibbūnehu” mağzāsıdur dīde-i cāna nūr ve cenān-ı ḥazīne sürür virüp her ne mertebe tünd-bād-ı fenā (4) fenā-yı sāḥa-i fesīḥatü’l-mesāḥasında vezān olsa, ğonca-veş tāze vü ter ve verd-i aḥmerden ḥübterdür. Zinde kelimesi fā‘ ile ve mef‘ üle muzāf olmaḳ cāyızdır, (5) imdi ey ‘āşıḳ-ı şādık!

عشق آن زنده گزین کماو باقی است [220-1]

Ol ḥayy-i bī-zevālüñ ve ḳayyūm-i lā-yezālüñ ‘ışıkını ihtiyār eyle ki ol bākīdur,

کز شراب جان فزایت ساقی است [220-2] (6)

¹³⁴⁴ Enbiyā 21/98: Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız.

Ki ol ḥayy-i bākī ve ‘āşıklarına kāfī olan Allāhu’l-vāfī saña şerāb-ı cān-fezādan sākīdur ki ol şerābı nūş iden (7) ‘āşıklar ölmez dimişlerdür. İmdi lillāhi te‘ālā ey nūr-ı dīde-i ‘ālem!

عشق آن بگزین که جمله انبیا [221-1]

Ol ḥayy-i bākī ve kevşer-i ḥayāt-baḥşe sākī olan (8) maḥbūb-ı bī-bedelūñ ‘ışkıñı iḥtiyār kııl ki cümle-i enbiyā ve ‘ämme-i evliyā ve mecmū‘-ı aşfiyā

یافتند از عشق او کار و کیا [221-2]

Ol Allāh’uñ ‘ışkıñdan kār u kiyā buldular, (9) ya‘nī taşarruf u ḫudret u ‘izzet u ḫurbet u şeref-i risālete ve ḥuşūşiyet-i velāyete anuñla vāşıl oldılar. Ey tālib-i şādık! Zinhār himmetūñ ‘ālī (10) kııl!

تو مگو ما را بدان شه بار نیست [222-1]

Sen dime ki bize ol şāha icāzet ve rāh yoḫdur. Bār bunda icāzet ma‘nāsınadır, ya‘nī kendūñe himmetsiz olma. (11) zīrā ki,

با کریمان کارها دشوار نیست [222-2]

kerīmlerūñ kerem şānına nisbet ile müşkil işler ve müte‘assir teşvīşler sehl ve āsāndur ve aña düşvār yoḫdur. (12) ol sa‘ādet ‘abdūñ ‘uluvv-i himmet ve kerīm u raḥīmūñ maḥz kerem ve ‘ināyeti ile müyesser olur. ¹³⁴⁵ من اتاني يمشي اتيته هرولة mübeşşirātu mesmū‘ uñ olmamış mıdır? (13) kāle ‘Alī kerremallāhe vechehu, şî‘r:

فَلَا تَجْرَعُ وَإِنْ أَعْسِرْتَ يَوْمًا

فَقَدْ أَيْسَرْتَ فِي الزَّمَنِ الطَّوِيلِ

وَلَا تَيْئَسَنَّ فَإِنَّ الْيَأْسَ كُفْرٌ

لَعَلَّ اللَّهَ يُغْنِي عَنْ قَلِيلٍ (14)

وَلَا تَظُنَّنَّ بِرَبِّكَ ظَنًّا سَوْءٍ

فَإِنَّ اللَّهَ أَوْلَى بِالْجَمِيلِ ¹³⁴⁶

¹³⁴⁵ Bana yürüyerek gelene ben koşar adım giderim.

¹³⁴⁶ Zora koyma darlansan da asla, uzun süreler kolaylık içreydin zira. Ye’se kapılma çünkü o küfürdür. Kim bilir Allah yardım eder yetinirsin az ile. Rabbin hakkında kötü zanda sakın bulunma, O en güzel olandan hep evladır.

gerçi imām ‘Alī kerremallāhe vechehu (15) teng-destlikden nā-ümīd ğanī olanlara naşihat iderler, ammā haqīkatde ğinā ‘ışk ğināsıdır ve faqr u ‘anā ‘ışksız olmağdır. Pes rahmet-i Haq’dan kaç-ı ümīd (16) Haqq’a bed-gümānlık olmağla küfrdür deyü buyururlar. Şi‘r:

لَا شَيْءَ إِلَّا اللَّهُ فَارْفَعْ هَمَّكَ

يَكْفِيكَ رَبُّ النَّاسِ مَا أَهَمَّكَ

إِلَيْكَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا سِوَاكَ

اقبلت عهداً أبغى رضاكاً¹³⁴⁷ (17)

Ma‘lüm ola ki hażret-i Mevlānā tayyeballāhu enfāsehu ba‘zı bed-gümānlaruñ hātırāsın def‘ idüp su’āl-i muqaddere cevāb için (18) işbu beyāna şurū‘ buyurdular:

بیان آن که کشتن و زهر دادن مرد زرگر به اشارت الهی بود نه به هوای نفس و تامل فاسد

(19) Ānuñ beyānındadır ki ṭabīb-i ilāhī merd-i zergere zehr virmek ve ṭatl itmek işāret-i ilāhī ile idi, yoksa hevā-yı nefis ve te’emmül-i fāsīd ile degil idi.

(20) Zīrā zergerden murād hevā-yı nefis ve ḥubb-ı dünyā olduğı beyān olunmuş idi, bu taqdirce zergeruñ ṭatlınden murād ḥubb-ı dünyāyı ḳalbden izāle ve ihṛāc (21) ve nefsi vebālden taḥlīsdür, pes¹³⁴⁸ الولى كالوحي النبى vefḳince mürşid-i kāmilden şudür iden her ef‘āl ve aḥvāl ilhām-ı rabbānī ile olduğın (22) işbāt için hażret-i Hızır ‘aleyhisselāmuñ ṭatl-i püser ve ḥarḳ-ı keşti eyledüğün beyān idüp elmās-ı ‘ibārāt ile dürr-i emles-i işārātı süfte ḳılurlar.

کشتن آن مرد بر دست حکیم [223-1] (23)

Ḥekīm-i ilāhīnūñ elinde ol merdüñ helāk olması

نى پى اوميد بود و نى ز بيم [223-2]

Ne pādīşāhdan ümmīd ve ne ḥavf ve bīm için (24) idi.

او نکشتش از برای طبع شاه [224-1]

¹³⁴⁷ Allah’tan başka hiçbir şey yoktur, himmetini yücelt artık, insanların Rabbi dertlerinde sana yeter. Ey Rabbim, senden başkasına değil, sana yönelttim andımı ve ararım rızanı.

¹³⁴⁸ Velinin ilhamı nebinin vahyi gibidir.

Ṭabīb-i ilāhī zergeri şāhuñ ṭab‘ ve ḥāṭırı-çün katl itmedi.

تا نیامد امر و الهام اله [224-2]

Mādām ki ṭabīb-i (25) ilāhīye emr-i ilāhī ve ilhām-ı rabbānī gelmedi, ya‘ nī emr-i ilāhī olmayınca zergeri helāk itmedi, meşelā,

آن پسر را کش خضر بپرید خلق [225-1]

Ol püser ki ḥāzret-i Hızır ‘aleyhisselām (26) anuñ boğazını kesdi ve zebḥ eyledi,

سر آن را در نیابد عام خلق [225-2]

Anuñ sırrını halkuñ ‘āmmı fehm eylemez, ya‘ nī çeşm-i zāhir-bīn anuñ ḥaḳīqatin idrāk (27) eylemez. Kemā ḳāle te‘ālā *فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَفِيَا غُلَامًا فَفَتَلَهُ قَالَ اقْتُلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ* ḥāzret-i Hızır ‘aleyhisselāmuñ (28) ḡulāmı ne vech-le katl itdüğünde ihtilāf olunup ba‘zılar boynın urdı ve ba‘zılar ser-i püseri dīvāra çalup ḥurd itdi ve ba‘zılar yaturup (29) zebḥ eyledi dimişler. ve erbāb-ı tefsīr “fe-ḳatelehū”da vāḳi‘ olan fā’-i ta‘ḳīb Hızır ‘aleyhisselām ḡulāma mülākī olduğu gibi istikşāf-ı ḥāl itmedin bilā-tereddüd (30) katl eyledüğüne delālet ider dimişler. Zīrā eger ḡulām-ı mezbūr ḥayāt ile ‘ıyş edeydi ḥayāt-ı ḡulām kendüñün kemāl-i şeḳāvetine bā‘iş ve vālideyni (31) mü’min ve muvaḥḥidler iken fesād-ı dīnlerine sebep olurdu. gerçi ḡulām-ı mezbūr bi’t-ṭab‘ kāfir ve şaḳī idi lākin kemāl-i şeḳāvetine bulūḡu tūl-i ḥayāt ve a‘māl-i (32) küfre mübāşeret itmedikçe olmaz. Pes Hızır ‘aleyhisselāmuñ ḡulāmı katl itdüğü vālideynine ḥayr ve ḡulāmı daḡı kemāl-i şeḳāvetden men‘ için oldı. (33) Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā kitāb-ı kerīminde *عَلَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ*¹³⁴⁹ buyurduğu (34) bu ma‘ nāya işāretdür, zīrā māder ve pederi ferzendlerinüñ bi-ḡayri katl-i nefis maḳtūl olduğın kerīh görüp ḥayātta olduğın isterler ḥāl ān ki ferzendlerinüñ (35) katli kendülerine ḥayr-i maḡz olduğın bilmezler. Zīrā ānlar ecmel-i nās olup püserleri ḥayātta olduğın kendülere şerr-i ‘aẓīm idi, kezālik ḡulāma daḡı (36) kendü nefsuñ katli kendüye ḥayr iken şerr-i maḡz olan ḥayāt-ı nefisine

¹³⁴⁹ Kehf 18/74: Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında, adam (hemen) onu öldürdü. Mūsâ, "Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" dedi.

¹³⁵⁰ Bakara 2/216: "...Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

muhabbet idüp qatlini mekrüh zann ider. Zîrâ Hâk sübhānehu ve te‘ālā tül-ı hayātını (37) irāde eylese kemāl-i şeķāvete bāliğ olurdu.

Pes ma‘lūm oldı ki Hâk sübhānehu ve te‘ālā ‘abd-i mü‘minūñ maħbūbātından bir şey aħz eyledüğü kemāl-i fażl ve iħsānındandır. (38) Zîrâ Hâk‘uñ ğayrı olan maħbūbāt her ne ise ‘abd-i mü‘mine zarar-ı maħz olup lâkin ‘abd andan ğāfildir. Pes kaçan ‘abd-i mü‘min Hâk‘dan gelene şabr u şükr (39) eylese Hâk sübhānehu ve te‘ālā ‘abdinūñ şerrini kemāl-i re‘fetden ğayra tebdil ider ve zarrını nef‘a tahvıl ider. kemā kıle te‘ālā: ¹³⁵¹ مِنْهُ زَكْوَةٌ وَأَقْرَبُ رُحْمًا (40) فَارَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا (40) inşallāhu te‘ālā tebdir-i taķdire muvāfiķ ve ecelden emān olursa *Mesnevî-i Şerîf* de ğazret-i Mūsā ve Hızır ‘aleyhüme’s-selāmuñ (41) kışşası geldikde mā-beynde vāķi‘ olan rumūz ve işārāt tafşil üzre zıkr olunur. Tekrārdan ibā olunup bu maħalde bir miķdār şerħ olundu.

[53b] (1) İmdi zerger-i hevā daħı ol Hızır-ı vaķtūñ elinde helāk olmasa kenizek-i nefsūñ dīni fesāde müntecc olup envā‘-i mazarrāt ve şeķāvete giriftār olur idi. (2) ‘Avāmu’n-nāsuñ ise esrār-ı ilāhiyyeden zevķ ve vicdānı olmamağla zāhirinden ğayrı şey’e nazār itmeyüp bāṭını inkār ider ammā erbāb-ı fiṭnate ma‘lūm ola ki

(3) [226-1] آن که از حق یابد او وحی و جواب

Ol kimse ki kıbel-i Hâk‘dan vaħy u cevāb bulur,

[226-2] هر چه فرماید بود عین صواب

Ol kimse mürşid-i kāmildür her ne fermān iderse (4) ‘ayn-ı şavābdur, elħāşıl ilhām-ı rabbānī ile ‘amel idenūñ cümle aħvālī mergūbdur, enbiyā’-i ‘izām ve evliyā’-i kirām gibi. İmdi bu taķdirce

[227-1] آن که جان بخشد اگر بکشد رواست

(5) Ol kimesne ki cān bağışlar eger öldürse revādur,

[227-2] نایب است و دست او دست خداست

¹³⁵¹ Khef 18/81: "Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik."

Zirā nāyib-i Ḥaḡ'dur ve anuñ yedi dest-i Ḥudā'dur. Bu beyt-i şerif (6) “جان بخشد” kelāmına olan su'āl-i muḡaddere cevābdur. Ya'nī cān-baḡş olan Ḥaḡ sübhānehu ve te'ālānuñ ḡudretidür, bunlar ne vechle cān baḡışlar diyenler için (7) ḡazret-i Mevlānā cevāb virüp buyururlar enbiyā ve evliyā Ḥaḡ sübhānehu ve te'ālānuñ 'ışḡ u muḡabbetiyle ifnā'-i beşeriyet idüp ḡalīfetullāh olduklarıçün (8) anlarıñ yedi yedullāh olup ḡudretullāha ālet meşābesinde olurlar. Kemā ḡāle te'ālā ¹³⁵² وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى ¹³⁵³ (9) ve kemā ḡāle te'ālā: ¹³⁵⁴ انا خاتم لا نبي بعدى ve ¹³⁵⁵ (10) Ḥātemü'r-rusūl 'aleyhisselām bi'şeti ile ḡatm olup velākin velāyet-i 'āme-i muḡlaḡa-i Muḡammediyye ebeden munḡaḡi'a ve mezāhir-i insāniyye-i kemāliyyeden zāyile olmaz. Pes vāriş-i (11) ḡaḡīḡat-ı Aḡmediyye olan kāmīl u mükemmillerden daḡı bunuñ emşāli ḡavāriḡ-ı 'ādāt zuḡūr itmekden zamān ḡālī olmaz. Kemā ḡāle şallallāhu 'aleyhi ve sellem, (12) لا يزال طائفة من أمتي ظاهرين على الحق حتى ياتي ¹³⁵⁶ imdi ḡālībe lāzım olan i'tiḡād-ı küllī ile şudūr iden emr-i pīre itā'at ve inḡiyāddur (13) deyü ḡazret-i Mevlānā buyururlar ki

[228-1] همچو اسماعیل پیشش سر بنه

Ḥazret-i İsmā'il 'aleyhisselām ḡazret-i İbrāḡīm 'alā nebiyyinā ve 'aleyhisselāmuñ ḡuzūrunda baş ḡoyup (14) teslīm olduḡı gibi sen daḡı ser-i itā'atı mürşid-i cān-baḡş öñünde rızāsına teslīm eyle.

[228-2] شاد و خندان پیش تیغش جان بده

Ve şād u ḡandān anuñ (15) tiḡ-ı fermānına cān vir. Bilāterreddüd cān virmegi kendüñe ni'et bil, şüreten inḡiyād ve ma'nen 'inād idenlerden olmayup şād u ḡandān olduḡuñ ḡālde (16) yoluna ḡurbān ol ki

[229-1] تا بماند جانت خندان تا ابد

Ḥattā senüñ cānuñ ebedī ḡandān ḡala,

[229-2] همچو جان پاک احمد با احد

¹³⁵² Fetih 48/10: “Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur...”

¹³⁵³ Enfāl 8/17: “...Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı...”

¹³⁵⁴ Benden sonra nebi yoktur.

¹³⁵⁵ Ben peygamberlerin sonuncusuyum.

¹³⁵⁶ Allah'ın emri gelinceye kadar ümmetimden bir grup hak üzere olacaktır.

Cān-ı pāk-ı Aḥmed (17) ‘aleyhi şalevātullāhi’ş-şamed eḥad ile ebedī ḥandān
olduğı gibi zīrā

عاشقان جام فرح آن گه کشند [230-1]

‘Āşıkлар feraḥ cāmını ol vaḫt nūş iderler ki

که به دست خویش خوبانشان کشند [230-2] (18)

Ki ḥūblar anı kendü elleriyle depeleyeler. ‘Aṭṭār:

عشق چون غالب شود عاشق نیندیشد ز سر

مست لایعقل کجا در بند حفظ ساغرست؟

دل ز عشق ار غرق خون خواهی برو همت گمار (19)

سرخی اجزاء آهن از دم آهنگر است

ای که مرد راه عشقی بهر مردن گو مترس

بهر قربانی بود آن گوسفندی کو نر است¹³⁵⁷

(20) Li-muḥarririhi:

Benüm cānım saña ḫurbān ḫabūle ḫıl anı fermān

Ne dirlik var baña sensiz ki sensin cānıma cānān

Eger sen olmasañ ḥānım, benüm göñlümdeki cānım

(21) Gelür miydi aña revnaḫ? olurdu ḥānesi vīrān

Senüñ zencīr-i ‘ışḫuñla muḫayyed olalı göñlüm

Ṭolaşdı zülfüñe ‘aḫlım ḫalāş itme anı bir ān

(22) Dilemez derdine dermān şular kim ‘ayn-ı derd olmış

Ne bilsün derdi olmayan buña derd olduğın dermān

Senüñ ‘ışḫuñ şerābını şu vech-i ze’l-celālünden

(23) fe-esḫaynā, edir ke’sen, ‘aceb şiddetdedür ‘aṭşān

¹³⁵⁷ Aşk galip olunca aşık kellesinin gitmesini dert etmez. Düşüncesiz sarhoş kadehin kırılıp kırılmamasını gözetir mi hiç? Gönünü n aşk ile kana bulanmış olmasını istiyorsan eğer himmet et ve çabala, demirin allığı demircinin nefesinden olur. Aşk yolu eri olana de ki korkmasın, kurban için koç gerekir.

Eyā ğayb-i hüviyyetden diyen aḥbebtü ‘an u‘ ref
Ḥalāyık içre insānı sen itdūñ mazḥar-ı ‘irfān

(24) Bu gözle kimse görmezse görünür sırrıma nūruñ
‘Iyān iken görünmez dir saña kimdür iden küfrān

İdince cilve nūru’n-nūr ḥafā’-i sırr-ı sermedde
(25) Şehādet eyledi vechūñ getürdüm vechiñe imān

Bil ‘āşık remzini yārūñ bu esrār-ı tecelliden
Merāyādür gönül ḥaḫka görünür kendüye sübhān

(26) Ey ‘āşık-ı şādık! Enbiyā’-i ‘izām ve evliyā’-i kirām tilkā’-i nefsdan bir
şey izḥār itmeyüp her kārları vaḫy-i rabbānī ve ilhām-ı sübhānī ile oldıysa

(27) [231-1] شاه آن خون از پی شهوت نکرد

Şāh daḫı ol ḫanı ḫuzūz-ı nefsāniyye ve lezzāt-ı cismāniyye içün eyledi,
imdi

[231-2] تو رها کن بد گمانی و نبرد

Sen anuñ (28) ḥaḫkında sū’-i zann ve bāṭıl ḫayāl ve ceng ü cidāli terk eyle,
belki

[232-1] تو گمان بردی که کرد آلودگی

Sen zann iletdūñ ki şāh-ı şāf-dil ğaraż-ı nefis ile (29) ālūdelik eyledi, ḥāşā bu
zann-ı fāsıd u ğümān-ı kāsiddür, ṭabīb-i ilāhī ve şāh-ı ‘ālīnūñ dāmen-i ‘işmetleri ṭāhir
ve derūnları envār-ı hidāyet ile bāhirdür.

(30) [232-2] در صفا غش کی هلد پالودگی

“Pālūdegī” fā‘il ve ğışş muḫaddem mef‘ül olmaḫ üzere nefsi aḫlāḫ-ı
rediyeden sūzmeklik şafā ḫālinde kaçan (31) ğıll u ğış ḫor dimek olur. İmdi enbiyā
ve evliyā ve aşdıḫā ve aşfiyā kef-ĝir-i mücāhedātdan kirāren ve mirāren sūzilüp
kedürāt-ı nefsāniyye ve ḫas u ḫāşāk-ı (32) beşeriyyeden pāk ve şāf olup a‘māl ve
ef‘ālī sāyir ālūdeler gibi degıldür.

[233-1] بهر آن است این ریاضت وین جفا

Bu mücâhede ve riyâzet ve cefâ ve meşakkât (33) anuñçündür ki,

تا بر آرد كوره از نقرهء جُفا [233-2]

Tâ ki püte-i sîmden cüfâyı ve has u hâşâki yukaru getüre.

بهر آن است امتحان نيك و بد [234-1]

Nik ü bedüñ (34) dağı imtiñân u tecrübesi anuñçündür ki

تا بجوشد بر سر آرد زر زبد [234-2]

Tâ zer kaynaya ve köpügüi yukaru getüre ve şâf u hâliş kıala. Elhâşıl (35) püte-i mücâhedede âteş-i ‘ışıkla yanup cünbüş-i cezbe ile kaynamağ ve her nefes miñakk-i tecribeye çalınmağ ve gâh terakķî ve gâh tenezzül ile imtiñân olunmağ kıalbde (36) olan ħubb-i mâ-sivâ nühâs-veş âteş-i ‘ışıkla iñrâk olup ve ta‘alluķât-ı kevneyn derün-ı şadıķdan iñrâc kıılınup zer-i hâliş gibi şâf olmağıçündür.

(37) Ey tãlib-i rabbânî ve ‘âşık-ı sübhânî! Kıaçan bir ‘ab-i mes‘üd vefķ-ı şer‘-i kavîm üzre a‘mâl-i şâliħa ile zâhir olsa Ĥaķ sübhânehu ve te‘âlâ ol ‘abd-i mes‘üduñ (38) ba‘zı nühâs-ı şıfât-ı zılmâniyye-i nefsâniyyesini iksîr-i şer‘ ile ‘alâ kıaderi’l-‘amel fızza-i şıfât-ı nürâniyye-i rüñânîyyeye tebdîl ider ve ba‘zı fızza-i (39) şıfât-ı nürâniyyeyi dağı iksîr-i ħubb ve velâ-yı velâyet ile nürâniyye-i rabbâniyyeye tebdîl ider. ¹³⁵⁸ الْكُلُّ وَلِيُّ الدِّينِ اٰمَنُوا يُخْرِجُوهُمْ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّورِ (40) âyet-i kerîmesinüñ sırrında bu ma‘nâya işâret vardur. Ya‘nî zulümât-ı şıfât-ı ħalkıyyeden nür-ı şıfât-ı hâliķiyyete iñrâc ideriz dimekdür. (41) Zîrâ nür-ı şıfât-ı hâliķiyyete nisbet ile şıfât-ı ħalkıyyenüñ küllîsi ¹³⁵⁹ كُذِّبَتْ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ dur. Ve şıfât-ı zılmâniyye-i nefsâniyye ve şıfât-ı [54a] (1) nürâniyye-i rüñânîyyenüñ cümlesi ¹³⁶⁰ ان لله سبعين ألف حجاب من نور وظلمة feñvâsınca beyne’l-‘abdi ve’r-rabb ħucüb ve mevâni‘ olur. Pes taķdîrce şıfât-ı (2) mezbürenüñ küllîsi cülüdât-ı lubb-i lubb-i nür-ı ilâhî olur. Felihâzâ ‘abd-i sa‘îd ve hâliş edâ-yı ferâyîz ve nevâfil ile nâyil-i kıurb-i civâr-ı ħaķ ve kıâbil-i taşarrufât-ı (3) iksîr-i şer‘-i muñahher olduğıçün nühâs-ı şıfât-ı nefsâniyyesi fızza-i şıfât-ı rüñânîyyeye müste‘idd olup ve fızza-i şıfât-ı rüñânîyyesine (4) iksîr-i şıfât-ı rabbânî ve cezbe-i raħmânî ilkâsıyla Ĥaķ te‘âlâ ol ‘abde kıarîb olup cülüd-ı külliyye-i ma‘neviyyesi tebdîl-i lubb olur. Ve

¹³⁵⁸ Bakara 2/257: “Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır...”

¹³⁵⁹ Nur 24/40: “...Karanlıklar üstüne karanlıklar...”

¹³⁶⁰ Allah’ın karanlık ve nurdan yetmiş bin perdesi vardır.

کنت له سمعا و بصرا و یدا و **āyet-i kerīmeleri ve daḥı** ¹³⁶² وَأَتَّقُونَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ¹³⁶¹ (5) **ve daḥı** ¹³⁶³ يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ¹³⁶⁴ **ḥadīṣ-i šerīfi** buña işāretdür. Nazm:

اگر از وصل او جان باختی تو (6)

عیان او یقین بشناختی تو

ز وصلش عاشقان جانباز بودند

از آن اینجای در اعزاز بودند

ز وصلش عاشقان جان برفشانندند (7)

نه بر مانند تو حیران بمانند

بقای جاودان سلطان عشقست

که این اسرارها برهان عشقست ¹³⁶⁴

(8) İmdi ey müstemi‘ -i kâbil ve ḥaḳḳ-ı kelāma kâyil!

گر نبودی کارش الهام اله [235-1]

Eger pâdişāhuñ işi ilhām-ı ilāhī olmıyaydı,

او سگی بودی دراننده نه شاه [235-2]

(9) Ol šāh olmayup belki bir yırtıcı kelb olurdu. Feammā ḥaḳḳā budur ki ol pâdişāh

پاک بود از شهوت و حرص و هوا [236-1]

Şehvetden ve hırş ve hevādan (10) pāk idi.

نیک کرد او لیک نیک بد نما [236-2]

Ol pâdişāh ḥūb u laṭīf eyledi, līk bed-görinici nīk ve müstaḥsen eyledi.
Ya‘nī bi-ḥasebi’z-zāhir nā-meşrū‘ (11) velākin bi-ḥasebi’l-bāṭın rızā-yı ḥaḳḳ’a

¹³⁶¹ Ra’d 13/19: “...(Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.”

¹³⁶² Bakara 2/197: “...Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının.”

¹³⁶³ Onun duyması, görmesi, eli ve dili olurum.

¹³⁶⁴ Sen O’nun vuslatından dolayı canımı verirsen, emin ol ki O’nu apaçık tanımışsın. Aşıklar O’nun vuslatı için canlarından geçtiler ve işte bu yüzden aziz oldular. Aşıklar O’nun vuslatı için canlarını verirler, senin gibi hayretler içinde kalmazlar. Sonsuza kadar kalacak olan aşkıttır, bu söylediğim sırlar ise aşkın delilidir. (Cevherüzzât)

muvâfık ve müstaḥsen idi. Nitekim Hızır ‘aleyhisselām nefsi zekiyyeyi küşte ve sefîneyi şikeste kılduğı gibi, (12)

گر خضر در بحر کشتی را شکست [237-1]

Eger Hızır ‘aleyhisselām deryāda sefîne-i dürüsti ḥarḳ ve şikest itdiyse,

صد درستی در شکست خضر هست [237-2]

Hızır ‘aleyhisselāmuñ (13) keştîye şikest virmesinde yüz dürüstülük vardır.

وهم موسی با همه نور و هنر [238-1]

Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’ş-şalevātullāh ve selāmuhunuñ vehmi ya‘nî vücūd-ı (14) şerîflerinde olan ‘aql-i müdebbiri bu deñlü nūr-ı risālet ve hüner-i mu‘cizāt ile,

شد از آن محجوب، تو بی پر مهر [238-2]

Hızır ‘aleyhisselāmuñ esrārından maḥcüb oldu (15) sen ḳanadsız uçma. Ya‘nî yaḳîn ḳanadı ḥāşıl olmadıḳça cevvi hevā-yı esrār-ı ledünniye pervāz idemezsin. Eger ‘aql ilhām-ı rabbānî olmadın bu esrāra (16) vāḳıf olaydı ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselāmuñ mücerred ‘aql-i pür-nuru esrār-ı Hızır’dan ḥaber-dār olurdu. Kemā ḳalallāhu tebareke ve te‘ālā (17) فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ إِعْرَابًا¹³⁶⁵ ya‘nî ḥazret-i Mūsā ile Hızır ‘aleyhisselām gemi aramağa girdiler ḥattā gemiyi bulup bindiler (18) ve menzillerine varup gemiden çıkarken ḥazret-i Hızır ‘aleyhisselām teber ile gemiyi ḥarḳ ve şaḳḳ idüp elvāḥ-ı sefîneden iki taḥta ḳopardı. (19) Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselām bu emri gördükdü ḥazret-i Hızır’a ḥiṭāb idüp “Ehl-i sefîneyi ḡarḳ itmek için sefîneyi ḥarḳ eyledüñ! Zīrā ḥarḳ-ı sefîne (20) duḥūl-i māye ve duḥūl-i mā ehl-i keştîyi ḡarḳa sebep olduğuçün keştîde olanları ḡarḳ için sefîneyi deldiñ,” dedi. Ve ḥazret-i Hızır ‘aleyhisselām (21) ḥarḳ-ı sefîneden ḥikmet ne idüğüñ ḥazret-i Mūsā’ya beyān idüp “Yā Mūsā! Bu sefîne birkaç miskīnūñ idi ve bir cebbār pādişāh vardır, fuḳarānuñ (22) gemisini ḡaşben aḥz ider. pes bu sefîneyi ol cebbār almamak için ma‘yüb ḳıldum,” deyüp bilāḥire ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselām ile müfāraḳat itdiler. (23) İnşallāh *Meşnevi-i Şerif*’de beyānı geldikde tafşil oluna. Bu

¹³⁶⁵ Kehf 18/71: Derken yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. Mūsā, "Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın." dedi.

maħalde daħı ħazret-i Mevlānā bu miqđār iřāret buyurmağla bu qadar beyān ile (24) iktifā olundu. İmdi ol řāh-ı ‘ādilūñ daħı kārı ħikmet-i ilāhiyye üzre olup

آن گل سرخ است تو خونش منخوان [239-1]

Ol zergerūñ ħūnı ma‘nāda (25) kırmızı güldür sen añı ħūn oqıma, ya‘nī zergere ğadr oldı dime, zīrā ilhām-ı ilāhī ile olanuñ taħtında envā‘-i fāyide vardur.

مست عقل است او تو مجنونش منخوان [239-2]

(26) Ol řabīb-i ‘isī-dem ve řāh-ı pür-kerem ‘aqluñ mestidür, sen ānı mecnūn oquma, ya‘nī anlar mazħar-ı ‘aql-i küldür sen mecnūnluk idüp ħaqlarında nā-ma‘ķūl kelimāt (27) söyleme zīrā

گر بدی خون مسلمان کام او [240-1]

Eger ħūn-ı müslemān ol pādiřāhuñ kāmı olaydı,

کافر مگر بردمی من نام او [240-2]

Kāfirim eger ben lisānım üzre (28) anuñ nāmını ilderdüm ise. Ya‘nī hergiz anuñ nāmını yād eylemezdim, aña binā‘en,

می بلرزد عرش از مدح شقی [241-1]

Şeķī ve fāsıķuñ medħinden ‘arş-ı kerīm lerzān olur, (29) kemā ķāle řallallāhu ‘aleyhi ve sellem, ¹³⁶⁶ إذا مدح الفاسق غضب الرب، و اهتز لذلك العرش

بد گمان گردد ز مدحش متقی [241-2]

Müttaķī olanlar medħ-i řeķiden bed-gümān (30) olur. Pes müttakī olanları sū‘-i řanna biraķmaķ bir bařka günāh olur.

شاه بود و شاه بس آگاه بود [242-1]

İmdi ol řāh-ı ‘ālem-penāh řāh idi ve Ĥaķ‘dan (31) ğāfil olmıyup ziyāde āġāh idi,

خاص بود و خاصه ی الله بود [242-2]

Ve ol pādiřāh ħāř idi ve dergāh-ı Ĥaķķ‘uñ ħāřřası idi.

¹³⁶⁶ Fasık övüldüğünde Rab hiddetlenir, bundan dolayı arş sallanır

آن کسی را کش چنین شاهی کشد [243-1]

(32) Ol kimse ki buncılayın bir şāh-ı ma^c dalet-penāh öldüre,

سوی بخت و بهترین جاهی کشد [243-2]

Cānib-i bahta ve evvelkiden a^c lā cāh u devlete çeker.

گر ندیدی سود او در قهر او [244-1] (33)

Eger pādişāh anuñ qahrında nef^c ve sūdını görmiye idi,

کی شدی آن لطف مطلق قهر جو [244-2]

Ol luṭf-i muṭlaḳ qaçan (34) bir kimesnenüñ qahrın isteyüci olurdu? Ya^c nī mazhar-ı luṭf-i muṭlaḳ ve meclā-yı faẓl-ı vüçüd-ı Ḥaḳ olan veliyy-i kāmil ve mürşid-i mükemmil mādām ki müsterşidinüñ qahrında (35) nef^c müşāhede itmedikçe celāl göstermez. Pes bu taḳdīrce qahrı ‘ayn-ı luṭf u iḥsān olur velākin eṭfāl-i tarīkatüñ ekseri luṭf-i qahrda görmege isti^c dād (36) taḥşil itmedügiçün muḫtarib olurlar. Meşelā:

بچه می لرزد از آن نیش حجام [245-1]

Ṭıfıl ḥaccāmuñ ol nīşinden ḥavfla ditrer,

مادر مشفق در آن غم شاد کام [245-2]

(37) Māder-i muşfiḳ ol ğamda şād-kāmdur. Ṭıfl-siret olan bī-başırete kıbel-i Ḥaḳ’dan şüret-i qahrda luṭf-i evfer irişse envā^c -i feza^c ve feryād ider (38) velākin māder-i muşfiḳden eşfaḳ olan pīr-i tarīkat anuñ ḥaḳqında olan elṭāf-ı nihāniden ḥandān olur. Zīrā ki

نیم جان بستاند و صد جان دهد [246-1]

(39) Nīm u zā^c if cānı alır ve aña bedel yüz cān virir, şad cān degil belki

آن چه در و همت نیاید آن دهد [246-2]

Ol nesne ki vehmiñe gelmez anı virir. “Nīm-cān (نیم جان)”dan murād (40) rūḥ-ı ḥayvānī ve āmed-şuddan ḥalāş olmıyan ḥayāt-ı ‘āriyet u fānīdür. Pes qaçan naẓar-ı iksīr-eşer-i pīrden tecelliyāt-ı envār-ı ḥubb-i sübhānī ve füyüzāt-ı (41) esrār-ı cezbe-i

rahmānī muqtezeyāt-ı rūḥ-ı ḥayvānīyi ifnā idüp nefḥ-ı rūḥ-ı izāfī i‘tā itdikde ḥayāt-ı ebedī bulup sālīkūñ vehm u ḥayāl [54b] (1) ve ḥātır u bālīne gelmedik ve gözler görmedik ve kulaklar işitmedik luṭf u keremler ider. Kemā kâle ‘aleyhisselām ḥākiyen ‘anillāh te‘ālā: ¹³⁶⁷ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ (2) imdi ḥāş[ş]ān-ı dergāh-ı şamediyyet olan erbāb-ı ‘atā ve ḫudret ve mūḫad-ı nār-ı muḥabbet ve reh-nümā-yı (3) tarīḫ-ı hidāyeti

تو قیاس از خویش می گیری و لیک [247-1]

Sen kendüñden kıyās idersin ya‘nī kendüñ gibi şanursın velākin

دور دور افتاده ای بنگر تو نیک [247-2]

(4) Bu maḫūle kıyās-ı kej-esāş ve ḥayāl-i bī-mesās ile menhec-i ḫavīden ḫatı dūr ve meslek-i müstaḫīmden be-gāyet mehcūr düşmüşsün, ‘ayn-ı ene’iyyetiñde olan (5) pendār-ı bātil ḫapağın sil ve eyüce naḫar ḫıl ki kıyās ‘ale’n-nefs cāyiz degildür ve kirdār-ı erbāb-ı ḫaḫīḫatı mağlūb-ı aḫkām-ı beşeriyye olan bed-kārelere tanzīr (6) zerre miḫdārı ‘aḫl u iz‘ānı olanlara dil-pezīr degildür.

Pes bu münāsebet ile kāşif-i esrār-ı kibriyā ḫazret-i Mevlānā merd-i baḫḫālñ tūṭīsi ḫikāyesine (7) şurū‘ idüp kendülerin çirk-i mā-sivādan pāk itmedin dāmen-i ‘işmetleri televvüşāt-ı tekviniyyeden pāk olan erbāb-ı zevḫe taḫlīd (8) ve tanzīr idenlerüñ aḫvālın ve her birinüñ āşārın beyān itmege himmet u ‘azīmet buyurdılar. [54b]

حکایت بقال و طوطی و روغن (9) ریختن طوطی در دکان

Ol merd-i baḫḫāl ve tūṭī ve tūṭīñ dükānda yağ dökmesi hikāyesidür.

بود بقالی و وی را طوطیی [248-1]

Zamān-ı sābıḫda (10) bir baḫḫāl ve anuñ bir tūṭīsi var idi.

خوش نوایی سبز و گویا طوطیی [248-2]

Āvāzı ḫūb u rengi sebz ve nāṭıḫ ve gūyā ve zībā ve ra‘nā bir tūṭī idi.

بر دکان بودی نگهبان دکان [249-1] (11)

¹³⁶⁷ Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın aklına gelmeyen şeyler hazırladım. (Buhârî, IV, s. 118, nr. 3244)

Şāhibi ol tūṭīyi dükkānına ḳomış idi. Merd-i baḳḳāl dükkānda deęil iken ol tūṭī dükkānuñ nigeḥbānı idi,

نکته گفتی با همه سوداگران [249-2] (12)

Cümle sevdā-gerlere ya‘nī bey‘ u şırā idicilere ādemī-veş nükte ve laṭīfe söyler idi.

در خطاب آدمی ناطق بدی [250-1]

(13) Ādemī ḥiṭābında nāṭıḳ idi, ya‘nī bir kimesne ḥiṭāb eylese ādemī gibi ol daḥı nuṭḳa gelürdi ve bilcümle

در نوای طوطیان حاذق بدی [250-2]

Ṭūṭīleruñ terennümünde üstād idi. (14) Beyt-i sābıḳda olan nevā āvāz ve bu beytte olan nevā terennüm ma‘nāsınadır.

خواجه روزی سوی خانه رفته بود [251-1]

Ḥ‘āce ki merd-i baḳḳāldur bir gün evi (15) cānibine gitdi,

بر دکان طوطی نگهبانی نمود [251-2]

Ṭūṭī dükkānda ḥ‘ācesinuñ ḳāyim-maḳāmī olup nigeḥbānıḳ gösterdi ve dükkānı dest-i aęyārdan ḥırāset (16) eyledi.

گریه ای برجست ناگه در دکان [252-1]

Bir gurbe nāgāḥ dükkān iḳine şıḳradı,

بهر موشی، طوطیک از بیم جان [252-2]

Bir mūşı şayd iḳün, tūṭıcik ise (17) cān ḥavfından hirre kendüye ḳaşd itdi ḳıyāsıyla

جست از سوی دکان سویی گریخت [253-1]

Dükkānuñ bir cānibinden şıḳrayup bir cānibine ḳaçdı, (18) ba‘zı nüşḥada جست از صدر دکان vāḳı‘ olmuşdur. Ḥ‘ācesi yirine nigeḥbān olmağla ḥ‘ācesinuñ şadrına geḳdüęi iḥāmdur,

شیشه های روغن گل را بریخت [253-2]

(19) Gül yağının şişelerini dökdü. Ya' nî firâr iderken gül yağı şişelerine tokunup şişe devrilüp yağı döküldü, nıgehbânlık yirine geçmiş iken (20) kıyâş-ı fâsid ve vehm-i kâsidi sebebi ile ziyân eyledi. Mışra' :

Sözi insân olur ammâ özi insân olmaz

[254-1] از سوی خانه پیامد خواجه اش

Ṭūṭinüñ ḥ'ācesi (21) ḥānesi cānibinden dükkānına geldi.

[254-2] بر دکان بنشست فارغ خواجه وش

Fāriḡ u bî-bāk ḥāce-veş dükkānında şadrına geçüp oturdu.

[255-1] دید پر روغن دکان و جامه چرب (22)

Gördi pür-rūgan dükān u cāme çerb

Geydügi esbāb bulaşmış yağa hep

Pes ḥ'āce bî-ḥuzūr olup

[255-2] بر سرش زد گشت طوطی کل ز ضرب (23)

Ṭūṭinüñ başına ḡazāb ile urdu ve ṭūṭinüñ başı đarbdan kel ve zebānı kell oldu. Ammā başı kel oldu ma' nāsı (24) virilmek evlādur, zîrā bundan şoñra از چه ای کل با کلان virilmek evlādur, zîrā bundan şoñra Ammā başı kel oldu ma' nāsı (24) virilmek evlādur, zîrā bundan şoñra beyti gelse gerekdür. İmdi ḥālāt ve ezvāqdan bî-ḡaber olan muḡallidler daḡı kütüb-i taşavvufdan (25) ba' zı kelimāt ezberleyüp kendüyi kāmiller şadrında tutup ḡaḡāyık ve esrārdan söz dir iken zāde-i ṭab' ı olmamaḡla vehm u ḡayāli ḡurbesi ' aḡl-ı ma' āşı (26) müşūna hücm itmekle ' acabā sözimde ḡaṭā itdüm ola deyü ṭūṭi-i ḡüftārın te' vîlāt-ı bî-ma' nî cānibine şıçradup kelāmın tevcih itmek ümīdinde iken (27) daḡı beter yañılıp şerī' at kötegi başına tokunduḡda evvelki bildiklerin daḡı unudup ḡayvān-şıfat kelîlü'l-lisān olur. Pes ṭūṭi-i muḡallid daḡı

[256-1] روزکی چندی سخن کوتاه کرد (28)

Ṭūṭi eleminden birkaç güncügüz ḡaşr-ı kelām eyledi ve ḡüftāra gelmedi.

[256-2] مرد بقال از ندامت آه کرد

Merd-i baḡḡāl nedāmetden āh (29) eyledi. Ya' nî ṭūṭiyi ḡazāb arasında urduḡuna peşimān oldu ve ziyāde eleminden

ریش بر می کند و می گفت ای دریغ [257-1]

Şakalın yoldı ve hayf (30) u dırîğ didi

کافتاب نعمتم شد زیر میغ [257-2]

Ki benüm ni‘metim âfitâbı ve devletim güneşi zîr-i şehāba gitdi. Ya‘nî tûṭîni âfitâb-veş olan āvāzı zuhûrî (31) dükkânıma niçe müşter getirüp ve cümleden ziyāde bey‘ u şîrâ idüp müntefi‘ olurdum, benüm ni‘metim âfitâbı ḥod anuñ güftarı idi. Pes nevāsına (32) zevāl geldiyse benüm ni‘metim daḥı zāyil oldı dimek olur.

دست من بشکسته بودی آن زمان [258-1]

Ol zamān benüm destim şikeste olaydı,

چون زدم من بر سر آن خوش زبان [258-2]

(33) Ol ḥoş-zebān tûṭînüñ başına niçün urdum veyāḥūd “çün” imālesiz kırā’at olunup çün ki ben ol güftarı ḥüb turrayı urdum benüm elüm (34) şınmış olaydı. ḥāce kendü kendüyi envā‘-i lev m u tevbîḥ u taḥrî‘ u teşnî‘ idüp bılayki dermān olaydı deyü

هدیه ها می داد هر درویش را [259-1]

(35) Her dervîşe hedāyā ve şadaḳāt viridi,

تا بیاید نطق مرغ خویش را [259-2]

Tā ki kendünüñ murğı nuṭṭa gele ve kemā fi’l-evvel nūkteler söyleye. Ba‘zı nüṣhada “biyāyed (بیاید)” (36) bā ile “biyābed (بیاید)” vāḳi‘ olmuşdur; ḥāce tûṭîsinüñ ṇuṭṭunu bula dimek olur.

بعد سه روز و سه شب حیران و زار [260-1]

Ḥāce üç gün üç giceden soñra

بر دکان بنشسته بد نومید وار [260-2] (37)

Ḥayrān u zār ve nā-ümîd-vār dükānda oturmış idi,

با هزاران غصه و غم گشته جفت [261-1]

Merd-i baqqāl hezārān (38) gam u endūhe cūft olmış, böyle deyü

کی عجب این مرغ کی آید به گفت [261-2]

Ki ey ‘aceb bu murğ kaçan güftāra gele?

می نمود آن مرغ را هر گون شگفت [262-1]

Merd-i baqqāl (39) ol murğa her gūne ‘acīb u ġarīb nesneler gösterdi,

تا که باشد کاندر آید او بگفت [262-2]

Tā ki ol tūṭī söze gele. “şegüft” ‘aceb ma‘nāsınadır. Ve ba‘zı (40) nüsaḡda daḡı vāḡi‘ olmışdur. Ya‘nī tūṭī söze gelmek ümidiyle çeşm-i tūṭiyi şuvere (41) cūft ider idi. Nitekim tūṭiyi ta‘līm itdüklerinde āyine tūṭup mütekellim āyine ardında tūṭup söyledikde tūṭī kendü cinsinden söyler kıyās idüp [55a] (1) ol daḡı güftāra taḡlīd ider. Nitekim Hāfız bu beytinde aña işāret ider, beyt:

در پس آینه طوطی صفتم داشته‌اند

آن چه استاد ازل گفت بگو می‌گویم¹³⁶⁸

(2) Pes¹³⁶⁹ الصدقة تطفئ غضب الرب¹³⁷⁰ ve daḡı hadīs-i şerīfleri vefḡınca ḡācenūn belā ve ḡüznü şadaḡāt ile def olup (3) nāgehān dükkān önünden

جولقیی سر برهنه می‌گذشت [263-1]

Başı açuḡ Cevlaḡ ta‘ifesinden bir dervīş geḡdi. Cevlaḡ, Bektāşī ve Ḳalenderī ve Ḥaydarīlerden (4) saḡal ve kirpik ve ḡaş tıraş idene dirler ki Türkçe aña “taḡlaḡ” dirler ve kirpügün ve ḡaşun tıraş itmeyüp ancaḡ saḡalın tıraş idene “torlaḡ” dirler. (5) Pes ol dervīş daḡı Cevlaḡī olmaḡla

با سر بی مو چو پشت طاس و طشت [263-2]

Tās u legen arḡası gibi kılsız baş ile, ya‘nī ‘ışıklarūn tarīḡası üzre (6) başına daḡ-ı ferāvān yaḡup ser-i mū görünür yirin ḡomayup filḡaḡıḡa taş u legen dibi gibi berrāḡ u āyīne-veş görünür, anlarūn daḡı (7) kārlarında bir remz u işārātı vardır.

¹³⁶⁸ Beni papaḡan gibi aynanın arkasında tutmuşlar. Ezeli hoca “söyle” dediḡi şeyleri söylüyorum. Hāfız, *Divān*, Haz. Sāye, Tahran, Neşr-i Kārnāme, 1395, gazel nr. 369, s. 449

¹³⁶⁹ Sadaka belayı def eder ömrü uzatır.

¹³⁷⁰ Sadaka rabbın gazabını söndürür.

طوطی اندر گفت آمد در زمان [264-1]

Ṭūṭī çün ki cevlaķīyi bu kıyāfetle gördü, ol zamān söze geldi,

بانگ بر درویش زد که هی فلان [264-2] (8)

Dervīşüñ üzerine hayķırdı ki “Ey fülān!

از چه ای کل با کلان آمیختی [265-1]

Ey kel! Ne sebebden kellerle ķarışduñ?

تو مگر از شیشه روغن ریختی [265-2] (9)

Meger sen daķı bencileyin şīşeden yağ dökmüşsündür? Ya‘ nī yağ dökmek ile ħ`āce urup başuñ bencileyin (10) kel olmuş.” didi.

از قیاسش خنده آمد خلق را [266-1]

Ṭūṭīnüñ kıyāsından ħalka ħande geldi, ya‘ nī ta‘ accüb idüp gülüşdüler.

کو چو خود پنداشت صاحب دلّی را [266-2]

(11) Zīrā ki ol ṭūṭī şāķib-delķı kendü gibi kıyās eyledi. Pes ħazret-i Mevlānā ķuddise sırıruhu‘l-esnā ħisse beyānına şurū‘ buyurup pend u naşīħat iderler ki,

کار پاکان را قیاس از خود مگیر [267-1] (12)

Pāklarauñ kārını kendiñden kıyās tıtma,

گر چه ماند در نبشتن شیر و شیر [267-2]

Egerçi yazmaķda şır şīre beñzer, ya‘ nī biħasebi‘l-kitābe (13) şır şīre müşābihdür, lākin biħasebi‘l-ma‘nā muğāyirdür ki biri süd ve biri arslan dimekdür. Veyāħud muşavvirler şūret-i şīrī taşvīr iderler lākin (14) bī-rūħ olup ma‘nā cihetinden münāsebet yoķdur. Kezālik enbiyā ve evliyānuñ şūret-i beşeriyeleri efrād-ı insāniyye ile zāħiren mutesaḃī ammā min (15) ħayşü‘l-ma‘nā muğāyirdir. Zīrā enbiyā ve evliyā nūr ve ‘avāmu‘n-nās zūlmet-i şeb-i deycürdür. İmdi,

جمله عالم زین سبب گمراه شد [268-1]

Cümle ‘ālem bu sebebden gümrāh (16) ve kıyās-ı bātil ittikleriçün tebāh oldu,

کم کسی ز ابدال حق آگاه شد [268-2]

Ebdāl-i Hāḡ’dan az kimesne āgāh oldu, ya‘nī enbiyā ve evliyāyı kendülerine kıyās (17) itdükleriçün anlarıñ esrārına muṭṭalī‘ olmayup ġavāṣī-i beşeriyede ḡāll ve niçesini daḡı inkāre düşürüp muḡill oldu.

همسری با انبیا برداشتند [269-1]

(18) Mücerred şūret-bīn olmağla enbiyā’-i ‘izām ‘aleyhimü’s-selām ile قَالُوا مَا فَهْوَا يَی فَعَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا¹³⁷² ve daḡı¹³⁷¹ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا¹³⁷¹ eylediler. Velākin¹³⁷³ كَافِرٌ يُوْحَىٰ إِلَيْهِ¹³⁷³ kavlı-i kerīminden mütenebbih olmadılar.

اولیا را همچو خود پنداشتند [269-2]

Ve vāriş-i ḡaḡīḡat-ı muḡammediyye olan (20) evliyā-yı kirāmı daḡı kendüleri gibi kıyās itdiler.

گفته اینک ما بشر ایشان بشر [270-1]

Dimişler ki işte biz bir beşeriz bunlar daḡı beşerdür, zīrā ki

ما و ایشان بسته ی خواییم و خور [270-2] (21)

Biz ve anlar ḡāb u ḡora muḡayyedleriz ya‘nī¹³⁷⁴ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ¹³⁷⁴ āyet-i kerīmesinüñ (22) beyānı üzre anlar daḡı bizüm gibi yirler, içerler ve soḡaḡlarda gezerler didiler ve zūlmet-i küfr u ‘işyān ve ‘adāvet u ṭuḡyān dīde-i başiretlerin baḡlayup (23) وَتَرِيَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ¹³⁷⁵ kavlı-i kerīmi mücebince

این ندانستند ایشان از عمی [271-1]

A‘mā oldukları cihetden bu münkirler bunı bilmediler ki

¹³⁷¹ Yāsīn 36/15: “Onlar şöyle dediler: "Siz de ancak bizim gibi insansınız...”

¹³⁷² Tegabun 64/6: “...(Bizim gibi) insanlar mı bizi doğru yola iletecekmiş?” deyip de inkār etmeleri ve yüz çevirmeleri sebebiyledir...”

¹³⁷³ Keḡf 18/110: “...bana, Sizin ilāh'ınız ancak bir tek ilāhtır diye vahyolunuyor...”

¹³⁷⁴ Furkân 25/7: “...Bu ne biçim peygamber ki yemek yer...”

¹³⁷⁵ A‘raf 7/198: “...Sen onların sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar görmezler.”

Mābeynde bīnihāye fark vardur.

Ey rāgīb-ı esrār-ı haqīkat! Kāşif-i rumūz-ı evliyā, ḥazret-i Mevlānā, bu ebyāt-ı (25) şerīfede enbiyā-yı ‘izām ve evliyā’-i kirām ‘aleyhimü’ş-şalāt ve’s-selām ile ‘avām beyninde ašlā münāsebet ve şüretden ğayrda müşābehet olmayup (26) ve merdān-ı Ḥudā’dan olan zümre-i ebdālī az kimesne fark idüp ve şimdeñşoñra her birinüñ farkı beyānında envā’-i temşilāt getürüp (27) aẓher mine’ş-şems ider. Lākin erbāb-ı haqīkat, risālet ve nübüvvet ve velāyet ta’rifinde ne buyurmuşlardur ve ebdāl kimlerdür ve ricāl maqāmātı kaç (28) sınıf itmişlerdür, bi’avnillāh te’ālā ve faẓlihi ve luḫfihi beyān olunup ba’dehu maqşūda mübāşeret oluna.

İmdi aşḥāb-ı velāyeti erbāb-ı (29) taḫkīk bu vechle ta’rif buyururlar ki الولی من الولى (30) ya’ nī velī şol kimesnedür ki Ḥaḫ sübhānehu ve te’ālā anuñ emrine tevellā eyleye ve zāhiren ve bātinen anı ‘işyāndan ḫıfz eyleye ve aña ve nefsine ḫızlān ile (31) ḫalel vermeye ḫattā anı kemāle olan meblağ-ı ricāle irişdire. Kemā ḳālallāh te’ālā وَهُوَ الْكِنَابُ وَهُوَ ۱۳۷۶ رَجَالٌ صَدَقُوا مَا ۱۳۷۷ ve ۱۳۷۸ رَجَالٌ لَا تُلْهِيمُهُمْ تِجَارَةً وَلَا تَتَّبِعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ ۱۳۷۹ ve ۱۳۸۰ كَالَةَ تَعَالَى ۱۳۸۱ (32) يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ۱۳۸۲ عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۱۳۸۳.

‘İlm-i şerīfe ḫafiy olmya ki velī iṭlāḳı (33) sālik-i meczūb ve meczūb-ı sālike şāmildür. Ya’ nī velī gāh muḫibb ve gāh maḫbūb olur. Pes velī kaçan maqām-ı maḫbūbide olsa anuñ velāyeti (34) kesbiyye ve bir şeye mevḳūfe olmayup belki muḳaddimen zıkr olunduğu üzre vehbiyye-i ilāhiyye ve ezeliyye-i zātiiyye olur. Fe-ammā kaçan velī maqām-ı muḫibbide (35) olsa aña lāzımdur ki envā’-i riyāzāt ve mücāhedāt idüp şıfāt-ı ḫaḫḳ-la ittişāf ve ۱۳۸۰ تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ ۱۳۸۱ eyleye ki ḫattā velī iṭlāḳı (36)

¹³⁷⁶ Veli, işinde hak yolda olan ve hakkı koruyandır. Veli o kişidir ki, işlerini Hak yönetir, onu isyandan korur ve kendiyile başbaşa bırakıp perişan etmez. Neticede onu olgunlukta erlerin derecesine yüceltir.

¹³⁷⁷ A’raf 7/196: Çünkü benim velim, Kitab’ı (Kur’an’ı) indiren Allah’tır. O, bütün salihlere velilik eder.

¹³⁷⁸ Nur 24/37: (36-37) Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler...

¹³⁷⁹ Ahzâb 33/23: “...öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar...”

¹³⁸⁰ Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.

şahîh ola. Ve illā felā erbāb-ı hāqīkat anuñçün buyurmışlardur ki الولايه هي قيام العبد بالحق

عندالفنا عن نفسه و ذلك يتولى الحق اياه (37) حتى يبلغه مقام القرب والتمكين¹³⁸¹

Ve ta' rīf-i nebīde bu vechle ta' bīr iderler ki النبي هو انسان الكامل المبعوث من عندالله الى
Ya' nī nebī halkı hāqıq'a da' vet ve zūlmet-i küfr u خلقه (38) لدعوتهم اليه و خلاصهم من الجهل والظلمه
küdūret-i cehlden taḥlīş için min 'indillāh (39) meb'ūs olan insān-ı kāmile dirler.
Kemā kāle te' ālā: (40) لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ وَاللَّهُ تَعَالَى عَلِيمٌ
ya' nī eger bi' set-i rusūl ve inzāl-i kütüb ve kıyām bi't-
teklīf ile sizin üzeriñize Hāq te' ālānuñ faẓl u raḥmeti olmiya idi sizden [55b] (1)
biriñiz dūnyevī ve uḥrevī cehl u ḍalāl ve şeqāvet u vebālden ḥālīş ve tāhir
olmaduñuz.

Ve ta' rīf-i resūlde daḥı buyururlar ki الرسول هو الانسان (2) الكامل الجامع لهذه المراتب كلها من
Ya' nī resūl nübūvvet ve velāyetden olan merātibūñ النبوه والولايه و مايتعلق بهما من العلم والمعرفه¹³⁸⁴
küllīsini (3) ve 'ilm u ma'rifetden nübūvvet ve velāyete müte'alliḳ olanlaruñ
cümlesini cāmi' olan insān-ı kāmil ve zāt-ı şerīfe dirler. Ey nūr-ı ḥadaqa-i ādem (4)
ve nevr-i ḥadiqa-i 'ālem, Hāq tebarek ve te' ālā kuḥl-i nūr-ı hidāyet ve tevfiḳ ile
senūñ dāde-i başiretūñ mukeḥḥal ve münevver idüp derecāt-ı erbāb-ı keşf (5) ve
şuhūda nāyil eyleye. Ma'lūm ola ki, erbāb-ı zevḳ u vicdān enbiyā ve rusūl ve
evliyā'-i tābi'ān-ı rusūl beyninde envā'-ı taḥḳīkāt ve eṣnāf-ı (6) tedḳīkāt idüp
telāṭum-ı biḥār-ı kelimāt-ı ḳudsiyyelerinden müntebiz olan ba'zı dūrer-i bevāhir u
cevāhir u zevāhir bunlardur ki, nübūvvet zāten ve şifāten (7) ve ismen ve fi'len
ḥāqāyık-ı ilāhiyye ve ma'ārif-i rabbāniyye iḥbārından 'ibāretdür. Ve nübūvvet iki
ḳısım olup biri nübūvvet-i ta' rīf ve biri nübūvvet-i teşrī' dür. (8) Nübūvvet-i ta' rīfi
zāt u şifāt u esmā vü ef'ālden inbādur ve nübūvvet-i teşrī' i me'a teblīgi'l-aḥkām
ve't-te'dīb bi'l-aḥlāḳ ve't-ta' līm bi'l-ḥikmeti (9) ve'l-ḳiyām bi's-siyāseti nebīde olan
evşāfuñ mecmū'uyla muttaşif olmaḳdur ve mertebe-i mezbūre faḳaṭ resūle
maḥşūşdur ve velāyet sābıku'z-zıkr (10) olduḡı üzere 'abdūñ ḥāq'la kıyāmından ve

¹³⁸¹ Velayet makamı kulun kendi nefsinde fena bulduğunda hakkı ikame etmesidir. Hakkı üslenir ve bu onu yakınlık ve temkiin makamına taşır.

¹³⁸² Āl-i İmrān 3/164: Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.

¹³⁸³ Nur 24/21: "...Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi tertemiz kılar. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

¹³⁸⁴ Rasul nübūvvet, velayet ve bu ikisiyle alakalı tüm makamları kendinde toplayan kamil insandır.

ahlākı ahlāk-ı haqq'a ve evşāfi evşāf-ı haqq'a tebdil olmakdan 'ibretdür. kemā kāle 'aleyhisselām (11) ¹³⁸⁵ اتصفوا بصفات الله و تخلفوا باخلاق الله و ya' nī bir vechle tebdil-i ahlāk eyleye ki ber-mūceb-i ¹³⁸⁶ كنت سمعه و بصره و يده و لسانه (12) velinūn 'ilmi 'ilm-i Haq ve kudreti kudret-i Haq ve fi'l u nuṭku fi'l u nuṭk-ı Haq ola ve hālet-i mezbūre evliyāya nisbet iledür ammā enbiyāya nisbet ile (13) ¹³⁸⁷ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ وَمَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ve daḥı ¹³⁸⁸ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ وَمَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ 1388 ayet-i kerimesinūn beyānidur.

Ve **ba'zilar daḥı** ta'rif-i (14) nebī ve resūl ve velīde 'ibāret-i ūhrā idüp buyurlar ki **nübūvvet** nefsi kudsiyyenūn cevher-i 'aql-i külliden haqāyık-ı ma'lūmāt ve ma'kulātı (15) kabülünden 'ibretdür ve **risālet** ma'lūmt ve ma'kulātı tābi'in ve müstefidīn ve mü'minīn ve müste'iddine ifāde ve tebliğdür ve çok olmışdur ki (16) nüfūs-ı kudsiyyeden bir nefsi zekiyyeye kabül vāki' olup lākin a'zārdan bir 'özr ve esbābdan bir sebep ile ol nefsi kudsiye i'tā-i (17) tebliğ olunmamağla mücerred nübūvvetle bākī kalmışdur, enbiyā-yı Benī-İsrā'il ve enbiyā-yı müteḳaddime gibi 'aleyhimü şalevātullāh ve taḥiyyātuhu. Felihāzā 'aded-i enbiyā (18) bisyār ve 'aded-i rusūl kalil ve 'aded-i ulu'l-'azm eḳalldir.

Ve **velāyet** ḥalḳda haqq'la bir vechle taşarrufdür ki evliyā'-i kirām ḳaddesallāhu esrārehum (19) dūne'l-vaḥy min ḥayşü'l-bāṭın ve'l-ilhām ol şey' ile me'mūrlardur. Pes evliyā ḥalḳda haqq'la mutaşarrıf olup nefsleriyle mutaşarrıf degillerdür. (20) zīrā evliyā nefsi ve vücūdlarından fānī ve min ḥayşī'l-ḥaḳīḳati ve'z-zāt vücūd-ı haqq'la bākī olmuşlardur. Ve Haqq'ın ḡayrısı min ḥayşī't-te' ayyūn ve's-şahşdur, (21) nitekim muḳaddimedey beyān olunmuşdur. Ve fenā'-i mezbūr fenā fi'l-a'yāndan 'ibāret olmayup belki fenā fi'l-'irfāndan 'ibāretdür. Zīrā fenā fi'l-a'yān (22) mümkün degildür nitekim enbiyā ve evliyānuñ ḥālinden ma'lūmdur ki anlarıñ fānī fillāh ve bākī billāh oldukları teşahḥuş-ı şūrī ve te' ayyun-ı ḥissileriyle me' andur, (23) fe-ammā ekşer-i nās fenādan murād a'yāndan fenādur tevehhüm idüp ḡalaṭa düşmüşlerdür ve ¹³⁸⁹ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا enbiyā ve rusūlde olan (24) velāyet filḥaḳīḳa bāṭın-ı nübūvvedür zīrā nübūvvetün zāhiri ḥalḳa icrā-yı aḥkām-ı şer' iyye ve irşāden ileyhim, izḥār-ı inbā ve keşfen ve şuhūden haqāyık-ı ilāhiyye (25) ve ma'ārif-i rabbāniyye ile ḥalḳda taşarrufdür. Pes resūl ile nebī ve velī beyinde fark budur ki

¹³⁸⁵ Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın ve sıfatlarına bürünün.

¹³⁸⁶ Onun kulağı, gözü, eli ve dili olurum.

¹³⁸⁷ Nisa 4/80 "Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur..."

¹³⁸⁸ Enfāl 8/17: "...Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı..."

¹³⁸⁹ Yunus 10/36: "...Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz..."

resül ve nebî bihasebi'z-zâhir ve's-şerî' a mutaşarrıf-ı halk olmuşlardır (26) ve ulu'l-
'azm tecdid-i şerî'at eyleyenlerdür. Velînüñ ise taşarrufu bâtın ve haqîkat hasebi
iledür.

و من هذه قالوا الولاية اعظم من النبوه و ان لم يكن (27) الولي اعظم من النبي الآن الولاية هي التصرف في الباطن والنبوه
في الظاهر و ان كان النبي ايضا صاحب الولاية لكن من حيث الحكم (28) بالفعل بل من حيث المعنى الحاصل له بالقوه كما قال
صلى الله عليه وسلم لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب و لا نبي مرسل (29) لأن هذا كان من مقام الولاية.¹³⁹⁰

Pes velâyet nübüvvetden ve nübüvvet risâletden efdâldir diyenlerün murâdı
muṭlakâ velî nebîden ve nebî resûlden (30) a'zam demek degildür, belki anlarun
murâdı velâyet ve nübüvvet ve risâlet, üçü daḡı me'an şahş-ı vâhidde cem' olma
i' tibârı iledür ya'nî câmi'u'l-velâyeti (31) ve'n-nübüvveti ve'r-risâlet olan zât-ı şerîf
ve vücûd-ı laṭîfüñ kendü velâyeti nübüvvetinden ve nübüvveti risâletinden a'zamdur
dimekdür. Meşelâ enbiyâ'-i 'izâmdan (32) hazret-i İbrâhîm ve Mûsâ ve 'İsâ
'aleyhimü's-selâm gibi 'ale'l-ḡuşuş sultân-ı enbiyâ ve evliyâ ḡabîb-i Ḥudâ hazret-i
Muḡammed el-Muṡtafâ 'aleyhi min şâlevâtullâhi'l-evfânuñ (33) kendü velâyetleri
nübüvvetlerinden ve nübüvvetleri risâletlerinden a'zamdur dimekdür. Ya'nî velî
olmadıkça nübüvvet ve nebî olmadıkça risâlete müste'idd olmaz. pes her nebî (34)
velî olur ammâ her velî nebî olmaz. ve her resül nebî olur fe-ammâ her nebî resül
olmayup nebî oldı velî daḡı nebî olmayup (35) velî oldı. ve bu vechle daḡı tevcîh
mümkündür ki nübüvvetde olan velâyet nübüvvetden a'zamdur zirâ nebînüñ velâyeti
nübüvvetden esbak ve aḡdemdür (36) ve belki nübüvvetine 'illetdür kezâlik resûlde
olan nübüvvet daḡı risâletden a'zamdur zirâ resûlüñ nübüvveti risâletinden esbak ve
risâletine 'illetdur.

(37) laṭîfe-i uḡrâ resül ve risâletün câmi' iyyeti olduḡı cihetden resül nebîden
ve risâlet nübüvvetden a'zam olur. meşelâ şahş-ı vâhidde (38) 'ilm-i tefsîr ve 'ilm-i
fiḡh ve 'ilm-ı ṡıbb cem' olsa egerçi kim şâḡıbu't-tefsîr câmi'-i küll ise daḡı şahş-ı
mezbûruñ ḡaḡkında dinilür ki ṡaraf-ı tefsîri fiḡhından (39) ve ṡaraf-ı fiḡhı ṡıbbından
a'zamdur. me'a ḡazâ 'ulûm-ı şelâsenün küllîsî şahş-ı vâhîde râci'dur. felihâzâ velî
dâyimâ tâbi'-i nebî ve resül, ve nebî dâyimâ tâbi'-i resûldur. (40) ḡalallâh te'âlâ: وَتِلْكَ

¹³⁹⁰ Bu yüzden şöyle dediler: Velî nebîden büyük olmasa da, velâyet nübüvvetten büyüktür. Çünkü her ne kadar nebî de velâyet sâhibi olsa da, bi'l-fiil hüküm açısından, hatta kendisi için hâsil olan kuvvet ile mana açısından; velâyet iç âlemde olan bir tasarruftur, nübüvvet ise zâhirde. Nitekim Peygamberimiz (sav) şöyle buyurdu: “Benim Allah ile bir vaktim vardır ki, o vakitte beni ne bir mukarreb melek ne de nebiyy-i mürsel ihtivâ edemez.” Çünkü bu, velâyet makamından (olan bir durum)dur.

الولاية اعظم من النبوه و الرساله¹³⁹² **pes her kim erbāb-ı ḥaḳīḳatūñ** ¹³⁹¹ الْأَمْثَالُ تَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ (41) buyurduklarından muṭlaḳā velī nebī ve resūlden a‘zamdur i‘tikād iderse ol kimesne ḥaṭā-yı maḥz ve ḡalaṭ-ı fāhiş itmiş olup ve i‘tikādından [56a] (1) rüçū‘ itmez ise küfrüne ḥükm olunur. Zīrā erbāb-ı ḥaḳīḳatūñ murād-ı şerīfleri beyān olunduğı üzre mecmū‘ı şaḥş-ı vāḥidde cem‘ olmak i‘tibārıyla olup (2) eşḡāş-ı mute‘ addidede olmak i‘tibārıyla degildir. *Gülşen:*

نبی چون آفتاب آمد ولی ماه
مقابل گردد اندر لی مع الله

نبوت در کمال خویش صافی است
ولایت اندر او پیدا نه مخفی است (3)

ولایت در ولی پوشیده باید
ولی اندر نبی پیدا نماید

ولی از بی روی چون همدم آمد
نبی را در ولایت محرم آمد (4)

ز ان کنتم تحبون یابد او راه
به خلوتخانه یحییکم الله¹³⁹³

neşr: Ya‘nī nūr-ı āfitāb-ı velāyetūñ evvelen (5) ve bi’z-zāt maṭla‘ı mişḳāt-ı Muḥammediyye’dür ve mehtāb-ı velāyet-i velī nebīnūñ nūr-ı āfitāb-ı nübüvvetinden muḳtebesdür. Zīrā velāyet-i velīnūñ zūhūrına ‘illet (6) nübüvvet-i nebīdür. Velākin ef‘āl ve aḳvāl ve a‘māl ve aḥvāl cihetinden beynehümāda kemāl-i münāsebet ve muṭābaḳat ve tamām-ı müşākelet ve muvāfaḳat iḳtibāsuñ şartındandır (7) ve münāsebet-i mezbūre ri‘āyet-i senen-i sünen-i şerī‘at ve muṭāva‘at-ı edāt-ı ṭarīḳat ve iṭā‘at-ı erbāb-ı ḥaḳīḳat itmekle ḥāşıl olur. Pes beynehümāda kemāl-i münāsebet (8) ve tamām-ı muvāfaḳat zāhir olduğda māhtāb-ı dil-i velī āfitāb-ı dil-i nebīye muḳābil

¹³⁹¹ Ankebūt 29/43 İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.

¹³⁹² Velayet, nübüvvet ve resaletten daha büyüktür.

¹³⁹³ Nebī güneş gibi, velī ise ay gibidir. Bu ikisi “Benim öyle bir vaktim var ki, o vakitte Rabbimden başkası yer almaz” hadīsindeki gibi birbirlerine bakarlar. Nübüvvet kendi kemālinde arı ve sâfidir, velāyet ise onun içinde gizlidir, âşikâr değildir. Velīnin velāyeti gizlidir ancak nebīnin velāyeti âşikârdır. Velī, yolu takip ettiği için bu sırta hemdem oldu ve nebīnin velāyetine mahrem oldu. Velī, “siz Allah’ı seviyorsunuz”dan yola çıkarak, “Allah da sizi sevsin” makamına ulaşır.

ve bir vechle muṭābıḳ olur ki vechen mine'l-vücūh mā-sivallāha meyl u inḫirāfi ḳalmaz (9) ve hengām-ı mezbūrda velāyet-i 'āmme ve külliyyet-i tāmme āyīne-i dil-i velīde mün'akis olur ve külliyyet ile nūr-ı velāyet ile münevver olup saṭvet-i eṣi' a-i envār-ı āfītāb-ı (10) vaḫdet-i zātiyyeye irtikā idüp zūlmet-i cüz'iyye ve küdüret-i ḡayriyyetden ḫalāṣ olur ve evṣāf-ı kemāliyye-i mezbūre ḫāṣıl olduḡda mesned-i salṭanat ve serīr-i ḫılāfet-i (11) ¹³⁹⁴ لی مع الله وقت maḫarrında istiḳrār ve istiḫlāf müyesser olur velākin ṭavr-ı nübüvvetde izḫār-ı mu'cizāt ve ḫavāriḳ-ı 'ādāt vācibu'z-zuhūr olup ve eṣer-i velāyet olan (12) ḫarḳ-ı 'ādet ve kerāmet velīde pūṣide ve ḫafī olur ve ḫükm-i nübüvvet ki da'vet ve hidāyetdür Ḥaḳ'la zāhir ve celī olmaḡla nübüvvet velāyetden eṣref (13) ve a'zam olur. pes ṭavr-ı nübüvvet ve risālet ṭavr-ı velāyetüñ ḫilāfi olur.

Faṣl fi'l-ebdāl:

Ma'lūm ola ki ebdāl ṣuleḫādan bir ḳavmdur ki dūnyā anlardan (14) bir ān ḫālī olmaz ve ḳaçan anlardan birirsi intikāl eylese mekān-ı münteḫile birisi daḡı naṣb olunup aña bedel olur. Pes erbāb-ı keṣf u ṣuhūd (15) budelānuñ ta'rīfde bu vechle taḫḳiḳ itmişler ki:

هم سبعة رجال من رجال الله الذين توجهت بواطنهم الى الله و باصلاح المسلمين بالنصيحة (16) و الموعظة و دعوتهم

¹³⁹⁵ الى الله.

Ya'nī budelā ricālullāhdan yedi nefer ricāldur ki bāṭınlarıyla Allāh'a ve naṣiḫat ve mev'ize ile iṣlāḫ-ı müslimīne müteveccihler olup (17) ḫalḳı Ḥaḳḳ'a da'vet iderler. Ḳāle'n-nebī 'aleyhisselām: ان بدلا امتي لم يدخلوا الجنة بصوم و لا صلوه ولكن بسلامه الصدر و سخاء ¹³⁹⁶ و نصيحه المسلمين Ya'nī ḫāzret-i Faḫr-i 'Ālem ṣallāllāhu 'aleyhi ve sellem buyururlar ki taḫḳiḳā benüm ümmetimüñ budelāsı cennete ṣavm ve ṣal'āt-la dāḡil olmazlar. Velākin anlara (19) sebep-i duḡūl-i cennet selāmet-i ṣadr ve seḫā'-i nefis u naṣiḫat-i müslimīndür ve budelānuñ ricāl-i seb'a ile ta'dādı ḫaṣr için degildür. zīrā ḫadīṣ-i ṣerīfde (20) vārid olmuṣdur ki البدلاء من امتي اربعون اثنان و عشرون بالشام و ثمانيه عشر بالعراق كلما مات ¹³⁹⁷ و kezaḷik bir ḫadīṣ-i ṣerīfde daḡı vāḳi' olmuṣdur

¹³⁹⁴ Benim öyle bir vaktim var ki, o vakitte Rabbimden başkası yer almaz.

¹³⁹⁵ Onlar, iç âlemleri Allah'a yönelmiş Allah erlerinden yedi erdir. Müslümanları islah etmek, vaaz ve nasihat etmek ve onları Allah'a davet etmek ile (meşguldürler).

¹³⁹⁶ Ümmetimin iyi kulları cennete oruç namaz la girmeyecekler. Onlar cennete kalp temizliği ve cömertlikle girecekler.

¹³⁹⁷ "Elbüdela" denen mümin kullar ümmetimde 42 tanedirler. Yirmisi Şam'dadır. 18i Irak'tadır. Biri öldüğünde Allah onu başkasıyla değiştirir. Allah'ın emri vaki olduğunda hepsi birden kabz olunurlar.

ki¹³⁹⁸ بدلاء امتى اربعون و ثمانيه عشر من النساء و اثنان و عسرون من الرجال¹³⁹⁸ ve bir hadîs-i şerîf dağı bu vechle vârid olmuşdur ki (23) خيار امتى فى كلّ قرن خمسمايه و الابدال اربعون فلا الخمسمايه ينقصون ولا الاربعون (23) كَلِّمَاتٍ مِنْهُمْ رَجُلٌ يُبَدِّلُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مِنَ الْخَمْسَمَائِهِ مَكَانَهُ وَ ادْخَلَ مِنَ الْارْبَعِينَ مَكَانَهُمْ يَعْفُونَ عَمَّنْ ظَلَمَهُمْ وَ يَحْسِنُونَ إِلَى مَنْ اسَاءَ إِلَيْهِمْ وَ يَتَوَصَّوْنَ (24) فيما اتاهم الله.¹³⁹⁹

Pes budelâdan birisi bir mevzi'den sefer itse cesedini ol mevzi'de kendü şüreti üzre terk ider. Bir ĥayşiyet ile ki ol (25) kimesne ol mevzi'den mefkûd olduğın hîç eĥad bilmez. Pes bedelüñ ma'nâsı budur. Ve 'Abdullâh bin Mes'ud rivâyet ider ki ĥâle resûlullâh şallallâhu (26) 'aleyhi ve sellem:

ان لله ثلثمائة نفس قلوبهم على قلب آدم عليه السلام و له اربعون قلوبهم على قلب موسى عليه السلام و له سبعة قلوبهم على قلب ابراهيم (27) عليه السلام و له خمسة قلوبهم على قلب جبرائيل عليه السلام و له ثلثة قلوبهم على قلب ميكايل عليه السلام و له واحد قلبه على قلب اسرافيل عليه السلام (28) كلما مات الواحد ابدل الله مكانه من الثلاثة و كلما مات واحد من الثلاثة ابدل الله مكانه من الخمسة و كلما مات واحد من الخمسة ابدل الله مكانه من السبعة (29) ابدل الله مكانه من الاربعة و كلما مات واحد من الاربعة ابدل الله مكانه من ثلثمائة و كلما مات من ثلثمائة ابدل الله مكانه من العامّة (30) بهم يدفع البلاء عن هذه الامة.¹⁴⁰⁰

Baĥr-i zahĥâr-ı ĥaĥâyık ve deryâ-yı esrâr-ı deĥâyık, Şeyĥ Muĥyiyüddîn 'Arabî rağiyallâhu 'anhu buyururlar ki "Efrâddan bir cem' vardur ki (31) anlar aĥtâbdur ve 'adedleri "tâĥ"dur¹⁴⁰¹ (طاق) ve ĥuĥb ki aña ĥavş dağı dirler ol şaĥş-ı vâĥiddur ki cemî'-i zamânda Ĥaĥ tebâreke ve te'âlânüñ maĥall-i nazarıdur (32) ve ol İsrâfîl ĥalbi üzerinedür, ya'nî İsrâfîl 'âlemîne sebep-i ĥayât-ı şüriyye olduğu gibi ĥuĥbu'l-aĥtâb dağı 'âlemeyne sebep-i ĥayât-ı ma'neviyyedür. (33) Zirâ beĥâ'-i 'âleme müte'alliĥa olan külliyyât şüreten ve ma'nen dördür. Birisi muĥlaĥan 'ilmdür ve ol Cebra'il 'aleyhisselâma maĥşüşdur ve birisi ĥayât-ı (34) muĥlaĥdur ki İsrâfîl 'aleyhisselâma maĥşüşdur ve birisi rızĥ-ı muĥlaĥdur ki Mikâ'il 'aleyhisselâma maĥşüşdur ve biri mevt-i muĥlaĥdur ki 'Azrâ'il (35) 'aleyhisselâma maĥşüşdur ve

¹³⁹⁸ Ümmetimin bûdelâ'sı kırktır. On sekizi kadın yirmi ikisi ise erkektir.

¹³⁹⁹ Her asırda ümmetimin seçilmişleri beş yüz kişidir. Ebdal olanları ise kırktır. Ne bu beş yüz eksilir ne de bu kırk. Her ne zaman biri ölse Allah o beş yüz kişiden birini onun yerine geçirir. Onlar kendilerine zulüm edenı affederler, kendilerine kötülük yapana iyilik yaparlar, Allah'ın onlara verdikleri hususunda birbirlerine nasihatte bulunurlar.

¹⁴⁰⁰ Allah'ın kalpleri Hz Adem aleyhisselam kalbi üzere olan 300 kulu vardır. Kırk kulu da vardır ki onların kalbi Hz Musa kalbi üzeredir. Yedi kulu da vardır ki kalpleri İbrahim aleyhisselam kalbi üzeredir. Beş kulu da vardır ki onların kalbi Cebrail aleyhisselam üzeredir. Üç kulu da vardır ki onların kalbi Mikail aleyhisselam üzeredir. Ve bir kulu da vardır ki onun kalbi de İsrail aleyhisselam üzeredir. O bir kişi ölürse Allah onun yerine üç kişiden verir, o üç kişiden biri ölürse Allah onun yerine beş kişiden verir, o beş kişiden biri ölürse de Allah onun yerine yedi kişiden birini verir, yediden biri ölür ise de onun yerine kırktan birini verir. O kırklardan biri ölürse de onun yerine üç yüz kişiden birini verir, o üç yüz kişiden biri ölürse eğer Allah avamdan birini onların yerine verir. Onlarla ümmet üzerindeki belayı Allah defetmektedir.

¹⁴⁰¹ Ebcet sayısı ile 111.

erba‘a-i mezbüreden her birisi için şüret ve ma‘nā i‘tibār olunur. Pes rızq-ı ma‘nevī ‘ilim ve rızq-ı şūrī me‘kūlāt (36) ve meşrübātdur ve ‘ilm dağı ma‘nevī ve şūrīdur. ‘İlm-i ma‘nevī ma‘ārif-i ilāhiyye-i vehbiyye ve ‘ilm-i şūrī ma‘ārif-i kesbiyyedür ve hayāt-ı ma‘neviyye ‘ulūm (37) ve ma‘ārif-i rabbāniyye ve hayāt-ı şūriyye hayāt-ı hayvāniyyedür ve mevt-i ma‘nevī ¹⁴⁰² موتوا قبل عن تموتوا hadīs-i şerīfi ile işāret buyurulan (38) mevt-i irādī ve mevt-i şūrī bedenden rūḥ-ı hayvānīnūñ müfāraḳatı ve eczā’-i ‘unşuriyye-i şūriyyenūñ ba‘zı ba‘zından telāşisidür. Elḥāşıl ḳuṭb (39) ‘ālem u ‘ālemiyānuñ sebeb-i hayāt-ı ḥaḳīḳisi olup mevcūdāt-ı ğaybiyye ve şehādiyyeyi müşāhede eylemek için mevzi‘-i nazar-ı ilāhīdür ve mertebe-i mezbüre (40) mertebe-i ḳuṭbiyyet-i kübrādur ki ḳuṭbu’l-aḳṭābuñ mertebesidür ve şāhib-i ḳuṭbiyyet-i kübrā bāṭın-ı Muḥammede’l-Muşṭafā ‘aleyhi’ş-şal’āti ve’s-selāmdur. Pes mertebe-i (41) mezbüre ‘alā vechi’l-ekmeliyye vāriş-i ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye olan vücūd-ı şerīfe maḥşūşdur ve ḳuṭb-ı ekbere ğavş ıtlāḳı şol zamānda olur ki [56b] (1) aña ilticā olunup ve mürtecā ḥuşūle ḳarīn ola ve illā ğayrı zamānda ğavş ıtlāḳ olunmaz ve anuñ ismi biḥasebi’l-ma‘nā ‘Abdullāh’dur egerçi zāhirde ğayrı ismi dağı (2) olursa. Ve filānuñ filān ḳalbi ve ḳademi üzerinedür dimekten murād Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā ikisine dağı cins-i vāhiddin tecellī ve feyz itdügidür ammā tecellīde (3) tekerrür olmamağ üzre.

Ve imāmān iki şahşdur, biri ğavşuñ yemīnindedür ve anuñ nazarı ‘ālem-i melekūtedür, aña ‘abdu’r-rabb dirler ve biri ğavşuñ (4) yesārındadır ve anuñ nazarı ‘ālem-i mülkedür, aña ‘abdü’l-melik dirler. Ve bu ‘Abdu’r-rabb’dan efḳaldır ve ğavş bunı istiḥlāf ider. Ve Şeyḫ-i Ekber raḳiyallāhu ‘anhu (5) *Tefsīr*’inde قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ ¹⁴⁰³ āyet-i kerīmesin taḥḳīḳ buyurduḳlarında bu ma‘nāya işāret vardur dimişler, el‘ilmu ‘indallāh.

(6) ve evtād dört nefer ricāldur ki menāzil-i hayāt-ı erba‘a üzerine şābitlerdür ve her biri ‘ālemūñ dört köşesinde ḳāyimlerdür. meşriḳda olana (7) ‘abdü’l-ḥayy ve mağribde olana ‘abdü’l-‘alīm ve şimālde olana ‘abdü’l-mürīd ve cenūbda olana ‘abdü’l-ḳādir dirler.

¹⁴⁰² Ölmeden evvel ölünüz. (*Keşfü’l-Hafā*, II, s.291, nr. 2669).

¹⁴⁰³ Nas 114/1-3: (1-6) De ki: "Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlâh'ına sığınırım."

ve **ebdāl** zıkr olunduğu üzre yedi (8) kimesne olup lākin ub u imāmān evtāddan midür degil midür itilāf vardur. ve anlar eyyām-ı Őhrden her bir yevmde ankı cihetde idügi işbu (9) dāyirede beyān olunmuşdur:

Ve eger bir kimesnenüñ ĥāceti olsa gerekdür ki anlar olduğı cihete müteveccih olup bu du‘āyı ouya, (10) bi-fazlillāh ĥāceti revā ola, **budur**: يا رجال الغيب يا ارواح المقدسه اغيثنى (11) بغوثه و انظرونى بنظره و اعينوا بقوة.¹⁴⁰⁴

Ve nücebā sekiz nefer bir avilde kırık nefer kimesnedür. (12) Anlar ĥaml-i eŐāl-i nās ve iŐlā-ı ĥalāyıa meŐgüller ve ĥuu-ı ĥalda mutaŐarrıflardur, ĥayrı ĥidmetleri (13) yodur.

Ve nuabā on iki nefer kimesnedür ve anlara müŐrifü’z-‘zamāyir daı dirler ve ba‘zılar (14) üç yüz nefer olan bunlardur dimiŐler ve bunlar mahar-ı ism-i bāın ve ism-i mezbūruñ ĥükmüyle müteaı olup (15) bevāın-ı nāsa müŐriflerdür ve bunlara setāyir-i serāyir münkeŐif olmağla ĥafāyā-yı zamāyiri müstariclerdür.

(16) **Ve zehāyirullāh** bir tāyifedür ki Ĥa sübhānehu ve te‘ālā ‘ibādından anlar ile def -i belā ider.

Ve zanāyinullān evliyā’-i (17) kirāmuñ ĥavāŐından bir tāyifedür ki kemāl-i leāfetleri olduğıün anlara zanāyinullāh dirler. Żanāyin ĥaŐāyıŐ ma‘nāsınadır ve ĥazret-i (18) Far-i ‘Ālem Őallallāhu ‘aleyhi ve sellem anlaruñ ĥaında buyurmuŐlardur ki ¹⁴⁰⁵ ان لله ضناين فى خلقه البسهم النور الساطع و يحسسهم فى عافيه و يميتهم فى عافيه

¹⁴⁰⁴ Ey gayp adamları, ey mukaddes ruhlar yardımına yetişin, bana bir nazar eyleyin ve bana güçle yardım edin.

¹⁴⁰⁵ Allah’ın yarattıkları arasında bazı kulları vardır ki onlara parlayan bir nur elbisesi giydirmiştir. Onları afiyette kılmıştır, canlarını da onlar afiyetteyken alacaktır.

(19) **Ve recebiyyîn**, anlar dağı kırk nefer kimesnedür ki evvel-i mâh-ı receb'de anlara bir şıkal-i 'azîm istilâ idüp aşlâ harekete iktidârları olmaz ve âhir-i (20) recb'e varıncıya degin ol şıket günden güne tadricle zâyil olup ve mâh-ı Şa' bân'da şıkal-i mezbûre bi'l-külliyeye mürtefi' olur.

Ve ümenâ melâmiyye ile (21) ta'rif olunan tayife-i 'aliyyedür ki zâhiren ve bâtinen hâllerini halkdan setr idüp hiç ferd hâllerinden âgâh olduğın istemezler. Ve bunlar efdal-i (22) tayifedür ve Şeyh 'Alâüddeve kuddise sırruhu 'Urve'de buyurlar ki Bilâl-i Habeşî rağıyallâhu 'anh hazret-i Habîb-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem zamân-ı şerîflerinde (23) budelâ'-i seb'adan idi ve anları ehl-i şehâdetden bir kimesneden gayrısı bilmez ve vâkıf-ı vâhid-i mezbûr fevt olsa vâhid-i âhar ile muşâhib olurlar. (24) Ve Huzeyfetü'l-Yemânî rağıyallâhu 'anh budelâ ile hazret-i Habîb-i ekrem 'aleyhisselâm meyânında vâsița olup tarafeynden iblâğ-ı selâm ider idi. Ve 'ilm-i kitâb (25) ve sünneti Huzeyfe'den ahz idüp ve edâ'-i şal'âtda Huzeyfetü'l-Yemânî'ye iktidâ iderlerdi. Velâkin Huzeyfe'den gayrısı anları bilmez idi.

İmdi (26) ma'lûm ola ki lafz-ı bedel bihasebi'l-ma'nâ her bir sâlik ki âteş-i 'ışkla evşâf-ı beşeriyye ve ahlâk-ı rediyyesin ihrâk ve ifnâ idüp evşâf-ı Haqq-la (27) muttaşif ve ahlâk-ı Haqq-la mutağallik olduğda ve seyyi'âtın hasenâta tebdil itdikde cümle evliyâullâha ebdâl ıtlâkı şahîh olur. ve muqtedâ-yı erbâb-ı tahkîk (28) Şeyh Muhyiyüddîn 'Arabî rağıyallâhu 'anh *Hilyetü'l-ebdâl* nâm risâlesinde buyurlar ki: "Bilâd-ı Endülüs'de Merşânetü'z-zeytûn nâm mevzi'de mu'allim ve hafîzu'l-Kur'an (29) ve faķih-i mecîd ve şahîb-i fazîlet ve ehl-i vera' 'Abdullâh bin Seleme nâm bir muşâhibim var idi. Baña haber virdi ki bir gice hücremde muşallâ üzerinde namâz kıilup (30) virdimi temâm itdikden soñra başımı rekbetynnime koyup zikre meşgûl iken, gördüm ki bir şahış hânedan içerü girüp seccâdemî elimden çekdi (31) ve andan 'ıvâz hurmâ lifinden bir haşîr kodı ve namâzı bunuñ üzerinde kııl didi. Me'a hâzâ hücremüñ kapısı açuk degil idi. Bu hâlden baña bir ceza' (32) müdâğale eyledi. Pes ol kimesne didi ki bir kimesne Haqq-la me'nûs olsa ceza' eylemez. Ba'dehu baña hitâb idüp 'alâ küll-i hâl "Haq'dan ittikâ eyle!" didi. (33) Ba'dehu baña dağı ilhâm olup "Yâ seyyidî! Ebdâl ne maķûle 'amel ile ebdâldan olur?" deyü su'al eyledim. Cevâb virdi ki: "Ebû Tâlib Mekkî *ķutu'l-ķulûb*'da (34) beyân eylediği dört şeyle ebdâldan olur ve eşyâ'-i erba'a-i mezbûre şamt u 'uzlet u cû' ve seherdür." Bunu

didikden sonra (35) benden münşarîf olup gitdi ammâ ne vechle dâhil-i beyt olup ve ne vechle hurûc itdügin bilmedüm, hâl ân ki beytimin bâbı muğlağ ve altuma (36) döşedügi haşîr be-‘aynihi mevcûd idi. Ve recül-i mezbûr ebdâldan olup ismi Mu‘âz bin Eşres idi. İmdi evşâf-ı erba‘a-i mezbûre tarîk-ı Hâkık’uñ (37) ‘imâd ve kavâyimi olup her kimüñ ki zıkr olunan dört şeyde qadem-i râsihi olmya ol kimesne gümgeşte-i tarîk olur.

Pes ma‘lûm ola ki şamt (38) iki kısmıdır. Bir kısmı şamt-i lisândur, bir vech-le ki me‘a gayrullâh gayr-ı Hâkık’a taḥaddüſden şamt-i lisândur ve bir kısmı şamt-ı kalbdur ya‘nî elbette ekvândan bir kevnde (39) ve nefisde ḥâtıradan bir ḥâtıra ki aña ḥuṭûr eyleye kalbi andan şâmit olmağdur. Pes şol kimesnenüñ lisânı şâmit olup kalbi şâmit olmya (40) ḥafîfü’l-vizr olur. Ve şol kimesnenüñ ki hem lisânı ve hem kalbi şâmit ola anuñ sırrı zâhir olur ve rabbisi aña tecellî kıılır ve kalbi şâmit (41) olup lisânı şâmit olmasa ol lisân ḥikmet ile nâṭığdur ammâ şol şaḥşuñ ki ne kalbinde ve ne lisânında şamt olmasa anuñ [57a] (1) memleket-i vücûdı şeyṭânuñ mülki ve kendüsi İblîs’üñ maşarası olur. Pes şamt-ı lisân ‘âmmenüñ ve erbâb-ı sülüküñ menâzilindendür ve şamt-ı kalb aşḥâb-ı (2) müşâhedât ve muḥarrebînüñ şifâtındandır. ve şamt-ı sâlikînüñ ḥâli âfâtdan selâmetdür ve şamt-ı muḥarrebînüñ ḥâli muḥâtabât-ı te’nîsdür. İmdi bir kimesne ki (3) külliyyet ile min cemî‘i’l-aḥvâl mülâzim-i şamt olsa, anuñçün rabbisinden gayr-la bir ḥadıſ bâkî kalmar. Zîrâ fi nefsihi insâna şamt muḥâldür. Bu taḥdîrce (4) kaçan ḥadıſ-i me‘a’l-ağyârdan ḥadıſ-i me‘a’r-rabbe intikâl eylese nuṭqunda necî ve muḥarreb ve tekellümünde mü’eyyed olup her bâr ki nuṭq itse Hâkık’dan nuṭq ider. (5) Zîrâ ki nuṭqu Hâkık’dandır. Kemâ kıâle te‘âlâ fi ḥaḥkı nebiyyihi ‘aleyhisselâm: ¹⁴⁰⁶ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ Zîrâ nuṭq-ı bâ-şavâb ḥaṭâdan olan şamtuñ (6) netîcesidür. Ve kelâm me‘a gayrillâh ḥaṭâdur ve bi-gayrillâh olan kelâm daḥı min külli’l-vücûḥ şerdür. Nitekim Hâkık sübhânehu ve te‘âlâ kıtâb-ı kerîminde kemâl-i şurûṭı ile (7) kelâmı beyân buyurur. ¹⁴⁰⁷ وَمَا أَمُرُوا إِلَّا لِیَعْبُدُوا اللَّهَ (8) مُخْلِصِينَ لَهُ وَلَا خَيْرَ فِي لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ

¹⁴⁰⁶ Necm 53/3-4: O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

¹⁴⁰⁷ Nisa 4/114: Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur...

¹⁴⁰⁸الدَّيْنِ ve maḳām-ı vahy şamt hâlinde vâқи⁶ olurdu ve şamt, şamite ma⁶ rifetullâh irâş ider.

Ve **‘uzlet** bâ⁶ iş-i şamt-i lisândur. Zîrâ (9) bir kimesne nâsdan ⁶uzlet eylese mükâlemeye kimesne bulamayup lâ-cerem ⁶uzlet şamt-ı lisâna mü’eddî olur. Ammâ ⁶uzlet daḡı iki kısmıdır: Biri ⁶uzlet-i mürîdîndür ki (10) muḡâlâta-i aḡyârdan ⁶uzlet bi’l-ecsâmdur ve bir kısmı daḡı ⁶uzlet-i muḡaḡḡıḡındur ki ekvândan ḡulûb ile ⁶uzlet itmekdür. Zîrâ ḡulûb-ı muḡaḡḡıḡîn ⁶ilmullâhdan (11) ḡayrı bir şeyüñ maḡalli degildür, ancılayın ki ⁶ilm-i müşâhededen ḡâşıl olan bir şuhûd ile ḡulûb-ı ⁶ârifinde şâhid-i Ḥaḡ olur. Ve erbâb-ı ⁶uzletüñ (12) niyyetleri üç vechledür. Bir niyyet şerr-i nâsdan ittiḡâdur. Ve bir niyyet daḡı senüñ şerrüñ ḡayra tecâvüz itmekden ittiḡâdur. ve niyyet-i şânî rûtbe cihetinden niyyet-i (13) evlâdan erfa⁶dur. Zîrâ niyyet-i evlâ ḡayruñ nefesine sũ’-i ḡanndur. Ve niyyet-i şâniye kendü nefsüñe sũ’-i ḡanndur. Pes kişi kendü nefesine bed-gümân olmaḡ (14) ḡayruñ nefesine bed-gümân olmaḡ[dan] evlâdur. Zîrâ herkes kendü nefesine ḡayruñ nefinden a⁶refdür ve bir niyyet daḡı cānib-i mele’-i a⁶lâdan şöḡbet-i Mevlâ’yı işâr (15) ve ihtiyârdur. Pes nâsuñ a⁶lâsı şol kimesnedür ki rabbisinüñ şöḡbetin ihtiyâr idüp kendü nefinden ⁶uzlet eyleye. İmdi bir kimesne muḡâlâta üzerine (16) ⁶uzleti ihtiyâr eylese filḡaḡıḡa ol kimesne rabbini ḡayruñ üzerine ihtiyâr itmiş olur. Pes rabbisin ihtiyâr iden ḡuluna Ḥaḡ te⁶âlâ ol ḡadar ⁶aḡâ (17) ve iḡsân ider ki ḡadrini Ḥaḡ’dan ḡayrısı bilmez. Ve ⁶uzlet daḡı ḡalbede ebeden vâқи⁶ olmaz, illâ bir vaḡşetden vâқи⁶ olur ki vaḡşet-i mezbûre mu⁶tezilün (18) ⁶anhdan târî olup mu⁶tezil mu⁶tezilün ileyhe me’nûs olur ve üns-i mezbûr bir şeydür ki şâḡib-i ⁶uzleti ⁶uzlete sevḡ ider ve ⁶uzlet daḡı şamtuñ (19) şartından olur, zîrâ şamt ⁶uzlete lâzımdur ve lâzım-ı ⁶uzlet olan şamt şamt-ı lisânîdür. Ammâ şamt-ı ḡalbi ⁶uzlet i⁶ḡâ eylemez. Zîrâ ḡâḡ olur ki (20) vâḡid kendü nefsinde ḡayr-ı Ḥaḡḡ’a me⁶a ḡayrullâḡ müteḡaddiş olur. Felihâzâ tarîḡ-ı Ḥaḡ’da ḡâyim binefsihi olana şamt erkândan bir rûkn ḡılındı. İmdi (21) ⁶uzlete mülâzemet eyleyen, sırr-ı vaḡdāniyyet-i ilāhiyyeye vâḡıf olur ve erbâb-ı ⁶uzlet gerek sâlik ve gerek muḡaḡḡıḡ olsun ⁶uzletüñ ḡâlî mu⁶tezili (22) evşâf-ı beşeriyyeden tenzih ve taḡḡirdür. Ve erfa⁶-ı aḡvâl-i ⁶uzlet ḡalvetdür. Zîrâ ḡalvet ⁶uzlet ender ⁶uzletdür ve netice-i ḡalvet netice-i ⁶uzlet-i ⁶âmmeden (23) aḡvâdür. Pes ⁶uzlet eyleyen, Ḥaḡḡ-la şâḡib yaḡın olmaḡ gerekdür ki

¹⁴⁰⁸ Beyyine 95/5: Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmiştir...

(39) Ve **seher** netice-i cū' dur. Zīrā mi' dede ta'ām olmasa nevm zāyil olur. Ve seher daḥı iki nev' dūr. Biri seher-i 'ayn ve biri seher-i ḳalbdur. (40) Ve seher-i ḳalb taleben li'l-müşāhedāt ḥ'āb-ı ḡafletden intibāh-ı ḳalbdur. Ve seher-i 'ayn taleben li'l-müsāhereti fi'l-ḳalb maḳām-ı himmete 'aynuñ raḡbetidūr. (41) Zīrā 'ayn nāyim olsa egerçi kim ḳalb nāyim daḥı degilse 'ameli nevm-i 'ayn ile bātıl olur ve seher-i 'aynuñ ḡāyeti seher-i müteḳaddimūñ müşāhedesidūr, ḡayrı degildūr.

[57b] (1) Fe-ammā bunuñ ḡayrın mülāḡaza eylese böyle degildūr. Pes seherūñ fāyidesi istimrār-ı 'amel-i ḳalb ve 'indallāh maḡzūne olan menāzil-i 'aliyyeye irtikādur ve seherūñ ḡāli (2) sālīk ve muḡaḳḳıḳ için ta' mīr-i vaḳtdur. Lākin bu ḳadar var ki muḡaḳḳıḳuñ seheri ḡālinde ziyādesiyle teḡalluḳ-ı rabbānī vardur, anı sālīk bilmez. zīrā muḡaḳḳıḳuñ maḳāmi (3) maḳām-ı ḳayyūmiyyetdūr. Ve seher ma'rifet-i nefsi irāş ider. Pes erkān-ı ma'rifet zıkr olunan evşāfuñ ittişāfi ile temām olur. Zīrā ma'rifet, eşyā'-ı (4) erba'a-i mezbūrenūñ taḡşīli üzerine dāyirdūr. Ve ma'ārif dōrttür: Ma'rifet-i Ḥaḳ ve ma'rifet-i nefis ve ma'rifet-i dūnyā ve ma'rifet-i Şeyḡān'dur. (5) İmdi ḳaçan insān-ı müste'id ḡalḳdan ve nefsinden 'uzlet eylese ve rabbisi anı zıkr itmekle zıkrinden şāmit olsa ve ḡızā'-ı cismānīden i'rāz ve te'mīn-i (6) nevmde olduklarında evvel tesehhūr idüp bīdār olsa ve bilcümle ḡışāl-i erba'a-i mezbūrenūñ mecmū'ı ḡālet-i vāḡidede ictimā' idüp birbirinden (7) zāyil olmasa ol kimesnenūñ beşeriyyeti melekiyyete ve 'ubūdiyyeti siyādete ve ḡafleti ḡisse ve ḡaybeti şehādete ve bātını zāhire tebdil olur. Pes bu taḳdīrce (8) recül-i mezbūr ebdāldan olup mevzi'inden riḡlet eylese ḡaḳıḳaten ve rūḡāniyyeten mevzi'inde bedelini terk idüp mevḡın-ı mezbūrede bedel ḳalan kimesnede (9) mevḡın-ı mezbūruñ şāḡiblerinūñ rūḡāniyyetleri ictimā' ider. Pes eger ol mevḡından riḡlet iden şāḡsa ḡālā ol mevḡına me'nūs olanuñ şevḳ-ı (10) şedīd ve iştiyāḳ-ı 'azīmi zāhir olsa bedeline terk eyledüḡi ḡaḳıḳat-ı rūḡāniyyesi mütecessid olup ḡālen şāḡib-i mevḡın olan kimesne ol ḡaḳıḳate (11) tekellüm ider ve ḡaḳıḳat daḥı aña tekellüm ider ve şāḡib-i mevḡın teḡayyül ider ki ol anuñ maḡlūbidur. Ḥāl ān ki, ol andan ḡāyibdūr velākin müteşevvikuñ (12) ḡācetini ḡāşıl ider. Ve eger rūḡāniyyet şāḡibinūñ terk eyledüḡi mevḡına şevḳ ve te'alluḳı olursa kezālik rūḡāniyyeti mütecessid olur ammā ḡāḡ olur ki (13) bu ḡālet min ḡayri'l-bedel olur ve bunlaruñ meyānında fark budur ki ebdālden olan riḡlet eyledikde mevḡımına bedel terk eyledüḡün bilür (14) ammā bedelūñ ḡayrısı

yerine bedel terk eyledüğün bilmez ve ‘adem-i şu‘ürına bā‘iş erkân-ı erba‘a-i mezbûrede hüküm itdügidir. Şeyh rađiyallāhu ‘anh:

(15) يا من أراد منازل الأبدال

من غير قصد منه للأعمال

لا تطمئن بها فلست من أهلها

إن لم تراحمهم على الأحوال

(16) واصمت بقلبك و اعتزال عن كلّ من

يدينك من غير الحبيب الوالى

و اذا سهرت و جعت نلت مقامهم

و صحبتهم فى الحلّ والرّحال

(17) بيت الولاية قسمت أركانه

سادتنا فيه من الأبدال

ما بين صمت واعتدال دائم

والجوع والسهر التنزيه العالى¹⁴⁰⁹

(18) Āh ey rāğıb-ı şamt ve ‘uzlet ve t̄alib-i cū‘ ve seher! H̄aḳīḳat-ı rūḫāniyyeyi ebdālden sem‘-i sırra şöyle vārid oldu ki şamt-ı ḫaḳīḳī maḳām-ı (19) cezbededür. Zīrā şaṭevāt-ı tecelliyāt-ı cezbe-i eḫadiyyü’z-zāt dil-i ‘āşıkda pertev itdikde vücūd-ı beşeriyyesin ifnā idüp nuṭḳa iḳtidārı (20) ḳalmaz ve ḫālet-i mezbûrede nuṭḳ daḫı şudūr iderse ol nuṭḳa nefsuñ şu‘ūrı olmaz ve cezbe-i erbāb-ı sülūkuñ cümle aḫvāline viḳāye olup (21) rāh-ı rāstı rüşen itmekle erbāb-ı ḫaḳīḳat ḳatında cezbe mevḳi‘-i şerī‘atda vāki‘ olmuşdur. Zīrā şerī‘atüñ ma‘nā-yı ıştılāḫisi iltizām-ı ‘ubūdiyyetle (22) itmār ve tarīḳ-ı dīn-i islām’ı ihtiyār itmekdür. Dīn ise bir vaż‘-ı rabbānīdür ki erbāb-ı ‘uḳūlī ‘inde’r-resūl olan şey’üñ ḳabūlüne da‘vet ider. (23) Pes ḫaḳīḳat ve ma‘nā cihetinden ‘inde’r-resūl olan şey’ nūr-ı tecellī-i sübhānī ve

¹⁴⁰⁹ Ey Ebdāl’in menzilelerini isteyen,ve bunun için gerekli amelleri yapmayan! O hususta çok güvenme kendine zira ehli değilsin onun. Eğer onları ahvaline tahammül edemiyorsan, kalbinle sus ve inzivaya çekil, sana o sevgili dosttan başka yaklaşılanlardan. Sabahlarsan ve aç kalırsan ulaşırın makamlarına, onlara duruşlarında ve yol gidişlerinde yaren olursun. Velayet evinin erkani kısım kısım, ffdilerimiz orada ebdāldendir. Sessizlik ve daim itidal arasında, açlık ve nezi ve de yüce sabahlamalar arasındadır o.

cezbe-i rabbānīdür ve şer‘-i şerīf anuñ āsarıdır. Pes cemī‘-i enbiyā (24) ve vāriş-i ḥaḳīqatleri olan evliyā ṭālibleri Ḥaḳḳ’a cezbe-i ḥaḳḳ-la da‘vet iderler. Ṭālib daḳı verziş-i cezbe müste‘idd olup cezbe-i raḥmānī (25) zūhūr itdikle ḥālīşen ve muḥlişen maḳām-ı ‘ubūdiyyette şābit-ḳadem ve dīn-i Muḥammedī’de rāsiḥ-dem olup dīn-i İslām’uñ vech-i ḥaḳīḳisi rū-nümā olmaḳla ‘indallāh (26) şeref-i İslām ne mertebe olduḡın bilür. Zīrā şer‘üñ ma‘nā-yı luḡavisi zāhir ve hüveydā olmaḳ ve şerī‘at ṭarīḳ-ı müstaḳīm ma‘nāsınadır. Nitekim ¹⁴¹⁰ (27) شرع الله لعباده الاسلام dirler. Ya‘nī Ḥaḳ te‘ālā ‘ibādına ṭarīḳ-ı İslām’ı āşikāre eyledi dimekdür. İslām ise Ḥaḳḳ’a boyun virmek ve kendü kārını Ḥaḳḳ’a teslim itmek (28) ve ḥālīş olmaḳ ma‘nāsınadır. Bu taḳdīrce cezbe-i raḥmānī bir pertev-i nūr-ı rabbānīdür ki mişḳāt-ı ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye olan naẓar-ı pīrden mir‘āt-ı dil-i ṭālibe (29) ifāza olunduḳda rāh-ı rāst hüveydā olup lā-cerem ‘abd-i münceziḳ silsile-i ‘işḳı gerden-i irādetine bend idüp emr-i Ḥaḳḳ’a teslim olur ve kendü aradan (30) çıḳmaḳla ednās-ı beşeriyye ve kedürāt-ı nefsanıyyeden pāk u ḥālīş ve müzekkī ve ṭāhir olur ve dūnyā ve mā-fihānuñ fenāsı ‘ıyān olmaḳla ḥalkdan ve nefsinden (31) ve bilcümle kevneynden ‘uzlet ve muḥabetullāh ile mu‘āneset ve baḡş u cidālden müfāraḳat idüp maḳşūdun bi’z-zāt meşhūdı olmaḳla şamt-ı zarūrī (32) ḥāşıl olur. Gerçi ‘uzlet daḳı şamtı min vechin teḳaddum itmekle şamta ‘illet olmuşdur. Zīrā ṭālib ibtidā ḳalbini mā-sivādan ve müzahrefāt-ı dūnyeviyyeden (33) taḥliye itmedikle verziş-i cezbe müste‘id olmaz. Velākin cezbeden evvel olan ‘uzlet ihtiyārī ve cezbeden şoñra olan ‘uzlet ve şamt, ıztırārīdür. (34) Zīrā ḳable zūhūrī’l-cezbe dūnyānuñ fenāsı ‘ilm-i yaḳīn ile bilinür ve cezbeden şoñra ‘ayn-ı yaḳīn ile müşāhede olunur ve cezbe maḳām-ı ḳurb-ı civār-ı (35) rubūbiyyet olmaḳla sālīk-i müste‘idde kemāl-i cū‘ ve ‘aṭaş-ı ma‘nevī peydā olup maḳāmātın hiçbir maḳāmında ḳānī‘ olmayup dāyimā ¹⁴¹¹ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (36) niyāzın itmekden ḥālī olmaz. Zīrā ‘āşıḳları ma‘şūḳuñ şuhūd-i vech-i cemālinden ḡayrısı ignā itmez. Şuhūd-ı vech-i cemāl ise vücūddan eşer ḳomaz (37) ve ‘āşıḳa ḳurb ḥāşıl olduḳça izdiyād-ı ḳurbet recā ider. Pes sālīkde vech-i meşrūḥ üzre kemāl-i gürüsneḡi olduḳça merātibe nihāyet olmaduḡın bilüp (38) ḡafletden bīdār olmaḳla ‘aynen ve ḳalben seher-i dāyimde şıfat-ı ḳayyūmiyyet ile mutṭaşif olur. İmdi şıfāt-ı mezbūre ile

¹⁴¹⁰ Allah kullarına İslam’ı şeriat kıldı.

¹⁴¹¹ Tâ-Hâ 20/114: “... "Rabbim! İlmimi arttır"..."”

muṭṭaşıf olan merdān-ı (39) Ḥudā'ya ebdāl ıtlākı lāyık olur. Nitekim ḥazret-i Mevlānā *Meşnevî-i Şerîf* üñ bir maḥallinde buyururlar ki: *Meşnevî*:

کیست ابدال آنک او مبدل شدهست

خمرش از تبدیل یزدان خل شدهست¹⁴¹²

(40) Ey müstemi' -i ḳābil! Enbiyā ve evliyā ve merdān-ı Ḥudā'nuñ evşāf ve kemālāt ve 'indallāh ḳurbet ve maḳāmāt ve derecāt-ı 'āliyātı ne mertebede imiş (41) gūş-ı hūşuñ dūş itdūñ ise 'avāmu'n-nās ile anlaruñ beyninde fark-ı bî-müntehā olduĝın bildiñ! Gerçi şüret-i beşeriyye ve ekl ü şurbda [58a] (1) ḥalk ile mütesāvilerdür lākin ḥaḳıḳate naẓar olunsa enbiyā ve evliyānuñ me'kulāt ve meşrübātı me'kulāt-ı ḥalkā muĝāyir olup beynehümāda bi-vechinmā münāsebet yoḳdur. (2) Felihāzā ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sirruhu 'adem-i münāsebeti beyān iĉün temşilāt-ı keşire irād idüp buyururlar ki:

هر دو گون زنبور خوردند از محل [272-1]

Her iki dürlü (3) naḥl bir maḥalden tenāvül itdiler,

لیک شد ز ان نیش و زین دیگر عسل [272-2]

Lik bundan ya'nî şaruca arudan nîş ve bal arusundan 'asel zühüre geldi. (4) Ya'nî her iki dürlü arunuñ isimleri ve şüretleri vāḥid ve ĝızāları ikisinüñ daḥı eşmār ve nebātāt olup biḥasebi'z-zāhir tefāvüt yoĝ-iken birisinden (5) nîş zāhir olup ve birisinden bi-ḳudretillāh şehd-i leziz ḥaşıl olur. Kemā ḳāle te'ālā وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا¹⁴¹³ Pes naḥl vaḥy-i (6) ilāhî ile müseddesü's-şekl ḥāneler binā idüp ve lü'ābından 'asel-i muşaffā ile memlü idüp ḥaḳıḳatleri muĝāyir olur. Ve bir mişāl daḥı budur ki,

هر [دو] گون آهو گیا خوردند و آب [273-1]

(7) Her iki dürlü āhū otluḳ yidiler ve şu içdiler,

زین یکی سرگین شد و ز ان مشک ناب [273-2]

¹⁴¹² Abdal kimdir? Dönüşüm geçiren, Allah'ın dönüşümü ile şarabı sirke olandır. T.M. III/4002; Y.K.M: III/3992

¹⁴¹³ Nahl 16/68: Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin."

Bu birisinden ki āhū-yı şikārdur necis oldı ve ol birisinden (8) ki āhū-yı miskdür şāfi müşk oldı. “Nāb” şāfi ma‘nāsınadur ve “horden” yimek ve içmek ma‘nāsına müsta‘meldir ve “giyāh” otluk ma‘nāsınadur; vezn için (9) “hā” maḥzūfdur. Mişāl-i āḥar:

[274-1] هر دو نی خوردند از یک آب خور

Her iki ney ki biri şeker kıamışı ve birisi içi boş kıamışdur ikisi bir şuvaddan içdiler velākin,

(10) این یکی خالی و آن پر از شکر [274-2]

Bu birisi şekerden ḥālī ve ol birisi şeker ile memlūdur. Beyt:

Bu bāḡiñ ger ḥaḳīkatde şuyı bir bāḡbānı bir

(11) Velī olmış ḥaḳāyıkdan niçe yüz biñ şecer peydā

Neşr: Rivāyet olunur ki ḥazret-i Ādem şafiyullāh ‘aleyhisselām vech-i arza hubūṭ itdikde bir bölük āḥūlar Ādem’üñ ziyāretine (12) gelüp mürā‘āt-ı merāsım ta‘zīm u tekrīm itdiler. Ḥazret-i Ādem daḡı anların arḡaların mübarek elleriyle şıḡayup mu‘cizāt-ı ādem-i şafi ile Ḥaḳ te‘ālā anlarıñ nāfını müşk-i nāb eyledi. (13) Sāyir-i āḥūlar daḡı bu kerāmeti gördüklerinde ol şerefe maḡzar olmaḡ ümīdiyle ḥidmet-i Ādem’e şitāb itmekle Ādem Şafi ‘aleyhi şalevatullāh bunlarıñ arḡasın şıḡadı (14) lākin anlarda müşk ḥāşıl olmadı. Pes bu zümrenüñ sebab-i ḡırmānı istikşāf olunduḡda Ādem’e vaḡy-i ilāhī olup “Yā Ādem! Evvel gelen āḥūlarda ḡulūş-ı ḡalb olup (15) mücerred maḡşūdları seni ziyāret idi. Ammā şoñra gelenler anlarda daḡı müşk-i nāb ḡāhir olmaḡ ārzūsı ile gelüp ḡulūş-ı niyyetleri olmamaḡla ‘amelleri ḡabūl (16) olmıyup murādlarından maḡrūm oldılar” deyü vech-i ḡırmānları i‘lām olundu. İmdi merdān-ı ḡudā daḡı kendü murādātından geḡüp ḡaḡ rızāsından ḡayrı dilekleri (17) olmayup te‘alluḡāt-ı kevneynden ḡalāş olmaḡla Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā anlara keşf-i subḡāt-ı cemāl idüp envā‘-i kerāmāt-ı seniyye i‘tā eyledi. İmdi (18) ey ‘abd-i muḡliş!

[275-1] صد هزاران این چنین اشباه بین

Yüz bin buncılayın eşbāh ve emşāl gör.

[275-2] فرقشان هفتاد ساله راه بین

Anların meyânında yetmiş yıl (19) miqdârı yol gör. Ya' nî erbâb-ı ma' nâ ile ehl-i şüret beyinde tefâvüt-ü bisyâr ve tebâyün-i bî-şümâr vardır. Eger âbâ-yı 'ulviyye ve eger ümmehât-ı süfliyye ve mevâlid-i (20) şelâseye diğkat ile nazar olunsa niçe yüz biñ nazîr u mişâl bulunur kim şüretleri müttahid ve ma' nâ vü hâşşiyetleri mütebâyin olup mâ-beynde heftâd sâle (21) mesâfe-i ba' ide görürsün. İmdi

[276-1] این خورد گردد پلیدی زو جدا

Bu güm-râh ve tãğiler ekl ider andan pelîdlik cüdâ olur, ya' nî ba' del'hażm kuvvet-i dâfi' asından (22) necâset hâdiş olur.

[276-2] آن خورد گردد همه نور خدا

Ammâ enbiyâ ve evliyâ gızâ tenâvül ider andan nûr-ı hüdâ zâhir olur.

[277-1] این خورد زاید همه بخل و حسد

(23) Müşrik ve kâfir ve münâfık ve münkirüñ yedügi ta' âmdan cemî' en buhl u hâsed zâhir olur,

[277-2] و آن خورد زاید همه عشق احد

Ammâ enbiyâ ve evliyânuñ tenâvül ittidkleri (24) ta' âmdan cemî' an 'ışk-ı Rabbânî ve nûr-ı sübhâni zâhir olur.

İmdi ey mü'min-ı şâdıķ ve yâr-ı muvâfiķ! Ma' lûm ola ki me'kulât ve meşrûbâtuñ her birisi (25) zebân-ı hâl ve lisân-ı isti' dâdlarıyla dergâh-ı ' izzete nâliş u zârî kı lup, İlâhî! Seyyedî ve Mevlây! Sen bizi bir 'abd-i mü'min ve muvaħhidüñ naşibi kı l ki bizüm (26) haķiķatimüz anuñ sem' u gûş ve başar u nuţķuna kuvvet olup ve cemî' -i kuvâsına ve ķalbinde olan tecelliyâtuñ nûrına mülhaķ olmağla insân göñlüñden (27) saña vâşıl olan tarîķ-ı müstaķimi bulup bu tîre hâķide pâ-beste-i tabî' at olmağdan ve âmed şuddan hâlâş olalım, pes Haķ sübhânehu ve te' âlânuñ yolunda (28) şâdıķ olan 'aşıķlara vâcibdur ki ta' âm yindügi vaķitde göñli hâzır bulunup ba' de' t-ta' âm şükr-i lisânî itdikden soñra haķķ-ı ta' âmı yirine getürmek-i çün (29) şamt zikrullâh ile göñül hâline varup ol ta' âmdan hâşıl olan kuvveti tecellî nûriyla ihyâ eyleye. Zirâ ol ni' mete haķiķat üzre şükr-i tenâvül olunan, (30) ta' âmı nûr-ı muħabbet ile maħv idüp haķiķat-ı aşliyyesine işâl itmekdür ve illâ ol ta' âmuñ

ḥaḳīḳatine zūlm-i şarīḥ itmiş olup ḥuzūr-ı Ḥaḳ’da senden (31) şākir olmayup “İlāhī¹⁴¹⁴ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا” deyü fermān buyurmuş iken bu zālīm benī zāyi‘ kıldı.” deyü ḥaḳ taleb ider, ammā tenāvül olunan loḳma (32) ḥelāl olmasa āḥaruñ ḥaḳḳı olmağla seni ḥālūñden ayırup belki nūrāniyyetiñe zūlmet tārī olur ve min ‘indillāḥ ḥarām kılınan me’kūlāt ve meşrūbāt (33) daḫı tenāvül olunsa ākil olan mü’mini nef sāniyyete mübtelā kıılır. Meşelā ‘ıyāzen billāḥ te’ālā şürb-i ḥamr şıfat-ı kelbiyyet ve şehvāniyyeti ziyāde idüp (34) ve laḥm-ı ḥinzir daḫı ‘adem-i ḥamiyyet ve muḥanneşlik irāş itmekle Ḥaḳ sübhānehu ve te’ālā anı ḥarām kılıp her bir nehy olunan eşyāda Ḥaḳḳ’uñ esrār-ı ḥafıyyesi olup (35) cümlesi ‘ibādına maḥz raḥmetdür, ne ān ki meşāḳḳat ola. Ammā küffār ve münāfiḳ ḥelāl daḫı ekl itseler kendüleri Ḥaḳ’dan ba’id ve maḥz necis olmağla (36) te’āmuñ ḥaḳīḳatin kendü ḥabāşetlerine döndürüp şıfat-ı nāriyyeden olan buḥl u ḥased u kibr u kīn u ğazab u şehvet ü tekebbür ü naḥvet ve enbiyā (37) ve evliyāya buğz u ‘adāvet ve envā’-ı ḥıyel ve şeytanet ve inkār ve münāfeḳat ḥāşıl olmağla tenāvül itdükleri ta‘ām “Ey kāfir-i bedbaḫt! bizüm aşlımuz pāk (38) ve tāhir iken senüñ şe’āmetüñ sebebi ile bizi daḫı cehennemī ve necis eyledüñ!” deyü la’net ider. Pes ta‘ām pāk iken kāfirde nā-pāk olmağla bā‘iş nedür dirseñ (39) ḥazret-i Mevlānā beyān idüp buyururlar ki

[278-1] این زمین پاک و آن شوره ست و بد

Enbiyā vü evliyā ve şuleḫā ve sü’adānuñ vüçüdları zemīn-i pāk meşābesindedür. (40) Bezr-i ta‘ām zer‘ olunduğda ḥabb-i ḥubb-i ḥudā semerātı zuhūr ider ve küffār ve münkirīn ve füccār ve münāfiḳīnüñ vüçüd-ı nā-pākleri zemīn-i şüre meşābesindedür (41) ve her ne ekilse zāyi‘ ve telef olup ol zemīn-i şürede ḥār-ı pā-ḥırāşdan ğayrı nesne bitmez. Kemā ḳāle te’ālā: وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَجَسًا¹⁴¹⁵ [58b] (1) ya’nī enbiyā ve evliyā ve mü’minīn-i aşfiyānuñ arāzī-i ḳulūbı be-ḳadri küşūf-ı envāri’ş-şıfāt ve’z-zāt ezhār-ı mevācīd ve reyāḥīn-ı mevārīd inbāt ider, zīrā her ḳanḳı (2) ḳalbūñ ki bezri muḥabbet ola nebātı müşāhededür ve her ḳanḳı ḳalbūñ ki bezri şevḳ ola nebātı üns ü vişāldür ve her ḳanḳı ḳalb ki bezri ‘ışḳ ola nebātı küşūf-i celāl (3) ve cemāldir. Fe-ammā her ḳanḳı ḳalb-i şüre ki bezri hevā

¹⁴¹⁴ A’raf 7/31: “...Yiyin için fakat israf etmeyin...”

¹⁴¹⁵ A’raf 7/58: “(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz...”

ola anuñ nebâtı ŧhevâtdur ve nūr-ı muħabbet-i Ĥudā ile munevver olan ħalb-i muṭahhardan cevāriħe daħı āṣār-ı muħabbet zāhir (4) olup muvāfaqat anuñ eṣeridür ve her ħalb-i muzlimden daħı cevāriħe zūlmet zāhir olup ‘inād ve muħālefet ve envā’-ı ħabāṣet anuñ āṣāridur.

این فرشته ی پاک و آن دیو است و دد [278-2]

(5) Meṣelā bu ṭāyife-i ‘aliyye ferīṣte-i pāk, ol ṭāyife-i ħabīṣe dīv ve ded gibidür.

هر دو صورت گر بهم ماند رواست [279-1]

Her iki ŧüret birbirine müṣābih ola revādur, (6) zīrā ŧüretde mümāṣelet muḳarrerdür,

آب تلخ و آب شیرین را صفاست [279-2]

Nitekim acı ŧu ve ṭatlu ŧunuñ ŧafāsi vardur, ŧüretlerinde ŧafvet olmaħda birbirine (7) müṣābeheleri vardur ammā sīret ve lezzetde mā-beynlerinde fark-ı beyyin olup hiħ vechle münāsebetleri yoħdur. Ĥazret-i Mevlānā ħuddise sırıruhu āb-ı telħi kefer (8) ve müṣrikīne teṣbīħ idüp ve āb-ı ŧīrīn ile enbiyā ve evliyāyı murād iderler. İmdi zevħi olmıyanlar ŧüretten nesne fehmi eylemez, zīrā ki,

جز که صاحب ذوق کی شناسد بیاب [280-1]

(9) Ṣāħib-zevħden ħayrı kim idrāk ider iz‘ān eyle.

او شناسد آب خوش از شوره آب [280-2]

Āb-ı lezzīzi āb-ı ŧüreden ṣāħib-i zevħ olan kimesne idrāk ider. (10) Ya‘nī ¹⁴¹⁶من لم يعرف میṣdāħınca zāhir-bīn olan bī-zevħler enbiyā ve evliyāda olan lezzāt-ı üns u muħabbeti idrāk eylemez ve ŧüret-i beṣeriyetlerinden (11) ħaħīqatleri fehmi olunmaz illā ŧol ehl-i zevħ olan erbāb-i vicdān fehmi ider ki enbiyā ve evliyānuñ dest-i ħudret ve yed-i himmetlerinden ŧerāb-ı ṭahūr-ı (12) ‘ıŧħ-ı ilāħī nūṣ idüp fetīle-i ħalblerin nār-ı muħabbet-i rabbānī ile iħād eyleyüp enbiyā ve evliyāyı ol zevħ ile bilmişlerdür. Pes ŧüretde ħalan münkirler

سحر را با معجزه کرده قیاس [281-1] (13)

¹⁴¹⁶ Tatmayan bilmez.

Siħri mu‘cizeye kıyās iden mu‘ānidler gibi

هر دو را بر مکر پندارد اساس [281-2]

Her ikisininüñ bünyādını mekr üzerine mebnīdür kıyās ider. (14) Ma‘a hāzā siħr ile mu‘cize beyninde fark-ı ‘azīm vardır, meşelā

ساحران موسی از استیژه را [282-1]

Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselām ‘aşrında olan sehare ‘inād ve mücādele cihetinden

بر گرفته چون عصای او عصا [282-2] (15)

Mūsā ‘aleyhisselām gibi ellerinde ‘aşā tutmuşlar idi ve ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselāmı kendüleri gibi sāḥir zu‘m itmişler idi. (16) Velākin

زین عصا تا آن عصا فرقی است ژرف [283-1]

Bu ‘aşādan Mūsā ‘aleyhisselāmuñ ‘aşāsına varınca bir fark-ı ‘azīm vardır.

زین عمل تا آن عمل راهی شگرف [283-2]

(17) Ve bu ‘amelden ol ‘amele varınca bir rāh-ı ‘amīķ ve mesāfe-i ba‘īde vardır. Zīrā ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselāmuñ ‘aşāsında Ḥaķ sübhānehu ve te‘ālā ḥāşiyet-i keşire (18) ḥaķ idüp ol ‘aşānuñ iki şu‘besi var idi. Şeb-i tārīkde şem‘a gibi müştā‘il olup ziyā virirdi ve ḥazret-i Mūsā seyr ü seferde yorulsa (19) ‘aşāya süvār olduķda esb-i tāzī gibi ḥazret-i Mūsā’yı ḥāmil olurdu. Ve bir çāhdan şu almaķ iķtizā itse her ne kadar ‘amīķ olsa bi-iznillāh (20) ka‘r-ı çāha irişüp ve ucunda bir zarf peydā olup miķdār-ı ḥācet āb iḥrāc olunurdu ve seferde boynuna vaz‘ itse tīr ve terkeş ile (21) müheyyā bir kemān olurdu ve māve cinsinden bir nesne murād olunsa nihāl-āsā zemīne ğars itdikde fi’l-ḥāl berg u esmār zāhir olup tenāvül iderler idi (22) ve ‘aşānuñ dibinde bir demren var idi, her gün kifāyet miķdārı murād olunan ağziyeyi izhār ider idi ve yire dikse āb-ı hoş zāhir olup herkes (23) nūş ve def‘-i ‘aşāş idüp yirden nez‘ itdikde āb ğāyib olurdu ve ‘aşādan envā‘-i revāyiḥ-i tayyibe fāyiḥe olup dimāğı mu‘aṭṭar ider idi ve fir‘avn ile (24) muķābelede ‘aşāyı mūsā zemīne bıraķdıķda ‘aşānuñ ğılzeti miķdār-ı ḥayye-i şuġrā olup ba‘dehu zāḥāmet ḥāşıl idüp fi’l-ḥāl ejderhā olup (25) ve iki çeşmi āteş gibi şu‘le virirdi ve başın kıaldurup heybet ile yürüyüp ve dişlerin kıcırdadup şadāsından zehreler çāk olurdu ve öñüne (26) gelen

şecer ve meder ve hacet ve hâşâki bir yudum ider idi. Pes hazret-i Mûsâ eline aldıķda girü evvelki şekline münkalib olup ‘aşâ olurdu; el‘azametü lillâh. (27) Ve münkirin ve kâfirin ve Āl-i Fir‘avn ve şehare ‘aşâdan şudür iden hâlât-ı ‘acibeyi hâşâ sihre haml idüp ‘inâd ve mücâdele ile hazret-i mûsâ ile muķabele (28) itdiler. anlar daķı ‘aşâlar ve ‘azîm tedârikler ile resenler getirüp sihr ile hayyât ve ‘aķarib şeklin gösterdiklerinde ‘aşâ-yı Mûsâ zemîne vaz‘ olunduķda (29) vech-i meşrûh üzre bir ejderhâ-yı mehîb olup meydânda olan hibâl ve ‘aşâları bir yudum idüp hazret-i Mûsâ ‘aleyhisselâm ejderhâyı boğazından (30) ahz itdikde kemâ fi’l-evvel ‘aşâ olup tağlar gibi yıgıdıkları ‘aşâ ve hibâlden göz görünür şey kalmayup cümlesi nâ-büd oldu. Pes sihr ile (31) mu‘cize beyninde münâsebet olmayup fark-ı ‘azîm var idüğü zâhir oldu.

Ma‘lûm ola ki Hâķ sübhânehu ve te‘âlâ enbiyâ’-i ‘izâma melekût-ı süfliyye ve ‘ulviyye (32) ve ‘anâşır-ı erbe‘ayı müsahhar idüp bi-emrillâhi te‘âlâ enbiyâ ‘aleyhisselâmuñ hükümlerine muṭî‘ ve münkâd olup murâd olunan mu‘cizât bi-ķudretillâh izhâr olunur (33) ve zuhûr iden mu‘cizât hayâlât-ı şehare gibi olmayup haķîkat olur. Şehare ise küfr ü ‘işyân ile teşaytun idüp ervâh-ı habîşenüñ mu‘âveneti ve ba‘zı (34) eşyânuñ terekkübü ve envâ’-ı füsün ile ba‘zı hayâlât gösterir, gerçi ikisinde daķı ķudret Hâķķ’uñdur lâkin şehare Hâķ sübhânehu ve te‘âlânuñ vahdâniyyetine ve fâ‘il-i (35) muṭlak ol feyyâz-ı muṭlak ve hazret-i Hâķ olduğına îmân getürmeyüp ervâh-ı habîşe ve kevâkib ve nücûma i‘tikâd itmekle kâfirlerdür ve ‘amelleri daķı bātıldur (36) zîrâ cevâhir-i mükellefe iki kısmıdır: bir kısmı cismânî-i maḥsûş ve bir kısmı rûhânî-i ma‘ķıldür. Ve cismânî ‘ale’l-icmâl üç kısım olup hayyir ve şerrîr ve beynehümâda mutavassıṭ olduğı gibi (37) rûhânî daķı ‘ale’l-icmâl üç kısımıdır: bir kısmı ervâh-ı muķaddesdür ki melâyikedür ve bir kısmı şerrîrdür ki şeyâṭin ve cindür. Ve bir kısmı mutavassıṭdur ki mü‘minin-i cindür. (38) Pes melâyikenüñ tevâşul ve te‘âvünleri Hâķ sübhânehu ve te‘âlâyı tesbîh ve taķdîs ve ‘ibâdât-ı bedeniyye ve ķalbiyye ile Hâķķ’a teķarrub iden aḥyâr-ı nâse ve şeyâṭinüñ (39) daķı tevâşul ve te‘âvünleri mu‘ânid li’r-raḥmân ve ‘âbid li’ş-şeyṭân ve müşrik ve eşrâr-ı habîş olan nâsedür. İmdi sāḥir ile nebî ve velinüñ farkı mütebeyyin ve mütemeyyiz oldu, (40) pes mu‘cizât enbiyâ ‘aleyhisselâmdan zâhir olup ve kerâmât ve havâriķ-ı ‘âdât daķı mü‘min-i muḥliş ve nefsinde muķaddes ve bedeninde ṭahâret olan (41) evliyâdan şâdir olur. Ve Hâķķ’a teķarrubları ziyâde olduķça kerâmetleri

ziyāde olur ve sihr dağı şol kefer ve fecereye muntehā olur ki şeytāna münāsebetleri ola.

[59a] (1) İmdi sihr zūhūra gelmez illā nefsinde müşterik ve ḥabīş ṭabī‘ atında şirret ve bedeninde tedennūs olan eşirradan şudūr ider. Felihāzā sihr ile ‘amel idenler ḡāliben ṭāyife-i (2) yehūd ve ‘abede-i eşnām ve kevākib ve nisā’-i ḥayyīzdür. Ve fecere-i mezbūre sihr ile ‘amel itdüklerinde emkine-i każere ve hey’et-i ḳabīḥe üzerine ‘amel iderler ve anlaruñ sihrī este‘īzu billāh (3) ḳavline muḳābil olsa sihrleri bāṭıl olur ve *Havāşī-i Sa‘diyye*’de maşṭūrdur ki: السحر هو مزاوله النفوس الخبيثه لافعال و اقوال يترتب عليها (4) امور خارقه للعادة¹⁴¹⁷ ve ehl-i sūnnet ve cemā‘at ḳatında cāyīzdür ki sāḥirler hevāda pervāz itmege ve insānı ḥimāra ve ḥimārı insāna taḳlīb itmege ḳādirlerdür. Lākin eşyā’-i mezbūrenüñ (5) ḥālīḳı Ḥaḳ te‘ālādur. Seḥare riḳā’-i maḥşūşe ve kelimāt-ı mu‘ayyenesin ḳırā‘at itdıkde ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā şudūr iden eşyāyı ḥaḳ ider, zīrā mü‘eşşir-i ḥaḳīḳī (6) ḥālīḳ-ı bī-ḩūndur; ¹⁴¹⁸ يَبْدَهُ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ imdi ‘amel-i sihr küfr ü ḳalāl olmaḡla

[284-1] لعنة الله اين عمل را در قفا

Sihr ‘amelinüñ ḳafā ve ‘aḳabinde ve muntehā ve netīcesinde (7) Allāh’uñ la‘neti vardur.

[284-2] رحمه الله آن عمل را در وفا

Ol ‘amel için vefā eylemekde Allāh’uñ raḥmeti vardur ki mu‘cizāt-ı enbiyā ve kerāmāt-ı evliyā muḳteżī-i raḥmet-i rabb-i a‘lā’dur. (8) Pes ḥaḳḳ-la bāṭıl bi-faẓlillāh te‘ālā mübeyyen ve zāḥir olmış iken

[285-1] کافران اندر مری بوزینه طبع

Kāfirler ‘inād ve cedelde pūzīne-ṭab‘dur, ya‘nī nesnās ṭabī‘atludur (9) ki maymūnuñ cibilleti taḳlīde mecbūledür. Kezālik kefer-i fecere dağı maḥż ‘inādlarından taḳlīd-i bī-ma‘nī idüp ¹⁴¹⁹ بَلْ وَجَدْنَا اِبَاءَنَا deyü ḥayrı şerden ve ḥaḳḳı bāṭılden (10) fark itmek murād itmezler.

[285-2] آفتی آمد درون سینه طبع

¹⁴¹⁷ Sihir normal üstü sonuçlar doğuran söz ve fiilleri kötü nefisleri kullanmak suretiyle uygulamaktır.

¹⁴¹⁸ Yasin 34/83: “Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir!...”

¹⁴¹⁹ Şuarâ 26/74 "Hayır, ama biz babalarımızı böyle yaparken bulduk" dediler.

Ṭabī‘at-ı nefsāniyye sīne içinde bir āfet-i ‘aẓīm geldi, ya‘nī ¹⁴²⁰ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا (11) fehvā-yı kerīmi üzre ƣalb-i mükedder üzerinde ģubṣ-i zātī bir marāz-ı bī-ilācdur ki sīne-i muẓlim-i küffārda müsteƣarr olmuşdur. Ve Ḥāzret-i Mevlānā ƣuddise sırruhu (12) küffār ve münkīrīn ile nesnās beyninde olan vech-i müşābeheti beyān idüp buyururlar ki

[286-1] هر چه مردم می کند بوزینه هم

Mısrā‘ : Her ne k’insān eyleye pūzīne hem

آن کند کز مرد بیند دم به دم [286-2] (13)

Anı eyler ki dem-be-dem ādemiyāndan görür velākin insān her fi‘linde bir nesneyi maƣşūd ider, nesnās ise taƣlīd ile (14) fi‘l-i beyhūde idüp kārınuñ ģaƣīƣatın bilmez ve nef‘ u ẓarrın farƣ itmez. Kezālik pūzīne-ṭab‘ olan erbāb-ı taƣlīd enbiyā ve evliyādan görüp (15) işitdüklerin eydirler lākin kārlarının ģaƣīƣatından ģaber-dār olmayup ve ģaber virenlere i‘tiƣād itmeyüp maḥẓ taƣlīdde ƣalurlar velākin muḥaƣƣıƣ ile (16) ‘amel-i muƣallidūñ mā-beyni nās ile nesnāsuñ kārı gibidür. Meşelā

او گمان برده که من کژدم چو او [287-1]

Ya‘nī eger maymūn eger muƣallid ģümān eylemiş ki ben insān gibi eyledüm (17) ve muƣalledüm olanuñ ‘amelin işleyüp ben daḥı ancılayın oldum. velākin

فرق را کی داند آن استیژه رو [287-2]

Ol istīze yüzlü ve taƣlīd ve ‘inādda cedel (18) idici iki ‘amel beyninde olan farƣı ƣaçan bilür? ya‘nī bilmez. pes münkīrīn ve münāfıƣīn daḥı ģaƣīƣatlerinden bī-naşīb olmağla ¹⁴²¹ أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (19) āyet-ikerīmesinūñ maḣharı olur, aña binā‘en ki

این کند از امر و او بهر ستیز [288-1]

¹⁴²⁰ Bakara 2/10: “Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır...”

¹⁴²¹ A’raf 7/179: “.... İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar...”

Bu emr-i ilāhiden eyler ve ol li-ecli'l-‘inād eyler, ya‘nī erbāb-ı taḥḳīḳuñ (20) ‘ameli imtişālen li’l-emrdür ve ehl-i taḳlīd-i pūzīne-ṭab‘uñ ‘ameli ‘ināden ve mücerred taḳlīdendür,

بر سر استیژه رویان خاک ریز [288-2]

O maḳūle şūreti nās ve sīreti (21) nesnās-ı ‘anūd ve lecūc olan istīze-rūlaruñ ser-i bī-devletlerine toprak şaç, ya‘ni toprak anlaruñ başlarına ki

آن منافق با موافق در نماز [289-1]

(22) Ol muvāfiḳ ile münāfiḳ namāzda

از پی استیژه آید نی نیاز [289-2]

Maḳz ‘inād ve taḳlīdden ötüri gelür, muvāfiḳ gibi niyāzdan ötüri gelmez velākin

در نماز و روزه و حج و زکات [290-1] (23)

Şavm u şalāt u ḥacc u zekātda

با منافق مومنان در برد و مات [290-2]

Münāfiḳ ile mü’minler burd u mātadadır. Ya‘nī (24) erkān-ı İslāmiyye’de ve ‘ibādāt-ı şūriyyede bi-ḥasebi’z-ḫāhir münāfiḳ ile muvāfiḳ ve muḳallid ile muḥaḳḳıḳ muvāfiḳ ve müsāvī ḫann olunur ammā iki (25) şatranc-bāz gibi muvāfiḳ münāfiḳı ve muḥaḳḳıḳ muḳallidi burd u māt itmekdedür, ya‘nī mü’minler ḡālib ve münāfiḳlar maḡlūb olup naḳd-i ‘ömrleri āḫir ve ‘āḳıbet-i emrleri (26) zuhūr itdikde ittifaḳ-ı şūrīleri ref‘ olup ber-müceb-i ¹⁴²²یَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ

مومنان را باشد عاقبت [291-1]

(27) ‘Āḳıbet mü’minlere burd olur ve cennet ve maḡfiret ve necāt u raḥmet bulup ḡālib olur.

بر منافق مات اندر آخرت [291-2]

¹⁴²² Târik 84/9: “Bütün sırların yoklanacağı gün...”

Āhıretde māt münāfıķ üzerine vāķi[‘] olur. (28) Ya[‘]nī hāyib ve hāsır ve [‘]azāb-ı elıme giriftār olur

گر چه هر دو در شریک بازی اند [292-1]

Eger çı her ikisi bir oyun başındadurlar, ya[‘]nī mü’min ile münāfıķ ve muhıķķ ile muķallid (29) [‘]amel-i vāhıd üzerindedür,

هر دو با هم مروزی و رازی اند [292-2]

Lākin her ikisi birbirine nisbet Mürvezı ve Rāzıdirler. Mürvez mımüñ zammı ve rā’-i mühmelenüñ sükūnuyla Herā ķurbunda (30) bir ķariye ve ķabılesinüñ ismidür ve Rāz daķı kezālık Herā’ya tābı[‘] bir ķariyenüñ ismidür. Ve ba[‘]zılar daķı mervezı fetķ-i mım ile [‘]alā ğayrı’l-ķıyās Merv’e mensüb (31) ve rāzı Rey şehrine mensüb ma[‘]nāsınadır dimişlerdür, her ķanķısı olursa olsun ger çı bir [‘]amel üzerinde bulunur lākin

هر یکی سوی مقام خود رود [293-1]

(32) ¹⁴²³ كل شی یرجع الی اصله mışdāķınca her biri kendü maķām ve me[‘]vāsına gider.

هر یکی بر وفق نام خود رود [293-2]

Her biri kendü nāmınuñ vefķı üzerine gider. (33) Hāşıl-ı kelām taķdır-i ezelıde nāmı sa[‘]ıd veyāhıd şaķı ve mü’min u münkir ve muvāfıķ u münāfıķ her ne isim ile mevsüm olduysa ve ķanķı yoldan geldiysa ķahr u cemālden (34) neye mazhar olduysa [‘]āķıbet rücū[‘] ı aña olur. Hāzret-i [‘]Alı kerremallāh vechehu buyururlar ki gerçı [‘]āķıbet-i kārđan hıavf olunur ammā evvel-i kārđan hıavf itmek (35) benüm ķatımda zāhırdür ve bunuñ tafşılı bundan aķdem münāsebet ile mevāzi[‘]-i keşırede zıkr olunmuşdur.¹⁴²⁴

مومنش خوانند جانش خوش شود [294-1]

Mü’mine mü’min okurlar (36) anuñ rūķı hoş olur

ور منافق تیز و پر آتش شود [294-2]

¹⁴²³ Her şey aslına döner.

¹⁴²⁴ Bkz. 20b

Ve eger mü'mine münāfık diyesin pür-āteş olur. zīrā lafz-ı mü'min isti'ād-ı fitrīsinde haqīkat-ı (37) cibilliyesine muvāfık ve münāfık haqīkatine ğayr-ı muṭābıkdur, ne ān ki elfāz ve ḥurūfdan ḥāşıl olan te'sīr ve infi'āl ola belki medlūlātı olan ma'ānī (38) ve haqāyıkdan müte'eşşir olur veyāḥud gerek mü'min gerek münāfık muṭlaqā her ḳanḳısına mü'min diseñ cānı hoş olur ve münāfık diseñ pür-āteş olur. Zīrā münāfık (39) kendüyi haqḳ üzre ḳıyās ider ve bilcümle cümle 'ālem kendüsin müstaḥsen zann idüp şıfāt-ı rediyyeden birisi kendüye isnād olunsa müte'ellim olur. (40) meşelā bir münkire münkir dinilse münkir iken şıfat-ı mezbūre kendüye isnād olunduḳda pür-āteş olur, nitekim ḥazret-i Faḥr-i Kāyināt 'aleyhi ekmeli't-taḥiyyāt (41) zamān-ı şerīflerinde zümre-i münāfıḳinüñ nifāḳları zāhir olduḳda nifāḳlarının zuhūrına muḫtarib olup ve ṭāyife-i yehūd daḫı biz mü'minleriz [59b] (1) ve Allāh'ın muḫibbleriyüz deyü da'vī itdikde āyet-i kerīme nāzil olup فَصَمْنَا¹⁴²⁵ الموت إن كنتم صادقين deyü taḳrīc olunup da'vālarında kāzib olduḳları (2) zāhir oldı. İmdi

نام او محبوب از ذات وی است [295-1]

Mü'minüñ ismi maḥbūb olmaḳ anuñ zātuñdandır. Filḥaḳīḳa imān maḥbūbdur, pes ismi daḫı maḥbūbdur (3) ve 'indallāh maḥbūbdür, kezālik:

نام این مبعوض از آفات وی است [295-2]

Münāfıḳuñ zātınıñ mabgūz olması āfātından ve nifāḳla mevşūfe olan zātındandır, (4) zīrā filḥaḳīḳa nifāḳ bir āfetdür ki şıfat-ı ḳabīḥası nāmını daḫı ḳabīḫ itmiştir ve illā

میم و واو و میم و نون تشریف نیست [296-1]

Lafz-ı mü'minde olan ḥurūf-ı erba' anuñ (5) teşrīfi yoḳdur, münāfık daḫı beş ḥarfdür, pes mücerred ḥurūf-ı mü'min mü'mine şeref virmez ve ḥurūf-ı münāfık münāfıḳa şeyn virmez. Belki; (6)

لفظ مومن جز بی تعریف نیست [296-2]

Lafz-ı mü'min ta'rifinden ğayrı-çün degüldür. Ya'nī lafz-ı mü'min müsemnānuñ zātını ta'rif içündür ve lafz-ı münāfık zāhiri bātınına (7) müġāyir olan

¹⁴²⁵ Bakara 2/94: "...doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!"

zātı tavşif için mevzū^c olmuştur. felihāzā zātında mü'min-i müvahhid olan kimesneye münāfik ve buña mānend elfāz-ı nā-sezā dinilse nefsine elem gelmez, (8) zīrā bilür ki derūnı şifāt-ı mezbüreden pāk ve tāhir olup mücerred hūrūf ve elfāz insānuñ zātına ^c ayb irāş itmez, belki mü'mine münāfik ve muqırre (9) münkir diyen müfterīye ¹⁴²⁶ الكلام صفة المتكلم dinilür, meşelā bir maḥbūb-ı ra' nā ve liķāsı rūḥa şafā olan ḥūb-rūya bir bī-mezāk ve bī-temyīz bed-liķā dise (10) ol maḥbūb-ı bī-bedel hiç elem çeker mi? belki ḥoş-liķāya bed-liķā diyen kendünüñ bī-idrāk olduđın izhār ider ammā fī nefsi'l-emr zātı nifākla muttaşif olan (11) şahşa münāfik diseler mużtarıb olup nitekim ḥazret-i Mevlānā buyururlar

گر منافق خوانی اش این نام دون [297-1]

Eger münāfik okuyasın bu ism-i dūn

همچو کژدم می خلد در اندرون [297-2]

(12) Anuñ ḳalbini ^c aḳreb gibi şoḳar ve mecrūḥ ve bī-ḥuzūr olur ve dūzaḥda şifāt-ı nifāk ve inkār ḥayyāt ve ^c aḳārib olup aña ^c azāb iderler.

گر نه این نام اشتقاق دوزخ است [298-1] (13)

Eger bu ism-i münāfik dūzaḥdan müştak olmasa idi,

پس چرا در وی مذاق دوزخ است [298-2]

Pes niçün ol münāfikda mezāk-ı dūzaḥ (14) olurdu. ya^c nī dūzaḥda olan ^c azābuñ envā^c mı herkes dūnyāda taḥşil idüp aḥlāk-ı seyyi'e ve evşāf-ı ḥabīsesi bermüceb-i ¹⁴²⁷ یَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ (15) şüret-bend olur lākin dūnyāda iken envā^c -ı ḥucub ve ḳuyūd ile ğaflet tārī olmađla derūnunda olan şifāt-ı rediyyeden ḥaberi yoḳdur. Pes bir kimesne (16) şifāt-ı mezbüreden birisini kendüye telaffuz itdikde ol ismüñ müsemması olan ḥaḳīḳat ḥareket idüp derūnuna ^c azāb ider, āḥiretde ḥod (17) şifāt-ı mezbüre sūrāḥlardan ḥurūc idüp ve anuñla giriftār-ı ^c azāb-ı elīm olup şifāt-ı mezbüre ile ḥaşr olur. Meşelā ḥubb-i dūnyā ve merdān-ı Ḥudā'ya (18) ezā ve ^c ibādullāha cefā üzre olursa ḥayyāt ve ^c aḳārib ve kibr u ^c ucb ğālib ise şüret-i peleng ve ğazab ğālib ise şüret-i gürg ve münāfik ise (19) maymūn ve şehvet ve ^c adem-i ḥamiyyet ğālib ise

¹⁴²⁶ Söz, konuşanın sıfatıdır.

¹⁴²⁷ Târik 84/9: "...Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!..."

şüret-i hûk ve hırş ğālib ise şüret-i hırs u mûş ve ilā ğayri zālik şifāt-ı şeni‘ anuñ (20) envā‘ ina münāsıb şuver-i şeni‘ a ile maḥşūr ve raḥmet-i raḥīm’den dūr olur. İmdi ma‘ lūm oldu ki

زشتی آن نام بد از حرف نیست [299-1]

Ol zişt ü bed (21) olan münāfiḫ nāmınuñ ḳubḫı ismde olan ḫarfde degüldür kezālik mü‘min kelimesinuñ ḫüsnü daḫı eczā’-i ḫurūfuñ terekübünden degüldür belki her bir ismüñ (22) ḫüsn u ḳubḫı bi-ḫasebi’z-zāt ve’l-ma‘ nādür, meşelā

تلخی آن آب بحر از ظرف نیست [299-2]

Āb-ı deryānuñ telḫ olduğu zarfından degüldür belki telḫlik ve şirīnlik (23) zātından ve isti‘ dād-ı ezelīsindendür. İmdi kezālik

حرف ظرف آمد در او معنی چو آب [300-1]

Ḫarf zarf geldi ve ma‘ nā içinde āb meşābesinde oldu

بحر معنی عنده أم الكتاب [300-2] (24)

Baḫr ma‘ nā ise ol zū’l-celāl-i ve’l-ikrām Allāh’uñ ḳatındadır ki ol baḫr-i ma‘ nā ümmü’l-ḳitāb ve levḫ-i ḳazādur, bu beyt-i şerif (25) süre-i Ra‘ d’da وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا يَأْذِنُ اللَّهُ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٍ (26) يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ¹⁴²⁸ āyet-i kerīmesinden iḳtibās olunmuşdur. *Ma‘ālime’t-Tenzil*’de bu āyet-i kerīmenüñ sebeb-i nüzülünde (27) bu vechle maşūrdur ki ḫāyife-i yahūd ḫāzret-i faḫr-i ‘ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḫaḳḳında i‘ tirāz idüp didiler ki bu recülüñ hemmi nisādan ğayrı degüldür (28) ve ba‘ zılar bu i‘ tirāz müşrikīn tarafından olup keşerāt-ı zevcāt ile ḫāzret-i Resül ‘aleyhisselām ḫaḳḳında ḳil u ḳāl idüp ve ba‘ zıları (29) daḫı şıdḳ-ı nübüvvetine delālet ider āyet-i zāhire iḳtirāḫ itdiler ve muḳtariḫ olan ‘Abdullāh bin Emiyye idi dimişler. Pes Ḫaḳ sübhānehu ve te‘ ālā mu‘ ārizları (30) tebkīt ve muḳterih-i āyet olana cevāb için bu āyet-i kerīmeyi vaḫy ve inzāl buyurdı. Feḳālallāhe te‘ ālā مِنْ قَبْلِكَ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا يَا مُحَمَّدُ ‘aleyhisselām! (31) taḫḳīḳan biz ‘aḫametimiz ile senden evvel cins-i beşerden senüñ mişlüñ resüller gönderdik. وَجَعَلْنَا

¹⁴²⁸ Ra‘d 13/38-39: Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır. Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O’nun yanındadır.

لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةٌ ve ol resüller için ezvāc (32) ve zürriyyet kıldık nitekim senüñ nisā' ve evlāduñ gibi, ya' nī biz anları me'kulāt ve meşrübata ve tezevvüc-i nisāya ihtiyācları olmıyan melāyikeden kılmadık (33) وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ bu āyet-i kerīme 'Abdullāh bin Emiyye'ye cevābdur ya' nī bir resüle şahih' olmadı ki āyetlerden bir āyet getüre (34) illā Haḡ tebāreke ve te'ālānuñ izniyle getürür. ya' nī her vaḡit ve emed için bir hükm vardır ki ol hükm 'ibāduñ üzerine mektūbdur (35) tā kim vaḡti gelmiye ol mektūbuñ emri zuhūr itmez. Ba' zı müfessir'in bunda taḡdīm ve te'ḡir vardır ve مدّه و كِتَابٌ أُجَلٌّ dimekdir dimişler ya' nī kütüb-i (36) münezzelenüñ her birisi için bir vaḡt-i mu' ayyen vardır ki ol vaḡitde nüzül ider. Haḡ te'ālā levḡ-i maḡfūzdan diledüğü (37) şey'i maḡv ider ve diledüğü şey'i işbāt ider. İbn-i Keşir ve Ebū 'Ömer ve 'Āşım ve Ya' ḡub "وَيُثَبِّتُ" ḡavl-i kerimini taḡfif ile ḡirā'at idüp (38) ḡurrā'-i sāyire teşdid ile "وَيُثَبِّتُ" ḡirā'at eylemişler ve ma'nā-yı āyetde ihtilāf olunup sa' id bin Cübeyr ve ḡatāde raḡiyallāhu 'anhumā Allāh sübhānehu ve te'ālā (39) ferāyiz ve şerāyi' den diledüğünü nesh ve tebdil ider ve diledüğünü nesh itmeyüp işbāt ider deyü tefsir itmişler. Ve İbn-i 'Abbās raḡiyallāhu 'anhumā Haḡ te'ālā (40) diledüğün maḡv u işbāt ider illā rızḡ ile ecel ve sa' ādet ile şeḡāvet degül deyü buyurmışlar ve ḡuzeyefe bin Esyed' den rivāyet olunur ki (41) ḡazret-i Resül 'aleyhisselām buyururlar ki müvekkel-i nuḡfe olan melek nuḡfe raḡm-i māderde veyāḡud kırık beş gice müsteḡarr olduğdan soñra, melek-i mezbūr [60a] (1) ol nuḡfenüñ üzerine dāḡil olup dir ki: "Yā rab! Bu nuḡfe şaḡi midür sa' id midür?" Her ne ta'yin buyurulsa ol melek ketb ider. Ba' dehu dir ki: "Yā rab! Zeker midür (2) ünşā midür?" Her ne murād olursa anı yazar ve 'amelini ve eşerini ve ecelini ve rızḡını yazar. Ba' dehu şuḡuf-ı mezbūreyi dürüp yazılardan ne ziyāde ne nāḡış (3) olur. Ve 'Amr ibn-i Mes'ūd buyurmışlar ki eger sa' ādet ve eger şaḡāvet ve eger rızḡ ve ecelden Haḡ te'ālā diledüğün maḡv ve diledüğün işbāt ider. Ve ḡazret-i (4) 'Ömer raḡiyallāhu 'anhu beyt-i mükerreri ḡavāf iderken bükā idüp bu du'āyı ḡirā'at itdiler deyü rivāyet olunur: اللَّهُمَّ ان كنت كتبني في اهل (5) السعادة فاثبتني و ان كنت كتبني على الشقاوة فامحني و اثبتني في (6) و اهل السعادة و المغفرة فانك تمحو ما تشاء و تثبت و عنده ام الكتاب¹⁴²⁹ ve 'İkreme raḡiy[allāhu] 'anh buyururlar ki Haḡ sübhānehu ve te'ālā ḡullarınıñ zunūbundan tevbe itdüğünü dilerse maḡv ider ve zunūba bedel ḡasenāt işbāt ider, kemā ḡāle te'ālā (7) فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ

¹⁴²⁹ Ey Allahım, eğer beni saadet ehlerinden yazdıysa beni bunun üzerine sabit kıl. Beni şekavet ehlerinden yazdıysan beni oradan çıkar. Beni saadet ve mağfiret ehli arasına sabit kıl. Zira sen ümmül kitapta dilediğini siler dilediğini sabit kılarısın.

1431 وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ 1430 Ya' nī aşıl kitāb ki levḥ-i maḥfūz-ı ḳazādur ol Allāh' uñ
 'indindedür aşlā mütebeddil ve müteğayyir olmaz. (8) Ve 'an 'Aṭā 'an İbn-i 'Abbās
 raḍiyallāhu 'anhum ḳāle:

أَنَّ لِلَّهِ لَوْحًا مَحْفُوظًا مَسِيرَةَ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ مِنْ دَرَّةٍ بِيضَاءَ لَهَا دَفْتَانٌ مِنْ بَاقِرَتٍ لِلَّهِ فِيهِ (9) كُلُّ يَوْمٍ ثَلَاثِمِائَةٍ وَسِتُونَ لِحِظَةً
 يَمْحُو مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ. وَ سَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ كَعْبًا عَنْ أُمِّ الْكِتَابِ فَقَالَ عَلَّمَ اللَّهُ مَا هُوَ خَالِقٌ وَ مَا خَلَقَهُ (10) عَامِلُونَ وَ أَمَا
 وَإِمَّا نُزِّيَتْكَ بَعْضَ الَّذِي نَعُدُّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ قَبْلَ وَفَاتِكَ أَوْ نَتَوَفِينِكَ قَبْلَ ذَلِكَ فَأَمَّا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ لَيْسَ عَلَيْكَ إِلَّا ذَلِكَ وَ عَلَيْنَا (11) وَالْجِزَاءُ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ 1432

Ma' lūm ola ki bū āyet-i kerīmede 'āmmē-i nāsuñ ḥarekāt ve sekenāti
 meşiyet-i rabbānī ve irādet-i sübhānī ile olduğına işāret (12) ve enbiyā ve
 mürselinüñ ḥarekāt ve sekenāti izn-ı raḥmānī ve rızā-yı rabbānī ile olduğuna delālet
 vardır. Ve liecli aşli'l-meşiyeti ve'l-irādeti ḥarekāt-ı (13) 'āmmenüñ vuḳū' -i fi' line
 zamān-ı mu' ayyen olup kezālik ehl-i rızā ve izn için daḥı vaḳt-i ma' lūm vardır ve
 ehl-i sa' ādet seyyi' ātını ḥasenāta (14) tebdil ve ehl-i şeḳāvetüñ seyyi' ātın işbāt ider.
 Pes ferīḳaynden her birinüñ ḥātime-i emri ümmü'l-kitābda ḥāşıldur, ziyāde ve
 noḳşān ḳabül itmez. (15) Ve ümmü'l-kitāb bu vechle daḥı ta' rīf olunmuşdur ki:

أَمَّ الْكِتَابِ هُوَ الْعَقْلُ الْأَوَّلُ الْمَسْمِيُّ بِاصْطِلَاحِ الْحَكِيمِ الْمَعْلُولِ الْأَوَّلِ وَالْعَقْلُ الْكَلِّ (16) وَالرُّوحُ الْقُدُسُ وَ فِي عَرَفِ
 الْمَلِيئِينَ الرُّوحَ الْأَعْظَمَ وَ الْقَلَمُ الْأَعْلَى كَمَا قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوَّلُ مَا خَلَقَ الْقَلَمُ ثُمَّ خَلَقَ النَّوْنَ وَ هِيَ الدَّوْرَاتُ (17) ن وَ الْقَلَمُ وَ مَا يَسْطُرُونَ
 ثُمَّ قَالَ لَهُ اكْتُبْ قَالَ وَ مَا اكْتُبُ قَالَ مَا كَانَ وَ مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ خَتَمَ عَلَى فَمِ الْقَلَمِ فَلَمْ يَنْطِقْ وَ لَا يَنْطِقُ (18) إِلَى يَوْمِ
 الْقِيَامَةِ ثُمَّ قَالَ أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ ثُمَّ قَالَ لَهُ أَقْبِلْ فَاقْبِلْ ثُمَّ قَالَ لَهُ ادْبِرْ فَادْبِرْ قَالَ مَا خَلَقْتَ شَيْئًا أَحْسَنَ مِنْكَ بِكَ اخْذُوا بِكَ اعْطَى
 (19) قَالَ أَيْضًا أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ رُوحِي أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي وَ بِلِسَانِ الْمُتَصَوِّفِينَ بِالتَّجَلِّيِ الْأَوَّلِ وَالتَّعَيِّنِ الْأَوَّلِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ. 1433

1430 Furkân 25/70: “...Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir...”

1431 Ra'd 13/39: “...Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır.”

1432 Allah'ın bir levhi mahfuzu vardır ki boyu 500 senelik yürüme mesafesidir. Beyaz incidendir ve yakuttan iki kapağı vardır. Allah'ın orada 360 lahzası vardır. İsteddiğini siler istediğini sabit kılar. Ümmül kitap ondadır. İbni Abbas Ka'ba ümmül kitabın ne olduğunu sormuş o da: O Allah'ın yaratıcılığı ve yarattıklarının ne yaptığını dair ilmidir, “onlara azap olarak vadettiğimizin bir kısmını sana sen ölmeden göstereceğiz ya da seni bundan önce katımıza alacağız, senin vazifen tebliğ etmektir, bundan başka bir vazifen yoktur. Bizim üzerimize düşen de kıyamet günü her şeyin karşılığını vermektir.

1433 Ümmül kitap akl-ı evveldir, el-Hakim ıstılahında malulü evvel, külli akıl, ruhul kudüs olarak da isimlendirilir. Ruhü a'zam, kalemü'l-A'la olarak da isimlendirilir. Hz peygamberin de buyurduğu üzere: “ ilk kalem sonra nun yaratılmıştır, bunlar devrelerdir. “nun Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun”. Sonra ona yaz demiştir. O da yazamam demiştir. Olan ve kıyamete kadar olacak olan ne varsa demiştir ve kalemın ağzını mühürlemiştir ve bir daha konuşmamıştır. Kıyamet gününe kadar konuşmayacaktır. Sonra şöyle demiştir: Allah ilk aklı yarattı, sonra ona gel dedi o da geldi, şimdi git dedi o da gitti, sonra ona “senden daha değerli bir şey yaratmadım, seninle alır seninle veririm demiştir”. Aynı şekilde şöyle buyurmuşlardır: “Allah ilk benim ruhumu ve ilk benim nurumu yarattı. Sufilerin lisanında bu ilk tecelli ve ilk teayyün olarak bilinir. Başka isimlendirmeleri de vardır.

İmdi (20) ma‘lûm ola ki erbâb-ı keşf u şuhûd katında elvâh erba‘a i‘tibâr olunur: ‘aql-ı küll ve ‘aql-ı evvel ve haqîkat-ı muhammediyye ve qalem-i a‘lâdur ki ümmü’l-kitâb (21) dağı dirler. Pes levh-i ‘aql-ı küllde muntekişe olan umûra tebeddülât ve teğayyürât vâki‘ olmaz, aña kazâ dirler ve levh-i kader ki nefsi-nâtıka-i külliyyedür (22) ‘aql-ı küllde olan umûr-i mücmele nefsi-nâtıkada müfaşşalen zâhirdür ki aña levh-i mahfûz dağı dirler ve levh-i nüfûs-i cüzviyye-i semâiyyede her şey bi-şeklihi ve hey’etihi (23) ve miqdârihi müntakiş olup levh-i evvel rûh ve levh-i şânî kalb ve levh-i şâliş hayâl meşâbesinde olur ve levh-i râbi‘ heyûlâdur ki bu ‘âlem-i şehâdetde (24) kâbil-i şüretdür pes bu levha levh-i mahv u işbât dirler, nitekim muqaddimedede bu ma‘nâya işâret olunmuşdur.

Ey ‘âşık-ı şâdik ve yâr-ı muvâfiq! Gûş-ı (25) hûşuñ düş kıl ki Rûzbihân-ı Baqlî kıddise sirruhu bu âyet-i kerîmede ne taḥkîk buyurmuşlardur, ya‘nî bu âyet-i kerîme ile haq sübhânehu ve te‘âlâ (26) mücâhedet ile taleb-i kerâmâtden itmâ‘-ı mürîdîni ḥasm u kaṭ‘ ve meşâyihden dağı iltimâs-ı ḥavâriq-ı ‘âdâtı men‘ buyurmuşdur zîrâ maqâmât ve merâtib-i ‘ârifinden (27) her bir maqâm ve mertebe için bir zamân-ı mu‘ayyen vardur ki vaqt-i mezbûruñ bulûğundan evvel ferd-i vâhid mertebe-i mezbûreye nâzil olmaz illâ ezel-i âzâlde (28) derecât ve kerâmâta ıstıfâ olunduğdan soñra nâyil olur, kemâ kıle te‘âlâ ¹⁴³⁴ وَأَشَدُّ بَلْعًا وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ve kezâlik zât ve şifâtdan evliyâdan (29) şudûr iden her bir keşf için murâdullâhda bir vaqt vardur ve ‘uyûn-ı zât ve şifâtdan olan keşf-i mezbûr ‘ârif için ḥâşıl olmaz, (30) illâ ‘ârifüñ kalbinde iki şey’üñ zuhûrundan soñra ḥâşıl olur ki biri şifât-ı beşeriyyeden mahv ve birisi şifât-ı ‘ubûdiyyette işbât ve rubûbiyyete (31) olan ‘irfân ve ikân ve imânda izdiyâd ile olur. Ve kezâlik rübûbiyyet ve ‘ubûdiyyet ve ni‘met ve beliyyeden każiyye-i murâdullâhda her bir muqadder (32) için ezelde ve ‘ilmullâhda bir vaqt-i ma‘lûm vardur ki kable’l-vaḳti’l-mezbûr ol murâd qarînu’l-ḥuşûl olmaz. Kemâ kıle Ca‘feri’ş-Şâdik radıyallâhu ‘anh (33) fi kavlihi: ¹⁴³⁵ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ أَيْ لِلرُّوِيَةِ وَقْتٌ

Ve İbn-i ‘Aṭâ buyururlar ki her ‘ilim için bir beyân ve her beyân için bir lisân ve her lisân için bir ‘ibâret (34) ve her ‘ibret için bir tarîkat ve her tarîkat için bir ehl vardur. Pes şol kimesne ki aḥvâl beynini temîz eylemeye aña tekellüm itmeklik yokdur. Pes işâret-i (35) mefhûm-ı âyet Haq sübhânehu ve te‘âlânuñ şifâtân-

¹⁴³⁴ Kasas 28/14: “Mûsâ, olgunluk çağına ulaşip gelişimini tamamlayınca, biz ona ilim ve hikmet verdik...”

¹⁴³⁵ Her ecel kitapta yazılıdır yani her şeyin bir vakti vardır.

ı ezeliyyetānından iḥbārıdır ki biri irādeti ve birisi ‘ilmidür. Pes infāz-ı ḳazā vü ḳaderde her bir (36) irādet için umūr-ı rübūbiyyetden vukū‘ını irāde eylediği şey ’ün keyfiyyet-i vükū‘una fi-zātihi ‘ilmi vardır. Kitāb ise Ḥaḳ tebārek ve te‘ālānuñ (37) ‘ilm-i zātīsidür, ‘ilminde diledüğünü irāde ile işbāt ve ḳazā vü ḳaderden diledüğünü maḥv ider. Pes kitāb kemā-kān fi’l-ezel bāḳī, irādet daḫı (38) kemā-kānet fi’l-ezel bāḳīdür. Ve ‘ibād için aḥkām-ı ḳāziyyāt ve maḳdūrāt ‘ilm-i irādet ile müteḡayyir olur. Pes Ḥaḳ te‘ālā irādet-i ḳadimesiyle (39) nüfūs-ı mürīdīnden şıfāt-ı beşeriyyeyi maḥv idüp ḳalblerinde şıfāt-ı rūḫāniyyeyi işbāt ider ve ḳulūb-ı muḫibbīnden mu‘araza-i (40) imtaḫānı maḥv idüp ḫaḳīḳāt-ı nūr-ı ikānı işbāt ider ve esrār-ı ‘ārifinden şıfāt-ı ‘ubūdiyyeti maḥv idüp nūr-ı ezḳārı işbāt ider ve evrāk-ı ḳulūbdan ‘ilm-i ḫadeşānı maḥv idüp ledünniyāt-ı ‘ilm-i ‘irfānı işbāt ider (41) ve ervāḫ-ı şiddīḳīnden i‘lām-ı mersūmāt-ı müktesebātı maḥv idüp ḫaḳāyık-ı murāḳabātta nevādīr-i ilḫāmiyātı işbāt ider ve ‘uyūn-ı [60b] (1) ‘uḳūlden şevāhid-i āyātı maḥv idüp envār-ı şıfātı izḫār ider ve kezālik ḳulūbda āşār-ı şıfātı maḥv idüp ‘uyūn-ı ḳalbde ibdā’-i envār-ı zāt ider. (2) Ve kemāl-i fazl u iḫsāniyle ḫavāṭır-ı vesvāsiyye ve hevāciyyeyi ḳulūb-ı ḫālişadan maḥv idüp ḫavāṭır-ı ḫaḳāyık-ı ma‘rifeti işbāt ider ve ḳaçan kim esrār-ı ehl-i tevḫīd (3) na‘t-ı tefrīd ile baḫr-i tecrīdde sābiḫa olsa Ḥaḳ tebāreke ve teḳaddes ol esrār-ı sābiḫayı baḫr-i nekerāt-ı ḳıdemde iḡrāk ider ve esrār-ı sābiḫānuñ teḫayyūr-ü fenāsı olmaḡ-la (4) tāreten uḫrā müşāhede-i Ḥaḳḳ’uñ beḳāsı ile biḫār-ı ma‘rifet-i ezeliyyede iḡrāk ider. ¹⁴³⁶ كل شى منه بدا و اليه يعود

Pes ḫāzret-i Mevlānā bu beyt-i şerīfde buyurduḡı (5) ḫarfdan murād ḳavālib-i insānīdür ki cemī‘-i ‘ālem mazḫar-ı emr-i “kūn” olduḡıçün mecmū‘-ı kāyināt ḫurūf ve kelimāt meşābesindedür ve zurūf-ı ḳavālib-i insānīde olan (6) isti‘dādāt ve ḳābiliyyāt-ı ervāḫ daḫı āb menzilesindedür. Pes herkesüñ mūda‘ olan sa‘ādet ve şeḳāvet ḳavālib-i şebāḫiyyesinden (7) ḫāşıla olmayup belki ‘indallāḫ olan baḫr-i ma‘nādan ḫāşıla olmuşdur ki ümmü’l-kitābdur. Ve her kelimedede olan ḫarf zarf ve ma‘nā daḫı āb gibidür. (8) İmdi telḫ u şīrīni āşār-ı zurūf olmayup şıfat-ı mā’dur ve ḫüsn ü ḳubḫ daḫı ma‘nānuñ olup ḫarfūñ degüldür. Kezālik imān ve nifāk ve ḫilāf ve vefāk (9) şüretten olmayup be-her taḳdīr ma‘nādandur, baḫr-i ma‘nā ise ümmü’l-kitābdur. Ḥāfız:

¹⁴³⁶ Her şey O’ndan başladı ve O’na döner.

پیر ما گفت خطا بر قلم صنع زلفت

آفرین بر نظر پاک خطاپوشش باد¹⁴³⁷

(10) ‘ Aceb hikmet-i ilāhiyyedür ki

بحر تلخ و بحر شیرین در جهان [301-1]

Baħr-i telḡ u širīn cihānda

در میانشان برزخ لا یبغیان [301-2]

Bu ikisinin meyānında bir perde (11) ve berzaḡ vardur ki biri birisine tecāvüz itmezler ve ma‘naları muhteliḡ olmazlar. baħr-i telḡ ile murād küffār ve münāfıḡdur ki mazḡar-ı ḡahr u celāldır ve baħr-i ‘azbden murād (12) mazḡar-ı luḡ u cemāl olan mü‘min ve muvāfıḡdur, egerḡi bi-ḡasebi’z-zāhir birbirine muhteliḡ olur velākin min ḡayᡑi’l-ma‘nā birbirlerine muḡālif olup beynehümāda (13) mevzū‘ olan berzaḡ-ı ma‘nevī iḡtilāḡ-ı ḡaḡıḡatı men‘ider ve berzaḡdan murād her birinüñ ḡāᡑıyyet-i zātıyye ve isti‘dād-ı ezeliyyeleridür ve bu beyt-i šerīf (14) daḡı مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ¹⁴³⁸ āyet-i kerīmesinden muḡtabesdür ve bu daḡı mümkündür ki baħr-i telḡden murād ber-müceb-i¹⁴³⁹ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (15) a‘yān-ı mümkināt ve baħr-i ‘azbden murād sereyān-ı sırr-ı ma‘ıyyet ola. Pes beyne’l-vücüb ve’l-ımkān cāmi‘ıyyet-i ḡaḡıḡat-ı insāniyye berzaḡdur zīrā ḡükm-i salḡanat-ı (16) zāt-ı ezeliyye baš-ı memleket-i ulūhiyyeti iḡtizā itmekle našb-ı rāyāt-ı rübübiyyet idüp ve iḡḡār-ı mezāhir ḡılıp zāt ve šıfātını ‘ıyān ve muḡteziyāt-ı (17) esmāsını nümāyān ḡılma diledi. Pes mešıyyet-i ezeliyye ve irādet-i lem yezeliyyesi ḡalk-ı mümkināta te‘alluḡ idüp zāt-ı ḡadīm-i vācibü’l-vücüddan bilāvāšıta (18) emr-i mezbūruñ šudürü ba‘id olmaḡla beyne’l-ḡudūš ve’l-ḡıdem münāsebet olmaḡı ecilden ol ḡaḡım-i bī‘illet celle celālūhu ber müceb-i¹⁴⁴⁰ تعالی خلق آدم علی صورة الرحمن (19) ādemi vāšıta-i füyüzāt-ı rabbāniyye olmaḡ için istiḡlāf eyledi. Ve ḡalīfetullāḡ olan ādemüñ beyne’l-ḡudūš (20) ve’l-ḡıdem münāsebeti olmaḡla mücidinden istifāda ve istimdād ve ḡalka ifāza ve imdād eyledi, felihāzā ḡil‘at-ı šıfātullāḡ ile muḡḡaraz ve tāc-ı ḡilāfet ile (21)

¹⁴³⁷ PİRİMİZ “Yaradılıš kalemi hata yapmadı.” dedi. Hataları görmezden gelen temiz bakıšına aferin! (Hafız Divanı)

¹⁴³⁸ Rahman 55/19-20: (Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermištir; birbirine kavušuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geḡip karıšmıyorlar.

¹⁴³⁹ Hadid 57/4: “...Nerede olsanız, O sizinle beraberdir...”

¹⁴⁴⁰ Allah Adem’i Rahman sureti üzerine yarattı.

mu‘azzez olup mesned-i hilâfetde şadr-nişîn ve maķâlîd-i umûr-ı cumhûra hâfız ve emîn oldı. ¹⁴⁴¹ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

(22) İmdi insân-ı kâmil ve vâkıf-ı vâsıl-ı beyne’-Hakķ ve’l-halk sebeb-i huşul-i üns olduğı cihetden halîfetullâh ile müsemmâ oldı. Pes şüret-i zâhire-i insân-ı kebîr (23) şüret-i ‘âlem-i hiss u şehâdet ve haķîķat-ı bâtinesi rûh-ı a‘zam olmağla mutaşarrıf-ı mülk ü melekût olur. Ve ‘aql-ı evvel vezîr ve tercümânı ve nefsi külliyye (24) hâzin ve qahramânıdur ve ‘arş u ferş ve besâyiğ ve mürekkebatuñ mecmû‘una insân-ı kebîr ta‘bîr itdükleri bu ma‘nâya işâret olunup ve insân-ı sağır ile nev‘-i beşer (25) irâde olunur. Pes bu taķdırce insân-ı kebîrûñ hilâfeti mülk ü melekût ve hükümü ‘ulvîde ve süflîde cârî olup insân-ı sağır insân-ı kebîrûñ nüşha-i (26) münteħabesidür. Binâ’en ‘alâ zâlik insân-ı sađırûñ şüret-i zâhire ve haķîķat-ı bâtinesi olup şüret-i zâhiresi beşeriyeti ve haķîķat-ı bâtinesi (27) rûh-ı a‘zamdandır nefh olunan rûh-ı insâniyyetidür ve tercümânı ‘aql-ı cüz’î ve hazînesi nefsi cüz’iyyedür. ¹⁴⁴² فسيحان من صانع جمع الكل في احد اجزائه

و ما على الله بمستنكر (28)

ان يجمع العالم في واحد ¹⁴⁴³

neşr: pes ferd-i mu‘ayyen i‘tibârî üzre nâsdan her birinüñ netîce-i şüret-i şahşiyyesi âdem u havvâ’dur (29) nitekim hazret-i ‘alî kerremallâhe vechehu buyururlar, şi‘r:

الناس من جهة التمثال أكفاء

ابوهم آدم والام حوا ¹⁴⁴⁴

neşr: ve her bir ferdüñ ma‘nâ-yı şahşisi netîce-i rûh-ı a‘zam (30) ve nefsi külliyyedir. pes insân-ı kebîr mazhar-ı zât-ı haķ ve mir’ât-ı şifât-ı vâcib-i muṭlaķ oldıysa insân-ı sağır dağı maḥv-i vücûd ve ifnâ’-i te‘ayyünât ile gâyet-i (31) ümniyye-i mezbûreye nâyil olmak muķarrerdir. ķâle ‘al kerremallâhu vechehu, şi‘r:

لا فضل الا لاهل العلم انهم

على الهدى لمن استهدى ادلا

و قنينة المرء ما قد كان يحسنه (32)

¹⁴⁴¹ Cuma 62/4: İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütf sahibidir.

¹⁴⁴² Tüm varlığı bir cüzünde birleştiren Allah tüm noksan sıfatlardan münezzehtir.

¹⁴⁴³ Alemi birde topması, Allah için inkar olunamaz.

¹⁴⁴⁴ İnsanlar timsalleri açısından denktirler, babaları Ademdir anaları Havva.

والجاهلون لاهل العلم اعداء

فقم بعلم و لاتبغى له بدلا

فانّ الناس موتى و اهل العلم احياء

و لاتصحب اخا الجهل و اياك و اياه (33)

فكم من جاهل اردى حكيماً حين اخاه¹⁴⁴⁵

Nesr: Ey ‘āşık-ı şādık! “Merecelbahreyn yeltaqiyān” āyet-i kerīmesinūñ tefsirinde (34) ‘Alāūddevle-i Simnānī kuddise sırruhu buyururlar ki bahreyn-i rūhānī ve cismānī birbirine mülākī ve memzūclardur lākin berzah-ı insānī beynehümāyı hācizdür ve teğayyürlerini (35) mānī’dür. Eger qalb beyne’l-kuvā’il-‘ulviyye ve’s-süfliyye hāciz olmasaydı duḡān-ı kuvā-yı zulmāniyyeden mizāc-ı kuvā-yı nūrāniyye-i ‘ulviyye müteğayyir olurdu ve kezālik (36) ḡāşiyāt-ı kuvā-yı süfliyye daḡı galebāt-ı envār-ı kuvā-yı ‘ulviyyeden bātıl u ‘ātıl olurdu. Zīrā kuvā-yı süfliyye ḡaml-i envār-ı ‘ulviyyeden ‘āciz u kāşırdu. (37) İmdi muḡaddemāt-ı mezbūreyi sem‘-i ḡabūl ile istimā‘ kılduñ ise,

دانک این هر دو ز یک اصلی روان [302-1]

Bil ve āḡāh ol ki bu her iki baḡir bir aşıdan revāndur (38) ve bu bahreyn-i zıddeynūñ aşı ḡaḡīḡat-ı vāḡidedür ki ikisi daḡı bu ‘āleme ḡaḡīḡat-ı vāḡideden cereyān itmişlerdür, ya‘ nī şuver-i keşerātda meşḡūd olan (39) maḡsūsāt ki mezāḡir-i esmā ve şıfātdu, bir kısmı şāh-rāh-ı hidāyete ve baḡr-i ‘azb ve furāta münselik ve bir kısmı ḡamḡām-ı milḡ ve ucācda mütēhālikdür lākin ikisinin menba‘ı (40) birdür. İmdi

بر گذر زین هر دو رو تا اصل آن [302-2]

Bu iki deryānuñ iḡtilāf-ı şūrīsinden güzer it ve tā bunlaruñ aşı olan ḡaḡīḡat-ı vāḡideye dek (41) git ve ittiḡād-ı iḡtilāfāt-ı şūriyyelerini mertebe-i eḡadiyyetde seyr it. Beyt:

Vücūd-ı mutlaḡuñ baḡri ne mevci kim ider peydā

Ene’l-ḡaḡ sırrını söyler eger maḡfi eger peydā

¹⁴⁴⁵ İlim ehlinde başka fazilet sahibi yoktur zira, onlar hidayet üzeredirler hidayet isteyene delil olurlar. Kişinin kıymeti ona her zaman iyilik yapmaz, düşmandır cahiller ilim ehline. İlim ile kalk onun yerine başka şey arama, zira ölüdür insanlar ve ilim ehli diridir. Cahil kimseyle dostluk etme sakın ha sakın, nice cahiller vardır dost oldukları hikmet ehlini saptıran.

[61a] (1) mefhūmını gūş it. Pes şüretden giçmedikçe neyl-i haqīkat müyesser olmaz ve şüretten sīreti temyīz daḥı herkesüñ kārı degüldür ve illā ḳalbinde miḥekk-i ilāhī (2) olana āsāndur, görmez misin:

زر قلب و زر نیکو در عیار [303-1]

Ḳalb altun ile zer-i ḥālişi ‘ayār itmekde

بی محک هرگز ندانی ز اعتبار [303-2]

(3) Miḥeksiz mücerred i‘tibār cihetinden teşḥīş ve temyīz idemezsin zīrā şüreten ikisi daḥı zeheb i‘tibār olunur ve miḥeki tecrübeye derūn ve serāyirinde (4) olan ḳubḥ ve ḥüsñleri zāhir olur. Ya‘nī mü‘min ve münāfiḳ ve muḳallid ve muḥaḳḳıḳ bi-ḥasebi’ş-şüret müttefiḳ ve mütteḥid görünür lākin ḳulüb-ı tāhirelerinde (5) nūr-ı imān ve şu‘le-i ‘ışḳ-ı yezdān mūda‘ olan ‘āşıḳlar anı miḥek-i ‘ışḳda ‘ayār eylediklerinde taḳlīd ve nifāḳları zāhir ve bāhir olur. Li-muḥaririhī:

(6) Bize ta‘n itme ey ḡāfil! İginde toḡruluk şatma
Miḥekk-i ‘ışḳa urarlar, kızılıñ ḳıḳar, uzatma!

Zīrā,

هر که را در جان خدا بنهد محک [304-1]

Her kimüñ kim ḳalbinde (7) Ḥaḳ tebareke ve te‘ālā nūr-ı ‘ışḳ u imān ve cānında miḥekk-i zevḳ u vicdān ve sırrında mi‘yār-ı ‘ilm u ‘irfān ḳoya

هر یقین را باز داند او ز شک [304-2]

(8) Ol kimesneye bir şey mestūr ḳalmayup şekden yaḳini āşikāre bilür ve miḥekḳ-i mezbūr ile şekk ile yaḳini ḥaḳḳa’l-yaḳin ḳılır, zīrā cūhelā’-i mevtādan (9) olmayup füyüzāt-ı rabbāniyye ile ‘ulemā’-i aḥyādandur, meşelā:

در دهان زنده خاشاکی جهد [305-1]

Bir zindenüñ dehānına bir ḥāşāk şıçrasa

آن گه آزآمد که بیرونش نهد [305-2] (10)

Zī-rūḥ olan kimesne ol zamān ārām ider ki ol ḥāşāki dehānından iḥrāc eyleye,

در هزاران لقمه یک خاشاک خرد [306-1]

چون در آمد حس زنده پی ببرد [306-2] (11)

Hezārān loḡmanuñ içinde çün ki bir ḥāṣāk-i ḥord zāhir ola zindenüñ ḥissi iz iletđi. Ya' nī ḥiss-i zinde niçe biñ (12) loḡmanuñ içinde ol çöpcegi idrāk idüp deḥānından çıkarır. Ma' nā-yı āfākisi murād olursa ḥiss-i zāhiri hezārān loḡmanuñ içinde (13) bir ḥāṣāk-ı ṣaġiri idrāk itdügi gibi ḥiss-i bāṭını daḥı ṣad-hezārān mü'minüñ içinde ef' āl-i ṣāliḥa ṣüretinde mer'i olan münāfıķı ve niçe vücūhla (14) erbāb-ı taḥķiķa taķlīd eyleyen müteṣebbih-i mubṭili zāyıķa-i 'ilmiyyesiyle fark ider ve ma' nā-yı enfüsī murād olursa ḳalbi tecelliyāt-ı rabbānī ve füyüzāt-ı cezbe-i (15) raḥmānī ile mücellā olan 'āṣıķ-ı ḥaķķānī ḥavāṭır-ı raḥmānīden ğayrı hevācis-i nefsanīden her ne ṣudūr iderse teşḥiṣ idüp def' ve izāle ider (16) ve gönül ḥālinden ayrılmaz ve āynada cilā her ne mertebe ziyāde olsa ğubār-ı mā-sivā ol ḳadar ziyāde fark olunur. Aḳsām-ı ḥavāṭır ise dört kısım olup (17) ḥavāṭır-ı nefsanī ve şeyṭānī ve melekī ve raḥmānī olduĝı muḳademā tafṣil ve beyān olunmuş idi.¹⁴⁴⁶ Ammā ba' zılar daḥı ḥavāṭır-ı altı kısma münḳasımdur deyüp (18) ḥāṭır-ı nefsi ve ḥāṭır-ı şeyṭānī ve ḥāṭır-ı melekī ve ḥāṭır-ı 'aķlī ve ḥāṭır-ı rūḥānī ve ḥāṭır-ı yaķındır dimişler. Mıṣrā' :

Cümlenüñ maḳṣūdı bir ammā rivāyet muḥtelif

(19) mıṣdāķınca mecmū' -i mefhūm müsāvīdür. Ḥāṣıl-ı kelām bi-eyyi vechin kān Ḥaķķı bāṭıldan fark iden ḥiss-i ṣūrī olmayup zevķ-i ma' nevī ve ḥiss-i bāṭınīdür. (20) Aña binā'en ki,

حس دنیا نردبان این جهان [307]

حس دینی نردبان آسمان

Ḥiss-i dūnyā bu cihānuñ nerdübānıdır ya' nī gerek ḥavāss-i zāhire ve gerek ḥavāṣṣ-ı bāṭıne (21) ğıṣṣ-ı denes-i beṣeriyyeden pāk olmayup 'aķl-ı ma' āṣ ile mümtezic olduĝdan ṣoñra idrākāt-ı ḥaķāyıķdan bī-behre olup ancaķ bu cihān-ı ṣūrīnüñ (22) nerdübānıdır ammā dīne mensūb olan ḥiss ki idrākāt-ı 'irfāniyye ve

¹⁴⁴⁶ Bkz. 24b

ikāniyye ve keşfiyyāt-ı zevkıyye ve vicdāniyye, nerdübān-ı āsümān-ı ma‘nevī ve ma‘āric-i (23) medāric-i i‘tilā-yı haqīkīdür. İmdi

[308-1] صحت این حس بجوید از طیب

Hiss-i dünyānuñ şıhhatini tabībden taleb eyleñiz,

[308-2] صحت این حس بجوید از حییب

Dīne mensüb (24) olan hissüñ şıhhat ve selāmetini habībden taleb idiñiz.

Ma‘lüm ola ki ba‘zı müstemi‘in hātıraya düşüp “Nerdübān-ı āsümān olan hiss-i ma‘nevī (25) bizde niçün olmya ki?” deyü lisān-ı hāl ile su‘āl eylediklerinde kāşif-i estār-ı serāyir ve müşrif-i esrār-ı zamāyir hāzret-i Mevlānā quddise sırruhu‘t-tāhir (26) su‘āl-i muqaddere cevāb virüp gerçi hiss-i ma‘nevī sizde dağı merkūzdu lākin emrāz-ı muhtelif-i nefsāniyyeden mu‘telli‘l-hāl ve güseste-bāl olmağla ma‘āric-i (27) derecāt-ı ‘āliyāta irtikādan mahrūm qalmışdu. ve havāss-i zāhire ba‘zı ‘avāriż ile ‘illet-pezir olduğı gibi hiss-i ma‘nevī dağı şikeste olmağdan hālī degüldür. (28) imdi hiss-i zāhirinüñ izāle-i ‘illetin tabībān-ı şūrīden taleb eyledüğüñüz gibi hiss-i ma‘nevīnüñ dağı emrāz-ı hafıyyesin izāle için tabībān-ı rabbānī ve habībān-ı sübhānīden (29) olan insān-ı kāmīl ve şāhib-i zamān olan ‘ārif-i vāşıldan recā idiñiz ve hiss-i ma‘nevīnüñ maraızı ve ol maražuñ ‘ilācı ne vech-ledür dir iseñiz (30) hiss-i ma‘nevīnüñ eger şıhhat ve selāmet ve eger ‘illet ve seķāmeti hiss-i zāhirinüñ hilāfıdır, zīrā,

[309-1] صحت این حس ز معموری تن

Ol hiss-i şūrīnüñ ma‘mūrlığındandır (31) nitekim rūh-ı hayvānī ile rūh-ı izāfī beyānında tafşıl olunmuşdur,

[309-2] صحت این حس ز ویرانی بدن

Ve dīne mensüb olan havāss ve idrākāt-ı yaķīnīnüñ (32) şıhhat ve selāmet ve leţāfet ve istikāmeti beden vīrānlığından ve ten harāblığındandır ya‘nī nefs-i emmāre ve tabī‘at-ı meyyāle za‘īf olduqça kuvā-yı rūhānī (33) kavī olur zīrā ki

[310] راه جان مر جسم را ویران کند

بعد از آن ویرانی آبادان کند

Lācerem rāh-ı cān cismi vīrān ider, ol vīrānlıktan sonra (34) kemāl mertebe ma‘mūr ve ābādān ider. Hūlāşa-i kelām riyāzāt ve mücāhedāt-ı şūriyyeden kaç-ı nazar dil-i ‘āşıkda nazar-ı pīrden pūr-nūr-ı cezbe-i rahmānī ‘aks itdikle (35) zāhiren ve bāṭinen sālīki ekl ve şurbdan münkaṭī‘ idüp ve қable’s-sülūk bedeninde olan laḥm u şaḥmı iridüp şūreten daḥı nizār ider ve şehevāt ve muḳteziyāt-ı (36) ṭabī‘iyyeyi dahi def‘ ve izāle idüp ve bāṭinen daḥı ārizū-yı uḥreviyyeden geçürüp ba‘dehu lezzāt-ı üns ü şuhūd-ı vech-i eḥadiyü’z-zat ve ‘irfān-ı ḥaḳīḳī ile (37) ma‘mūr idüp laḥm u şaḥm-ı şūrīsūñ daḥı nūr-ı ‘ışıkla ser-rişte ve ḥayāt-ı cāvidānī ile ābādān ider, imdi:

[311-1] ای خنک جانی که در عشق مال

(38) [311-2] بذل کرد او خانمان و ملک و مال

Ey sa‘ādet ve baḥtiyārī şol cāna kim ‘ışık me’āl ve ḥubb-ı lā-yezālde bezl-i ḥānümān ve terk-i māl u cān eyleye. Aḥmed-i Sārebān ḳuddise sırruhu:

(39) Varımı ol dostā virdüm ḥānümānım ḳalmadı
Cümlesinden el yudum pes dü cihānım ḳalmadı

Çün ki ḥubullāh irişdi kendüye çekdi beni
Açdı gönlüm gözini ayruḳ ḥumārım ḳalmadı

(40) Dost cemālī ‘aksini şaldı bu gönlüm iline
Anı görelden berü şabr u ḳarārım ḳalmadı

‘Aynı-ı tevḥid açılıp ḥaḳḳe’l-yaḳin gördüm anı
Şirki sürdüm aradan şekk ü gümānım ḳalmadı

(41) Evliyānuñ himmeti yaḳdı beni ḳāl eyledi
Şāfiyem buldum şafā ayruḳ yalanım ḳalmadı

Aḥmedī aydur ilāhī saña şükrüm oldurur
Ḥamdu lillāh ‘ışık-ı Ḥaḳ’dan ḡayrı varım ḳalmadı

[61b] (1) ‘Aṭṭār:

کسی دیدست رویت اندر آفاق
که چون منصور شد از جسم و جان طاق

کسی دیدست رویت از تجلاً
که چون منصور شد در عین الّا

فنا شو خاک و لا شو تا بالّا (2)
بیایی سرّ و کلّ شو تو هویدا¹⁴⁴⁷

Neşr: İmdi ey ‘āşık-ı rabbānī! ‘Işk-ı me’âlde cân u bâş ve mülk ü māl fedā idüp nefy-i vücūd (3) ve bezl-i mevcūd eyleyen ‘uşşâk-ı ilāhīyi ḥazret-i Mevlānā aña temşil ve teşbīh ider ki

کرد ویران خانه بهر گنج زر [312-1]

Meşelā bir kimesne genc-i zer için ḥānesi vīrān eyledi, (4) zīrā ḥānesinde kenz medfūn olduğın bildi.

وز همان گنجش کند معمورتر [312-2]

Ve genci bulup yine hemān ol gencden ḥānesini evvelkiden ziyāde ta‘mīr (5) eyledi. Ve bir mişāl daḥı, meşelā:

آب را بیرید و جو را پاک کرد [313-1]

Bir kimesne ābı başından kesdi ve cūyı pāk eyledi, zīrā mecma‘-ı āb mülevveş olıcaḥ āb-ı nāb (6) mükedder u nā-pāk olur. Pes ḥavuzı taḥhīr için şuyı başından kesdi,

بعد از آن در جو روان کرد آب خورد [313-2]

Andan şoñra ol cūya ki ḥavuz ma‘nāsını mutaẓammındur (7) içmege lāyık āb-ı laṭīf u pāk revān eyledi. Āb-ı ḥord¹⁴⁴⁸ içmege lāyık şu dimekdür. Ve bir mişāl daḥı budur ki

¹⁴⁴⁷ Ancak Mansur gibi canından ve teninden vazgeçen senin yüzünü görebildi. Senin yüzünün tecellisini ancak Mansur gibi yokluğa (illâ’ya) erişen gördü. Yok ol, toprak ol ki yokluk ve illâ makamına erişerek sırrı bulup aşikar olasin. (Cevherüzzât)

¹⁴⁴⁸ “خوردن” mastarı hem “Horden” hem de “Harden” şeklinde telaffuz edilmektedir ve *Mesnevî*’nin bu beytinde “kerd” ile “hard” şeklinde kafiye yapılmıştır. Dolayısıyla bu terkihi “āb-ı hard” şeklinde okumak da mümkündür.

پوست را بشکافت و پیکان را کشید [314-1]

Meşelâ bir cerrâh mecrûhuñ (8) postını ħarķ itdi ve gūştı içinde olan peykâni çıkardı, eger çi şüreten tekrâr mecrûĥ itmekdür ve ma' nen ifâzâ-yı rûĥ eylemekdür.

پوست تازه بعد از آتش بردمید [314-2]

(9) Peykân çıkdıkdan şoñra yirine cild-i cedîd bitdi. bir mişâl daĥı

قلعه ویران کرد و از کافر ستند [315-1]

İslâm pâdişâhlarından birisi ' asker-i İslâm ile ġazâ idüp (10) kılâ'-ı küffârdan birisini muĥârebe ile vîrân eyledi ve kâfir elinden alup fetĥ eyledi,

بعد از آن بر ساختش صد برج و سد [315-2]

Ba' de'l-fetĥ ol ħal' ayı (11) evvelkiden ziyâde düzüp ve niçe burc u bâr yapup ' asker-i islâm ve yat ve yaraġ ve zaĥâir ile ĥoldurup kâfir gelecek yolları sedd eyledi ve kenâyisden (12) eşnâmi iĥrâc idüp iĥâmet-i şalât-ı cum'a ve 'ıydeyn olunmaĥ için mesâcid ve cevâmi' eyledi. İmdi erbâb-ı mücâhedât daĥı ħal' e-i bedeni taşarruf-ı kuvâ-yı (13) nefsanıyyeden ĥarb-ı süyüf-ı ħavâzib-i zikrullâĥ ile telĥîş için bezl-i himmet idüp ve ba' de'l-fetĥ ' asâkir-i kuvâ-yı rûĥâniyye ile memlû kıla ve her bir kuvvet (14) bir burc-ı şedîd ve bârû-yı ekîd olup melce'-i rûĥ itmekle taşarrufât-ı nefis ve şeytândan ĥalâş eyleye. Pes ĥazret-i Mevlânâ ħuddise sırruhu'l-esnâ ednâdan a' lâya (15) irtikâ tarîķı üzre evvelâ izĥâr-ı genc için taĥrîb-i ĥâne, şâniyen sedd-i râĥ-ı âb-ı nâb ile taĥîr-i mecma'-ı mâ, şâlişen iĥrâc-ı peykân için teşrîĥ-i cild, râbi'an taşarruf-ı küffârdan (16) telĥîş-i kılâ' ba' dehu burüc-ı müşeyyede binâsına işâret buyurdi. Ammâ Ĥaĥ sübĥânehu ve te' âlânuñ fazl u iĥsânı şurûtdan bir şarta meşrût olmayup (17) bî-' illet u keyfiyyet olmaġla buyururlar ki

کار بی چون را که کیفیت نهید [316-1]

Kâr-ı bî-çüne kim keyfiyyet virür?

این که گفتم این ضرورت می دهد [316-2]

Bu emşâli (18) ve bu ħadar şurûtı ki söyledüm bu zarûret virür ya' nî: mışrâ' :

Metā^c -ı himmete endāze olmaz.

Lākin ‘abd-i mü‘mine lāzım olan riyāzetedür ve bu zıkr olunan (19) emsāl meslek-i sālīk-i meczūbdur. Ammā meczūb-i sālīk bidāyet-i hālde nihāyet-i me’āle vāşıl olup, mışrā^c :

عاشقی گرزین سرو و گرزان سر است

neşr: beytinüñ (20) şerhinde tafşıl olunduğı üzre¹⁴⁴⁹ cezbeleri sülüklerine ve müşāhedeleri mücāhedelerine teqaddum ider. ¹⁴⁵⁰فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ olan fā^c il-i muhtāruñ kārına dest-i (21) ‘aql u idrāk irişmez. Li-muħarririhi:

Kimüñ ‘aqlı irer cānā bu şāhuñ şun‘ una hergiz

Kim itmiş kendüyi deryā bulunmaz sāhili hergiz

گه چنین بنماید و گه ضد این [317-1]

(22) Gāh böylece gösterir gāh bunuñ zıddını gösterir.

جز که حیرانی نباشد کار دین [317-2]

Dīn kārında hayranlıqdan ğayrı olmaz. Kār-ı yezdān vetīre-i vāhid üzre degüldür ki (23) hadd u kıyāsa gele. ¹⁴⁵¹مَا يَشَاءُ وَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ gāh olur ki ‘ābid u zāhid u mücāhid ve riyāzet-keşleri ğāliben kerāmāte irgürüp āħarü’l-emrde (24) maqşūdı gösterir. Ve gāh olur ki bī-mücāhede nicesinüñ Ĥaqq-ı şuhūdı olur. Nazm:

آن یکی پا نهاده بر سر گنج

وین ز بهر یکی قراضه برنج¹⁴⁵²

vefķınca gāh olur ki (25) envā^c -ı riyāzāt ile cigerleri hūn olanlar nīl-i maqşūddan dūr ve müşāhede-i cemālden maħrūm u mehcūr olur. nazm:

کار به دولت نه به تدبیر ماست

تا به جهان دولت روزی کراست (26)

مرد ز بیدولتی افتد به خاک

دولتیان را به جهان در چه باک

¹⁴⁴⁹ Bkz 45b

¹⁴⁵⁰ Hud 11/107: “... Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır.”

¹⁴⁵¹ Allah dilediğini yapar ve istediğine hüküm verir.

¹⁴⁵² Biri adımını hazine üstüne atmış diğeri ise tunç hurdasına. (Heft-peyker)

هر نظری را که برافروختند

جامه باندازه تن دوختند (27)

بار مسیحا نکشد هر خری

محرم دولت نبود هر سری¹⁴⁵³

Neşr: Āh kim niçeler sermāye-i ‘ömrin hevā vü hevese (28) ħarc idüp belki evķātını küfr u tuġyānda geçürür. Ĥaķ sübhānehu ve te‘ālā maĥz luţfünden ol ķulunuñ evsāh-ı küfr ve ‘işıyanın āb-ı raĥmet ile yur (29) ve ‘işķ u imān şerābın iķürür ve firdevs-i a‘lāda buraķlara bindürüp melekler ile uçurur ve niçesi daĥı sa‘y ve mücāhedāt ve şavm u riyāzāt (30) ve ‘uzlet u ĥalvet ile ķadem-nihāde-i mertebe-i velāyet olmış-iken raġbet-i nās kendüyi yüksekden düşürüp hebā’-i menşür ve belki imāndan daĥı dūr olur. (31) Bel‘ am-ı Bā‘ūr ve Berşīşā-yı maġrūr gibi. لَا يُسْتَلُّ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ

¹⁴⁵⁴ يُسْتَلُّونَ

هذا الذي ترك الأوهام حائرة

وصير العالم النحرير زنديقا¹⁴⁵⁵

İlāhī, seyyedī ve mevlāy! (32) Sen istemedüġüñ nice gelür? Ve dilemedüġün kimesneden ne eylüg ĥāşıl olur? Dimāġı telĥ olan kimesne tütalım ki nehr-i Furāt’a batmış ve āb-ı zülāl (33) yutmuş, ne fāyide? Ve kenārında gül-i ĥoş-büy olan bermurāda ĥārdan ne ziyān resīde olur? Ezelde ķısmet ne ise bīş u kem olmaz. Ve sen hidāyet (34) eyledüġün güm olmaz.

Ey derdmend-i bī-çāre! Ķādir-i muţlaķ böyle dilemiş, ne çāre! İblīs-i pür-teblīsı gör kim şad-hezār ‘ibādet ve ezķār ile ufķ-ı semāda mekān (35) tütmiş iken lāyık-ı civār-ı rubūbiyyet olmadı, ne fāyide? اذا كان الرضا والغضب صفةً ازليّةً فما تنفع الاكمام المقصرة

¹⁴⁵⁶ والاقدام المورة.

Ĥikāyet:

(36) Rivāyet olunur ki bir gün ĥazret-i ‘Ömer rađiyallāhu ‘anh Şeytān’a düş olup girībānın aĥz itdi ve ĥiţāb idüp “Ey merdūd! Ĥaylī zamān (37) idi ki senüñ ne şüretde ve ne hey’etde olduġuñ görmek isterdim. Pes şimdi seni ĥāneme iletayım tā

¹⁴⁵³ İşler bizim takdir ettiğimiz değil, devletledir. Kim bilir rızık devleti dünyada kime verildi. Er, devletsizlikten topraġa düşer. Devletliler dünyada neden korkarlar ki? Açılan her göze, görebileceġi kadarını gösterdiler. İsa’nın aġırlıġını her eşek taşıyamaz, her er devlete mahrem olamaz. (Mahzenülesrar)

¹⁴⁵⁴ Ebniya 21/23: O, yaptıġından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.

¹⁴⁵⁵ Budur işte evhamı hayrete sokan, budur derin alimi zındıġa çeviren.

¹⁴⁵⁶ Rıza ve gazap ezeli sıfatlarsa eġer, ne kısa kollar fayda eder ne yürüyen ayaklar.

ki atfāl senūñle mülā‘abe eyleyeler,” didi. (38) İblīs ayıtdı: “Yā ‘Ömer pırlere hürmet kıl ve beni elüñden қоғıl ve benden ‘ibret al ki heft āsümānuñ her birinde hezār u hezār sāl ‘ibādet u derecāt-ı (39) ‘āliyāta ‘urūc ve melāyike ile ülfet eyledüm ve zann eyledüm ki bālāda olmaқ baña kerāmet ve devlet ola, meger ma‘nādan bī-ḥaber imişim. Çün ki vaқtle nazar eyledüm (40) gördüm ki yüksekden muḥkem düşen lā-cerem helāk olurmış. Nāgehān ol düşüştür ki düşdüm ve tedārikden қалup şaşdum ve қа‘r-ı caḥīme uçdum. (41) Yā ‘Ömer mülāḥaza kıl ki sen benüm seksen biñ yıl ‘ibādet eyledüğüm görmedüñ ammā ben senüñ қable’l-İslām eşnām öñünde ḥidmetde olduğın gördüm,” didi. [62a] (1) Ḥazret-i ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anh ‘Azāzīl’den bu cevābı işgā itdikde elinden қoyup dergāh-ı Қāzi’l-ḥacāt’a secde-i şükr eyledi. İmdi ‘uқūl-i ‘uқalā kār-ı dінде ḥayrān (2) ve mecnūn u sergerdāndur. Nizāmī:

آنچه تغیر نپذیرد تویی

وانکه نمر دست و نمیرد تویی

ما همه فانی و بقا بس تراست

ملک تعالی و تقدس تراست (3)

گرچه کنی قهر بسی را ز ما

روی شکایت نه کسی را ز ما

بی طمعیم از همه سازندهای

جز تو نداریم نوازندهای (4)

چاره ما ساز که بی یاوریم

گر تو برانی به که رو آوریم

قافله شد واپسی ما ببین

ای کس ما بی کسی ما ببین (5)

بر که پناهم تویی بی نظیر

در که گریزم تویی دستگیر

جز در تو قبله نخواهیم ساخت

گر نوازی تو که خواهد نواخت (6)

درگذر از جرم که خواهنده ایم

چاره ما کن که پناهنده ایم¹⁴⁵⁷

neşr: Ey āşık-ı şādık! Kāşif-i esrār-ı (7) kibriyā, ḥazret-i Mevlānā kār-ı ḥālīk-ı bī-çün çün u çerādan müberrā ve ‘ilel u keyfiyyetden mu‘arrā olup ve kār-ı dīnde ḥayretten ḡayrī şey olmaduḡın bildürüp (8) ve ol ḥayret ne maḡūle ḥayret idüḡün beyān buyururlar:

نی چنان حیران که پشتش سوی اوست [318-1]

Dinde ḥayrāndan murād ancılayın ḥayrān degüldür ki arḡası (9) dost cānibine ola,

بل چنین حیران که غرق مست دوست [318-2]

Belki ancılayın ḥayrān ki ḡarḡ-ı mest-i dostdur. Ya‘nī ḥayret iki nev‘dür: birisi ḥayret-i merdüde (10) ve birisi ḥayret-i maḡbūledür ki ḥayret-i merdüde oldur ki ḡāḥ şoḡbet-i muḡallidān ve ḡāḥ kendü pindār ve ḡümāniyla riyāzet ve mücāhede iderim zānn idüp (11) dilin ve dimāḡın ḡurıdup ve envā‘-ı teḡayyül-i bāḡıla düşüp bilāḡhire¹⁴⁵⁸ لا تحتہ طائل deyüp ‘ışḡ ve muḡabbetden bī-behre olmaḡla nefsine kelāl gelüp (12) bununū ‘āḡıbeti bir ḡurı vehm ve ḡāyāl imiş deyü ḥayret-i merdüde ile cānib-i Ḥaḡ‘dan yüzün dönüp me‘yūs ve ser-geşte olur. İmdi murād olunan (13) ol ḥayret-i maḡbūledür ki aña ḥayret-i ḡāş dirler. Ḥaçan kim merd-i ḡālib mürşid-i kāmilden fetile-i ḡalbin nār-ı muḡabbetullāḡ ile ikād idüp sırr-ı sırrına (14) keşf-i subuḡāt-ı vech-i cemāl olduḡda vücūdundan el yuyup müşāhede itdıkce ‘ilm u ‘irfān ve zevḡ u vicdān deryāsına ḡarḡ olup ḥayret (15) ve velehi efvn olur. Pes bu taḡdīrce

آن یکی را روی او شد سوی دوست [319-1]

¹⁴⁵⁷ Deḡişim kabul etmeyen sensin. Ölmeyen ve ölmeyecek olan sensin. Biz hepimiz faniyiz ve beka sana mahsustur. Yüke ve mukaddes mülk senindir. Bizim çoḡumuzu kahrınla karşılasan bile bizden kimsenin sana karşı şikayeti olmaz. Nitem sahiplerine karşı tamahımız yok ve senden başka velinimetimiz yoktur. Bize bir çare sun, biz çaresizleriz. Sen bizi kovarsan kime gideriz? Kafile yola çıktı, bizim kafileden kaldıḡımızı gör! Ey bizim kimsemiz, bizim kimsesizliḡimizi gör. Senin gibisi yoktur, biz kime iltica edelim? Elden tutan sensin, kime sıḡınalım? Senin kapıdan başka kiblemiz olmayacaktır, sen bizimle ilgilenmezsen kim ilgilenecektir? Yalvarıyoruz, bizim ḡünahımızı affet, sana sıḡındık, bize bir çare sun. (Mahzenülesrar)

¹⁴⁵⁸ Onun alında bir fāide yoktur /Faydasızdır.

Mest u müstağraq-ı şuhūd-ı vech-i dost olan hayrān cemālūñ yūzi (16) bermüceb-i ¹⁴⁵⁹ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ cānib-i maḥbūbadur.

و آن یکی را روی او خود روی دوست [319-2]

Ve ol birisi ki arkası Haqq'a ve yūzi (17) ḥalka olan hayrāndur anuñ yūzi kendü yūzidür. Zirā ḥod-bīn u ḥod-ārāydur. Kāmil-i ṭarīqa-i mevlevī, şāriḥ-i *Meşnevī-i Ma'nevī*, Şeyḥ İsmā'īl-i Anḫaravī (18) sellemehüllāh, leff u neşr-i ğayr-ı müretteb olmaḫ üzre bu ma'nāyı iḥtiyār eylemişlerdür. Filḥaḫīka sibāḫ u siyāḫda münāsebet mülāḫaza olunduḫda bu ma'nā (19) dūrüst ve ṭab'a muvāfiḫdur. Ve Sūrūrī ve Şem'ī 'aleyhüme'r-raḫme mışrā'-ı şānīde ma'nā-yı āḫar virüp Sūrūrī Efendī ¹⁴⁶⁰ از خود فانی گشت و به خدا پیوست (20) و تصرف و توجه از آن خدا شده. Ve Şem'ī daḫı “Ol birinūñ anuñ vechi dostuñ vechidür ki murād erbāb-ı ḥaḫīkatūñ ğüzīdesidür ki *mertebe-i istiğrāḫdur.*” (21) dimişler. ¹⁴⁶¹ Gerçi sibāḫda olan mışrā نی چنان حیران که پشتش سوی اوست mışrā'ına tevfiḫ müte'azzırdur, lākin beḫasebi'z-zevḫ bu ma'nāda leṭāfet olmaḫla (22) tekellūf daḫı olursa te'assūf olmaduḫı ecilden ma'nā-yı aḫīr ḫalbe şafā virmegin bunda bu vechi iḥtiyār ideriz ki sibāḫda olan mışrā'-ı şānī ki (23) ğayr-ı mest-i dostdur anlar daḫı iki ḫısım olup biri seyr-i vasaṭda olan ṭalībān ve biri nihāyet-i sülūkde olan maṭlūbāndur. Taḫḫīr-i kelām (24) آنان که حیران غرق دوست شده اند دو (25) dimek olur. ¹⁴⁶² گروهند، یکی را روی او سوی دوست شده است و یکی را روی او خود روی دوست شده است. Ya'nī ḫāzret-i Mevlānā ḫuddise sırruhu erbāb-ı 'ıḫḫūñ henüz *mertebe-i fenāda rāsiḫ-dem olmayanlar* ile ba'de fenāyil-fenā vüçüd-ı ḥaḫḫāniyle beḫā sa'ādetine (26) nāyil olan vāşıl-ı kāmilleri iḫāret buyururlar. Ya'nī mest-i 'ıḫḫ olanlardan ba'zısı dāyimā nefy-i ḫavātır ile muḫayyed olup külli mā-sivallāhı nār-ı 'ıḫḫda (27) iḫrāḫ ve ifnā ve fenāda rāsiḫ-dem olmaḫa küşiş idenlerdür ki teveccühleri cānib-i dostadur. Lākin külliyyet üzre maḫv-i vüçüd ve ifnā'-i beşeriyyet müyesser olmayup (28) ānen fe-ānen teraḫḫī ve tenezzül ve fenāya ḫarīb olmaḫdadur. Ammā bi-külliyyetihi muḫteziyāt-ı ṭabī'iyye ve vüçüd-ı vehmīlerinden fānī ve Ḥaḫ ile Bāḫī ve 'ubūdiyyetleri (29) siyādete ve ğıybetleri şehādete mübeddel olan ferd-i kāmil ve

¹⁴⁵⁹ Bakara 2/112: Hayır, öyle değil! Kim "ihsan" derecesine yükselerek özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır

¹⁴⁶⁰ Kendinden geçip fenaya vardı ve Allah'a vasil oldu. Ve tasarruf ve teveccüh Allah'a yönelmiş idi.

¹⁴⁶¹ Bkz. Abdülkadir Dağlar, “Şem'î Şem'ullāh, Şerḫ-i Meşnevī, (I.cilt, İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)” Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2009, s. 317

¹⁴⁶² Hayran olup Dost'ta gark olanlar iki güruhtur: Birinin yüzü Dost'a doğrudur ve diğerrinin yüzü Dost'un yüzüdür.

merd-i vāšillar ʔarfete ʔaynin ūhūd-ı aḥadiyyetü'z-zātdan münfek olmıyup ve keṣret vaḥdetlerine (30) ḥicāb olmaduđı gibi vaḥdet daḥı keṣretlerine māniʔ olmamađla bī- cihet olup vechleri vech-i dost olmıṣdur. Zīrā naḫar-ı pāk ve dil-i ʔareb-nākılarından (31) iṣneyniyyet ve ğayriyyet mūrtefiʔ olup vech-i vāḥidden ğayrısı ḳalmamıṣdur. pes ğayriyyet olmayıcaḳ vech-i dostdan ğayrı ne ḳalur? Nitekim ūeyḫ ʔAtṫār (32) ʔaleyhi raḫmetü'l-ğaffār ʔayn-ı ḫaḳīḳat-ı fenādan bu vechle beyān buyurmıṣdur: Nazm:

همه فانی شوند و تو بمانی
خدا ماند چو تو بی تو بمانی

نداری درد آن تا جان شوی پاک (33)

برون آبی دمی زین آب و زین خاک

چو منصور از حقیقت بی جهت شد
ز ذات کل به حق او یک صفت شد

چو منصور از حقیقت جان برانداخت (34)

چو شمعی در عیان عشق بگداخت

چو منصور از حقیقت کل فنا شد
حقیقت جاودان عین بقا شد

خدا شد بود خود در بود حق باخت (35)

عیان شد عشق و صورت را برانداخت

هر آن کو راز بین باشد در این کار
شود در عاقبت اندر سر دار

هر آن کو سیر بدانند سر فشاند (36)

یقین در کشتن او حیران نماند

هر آن کو سر بدانند جان جانست
ولیکن این سخن از من نهانست

نداری درد درمانی طلب کن (37)

نداری جان جانانی طلب کن¹⁴⁶³

Nesr: İmdi ey t̄alib-i ḥaqqānī ve ‘āṣıq-ı rabbānī,
روی هر یک می نگر می دار پاس [320-1]

(38) Her birinüñ yüzine baq ve ḥıfz t̄ut.

بو که گردی تو ز خدمت رو شناس [320-2]

Bolay-ki sen ḥidmetden rū-şinās olasın. Ey müstemī‘-i q̄abil! ḥazret-i Mevlānā buyurlar ki (39) ey t̄alibān, ben size kemāl-i izāh ile beyān idüp sū-yı dosta arqa viren muqallidini ve cenāb-ı Ḥaqq’a müteveccih olan muḥaqqıqini ve anlaruñ daḥı (40) seyr-i vasaṭda olanlarını taḥkik eyledüm. Pes her q̄anqıñızda q̄abiliyyet vār ise kelimāt-ı dürer-bārımı gūş-ı hūş ile ısgā ve derünuñuzda ḥıfz idüp (41) tā ki her şürete firifte ve her dāne gördüğüñüz dām-ı tezvīr ve murğ-ı şafire pā-girifte olmamaq için beyān olunan tavāyifüñ her birine şüretten qaṭ‘-ı nazar-ı [62b] (1) dīde-i başiret ile zātlarına ve ḥāşiyet-i ḥaqqīkilerine nazar eyleñüz. Ümīddür ki sermāye-i sa‘ ādet olan ḥidmetlerinden sen daḥı ḥaqqīkat-şinās olasın ve (2) gerden-i irādetüñ dest-i teğallub-i muqallidāndan qurtarasın. Nazm:

صورت خدمت شرف آدمیست

خدمت کردن [صفت] مردمیست

ناز بزرگانت بیاید کشید (3)

تا به بزرگی بتوانی رسید

سر مکش از خدمت روشندان

دست مدار از کمر مقبلان

خار که هم صحبتی گل کند (4)

غالیه در دامن سنبل کند

¹⁴⁶³ Herkes fani olur sen kalırsın. Sen sensiz kalırsan, Allah kalır. Senin bu candan arınıp bu su ve topraktan kurtulmak gibi derdin yoktur. Mansur, hakikat ile yönlerden kurtulunca Hakk’ın zatıyla sıfatı bir oldu. Mansur hakikatten canından geçince aşkın ayında bir mum gibi yandı. Mansur hakikatten hepten fena olunca hakikatte bekanın aynı oldu. Allah oldu, kendi varlığını Allah’ın varlığında kaybetti. Aşk ortaya çıktı ve sureti yıktı. Bu yolda sırları gören kişi sonunda dar ağacına asılır. Sırrı bilen başını verir ve ölümden hayran kalır. Sırrı bilen, canın candır ancak bu söz benden gizlidir. Derdin yoksa derman iste, canın yoksa canan dile. (Cevherüzzât)

هر که کند صحبت نیک اختیار

آیدش از روز ضرورت به کار

بحر به صد رود شد آرام گیر (5)

جوی به یک جرعه برآرد نفیر¹⁴⁶⁴

Nesr: İmdi ey ‘aşîk-ı şâdîk! Erbâb-ı taḥkîka düş olmak için nice iḳdâm (6) olunursa muḳallidân müfsidândan daḫı dūr olmaḡa ma‘a ziyâdetin ihtimâm lâzımdur.

Zîrâ

چون بسی ابلیس آدم روی هست [321-1]

Çünkü âdem şûretlu çok İblîs (7) vardur, ya‘nî şûretde âdem ve sîretde ‘azâzîl ve ḫalkı ıdlâl itmekde ber-müceb-i¹⁴⁶⁵ اَلَّذِي يُؤَسُّوْنَ فِي صُدُوْرِ النَّاسِ مِنَ الْجَنَّةِ وَ النَّاسِ ‘azâzîl ve ḫalkı ıdlâl itmekde ber-müceb-i¹⁴⁶⁵ İblîs’den (8) ziyâde muḫilldür,

پس به هر دستی نشاید داد دست [321-2]

Pes bey‘at ve irâdet için her bir ele el virmek lâyıḡ ve münâsib degüldür.

ز انکه صیاد آورد بانگ صغیر [322-1]

(9) Zîrâ ki şayyâd şıḡlîḡın şadâ-yı murḡ gibi götürür,

تا فریید مرغ را آن مرغ گئیر [322-2]

Ḥattâ ol ḡuşları murḡ-gîr olan ḫîle-kâr aldaya. murḡ-gîr ḡuş ṡutıcı dimekdür, (10) vaşf-ı terkîbîdür.

بشنود آن مرغ بانگ جنس خویش [323-1]

Ol murḡ kendü cinsinüñ bāḡını işider,

از هوا آید بیابد دام و نیش [323-2]

¹⁴⁶⁴ Hizmet insanın şerefidir ve insanlık sıfatıdır. Büyük olmak için büyüklerin nazını çekmek lazım. Gönlü aydın olanların ve Allah katında makbul olanlara hizmet etmekten vazgeçme. Gül ile hemsohbet olan diken sünbülün eteğindeki güzel koku gibi güzel kokuya bürünür. İyi insanla sohbet etmeyi seçen kişi için ettiği sohbet zaruret günü işine gelir. Deniz, ona akan yüz nehir ile huzur buldu oysa ki dere bir yudum su ile inleyip coştı. (Mahzenülesrar)

¹⁴⁶⁵ Nas 114/5-6: (1-6) De ki: "Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlâh'ına sığırım."

Ol bānge maḡrūr olup hevādan (11) zemīne gelūr ve dām u nīş bulur. Ve giriftār-ı dām ve dest-i şayyādda helāk olur. Elhāşıl, ey t̄alib-i müstemend! Her ādem-şūret ve İblīs-sīret ve li-ecli'l-ekl (12) taḡyīr-i şekl iden muḡallid-i bī-ḡamiyyete firifte olma, zīrā mūrīd-i şayyādaları vardur ki gözleirnde sürme ve elinde tesbīḡ ve seccāde ve ‘aşā ve ridā ve envā’-ı esbāb-ı (13) riyā bir eksiksiz müheyyā, şiblī ve bāyezīdlikden dem urur. Ve birkaç murdesi vardur kim bizüm ‘Azīz ḡazretleri şöyle ve böyle deyüp t̄urmaz uçurur ve ‘arş-ı a‘lādan (14) geçürür ve bilcümle envā’-ı dām-ı tezvīr ve bāng-ı şafīr idüp ḡālī-zīhn olanlaruñ cīd-i irādetin ilmege geçürür. Hemān aña beñzerler kim ba‘z-ı şayyād dām u dāne (15) ta‘biye ḡılır ve şadā-yı murḡa taḡlīd idüp şıḡlık urar ḡattā murḡ-ı derd-mendi meftūn ḡılır, ‘āḡıbet kendü cinsüñ şadāsın şanup dāmenine giriftār olur. (16) İmdi mūrāyī muḡallidler daḡı ışılāḡāt-ı şūfiyye öğrenüp

[324-1] حرف درویشان بدزد مرد دون

Ol merd-i dūn ve derūnı mebgūn olan riyāsete meftūn (17) dervīşleruñ ḡarfini ya‘nī taşavvuf sözlerini oḡurlar

[324-2] تا بخواند بر سلیمی ز ان فسون

Tā kim bir sāde-dil üzerine sirḡa eyledüḡi efsūndan oḡuya. (18) Ya‘nī bāng-ı şafīr-i murḡ-gīr gibi bu daḡı ışılāḡāt-ı şūfiyye söyleyüp ol sāde-dili efsānesiyle şayd eyleye.

İlāhī, seyyidī ve mevlāy! Sāde-dil olan (19) t̄alib-i şādıḡları bunuñ gibi ebālisen sen saḡla. Naẓm:

ز شیطان بگذر و رحمان طلب کن

ز جانت بگذر و جانان طلب کن

ز شیطان هیچ نگشاید ترا کار

نبینی تو از او جز رنج بسیار (20)

ره مردان طلب نی راه ابلیس

در این ره باش تو بی مکر و تلبیس

ز خود بینی ره خود می سپارد

از آن عمرش به ضایع می گذارد (21)

درون پردۀ دل ره ندارد

از آن اینجا دل آگه ندارد

منی دورت کند از سرّ مردان

ازین معنی دلت آگاه گردان (22)

ز معنی کاملان ره باز دیدند

حقیقت سوی آن حضرت رسیدند

چرا دم میزنی مانند مردان

نداری هیچ بویی تو از ایشان¹⁴⁶⁶ (23)

neşr: İmdi benüm aḡ-i e‘ izzüm!

کار مردان روشنی و گرمی است [325-1]

Merdān-ı Hudā ve evliyā ve aşfiyānuñ kārı germiyyet ve nūrāniyyetdür, (24) ya‘ nī merdān-ı Hudā ṭālibleri şayddan berīlerdür ve irşādları mücerred kıl u kāl ve ıştılāḡāt ve ‘ibārāt ile degüldür belki ḡuzūr-ı şerīflerine varup (25) istifāza iden mürīdine āteş-i ‘ışk-ı yezdān ve nūr-ı cezbe-i rahmān i‘ṭā ve ifāza ve ṭālibi şekk ü gümāndan ḡalāş idüp şāḡib-i imān ve ikān ve erbāb-ı (26) zevk u vicdāndan olur ammā

کار دونان حیله و بی شرمی است [325-2]

ḡubb-i riyāset belāsı ile nāmını şeyḡ tesmiye idüp muḡallidīn-i müflisīn ve muḡillīn-i müfsidīn olan (27) dūn ve maḡbūnlaruñ işi ḡalkı aldayup ḡuṭām-ı dūnyeviyyeye meftūn olmaḡla başına mürīd cem‘ idüp beyne’n-nās şöhret bulmaḡ için lisānını kelimāt-ı meşāyiḡe (28) ve libāsını merdān-ı ḡudāya teşbīḡ itmekle mevā‘ id-i kāzibe idüp ḡālen ki ricālullāhdan bir şemme ve zerre eşerūn-mā olmayup hemān kārları ḡīle ve ḡud‘ a (29) ve bī-ḡayā ve bī-şermlikdür. meşelā

شیر پشمین از برای کد کنند [326-1]

¹⁴⁶⁶ Şeytan’dan vazgeç ve Rahmān’ı talep et. Canından geçip cananı dile. Şeytan senin hiçbir düğümünü açmaz ve Şeytan’dan sıkıntıdan başka hiçbir şey görmezsin. Erlerin yolunu talep et, İblis’in değil. Bu yolda hilesiz ve maskesiz ol. Bencilliğinden kendi yolunu gider ve ömrünü zayi eder. Gönül perdesinin içine giremez ve gönlü bu yüzden haberdar değil. Benlik seni erlerin sırrından uzaklaştırır, gönlünü bu manadan haberdar et. Kamiller manadan yolu açık buldular ve hakikatte o hazrete vardılar. Madem erlerden hiç nasip almamışsın, neden onlar gibi erliktem dem vuruyorsun? (Cevherüzzât)

aña beñzer ki su'âlden ve deryüzeden ötüri yüñden ve penbeden arslân iderler. Hâzret-i Mevlânâ (30) kıddise sırıruhu bî-zevk u hâlet olan muqallidîn ve kezzâb şeyhleri pamuqdan düzülmiş şîre teşbîh eyledi. Ya' nî ol kezzâb muqallidler şîrân-ı tarîkat olan merdân-ı Hudâ (31) şüretini urınup ve lisânların anlara uydurup cem' -i dünyâ için envâ' -i telbîsât iderler. Ma' a hâzâ dil-i efsürdeleri kilâb ve zî'âba beñzer. *Gülşen:*

(32) Tışına giydiler köhne palâsı
İçi toptoludur teñri belâsı

Qabâhatlar şalarlar mülk ü mâle
Ki kıoya halk anı kendüler ile

(33) Şalâtı dâne şavmı dâm iderler
Bunuñla halk gönlin râm iderler

Dimâğın dilin il için kıurıdır
Yimez içmez vü bid' atler durıdır

(34) Giçerler şadra şayrular gibi hep
Başı aşığı eyrüler gibi hep

Zinâlar gizlü gözi şîşesinde
Olubdur ' izz u câh endîşesinde

(35) Dimâğında tolu kibr u riyâset
Mürâyîlikdurur fikri, riyâset

Vera' ehli gibidür halk içinde
Velî dîn yıkııcıdur delk içinde

(36) Bularuñ içi taşu bir degüldür
Bular câhildür ehl-i sır degüldür

Diridür nefsi cânları ölüpdür
Buları iki sarhoşluk sarhoşluk alupdur

(37) Biri bu kim şıkarlar nefs temrin
Hevesden nüş iderler cehl hamrin

İkinci bunları esrütüdi dîni
Üçüncü dünyedür bunlara dünyî

(38) kimi şiblî dirilür kimi mısrî
Kimi kerhî dirilür kimi başrî

Kimi da'vâ kıılır nür-ı kerâmet
Kimisi ğayb söyler bî-nedâmet

(39) Karañu içleri qalbi füsürde
Bular beñzedi koyun başlı qurda

Buların zemmi ma'şiyet degüldür
Mefâcir ğıybeti ğıybet degüldür

(40) Velî gerçek olur yalancı olmaz
Göñülden bay olan dilenci olmaz

Olupdur bunlaruñ nefsi müselmân
Qamu qavli vü fi'li dîn u imân

(41) Ğaraždan şübheden pāk u muṭahher
İçi vü taşî şer'iyle münevver

Ḥağ anı qullara eyler vesîle
Ki raḥmet ide ḥalqa anuñ ile

[63a] (1) şağın nâ-ehl ile hem-şoḥbet olma
Bularuñ ile murdâr olup ölme

Gerek kim ola sende şıdğ u ihlâş
Dilerseñ kim olasın bende-i ḥaş

(2) neşr: ve *Meşābih*'uñ süm[‘]a ve riyā bābında bu hadīs-i şerīfī ebū-hüreyre rađıyallāhu [‘]anhdan rivāyet ider: قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم (3) يخرج في آخر الزمان رجالٌ يحتلون الدنيا بالدين يلبسون جلود الفان من اللين السنتهم احلى من السكر و قلوبهم قلوب الدباب الى (4) آخر الحديث صدق رسول الله صلى الله عليه و سلم.¹⁴⁶⁷

İmdi haqqı bātıldan fark itmeyen bī-idrāk ve bī-temyīzler

بو مسيلم را لقب احمد كنند [326-2]

Bū müseyleme-i (5) kezzābıñ nübüvvetde eyledüğü iddi[‘]ā-i kāzıbine firīfte olup ol bātıla hāşā nebī i[‘] tikkād iderler. Ya[‘]nī hāzret-i Mevlānā maḥz riyā ve süm[‘]a ile li-ecli'l- (6) ekl tağyīr-i şekl iden mürā[‘]i ve muqallid ve müdda[‘]i ve kezzābları müseyleme-i kezzāb'a teşbīh iderler. Zīrā müdda[‘]i-i lāf-zenler dağı kendülerini veli [‘]alāmetleriyle mu[‘]allem idüp (7) haqqı şayd için şüret-i şalāhda görünürler ammā ne fāyide.

بو مسيلم را لقب كذاب ماند [327-1]

‘aqqıbet Bū-Müseylem’uñ laqabı kezzāb qaldı,

مر محمد را اولو الالباب ماند [327-2] (8)

Ve hāzret-i Muḥammed resūlullāh [‘]aleyhi şalevātullāhuñ taḥkīkan laqab-ı şerīfleri ulu'l-elbāb qaldı. Ulu'l-elbāb [‘]aqqıllar (9) şāhibleri dimekdir. Hāzret-i Faḥr-i Kāyināt [‘]aleyhi efđali't-taḥıyyātuñ [‘]aql-ı şerīfī lā-yu[‘] add ve lā-yuḥşā olmağla tarīka-i vāhidün ke'l-elf üzre menzile-i cem[‘]a tenezil olunup (10) ulu'l-elbāb dinildi. Ve dağı¹⁴⁶⁸ feḥvā-yı ana men nur Allah ve alānıya men nurı ve اول ما خلق الله روحی و اول ما خلق الله نورى و اول ما خلق الله العقل¹⁴⁶⁸ şerīfī (11) üzre enbiyā ve evliyā ve mecmū[‘]-ı kāyinātuñ ervāḥ ve [‘]uqūlı rūḥ ve [‘]aql-ı hāzret-i Faḥr-i Kāyināt [‘]aleyhi efđalü's-şalevātından ifāza olunmağla ulu'l-elbāb buyurıldı. (12) [‘]Atṭār:

وجود مصطفی نور خدا بود

از آن او پیشواى انبیا بود

طفیل اوست اینجا هر چه بینى

¹⁴⁶⁷ Hz peygamber şöyle buyurmuştur: Ahir zamanda dünyayı din ile elde eden kişiler çıkar, fani tenlere yumuşak şeyler giydirebilirler. Dilleri şekerden tatlıdır kalpleri kurtların kalpleri gibidir.

¹⁴⁶⁸ Ben Allah'ın nurundanım enbiya da benim nurumdandır. Allah'ın ilk yarattığı benim ruhumdur. Allah'ın ilk yarattığı benim nurumdur. Allah'ın ilk yarattığı akıldır.

مبین جز او اگر صاحب یقینی

اگر نه نور او بودی در افلاک (13)

کجا این منزلت دیدی کف خاک

ز نور اوست عرش و فرش و کرسی

چه کزویی چه روحانی چه قدسی

محمد نور ذاتست از نمودار (14)

میان انبیا او صاحب اسرار

طلبکار تو می بینم دو عالم

تمامت انبیای ما تقدّم

همه در تو چنان مشتاق بودند (15)

که در تو نور کَلّی طاق بودند

تمامت اولیا از تو شنیدند

کرامات و ولایت کز تو دیدند

تمامت سالکان راه دیده (16)

شدند از مهر رویت سر بریده

تمامت واصلان در عین دیدار

شدند اینچایگه از تو پدیدار

زهی در جمله تو بنموده دیدار (17)

عیان در جان و صورت ناپدیدار

دلا جان در ره احمد برافشان

در آخر در بی اش بی شک سر افشان¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶⁹ Mustafâ'nın varlığı Allah'ın nuru idi. Bu yüzden o, peygamberlerin önderi idi. Burada ne görürsen, varlığı ona bağlıdır. Yakîn sahibi isen ondan başkasını görmezsin. Feleklerde onun nuru olmasaydı, toprak bu kadar saygınlığı kazanır mıydı ki? Arş, ferş ve kürsi, kerrubi, ruhâni ve kudsi, onun nurundandır. Muhammed zâtın nûrunun göstergesidir ve peygamberler arasında o, sırlar sahibidir. İki dünyayı ve önceki tüm peygamberleri sana borçlu görüyorum. Herkes öylesine sana müştak idi ki senin nurunda bükülmüşlerdi. Tüm evliya senden gördükleri kerametler ve velayetleri senden duydular. Tüm yola çıkmış salıklar yüzünün güneşini görünce başlarından vazgeçtiler. Tüm vasiller visal halinde bu makamlarını senden buldular. Hepsinde sen görünmüşsün, canlarında ıyansın

(18) Der beyān-ı kıṣṣa-i müseyleme-i kezzāb ve ba‘ zı erbāb-ı ridde

Ma‘ lūm ola ki erbāb-ı tefsīr müseyleme-i kezzāb ve ehl-i riddenūñ aḥvālını sūre-i Māyide’de bu āyet-i (19) kerīmenūñ tefsīrinde beyān buyurmuşlardır: **Qālallāh te‘ ālā:** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ (20) عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

¹⁴⁷⁰ **(21) Ma‘ ālimū’ t-tenzīl’de** يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

قال الحسن علم الله عز وجل ان قوا يرجعون عن الاسلام بعد الموت نبيهم صلى الله عليه وسلم فاخبر انه سيأتي

¹⁴⁷¹ **(22) Pes Haḡ sūbhānehu ve te‘ ālā ḡāl-i müstaḡbeleden** bu āyet-i kerīme ile ḡable’l-vuḡū‘ ḡaber virmişdür. Ya‘ nī yā ṣunlar ki imān getürdiler sizden ba‘ zıñız dīninden rücu‘ idüp **(23)** mürtedd olursa ‘an ḡarīb Allāh sūbhānehu ve te‘ ālā bir ḡavm getürür ki Allāh ol ḡavmi sever ve ol ḡavim daḡı allāh’ı severler. Ancılayın ḡavim ki mü’minler cānibine **(24)** erriḡā ve ruḡemādur. Ya‘ nī mü’minlere kemāl-i tevāzu‘ ve meskenet iderler. ḡüsn-i ḡulḡları bir mertebededür ki vālid veledine ve veled vālideynine ve ‘abd seyyidine tevāzu‘ **(25)** ve merḡamet itdüḡi gibi bunlar daḡı mü’minlere ṣeḡḡat ve merḡamet üzredürler. Ammā küffār-i ḡāk-sāruñ üzerine eṣiddā’ ve ḡulezā ve ḡavīler ve ḡāliblerdür **(26)** ke-ḡavlihi te‘ ālā: أَيُّدَاءُ

¹⁴⁷² **(27) ta‘ āt-ı ‘amelinde** mücidd ve sā‘ī iderler ve nās anları melāmet itdüklerinde عَلَى الْكُفَّارِ رَحْمَاءٌ بَيْنَهُمْ

olmaḡdan münfekk olmayup melāmet-i nāsdan aṣlā ḡorḡmazlar ve ‘ubbād-ı mü’minine evṣāf-ı seniyye-i mezbūre Haḡ tebāreke **(28)** ve te‘ ālānuñ maḡz faẓl u iḡṣānıdır, ‘ibādından diledüḡüne iḡṣān ve ‘ināyet ve tevfiḡ u hidāyet ider. Haḡ sūbhānehu ve te‘ ālānuñ faẓl u iḡṣānı vāsi‘ **(29)** ve bī-nihāyetdür ve iḡṣānına lāyık olan ḡullarını bilür. ‘Alīm ve dānā ve ḡayy ve tüvānā’dur. İmām ‘Alīyyibni ebī Ṭālib kerremallāhu vechehu ve ḡasan ve ḡatāde raḡiyallāhu ‘anhum **(30)** evṣāf-ı mezbūre ile muttaṣıf olanlar Ebūbekri’ṣ-Ṣıdīḡ raḡiyallāhu ‘anh ve zekāti men‘ iden ehl-i ridde ile muḡātele eyleyen aṣḡāb-ı Resūlullāh ‘aleyhi vesellemdür **(31)** deyü buyurmuşlar.

ve surette görünmüyorsun. Ey gönül, Ahmed’in yolunda canından geç ve şüphesiz yolun sonunda başını feda et.

¹⁴⁷⁰ Māide 5/54: Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah’ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.

¹⁴⁷¹ El-Hasan şöyle demiştir: Allah peygamberin vefatından sonra bir kavmin onun dininden döneceğini bilirse onların yerine onu seven onun da kendilerini sevdiği yeni bir kavim getireceğini haber verir.

¹⁴⁷² Fetih 48/29: “...Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler...”

Bunuñ aşlı budur ki hażret-i Faħr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem dünyā-yı fāniden sarā-yı bākīye riħalet buyurduđdan soñra medīne ve mekke ehlinden (32) ve Baħr bin ‘Abdü’l-ķays’dan mā-‘adā tavāyif-i a‘rābuñ ekşeri mürtedd oldılar ve zekātı men‘ itdiler. Pes Ebübekri’ş-Şıdīķ anlaruñ kıtāline ‘azīmet buyurdı lākin aşħāb-ı (33) Resūlullāh anlar ile muķabeleyi müstaħsen görmediler ve hażret-i ‘Ömer rađiyallāhu ‘anh buyurdı kim “Biz anlar ile nice muķatele eyleyelim? Hażret-i Resūlullāh ‘aleyhi şalevātullāh (34) buyurmuşdur ki ¹⁴⁷³ أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله pes bu taķdīrce kelime-i şehādet idenleruñ mālleri ve nefsleri dāħil-i ‘işmetdür ve fesādlaruñ (35) su‘āl ve ħesābuñ yevm-i cezāda Haķ te‘ālā ider,” didi. Hażret-i Ebübekri’ş-Şıdīķ buyurdılar kim “Şunlar ki şe‘āyir-i islāmiyyeden olan şalāt ve zekātuñ (36) mā-beynini fark ideler lā-cerem ben anlar ile muķātele iderim,” ve bilcümle muķatele ve muħarebeye ‘azīmet itdiler. Ve İbn-i Mes‘ūd rađiyallāhu ‘anhdan rivāyet olunur ki (37) gerçi ibtidā kıtāli kerīh gördük ammā soñra Ebübekri’ş-Şıdīķ rađiyallāhu ‘anha medħ u şenā eyledük deyü buyurmuşlar. Ķāle Ebübekr bin ‘Ayyās: سمعت أبا حصين (38) يقول: ما ولد بعد النبيين مولود أفضل من أبي بكر رضي الله عنه، لقد قام مقام نبي من الأنبياء في قتال أهل الردة¹⁴⁷⁴

Hāşıl-ı kışşa budur ki, hażret-i Resūlullāh (39) ‘aleyhisselāmuñ ħāl-i ħayātlarında üç fırķa mürtedd oldılar. Ve fırķa-i mezbüreden birisi benū müdħac’dur ki anlaruñ re’isi Zü’l-ħimār ‘abhele bin Ka‘be’l-‘Abesī’dür ki laķabı (40) esved’dür. Bilād-i Yemen’e müstevlī olup da‘vā-yı nübüvvet eyledi. Pes hażret-i Resūl ‘aleyhisselām’a Zü’l-ħimār’uñ aħvāli i‘lām olunduķda mu‘āz bin cebel rađiyallāhu (41) ‘anhu ve anuñla olan müslimīne mektüb imlā itdürüp Yemen’e irsāl buyurdı ve Zü’l-ħimār ile kıtāl itmege emr eyledi. Pes emr-i Resūl ‘aleyhisselāma ümmet-i Muħammed [63b] (1) cān u dilden imtişāl idüp Fırüz Deylemī nām merd-i sa‘id ħimār-i lā-yefhem olan Zü’l-ħimār-ı Esved’i fırāşında ħınzır gibi yaturken boğazın şıķup helāk eyledi. (2) Ve İbn-i ‘Ömer rađiyallāhu ‘anhu rivāyet ider ki hażret-i Faħr-i Ādem şallallāhu ‘aleyhi ve selleme hażret-i Cebrā’il ħaber virüp Zü’l-ħimār-i Esved’uñ kıtāline kıtāl olunduķı gicede i‘lām eyledi. (3) Hażret daħı aşħābını Esved-i Zü’l-ħimār’uñ helākiyle tebşir idüp ¹⁴⁷⁵ قتل الاسود البارحة قتله رجل مبارك deyü buyurdı, “Yā

¹⁴⁷³ La ilahe illallah diyene kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. (Musannef, IV, s. 43, nr. 9616)

¹⁴⁷⁴ Ebu Husayn’den şöyle duydum: Peygamberlerden sonra doğanlar içinde Ebu Bekir’den daha faziletliyi yoktur. O ehl-i riddetle olan savaşında enbiyadan bir nebi gibi idi.

¹⁴⁷⁵ Dün gece arslan öldü. Onu mübarek bir adam öldürdü.

resülallāh ‘aleyke şalevātullāhi (4) ol recül kimdür?” deyü su’āl itdiler, ¹⁴⁷⁶ هو فيروز فاز فيروز deyü buyurdılar. Ve hāzret-i mebdē’-i mevcūdāt ol gicenüñ irtesi riḥlet buyurdılar, şallallāhu ‘aleyhi (5) ve ālihi ve şaḥbehu ecma‘in. Ba‘dehu Zü’l-ḥimār-i Esved-i ‘Abesī’nüñ qatli ḥaberi medīne-i münevvereye āḥir-i rebī‘u’l-āḥirde vāşıl oldu.

Ve firqa-i şāniye-i mürtedde benū zī‘a’dur ve anlaruñ (6) re’isleri Bū Müseyleme-i Kezzāb’dur, ol daḥı ḥāzretüñ ḥāl-i ḥayātında da‘vā-yı nübüvvet idüp ḥāşā kendüyi ḥāzret-i Resül ‘aleyhisselām ile nübüvvetde şerīk zu‘m eyledi (7) ve ḥuzūr-ı Resülullāh ‘aleyhisselāma iki kimesne ile bu vechle mektüb gönderdi. **Şüret-i mektüb:**

¹⁴⁷⁷ من مسيعة رسول الله الى محمد رسول الله، اما بعد، فان الارض (8) نصف لي و نصفها لك

Pes ḥāzret-i Faḥr-i ‘Ālem ‘aleyhisselām mektüb ile gelen iki şaḥşa ḥitāb idüp buyurdılar ki eger elçiler qatlden men‘ olunmaya idi şimdi (9) ikiñüzüñ daḥı boynın urardum ve emr eyledi Müseyleme-i Kezzāb’a bu vechle cevāb yazdılar: Şüret-i mektüb-ı şerīf-i risālet-penāh:

¹⁴⁷⁸ من محمد رسول الله الى (10) مسيعة الكذاب، اما بعد، فان الارض لله يورثها من يشاء من عباده والعاقبة للمتقين

Şoñra çok zamān giçmedin ḥāzrete Ecel irişüp intiḳāl (11) buyurdu ve Ebübekri’ş-Şidīk Ḥālid bin Velīd’i ceş-i keşir ile Müseyleme-i Kezzāb üzerine gönderüp muḥarebe-i ‘azīme olup bilāḥire Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā (12) ol ḥabīşi ḥāzret-i Ḥamza’ya şerbet-i şehādet nüş itdüren Vaḥşī’nüñ elinde helāk eyledi. Ve Vaḥşī Müseyleme-i Kezzāb’ı qatlı itdikde ¹⁴⁷⁹ قتلت خير الناس (13) في الجاهلية و شر الناس في الاسلام didi.

Ve mürtedd olan firqa-i şālişe Benū Esad’dur ve re’isleri Ṭulayḥa bin Ḥuveylid’dür ve da‘vā-yı nübüvvet idenlerden (14) ibtidā muḳatele eyleyen ṭulayḥa bin Ḥuveylid’dir. Ebübekri’ş-Şidīk raḍıyallahu ‘anh Ḥālid bin Velīd’i aña irsāl idüp qıtāl-i şedidden şoñra Ṭulayḥa firār idüp (15) ba‘dehu tāyib olup tekrār İslām’a gelmişdür. Elḥāşıl ḥāzret vefāt itdüklerinden şoñra Selemā Bint-i Mālik bin Ḥuzeyfeti’l-bedr ve Ṭavāyif-i ‘Arab’dan ‘Atfān (16) ve Hevāzin ve Süleyme ve Esed ve Ṭay kabīlelerinden Niçesi tarīḳ-ı ḍalāle düşüp mürtedd oldılar. Aşḥāb-ı Resül

¹⁴⁷⁶ O Feyrüz’dur. Kurtuldu Feyrüz.

¹⁴⁷⁷ Allah’ın rasulü Müseyleme’den Allah’ın rasulü Muhammed’e: yer yüzünün yarısı senin yarısı ise benimdir.

¹⁴⁷⁸ Allah’ın resülü Muhammed’dan Müseyleme-i Kezzāb’a, “Şüphesiz yeryüzü Allah’ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah’a karşı gelmekten sakınanlarıdır” (A’raf 7/128)

¹⁴⁷⁹ İnsanların en iyilerini cahiliyede en kötülerini de İslam devrinde öldürdüm.

‘aleyhisselām her birinüñ üzerine gāzā idüp (17) Ebübekr-i Şiddīk’uñ zamān-ı hilāfetlerinde cümlesin helāk idüp manşūr u muzaffer olmuşlardır ve şehri Müşil’da sâkin t̄âyife-i Naşārā’dan dağı Secāh nām (18) bir ‘avret da‘vā-yı nübüvvet idüp kışsa-i ġarībesi vardır. Müseyleme-i Kezzāb ile bir yirde cem‘ olup bilā-mehrin anuñla cem‘ olmuşlardır. Ba‘zı ehl-i tevārīh (19) ol ‘avret sonra t̄âyibe olup İslām’a geldi dimişler. Tafşilin isteyen kütüb-i tevārīhe mürāca‘at eylesün.

İmdi ey müstemî‘-i mütanaşşih! Ma‘lûm ola ki bu kadar (20) dālâlet ve tuğyân ve küfr u ‘işyāna bā‘iş u bādī ħubb-i riyāset ve beyne’n-nās şöhret bulmaq arzū itdükleri olmuşdur. Pes lā-cerem da‘vā-yı riyāset (21) ve ħubb u cāh ile kendülerde liyākat yoğ-iken beyhüde yire kerāmet ve velāyet şatup dīnlerin dünyāya tebdil eyleyen zālimler dağı ‘ākıbetü’l-emr (22) şıfat-ı şeytāniye ile helāk olmak muqarrerdür. Nazm:

به فعل بد مرو نیکی گزین تو

بجز نیکوئی اینجاگه مبین تو

بد از خود بین و نیکی هم ز خود بین

درون جان و دل نور آخند بین (23)

منی را دور کن من من مگو تو

منی را کم شمر هم از منی تو

منی شیطان سزد تو آدمی هان

از آن دم آدمی تو آدمی هان (24)

بترس از حق بقدر خود دمی زن

که هرگز می نباشد مرد چون زن¹⁴⁸⁰

neşr: Pes ħāzret-i Mevlānā ħuddise sırruhu’l-esnānuñ (25) muħaqqıq olan merd-i kāmilleri şerāb-ı t̄ahūra ve muqallid ve müzevvirleri ħamr-i murdāra teşbīh idüp buyururlar ki

آن شراب حق ختامش مشک ناب [328-1]

¹⁴⁸⁰ Kötü işler yapma, iyilik yap. Burada iyilikten başka bir şey görme. İyiliği de kötülüğü de kendinden gör, can ve gönül içinde Allah’ın nurunu gör. Benliği uzaklaştır, ben ben deme. Benliğe değer verme. Benlikten bahsetmek şeytana yakıştır, oysa ki sen insansın. Unutma ki sen insansın. Hak’tan kork, kendi kıymetini bil. Erkek ile kadın hiç bir olur mu? (Cevherüzzât)

Ol mürşidân-ı (26) haqqânî ve ‘arîfân-ı rabbânî şerâb-ı nâbdur ki ‘âkıbet ve hâtimesi müşk-i nâbdur ve bunlara gönül virüp dest-i himmetlerinden nûş-ı cân-ı bâde-i muhabbet (27) eyleyenleruñ dağı hâtimesi sa‘âdet-i ebedî ile kâmiyâb olmağdur,

[328-2] باده را ختمش بود گند و عذاب

Ol muqallid ve dūnlaruñ nūş itdūğı bâde-i ğurūr (28) ve ‘işıyân ve şerâb-ı hubb-i dūnyâ ve bevl-i şeytândur ve hâtimesi fezâhat ve şenâ‘at ve ‘âkıbeti dâlâlet ve ‘uqūbetdür ve bunlar meşrebinden şârib olan (29) muhtellu’d-dimâğlaruñ ğâyetleri zillet ve nedâmet ve nihâyetleri rezâlet ve habâşetdür.

Nitekim hâzret-i Mevlânâ bu maqūle mekkâr ve hîle-kirdâruñ aḥvâlini ğuş-ı (30) hūşı olan tâlîblere iş‘âr için cuhūdlar şâhı olan ḥod-bîn ve bed-kâruñ ‘isevîlere inkârın ve anuñ vezîri olan İblîs u mekkâr (31) ve sitem-kâr u ğaddâruñ şüret-i hağdan eyledūğı şeytaneti ve anı mürşid ittiḥâz eyleyen erbâb-ı ğabâvet ve aşḥâb-ı belâheti beyân ve taḥrîr ve ‘âkıbet-i (32) kârları neye müncerr olduĝın tezkâr ve taḥrîr buyurup tâlîb u ‘âşık ve Hağ yolunda şâdık olanlara dürr ü elmâsdan mü’ellef mengūş-ı ğuş-ı (33) hūş olacağ bir ḥikâyet iderler.

داستان پادشاه جهود که نصرانیان را می کشت از بهر تعصب ملت خود

Cehūd pâdişâhının ḥikâyesi (34) beyânıdadur ki kendü milletinuñ kemâl-i ta‘aşsubundan ötürî naşrânîleri helâk ider idi.

[329-1] بود شاهی در جهودان ظلم ساز

Cehūdlerde zūlm-sâz ve sitem-kâr (35) bir pâdişâh var idi,

[329-2] دشمن عیسی و نصرانی گداز

‘İsâ’nuñ düşmanı ve Naşrânî iridici ya‘nî helâk idici idi.

[330-1] عهد عیسی بود و نوبت آن او

(36) Ol cehūduñ salṭanatınuñ zamânı ‘İsâ rūḥullāhuñ ‘aḥdi ve nevbet-i nubūvvet anuñ ânı idi, ya‘nî ‘İsâ ‘aleyhisselâma maḥşūş idi,

[330-2] جان موسی او و موسی جان او

(37) Haḳīkatde ḥod o Mūsā’nuñ cānı ve Mūsā daḥı anuñ cānı idi, zırā Haḳ tebāreke ve te‘ālānuñ ikisi daḥı resūlleri olup ¹⁴⁸¹ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (38) āyet-i kerimesi feḥvāsınca ḥaḳīkat ve nūr-ı nübüvvetleri muḳtezāsınca aṣlā farkları olmayup lākin her birinüñ vüçüd-ı şerīfleri ol şems-i eḥadiyyetü’z-zāt (39) nūrınuñ burcları meşābesinde olup iḥtilāfāt-ı burūc ile ḥükm-i āfitāb muḥtelif olduḡı gibi bi-ḥasebi’l-merātib enbiyā daḥı ‘ilm u fażiletde birbirlerinden efḍal (40) olmaları muḳarrerdür, kemā ḳāle te‘ālā: ¹⁴⁸² فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ pes iḳtizā-yı mürür-ı ezmān ve a‘şār ile aḥkām-ı şerāyi‘de olan teḡāyur-i (41) şūrī enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmuñ ittiḥād-ı ma‘nevīlerini münāfi degil iken,

[331] شاه احوال کرد در راه خدا

آن دو دمساز خدایی را جدا

[64a] (1) Şāh-ı aḥvel rāh-ı Ḥudā’da ol Ḥudā’ya mensüb olan iki dem-sāzı cüdā eyledi. Ya‘nī ṭarīḳ-ı Haḳ’da ve emr-i da‘vetde birbirine muvāfiḳ iki peygāmbere ke-nefsin vāḥidetin (2) bilmeyüp biri iki gören aḥvel şāh ittiḥād-ı ma‘neviyyelerinden bī-şu‘ūr olmaḡla birbirlerinden dūr ‘add eyleyüp mā-beynlerin tefriḳ ve libās-ı dīn u dūnyāsını (3) temzīk eyledi. Ve şāh-ı aḥvel biri iki gördüḡün tefhīm üçün bir şākird-i aḥvel ile üstāduñ ḳıṣṣasını ‘alā-ṭarīḳi’t-temşil irād idüp buyururlar:

(4) گفت استاد احوالی را کاندرا آ [332-1]

Meşelā bir üstād bir aḥvele ayıtdı ki iḳerü gel,

[332-2] رو برون آر از وثاق آن شیشه را

Yürü ḥāneden ol şīşeyi ṭaşra getür. (5) Pes şākird-i aḥvel ḥāneden iḳerü girüp şīşeye nazār itdikle iki göründi, pes aḥvel tereddüt idüp

[333-1] گفت احوال ز ان دو شیشه من کدام

Aḥvel ayıtdı: (6) ol iki şīşeden ben ḳanḳısı,ı,

[333-2] پیش تو آرم بکن شرح تمام

¹⁴⁸¹ Bakara 2/286: “...Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz...”

¹⁴⁸² Bakara 2/253: “İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık...”

Senüñ öñüne getürem? tamām şerh u beyān eyle,

گفت استاد آن دو شیشه نیست رو [334-1]

Üstād ayıtdı: (7) ol şīşe iki degüldür, yüri,

احولی بگذار و افزون بین مشو [334-2]

Şaşılığı қо ve ziyāde görici olma.

گفت ای استا مرا طعنه مزن [335-1]

Aḥvel ayıtdı: Ey usta baña ta' ne (8) urma, şīşe taḥkīk ikidür,

گفت استا ز ان دو یک را در شکن [335-2]

Üstād ayıtdı: İki şīşeden birini kesr u şikest eyle.

شیشه یک بود و به چشمش دو نمود [336-1]

(9) Şīşe ise ḥaḳīkatde bir idi lākin çeşm-i aḥvele iki göründi,

چون شکست او شیشه ی دیگر نبود [336-2]

Çün ki aḥvel şīşeyi iki kıyās ile birini kırdı (10) ol birisi daḥı nābūd oldı, zīrā evvelden daḥı yoğ-idi.

چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم [337-1]

Çün ki şākird-i aḥvel birisini şıdı ol birisi daḥı (11) gözinden ğāyib oldı.

مرد احوال گردد از میلان خشم [337-2]

Pes insānuñ dīde-i ḥaḳ-bīni ḥışm u ğaḏab sebebi ile aḥvel olup biri iki görür, nitekim (12) pādişāh-ı cehūduñ dīde-i başireti aḥvel idi ve aḥvel zāhirde olan şīşeyi bir iken iki gördüğü gibi pādişāh-ı cehūd daḥı ḥaḳīkat-ı enbiyā mütteḥid iken (13) iki görüp birbirinden fark eyledi. Pes başar-ı başiretüñ aḥvel olmasına bā' iş ne maḳūle ḥaşlet-i seyyi'e olduğın taḥkīkan şirū' idüp buyururlar ki

خشم و شهوت مرد را احوال کند [338-1] (14)

Ġaḏab ve şehvet merdi aḥvel ider ve ḥaḳkı bāḫıldan fark idemez olur.

ز استقامت روح را مبدل کند [338-2]

Rūhı istikāmetden (15) tebdil u taḥvīl eyler ya‘nī kuvvet-i ğazabiyye ve şehvāniyye dīde-i ḥaḳ-bīni ḥīrelendürüp ‘adālet ve istikāmetden sākıt idüp ḥaḳka meyl itmekden ve ḥaḳīḳat-bīn (16) olmaḳdan maḥrūm ve dūr ider.

چون غرض آید هنر پوشیده شد [339-1]

Çün ğarež gele hüner pūşide oldı,

صد حجاب از دل به سوی دیده شد [339-2]

Göñülden göz cānibine (17) yüz perde oldı ya‘nī göñle ğarež perdesi çekildikten şoñra hüner-mendden şad hezār hünerler daḫı zāhir olsa naẓar-ı erbāb-ı aĝrāz ḳatında anuñ cümle (18) hünerleri pūşide olup belki hünerleri ‘ayb görinür.

Beyt:

ز صاحب غرض تا سخن نشنوی

که گر بشنوی خود پشیمان شوی¹⁴⁸³

Neşr: E‘ izzeden birine (19) su’āl olunmuş ki ‘abd ile Rabb beyninde yetmiş biñ ḥicāb nedür? buyurmuşlar ki ‘āşık müşāhede-i cemālden maḥcūb olduḳdan şoñra ḥicāb gerek yüz biñ (20) olmuş gerek şoğan zarı olmuş. Beyt:

Bir kıla kıлма naẓar ḳalma girü

Yoḫsa baĝlar yolını senüñ o kıll!

Beyt:

هر که او را دیده ی احوال بود

در دو عالم کار او مهمل بود¹⁴⁸⁴ (21)

Neşr: Pādişāh-ı cehūduñ ğarež ve naḫvet ve ğazab ve şehveti çeşm-i bī-nūrın aḫvel idüp ‘isāya ve ümmetine envā‘-ı ‘adāvet (22) ve ihrāḳ-ı dimā’-i müslimīne ḳaşd u ‘azīmet eyledi.

چون دهد قاضی به دل رشوت قرار [340-1]

Çün ki ḳāḍiye ḥubb-ı ḫuṭām-ı dūnyeviyye ve aĝrāz-ı nefsanīyye ğālib (23) olup ḳalbinde rüşvete ḳarār vire,

¹⁴⁸³ *Bostan*, Sadi: Sakın ha garazlı olanın sözünü dinleme; dinler isen pişman olursun.

¹⁴⁸⁴ Gözü şaşılmanın işi iki cihanda da boş ve yaştır!

کی شناسد ظالم از مظلوم زار [340-2]

Zār u nezār mazlūmdan zālīm-i bed-kirdārī qačan añlar? Belki ġareż-ı fāsīd ve ʔamaʕ-ı kāsīdine (24) tābiʕ olup ¹⁴⁸⁵ ظَلَمُوا وَلَا تَزْكُوتُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا kavlı-i kerīminden ʔalb-i efsürdesi maḥtūm olmaġla ʔaraf-ı zālīme meyl ü muḥabbet ve muʕāvenet ve müzāhīret ider. Pes,

شاه از حقد جهودانه چنان [341-1] (25)

Şāh-ı cehūd ḥıqđ-i cehūdāne ve ḥased-i iblisānesinden

گشت احوال کالامان یا رب امان [341-2]

Ancılayın aḥvel oldı ki (26) el-emān yā rabbī el-emān!

صد هزاران مومن مظلوم کشت [342-1]

Ol ʕanūd u cehūd ve laʕīn u merdūd yüz biñ müʕmin-i mazlūmı bī-ġünāh ʔatlı eyledi,

که پناهم دین موسی را و پشت [342-2] (27)

Bu iʕtiqād üzerene ki dīn-i Mūsāʕnuñ muʕīn u penāhiyem ve ḥāfiż u zahīriyem. Naẓm:

حسد دور افکنند مرد از ره حق

کجا باشد دل او آگه حق (28)

حسد گر بر نهادت رخ نماید

نمود عقل و دینت در رباید

حسد دور افکنند از جوهر پاک

حسد گرداندت در جهل ناپاک (29)

حسد دور افکنند مرد از خداوند

ز من بشنو تو ای اسرار وین پند

حسد هرگز میر بر هیچکس تو

¹⁴⁸⁵ Hud 11/23: “Zulmedenlere meyletmeyin...”

نمانی همچو شیطان باز پس تو (30)

حسد هرگز مبر با هیچ دنیا
وگرنه در بلا مانى به عقبى¹⁴⁸⁶

آموختن وزیر مکر مر پادشاه را

(31) Ol cehūd pādīšāhıñ şeytān-şifat olan vezīr-i pūr-tezvīri pādīšāha mekr u ḥīle eylemesinüñ ta‘ limi beyānındadır:

او وزیرى داشت رهزن عشوهده [343-1]

(32) Ol pādīšāh yol urici, ‘işve virici, mekr u ḥīle yolların bilici bir vezīr tutardı.

کاو بر آب از مکر بر بستى گره [343-2]

Ki ol vezīr mekr u ḥīleden (33) şu üzerine düğüm bağlar idi. Ya‘ nī bir vechle mekkār ve ḥud‘ a-kār idi ki āb-ı revānı cereyān itmekden ḥīlesi ile alıkor idi. Bir gölge (34) ḥarāmīsi ve ehl-i Ḥaqq’uñ yolın urıcı tezvīrinde mudaḳıḳ bir münāfıḳ idi.

گفت ترسایان پناه جان کنند [344-1]

Vezīr-i pūr-tezvīr ayıtdı tersālar cānın (35) şaḳlarlar ve ölmekden ḳorḳarlar, lā-cerem,

دین خود را از ملک پنهان کنند [344-2]

Kendü dīnlerin pādīšāhdan pinhān iderler. İmdi ey pādīšāh, (36)

کم کش ایشان را که کشتن سود نیست [345-1]

Anları ḳatlı itme zīrā ḳatlı itmegüñ fāyidesi yoḳdur,

دین ندارد بوی، مشک و عود نیست [345-2]

Dīn bir emr-i bāṭınīdür, (37) ḳoḥusu yoḳdur, müşk u ‘ūd degildür.

¹⁴⁸⁶ Haset eri Hakk’ın yolundan uzaklaştırır. Haset edenin kalbi hiç Hak’tan haberdar olur mu? Haset sende ortaya çıkarsa aklını ve dinini çalar. Haset seni temiz cevherden uzağa atar ve seni kirlili cehle atar. Haset eri Tanrı’dan uzaklaştırır; sen bu sırrı ve nasihatı benden dinlemiş ol: asla kimseye haset etme ta ki şeytan gibi uzakta kalmayasın. Dünyanın hiçine asla haset etme yoksa ahirette bela içine kalırsın. (Cehverüzât)

سر پنهان است اندر صد غلاف [346-1]

Din ğılāf içinde maḥfūz sırr-ı pinhānīdür,

ظاهرش با تو چو تو باطن خلاف [346-2]

(38) Anlaruñ zāhiri senüñle senüñ gibidür lākin bāṭınları ḥilāfdur ya‘nī ḳatlı havfinden tebdil-i şekl idüp cehūdāne görünürlerse daḡı bāṭınlarında (39) naşrānīlerdür yāḡud anlaruñ zāhiri senüñledür, bāṭınları senüñ bāṭınuñ gibi muḡālīfdür. Ma‘nā-yı evvel evlā fehm olunur.

شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست [347-1]

(40) Şāh vezīre “Pes buña tedbīr nedür? Söyle,” didi.

چاره ی آن مکر و ان تزویر چیست [347-2]

“Ol mekr u tezvīrūñ çāresi nedür ki,

تا نماند در جهان نصرانیی [348-1]

(41) Tā cihānda bir naşrānī ḳalmıya, bir vech-le nā-būd ola ki,

نی هویدا دین و نی پنهانیی [348-2]

Ne dīni āşikāre ve ne dīni pinhān, elḡāşıl muḡteżā-yı [64b] (1) ṭab‘ ve niyyet ve müntehā-yı fikr ve emniyyetim üzre cihānda dīnin şaḳlar ve izḡār ider bir naşrānī ḳalmayup ḳatlı-i ‘ām ola.

گفت ای شه گوش و دستم را ببر [349-1]

(2) Vezīr ayıtdı: “Ey pādişāh benüm dest u gūşımı ḳaṭ‘ eyle,

بینی ام بشکاف و لب در حکم مر [349-2]

Telḡ ve mūr ḡükm eylemekde burnımı ve ṭuṭaḡımı yar.” “der ḡükm-i mūr (در حکم مر)”de birḳaç ma‘nā (3) tecvīz itmişler. Bir ma‘nā mūr emere, ye‘mürden şīḡa-i emr olup burnımı veyā ṭuṭaḡımı yarup bu maḡüle ḡaḳāret eyle ki ḡalḡ içinde ḡükmde emr eyle veyāḡud (4) merre yemürrüden olup burnımı yar ve lebimi ḡükmde mürür eyle, ya‘nī icrā-yı ḡükm eyle veyāḡud ma‘nā-yı evvel üzre mūr telḡ ma‘nāsına olup ke‘ennehu ḡāḡab-ı tāmm ile baña (5) ḡışm ve acı ḡükm eyle dimek

ola. ammā vezīr-i pūr-tezvīrūñ maqşūdı telbīs olmağla baña bir ğazāb-ı telh ve hūkm-i merr eyle ki halk anı şıdka haml itsünler dimek murād (6) eyledügi vechdür fehm olunur, lākin üçü dağı cāyızdır.

بعد از آن در زیر دار آور مرا [350-1]

Bu siyāsetden şoñra beni dār ağacı dibine getür ve şalb eylemek (7) emr eyle.

تا بخواهد یک شفاعت گر مرا [350-2]

Tā bir şefā' at idici beni dilek idüp şalb olunmağdan ħalāş eylesün. Ammā

بر منادی گاه کن این کار تو [351-1]

(8) Sen bu işi nidā idecek yirde eyle,

بر سر راهی که باشد چار سو [351-2]

Bir yol başında ki çār-sū ve mecma' -ı nās olup herkes baña olan ħağāretten (9) ħaber-dār ola ve benüm aĥvālim 'āleme münteşir ola.

آن گهم از خود بران تا شهر دور [352-1]

Andan-şoñra beni kendiñden şehr-i ba'ide sür,

تا در اندازم در ایشان شر و شور [352-2]

(10) Tā naşrānīlerūñ beynine şerr u şūr ve fitne ve ğavğā birağam ve dīnlerine iĥtilāl virüp idlāl idem. Zihī şeytanat kim ħuşūl-i ümniyyesi için (11) zu'm-i fāsidiyle bu 'azābı nefs-i ħabīşine şevāb mülāḥaza idüp envā'-i 'uqūbete giriftār olur. Nefs-i emmāre-i mekkāreden dağı emīn olma ki (12) şūret-i ħağda niçe mekrūhı müstaşsen gösterüp rūḥa ğālib olduğda şāḥibini dīn u imāndan çıkarır, ke'ennehu pādişāh ol vezīre didi ki sen bunlara (13) ne maqūle mekr idersin ve ne vech-le söz söylersin ki saña i'timād ideler? Pes ol vezīr-i pūr-tezvīr naşrānīlere idecegi mekri pādişāha tekrīr eyledi.

تلبیس وزیر با نصاری (14)

پس بگویم من به سر نصرانی ام [353-1]

Pes naşrānīlere diyeyim ki sırr ile ben naşrānīyim, ya‘nī hafıyyeten derūnumda ‘İsā’ya (15) ĩmān getürmüştür ve sizūñle dīn qarındaşıym,

ای خدای راز دان می دانی ام [353-2]

Ey ‘ālimü’s-sırru ve’l-hafıyyāt sen beni bilürsin ki, (16)

شاه واقف گشت از ایمان من [354-1]

Şāh benüm ĩmānımdan ve gizlü dīn tıtmagımdan vāqıf oldı,

وز تعصب کرد قصد جان من [354-2]

Ve ta‘aşşub ve ğazabından (17) şāh benüm cānıma kaçd eyledi.

خواستم¹⁴⁸⁷ تا دین ز شه پنهان کنم [355-1]

İstedüm ki tā dīni şāhdan pinhān eyleyem,

آن که دین اوست ظاهر آن کنم [355-2]

Ol nesne ki (18) anuñ dīnidür, anı ızhār idem. Ya‘nī yehūdiyyet ile görinem ammā mümkin olmayup

شاه بویی برد از اسرار من [356-1]

Şāh benüm esrārımdan bir rāyiha iletđi (19) ve derūnumda pinhān olan naşrāniyyetim bildi.

متهم شد پیش شه گفتار من [356-2]

Benüm sözim şāh katında müttehem ve bī-i‘tibār oldı.

گفت گفتم تو چو در نان سوزن است [357-1]

(20) pādīşāh didi kim senin sözin nān içinde sūzen gibidür ve şūreti nān eşeri helāk-ı cāndur ve¹⁴⁸⁸ vefqınca, (21)

از دل من تا دل تو روزن است [357-2]

¹⁴⁸⁷ Yazmada: خاستم

¹⁴⁸⁸ Kalp kalbe karşıdır.

Benüm kalbimden senüñ ƙalbine pencere vardur ve derünuñda olan hālüñ baña nümâyândur.

[358-1] من از آن روزن بدیدم حال تو

(22) Ben o revzenden senüñ hālını gördüm ve haƙīƙat-ı hālüne irdim.

[358-2] حال تو دیدم نوشتم قال تو

Dīde-i başıretle senüñ hālünü gördüm ve senüñ ƙālını (23) dürdüm. Ba'zı nüsaħda daħı vāƙi' olmuşdur, ya'nī maƙālını işitmezem ve ƙabül-le işgā itmezem dimekdür.

[359-1] گر نبود از جان عیسی چاره ام

(24) Eger cān-ı 'İsā 'aleyhisselāmdan baña meded ü çāre olmıya idi, ba'zı nüsaħda vāƙi' olmuşdur, ya'nī 'İsā 'aleyhisselāmuñ rüĥāniyyeti benüm dermānum (25) olmayaydı,

[359-2] او جهودانه بکردی پاره ام

Ol pādīşāh beni cehūdāne paralar idi. Ya'nī teraħħum itmeyüp pāre pāre iderdi ve ben ölmekden ƙorƙmazam, (26)

[360-1] بهر عیسی جان سپارم سر دهم

'İsā'dan 'ötürü teslīm-i cān ve terk-i ser iderem.

[360-2] صد هزاران منتش بر خود نهم

Ve 'İsā yolında cān u bāş (27) virmegi kendüme şad hezārān minnet ƙorum, ya'nī cānıma minnet bilürem.

[361-1] جان دریغم نیست از عیسی و لیک

'İsā'dan benüm cānum dirīğ degüldür velākin ya'nī ey naşrānīler (28) 'İsā yolında cān u bāş fedā itmek çünki cānuña minnet ve ĥazret-i 'İsā'dan raħmet bilürsin niçün ĥayātdasın diyemesiz zīrā

[361-2] واقفم بر علم دینش نیک نیک

(29) ‘Īsā’nuñ dīni ‘ilminde ġāyet meretebe vākıfām ve uşul ve fūrū‘un ħüb bilürem anuñ-çün ölmek istemezem.

حیف می آمد مرا کان دین پاک [362-1]

Baňa ħayf u ġadr (30) gelür ki ‘Īsā’nuñ ol pāk dīni,

در میان جاهلان گردد هلاک [362-2]

Beyne’l-cühelā zāyi‘ ve helāk ola.

شکر ایزد را و عیسی را که ما [363-1]

Ĥazret-i Ĥaķķ’a ve ‘Īsā’ya şükr ki biz, (31)

گشته ایم آن کیش حق را رهنما [363-2]

Ol dīn-i Ĥaķ ve mezheb-i rāste delīl u reh-nümā olmuşuz,

از جهود و از جهودی رسته ایم [364-1]

Cehüd pādişāhından ve cehüdlardan (32) ve cehüdlükdan ķurtulmuşuz,

تا به زناری میان را بسته ایم [364-2]

Tā bir zünnār ile miyānumızı baġlamışuz.

دور دور عیسی است ای مردمان [365-1]

Devr ‘Īsā devridür (33) ey merdümān,

بشنوید اسرار کیش او به جان [365-2]

Anuñ esrār-ı dīnūñ benden işidiñiz ve cān ile ķulaķ tıtıñız ki size taĥķīķ eyleyem. Ĥazret-i Mevlānā ķuddise sırruhu (34) bu ķışşadan ‘aceb ķaşdlar itmişdür ve ġarīb ħişşeler virmişdür. Ĥaķ te‘ālā cān ķulaġın ġuşāde ķılup zevķ-i selīm müyesser eyleye. Elĥāşıl cümleden (35) biri erbāb-ı sülūke ‘azīm tenbīhdür ki şüret-i şalāĥda ve delķ içinde dīn yıkıcı niçe zālimler vardır ve bilcümle beher ĥāl taşfiye-i derūna ķuşiş idüp zinhār ķil ü ķāl (36) ve envā‘-i emşāl ile baĥş u cidāl idene firīfte olma. Tıtalım ki ‘allāme-i ‘aşr olmuş derūnı nā-pāk ve ķalbi ħubb-i dūnyā ile ķirk-nāk olduġdan şoñra ‘ilminden kendüye (37) ne fāyide.

عليك بالعمل فان العلم بلا عمل كالجسد عليك بالعمل فان العلم بلا عمل كالجسد
 1489 Elḥaḳ ‘ilm ‘amele maḳrūn olmasa şāf olmaz ve her kim ‘ilm-i mücerred ile
 (38) ‘amel itse ‘ālim olmaz, zīrā ‘ayn-ı hidāyet muḳteżi-i mücāhede olduđı gibi
 ‘ayn-ı ‘ilm dađı ‘ameli muḳteżi olur. Ve mücāhedesiz müşāhede olmaduđı gibi ‘ilm
 dađı ‘amelsiz olmaz. (39) Pes ‘ilm oldur ki mūrīş-i ‘amel ola. Beyt:

خوانش برای دانش و دانش برای دید

1490 چون دیده نیست خوانش و دانش برای چیست

Neşr: Ḥüccetü’l-İslām İmām Muḥammed-i Ğazzālī *İhyā’u’l-‘Ulūm*’da (40)
 buyururlar ki: سئل مالك فقيل يا مالك ما تقول في طلب العلم فقال حسن جميل ولكن انظر الذي يلزمك من حين تصحيح الی
 1491 ya‘nī taleb-i ‘ilm (41) ḥaḳḳında ne dirsiz deyü İmām Mālik’den su’āl
 olunduđda ḥūb u cemīldür lākin naẓar eyle şuña ki şabāḥladüğüñ ḥinden giceledüğüñ
 ḥīne varınca saña lāzımdur [65a] (1) aña mülāzemet eyle. Ya‘nī ‘ibādet-i Ḥālīḳ ve
 Cevād’a müdāvemem ve ḳalbūni mā-sivallāhdan taḥliye ḳıl dimekdür. Ve dađı فی الجدل
 1492 اذا رايت buyurmışdır. Ve İmām Şāfi‘i rađiyallāhu ‘anh (2) buyururlar ki
 1493 ya‘nī ḳaçan bir ‘ālimi te’vīl ve raḥş cānibine meşğūl
 göresin ma‘lūm ola ki andan bir şey vüçüda gelmez. (3) Dāyire-i şer‘den tecāvüz
 itmek için ruḥşat taleb itmek ‘avām derecesidür ve şecere-i sırlarından şemerāt
 müşāhede-i zevḳ itmek için mücāhede ihtiyār itmek (4) ḥavāşş mertebesidür. Pes
 ‘ālim mücāhededen firār itdikde ṭālib-i ruḥşat olur. ve قال الشافعي من ادعى انه جمع بين حب الدنيا و
 1494 Ya‘nī şol kimesne ki Ḥaḳ muḥabbeti ile dünyā
 muḥabbetini ḳalbinde cem‘ eyledi iddi‘ā eylese taḥḳīken kāzıbdür. Ve İmām
 Şāfi‘i’den riya nedür deyü su’āl olundu,

الرياء فتنة عقدها الهواني (6) بحيال ابصار قلوب العلماء فنظروا اليها بسوء اختيار النفوس فاحبطت اعمالهم و قال اذا انت

خفت على عملك العجب فاذا كر رضاء من تطلب (7) و في اي نعيم ترغب و من اي عقاب ترهب و اي عافية تشكر و اي بلا تذكر
 فاذا فكرت في واحدة من هذه الخصال صغر في عينك عملك 1495

1489 Amel etmek üzerine bir vazifedir zira amelsiz ilim ruhsuz beden gibidir.

1490 Okumak bilmek içindir ve bilmek ise görmek için. Görecek göz olamayacak ise okumak ve bilmek neye yarar?

1491 Malik’e şöyle soruldu: ilim talep etme hususuna bize ne dersin? O da şöyle cevap verdi: ilim iyidir güzeldir, fakat sabahladığın andan akşama kadar ne yapman gerekiyorsa bak ve onu görev edin.

1492 Dinde cidalin yeri yoktur.

1493 Te’vil ile uğraşan bir alim görürsen bil ki onda bir şey yoktur.

1494 İmam Şafii şöyle demiştir: Kim ki kalbinde dünya sevgisiyle onu yaratanın sevgisini birleştirdiğini iddia ederse o yalan söylemiş olur.

1495 Riya bir fitnedir, heva onu alimlerin kalp güzünün ipleriyle düğümlemiştir. Ona nefsin kötü bir tercihi olarak bakmışlardır bu da onların amellerini boşa çıkarmıştır. Şöyle der: eğer amelinde

(8) Ya‘nī riyā bir fitnedür ki hevā ol fitneyi ħibāl-i ebşār-ı kulüb-ı ‘ulemā ile bend idüp fitne-i mezbūreye sū’-i ihtiyār-ı nüfūs ile nazār idüp ‘amelleri ħabıt olur. (9) Pes kaçan ‘amelüñ üzerine vuķū’-ı ‘ucbdan ħavf eyleseñ kimüñ rızāsını dilersüñ ve kaçkı na‘ime rağbet idersin ve kaçkı ‘ikābdan korķarsin ve kaçkı ‘āfiyete şükr (10) idersin, fikr eylesesin. Pes kaçan ħışāl-i mezbūreden birini zıkr eylesesin dīde-i başiretüñe ‘amelüñ şağır ve ħaķır görünür ‘inde erbābi’t-taĥķik ħaķikat-ı riyā ve ‘ilāc-ı ‘ucbı (11) bundan ziyāde beyān olmaz. Ĥaķķā ikisi daĥı kebāyir-i āfāt-ı ħalbdendür.

Rivāyet olunur ki birgün bir kimesne imām Aĥmed Ĥanbel ħazretlerine iĥlāş nedür deyü su’āl eyledi. (12) ¹⁴⁹⁶الخلاص هو الخلاص من آفات الاعمال deyü buyurdılar. Ya‘nī iĥlāş oldur ki ‘amelüñ bī-riyā ve sem‘a olmağla āfāt-ı a‘mālden ħalāş olasın dimekdür. (13) tevekkül nedür didiler, ¹⁴⁹⁷الثقة بالله تعالى didi. Ya‘nī naşībüñde ħaķķ’a i‘timāddur dimekdür. Rızā nedür didiler, ¹⁴⁹⁸تسليم الامور الى الله تعالى deyü buyurdılar. (14) Pes muĥabbetden su’āl eylediklerinde anı Bişr-i Ĥāfi’den su’āl idiñiz zırā mādām ki Bişr-i Ĥāfi ħayātdadur ben muĥabbetden cevāb virmezem deyü buyurdılar rađiyallāhu (15) ‘anhum ecma‘in.

İmdi ‘ulemā’-i dīn ne maķūle serverler imiş ma‘lūm oldı ve imām Aĥmed Ĥanbel ħazretleri muĥabbeti Bişr-i Ĥāfi’den su’āl idiñiz buyurduķlarından fehm (16) olundu ki muĥabbet bir keyfiyyetdür ki taĥt-ı ‘ibārete şıgmaz. Muĥabbetullāhdan ħaber isterseñiz mürşid-i kāmil olan Bişr-i Ĥāfi ħuddise sırruhunuñ dāmen-i şerīfine teşebbüs idüp (17) andan şoñra ol size muĥabbetden bī-ķil u ķāl ħaber vire dimekdir.

İmdi ħarīķ-ı Ĥaķķ’a sālīk olan ħāliblere bu cevāb kāfidür ki mürīdi irşād iden söz degül (18) belki mürşidde olan sūziş-i ‘ışķdur. Pes ‘āķil olan şüret-i zāhireye ve mücerred ķil u ķāle aldanmayup āteş-i ‘ışķ kaçkı mürşidüñ ķalbi ocağında (19) yanarsa kaçğanın anda kaçnada ve illā kelimāt-ı mesrūķaya aldanursa ‘ıyāzen billāh te‘ālā vezīr-i pür-tezvīrüñ dāmenine giriftār olanlar gibi bu daĥı ħ‘ār u zār (20) olur. Pes vezīr-i pür-tezvīr şüretā iddi‘ā-yı naşrāniyyet ve nefsinde yehüdiyyet ihtifā

gösterişten korkuyorsan rızasını istediğini an, hangi nimeti istiyorsun, hangi azaptan çekiniyorsun hangi afiyete şükrediyorsun hangi belayı zikrediyorsun bunları an. Böyle yaparsan amelin gözünde küçülür.

¹⁴⁹⁶ İhlas amellerin afetlerinden kurtuluştur.

¹⁴⁹⁷ Allah’a güven duymak.

¹⁴⁹⁸ İşleri Allah’a teslim etmek.

itmekle ṭāyife-i naṣārāya idecegi mekr u tedbiri cehūd pādīṣāhına (21) bu üslūb üzere taḳrīr eyledi ki zıkr olundu.

[366-1] چون وزیر این مکر را بر شه شمرد

Çün vezīr bu mekri ṣāha birbir ṣaydı ve beyān eyledi, (22)

[366-2] از دلش اندیشه را کلی ببرد

Cehūd ṣāhınıñ ḳalbından cümle ğam u ğuṣṣa gitdi ve Naṣārā ṭāyifesinden ve ḳatl-i ‘ām eylemekden vaz geldi. (23)

[367-1] کرد با وی شاه آن کاری که گفت

Ol iş ki vezīr söyledi cehūd ṣāhı aña anı eyledi ya‘nī elini ve ḳulağını kesdi, yüzün ve ṭuṭağını yardı, (24)

[367-2] خلق اندر کار او مانده شگفت

Halk ol vezīrūñ kārında ‘acebe ḳalmıṣ idi ki ṣāhuñ bu ḳadar maḳbūlü iken aña bu ḳadar siyāset neden deyü müte‘accib (25) olmuṣlar idi. Ba‘zı nüṣahda mıṣrā‘-ı ṣānī, mıṣrā‘ :

خلق حیران مانده زان مکر نهفت

Vāḳi‘ olmuṣdur. Ya‘nī halk ol mestūr mekrden ḥayrān ḳaldı dimekdür. (26)

[368-1] راند او را جانب نصرانیان

Ol vezīri naṣrānīler cānibine sürdi, naṣrānīlere i‘tikād-ı küllī ḥāṣıl olmağ- için,

[368-2] کرد در دعوت شروع او بعد از آن

(27) Andan ṣoñra ol vezīr da‘vete ṣurū‘ eyledi ve ‘isevīler başına cem‘ olmağa başladı.

قبول کردن نصاری مکر وزیر [را]

Naṣārā vezīrūñ mekrini (28) ḳabūl itdüklerin beyān ider.

[369-1] صد هزاران مرد ترسا سوی او

Şad hezārān ya‘nī ḥadden mütecāviz merd-i tersā ol vezīr-i pūr-telbīsūñ cānibine, (29)

اندک اندک جمع شد در کوی او [369-2]

Az az anuñ maḥallesinde cem‘ oldılar tā kim ayīn-i dīn-i ‘Īsāy ol telbīsen te‘allum eyleyeler.

او بیان می کرد با ایشان به راز [370-1]

(30) Ol anlara rāz ile beyān iderdi,

سر انگلیون و زنار و نماز [370-2]

İncil’üñ ve namāzuñ ve zünnāruñ sırrını.

او به ظاهر واعظ احکام بود [371-1]

Zāhir-i ḥālde ol vezīr (31) dīn-i ‘Īsā’nuñ aḥkāmını va‘z iderdi,

لیک در باطن صغیر و دام بود [371-2]

Līk ma‘nīde dām-ı şafīr idi. Ḥāşıl-ı ma‘nī ol vezīr zāhirde nākil-i aḥkām-ı (32) ilāhiyye idi velākin bāṭında meclis-i va‘z ve ‘ilm ve ıştılāḥātın ḥalka dām-ı tezvīr idüp kendü ol dāmıñ içinde murğ-gīr gibi şafīr ve şadā ururdu, (33) ḥattā şayyād murğları şayd itdügi gibi bu daḥı ol şafīr ile ḥalkı şayd idüp ve kendü irādetine kayd itmekle yoldan çıkara. Qalallāh te‘āla:

فَمَنْ كَانَ (34) يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا¹⁴⁹⁹

Bu āyet-i kerīmede ‘amel-i şāliḥe[den] ihlāş murāddur dimişler.

قال عليه السلام: ان اخوف ما اخاف (35) عليكم الشرك الاصغر قيل ما هو قال الرّيا. و قال عليه السلام: ان ادنى الرّيا الشّرك. و قال عيسى عليه السلام اذا كان يوم صوم احدكم فليدهن (36) راسه و لحيته و يمسح شفتيه لكيلا يرى النّاس انه صائم و اذا اعطى يمينه عن شماله و اذا صلّى فليرخ ستر بابه فانّ الله يقسم البنا كما الرّزق.¹⁵⁰⁰

¹⁴⁹⁹ Kehf 18/110: “...Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.”

¹⁵⁰⁰ Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: “Sizin için en çok korktuğum şey küçük şirktir.” Ashab: o nedir ya resulallah dediler. O da: “Riyâdır.” Buyurdu. Yine buyurdu ki: “Riyanın en küçüğü dahi şirktir.” İsa aleyhisselam da şöyle demiştir: Oruç tuttuğunuz gün saçınıza sakalınıza ve dudaklarınıza yağ sürünüz ki insanlar oruçlu olduğunuzu anlamasınlar. Sağ elinizin verdiğini sol eliniz görmesin, namaz kılacağınız zaman kapınızın örtüsünü örtün, zira Allah rızıkı taksim ettiği gibi övgüyü de taksim eder.

(37) Bir gün hazret-i ‘Ömer rađiyallāhu ‘anh bir kimesneyi gördi kim başın öñüne ıtrāk idüp müraķabede turur. Buyurdılar ki “Yā şāhibe’r-raķabe! Boynuñı ve başuñı yukaru (38) ķaldır. Huşū‘ riķābda degül belki ķalbeddür.” Ve hazret-i Resül ‘aleyhisselām buyururlar ki rüz-ı cezāda mürā’ileri dört isim ile nidā iderler:

یا مرانی، یا غاوی، (39) یا فاجر، یا خاسر، اذهب فخذ اجرک عمّن عملت له و لا اجرک عندما.¹⁵⁰¹

Ve Hücetü’l-İslām İmām Muħammede’l-Ġazzālī *Kitābe’l-Erba‘in*’de faşl-ı ‘āşirde riyānuñ (40) envā‘ını taħķik buyurdıkları maħalde buyururlar ki:

الریاء بالقول، کریاء اهل الوعظ و التذکیر و تحسین الفاظ و تسجیعها و النطق بالحکمة و الاخبار (41) و کلام السلف مع ترقیق الصّوت و اظهار الحزن مع الخلق و لیس له عن حقیقة الصّدق و الاخلاص فی الباطن بل لیظنّ به ذلك و کادعاء

[65b]

(1) حفظ الحديث و لقاء الشیوخ و المبادرة الی الحديث انه صحيح او سقیم لیظنّ به غزارة العلم و کتحريك الشفتین بالذکر و الامر بالمعروف بمشهد الناس (2) مع خلّو القلب عنّ التفجع بالمعصية و کاظهار الغضب عن المنکرات و الاسف علی المعاصی مع خلّو القلب عن العالم به و الرّیا بالعمل کتطویل القيام و تحسین (3) الرّکوع و السّجود و اطراق الراس و قلّة الالتفات و التصدیق و الصّوم و الحجّ و الاخبار فی المشی و ارضاء الجفون مع انّ الله یعلم من باطنه انه (4) لو كان خیالاً لما فعل شیئاً من ذلك بل یسهل فی الصّلوة و اسرع فی المشی و قد یفعل فاذا شعر باطلاع غیره علیه یعود الی السکينة کى یظنّ به الخشوع (5) والرّیا بکثرة التلامذ و الاصحاب و کثرة ذکر الشیوخ لیظنّ انه لقی شیوخا کثیرة و لمن یحبّ ان یزوره العلماء و السلاطین و ليقال انه ممّن (6) یترک به فهذه مجامع ممّا یرا ای به فی الدّین و کلّ ذلك حرام بل هو من الکبایر.¹⁵⁰²

naẓm:

Hırş u şehvet şöyle ıtıtmış gözleri

Kim utanmaz kimseden hiç yüzleri

¹⁵⁰¹ Ey riyakar, ey sapan, ey facir, ey kaybeden, git ve amelinin ecrini onu kendisi için yaptığın kişiden iste, bizde sana bir ecir yoktur.

¹⁵⁰² Sözde riyâ şu şekillerde olur: Vaaz ve nasihat adamlarının riyâsı, güzel ve kâfiyeli konuşmaya çalışmak, hikmetli sözler söylemek, haberler aktarmak, yumuşak sesle ve hüzünlü gibi gözükererek selefın sözlerini zikretmek, hakikatte iç âleminde o sadakat ve ihlası taşımayıp, sırf öyle sanılısın diye böyle yapmak ve bu iddiada bulunmak. İlmi çok olarak bilinmek için hadis ezberlemek, âlimlerle görüşmek, hadisin zayıf mı sahih mi olduğu hususuyla meşgul olmak, zikrediyor gibi görünmek için dudakları oynatmak, kalp masiyet işlemekten acı çekmekten hali olduğu halde insanların önünde emri bil maruf yapmak, günahlara karşı kalp halen onlarla olmaktan elem duymaksızın alenen öfke göstermek. Amelde riyâ ise şu şekillerde olur: riya olarak kıyâmı uzatmak, rüku ve sücudu güzel yapmak, kafayı vurmak, az iltifat ve tasdik, oruç tutmak, hacca gitmek ağır ve vakur yürümek, göz kapaklarını çökertmek. Bunları batında olanın başka olduğunu Allah bildiği halde yapmak. Şöyle ki eğer tek başına olsaydı bunlardan hiç birini yapmaz; namazda gevşek davranır, yürürken hızlı gider, bir kimsenin kendisine baktığını anlarsa kendinde sekinet ve huşu olduğunu sansın diye yine ağır yürümeye geçer. Talebe ve dostların çokluğu da riya için olabilir. Çok âlim ile bulunduğu sanılısın diye hocalarını çokça zikretmek. Yahut da bu büyük kimsedir densin diye âlimler ve sultanlar tarafından ziyaret edilmekten hoşlanmak da böyledir. İşte tüm bunlar riya bulaşacak şeylerdir. Bunların hepsi haramdır hatta büyük günahlardandır.

(7) Şöyle müstağrak bu dünyā dadına

Kim yazıldı adı hayvān adına

Fi'li fitne zerķ u hīle işleri

Hiç ölümden yokdurur teşvişleri.

(8) Hāķ sübhānehu ve te'ālā cümle ümmet-i Muḥammed'i riyā ve süm'adan hıfz eyleyüp ḥavātır-ı melbūsedden maşūn eyleye ve nefsuñ mekr u hīlelerin hidāyet nūrıla aşikāre idüp (9) ḥaķķı bātılden fark itmek müyesser eyleye. Zīrā degme bir ḥāl ile hīle-i nefis ma'lūm olmamışdur.

بهر این بعضی صحابه از رسول [372-1]

Anuñçün ba'zı aşḥāb raḍiyallāhu 'anhum (10) ḥazret-i Resūl 'aleyhisselāmdan

ملتمس بودند مکر نفس غول [372-2]

Nefs-i gūlñ mekrini mültemis olurlar idi ve aḡrāz-ı nefsāniyye ne ḥud'ā kıılır anı su'āl iderler idi. (11)

کاو چه آمیزد ز اغراض نهان [373]

در عبادتها و در اخلاص جان

Yā resūlallāh 'aleyke şalevātullāh şöyle ki nefis-i gūl 'ibādetlerde ve ihlāş-ı cānda (12) nihānī ḡarezlerden ne ḥaltı ider ve ne mekr u hīle izhār ider.

فضل طاعت را نجستندی از او [374-1]

Ol Resūl-i mükerrerden t̄ā' atūñ faẓīletini istemezler idi, ya'nī (13) faẓlını su'āl itmezlerdi,

عیب ظاهر را بجستندی که کو [374-2]

Belki 'ayb-i zāhiri ḳanı deyü taleb iderlerdi. Bā'zı şevāyibden ḥālīş olan t̄ā' atūñ faẓīlet (14) ve şevābı muḥaḳḳaḳ olmaḡın istifsār-ı faẓīlet itmeyüp veyāḥud ihlāş ile olan t̄ā' at-ı ḳalīle bilā-ihlāş olan t̄ā' at-ı keşīreden (15) ḥayrlu olmaḡla t̄ā' atūñ ziyādeliḡin taleb itmezlerdi. Belki andan olan 'aybı isterler idi. Ba'zı nüsaḥda ve bā'zı (16) nüsaḥda da vāḳi'ı ngftندی yerine نجستندی که کو

olmuşdur. Bu taqdirce ma' nā hazret-i Risālet-penāh 'aleyhisselāmdan zāhirde olan 'aybı taleb itmezlerdi (17) ve andan söz söylemezlerdi zīrā zāhir olduğdan sonra su'âlde haşvden perhīz iderler idi, belki 'uyüb-ı hafīyye-i nefsdan su'âl iderlerdi demek olur. (18) Elhāşıl,

مو به مو و ذره ذره مکر نفس [375-1]

Mekāid-i mekr-i nefsi bilmekte diqqat idüp mü be mü ve zerre be zerre daqāyık-i hīyel-i nefsi şorup aradılar ve kılı kırk yardılar. (19)

می شناسیدند چون گل از کرفس [375-2]

Gül kerefsden fark olunduğı gibi hīyel-i nefsi añlayup naķir u kıtmir bildiler.

موشکافان صحابه هم در آن [376]

وعظ ایشان خیره گشتندی به جان (20)

Mū-şikāfān-ı şahābe hem ol va'zda anlaruñ cānı hayrān qalurdı, ya'nī aşhāb-ı güzīn hīyel-i nefsdan bu mertede (21) mū-şikāflar iken hazret-i Faḥr-i 'Ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem mekr u ḥud'a-i nefse müte'allıq va'z buyurduklarında 'āciz u hayrān qalurlardı. İlāhī sen bize (22) ihsān u 'ināyet kııl, nefsi hīlelerini bilmege hidāyet kııl, ilāhī bu qullarını azgınlıqdan şakla ve nā-dānlardan dūr eylyüp erbāb-ı kulüb ile (23) enīs it, gönül şāhibleri ile celīs it. Melikā! Perverdgārā! Ehl-i dünyā ile ülfetimizi qaṭ' it, zīrā herkese ne gelse qarīninden gelür. Meşhūddur ki (24) azduran yoldaşdur. İmdi tālīb-i Haq olanlar ehline ulaşmaq gerek. İlāhī sen kerem ve 'ināyet kııl, hāş qullarından bir şāhib-i himmet yoldaş (25) hayātımızuñ baqıyyesin ḥidmetlerine ḥarc it. İlāhī, seyyidī ve mevlāy! Nefsün hīleleri çoqdur, 'ināyet sendan. Gerçi nefsi deyüp söyleriz lākin ne (26) şeydür bilmezüz. Sen kerem ve fazlından dīde-i başiret müyesser eyle. Naẓm:

Nefsdür helvā-yı pür-zehr u cefā

Lütf-i Haq ālüde-i qahr u 'anā

(27) Nefs-i emmāre 'aceb gaddāredür

Yidi başlu mār-ı merdüm-hāredür

Geh itā‘ at gāh ‘ işyān içre ol

Geh hidāyet gāh tuğyān içre ol

(28) Kim ki aña uyuban mağrūr olur

Ol hudā haqqı hudā’dan dūr olur

H̄‘āb-ı ğafletden bizi bīdār kııl

Bir zamān var cüst u cū-yı yār kııl

(29) Göñlüni bir yire vir kim dāyım ol

Senüñ-ile yolda kıāyım ola ol

Gider ey dil ünsüni h̄ār u h̄esüñ

Cehd it aña kim H̄ağ ola mūnisüñ

متابعت کردن نصاری وزیر را (30)

Naşārānuñ vezīr-i mezbūre mūtaba‘at eylemesi beyānındadır.

دل بدو دادند ترسایان تمام [377-1]

Tersālar (31) bi’t-tamām göñüllerin ol vezīre virdiler ve muḥabbet ve i‘ tiḳād eylediler ammā ṭotalum ki göñül virmişler,

خود چه باشد قوت تقلید عام [377-2]

Taḳlīd-i ‘avāmuñ ḥod (32) ne kuvveti olur. Kemā kııl: اعتقاد العوام كذب الحمار، تقوم
bunda iki vech-le tenbīh vardır, biri budur kim ‘avāmuñ i‘ tiḳādında
(33) devām ve şebāt yoğdur, şol vechle taḳlīd eyledügi kimesneden zevğ u ḥālete
ṭālīb olmayup ancağ kelimāt ve i‘ tibārāta firifte olmağla bir iki kimesne (34) taḳlīd
eyledügi gibi sāyirleri dağı reme-i gūsfendān gibi ol semte düşüp üşerler. Ve bir
şeyh’in şoḥbetine otuz yıl mülāzemet idüp bu qadar zamāndan (35) berü taḥşilden ne
maḥşülüñ vardır diseler herğiz fehm u idrākleri olmamağla taḥşil ne imiş bu qadar

¹⁵⁰³ Avamın itikadı eşşeğ’in tenasül uzvu gibidir, bir saat iner bir saat kalkar.

ümme-i Muhammed huşuşa kibâr varup gelür ben dağı (36) varup şevâbda bulunuram dirler. Ve muqallidinden birkaç i‘timâd itdükleri kimesne iktidâ itdükleri şahşa münkir olup gitseler ‘avâm dağı ‘ale’-fevr (37) sū’-i i‘tikâd idüp nebâtü’n-na‘ş gibi perâkende ve perîşân olurlar. Ve bir tenbîh dağı budur ki evliyâ’-i kirâm mürîd u muhibb çokluğundan ma‘lûm degüldür, (38) mürşid-i kâmil talebinde olan ‘âşıklar mücerred mürîdi çok olan meşâyih be-her hâl velîdür dimeyüp taklîdi ‘avâm gibi olmayup andan nişân ve derdüne (39) dermân isteyeye. nişân nedür dir iseñ *Meşnevî-i Şerîf* de hod beyân olunup

1504 کار مردان روشنی و گرمی است

deyü buyurulmuşdur. Ve şimdenşoñra dağı beyân (40) buyurdukları muhaqqıq ile muqallidi ‘ıyândur. Ya‘nî mürşidden taleb olunan i‘tâ’-i cezbe-i rahmân ve ikâd-ı âteş-i ‘ışk-ı yezdândur. İmdi bir tâlibüñ (41) kalbinde nazar-ı pîr-i kâmilden âteş-i ‘ışk fûrûzân ve nûr-ı imân nümâyân olsa anuñ imân ve i‘tikâdı keşfî ve şuhûdî olup şeyhine cemî‘-i ‘âlem [66a] (1) münkir olsa anuñ imânında miqdâr zerre nuşşân terettüb itmez. Ve cümle ‘âlem ikrâr itse anlaruñ ikrârı sebep-i izdiyâd-ı i‘tikâd olmaz. İmdi hazret-i Mevlânâ (2) kudde sırruhu’l-a‘lâ anuñ-çün i‘tikâd-ı ‘avâmda sebât yoğdur deyü buyurmuşlardır. Pes ol zamânda dîn-i ‘İsâ üzerine olan ‘avâm dağı

[378-1] در درون سینه مهرش کاشتند

(3) Ol mürâ’î ve muqallid vezîrüñ muhâbbetini sîneleri içine ekdiler.

[378-2] نایب عیاش می پنداشتند

Anı hazret-i ‘İsâ ‘aleyhisselâmuñ kıyım-mağâmı şandılar. (4) Ammâ haberleri yoğdur ki,

[379-1] او به سر دجال یک چشم لعین

Ol vezîr zâhiren ‘âlim u mürşid gibi idi ammâ ‘ibādullâhı izlâl itmekte bir gözlü deccâl-i la‘în idi. (5) Ya‘nî gerçi zâhiri ma‘mûr idi lâkin bâtın çeşmi kûr idi dimekdür. Kemâ kıle ‘aleyhisselâm:

1504 Erlerin işi sıcaklık ve aydınlıktır. T.M. I/324; Y.K.M. I/320; 62b

يَكُونُ فِي آخِرِ الرِّمَانِ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ يَأْتُونَكَم مِّنَ الْأَحَادِيثِ (6) بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ فَيَأْتِيَكُمْ وَإِيَّاهُمْ لَا يُضِلُّونَكُمْ

1505 وَلَا يَفْتِنُونَكُمْ.

ای خدا فریادرس نعم المعین [379-2]

Yā ilāhī feryāde iriş! Bunuñ mişillū zālimlerden sen (7) ni‘ me‘l-mu‘ ĩnsin. Ya‘nī ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrihu‘l-esnā gerçi ol vezīr zamān-ı sābıḳda vāḳi‘ olmuşdur lākin ḥālen zemāne ve daḥı o maḳūle kezzāb ve deccāl- (8) şıfatlardan ḥālī degüldür deyü işāret idüp o maḳūlelerin dām-ı tezvīrine giriftār olmamaḳ için dergāh-ı ḥaḳḳa niyāz lāzım idügin beyān buyurur.

(9) [380-1] صد هزاران دام و دانه است ای خدا

İlāhī cihānda yüz biñ dām u dāne vardır. Ve ba‘zı nüsaḥda dām ile dāne beyninde ‘āṭıfa vāḳi‘ olmyup (10) dam dāne است deyü yazılmışdur. Bu taḳdīrce cihānda yüz biñ dāne dāmı vardır, ya‘nī gerçi şūreti dāne lākin sīreti dāmdur,

[380-2] ما چو مرغان حریص بی نوا

Biz ise (11) gürisne ve ḥarīş murğlar gibiyüz, dāne gördüğümüz gibi dāmdan gāfil olmaḳla esīr ve giriftār oluruz.

[381-1] دم به دم ما بسته ی دام نویم

Dem be dem ve nefes be nefes biz bir dām-ı (12) cedīde muḳayyed ve besteyüz,

[381-2] هر یکی گر باز و سیمرغی شویم

Her birimüz eger bāz ve sīmurğ daḥı olavuz, ya‘nī fikr u idrākde ‘aḳl u iz‘ānda her birimüz (13) tīhū-yi ma‘ārif şikār itmekde sīmurğ-ı ḳāf daḥı olursaḳ yine bir dāma giriftār olmaḳdan ḥālī olmazız. Ba‘zı şürrāḥ, mışrā‘ :

دم به دم یا بسته ی دام نویم

(14) deyü ḳırā‘at idüp aña göre ma‘nā virmişler, ḥıṭāb Ḥaḳ sūbhānehu ve te‘ālāye olmaḳ üzre,¹⁵⁰⁶ مِنْ يَضِلُّ مِنْ يَشَاءُ وَيَهْدَى مِنْ يَشَاءُ¹⁵⁰⁶ āyet-i kerīmesi (15) mücebince her nefesde dām-ı mekr u imtiḥānuñla pā-beste ve mübtelāyüz, eger her birimüz bāz-ı hümā-şayd

¹⁵⁰⁵ Ahir zamanda saptırıcı deccallar gelecek, onlar çokça yalan söylerler ve ne sizin ne de babalarınızın duymadığı sözlerle gelirler. Sakın ha onlara kanmayın sizi saptırır fitneye gark ederler.

¹⁵⁰⁶ Nahl 16/93: "...O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir..."

veyāḥud sīmurġ-ı kâf olavuz senüñ mekrîñden necât müyesser degüldür (16) ve ‘aql u tedbîr ile kazâ vü kaderden ḥazer maqđür-i beşer degüldür deyü taḥkîk itmişler ammâ cümle şahîḥ nüşhalarda mışrâ‘ :

دم به دم ما بسته‌ی دام نویم

ve ba‘ zî nüşhada (17) daḥı mışrâ‘ :

دم به دم چون صعوه در دام نویم

vâkı‘ olup توایم vâkı‘ olmamışdur, zîrâ mışrâ‘ -ı evveliñ ri‘ âyet-i kâfiyesinde نویم enseb ve efvaḥdur ve maḥall (18) ¹⁵⁰⁷ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا maḥallidür. Ve şimdi siyâḳda olan beytden daḥı ma‘ lûm olur, nite kim buyururlar:

[382-1] می‌رهانی هر دمی ما را و باز

İlâhî her bir dem luṭf u iḥsân (19) idüp ol dâmlardan bizi ḥalâş eylersin velâkin,

[382-2] سوی دامی می‌رویم ای بی‌نیاز

Ey bî-niyâz! Girü biz bir dâm cânibine gideriz ve müteceddidü’l-emşâl (20) dâm u şebekelere giriftâr oluruz. Naẓm:

Ben ki bir ser-geşte vü bî-çāreyem
Ḥayret iline düşüp āvāreyem

Derd-mendem nâ-mürādem bî-dilem
(21) Nic’ola ḥālîm deyü lâ-ya‘ ḳalem.

[383-1] ما در این انبار گندم می‌کنیم

Biz bu enbārda gendüm ideriz, ḥāşıl-ı ‘ömrümüz olan gendüm-i a‘ māl-i şālîḥayı enbân-ı (22) vücūdda cem‘ ideriz ve enbār-ı keffe-i mîzāna vaż‘ itdik ẓann idüp rûz-ı cezāda ḥāzırđur diriz ammâ beyhūde mesrūruz,

[383-2] گندم جمع آمده گم می‌کنیم

(23) Cem‘ olunmuş gendümi zāyi‘ eyleriz ya‘ nî vücūdumuz şandugunda cem‘ eyledük şandugumuz gendüm-i a‘ mālî zāyi‘ ve telef ideriz ve ḥîle vü mekr-i

¹⁵⁰⁷ A’raf 7/23: “...Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik...”

şeytāniyye (24) ve ḥavātır ve hevācis-i nefsāniyye ḳalbimize duḡūl idüp gendüm-i a‘ māli ve ezvāḳ-ı ef‘ āli zāyi‘ eyleyiz:

كما قال صلى الله عليه و سلم: انّ الشّيطان ليجرى (25) من ابن آدم مجرى الدّم الى آخر الحديث...¹⁵⁰⁸

ḥuşūşan tā‘ āt ve ‘ ibādetimüz yirlü yirinde velākin nūr ile zevḳ-ı derūnı mefḳūddur.

می نیندیشیم آخر ما به هوش [384-1]

(26) Āḫir biz ‘ aḳl u hūş ile fikr u endiše eylemezüz,

کین خلل در گندم است از مکر موش [384-2]

Ki bu ḥalel gendümde meger¹⁵⁰⁹ الاعمال اسهل والمشکل حفظهما ya‘ nī ‘ āḳıbet ‘ aḳlımuz başımiza (27) dirip a‘ mālimize olan ḥalel ve nuḳşān mekr-i mūş-i nefis ve vesāvis-i iblīsdan olduḡın fikr eylemezüz, āḫ kim yıllar geḳer ‘ ömür gider ‘ amel atrmaz ve zevḳı bulunmaz, (28) ḡāfil ādemī ‘ āḳıbet-endiş olup enbār-i dilde olan mūş-i ḥalel-efgeni tefekkür idüp sūrāḡın sedd itmez.

موش تا انبار ما حفره زده ست [385-1]

(29) Mūş tā ki bizüm enbārımıza ḥufre urmışdur ve her ṫarafdan delmişdür,

وز فنش انبار ما ویران شده ست [385-2]

Ol mūşıñ fenn u zararından bizüm enbārımız (30) vīrān olmişdur ya‘ nī mūş-şıfat olan nefis u İblīs ḳalbimizi delik delik idüp efkār-ı fāsıde ile ḥāne-i ḳalbimüz vīrān itmişdür. İmdi, (31)

اول ای جان دفع شر موش کن [386-1]

Evvelā ey cān mūşıñ şerrini def‘ eyle,

وانگهی در جمع گندم جوش کن [386-2]

Andan şoñra gendümüñ cem‘ u taḡşiline cūş (32) ve sa‘ y eyle ve illā saña ol gendümden fāyide olmaz. Aña binā‘ en ki sen cem‘ itdikce şeytān zāyi‘ eyley.

بشنو از اخبار آن صدر صدور [387-1]

¹⁵⁰⁸ Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolaşır. (Buhārī, İ’tikāf, 11)

¹⁵⁰⁹ Ameller kolaydır zor olan onları korumaktır.

Ol (33) şadrlar şadri ve iki Cihān Fahri ‘aleyhisselāmuñ haberlerinden işit ki buyurmuşdur,

[387-2] لا صلاة التّم إلا بالحضور

Şalāt tamām olmaz illā huzūr-i (34) qalb ile olur.

¹⁵¹⁰ قال عليه السلام: لا صلاة إلا بحضور القلب

Zirā hālişu’n-niyye olmayup müzahrefāt-ı dünyeviyye ve efkār-ı rediyyeden qalbūñde (35) şad hezār telvīşāt olup veyāḥud ‘ibādet ve tā’ atdan murāduñ ḥalkā irā’et olursa¹⁵¹¹ وَلَا يُشْرِكُ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا¹⁵¹¹ āyet-i kerīmesinde (36) olan neyhden ictināb itmemiş olursın. Pes bu vechle olan namāzdan miqdār zerre kendüñe nef’ olmaz. Nitekim *Meşnevî-i Şerîf*’üñ bir maḥallinde (37) buyurılır ki, *Meşnevî*:

در حدیث آمد که تسبیح از ریا

همچو سبزه‌ی گولخن دان ای کیا¹⁵¹²

Ammā zinhār kej-feh olmayup benüm hülüş-ı qalbim yokdur deyü tesvīlāt-ı nefsanīye ile (38) ‘ibādetden münqaṭi’ olma. tezkiye-i bātına kūşiş idüp ‘ibādetde ḥaḡdan ġayrı murāduñ olmamaġa Ḥaḡ’dan tevfiḡ ve ‘ināyet taleb eyle zirā ḥaḡ sübhānehu (39) ve te’ ālā kelām-i mecīdinde¹⁵¹³ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي¹⁵¹³ deyü emr itmişdür. Zāhir-i emr vucüb içündür. emr ise muḡayyed bi’z-zikr olup ġaflet ḥod zikrūñ zıddıdır, (40)¹⁵¹⁴ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ¹⁵¹⁴ āyet-i kerīmesinde olan nehyiñ daḡı zāhiri taḡrīmīdür. pes cemī’-i hālde ġaflet üzre olan kimesne şalātta zikr-i (41) Ḥaḡ ile ne vechle kāyim olmuş olur.¹⁵¹⁵ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ¹⁵¹⁵ āyet-i kerīmesinüñ sebeb-i nüzülü ger çi sükārā [66b] (1) oldukları hālde şalāta qarīb olan tāyifeyi nehydür, lākin niçe kimesne vardur ki zāhir-i hālde müskirātdan bir şey şurb itmemişken ḥubb-i dünyādan ol qadar beng-i ġaflet (2) ve ḥamr-i naḡvet nüş itmişdür ki ne kırā’at itdüğün bilür ve ne kıldüğün bilür. Su’āl itseler tārik-i şalāt degülem deyü ġırrālanur. Şalāt ḥod rabbü’l-‘izzete tevāzu’ ve temeskündür. (3) قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الصَّلَاةُ تَوَاضِعٌ وَ

¹⁵¹⁰ Efendimiz şöyle buyurmuştur: Kalp huzuru olmadan namaz olmaz.

¹⁵¹¹ Kehf 18/110: “...Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.”

¹⁵¹² Ey ulu kişi! Hadiste “Riya ile tesbih külhanda biten ota benzer,” diye geçer. Bunu böyle bil! T.M. II/1017; Y.K.M: II/1014.

¹⁵¹³ Tâ-Hâ 20/14: “...O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.”

¹⁵¹⁴ A’raf 7/205: “...ve gafillerden olma.”

¹⁵¹⁵ Nisa 4/43: “Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna-cünüp iken yıkanıncaaya kadar namaza yaklaşmayın...”

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالتَّمَنُّكِ 1516 kelime-i “أَتَمَّا” ve elif lām ile ḥaṣr buyurmışlardır ve daḥı deyü 1517 من لم يمه صلوته عن الفحشا لم تروه من الله الا بعدا 1518 (4) āyet-i وَالتَّمَنُّكِ 1517 buyurup ṣalāt-ı gāfil ise feḥṣādan men‘ itmedüğüne işāret idüp (5) bir ḥadīs-i šerīf daḥı buyururlar ki: 1519 pes bunuñla murād buyurulan ṣalāt-ı gāfildür. Ve,

كما قال عليه السلام ليس للعبد (6) من صلوة ألا ما عقل منها 1520

İmdi gāflet ile olan kelām münācāt olmaz. Muṣallī ḥod ṣalātında rabbi'l-‘izzete münācāt ider. Şavm ve ṣalāt ve ḥacc (7) ve cemī‘-i ‘ibādāt daḥı böyledür. İbn-i ‘Aṭāullāh İskenderānī *Şerḥ-i Hikem*’de bu ḥadīs-i šerīfi irād buyurmışlardır ki:

قال ابوطالب المكي حدث ان المومن اذا (8) توضا للصلوة تباعدت عنه الشيطان في اقطار الارض خوفاً منه لانه تهاب للدخول على الملك و اذا كبر عنه ابليس و ضرب بينه و بينه سراق (9) لا ينظر اليه و اوجهه الجبار بوجهه فاذا قال الله اكبر اطلع الملك في قلبه فاذا ليس قلبه اكبر من الله فيقول الملك صدقت الله في قلبك كما تقول قال (10) فيتشعشع من قلبه نور يلحق بملكوت العرش فيكشف له بذلك ملكوت السماوات و يكتب له حشو ذلك حسنات قال و ان الغافل الجاهل اذا قام (11) الى الوضوء احتوشته الشياطين كما يحشوش الذباب على نقطة العسل و اذا كبر اطلع الملك في قلبه فاذا كل شئ في قلبه اكبر من الله عنده فيقول (12) الملك كذبت ليس في قلبك كما تقول قال فيثور من قلبه دخان يلحق بعنان السماء فيكون حجابا لقلبه عن الملكوت فيرد ذلك الحجاب صلوته (13) و نلتقم الشيطان قلبه و لاتزال تنفخ فيه و تنفث و توسوس و تزين له حتى ينصرف من صلوة لا يعقل ما كان فيه. 1521

Pes ḥazret-i Mevlānā ḫuddise (14) sıruhu'l-a‘lā bu ebyāt-i šerīfede gendümden murād-ı šerīfleri zevḫ-i derün ve ḥuzür-i ḫalbdür. İmdi vesāvis-i şeyṭāniyye ve hevācis-i nefsanīyye ile ṭā‘āt (15) ve ‘ibādātuñ rūḫi gidüp ancak bi-zevḫ u ḫālet bir resm ve şüreti ḫalur ve ‘inde’t-taḫḫik ṣalāt olmaz.

1516 Efendimiz şöyle demiştir: namaz ancak tevazu ve hak karşısında çaresizliktir.

1517 Ankebût 29/45: “...namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor...”

1518 Namazı kendisini sapkınlıktan korumayan kimseyi o namaz Allahtan sadece uzaklaştırır.

1519 Niceleri vardır ki namazlarından onlara kalan yorgunluktan başka bir şey değildir.

1520 Efendimiz şöyle buyurmuştur: Kula namazından aklettiğinden başkası yoktur.

1521 Ebu Talip el-Mekki şöyle demiştir: ben rivayet edildi ki eğer mümin kişi namaz için abdest alırsa şeytan korkarak ondan fersah fersah uzaklaşır zira o bir melekle birlikte olmak üzeredir. Tekbir aldığı anda iblisle arasına engeller çeker ve ona bakamaz. Allah onun yüzünü kendi yüzüne çevirir. Allahu ekber dediğinde melek onun kalbine bakar eğer kalbi Allah’tan büyük değilse melek: doğru söyledin Allah senin kalbindedir der. Sonra onun kalbinden bir ışık parıldar ve arşın melekutuna karışır. Böylece ona semavatın melekutu zahir olur. Ve ona bunu dolduracak kadar hasenat yazılır. Ve yine şöyle demiştir: gafil cahil bir kimse abdest için kalkarsa şeytanlar onu sineğin bir damla bala üşüştüğü gibi sararlar, tekbir aldığı anda melek onun kalbine bakar. Bakar ki kalbindeki her şey (her şeye dair sevgisi) Allah’tan daha büyük. O zaman melek ona yalan söyledin dediğin gibi değil kalbin der. Onun kalbinden bir duman çıkarda göğün karanlıklarına karışır ve onunla melekut arasında bir perdeye dönüşür. Bu örtü onun namazını geri çevirir. Şeytan onun kalbini ele geçirir ona vesvese vermeye saptırıcı şeyler söylemeye devam eder ve yaptığını ona güzel gösterir. İşin sonunda o zaten bilincinde olmadan yaptığı namazı da terk eder.

گر نه موش دزد در انبار ماست [388-1]

Eger bizüm enbārimızda hırşımız (16) mūşı olmayaydı,

گندم اعمال چل ساله کجاست [388-2]

Pes kırk yıl miqdārı ‘amellerüñ gendümi kãdadur? Ya‘nî kırk seneden berü eyledüğüñ ‘ibādātuñ ezvāk (17) ve envārı ve āşār ve şemerātı vüçüduñ enbārında nice oldu. Ma‘lüm oldu ki nefis ve şeytān gāretine gitmişdür.

ریزه ریزه صدق هر روزه چرا [389-1]

(18) Az az ve ufağ ufağ her günüñ şıdkı niçün,

جمع می ناید در این انبار ما [389-2]

Bu bizüm enbārimıza cem‘ olmaz. Nażm:

Gel imdi sen dağı añla namāzuñ

(19) Ki mağbül ola anda her niyāzuñ

Taşuñ kıbleye döndürdüñ müselmān

Degil ol kapuya erkān-ı imān

İçi kalmayıcağ anuñ namāzı

(20) Kaçan işidilür dilde niyāzı

Hemān zāhir ‘ibādet şer’ işinden

Harācın götürür kulluğ başından

Teveccüh olmayınca kulda kāmil

(21) Şerī‘ at ehli tutmaz anı kābil

Eger cismüñ namāzuñ kılduñ ise

Anuñ erkān u şartın gördüñ ise

Namāzın öğren ol rûh-ı revānuñ

(22) Ki gözgüsidür ol şāh-ı cihānuñ

Nedür şartı nedür rüknü bil imdi

Anuñ ile aña kulluq kıl imdi

Şalât-ı cān o kim götrüle her sed
(23) Cemāli cānuña ola müşāhed

Göresin can göziyle ol cemāli
Yuya varlığını cānuñ visāli

Bilesin cān gözi hem nūr-ı haq'dur
(24) Cemāli pertevinden bir varaqdur

Anuñ-ile gören oldur cemāli
Bu yolda gören oldur qāl u hāli

Senüñ göñlüñ muşayqal düşdüginden
(25) O nūr idi çü 'aksi düşdi senden

O gördi likin anı seni şanduñ
O nūrınuñ şevkinüñ odına yandın

Bu menzilde henüz fānī degülsin
(26) Göñüller derdi dermānı degülsin

Çü cān oldu cemāline muşallī
Cemāli cānına kıldı tecellī

Pes andan istenür erkānı anuñ
(27) Ki her rükni tuya sırrın Hudā'nuñ

Göresin ser-te-ser aḥkām-ı şer'i
Nic'olmuşdur namāzuñ aşl u fer'i

Ne fer'inde yüriseñ ḥükm-i şer'üñ
(28) Şalāt aşlına iltür seni fer'üñ

Görirsin anuñ-ile ol yüzi sen
Bilürsin pertev imiş nūr-ı haq'dan

Pes ol aşlı koyup fer' a uyanlar
(29) Olardur azuban yolda qalanlar

Pes anı tut ki yolda qalmayasın
Vişāline dü kevnı almayasın

Atasın arduna iki cihānı
(30) Görine cānuña sırr-ı nihānı

Ki senlügüñ yumayınca öziñden
Fenā bulmayısar sen kendüzüñden

Eger varlıg-ıla gelseñ sen ey cān
(31) Vişāli qanı sen yā qanı cānān?

O menzilde bu ilhāmı bulanlar
Olardur kendüsin yavı kılanlar

Vücūdı defterini ğarq idenler
(32) anuñ-ıla aña ansız gidenler

Ki maḥv ola özinden külli keşret
Qabūl ide anı deryā-yı vaḥdet

Yuna ol arada nām u nişānı
(33) Yuya andan götüre ad u şānı

Bilen adını anuñ bula maqşūd
Bile ne virdüğün ol qula ma 'būd

Ḥaḳ'uñ luḫfün bula kim bulsa anı
(34) Yetüre kim ki yavı kılsa anı

Oqına varlıgından sırr-ı şāhī
Ola ol defter-i ḫükm-i ilāhī

Gel ey 'āşık bu yolda fānī ol sen

(35) Bu deryā mevcinüñ ‘ummānı ol sen

Ki senüñ mevcüñ ola gevher-efşān

Bula andan niçeler derde dermān

O deryādan bizi ey haq ayırma

(36) Muḥālif yıllar ile yoldan ırma

Anın sırrında sen vir cāna temkīn

Tereddüder ile gösterme telvīn

Neşr: İmdi ey ‘aşık-ı şādık! Bir anbāra (37) yevmen fe-yevmen dāne dāhil olup zāyi‘ olmasa, tamlā-be-tamlā göl olur añla vefkınca lā-büdd ol anbār pür olmaḡ muḡarrerdür. Pes hergün ḡulūş ile olan ḡubūbāt-ı (38) a‘ māl daḡı anbār-ı vüçüdda zāyi‘ olmasa ve vesāvis-i vesvās ḡāret itmese anbār-ı dil pür-zevḡ u şevḡ olup şıdḡ ve şafāyla māl-ā-māl (39) olurdu. Pes bu ma‘ nāyı tefhīm içün kāşif-i esrār-i kibriyā, ḡazret-i Mevlānā meşel irād idüp buyururlar ki,

بس ستاره‌ی آتش از آهن جهید [390-1]

Meşelā āhenden (40) çok sitāre-i āteş şıçradı, ya‘nī çakmaḡdan vāfir şerāreler zāhir oldı,

و ان دل سوزیده پذیرفت و کشید [390-2]

Ve ol āteş-i āhene müste‘idd olan (41) sūḡte-göñül anı ḡabül eyledi ve çekdi. Ya‘nī

جذبہ ی حق ناگاہ آید اما بر دل آگاہ آید¹⁵²²

Vefkınca naḡar-ı pīrden göñülde niçe def‘a leme‘āt-ı āteş-i ‘ışḡ-ı Yezdān [67a] (1) ve şa‘ şa‘ a-i nūr-ı cezbe-i raḡmān ḡüveydā olup ḡalb-i mūrīdāndan ḡüveydā oldı.

لیک در ظلمت یکی دزدی نہان [391-1]

Lākin zulmetde bir düzd,

می نہد انگشت بر استارگان [391-2]

¹⁵²² Hakkın cezbesi ansızın gelir, ancak bu cezbe (sadece) āḡāḡ gönüllere gelir.

(2) Ol sitâreler üzre nihânî barmağını kor.

می کشد استارگان را یک به یک [392-1]

Bir bir ol sitâre-veş olan şerâreleri itfâ ider. “می کشد” bu maqûle maħalde (3) söyündürür ma‘nâsınadır.

تا که نفروزد چراغی از فلک [392-2]

Tâ ki felekden bir çerâğ şu‘lelenmeye. bu beyt-i şerîfün te’vîlinde buyurmuşlar ki âhenden murâd tâ‘at (4) ve sitâregândan murâd envâr-ı tâ‘at olup ve süzîdeden murâd ‘aşîk-ı sūhtenün ħalbi ve zūlmetden murâd nefsanîyyet ve düzdden murâd vesâvis-i şeytânîyyedür. (5) Pes hâşıl-ı ma‘nâ budur ki tâ‘at ve ‘ibâdetden sitâre-veş envâr-ı envâr-ı lâmi‘a bâhire ve zâhire olup dil-i sūhte-i ‘âbid daħı verziş-i envâra müste‘idd oldı. (6) Lâkin kedürât-ı nefsanîyyeden bir düzd-i pinhânî levâmi‘-i sâti‘anuñ üzerine vaz‘-ı benân-ı mekr u vesvese idüp envâr-ı müste‘ileyi itfâ eyledi. Zîrâ âsümân-ı (7) ħalbden bir çerâğ-ı rûhânî şa‘şa‘a-bâr olursa kendünüñ hıyânet ve ħabâşeti zūhûra gelmeye ve istedüğü gibi hâne-i ħalbinde olan metâ‘-ı ezvâkı gâret (8) eyleye.

كما قال عليه السلام: لولا ان الشيطان يحومون على قلوب بني آدم لنظروا الى ملكوت السموات¹⁵²³

Veyâħud âhenden murâd mürşid-i kâmilün nuḫkı ve sitârelerden (9) murâd levâmi‘-i envâr-ı cezebât-ı rabbânî ve süzîdeden murâd tâlibün ħarâret-i derûnı ve düzdden efkâr-ı mâ-sivâ ve zūlmetden murâd aħkâm-ı beşeriyye ve muḫtezâ-yı (10) tabi‘at olup pes bu taḫdîrce ma‘nâ bu vechle rû-nümâ olur ki merd-i tâlib germiyyet-i derûn ile nazâr-ı pîre varup teveccüh-i şerîf ve nuḫk-ı laḫîfinden dil-i tâlibde (11) levâmi‘-i sevâti‘-i saḫevât-ı tecelliyât-ı sübhânî ve şerâre-i cezebât-ı raħmân zūhûr ider. Lâkin tâlib henüz maḫâm-ı temkîne varmayup cebr-i raħmânî mertebesinde olmamağla (12) gönül beklemege iktidârı olmaduğı ecilden min ħaysü lâ yeş‘ur ħavâtır-ı nefsanîyyeden nâgehân bir firak-ı mâ-sivâ nihânîce dest-dirâzlık idüp merd-i tâlibi keşrete düşürdükde (13) cezbe-i raħmânî ve ‘ışk-ı sübhânîden müste‘il olan leme‘at-ı rûhânînin rû-puşı olup kedürât-ı nefsanîyye ile müşevveşü’l-ħatır ider ve tâlib-i mübtedî (14) def‘-i ħavâtır idüp gönül ħâline varayım didikçe efkâr-ı mâ-sivâ hücum idüp semâ‘-i ħalb-i mürşidden zemîn-i dil-i tâlîbe tâlî‘a olan ziyâ-yı şems-i

¹⁵²³ Efendimiz şöyle buyurmuştur: eğer ki şeytanlar insanoğlunun kalbine tesir ediyor olmasaydı, onlar semavatı ve melekutu görürlerdi.

ḥaḳīqate (15) seḥāb-veş ḥicāb olur. Mürīde bu mertebede şāḥib-i ḥāl dirler, zīrā teveccühde ber-ḳarār olmayup aḥyānen mürşid-i kāmilden nazār olunduḳda ḥāne-i ḳalbi münevver (16) olup fi'l-ḥāl girü keşrete düşüp niçe zamān bu ḥāl ile imtiḥān olunur. imdi bu ḥālde ṭālibe lāzımdur ki ehl-i fenā olan fuḳarā ve iḥvānı ile muttaşillen şoḥbetden (17) ḥālī olmayup göñülde müşte' il olan nūr-ı muḥabbetullāhı söyündürmeye ve ocağından āteş-i ' ışkı eksik itmeye ve bār-ı mā-sivāyı ve düzd-i efkārı ḳalbinden iḥrāc itmege (18) bezl-i himmet ve pīrden istimdād eyleye. ve mümkün olduḳca ecnebīden ' uzlet idüp kesbin daḫı ḥelālden eyleye ve aḥvālını ehl-i ḥāl olmadıḳdan şoñra vālideyninden (19) ve ehl ve ' ıyālinden daḫı setr eyleye. Ḥattā nūr-ı muḥabbet-i ḥudā ḳalbinde müstaḳarr olup ol daḫı ehl-i fenā menzilin bula. Bunuñ tafşīli bālāde birḳaç yirde vecd ile (20) tevācüd ve ḥusūf u küsūf-ı ma' nevī ve sālīk-i meczūb ve meczūb-ı sālīk beyān olındığı maḥalllerde zıkr olunmuşdur.¹⁵²⁴ Ammā bu daḫı muḳarrerdür ki sālīk sa' ādet-i ezeliyye (21) ile gelmiş olursa bu maḳūle mā-sivā ve efkārūñ vüçudı ḳalmayup beher ḥāl nūr-ı muḥabbet ile cümleye ḡālib olur. Āh kim sa' ādet-i ezeliyye muḳadder degül ise ḥayf (22) u dirīḡ añadur. Anuñçün ḥazret-i Mevlānā buyururlar:

[393-1] گرهزاران دام باشد در قدم

İlāhī her bir ḳademde eger hezārān dām olursa,

[393-2] چون تو با مایی نباشد هیچ غم

(23) Çün ki sen bizümle olasin ve ' ināyet u hidāyetüñ refīḳ ḳılasın ḥiç ḡam u elem yoḳdur.

[394-1] چون عنایاتت بود با ما مقیم

Çün senüñ ' ināyetlerüñ bizümle muḳīm ola, (24)

[394-2] کی بود بیمی از آن دزد لئیم

Ol le'im olan düzdden bize ḳaçan ḥavf u bīm olur. Ya' nī ḥavf u ḥaṭar olmaz. Bu beyt-i şerīf-i sābıḳ Sulṭān Veled ḳuddise sırruhunuñdur (25) dirler.

[395-1] هر شبی از دام تن ارواح را

¹⁵²⁴ Bkz. 24a, 42b ve 46a.

İlāhī, seyyidī ve mevlāy! Sen şol kâdir-i muṭlaq pâdişâhsın ki her gice dām-ı tenden ervāhı

می رهانی می کنی الواح را [395-2]

(26) Kurtarırısın ve elvāhı kıparırısın, ya‘ nī elvāh-ı ezhāndan nuķūş-ı havātırı hakk idersin. Sübhānallāhi’l-‘azīm, ‘aceb kıdretdur ki her birinüñ kıtarāt-ı eşnāf-ı (27) ‘ulūm ve envā‘-ı fūnūn ve fuhūmı baħr-i ervāhda birbirine muhteliṭ olmuş iken ervāh ebdāna redd olunduķda herkesüñ ma‘lūm ve mefhūmı olup ve şanāyi‘ (28) ve fūnūmı ve aħlāķ-ı ħasene ve seyyi‘esi her ne ise kendü bedenlerine ric‘at idüp ‘ālimüñ ‘ilmi cāhile ve cāhilüñ ‘ilmi ‘ālime varup ħaṭā itmez. Zihī kıdret (29) u ħikmet!

می رهند ارواح هر شب زین قفس [396-1]

Her gice ervāh bu kıfes-i tenden ħalāş u rehā bulurlar, ya‘ nī nefsi-nāṭıķa didikleri rūh-ı revān bedenden (30) müfāraķat idüp ħālet-i nevmde rūh-ı ħayvānī bedende kıalur.

فارغان، نه حاکم و محکوم کس [396-2]

Kimesnüñ ħākimi ve kimsenüñ maħkūmi olmayup fāriğ u āzādelerdür. (31) Ya‘ nī nefsi-nāṭıķa ħālet-i nevmde bedenden müfāraķat idüp te‘alluķını min vechin kıaṭ‘ itmekle nev‘-i tecerrüd ħāşıl idüp ħākim u maħkūm olmaķdan āzāde olur. (32) Meşelā,

شب ز زندان بی خیر زندانیان [397-1]

Ĥukkāmdan birinüñ ħūkmü ile maħkūm olup zindānda maħbūs olan zindāniyān gice ile ħālet-i nevmde (33) zindān u ħabs-i zindāndan bī-ħaberler.

شب ز دولت بی خیر سلطانیان [397-2]

Şalṭanata mensüb olan ħākimler daħı gice ile devlet ve ħükümetden bī-ħaberlerdür. (34) Bir vech-le ‘adem-i şu‘ūr ki

نی غم و اندیشه ی سود و زیان [398-1]

Eger ħākim ve eger maħkūmda ne ħam ve ne sūd ve ziyān endişesi vardır.

نی خیال این فلان و آن فلان [398-2]

(35) Ne bu filānuñ ve ne ol filānuñ fikr u hayāli vardır. Rü'yāda ḥod endiše-i sūd u ziyān ve hayāl-i filān u filān yok mıdır dinürse, ḥazret-i Mevlānā (36) ḫuddise sırruhunuñ murād-ı şerīfleri rūḥ-ı revānuñ bedende olduğu ḥâlde 'arız olan endiše ve hayāli ve sūd u ziyānidur, ne ān ki 'ālem-i mişālde olan (37) şuver-i kesbīyesi ola. Ḥadd-i zātında eger bay ve eger gedā, eger rāḥat ve eger zaḥmet ḥālet-i nevmde ber-ṭaraf olup cesed anı şu'ürdan ḫalır dimekdir.

مشو غافل که این دریای خاموش (38)

نکردست آدمی خوردن فراموش

ندارد اعتمادی بر زر و زور

کسانی را که خوف است از شب گور¹⁵²⁵

(39) Āh ey müstemī' -i ḫābil! Şeb-i gūr nedür bilür misin? Şeb-i gūr bedenüñ cān-ı pākdan furḫati ve zīr-i ḥākde ḡurbetidir. Şeb-i gūr zen ve ferzendden vedā' (40) ve ḥiṣ u peyvenden inḫitā' dur. Şeb-i gūr vaṭandan riḫlet ve gūr u kefende ḥasretdür. Şeb-i gūr nāle ve nedāmet ve peşimānī-i şubḥ-i rüz-ı ḫıyāmetdür. (41) şeb-i gūr dār-ı ḡurūrdan gitmek ve daḫı¹⁵²⁶ وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ hengāmına dek yatmaḫdur. Pes ey 'āşık! Rūzuñ şeb olup [67b] (1) şeb-i gūr gelmezden evvel te'aḫḫul ve tefekkür eyle ki ber müceb-i نیام الرّؤس rüz-ı ḫayātuñ şebdur ve daḫı¹⁵²⁷ فإذا ماتوا انتبهوا vefḫınca lā-cerem şeb-i memātuñ nev-rūzdur. imdi (2) şeb-i ḡaflet-i ḫayātda giryān olan rüz-ı memātda ḥandān olur. Kemā ḫīl: ¹⁵²⁸ كَيْفَ الْمَوْتِ بِكُلِّ بَشَرٍ بِالنَّهَارِ "a:"

ای که پیوسته تو در عصیان روی

گر بمیری همچنان ندمان روی (3)

نیک باید زیستن تا در وقت مرگ

دیگران گریند و تو خندان روی¹⁵²⁹

Ġazel:

شبروان از کوی دلبر خوش نشانی داده‌اند

¹⁵²⁵ Sakın ha gafil olma! Bu sessiz deniz (dünya) hâlâ insan yemeyi umutmuştur. Kabir gecesinden korkanlar paraya ve kudrete itiraz etmez.

¹⁵²⁶ Hac 22/7: "...ve şüphesiz Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltecektir."

¹⁵²⁷ İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 312, nr. 2795).

¹⁵²⁸ Mümin geceleri ağlar ve gündüzleri güler.

¹⁵²⁹ Ey her an isyan eden! Ölürsen eğer pişmanlığa gömülürsün. Sen ölünce diğerleri ağlarken gülmeni istiyorsan, doğru yaşamalısın.

شبروان از دوزخ ایمن در بهشت آزاده‌اند (4)

شبروان لَبَّيْكَ گویان اشک ریزان می‌روند
شبروانش خود ز بهر این دو معنی زاده‌اند

شبروان لَبَّيْكَ عبدی هر شب از هو بشنوند
لاجرم سر مست شوق از جرعه‌ی این باده‌اند (5)

شبروان تا خود به دنیا آمدند از شهر هو
سوی او جز آه صبح و ناله نفرستاده‌اند

ساقیا درده شراب شوق هو کین شبروان
راه شب هر نیم شب سرمست عشق افتاده‌اند (6)

خواب شب بر چشم عاشق بسته‌اند این شبروان
تا صلا‌ی عشق هو در جان‌ش او درداده‌اند

پور مشاطی حساما ساده شو آزاد شو
زانک سرمستان شبرو ساده و آزاده‌اند¹⁵³⁰ (7)

neşr: İmdi ma‘lûm ola ki kâşif-i esrâr-ı kayyûmî, ھاżret-i Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî ھاđdise sırruhu bu ebyât-ı şerîfenüñ sibâkında, *Meşnevî*.

گر هزاران دام باشد در قدم (8)

چون [تو] با مایی نباشد هیچ غم¹⁵³¹

neşr: deyü buyurup ‘ârif-i sırr-ı kaçâ ve ھاđder olmağla eger hidâyet ve eger ھاđlâlet ھاđ sühbânehu ve te‘âlânuñ (9) yed-i ھاđdretinde olduğına delâlet ve ھاđdretullâhu işâret buyurmuşlardur. Nitekim ھاđret-i Fağr-i ‘Âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem müşriklerüñ kemâl-i ھاđlâlet ve ھاđvâyetlerin müşâhede buyurup (10) ilkâ‘ât-ı nefsi-

¹⁵³⁰ Gece yolcuları yârin adresini ne güzel tarif etmişler. Gece yolcuları cehennemden sakınmış, cennette hürdürler. Gece yolcuları lebbeyk diyerek ve gözyaşı dökerek yola devam ederler, gece yolcuları zaten bu iki işi yapmak için doğmuşlar. Gece yolcuları, her gece Allah’tan “lebbeyk ey kulum!” sesini duyarlar ve şüphesiz bu şaraptan sarhoşlar. Gece yolcuları “Hû” şehrinden dünyaya geldiklerinden beri, inlemekten ve âh etmekten başka bir şey yapmamışlar. Ey sakî, şevk şarabı sun, zira bu aşıklar gece yarısı yolun yarısında aşktan sarhoşlar. Bu gece yolcuları “Hû” alıkım salasını canlarında çektiklerinden beri gece uykusunu aşık göze haram kılmışlar. Ey meşşât oğlu Hüsam, sade ol ve hür ol. Zira sarhoş gece yolcuları sade ve azadeler.

¹⁵³¹ Bkz. 67a.

şeytāniyye ile dām-ı şebeke-i şirk ve ‘iştāna giriftār olmağla her biri küfr u ‘inādlarında muşırr olup qabūl-i İslām’da olan muhālefetleri hāzret-i (11) Risālet-penāh ‘aleyhi’ş-şalevātullāha emr-i ‘azīm görünmekle hāzret-i Hāq ve qādir-i muṭlaq hābīb-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemi tesliyet buyurup, ¹⁵³² *إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ (12) الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ*

Ya‘nī “Yā Muhammed ‘aleyhisselām, biz ‘azemet ve şānımız ile kelām-i ‘izzetimüz olan kitāb-ı kerīm ve furqān-ı ‘azīmi mültebisen bi’l-hāq cemī‘-i nāsīn menāfi‘ (13) ve hidāyeti için senūn üzeriñe vahy ve inzāl eyledik. ¹⁵³³ *فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ* Pes şol kimesne ki kitāb-ı ‘azīmü’ş-şā’n ve senūn da‘vetiñi qabūl itmekle (14) mühtedi ola hidāyetūn şevābı kendü nefesine ‘āyid olur. ¹⁵³⁴ *وَمَنْ ضَلَّ فَاتِّمًا يَضِلُّ عَلَيْهَا* ve şol kimesne ki ‘adem-i qabūl ile dālāletde qala ‘iḳāb-ı dālālī (15) ancak kendüye rāci‘dur. ¹⁵³⁵ *وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ* hābībim sen anlarūn üzerine vekil degülsin ya‘nī elbette ve elbette imānı ‘alā sebīli’l-ḳahri ve’l-cebr hāḳuñ üzerine (16) taḥmīl ile me’mūr degülsin. Yā Muhammed biz saña iblāğ eyle emr itdik, sen daḥı teblīğ-i risālet eyleyüp emrimizi kemā hüve hāḳuhu yirine getürdüñ, da‘vet-i resūl (17) ve aḥkām-ı kitābullāhı qabūl idüp imān ile müste‘idd olmaḳ anlarūn iḥtiyār-ı cüz’ilerine müfevvazdur deyüp müşrikīn ve keferenūn ‘adem-i inḳiyādlarından (18) senūn hāṭır-ı şerīfūn maḥzūn olmasun deyü tesliyet buyurur ve bu āyet-i kerīme ile kezālik tesliyet-i hāṭırların taḳviyet buyurup taḥḳīḳan hidāyet ve dālālet (19) Hāq tebareke ve te‘ālānūn kemāl-i ḳudretinden olup ḡayrıdan degüldür. Zīrā hidāyet ḥayāt ve yaḳazaya ve dālālet daḥı mevt ve nevme müşābihlerdür. Pes (20) ḥayāt ve yaḳaza Hāq te‘ālā celle şānuhunuñ hāḳ itmesiyle ḥāşıl olduḡı gibi hidāyet daḥı lābüdd tevfiḳ ve ‘ināyet-i sübhānī ile ḥāşıl olur ve mevt ile (21) nevm daḥı emr-i hāq-la olduḡı gibi dālālet daḥı Hāqḳ’uñ irādetiyle ḥāşıl olur. Lākin meşīyyet-i irtizāiyyesiyle degüldür. Pes her kim bu daḳīḳaya luṭf-i hāq ile ‘ārif ola (22) sırr-ı ḳadere vāḳıf olur ve ‘ārif-i sırr-ı ḳader olan kāmilleri vāḳi‘ olan meşāyib heyyin ve āsān olup şābir ve şākir olur. Pes Hāq tebareke ve te‘ālā (23) hāzret-i Fahr-i Kāyināt ‘aleyhi ekmele’t-taḥiyyāta sırr-ı ḳaderi keşf idüp müşrikīnūn da‘veti qabūl itmeyüp küfrlerinde muşırr oldukları-çün ḳalb-i şerīflerinde olan (24) ḥüzni izāle buyurdu. Kemā ḳāl: *اللَّهُ يَتَوَقَّىٰ الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَاللَّهُ لَمَّ تَمَّتْ فِي*

¹⁵³² Zümer 39/41: “(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab’ı (Kur’an’ı) insanlar için, hak olarak indirdik...”

¹⁵³³ Zümer 39/41: “...Kim doğru yola girerse kendisi için girmiş olur...”

¹⁵³⁴ Zümer 39/41: “...Kim de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar...”

¹⁵³⁵ Zümer 39/41: “...Sen onlara vekil değilsin.”

¹⁵³⁶ ile mevt-i ecsād irāde olunup (25) buyururlar ki ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā ¹⁵³⁷ “عند فناء الاكل و انتقضاء الاجل” nüfusuñ taşarruf ve te‘alluḳını ebdāndan ḳaṭ‘ itmekle enfüsi ebdāndan ḳabz ider (26) ve ḳabz-ı enfüsi zāhiren ve bāṭinen olursa ḥin-i mevtdür ve eger zāhiren olup bāṭinen olmazsa ḥālet-i nevmdür. Ve ‘inde’n-nevm müteveffāt olan enfüs (27) ‘aḳl u temyīz ile muttaşıfa olan enfüsdür. فَيَمْسِكُ الَّتِي قَطَعَتْ عَلَيْهَا ¹⁵³⁸ Ve Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā şol nefsuñ üzerine ki mevti ḳazā eylemişdür anı imsāk (28) idüp ba‘de’n-nevm bedene redd itmez. ¹⁵³⁹ وَيُرْسِلُ الْآخَرَى ve mevt ḳazā olunmayan nefsi nāyimeyi ‘inde’l-yaḳaza bedenine redd u irsāl ider. ¹⁵⁴⁰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ¹⁵⁴¹ İN فِي ذَٰلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ ¹⁵⁴¹ İN فِي ذَٰلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ nüfusuñ ebdāna olan keyfiyyet-i te‘alluḳında ve ḥin-i mevtda (30) bi’l-külliyeye ebdāndan ve teveffisinde ve Ḥaḳ te‘ālā nüfusuñ imsāk idüp nāyim anuñ izālesiyle fānī olmayup bāḳī ḳalmasında ve sa‘ādet ve şeḳāvet ve ḥikmet (31) ve ma‘rifetden nefse ‘arīza olan ḥālāt ve istiḳā’-i ācāline degin ḥinen ba‘de ḥinin nüfusuñ nāyimeyi ebdāna irsālde fikr iden ḳavm için Ḥaḳ te‘ālānuñ (32) kemāl-i ḳudret ve ḥikmet ve şümül-i raḫmetine delālet vardur. Ve Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā “يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ” buyurup nefsi ile murād olunan rūḥ midur ve ḡayrı midur deyü su‘āl (33) olunduḳda ba‘zılar nefsi didikleri rūḥdur ve ba‘zılar nefsi ḡayrı ve rūḥ ḡayrıdur dimişler.

İmdi ma‘lüm ola ki her bir insān için iki nefsi vardur ki birine (34) nefsi ḥayāt ve birine nefes-i temyīz dirler. Nefsi ḥayāt oldur ki ‘inde’l-mevt bedenden müfāraḳat idüp ve nefes-i insānī ḥayātuñ zevāliyle zāyil olup müteneffes olmaz. (35) Ve nefsi temyīz oldur ki ḥin-i nevmde nāyimden müfāraḳat idüp ba‘de’n-nevmi nāyim müteneffes olur. Pes şol nefsuñ ki ecel-i müsemması irişe nefsi mezbur cesedine (36) redd olunmaz ve ecel-i müsemması irişmeyenüñ nefsi cesedine redd olunur. Ḥattā ecel-i müsemması vaḳtine degin ba‘de’n-nevm her ḥālet-i yaḳazada redd olunmaḳdan ḥālī olmaz. (37) ve ba‘zılar insānda nefsi ve rūḥ vardur ‘inde’n-nevm nefsi ḥurūc idüp rūḥ bāḳī ḳalır dimişler. ve ‘abdullāh bin ‘abbās raḳıyallāhu ‘anhumā buyururlar ki (38) her bir kālbedüñ nefsi ve rūḥı vardur. Pes nefsi oldur ki

¹⁵³⁶ Zümer 39/41: “Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır...”

¹⁵³⁷ Yemeğin bitiminde ve ecelin sonunda.

¹⁵³⁸ Zümer 39/41: “... Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar...”

¹⁵³⁹ Zümer 39/41: “...diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır...”

¹⁵⁴⁰ Zümer 39/41: “...diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır ...”

¹⁵⁴¹ Zümer 39/41: “...Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”

bedende olduğça nîk ü bedi temyîz eyleye ve ‘âkıbet-i kârı endîşe eyleye ve rûh oldur ki kâlb-i (39) insânî anuñla hareket idüp ve ârâmişi anuñla ihtiyâr eyler ve nefesi anuñla alup virir ve ğızâyı anuñla ekl u hażm ider ve hergâh ki kâlb nâyim olsa nefis bedenden (40) cüdâ olup bîdâr olduğda bedene redd olunur ve ‘inde’l-mevt nefis u rûh me‘an bedenden müfâraķat idüp ilâ yevmi’l-ķıyâme bedene redd olunmaz. Binâ’en ‘alâ hazâ (41) ‘inde’-n-nevm nâyimüñ hiss u hareketi bâķî ve ‘aql u temyîzi bâtıl olup ‘inde’l-yaķaza ‘aql u temyîzi redd olunur. Ammâ ‘inde’l-mevt ikisinden daķı ma‘zül olur ve ĥazret-i [68a] (1) İmâm ‘Alî ibn-i Ebî Tâlib kerremallâhe vechehu buyururlar ki ‘inde’-n-nevm rûh cesedden ĥurûc idüp şu‘â‘ı bedende bâķî ķalur ve rü’yâyı bu rûh ile görür ve kaçan kim nevmden (2) yaķzân olsa esra‘ min laĥzatin ân-ı vâĥidde rûh cesedine ‘avd ider. Ve ervâĥ-ı aĥyâ ve emvât menâmda birbirine mülâķî olup ilâ mâşâ’ Allâh ta‘âruf iderler. (3) Ve kaçan kim ervâĥın ecsâdına rücû‘ı irâde olunsa Ĥaķ te‘âlâ ervâĥ-ı emvâtı ‘indinde imsâķ idüp ervâĥ-ı aĥyâyı irsâl ider, ĥattâ ecsâdına râci‘ olur.

(4) عن ابى حريره رضى الله عنه، قال قال رسول الله عليه السلام: اذا اوى احدكم الى فراشه فلينفض فراشه بداخلة ازاره فانه لا يدري ما خلفه عليه (5) ثم يقول باسمك يا ربى وضعت جنبى و بك ارفعه ان امسكت نفسى فارحمها و ان ارسلتها فاحفظها كما يحفظ به الصالحين.¹⁵⁴²

Ey ‘âşık-ı şâdık ve baĥrı (6) derd ile yanık ve dîde-i fu’adı uyanık! Erbâb-ı taĥķîķ bu âyet-i kerîmenüñ tefsîrinde buyurmuşlar ki Ĥaķ sübhânehu ve te‘âlâ ervâĥı ķable’l-kevn beyne’n-nûr ve’s-sürür (7) ĥalk ve ĥüsn-i cemâliyle tecellî eyleyüp ervâĥ daķı rûĥ-ı melekûtî ile mesrûr ve cemâl-i ceberûtî-le müstebşir iken Ĥaķ tebâreke ve teķaddes ervâĥı ecsâda duĥûl ile (8) emr idüp ve ihticâb-ı ecsâd ile muĥteceb ve nesâyim-i rûĥ-ı melekûtî ve cemâl-i ceberûtîden münķabız eyledi. Lâkin ervâĥ nefahât-ı ma‘âdı eşbâĥda daķı (9) istişmâm ve istinşâķ itmekle kerîm u raĥîm Allâh kemâl-i fażl u iĥsânından ervâĥa luĥf idüp be-her şeb eşbâĥdan ihrâc ve besâtîn-i melekûta (10) mi‘râc itdürüp sirbâl-i nûr ve izâr-ı muĥabbetin ervâĥ üzerine isbâl eyledi ki ĥattâ lezâyiz-i muĥabbât ve ĥalâvet-i müşâhedâtı ervâĥ üzerine tecdîd ve kendü (11) ķurbet ve ĥidmetine raĥbetlerin teşdîd eyledi. Pes şol ervâĥ ki dünyâdan melekût ve ĥuzûr-ı Ĥaķķ’a ĥurûcları ĥîninde vâķt-i ecelleri irişe Ĥaķ te‘âlâ ervâĥ-ı (12) mezbûreyi mevt veyâĥut nevm ile ‘indinde imsâķ ider. Pes ‘âlem-i

¹⁵⁴² Ey Rabbim! Senin adınla yanım üzere yatıp nefsimi senin yüce katına unuyorum, eğer alırsan ona merhamet eyle! Ve eğer onu bırakır almazsan sâlih kullarını muhafaza ettiğin gibi onu muhafaza eyle! (Buhârî, Daavât, 12)

imtiḥānda ba‘zı seyri bākī kalan ervāhı ecel-i müsemməya degin bedenlerine irsāl ider.

(13) قال صلى الله عليه وسلم أنّ ارواح المومنين تصعد كلّ ليلة الى تحت العرش فمن نام على طهارة اذن لها بالسجود
و من لم ينم على الطهارة لم يؤذن¹⁵⁴³

(14) Ve Sehl-i Tüsteri buyururlar ki ḥayāt-ı nefsi-i ṭabī‘i bir rūḥ-ı laṭif iledür ve ḥayāt-ı nefsi-i rūḥ-ı laṭif zikrullāh iledür. Pes ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu’l-esnā (15) dīde-i zāhir-bīn-i ‘avām ḥālet-i nevmde muzāḥrefāt-i dūnyādan iğmāz-ı ‘ayn idüp ta‘ṭil-i ḥavāss-i cismānī müceb-i istirāḥat-ı ten ve nevm ve sine āsāyiş-i ḳuvā-yı beden (16) olmağla ğam-ı sūd u ziyān ve ḥayāl-i in u āndan fāriğ u āzād olmağ ecsām-i ‘avāma ancağ ḥālet-i nevmde müyesser olup efkār-ı ‘alāyık-ı mā-sivādan vaqt-i bīdārīde (17) rehā mümkün olmaz velākin,

حال عارف این بود بی خواب هم [399-1]

Hāl-i ‘ārif bī-ḥāb daḥı böyle olur deyü buyururlar, zīrā ki,

گفت ایزد هم رقود زین مرم [399-2]

(18) Ḥağ sübhānehu ve te‘ālā buyurdı ki bundan nefret eyleme ya‘nī inkār eyleme ki bir kimesne nāyim ve hem müteḥarrık olmağ ne vechle olur dime. Ya‘nī sūre-i kehfde aşḥāb-ı kehf (19) ḥağḳında Ḥağ tebāreke ve te‘ālā kelām-i mecīdinde buyururlar ki¹⁵⁴⁴ وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا وَهُمْ رُفُودٌ ḥiṭāb ḥazret-i faḥr-i ‘ālem ‘aleyhisselāma veyāḥud ḳābil-i ḥiṭāb olanlarıñ mecmū‘una olmağ üzre (20) ‘ale’l-infirād eger sen ol ‘aşırda ḥāzır olup aşḥāb-ı kehfī mağarada yaturken göreydüñ infitāḥ-ı ‘uyūn ve keşret-i teḳallublerinden sen anları eykāz u bīdār (21) şanurduñ, “وَهُمْ رُفُودٌ”. Hāl ān ki aşḥāb-ı kehf ḥābda idiler. وَتُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ ve biz anlarıñ ebdānını arz ekl itmemek için (22) yed-i ḳudretimüz ile sağ cāniblerine ve şol cāniblerine rağdeleri ḥālinde taşrīf u taḥvīl iderdik. وَكَلَّمُهُمْ بِأَسْبَطٍ ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ. (23) Ya‘nī aşḥāb-ı kehfün kelbi ayağlarını finā’-i kehf bāşıt idi ve şayd finā’-i kehfür dimişler ya‘nī kelb-i aşḥāb-ı kehf dirseklerini mağara ḳapusuna vayāḥud (24) eşiginde başt itmiş idi dimek olur. *Tefsīr-i Semerḳandi*’de maştürdur ki Cibrīl ‘aleyhisselāmi Ḥağ te‘ālā irsāl idüp aşḥāb-ı kehfün lūḥūmını arz (25) ekl itmemek için yılda bir kerre

¹⁵⁴³ Efendimiz şöyle buyurmuştur: Müminlerin ruhları her gece arşın altına yükselir, kim taharetle uyuduysa ona secde izni verilir, taharet ile uyumayana izin verilmez.

¹⁵⁴⁴ Kehf 18/18: “Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın...”

şığına ve bir kerre şoluna döndürdi. Ve imām ‘Alī kerremallāhe vechehu aşhāb-ı kehf yidi neferdür sekizincisi kelbleridür deyü (26) buyurmuşlar ve esāmileri bunlardur ki *Tefsīr-i Kādī*’den naql olunmuşdur:

بمليخا و مكثليتا و مشليبتا هولاء الاصحاب يمين الملك و مرنوش (27) و دبرنوش و شاذنوش اصحاب يساره و كان
يستشيرهم و الشاع الرّاعى الذى وافقهم و اسم كليهم قضمير و اسم مدنيتهم افسوس.¹⁵⁴⁵

ve Sa‘ dī Çelebī (28) *Hāşiyesi*’nde Nisābūrī’den naql itmişler ki:

قال النيسابورى عن ابن عباس رضى الله عنهما انّ اسماء اصحاب الكهف يصلح للطلب و الهرب (29) و اطفاء الحريق
يكتب فى خرقة و يرمى بها فى وسط النار و لبكاء الطفل يكتب و توضع تحت راسه فى المحد و للحرث يكتب على القرطاس و ترفع
(30) على خشب منصوب فى الوسط الزرع و للظربان و للحمى المثلثة و الصداع و الغنى و الجاه و الدخول على السلاطين (31) تشدّ على
الفخذ اليمنى و لعسر الولادة تشدّ على الفخذ اليسرى و لحفظ المال و الرّكوب فى البحر و النّجاه من القتل.¹⁵⁴⁶

Erbāb-ı tevārīh aşhāb-ı kehfūñ hikāyesinde aqvāl-i keşire yazmışlar. Lākin *Tefsīr-i* (32) *Ebi’l-Leys*’de maşūrdur ki ibn-i ‘abbās raḍiyallāhu ‘anhadan rivāyet olunur ki Çureyş ṭāyifesi cem‘ olup Velid bin Muğire ve ‘Aş bin Vāyil (33) ve Ebū Cehil bin Hişām ve Ümeyye bin Halef ve Esved bin ‘Abdi’l-Muṭṭalib nām ekābir-i Çureyşi ki beş nefer kimesnedür Yeşrib yahūdilerine gönderdiler. Ve ḥazret-i Risālet- (34) penāh ‘aleyhisselāmuñ aḥvālını bildürüp bir kimesne vardur ismi Muḥammed’dur ve kendü çureyşidur ve faḳīr u yetimdür lākin kendüyi peygamber zu‘m ider didiler. Hikmet-i Hudā (35) yahūdilerin bayramları olmağla Medīne’de cümlesi bir yirde cem‘ olmuşken bunlar daḡı gelüp aḥvālī i‘lām eylediler. Medīne’de olan ‘ulemā’-i yehūd didiler kim (36) işbu siz didügiñiz evşāf ile mevşūf, bir nebiyy-i şādīk meb‘ūs olacaḡdur ve zamān-ı ba‘şī daḡı olmuşdur ve Tevrāt’da maşūrdur ammā aña üç şey su’āl (37) idiñiz, eger ikisinden cevāb virüp su’āl-i şālīşūñ cevābını Ḥaḡḡ’a tefvīz iderse şādīk peygamberdür didiler. Ve yehūd ‘ulemāsı didiler ki biz anları müseylemetü’l- (38) Kezzāb’dan su’āl eyledik bilmedi didiler. Zīrā ba‘zī melā‘inūñ zu‘m-ı fāsidi bu idi kim ḥazret-i Risālet-penāh ḥāşā Müseylemetü’l-kezzāb’dan te‘allüm eylemiş ola. (39) Pes su’allerūñ biri aşhāb-i kehf ve su’āl-i şānī

¹⁵⁴⁵ Yemliha, Mekeslita ve Meşelbita, kıralın sağ tarafında, Mernuş, Debernuş ve Şaznuş ise solundadır. Onlarla istişare ederdi. Yedincileri ise onlara rasgtelen çobandır. Köpeklerinin ismi ise Kıtımır’dır. Şehirleri ise Efesus’tur.

¹⁵⁴⁶ El-Nişaburi İbni Abbas’tan rivayetle şöyle demiştir: Ashabı kehfın isimleri dilek, kaçma ve yangından korunma için kullanılır. Bir kumaş parçasına yazılır ve ateşe atılır. Çocuk ağlaması içinse bir şeye zayıp beşikte yastığının altına konur. Ekin içinde bir kağıda yazılır ve ekinin ortasına dikilmiş bir tahtaya asılır. Kokarcadan ve üçlü hummadan ve baş ağrısından kurtulmak için, zenginlik makam ve idarecilerle yakınlık için sağ baldıra iliştilir. Doğum zorluğu için sol baldıra iliştilir. Malın korunması deniz yolculuğu ve öldürülmekten korunmak için de aynısı yapılır.

zū'l-ḳarneyn ve su'āl-i sāliḡ rūḡ idi. Ve Medīne yehūdileri ol gelen beş nefer kimseye idecekleri su'allerüñ (40) cevābların daḡı ne vech-le olduḡın ta'līm eylediler. Çün kim mezkūrlar Medīne'den Mekke'ye 'avdet idüp ebū cehl'e mülākī olduklarında aḡvāli i'lām itdiler, (41) ta'līm olunduḡları üzre cümlesi ḡazret-i Risālet-penāḡ'a gelüp yā Muḡammed saña üç su'ālimüz vardır didiler. ḡazret-i Faḡr-i 'ālem 'aleyhisselām daḡı yarın cevābın [68b] (1) vireyim deyüp lisān-ı ḡāl ile terk-i istiḡnā olunmaḡ-la üç güne dek ve Kelbī rivāyetinde on beş güne dek ve Daḡḡāk rivāyetinde kırık gün kāmil (2) Cibrīl-i Emīn vaḡy ile nāzil olmayup küffār-i Mekke ḡāḡā Muḡammed'e rabbisi incindi deyü nice güft ü gū itmekle küffār-ı bedkirdāruñ zu'm-i fāsıdlerin tekzīb ve ḡıl u ḡāllerin (3) tebkīt için süre-i Vzuhu'dduḡā nāzil olup ¹⁵⁴⁷ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى deyü ḡazret-i Resūl 'aleyhisselām tesliyet-i ḡāḡır buyuruldu. Ba' dehu Cibrīl 'aleyhisselām (4) vaḡy ile nüzül idüp وَلَا تَقُولَنَّ لِشَأْنِي إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ ¹⁵⁴⁸ āyet-i kerīmesin kırā'at buyurdu. Ba' dehu her su'allerinüñ cevābları (5) keşf u beyān buyurıldı. Elḡāḡıl Daḡyānūs nām pādiḡāhuñ zamānında birḡaç civān-merdān ḡazret-i Ḥaḡ ve feyyāz-ı Muḡlaḡ'a ḡālib ve cūyān olup vaḡanlarından zıkr-i (6) Ḥaḡ iderek çıḡdılar. Anlaruñ güzer-gāḡında bir rā' i nümāyān olmaḡla ben daḡı ḡālib-i Ḥaḡḡ'ım deyü bunlara teba'ıyyet idüp rā'inüñ kelbi Ḳıtmīr daḡı 'aḡablarından (7) münfekk olmamaḡla ḡarb itdiler. Pes Ḥaḡ te'ālā kelbe nuḡḡ virüp "Ben daḡı ḡālib-i Ḥaḡḡ'ım." deyü zebān-ı faḡiḡ ile ḡālini beyān eyledi. Pes rāh-ı Ḥaḡḡ'a revāne olup (8) bir ḡāra girdiler. Ḥaḡ tebareke ve te'āla anlara nevm-i āsāyiḡ musallaḡ ḡılıp üç yüz ḡokuz yıl ḡāb ve istirāḡatda oldılar. Ve ḡazret-i 'īsā'nuñ 'urūcundan (9) niḡe yıllar ḡoñra bi-emrillāḡ yaḡzān olup içlerinden Yemliḡā etmek almaḡ için ḡehre varup Daḡyānūs sikkesini çıḡardıḡda "Sen genc bulmuşsın." deyü (10) Yemliḡā aḡz olunup bilāḡhire ol ḡehrūñ meliki ḡuzūrına göturdiler. Ve bilcümle bunlaruñ ḡālinde ḡaḡḡ ḡayrān olup 'āḡıbet oldukları maḡraya (11) geldiklerinde Yemliḡā muḡaddemce iḡvānına varup aḡvālden ḡaber virdikden ḡoñra Ḥaḡ sübhānehu ve te'ālā cümlesinüñ rūḡların ḡabz idüp āḡiretde ba' ḡe münkirin (12) olan ḡavmi bunlar ile ilzām ve 'āmm-i nāsa bir āyet-i kübrā eyledi. Tafḡīli murād olunduḡda kütüb-i tevāriḡe mūrāca'āt oluna. Ve te'vīlāt-ı Ḳāḡānī'de aḡḡāb-ı keḡf (13) 'ārif-i billāḡ olan evliyādur, ḡaḡḡ-ı 'ālem 'ārif-i billāḡ olanları iḡtiḡāl-i dūnyāya

¹⁵⁴⁷ Duhā 93/3: Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.

¹⁵⁴⁸ Keḡf 18/23-24: "Hiḡbir ḡey hakkında sakın "yarın ḡunu yapacaḡım" deme! Ancak, "Allah dilerse yapacaḡım" de. ..."

ihsās ve harekāt-ı irādiyye ve infitāh-ı ‘aynları olmağ-la eykāz zann iderler. (14) Hāl ān ki evliyāullāh mā-sivallāhdan ruķūddur. Haq sübhānehu ve te‘ālā anları gāh cihet-i hayra taqlīb ider ve gāh hikmetini izhār için muktezā-yı tab‘ ve şevāgil-i (15) cismāniyye cihetine taḥvīl ider. Ve anlarıñ kuvā-yı nefsleri finā’-i bedenlerinde anlara mülāzemet ider.

قال ابن عطا في قوله وَتُقَابِلُهُمْ ذَاتُ الْيَمِينِ وَذَاتُ الشَّمَالِ¹⁵⁴⁹ نقلبهم (16) في حالتى القبض والبسط والجمع والتفرقة جمعناهم عمّا نفرقوا فيه حصلوا معنى في بين الجمع. و قال بعضهم نقلبهم بين حالتى الفناء والبقاء والكشف (17) والاحتجاب والتجلى والاستتار. و قال ابو سعيد الخراز هذا محلّ الفناء والبقاء ان يكونوا فانين بالحق و باقين به لا هم كالتيام و لا كالتقطى اوصافهم (18) فانية عنهم و اوصاف الحق يابى عليهم و هو حيات تحت كشف و له مقابلة بيقين.¹⁵⁵⁰

Hülāşa-i kelām ‘ārif-i billāh olanlarıñ hāli menāmsız daḥı āzādelikdür, (19) egerçi bunlar şūretā bīdār ve ‘ālem-i dūnyāya dīdeleri açuq zann olunur lākin anlar ḥaḳīqatde bu ‘ālemden fāriğ u nāyim ve kūyūd-i kevnden rehā bulmuşlardur ve zāhir u bāṭınların (20) yed-i ḳudretullāhda maḳhūr görüp harekāt ve sekenātı taşarruf-i Haq-ladur. Egerçi cümle ‘ālem yed-i ḳudretde müstehlekdür lākin ‘avāmuñ cehli ve ğafleti ğālib olup (21) ḥaḳīqat-ı mezbūreden muḥteci olmuşlardur. ‘Ārif-i billāh ise imān-ı şūhūdī ve ikān-ı keşfi ile ğaflet ve cehlden ḥalāş olmuşlardur. Nitekim ḥazret-i Mevlānā (22) beyān buyururlar:

خفته از احوال دنیا روز و شب [400-1]

‘Ārif-i billāh gice ve gündüz aḥvāl-i dūnyādan ḥuftedür.

چون قلم در پنجه ی تقلیب رب [400-2]

Rabbü’l-‘izzetūñ taqlībī (23) pençesinde ḳalem gibidür. Ya‘nī aşḥāb-ı kehf gibi bunlar daḥı kendülerini Haq sübhānehu ve te‘ālānuñ yed-i ḳudret ve dest-i irādetine teslīm idüp aḥvāl-i dūnyādan (24) iğmāz idüp ve rüz u şeb ḥāb-ālūd ve zāhiren ve bāṭınen nefis u ‘aql-ı cüz’inüñ taşarrufundan meslūb olmağla pençe-i kātibde harekāt-ı ḳalem gibi ber-mūceb-i (25) “قلب المؤمن بين اصبعين من اصابع الرحمن¹⁵⁵¹”

¹⁵⁴⁹ Kehf 18/18: “...Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış...”

¹⁵⁵⁰ Onları kabz ve bast halinde, cem ve tefrika halinde döndürdük durduk. Bölündükleri şeyde onları birleştirdik. Ve cem içinde bir mana ifade ettiler. Bazıları da bunu şöyle açıklamışlardır: onları fena ve beka keşif ve hicap, tecelli ve örtünme halleri arasında çevirip durduk. Ebu Said el-Harraz şöyle demiştir: bu fena ve beka mahallidir. Hak’ta fani olurlarsa ve onunla baki olurlarsa uyuyan kimseler gibi hiç tasaları olmaz, uyanıklar gibi de vasıfları onlarda fani olur. Hak’ın vasıfları onlara işler bu keşf altında yaşamdır ve yakın ile bir buluşma vardır.

¹⁵⁵¹ Müminin kalbi, Rahmān’ın parmaklarından iki parmak arasındadır. (Müsned, VI, s. 142, nr. 6569).

taḳlībāt-ı ilāhiyyeye tābi[‘]lerdür. Ve ef’āl ve aṭvārda meşiyet-i ezeliyye ve irādet-i lem-yezeliyye muḳtezāsıncadur ammā, (26)

آن که او پنجه نبیند در رقم [401-1]

Şol kūtāh-naẓar ki ḥīn-i taḥrīrde pençeyi görmez ancaḳ ḳalemi görür,

فعل پندارد به جنبش از قلم [401-2]

Cünbüş ve ḥareket ve fi’l-i kitābeti (27) ḳalemde ḳıyās ider. Ya[‘]nī ḥarekāt ve cünbüşde taḳlīb-i rabbi müşāhede itmeyen teng-çeşm ol ḥarekāt ve ef’āli vücūd-ı ‘ārifden ḳıyās ider, nazm:

چنانم از یدالله آشکار است (28)

مرا بادست این صورت چه کار است

یدالله است راز ما در این بس

نمی داند به جر من سرّ این کس

ندیدم واصلی تا راز گویم (29)

ورا اسرار کلی بازگویم¹⁵⁵²

شمه ای زین حال عارف وانمود [402-1]

Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā bu ‘ārifüñ (30) ḥālinden bir şemme gösterdi,

خلق را هم خواب حسی در ریود [402-2]

Ḥaḳka ve hem ḥisse mensüb olan ḥ‘āb anları ḳapdı. Ḥāşıl-ı ma‘nā ‘avāmu’n-nās aḥvāl-i ‘ārifini (31) nefslerinde müşāhede itmege numüne olmaḳ için ḥ‘ābı insāna sübāt ve istirāḥat-ı ebdān eyledi kim ‘ārif-i billāh olan evliyā[’]-i kirām ḳabza-i taşarrufāt-ı (32) ilāhiyyeden meslūbu’l-iḥtiyār oldukları aḥvālden zerre ve şemmesin gösterdi.

رفته در صحرای بی چون جانیشان [403-1]

Uyḳuya varmış kimesnelerüñ canları (33) şaḥrā-yı bī-çūna gitmişdür.

¹⁵⁵² Ben Allah’ın elini açıkça görüyorum, bu suretin eli ile işim olur mu? Burada bizim sırrımızı Allah’ın eli söyler ve burada bu sırrı benden başkası bilmez. Bu sırrı ve küllî sırları kendisine söyleyebileceğim hiçbir eren görmedim. (Heylācnāme)

روحشان آسوده و ابدانشان [403-2]

Anlaruñ ervāḥ ve ebdānı āsūde ve rāḥat olmuşdur.

وز صفیری باز دام اندر کشی [404-1]

(34) İlāhī bir şafır u şadādan ervāḥı girü dām içre çekersin,

جمله را در داد و در داور کشی [404-2]

Cümle ervāḥı dād u dāvere çekersin, ya' nī 'adl u dād itmege (35) ve 'ādil olmağa cezb idersin ḥattā bedenlü bedenlerine geleler ve a' māl ve ef' ālde ve ḳuvā-yı bedeniyi isti' mālde 'adālet ideler.

چونکه نور صبحدم سر بر زند [405-1]

(36) Çün ki hengām-ı şabāḥuñ nūrı ser-efrāz ola,

کرکس زرین گردون پر زند [405-2]

Feleküñ kerkes-i zerrini ḳanad ura. Ya' nī āfitāb-ı zerrin-per 'ālemi münevver eyleye, (37)

فالق الإصباح اسرافیل وار [406-1]

Fāliḳu'l-aşbāḥ ve ḥāliḳu'l-eşbāḥ olan Ḥudā-yı mute' āl İsrāfīl gibi,

جمله [را] در صورت آرد زان دیار [406-2]

(38) Çümle ervāḥı diyār-ı ma' nādan 'ālem-i şūrete getürür. Fāliḳ bāb-ı şānīden ism-i fā' ildir. Fāriḳ yarıcı ma' nāsınadır ya' nī şabāḥları izḥār idici dimek olur. (39) Aşbāḥ/İşbāḥ kesre ile maşdar ve fetha ile cem' -i şubḥdur, *Meşnevî-i Şerîf* üñ muḳaddimesinde daḥı beyān olunmuşdur. كما قال تبارك و تعالی: فَالِقُ الْأَصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا

وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ¹⁵⁵³

روحهای منبسط را تن کند [407-1]

Fāliḳu'l-aşbāḥ olan Rezzāḳ ve Fettāḥ ervāḥ-ı (41) basit ve mücerredeyi tene muḳayyed eyler.

¹⁵⁵³ En'ām 96/6: O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilen takdiridir (ölçüp biçmesidir).

Her bir teni girü yüklü eyler ya^c nī hāmil-i ferzend-i tekellüfāt idüp rûh ile izdivācından [69a] (1) evā^c -i a^c māl u ef^c āl tevellüd ider. Hātır-ı fātire huṭūr ider ki kāşif-i esrār-ı kıyyūmī, ḥāzret-i Celālüddīn-i Rūmī ḳuddise sırruhu bu ebyāt-ı şerīfe ile daḥı aḥvāl-i (2) ^cārifini beyān buyurmuş olalar. Ya^c nī, mısrā^c :

رفته در صحرای بی چون جانیشان

neşr: beytinden murād Hāḳ sübhānehu ve te^c ālā ervāḥ-ı ^cārifini saṭevāt-ı tecelliyāt-ı (3) aḥadiyyetü'z-zātī ile biḥār-ı ezeliyyet ve deryā-yı ebediyyetde ğarḳ u maḥḳ idüp ve kālbed ve rûhları şu^c ūr-ı ru^c yet-i esmā ve şifāt ve ef^c ālden āzāde (4) ^{لی مع الله} ve ^{لی مع الله} nefḥ-i envār-ı tecelliyāt-ı esmā ve şifāt ile dām-ı beşeriyyete ḳayd idüp ^cadl u dādları (5) imtiḥān olur. Pes ^cuşşāḳ-ı sübhānī ve ^cārifin-i rabbānī her bār ki maḥvden şaḥve ve ceberütdan nāsüte geleler envā^c -ı teklifāt-ı şer^c iyye ile mükellefler olup (6) ḳuvā-yı bedeniyyeyi ^cadl ile isti^c mālleri tecribe olunur ve ḥālet-i istiğrāḳ-ı tecelliyāt-ı celālde olmağla gıceye müşābih olup zevḳ-i tecelliyāt-ı celālde (7) müste'nisīn olurlar. Pes işrāḳ-ı envār-ı cemālde keşretleri vaḥdetlerine muzāḥim olmamağla ḳulüb-ı ^cārifin ber müceb-i ^{كَمْ} ^{كَمْ} raḥbe'l-fezā (8) olduğı cihetden rūza müşābih olur. Ya^c nī envār-ı [a]şabāḥ-ı tecelliyāt-ı cemāl felek-i ḥāḳiḳatden per açup fenā^c -i fenāda ^cadem-i aşlilerinde ğünüde olan (9) ervāḥ-ı ^cuşşāḳı ^cālem-i nāsüte seyr itdirdikde ^cālem-i vaḥdet-i şırfda meşhūdları olan ma^c ārif-i ilāhiyye ile ^caḳl-ı ma^c ādlarını ḥāmil idüp elfāz (10) ve ^cibārātdan mücerrede olan revāḥ-ı ma^c ānī-i basīṭayı ebdān-ı elfāz u ^cibārāta iḥrāc idüp ṭāliblere iḥdā ve Hāḳḳ'a da^c vet iderler.

اسب جانها را کند عاری ز زین [408-1] (11)

Hāḳ sübhānehu ve te^c ālā vaḳt-i nevmde yāḥud ^cārifleri ḥālet-i istiğrāḳda cānlarını bedenlerinden ^cārī eyler. Zīn, ata (12) urduḳları eyerdür, bunda beden ma^c nāsını mutazammındur. Ya^c nī ḥāḳḳūñ rûḥ-ı revānı ^cālem-i mişāle ṭayerān ve

¹⁵⁵⁴ Allah ile benim aramda öyle bir vakit var ki, o vakitte ne yakın bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber yanıma gelebilir. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 173, nr. 2159)

¹⁵⁵⁵ Onun hikmeti için ve talipleri irşat etmek üzere.

¹⁵⁵⁶ İnşirah 94/1: (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

ervāh-ı ‘uşşāk maḳām-ı ḳurb-ı ¹⁵⁵⁷ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى (13) cevlān-gāhında cevelān idüp ḫālet-i yaḳaḳa ve şaḫvda rūḫ-ı revānı yine bedenlerine gönderir.

[408-2] سر النوم اخ الموت است اين

¹⁵⁵⁸ hadīs-i (14) şerīfinüñ sırrı budur. Zirā nevm aḫad-i teveffeyn olduḡı sābıḳu’z-zıkr olan ¹⁵⁵⁹ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ اجْنِي مَوْتَهَا āyet-i kerīmesinüñ tefsīrinde (15) tafşıl olunmuşdur. Aña binā’en ḫāzret-i Mevlānā buyururlar ki,

[409-1] ليک بهر آن که روز آیند باز

Likin andan ötüri ki gündüz yine bedenlerine geleler ya’ nī esb-i cānhā (16) bedenlerine gelmek için,

[409-2] بر نهد بر پایشان بند دراز

Ervāḫuñ ayaklarına bend-i dırāz vaż’ ider. Ya’ nī imām ‘Alī raḏiyallāhu ‘anhūñ ḳavl-i şerīfleri üzre (17) ervāḫuñ şu’ ā’ı ebdāna te’ alluḳ ider.

[410-1] تا که روزش واكشد زان مرغزار

Tā ki ol ‘alāḳa vāsıtasıyla merḡ-zār-ı ‘ālem-i ervāḫdan nüfūs-ı nāḫıḳayı (18) bedenlerine girü çeke,

[410-2] وز چراگاه آردش در زیر بار

Ve merāti’ ve çerā-gāhdan cān atlarını bār altuna getüre. Ya’ nī tekālīf ve a’ māl bārınuñ ḫāmili ola.

(19) Ey ‘āşıḳ-ı şādıḳ ve yār-ı muvāfıḳ! Ḫāzret-i Ḫudāvendigār, maḳbül-i dergāh-ı perverdīgār, kemāl-i istiḡrāḳ ve lezzāt-ı ḳurb-ı civār-ı kirdgārdan (20) hiç bir vechle infişāl istemeyüp ebedü’l-ābād tecellī-i zāt-ı baḫtda maḫv-i şıfāt eylemekde ber-ḳarār ve pāyidār olmaḳ temennā idüp bu ta’ bīr ile buyururlar ki,

[411-1] کاش چون اصحاب كهف اين روح را (21)

Kāş ki Ḫāḳ tebāreke ve te’ ālā aşḫāb-ı kehf gibi ol rūḫı,

¹⁵⁵⁷ Necm 53/8: Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.

¹⁵⁵⁸ Uyku ölümün kardeşidir.

¹⁵⁵⁹ Zümer 39/42: “Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır...”

حفظ کردی یا چو کشتی نوح را [411-2]

Hıfz ideydi veyāḥud (22) keştī-i Nūḥ 'aleyhisselām gibi maşūn kılup necāt vireydi.

تا از این طوفان بیداری و هوش [412-1]

Tā ki bu bīdārlik tūfānından ve hūş-ı cüz'î girdābından,

وارهیدی این ضمیر چشم و گوش [412-2] (23)

Bu zamīr u çeşm u gūş ebedü'l-ābād ḥalāş olaydı. Ya' nī ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu dergāh-ı Ḥaḳḳ'a niyāz idüp seyr-i vasatda (24) olan sālīkīnūñ maḳām-ı fenā'-i fenāya vuşlatların şefā'at iderler ki ilāhī kāş ki tecellī-i cezbe-i raḥmān ile ifnā'-i beşeriyet itmiş-iken ba'zı sālīk (25) fenāsından ayrılmayup dār-ı imtiḥān ve şaḥv ve beşeriyete redd olunmayup ebedü'l-ābād keyfiyyet-i ma' hūde ve zevḳ u vicdān içinde ḳalaydı. Veyāḥud (26) beşeriyete geldiklerinde fenā'-i fenāda rāsiḥ-dem olmağla vücūd-ı ḥaḳḳānī-yle beḳā mertebesin bulan kāmiller gibi ḥavf ve ḥüznünden ḥalāş olup keştī-i vücūdları (27) sefīne-i Nūḥ gibi emvāc-ı tūfān-ı mā-sivādan necāt bulup ¹⁵⁶⁰ *فِرْقَاسٍ مِنْ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَا يَخَافُونَ اللَّهَ لَا يُخْزِنُونَ* firḳasından ve 'ibād-ı muḥleşīn zümresinden (28) olaydı deyü tazarru' iderler.

Sulṭān Veled ḳuddise sırruhu fermāyed:

ای خدا دستگیر خلقان شو

یکدم از لطف سوی ایشان شو

همه را غرق کن به رحمت خویش (29)

همه را وا رهان ز زحمت خویش

ای که از تو پر است ارض و سما

بی حجابی به جمله روی نما

ای قدیری که نیست عجز تو را (30)

از تو شد حل محال در دو سرا

¹⁵⁶⁰ Yunus 10/62: Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

ز آنکه معلول نیست موهبتت
 دو جهان هست شد ز یک صفتت
 چون به رحمت نظر کنی در ما (31)
 دردی ما بدل شده به صفا
 ای خوش آن دم که ابر آبی گل
 فاش نوشید و شاد گردد دل
 همچو ماهی شوید در جولان (32)
 اندر آن بحر بی حد و پایان
 برهید از بلا و رنج وجود
 باز گردید آن طرف موجود
 آسمان و زمین که برکارند (33)
 روشنایی ز اولیا دارند
 اولیا نور آفتاب حقند
 ز آن گذشته ز هفتمین طبقند
 اولیا صاف و باقیان دردند (34)
 غیر حق را ز سینه بستردند
 تو در ایشان همه خدا را بین
 که تو را هست باز چشم یقین¹⁵⁶¹

(35) Ey müstemi‘-i kâbil! Hâzret-i Mevlânâ kuddise sırruhu kâş ki ervâh-ı
 ‘uşşâk aşhâb-ı kehf gibi Hâk te‘âlâ celle şānuhunuñ ‘inde maḥfûz olup keştî-i
 Nûh gibi (36) tûfân-ı keşretten ḥalâş olaydı deyü buyurmağla ke-enne bir sâyil,

¹⁵⁶¹ Ey Allah’ım! Halkın elinden tut ve bir an lutf edip onlara doğru yönel. Herkesi rahmetine gark et, herkesi zahmet ve sıkıntıdan kurtar. Ey sen ki, yer ve gök senle doludur! Perdeleri yırt ve yüzünü göster. Ey sana acz ve çaresiz olmayan kadîr! İki cihanın çözülmaz sorunu senle çözüldü. Çünkü senin ihsanın eksik değil, iki cihan tek sıfatından var oldu. Rahmet ile bize nazar edersen eğer, bizim derdimiz dermana dönüşür. Çamurun buluttan su içip gönlünün ferahladığı an ne güzel andır. Balık gibi uçsuz bucaksız denizde cevelan edin. Varlık eziyeti ve belasından kurtulun ve diğer tarafta tekrardan var olur. Var olan yeryüzü ve gökyüzü ışıklarını evladan alırlar. Evliya hakkın güneşinin ışıdır ve bu yüzden yedinci gökten bile öteye geçmişler. Evliya şarabın üst kısmı, diğerleri ise tortusudur. Onlar Hak’dan gayrı ne varsa gönüllerinden kesip attılar. Sen, yakîn gözün açıksa eğer onların varlığında sadece Allah’ı gör.

lisân-ı hâl ile su'âl ider ki aşhâb-ı kehf ve anlaruñ mişillü evliyâ, zamân-ı (37) sâbıqda imişler, şimdi aña mânend kim vardur deyüp nitekim zemânedede olan niçe kıaşıru'l-fehm olanlar dağı bu su'âli idüp zemânedede velî olur mı (38) dirler, pes hâzret-i Mevlânâ ol su'âle cevâb virüp buyururlar ki,

ای بسا اصحاب کھف اندر جهان [413-1]

Ey bî-feh u idrâkler! Çok aşhâb-ı kehf (39) cihânda,

پهلوی تو پیش تو هست این زمان [413-2]

Bu zamân senüñ yanuñda ve öñündedür, yüzi yüziñe ve etegi etegüñe toğunup gezerler ammâ kıanı idrâk (40) ve iz'ân ve dîde-i başîret ki anları görmege iktidâruñ ola? Rubâ'î:

عرفی گله سر مکن که جای گله نیست

توفیق رفیق هر تنگ حوصله نیست

هر جا چاهيست يوسفی در وی هست (41)

صاحب نظری لیک به هر قافله نیست¹⁵⁶²

Neşr: Ya' nî anlar ervâh-ı hafıyye gibi görünmezler demek degüldür, belki sen anları [69b] (1) zâhirde her gün görür ve mükâleme kıılırsın lâkin anlarda olan nûr-ı velâyeti göremezsın dimekdür. İmdi evvelâ anları görmege lâyıq bir dîde hâşıl it, (2) ba' dehu envâr-ı tecelliyât-ı rabbâniyye evliyâsı kıulübında ne vechle cilve eyledüğine nazâr kııl. Nazm:

مگو اصحاب دل رفتند و شهر عشق خالی شد

جهان پر شمس تبریز است و مردی کو چو مولانا؟¹⁵⁶³

غار با او یار با او در سرود [414-1] (3)

¹⁵⁶² Ey Örfî! Şikâyet etme, şikâyetin sırası değıl. Başarı sabırsız insanlara yâr olmaz. Nerede bir kuyu varsa içinde bir Yusuf vardır ancak oradan geçen her kâfilede Yusuf'u kıurtaracak ileri görüşlü kimse yoktur.

¹⁵⁶³ Gönül ashâbı çekip gitti ve aşk şehri boşaldı deme. Cihan Şemsi-i Tebrizi ile doludur ancak Mevlânâ gibi er hani nerede?

Ġār anuñla yār anuñla surūdda, ya‘ nī zamān-ı māzīde olan aşhāb-ı kehf gibi hālā zemānede mevcūd olan evliyā’-i kirām (4) dađı ġār-ı fenāda ġunūde ve yār-ı haġikīleri-ile ōġbet ve surūdda lākin

مهر بر چشم است و بر گوشت چه سود [414-2]

Senūñ çeşm u ġūşuñ üzerine mühr urulmuş, ne fāyide? (5) Ya‘ nī çeşm-i zāhirūñ gerçi ġūşāde ise dađı başar-ı başiretūñ a‘ mādur. Merdān-ı Ĥudā’nuñ ġunūde ve āsūde oldukları ġārı görmez misin? Ve ġūş-ı hūşuñda (6) ōamem olmaġla yār ile olan ōġbet ve surūdlarını istimā‘ idemezsin. Sulţān Veled:

اولیای میانه مشهورند

اولیای گزیده مستورند

شاهد بندگان [که] مخلوق است (7)

چند روزی مجاز معشوق است

از خلاق نھان کند او را

تا همه کس [نبیند آن رو را]

چون بود در مجاز غیرتها (8)

تو از این کن قیاس ای دانا

گرچه سان است غیرت یزدان

شاهد خویش چون کند پنهان؟

تا که افلاک و چرخ گردانند (9)

دان که حق را گزیده مردانند

دائما باش طالب ایشان

جان فدا کن برای درویشان

هر که جوینده است یابنده ست (10)

پادشاه است اگرچه او بنده ست¹⁵⁶⁴

¹⁵⁶⁴ Vasat olan evliya herkesçe bilinir, seçkin evliya ise gizli olur. Kulların şahidi ve güzeli olan mahluk birkaç günlüğüne maşukun mecazıdır. (Allah) herkes görmesin diye onu halktan gizler. Mecaz

Ḥalīfe Leylā'yı görmesinüñ kışşası (11) beyānındadır:

Bu kelāmuñ sıbāka irtibātı bu vechledür ki Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā her ḳanḳı ebsāra ki kühl-i envār-ı tevfiḳāt ile cilā vire ḥaḳāyık-ı eşyā (12) başar-ı mezbūre kemāhiye mer'iyye olup keşf u şuhūd şāḥibi olur. Ve şol dīdeye ki tevfiḳ-ı rabbānīden tūtiyā-yı nūr-ı hidāyet keşide olunmıya o maḳūle (13) dīde-i remed-dīde elvān-ı mütenevvi'a ve eşkāl-i muhtelifeden ḡayrı bir şey görmekten maḥrūm olur. Ḥazret-i Faḥr-i 'Ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem aña binā'en¹⁵⁶⁵ اللهم ارنا الاشياء كما هي buyurmuşlardır. İmdi ḡayf u dırıḡ ol nā-müste'ide ki dīde-i başireti merdān-ı Ḥudā'nuñ ḳalb-i mücellālarında vedī'at buyurılan (15) kühl-i nūr-ı Muḥammedī'den müncelī olmayup envār-ı cezebāt-ı rabbāniyyeyi görmekten mehcūr ve dūr ve ḥaḳīkatde kūr ola. Meşelā,

گفت لیلی را خلیفه کان توی [415-1]

(16) Ḥalīfe Leylā'ya ayıtdı sen ol mısın,

کز تو مجنون شد پریشان و غوی [415-2]

Ki Mecnūn dimekle meşhūr olan Ḳays bin el-Mülevvaḥ senüñ 'ışḳından perīşān- (17) ḥāl olup tarīḳ-ı 'aḳıdan azdı? Mecnū'nuñ ismi Ḳays ve pederi Mülevvaḥ dimekle müsemmādur ve Benī 'Āmiriyye ḳabīlesindendir. Leylā-yı 'Āmiriyye'nüñ 'ışḳında 'aḳlı (18) şaşup emvāc-ı deryā-yı cünün başından aşup girdāb-ı belāya düşmüş idi. Ve ba'zılar mecnūn deyü 'ālemde şöret bulan ḳays bin Zeriḥ'dur (19) dimişler ve ol daḡı 'ışḳ-la maḡlūb ve iḥtiyārı meslūb olanlardan idi. Pes Leylā'da olan ḡüsn-i ḡafī Mecnūn gözinden ḡayrıdan maḡfi olmaḡla¹⁵⁶⁶ ḡalīfe (20) göremeyüp didi ki,

از دگر خوبان تو افزون نیستی [416-1]

olan bile halktan gizli tutuluyor, var gerisini sen düşün ey akıllı. Gör ki Tanrı'nın sevgili kulu nasıldır ve Tanrı sevgilisini halktan nasıl gizliyor. Bu felekler döndüğü ve dünya var olduğu müddetçe bil ki Allah'ım hep seçkin erleri olacaktır. Sen hep onları talep et ve canını o dervişlere feda eyle. Ayan aradığımı bulur ve derviş kılığında olsa bile padişahtır.

¹⁵⁶⁵ Allah'ım bize eşyayı olduğu gibi göster.

¹⁵⁶⁶ Nüshada: olmamaḡla

Hüsnde sen ğayrı ħüb ve sâyir maĥbûblardan ziyâde degülsin pes ne ħâletdür ki Qays senüñ cemâlüne (21) meftün ve ‘ışkuñla mecnün oldı ve ğayrıdan min külli’l-vücüh münkaṭı’ oldı? Pes Leylâ ħalîfeye cevâb-ı bâ-şavâb virüp,

گفت خامش چون تو مجنون نیستی [416-2]

(22) Ħâmüş ve sâkit ol çün ki sen mecnün degilsin, Leylâ’dan bî-ħabersin ve Mecnün göziyle baĥmayan cemâl-i bâ-kemâl-i leylâyı kaçan görür didi. Güyâ bu kışsa ol (23) bî-idrâklere cevâbdur ki “Yâ Mevlânâ ħabül idelim ki evliyâullâh Aşĥâb-ı Kehf meşâbesinde olup ve bizüm pehlü ve pîşimizde turup biz göremez imişiz. (24) Ammâ bizüm görmedüğümüz eger sizüñ velîdür deyü işâret itdüklerüñiz ise biz ħod anlarda velâyete müte‘allıĥ bir şey görmedik.” diyenlere “Sizde dîde-i başîret yokdur, (25) zîrâ ‘ışk-ı Ħudâ ile şürîde ve şeydâ olmaduñız ve cemâl-i leylî’de olan âne nazâr idecek çeşm-i mecnün taĥşîl itmedüñüz ki merdân-ı Ħudâ’da biz gördüğümüz (26) nûrı göresiz,” dimekdür.

هر که بیدار است او در خواب تر [417-1]

Her kim ki bîdâr ve umûr-ı dünyâdan ħaber-dârdur ve ol ziyâde ħ’âbda ve ğafletdedür. Zîrâ dünyâ-yı (27) bî-beĥâ âyîne-i ‘aks-nümâdur, emr-i ma‘âş ve aĥvâl-i dünyeviyyede çeşm-bâz olanlaruñ dîde-i ħaĥîĥat-bînleri estâr-ı ğaflet ile maĥcûbdur, aña binâ’en,

هست بیداریش از خوابش بتر [417-2] (28)

Anlaruñ bîdârlığı ħ’âbından bed-ter ve aĥbeĥ ve zararlıdur. Zîrâ ħâlet-i nevmde kesb-i ħasenâtdan maĥrûmlar ise bâri iktisâb-i seyyi’âtdan (29) daĥı berîlerdür. Ve bu beyt-i şerîfde mümkindür ki bu daĥı su’âl-i muĥaddere cevâb olup güyâ ba‘zı şâĥib-pindâr “Biz niçün dîde-i başîret şâĥibi degülüz? (30) Niçe taşavvuf kitabı gördük ve menâkıb oĥuduĥ ve revîşlerin işitdük, biz ħod şâĥib-i başîret ve bîdâriz, niçün velîdür didigüñüz kimseleri biz daĥı (31) bilmeyüz?” dimekle ħazret-i Mevlânâ ħuddise sırıruhu’l-esnâ buyururlar ki “Sizüñ daĥı dîde-i başîretüñiz[i] a‘mâ iden, bîdâruz didigüñüz pindâruñuzdur ki o maĥûle (32) ‘ilm u dâniş ‘ayn-ı cehl u ğafletdür. O maĥûle şâĥib-i pindâruñ bîdârlığı ħ’âbdan bed-terdür zîrâ bilmem diyen öĥrenür bilürem diyene ne söylenür?” (33) İmdi mādām ki bîdâr ve ‘ilm ile ber-kâruz

deyüp pindāruñızdan giçmeyesiz, evliyā şoĥbetine bir vech-le liyākāt hāşıl idemezsiz dimekdür. Nazm:

ندیدی یار پنهان گشته اینجا

از آنی دایما سرگشته اینجا (34)

ندیدی یار اندر عین دیده

که ماندستی تو در راز شنیده

ندیدی یار اگر او را بدانی

دل و جان جملگی بر وی فشانی (35)

تو از تقلید خیری می نیایی

چو جدی اندر کُهستان می شتابی

جمال من کسی اینجا ببیند

که با من خیزد و با من نشیند (36)

ترا پندار سرگردان چنین کرد

که افتادی چنین در عین این درد

ترا پندار گمره کرد اینجا

ندانستی از او سرّ هویدا (37)

گرفتار وجود خود شدستی

بماندی این چنین در بت پرستی

رها کن جمله و در حق فنا شو

دمادم سرّ ربّانی تو بشنو¹⁵⁶⁷ (38)

İmdi ey şālik-i tarīḳ-ı Hāḳ ve ʿāşīḳ-ı cemāl-i cevād-ı muṭlaḳ!

چون به حق بیدار نبود جان ما [418-1]

¹⁵⁶⁷ Yar burada gizlidir ve sen onu görmedin. İşte bu yüzden avaresin. Yarı görüldüğü halde gözünle bakıp görmedin ve kulağınla duyduklarının sırrına kaptırdın kendini. Sen yarı görmedin, onu bir görsen canını ve gönlünü ona feda edersin. Sen taklit etmekle bir şey elde etmezsin, keçi gibi anca dağlıkta dolaşırın. Benim cemālimi burada benimle oturup kalkan görebilir. Seni sanıların böyle avare etti ve bu derde düştün. Sanı seni burada yolundan saptırdı ve bu yüzden açık olan sırrı görmedin. Sen kendi varlığının esiri olmuşsun ve bu yüzden putperestlik içinde kalmışsın. Hepsini bırak ve Hak'ta fani ol, anbean ilahi sırları dinle.

Çün ki bizüm cānımız (39) Hāḫḫ-la bīdār olıya ve ‘aql u hissūñ bīdārılıǵı pindārında ḳala,

هست بیداری چو در بندان ما [418-2]

Ol bīdārılıǵ bize bend u ḳaydda olmaḳ gibi lāyılıǵ oldı. (40) Ve “در بند” lafzını vaşf-ı terkibi üzre ḳırā’at iderseñ ol bīdārılıǵ bize bend-i der gibi lāyılıǵımız oldı veyāḥud ‘aḳabe ma‘nāsına olup o maḳūle bīdārılıǵ (41) tarīḳ-ı Hāḫḫ’da ve merdān-ı Ḥudā’yı bilmekde bizüm için bir der-bend gibidür dimek ola.

جان همه روز از لگدکوب خیال [419-1]

Cemī‘-i eyyāmda ve her ezmānda leged-kūb-ı ḥayāl [70a] (1) ve emānī ve amālden rūḥ-ı insānī pāy-māl olup ḥuṣūṣān ṣayyād-ı hümā-yı ma‘rifetullāh olacaḳ iken kendüsi dām-ı efkār-ı fāniyāt olur.

وز زیان و سود وز خوف زوال [419-2] (2)

Ve sūd u ziyān ve ḥavf-i zevālden dūnyā ḡamları ve āḫiri lett olan serī‘ u’z-zevāl devletlerinūñ elemleriyle,

نی صفا می ماندش نی لطف و فر [420-1] (3)

Rūḥuñ ne şafāsı ve ne leṭāfet ve ḳuvveti ḳalur,

نی به سوی آسمان راه سفر [420-2]

Ne cānib-i āsūmāna sefer yolu ḳalur. (4) Ya‘nī rūḥa keşāfet ve cismāniyyet ḡalebe itmekle mükedder ḳalup sefer-i melekūtī ve seyr-i ceberūtiden maḥrūm ve mehcūr ḳalur. İmdi ey müstemi‘-i müsterşid! Erbāb-ı dil (5) ḳatında,

خفته آن باشد که او از هر خیال [421-1]

Ḥufte oldur ki ol her ḥayālden,

دارد اومید و کند با او مقال [421-2]

Ümīd ve recā ṭutar ve anuñla muşāhabet ider. (6) Ya‘nī ḳalbine ḥuṭūr iden hevācis-i şehevāniyye ve vesāvis-i nefsanīyyeye vücūd virüp ‘ömr-i nāzenini taşavvurāt-ı bātıleye ḥarc ider ve nefis ve şeyṭānuñ (7) vesāvisine bir vech-le maḡlūb olmışdur ki her taşavvurāt ve teḥayyülātı kendüye ḥūb ve laṭīf görünür. Meşelā,

دیو را چون حور بیند او به خواب [422-1]

(8) Bir kiři düşünde İblīs'i hūrī gibi görür,

پس ز شهوت ریزد او با دیو آب [422-2]

Pes ol kimesne İblīs-i mühmelüñ kendüye 'arz eylediği hüb rüyine (9) şehvetinden şeytāna āb-ı menī inzāl ider ya' nī ihtilām olur.

چون که تخم نسل را در شوره ریخت [423-1]

Çün ki nesl tohmını şüre zemīne dökdi, (10) ya' nī vākı' asında dīv ile şoĥbet ve mücāme' at idüp menīyi izā' at eyledi,

او به خویش آمد خیال از وی گریخت [423-2]

Ol kendüye geldi (11) hayāl andan kaçdı, ya' nī ihtilām olan şahş uyanup gördi kim hayālden eșer yok illā cenābet ile mülevveș olmuş ve andan mā-' adā,

ضعف سر بیند از آن و تن پلید [424-1] (12)

İhtilām olan şahş andan başuñ za' fin ve şadā' in ve teni pelīd ve mürdār olduğın görür,

آه از آن نقش پدید ناپدید [424-2]

(13) Āh ol nuķūş-ı hayāl-i nüfūsdan kim hem 'ıyān u hem nihāndür. Ya' nī hayāl-i h'ābda görinen cemāl-i hüb nā-bedīd ve hālet-i bīdārīde āşār-ı ĥabīşesi nümāyān (14) ve bedīddür. Ya' nī dünyānuñ hayāli işbu zıkr olunan muĥtelimüñ hālīne beñzer ki bunda görilen devlet-i dünyā ve lezzāt u shehevāt-i bī-şebāt ve fenā (15) eyyām-ı bīdārī-i mevt u ba' şde nā-būd u nā-peydā olup velākin a' rāz-ı a' māl eger nīk ve eger bed a' yāna tebdīl ve cevāhir ve şüret-bend olur (16) ve ihtiyār-ı cüz'ıyyelerin meşıyyet-i irtizāıyye-i ilāhiyye cānibine şarf itmeyenlerüñ ebdān-ı maĥşüreleri nā-pāk ve telvīşāt-ı zunüb ile çirk-nāk olup (17) nār-ı sa' ırde pelās-ı tenleri işlā ve iĥrāk olunur ve ĥalblerinde cevher-i imān olanlaruñ evsāh-ı zunūbı pūte-i cehennemde yanub maĥv olup cevher-i imān (18) pāk u şāf olduğda cennete iĥrāc olunur. Ve illā ebedü'l-ābād muĥalled fi'n-nār olup ĥaṭab-ı cehennem olur. Ve kezālik merdān-ı Ĥudā'dan degül iken mücerred (19) tağyīr-i şekl li-ecli'l-ecl iden erbāb-ı taĥlīdüñ mücerred kelimātına aldanup tālib-i naĥd u ĥaĥīķat olmiyan ve

mevā' id-i 'urkūbiyye ve h'āb u hayāle bend olan (20) dūn-himmetler daḡı ol şahş-ı muhtelime beñzer ki 'ākıbet-i hālde ecel gelüp bīdār olduḡda ḡalbinde olan hayālāt ve ūmniyyāt nā-bedīd olup (21) vücūdını çirk-nāk bulur, ammā ne fāyide.

Elhāşıl her ḡanḡısı olursa olsun vāşıl-ı maḡlūb-ı ḡaḡıḡı olmadiḡdan ūñra hemān aña beñzer ki,

(22) [425] مرغ پیران سوی چرخ و سایه اش

می دود بر خاک پیران مرغوش

Meşelā bir murḡ-ı hevā'i hevāda pervāz idüp ve sāyesi zemīn üzerine ḡuş gibi (23) yelüp uçar. Pes bu hālde,

[426-1] ابلهی صیاد آن سایه شود

Bir ebleh ke-enne ol sāyenüñ şayyādı olur,

[426-2] می دود چندان که بی مایه شود

Ol ḡadar yeler ve sāye ardına düşüp bir vechle gezer ki bī-ḡāḡat u bī-mecāl ve bī-māye ve bī-ḡudret (24) olur. Zīrā 'ömrini sāye ūmīdine şarf idüp sāye ise ele gelmek ihtimāli yoḡ. Şayyād-ı aḡmaḡ ise,

[427-1] بی خیر کان عکس آن مرغ هواست

Bī-ḡaber ki (25) ol sāye hevāda ḡayerān iden murḡuñ 'aksidür,

[427-2] بی خیر که اصل آن سایه کجاست

Bī-ḡaberdür ol ebleh ki aşlı ol sāyenüñ ḡandadır. Ya' nī dūnyā ḡıll (26) u ḡayāl ve esmā ve şıfāt-ı rabbāniyye murḡ gibidür ki esīr-i dūnyā ve giriftār-ı mā-sivā olan eblehlerüñ fehm u idrāk ve çeşm-i derrākları yoḡdur ki nūmāyiş-i nuḡūş-ı (27) dūnyā 'ukūs-ı esmā'-i Ḥudā olduḡın görüp sāyeden el çeküp müteveccih-i aşl olalar. Ḥattā maḡşūda irüp maḡrūm ḡalmayalar ve illā bunlar daḡı ol (28) şayyād-i ebleh gibi,

[428-1] تیر اندازد به سوی سایه او

Cānib-i sāyeye tīr-endāz olur.

[428-2] ترکشش خالی شود از جستجو

Ol şayyād-ı eblehüñ ter-keşi sa‘ y (29) ve kūşışden ħālī ve tehī qalır. Ya‘ nī bī-fāyide ve beyhūde cānib-i zılla remy-i sihām idüp tır-keşin taħliye ider. Ya‘ nī tır-keşden murād ‘ömr-i ‘azīz ve sihāmdan (30) nefsi insānī ve sāyeden murād dünyā-yı bī-tāyil ve ħayāl-i bī-ħāşıldır. Nitekim buyurulur:

ترکش عمرش تهی شد عمر رفت [429-1]

Anuñ ‘ömrü terkeşi boşaldı ve ‘ömr (31) gitdi.

از دویدن در شکار سایه تفت [429-2]

Şikār-ı sāyede yeldüğünden pür-ħarāret oldı ve vücūdı eriyüp gitdi. “Teft” fi‘l-i māzīdür, ħarāret (32) ħāşıl itdi ma‘ nāsına ve eridi ma‘ nāsına dağı gelür. Ya‘ nī ‘aceb belāhet ve ħamāqatdur ki tālīb-i dünyā olan bī-idrāklerüñ terkeşi ‘ömrleri boşanup (33) ve şakalları ağarup Qābızu‘l-ervāħ boğazın degşürüp emre muntazır turur, bunlar ise bī-ħaber ve agāħ taħşīl-i dünyāda turmaz yeler yürür ve pür-ħarāret (34) olur, ya‘ nī dünyāya ħırş u muħabbet ve tül-i emeli ziyāde olur. Li-muħarririhi:

Pence şalmış ‘ömrüne şır-i ecel bilmez amān

Bişe-zār-ı tende yatur bī-ħaber āhū-yı cān.

(35) Ammā tevfiq-ı rabbānī rehīn-i ħālī olup

سایه ی یزدان چو باشد دایه اش [430-1]

Sāye-i Yezdān çün ki aña dāye ola ve pistān-ı himmetinden elbān-ı muħabbet (36) ve şır-i ma‘ rifet i‘ām idüp terbiye eyleye,

وارهاند از خیال و سایه اش [430-2]

Dünyā ħayālinden anı girü kırtarır. Pes sāye-i Ĥudā kimdür dirseñiz,

(37) [431-1] سایه ی یزدان بود بنده ی خدا

Ĥağ sübhānehu ve te‘ālā sāyeden münezzeħdür. Lākin tecelliyāt-i ilāhiyye ile ifnā‘-i beşeriyet eyleyen merdān-ı Ĥudā sāye-i yezdān (38) meşābesindedür zīrā ki,

مردہ او زین عالم و زندہ ی خدا [431-2]

Ber müceb-i ¹⁵⁶⁸ موتوا قبل ان تموتوا bu ‘ālemüñ mürdesi ve Hudā’nuñ zindesidür, ya‘nî merāsım-i (39) şurūṭ-ı ‘ubūdiyyet ve levāzım-ı hıķūķ-ı rubūbiyyet murā‘ātını edā ile lezzāt-ı dūnyeviyye ve inḫirāfāt-ı ma‘neviyyeden ḫalāş olduķda zāhiren ve bāṭınen (40) būd ve ‘ademin dest-i ķudret-i Ḥaķ’da müstehlek müşāhede itmekle kendüsi aradan çıķup mülki mālıķine teslīm itdıkde ‘abd memlūk mertebesin bulur. (41) Pes ¹⁵⁶⁹ العبد ما يملكه لمولاه vefķınca ‘abd-i mezbūr-ı müsteslimüñ sem‘ ve başar ve nuṭķ ve güftār ve meşy ve başş ve bilcümle ḫarekāt ve sekenāt ve cümle melekātı [70b] (1) cümle mevlāsınuñ olup kendüsi sāye-veş tābi‘-i aşl olur. İmdi ey sālİK-i ṭarİķ-ı Ḥaķ ve ṭālib-i şādİķ-ı cevād-ı muṭlaķ! Vaķt-ı furşat fevt olmadın,

دامن او گير زوتر بی گمان [432-1] (2)

Tizçe anuñ dāmenin ṭut,

تا رهی در دامن آخر زمان [432-2]

Tā kim bilā şekk u bilā şübhetin dāmen-i āḫir-zāmānda olandan ḫalāş olsasın. (3) Dāmen-i şānî nihāyet ma‘nāsına olup āḫir zamānuñ nihāyetinde olan şurūr ve fitenden şekk ü gümānsız ḫalāş olasın dimekdir.

Ma‘lūm ola ki zamān ḫükemānuñ ķatında (4) felek-i a‘zamuñ miķdār-ı ḫareketinden ‘ibāretdür ve mütekellimīn ķatında daḫı zamān emr-i vehmī olup ḫāricde vücūdları yoķdur ve ḫukemā’-i meşşā’in ķatında mekān cism-i maḫvīnüñ (5) saṭḫ-ı zāhirini mūmāss olan cism-i ḫāvīnüñ saṭḫ-ı bāṭınıdır. Ve erbāb-ı keşf u şuhūd ķatında zamān didikleri merātib-i te‘ayyünāt ve zuhūrātdan her bir mertebede (6) edvār-ı erba‘a-i nūriyye-i cemāliyyede vāķi‘ olan tecelliyāt-ı zātiiyenüñ imtidād-ı beķā ve deymūmiyyet ve sermediyyetinden ‘ibāret olup ve her bir mertebede bir ism ile müsemmādur. (7) Pes mertebe-i vāḫidiyyet ve maķām-ı ceberūtda vaķt-i muṭlaķ ve ān-ı dāyim ile müsemmādur ki ṭaraf-ı tekvīn ve icād ve ḫalk ve mecma‘-ı ezel u ebed ve dehr u ‘aşr ve zamāndur. (8) Ve bu mertebede şubḫ u şām yoķdur.

¹⁵⁶⁸ Ölmeden evvel ölünüz. (Keşfü'l-Hafā, II, s.291, nr. 2669).

¹⁵⁶⁹ Kulun sahip olduğu şey mevlasıdır.

1570 كما قال عليه السلام: لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُتُ لَا يَسْعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ قَالَ لَيْسَ عِنْدَ رَبِّكَ صَبَاحٌ وَلَا مَسَاءٌ.

(9) Ve zamān mertebe-i melekūtda dehr ile müsemmādur.

1571 كما قال عليه السلام: لَا تَسَيُّوا الدَّهْرَ فَإِنَّ الدَّهْرَ هُوَ اللَّهُ.

Ve zamān mertebe-i berzahda ‘aşr ile müsemmādur.

1572 كما قال تعالى: (10) وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

Ve mertebe-i mülk ü şehādetde zamān ile müsemmādur. Pes hāzret-i Mevlānā kıddise sırruhu bu beyt-i şerīfde olan zamāndan murād (11) buyurdukları ‘ālem-i mülk ü şehādetde olan zamāndur. Ya‘nī ey pā-beste-i vehm u hayāl olan ğāfil u bī-me‘āl! Niçe bir şāye şaydında ifnā-yı ‘ömr idersin? (12) senüñ rūhuñ hod ‘avālim-i muhtelif ve mevālīd-i selāşe kaydından hālāş olup mertebe-i insāniyyeye gelince neler çekmişdür. Li-muħarririhi:

Su ‘āl itseñ bu rūħa menzilinden

(13) Düşünce ğurbete lāhūt ilinden

Neler gördi bu devrānuñ elinden

‘usr-i yūsre irüp insāna geldiñ

Bu emvāc-ı ‘anāşırdan vücūduñ

(14) Nice girdāba düşmüşdür unutulduñ

Giden gitdi şükür menzile yetdiñ

Göñül şehruñ bugün seyrāna geldiñ

Biħamdillāh ‘aṭālar kıldı ol haķ

(15) Sivā-yı zulmeti nūrı idüp şaķ

Ĥurūş itdi biħār-ı ‘ışķ-ı muṭlaķ

Şināverlik idüp ‘ummāna geldiñ

Edeb gözle saķın şimdengirü sen

(16) Sivāyı yu arıt pāk it dili sen

Yolnda kırķ yaragör bir kılı sen

1570 Allah ile benim aramda öyle bir vakit var ki, o vakitte ne yakın bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber yanıma gelebilir. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 173, nr. 2159) Ve yine şöyle demiştir: rabbinin indinde ne sabah vardır ne akşam.

1571 Zamana sövmeyiniz zira zaman Allah'tır. (Sahîh-i Buhârî, Tefsîr-i Sûre, 45)

1572 Asr 103/1-2: (1-2) Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir.

Ḥuzūr-ı ḥazret-i sultāna geldiñ

Umarız 'abdiyā ol şāh-ı erḥam

(17) Bize göstermeyeydi bir daḡı ğam

‘Aṭāsın döndürür mi hīç ol ekrem?

Nevāl-i raḥmet-i raḥmāna geldiñ.

İmdi rūḥ-ı insānīnūñ seyr u ḥareketi (18) mertebe-i insāniyyede tamām ve zamānı āḡir olup taḡşīl-i ma‘rifetullāh itmekle Şimdenşoñra olan ḥareketi cānib-i ma‘ād ve medāric-i a‘lāya ‘urūc iken (19) āḡūr-ı ṭabī‘at-ı süfliyyede pā-beste-i evhām ve ḡayālāt-ı bāṭıla olursa cevvi-i hevā-yı lā-mekāna pervāzdan¹⁵⁷³ maḡrūm ḡalup envā‘-i dāhiyye-i ‘acibeye (20) giriftār olur. İmdi ḡāb-ı ḡafletden bīdār olup āb u ğil ḡaydından ḡalāş olmış bir merd-i kāmil ve mükemmil ve zıll-ı Ḥudā’nuñ dāmenine teşebbüş eyle ki (21) cānib-i esfele olan seyr u ḡareketūñ zamānı nihāyet bulup maḡbūs-ı ṭavāriḡ-ı eflākī olmaḡdan ḡalāş olasın. Zīrā ki,

[433-1] كيف مد الظل نقش اولياست

(22) كيف مد الظل ḡavl-i kerīmi naḡş-i evliyādur.

[433-2] كاو دليل نور خورشيد خداست

Ki ol evliyā veyāḡud naḡş-i evliyā, mışrā‘ :

Delīl-i nūr-ı ḡurşīd-i Ḥudā’dur.

(23) Bu beyt-i şerīf, sūre-i Furḡān’da اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ثُمَّ قَبَضْنَا اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا¹⁵⁷⁴ (24) āyet-i kerīmesinden muḡtebesdür. Evvelā ma‘lūm ola ki مد الظل nokṡa-i vücdiyyenūñ te‘ayyünāt-ı ilāhiyye ve kevniiyye ile olan inbisāṡından ‘ibāretdür ve sükūn-ı zıll (25) nokṡa-i vücdiyyenūñ te‘ayyünāt-ı ilāhiyye ve kevniiyye ile ‘adem-i inbisāṡından ve besāṡat-ı aşliyye üzre beḡāsından ‘ibāretdür.

اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ كَيْفَ (26) مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ

¹⁵⁷³ Nüşhada: pervārdan

¹⁵⁷⁴ Furḡān 25/45-46: Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu sabit kılarđı. Sonra biz güneş i gölgeye delil kıldık. Sonra onu kendimize yavaş yavaş çektik.

Ya‘nī yā Muḥammed ‘aleke’s-selām! Naẓar itmez misūñ rabbiniñ şun‘una ve ẓudretine ki a‘yān-ı mümkināta memdūd olan nūr-ı vücūdı (27) nice medd eyledi? Ya‘nī a‘yān-ı mümkināt ve şuver-i meşnū‘ ātda nūr-ı vücūd ile nice tecellī eyledi. Ve eger meşiyet-i ilāhiyyeye te‘alluḡ ideydi zıll-ı memdūd-ı kāyinātı (28) kenz-i ‘ademde sākin ve ğayb-ı muṭlaḡda kāmin ẓılır idi. Baḥr-ı zehḡār-ı ḡaḡāyık, Şeyḡ Muḡyüddīn ‘Arabī raḡiyallāhu ‘anh faşş-ı Yūsufiyye’de bu āyet-i kerīmenüñ (29) tefsīrinde buyurlar ki:

ای يكون فيه بالقوه يكون ما كان الحق ليتجلى للمكنات حتى يظهر الظل فيكون كما بقى من الممكنات التي ما ظهر لها
 1575 (30) عين في الوجود.

Ya‘nī ol zıll-ı memdūd vücūd-ı Ḥaḡ‘da bi’l-ḡuvve olup zuhūra gelmezdi. Ḥaḡ te‘āla buyurur ki sükün-ı zıllle meşiyet-i ilāhiyye müte‘alliḡa olaydı (31) Ḥaḡ sübhānehu ve te‘ālā zıllı izḡār için mümkināta tecellī eylemezdi. Pes vücūd-ı izāfi olan zıll-ı Ḥudā vücūdta zāhirü’l-‘ayn olmıyan mümkinātdan bākī (32) olan şey gibi elān mektüm olurdu. Ya‘nī şahşuñ zātında sākin olan zıll gibi mümkinātuñ vücūd-ı muḡayyed-i izāfisi daḡı vücūd-ı muṭlaḡda kāmin (33) olup müteḡarriḡ ve mümtedd olmazdı. Zirā emr ğayb veyāḡud şehādetdür. Ğayb ise ebeden ğaybiyyet üzeredür ve şehādete zāhir olmıyan sākin ve zāhir olan (34) müteḡarriḡdür, gerçi filḡaḡıḡa sākin ise daḡı.

ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا

Ya‘nī zıllı medd itdikden şoñra biz şems ile zıllle delīl ẓıldık. Ḥazret-i Şeyḡ raḡiyallāhu ‘anhu (35) buyurlar: ¹⁵⁷⁶ هو اسمه النور الذى قلناه ya‘nī biz anı bu kelāmuñ siyāḡında ¹⁵⁷⁷ واقع الإدراك لآكن باسمه النور وقع الإدراك (36) vāḡi‘ olduḡı gibi zıll-ı Ḥaḡḡ olan ‘ālimüñ idrākı daḡı ism-i nūr-ı Ḥaḡḡ ile vāḡi‘ oldı.

¹⁵⁷⁸ ويشهد الحس ان الظلال لا تكون لها عينٌ بعدم النور

(37) Ve şems vücūd-ı zıllāle delālet itdüğine ḡiss şehādet ider. Zirā muḡaḡḡaḡdur ki nūr-ı şems münbasıt olmadıḡça zılluñ daḡı vücūdı olmaz. Meşelā leyle-i muzlımede (38) şahş-ı ḡāyimüñ zıllı zāhir olmadıḡı gibi Ḥaḡ sübhānehu ve

¹⁵⁷⁵ Yani onda bilkuvve olarak mevcut olur. Diyor ki: Hak mümkün olan şeylere tecelli etmez ki gölgesini izhar etsin. Dolayısıyla kendisi için bir varlıkta bir ayn (sabitenin) zahir olmadığı geriye kalan mümkün şeyler gibi olur.

¹⁵⁷⁶ O bizim dediğimiz adı en-Nur olandır.

¹⁵⁷⁷ Onun nur ismiyle idrak vaki olur.

¹⁵⁷⁸ His şahit olur ki gölgelerin nur olmadan görme imkanı yoktur.

te‘ālānuñ ism-i nūrı tecellī itmedikçe zıll-ı ‘ālemüñ vücūdı daḡı zāhir ve müdrık olmaz.

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ (39) إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا

Ba‘dehu biz ol zıll-ı memdüdü “kabz-ı yesir” ile kendü zātımıza kabz eyledik, zılla delil olan nūrı kabz itmekle. Zīrā zılluñ zuhūrına (40) ‘illet-i gāyiyye nūrdur. Pes nūr-ı maqbūz aşlına rāci‘ olduğda zıll daḡı maqbūz olur. Kezālik mücid-i zıll-ı ‘ālem olan nūr-ı sübhānī ve tecellī-i rabbānī (41) inkıbāz ile aşlına rücu‘ itdikde zıll-ı ‘ālem daḡı kabz olunur ve Haḡ te‘ālā zıll-ı mezbūrı “kabz-ı yesir” ile kabz idüp maḡall-i zuhūr-ı zıll olan a‘yān-ı mümkinde [71a] (1) gāybda bākıye ve gāyr-ı bārize kalur.

وَأَمَّا قَبْضُهُ إِلَيْهِ لِأَنَّهُ ظَلَمَهُ فَمَنْهُ ظَهَرَ وَإِلَيْهِ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلَّهُ.¹⁵⁷⁹

Ve Şeyḡ raḡiyallāhu ‘anhu buyururlar ki Haḡ te‘ālā zıll-ı ‘ālemi anuñçün kendü zātına (2) kabz eyledi ki, zīrā muḡaḡḡaḡdur ki zıll sāye-i Haḡ’dur. Pes ḡareket-i inbisāḡıyye-i nefsiyye ile Haḡ’dan zāhir olup girü ḡareket-i inkıbāzıyye ile Haḡḡ’a rāci‘ olur (3) ve emrūñ küllisi Haḡḡ’a rāci‘dur. Ve erbāb-ı taḡḡik kabz-ı zıllde bir vech-i āḡara daḡı beyān idüp buyururlar ki meşelā şems bir şaḡsuñ semt-i re’sinde olup ḡubbe-i felekde (4) ḡatt-ı istivāda iken şaḡş-ı mezbūruñ zıllını kabz itdüğü gibi maḡla‘-ı ‘izzetden ḡulū‘ eyliyen āfitāb-ı aḡadiyyet daḡı esmā ve şifāt-ı ḡicāb olmaḡsız ḡadd-i istivāda (5) tecellī itdikde zıll-ı imkāniden eşer ḡalmayup ثُمَّ فَهْوَ سَمْعًا قَبْضًا يَسِيرًا feḡvāsınca Haḡ te‘ālā zıllı kendüye kabz ider. Pes naḡş-ı vücūd-ı mecāzī-i mevḡum (6) envār-ı ḡāhire-i zātında maḡv ve müstehlek olup Vācibu’l-vücūd’dan gāyrınuñ vücūdı ḡalmaz.

مهر چون سایه از جهان برداشت

ما چه باشیم در میان؟ دریاب!¹⁵⁸⁰

(7) İmdi maḡşul-i beyt-i şerif budur ki كَيْفَ مَدَّ الظَّلَّ تَرَى إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظَّلَّ vefḡince sāye-i kāyināt naḡş-ı evliyādur ve anlar delil-i nūr-ı zāt-ı ḡudā’dur. Şol vech-le ki (8) ‘ālem ḡaḡikat-ı Muḡammediyyenüñ şuret ve naḡşıdur, zīrā müdebbir-i mevcūdāt ḡaḡikat-ı Muḡammediyyedür, pes verāşet-i muḡlaḡa-i ‘ämme-i Muḡammediyye mazḡariyyetinde ḡāyim olan kāmil (9) ve mükemmilde daḡı Haḡ sübhānehu ve te‘ālā

¹⁵⁷⁹ Onu kendi katına kabzetti zira o onun gölgesidir. Tüm işler Ondandır ve yine ona dönecektir.

¹⁵⁸⁰ Güneş ortaya çıkınca gölgeleri yok edeceğinde biz nasıl olacağız, anla! (İrākī Dīvānı)

nūr-ı hāqīqat-ı Muḥammediyye'yi vedī' at kıllup zamānda mevcūd olan 'ibādından evvelen ve bi'z-zāt cemī' -i esmā ve şıfāt ve zātıyla (10) bilā vāsıtatın anuñ ƙalbine tecelli kıllup mecmū' -ı 'ālem anuñ naqş u zıllı gibi olur ve ḥayse mā yeşā' 'ālemdede taşarruf kıllur.

Ey 'āşık-ı şādık! Bu beyt-i şerīfde bir ma'nā (11) daḥı yüz gösterdi, ol ma'nā budur ki Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā mürşid-i kāmilde vedī' at buyurduḡı nūr-ı Muḥammedi'nüñ 'aks ve pertevin erbāb-ı 'ışkın ƙulüb-ı tāhirelerine (12) medd itdi. Ya'nī mir'āt-ı dil-i tālib şems-i hāqīqat-ı Muḥammediyye'ye muƙābil düşdükdede pertev-i envār-ı cezebāt-ı Ḥaḳ naẓar-ı himmet-i pīrden dil-i ḥālişinde münteķiş olup (13) ol nūr-ı ilāhīnūñ tecellisi nūr-ı ḥurşid-ı Ḥudā'ya delil-i vāzih oldı. Zīrā verziş-i envār-ı cezebātından evvel dil-i tālib estār-ı ġaflet ile Ḥaḳ'dan maḥcüb idi. (14) Pes nūr-ı şems-i muḥabbetullāh ol ḥicābı ref' idüp tālibi bilā-şekkin ve lā-şübhedin vuşlat-ı Ḥaḳƙ'a vesīle olan sırāt-ı müstaķīme delālet eyledi. İmdi delil-i nūr-ı (15) ḥurşid-i ḥudā ol tālibde pertev iden 'aks-i nūr-ı muḥabbetullāh olup ol daḥı zıll-ı Yezdān olan ḥalīfetullāhuñ naẓar-ı kimiyā-eşerinden ḥāşıl oldıysa (16) lā-büdd tarīķ-ı Ḥaḳ'da bir delil-i ḥāzık lāzım olduḡı muḥaḳƙaḳ oldı. Binā'n 'alā ḥāzā ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki çünki delil-i nūr-ı ḥurşid-i Ḥudā evliyāullāhdur (17) sen daḥı,

[434-1] اندر این وادی مرو بی این دلیل

Bu vādīye tarīķ-ı Ḥaḳ ve tāleb-i feyyāz-ı muḥlaķa delilsiz gitme, ya'nī merdān-ı Ḥudā'yı ve yolu aşlı ile varan mürşidān-ı kāmilānı (18) kendüñe delil ittiḥāz eyle ve her neye delālet iderlerse cān u dilden ƙabül idüp seni ġoñül ḥālinden ayırıp ve mūşıl-ı Ḥaḳƙ olan tarīķ-ı müstaķīm ki (19) 'ışķ-ı ilāhīdür ol yoldan alıķoyan her ne olursa olsun ƙalbüñden izāle ve iḥrāc idüp,

[434-2] لا أحب الأفلين گو چون خلیل

Ḥazret-i İbrāhīm-i Ḥalīl gibi (20) لا أحب الأفلين di ve ƙalbüñi bī-zevāl ve lā-yezāl olan elil u cemīl Allāh'uñ muḥabbetine peyveste kıll ve āteş-i 'ışķ-la muttaşıl yan yaķıl.

Ma'lûm ola ki bu mışrâ'-ı şerîf (21) sûre-i En'âm'da فَلَمَّا جَزَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ 1581

1581 فَلَمَّا أَفَلَّ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ 1582

âyete-i kerîmesinden muhtabesdür. Ya'nî Hâk sühbânehu ve te'âlâ İbrâhîm-i Hâlîl (22) 'aleyhisselâmuñ ibtidâ'-i hâlinden haber virüp buyururlar ki, vaqtâ ki hâzret-i İbrâhîm'ün üzerini leyl setr itdiyse kevkebi gördi, "Bu sitâre benüm rabbimdür," didi. (23) Pes vaqtâ kim kevkebi-i mezbûr zâyil ve âfil oldıysa "Ben ufûl iden şeyleri sevmezim," didi. *Tefsîr-i Kebîr*'de mas'tûrdur ki ol zamânuñ meliki olan Nemrûd (24) bir vâkı'a görüp ta'bir itdirdikde "Bir gûlâm vücûda gelüp senüñ mülküñe münâzi' olsa gerekdür," deyü ta'bir itmekle nemrûd vücûda gelen e'tfâlün (25) zibhine emr idüp niçe e'tfâl helâk eylediler. İttifâk hâzret-i İbrâhîm'ün vâlidesi hâmil olup lâkin hamlını hiç ferde izhâr itmedi. Pes vaqtı geldikde (26) bir gâra varup vaz'-ı haml eyledi ve gâruñ kapusın taş ile sedd idüp gitdi ve hâzret-i Cibrîl 'aleyhisselâm emr-i Hâk'la hâzret-i Hâlîl 'aleyhisselâmı (27) 'uhdesine alup hâzret-i İbrâhîm engüşti-i mübârekini dehânına vaz' idüp maşş iderdi. Ve lutf-i Hâk'la rızq u gîdâsı andan hâşıl olurdu (28) ve mâderi ahyânen gelüp hâzret-i İbrâhîm'i görüp yoklar idi. Pes hâzret-i İbrâhîm hadd-i temyîze irişdikde lâcerem 'âlemün şâni' ve hâlîkı var idügin te'açkul (29) ve tefekkür idüp vâlidesine "Benüm rabbim kimdür?" deyü su'âl eyledi. Mâderi "Benüm." diyüp "Senüñ rabbün kimdür?" didikde "Pederiñdür." deyü cevâb virdi. Pederine dağı (30) su'âl idüp "Senüñ rabbün kimdür?" didikde "Şehrimizün melikidür." deyü cevâb virüp hâzret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm vâlideyninün ma'rifet-i rabbda cehlleri (31) müşâhede itmekle vahdâniyyet-i Vâcibü'l-vücûda bir şey ile istidlâl için bâb-ı gârdan taşra bağıdıkdâ semâda kevâkib-i keşîre görüp beyne'l-kevâkib Zühre (32) ve ba'zılar Müşterî yıldızın sâyirden rüşenter görmekle peder u mâderine ismâ' için "Hâzâ rabbî," deyüp ufûl itdikde "lâ uhibbu'l-âfilîn." didi. Ba'dehu Kâmer (33) ba'dehu Âfitâbı görüp bu cümleden ekberdür deyüp ol dağı gûrüb itdikde taḥkîk bunlar lâyıq-ı rübûbiyyet degillerdür,

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ (34) وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ 1582

deyüp vâlideyni müşrik olduklarına ta'rîz eyledi. Ba'zılar hâzret-i İbrâhîm 'aleyhisselâma bu ahvâl ba'de'l-bülûg (35) vâkı' oldı deyüp ba'zılar dağı ḳable'l-

1581 En'âm 6/76: Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. "İşte Rabbim!" dedi. Yıldız batınca da, "Ben öyle batanları sevmem" dedi.

1582 En'âm 6/79: "Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."

vükū^c, şıgarı hālinde vāki^c olmuştur dirler. ammā ekser-i muḥakkiḳīn ḳavl-i evvelūñ fesādına zāhib olup ve fesād-ı ḳavl-i evvele (36) on iki vechle ḥucet iḳāmet itmişler ve cevāblar virmişlerdür. Lākin erbāb-ı ḥaḳīḳat bu āyet-i kerīmenūñ te^vvilinde buyurlar ki Ḥaḳ celle ve ^calā ḥalīli ibrahīm ^caleyhisselāmi (37) envā^c-ı belāyā ile imtiḥān ḳılıp cümle-i ibtilādan birisi ru^yet-i melekūt idi ki ḥalāvet-i ru^yet-i melekūt ile müşāhede-i ḳıdemden meşğūl olur mı (38) deyü imtiḥān olundu. وَكَذَلِكَ نُزِي¹⁵⁸³ ve kezālik maḳām-ı iltibāsda (39) nūr-ı kevkeb fi^c l-i ḥāşşuñ şūret-i şa^c rīde zuḥūrī ile ḥazret-i İbrāhīm'i bidāyeti hālinde imtiḥān idüp ḥazret-i İbrāhīm ^caleyhisselāmi şeb-i imtiḥān (40) pūşide ḳıldıḳda meşrebi envār-şifat olan fi^c l-i ḥāşşanuñ nūrını ^cayn-ı irādet ile görüp lisān-ı te^caccüp ile “Hāzā rabbī.” didi ve dār-ı irādet (41) ḥazret-i İbrāhīm'ūñ üzerine devr idüp Ḥaḳ te^cālā nūr-ı ḳurbet ile Ḥalīlullāh'ı terbiye idüp ve maḳām-ı ḥullete bālig oldu. Pes vaḳtā kim leyle-i furḳat [71b] (1) maḳām-ı evvelden İbrāhīm ^caleyhisselāmi setr itdiyse ma^cden-i zātdan nūr-ı şifat bürüz idüp nūr-ı fi^c l-i ḥāşşdan şūret-i ḳamerde zāhir oldu. (2) Ḥazret-i Ḥalīl ^caleyhisselām aña daḫı nazar idüp müşāhede-i şifātı fi^c ilde görmekle lisān-ı şevḳ-le “Hāzā rabbī.” didi. Pes devr-i ḥullet İbrāhīm üzerine devr idüp (3) nūr-ı vuşlat ile terbiye ve maḳām-ı ^cışḳa işāl eyledi ve ṭarab-i sırrınuñ ṭa^c m-ı ḥaḳīḳatini zevḳ itdürüp şevḳini ṭaleb-i izdiyāda taḥriḳ eyledi. Pes envār-ı zāt (4) şifātı ve envār-ı şifāt zevāt-ı ef^c āl-i ḥāşşede zāhir olup ba^cdehu şemsde bāhir oldu. Pes vaḳtā kim şeb-i tārik-i furḳat ḥazret-i İbrāhīm'ūñ (5) şafā'-ı vaḳtinde münderic oldıysa leyle-i mezbūrenūñ üzerine şems-i muḥabbet ṭulū^c idüp aña daḫı nazar eyledikde müşāhede-i celāl-i ḳıdem mir^vāt-ın şemsde (6) görüp lisān-ı ^cışḳ ile “Hāzā rabbī.” didi. Pes ḥazret-i İbrāhīm'e ḡayret-i ḳıdem vāşıl olup ḥīn-i ru^yet-i ḳıdemde ruyet-i vesāyiṭden mücerred oldı (7) ve ^cazamet-i envār-ı ḳıdemde āyāt-ı na^ct-ı fenā ile āfilin müşāhede itdikde ^cayn-ı ḳıdem-ı şırf münkeşif olup vaḥdāniyyet-i Ḥaḳḳ-la mütevaḥḫid oldı ve daḫı (8) “lā uḥibbu'l-āfilin.” didi.

قال الواسطي في قوله تعالى: رَأَى كَوْكَبًا قَالَ إِنَّهُ كَانَ يَطَّلِعُ الْحَقَّ بِسَرِّهِ لَا الْكَوْكَبَ، وكذلك الشمس والقمر بقوله لَا أُحِبُّ الْأَفِيلِينَ (9) عند رجوعه إلى أوصافه بارتفاع المعنى البادى عليه، أى: لَا أُحِبُّ زَوَالَ مَا اسْتَرَقَ ذَاتِي مِنْ لَذَّةِ الْمَشَاهِدَةِ فَأَذْهَلَنِي وَأَحْضَرَنِي فِيهِ.¹⁵⁸⁴

¹⁵⁸³ En'âm 6/75: - İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümler ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun.

¹⁵⁸⁴ el-Vâsıtî, Allah Teâlâ'nın “Bir yıldız gördü.” (En'âm, 6/76) kavli hakkında şöyle demiştir: “O (Hz. İbrahim) hakkı sırrı (iç âlemi) ile mütâlaa ediyordu, yıldız, güneş, ve ayı değil. Nitekim kendisi

Ve ba‘zı ‘ārif (10) ve muḥakḳıklar ḥazret-i Ḥalilü’r-rahmān ‘aleyhi salevātü’llāhi’l-mennān için maḳāmāt-ı sitte işbāt idüp maḳām-ı fāḳa, maḳām-ı ni‘met, maḳām-ı ma‘rifet, maḳām-ı muḥabbet, maḳām-ı (11) ma‘zeret, maḳām-ı heybetdür dirler. Pes maḳām-ı fāḳada lisān-ı da‘vet ile ¹⁵⁸⁵ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي deyü tekellüm idüp ve maḳām-ı ni‘metde lisān-ı (12) şükr ile ¹⁵⁸⁶ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ didi ve maḳām-ı i‘tizārda ¹⁵⁸⁷ الْوَالِدِ الَّذِي أَخْلَقَنِي يَوْمَ الدِّينِ deyüp maḳām-ı muḥabbetde lisān-ı meveddet ile ¹⁵⁸⁸ وَمِمَّا تُشْرِكُونَ (13) didi ve maḳām-ı ma‘rifetde lisān-ı inbisāt ile ¹⁵⁸⁹ رَبِّ أَرِنِي (14) هل لك من حاجة ¹⁵⁹⁰ deyüp maḳām-ı heybetde Cebrā’il ‘aleyhisselām ¹⁵⁹¹ اِنصُرْنِي deyü cevāb virdi. İmdi ey ‘āşık-ı şādık! Sen daḥı peyrev-i enbiyā olup maḳāmāt-ı ‘āliyāt ve derecāt-ı sāmiyāta (15) ‘urüc itmek isterseñ,

روز سایه آفتابی را بیاب [435-1]

Yüri delil-i nūr-ı Ḥudā olan sāye-i Yezdān’dan āfitāb-ı ḥaḳīḳati bul, sāye-i yezdān kimdür dir iseñ,

دامن شه شمس تبریزی بتاب [435-2] (16)

Şemsüddin-i Tebrizî’nüñ dāmen-i himmetin muḥkem tut. “Betāb:بتاب” emr-i ḥāzırdur, “bük” demek ma‘nāsınadur lākin maḥalle münāsib “tut” (17) ma‘nası virilmekdür.

ره ندانی جانب این سور و عرس [436-1]

Bu sūr ve ‘örs cānibine yol bilmez iseñ,

از ضیاء الحق حسام الدین پیرس [436-2]

kendisinde açığa çıkan o mananın kalkmasıyla eski haline dönünce “Ben batanları sevmem.” demiştir. Yani beni müşahede lezzeti ile kendisine kul/köle ödenin, şaşırtanın ve kendime getireninin batmasını sevmem.

¹⁵⁸⁵ İbrahim 14/40: “‘‘Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat...’’

¹⁵⁸⁶ Şuarâ 29/79: "O, bana yediren ve içirendir."

¹⁵⁸⁷ Şuarâ 29/82: "O, hesap gününde, hatalarımı bağışlayacağımı umduğumdur."

¹⁵⁸⁸ Hud 11/54: “...ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuğunuz şeylerden uzağım...”

¹⁵⁸⁹ Bakara 2/260: “...Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster...”

¹⁵⁹⁰ Bir ihtiyacın var mı?

¹⁵⁹¹ Sana yok!

Haqq'ın ziyası Hüsämüddin (18) Çelebi'den su'âl eyle. Saña delil ve rehber olup maqşudını göstere. “Sür:سور” düğün ve “örs:عرس” gelin ve güvegi ma'nāsınadır lakin bu maħalde ¹⁵⁹² ولا يرى العرايس الا المحرمون (19) اوليا الله عرايس الله vefkınca maħbüb ma'nāsına isti'äre olunup maħbübân-ı ilāhiden olan Şems-i Tebrizi'nün tarikini bilmezseñ Hüsämüddin (20) maħrem-i evliyādur andan su'âl eyle ki seni daħı bu rāza maħrem ide dimekdür. Hazret-i Mevlānā kıddise sırruhu'l-a'lā 'ārif-i kāmil ve vākıf-ı vāşıllar beyninde mergüb olan (21) ādāb-ı tarikati icrā buyurup Şems-i Tebrizi ve Çelebi Hüsämüddin'i zıkr idüp kendülerini zıkr buyurmadılar, huşuşan Şems-i Tebrizi ol zamānda riħlet eylemiş idi, (22) imdi ma'nen buyurlar ki ey müstemi'-i kābil! Biz tarik-ı 'ışık ve muħabbeti Şems'den gördük sen daħı tālīb iseñ anuñ dāmenin elden kıoma, Şems ħod ħayātda (23) degül dir iseñ Hüsämüddin Çelebi ile şoħbet eyle ki Şems-i Tebrizi'nün sırrı kimde olduğın saña bildürür ve ħazret-i Mevlānā ne zāt-ı şerif olduğın (24) dide-i fu'ādına gösterir dimekdür ve Çelebi Hüsämüddin'ün kendülerden şoñra ħalife ve maqām olacağına işāret vardur ve bu ma'nī ol 'aşra göredür ammā fi zamānina (25) daħı ħisse budur ki nūr-ı āfitāb-ı ħaķıkatden mir'āt-ı kalbi münevver olmaķ isteyen 'āşıklar server-i tarikat ve mürşid-i rāh-ı ħaķıkat olan Şems-i Tebrizi ħazretlerinin (26) meşrebinde āteş-i 'ışık ve cezbe-i Ĥaķ i'tāsına kādır bir veliyy-i kāmilün 'atebe-i 'uliyāsına yüz sürüp dāmenin elden kıoma dimek olur.

ور حسد گيرد ترا در ره گلو [437-1]

(27) Ve eger ħased yolda senün boğazuñı tuta, ya'nī yā Mevlānā ne 'acebdur sāye-i Yezdān didüğün hemān Şems-i Tebrizi ve Çelebi Hüsämüddin olup gayrılar (28) niçün olmya bu devlet ve tarik-ı Ĥaķı'a delālet hemān size mi maħşuşdur deyü ħased boğazuñ alup yoluñ urursa fażl u iħsān Ĥaķı'ındur, 'ışık u muħabbet (29) ħazinesinün miftāħın 'ibādından kimün destine teslim iderse şāħib-i 'atā ve kıdret oldur ve ħased şıfat-ı şeytāniyyedür zirā ki,

در حسد ابليس را باشد غلو [437-2]

(30) Ĥasedde İblis için ħuluvv olur. Ya'nī tuğyān idüp ħaddinden tecāvüz kıılır. İmdi fetile-i dil-i tālīb-i āteş-i 'ışıkla kıdretleri olmyan meşāyiħ Ĥaķ sübhānehu

¹⁵⁹² Allah'ın evliyası Allah'ın gelinleri misalidir ve onları mahremlerden başka kimse görmez.

(31) ve te‘ālānuñ āteş-i cezbesin iķād eyleyüp sākī-i şerāb-ı tākūr-ı ‘ışķ olan merd-i kāmillere ḥased itmek emr-i müstaķbeḥdur deyü cān ķulağıyla *Meşnevī-i Şerīf*’i (32) ışķā idenlere tenbīh vardır. Nitekim Şeytān-ı recīm ḥasedinden Ādem’e secde itmeyüp merdūd-ı ebedī oldu, kezālik mürşid-i kāmil ve velīyy-i mükemmillere ḥased ve ta‘n iden (33) ve ene ḥayrūn minhü diyen şāhib-pindārlar daḥı envār-ı cezebāt-ı ilāhiyyeden maḥrūm ve ‘atebe-i evliyādan mehcūr olmak muķarrerdür. Meşelā,

کاو ز آدم ننگ دارد از حسد [438-1]

(34) Ki ol Şeytān-ı recīm ḥasedinden Ādem ‘aleyhi’-selāmdan neng tutar, ya‘nī ‘ār ider ammā ḥaķīķatde,

با سعادت جنگ دارد از حسد [438-2]

Ḥasedinden sa‘ādet ile (35) ceng tutar, ya‘nī ḥasedinden melāyike ile sācidīnden olmıyup kendüsini devlet-i ebediyye ve sa‘ādet-i sermediyyeye vuşūlden maḥrūm eyledi ve raḥmet-i Raḥīm’den (36) dūr olup ebedü’l-ābād la‘īn u recīm oldu. İste‘izü billāhi mine’ş-şeytāni’r-recīm. ‘Atṭār:

چرا در بند این شیطان دری تو

از آن رو پرده خود می دری تو

ز شیطان نیز کاری نیک ناید (37)

که می خواهد که این دل در ریاید

همه رسوایی عالم از او دان

به قول حق ازو رویت بگردان¹⁵⁹³

(38) İmdi ey müstemi‘-i şādıķ! Zīnhār u zīnhār ḥasedden iḥtirāz kııl, zīrā ki

عقبه ای زین صعب تر در راه نیست [439-1]

Rāh-ı Ḥaķ’da ḥasedden eş‘ab ve düşvārter bir ‘aķabe (39) daḥı yoķdur,

ای خنک آن کش حسد همراه نیست [439-2]

¹⁵⁹³ Sen neden Şeytan’ın tuzağındasın? O tuzakta olduğun için kendi perdelerini yırtıp kendini rezil ediyorsun. Şeytan’ın elinden iyilik gelmez, çünkü o senin kalbini çalmak ister. Dünyadaki tüm rezillik ve rüsvallıkların kaynağının şeytan olduğunu bil ve Hak emrettiği üzere ona sırtını dön. (Cevherüzzât)

Ey sa'âdet ve devlet ol kişiye ki hased aña hemrâh degüldür. Ya'nî sa'âdetmend olan hasedden 'ârî (40) ve pāk olundur.

این جسد خانه‌ی حسد آمد بدان [440-1]

Ma'lûm ola ki bu cesed-i insânî hâne-i hasede geldi, ya'nî lâbüdd cesedüñ iktizâsı haseddur,

از حسد آلوده باشد خاندان [440-2]

(41) Hasedden hânedân âlûde olur, ya'nî hased bir şıfat-ı rediyye-i şeytâniyyedür ki hânedân-ı vücûd-ı insânî olan 'aql u idrâk ve cümle havâss murdâr ve mülevves olur.

[72a] (1) Pes çünkü cesed hased hânesidür hiç ahad hasedden hâliş degüldür deyü güyâ bir sâylilüñ su'âl-i muqadderine cevâb tarîkı üzre buyururlar ki

گر جسد خانه‌ی حسد باشد و لیک [441-1]

(2) Eger çi cesed-i insânî hâne-i hased olur fe-ammâ,

این جسد را پاک کرد الله نیک [441-2]

Bu cesedi ki murâd enbiyâ ve evliyâ cesedidür Hağ subhnehu ve te'âlâ eyü pāk eyledi.

طهرا بیٹی بیان پاکی است [442-1] (3)

“طهرا بیٹی” kavlı-i kerîmi pâklığı beyândur,

گنج نور است ار طلسمش خاکی است [442-2]

Ol cesed nûr-ı rabbânî gencidür eger çi bi-hasebi's-şüret (4) ol nûruñ tılsımı olan cesed-i hâkîdür. Bu beyt-i şerîf sûre-i Bakara'da وَعَهْدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ¹⁵⁹⁴ (5) âyet-i kerîmesinden muqtebesdür. Ya'nî hazret-i İbrâhîm ve İsmâ'îl 'aleyhisselâma biz emr eyledik benüm beytimi evşân ve encâsdan ve beytime lâyıq olamayan eşyâdan tahtîr idiñiz (6) kavlıyla “لِلطَّائِفِينَ” aqtâr-ı arzdan beytime müteveccih olup havlinde tavâf idenler için “وَالْعَاكِفِينَ” ehl-i mekke ve mücâvirân-ı

¹⁵⁹⁴ Bakara 2/125: "...İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."

haremde ka'bede mesken tutanlar için (7) “وَالرُّكُوعَ السُّجُودَ” ve rükū' ve sücüd idüp namāz kılanlar için.

روى عن ابن عباس رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انّ لله فى كل يوم (8) عشرين و ماية رحمة ينزل على هذا البيت ستون للطائفين و اربعون للمصلين و عشرون للتاظرين.¹⁵⁹⁵

Ve necāset iki kısımdu, birisi zātī ve birisi fi'lidür. (9) Zātī olan necāsetüñ mā ile 'aynını izāle ve gusldan ğayr ile t̄ahir olmaz. Ve necāset-i fi'li ef'āl-i müşrikindür ki beyt-i mükerremüñ içine ve etrāfına vaz'-ı eşnām (10) ve evşān ile telvīş iderler idi. Pes Hāḡ celle ve 'alā evşān ve eşnāmı ib'ād ve iḡrāc ile emr idüp ve anuñ taḡhīri şal'āt u zek'āt ile olur buyurdu.

(11) İmdi ey müstemī'-i kābil! Te'aḡḡul ve te'emmül eyle ki Hāḡ sübhānehu ve te'alā ol beyt-i mükerremi izāfet-i teşrifīyye ile kendü nefsine muzāf kılip 'ibād-ı müslimīn anı tavāf (12) ve ziyāret itmek için emr eyledi. Pes aña vāşıl olmaḡ isteyenler envā'-ı belālar çeküp ve şedd-i raḡl ile cür'a-i miḡen nüş idüp cān u başın eline almayınca (13) aña vüşül müyesser olmaz. Ol daḡı yā ola ve yā olmya. Pes beyt-i Ka'be vuşlatı için envā'-ı meşāḡḡat çekilüp eşnāf-ı sermāye ḡarc olunurken bizā'at-ı müzcāt (14) ve sermāye-i ḡalīle ile āsānlıḡ üzre ḡazret-i Celāl-i lem-yezel ve meşhed-i vişāl-i lā-yezāle vuşlat ümīdi nice mümkindür, heyhāt heyhāt. İmdi Beyte'l-Ka'be'nüñ (15) taḡhīri fermān olıcaḡ ¹⁵⁹⁶ ḡadīş-i şerīfī mücebince mü'min ka'beden eşref oldıysa taḡhīr-i ḡalb be-ḡarīḡi'l-evlā vācib olur zīrā (16) ḡalb-i mü'min Hāḡ sübhānehu ve te'alānuñ mevzi'-i nazarı ve sofrā-i envāruñ maḡall-i ziyāreti ve sükkān-ı esrāruñ me'vā ve meşvāsı ve 'arāyis-i ğaybuñ secde-ġāḡı olup (17) ḡalb-i mü'min ḡiblettullāḡ olmaḡla ziyāret ve tavāf iderler. Felihāzā erbāb-ı keşf u şühūd bu āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde bu vechle taḡḡīḡ buyururlar ki İbrāḡīm (18) ve İsmā'il 'aleyhime's-selāma 'ahd-i mişāḡda biz 'ahd eyledik ki ḡalblerini ednās-ı te'alluḡāt-ı kevneyn ve evzār-ı mülāḡaza-i aḡyārdan pāk u t̄ahir kılalalar, zīrā (19) ḡalb-i mü'min benüm beytimdür, felihāzā beyt-i mezbūr meşvā-yı aḡyār olmamaḡ için Hāḡ te'alā kendü nefsine muzāf kılip zātına maḡşüş eyledi, zīrā emr bi't-taḡhīr Ka'be'ye (20) maḡşūr olaydı ḡiḡāb İbrāḡīm ve İsmā'il'e me'an olmayup dūnu'l-āḡar birisine olurdu. ¹⁵⁹⁷ Kesir Pes emr-i taḡhīr

¹⁵⁹⁵ Efendimiz şöyle buyurmuştur: Allah'ın her gün yüz yirmi rahmeti vardır. Bunun altmışı Kabe'ye tavaf edenler için iner. Kırkı namaz kılanlara yirmisi de bakanlarıdır.

¹⁵⁹⁶ Mümin Kabe'den daha şereflidir.

¹⁵⁹⁷ Hac 22/27: “İnsanlar arasında hacı ilan et...”

(21) beyteyne müstemil oldıysa Hâk sübhānehu ve te‘ālā taḥhīr-i beyt ile İbrāhīm ve İsmā‘il’e emr u fermān eyledi. Ve beytullāh olan ḳalb-i mü‘minūñ ṭā’ifini Hâk tebāreke ve te‘ālānuñ (22) vāridāt ve işārāt ve levāmī‘-i envār ve ṭavālī‘-i esrār ve vüfūr-ı mevāhib-i ledünniyyesidür ki erbāb-ı ḥaḳīḳat lisānında bunlara aḥvāl itlāḳ iderler ve aḥvāl-i (23) mezbūre āfātadan berī ve televvüṣātadan ‘ārī olan ḳulüb-ı muṭahharenūñ ḥavlinde ṭavāf iderler. Ve envār-ı ma‘rifet ve eṣī‘‘a-i āfītāb-ı muḥabbet ve ḥaḳāyık-ı (24) şifāt-ı Hâk ḳulüb-ı zākiyede mu‘tekif olurlar ve erbāb-ı ḥaḳīḳat bu mezkūrāta maḳām ta‘bīr iderler. Pes aḥvāl aṣḥāb-ı telvīne ve maḳām erbāb-ı temkīnedür dirler. (25) Ammā rükū‘ ve sücūd ḳalb-i muṭahhar ve münevverūñ şifātına işāretdür ki şifāt-ı mezbūre irādet ve şıdḳ ve ihlāş ve ḥuzū‘ ve ḥuşū‘ ve du‘ā ve tezzarrū‘ ve ibtihāl (26) ve inkisār ve tevāzu‘ ve ḥavf ve recā ve şafā ve teslīm ve rızā ve ḥaşıyet ve heybet ve tevekkül ve tefvīzdur ve şifāt-ı mezbūrenūñ mecmū‘ına ‘ubūdiyyet ta‘bīr iderler. (27) Pes ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu daḫı bu āyet-i kerīmede ma‘nā-yı taḥhīr-i beyti taḥhīr-i ḳalbe işāret olduğın beyān idüp insānuñ şūretine nazar olunsa (28) āb u gil ve bād u āteşden mürekkeb cesed-i keşif görinüp lākin min ḥayşū‘l-ma‘nā defāyin-i esrār-ı rabbānī ve ḥazāyin-i envār-ı sübhānī müşāhede olunur fe-ammā bu cesed-i süflī (29) ḥazīne-i dilde meknūz olan envār-ı esrārı setr idüp insān-şūret ve şeyṭān-sīret olan ḥod-bīn ve hasūdlara gencīne-i esrārı fetḥ-i bāb idüp (30) göstermez idi.

[443-1] چون کنی بر بی حسد مکر و حسد

Çün ki bī-ḥased üzre mekr u ḥased eyleyesin ya‘nī ḡill u ḡışşadan pāk u muşaffā olan ecsād-ı merdān-ı Ḥudā’ya (31) ḥased eyleyesin,

[443-2] ز آن حسد دل را سیاهیها رسد

Ol ḥasedden ḳalbe siyāhlıklar irişür. Ya‘nī envā‘-ı kedūrāt ve zulumāt-ı ve cehl ve ḡaflet ve tārikī-i inkār (32) ve ma‘şiyetde tīre-dil olup işrāḳ-ı envār-ı muḥabbetullāhı görmekten maḥrūm ve ebedī a‘mā olursın. Zīrā, وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي 1598 الْأَخِرَةِ أَعْمَىٰ ḳavlı-i kerīmine (33) maḫzar olmışsundur. imdi ḡönül ḡözi rüşen olup kūrī-i dilden ḥalāş isterseñ,

[444-1] خاک شو مردان حق را زیر پا

1598 İsrā 17/72: “Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür...”

Merdān-ı Hudā'nuñ ayağı altında hāk ol (34) ve cevāhir-i gubār-ı aqdām-ı tūtiyā-miṣālīn dīde-i remed-dīdeye iktihāl it ve daḥı,

خاک بر سر کن حسد را همچو ما [444-2]

Bizcileyin ḥasedūñ başına toprak şaç. “Kün” (كن) eyle ma‘nāsına emrdür (35) lākin maḥalle münāsib olan ma‘nā virildi. Ya‘nī ḥasede hergiz vüçüd virme demek olur. Ḥazret-i Mevlānā ḫuddise sırrıhu'l-a‘lā zemānesinde ‘ilmine maḡrūr olan (36) ba‘zı ḥasūd ve ḥod-bīn ve şāḥib-i pindār olanlara nuṣḥ ve pend buyururlar ki mādām ki sizde ḥased ve pindār şıfatı izāle olmadıḡça tīre-dillikden ḥalāş olmazsınız, (37) benüm aḥvālīm ḥod size burhān-ı vāzıḥdur ki bu ḡadar ‘ilm u fażīlet belki şāḥib-i kerāmet iken Şems-i Tebrīzī geldikde cümle bildiklerüm ferāmūş idüp kemāl-i tevāzu‘ (38) ve meskenet ve tezarru‘ ve niyāz ile ḥāḡ-ı pāyı oldum. Pes ‘ilmüm bir iken şad-hezār olup medāric-i a‘lāya irtikā’ eyledüm. İmdi siz daḥı bencileyin terk-i pindār idüp (39) bī-ḥased olñız ki Ḥāḡ te‘ālā celle şānuhu evliyāsına saḡy eyledüḡi şerāb-ı ‘ıṣḡ ve bāde-i fenādan bir ḡatre nūş eyleyesiz. ‘Atṡār:

جهان جان طلب در کلّ احوال

رها کن بعد از این این قیل و آن قال (40)

جهان جان طلب بگذر ز هستی

که چون هستی رها کردی برستی

دم از ایشان زن و دریاب آن دُر

که اینجا درنگنجد گفتن پُر (41)

دم از ایشان زن و آن دم نظر کن

ز ذات خود عیان کل خبر کن

من از ایشان زدستم دم حقیقت

[72b]

سپردم من همی راه شریعت (1)

از ایشان گشته اندر بحر واصل

وز ایشان شد مرا مقصود حاصل

شریعت کوش و آنگه کن طریقت
سیم ره دمن از عین حقیقت (2)

حقیقت در شریعت می توان یافت
طریقت در حقیقت نیز بشتافت

ز نور شرع نور شمس بنگر
که پنهان می شود هر شب به زیور (3)

کسی کو شرع بشناسد ز الله
حقیقت هست عین قل هو الله¹⁵⁹⁹

nesr: Ey müstemi^c -i şādık! Hāzret-i Mevlānā (4) hılāl-i hikāyede münāsebet ile envā^c -ı ma^c ārif ve menāfi^c beyān idüp girü vezīr-i pūr-tezvīrūñ hikāyesine şurū^c buyurdılar.

بیان حسد کردن وزیر

(5) Bu maḥall vezīrin ḥased eylemesi beyānındadır.

آن وزیرک از حسد بودش نژاد [445-1]

Nejād aṣl ma^c nāsınadır. Ya^c nī ol vezīrcik, anuñ aṣlı ḥasedden idi.

تا به باطل گوش و بینی باد داد [445-2] (6)

Tā kim bāṭıl ile gūş ve bīnīsini bāde virdi, ya^c nī kulağımı ve burnunu ^c abeş yire k̄aṭ^c itdirdi. Vezīrekte olan (7) taşgīr, taḥkīr içündür.

بر امید آن که از نیش حسد [446-1]

Gūş ve bīnīsini ol ümīd üzerine ber-bād itdi ki ḥased nīşinden ḥayyāt ve ^c aḳārib gibi

¹⁵⁹⁹ Her durumda can cihanımı talep et ve bundan sonra kıl ü kālî bırak. Varlığından vazgeç ve can cihanımı talep et, varlığı bıraktın mı kurtulmuş olursun. Onlardan bahset ve bu inciye idrak et, burada konuşmak bir işe yaramaz. Onlardan bahset ve işte o an otur seyr et: kendi gönlünü onların ıyanından haberdar et. Gerçekte ben onlardan bahsettim ve bu yüzden şeriat yolunu katettim. Ben onlardan dolayı denize vardım ve istediğimi elde ettim. Sen önce şeriate sonra ise tarikate çalış. Üçüncü olarak ise hakikatten bahset. Hakikat şeriate bulunur, tarikat hakikatte bulunur. Şeriatın nurundan her gece süsüyle gizlenen şemsin güneşini gör. Allah'ın şeriatini tanıyan kişi hakikaten "Kul hüvallah"ın aynısıdır.

زهر او در جان مسکینان رسد [446-2] (8)

Anuñ zehr-i kâtil ve semm-i helâhil keyfiyyetinde olan güftâr-ı murdârı zu‘ afâ ve mesâkînüñ cânına irişe, ya‘ nî bî-çâre (9) naşârânuñ cânına hâsed nîşin urup helâk eyleye ve dâlâlete düşüre. Maḥbûb-ı kûlûb-ı evliyâ ḥazret-i Mevlânâ ḥaḳîkatde gûş u bînîden murâd buyurdukları (10) te ‘vîle şurû‘ idüp buyururlar ki

هر کسی کاو از حسد بینی کند [447-1]

“Kened” fetḥ-i kâf ile “kendîden” lafzından kôparmak ma‘ nâsınadır. Ya‘ nî her ol kimse ki (11) ḥasedden bir burun kôpara, ya‘ nî fevehât-ı nesemât-ı muḥabbetullâhı mecâlis-i evliyâdan istişmâma müste‘idd olan bir tâlîb-i ḥâliyü’z-zihnüñ kâlbine şekk ü gümân (12) bırağup ḥasedden sen anlaruñ mecâlisinde ne işlersin ve kelimâtımı niçün istimâ‘ idersin zinhâr seni gâlaṭ yollara iletüp azdururlar ve ‘akîdeñe fesâd virüp (13) idlâl iderler sen cumhûr yolundan dūr olma deyüp yoldan ḥaberi yoğ-iken yol gösterüp tâlîbi inkâra düşürmekle zarar eylese dimekdür ammâ ḥaberi yokdur ki (14) ğayrıya itdügi kendüye râci‘ olur.

خوبشتن بی گوش و بی بینی کند [447-2]

Kendüsini kûlaḳsız ve burunsuz ider. Ne vechle burunsuz ve kûlaḳsız olduĝın (15) taḥkîk buyururlar.

بینی آن باشد که او بویی برد [448-1]

Bînî oldur ki ol ma‘rifetullâhdan bir râyiḥa ilete ya‘ nî bir ehl-i Ḥaḳḳ’uñ koḥusun tuya,

بوی او را جانب کویی برد [448-2]

(16) Râyiḥa daḥı oldur ki anı kû-yı dildâra ilete ya‘ nî bînî-i ma‘nevînüñ meşâm-ı rûḥânîsine vezân olan fevâyiḥ-i rûḥânî ve revâyiḥ-i sübhânî anı ḥaḳîkat (17) maḥallesinüñ cânibine delâlet eyleye. İmdi,

هر که بویش نیست بی بینی بود [449-1]

Her kim ki anuñ bûyı veyâḥud añâ bûy yokdur, ya‘ nî revâyiḥ-i ḥaḳîkatden istişmâm-i (18) fevâyiḥ-i miskiyye itmeyüp dimâĝ-ı cânı muḥteldür, ol kimesne

burunsuzdur. Zīrā bīnīden murād rāyiḥa almaḡdur, çün ki rāyiḥadan nesne tuymaya
‘adem ḥükmündedir. Pes,

بوی آن بوی است کان دینی بود [449-2] (19)

Büydan murād ol büydur ki dīne mensüb ola tā kim ol büy ile yār-ı ḥaḡīkī
olan mürşid-i kāmīl ki kūy-ı dildārdur (20) aña vāsıl ola ammā her rāyiḥa istişmām
iden daḡı kūy-ı dildāra vāsıl olur mı dinirse,

چون که بویی برد و شکر آن نکرد [450-1]

Çün ki bir büy iletdi ve anuñ (21) şükrünü eylemedi,

کفر نعمت آمد و بینیش خورد [450-2]

Ol kimesne küfrān-ı ni‘ met geldi ve burnını yidi. Ya‘ nī çün ki bir ṭālib sāye-
i Yezdān olan mürşid-i kāmīlden (22) dīne mensüb bir rāyiḥa istişāḡ ve fāyiḥa-i
nesemāt-ı muḥabbetden bir şemme istişmām idüp anuñ ḡadr u ḡiyemetin bilmeye ve
şükrini ḡılmaya ol daḡı dimāḡı muḡtell olup (23) meşāmında ḡuvvet-i şämme
olmıyan kimesne gibi burnını yidi. Ya‘ nī bīnisi ‘adem meşābesinde oldı dimekdür.
İmdi kāfirü’n-ni‘ me olmaḡdan ḡazer eyleyüp, beyt:

مكن¹⁶⁰⁰ كفران نعمت زانکه كفران (24)

چو نیکو بنگری باشد دو کفر آن¹⁶⁰¹

Pes,

شکر کن مر شاکران را بنده باش [451-1]

Şükr eyle ve şükr idicilere bende ol,

پیش ایشان مرده شو پاینده باش [451-2] (25)

Anlaruñ öñünde murd ol ve pāyende ve dāyīm ol. Ya‘ nī meşāmm-ı cān ve
bīnī-i cenānuña vāsıl olan revāyiḡ-i ünsiyye-i ḡudsiyyenuñ (26) şükrü budur ki
ni‘ met-i şūriyye ve ma‘ neviyyenuñ şākīrleri olan merdān-ı Ḥudā’nuñ nazarlarından
şūreten ve ma‘ nen münfekk olmayup kemāl-i tevāzu‘ ve meskenet (27) ve ḡulūş-ı

¹⁶⁰⁰ Yazmada: مشو

¹⁶⁰¹ Allah’ın nimetlerine küfrān edip nankörlük etem. Çünkü dikkatlice bakarsan, küfrān iki küfürdür ve sadece nankörlükten ibaret deḡildir.

‘ubūdiyyet üzre h̄idmet idüp vechen mine’l-vücūh kendūñe vücūd virmeyüp كالميت بين
1602 يدى الغسال ihtiyāruñı anlaruñ h̄ükmüne külliyyet üzre (28) teslīm itmekle fenā
mertebesin bulup ba‘dehu mer-tebe-i fenāda vücūd-ı haqqānī-ile bekā’-i sermedī ve
şafā-yı ebedīye nāyil olasin.

İmdi ma‘lūm ola ki H̄aqq sübhānehu ve te‘ālā (29) şükri kemāl-i ta‘zīm ile
tefhīm idüp 1603 مِنْ عِبَادِي الشُّكُورُ kavlı-i kerīmi ‘ibād-ı havāşşından dağı ‘amel-i şükr ile
kayim olanlaruñ kılletini beyān buyurdu. (30) Ve şükr ma‘rifet-i ni‘met için ismdür.
Zirā ni‘met mün‘imūñ ma‘rifetine vesiledür. Aña binā’en ki ni‘met eşer-i
mün‘imdür ve eşerden mü’essire istidlāl imān-i yakīnīdür. (31)

1604 كما ورد في الحديث القدسي كنت كنزاً مخفياً فأحببت أن أعرف فخلقتُ الخلق و تحببت اليهم بالتعم حتى عرفوني.

Ve ni‘meti mün‘imden taşavvur idüp andan gayrdan (32) bilmemek ‘ayn-ı
şükrdür. Nitekim Dāvūd-ı nebī ‘aleyhisselāmdan rivāyet olunur ki münācātta “Yā
rabb! Saña nice şükr idelüm ki her bir şükr senden bir ni‘met-i uhrādur.” (33) Pes ol
ni‘mete dağı bir şükr-i āhar lāzımdur didikde H̄aqq te‘ālā vaḥy idüp يا داود اذا علمت ان ما بك
1605 من نعمه فمني فقد شكرتني buyurup H̄aqq te‘ālānuñ (34) ni‘meti şükriñe ‘adem-i kudretini
bilmek şükr olduğın beyān eyledi. şı‘r:

افادتكم النعماء مني ثلاثة

يدي و لساني و الضمير المحبباً 1606

Neşr: Pes şükr üç kısım olup (35) evvelā şükr bi’l-ḳalbdür ki idrāk-i ni‘met
mine’l-mün‘imdür. Şāniyen şükr bi’l-lisāndur ki şenā’-i ‘ale’l-mün‘imdür. Şālisen
şükr bi’l-cevāriḥdur ki t̄ā’at-i mün‘imdür ve aḳsām-ı mezbūrede (36) aşl olan şükr-i
ḳalbīdür. Ve egerçi şükr-i lisānī ḳalbīden aḫherdür lākin şükr-i ḳalbī olmadıḳça eger
şükr-i lisānī ve cevāriḥi ikisi dağı mu‘teber degüldür ve şükrūñ (37) ma‘nāsı dağı
üçdür. Birisi ma‘rifet-i ni‘met ve birisi ḳabūl-i ni‘met ve birisi şenā bi’n-ni‘metdür.
Ve şükrde üç derece vardur, derece-i ulā eşyā’-i maḫbūbeye (38) şükrdür. Bu şükrde
müselmānlar ile yahūd ve naşārā ve mecūs ve ‘amme-i nās müştereklerdür ve H̄aqq
sübhānehu ve te‘ālā maḫz-ı birr ü imtinān ve kemāl-i şümül-i faẓl u iḫsānından (39)

1602 Gassalin elinde meyyit misāli.

1603 Sebe 34/13: “...Kullarımdan şükredenler pek azdır.”

1604 Kudsi hadiste şöyle geçer: Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve mahlukatı yarattım. onlara nimetlerimle kendimi sevdirdim de beni tanıdılar. (Keşfü’l-Hafā, II, s. 132, nr. 2016)

1605 Hadis-i Kudsi: Ey Davut eğer sende nimete dair ne varsa benden olduğınu bilirsen şükretmiş olursun.

1606 Nimetlerden benden size üç fayda dokunur. Elim lisanım ve muhabbet vicdanım.

bunu şükür ‘add idüp ve bu şükürün muḳābilinde envā’-ı ni‘am ziyāde itmege va‘de buyurdu. Me‘a hāzā şükür olmayup belki her biri ni‘am-ı cedīdedür ve derece-i (40) şāniye şükür ‘ale’l-mekārihdür. ve şükür-i mezbūr ancılayın şākirden şadır olur ki eger meḥābb ve eger mekārih anuñ ḳatında mütesāvī ola veyāḥud maḥbūb ile (41) mekrūhuñ beynini temyīz eyleye. Lākin meslek-i ‘ilme sülūk ve ri‘āyet-i edep itmekle şabr idüp şekvāyı nazm ile kezm eyleye. Pes maḥbūb ve mekrūhı berāber gören [73a] (1) şāḥib-i maḳāmdu. Ve anuñ şükürü kendüye nüzül eyleyen her şeye rızā göstermekdür ammā aḥvāl beynini mümeyyiz olan henüz maḳām-ı muḥabbet ve rızāya vāşıl olmamışdur. (2) Pes bu mertebede olanın şükürü ri‘āyeten li’l-edeb mekrūhdan kendüye işābet iden ḡayzı kezm ve şekvāyı setr ve ḥazm itmekdür. Zīrā izhār-ı şekvā sū’-i edeb (3) ve ‘ilme muḥālefetdür. Pes şāḥib-i ḥāl olmıyan kimesne meslek-i ‘ilme sülūk itmek vācibdur zīrā ‘ilm ‘āmil olanı serrāda ve ḍarrāda şükre ve ‘alā küll-i ḥāl ḥamde (4) ḥükm ider. Ḥālā ki ḥamd re’s-i şükrdür ve ‘ilmi ile ‘āmil ve ḥükm-i ‘ilmi ḳābil olan kimesne elem-i bāḥın-ı meşāḳḳatden üzerine nüzül iden her ne ise şükür ider. (5) İmdi eger ḡayr-ı mümeyyiz-i şākir ve eger mümeyyiz-i şābir اول من حفت الجنة بالمكاره¹⁶⁰⁷ olan zümredendür. Zīrā¹⁶⁰⁸ حفت الجنة بالمكاره buyurulmuşdur. Eşedd-i mekārih ise şabra (6) ḥāḳati olmaduḡı belāya şükür itmekdür. Zīrā mübtelā olanlaruñ ekşeri ceza‘ u şekvāya meşḡul olur. Pes şol kimsene ki ceza‘ ve şekvāya ketm idüp ve şabrini (7) ziyāde ḳılıp şükür eylese bi-fazlillāḥ te‘ālā duḡul-i cennete müsteḥāḳḳ olur.

Ve derece-i şālişe, ‘abd-i şākir mün‘im-i ḥāḳikīden ḡayrı şey’ müşāhede itmekdür. Ya‘nī müşāhede-i (8) mün‘imde bir vechle müstaḡraḳ ola ki ḥattā şuhūdı anı müşāhede-i ni‘metden meşḡul eyleye ve istiḡrāḳda daḡı üç mertebe vardur, birisi şuhūd-ı Ḥāḳ’da ‘ubūdeten (9) istiḡrāḳdur. Ya‘nī ‘abd-i şākire Ḥāḳḳ’uñ şuhūdı ‘abdüñ seyyidini müşāhede itdüḡi gibi ola. Pes vech-i mezbūr üzre müstaḡraḳ-ı şuhūd olan ‘abde (10)¹⁶⁰⁹ بين يدي سيدهى edebi ḥıfz lāzım olup ve ḳurb u kerāmetden kendüde olan eşyāyı ferāmüş ider. Ve tezellül ve teşāḡur idüp kendüye (11) bir şey ile işāret olunmaḳdan ḥavf idüp ḥuzūr-ı edebde müstaḡraḳ olur. Ve ‘abd-i mezbūr vaḳtā kim cenb-i ‘azamet-i Mevlā’da kendüyi istiḥḳār (12) idüp nefsinde bi-vachin mā, ḳadr bulmayup ve mevlāsı kendüye iltifāt ve in‘ām itmege istiḥḳāḳ

¹⁶⁰⁷ Cennete ilk çağırılan.

¹⁶⁰⁸ Cennet hoşlanılmayan şeylerle sarılmıştır.

¹⁶⁰⁹ Bir efendinin önündedir o.

görmediyse hâlet-i mezbûrede anuñ üzerine kaçan (13) bir ni‘met ifâza olunduğda nefsini aña ehl görmeyüp ni‘meti isti‘zâm ider. Zîrâ mün‘imüñ şuhûdı ve tecellî-i ‘azameti ‘abdi zillete ve kendüye bir şey (14) in‘âm olunmağdan nefsi aħkar olduğına hüküm ider. Ammâ hâlet-i mezbûre muṭlakâ isti‘zâm-ı ni‘met olmayup belki mün‘im ve mu‘ṭinîñ isti‘zâmından ve kendüyi (15) istiḥkârdan olur ve istiğrâğda mertebe-i şâniye ‘abd-i şâkir mün‘imi ḥubben müşâhede itmekdür. Ḥubb ise maḥbûbdan her ne şâdir olursa muḥibb aña râzî (16) olmağ iktizâ ider. كما قيل: و كل ما¹⁶¹⁰ pes kaçan Ḥaḳ te‘âlâ ‘abd-i mezbûrı mübtelâ kıilup envâ‘-ı şedâyid ile imtiḥân eylese kemâl-i (17) istilzâz ile mütelezziiz olur zîrâ maḥbûbunuñ fi‘lidür ve şiddet u reḥâ ol ‘âşıkuñ katında müsâvîdür ve istiğrâğda mertebe-i şâlişe şuhûdda (18) tefrîden istiğrâğdur ve maḳâm-ı tefrîdde Ḥaḳ’dan ğayrı mevcûd yoğdur ve bu maḳâmuñ şâhibi Ḥaḳ’dan ğayrı şey görmez ve Ḥaḳ’dan ni‘met ve şiddet müşâhede eylemez. (19) Zîrâ ki şuhûd Ḥaḳ’da eger nefsinden ve eger ğayrdan zâhil olup ancağ mün‘imden ğayrısın görmez ve eger şey’-i âḥar müşâhede eylese Ḥaḳḳ’ı vaḥdehu müşâhede itmemiş olur (20) ve münferid daḥı olmaz. İmdi ey ‘âşığ-ı şâdık! Ḥazret-i Mevlânâ ḳuddise sırruhu bu beyt-i şerîfde buyururlar ki ‘ibâd-ı şekûrdan olmağ isteyen bunuñ gibi (21) müstağrağ-ı şuhûd-ı Ḥaḳ olan kâmil ve mükemmillerüñ bendesi ve enîs u celîsi olsun ve ‘ubûdiyyetde ve muḥabbetde fenâ bulsun tâ kim maḳâm-ı tefrîde varup beḳâ billâh ile (22) bâḳî ola deyü buyururlar. Pes ‘ilm u ma‘rifet delâlet olunan işbu ṭarîğ-ı müstaḳîme ḳadem-nihâde olup ve ıslâḥ-ı nefis idüp şâkir ve şâbir ve râzî (23) ve müsteslim olmağdur. Ve illâ,

[452-1] چون وزیر از ره زنی مایه مساز

Ol vezîr gibi ‘ilm u ma‘rifeti yol urıcı ve izlâl ḳılıcılığdan ötüri sermâye düzme.

(24) [452-2] خلق را تو بر میاور از نماز

Sen muḳill olup ḥalkı namâz u niyâzdan yukaru getürme, ya‘ni namâzı ve gönülden Ḥaḳḳ’a itdükleri niyâzı terk itdirmе. (25) Kâşif-i esrâr-ı kibriyâ ḥazret-i Mevlânâ şoḥbet-i evliyâ şal‘ât meşâbesinde olduğına işâret buyurmuşlardur.

[453-1] ناصح دین گشته آن کافر وزیر

¹⁶¹⁰ Denildiği gibi: mahbubun yaptığı her şey mahbuptur.

Ma' nen kāfir olan (26) ol vezīr-i pūr-tezvīr şūreten nāşih-ı dīn olmuş idi.

کرده او از مکر در لوزینه سیر [453-2]

Hile ve hud'a ve mekr ve fitnesinden gūyā ol vezīr lūzīne içine şarımşak (27) eylemiş idi. Lūzīne şol hālvādur ki bādemi saḥḥ idüp sükker ile ḥalṭ iderler ya' nī fi'l-meşel ol vezīr daḥı zāhir-i ḥālde lūzīne ve min ḥayşü'l-bāṭın (28) şarımşak ile maḥlūṭ ḥelwāya beñzerdi. Nitekim her zāhiri bāṭınına muvāfiḳ olmayup nās şūretinde olan nesnās-siret ve şuleḥā şūretinde (29) olan 'azāzīl-seriret mūrā'iler daḥı böylecedür.

فهم کردن حاذقان نصاری مکر وزیر را

Ṭāyife-i naşārā'dan şāḥib-i zevḳ ve ḥāzıḳ olanları (30) vezīr-i cehūduñ mekr u telbīsini fehmi eylediklerin beyān ider.

هر که صاحب ذوق بود از گفت او [454-1]

Ṭāyife-i naşārā'dan her kim ki şāḥib-i zevḳ idi vezīrūñ (31) sözinden,

لذتی می دید و تلخی جفت او [454-2]

Nev' ün mā bir lezzet gördi ve acılık anuñ cüftü ya' nī elfāz ve 'ibratı şīrīn lākin ma' nā ve bāṭın cihetinden merāret-i fesād (32) ve telḥī-i ḍalālet anuñla izdivāc kılmış idi. Kezālik ba' zı muḳallidīn daḥı kütüb-i taşāvuv ve kelimāt-i 'ārifinden envā'-ı iştihāt ezberleyüp ḥalḳa (33) ma' rifet izhār eylese fenā ve beḳā ve maḥv u şaḥvdan eşnāf-ı nikāt söylese şol 'āşıḳlaruñ ki ḳalblerinde āteş-i 'ışḳ-ı yazdān ve nūr-ı cezbe-i raḥmān fūrūzān olup (34) ehl-i zevḳ ve vicdān ola, anuñ kelimātu kendü ḥālī midür yoḥsa ḥālī ḳāline muṭābıḳ olmayup kelimāt-ı mesrūḳayı dām-ı tezvīr idüp mücerred ra' nālenmek ve ḥalḳa (35) kendüyi göstermek midür farḳ u temyīz iderler. Ve bi-ḥasebi' z-zāhir muşliḥ ve nāşih ve bi-ḥasebi'l-bāṭın müfsid ve muḍill olduğın dīde-i başiret ile görürler, nitekim (36) gözlüye gizlü yoḳdur dimişlerdür.

نکته ها می گفت او آمیخته [455-1]

Pes ol vezīr-i muzill daḥı aḡrāz-ı fāsīde-i nefşāniyye ile ḳarışmış nükteler beyān iderdi. (37) Meşelā,

در جلاب قند زهری ریخته [455-2]

Қанд cüllābınuñ içine bir zehr dökmiş idi, ya' nī libās-ı taqvā ve kelimāt-ı evliyā ile tezyīn-i şūret idüp halk-ı 'āleme (38) riyāset ve süm'a ve riyā ile 'ibādet eyleyenlerūñ aḥvāli daḡı bunuñ gibidür dimekdür. Egerçi,

ظاهرش می گفت در ره جُست شو [456-1]

Kelām-i vezīrūñ zāhiri nuş u pendine (39) ḡāzır olanlara rāh-ı ḡaḡ ve ṡarīḡ-ı cevād-ı muṡlaḡda cüst ü çālāk ol dir idi, lākin

در اثر می گفت جان را سُست شو [456-2]

Kelāmınuñ eşerinde ve üslüb (40) ve feḡvāsında cāna süst ol dir idi. veyāḡud işr (ث) kesr-i hemze ile olmaḡ üzere anuñ kelāmınuñ zāhir ḡālī rāh-ı ḡaḡ'da çābük ol dir idi ve anuñ (41) 'akabinde ḡafıyyeten cānına süst ol dir idi. Ammā vezīr-i pür-tezvīrūñ aḡvāli çünki erbāb-ı zevḡa ma' lūmdur, eşer (ث) fetḡ-i hemze ile kırā'at olunmaḡ evlādur.

[73b] (1) Ya' nī erbāb-ı zevḡ ḡiç ferdūñ kelimātına nazār itmeyüp belki sözinde olan sūzişe ve ḡalbede zāhir olan eşere i'tibār idüp zāhirde andan envā'-ı ma' ārif (2) ve ma' ānī işidüp ḡalbine ḡalblerin muḡābil itdüklerinde süstī ve küdüret ve ḡasvet ve zūlmet müşāhede iderler idi. Ve meclisinde ḡāzır olan aḡbābına daḡı dīde-i (3) 'ibret ile baḡdıḡlarında şafā'-ı rūḡānīden eşer görmezler idi dimekdür. Zīrā rūşen-dillere tīre-diller ma' lūmdur ve fānūslarında şem' rūşen olanlar fānūs-ı ḡalbleri (4) bī-şem' ve muzlim olan bī-nūrları gördükleri muḡarrerdür. Ammā başiretleri a' mā ve ḡalbleri mükedder olan muḡallidīn ḡıyās iderler ki erbāb-ı zevḡ anlaruñ kelimātına firifte (5) olup mekr u ḡilelerin bilmeyeler. ḡaberleri yoḡdur ki erbāb-i vicdān ḡuzūrında rüsvāy olurlar. Meşelā,

ظاهر نقره گر اسپید است و نو [457-1]

Nuḡrenūñ zāhiri (6) egerçi beyāz ve cedīddür, nov (ن) zamm-ı nūn ile daḡı nev ma' nāsına lügatdur.

دست و جامه می سیه گردد ازو [457-2]

Ammā dest u cāme andan siyāḡ olur. Ya' nī ḡarb-ḡānede (7) henüz sikkelenmiş yeñi aḡçeyi şūreten beyāz ve laṡīf görürsün ammā bir kimesne 'add

eylese veyāḥud her ḳanḳı beyāz kisede ṭursa lā-büdd dest u kīseyi siyāh ider. (8) Kezālik kelimāt-ı müzevvere ve nikāt-ı muzahrefe daḥı zāhir-i ḥālde muḳaffā ve müsecca‘ ve dīn-i mübīni ve İslām-ı güzīnūñ yolların beyān idici olduğı cihetden pāk u laṭīfdur, (9) lākin šāḥib-i kelimāta ve eṣer-i kelāma i‘tibār ile zulmet-fu‘ād ve küdüret-nihād olduğı zāhir ve ‘ıyāndur. Ve bir mişāl daḥı budur ki,

آتش ار چه سرخ روی است از شرر [458-1]

(10) Egerçi āteş şerer cihetinden şu‘le ve nūrı ile surḥ-rüydur,

توز فعل او سیه کاری نگر [458-2]

Sen anuñ ya‘nī ateşüñ fi‘l u eṣerinden siyeh-kārlıđına nazār eyle, (11) veyāḥud ez şerer (از شرر) mışrā‘-ı şāniye merhūn olup gerçi āteş surḥ-rüydur lākin ḥumret ile göründüđü ḥaṭbdan zuhūr iden duḥān ile mümtezic olduđındandır. (12) Pes şereri söyündürseñ surḥ-rū iken siyāh olup ve demürce ve ḳuyumcı ve bunuñ emşāli şan‘at šāḥiblerinüñ ruları eṣer-i şererden siyāh olur dimekdür. (13) Kezālik bī-zevḳ olan ḥāliyyü‘z-zihnlere daḥı ba‘zı ehl-i riyā ve muḳallidīnūñ ḳıl u ḳāl ve libās u şālına fırifte ve meclisine müdāvim olsa ‘āḳıbetü‘l-‘āḳıbet (14) anuñ eṣeri gönül küdüreti olup maḳşūd bi‘z-zātdan girü ḳalmađla bī-nūr olur. Bir mişāl daḥı,

برق اگر نوری نماید در نظر [459-1]

Berḳ eger çi nazarda bir nūr (15) gösterir veyāḥūd egerçi berḳ nazarda bir nūr-ı şāf görünür,

لیک هست از خاصیت دزد بصر [459-2]

Lākin nūr-ı başarı sirḳa itmek anın ḥāşşasındandır. (16) كما قال تعالى يَكَادُ الْبَرِيُّ¹⁶¹¹ Zīrā göz ḳamaşup bir şey görmez olur. Kezālik erbāb-ı taḳlīd daḥı tāc u ‘abā ve tesbīḥ u seccāde (17) ve ıştılāḥāt-ı şūfiyye ile nūr-ı şāfi ve nūrāniyyet gösterirler. Lākin bunların ḥāşşiyet şoḥbetleri tāliblerin envār-ı başarı başarıretlerin ḥaṭf idüp (18) idrākāt-ı ḥaḳāyıkı dīdelerinden selb itmekdür. Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā tālib-i müste‘idd olanları bu maḳūle rehzenler şoḥbetinden dūr itmekle ḥıfz u emānında (19) eyleye ve erbāb-ı ḥaḳıḳat olan merdān-ı Ḥudā’ya ḳarīn idüp dīde-i ḳalbini nūr-ı muḥammedī ile güşāde ve šāḥib-i zevḳ ve vicdān eyleye. Zīrā,

¹⁶¹¹ Bakara 2/20: “Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek...”

هر که جز آگاه و صاحب ذوق بود [460-1]

(20) Her kim ki dāde-i fu'ādī bī-nūr ve şāhib-i zevkden gayrī idi,

گفت او در گردن او طوق بود [460-2]

Vezirūn sözi bī-zevk olanların gerdenine tavk oldu. (21) Tavk boyında olan nesnedür ki sīm u zerden ve incüden iderler, Türkçe boğmağ dirler. Ya' nī ' avām-ı naşārā ol vezirūn sözine i'tikād u i'timād (22) idüp anuñ muḥabbetini gerden-i itā'atlarına kayd itdiler, kezālik ba'zı müdda'ilerūn daḥı dām-ı şafir olan aqvāl-i bī-me'ālī bī-zevk u temyīz olan derdmendlerūn cīd-i cenān (23) ve gerden-i cānına tavk olmuşdur. Nazm:

سخن تا چند از صورت شماری

وگر در بند آن روز شماری

سخن از درد گو چون شمع می سوز

به درد عشق چون شمعی برافروز (24)

بدر عشق او می سوز و می ساز

وجود خویشتن چون شمع بگداز

به درد عشق کن اینجا دوا تو

مثال انبیا و اولیا تو (25)

دوایم درد و درد آمد دوایم

از آن در عین دید انبیایم

تو مرده پیش آب زندگانی

چنین در پیش آب و ره ندانی (26)

زهی غافل شده از آب حیوان

بمانی غرقه ی گرداب حیران¹⁶¹²

¹⁶¹² Kıyamet gününü düşünüyorsan eğer, sözü ne zamana kadar (mânâdan değil de,) sûretten sayacaksın? Sen dertten söz et, mum gibi yan, aşk derdiyle bir mum gibi yakıl. O'nun aşk derdi ile yan ve ses etme, kendi varlığını mum gibi yak. Sen burada aşk derdine deva bul, enbiya ve evliya gibi. Benim derdim dermanımdır ve dermanım ise derdimdir, bu yüzden enbiya gibiyim. Sen hayat

Elhāşıl, zevk u hāletden bî-behre (27) olan gāfillere ol vezîr-i pür-tezvîr,
مدتی شش سال در هجران شاه [461-1]

Cehūd pādişāhınıñ hicrânında altı yıl miqdârı,
شد وزیر اتباع عیسی را پناه [461-2]

(28) Etbā‘-ı ‘İsā‘ aleyhisselāma penāh u muḳtedā oldı. Ya‘nî aşhāb-ı şevk ve erbāb-ı zevk olan havāşdan ğayrısın kendüye tâbi‘ kılp hıfz eyledi.

دین و دل را کل بدو بسپرد خلق [462-1] (29)

‘Avām-ı halk cemī‘ an dîn o dili ol vezîre teslîm eyledi ammâ bir vechle teslîm ki,

پیش امر و حکم او می مرد خلق [462-2]

Halk (30) anuñ emr u hükümü önünde ölürdi. Ve kemāl-i mertebe itā‘ atlarından cān u baş terkin ururdi.

پیغام شاه پنهان با وزیر

Cehūd şāhınıñ nihānî vezîre (31) haber gönderdüğünüñ beyānındadır.

در میان شاه و او پیغامها [463-1]

Şāh ile ol vezîrünüñ meyānında peygāmlar ya‘nî ortalarında mükātebe ve mürāsele var idi.

شاه را پنهان بدو آرامها [463-2] (32)

Şāhuñ vezîre hafıyyeten ārāmları ya‘nî vezîrünüñ ḳalbine ārām u tesliyet virecek va‘deleri var idi.

پیش او بنوشت شه کای مقبلم [464-1] (33)

Şāh ol vezîrünüñ huzūrına mektüb yazdı bu mefhūmda ki: “Ey muḳbil ve vezîr-i maḳbūlüm!

suyunun baş ucunda ölmüşsün, su karşındadır ama yol bilmiyorsun. Sen hayat suyundan böyle gafilisin ve deniz tufanlarında hayran ve gark olmuş kalacaksın.

وقت آمد زود فارغ کن دلم [464-2]

(34) Va^ʿ denüñ vaḡt u sâ^ʿ ati geldi, benüm göñlümi ġamdan tîzçe fâriġ u âzâde ḡıl.” Vezîr dahı mektüb-ı şâha cevâb yazup

گفت اینک اندر این فکرم شها [465-1]

(35) Didi ki “Ey şeh! Elhâletü hâzihi bu fikr u tedbîrdeyim,

کافکنم در دین عیسی فتنه ها [465-2]

Ki ʿİsâ dîni erbâbına fitneler bıraġam ki ḡattâ ḡalâletde ḡalup giriftâr-ı ʿiḡâb (36) ve müsteḡaḡḡ-ı ʿazâb olalar.”

بیان دوازده سبط از نصارا

Naşârâ’dan on iki sibṡuñ beyânındadır.

Sibṡ bölük ve ḡabile ma^ʿ nâsınadır.

قوم عیسی را بد اندر دار و گیر [466-1] (37)

ḡavm-i ʿİsâ için dâr u ġirde ya^ʿ nî zabṡ u ḡükümetde,

حاکمانشان ده امیر و دو امیر [466-2]

Anlaruñ ḡâkimi olan on iki emîr idi.

هر فریقی مر امیری را تبع [467-1] (38)

Naşârâdan her bir ferîḡ on iki emîrden birisine ṡâbi^ʿ idiler,

بنده گشته میر خود را در طمع [467-2]

Müzahrefât-ı dünyeviyye (39) ve ḡuṡâm-ı fânîye ṡama^ʿ ından her biri kendü ḡâkimlerine bende olmışlar idi. “بنده گشته بودند” taḡdîri üzerine ma^ʿ nâ virildi.

این ده و این دو امیر و قومشان [468-1]

(40) Bu on iki emîr ve bunlaruñ ḡavm u etbâ^ʿ ı,

گشته بند آن وزیر بدنشان [468-2]

Ol vezîr-i bed-nişānuñ bend-i dāmı ve şayd u şikārı olmışlar idi. Ba‘zı (41) nūsaḥda “بندہ” zamîr ile vāqî‘ olup bu taḳdîrce ol vezîr-i bed-kirdāruñ güftārına bende ve efkende olmışlar idi demek olur.

اعتماد جمله بر گفتار او [469-1]

[74a] (1) cümleñüñ i‘ timādı ol vezîrūñ güftārına idi.

اقتدای جمله بر رفتار او [469-2]

Cümleñüñ iktidāsı anuñ reftārına idi.

پیش او در وقت و ساعت هر امیر [470-1]

(2) Her vaḳt ve sâ‘ at ve zamān ve ānātında her bir emîr ol vezîrūñ meclisinde idi ve ḥuzûrından münfekk olmazlar idi.

جان بدادی گر بدو گفتی بمیر [470-2]

(3) Bir vech-le göñül virmişler idi ki ol vezîr-i pür-tezvîr on iki emîrden her ḳanḳısına yolumda cān u baş fedā idiñiz ve ḥayātından el yuyup murde olıñuz (4) diseydi cānların dirîğ itmeyüp yolında murde olurlar idi, belki her sâ‘ atde niçe biñ cānları daḥı olsa fedā iderler idi.

تخلیط وزیر در احکام انجیل

(5) **Veẓîr-i bed-kirdār aḥkām-ı İncîl’i taḥrîf idüp tilḳā’-i nefsenden niçe mefāsîd ḥaḷḫ eyledüğini beyān ider.**

Ey müstemi‘-i ḳabil! Bu ebyāt-ı şerîfede kâşif-i esrār-ı (6) kibriyā ḥazret-i Mevlānā ba‘zı esrār-ı ḡāmızaya telmîḥ buyurmışlardır. İmdi ḡuş-ı hūşuñ dūş eyle ki ol esrārdan ba‘zısı rūḥ-ı Mevlānā’dan ḥāḫır-ı fātire (7) ifāza olunduğı mertebe taḳrîr u beyān oluna.

Ma‘lûm ola ki pâdişāh-ı cehūddan murād nefsi emmāre ve vezîrden murād hevācis-i nefsāniyye ve ḥavāḫır-ı şeyḫāniyyedür ki (8) erbāb-ı taḥḳîḳ bunlara ‘aḳl-i şānî ve şeyḫān ta‘bîr iderler. Zîrā nefsi insānî rufeḳā’-i nefsi olan ḳuvā-yı ḫabî‘iyye ki ḡazb ve şehvet ve kîn ve ‘ucb ve ḥased (9) ve ḫırş ve buḥl ve ta‘aşşub ve ḡıybet ve

dünyāya muḥabbet ve t̄ül-i emeldür, bunların mu‘āvenetleri ile ekl-i şecere-i muḥabbet ve dünyānuñ ta‘mīrine da‘vet itmekden ḥālī olmaz (10) ve on iki emīre ḥaşrdan murād budur ki aḥkām-ı ṭabī‘ate giriftār ve ṭavāriḫ-ı eflāki ḥabsinde ḥū‘ār u zār olan tīre-dillere kevākib-i seb‘anuñ burūc-ı (11) işnā ‘aşerde vāḳi‘ olan zuhūr ve āşārınıñ aḥkāmıdır. Ve ‘anāşır-ı erba‘anuñ terekübünden ḥāşıla olan ṭabāyi‘-ı erba‘a zıkr olunan burūcuñ iḳtiżā-yı (12) te‘şīri ile müte‘eşşir ve müteḥarrik olduklarına binā‘en vezīr-i mekkāruñ on altı t̄ümār yazduḡın beyān buyurup on iki burūc ile çār ṭab‘ on altı ‘aded (13) olduğına işāret itmişlerdür ve bu aḥvāl bir muḳaddimenüñ beyānına muḥtācdur.

İmdi ma‘lūm ola ki ḥaḳīḳatde nār ve bā‘iş-i ta‘zīb bi’n-nār insānuñ (14) bu ‘ālem-i ṭabī‘atde zāhiren ve bāṭinen muzaḥrefāt-ı dünyeviyye ve lezzāt-ı nefsanıyyeye olan te‘alluḳından ‘ibāretdür. Zīrā te‘alluḳāt-ı ṭabī‘iyyeden her bir te‘alluḳ melekāt-ı (15) rediyyeden bir melekeye nisbetdür ki insān anı temellük idüp ve melekeyi mezbūre aña temlik olunmaḡla lisān-ı ‘örfde aña meleke ve lisān-ı şer‘de melek ta‘bīr olunur. (16) Ve kezālik aḥlāḳ-ı ḥamīde şūretinde olan melekāt-ı fāzile-i ḥaseneye daḡı melek tesmiye olunur. Ammā beynlerinde tefāvut budur ki eger melekāt-ı mezbūre şūret-i (17) rediyye ve aḥlāḳ-ı mezmūmede olursa zebāniyye ile müsemmādur ve şūret-i ḥasene ve aḥlāḳ-ı ḥamīdede olursa rıḍvān ile müsemmādur ve ‘ālem-i kebīrde olan (18) melek ḳuvā-yı rūḥāniyye ve cismāniyyeden ‘ibāret olup ‘ālem-i şaḡīr daḡı anuñ mişālīdür. Nitekim Muḫyiyüddīn ‘Arabī raḡıyallāhu ‘anh faşş-ı evvelde bu ma‘nāya işāret (19) idüp buyurlar ki:

و كانت الملائكة من بعض قوى تلك الصورة التي هي صورة العالم المعبر عنه في اصطلاح القوم بـ«الإنسان الكبير»، فكانت (20) الملائكة له كالقوى الروحانية والحسية التي هي النشأة الإنسانية، وكانت القوى الروحانية والنفسانية ملائكة وجود الإنسان لأن قوى العالم (21) اجتمعت فيه بأسرها فالإنسان عالم صغير، والعالم إنسان كبير بوجود الإنسان فيه.¹⁶¹³

Elḥāşıl, melekāt-ı fāzile-i ḥamīde sebep-i duḡūl-i cennet-i şūriyye (22) ve ma‘neviyye olup melekāt-ı rediyye daḡı caḡīm-i şūriyye ve ma‘neviyyenüñ duḡūlüne sebebdür. Ve enbiyā-yı ‘izām¹⁶¹⁴ ve evliyā-yı kirām ‘ale’l-ittifaḳ bu

¹⁶¹³ Melekler işte bu suretin kuvvetlerinin bir kısmındandır ki bu suret kavmin terminolojisinde insan-ı kebīr diye tabir edilen alemin suretidir. Dolayısıyla melekler bu suret için insanın meydana gelmesi demek olan ruhani ve hissī kuvvetler gibidirler. Ruhanī ve hissī kuvvetler insan varlığının melekleridir. Zira alemin kuvvetleri tamamıyla insanda toplanmıştır. İnsan küçük bir alemdir. Alem insanın içinde bulunması sebebiyle büyük bir insandır.

¹⁶¹⁴ Yazmada: iḥ‘ām

ma' nādan (23) haber virmişlerdür. İmdi her kimüñ ki ekşer-i te'alluķı dünyāya ola anuñ ahlāķı erdā ve eħass olur. Ve her kimüñ ki te'alluķı dünyāya eķall ola, anuñ evşāfı (24) ħamīde ve ahlāķı aħsen ve eltaf olur. Egerçi te'alluķāt-ı keşire ve melekāt daħı bi-ħasebi't-te'alluķāt mütenevvi' adur lākin bi-ħasebi'l-icmāl ve'l-küllī te'alluķāt ve melekāt (25) on toķuz ' adede münħaşıradur. Bu taķdīr üzre eger sebeb-i duħūl-i cennet ve eger duħūl-i nāra sevķ iden melāyike on toķuzdur. Zīrā cennet-i şūriyye ve ma'neviyye (26) ve nār-ı şūriyye ve ma'neviyye mine'l-'arş ile'l-ferş olan 'ālemden ħāric degüldür. Aña binā'en ki te'alluķāt-i insāniyye bi-ecme'ihā Ĥaķ tebareke ve te'ālānuñ ħudret (27) ve irādet ve şun' ve ħikmeti ile biħasebi'z-zāhir ve'l-bātin kevākib-i seb'a ve burūc-ı işnā 'aşerden ħālī degüldür. Ve Ĥaķ sübhānehu celle şānuhu ve te'ālā her birinüñ müvekkeli (28) bir melek ħaķ itmişdür. Ve bi-emrillāh te'ālā burūc-ı mezkūreden her bir burc te'alluķāt-ı insāniyyeden bir te'alluķa maħşūşdur. Ve aħkām-ı burūc daħı sitāre-i (29) seyyāre-i seb'adan burūcda olan bir kevkebe müte'allıķdur. Nitekim 'ilm-i nucūmda emr-i mezbūr muķarrerdür. Pes mecmū'ı on toķuz 'aded olup ve te'alluķāt-ı (30) insāniyye bunlara münħaşırdur. Ve on iki burcuñ esāmīsi bunlardır. Ĥamel, şevr, cevzā, seretān, esed, sünbüle, mīzān, 'ākreb, ķavs, cedy, delv, ħūt. (31) Ammā müneccimlerüñ i'tiķādları bātıldur zīrā kevkebi müstaķillen mü'eşşire bilürler, ħālā ki mine'l-'arş ile'l-ferş cümle 'ālem ve 'ālemiyān yed-i ħudret-i ilāhīde maħhūr (32) ve müstehlek olup mü'eşşir-i ħaķīķī ħudā-yı lā-yezāldur ve bunlar ālāt u esbāb-ı āşārdur. imdi 'inde't-taħķīķ bi'şet-i rusül ve inzāl-i kütüb ve esās-ı teklīf (33) ve ķāyide-i evāmir ve nevāhī insānı mücebe-i helāk olan te'alluķāt-ı mezbūreden ħalāş itmek içündür, tā kim ħaķ sübhānehu ve te'ālānuñ resüllerine ve kütüb-i münzele (34) ve aħkāmına imān getürüp ve cennet ve nār ve şırāṭ ve mīzān ve ba's ve ħaşr ve su'āl ve ħisāb ħaķ idüğüne ve melekler Ĥaķ te'ālānuñ 'ibādı olduğına (35) ħulūş-ı ķalb ile i'tiķād-ı tām̄m idüp evāmire imtişāl ve nevāhīden ictināb ile te'alluķāt-ı mezbūre ve cehennem zebānīlerinden cism u cānları ħalāş olup (36) Ĥaķ sübhānehu ve te'ālānuñ faẓl u raħmeti ile sebeb-i duħūl-i cennet olan ahlāķ-ı ħamīde ve melāyike-i rızvāna vāşıl olalar. Nitekim ħazret-i Faħr-i 'Ālem şallallāhu 'aleyhi (37) ve sellemden vürūd iden ħadış-i şerīf bu ma'nāya işāretdür.

قال عليه السّلام: من أراد أن ينجيه الله تعالى يوم القيامة من الزّانية التسعة عشر فعليه (38) بقراءة "بسم الله الرحمن الرحيم" فإنّ كلّ حرف منها يكون جنة له من كلّ واحد منها. الحديث.¹⁶¹⁵

Zirā bismillāhda vāqī^c olan esmā^c-i ilāhiyye-i zātiyye ve vaşfiyye (39) ve fi^cliyyeden her bir ismūñ berekātında ve ḥurūf-ı tis^ca^c aşrūñ her biri bir^c ālemūñ izāsında vāqī^c olmağla ḥaḳīḳat üzre besmeleyi kırā^cat iden^c abd-i (40) münācīyi te^calluḳāt-ı mezbūreden mücerred idüp ehl-i necātdan ider.

كما قال تعالى: وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَئِلْ إِلَيْهِ تَتَّبِعًا¹⁶¹⁶

Ve tettebulūñ ma^cnāsı mā-sivādan (41) inḳitā^c ve külliyyet üzre Ḥaḳḳ'a teveccūh itmekdür. Zirā her kim ki mā-sivādan münḳaṭi^c olup bi-külliyyetihi Ḥaḳḳ'a müteveccih olasa dünyevī ve uhrevī anuñ bir şeye te^calluḳı ḳalmaz.

[74b] (1) Nitekim Ḥaḳ te^cālā kitāb-ı kerīminde,

الَّذِينَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ¹⁶¹⁷

ve daḥı,

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ¹⁶¹⁸

buyurmuşdur.

سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ¹⁶¹⁹

(2)

و قال النبي عليه السّلام: الدنيا حرام على أهل الآخرة، والآخرة حرام على أهل الدنيا، و هما حرامان على أهل الله. و قال

صلى الله عليه و سلّم: موتوا قبل ان تموتوا¹⁶²⁰

(3) Ve mevte-i mezbūre mevt-i irādī olduğı muḳaddimen beyān olunmuş idi.¹⁶²¹ Mevt-i irādī ise mā-sivāyı terk ve kulliden inḳitā^c ile rücū^c ile'l-Ḥaḳḳ'dur. Ve şifāt-ı (4) mezbūre ile ittişāf müceb-i beḳā^c-i sermedī ve bā^c iş-i ḥayāt-ı ṭayyibe-i ebedīdür.

كما قيل: مُتَّ بِالْإِرَادَةِ يَحْيِي الطَّبِيعَةَ. و قال على كرم الله وجهه النَّاسُ نِيَامٌ (5) فإذا ماتوا انتبهوا¹⁶²²

¹⁶¹⁵ Kim Allah kendisini kıyamet günü on dokuz zebaniden korusun isterse bismillahirrahmanirrahim desin. Onun her bir harfi o her bir zebaniye karşı bir kalkan olur.

¹⁶¹⁶ Muzemmil 73/8: Rabbinin adını an ve bütün benliğinle O'na yönel.

¹⁶¹⁷ Zümer 39/36: "Allah, kuluna yetmez mi?..."

¹⁶¹⁸ Talak 65/3: "...Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter..."

¹⁶¹⁹ Bakara 2/285: "...İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır..."

¹⁶²⁰ Efendimiz şöyle buyurmuştur: dünya ahiret ehline haramdır, ahiret de dünya ehline ikisi de Allah ehline haramdır, Ölmeden evvel ölünüz. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 291, nr. 2669)

¹⁶²¹ Bkz. 13a.

¹⁶²² Nitekim şöyle dendi: İrâden ile öl ki, tabiatın dirilsin. İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 312, nr. 2795)

Nevm ise bu maḥalde cehl u ḡafletden ve intibāh-ı ‘ilm ve yaḡazadan ‘ibāretdür. Razeḡnallāhe’l-vüṣūl ileyhimā.

و قال تعالى: أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ (6) وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ،¹⁶²³ یعنی او من كان ميتاً بالارادة فاحييناه بالحيوة الطبيعية الحقيقية (7) من العلم والمعرفة يمشي بهذه المعارف بين الناس عالماً عارفاً مشاهداً كمن هو ميت في الظلمات الجهل غير خارج عنها.¹⁶²⁴

Pes nūr ‘ilm ve ḡayāt ve vücūd (8) ma‘nāsınadır. Ve ḡulmet daḡı cehl u ḡaflet ve ‘adem ma‘nāsınadır.

كما قال تعالى: أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ¹⁶²⁵

İmdi cümleñ (9) beḡā vü ḡıyāmı ber müceb-i¹⁶²⁶ semāvāt ve arzuñ mücidi olan ḡaḡḡ-ladır. ve bilcümle erbāb-ı keṣf u ‘ıyān ve aṣḡāb-ı zevḡ u vicdān (10) beyinde ḡāyide-i külliyeđer ki mevt-i irādī ile fānī olanlar lā-budd beḡā’-i ebedī ile bāḡī olurlar ve mevt-i mezbūr gerek uḡrevī ve ma‘nevī ve gerek dūnyevī ve ṣūrī (11) olsun,

كقوله تعالى: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ¹⁶²⁷

Bu āyet-i kerīmede daḡı (12) ḡatlı-i ma‘neviye işāret vardır dimişler. ḡatlı-i ma‘nevī ise müceb-i beḡā ve ḡayāt-ı ḡaḡıḡıyye olan mevt-i irādīdür. ve rızḡ-ı ma‘nevī daḡı ‘ilim ve ma‘rifet [ve] keṣf u ṣuhūddur ki (13) ehline bu ma‘nā rüşendür. İmdi ey ‘aṣıḡ-ı rabbānī ve ḡālib-i ṣādıḡ-ı ḡarīḡ-ı sübhānī! Ma‘ānī-i mezbūreyi zevḡ itdūñse ‘ilm-i ṣerīfe ḡafıyy olmya ki bu dūnyāda her kim (14) sebeb-i duḡūl-i nār olan te‘alluḡāt-ı mezbūreden ḡalbini ḡāliṣ itmez ise ba‘de’l-mevti’ḡ-ḡabī’i te‘alluḡāt-ı süfliyyeden kendüye ḡāṣıla olan melekāt-ı redıyyenüñ (15) sebebi ile āḡiretde cehennem zebānīleri elinde ḡiriftār ve ‘azāb-ı elimde ḡār u zār olup nūr-ı imāndan ḡöñülde zerre ve ṣemme bir lem‘a olmaz ise

¹⁶²³ En’ām 6/122: Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir

¹⁶²⁴ Yani kim iradesiyle öldüyse ve onu ilim ve marifetle hakiki hayat ıler canlandırdıysak o insanlar içinde bu marifetle alim arif ve müşahit olarak yürür, cehalet karanlıklarında ölü olup oradan çıkamayan kimse gibi.

¹⁶²⁵ Zümer 39/22: “Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?...”

¹⁶²⁶ Nur 24/35: “Allah, göklerin ve yerin nurudur...”

¹⁶²⁷ Âl-i İmrân 3/(169-170) Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.

﴿كَمَا قَالَ تَعَالَى: خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾¹⁶²⁸ 1628 (16) اَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ اَعْمَى وَاَصْلُ سَبِيْلًا
Kavl-i kerîmi vefkınca ebedü'l-
âbâd derekât-ı nârda muhalled olur.

Zirâ ba' de izâ' ati'l-âlât (17) izâle-i melekât-ı rediyye kemâl mertebe duşvâr olup belki muhâlâtandur. pes her kimüñ ki sermâye-i 'ömri elinde mevcüd iken kâble'l-mevti't-ıtabî' i mezre' a-i âhîret olan (18) dünyâda melekât-ı rediyyeyi izâle ve melekât-ı fâzıla ve ahlâk-ı haseneye tebdil iderse anuñçün vüşül-i cennet-i şüriyye ve ma'nevîyye hâsıl olup 'azâb için (19) müvekkel olan zebânîler andan el çeküp melâyike-i rıdvân¹⁶²⁹ 1629 طِبْتُمْ عَلَيْكُمْ سَلَامٌ مَبْعُوثَاتِيهَا خَالِدِينَ¹⁶²⁹ mübeşşirâtıyla anı istikbâl ve ta'zîm ve tebcil ve tekrîm idüp (20) ebedü'l-âbâd cennet-i didârda pâyidâr olur. 'atfâr:

طبیعت رهنست و راه گم کرد

از آن آدم فتاد اینجای در درد

بپرهیز از طبیعت در خدا شو

ز بود فعل بد اینجا جدا شو¹⁶³⁰ (21)

Neşr: Pes ol vezîr-i pür-tezvîr her bir emîre bir tûmâr yazup mâ-beynlerine ihtilâf düşürdi. Nâkil-i dakîka-i *Meşnevî* (22) kâmil-i tarîka-i mevlevî şeyh İsmâ'îl Ankaravî tayyeballâhu enfâsehu dağı bu maħalde bir muqaddime-i laṭife beyân idüp buyurlar ki bu maħalde tavâmîrüñ ihtilâfâtından (23) murâd merâtib-i sülûkuñ muhâlefeti ve aḥkâm-ı şerî' atüñ birbirine muğayeretidür. ¹⁶³¹ 1631 والحال لا اختلاف فيها حقيقة بل يلزم
lâkin ba'zı meşâyiḥ-i muqallide ve erbâb-ı terfîka vezîr ile tevâbi' i gibi bi-ḥasebi'l-eşḥâş ve'l-a'şâr vâride olan ihtilâfât-ı âyât ve aḥâdişi (25) ḥaḳîqaten mütenâkiz zu' m iderler ve meşreblerine muvâfiḳın kabûl idüp mâ' adâyı te'vîl iderler. Meşelâ tezevvüc ile 'uzûbet zıddeyn iken medḥ u ḳadıḫlarına (26) ve terk u ḳabûllerine muvâfiḳ aḥâdiş-i şerîfe vâride olup lâkin muğayeretleri ya bi-ḥasebi'l-eşḥâş veyâḫud bi-ḥasebi'l-a'şârdur. Meşelâ tezevvüce istiṭâ' ati (27) olanlara ¹⁶³² 1632 تَنَاحُوا تَنَاسَلُوا ḥadîş-i şerîfine imtişâl vâcib olup lâkin zamânuñ fesâdı veyâḫud tezevvüce 'adem-i iḳtidârı olanlara göre, ¹⁶³³ 1633 خَيْرَ امْتِي (28) بعد الماتين خفيف الحازّ,

¹⁶²⁸ "Ebedi olarak oarada kalırlar." mealinde ve Kur'a'nın farklı yerlerde geçen tabir.

¹⁶²⁹ Zümer 39/73: "...Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin."

¹⁶³⁰ Tabiat haydutdur, Âdem'in (insanoğlunun) yolu kaybettirdi ve bu yüzden o, bu derde düştü. Tabiattan sakın ve Allah'a yönel, kötü fiillerden sıyrıl.

¹⁶³¹ Halin hakikatinde bir değışiklik yoktur. Değışiklik-farklılık mertebelere, asırlara ve şahıslara göre hasıl olur.

¹⁶³² Nikah kılın, nesliniz çok olsun. (Keşfü'l-Hafâ, I, s. 318, nr. 1021).

¹⁶³³ buyurulmuşdur. Ve bu ‘aşruñ ehline şavma kâdir iken bilâ-‘özr (29) iftâr cāyiz olmıyup lâkin ibtidâ’-i zühür-i İslâm’da şavma mu‘tād olmıyan t̄ayifeye ¹⁶³⁴ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ āyet-i kerimesi mücebince (30) iftâra ruşat virilüp ba‘de’l-i-‘tiyād ¹⁶³⁵ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ naşş-ı şerîfi ile hükmi-sâbık muṭîk olanlardan mensūh olup şeyh ve şeyhenūñ (31) haqqında hükmi-mezbūr bākî kaldı ve t̄ayife-i yehūd iḥtilāfāt-ı mezbūreyi gördüklerinde zebān-ı ḥasedlerin cānib-i ta‘na dırāz kılup didiler ki muḥammed’e (32) nazār idiñiz kim aşḥābına bir şey ile emr itmiş iken girü andan nehy ider. Birgün bir dürlü ve yarım bir gayrı dürlü söyler. Pes bu āyet-i kerime nāzil olup (33) Yehūd-ı ‘anūdların sözlerini redd eyledi. ¹⁶³⁶ Kezālik ol vezīr-i cehūd daḥı dīn-i ‘Īsā’da muḥallid olup (34) yek-reng-i ‘Īsā’yı bilemedi ve haqqikat-ı aḥkām-ı İncil’e vākıf olamadı. Felihāzā tarīk-ı tevḥidi bulamıyup hem ḍāll ve hem muḍill oldu. İmdi şerāyi-‘i enbiyāda (35) olan iḥtilāfāt bi-ḥasebi’l-a‘şār ve’l-eşḥāş ve tarīka-i evliyāda olan muḡāyerāt bi-ḥasebi’l-merātib ve’l-isti‘dādāt iḳtizā eylemişdür. Meşelā ḥazret-i (36) Mevlānā beyān buyurdıkları her bir t̄umāruñ hükmi merātib-i sülükdan bir mertebe ve erbāb-ı sülükdan bir şahsuñ ḥālî ve sülükıdur. Birinūñ hükmi aḥad-i āḥara lāzım gelmez. (37) İmdi muḥaddemāt-ı mezbūre ma‘lūmuñ oldıysa t̄umārda derc olınan aḥvālî istimā‘ itdikde aña göre fehm u idrāk idüp keş-nazār olmıyasın.

(38) [471-1] ساخت طوماری به نام هر یکی

Ol vezīr-i pūr-tezvīr ki nāmı Buls’dur her bir emīr için bir başka t̄umār düzdi.

[471-2] نقش هر طومار دیگر مسلکی

Her bir t̄umāruñ (39) naqşı ve tarīk ve revīşi bir meslek-i āḥar idi.

¹⁶³³ İki yüzyıldan sonra ümmetimin hayırlısı “hafifü’l-hazz” olanlardır. “Hafifü’l-hazz” nedir yâ Resûlallâh? diye sordular, “elh ü iyâli, çoluk çocuğu az olan kimsedir.” diye buyurdular. (Keşfü’-Hafî, I, s. 387)

¹⁶³⁴ Bakara 2/184: “...Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fide verir...”

¹⁶³⁵ Bakara 2/185: “...ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsın...”

¹⁶³⁶ Bakara 2/106: “Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah’ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”

حکم های هر یکی نوعی دگر [472-1]

Her birinüñ hükümleri bir nev^c -i dīger idi,

این خلاف آن ز پایان تا به سر [472-2]

(40) İbtidāsından intihāsına varınca bu tūmār ol tūmāruñ hīlāfı ve birbirinüñ muğāyiri idi. Meşelā,

در یکی راه ریاضت را و جوع [473-1]

Bir tūmārda ʔarīq-ı (41) riyāzet ve mülāzemet cū^c ı,

رکن توبه کرده و شرط رجوع [473-2]

Ve rükn-i tevbe ve şart-ı rücu^c ı beyān eylemiş. Ya^c nī revendegān-ı ʔarīq-ı ḥaḡ olan ʔalīblere lā-budde [75a] (1) tevbe ve rücu^c ve riyāzet ve cū^c şartdur dimiş.

در یکی گفته ریاضت سود نیست [474-1]

Bir tūmārda daḡı riyāzetüñ fāyidesi yoḡdur dimiş,

اندر این ره مخلصی جز جود نیست [474-2]

(2) Pes nāfi^c olan ʔankısıdur dirseñiz cūd u seḡadan ḡayrı maḡlaş ve mencā yoḡdur deyü beyān eylemiş. Filḡaḡıḡa zātında aḡlāḡı mühezzeb olan kimesneye riyāzet (3) taḡşil-i ḡāşıldür, belki aña ʔarīq-ı Ḥaḡ'da şart olan seḡa ve cūd ve bezl-i vücūd itmekdür. Zīrā aḡlāḡı mühezzeb olan kimesne riyāzet ve cū^c a iştigāl eylese (4) se'ıyyü'l-ḡulḡ olur, bu taḡdīrce riyāzet aña cāyız olmaz.

در یکی گفته که جوع و جود تو [475-1]

Bir tūmārda dimiş ki senüñ cū^c ve cūduñ

شرك باشد از تو با معبود تو [475-2]

(5) Senden ma‘būdına şirk olur, ya‘nī eger riyāzet ve cū‘ ve eger sehā ve cūd enāniyyet ile olursa birisinden necāt bulmayup şirk-i hafiden halāş olmazsın. (6) İmdi tarīk-ı Hāḡ’da lāzım olan ¹⁶³⁷ لا طاقة على طاعة الله إلا بتوفيق الله لاحول عن معصية الله الا بعصمة الله vefkince cümle kārında Hāḡḡ’ı vekīl (7) ittiḡāz idüp ve ḡarekāt ve sekenātında Hāḡḡ’uñ maḡz ḡudretüñ görüp ašlā kendüden eḡer görmiye ve cemī‘-i umūrını ḡaḡḡ’a tefvīz idüp ve ‘amelinde ‘aceb (8) görürse fī sebīlillāḡ izāle-i ‘ucb için anı terk ide. Meşelā ḡazret-i Bāyezīd’e bir ḡātıra olmaḡla yetmiş ḡaccını iki aḡçaya fūrūḡt itdüḡi gibi.¹⁶³⁸ Pes,

(9) [476-1] جز توکل جز که تسلیم تمام

Tevekkül-i tām̄m ve teslīm-i tamāmdan ḡayırısı,

[476-2] در غم و راحت همه مکر است و دام

Ġam u rāḡatda ‘umūmen mekr u dāmdur. Ve tevekkül ve tebettül ile (10) sālīkūñ her kārı sa‘ādet-encāmdur.

[477-1] در یکی گفته که واجب خدمت است

Bir ḡümārda dimiş ki sālīke vācib olan ‘ibādet ve ḡidmetdür,

[477-2] ورنه اندیشه‌ی توکل تهمت است

(11) Yoḡsa ‘ibādet ve ḡā‘at yoḡ-iken mücerred endīş-yi tevekkül tōḡmetdür. Zīrā bilā-mücāhedetin mütevekkil olmaḡ tarīḡat degül, belki ḡurūc ‘ani‘ḡ-tarīḡatdur ve ḡaḡīḡatde teslīm (12) ve tevekkül oldur ki emr-i Hāḡḡ’a ve sünnet-i Resül’e ittībā‘ ve istislām ile kendü irādetüñi rızā-yı ḡaḡ ve işr-i resül’e teslīm ve tefvīz idüp ḡālīşen ve muḡlīşen (13) Hāḡḡ’a ‘ibādet eylesin ve ḡā‘at ve ‘ibādet itmeyüp tevekkül üzreyüz diyen cūhelā ḡaberleri yoḡdur ki ‘ibādet itmedüḡi Hāḡḡ’a ‘adem-i tevekküldür ve tōḡmet (14) olan tevekkül bu maḡūle tevekküldür ki buña baḡālet ve kehālet dirler.

[478-1] در یکی گفته که امر و نهی هاست

¹⁶³⁷ Allah’a itaate Allah’ın tefviki haricinde güc yetirilmez Allah’a isyana Allah’ın koruması hariç karşı durulmaz.

¹⁶³⁸ *Mesnevi*’nin II. defterinde geçen bir hikāyeye telmih var. Bkz. T.M. II/2222-55; Y.K.M. II/2218-51 beyitler.

Bir tūmārda dimiş ki dīnde olan evāmir ve nevāhī ki (15) vardır,

بهر کردن نیست شرح عجز ماست [478-2]

Eylemekden ötüri degüldür bizüm ‘aczimizüñ şerḥ u beyānıdır.

تا که عجز خود ببینیم اندر آن [479-1]

Tā ki evāmir ve nevāhīde (16) kendü ‘aczimizi görelüm,

قدرت حق¹⁶³⁹ را بدانیم آن زمان [479-2]

Ve zamān-ı ‘acizde Ḥaḳ te‘ālānuñ ḳudretini bilelüm. Eger bu beyt-i şerīfde güftār-ı melāḥīde murād olunursa (17) emr u nehy bize imtişāl için degüldür belki ‘adem-i iḳtidārımız ve kemāl-i ‘acimiz bilmek içündür. Pes ‘aczimizi bildikden soñra hemān ‘ibādetdur zīrā kendümüzde ‘aciz görmek (18) ḳudret-i Ḥaḳḳ’ı bilmekdür dimek olur. Bu tarīḳa sālīk olan melāḥīdedür veyāḥud erbāb-ı i‘tizālīñ ‘abd kendü fi‘linüñ ḥālīḳıdır didikleri ḳavl-i bātıllarına (19) ḥilāfen لا استطاعة على امتثال امر¹⁶⁴⁰ vefḳınca her fi‘l için Ḥaḳ’dan ‘abde (20) bir ḳuvvet-i cedīde virilüp tā ki ḳuvvet-i mezbūre ile me’mūr olduḡı emri der-kār olur ve cemī‘-i ‘ālem her ḥāl ve ef‘āle ḥaḳḳ’a muḥtāc olduḡı (21) müşāhede idüp ve ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ irādeti te‘alluḳ itmedikce kendüsi bir fi‘lün icādına ḳādir olmıyup min külli’l-vücūh vücūdını (22) yed-i ḳudret-i Ḥaḳ’da ‘āciz ve müstehlek görmekle İيَاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ¹⁶⁴¹ deyü fi‘l-i ‘ibādete Ḥaḳ’dan tevfiḳ ve ‘ināyet ve imdād u isti‘ānet (23) recā ider, ne ān ki mu‘tezile didikleri gibi istiḥā‘at a‘zā-yı selīme ve ḳuvvet-i mevcūde ile olup ve ol ḳuvvetüñ mūcidi biz olmaḡla ‘ibādet ile (24) teklīf olunduḡ deyü ḥālīḳiyyetde ḥaḳḳ’a şerīk ḳoşmıya belki istiḥā‘ati ‘araz i‘tikād eyleyüp feḥvāsınca her bir fi‘l-i için (25) icād olunan ḳuvvet fi‘l-i āḡar için bāḳī ḳalmıyup müteceddidü’l-emşāl idüḡün müşāhede ve mülāḥaza eyleye velākin cebrden daḡı iḥtirāz idüp رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا¹⁶⁴³ dimekden ḥālī olmiya, nitekim,

در یکی گفته که عجز خود مبین [480-1]

¹⁶³⁹ Yazmada: ān

¹⁶⁴⁰ Allah’ın emrine uymaya güç yetirmek ve yasaklarından kaçınmaya Allahın kudret vermesinden başka yol yoktur.

¹⁶⁴¹ Fatiha 1/5: (Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.

¹⁶⁴² Araz iki zamanda baki kalmaz.

¹⁶⁴³ A’raf 7/23: “...Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik...”

Bir tūmārda dimiş ki: “Kendü ‘aczi ni görme, zīrā t̄ā‘ ate istiṭā‘ at ile,

(27) [480-2] کفر نعمت کردن است آن عجز هین

Bu ‘acz, āgāh ol ki kāfirü’n-ni‘ me olmaḡdur.”

Ya‘ nī ‘ aṭiyyāt-ı rabbāniyyeden olan ḡudret ve iḡtiyār-ı cüz’ inüñ (28) şükri ‘ibādet ve emre imtişāl ve nehyden ictināb iken tekāsül idüp me‘a ḡāzā nevāhiye cür’et iderken izḡār-ı ‘acz-i ni‘ met Ḥaḡḡ’a küfrāndur.

(29) [481-1] قدرت خود بین که این قدرت از اوست

Kendiñde olan ḡudreti gör kim bu ḡudret andandur, ya‘ nī Ḥaḡḡ’uñ ḡudretindendür,

[481-2] قدرت تو نعمت او دان که هوست

(30) Senüñ ḡudretüñi anuñ ni‘ meti bil ki ol ḡayy-ı vāḡid ve ferd u şamed Hū’dur.

Ma‘lūm ola ki ism-i a‘zam *Meşnevî-i Şerîf*’uñ muḡaddimesini şerḡ itdügimüz maḡalde (31) rabbü’l-‘ālemīn tafşilinde kelime-i celāle olduḡı taḡrīr ve taḡrīr olunmuş idi, imdi kelime-i celāle esmā’-i zevāhir-i İlähiyye’den olan esmānuñ a‘zamı olup (32) ve bāṭın-ı ism-i a‘zam Hū’dur. Ve Hū bir ismidür ki zāḡirüñ bāṭını ve bāṭınuñ zāḡiridür ve kelime-i celālede olan elif ve lām mābeyninde sırdan sırā (33) ve ḡaḡīḡatden ḡaḡīḡate bir sır-ı ḡafıyy vardur ve beyne’l-lām ve’l-hā daḡı sır-ı sır-ı sırdan bir sır-ı ḡafinüñ sırrı vardur. Ve her bir sır ḡarf-i Hā’da nihāyet bulur. (34) Pes tedebbür ve tefekkür idüp ḡaḡīḡat-ı rabbāniyye ve laṭife-i imāniyye vuşülüne himmet eylesesin ve sem‘ u başar ve başiret u fu’ād ile idrāk ve müşāhede olunan (35) aḡvālde laṭife-i sırrıyye-i mezbüre ṭālib-i şādıḡ ve sālīk-i ‘aşıḡı müsteḡraḡ idüp ḡaḡḡ’ı ol sır ile ve ol sırda ṭaleb ider. Me‘a ḡāzā, ولا معیتة (36) بلا توهم الاينيه ¹⁶⁴⁴ Ḥaḡ anuñladur. Pes sır-ı mezbür zevḡ olunduḡda ṭālib-i şādıḡ Ḥaḡḡ’ı evvelen ve āḡiren ve zāḡiren ve bāṭinen müşāhede idüp ¹⁶⁴⁵ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ (37) āyet-i kerīmesinüñ sırrı münkeşif olur.

İmdi hā bāṭın-ı ism-i a‘zam oldıysa kitāb-ı rabbānī ve kelām-ı Sübhānī’de هو ¹⁶⁴⁴ ve اله ¹⁶⁴⁵ buyurılıp (38) hū tevḡidde teḡaddüm itmişdür. ve kelime-i celālede

¹⁶⁴⁴ Ne nerede oluşu vehm edilir, ne de keyfiyyetinin mahiyeti.

¹⁶⁴⁵ En’ām 6/91: “...Ey Muhammed!) "Allah" (indirdi) de, sonra bırak onları...”

olan elif tevḥīd-i zāta ve hā bāṭın-ı tevḥīde işāret olup hā ism-i mezbūrda a‘zam olduğına (39) binā’ en kelime-i celālenüñ āḥirine gelüp zāhir-i tevḥīdi bāṭınına cem‘ eyleyüp zāhir-i tevḥīdün evveli işbāt-ı yaḳın için āḥirine muttaşıl olmuştur. (40) قال تعالى: هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ¹⁶⁴⁶ ve hū (هُوَ) iki ḥarfden mürekkeb olup sırr-ı terekkebde erbāb-ı taḥkīk buyurmışlar ki ḥarf-i Hā’nuñ bāṭınını (40) Ḥaḳ te‘ālā maḥall-i ḥarāret kılıp ḥarāret-i şevḳ-ı ilallāh ve ḥarāret-i ṭaleb ve ḥarāret-i zıkr ve ḥarāret-i fikr ve ḥarāret-i ṭab‘ ḥarf-i hā’da olan ḥarāret dendür. [75b] (1) pes ḥarāret-i mezbūre bāṭına istilā itmekle Ḥaḳ subḥanehu ve te‘ālā nefis-i ism-i bāṭın ile ol bāṭına raḥmet eyledi ki ol bāṭın Hū’dur. Pes kaçan ‘arīfden hū şādır olsa (2) ḥarāret-i muḥriḳa-i mezbūre ictimā‘ idüp nefis-i nefes-i rūḥ hevāya çıḳup ve nefes berd-i hevāya rücu‘ ider ki ol Hū’dur. İllā bu ḳadar vardur ki nefes zāhirde bārid (3) ve bāṭında ḥārrdur, zīrā ki nefes hevādur. Ve hevāda elif-i zāyidenüñ sırrıyla nefesde Hū’dan ḥayāt ziyāde olur. anuñçün ki nefes bāṭın-ı Hū ile zāhir-i elifün (4) beynini cem‘ eyledi ve Hū’da olan vāv daḥı nefes ḥarāreti ile maḥrecin bulmaḳ için şefeteynden işmām ile ḥurūc ider. Zīrā vāv āḥir-i ḥarf-i Hū’dur ve ḥarf-i vāv (5) ism-i evvelde mutevassıta ve Hā zāhir-i tevḥīd üzerine muteḳaddimedür. كما قال تعالى: هُوَ اللهُ ve bu ḥāl bizātihi lizātihi Ḥaḳḳ’uñ tevḥīdindedür ve hā bi-tevḥīd-i ḳudretin ve ‘ilmin mevcūdātuñ (6) tevḥīdinde daḥı müteḳaddimedür. ¹⁶⁴⁷ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ya‘nī ḥaḳ subḥānehu ve te‘ālā ‘ilm u ḳudreti ve aḥkām-ı meşiyyeti ile sizüñle biledür dimekdür. Ve Ḥaḳ tebāreke ve te‘ālā (7) celle şānuhunun “هُوَ الْأَوَّلُ” ḳavl-i kerīmi ile hū ism-i evvele teḳaddum eyledi zīrā ki evvelüñ bāṭını olup bāṭın-ı āḥir ve bāṭın-ı zāhir ve bāṭını’l-bāṭındur. ve bu beyānuñ (8) taḳdīri “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ” ḳavl-i kerīmidür. Ve Hū’da olan vāv hevā-yı laṭīfi ve hā daḥı ḥayāt-ı laṭīfi ḥāmillerdür, zīrā nefes-i şānīnün (9) şadra rücu‘ı rūḥ-ı ḥayāt ile ve daḥı istirvāḥ-ı hevā-yı laṭīf iledür. Ve bu daḥı ma‘lm ola ki hū dāḥil u ḥāric olan nefeseynün ḥaḳıḳatidür. (10) Gerekse sāḥib-i nefes anuñla nuṭḳ itsün ve gerekse nuṭḳ itmesün, zīrā kaçan nefes dāḥil-i bāṭın olsa bāṭın ism-i hū ile nāṭıḳ olur. Pes ism-i Hū ḥayāt-ı laṭīfün (11) üzerine ḳabz olunur ve kaçan nefesün iḥrāc eyleseñ bāṭınun “vā” deyü nāṭıḳ olur. Pes “vā” daḥı sırr-ı Hū için baş olur, pes nefes dāḥil “hu”: (3)dur ki ol (12) ḳabzdur ve nefes ḥāric “ū”dur ki ol başdur ve hā ba‘zı ḥayāt ile dāḥil vāv daḥı iḥtirāḳ-ı ḥarāret ile ḥāricdür. Ve ḳable’l-vāv sırr-ı ḥayāt olan (13)

¹⁶⁴⁶ Hadid 57/3 “O, ilk ve sondur. Zāhir ve Bāṭın’dır...”

¹⁶⁴⁷ Hadid 57/4: “...Nerede olsanız, O sizinle beraberdir...”

Hā'dan sırr-ı harāret olan vāva telaqqī-i harāret için ilā inqızā'-i 'ahdi'l-ecel dāyire-i kaderiyye ve hikmet-i ilāhiyye ile harāret sırr-ı hayāta muttaşıl olur. (14) imdi evhām ve 'uqūlün verāsında beyne'l-hā ve'l-vāv ol kadar esrār-i hūfiyye vardur ki Hāq tebāreke ve te'ālādan ğayrı kimesne bilmez.

بل بما قدره (15) فی سابق علمه القديم و فيه اشارة لقوله تعالى "والله يقبض و يبسط" الى ان تيم حكم القبض والبسط
يرجع اليه بقوله تعالى "و اليه ترجعون".¹⁶⁴⁸

(16) İmdi ey 'āşık-ı şādık! Fikr-i hūfiy ile tedebbür ve te' aqşul olunsa cümle mevcūdātı enfās-ı laṭife ile tevḥid-i Hāqḳ'a meşğul görürsün pes taḥkikāt-ı mezbüre (17) erbāb-ı zevk ve vicdānuñ harf-i ism-i Allāh'da keşf buyurdukları esrārdan ba' zı rumūzātudur ki ism-i hū münāsebeti ile bir miqdār beyān (18) olundu. Pes girü şadede gelelim ki senüñ kudret u ṭāqatüñ Allāh'ın ni'meti idügin bil ki ol allāh Hū'dur didügin şoñrā mertebe-i mezbüreden (19) a'lā bir mertebe daḫı vardur ki evliyā'-i kümmele maḥşuş olan fenā fi'llāh ve fenā'-i fenādur deyü mertebe-i seniyye-i mezbüreye işāret idüp buyururlar ki,

در یکی گفته کز این دو بر گذر [482-1]

(20) Birinde daḫı dimiş ki bu ikisinden güzer eyle. Ya'nī kendüyi 'āciz veyāḫud kudret-i Hāqḳ ile kādır görmek işneyniyetden ḫālī degüldür. Pes bu taḫdīrce,

بت بود هر چه بگنجد در نظر [482-2] (21)

Her ne kim ğayriyyet ile nazara şığsa büt olur. Aña binā'en ki henüz enāniyyetden fānī ve maḫām-ı fenā'-i fenāya nāyil olmamışdur. (22) kemā ḳil: şı'r:

ما وحد الواحد من واحد

إذ كل من وحده جاحد

توحيد من ينطق عن نعته

عارية أبطلها الواحد

توحیده ایاه توحیده (23)

¹⁶⁴⁸ Kadim olan ilminde takdir ettiği üzere burada "Allah kabz eder ve genişletir" ayetine işaret vardır. Bu hal kabz ve bast hükmünün "ve ileyhi turcaun – ona döndürüleceksiniz" ayeti gerçekleşinceye kadar devam eder.

neşr: Ve güzide-i evliyā-yı kibār, vāqıf-ı esrār, şeyh-i ‘Atţār ‘aleyhi rahmetullāhi’l-Ġaffār (24) dağı tevĥid-i zāt ve ‘ayne’l-yaķinūñ işbātında buyururlar ki, nazm:

ندیدم جز یکی در جوهر ذات

به او دیدم عیان جمله ذرات

ندیدم جز یکی اندر نمودار (25)

عیان دوست دیدم لیس فی الدار

چو در توحید جز یکی ندیدم

یکی را در یکی یکی گزیدم

کسی هرگز ثنایم چون تواند (26)

که ایمن از خودی خود بماند

کسی هرگز ثنای من نگوید

وگر گوید منم از من نگوید

منم گویای خویش و سرّ اسرار (27)

که می گوید در این گفتار عطار¹⁶⁵⁰

neşr: Ve seyr-i vasaṭda olan erbāb-i sülūk için dağı

در یکی گفته مکش این شمع را [483-1]

(28) BİR tūmārda dimiş ki bu şem‘-i nazarı söyндürme zīrā ki

کین نظر چون شمع آمد جمع را [483-2]

¹⁶⁴⁹ Bir’i kimse birlemedi, birlerden, çünkü onu birleyen herkes inkârcıdır. Onun vasıflarını konuşanın tevĥidi, Vâhid’in iptal ettiği bir ödünçtür. Kendini birlemesi gerçek tevĥiddir, Vasıflayanın vasfı ilhaddır.

¹⁶⁵⁰ Zâtın cevherinde (*Cevherüzzâf* da) “bir”den başka bir şey görmedim. Cümle zerrelere ayırdığı anda gördüm. Görüntüde birlikte başka görmedim, (Mansur Hallac’ın son cümlesi olan vücut evinde bizden başka ev sahibi yoktur cümlesince,) O’ndan başka ev sahibi olmadığını açık açık gördüm. Tevhidde birlikte başka görmediğim için birlik içinde “bir”i seçtim. Kendi benliğinden güvende kalmış bir şekilde kim beni medhedebilir ki? Kimse beni medhedemez, medhederse, o övdüğü ben değilim. Bu sözlerle sırların sırrı ve kendini anlatan Attâr benim.

Bu nazār-ı cem^ç bâḡına ŧem^ç gibi geldi. Zîrâ tecelliyyât-ı ŧıfât seyr-i vasatdadur (29) ve bu mertebede sâlik mürşid-i kâmilüñ ŧûret-i ŧaḡŧiyyesin teḡayyül itmekle ānen fe-ānin tecelliyyât-ı ŧıfât ile ḡalbi mücellâ ve kedürât-ı beŧeriyyeden müzekkâ olup (30) ḡattâ tadricle gâḡ teraḡḡî ve gâḡ tenezzül idüp tecellî-i zât sa^ç âdetine nâyl olur ve merḡebe-i seniyyeyi mezbûreye ḡable'l-vüŧül nazār-ı mezbûrdan güseste olsa (31) tecelliyyât-ı mezbûreden bî-behre ve bî-nür ḡalır, nitekim ḡazret-i Mevlânâ ḡuddise sırruhu buyururlar,

از نظر چون بگذری و از خیال [484-1]

Zîrâ ki eger evcât-ı (32) derecât-ı ^ç âliyyât-ı fenâ^ç-i fenâya ḡable'l-irtikâ bu nazār u ḡayâlden güzer idesin,

کشته باشی نیم شب شمع وصال [484-2]

ŧem^ç-i viŧâli neyl-i maḡŧûddan evvel (33) nıŧf-ı sülükde itfâ itmiş olursun ve tecellî-i zât ile vaḡdet-i muḡlaḡa-i aḡadiyyetü'z-zâtı müsteḡlek ve beḡâ billâḡ mertebesinde beḡâ^ç-i ebedî (34) sa^ç âdetine vâŧıl olanlara göre buyururlar ki

در یکی گفته بکش باکی مدار [485-1]

Birinde daḡı dimiŧ ki ŧem^ç-i nazārı küŧte ḡıl hergiz bâḡ ḡutma,

تا عوض بینی نظر را صد هزار [485-2]

(35) Tâ ki münḡafî olan ŧem^ç-i nazârıñ iḡün bilâ eniyyet ve işneyniyyet olan tecellî-i zât-ı eḡadiyyetü'z-zâtıdan ŧad hezâr belki bî-ḡadd u bî-ŧümâr ^ç ıvaż göresin.

که ز کشتن شمع جان افزون شود [486-1] (36)

Zîrâ ki işneyniyyet ile olan ŧem^ç-i nazârıñ inḡifâsından baŧar-ı baŧîretüñ nûrı efvün olur,

لیلی ات از صبر تو مجنون شود [486-2]

(37) Ve ^ç âŧıḡlıḡ mertebesinden ma^ç ŧûḡıyyet derecesine nâyl olup fenâ fillâḡda olan ŧabr u ḡarârıñdan senüñ maḡbûbıñ saña ^ç âŧıḡ olur nitekim (38) Mevlânâ Câmî ^ç aleyhi'r-raḡmetü'l-bârî buyururlar ki, beyt:

نحن اقرب گفت یعنی قطره و دریا یکی است

عاشق و معشوق و ساقی، مستی و صهبا یکی است

ای که دور افتاده ای از خویش اگر داری خبر

مشهد و مشهود و شاهد مولی و مولی یکی است¹⁶⁵¹ (39)

Meşelâ,

ترک دنیا هر که کرد از زهد خویش [487-1]

Her kim ki kendü zühdünden dünyâyı terk eyledi, ya‘nî dünyâ anı terk itdüğinden (40) olan terk zararî olmayup belki kendünüñ zühdünden dünyâyı terk eyledi,

پیش آید پیش او دنیا و بیش [487-2]

Anuñ öñüne dünyâ ilerü ve ziyâde gelür, (41) ya‘nî dünyâ, şol zıll-ı mevhüme beñzer ki her ne kadar kim ardınca gitseñ firâr ider ve dünyâdan sen firâr eyleseñ ardiñca yeler. كما قال عليه السلام في حديث القدسي.

[76a]

يا دنيا اخدمی من خدمتی و استخدمی من خدمک¹⁶⁵²

(1) Bir gün imâm ‘Alî kerremallâhe vechehudan “Pākizeterin kesb nedür?” deyü su’âl olundu, “Ġinâ’u’l-ğalbi billâh.” deyü (2) cevâb virdiler. İmdi her kimüñ ki ħalbi Hağğ-la ġanî ola dünyânuñ yokluğundan fağîr u ġam-nâk ve varlığından dağı ferağnâk olmaz. Me‘a hâzâ ġam u şādiden (3) ħalâş olmadıkça mertebe-i fenâya vâşıl olmaz. Zîrâ ikisi dağı iktizâ’-i beşeriyetdür. Pes iktizâ’-i mezbûr ber-ğaraf olmadıkça beğâ billâhda devâm bulmaz. İmdi “كل ما شغلك (4) عن مولاك فهو دنياك¹⁶⁵³” feğvâsınca ve dağı¹⁶⁵⁴ mişdâğınca tecellî-i zâta mâni‘ olan seyr-i şifât ve ħucüb ve ħuyûdât (5) ve cümle mağâmât her ne ise meğs itmeyüp ve degme bir menzilde eglenmeyüp mertebe-i fenâ’-i fenâya ħadem-nihâde itmege bezl-i himmet idüp beğâ billâh sa‘âdetine (6) nâyil olursañ târik-i dünyânuñ dünyâ ardınca yeldüğü gibi te‘alluğât-ı kevneynden ħağğ-ı ‘alâğâ idenlere dağı cemî‘-i

¹⁶⁵¹ Allah te’âlâ “Biz sana şah damarından bile yakınız.” dedi. Yani damla ile deniz, aşık ile maşuk, saki ile şarap ve sarhoşluk aynıdır. Ey kendünden uzak düşen, bir bilsen aslında meşhed, meşhud ve şahid ve kul ile efendi aynıdır.

¹⁶⁵² Bir hadisi kudsîde şöyle denmektedir: Ey dünya bana hizmet edene hizmet et sana hizmet edeni kendine hizmet ettir.

¹⁶⁵³ Seni Mevla’ndan alı koyan şey senin dünyandır.

¹⁶⁵⁴ Allah’ın nur ve karanlıklardan yetmiş bin örtüsü vardır. (İbn-i Mâce, I, s. 711, nr. 196)

maḳāmāt müsahḥar olur. Zīrā şıfāt-ı zāta (7) tābi‘ olduğu gibi tecelliyāt-ı şıfātda olan maḳāmāt daḥı tecellī-i zātda olan müşāhedāta tābi‘ dur. Nazm:

حقیقت چیست؟ محو جاودانی
که گردی از نمود خویش فانی¹⁶⁵⁵

در یکی گفته که آن چه ت داد حق [488-1] (8)

Birisinde dimiş ki “Ol nesneyi ki Ḥaḳ te‘ ālā saña virdi,

بر تو شیرین کرد در ایجاد حق [488-2]

Ve vücūd getürmekde senüñ (9) üzeriñe ol ‘aṭıyyeyi şīrīn eyledi.

بر تو آسان کرد و آن را خوش بگیر [489-1]

Senüñ üzerine anı āsān eyledi, ḥoş tut,

خویشتن را در میفکن در زحیر [489-2]

(10) Kendüñi derd-i şikem ve zaḥmet ve meşakḳate bırakma.”

Ya‘ nī ibtidā envā‘-ı riyāzāt ve mücāhede idüp dünyā vü mā-fihā belki kevneynden kaṭ‘-ı ‘alāḳa idüp (11) beḳā billāh mertebesine vāşıl olduğdan soñra kendüñ aradan çıkmış olursın, pes Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ ālā eger dünyevī ve eger uhrevī saña her ne iḥsān iderse (12) şöyle ki zevḳ-i derūnuña ḥicāb olmya ve muḥabbet-i zātiyye lezzātına telḥlik getürmiye ve gönül ḥālinden ayırmıya ol iḥsān ḥaḳḳıñdur ve saña zararı yokdur, (13) anı ḥoş gör ve ni‘ met-i Ḥaḳḳ’ı kabül idüp redd itme ve kendüñi meşakḳate uğratma, zīrā sende vücūddan eşer ḳalmadıḳdan soñra kendü kendülügünden (14) ni‘ met-i Ḥaḳḳ’ı redd itmek mertebe-i fenādan tenezzüldür.

Ḥikāyet olunur ki Seyyid Ḳāsım Envār ḳaddesallāhu sırrehu ibtidā’-i sülüklerinde mücāhede ve riyāzet ve cū‘ (15) ve seher ve şamt u ‘uzleti maḳdūr-i beşer olmyacak mertebeye iledüp hattā māni‘-i nevm olmaḳ için şavme‘alarının şakfına bir resen bend idüp ve pehluları (16) zemīne toḳunmamaḳ için ol resenüñ ucını ḳoltuğundan ḳayd idermiş ve beden-i laṭifleri hilāl-veş nizār ve miyānları müy-veş ḥayāl olmuş iken (17) mertebe-i kemāle vāşıl olduğdan soñra mā-beynde ḥaylī

¹⁶⁵⁵ Hakikat nedir? Ebediyyen yok olup kendi varlığından boşalmaktır.

zamān mürür idüp ittifākan diyār-ı āharda olan aḥbābından birisi mesāfe-i ba‘ideden şedd-i raḥl (18) eyleyüp kāsım envār ḥazretlerinüñ ziyāretine geldikde şavme‘ada bulmayup su‘āl itmekle filān bāğçededür deyü ḥaber virilmegin maḥall-i mezbüre varup (19) Kāsım Envār ḥazretlerini bulduḡda behişt-āsā bir laṭif bāğçenüñ içinde bir bālīne ittikā idüp ve mürīdlerinden birisi mübārek ayakların oḡup (20) ve beşere-i şerīflerine nazār itdikde ḥumret ve bedenlerinde laḥm u şahm müşāhede itmekle ziyārete gelen ol kimesne su‘āl idüp siz ḥod muḡaddemā şol maḡüle (21) riyāzetde iken ḥālā bu kadar şafā ihtiyārine bā‘iş ne vāḡi‘ oldı didikde, ol zamān muḥibb idik şimdi maḥbūb olduḡ deyü buyurmuşlar.

Ammā ey ṭālib-i (22) şādıḡ! Zinhār sen daḡı bedenüñi şafāya düşürüp riyāzet ve mücāhededen fāriḡ olmaḡ mülāḥaza itmeyesin, zīrā ol ḥāṭıra nefsiñdür. Bu mertebenüñ (23) başka erbābı vardur ve illā ekşer-i ḥalk mezheb-i ruḡsatı ihtiyār itmekle menāfi‘-i dīniyyeden maḥrūm ḡalup esīr-i muḡteżā-yı ṭabī‘ at olmuşlardur. Ve ḥazret-i (24) Mevlānā daḡı eger senüñ üzeriñe şīrīn olursa deyü buyurduḡları ṭabī‘ atıñe şīrīn olursa dimeḡ degüldür, belki eger ol dād-ı ḥaḡ ve ni‘met ve menḡat (25) seni fenā ḥālinden münḡaṭi‘ itmeyüp ḡüşe-i ḡülḡan ile şaḡn-ı serāy ḡatıñda müsāvī olursa dimeḡdür, ḡaflet idüp ḡilāfin anlamıyasın. Pes muḡteżā‘-i (26) ṭabī‘ ate tebe‘iyyet cāyiz olmayup ruḡsātı redd ve cānib-i ‘azīmete işāret buyururlar.

[490-1] در یکی گفته که بگذار آن خود

Birisinde dimiş ki: “Kendü ānuñi (27) ya‘nī muḡteżā-yı ṭab‘ını terk eyle.

[490-2] كان قبول طبع تو ردست و بد

Zīrā senüñ ṭabī‘atinüñ ḡabūl eyledüḡi redd u bed ve dergāh-ı Ḥaḡ’dan sebeb-i ṭarddur.” İmdi nefis (28) cānib-i sūḡūlete māyil olmaḡla bi‘ṭ-ṭab‘ semt-i ruḡsata ḡareket idüp cümle kārı bāṭıldur. Görmez misin,

[491-1] راههای مختلف آسان شده ست

Erbāb-ı hevānuñ ṭabī‘atlerine (29) ṭuruḡ-ı muḡtelife āsān olmuşdur ve meşreblerine ḡoş olduḡı-çün

[491-2] هر یکی را ملتی چون جان شده ست

Her bir ṭāyifeye bir millet cān gibi olmuşdur. Nazm:

طبیعت نزد آدم گشت گندم (30)

که آدم می کند اینجایگه گم

به بازی نیست اسرار شریعت

بپرهیز از پلیدی طبیعت

ز ابلیس و ز ابلیسان بیندیش (31)

ممان زنهار اندر کفر و در کیش¹⁶⁵⁶

İmdi,

گر میسر کردن حق ره بدی [492-1]

Eger Hâk tebâreke ve te‘âlânuñ umûr-ı dînî (32) müyesser itmesi veyâhüd muktezâ-yı tabî‘iyyeyi müyesser eylemesi tarîk ve meslek olaydı,

هر جهود و گبر از او آگه بدی [492-2]

Her cehûd ve tersâ Hâk’dan âgâh olurdu. (33) Pes mādām ki nefsuñ muhâlefetine ‘azîmet itmeyüp tabî‘ate âsân olan cānib-i ruḥşata gidesin rızâ-yı Yezdân ve maḳâm-ı rıdvândan dūr ve mehcūr olursın. (34) Naẓm:

کار آسان نیست ای دلدار من

جان ببايد باختن ای جان من¹⁶⁵⁷

Nesr:

كما قال الله تعالى: وَأَتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ¹⁶⁵⁸

Rabbüñizden size inzâl olunan (35) şey’üñ aḥsenine ittibâ‘ idiñiz. Ya‘nî aḥkâm-ı Qur’āniyye’den dūne’l-mensūḥ nāsıḥa ve dūne’r-raḥş ‘azîmete tâbi‘ olıñız dimekdür. Ammâ eyle daḥı degüldür ki mücerred te‘ab (36) te‘ab ve meşekḳat ve ḥarac ve zaḥmet çeküp tekellüfde te‘ammuḳ eyleye. كما قال الله تعالى: يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ

الْعُسْرَ¹⁶⁵⁹ و قال عليه السلام: انّ الله يحبّ ان يوتي رخصه كما يحبّ ان يوتي عزايمه¹⁶⁶⁰

¹⁶⁵⁶ Tabiat ve nefis Adem (insan) için buğday tanesi gibidir ve onun makam ve mertebesini şaşırmasına yol açar. Şeriatın sırları oyuncak değil, sen nefsin kirliliğinden sakın ve kork. İblis ve İblislerden endişe et, sakın ha dindar olup küfür içinde kalma.

¹⁶⁵⁷ Bu iş kolay iş değil azizim, bu yolda candan vazgeçmek gerek canım benim.

¹⁶⁵⁸ Zümer 39/55: “Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun...”

¹⁶⁵⁹ Bakara 2/185: “...Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez...”

¹⁶⁶⁰ Allah ruhsatlarına tutunulmasını sevdiği gibi azimetlere tutunulmasını da sever.

İmdi Hâk tebareke ve te'âlâ emr-i dînde müyesser buyurduğun maḥallinde icrâ mergûbdur, kezâlik maḥallinde 'azîmet daḥı maṭlûbdur (38) lâkin mücerred 'inân-ı ṭabî' atı irḥâ idüp müyesserâtı mezheb ittiḥâz eylemek merhûbdur ve ğâlibu'r-raḥş olan erbâb-ı vüs'at menkûbdur. Kıṭ'â:

گر تو را مشتبه شوند دو کار
که ندانی کدام باید کرد (39)

بر هوا هرکدام نزدیک است
برخوان آن حرام باید کرد¹⁶⁶¹

Nesr: Ve erbâb-ı ḥaḳîḳat ḳatında müyesser aña dimezler ki muvâfiḳ-ı ṭabî' at ola, (40) belki ol ma'nî-i mu'asserdür ve müyesser 'inde't-taḥḳîḳ ne idügin ḥazret-i Mevlânâ beyân buyurup dirler ki,

در یکی گفته میسر آن بود [493-1]

Bir ṭümârda dimiş ki (41) Hâḳḳ'uhn müyesser itmesi ol olur,

که حیات دل غذای جان بود [493-2]

Ki ol nesne ḥayât-ı ḳalb ve ğidâ-yı rūḥ ola, ya'nî gönül yüzün 'atebe-i pîr-i ṭarîḳate ve cebhe-i [76b] (1) 'ubûdiyyeti dergâh-ı aḥadiyyete vaż' idüp teveccüh-i tâmm ile niyâz itdikde bilâ 'ösretin mâ-sivâ ḳalbünden ḥurûc idüp ve 'ıḣḳ-ı ilâhî mâ-lâ-mâl ve envâr-ı cezebât ile (2) ḥaḳḳ-la ola ve illâ zıkr olunan zevḳ-i ilâhîden ğayrı

هر چه ذوق طبع باشد چون گذشت [494-1]

Her ne kim zevḳ-i ṭabî'î ola çün ki geçdi, ya'nî zevḳ-i sübhânîden ğayrısı (3) fenâ olup zevâle irdi,

بر نیارد همچو شوره ریع و کشت [494-2]

Ol ṭabî'at zemîn-i şüre gibi ḥâşıl bitürmez ve rey' u kiştı yukarı getürmez. Kişt, kâf-ı 'arabînüñ (4) kesriyle ekin ve rey' ḥâşıl ma'nâsınadur. Ammâ "keşt:کشت" fetḥ-i kâf ile bir nev' i otdur ki iplik iplik uzanup birbirine şarmaşur ve ol biten

¹⁶⁶¹ Yapmak istediğin iki iş birbirine benziyor ise ve hangisini yapacağını karar veremez olmuş isen, nefis isteklerine yakın olanı kendine haram kıl.

Ya‘nī ‘amel-i ḥayr idiñiz zīrā her kes ḥayr u (16) şerden ḥalk̄ olunduğı ‘amel için muvaffak ve müyesser olmuştur. Ya‘nī Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ ‘ilm-i ezelisinde ehl-i cennet olanlara sebep-i duḥūl-i cennet olan (17) a‘māl-i şālīḥa müyesser ve ehl-i nāre daḥı bā‘iş-i duḥūl-i ceḥīm olan ef‘āl-i ḳabīḥa müyesser ve muḳadderdür ve kezālik behiştīlere a‘māl-i ehl-i cehennem düşvār ve dūzahīlere (18) a‘māl-i ehl-i behişt düşvārdur. İmdi ey müstemi‘-i müste‘idd! Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālādan nūr-ı dīde-i fu‘ād temennā idüp

تو معسر از میسر باز دان [497-1]

Sen (19) mu‘asseri müyesserden vāzīḥ ve āşikāre bil ve ‘ayn-ı yaḳīn ile mā-beynlerini fark ḳıl,

عاقبت بنگر جمال این و آن [497-2]

‘Āḳıbet bunuñ ve anuñ cemāline naḳar idüp (20) me‘āllerini iz‘ān eyle. Ya‘nī dīde-i fu‘ādında nūr-ı Muḥammedī var ise çeşm-bāz olup ber-mūceb-i سببناهم فی 1664 ḳalbinde şa‘şa‘a-i (21) nūr-ı imān ve levāmi‘-i cezebāt-ı raḥmān olan a‘māl-i şālīḥa ve ezvāḳ-ı ḥālīşe şāḥiblerini müşāhede ḳılup ve daḥı يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ 1665 ḳavl-i kerīmi (22) mücebince kedūrāt-ı nefsanīyye ve zulumāt-ı ḥabī‘iyyede şifāt-ı cehennemīyye ile muḫṫaşif olan ḍāllīn ve mu‘asserīni mu‘āyene ḳıl ve dūnyāda olan (23) refāhiyyetlerine i‘tibār itmeyüp ve devlet-i fāniyyeyi yūsṛ ‘add eylemeyüp ‘āḳıbetlerinde olan let ve āḥiretdeki zilletlerine naḳar eyle, zīrā naḳar ‘āḳıbet-i kāredür.

در اینجا زندگانی مرگ باشد (24)

ولی در عاقبت کل ترک باشد

حجاب جسم این خوردست و خوابست

تنت پیوسته در عین عذابست

ز تقوی پاک گردان باطن خویش (25)

حجاب جسم را بردار از پیش

1663 Hz. Ali'den rivayetle Efendimiz şöyle buyurmaktadır: “Sizden biriniz yoktur ki cennet ve cehennemde oturacağı yer yazılmış olmasın.” Bunun üzerine ashap: “Kitaba yaslanmayalım mı ya rasulallah?” dediler. O da: “Amel edin, herkese yaratılışına uygun olan şey kolay gelir.” dedi.

1664 Fetih 48/29: “...Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir...”

1665 Rahman 55/41: “Suçlular simalarından tanınır...”

چو باطن پاک کردی در فنا کوش

شراب صرف وحدت را تو کن نوش¹⁶⁶⁶

در یکی گفته که استادی طلب [498-1] (26)

Ve bir tūmārda daḥī¹⁶⁶⁷ الرفیق ثم الطریق vefqınca bu yolda bir üstād taleb eyle,

عاقبت بینی نیایی در حسب [498-2]

Ḥaseb, ābā (27) ve ecdād ile şeref ve müfāḥarete dirler, ya‘nī ḥaseb ve nesebde ‘āqıbet-bīnlik bulamazsın. Bu beyt-i şerīfde iki vech cāyızdır: bir vech budur ki ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳ’a (28) sülūk itmege ḥaseb u neseb ve şeyḥ-zāde ve mollā-zādelik vesīle olmaz belki mürşid-i vāşıl ve üstād-i kāmīl lāzımdur, pes üstād taleb eyle demek olur. (29) Ve bir vech daḥī üstād talebinde olan ‘āşıḳlar üstādı ḥaseb ve neseb ile cüst u cū itmeyüp belki da‘vāya ma‘nī-i ‘āşıḳa nişān didikleri sūziş-i (30) ḥāl ve ‘ışḳ-ı lā-yezāl ma‘denin bul, ba‘dehu anuñ nazarında yan yaḳıl, zīrā taleb-i üstād herkese vācibdur, aña binā‘en ki¹⁶⁶⁸ (31) وَأَتَّبِعُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ āyet-i kerīmesinde olan vesīleden murād mürşid-i kāmīl ve ‘ārif-i vāşıldur dimişler. İmdi çāh-ı ṭabī‘at-ı zūlmānīden ḥalāş (32) olup evc-i a‘lā-yı melekūta irtikā için veliyy-i kāmīl ve mirşid-i mükemmilden bir vesīle ibtigā eyle ki mişkāṭ-ı velāyet-i Muḥammediyye maḫariyyetinde kāyim ve şūret-i (33) kemāliyyeyi insāniyye ile zāhir olup mertebe-i “او ادنی” dan maḳām-ı “قاب فوسین” e meb‘ūş ola. Zīrā şīrāt-ı aḳvem olan tevḥīd-i zātīye sülūk (34) resūl ve nebī veyāḥud ḥalīfetullāh olan ekmel vesāṭatı olmadıḳça müyesser olmaz. وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا¹⁶⁶⁹ (35) يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٍ Pes risālet ve nübüvvet Ḥātemü’r-rusūl ‘aleyhisselām bi‘seti ile maḫtūmān olup lākin velāyet-i ‘āmmē-i Muḥammediyye ebeden münḳaṭi‘a olmaz.

كما قال عليه السلام: (36) لا يزال طائفة من امتي ظاهرين على الحق حتى ياتي امرالله.¹⁶⁷⁰

Ve anlar ekmel-i muḥamedīyyīnden olan ḥulefādur ve daḥī فَسَبِّحُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ

لَا تَعْلَمُونَ¹⁶⁷¹ (37) āyet-i kerīmesi üstād taleb itmek içündür. Ḥuşūşan ḥazret-i Mūsā

¹⁶⁶⁶ Burada yaşamak ölümdür, işin akıbeti ve sonu her şeyi terk etmektir. Bu cisme perde olan şey yemek ve uykudur ve işte bu yüzden cismin sürekli azaptadır. Batınını takva ile temizle, cismin perdesini önünden kaldır at. Batınını temizledikten sonra fenaya ulaşmaya çalış, sen katıksız vahdet şarabını nuş et.

¹⁶⁶⁷ Önce yoldaş, sonra yol.

¹⁶⁶⁸ Māide 5/36: “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşılmaya vesile arayın...”

¹⁶⁶⁹ Şūrā 42/51: Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla, yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.

¹⁶⁷⁰ : Allah'ın emri (kıyamet) gelinceye kadar ümmetimden bir taife hak üzerine olacaktır.

‘aleyhisselām ulu’l-‘azm ve kelīmullāh iken taḥṣīl-i ‘ilm-i ledünn için taleb-i üstādla (38) me’mūr olup Hızır ‘aleyhisselāma mülākī oldu. Pes mücerred ḥaseb u neseb ile esrār-ı ilāhiyyeye vüṣūl müyesser olaydı, ¹⁶⁷² فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ kavlı-i kerīmi (39) vārid olmazdı. Ve ḥazret-i Nūḥ ‘alehi’s-selāma oğlu ken‘ān için ¹⁶⁷³ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ buyurulmaz idi. Beyt:

چو کنعان را طبیعت بی هنر بود

بیمیرزادگی قدرش نیفرود ¹⁶⁷⁴ (40)

Nesr: imdi, ¹⁶⁷⁵ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ fehvā-yı kerīmi üzre ‘indallāh nāsīñ ekremi etḳā olandur. Pes üstād-ı (41) kāmīl taleb itmeyüp,

عاقبت دیدند هر گون ملتی [499-1]

Mürşid-i kāmīle mürāca‘ atsız her bir millet ‘āḳıbet gördiler, ya‘nī kendüleri ‘āḳıbet-bīn ḡann idüp [77a] (1) ṭarīḳ-ı necātda ṣābīṭ-ḳadem zu‘m itdiler. Beyt-i sābıḳ ḳarīnesi ile “bī-üstād” taḳdīr olundu. Pes ümem-i sālīfe ve mīlel-i sābıḳa enbiyā’-i ‘izāma inḳıyād ve fīraḳ-ı dālle (2) ehl-i sünnet ve cemā‘ ate iḳtidā ve erbāb-ı ḡann u ḥayāl vārīṣ-i nebevī olan evliyā’-i kirāma ittībā‘ itmedikleri-çün,

لاجرم گشتند اسیر زلتی [499-2]

Lā-cerem pā-yı ‘aḳl-ı çübīnleri (3) şırāṭ-ı müstaḳīmden sürçüp esīr-i zillet ve ḥaḳīr-i mezellet ve bend-i selāsīl-i ṣehvet ve tābī‘-i ṭabī‘at ve güm-geşte-i rāh-ı dālālet ve ser-geşte-i tīh-i ḡavāyet oldılar. (4) Ve ṭarīḳ-ı şavāb ve hüdāyı ḳoyup iḡvā’-i ḡül-i beyābān-ı nefis u şeyṭān ile ḥaṭā ve hevā yolına gitdiler. Eyvāh u dırīḡ ki tābī‘-i şerī‘at ve ṭarīḳat ve rāḡıb-ı mürşidān-ı (5) rāh-ı ḥaḳīḳat olalardı ḡann u ḥayāl ve baḥṣ u cidālden ḥalāṣ olup ṣem‘ u çerāḡ-ı nūr-ı Muḥammedī ile şırāṭ-ı müstaḳīmi görüp ḥaṭā itmezlerdi. İmdi benüm cānım!

عاقبت دیدن نباشد دست باف [500-1] (6)

¹⁶⁷¹ Nahl 16/43: “...Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.”

¹⁶⁷² Mü’minūn 23/101: “...o gün ne aralarında soy sop yakınlığı kalacak...”

¹⁶⁷³ Hud 11/46: “...(Ey Nūh!) O, asla senin āilenden deḡildir...”

¹⁶⁷⁴ Kenan’ın tabiatı ve fitratında hüner olmadığı için peygamber çocuğu olmak bile onun deḡerinin artmasına sebep olamadı.

¹⁶⁷⁵ Hucurat 49/13: “...Allah katında en deḡerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır...”

‘Āqıbet görmek dest-bāf olmaz. “Dest-bāf” el ile ٲokımađ ma‘nāsınadır ve bu mađalde dest-bāfdan murād (7) muđtezā-yı ٲabı‘ at ile vehm u ĥayāllerine gelen ve nefslerine sūhūlet űzre gōrinen niđe ađvāl-i merdūde yazmađla ve bađş u cedel  uyuların  azmađla (8)  arıđ-ı műstađım gōrűlmez.

ور نه كى بودى به دينها اختلاف [500-2]

Yohsa dīnlerde  ađan iĥtilāf olurdu ve vezīr-i pűr-tezvīr  avm-i Nařārā’yı birbirine dűřűrűp (9)  ađan azdırır idi. Nazm:

حقیقت شرع دید مصطفی دان

تو دید مصطفی کلّ یقین دان

هر آن چیزی که غیر از مصطفایست

حقیقت دان که تشویش و بلاست (10)

منه پا از خدا و شرع بیرون

تو هم از مصطفی دان راز بیچون

ره احمد گزین و زو مدد خواه

که او دیدست کل دیدار اللّٰه (11)

هر آن کو شرع احمد دارد اینجا

محمّد ضایعش نگذارد اینجا

هر آن کو جز محمد پیر جوید

به هرزه هرچه گوید هیچ گوید (12)

از احمد واصلم جز او نجویم

هر آن چیزی که گویم اوست گویم

ز احمد گفتم این شرح و بیانها

که بی شک احمد آمد جان جانها (13)

محمد رحمت اللّٰه و حبیب است

همه رنجور عشقند او طیب است

ز احمد گر شوی اینجا تو مؤمن

شوی ز آفات و مراعات ایمن¹⁶⁷⁶ (14)

در یکی گفته که استا هم تویی [501-1]

Bir tūmārda daḥī dimiṣ ki ūstād hem sensin,

ز آنکه استا را شناسا هم تویی [501-2]

(15) Zīrā ki ūstādı fehm u idrāk iden hem sensin, ya‘ nī farz idelim ki ‘ālem ūstād ile māl-ā-māl olmış, sende ‘aql-i temyīz olmayup mürşid-i kāmil ile ğayr-i kāmili (16) ve muḥaqqıq ile muḥallidi ve ḥaqq-la bāṭılı fark itmedikten şoñra mürşidüñ saña ne fāyidesi olur. pes ma‘nen nazar olunsa gerçi mürşid-i kāmil mürebbīdür ammā ḥaqqıqatde (17) min ‘indillāh saña i‘tā buyurılan isti‘dād-ı ezeli ve muḥaqqıq ile muḥallid ve ḥaqqı bāṭılden temyīz eyleyen ‘aql-i kāmil ve iz‘ān-ı pāk ve añlāyışuñ saña (18) mürşid ve ūstād-ı kāmildür. meşelā iki şahşuñ birisi müste‘idd ve birisi nā-müste‘idd olup lākin ikisi daḥī ḳuṭb-i ‘ālem ve ğavş-i a‘zama mülākī olsalar (19) ittifaқан müste‘idd olan envā‘-ı ‘ulūm-i ledünniye şāhibi olup ve ḥaqqıqate yol bulup (20) zümresine vāşıl olup sergerdānlıqdan ḥalāş olur ammā devlet-i isti‘dād ile sa‘ādetmend olmiyan nā-ḳābil ise ne ḳuṭb-i ‘ālemüñ ve ne kendünüñ (21) ḥaqqıqatine yol bulamayup ve kendü vücūduñ varṭa-i helākden ḥalāş idemeyüp sergerdān olur, egerçi feyyāzda buḥl yoқdur, mürşid-i kāmilde (22) olan eşer-i keyfiyyet ve ḥarāret-i muḥabbet ile mütekeyyif ve müte‘eşşir olur lākin ol ḥāl kendünüñ mülk ü maḳāmi olmiyup mürşid-i kāmilüñ meclis-i ünsünden (23) te‘eşşür itmekle kendü ḥāline geldikde girü nefsi emmāre rengine boyanup zevḳ-i ilāhī ḳalbinde ḳarār kılmaz. nitekim bundan aқdem mecmū‘-ı ervāḥ kırık gürūḥ olup (24) aşḥāb-ı fevz ve felāḥ dört gürūḥ olduğı ve mürşid-i kāmilüñ terbiyesi ol firḳaya olduğı mufaşşalen beyān olunmış idi. ‘ārif-i kāmillerden (25) birisi fuḳarādan birine ḥiṭāb idüp “bizümle mülākāt itmedin ḥod

¹⁶⁷⁶ Hakikatte, bil ki şeriat Mustafa’nın bakışıdır. Sen bil ki Mustafa’nın bakışı yakīnin küllüdür. Mustafa’dan olamayan şey, bil ki gerçekte bela ve tedirginliktir. Ayağı şeriat ve Allah’ın hududunun dışına atma, keyfiyetsizlik sırrını Mustafa’dan öğren. Ahmet’in yolunu seç, ondan medet iste ki o, Allah’ın görebilmiştir. Burada, Ahmed’in şeriatını tutanın Muhammed zayı olmasına izin vermez. Muhammed dışında pır arayan, dediğı her şey boş lakırdıdır. Ahmed ile vuslata ulaştım, onun dışında kimseyin aramam, dediğim her şey odur. Bu açıklamaları ve şerhleri de Ahmed’dan söyledim, şüphesiz Ahmed canların canıdır. Muhammed, Allah’ın rahmeti ve habibidir, her kes aşk hastasıdır, o ise tabiptir. Sen burada Ahmed’dan mümin olursan afetlerden korunursun. (Cevherüzzāt)

¹⁶⁷⁷ Yunus 10/62: Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de

müşâhede eyledüğüñ tecelliyât-ı ilâhiyye sende yoğ-idi, bu luṭfi idrâk ider misin?”
(26) didikde “minnetüm i‘tikâdımadır,” deyü cevâb virüp ol ‘azîz-i kâmil daḡı
cevâbın pesend u taşdıḡ buyurmuşlar. Pes bu taḡdırce bi-ḡasebi’l-isti‘dâd (27) üstâd
daḡı yine sensin buyurduḡları şaḡîḡdur. İmdi ey tâlib-i müste‘idd,

[502-1] مرد باش و سخره ی مردان مشو

Merd ol ve süḡra-i merdân olma, ya‘nî ḡidmet (28) itdüğüñ üstâd-i kâmilden
taḡşîl-i kemâl idüp iḡtiyâcdan ḡurtul, ‘adem-i ḡâbiliyyet ile süḡra-i merdân olma.

[502-2] رو سر خود گیر و سر گردان مشو

(29) Yürî kendü başuñ ḡaydın gör ve ḡayrân ve sergerdân olma.

Ma‘lûm ola ki mürşid-i kâmil terbiyesine bir tâlib ibtidâ varup dâḡil-i
şoḡbet ve vâşıl-ı muḡabbet olsa (30) tâlib-i mezbûr-ı mübtedî ol ḡâlde tıfl-ı nev-
zuhûr meşâbesinde olmaḡla tıfl-ı mezbûr-ı mâderi şîr u leben ile perverde idüp ve
ḡucaḡında (31) gezdürüp ve aḡlasa avıdup tıfl-ı mezbûruñ cümle umûr-ı mâderinüñ
kefâletinde olup ḡattâ vaḡti geldikde südden kesüp ve meşy u ḡarekete (32) isti‘dâd
geldikde ḡucaḡında tıtmâḡdan ferâḡ idüp tıfl-ı mezbûr kendü ḡarekete başlar, elḡâşıl
‘aḡl u temyîze ve ḡadd-i bulûḡa irişdikden soñra kesbi (33) daḡı ne ise kendü
iḡtiyârına tefvîz olunup loḡma ve ḡırḡası ve cümle mü‘enneti kendü üzerine lâzım
gelür. kezâlik mürşid-i râḡ-ı ḡaḡîḡat ve rehber-i erbâb-ı ḡarîḡat olan (34) ‘ârif-i kâmil,
üstâd-ı mükemmil daḡı tâlib-i mübtedîye isti‘dâd ve ḡâbiliyyetine ḡöre ḡöñlün yolun
ḡösterüp ve fetîle-i ḡalbinî nûr-ı şem‘-efrûz-ı muḡabbet-i ilâḡi ile iḡâd (35) idüp ve
ḡavmmme-i ḡimâye ve sâye-i terbiyesinde pistân-ı ḡimmetinden elbân-ı ma‘ârif içürür
tâ kim tâlib-i mezbûr ḡaḡḡ-la bâḡılı farḡ ve nefis ile rûḡı temyîz idüp (36) mertebe-i
isti‘dâda resîde olduḡda mürşid-i kâmil anı kendü kisbine terk idüp ve daḡı وَهَدَيْنَاهُ
¹⁶⁷⁸ آيَةِ التَّجْدِينِ âyet-i kerîmesinüñ ma‘nâsın tefḡim idüp (37) şimdensoñra merd-i merdân ol
ve süḡra-i merdân olma ve kendü başuñ tedârükün idüp sergerdân ve ḡayrân ḡalma
deyü kendü kendüye üstâd olduḡını (38) bildürür. Ol daḡı eline virilen sermâyeyi
arturmaḡa ḡalışup ticâretinde ribḡ-ı ‘azîm ḡâşıl ider ve ḡaḡ te‘âlâ şaḡlıya. kimisi
daḡı sermâyeyi (39) nefis u hevâ düzdlerine sirḡat itdürüp ḡasâret olunur ve illâ
şûreten bir mürşidden veyâḡud bir kâmilüñ rûḡâniyyetinden terbiye olunmadıḡça bir

¹⁶⁷⁸ Beled 90/10: “(8-10) Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaḡık yolu (ḡayır ve şer yollarını) ḡöstermedik mi?”

kimesne kendüye (40) nice üstād olur lākin bu kavle daḥī ba‘zī kimseneler zāhib olup fenā ve beḳā ve maḥv ve ṣaḥv ve vecd-i vücūduna idügün görmiyüp ve çāšnī-i muḥabbetden bir şemme (41) zevḳ itmemişken ‘ārifin ve vāsilin vaḥdet-i vücūdda ḥaber virdikleri kendü maḳāmlarını muḳallid-i bī-üstād kırā’at idüp ve ba‘zılarından işidüp [77b] (1) ‘aqlına muvāfiḳ olmaḡla imdi andan ḡayrı ne vardur ḥuṣūṣan “heme ūst: همه اوست” demişler. İmdi lāzım olan çün ki vaḥdet-i vücūdı bilmekdür, biz ḥod vaḥdet-i vücūdı (2) bildik, bize üstād yine biziz ve sūhra-i merdān olmayup merd-i meydān-ı vaḥdetiz deyü kendülerin bilmiş ve añlamış zann iderler, ḥaberleri yoḡdur ki vaḥdet-i vücūdūñ (3) ancaḡ muṣāḥabetin te‘allüm idüp ḳalblerinde muḥabbetullāhdan eṣer olmayup belki “ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ”¹⁶⁷⁹ dir. imdi bunların fesād-ı ḳavilleri erbāb-ı zevḳe (4) ma‘lūmdur, meṣelā fenā’-i fenā ve beḳā billāhda olanlara göre buyururlar ki,

در یکی گفته که این جمله یکی است [503-1]

Bir tūmārde demiş ki bu aḳvāl-i muḥtelife bi-ḥasebi’l-ḥaḳīḳat (5) birdür.

هر که او دو بیند احوال مردکی است [503-2]

Her ol kimse ki biri iki görür şaşı ādemcikdür. İmdi şol merd-i kāmillerūñ ki dīde-i baṣiretleri nūr-ı vaḥdet ile (6) münevver ola biḥasebi’l-merātib ve’l-aḳvāl olan keṣerāt-ı iḥtilāfātdan mertebe-i ḥaḳīḳatde iḥtilāf ve teḡayyur olmaduḡun müṣāhede ḳılup keṣret-i teḡāyur-i (7) ef‘āl mütēnāḳıṣ-ı aḥḳām-ı dīniyye olmaduḡun keṣfen ve ‘ıyānen görüp, şı‘r:

وفي كل شيء لهُ آية*

تدلّ على أنّه الواجد¹⁶⁸⁰

neṣr: feḥvāsınca zevḳan ve vicdānen keṣret vaḥdete (8) māni‘ ve müzāḥim olmaduḡın bilür. Naẓm:

یکی دید و یکی را راستی دید

همه ذرات را بر کاستی دید

حقیقت در یکی دل بی نشان شد

صورت بشکست تا کل جان جان شد (9)

¹⁶⁷⁹ Nur 24/40: “...Karanlıklar üstüne karanlıklar...”

¹⁶⁸⁰ Her şeyde O’nun tek olduğunu gösteren bir delil vardır.

حقیقت بود را نابود دید او
تمامت در یکی موجود دید او

چو معنی من اینجا بود توحید
یکی دیدم گذر کردم ز تقلید (10)

همه ذرات اندر گفت و گویند
تویی در جمله و جمله تو جویند¹⁶⁸¹

در یکی گفته که صد یک چون بود [504-1]

(11) Bir tūmārda dimiṣ ki yüz olan nice bir olur,

این کی اندیشد مگر معنون بود [504-2]

Yüz bir olduğın kim fikr ider meger mecnūn ola? Ya' nī vaḥdet-i (12) vücūd-ı zevk u vicdān ile müşāhede idenler tecelliyāt-ı aḥadiyyetü'z-zātında maḥv u müstehlek olup külliyyet ile ifnā'-i vücūd-ı vehmī eyleyen ve vaḥdet-i (13) şırfa müsteğrak olan erbāb-ı tefrīd ve aşḥāb-ı tecrīddür. Ve illā şunların kim qalblerinde şems-i ḥaḳīqat-ı Muḥammediyye felek-i vaḥdetden tūlū' itmeyüp ve qalbi (14) keşerāt-ı mi'āt ve ülūf-i mā-sivādan münkaṭı'ı olmıyup şıfat-ı vāḥidiyyet ve zāt-ı aḥadiyyet tecellisi ile müteferrid ve mütevaḥḥid olmıyan ve belki ehvā ve müyül-i ṭabī'ī (15) ve inḥirāfāt-ı şūrī ve ma'nevī ile qalb-i mükedderi yüz pāre ve niçe biñ zerre olan ehl-i keşret ve pür-jeng ü küdüret olan kimesne erbāb-ı tevḥīdüñ birligin (16) qanda görür ve nazar-ı vaḥdeti nice bulur. Pes bu keşret ile vaḥdet müşāhedesin itmek endişesin eyleyen degüldür illā mecnūndur, nitekim vezīr-i pür-tezvīr (17) daḥı nūr-ı tevḥīd ile qalbi münevver olmayup şeb-i muḫlim-i ṭabī'ı atde çāh-ı ḥasede düşüp ve bu ḥāl ve bu ḍalāl ile kendüyi ehl-i tevḥīdden zu' m idüp (18) me' a ḥāzā ḥazret-i 'İsā'yi mūsā ile vāḥid olduğın görmedi ve kendüyi muvaḥḥid bildügi kendüye müfid olmadı. Pes kār-ı erbāb-ı taqlīd daḥı budur ki (19) vesātat-ı sem'-i kelimāt-ı erbāb-ı tevḥīd ile vaḥdet-i muṭlaqayı nuṭqa getürüp söylerler. Ammā vaḥdetüñ ḥāline da'vet olunsalar cānib-i keşrete giderler.

¹⁶⁸¹ "Bir"i gördü ve "bir"i doğru gördü, tüm zerrelere eksik olduğunu gördü. Hakikat bir kalpte izini kaybetti, suretleri kırdı ta ki canın canı oldu. Hakikatte o, olanı yok gördü, hepsini "bir"de gördü. Benim burada mânâm tevḥid olduğu için "bir"i gördüm ve taklitten geçtim. Tüm zerrelere konuşurlar, sen onların hepsinin ve onlar ise seni arar. (Cevherüzzât)

هر یکی قولى است ضد همدگر [505-1] (20)

Zirā bu aqvālden her biri bir kavildür ki birbirinüñ zıddıdır, pes,

چون یکی باشد یکی زهر و شکر [505-2]

Biri zehir ve biri şeker (21) nice bir olur? Ya‘nī nešemāt-i vaḥdetden revāyih-ı miskiyye dimāğ-ı cānlarına resīde olmıyan keş-naazarlar ¹⁶⁸² الضدان لا يجتمعان degül midür? Zehr ile şeker nice bir olur? (22) dirler. Belī egerçi bi-ḥasebi’l-merātib ¹⁶⁸³ لکل شی اثر و لکل بناء مستقر dimişlerdür, pes zehr u şeker daḥı şüreten ve ḥāşşaten muğāyirdür velākin zıkr olınan tebāyün (23) isti‘dādāt-ı muḥtelife şāhiblerinden zühūra gelür, ammā zehri daḥı sükkere tebdil olan erbāb-ı zevk deryā-yı vaḥdete ğarq olup ka‘r-ı ma‘nāya nazār (24) itdüklerinde ihtilāfāt-ı keşerātdan şey’ görmezler ve muğāyeret bulmazlar. İmdi,

تا ز زهر و از شکر در نگذری [506-1]

Mādām ki sen zehr ü şeker kaydından giçmeyesin (25) ve şerāb-ı vaḥdet içüp ‘ālem-i bālā-yı itlāka göçmıyesin,

کی تو از گلزار وحدت بو بری [506-2]

Gülzār-ı vaḥdetden kaçan rāyiḥa iledürsin? Ya‘nī istiḥmām-ı revāyih-i gülzār-ı vaḥdet (26) ve istinşāk-ı fevāyih-ı şükūfezār-ı aḥadiyyet idüp dimāğ-ı cānları mu‘aṭtar olan şol kāmīl-i vāşıllardur ki cemāl-i vaḥdet-i aḥadiyyetü’z-zātı ravzāt-ı esmā’-i (27) mütezādde ve cennāt-ı evşāf-ı mutekābile ve keşerāt-ı ef‘āl-i mütenevvī‘a ile cilve-ger müşāhede idüp ¹⁶⁸⁴ هو الاول فى عين آخريته و الآخر فى عين اوليته (28) والظاهر فى عين باطنيته والباطن فى عين ظاهريته sırımı ‘aynen ve ḥaqqan ve keşfen ve yeķinen mu‘āyene kılup ism-i Mu‘izz ‘aynı-ı Muzill ve Muḥyī ‘ayn-ı Mümīt ve Kābız (29) ‘ayn-ı Bāsıt olduğın zevk eyleye. Mevlānā Cāmī:

هستی مطلق تویی دیگر خیالی بیش نیست

زانکه اندر نشات تو جمله ی اشیا یکی است

¹⁶⁸² Zıtlar birleşmez.

¹⁶⁸³ Her şeyin biz izi her binanın karar bulduğu bir temeli vardır.

¹⁶⁸⁴ O ahirlik gözünde evvel, evveliyet gözünde ahir, batıniyyet gözünde zahir zahiriyyet gözünde batındır.

حسن عالم گیر تو از بهر اظهار کمال
می‌نماید در هزاران آینه اما یکی است (30)

با همه خوبان اگرچه حسن تو همراه بود
در حقیقت دلبر یکنای بی‌همتا یکی است

این همه آشوب و غوغا در جهان از عشق اوست
گشت معلوم این زمان سر فتنه ی غوغا یکی است¹⁶⁸⁵ (31)

Ḳāle İbnü'l-ʿArabî ḳuddise sırrihu:

کیف یكون الخلاف فی بشر
تمیزوا فی العلا عن البشر

فهم ذوو رحمة ذُوو نظر
مسدّد فی تخالف الصّور (32)

ونعمة لاتزال تصبّحهم
لیسوا ذوي مرية ولا ضرر¹⁶⁸⁶

این نمط وین نوع ده طومار و دو [507-1]

Bu namṭ ve bu üslüb üzre on iki (33) nev^ʿ i tūmārı,
بر نوشت آن دین عیسی را عدو [507-2]

ʿAdū-yi dīn-i ʿİsā olan ol vezīr-i aḫvel-çeşm yazdı.

Ma^ʿ lūm ola ki ḫazret-i Mevlānā ḳaddasallāhu rūḫehu'l-a^ʿ lā (34) bu namṭ ve bu üslüb deyü buyurduḳlarından fehm olınan *Meşnevî-i Şerîf* de olan kelimât-ı muḫtelife, vezīrūn yazduḳı ṭavāmīrūn aḳvāl-i müteḡāyiresi olmamaḳdur, belki (35) maḫḫa anuñ iḫtilāfını *Meşnevî-i Şerîf* de olan kelimât-ı manzūme-i muḫtelifeye teşbih ve temşil olup buña mānend kelimât-ı muḫtelife ve ṭuruḳ-ı müteḡāyire söyledi

¹⁶⁸⁵ Mutlak varlık sensin, diğeri hayalden başka bir şey değil. Çünkü senin neşetinde eşyanın tamamı aynıdır. Senin âlemi kuşatan hüsnün, kemâlini sergilemek için binlerce aynada yansıyor ancak aslında birdir. Senin hüsnün tüm güzellerle beraber olsa da, hakikatde, dünyanın dilberi tektir. Dünyadaki bu kadar aşk ve kavga onun aşkındandır, işte şimdi fitnenin başının tek olduğu anlaşıldı.

¹⁶⁸⁶ Beşer konusunda nasıl ihtilaf olabilir? Yücelerde beşeriyetten ayrıştılar. Onlar rahmet sahibidirler ve farklı suretlerde doğru fikir sahibidirler. Onların yanında nice nimetler vardır. Ne şüphe ne de zararPhillieridirler.

dimek olur, (36) bu taqdırce meşel olmayup mişāl olur. zīrā tūmār-ı vezīr on iki ve *Mesnevī-i Şerīf* de “در یکی گفته” deyü beyān buyurdukları ihtilāfāt on altı olmağla (37) muhakkak oldu ki bu anuñ ‘aynı olmayup belki ser-i sühanda tevcih olunduğı üzre ihtilāfāt-ı merātib-i tarīkat ve muğāyerāt-ı aḥkām-ı şerī‘ at ola. imdi (38) vezīr-i pūrtezvīr aḥkām-ı incil’i ḥaḳīkatde müteğāyir zu‘m idüp ‘avām-ı t̄ayife-i naşārāyı tefrikaya düşürdüğü gibi t̄ayife-i muḳallide daḫı evāmīr-i muḥtelife-i (39) şer‘iyyeyi zevḳ ile tevfiḳ idemediklerinden cānib-i cem‘iyyete gidemeyüp firaḳ-ı keşīre olmuştur.

Ma‘lūm ola ki ḥāzret-i Risālet-penāh ‘aleyhisselāmuñ (40) cümle-i mu‘cizāt-ı bāhirātındandır ki kendülerden şoñra ümmeti yitmiş üç fırka olacağın haber virüp “ستفترق أمتي ثلاث وسبعين فرقة كلهم في النار (41) إلا واحدة”¹⁶⁸⁷ buyurp ve aşḫāb-ı resūl raḫīyallahu ‘anhum “و هي ما أنا عليه وأصحابي”¹⁶⁸⁹ deyü istikşāf itdüklerinde “ما هي يا رسول الله؟”¹⁶⁸⁸ deyü buyurdılar. [78a] (1) ve bir rivāyetde “الناجية منها واحده والباقون هلكي”¹⁶⁹⁰ vārid olmuştur. Ve bir rivāyetde daḫı “فافتترقت اليهود على إحدى وسبعين فرقة، و النصارى (2) على اثنتين وسبعين فرقة، وستفترق أمتي على ثلاث و سبعين فرقة الناجية منها ابدأ واحدة.”¹⁶⁹¹ vāḳı‘ olmuştur. Pes ber-müceb-i ḳavli’n-nebī ‘aleyhisselām (3) milel-i ehl-i tevḥīd yetmiş üç fırka olup zamān-ı firāḳ mütemādī olduḳça ḳarnen ba‘de ḳarnin şīḳāte mūrāca‘at mümkün olmayup tedvīn-i kütübe iştiğāl olundu ve ihtilāfāt (4) mütekeşşire olup mes’ele çatallandı. “Senüfarriḳu ümmetī” ḥadīş-i şerīfinde vāḳı‘ olan ḳayd-i ümmetden murād ümmet-i icābetdür, zīrā “ümmetī”de iki i‘tibār vardır, birisi ümmet-i da‘vet ve birisi ümmet-i icābetdür. Ümmet-i icābet ḳabūl-i İslām idenlerdür ve ümmet-i da‘vet da‘vete dāḫil olup ḳabūl-i İslām itmeyenlerdür. Nās ‘umūmen da‘vete dāḫillerdür.

Pes Ma‘bed-i Cūhenī ve Ğaylān-i Dımışkī ve Yūnus Esvārī zūhūr idüp ḳazā vü ḳaderde ihtilāf olundu. ve Mu‘tezililer cihāna perākende (5) olup Ḳaderiler galebe itmekle Ḥasan Başrī raḫīyallahu ‘anh imām ḥasan ibn ‘alī raḫīyallahu ‘anhümāya bu mektūbı yazup cevāb istedi.

بسم الله الرحمن الرحيم

¹⁶⁸⁷ Ümmetin yetmiş üç fırkaya bölünecek, biri hariç hepsi cehenneme girecektir.

¹⁶⁸⁸ O hangisidir ya Resulallah?

¹⁶⁸⁹ Ben ve ashabım.

¹⁶⁹⁰ Onlardan “Naciye” olan kurtulacak ve geri kalanı helak olacak.

¹⁶⁹¹ Yahudiler yetmiş bir fırkaya bölündüler. Hristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölündüler. Ümmetim de yetmiş üç fırkaya bölünecek sadece biri kurtulacaktır.

(6) السلام عليك يا ابن رسول الله و قره عينه و رحمة الله و بركاته اما بعد فانكم معاشر بني هاشم كالفلك الجارية في اللّجج و مصاييح الدّجى و اعلام الهدى (7) والائمة القادة الدّين من تعابهم نجا كسفينة نوح المشخوته التي يرد اليها المومنون و ينجو فيها المتمسكون فما قولك يا ابن رسول الله عند حيرتنا في القدر (8) و اختلافنا في الاستطاعة لتعلمنا بما تاكد عليه رايك فانكم ذرية بعضها من بعض بعلم الله علّمتم و هو الشّاهد عليكم و انتم شهداء الله على الناس.¹⁶⁹²

(9) Ya‘nī “Ey ferzend-i nebī ve nūr-ı çeşm-i muştāfavī! Hāḡ sūbhānehu ve te‘ālānuñ raḡmet ve berekātı ve selām-ı sa‘ādet-āyātı üzeriñize nişār olsun ki cümleten Benī Hāşim (10) deryāda cereyān iden sefāyın gibisüz ve nücüm-ı zāhire ve a‘lām-ı hidāyet ve imāmü’l-ümmetsüz. Pes Hāḡḡ’a mü’min olanlar keşti-i Nūh’da necāt bulduḡları gibi (11) size daḡı mütābe‘at idenler necāt bulurlar, bizüm ḡader[e] olan ḡayretimüz ve ḡaderiler ile iḡtilāf ve ‘adem-i istiḡā‘atimüz ḡuşuşunda siz ne buyurursuz? (12) Tā kim biz daḡı ḡaḡıḡat üzre bilelim ki siz bu bābda nenūñ üzerinesüz. Ve siz ferzend-i peygāmbersüz, hergiz nesliñiz münḡaḡi‘ olmaz ve sizūñ ‘ilmiñiz ta‘līm-i Ḥudā’dur (13) ve siz nigāh-dārende-i ḡaḡsüz.” Pes bu mektüb İmām Ḥasan raḡiyallāhu ‘anha vāşıl olduḡda bu vechle cevāb yazdılar ki:

بسم الله الرحمن الرحيم

(14) اما بعد، فقد انتهى إلى كتابك عند حيرتك و حيرة من زعمت من أمتنا. والذي عليه رأيي أنّ من لم يومن بالقدر خيره و شرّه من الله فقد كفر (15) ومن حمل المعاصي إلى الله فقد فجر. إنّ الله لا يطاع باكراه ولا يعصى بغلبة، و لا يهمل العباد من الملكة لكنّه المالك لما ملكهم والقادر على ما عليه قدرتهم (16) فإن ايتروا بالطاعة لم يكن لهم صاداً و لا لهم عنها مُشَبَّحًا، وإن أتوا بالمعصية، فشاء أن يمنّ عليهم، فيحول بينهم و بينها: فعل، أو لم يفعل، فليس هو حملهم عليها (17) إجباراً ولا ألزهم إيّاها، بل احتجاجة عليهم أن عرفهم و مكّتهم وجعل لهم السبيل إلى أخذ ما دعاهم إليه وترك مانعهم، ولله الحجة البالغة.¹⁶⁹³

¹⁶⁹² Selam üzerine olsun Ey Allah resulünün çocuḡu ve onun göz bebeḡi. Siz ey beni Hāşim topluluḡu, sizler akan felekler, geceyi aydınlatan kandiller, hidayet nişaneleri gibisiniz. Dinin imamları ve önderlerisiniz. Size uyan kurtulur tıpkı Nuh’un gemisine binip tutunan müminler gibi. Senin kader hakkındaki görüşün nedir ey Allah resulünün oḡlu? Bizler bu meselede şaştır kaldık. Kulun yetkisi-yapabilirliḡi hususunda ihtilafa düştük. Senin görüşünün kesinleştiḡi kanaati bize bildirir misin? Sizler birbirinizden bir soysunuz Allah’ın ilmiyle ilimlendiniz, o size şahittir siz de insanlara şahitsiniz.

¹⁶⁹³ Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla.

(Kadere dair) senin ve ümmetimizden olduḡunu iddia ettiḡin kişilerin kafası karışık olanlar hakkında gönderdiḡin mektubun bana ulaştı. Benim görüşüm şudur ki; kadere hayır ve şerrin Allah’tan olduḡuna iman etmeyen kafir olur. Günahları Allaha yükleyen kişi de facir olur. Allah’a zorlamayla itaat edilmez, zorlamayla da isyan edilmez. Kullar bir şeye malik olmaktan dışlanmaz. Lakin onların malik olduḡuna asıl Allah maliktir. Onların kadir olduklarını onlara takdir etmiştir. Eğer itiat etmeye karar verirlerse ne onlara engel olur ne de onlar adına o ibadetten doyar. Ama eḡer isyan edecek olursalar dilerse onlara iyilikte bulunup isyanla aralarına girmeyi dileyip buna mani olabilir ya da olmaz. Dolayısıyla Allah onları zorla günah işlemeye sevk etmiş ve onları buna mecbur kılmiş deḡildir. Bilakis Allah’ın onların aleyhine delili onlara bunun isyan olduḡunu bildirmesi, onlara imkan sağlaması, ve çağırđıḡı şeyi yerine getirmeleri ve nehyettiḡi şeyleri terk etmeleri için onlara bir yol göstermesidir. En üstün hüccet Allah’ındır.

Ve bu mektüb-1 şerifüñ dağı (18) mefhüm-1 icmālisi budur ki: Şol Qaderiler ki bizüm ümmetimizden oldukların zu‘m iderler, -ol nesne ki rāy-1 müstaķim üzerinedür- her kim ki qader-i hayr u şer Haķ‘dan olduğına (19) imān getürmeye kāfirdür. Ve her kim ki ma‘āşiyi Haķķ’a havāle eyleye fācirdür, ya‘nī inkār-1 taķdīr-i mezheb-i qader ve ma‘āşiyi Hudā’ya havāle itmek mezheb-i cebrdür, (20) pes bende-i ‘āciz Hudā ‘azze ve celleden istiṭā‘ati miķdārı kendü kesbinde muḥtārdur ve dīn-i İslām cebr ile qader beynindedür ve bu mektüblaruñ şüretlerin (21) naķl itmekden murād dīn-i islām beyne‘l-cebri ve‘l-qader olduğın işbātdur ve yetmiş üç fırkanıñ kibārı kim sekizdür bunlardur: Nāciye ve Mu‘tezile ve Şi‘a (22) ve Havāric ve Mürciye ve Neccāriye ve Müşebbihe ve Cebriyye. ve cümlesinin esāmisi bunlardur: Nāciye, Mu‘tezile, Müşebbihe, Kerāmiyye, İmāmiyye, Vāşiliyye, Hüzeyliyye, (23) Nizāmiyye, Hā‘iṭiyye, Beşeriyye, Mu‘ammeriyye, Merdāriyye, Tamāmiyye, Hişāmiyye, Cāḥaṭiyye, Ḥayyāṭiyye, Cibā‘iyye, Cehmiyye, Neccāriyye, Dırāriyye, Muḥkemiyye, Ezāriķa, (24) Necdāt, Yehşemiyye, ‘İcāret, Şiltiyye, Meymūniyye, Ḥamriyye, Ḥalfiyye, Eṭrāfiyye, Şe‘aybiyye, Hāzimiyye, Su‘ālibiyye, Aḥnisiyye, Mu‘abbediyye, (25) Reşīdiyye, Senā‘iyye, Mükerrēmiyye, Ma‘lūmiyye, Abāziyye, Hārişiyiyye, Ḥafşiyiyye, Yezīdiyye, Aşferiyye, Yūnisiyye, ‘Ubeydiyye, Ğasāniyye, Şevbāniyye, Yevmeniyye, (26) Şāliḥiyye, Keysāmiyye, Zeydiyye, Nu‘māniyye, Ğāliyye, İsmā‘iliyye, Muḥtāriyye, Hāşimiyye, Rāzemiyye, Benāniyye, Cārūdiyye, Süleymāniyye, Ḥaseyniyye, Bāķiriyye, (27) Nāvesiyye, Eftāḥiyye, Şümeṭṭiyye, Keyyāliyye, Müseviyye, Sebā‘iyye, Kāmiliyye, Ğalbāniyye, Muğiriyye.

İmdi firaķ-1 mezbüreden ber-müceb-i ḥadīş-i şerīf (28) birisi nāciye, mā‘adāsı hālakedür ve fırķa-i nāciyeden murād ehl-i sünnet ve cemā‘atdur. Ve ehl-i sünnet ve cemā‘at i‘tikādiyātda Mātürīdiyye ve Eş‘ariyyelerdür. (29) Mātürīdiyye‘den ve Eş‘ariyye‘den murād Ebū Manşūr Mātürīdī ve Ebu‘l-Ḥasan Eş‘arī‘dür. Ve Ḥanefiyye‘nūñ i‘tikādiyātda şeyḫi Ebū Manşūr Mātürīdī ve Şāfi‘iyye‘nūñ (30) ebū‘l-Ḥasan Eş‘arī‘dür. Ve ‘ahd-i sābıķda müctehidīn bisyār idi lākin soñra e‘imme-i erba‘anuñ mezāhibi üzerine ķarār-dāde oldu.

Ve e‘imme-i erba‘anuñ evvelkisi (31) İmām-1 A‘zam Ebū Ḥanīfe Nu‘mān bin Şābit raḍiyallāhu ‘anhudur. Hicret-i nebeviyyenūñ sekseninci tārīhinde mütevellid olup ķazā teklīf olunduķda ķabūl itmeyüp (32) ḥulefā‘-i ‘Abbāsiyye‘den ikinci ḥalīfe olan Manşūr Devānīķī‘nūñ ḥabsinde Baĝdād‘da hicretūñ yüz elli tārīhinde vefāt

eyledi, raḥmetullāh ‘aleyhi ve raḍiyallāhu ‘anh. (33) Ve ḥazret-i ‘Alī kerremallāhe vechehu Ebū Ḥanīfe raḍiyallāhu ‘anhuñ pederi Sābit’e ve zürriyyeti için du‘ā’-i ḥayr itmişlerdür. Ve ‘Allāme Zemaḥşerī *Keşşāf*’da (34) ¹⁶⁹⁴ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ¹⁶⁹⁴ āyet-i kerīmesinüñ tefsīrinde bi-ṭarīki’l-münāsebe bu vech-le yazmışlar ki:

كان ابو حنيفة يفتى سرّ ابو جوب نصره زيد بن علي رضي الله عنهما (35) و حمل المال اليه والخروج على اللص المتغلب المتسمى بالامام والخليفة كالدوانيقي و اشباهه و قالت امراة له اشرت على بنى بالخروج مع ابراهيم و محمد (36) ابني عبد الله بن الحسن حتى قتل فقال يا ليتني كنت مكان ابنك و كان يقول في المنصور و اشياعه لو اراد و ابناء مسجد و ارادوني على عدّ أجره لما فعلت.¹⁶⁹⁵

Ve sebeb-i ḥabsi daḥı Zeyd bin ‘Alī’nüñ nuşreti için fetvā virdügi olmuşdur dirler.

Ve imām-ı s̄anī Mālik bin Enes bin Mālik’dür, raḍiyallāhu ‘anhüm. (38) Ḥamse ve tis‘in senesinde mütevellid olup tis‘a ve seb‘in ve mi’e tārīhinde medīne-i münevverede vefāt eyledi.

Ve İmām-ı Şāfi‘ī [ki] İmām Mālik’ün şākirdi idi (39) imām-ı s̄alişdür. Ve İmām-ı Şāfi‘ī ḥazretlerinüñ neseb-i şerīfleri bu vech-le mażbūṭdur: İmām Şāfi‘ī Muḥammed bin İdrīs bin ‘Abbās bin ‘Oşmān bin Şāfi‘ bin Sā’ib bin (41) ‘Abd-i Yezīd bin Hāşim bin ‘Abdu’l-muṭṭalib. Ve Sā’ib Bedir gāzāsı güninde İslām’a gelüp şāfi‘ daḥı tufūliyyetde ḥazret-i Resūl ‘aleyhisselāmı görmüşdür. İmām Şāfi‘i’nüñ (41) mesḫat-i re’sinde iḥtilāf olunup velādeti Gāzze veyāḥut ‘Asḫalān’da veyāḥud Yemen’dedür dimişler. Sene erba‘ ve mi’eteyn tārīhinde şehr-i Receb’de maḥrūse-i Mışır’da vefāt itmişlerdür, raḥmetullāh ‘aleyh.

[78b] (1) Ve Şeyḫ Muḥyiyüddīn ‘Arabī ḫuddise sırruhu *Fütūḫāt-ı Mekkiyye*’nüñ üç yüz otuz beşinci bābında İmām Şāfi‘ī evtād-ı erba‘adan idi deyü naḫl buyurmışlar.

Ve imām-ı rābi‘ Aḫmed bin Muḥammed bin Ḥanbel (2) raḍiyallāhu ‘anhdur. şehr-i Bağdād’da sene erba‘a ve sittin ve mi’e tārīhinde mütevellid olup İmām-ı Şāfi‘ī ḥazretlerinüñ şākirdi idi. Sene ihdā ve erba‘in (3) ve mi’eteyn tārīhinde

¹⁶⁹⁴ Bakara 2/124: “...Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz...”

¹⁶⁹⁵ Ebu Hanife gizli olarak Zeyd bin Ali’nin desteklenmesi ona madden yardım edilmesi ve halife – imam diye isimlendirilen Devaniki ve benzerleri gaspçı hırsıza karşı çıkılması yönünde fetva veriyordu. Bir kadın ona şöyle dedi oğullarıma İbrahim ve Muhammet ile beraber olmalarını söyledim, oğlum Abdullah bin Hasan öldürüldü. Bunun üzerine İmam: keşke oğlunun yerinde ben olsaydım dedi. el-Mansur ve destekçileri hakkında şöyle derdi: benden , bu caminin cemaatinde onun ecirini saymamız istense yapamayız.

Bağdād'da vefāt itmişdür, rahmetullāh 'aleyh. Pes mezāhib-i erba'a-i mezbüre Hāḳ mezheb olup şahābe-i güzīn ve selef-i şālīhīn-i muḥaddiṣīn (4) raḳıyallāhu 'anhum ecma'īn işbu millet-i Ḥanefiyye ve sūnnet-i seniyye üzrine idiler ve Süfyān Şevrī ḫāzretleri daḡı başḳa mezheb şāḫibi olup lākin (5) anlaruñ aşḫābı 'aḳīm olmışdur. Ve mezheb-i Şī'a ḫāṣā şā'n-ı şahābede ḫā'n ve kelimāt-ı nā-sezā ve ekşeri sebb ü la'n itmekle 'indallāh ve'n-nās merdūd (6) ve beyne'l-cumhūri'l-islām ol mezhebūñ eşeri mefkūddur. Ve ibn-i Eşīr şerḫ-i kitāb-ı nübüvvetde *Cāmi'u'l-uşūl*'den naḳl eylemiş ki beyne'l-İslām aḳḫār-ı arzda (7) medār-ı müslimīn olan mezāhib-i meşhūre mezheb-i Şāfi'ī ve Ebū Ḥanīfe ve Mālik ve Aḫmed bin Ḥanbel ve İmāmiyye'dür. Ve müceddid-i mezheb-i İmāmiyye ser-i mi'e-i şāniyyede 'Ali bin Mūsā (8) e'r-Rızā idi deyü ta'yīn itmişdür. Lākin İbn-i Eşīr'üñ bu cevābı beyne'l-cumhūr nev'an maḳbūl degüldür ve a'del-i ḫavāyif-i Şī'a Zeyd bin 'Alī bin Ḥüseyn raḳıyallāhu 'anhum (9) aşḫābidür ki anlarda sebb u la'n yokdur. Lākin İmām 'Alī raḳıyallāhu 'anh afḫal-i şahābedür ve Ebübekri's-Şiddīḳ raḳıyallāhu 'anhuñ ḫilāfeti li-maşlahatin vāḳi' olmuşdur (10) dirler. Ammā bunlardan ġayrısı 'ıyāzen billāh te'ālā türrehāt söylerler. Ve Ḳāḫī Ebübekir Bāḫillānī tekfir-i Revāfızda tereddüt itmeyüp *Milel ve Niḫal*'de buyururlar ki ¹⁶⁹⁶ لا خلاف بين الائمة في تكفير غلاة الروافض و هم الذين زعموا ان الله حل في الانبياء ثم في الائمة. ve İmāmu'l-Ḥaremeyn ve İmām Ġazzālī ve İmām Beḡavī buyururlar ki (12) şol kimesne ki Ebübekre's-Şiddīḳ ve 'Ömeri'l-Fārūḳ raḳıyallāhu 'anhümānuñ imāmetine münkir ola veyāḫud sebb-i şahābe eyleye ve ḫāṣā 'Āyişe-i şiddīḳa raḳıyallāhu 'anhāya (13) ḳazf eyleye, anuñ şehādeti maḳbūle degüldür ve ḳazf-i 'Āyişe iden muḫḫā kāfirdür ve ḳatli vācibdür. Lākin mücerred tafzīl-i 'Alī eylese şehādeti mesmū'a olmaḳdan (14) men' olunmaz. Hāḳ sübhānehu ve te'ālā cemī'-i ümmet-i Muḫammed'i nefis ve Şeyḫān şerrinden ve rāh-ı ḫalāletden ḫıfz idüp hidāyet-i ḫarīḳ-ı felāḫ ve rızḳ-ı (15) raḫīḳ-ı şalāḫ müyesser eyleye.

Ve 'aḳāyid-i İslāmiyye bunuñ üzerinedür ki ḫāzret-i Hāḳ ve feyyāz-ı muḫḫā, Vācibu'l-vücūd ve Ḳadīm ve Vāḫid ve Ḥakīm ve Ḳādir (16) ve 'Alīm ve Mācid ve Raḫīm ve Mürīd ve Semī' ve Başīr ve Mütekellim ve Ḥayy ve Ḳayyūm ve Bāḫī ve Şamed ve Ezelī ve Ebedī'dür. Ve 'ilmi ile 'Ālim ve ḳudreti ile Ḳādir'dür. (17) Ve irādetiyle Mürīd'dur ve sem' ile semī' ve başar ile Başīr ve kelām ile Mütekellim ve

¹⁶⁹⁶ İmamlar arasında Rafizilerin gulatını tekfir etme hususunda bir ihtilaf yoktur. Zira onlar Allah'ın enbiyaya onlardan sonra da imamlara hulul ettiğine inanırlar.

وَلَهُ يَدَانِ هُمَا صِفَتَانِ يَخْلُقُ بِهِمَا مَا يَشَاءُ (18) مَنْ يَشَاءُ عَلَى التَّخَصُّصِ، ḥayāt ile Ḥayy ve beḳāsiyla Bāḳī'dür. وَلَهُ الْوَجْهَ¹⁶⁹⁷ ve şifāt-ı zātī zātına muhtaşşadır. Ve zātı gibi şifātı daḥı ḳadīmdür. Şifātı zātınuñ ne 'aynıdır ve ne ḡayrıdır, belki (19) şifātı ezeliyye ve nu'uti sermediyyedür. Aḥadiyyü'z-zātıdır. Maşnū'ātdan bir şeye beñzemez ve maḥlūḳātdan bir şey aña mümāsil olmaz. Cism degüldür, cevher degüldür (20) ve şifātı a' rāz degüldür ve zātı maḥall-i ḥavādiş olmaz ve evhām ve 'uḳūl ile zātı taşavvur olunmaz. Cihet ve mekāndan münezzeḥdür, üzerine vaḳt u zamān (21) cārī olmaz. Vaşfında ziyāde ve noḳşān cāyız olmaz ve ḥadd u nihāyet olmaz ve fi'linüñ 'illeti yoḳdur ve maḳdūrdan birisi ḳudretinden ḥāric degüldür (22) ve ḥükmünden bir meftūr münfekk degüldür ve üzerine bir şey vācib degüldür. Faḫlıyla maḡfıret ḳılır, 'adliyle 'azāb ider. Maḡfıret ve 'azābı irādetine mufevvażdır. (23) Cemī'-i mükevvenāt anuñ mülkidür ve cümle eşyanuñ melik ve mālīkidür. Keyfe mā yeşā mülküde taşarruf ḳılır, ḥakīmdür, aşlā zulüm ihtimāli yoḳdur ve 'azāb-ı ḳabr (24) ve rāḥat-i ḳabr ḥaḳdur. Ve su'āl ve şırāt ve mīzān ve ḥaşr-i ecsād ve cennet ve cehennem ḥaḳdur ve bi'l-fi'l mevcūdlar ve neş'et-i uḡreviyye ḥulūda müste'idlerdür (25) ve şefā'at-ı uşāt ḥaḳdur ve mi'rāc-ı Resūlullāḥ 'aleyhi şalevātullāḥ cesedānīdür ve bey'at-ı rıdvān ehli ve ehl-i Ġazvetü'l-Bedr ehl-i cennetdür ve kitaballāḥ (26) ve melāyike ve enbiyā cümlesi ḥaḳdur ve şādıḳdur ve ḳıyāmet günü ḥaḳdur ve aşḫāb-ı teklife naşb-i imām vācibdur ve şerī'at-ı pişin ve dīn-i Ḥātemü'n-nebiyyin ile (27) cin daḥı me'mūrlardur ve anlarıñ mü'minleri daḥı cennete dāḫil olurlar ve ba'de'n-Nebī 'aleyhisselām afḍal-i beşer Ebūbekri's-Şıddıḳ, ba'dehu 'Ömer, ba'dehu 'Oşmān (28) ve 'Alī'dür, raḳıyallāhu te'ālā 'anhum ecma'in. Ve bu mezkūrāt küliyyātdur, her birinüñ cüz'ıyyāt ve fūrū'ı bu maḥalde ḳābil-i irād degüldür, tafşilin isteyen (29) kütüb-i kelāmiyye tettebbü' eylesün.

Fāyide: Mes'ele iki ḳısmdur, bir ḳısmı oldur ki delil-i ḳaḥ'idür, yā naşşdan veyāḥud icmā'dan. Eger müctehid anuñ ḫalebinde taḳşırāt (30) iderse āşim olur ve eger sa'y idüp bulamaz ise āşim olmaz velākin muḫtīdür. Ḳısm-ı şānī oldur ki delil-i ḳaḥ'i olmiya ve Eş'arī ve Ebū 'Alī Cübbāyī dirler ki (31) müctehid ol mes'elede muşıbdur. Ya'nī Ḥaḳ te'ālānuñ ol meselede ki ḥükm-i mu'ayyeni olmiya ḫann-ı müctehid her nenüñ üzerine müntehī olursa ḥükm-i Ḥudā (32) daḥı anuñ üzerinedür.

¹⁶⁹⁷ Onun iki eli vardır ki onlar iki sıfattır onlarla dilediği şeyi ve dilediği kimseyi hususi olarak yaratır. Ve onun veçhi vardır.

Ve ba'zılar dağı dirler ki be-her hāl Hāq te'ālānuñ hūkm-i mu'ayyeni vardur lākin muşib birisidür ğayrısı muhtıdır. Ve Ebū İshāq (33) İsfere'inī dir ki delil zannıdır. Pes muhtı āşim olmaz. Ve Ebūbekir Āşim dir ki delil-i ka'ı ve muhtı āşimdir. İmdi zinhār şā'n-ı 'ulemāda bed-gümān olma (34) ve anlaruñ ta'nına zebānuñ güşāde kılma, zīrā ¹⁶⁹⁸ لحم العلماء مسمومة hadīs-i şerīfi fehvāsınca ğıybet-i 'ulemā ekl-i lahm-i mesmūmdur. Kemā kāle te'ālā: ¹⁶⁹⁹ وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُمُ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا ve kāle 'aleyhisselām: ¹⁷⁰⁰ علماء امتى كانوا بنى اسرائيل İmdi mezmet-i 'ulemā nice mezmūm ise ehl-i kıbleyi dağı (36) cihet-i şariha ile tekfir kabıhdur, zīrā muqarrerdir ki hiçbir 'ālim şirāt-ı müstaķimden kendü irādetiyle sürçmez ve ihtiyār ile esir-i kayd-ı dālalet olmaz. Pes (37) lāyık olan budur ki ¹⁷⁰¹ أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ āyet-i kerimesinüñ fehvā-yı şerīfi üzre bi-tarīki'r-rıfķ (38) ve'l-luţf levh-i sinesinden ħarf-ı şübheyi tıraş itmege bezl-i himmet idüp bādiye-i talebde güm-geşte-i rāh olanlara maķām-ı şefaķat ve merħametde olasın. (39) Hāfız:

تنش درست و دلش شاد باد و خاطر خوش

که دست دادش و یاری ناتوانی داد ¹⁷⁰²

Neşr: Pes yetmiş üç firķadan şol tayıfe kim ehl-i sünnet ve cemā'atle (40) kıblede müttaħid olup zebıhası ekl oluna anlar ikfār olunmaz, meger kim ğulāt-ı revāfızdan olup ve erkān-ı dīniyyeden birini inkār eyleye veyāħud ħāricden (41) bir nesneyi rükn-i dīn ittiħāz eyleyeler. Ol zamān küfrlerinde tereddüd olunmaz. Hattā Şeyh 'Alāüddevele Simnānī ḳaddesallāhu rühehu 'Urve nām kitāb-ı laţifde [79a] (1) buyururlar ki firaķ-ı islāmiyyenüñ cümlesi ehl-i necātdur ve و ستفتقر أمتي على نيف سبعين فرقة hadīs-i şerīfinde vāķi' olan "Nāciye"den (2) murād su'ālsız ve ħisābsız ve şefā'at olunmaķsız cennete dāħil olanlardur. Ve mā-'adāsı mü'min olduğdan şoñra kimisi günāhı miķdārı 'azābdan şoñra ve kimisi şefā'atle (3) mağfūr olurlar deyü buyurmışlar. Me'a hāzā tavāyif-i ümmetden her birisi kendülerin nāciye 'add

¹⁶⁹⁸ Alimlerin eti zehirlidir.

¹⁶⁹⁹ Hucurat 49/12: "...Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin ğıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?..."

¹⁷⁰⁰ Ümmetimin alimleri, İsrailoğullarının nebileri gibidir. (Keşfü'l-Hafā, II, s. 64, nr. 1744)

¹⁷⁰¹ Nahl 16/125: "(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et..."

¹⁷⁰² Teni sağlıklı, gönlü mutlu ve hatırı hoş olsun, çünkü ona bir fırsat geçti ve yardıma muhtaç birine yardım etti.

idüp nâciye olan ancak biziz iddi'â iderler. Kemâ kâle te'âlâ: (4)¹⁷⁰³ كُلُّ حَرْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ zîrâ eger taḥkîkan ve eger taḥlîden ve eger lisânen veyâhud burhânen ṭavâiyif-i mezbûrenüñ i' tîkâdları tevḥîde mebnîdür ve ḥazret-i Faḥr-i 'Âlem (5) ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem daḥı "Ümmetî" deyü nefsi-şerîfine muzâf kırup fıraḡ-ı mezbûrenüñ cümlesini ümmetinden ḳaydıyla 'ibâret buyurdu. Ümmet ise lâ-büdde (6) İslâm olan tevḥîdüñ üzerinedür. Kemâ kâle 'aleyhisselâm: 1704 لا إله إلا الله ve ḳâle te'âlâ: 1705 إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ (7) Pes bu taḳdîrce fıraḡ-ı mezbûreden nâciye olan 'an i' tîkâdin ve ḥaḳîḳatin ehl-i tevḥîd olandan ḡayrısı degüldür. Aña binâ'en ki mādām ki tevḥîd i' tîkâden ve ḥaḳîḳaten (8) olmya egerçi dünyâda nef' i olup ve nefis ve mâli ḥalâş olur lâkin âḫiretde nef' i olmaz. Maḳşûd-ı ḥaḳîḳî ve devlet-i ebedî ḥod âḫiretdür ve necât ile murâd (9) buyurılan daḥı necât-ı uḫreviyyeden ḡayrı degüldür. Ve filḥaḳîḳa nâciyeden murâd bi-lâ-ḥisâb ve lâ-su'âl ve bi-ḡayri şefâ' at cennete dâḫil olanlar ise (10) anlar ne maḳûle firḳadur ve 'ulemâ'-i tevḥîdüñ ḳanḳısıdur? İmâm Muḥammed-i Ğazzâlî ḳuddise sirruhu'l-'âlî tevḥîd ve ehl-i tevḥîdi beyân idüp buyururlar ki:

اعلم أنّ العلم هو (11) تصوّر النفس الناطقة المظمّنة حقايق الأشياء و صُوَرها المجردة عن الموادّ بأعيانها وكميَّياتها وكميَّياتها وجواهرها وذواتها إن كانت مفردة (12) أو مركَّبة، والعالم: هو المحيط المدرك المتصور، والمعلوم: هو ذات الشئ الذي ينتقش علمه في النفس، وشرفُ العلم يكون على قدر معلومه، ورتبة العالم يكون بحسب (13) رتبة العلم، ولا شكّ أنّ أفضل المعلومات وأعلّاه وأشرفها وأجلّها هو الله تعالى الصانع المبدع الحقّ الواحد (14) فعلمه وهو علم التّوحيد أفضل العلوم وأجلّها وأكملها، وهذا العلم ضروريّ واجبٌ تحصيله على جميع العقلاء. كما قال صاحب الشّرع صلى الله عليه و سلم (15) طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة، وأمر بالسفر في طلب هذا العلم، فقال: اطلبوا العلم ولو بالصّين وعالم هذا العلم أفضل العلماء وبهذا السّبب (16) خصّهم الله تعالى بالذّكر في أجلّ المراتب فقال عزّ من قائل: شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَانِمًا بِالْقِسْطِ فَعَلِمَاءٌ لَم يَخْشَوْا رَبَّهُمْ بِالْإِطْلَاقِ هُم الْآنبيَاءُ، وبعدهم الأولياء، ثمّ العلماء الذين هم ورثة الأنبياء، ثمّ مَنْ يكون على قدمهم.¹⁷⁰⁶

¹⁷⁰³ Rum 30/32: "...(Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir."

¹⁷⁰⁴ La ilahe illallah diyene kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. (Musannef, IV, s. 43, nr. 9616)

¹⁷⁰⁵ Âl-i İmrân 3/19: "Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır..."

¹⁷⁰⁶ Bilesin ki, ilim mutmain olmuş nefsi-nâtikanın, müfred ve mürekkeb olsun eşyânın hakikatlerini ve maddeden soyulmuş sûretlerini, özüyle, şekliyle, miktarıyla, cevheriyle, zâtıyla tasavvur etmesidir. Âlim (bilen) idrak ve tasavvur eden bir kuşatıcıdır. Malum (bilgi) ise kendisinde ilmini nakşettiği şeyin kendisidir İlimin şerefi, malumunun kadri kadardır. Âlimin rutbesi de ilmin rutbesindedir. Şüphe yok ki, malumatın en üstünü, yücesi, şereflisi, büyüğü Sâni' olan, her şeyi icad eden, Hak ve Tek olan Allah('ı bilmek)dir. Onu bilmek, tevhid ilmi olup, bu ilimlerin en üstünü, yücesi ve kâmilidir. Bu ilim zarûrîdir, tüm akıl sâhiplerinin onu tahsil etmesi vâciptir. Nitekim şeriatın Sahibi (sav) şöyle buyurdu: İlim tahsili kadın-erkek her müslümana farzdır. Mu'cemu'l-Evsat, IV, s. 245 (4069); Bu ilmi elde etmek için yolculuk yapmak emredilmiştir. (Peygamberimiz) buyurdu ki "İlim Çin'de olsa talep

İmdi ‘Alāüddevle-i Simnānī ve İmām Muḥammed-i Ğazzālī (18) ḳuddise sırruhumā taḥḳīḳ buyurduḳları üzre ḥadīs-i şerīfde olan ehl-i necāt ile erbāb-ı tevḥīd-i ḥaḳīḳiden olan evliyāullāh murād olunur ki (19) lā-budd anlar ehl-i sünnet ve cemā‘atdendir. Ammā “Fıraḳ-ı İslāmiyye yetmiş üçe ḥaşr buyururlduḳuna ḥikmet nedür?” deyü su’āl olunduḳda erbāb-ı tedḳīḳ birkaç (20) vech-le bi-ṭarīḳi’ḍ-ḍarb ve’l-ḳısmе taḥḳīḳ itmişler. Cümleden biri zāhiren ḥiç aḥedüñ şekk ü gümnānı yokdur ki ṭabaḳāt-ı nās bi-ḥasebi siyerehüm ešnāf-ı (21) şelāşeye mütefennindür. Meşelā mülük ve ehl-i bey‘at ki ḥulefādur ve sevḳa ki mülüküñ zīr-desti olanlardır. Pes ešnāf-ı şelāşe-i mezbūreden her birisi (22) bi-ḥasebi aḡrāzihim dört ṭāyife olur. Evvelkisi ṭālib-i lezzet, s̄āniyen ṭālib-i şöhret ve şervet, s̄ālişen ṭālib-i riyāset, rābi‘an ṭālib-i maḥammedetdür. (23) Pes şelāşe-i mezkūre erba‘a-i mezkūreye ḍarb olunduḳda on iki ‘aded olur ve ṭavāyif-i işnā‘aşerden her birisi bi-ḥaseb-i mezhābihim me’ḥaz-i şelāşeye mütefennin olurlar (24) ki birisi mekr u ḥadī‘a ve ikincisi ḳahr u galebe ve üçüncisi resm u sünnetdür. Pes on iki üçe ḍarb olunduḳda otuz altı ‘aded olur ve otuz altıdan (25) her birisi ikiden ḥālī degüldür, yā mücāhir bi’l-mezheb veyāḥud müdāci bi’l-mezhebdür. Pes otuz altı daḥı ikiye ḍarb olunduḳda āḥiret üzerine dünyā iḥtiyār (26) eyleyen fıraḳ yetmiş iki olur. Ammā fırḳa-i nāciye ki yetmiş üçüncüdür anlardır ki ḳaşd u ‘azimetin ṭaleb-i fażilet için tecrīd eylemişlerdür, fil-ḥaḳīḳa nāciye cidden (27) ḳalīletü’l-‘adeddür. Ve daḥı وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ ¹⁷⁰⁷الشُّكُورِ āyet-i kerīmesini nāciyenüñ ḳilletine işāretdür. Ve ḥazret-i ‘Alī kerremallāhe vechehu daḥı bunlaruñ ḳilletinden ḥaber (28) virüp اولئك والله قَلِيلٌ عَدَدًا وَالْأَعْظَمُونَ قَدْرًا، آه آه شَوْقَاهُ إِلَى ¹⁷⁰⁸رويتهم deyü buyurmuşlardır. Ve İmām Muḥammed-i Ğazzālī ḳuddise sırruhu’l-‘ālī daḥı (29) bir ḡayrı vech-le ṭaḳsīm idüp buyururlar ki erbāb-ı nazara rüşendur ki mecmū‘-i nās merātib-i şelāşe üzerinedür. Birisi mülük ve birisi ‘ulemā ve birisi (30) daḥı ‘avāmdur. Bunlardan her birinüñ muḥabbet-i cibilliyeleri dört şey‘edür. Birisi riyāset ve birisi maḥammedet ve birisi daḥı şervetdür. Pes şelāşe-i mezbūre (31) daḥı

ediniz.” Şuabu’l-İmān, III, s. 194 (1543); Deylemi, I, s. 78 (236); **Keşfü’l-Hafâ**, I, s. 138 nr. 397). Bu ilmin alimi alimlerin en faziletlisidir. Bundan dolayı Allah onları özel olarak mertebelerin en yücesinde zikretmiştir. Azîz olan Allah buyurdu ki: “Allah melekleri ve adaleti ikame eden alimler şehadet ederler ki ondan başka ilah yoktur.” Tevhid ilminin uleması kayıtsız şartsız peygamberlerdir, sonra evliya gelir, sonra alimler gelir ki onlar da enbiyanın varisleridir sonra sırasıyla onlardan sonra gelenler vardır.

¹⁷⁰⁷ Sebe 34/13: “...Kullarımdan şükredenler pek azdır.”

¹⁷⁰⁸ İşte vallahi onlar, sayıca azdırlar fakat kıymetleri yücedir. Ah onları görmeye ne de özlem duyuyorum!

dörde darb olunduğda on iki ‘adet olur ve işnā ‘aşerden dağı her birisi maṭlūbuna vāşıl olmaz illā üç şey ile vāşıl olur ve eşyā’-i şelāşenūñ (32) birisi resm u sūnnet ve birisi qahr u ğalebe birisi dağı mekr u ḥadī‘adur. Pes işnā ‘aşer dağı üçe darb olunduğda otuz altı ‘adet olur ve bunlardan (33) dağı her biri ikiden ḥālī degūldür, yā budur ki i‘tiḳād itdügi şeyde mücāhir veyāḥud müdācīdür. Pes otuz altı dağı ikiye darb olunduğda yetmiş iki (34) ‘aded olur ve bunların her birisi bi-sebebi’l-‘alāyık ḥālīklerdür. Ve firqa-i nāciye-i vāḥide ḥavāş-ı ‘ibādullāhdan olan ehlullāhdur ki muḥlişler ve ‘alāyık-ı (35) kevneynden ḥālīşlerdür. Ve erbāb-ı keşf u iḳāndan birisi dağı bu vech-le taḳşim eylemiş ki ehl-i ‘ālem min vechin on sekiz şınıfdür, zīrā (36) mecmū‘-ı ‘ālem-i külli min ‘aḳli’l-evveli ve’n-nefsi’l-kūliyye ve’s-semāvāti’s-seb‘ ve’l-‘anāşırı’l-erbe‘a ve’l-mevālīdi’l-şelāşe emren ve ḥalkān on sekiz ‘ālemdür (37) ve on sekiz ‘ālem mülk ve şehādet ve on sekiz ‘ālem dağı melekūt ve ğaybdur. Pes ¹⁷⁰⁹ *سُئِرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ* (38) āyet-i kerīmesi vefḳince āfāk ve insān-ı kebīr i‘tibārıyla otuz altı ‘aded olur ve enfūs ve insān-ı şaġire taṭbīḳ i‘tibārıyla otuz altı ‘aded dağı (39) ḥāşıl olup cem‘an yetmiş iki ‘aded ‘avālim-i külliyye ḥāşıla olur. Pes şunlar ki şūreten ve ma‘nen ‘avālim-i mezbūreye müte‘allīḳ ve muḳayyed ola, bi-ḳadri ta‘alluḳuhu Ḥaḳ’dan (40) maḥcūb olur ve ‘inde’t-taḥḳīḳ ise her maḥcūb ḥālīkdür. Kemā ḳīle المحجوب محبوب سواء كان بحجاب او بالف حجاب و ان لله سبعين الف حجاب من التور والظلمة ¹⁷¹⁰ *hadīş-i şerīf*inde bu ma‘nāya işret vardur. Bu taḳdīrce ‘inde’t-taḥḳīḳ nāciye [79b] (1) şol ṭāyife-i ‘aliyyedür ki cemī‘-i mevcūdātı vüçūd-ı vāḥidde müstehlek ve vüçūdı vāḥid müşāhede itmekle ‘avālim-i mezbūre ve ḥucūb-i mezkūreden ḥalāş olup ‘ibād-ı (2) muḥlişin zümresinden ola ve ‘ibād-ı muḥlişin ehl-i tevḥīd-i ḥaḳīḳī ve ehlullāh ile ma‘rūf olan muvaḥḥid-i ‘ārif ve kāmīl ve mükemmillerdür ki aşlā ve ḳaṭ‘ā ve şūreten (3) ve ma‘nen bir şey anları Ḥaḳ’dan maḥcūb itmez. Pes sebeb-i duḥūl-i cennet ve nār şūrī ve ma‘nevīdür. Sebeb-i zāhirī ḥod bāhirdür zīrā her dīn ve İslām ki (4) mebniyyün ‘ale’t-tavḥīd olmiya dīn ve İslām olmaz. Zīrā İslām-ı zāhirī ḥāşıl olmaz, illā nefy-i ilāhe-i keşire ve işbāt-ı ilāh-ı vāḥid ile olur, kelime-i lā ilāhe (5) illallāh gibi. Ve ḳāle te‘ālā: ¹⁷¹¹ *إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ*

¹⁷⁰⁹ Fussilet 41/53: “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun...”

¹⁷¹⁰ Örtülmüş olan ister bir örtüyle örtülsün ister bin örtüyle örtülsün sevilir. Allah’ın 70 bin örtüsü vardır bunlar nur ve karanlıktandırlar eğer onları bir kaldırsa kullarından onlara bakanların yüzleri yanar.

¹⁷¹¹ Âl-i İmrân 3/19: “Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır...”

ammā bi-ḥasebi'l-bāṭın ve'l-ma' nā tevḥīd-i ḥaḳīkī nefy-i vücūdāt-ı keşire ve işbāt-ı vücūd-i vāḥiddür, (6) ke-ḳavli'l-ārifi'l-kāmil: ليس في الوجود سوى الله و اسمائه و صفاته و افعاله فالكلّ هو و به و منه و اليه و هو كلمة التوحيد الوجودي الذي عليه اساس الدين الالهي¹⁷¹²

İmdi müsteḳşifān-ı esrār-ı tefrīd ve müsteftihān-ı envār-ı tecrīd olan erbāb-ı tevḥīdūñ ḳulūb-ı ṭāhirelerine zāhir ve bāhir ola ki (8) aṣḥāb-ı keşf u iḳān vaḥdeti şūret-i baḥr ile emvācda müşāhede itmişlerdür. Zīrā baḥr şuver-i emvācda mütekeşşir ve ḥaḳīḳatde vāḥid olup emvāc daḡı (9) şūret-i baḥrda mütteḥid ve şūret-i ta' ayyünātda mütekeşşiredür. Ya' nī filḥaḳīḳa emvāc ḡayr-i mevcūde olup vücūdı bi-ḥasebi't-ta' ayyünāt ve't-teşehḡuṣāt şuver-i (10) mevciyye ile zāhire olur fe-ammā vücūd-ı ḥaḳīḳisi baḥrdür, pes ḳaçan cevheriyyet-i mā ictimā' eyleye baḥr ile ta'rīf olunup ism-i baḥr ḥaḳīḳat-ı māya tesmiye olunur. Ve ammā (11) 'inde'l-iftirāḳ nuḡūr ve şuṭūṭ ve 'uyūn ve cedāvil ile müsem mā olur. Pes ḳaçan 'ārif ليس في الواقع الا البحر والامواج¹⁷¹³ dise bu ma' nāyı irāde (12) itmiş olur. Zīrā emvāc filḥaḳīḳa hāliketün fi'l-baḥr ve belki her ān ve sā' at vücūdāt-ı emvāc zāyile olup mişli veyāḡud şibhi icād olunur ve emvācda (13) icād-ı mişl olmiyup belki icād-ı şibhdür. Kezālik maḡlūḳāt daḡı 'inde müşāhedāti'l-'ārifin emvāc mişilludur. Zīrā ber-feḡvā-yı كَلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ¹⁷¹⁴ (14) mecmū'-ı ḡalḳ mevcūdü'n-bi'l-ḡaḳḳ olup zevāl ve helāk ve fenā ve 'adem şadedindedür. 1715 bu ma' nāya işāret vardur, añā binā'en ki baḥr me'a şuveri'l-emvāc izḡār-ı cedidedür. Kezālik ḡazret-i Ḥaḳ ve feyyāz-ı muṭlaḳ daḡı¹⁷¹⁶ غير ما كان او ظهوره (16) بصورتهم غير الصورة التي كانت¹⁷¹⁷ ḡalḳ-ı cedid izḡār itmekdedür. Ke-ḳavlihi sübhānehu ve te'ālā¹⁷¹⁷ كَلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ve kemā ḳīle¹⁷¹⁸ سبْحَانَ مَنْ لَا يَتَجَلَّى فِي صُورَةٍ مَرَّتَيْنِ وَلَا يَتَجَلَّى فِي صُورَةٍ وَلَا تَيْنِ (17) ve 'inde erbābi't-taḡḳīḳ Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā ḡalḳı icād itmekde baḡruñ şūret-i emvācda zuhūrundan aḳreb mişāl olmaz. (18) Egerçi kim dīde-i başireti olmiyanlar bu müşāhededen ḡāfil ise daḡı, şı' r:

وفى كل شيء له آية

¹⁷¹² Varlık içerisinde isimleri sıfatları ve efali ile Allah'tan başka bir şey yoktur. Her şey odur, onunladır, ondandır ve onadır. Varlığın kelime-i tevhidir ilahi dinin esası odur.

¹⁷¹³ Gerçekte olan sadece denizdir, dalgalar yok olur gider.

¹⁷¹⁴ Kasas 28/88: "...O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz."

¹⁷¹⁵ Kaf 50/15: "...Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler."

¹⁷¹⁶ Olduğundan başka. Yahut olduğu süreden başka bir süret ile ortaya çıktı.

¹⁷¹⁷ Rahman 55/29: "...O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır."

¹⁷¹⁸ Bir surette iki kez tecelli etmeyen o Allah tüm noksan sıfatlardan münezzehtir.

تدل على أنه الواحد¹⁷¹⁹

Nesr: Mantûkınuñ haķıķat-ı ma' nāsı budur. (19) Pes şāhid-i nesaķ-ı mezbūr üzre 'ārif-i vücūd olursa şūver-i 'ālemden her bir şūretde tecelliyāt-ı Haķķ'ı müşāhede itmiş olur, zīrā baħr ile emvāc gibi (20) ħaķķ ile mu' abber olan şuverden her bir şūret Haķķ'uñ mazħarıdur. Ve baħr ve ħudūş ve kıdem ve vücūb ve imkān ve keşret ve vaħdet li-iżħārī'l- (21) ma' nā i' tibārātıdur. Kemā ķīle, şı' r:

البحر بحر على ما كان في القدم

إنّ الحوادث أمواج و أنهار

لا يحجبك أشكال تشاكلها

عَمَن تشكّل فيها و هي أستاذ¹⁷²⁰

(22) İmdi mevcūdātuñ küllisi tenzih-i zāt-ı muķaddes ve tevħid-i vücūd-ı muṭalaķa āyāt-ı bāhirātıdur, zīrā erbāb-ı feṭānetden her aħade ma' lūmdur ki (23) meşelā a' dādda vāħid işneyn olmaz ve işneyn yokđur, illā vāħidde merreteyndūr ve şelāşe daħı işneyn olmaz ammā vāħid merātib-i şelāşede mevcūddur ve bilcümle bi'n-nisbeti (24) ile'l-'aded cemī'-i a' dād bunuñ gibidūr ve bi'n-nisbeti ile'l-ħurūf daħı ism-i elif bi-ħasebi'l-lafz ve bi-i' tibārī'l-'aql elifūñ ğayrı ise min ħayşū'l-ħaķıķa elifūñ (25) ğayrı degüldür. Ve ħarf-i bā daħı egerçi bi-ħasebi'ş-şūreti elifūñ ğayrıdur velākin ke'l-muṭlaķ ve'l-muķayyed me' a ta' ayyūn zāyid 'aleyhi min ħayşū'l-ħaķıķa ğayrı degüldür. (26) Pes cümle ħurūf daħı bunuñ gibidūr ve bi'n-nisbet ile'l-ism ve'l-müsem mā ism-i zāt için bi-ħasebi'l-ħaķıķa dūnu'l-lafz ħāricde vücūd yokđur lākin (27) min ħayş-i irādeti'l-ma' nī ve'l-ħaķıķa zātdan ğayrı degüldür. Pes zāt-ı vāħidi hezār ism ve hezār 'ibārāt ile tesmiye itmek cāyızdır lākin fī tilke'z-zāt (28) taşavvur-i keşret mümkin degüldür. Zīrā keşret-i muħıbbīn keşret-i maħbūbe delālet itmedügi gibi keşret-i esmā daħı keşret-i müsem māya delālet itmez. şı' r:

عباراتنا شتى و حُسنك واحد

وكلُّ إلى ذاك الجمال يُشير¹⁷²¹ (29)

¹⁷¹⁹ Her şeyde O'nun tek olduğunu gösteren bir delil vardır.

¹⁷²⁰ Ezelde olduğu üzere deniz denizdir, olaylar dalgalar ve nehirlerdir. Meydana gelen şekiller sana mani olmasın, orada o şekilleri yapandan, onlar örtülerdir.

¹⁷²¹ İbarelerimiz farklı farklı, güzelliğin birdir. Herkes bu güzelliğe işaret ediyor.

Neşr: İmdi ulu'l-ebşāra tevehhüm-i tekrār lāyık degüldür, zīrā 'inde'l-'ārifin keşret-i esmāda tekrār olmıyup belki tezkārdur. şî'r:

أعد ذكر نعمان أعد إن ذكره (30)

هوالمسك ما كرته يتضوع¹⁷²²

Neşr: Ey 'āşık-ı şādık! Esrār-ı tevḥidde hezār ve hezār ma'ānī-i keşire vardur lākin izhāra (31) ḳudret yoḳdur. ¹⁷²³ من لم يذق لم يعرف Pes bu muḳaddime bir külliyyātdur ki cüz'ıyyāt bundan müstenbıtdur. İmdi biri iki gören aḥvellerden ve Musā ile (32) 'İsā'yı muḡāyır gören vezīr-i bī-zevḳ ḳabīlinden olmayup ḳalbini te'alluḳāt-ı kenveynden güseste ḳılıp bir 'İsī-dem-i müşfik ve ṭabīb-i ḫāzıḳuñ (33) himmet ve 'ināyeti ile ḫaḳīḳat üzre olan ehl-i tevḥidden olup ṭaleb-i ziyādātda Ḥaḳḳ'a teveccüh eylesin. Ḳāle te'ālā: ¹⁷²⁴ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ve (35) تَعَلَّمْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْف باب ففتح لى بكلّ باب الف باب (35) Pes ḫāzret-i 'Alī kerremallāhe vechehu bu ḳavliyle ḫāzret-i Faḫr-i Kāyināt 'aleyhi ekmeli't-taḫıyyātdan aḫz-i külliyyātına işāret idüp cüz'ıyyātı (36) kendü vicdānıyla istinbāt eyledüḡünü beyān buyururlar. اللهم اجعلنا من التّابعين لهما و اصحاب رسول الله صلى الله عليه و على آله و اصحابه اجمعين (37) على قدم الصدق والمحبة فأنه المستعان و عليه التكلان و هو يقول الحق و هو يهدى السبيل¹⁷²⁵

Pes ḫāzret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu ḫikāyet buyurduḡı (38) vezīr-i cehūd nūr-ı imāndan dūr ve ṭarīḳ-ı tevḥidden mehcūr olmaḡla ṭāyife-i naşārāyı idlāl idüp envā'-ı belāya uğratdı.

بیان این که اختلافات در صورت روشن است نی در حقیقت (39)

Bu beyān-ı laṭif ve surḫ-ı şerif iḫtilāfāt-ı şüretde rüşen (40) olup ḫaḳīḳatde olmaduḡın taḫḳīḳ ider.

او ز یک رنگی عیسی بو نداشت [508-1]

Ol vezīr-i muḳallid-i bī-meşām ḫāzret-i 'İsā'nuñ yek-rengī-i vaḫdetinden (41) rāyiḫa ve zevḳ ṭutmadı,

¹⁷²² Numan'dan tekrar tekrar bahset, onu anmak, kokusu yayılan miske benzer.

¹⁷²³ Tatmayan bilmez.

¹⁷²⁴ İbrahim 14/7: "...Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir."

¹⁷²⁵ Allah'ım bizi o ikisine ve Hz peygamberin ashabına tabi olanlardan eyle, doğruluk ve muhabbet üzere olarak, müstean olan ve kendisine tevekkül edilen odur, hakkı söyler ve doğruya eriştirir.

وز مزاج خم عیسیٰ خو نداشت [508-2]

Ve Һazret-i ‘İsā’nuñ mizācı küpünden Һuy t tmadı ve Һađ muđabbetin ñ boyasına g nl ni boyamadı, Һ l  n ki [80a]

(1) [509-1] جامه  صد رنگ از  ن خم صفا

C me-i şad-reng ol Һumm-i şaf  olan miz c-ı ‘İs ’dan,

ساده و يك رنگ گشتى چون صبا [509-2]

řab  gibi s de ve yek-reng olup (2) reng-i m -siv dan eşer ҡalmaz idi. Һumm-i ‘İs ’dan z hiren mur d olunan budur ki erb b-ı tev riğ nađl idüp Һazret-i ‘İs  şabb g olmuşdur dimişler. (3) *Ravzatu’ř-řaf *’da bu vech-le mest rdur ki ba’ zılar Һav riyy n şabb glar idi dirler. Birgün Һazret-i ‘İs  ‘aleyhissel m Һav riyy nuñ d kk nına uğrayup (4) ağk m-ı il hi ve kendünüñ nübüvvetine ikr r ve m t be‘at ve inđiy d itmege da‘vet eyledi. Һav riyy n dağı Һazret-i ‘İs ’nuñ řıdđ-ı nübüvvetine del let ider (5) mu‘cize istedikde ‘İs  ‘aleyhissel m anlaruñ boyayacağ şevblerin alup bir küpe birağdı ve  ığardığda herkesüñ esb bı kendü mur d itdükleri (6) levn ile mülevven olup Һav riyy n mu‘cize-i mezb reyi gördüklerinde Һazret-i ‘İs ’ya im n getürdiler. Ve ba’ zılar dağı bu vech-le riv yet iderler ki (7) Һazret-i ‘İs ’nuñ m deri Meryem ‘aleyhime’s-sel m ‘İs  ‘aleyhissel mı bir şabb ga ş kirdlige virüp birgün şabb g m himm tına gidüp Һazret-i ‘İs ’ya (8) didi ki “H l  d kk nımızda olan řiy buñ her biri ne renkde olacağına niş n itmişimd r. Ben gelince sen anları niş nlu niş nınca boyayasın.” (9) deyü sif riş idüp gitdikde ‘İs  ‘aleyhissel m řiy buñ cümlesin bir küpe vaç‘ eyledi ve  st dı geldikde “şiy bı did ğ m gibi eyledüñ mi?” deyüp (10) ‘İs  ‘aleyhissel m dağı cümlesin bir küpe vaç‘ itdüğinden Һaber virüp  st dı “Niđ n böyle eyledüñ? Anlaruñ aş bı her biri bir dürlü renk (11) mur d itmişler idi.” deyü teng-dil oldu. Pes Һazret-i ‘İs  m b rek ellerin küpe şoğup şevbleri iğr c itdikde herkesüñ şiy bı isted ği (12) levn ile mülevven  ığmağla Һav riyy n ol mağalde Һ zır olmağın Һazret-i ‘İs ’ya im n getürdiler. Amm  bu mağalde c me-i şad-rengden (جامه  صد رنگ) mur d  mmet-i (13) ‘İs ’nuñ ağl ğ-ı beşeriyet ile mülevven olan v c dlarıdır ve ‘İs ’nuñ Һum-i miz cından mur d Һazret-i ‘İs ’nuñ nübüvvet ve şeri‘atıdır ki Һum-ı (14) şeri‘at-ı ‘İs ’ya d ğil olanlaruñ c me-i v c dları iğtil f t-ı tabi‘atden Һal ř olup n r-ı tev id ile m nşabığ

oldılar dimekdür. Kezâlik (15) mürşid-i kâmil daḡı ḡum-ı mizâc-ı ‘Îsâ gibi olup niçe biñ tâlib göñül yüzün yire döşeyüp taraf-ı pîre teveccüh itdikde her birisinüñ ḡalbine nūr-ı muḡabbetullâh (16) ṡulū‘ eyleyüp ve derūnlarında olan ḡavâṡır-ı nefsanîyye ve elvân-ı şıfât-ı beşeriyye mürtefi‘ olup ber-müceb-i ¹⁷²⁶رَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً reng-i (17) vaḡdet ve şıbgâtullâh olan cezbe-i aḡadiyyet ile maḡv ve fânî ve cümlesi ol nūruñ şu‘ lesiyle yek-reng olurlar.

[510-1] نیست یک رنگی کز او خیزد ملال

(18) Nūr-ı muḡabbetullâh ile ḡaşıl olan tevḡidüñ yek-rengliği ol yek-renglik degüldür ki ‘âşıḡa andan melâl ḡaşıl ola, ke-enne seyr-i şıfâtıda olanlara cevâbdur ki (19) neşât-ı ḡalb ḡod seyr-i maḡâmātuñ envâ‘ ıyla ḡaşıl olur, yek-renglikde nev‘an melâl yok mıdur dirseñiz bu ol yek-renglik degüldür ki ḡalbe andan melâl ve ‘âşıḡa (20) kelâl ḡaşıl ola.

[510-2] بل مثال ماهی و آب زلال

Belki ol ‘âlem-i bî-rengî âb-ı zülâldür ve aña müstaḡrak olanlar mâhîler gibi anuñla ḡayât ve râḡat bulurlar. (21) Şerâb-ı ‘ışḡdan nūş-ı cân itmeyen ve ḡ‘âb u ḡayâlde ḡalan efsürde-diller ise ‘uşşâḡ-ı ilâhîde olan vecd ve ḡâlet ve cezbe ve ḡarâreti gördüklerinde (22) kendüler ol çâşnîden bî-ḡaber olmaḡla “Dâyimâ vecd ve dâyimâ cezbe, niçe bir bunlardan ḡayrı menzil varılmaz mı? Ve muttaşilen bu ḡâlde olmaḡdan uşanmazlar mı?” (23) diyenlere cevâbdur ki “Hiç mâhîler deryâdan uşanur veyâ toyarlar mı? Kezâlik ‘uşşâḡ-ı ilâhî daḡı âb-ı zülâl-i muḡabbet ve deryâ-yı lâ-yezâl-i vaḡdetüñ mâhîleri (24) olup anlarıñ ḡayât ve râḡati vecd u ḡâl ve şūriş-i ‘ışḡ-ı lâ-yezâl iledür.” Pes “ḡayâtından hiç kimse uşanur mi?” dimekdür. Bu ḡâlât-ı seniyye (25) erbâb-ı zevḡden ḡayırnuñ ma‘lūmı degüldür. Nazm:

منم سیمرغ بحر لامکانی

که در من جوهرست و جان جانی

در این بحر سعادت راه دیدم

درون بحر دل آگاه دیدم (26)

¹⁷²⁶ Bakara 2/138: “...Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir?...”

تو کشتی دیدی و من عین دریا

رسیدم در نمود بار یکتا

ز جمله فانیم وز خویشتن هم

گذشتم من ز بود جان و تن هم (27)

تو در دریای ذات من قدم نه

وجود خویش در عین عدم نه

تو در دریای ذات من چنانی

مثال قطره‌ای در وی نهانی¹⁷²⁷ (28)

گر چه در خشکی هزاران رنگهاست [511-1]

Egerçi kim kuruluşda hezārān renkler vardır bu dağı sālīk-i ğayr-i meczūba (29) cevābdur ki egerçi siz dağı bilā cezbetin envā‘-ı seyr idersiz ve mezāhir-i esmāda dürlü dürlü renklere boyanursız lākin be-her hāl elvān ‘ālem-i şūretde olur (30) mādām ki cezbeye vāşıl olmiyup āteş-i ‘ışıkla yanmayasız ve deryā-yı vahdete talmayasız kıuyūd ve hucüb bendinden ve giriftārī-i şūretten hālāş olmazsız (31) ve erbāb-ı ‘ışık sizūñ reng ve elvānuñıza i‘tibār itmez. Nitekim,

ماهیان را با بیوست جنگهاست [511-2]

Māhilerūñ yubūset ile cengleri vardır. Kezālik ‘ışık-ı sübhānī ile (32) deryā-yı vahdete ğavṭa iden ‘āşıkларуñ dağı cengi māhī-veş yubūset iledür. Ya‘nī ‘ālem-i şūretten ğāyib olup huşkī-i keşretten firār iderler. (33) Ve ‘ışık-ı Hudā’dan ğayrısın bilmezler ve ‘ışkuñ zerresini kevneyne virmezler. Naẓm:

در این دریا دری مانند ماهی

که جز آبی در این دریا نخواهی

درون بحر رو تا راز بینی (34)

¹⁷²⁷ Lamekan denizinin simurgu benim, bende cevher ve canın canı var. Bu saadet denizinde yolu gördüm, denizin içinde haberdar gönlü gördüm. Sen gemiyi gördün, ben ise denizin aynısını, eşi benzeri olmayan yarın aynına ulaştım. Her şeyden ve kendimden dahi vazgeçtim, candan ve tenden bile geçtim. Sen benim zatımın denizine adım at, kendi varlığını yokluğa koy. Sen benim zatımın deryasında, gizli bir damla gibisin. (Cevherüzzât)

Nesr: gerçi ‘uṣṣāq-i ilāhī māhīye ve vücūd-i muṭlaq deryāya miṣāl olundu
(35) lākin

[512-1] کیست ماهی چیست دریا در مثل

Meşelde māhī kimdür ve deryā nedür ki,

[512-2] تا بدان ماند ملک عز و جل

Tā ki melik ‘azze ve celle aña beñzeye. Ya‘nī bu meşel degül (36) mişāldür
ve temsīl-i zarūrīdür ve illā şafvet-i birengī-i vaḥdeti bī-rengī-i derāya kıyās eyleme,
zīrā,

[513-1] صد هزاران بحر و ماهی در وجود

Niçe yüz biñ (37) deryā ve māhī bu ‘ālem-i vücūdda,

[513-2] سجده آرد پیش آن اکرام و جود

Ol ikrām [ve] cūd şāhibinüñ dergāh-ı ‘izzet ve ḥuzūr-ı ulūhiyyetinde vech-i
‘ubūdiyyetlerin (38) zemīn-i iṭā‘ate götürürler, bu ma‘nī ḥazf-i mużāf taqḍiri üzre
virilmişdür veyāḥud be-ğayri ḥazf-i mużāf recülün ‘adlün (رجل عدل) kabīlinden ol
(39) ‘ayn-ı ikrām ve cūduñ ḥuzūrında sācidin olurlar dimek ola. imdi [eger] māhī ve
eger deryā, mine’l-‘arşi ile’l-ferş ve mine’s-semā’i ile’s-semek cemī‘-i mevcūdāt
(40) ve cümle-i mükevvenāt ḥaḳ subḥānehu ve te‘ālā celle şānehu ve ‘amme
nevālehunuñ yed-i ḳudret ve dest-i meşiyetinden maḳhūr olup istedüğünü mażhar-ı
luṭf ve cemāl (41) ve diledüğünü mażhar-ı ḳahr u celāl idüp anuñ ḥükmünden ḥāric
bir şey yokdur. Pes ol pādişāh-ı bī-zevāl ve ḥālīḳ-ı lā-yezāldur ki kemāl-i faẓl ve
iḥsānından [80b]

(1)[514-1] چند باران عطا باران شده

Birḳaç ḳaṭre bārān-ı ‘aṭā muteḳāṭır olmışdur. Bārān-ı evvel maṭar bārān-ı
şānī yağıcı ma‘nāsınadır.

1728 Balık gibi bu denizin içindesin ve bu denizde sudan başka bir şey istemezsin. Sırları ve can
cevherini görmek için denizin içine dal. (Cevherüzzât)

تا بدان آن بحر در افشان شده [514-2]

(2) Tā ol birkaç çatarāt-ı bārān-ı ‘aṭā sebebi ile deryā dūrler saçıcı olmuştur veyāḥud çend (چند) lafzı taḳlīl olmıyup teḳsīr içün olmak daḡı vechdür ki (3) ne kadar emṭār-ı ‘aṭā temāṭur itmiştür ki ḡattā baḡr anuñ sebebi ile dūr-efṣān olmuştur dimek ola. Vech-i evvele göre Ḥaḡ sūbhānehu ve te‘ālā bir celīl (4) ve kerīm pādīṣāhdur ki deryālaruñ dūrler saçduḡı anuñ bārān-ı ‘aṭāsından bir iki çatrenüñ şemeresidür dimekdür ve çaterātuñ taḳlīlinde (5) bārān-ı ‘aṭānuñ ‘aḡamet ve keşreti murād olunur. Vech-i şāniye göre deryā dūr-efṣān olıncıya degin Ḥaḡ sūbhānehu ve te‘ālānuñ bārān-ı ‘aṭāsından (6) aña ne kadar bārān yaḡmıştur ḡattā deryā dūr-efṣān olmaḡa müste‘idd oldı, bunda daḡı lā-yençatı‘ Ḥaḡ tebārek ve te‘ālānuñ eşyāda olan (7) terbiyesi murād olunur. Ḥālā yazılacak beytde daḡı bu iki vech çābildür.

چند خورشید کرم افروخته [515-1]

Ve iḡsān-ı sūbhānīden bir niçe ḡurşīd-i kerem (8) şu‘lelenmiş ve ṭulū‘ eylemişdür,

تا که ابر و بحر جود آموخته [515-2]

Tā ki baḡr ve seḡāb cūd ve seḡā ve luṭf ve ‘aṭā ögrenmişdür. Ya‘nī bunlarda olan menāfi‘ (9) ol cevād ve nāfi‘ üñ faẓl u ‘aṭāsından olup seḡāb ve biḡār anuñ yemi i cūdında yek-çatre ve neyyirāt-ı münīre anuñ şems-i kereminde bir zerredür. (10) Pes deryā aña niçe mişāl olur?

پرتو دانش زده بر خاک و طین [516-1]

Ḥāk ve ṭīnūñ üzerine pertev-i ‘ilm-i ilāhī ve ‘aks-i lem‘a-i nūr-ı ḡurşīd-i sūbhānī (11) urmuş,

تا شده دانه پذیرنده ی زمین [516-2]

Tā ki zemīn vesāṭat-ı pertev-i nūr-ı ‘ilmullāh ile dāne-peẓīrende oldı, görmez misin,

خاک امین و هر چه در وی کاشتی [517-1]

(12) Hâk emîndür her ne kim zemînde ekdüñ,

بی خیانت جنس وی برداشتی [517-2]

Zemîn içinde vaz‘ itdügin toh̄m her ne ise hıyānet itmeksiz (13) belki me‘a ziyādetin ¹⁷²⁹ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبِّهِ ol toh̄muñ cinsini qaldırduñ.

این امانت ز آن امانت یافته ست [518-1]

Zemîn-i emîn bu emāneti ol emānet-i (14) ilāhiyyeden bulmuşdur ki,

کافتاب عدل بر وی تافته ست [518-2]

Āfitāb-ı ‘adl anuñ üzerine yıldırarmış ve tūlū‘ itmişdür. Ya‘nî haq sübhānehu ve te‘ālā (15) zemîne şıfat-ı ‘adl ile tecellî idüp arz maẓhar-ı ism-i ‘addür dimekdür. Ammā Haq sübhānehu ve te‘ālānuñ hükm-i hafıyyesinden biri dağı budur kim,

تا نشان حق نیارد نو بهار [519-1]

(16) Nişāndan murād emr-i bārī ve ism-i ‘adlūñ zamān-ı āşārıdır ki zîr-i zemînde mevdi‘a olan hūbūbatı izhāra ol zamānda müste‘idd olur. (17) İmdi tā kim nişān-ı Haq nev-bahārı götürmiye,

خاک سرها را نکرده آشکار [519-2]

Hâk zemîn derûnunda olan envā‘-ı esrārı āşikār ve izhār eylemez. (18) Haqqā cemī‘-i mükevvenāt ol Şāni‘ Perverdīgār’uñ kudret maşnū‘ ātıdır. Sa‘dî:

برگ درختان سبز درنظر هوشیار

هر ورقی دفترست معرفت کردگار¹⁷³⁰

(19) Ey ‘āşık-ı şādık ve dīde-i qalbi uyanık! ¹⁷³¹ فَهَبَا-yı şerīfî üzre zamīr-i münīre hafı olmiya ki şehāb-ı efāza-i (20) gevher-bār ve deryā-yı envār-ı mevvāc-ı esrār ve maṭlab-ı āfitāb-ı haqīqat-i kirdgār olan himmet-i mürşid-i kāmilden deryā-yı qalbe qatarāt-ı bārān-ı ‘atā-yı (21) rahmet teqātur ve emṭār-ı esrār-ı velā ve muḥabbet temātur idüp ve felek-i sırr-ı sırrından eşi‘a-i envār-ı

¹⁷²⁹ Bakara 2/261: “...her başakta yüz tane bulunan bir tohum...”

¹⁷³⁰ Yeşil ağaçların her bir yaprağı uyanık olanın gözünde Allah’ın marifetini sergileyen bir defterdir

¹⁷³¹ Fussilet 41/53: “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz...”

cezebât leme‘ân ve zemîn-i nâsûta eşnâf-ı (22) pertev-i ‘ulûm-i ledünniyât dıraḥşân
olmaḡ gerekdür ki, nazm:

سالها خون جگر باید خورد

خاک ره کحل بصر باید کرد

بو که از زنده دلی یابی بوی

به ره زنده دلی آری روی¹⁷³² (23)

neşr: maẓmûnınca mertebe-i isti‘dâda nâyil olup müsterşid-i şâdıkuñ daḡı eşdâf-ı
derûnı dürer-i ġurer-i ḡaḡâyıḡ ile mâl-â-mâl (24) ola ve zemîn-i isti‘dâdında vedî‘ at
olan ezhâr-ı ma‘ârif ve eşmâr-ı leṡâyıf zuhûra gele ve ġayrılar daḡı andan behre vü
bâr bula. *Gülşen-i râz*.

(25)

تن تو ساحل و هستی چو دریاست

بخارش فیض و باران علم اسماست

خرد غواص آن بحر عظیم است

که او را صد جواهر در گلیم است

دل آمد علم را مانند یک ظرف (26)

صدف با علم دل صوت است با حرف

نفس گردد روان چون برق لامع

رسد زو حرفها با گوش سامع

صدف بشکن برون کن در شهوار (27)

بیفکن پوست مغز نغز بردار

کتاب حق بخوان از نفس و آفاق

مزین شو به اصل جمله اخلاق

مظاهر چون فتد بر وفق ظاهر (28)

در اول می نماید عین آخر¹⁷³³

¹⁷³² Bir erenin kokusunu alman veya yoluna girebilmen için yıllar yılı üzüntüden ciğerinden kan akıp yolların toprağını gözüne sürme etmelisin.

¹⁷³³ Senin tenin sâhil gibi, varlık ise deryâ gibidir. Bu denizin buharı feyz, yağmuru ise esmâ ilmidir. Akıl, o koca denizin dalgıçıdır ve yüz çeşit inciye ulaşmıştır. Gönül ilim için bir kap gibidir. İnci ilmi

آن جوادی که جمادی را بداد¹⁷³⁴ [520-1]

Ol vāhīd ve aḥād olan cevād ve kerīm (29) ki bir cemāda virdi,

این خبرها وین امانت وین سداد [520-2] (30)

Bu aḥbār ve emāneti ve bu sedād ve istiḳmeti,

هر جمادی را کند فضلش خبیر [520-1]

Her bir cemādı (31) anuñ faẓl ve ‘ināyeti ḥaber-dār ider ki cemī‘-i ḥālde ḥazret-i Ḥaḳ ve ḥākim-i muṭlaquñ fermānına muṭī‘ lerdür, ḥāl ān ki cemādātta ‘aḳl u temyīz yoḥ-iken (32) girü emre muḥālefetleri yoḳdur.

عاقلان را کرده قهر او ضریر [521-2]

Ammā ‘aceb ḥikmet-i ḥafīyye-i ilāhiyyedür ki ḳahr-ı Ḥaḳ ‘āḳilleri kūr ve darīr eylemişdür ki (33) ḳuvvet-i ‘aḳliyye ile allāh sübhānehu ve te‘ālānuñ ḳahr u celālinden ḥulāṣa mecālleri ve fikr u ferāset ve ḥikmet u riyāzet ile ḳazā’-i rabbānīden necāta (34) ḳudretleri yoḳdur. Ḥükemā’-i felāsefe-i kāfirīn ve ‘uḳalā’-i müşrikīn gibi ki ‘aḳl u tedbīrde mū-şikāflar iken nefslerini zūlmet-i şirk ve küdüret-i küfrden (35) nūr-ı imāna iḥrāc idemediler. Āh kim Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ esrār-ı bī-gāye ve ḥikmet-i mā-lā-nihāyesini fehm u idrāk itmege,

جان و دل را طاقت آن جوش نیست [522-1]

Cān u dilüñ ol cūṣa tāḳati ve aña lāyīḳ ḳudreti yoḳdur, pes

با که گویم در جهان یک گوش نیست [522-2]

Bu rāz-ı nihānı kime söyleyeyim kim cihānda bir gūş yoḳdur. (36) Ya‘nī النادر vefḳince esrār-ı ilāhiyye istimā‘ına müste‘idd bir gūş yoḳdur buyurup nedret üzere olmaḡla nefy-i küllī itmişlerdür (37) veyāḥud “در جهان یک گوش نیست” buyurmaḡdan murād-ı şerīfleri bu cihāna müte‘allīḳ olan gūş-ı gūşt-pāre muṭlaḳā esrār-ı ilāhiyye fehmine lāyīḳ degüldür (38) demek ola. Bu taḳdīrce nefy-i küllī fi nefsi’l-emr olur.

gönül sadefinde, sesin içindeki harf misalidir. Nefes, parlayan ışık gibi akar ve ondan çıkan harfler, dinleyen kulağa ulaşır. Sadefi kır ve şehvar inciyi çıkart, kabuğu at gitsin ve içindekini al. Nefes ve âfaktan Hakk’ın kitabını oku, tüm ahlâkın aslıyla süslen. Mezâhir zâhire uygun düşünce baş, son gibi görünür.

¹⁷³⁴ Yazmada: بدید

هر کجا گوشى بد از وى چشم گشت [523-1]

Her anda kim bir gūş var idi andan çeşm oldu,

هر کجا سنگى بد از وى یشم گشت [523-2] (39)

Her anda kim bir seng var idi andan yeşim oldu. Ya‘ nī her anda kim gūş mertebesinde bir kimesne var idi (40) tevfiğ-ı rabbānī ve hidāyet-i sübhānī ile ol ru‘yet ve müşāhede şāhibi oldu. Nitekim ulağ olan göz olur dimişlerdür. İmdi sa‘ ādet (41) ol kimesneye ki vārid olan esrār-ı ilāhiyyeyi sem‘-i abūl ile ışğā eyleye. Lābudd anuñ sem‘i ‘ayn olup şāhib-i zevğ ve ehl-i keşf olur [81a] (1) ve albi seng mişāl olup cevheriyyeti yoğ-iken tecelliyāt-ı rabbāniye ile yeşim mişāl ve āyine-veş mücellā olup cevheriyyet mertebesin bulur, nitekim bir maħalde (2) dağı buyururlar, *Meşnevī*:

گر تو سنگ صخره و مرمر شوى

چون به صاحب دل رسى گوهر شوى¹⁷³⁵

کیمیاساز است چه بود کیمیا [524-1]

Ĥudā-yı bī-hemtā sāzende-i kimiyādur, (3) kimiyā ne şey‘-i hağīrdür? Ya‘ nī kimiyānuñ te‘şiri nühās ve raşāş mişillü eşyāyı zer u sīm-i ĥālīş eyler. Ammā Ĥağ sübhānehu ve te‘ālānuñ ‘ışğ u muħabbeti (4) bir kibrīt-i aħmerdür ki kedūrāt-ı nefsanīyye ve denes-i ġışş-ı beşeriyye ile vücūdları mess ve niħās ve raşās mertebesinde olan erbāb-ı cehl ve ġaflet (5) ve giriftār-ı küfr u ma‘şiyet olan efsürde-dilleri zūlmet-i cehl ü küfrden nūr-ı imān ve ‘irfāna iħrāc ve vücūdlarını keşif iken le‘āfete tebdil ider. (6) Ba‘ż-ı esīr-i dūnyā olan nā-müste‘iddler, mışrā‘: اولش شعر است و¹⁷³⁶ mefhūmını¹⁷³⁷ آخر کیمیا¹⁷³⁶ (7) şeyğ arar tırmaz yeler, şeyğden mağşūdın su‘āl eyleseñ evliyāullāh kimiyā buyurmuş baña dağı ta‘līm eylesün deyüp ‘iyāzan billāh dīn u imānın (8) dūnyāya degüşür, me‘a hāzā evliyā‘-i kirām dil-i ħālībi dūnyādan ve mā fihā olan ‘alāyıkdan belki ta‘alluğāt-

¹⁷³⁵ Kaya ve mermer taşı bile olsan, gönül sahibine ulaşınca mücevher olursun. T.M. I/729 Y.K.M. I/723; 95a.

¹⁷³⁶ Başı şiir sonu ise kimiyadır.

¹⁷³⁷ Onun altında bir fâide yoktur /faydasızdır.

ı uhrviyyeden dağı güste kılup Hakk'a (9) taşış itmege da'vet iderken ol ahmaqlar zer ü sim 'aşığı olup meşāyihden kimiyā isterler.

İmdi merdān-ı Hudā'nuñ mālīk oldukları şol (10) kimiyādur kim aña 'ışk-ı sübhānī ve cezbe-i rabbānī dirler. Merd-i tālib hūlūş-ı kalble 'atebe-i 'aliyyelerine yüz sürdükte nazār-ı kimiyā-eşerlerinden dil-i tālibe (11) āteş-i 'ışk ve iksīr-i cezbe-i tarh idüp cümle mā-sivāyı ve būd ve 'ademin yakup maḥv idüp zer-i hālīş mişāl jeng ve kederden pāk u muşaffā ve kalbi āyīnesi (12) tecelliyāt-ı ilāhiyye ile mücellā olur. Hakkā bundan gayrı kimiyā isteyen devlet-i dāreynden maḥrūm qalur ve ol pādīşāh-ı bī-zevāl ve kerīm-i lā-yezālūñ luḥf ve iḥsānı,

(13) [524-2] معجزه بخش است چه بود سیمیا

Mu'cize bağışlayıcıdur simiyānuñ [ne] miqdārı vardır. Ya'nī haq sübhānehu ve te'ālā enbiyāsına mu'cizāt ve evliyāsına (14) kerāmāt i'tā idüp havāriq-ı 'ādāt niçe 'alāmāt izhār iderler ve enbiyādan zuhūr iden mu'cizāt ve kerāmāt haqīqatdür ammā simiyā şan'at-ı (15) şu'bede ve ba'zı ḥayālāt göstermekdür ki anuñ haqīqatde aşı olmya. Pes simiyā ile mu'cize ve kerāmetüñ münāsebeti vardır ve ḥazret-i Mevlānā ḫuddise sırruhu (16) bī-'ışk ve cezbe rāh-ı tarīqate ḫadem-nihāde olan bī-zevqlerüñ müşāhede ve ma'rifetlerin simiyāya teşbīh etdiklerine bu mışra'-ı şerīfde işāret-i ḥafiyye (17) vardır.

İmdi ey tālib-i şādīk! Eger derūnuñda āteş-i 'ışk fūrūzān olup cezbe-i haqkānī zāhir oldıysa şükr ve kıymetin bil ki anuñ şükr ve şenāsına kimse ḫādir (18) degüldür. Nitekim ḥazret-i Mevlānā buyururlar,

این ثنا گفتن ز من ترک ثناست [525-1]

Benden bu şenāyı dimek terk-i şenādur, kemā ḫāle 'aleyhisselām: لا احصى ثنا

¹⁷³⁸ انك كما اثبتت على نفسك (19) عليك İmdi benüm şenām 'acz-i şenādur zīrā ki

کین دلیل هستی و هستی خطاست [525-2]

Bu şenāyı dimek varlığa delīl ve nişāndur, vücūd ise maḥz ḫaḫādur. (20) Kemā ḫāle 'aleyhisselām: ¹⁷³⁹ وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب آخر Pes aşḫāb-ı kemāl ve erbāb-ı

¹⁷³⁸ Sana bir övgüde bulunmuyorum zira sen kendini övdüğün gibisin.

fenānuñ şānı vüçüdlarını ifnā ve i‘ dām ve vüçüd-ı Hāḡ’da müstehlek olup (21) ḡamd u şenāyı kendü varlıqlarıyla itmeyüp belki Hāḡḡ’a Hāḡ’la şenā iderler. Nitekim Hāḡīm Senāyī ḡuddise surruhu buyururlar, nazm:

واجد ذات خود به ذات خود است
ذاکر و شاکری صفات خود است (22)

غیر او در میانه واسطه نیست
ذات را جز صفات رابطه نیست

که شناسد فنون رحمت او
که گزارد حقوق نعمت او (23)

رحمت او ز حد و عد بیرون
نعمت او ز حد و عد افرون

ذکر رحمت یکی ز رحمت او
شکر نعمت یکی ز نعمت او¹⁷⁴⁰ (24)

Neşr: İmdi ḡaḡīḡatde zākir ve mezkūr ve şākir ve meşkūr ol rabb-i ḡafūr oldıysa,

پیش هست او ببايد نیست بود [526-1]

(25) Ol vācibu’l-vüçüduñ vüçüd-ı muḡlaḡı ḡatında fānī ve ‘adem olmaḡ gerek. Bu maḡalde būd (بود) būden ma‘nāsınādur.

چیست هستی پیش او کور و کبود [526-2]

Anuñ ḡatında (26) vüçüd nedür? Kūr ve kebūd. Ya‘nī vüçüd-ı ḡayr anuñ vüçüdü ‘indinde bī-nef‘ ve bī-ma‘nādur. Kūr u kebūd arada ḡalmış şey’dür. Veyāḡud vüçüd-ı Hāḡ’dan ḡayrı vüçüd yoḡdur (27) ve andan ḡayrı vüçüd vardır bilen tīre-dil ve kūr-çeşmdür dimekdür. Nitekim kūr u kebūdı kendüleri şerḡ buyururlar.

گر نبودى کور از او بگداختى [527-1]

¹⁷³⁹ Senin varlığın bir günahdır ve başka hiçbir günahla kıyas edilemez.

¹⁷⁴⁰ Kendi zātını kendi zātına vāciddir. Zākirlik de, şākirlik de kendi sıfatıdır. Ortada ondan ḡayrı aracı yoktur, zātın sıfātın başka ilgilisi yoktur. Onun rahmetlerini kim idrāk edip nitemlerine şükredebilir? Onun rahmeti sınırlı deḡil, sayılara sığmaz, nimeti ise sınırları aşar ve tüm sayılardan fazladır. Rahmetini zikretmek O’nun kendi rahmetinden, nitmetlerini şükretmek ise yine O’nun bir nitemtidir.

(28) Eger ğayrda vücūd gören kūr ve đarīr olmıyaydı Ƨal⁶ at-i āfītāb-i vüvūd-ı aħaviyü'z-zātuñ tecellīsinden maħv u nā-būd olaydı ve hestī-i mevhūmı āteş-i ıřıkla (29) pūte-i şevķde eriyeydi. Andan şoñra,

گرمی خورشید را بشناختی [527-2]

Ĥurşīd-i ma⁶nevī ve mihr-i ĥaķīķīnūñ germiyyet ve ĥarāretin fehm u iz⁶ ān ideydi. İmdi (30) nesaķ-ı mezbūr üzre tevĥīd-i ĥaķīķīden ğāfil olup berf-i hestī-i mevhūmı eşi⁶ a-i germī-i āfītāb-ı tecellī-i zātdan güdāħte olmayanlaruñ efsürde-dil olduķları (31) a⁶ mā ve bī-başar olduķlarına delālet eyledi.

ور نبودى او كبود از تعزيت [528-1]

Ve eger ol tīre-dillerūñ vücūd-ı mevhūmları ta⁶ziyetden kebūd olmıyaydı, ya⁶ nī (32) cehl u ğafletleri sebebi ile Ĥaķ'dan dūr olduķları māteminden kebūd-pūş-i zulmet-i beşeriyye olmıyaydı,

كى فسردى همچو يخ اين ناحيت [528-2]

Bu nāħiye-i mümkināt buz gibi (33) kaçan mün cemide olurdu. Şi⁶r:

له الوجود كله والحكم فيه حكمننا

فما رأينا السوى و ما بدا الأبناء

و مثل ذا ان كان ذا قد حار فيه عقلنا

فكن به اولا تكن فأنه يعيننا¹⁷⁴¹ (34)

Nażm:

همه هستی ذات اوست اینجا

چو خورشید و چو مه پنهان و پیدا

ازو پیدا نموده آفرینش

ز نور اوست پیدایی بینش (35)

دو عالم در تو پیدا کرد بنگر

وصالش یافتی از وصل برخور

¹⁷⁴¹ Tüm mevcudat onundur, orda hüküm bizim hükmümüzdür. Masıvayı görmedik, bizden başkasıyla görünür olmadı. Böylesi şeye eğer böyleyse şaşar akıllarımız, onda birinci olan olursun o bize yardım eder.

سراسر در تو پیدا میندانی
که بی شک این جهان و آن جهانی¹⁷⁴² (36)

در بیان خسارت وزیر درین مکر

Bu mekrde Naşārā'ya eyledi vezīre olan ḥasāret ve ziyān beyānındadır.

همچو شه نادان و غافل بد وزیر [529-1] (37)

Pādişāh-ı cehūd gibi vezīr daḥı cāhil ve gāfil idi.

پنجه می زد با قدیم ناگزیر [529-2]

Nā-güzīr, büdd ve lā-büdd gibidür ki lāzım (38) olmıyana güzīr ve lāzım olana nā-güzīr dirler. Ya'ni ol vezīr-i gāfil mümteni'ü'l-müfāraқа ve bi'z-zarūra emri lāzımu'l-iṭā'a olan ebedī ve ezeli ve qadīm (39) olan ḥālīq-ı bī-çūna ke-enne pençe urdı, zīrā,¹⁷⁴³ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ kavlı-i kerimi üzre ol zamānda dīn-i 'īsā ḥaқ sübhānehu (40) ve te'ālānuñ meşiyet-i irtizāyiyye ile murād eyledügi dīn idi, vezīr-i cehūd ise¹⁷⁴⁴ فَيَهْوَىٰ فِیْهِ نَارٌ لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ أَنَّهُمْ يُكْفَرُونَ بِهَا أَنَّهُمْ لِيُظْهِرُوا عَلَىٰ الْدِّينِ كُلَّهُمْ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ fehvā-yı kerimi üzre dīn-i 'īsā'nuñ (41) tağyirine sa'y eyledügi Ḥaқḥ-la pençe urmaқ gibi oldu.

با چنان قادر خدایی از عدم [530-1]

Ancılayın qādir-i muṭlaқ bir Ḥudā'ya pençe urdı ki 'ademden [81b]

صد چو عالم هست گرداند به دم [530-2] (1)

Bir demde ve bir ān bu 'ālem gibi yüz 'ālem vücūda getürür.

صد چو عالم در نظر پیدا کند [531-1]

Senüñ nazaruñda bu 'ālem gibi yüz 'ālem (2) peydā eyler.

چون که چشمت را به خود بینا کند [531-2]

¹⁷⁴² Burada olan her şey, ay ve güneş gibi gizli ve aşikar, O'nun zatının varlığıdır. Yaratılış O'ndan aşikar olmuş ve göz, nurunu O'ndan alır. İki âlemi sende yarattı, bak gör. Visaline ulaştıysan visalin tadını çıkar. Bu cihan ve öte cihan sensin, hepsi sende aşikardır ancak sen bilmiyorsun.

¹⁷⁴³ Tevbe 9/33 "...bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir."

¹⁷⁴⁴ Tevbe 9/32 "...Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar."

و بی بیصر و بی بسمع¹⁷⁴⁵ یا^۶ نِی
Çün ki senüñ gözünü kendüsiyle görücü eyleye ya^۶ nî¹⁷⁴⁵
fehvasınca çün ki senüñ dîde-i^۶ ibret (3) ve başar-ı başiretün Hakk-la görücü ve Hudâ-
bîn ola, her nazarda bunuñ gibi yüz^۶ âlem icâd ider dimekdür. Ey Hudâ-bîn olmyan
çeşm-i zâhir-bîn!

گر جهان پیشت بزرگ و بی بنی است [532-1]

(4) Eger cihân senüñ piş-ı nazaruñda^۶ azîm ve bî-pâyân ve bî-nihâyet ve
girândur, ammâ,

پیش قدرت ذره ای می دان که نیست [532-2]

Ol şâni^۶ ve kâdir-i muṭlaquñ kudreti (5) katında miqdârı yok bir zerre bil ki
ḥaḳîkatde miqdâr-ı zerre daḥı degüldür, belki^۶ adem meşâbesindedür. Nazm:

تعالی الله زهی ذات و صفات

که کی باشد صفات غیر ذات

تویی صانع تویی جان و تویی حق (6)

تویی در هر دو عالم نور مطلق

خبر او یافت در ذرات اینجا

که رجعت کرد سوی ذات اینجا¹⁷⁴⁶ (7)

این جهان خود حبس جانهای شماس است [533-1]

Bu cihân ḥod sizüñ cānlarınızuñ ḥabsidür,

هین روید آن سو که صحرای شماس است [533-2]

(8) İmdi āgâh olıñuz, ol cānibe gidiñüz ki sizüñ teferrücgâh-ı vesî^۶ ve şahrâ-
yı menî^۶ üñizdür. Ya^۶ nî bu cihân-ı teng u fânî ve maḥbes-i cesed-i zūlmānîde esîr-i
ṭabî^۶ at (9) olmayup¹⁷⁴⁷ اَرْضُ اللّٰهِ وَاَسِعَتْ¹⁷⁴⁷ kavı-i kerîmi ile vaşf buyurılan ve mecma^۶ -ı enbiyâ

¹⁷⁴⁵ Benimle görür, benimle duyar.

¹⁷⁴⁶ Ne güzel zâtin ve sıfatlarından hiç ayrı olur mu? Hak sensin, can sensin ve yaradan sensin; iki âlemin mutlak nuru sensin. Burada, zerreler arasında, haberdar olan zâta doğru ricat edendir.

¹⁷⁴⁷ Nisa 4/97: “...Allah'ın arzı geniş...”

ve evliyā ve maḥşer-i aşfiyā ve etḳiyā olan fezā-yı ḥaḳīqate taḥrīk-i (10) perr u bāl idiñiz. Beyt:

چه دیدی باز بین از رنج دنیی
که خواهی رفت آخر سوی عقبی¹⁷⁴⁸

[534-1] این جهان محدود و آن خود بی حد است

Bu cihān-ı şūret ve ‘ālem-i (11) mülk ve şehādet maḥdūd ve ol cihān-ı melekūt ve ‘ālem-i vaḥdet ḥod bī-nihāyet ve bī-ḥaddur.

[534-2] نقش و صورت پیش آن معنی سد است

Ve bu naḳş u şūret (12) ve şifāt-ı beşeriyet ‘ālem-i ma‘nānuñ ḳatında māni‘-i vuşlat ve ḥicāb ve seddūr.

حجاب یار اینجا صورت تست

اگر باشی چو مردان جهان چُست

تو برداری حجاب و ترک گویی (13)

ازین معنی چو نادانان چه گویی

تو هستی او ولی صورت حجابست

ز صورت جمله اعداد و حسابست

اگر یک ذره ماندستی بصورت (14)

کجا باشد به نزدیکش حضورت

دلت را محو کن تا جان شود پاک

نماند این نمود آب با خاک

حضورت آنگهی باشد چو مردان (15)

که بیرون آیی از صورت بدینسان¹⁷⁴⁹

¹⁷⁴⁸ İşin nihayetinde ahirete doğru gideceksin, dünya hüznünden ne kazandım, bir bak.

¹⁷⁴⁹ Burada Yar'ın hicabı senin sûretindir. Sen cihandaki erler misâli çevik olursan eğer hicabı kaldırırsın (sûreti) terk edersin ve aptallar gibi sûrete takılıp kalmazsın. Sen aslında O'sun ve sûret hicaptır. Rakamlar ve sayılar sûret yüzünden vardır. Sûretinden bir zerre bile kaldıysa, sen O'nun huzuruna

Neşr: Pes bu ‘ālem-i kevn ve fesāda te‘alluḡ ve te‘aşşuḡ idenler ‘ālem-i vaḡdet ve beḡāda (16) olan devlet-i ebedī ve sa‘ādet-i sermedīden maḡrūm olurlar ve ‘ālem-i beḡā ve vaḡdet ile āşinā olup vüçūd-ı vehmīlerin vüçūd-ı Ḥaḡ’da ifnā (17) ve kevneynden ḡaṡ’-ı ‘alāḡa idenler iki cihān pādīşāhı olup te‘īdāt-ı ilāhiyye ile bu cihān-ı şūrīde olan ‘ālemiyāna taşarruf ḡılur ve ‘ālem-i (18) emr u ḡalḡ aña müseḡḡar olur. Bu ḡod mesmū‘ uñ olmuşdur ki,

صد هزاران نیزه ی فرعون را [535-1]

Fir‘avn’uñ şad-hezārān nīzesini, ya‘nī ‘asker-i fir‘avnda (19) olan niḡe yüz biñ nīze-dārları,

در شکست از موسی با یک عصا [535-2]

‘Ālem-i vaḡdetūñ ehli olan bir mūsā’dan bir ‘aşā ile maḡlūb ve şikest eyledi. (20) Kezālik tecelliyāt-ı ilāhiyye ile ifnā’-i vüçūd idüp mertebe-i melekīyyet ve ‘ālem-i vaḡdetde müstaḡırr olan merd-i ḡudā daḡı nefsi Fir‘avn’uñ hezār u hezār (21) ‘asākir-i nīze-dār ve şifāt-ı rediyyesine mūsā-yı rūḡı ‘aşā-yı ḡuvvet-i ḡudsiyye ile ḡalebe idüp cemī‘-i iḡtizāsını ḡahr ve şikest ider.

صد هزاران طب جالینوس بود [536-1]

(22) Ve bu ‘ālem-i süflī ehlinden olan Cālīnūs’uñ şad-hezārān ṡıbbı var idi ve Cālīnūs mānendi niḡe biñ eṡıbbā daḡı var idi velākin,

پیش عیسی و دمش افسوس بود [536-2] (23)

Ol ‘ālem-i ‘ulvīnūñ ehlinden olan ‘İsā ‘aleyhisselāmuñ ḡuzūrında ve nefes-i şerīf ve nuṡḡ-ı laṡıfinūñ ḡatında (24) cümlesinūñ fenn-i ṡabābetleri efsūs ve beyḡūde oldu. Zirā ‘İsā’dan ibrā-yı ekme ve abraş ve nefes-i rūḡ-efzālarından ihyā’-i mevtā olup ṡabābetde (25) ḡāzıḡ olanlar bu mu‘cizāt-ı bāhirātı müşāhede ḡılup ve fenn-i ṡabābet ve terkīb ve ma‘ācīn ile bu maḡūle ḡālāte herḡiz kendülerde ḡudret yoḡ-ıdügün (26) bilüp dem-beste ḡaldılar. Kezālik Cālīnūs-ı ‘aḡl-i ma‘āş daḡı kendüde envā‘-i fūnūn ve ‘ulūm vardur ḡann idüp lākin marāż-ı nefsuñ ‘ilācında (27) ‘āciz

erişemezsin. Gönlünü mahvet ki can temizlensin ve su topraktan ayrılsın. Bu şekilde sûretten arındığın zaman erler gibi O’nun huzuruna varırsın.

çalup ve rûh nefis elinde hükünden ma'zül olup meyyit mertebesine varmış iken 'İsî-dem olan mürşid-i kâmilüñ nefesiñden ve nazâr-ı pâkinden (28) dil-i tâlibde pertev-i nûr-ı muhâbbetullâha 'aks itdikde nefis mânend-i abraş olan emmârelik şifatından hâlâş olup ve gönül gözi ekmehtikden necât bulup (29) ve meyyit meşâbesinde olan rûh hayât-ı ebedî bulup haş sübhânehu ve te'âlânuñ bu kudret ve 'azamet ve pîr-i tarîkatden bu kerâmetüñ zühûrına 'acebe çalup (30) kendünüñ muqaddemen olan rây ve tedbîrleri 'ışık-ı ilâhî huşûrında efsûs ve beyhûde olur. 'Attâr:

چو عیسیٰ گر شوی نور علی نور
تو روح الله شوی تا نفخه صور (31)

چو روح الله شوی جانبخش مرده
برافکن از نمود ذات پرده

چو روح الله مرده زنده گردان
فلک را با ملک کل زنده گردان (32)

تو عیسیٰ در درون داری حقیقت
ولیکن باز ماندی در طبیعت

چو روح الله باش اندر طریقت
حذر کن از پلیدی طبیعت (33)

محیط مرکز جانهاست احمد
که او را در دو عالم بُد مؤید

سر و جانم فدای روی او باد
همیشه روی من در سوی او باد (34)

در آخر کرد اینجا واصلم او
همه مقصود کلی حاصلم او¹⁷⁵⁰

¹⁷⁵⁰ İsâ gibi nûr üzere nûr olursan, sûr üflenene kadar sen de Ruhull olursun. Ruhullâh gibi ölüyü diriltirsin ve zâtın görüntüsünden perdeyi atarsın. Ruhullâh gibi ölüyü dirilt; feleği, meleği ve her şeyi diri kıl. Hakîkatte senin içinde İsâ vardır ancak tabîatte bundan geri kaldın ve habersizsin. Tarîkatte Ruhull gibi ol, tabîatin kirliliğinden uzak dur. Ahmet, canlar muhîtinin merkezidir ki onu iki âlemde

(35) Şad-hezārān defter-i eş‘ār var idi ve fuşahādan her birisi belāğat-ı şī‘r ile tefāhur iderler idi, velākin,

پیش حرف امی اش آن عار بود [537-2]

Noқта ki hāne-i devlet (36) ve hāne-i pür-noқта-i rahmet şahrā-yı nāziñ serv-i hūrāmı ve deryā-yı rāziñ gevher-i hāşşı, hatm-i rusül, muқтаedā-yı küll, hazret-i Faḥr-i Kāyināt, ‘aleyhi ekmeli’t-taḥiyyātuñ (37) ümmiligi ḥarfinüñ öñünde ‘umūmen defter-i eş‘ār-i ‘ayb ve ‘ār oldu, ya‘nī vaḥy-i Cibrīl ile güftār-ı dürer-bār-ı nübüvvetden şudūr iden Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānuñ (38) kemāl-i belāğat ve feşāhat-i mu‘ciz-nizāmı katında şu‘ārānuñ cümlesi hacil ve ‘ātıl ve seb‘a-i mu‘allaḳaya ittikleri rağbetleri bātıl oldu. Ya‘nī (39) bi‘şet-i Faḥr-i ‘Ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemüñ zamān-ı sa‘ādet-encāmında büleğā-yı ‘Arab’dan çok şu‘arā var idi. İçlerinden yedi sāyirüñ ḳalīletü’l-lafza (40) ve keşiretü’l-mā nā mertebe-i teḥaddide olan şī‘rlerini bāb-ı Mekke’ye ta‘līḳ ve āviḥte ḳılıp mā-beynlerinde mübāhāt iderler idi. Pes Ḥaḳ sübhānehu (41) ve te‘ālā ḥātemü’n-nebiyyin ve rahmeten li’l-‘ālemīn, ḥabīb-i Ḥudā, hazret-i Muḥammedini’l-Muštafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellemi ‘āmmē-i nāsīñ ḥuşūşan ki büleğā-yı A‘rābuñ [82a] (1) da‘vetine meb‘ūs ḳılıp kelām-ı ḳadīm-i mu‘ciz-nizām-ı sübhānī ve kitāb-ı kerīm-i rabbānī nāzil olduğda ḥāşā Ebū Cehl-i la‘īn ve āna mānend niçe mu‘ānidin bu şī‘rdür (2) ve eşāḫirü’l-evvelīndür ve bunu Muḥammed kendü kendüden tekellüm ider didiklerinde Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā āyet-i kerīme inzāl idüp ¹⁷⁵¹ وَمِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ (3) kavlı-i kerīmi ile küffār-ı Mekke’nüñ büleğāsına ‘itāb-ı ilāhī buyurılıp “Bizüm ‘abd-i ḥāşu’l-ḥāş ve resülümüze (4) tenzīl ve vaḥy itdügümüz kelām-ı ‘izzetimizde reyb ve gümānda iseñiz Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānda olan şuver-i ḳaşıreden anuñ mişillü bir süre getürinüz.” deyü (5) Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şān gibi bir āyet-i ḳaşıre ve belki bir şey’ getüremeyeceklerini ‘alā vechi’t-taḳrī‘ beyān buyurup ¹⁷⁵² وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ (6) ve daḫı یا

müeyyid idi. Başım ve canım onun yüzüne kurban olsun ve benim hep ona dönük olsun. O beni sonunda vuslata eriştirdi, benim her şeyim ve elde ettiğim odur.

¹⁷⁵¹ Bakara 2/23: “Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz (Kur’an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir süre getirin...”

¹⁷⁵² Bakara 2/179: “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır...”

¹⁷⁵³ وَأَرْضُ أْبَلْعَى مَاءِكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعَى ve sāyir-i āyāt-ı Qur'āniyye şu'arā-yı mezbürenüñ mesmū'ları olmağla Qur'an-ı 'azīmü's-şāna mişl u mānend olmıyup (7) belāğat ve feşāhatde derece-i a'lā ve ġāyet-i i'cāzda olduğı aẓher mine's-şems olmağla kelām-ı maḥlūḳ kelām-ı Ḥālīḳ'a nazīr olmaduğın bilüp her biri (8) muḥtefī oldılar ve şeb-i tārikde bāb-ı Ka'beye gelüp seb'a-i mu'allāḳa nāmında olan eş'arı sirḳa ve nā-būd itdiler. Ve ba'zı müfessirīn "min mişlihi"de (9) olan zamīri sibāḳında olan 'abde ircā' idüp ya'nī "Ḥabībim Muḥammedini'l-Muṣṭafā 'aleyhi min şalevātullāhi'l-evfā mu'allim ve mu'allim-ḥāneye varmayup üstāddan (10) bir ḥarf oḳumayup yazmayup benüm āyāt-ı münzelemi size tebliğ ve ḳırā'at itdikde maḥz 'inādñızdan kendü vicdānından söyler deyüp iftirā idersiz. (11) Eger şekk ü şübheñiz var ise üstāda varmamış ve oḳıyup yazmamış Muḥammed 'aleyhisselām mişillü bir kimesneden bunüñ mişillü bir sūre getürüñüz, me'a hāzā (12) ne ḥabībim Muḥammed mişillü bir 'abd-i mükerrrem ḥalḳ itmişimdür ve ne kelāmım mişillü kelām vardur." deyü buyurılıp küffār-ı Mekke mebhūt oldılar. Pes nebīyyü'l-ümmī ile mülāḳḳab (13) ve tavşif olunmağla bā'ış bu ma'nā olup ve daḳı ¹⁷⁵⁴ أَمْ الْكِتَابِ āyet-i kerīmesinde olan "ümm" ile Ḥazret murād buyurılıp (14) ve "ümm" aşıl ma'nāsına olmağla ḥazret-i Faḥr-i 'Ālem 'aleyhisselām daḳı ber-müceb-i ¹⁷⁵⁵ أَوْلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ رُوحِي cemi'-i ervāḥ ve cümle mükevvenātuñ aşlı olmağın (15) ümmī deyü vaşf olundılar, nitekim Mevlānā Cāmī raḥmetullāh 'aleyh *Subḥa*'da buyururlar: nazm:

سلک هستی چو درآید به شمار
وی بود اول فکر آخر کار

صورتش گر چه ز آدم زاده (16)

معنیش اصل وجود افتاده

روشن است این بر هر فرزانه

که ز هم زاد درخت و دانه

قبله بنده و آزاد وی است (17)

علت غایی ایجاد وی است

¹⁷⁵³ Hud 11/44: "...Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu..."

¹⁷⁵⁴ Ra'd 13/39: Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır.

¹⁷⁵⁵ Allah'ın il yarattığı şey ruhumdur.

کرد بر خوان نبوت یک شب
دعوت گرسنه چشمان عرب

قرص مه را پی یک مشت لثیم (18)
به سر انگشت کرم کرد دو نیم

نیست زین هیچ عجب تر عجیبی
که نسودند به آن قرص لیبی

به قلم گر نرسید انگشتش (19)
بود لوح و قلم اندر مشتش

بود روحش قلم صنع ازل
گر قلم نیست قلمزن چه خلل

از سواد و خط اگر دیده بیست (20)
به کمالش نرسد هیچ شکست

نور بود او و خط تیره ظلم
نشود نور و ظلم جمع به هم¹⁷⁵⁶

(21) İmdi cihān-ı beḳā ve ‘ālem-i liḳā ehlinüñ her ḥāl ile bu cihān-ı fenā ve ‘ālem-i hebā ehline ḡālib oldukları bu ḳadar ḥucec-i ḳāṭı‘a ve berāhīn-i sāṭı‘a ile işbāt (22) olunduḳdan ṣoñra,

با چنین غالب خداوندی کسی [538-1]

Buncılayın ḡālib bir ḥudāvendüñ muḳābelesine ya‘ nī ḥuzūrında bir kimesne,

چون نمیرد گر نباشد او خسی [538-2]

¹⁷⁵⁶ Varlığın düzeni sayılmaya başlasa, ilk akla gelen o olur ve sayımı en son biten de o olur. Sûreti insandan doğmuş gibi olsa da mânâda varlığın aslıdır. Her ferzâne ve düşünen insân bilir ki ağaç tohumdan, tohum ise ağaçtandır. O, hür ve köle olanın kıblesidir, yaradılışın nihai sebebi odur. O, bir gece aç gözlü Arapları peygamberlik sonrasına davet etti. Bir avuç leim için dolunayı parmağının ucuyla ikiye böldü ancak en çok şaşılacak şey, onlar hiç bu sofradan faydalanmadılar. Eli kalem tutmasa da hem kalem hem defter onun avucundaydı. Onun ruhu yaradılış kalemiydi. Kalemın kalemzen olmaması sorun teşkil eder mi? Hat ve karalamaya gözünü kapatsa da onun kemalini hiç etkilemez. O ışıktı, siyah hatlar ise karanlık; ışık ve karanlık bir araya toplanmaz.

(23) Niçün ölmiye eger ol kimesne ziyāde denī olmiya. Pes denī ve esfel olmasa ifnā-yı vüçüd idüp hayāt-ı tayyibe-i ebediyye ile bākī ve sermedī olurdu (24) egerçi dūn ve ḥāsīs olanlar kendü ‘aql ve cūdlarına tayandı lākin,

بس دل چون کوه را انگیخت او [539-1]

Zü’l-kuvveti’l-metīn olan ḥudāy-ı bī-çūn (25) ḥabl-i ‘azīm gibi ḳavī çok ḳalb ḳopardı, ya‘nī ‘aql u pindār ve fenn-i bisyār ile kūh-veṣ ḳuvvetdār olan çok dil-i berḳarārı yerinden ḳal‘ ve ḳam‘ (26) idüp ḳazā-yı ilāhī ve pençe-i ḳahr u celāl-i sulṭāniden ḥalāṣ olamadı ve zūlmet-i küfrde dāllīn ve tīh-i enāniyetde hālīkīn oldı.

مرغ زیرک با دو پا آویخت او [539-2] (27)

Ol Ḥayy ve Bīnā ve Ḳādir ve Tüvānā murğ-ı zīreki iki ayağıyla aṣdı, ya‘nī ‘aql ve idrāk ve fehm-i derrākine i‘timād eyleyen (28) niçe müdebbirlerūñ murğ-ı zīreklerinūñ iki ayağını aḥz ve ḳayd ve dām-ı ḳahrına bend itdi. İmdi ey ṭālib-i fevz ve felāḥ!

فهم و خاطر تیز کردن نیست راه [540-1]

(29) Fehm u ḥātıra i‘timād eylemek ṭarīḳ-ı necāt olmaz zīrā,

جز شکسته می‌نگیرد فضل شاه [540-2]

Ol pādīṣāh-ı üns ve cānuñ fazl u iḥsānı ṣikeste (30) ve münkesirden ḡayrıyı ṭuṭmaz ve dergāh-ı ‘izzetinde ḳalbi ṣınıḳlardan ḡayrısın ḳabūl itmez. Kemā verede fi’l-ḥadīṣi’l-ḳudsī: ¹⁷⁵⁷ انا عند المنكسرة قلوبهم Mevlānā Cāmī fermāyed:

ای ز اندوه تو پر خون دل ما (31)

دمبدم از تو دگرگون دل ما

دل ما در رهت افتاده پریست

که بر او باد هوا را گذریست

وای ما گر تو قرارش ندهی (32)

بهر خود میل به کارش ندهی

¹⁷⁵⁷ Ben kalpleri kırılmış olanlardayım.

بر در خود ندهی تسکینش
حرف تمکین نکنی تلقینش¹⁷⁵⁸

(33) Bu ḥod muḳarrerdur ki ‘aql ve idrāk ve feh̄m ve pindārına i‘timād idenlerüñ ekşeri güm-geşte-i rāh-ı hidāyet olmışlardır, nitekim ḥazret-i Mevlānā ḳuddise rūḥuhu buyururlar,

ای بسا گنج آگنان کنج کاو [541-1] (34)

Bu mışra‘da olan “kāv” kāf-ı ‘Arabī-ile telaffuz olunup bucaḳ ḳazıcı demek olur. “Kāvīden” lafzından ism-i fāyıldür. Veyāḥud ākinān maḡara ma‘nāsınadır, ya‘nī “ḳatı çok ḥazīne maḡaralarınıñ bucaḡın ḳazıcı” dimekdür. (35) Ḥāşıl-ı ma‘nā ey çok ḥazīne ṭoldurıcı ve bucaḳ ḳazıcı kimesneler,

کان خیال اندیش را شد ریش گاو [541-2]

Ol ḥayāl-endīş olan vezīr-i pūr-tezvīre (36) gāv şaḳalı oldı. İstī‘māl-i ehl-i Fūrs‘de bir denī ve nādān kimesneye teba‘iyyet eyleyen şaḥşa rīş-ı gāv dirler. Pes mefhūm-ı beyt-i şerīf budur ki (37) ey ḳatı çok cem‘-i emvāl idüp ḥazīneler def‘ iden aḥmaḳlar! Ve kendü ‘aql ve pindārı ile envā‘-ı ‘ulūm-ı felsefe cem‘ idüp ve künc-ı taşavvurātın (38) dāsmān-ı fikr ile ḳazup kenz-ı ḳalbinde mefhūm-ı taşavvurāt memlū iden sefīhler! Dünyā-yı denīye ve nefsi-ḥasīse tābi‘ olup ṭabī‘at maşḥarası olmışlardır (39) ve keşf u şuhūd ile medāric-i i‘tilā-yı melekūte irtikā ile cümle mükevvenāta baş mertebesinde olacaḳ iken dünyā-yı denīye göñül virmele ḳaḳaruñ ḳuyruḡı (40) menzilesinde ‘ālem-i esfelde pā-beste-i āb u ‘alef olmışlardır demek olur. İmdi ey müstemi‘-i mütenebbih! Sen zübde-i kevn ve ‘umde-i kār iken,

گاو که بود تا تو ریش او شوی [542-1] (41)

Gāv kim ola kim sen aña rīş olasın, ya‘nī ḳaḳar-ı dünyā ve gāv-ı ṭabī‘ate tābi‘ olasın.

خاک چه بود تا حشیش او شوی [542-2]

¹⁷⁵⁸ Ey bizim gönlümüz senin hüznüle dolu olan! Bizim gönlümüz anbean senin yüzünden dönüşümde. Bizim gönlümüz senin yoluna düşmüş ve rüzgara maruz kalan bir tüydür. Sen onu kormazsan, kendine yönlendirmezsen, kapında avutmazsan ve itâat etmeyi ona talkin etmezsen vay halimize!

[82b] (1) Hāk ne şey³-i haķirdür ki sen anuñ haşı olası ve sen zübde-i mükevvenāt ve hūlāşa-i mevcūdāt olup cemī^c-ı maşnū^c āt senüñ vesātatüñ ile (2) maķşūd-ı aşlī ve ma^c ād-ı haķīķilerine vāşıl olmağa ṭālibler olup senüñ şānuña هُوَ الَّذِي 1759 خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا kavlı-i kerīmi buyururmuş iken (3) vaṭan-ı aşlī olan ‘ālem-i ceberūt ve melekūtı terk idüp ‘ālem-i süflīde olan hāk-ı esfelüñ mağlūbı ve anuñ maħkūmı olası? Mevlānā Cāmī fermāyed:

(4) عام را خود، ز شام تا به سحر

نیست جز خورد و خواب، فکر دگر

صلح و جنگش، برای این باشد

نام و ننگش، برای این باشد

(5) سخن از دخل و خرج، راند و بس

شهوَت بطن و فرج داند و بس

همتَش، نگذرد ز فرج و گلو

داند از امر، فانکحو و کلوا

(6) پوست آمد نصیب اهل حجاب

1760 مغزها بهره اولوالالباب

İmdi eşref-i mümkināt olan insāna nefis ve ṭabī^c ate firifte olup (7) ‘ālem-i süflīye meyl itmek meşḥ-ı ma^c nevī olduğı muķarrerdür, nitekim buyururlar:

[543-1] چون زنی از کار بد شد روی زرد

Çün ki bir ‘avret fi^c l-i bedden rüy-zerd (8) oldı ve bu^c d-i hacāletde ḳaldı,

[543-2] مسخ کرد او را خدا و زهره کرد

Hūdā-yı mute^c āl anuñ şüretini meşḥ eyledi ve Zühre^c ye tebdil itdi.

1759 Bakara 2/29: “O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir...”

1760 Avamın gecedan sabaha kadar uyku ve yemekten başka düşüncesi yoktur. Onların kavgası ve barışı, ünü ve utancı bu ikisi için olur. Kazandığı ve harcadıkları paradan konuşur ve sadece cinsel şehvetten anırlar. Onların çabası ve gayreti yemek yemek ve cinsel güdüler yönündedir, Allah’ın emrinden “evleniniz ve yiyiniz” dışında başka bir şey anlamazlar. Hicap ehlinin nasibi kabuktur, çekirdekler ise ululelbabın nasibi olur.

Hārūt ve Mārūt lisān-ı Süryānī üzerine iki isimdür. (22) Pes erbāb-ı tefsir dirler ki Hārūt ve Mārūt iki melek olup birinüñ ismi ‘Azā ve birinüñ ismi ‘Azā’ il idi.

Rivāyet olunur ki (23) melāyike vech-i arzda aḥvāl-i benī ādeme nazar idüp enbiyā ve rusül ba‘ş olunup emr-i bi’l-ma‘rūf ve nehy ‘ani’l-münkir olunmuşken ekşeri tegāfül ve muḥālefet (24) idüp vech-i arzda sefk-i dimā ve istiḥlāl-i maḥārim ve ‘ibādet-i eṣnām itdüklerine te‘āccub ve ādemiyānı ta‘yīb ve ta‘yir itdiler, pes Ḥaḳ celle ve ‘alā melāyikeye (25) ḥiṭāb idüp eger benī ādemün terekübünde olan şehvet sizün terkibiñizde daḥı mevcüde olaydı sizün ḥālüniz daḥı benī ādem gibi olurdu deyü (26) buyurdu. Melāyike kendülerden bu ḥālī istib‘ād idüp ¹⁷⁶³سيحانك لا ينبغي لنا ان نعصيك didiler. Ḥudā-yı rabbi’l-‘ālemīn buyurdu kim “İmdi (27) içiñizden iki ferişteh iḥtiyār eyleyesiniz ki anları şıfat-ı beşeriyyet ile muttaşif ve şehvet-i ins ile terkib idüp vech-i arzda inzāl ideyim.” (28) Melāyike daḥı cümleden ziyāde ‘ābid olan Hārūt ve Mārūt’ı iḥtiyār itdiler. Felihāzā Ḥaḳ tebāreke ve te‘alā anlaruñ terkibinde şehvet ḥaḳ idüp (29) ‘adl ve inşāf ile ḥükümet için vech-i arzda inzāl eyledi ve ‘ibādetiñizde baña şerik қоşmıyasız ve zināya qarīb olmıyup şurb-i ḥamr itmeyesiz (30) ve nā-ḥaḳ yire ḳan dökmeüyüp ḥükm ve ḳazāda taraf-ı āhara meyl ve muḥābā ve cevri ve cefā itmeyesiz deyü emr eyledi. Ve anlar daḥı İdrīs-i Nebī ‘aleyhisselām zamānında (31) vech-i arzda hubūṭ idüp gündüzün beyne’n-nās ‘adl u dād ile ḥükümet ve gice ile semāye ‘urūc ve maḳāmlarında ‘ibādet iderler idi. (32) İttifāḳan mülük-ı Fārs’dan bir melikün duḥteri zevci ile muḥāşame idüp iḳāmet-i da‘vā için Hārūt ve Mārūt’uñ ḥuzūrına geldiler. (33) Mer’et-i mezbürenün ḥüsn ve cemāli ḡāyet-i kemāle olmaḡla Hārūt ve Mārūt’uñ ḳalblerinde ol ‘avretün hevāsı cāy-gir olup şayd itmek ārzusuyla (34) icrā-yı ḥükmede terāḥī idüp mer’et-i mezbüreyi tenhāca ḥalvetlerine da‘vet ve nefsleri murādını icrāya ‘arz-ı ḥācet itdiler. ‘Avret rāziye olmayup (35) “Benüm vuşlatımdan kām alma isterseñiz üç şartla ber-murād olursız: birisi budur kim ben ‘ibādet itdügim şaneme siz daḥı ‘ibādet eyleyesiz. Şāniyen (36) ḥamr içesiz. Şālişen nā-ḥaḳ yire ḳan dökmesiz.” Bunlar ‘avretün teklifinden ibā idüp “Ey zen! Bu sen didüğün ef’ālden biz nehy olunmuşuzdur, (37) ḡayrı teklifün var ise idelüm.” deyüp ‘avret “Bu şurūttan ḡayr ile olmaz.” deyü cevāb virdi. Elḥāşıl, ‘avret bir iki def’a gelüp Hārūt ve Mārūt (38) ḳurbān ve iltimās itdikce ‘avret vuşlatını şurūṭ-ı mezbüreye meşrūta ḳıldı. Bilāḥire Hārūt ve Mārūt’un ‘işmetleri bād-ı şarşar-ı şehvet

¹⁷⁶³ Seni tüm noksan sıfatlardan tenzih ederiz, sana isyan etmememiz gerek.

ile (39) hebā'-i mensūr olup şabra tākateri qalmamağla şurūṭ-ı mezbūreden bāde-nüş olmağı emr-i sehl görüp şurb-i hāmra rızā virdiler. Me' a hāzā (40) şurb-i hāmra الحمرام استشفع لنا الى ربك و ادع¹⁷⁶⁴ ḥadīṣ-i şerīfi feḥvāsınca ümmü'l-ḥabā'ış olduğundan ğaflet ile şurb-i hāmra idüp mest oldılar. Pes 'avret (41) tekrār-ı şīve idüp baña ism-i a'zāmı ta'lim itmeyince rām olmazam dimekle ism-i a'zāmı dağı ta'lim itdiler. Ba' dehu şenā' ate mübāşeret şadedinde iken [83a] (1) ḥāricden bir merd-i faķir gelüp bunların ḥāline muṭṭali' olmağla cāyiz ki bu şaḥş keşf-i esrār idüp rüsvā-yı 'ām olayuz deyü ol kimesneyi katl eylediler. (2) Pes Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā melāyikeyi bunların aḥvāline muṭṭali' idüp mu'ārazalarından şermsār olup ile'l-ān benī ādem için istiğfār itmekte rāsiḥ- (3) dem oldılar. Ve Hārūt ve Mārūt'dan bu maķūle ma'şiyet şudūr itdikden soñra semāya şu'ūd murād itdüklerinde 'urūca ḳādir olmayup hezār u hezār nedāmet ki (4) idrīs-i nebī 'aleyhisselāmuñ ḥuzūr-ı sa'ādetine gelüp استشفع لنا الى ربك و ادع¹⁷⁶⁵ deyü şefā'at istediler. Ḥazret-i İdrīs-i 'aleyhisselām dağı dergāh-ı (5) Ḳaḍı'l-ḥacāt'a rü-māl olup isti'fā itdikde Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā anları 'azāb-ı dünyevī ile uḥrevī beyninde muḥayyer ḳıldı. Anlar dağı 'azāb-ı dünyāyı (6) iḥtiyār idüp zemīn-i Bābil'de bir çāhiñ içinde pāy ve heft endāmları ḳayd-bend-i selāsil olup ser-nigün āvīhte ḳılınmışlardur ve ilā yevmi'l-ḳıyām (7) çāh-ı mezbūrda āteş içinde mu'azzeblerdür. Ve bir rivāyetde dağı çāh-ı mezbūrda şu vardır ve āb ile anların beyni dört barmaḳ miḳdārıdur (8) bu ḳadar ḳurbaları var iken bi-irādetillāh şuya vāşıl olmağā ḳādir olmayup teşnegī ve 'aşaşdan zebānları bīrūn ez dehān olmışdur dirler.

(9) Ve rivāyet olunur ki zamān-ı sābıḳda bir kimesne te'allüm-i siḥr için çāh-ı Bābil'e varup anları bu ḥāde gördükde ḥikāyet itmiş ki bu vech-le olan (10) renc u 'azāblarından baña ḥavf ve dehşet müstevlī olup “لا اله الا الله” didim. Pes Hārūt ve Mārūt benüm sözim istimā' itdüklerinde (11) “Sen kimüñ ümmetindensin?” deyü su'āl eylediler. Ben dağı “Muḥammed ümmetindenim.” deyü cevāb virdüğümde “Muḥammed 'aleyhisselām ba's olundu mı?” didiler. “Meb'ūs (12) olmuşdur.” didüm. “الحمد لله فانه نبي آخر الزمان و عمّا قريب ينقطع العذاب عنّا”¹⁷⁶⁶ deyü rivāyet olunur. Ḳışşa-i mezbūre *Tefsīr-i Yezdī*'de (13) bu vech-le maşūr olup ve Şeyḥ-zāde'nün *Hāşiyesi*'nde dağı bu ḳışşa-i ğarībe bu vech-le maşūrdur ki:

¹⁷⁶⁴ İçki kötülüklerin anasıdır.

¹⁷⁶⁵ Rabbinden bizim için şefa'at iste bize dua et.

¹⁷⁶⁶ Elhamdülillah. Çünkü o āhir zaman peygamberidir. Yakında bizim de azabımız son bulacaktır.

روى أنّ امرأةً امت عايشه رضى الله عنهما (14) فقالت لها أتى ساحرة فهل لى من توبة فقالت ما سحرك فقالت صرت الى المواضع الذى فيه هاروت و ماروت ببابل ان اتعلم السحر فقالا لى (15) تا امة الله لا تختارى عذاب الآخرة بامر الدنيا فاييت فقالا لى اذهبى بتولى على ذلك الرماد فذهبت لايول عليه ففكرت فى نفس (16) فاييت ان افعله ثم حبيت اليهما فقلت قد فعلت فقالا لى ما رايت لمّا فعلت قلت ما رايت شيئاً فقالا لى انت على راس امرك (17) فاتقى الله تعالى و لا تفعلى فاييت فقالا لى اذهبى فافعلى ففعلت فرايت فارساً مقنعاً بالحديد قد خرج من فرجى قصعد الى السماء فجبته (18) فقالا ايمانك قد خرج عنك فقد احسنت السحر فقلت و ما هو فقالا لا تريدن شيئاً فتصوّريه فى وهمك الا دكان فصوّرت فى نفسى حبّاً (19) من حنطة فاذا انا بحبٍ فقلت انزع فانزع فخرج من ساعته سنبلا فقلت انظحن فانظحن و انجز و انا لا اريد شيئاً اصوّر فى نفسى (20) الا حصل فقالت عايشة رضى الله عنها ليس لك توبة.¹⁷⁶⁷

Elhāşıl, Hārūt ile Mārūt'a bu vaḳ'a olduḡda mer'et-i fettāne daḡı te'allüm eyledüḡi (21) ism-i a'zam kuvvetiyle āsümāna şu'ūd қаşd itdikde ḡarrās-ı semā olan melāyike mezkūreyi 'urūcdan men' idüp emr-i Ḥaḡ-la şüreti kevkeb-i Zühre'ye meşḡ (22) oldu dirler. Ve İbn-i 'Abbās ve İbn-i 'Ömer Zühre'ye la'n idüp la merḡaba بها و لا (23) Ve İmām 'Alī kerremallāhe vechehudan rivāyet olunup, كان النبى صلى الله عليه و سلم اذا رأى سهيلاً قال لعن الله سهيلاً،¹⁷⁶⁸ لعن الله الزهره فانها فتنت ملكين¹⁷⁶⁹ ḡāḡir'de daḡı İmām Süyūḡi raḡmetullāh 'aleyh (25) هى التى فقتت الملكين لعن الله الزهره فانها فتنت ملكين¹⁷⁷⁰ و روى ان النبى (26) صلى الله عليه و سلم سئل عن الممسوخ فقال عليه السلام هم ثلثة عشر الفيل والدب و الخنزير والقردة والجريث والضب (27) والوطواط والعقرب والدعموص والأرنب و سهيل و الزهرة والعنكبوت¹⁷⁷¹

Fıl ma'rūf ve meşḡūr cānever-i ḡarībdur. Ve dubb ḡırsdur ki (28) Türkçe ayudur. ḡınzır daḡı ma'rūfdur. Ve ḡırede maymūndur. Ve cirriş mār-māhī ki Türkçe

¹⁷⁶⁷ Rivayet edildiğine göre bir kadın Hz Aişe annemize geldi ve ben sihirbazım tövbe etmemin bir yolu var mıdır dedi. o da ona sihrin nedir diye sordu. Kadın da Babil'de Harut ve Marut'un olduğu yere gittim, sihir öğrenmek istiyordum. Onlar da bana ya emetullah dünya işi için ahiret azabını seçme ben reddedip ısrarcı oldum. O ikisi de bana git ve şu külün üstüne küçük abdestini yap dediler. Ben de gittim fakat yapamadım geri geldim onlara da yaptım dedim. onlar da bana yapınca ne gördüm dediler ben de bir şey görmedim dedim. onlar da bana sen işinin başındasın Allah'tan kork ve bunu yapma dediler. Ben yine ısrarcı oldum onlar git yap o halde dediler. Gittim ve yaptım. Demir bir miğferle yüzü kapatılmış bir süvari fercimden çıkarak semaya yükseldi, onlar da bana işte senden çıkan o şey imanındı sen artık çok iyi bir sihirbazsın dediler. O nedir dedim. onlar da bana zihninde bir şey istersin ve onu vehminde tasavvur edersin o da oluverir dediler. Ben de zihnimde bir buğday tanesi tasavvur ettim ve birden elimde bir buğday tanesi oluverdi, ekin ol dedim ekildi ve ekildiği gibi bir başak çıktı. Un ol dedim un oldu. Ve yapmış oldum. Zihnimde tasavvur ettiğim bir şey yoktu ki gerçekleşsin. Bunun üzerine Hz Aişe sana tevbe yoktur dedi.

¹⁷⁶⁸ Ona ne merhaba var ne hoş geldin, o iki melek ondan çekeceklerini çektiler!

¹⁷⁶⁹ Efendimiz Süheyl yıldızını gördüğünde Allah Süheyl'e lanet etsin o tartıdan çok kaçırıyor, Allah Zühre'ye de lanet etsin o iki meleği fitneye sevk etti derdi.

¹⁷⁷⁰ Allah Zühre'ye lanet etsin, iki melek olan Harut ve Marut'u yoldan o çıkardı.

¹⁷⁷¹ Hz. Peygambere insandan hayvana çevrilenler soruldu o da : onlar on üç tanedir: fil, ayı, domuz, maymun, ceyres, keler, yarasa, akrep, damus kurdu, tavşan, Süheyl, zühre ve örümcek dedi.

yılan balığı dimekdür ve sazan balığı dağı dimişler. Zabb (29) süsmârdur ki Türkçe keler dimekdür. Ve vaṭvāt ḥuffāşdur ki Türkçe yarasa dimekdür. Ve ‘aḳreb dağı ma‘rūfdur. Ve du‘mūş zamm-i dāl ve sükūn-ı ‘ayn-ı mühmele ile (30) seg-māhīdur ki köpek balığı didikleridür. Ve erneb ḥar-gūşdur, Türkçe tavşandur. Ve süheyl bir kevkeb-i rüşendur ki Yemen semtinden cānib-i cenūbda ṭulū‘ ider. (31) Ve Zühre felek-i şālīşde olan Zühre kevkebidür. Ve ‘ankebūt Türkçe örümcekdür. Pes ḥazret-i Resūl ‘aleyhisselāma memsūḥlardan su’āl olunduğda (32) ešnāf-ı mezbūre olduğunu taḥḳīḳ buyurup “Yā Resūlallāh ‘aleyke şalevātullāh bunlaruñ meşhine ne şey’ sebeb olmuşdur?” deyü su’āl olunduğda,

(34) قال صلى الله عليه وسلم، أما الفيل فكان جبّاراً لوطياً لا يدع رطباً ولا يابساً و أما الدّب فكان رجلاً يدعو الناس الى نفسه و أما الخنازير (35) فقوم نصارى سئلوا ربهم نزول المائدة فلمّا نزلت عليهم كانوا اشدّ تكذيباً و اشدّ كفراً و أما القردة فقوم يهود اعتدوا في السبت و أما الضبّ (36) فكان اعرابياً يسوق الحجاج بمحجّة و اما الوطواط فكان رجلاً يسرق الثّمار من روس الثّحل و اما العقرب فكان رجلاً لداغاً لا يسلم من لسانه (37) احدا. و اما الدعموص فكان رجلاً نّمّاماً يفرق بين الاحبّة و اما العنكبوت فامراة سحرت زوجها و اما الادنب فكانت امراة لا تطهر من حيض (38) و غير ذلك و اما سهيل فكان عشيراً باليمن و اما الزّهرة فكانت نصرانيّة بنتاً لبعض ملوك بني اسرائيل فتن بها هاروت و ماروت قال الرّوى (39) و لم يذكر عليه السّلام سبب الجريث.¹⁷⁷²

Ammā ğayrı maḥalde cirrişe meşḥ olan bir merd-i deyyūş idi dimişler. *Dürer-i Ğurer*’de vech-i meşrūḥ üzre (39) mastūrdur. Pes muḥāletat-ı zenān toḥm-ı fitne ve āfet-i dīn olmağla ḥazret-i Resūl ‘aleyhisselām¹⁷⁷³ لا يخلو رجل بامراة فان ثالثهما الشيطان¹⁷⁷⁴ (40) ve dağı¹⁷⁷⁵ buyurmışlardır. ve قال الحسن ابن الصالح سمعت ان الشيطان قال للمرأة انت (41) نصف جندي و انت سهمي¹⁷⁷⁶ ارمى به فلا اخطى و انت موضع شرّي و انت رسولى فى حاجتي¹⁷⁷⁷ [83b] (1) meşḥ olunan ‘avret elāne seb‘a-i seyyāreden olan kevkeb-i Zühre’ye meşḥ olundu

¹⁷⁷² Peygamber efendimiz şöyle dedi: fil zalim bir luti idi kuruya yaşa bakmaz herkese zulmederdi. Ayı ise insanları kendine çağırان bir adamdı, domuzlar ise Hristiyanlardan bir kavimdirler, Allah’tan bir sofra istediler de o da onu indirince onun en şiddetli inkarcısı oldular, maymunlara gelince onlar Yahudilerden bir kavimdi ve Cumartesi günü haddi aştılar. Keler ise hacıları yanlış yollara saptıran bir bedevi idi. Yarasa ise hurma ağaçlarının başından meyve çalan bir adamdı. Akrep is dili keskin bir adamdı kimse onun dilinden korunamazdı. Damus kurdu ise laf taşıyıp birbirini seven insanların arasını açan biriydi, örümcek ise kocasına büyü yapan bir kadındı. Tavşan ise hayızdan ve bundan başkasından temizlenmeyen bir kadındı. Süheyl ise tartıdan çokça çalardı ez-zühre ise İsrail oğullarından bir kralın Hristiyan kızıydı Harut ve Marutu fitnessiyle yoldan çıkarmıştı. Ravi şöyle dedi: Hz peygamber ceyres hayvanının sebebini söylemedi.

¹⁷⁷³ Bir kadınla bir erkek başbaşa kaldıklarında üçüncüleri şeytandır.

¹⁷⁷⁴ Kadınlar şeytanın ağlarıdır.

¹⁷⁷⁵ Kadınlardan korunun.

¹⁷⁷⁶ Hasan ibni Salih şöyle dedi: şeytanı bir kadına şöyle derken işittim: sen benim ordumun yarısının attığım okumsun.

¹⁷⁷⁷ Seninle okumu atarım ve asla ıskalamam sen benim şer mevziimsin ve ihtiyaç duyduğumda elçimsin

deyüp ba‘zıları dađı bu kavle rāzı olmamışlardır ve *Tefsir-i Nişābūrī*’de (2) mastūrdur ki Hāğ sübhānehu ve te‘ālā Hārūt ve Mārūt’ı vech-i arza inzāl itdikle kevkeb-i Zühre’yi ve Zühre’ye müvekkel olan meleki dađı zemīne hubūṭ itmek için (3) emr idüp emr-i Hāğğ-la zemīne nüzül itdüklerinde Zühre şüret-i mer’et ve melek-i müvekkel şüret-i recülde halk olunup ve Hārūt ile Mārūt sābıku’z-zıkr (4) olduğı üzre Zühre ile muvāşalet ve mücāme‘ at murād itdikle Zühre ile nüzül eyleyen melek şüret-i şanemde Zühre’nüñ menzilinde vaz‘ olunup bilāḥire (5) ‘avret ilḥāḥıyla Hārūt ve Mārūt şaneme secde ve sefk-i dimā ve şurb-i ḥamr idüp ba‘dehu nādım olup semāya ‘urūc murād itdüklerinde ḳādir olmayup (6) Zühre ile müvekkili olan melek āsümāna ‘urūc idüp Hārūt ve Mārūt ne belāya giriftār oldukların bildiler deyü taḥḳıḳ itmişler. Ba‘dehu buyururlar ki (7) ḳışsa-i mezbūre ‘inde’l-muḥāḳḳıḳīn ğayr-i maḳbūle olup Kitābullāh’da bunlara delālet ider nesne yoḳdur. Belki āyāt-ı kerīme melāyikenüñ ‘işmetine delālet ider (8) ve Hārūt ve Mārūt’uñ ḥālet-i ta‘zībde ta‘līm-i siḥr itdükleri müsteb‘ad olup ve mer’e-i fācire dađı āsümāna ‘urūc te‘aḳḳul itmek ba‘iddur ve Zühre’ye meşḥ olmak (9) eb‘addur ve Hāğ sübhānehu ve te‘ālā melāyikeye ḥıṭāb idüp sizde dađı benī ādem gibi şehvet terkīb olunsa anlar gibi ‘isyān iderdiñiz deyü buyurulmuş iken (10) ‘isyān itmezdik didikleri Hāğğ’ı ḥāşā tekzīb ve techil olur, bu ḥod melāyikeden ba‘iddur. Belki anlaruñ hubūṭına bā‘iş ol zamānda şehare-i mütekeşşire olup (11) ve envā‘-ı siḥirden ebvāb-ı ğarībe istinbāt idüp niçesi nübüvvet iddi‘āsiyla izlāl-i halk itdiler. Pes Hāğ sübhānehu ve te‘ālā Hārūt ve Mārūt’ı vech-i arza (12) inzāl eyledi ki siḥr ile da‘vā-yı nübüvvet iden kāziblerüñ ‘amelleri fāsıd ve kendüleri bātıl olduğın bildirmek için nāsa ebvāb-ı siḥri ta‘līm eylediler. (13) ḥattā siḥr ne şey’ idüğün ma‘lūm idinüp şehare-i kāzibe ile muḥācce idüp mu‘ārazaya ḳādir olalar. Pes maḳāşid ve aġrāzuñ aḥseni bu olduğuna (14) şekk yoḳdur deyü taḥḳıḳ eylemiş ammā Şeyḥ-zāde raḥmetullā *Hāşiyesi*’nde bu vech-le başt-i kelām iderler ki

و قال عامة اهل التاويل انهما كانا ملكين (15) و جاز ابتلاء الملائكة فى الجملة بما هو سبب العقوبة والملامة كما مرّ فى قصة ابليس من ان بعض الناس قالوا انه من الملائكة فلما كفر مسح (16) و صار شيطاناً و قوله تعالى: لا يعصون الله ما امرهم و نحو ذلك و ان دلّ على ان الملائكة معصومون مطلقاً لا يعصون الا ان المراد به (17) المقيد اى لا يعصون الله ما امرهم ماداموا تحت عصمة الله تعالى فانهم ماداموا معصومين لا ينحق منهم العصيان من البعض اذ زالت (18) عصمت الله تعالى عنهم و الى آخره.¹⁷⁷⁸

¹⁷⁷⁸ Tefsiz ehlinin umumuna göre o ikisi birer melektiler. Meleklerin imtihana tabi tutulmaları da mümkündür. İblis kıssasında cezalandırma ve kınamanın sebebi olduğu üzere. Bazı insanlar onun meleklerden olduğunu fakat kafir olunca şeytana dönüştüğünü söylemişlerdir. Cenabı hakkın “onlar

Ve *Tefsîr-i Teysîr*'de mastûrdur ki hilâkat-ı semâvâtda kevâkib dağı me' an halk olunup ve kevkeb-i Zühre seb'a-i seyyâreden (19) olup ol dağı âsümân ile me' an halk olunmuşdur. Ve mer'e-i mezbûre-i memsûha ism-i a' zam kuvveti-yle semâya şu'üd idüp henüz âsümânda mu'azzeb veyâhud (20) memsûhât-ı sâyire gibi nâra mulhâkdur ve Zühre'ye vâki' olan la'n hakkında rivâyet olunan ahâdîs-i şerîfe ismde tevâfuk hasebi iledür dimiş. (21) Ve şârih-i *Meşnevî*, kâmil-i tarîka-i ma'nevî, Şeyh İsmâ'il-i Ankaravî mete'annalâh be-tûl-i hayâtihi, bu maħalde dimişler ki: "*Meşnevî-i Şerîf* üñ bu beytinde bādî-i nazarda (22) Zühre-i meşhûre olmak münfehim olur. Lâkin 'ayn-ı Zühre-i meşhûre olmak görünür, bu takrîble ki mesh lûgatda bir şürete tebdil olmasına (23) dirler ki şüret-i ulâdan ednâ ola, pes Hâk te'âlâ ol 'avreti mesh idüp şekl-i Zühre'ye tebdil itdi demek olur ve şüret-i Zühre'ye (24) tebdil olunmağ-la 'ayn-ı Zühre olmak iktizâ itmez, belki Zühre şüretine tebdil eyledi demek olur." Ve Şâhib-i *Teysîr* üñ kavline dağı bu te'vîl mu'tâbîk (25) olup tevehhümât def' olur dimiş ve erbâb-ı keşf ve ikân ve aşhâb-ı zevk ve vicdân bu âyet-i kerîmenüñ te'vîlinde buyururlar ki:

و ما كفر سليمان (26) الروح ولكن شياطين النفس والهوى كفروا يعلمون الناس السحر من تخيلات الهواجس و تمويهاات الوسواس التي تملئ على النفس بيانا (27) هو بمثابة السحر لقوله عليه السلام ان البيان لسحراً و ما انزل على الملكين فتنة و خذلانا من العلوم الضارة غير النافعة على ملكي الروح (28) والقلب المعلقين المنكسين روسهما بالتفاتهما الى السفليات بيابل الجسد هاروت الروح ماروت القلب¹⁷⁷⁹

İmdi ma'lûm ola rûh ile kalb-i (29) insânî 'âlem-i 'ulvîyy-i rûhânîden iken izhâk-ı bâtil ve ikâmet-i Hâk için hilâfeten vech-i arz-ı cismâniye hubû eylediler. Pes Zühre-i nefis (30) zehre-i hayât-ı dünyânüñ mekr ve hadî'asıyla bi-tarîki'l-ımtihân ve'l-ıbtılâ terkîblerinde olan şebeke-i şehvete giriftâr olup tecâsür-i 'aql ile hamr-i hırş (31) ve ğaflet nûş idüp bağı-yi dünyâ-yi deniyye ile zinâ ve şanem-i hevâya 'ibâdet eyleyüp 'ulviyyâtdan i' râz ve süfliyyâta iltifât ile menkûs'u'r-re's (32) oldukları hâlde mu'azzeb oldılar. Pes ¹⁷⁸⁰ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ

kendilerine emredilene isyan etmezler" ayeti onların genel olarak masum olduğuna delalet etse de ondan murat olunan şey takyit edilmiştir. Yani, Allah'a onun koruması altındayken isyan etmezler ve masum oldukları sürede isyan onlara bulaşmaz. Fakat Allah'ın koruması kalkarsa başka.

¹⁷⁷⁹ Süleyman ruhu inkar etmedi fakat heva ve nefis şeytanlarından kafir olanlar insanlara tahayyülât ve vesveselerden olan sihri öğrettiler. O insanlara beyan olarak aktarıldı, efendimizin hadisinde geçtiği üzere o nevi bir beyan sihir mesabesindedir. O iki meleğe fitne ve aşığılama olarak inen faydası değil zararları olan ilimlere, ve süfliyata iltifat etmelerinden dolayı başları eğiktir. Babil şehri bedeni Harut ruh Marut ise kalptir.

¹⁷⁸⁰ Saf 61/5: "...Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini (doğru yoldan) saptırdı..."

sübhānehu ve te‘ālā daḥı anları istiḳāmetlerinden taḥrīf idüp (33) mücebe-i cem‘iyyet olan keşf-i ḥaḳāyık-ı ‘ulūm-ı nāfi‘a ve istimā‘-ı ḥiṭāb-ı Ḥāḳ’dan maḥrūm olup sebab-i tefriḳa olan ebāṭil-i ‘ulūm-ı zārra inzālī ile anları (34) mübtelā eyledi. Meşelā felāsefenūñ kıdem-i ‘ālemde ve zenādıḳanuñ selb-i iḥtiyārda olan ḳavl-i müzeyyifleri ve nefy-i ‘ilm-i cüz‘iyyātda olan kelimāt-ı (35) muzahrefeleri ve bunuñ emşālī lügaviyyāt ile ṭarīḳ-ı müstaḳimden çıḳup tih-i ḡavāyet ve çāh-ı ḍalāletde hālīkīn oldukları gibi ve hevāları üzerine (36) ḳıtāl idüp ḳān u ḥayāl ile ba‘zısı ba‘zısının ikfār iden erbāb-ı bid‘at daḥı bunuñ gibidür. Zīrā bu maḳūle ‘ilm-i lā-yenfi‘den isti‘āze lāzımdur. (37) Kemā ḳāle ‘aleyhisselām: اللهم اني أعوذ بك من علم لا ينفع و

¹⁷⁸¹ قلب لا يخشع و نفس لا تشيع

İnşāllāh te‘ālā Hārūt ve Mārūt’da olan ba‘zı te‘vīl (38) ve ḥaḳāyıkı daḥı *Meşnevī-i Şerīf*’ün işbu cild-i evvelinde āḫirine ḳarīb Hārūt ve Mārūt aḥvālī geldikde beyān oluna.¹⁷⁸²

İmdi rūḥ ‘ulvī olmaḡla (39) cānib-i a‘lāya ve nefis u ṭabī‘at süflī olmaḡla cānib-i esfele meyl itmekden ḥālī olmamaḡın kāşif-i esrār-ı kibriyā, ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu buyururlar ki,

روح می بردت سوی چرخ برین [545-1] (40)

Rūḥ seni çarḥ-ı berīn cānibine iledür, ya‘nī rūḥ ‘ālem-i ‘ulvīden olmaḡla lā-budd meyli ‘ulvī ve rūḥānī olup (41) seni ‘ālem-i nūrānī ve me‘vā-yı rūḥānīye cezb ider. Sen ise,

سوی آب و گل شدی در اسفلین [545-2]

Esfelinde olan āb u gil cānibine gitdüñ. [84a] (1) ya‘nī rūḥ iḳtizāsını terk idüp müşteheyāt-ı nefsāniyye cānibini iḥtār idüp ṭabī‘at-ı süfliyyede ḳaldıñ ve ḥaberüñ yoḡdur ki,

خویشتن را مسخ کردی زین سفول [546-1]

(2) Bu alçaḳlık sebebinden kendüñi mesh eyledüñ,

ز آن وجودی که بد آن رشک عقول [546-2]

¹⁷⁸¹ Allah’ım fayda vermeyen ilimden, ürpermeyen kaplten ve doymayan nefisten sana sığınırım.

¹⁷⁸² Bkz. 396b.

Ya‘nī kendümi ne vech-le mesh̄ eyledüm elḥamdülillāh naḡş u şüretüm tebdīl olmamış (3) mesh̄ ise şüret-i ḥayvāniyyeye tebdīl olanlar degül midür denilürse, ol su‘āle cevābdur ve ‘illet-i mesh̄i beyāndur, ya‘nī şol bir vücūddan mesh̄ eyledüñ ki (4) ol vücūd ‘uḡülüñ reşki idi, zīrā murād olunan şüret degül sīretdür ve insān şüret ile insān degül, belki sīret ile insāndur, (5) aḥsen-i taḡvīm aña itlāḡ olunur. Ve ‘uḡül-i mücerrede ve melāyike-i muḡaddesenüñ reşk itdükleri ol sīret ve ol ḥaḡīḡatdur, sen ise ol ḥaḡīḡati muḡabbet-i dūnyā (6) ve iştigāl-i mā-sivā ile nazargāh-ı ḥudā olmaḡdan maḡrüm idüp ‘ālem-i ṭabī‘at-i zūlmānīde ḡalup ḥaḡīḡat-ı insāniyyeyi şifāt-ı ḥayvāniyyeye mesh̄ eyledüñ, (7) gerçi şüret-i mezbūre ḡālā olan neş‘ede zāḥir degül ise ber-müceb-i ¹⁷⁸³يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ neş‘e-i uḡrāda zūḥūr ider ve erbāb-ı keşf ve şuhūd (8) neş‘e-i ūlāda daḡı mesh̄ sīretüñ müşāhede idüp saña merḡameten ve şefaḡaten söylerler. İmdi sen daḡı bu ḡafletden bīdār olup ve dīde-i başīretüñ (9) açup,

[547-1] پس ببین کین مسخ کردن چون بود

Pes nazar idüp gör ki bu mesh̄ eylemek nice olur.

[547-2] پیش آن مسخ این به غایت دون بود

O Zūhre‘ye (10) mesh̄ olan ‘avretüñ ḡatında bu mesh̄i ḡāyet dūn olur. Zīrā anuñ mesh̄i ‘ulvīde vāḡi‘ olup bu mesh̄ esfel-i sāfilīn olan ‘ālem-i ṭabī‘at (11) ve şüret-i ḥayvāniyyede vāḡi‘ olmuşdur. Pes şüreten ve ma‘nen farḡı beyne’s-semā‘i ve’l-arz olur. Pes ḡazret-i Mevlānā ‘uluvven ve süflen bā‘iş-i mesh̄ olan (12) ne şey‘ idügün beyān idüp buyururlar,

[548-1] اسب همت سوی اختر تاختی

Esb-i himmeti cānib-i aḡtere sürdüñ.

[548-2] آدم مسجود را نشناختی

Ādem ‘umūmen melāyike-i (13) ‘ulviyyenüñ mescūdı ve cemī‘-i eşyā‘-i süfliyyenüñ maṭlūbı olduḡın bilmeyüp iz‘ān eylemediñ, ya‘nī خَلَقْتُ الْأَشْيَاءَ لِأَجْلِكَ، وَ خَلَقْتُكَ لِأَجْلِي (14) mefhūmundan ḡāfil olup eşyā‘-i ‘ulviyye ve süfliyye saña ḡidmetkār olup

¹⁷⁸³ Târık 84/9: “Bütün sırların yoklanacağı gün...”

her biri insān göñlüne yol bulup anuñ vesātatı ile vuşlat-ı Hāḡḡ'a (15) ṭālibler iken sen kendüni anlara bend idüp felek-i ḡamerüñ taht-ı muḡa'arında 'ālem-i 'unşur-ı süflīde esbāb-ı āşār olan kevākib ve burūcuñ āşārına (16) te'alluḡ itmekle ḡaḡīḡatinden ḡaber-dār olmayup maḡbūs-ı ṭavāriḡ-ı eflākī ve ḡayd-bend-i tīre-ḡākī olup ḡāh-ı esfel-i ṭabī'atde sernigün olduñ (17) ve daḡı, mışra' :

مشو محبوس ارکان و طبایع¹⁷⁸⁴

Pendini ḡuşıña bend itmeyüp sultān iken ḡul olduñ. Eyvāh ve dırıḡ ey ḡāfil ve miskīn ve ḡulümāt-ı (18) nefsāniyyede zār u mehīn olan dūn-himmet!

آخر آدم زاده ای ای ناخلف [549-1]

1785 الولد سر ابيه vefḡince āḡir sen ādem-zāde degül misin ey nā-ḡalef?!

چند پنداری تو پستی را شرف [549-2] (19)

Niḡeye dek bu denā'eti şeref 'add idersin ve maḡşūdun bi'z-zāt olan medāric-i a'lāyı ḡoyup ve ṭarīḡ-ı müstaḡimden (20) ḡıḡup cānib-i esfele gidersin? Ma'lūm oldu ki ādemī-zāde degilsin, eḡer ḡayr-ı ḡalef olayduñ sırr-ı ādem sende daḡı zuhūr idüp mescūd-ı melāyik olurduñ. (21) Ya'nī melāyik senüñ mertebe-i seniyyeñe reşḡ iderler idi. Nazm:

به صورت مبتلا تا چند باشی

در این عین بلا تا چند باشی؟

به صورت مبتلائی چون عزازیل (22)

از آنی رخسیه مانده پیل

نمی یاری دمی تا راز بینی

وصال شه در اینجا باز بینی

نمی یاری گذشت از خود حقیقت (23)

حقیقت دوست می داری طبیعت

طبیعت دوستداری زو جدایی

¹⁷⁸⁴ Erkan ve tabiatlere hapsedilip kalma.

¹⁷⁸⁵ Evlat babasının sırrıdır.

از آن محروم از دید خدایی

تو آدم دان همه افلاک و انجم (24)

همه چون قطره و او عین قلم

تویی آدم چرا مغرور گشتی

به اندک چیز از آن دم دور گشتی¹⁷⁸⁶

چند گویی من بگیرم عالمی [550-1] (25)

Niçeye dek ben bu 'ālemi tatarım dirsin?

این جهان را پر کنم از خود همی [550-2]

Ve şöhret ve şervet ve saltanat ve hükümet ile (26) bu 'ālemi kendimden pür eylerim dirsin? Mevlnā Cāmī fermāyed:

ای درین خوابگه خفته دلان

جمع ناگشته چو آشفته دلان

این همه لعبت و لعبت سازی

وین به صد شعبه لعبت بازی (27)

نیست جز در نظر خواب آلود

جلوه گر گشته خیالی بی بود

چند خرسند نشینی به خیال

هان و هان دیده خود نیک بمال (28)

بو کزین خواب چو بیدار شوی

خارق پرده پندار شوی¹⁷⁸⁷

¹⁷⁸⁶ Ne zamana kadar sûrete mübtelâ olacaksın? Ne zamana kadar belanın ta içinde olacaksın? Azâzîl gibi sûrete mübtelâsın, bu yüzden fil gibi yüzün karadır. Bir an sırrı görmeye ve visâle erişmeye kâdir değilsin. Hakîkate kendinden geçmeyi göze almayıp, hakîkaten nefsin ve tabîatını çok seviyorsun. Tabîatı ve nefsi sevdiğin için O'ndan ayrısın ve O'nu görmekten mahrûmsun. Tüm felekler ve yıldızlar insânoğludur, bunu bil. Herkes katre, O ise deniz gibidir. Sen insansın, neden mağrur oldun ve değersiz bir şey uğruna O'ndan uzaklaştın? (Cevherüzzât)

¹⁷⁸⁷ Ey bu gönü uyuklayanların yuvasında olan ve perişan gönüllüler gibi perişan olan! Bu kadar oyuncak ve oyuncak yapılışı ve bunlarla oynamak (dünya işleri) sadece uykulu gözdeki hayal gibidir, var olmayan bir hayalin cilvesidir. Bir hayal için ne zamana kadar kendinden memnun oturacaksın?

İmdi tîz nazâr-ı çeşm-i şuhûd ol kim (29) dîde-i başîretüñe keşf-i sırr-ı vücûd ola. Meşelâ,

گر جهان پر برف گردد سربه سر [551-1]

Eger bu cihân qar ile pür ola,

تاب خور بگدازدش با یک نظر [551-2]

(30) Hârâret-i âfitâb anı bir nazârdâ eridir ve maḥv u nâ-bûd ider, ya' nî devlet-i şūrî-i dünyevî fi'l-meşel berf gibidür. Pes bir kimesne devlet ve şevket (31) ve kibir ve naḥvet ile dünyâ'-i fânî ser-â-pâ taşarrufunda olsa ḥurşîd-i celâlûñ tâb u qahrı ṭulû' itdikde anı maḥv ider. veyâḥud bu beyt-i şerîf ke-enne (32) şol su'âl-i muḳaddere cevâb ola ki muḥabbet-i dünyâ ve iltifât-ı mâ-sivâ ile dilleri efsürde ve zemîn-i nâsûtleri berf-i ḥavâṭır-ı nefsanîyye ve şelc-i hevâcis-i (33) şeytânîyye ile mâlâmâl olan tîre-diller kelimât-ı dürer-bâr-ı Mevlânâ'dan nev'an müte'eşşir olup "Acabâ biz bu qadar te'alluḳâtdan güste olup ḥaḳîqat-ı (34) aşıyyemize rücû' itmek ḳâbil midür?" deyü ḳalblerinde olan mâ-sivânuñ ref' ve izâlesini istib'âd itmekle ḥazret-i Mevlânâ buyururlar ki "Bu ḥâṭırayı (35) daḡı ref' idîñiz kim bunuñ izâlesi emr-i sehldür. Bunuñ mişâli aña beñzer ki cihân qar ile mâlâmâl olsa âfitâb-ı âsümân-ı çârum ṭulû' idüp ḥarâreti (36) berfe te'sîr itdikde cebel-i şâmiḡ gibi olan berf-i bî-pâyân bir nazârdâ maḥv ne nâ-bûd olur. Kezâlik siz daḡı ṭarîḳ-ı Ḥaḳ ve rızâ-yı Feyyâz-ı muṭlaḳa gerçekden (37) tâlib iseñiz cîd-i irâdetüñiz bir mürşid-i kâmilûñ dest-i himmetine teslîm idîñiz kim anuñ ḳalbüñde olan nûr-ı muḥabbet-i aḫmedî ve âfitâb-ı ḥaḳîqat-ı aḫadî (38) sizüñ ḳalbüñize pertev idüp eşer-i keyfiyyet-i muḥabbetullâh ile ḥarâret-i âteş-i cezbe te'sîr idüp zâhir ve bâṭınıñız berf-i efkâr-ı mâ-sivâ ile mâlâmâl (39) daḡı olursa bir nazârdâ cümlesi maḥv ve nâ-bûd olup fi'l-ḥâl gül ü gülzâr-ı muḥabbet-i rabbâniyye ve lâle-zâr-ı nev-bahâr-ı vaḥdet-i sübhâniyye olup ve gülşen-i tevḥîdüñ (40) bülbül-i hezârı envâ'-ı şevḳ ile ser-âḡâz-ı zâr idüp zemîn-i vücûd, reyâḥîn-i ma' rifet ile müzeyyen ve müzehher ve dimâḡ-ı cân mu' aṭṭar olur." Ve fi'l-ḥâl,

وزر او و صد وزیر و صد هزار [552-1] (41)

Tabii tabii, kendine gel ve gözlerini iyice ovala. Ola ki, bu uykudan uyanasın ve sanı perdesini yırtasın. (Subhatu'l-ebrâr)

Ḳavm-i Naşārā'ya ol vezīr-i pūr-tezvīrūñ itdügi vizri ve ol vezīr gibi olan muḳallidīnūñ vizrini [84b] (1) ve 'aql-ı ma'āş ki insānda vezīr-i pūr-tezvīr gibi eyledügi evzār-ı şad-hezārı,

نیست گرداند خدا از یک شرار [552-2]

Ḥudā-yı mute'ālūñ āfītāb-ı 'ināyeti ve tāb-ı ḥurşīd-i cezebātı (2) bir şerāreden maḥv u nā-būd eyler ve zūlmetini nūra ve ğaybetini ḥuzūra ve endūh-ı vizr-i beşeriyetini melekiyyet ve sūrūra tebdīl idüp

عین آن تخییل را حکمت کند [553-1]

(3) Ol teḥayyülāt-ı fāsīde ve tevehhümāt-ı kāsidenūñ 'aynını ḥikmet ider.

عین آن زهر آب را شربت کند [553-2]

Ve şūret-i ābda görinüp nūş itdügi ḥamr-ı muḥabbet-i dūnyānuñ (4) zehr-āb-ı seyyi'ātini 'ayn-ı şerbet-i ḥayāt-ı 'ışk-ı aḥadiyyet ider. Ya' nī, ¹⁷⁸⁸ يُدُلُّ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ¹⁷⁸⁸ feḥvāsınca seyyi'āti 'ayn-ı ḥasenāt olur. Ve dahı,

آن گمان انگیز را سازد یقین [554-1] (5)

Ol gümān getüren kimseneye yaḳīn düzer,

مهرها رویاند از اسباب کین [554-2]

Ve esbāb-ı kīnden mihr u muḥabbetler bitirür, elḥāşıl (6) ol pādīşāh-ı bī-zevāl ve ḳādir-i mute'āl bir kerīm-i lā-yezāldur ki ber-müceb-i قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى

¹⁷⁸⁹ وَإِبْرَاهِيمَ

پرورد در آتش ابراهیم را [555-1]

(7) Ḥalīli ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhisselāmı āteş içinde perverde kıılır,

ایمنی روح سازد بیم را [555-2]

Ve ḥavf ve bīmi ervāḥa emīnlik düzer, ya' nī Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā (8) 'uşşāḳı nār-ı 'ışk ve āteş-i cezbede perverde idüp ānen fe-ānen tecelliyāt-ı zāt-ı aḥadiyyeti ile ḥayāt-ı cāvidānī virüp vücūd-ı vehmīlerinden fānī ve vücūd-ı (9)

¹⁷⁸⁸ Furkân 25/70: "...Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir..."

¹⁷⁸⁹ Enbiyâ 21/69: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik.

ḥaqqānī ile bāqī ider ve rūḥları derekāt-ı esfele düşmek ḥavfinden emīn idüp لَا خَوْفٌ
¹⁷⁹⁰ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ maḥzarı olan zümre-i ‘ibād-ı muḥlişine (10) dāḥil ve cennet-i dīdāre
vāşil ider. İmdi sen hemān rāḥ-ı talebde ḳadem-ı şıdk üzre olup bār-ı keşretūñ
ḥamlını zāḥr-ı ḳalbūñden ref^c ve izāleyi Ḥaqq’uñ (11) luṭf ve ‘ināyeti ḳatında düşvār
ḳıyās itme. Ḥaqq sübhānehu ve te‘ālānuñ ḥikmet ve ḳudret ve raḥmet ve mağfiretine
aḳl eli irişmez ve metā^c-ı iḥsānına ḥadd u endāze olmaz.

از سبب سوزیش من سودایی ام [556-1] (12)

Ben Ḥudā-yı bī-çūnuñ sebeb-süzluğundan sevdāyī olup ḥayretdeyim, ya‘nī
gāḥ olur ki ‘ādetullāḥ ber-muḳtezā-yı esbāb ve vesāyiṭ (13) cārī olup ‘aḳl daḥı anı
idrāk ider ve gāḥ olur ki ber-ḥilāf-ı esbāb ve vesāyiṭ ḥaqq-ı ‘ādet idüp ‘uḳūl ve fuhūm
anı idrāke ḳādir olmaz, felihāzā,

در خیالاتش چو سوسفطایی ام [556-2] (14)

Anuñ ḥayālātinde sūfistāyī gibiyim. Sūfistā’iyye ḥukemā’-i dehriyyeden lā-
edriyye didikleri ṭāyifedür ki ḥaqqāyıḳ-ı eşyānuñ (15) münkirleri olup şubūt ve ‘adem-
i şubūt-i eşyānuñ ‘ilmini inkār iderler. pes eşyā’-i mer’iyye nedür deyü su’āl olunsa
lā-edrī deyü cevāb virirler. Pes (16) ḥazret-i Mevlānā daḥı bi-ṭarīḳı’t-temsīl ṭāyife-i
Sūfistā’iyye’yi irād idüp “Ḥaqq sübhānehu ve te‘ālānuñ fuhūm ve ‘uḳūl idrāk
eylemedüḡi ḥikmet-i ḥafiyyesinden (17) sūfistā’i gibiyim.” deyü buyururlar. Cāmī
raḥmetullāḥ:

ای زیان خرد از کنه تو بند

پایه قدر سخن از تو بلند

به خرد شرح کمال نتوان

به سخن شکر نوال نتوان (18)

سخن از باغ جمالت وردیست

واندرین مرحله بادآوردیست

از گلی رونق باغی که شناخت؟

وز نفی نور چراغی که شناخت؟ (19)

¹⁷⁹⁰ Yunus 10/62: “...Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.”

به کزین زمزمه خاموش شویم

پای تا سر چو صدف گوش شویم¹⁷⁹¹

مکر دیگر انگینختن وزیر در اضلال قوم

(20) Vezîr kavm-i naşārāyî ihtilâl bâbında bir ğayrî mekr peydâ itdügüdür.

مکر دیگر آن وزیر از خود بیست [557-1]

Ol vezîr-i hîle-kâr kendüsinden bir ğayrî mekr peydâ itdi,

وعظ را بگذاشت و در خلوت نشست [557-2] (21)

Va‘zı terk idüp hâlvetde oturdu. Zîrâ keşret-i şoĥbet müceb-i kılllet-i hürmetdür. İmdi celb-i aĥbâb için (22) berâ-yı ‘izzet ve hürmet ihtiyâr-ı hâlvet iden erbâb-ı riyâya daĥı bu beyt-i şerîfde işâret vardır. Pes vezîr-i mezbûr hâlvet-nişîn olup kimseye (23) görünmemekle,

با مریدان در فکند از شوق سوز [558-1]

Mürîdlere şevkden sûz bıraĥdı, ya‘nî şoĥbet-i vezîre iştiyâkları ziyâde oldu,

بود در خلوت چهل پنجاه روز [558-2]

(24) Kırk elli gün hâlvetde olup aĥbâbına ‘arz-ı dîdâr itmedi,

خلق دیوانه شدند از شوق او [559-1]

Anuñ şevk-i muĥabbet ve ümîd-i şoĥbetinden dîvâne-sân (25) oldılar.

از فراق حال و قال و ذوق او [559-2]

Anuñ firâĥ-ı hâl ve zevk-i maĥâlinden sûzân oldılar. Ve سوزان شدند از فراق حال Ve taĥdîri üzre (26) ma‘nâ virildi.

لابه و زاری همی کردند و او [560-1]

¹⁷⁹¹ Ey sen ki, aklın dili senin derinliğinden tutuldu ve sözün değeri senden dolayı arttı! Senin kemâlin akıl ile anlatılmaz ve verdiğin rızıkların şükrü dille terine getirilemez. Söz senin cemâlinin bâğından bir güldür ancak seni anlatmaya gelince diken gibi kalır ve seni anlatmaya yetmez. Kim bir bâğın güzelliğini tek bir gülle idrâk eder veya sadece sönük bir ışıkla kim bir çerâğın saçtığı ışıktan bahsedebilir? En iyisi bu konuşmaları bitirip sessiz olmam ve sadef gibi baştan ayağa kulak kesilmemdir. (Subhatu'l-ebrâr)

Halk iştiyākdan zār olup tazarru^c ve figān eylediler, ol vezīr ise,
از ریاضت گشته در خلوت دو تو [560-2]

(27) Hālvette riyāzetden iki k̄at olmış idi. Bu beyt-i şerīfde daḥı t̄alib-i Hāḫḫ olanlara irşād buyururlar ki mürşid-i kāmili mücerred kemīn-i hālvette ‘uzlet-niṣīn (28) olup riyāzetden yüzleri şararup ve t̄utaqları tebsürüp ve meyānları iki k̄at olanlarda daḥı aramayasız zīrā süm^ca ve riyā ile daḥı hālet-i (29) mezbūre mümkindir. Beyt:

تا کی از دین ببری رونق را

کز پی خلق پرستی حق را¹⁷⁹²

Pes k̄avm-i Naşārā vezīrūn ser-i hālvetine gelüp

گفته ایشان بی تو ما را نیست نور [561-1]

(30) Dimişler ki sensiz bize nūr yoḫdur,

بی عصا کش چون بود احوال کور [561-2]

‘Aşā-keşsiz körlerūn aḥvāli nice olur? Ya^cnī körler öñince bir ‘aşā-keş olmayup (31) ve körler daḥı ol ‘aşā-keşe yapışup gitmeyince ḥāli nice olur? Bu beyt-i şerīfde daḥı ‘aceb nūkte vardır! Dīde-i cān ve sem^c-i cenān şāhiblerinūn (32) ma^clūmıdur, fe’fhem.

از سر اکرام و از بهر خدا [562-1]

Sende olan ikrām için lillāhi te^cālā

بیش از این ما را مدار از خود جدا [562-2]

Bizi bundan ziyāde kendinden (33) cüdā t̄utma, derd-i firāḫa t̄āḫatimüz yoḫdur. Ve mışra^c evvelde olan “از سر اکرام” ve ikrām başından ve ucından dimekdür, lākin maḥlle münāsib olan ma^cnā iḥtiyār (34) olundu.

ما چو طفلانیم و ما را دایه تو [563-1]

Biz t̄ıfillar gibiyüz ve sen bize dāye gibisin,

بر سر ما گستران آن سایه تو [563-2]

¹⁷⁹² Ne zaman kadar halkın peşinden Hakk’a taparak dīnin revnaḡını bozacaksın?

Sen ol sâye-i bizüm başımız üzerine düşüt. (35) Ya‘nî bizi sâye-i himāye ve zıll-ı ‘ināyetüñden mehcür eyleme.

گفت جانم از محبان دور نیست [564-1]

Veẓir ayıtdı: “Qālībım sizden mehcür ise cānım muhibblerden dūr degüldür, (36) [564-2] لیک بیرون آمدن دستور نیست

Lākin ḥalvetden taşra gelmege destūr yoqdur.”

آن امیران در شفاعت آمدند [565-1]

Ol emīrlər bu bābda şefā‘ ate geldiler,

و آن مریدان در شفاعت آمدند [565-2] (37)

Ol mürīdler şenā‘ ate geldiler. Ya‘nî vezīrūñ kendülere ‘arz-ı cemāl itmedüğünü kendülerinüñ şenā‘ at ve güstāhlığına (38) ḥaml itdiler.

کاین چه بد بختی است ما را ای کریم [566-1]

Ey kerīm! Bu bize ne maqūle bed-bahtlıkdür ki,

از دل و دین مانده ما بی تو یتیم [566-2]

Biz sensiz dil u dīnden yetīm qalmışuz.

تو بهانه می کنی و ما ز درد [567-1] (39)

Sen ḥalvetden çıqmamak için te‘allül ve bahāne idersin ve biz derd u firāqdan,

می زنیم از سوز دل دمه‌ای سرد [567-2]

Göñül ḥarāretinden (40) soğuq āhlar ideriz. Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu bu mışra‘-ı şerīfde nükte qaşd idüp ol vezīr-i pūr-tezvīr ve aḥbābı olan Naşārā (41) āteş-i ‘ışqdan bī-behre muqallidler olup gerçi süziş-i dil şāhibleriyüz deyü geçünürler lākin sūz-ı derūndan zūhūr iden āh-ı ciger-sūzuñ [85a] (1) şerāresi ḥırmen-i vücūdı iḥrāq idecek iken āh-ı serdleri göñül toñdurur idi dimekdür. Ve naşārānuñ kendü qavilleri üzre soğuq yire (2) ve bīhūde ve bī-fāyide āh ideriz didiler.

ما به گفتار خوشت خو کرده ایم [568-1]

Biz senüñ hūb ve laṭif güftāruña mu‘ tād olmuşuzdur,

[568-2] ما ز شیر حکمت تو خورده ایم

(3) Biz senüñ püstān-ı kelimātuñdan elbān-ı hikmet ve şīr-i ma‘rifet nūş itmişüzdür, imdi bir vech-le senden müfāraḳata mecālīmüz yoḳdur.

[569-1] الله الله این جفا با ما مکن

(4) Li’llāh te‘ālā bu cefāyı bize eyleme,

[569-2] خیر کن امروز را فردا مکن

Şimdi ḥayr eyle, bugüni yarına ḳoma, zīrā te’ḥīrde āfet vardur, cefādan el çek Ḥaḳ’dan (5) ḥavf eyle.

[570-1] می دهد دل مر ترا کاین بی دلان

Göñlüñ rızā virür mi kim bu bī-diller,

[570-2] بی تو گردند آخر از بی حاصلان

Bilāḥire sensiz bī-ḥāşıllardan (6) olalar ve hecr ve firāḳıñdan ḡamḡin olup istimā‘-ı ma‘ārifden maḥrūm ḳalalar, elḥāşıl ṭāyife-i naşārā

[571-1] جمله در خشکی چو ماهی می تپند

Cümlesi ḥuşkī (7) ve sāḥilde olan māḥiler gibi sensiz ḥayātdan ḳat‘-ı ümīd idüp ḥareket ve ıztırāb iderler. İmdi kerīmlerde ḥod buḥl yoḳdur, sen daḥı,

[571-2] آب را بگشا ز جو بردار بند (8)

Nehr-i ma‘rifet ve cūy-ı hikmetden ref‘-i sedd ve fetḥ-i bend idüp ābı ḡuşāde ve mā’-i ‘ilmi revān eyle.

[572-1] ای که چون تو در زمانه نیست کس

(9) Ey ki zemānede sencileyin kimesne yoḳdur,

[572-2] الله الله خلق را فریاد رس

Allāh için olsun ḥaḳḳa feryāda iriş ve bizi bu ıztırābdan ḥalāş eyle.

[572-2] دفع گفتن وزیر مریدان را (10)

Vezir mürüdlere def ile söz söylemesini beyân ider.

گفت هان ای سخرگان گفت وگو [573-1]

Vezir-i mekkâr ‘arz-ı iştiyâk (11) eyleyen aḥbâbına mürşid-i muḥakḳık gibi güftâre gelüp didi ki ey güft ü gūyuñ suḥre ve maḡlûbı olanlar agâh olıñuz. Filḥakîka mürüdlar daḥı (12) süḥregân-ı kıl u kâl olmasa o maḡûle muḡallide şayd olurlar mı? didi.

وعظ و گفتار زبان و گوش جو [573-2]

Va‘z ve güftâr-ı zebân taleb idici kavim! (13) Gerçi ḥazret-i Mevlânâ bu ḥikâyeyi vezir zebânından naql ider lâkin gūş-ı hūşı olanlara ‘aceb va‘z ve naşîḥatdur ki buyururlar:

پنبه اندر گوش حس دون کنید [574-1]

(14) Gūş-ı ḥiss-i dūna penbe idiñiz, ya‘nî zâhir kulaḡın bend idiñiz ve bâtın kulaḡın gūşâde kılıñiz kim kelimât-ı ilâhiyye istimâ‘ına müste‘idd olasız.

بند حس از چشم خود بیرون کنید [574-2] (15)

Bend-i ḥissi kendü başarıñızdan ṭaşra idiñiz, ya‘nî çeşm-i bâtından çeşm-i zâhir bendini ref‘ idiñiz kim ḥattâ başar-ı başiret (16) ve dîde-i ḥakîkatüñiz rüşen olup cemâl-i ezeli ve maḥbûb-ı lem-yezeli müşâhedesine müste‘idd ve ḥudâ-bîn ola ve gümândan ḥalâş olup şâḥib-i yaḡîn ola. (17) Pes penbe-i gūş-ı ser nedür dirseñiz,

پنبه ی آن گوش سر گوش سر است [575-1]

Ol sem‘-i sırruñ penbesi gūş-ı serdür. İmdi,

تا نگرده این کر آن باطن کر است [575-2]

(18) Mādâm ki bu baş kulaḡı saḡır olmya gūş-ı bâtın saḡırdur, ya‘nî bâtın kulaḡı gūş-ı zâhir mesdûd olmadıkça meftûḥ olmaz. Nazm:

(19) Dilerseñ kim saña âsân ola bu

Delil u ḥüccet u burhân ola bu

Kulaḡuñdan şanular penbesin çek

Yaḡîn odına yansun perde-i şek

(20) İmdi ey ‘ aşıklar! Siz dağı vuşul ilallāh dilerseñiz,

بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید [576-1]

Hissiz ve gūşsız ve fikretsiz olñız tā kim nefsi-i muţma’inne (21) derecesine
qadem-nihāde olup,

تا خطاب ارجعی را بشنوید [576-2]

Hāzret-i Hāq ve feyyāz-ı muţlaqdan nefsi-i muţma’inneye maşuş olan
“İrci’ ī” hitābını şinevende (22) olasız. Kemā qāle te‘ālā: يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ

¹⁷⁹³ رَاضِيَةً مُّرْضِيَةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي

Ma’lūm ola ki bu āyet-i (23) kerīmenūñ sebep-i nüzulunda ihtilāf olunup
ba‘zıları muqtedā-yı şuhedā, pişvā-yı su‘edā, ‘amm-i mācid-i hāzret-i
Muhammedini’l-muṣtafā Hamza bin ‘Abdūlmuttaḥalib rađıyallāhu ‘anh (24) hāqķında
nāzil olmuşdur didiler. Ve ba‘zıları dağı Mekke müşrikleri qable fetḥ-i Mekke aşhāb-
ı Resūlullāh’dan olup şalb itdükleri Hābīb bin ‘Adī rađıyallāhu ‘anh (25) hāqķında
nāzil oldu dimişler.

Rivāyet olunur ki Mekke müşrikleri Hābīb bin ‘Adī’yi şalb itdüklerinde
yüzini Medīne cānibine döndürdiler, (26) hābīb dağı dergāh-ı Hāqķ’a münācāt idüp
¹⁷⁹⁴ deyü du‘ā eyledi. Pes Hāq sübhānehu ve te‘ālā
(27) Hābīb’ūñ yüzini Ka‘be’ye tevcih idüp hāç ferd Hābīb’ūñ vechini Ka‘be’dan
taḥrīf itmege qādir olmadı.

Erbāb-ı tefsīr buyururlar ki bu āyet-i kerīmede (28) ‘alā irādeti’l-qavl küffārı
īmāna terğīb vardır ve irāde-i qavl ¹⁷⁹⁵ يقال للمؤمن الصالح taqđir olunmaқdur, ya‘nī ‘amel-i
şālihi olan mü’min-i müvaḥḥide ‘inde’l-mevti (29) ve’l-ba‘ş, ikrāmen lehu Hāq’dan
hitāb irişüb denilür ki “Yā şol nefsi-i mü’min-i muţma’inne ki imānında ḥalecān-ı
şekk olmayup zikrullāh ile sükūnet (30) ve liqāullāha itmīnān ḥāşıl olmuş idi, rabbūñe
rücū‘ it. Zīrā nefsi ibtidā’en silsile-i esbāb ve müsebbebāta teşebbüs itmişken ‘ināyet-
i Hāq ile (31) terk-i esbāb idüp müsebbibü’l-esbāb ve vācibun lizzāihīye teraқķı ve
teveccüh idüp anuñ ma‘rifeti qatında müstakırr ve ma‘rifet-i Hāqķ-la ğayr-ı Hāq’dan
müstağnī (32) olur ve Hāqķ’ı müşāhede idüp aña bir şey reybu gümān getürmez ve

¹⁷⁹³ Fecr 89/27-30: (Allah, şöyle der:) "Ey huzur içinde olan nefis!" "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!" "(İyi) kullarımın arasına gir." "Cennetime gir."

¹⁷⁹⁴ Ey rabbim eğer indinde benim bir hayrım varsa benim yönümü kiblene çevir.

¹⁷⁹⁵ Salih mümine denir.

īmānında bir vech-le sükūnet bulur ki ḥavf ve ḥüzünden anuñ üzerine bir şey' (33) ṭārī olmaz. Pes bu maḳūle nefis-i zekiyyeye muṭma'inne ıtlāḳ olunup ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā ol nefse **(34)** يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ ve te'ālā ol nefse **(34)** يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ ḥiṭābın ider. Ya' nī rabbinuñ emrine veyāḥut mevt ile mev'idine rāci' ol demek ola. Ḳāḍī Beyḍāvī rahmetullāh 'aleyh bu āyet-i kerīme nüfūs ḳable'l-ebdān **(35)** 'ālem-i ḳudsda mevcūdedür diyenleruñ ḳavillerini müş'irdür deyü buyurmuşlar. رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً saña virdügüm şey'e rāziye ve 'indallāh merziyye olduĝuñ **(36)** ḥālide فَأَدْخُلِي فِي عِبَادِي benüm şālih ḳullarım cümlesine dāḥil ol ve وَأَدْخُلِي جَنَّتِي ve ol ḳullarım ile cennetime dāḥil ol dimekdür. Veyāḥud zümre-i muḳarrebīne **(37)** dāḥil olup anlaruñ nūrı ile müstaziyye ol demek ola. Zīrā cevāhir-i ḳudsiyye mir'āt-ı müteḳābile gibidür veyāḥud bu ḥiṭāb yevm-i ba'ṣde olup **(38)** يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ 'ibādımdan şunlaruñ ecsādına duḡul idiñiz kim muḳaddemā anlardan müfāraḳat itmiş idiñiz. Ve dār-ı şevābıma dāḥil ol kim senüñ içün **(39)** ḥāzırladım idi demek ola, el'ilmu 'indallāh. İnşāallāh erbāb-ı ḥaḳīḳat bu āyet-i kerīmede neler taḥḳīḳ itmişlerdür 'an ḳarīb *Meşnevī-i Şerīf* de **(40)** maḥalli geldikte beyān oluna.¹⁷⁹⁶ Ḥālā “irci' i” münāsebetiyle bu miḳdār ile kifāyet olundu.

İmdi ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu'l-esnā buyururlar ki **(41)** mādām ki ṭarīḳ-ı Ḥaḳ'da ifnā'-i beşeriyet idüp bī-ḥiss u bī-güş u bī-keşret olmadıḳça nefis-i muṭma'inne şāḥibi olmayup ve ḥiṭāb-ı Ḥaḳ'dan **[85b] (1)** “irci' i” nidāsın simā' idemezsin.

تا به گفت وگویی بیداری دری [577-1]

“Bīdārī: بیداری”de olan “yā” maşdariyye ve “derī: دری”de olan “yā” ḥiṭāb olup “gūy: گوی” daḡı **(2)** “bīdār: بیدار”a muzāfdur. Ya' nī mādām ki sen bīdārılıĝıñ güft ü güyindesin ve mücerred ḳīl u ḳāle muḳayyedsin,

تو ز گفت خواب بویی کی بری [577-2]

Güftār-ı ḥ'āb ve esrār-ı **(3)** rabbe'l-erbābdan sen ḳaçan bir rāyiḥa iledürsin ve zevḳ-ı bātını ḳaçan çeşīde ḳılursın? Pes seyr-i zāhir ve seyr-i bātın nedür dirseñ,

سیر بیرونی است قول و فعل ما [578-1]

(4) Seyr-i zāhirī bizüm ḳavl u fi'limizdür, pes 'ālemden ĝayrı 'ālem bilmez ve teraḳḳī-i seyri ancaḳ ḳavilden ḳavile ve fi'lden fi'ledür, ammā,

¹⁷⁹⁶ Bkz. 280a. Bu bölüm *Cevāhir-i Bevāhir-i Mesnevī* nin 3. cildinde yer almaktadır.

سير باطن هست بالای سما [578-2]

Seyr-i bâṭın (5) āsümān üzerindedür. Ya‘nî ‘âlem-i melekût ve maḳām-ı ceberût ve seyr-i mertebe-i ma‘âric-i lâhûtdur. Bu mıṣrâ‘ da olan “hest: هست” mevcûd ma‘nâsına olan “hest” (6) müfredi olmayup “est” ma‘nâsına olan “hest” mürekkebidür ki “hest”de “hâ” zâyiddür, “est” taḳdîrindedür ki “der semâ est” dimekdür. İmdi,

حس خشکی دید کز خشکی بزداد [579-1] (7)

Hiss-i zâhirî huşklige mensûb olan bu ‘âlem-i şüreti gördi. Zîrâ ki ‘âlem-i huşkiden tevellüd itmişdür. Pes cinsinden ğayrısın (8) görüp âşinâlık idemez ammâ,

عیسی جان پای بر دریا نهاد [579-2]

Cân ‘îsâ’sı ḳademini ma‘nâ deryâsınuñ üzerine ḳodı. Hâzret-i Mevlânâ *Ḳaṣîde-i Āfâḳ ve Enfûs*’de¹⁷⁹⁷ buyururlar ki:

قوت روح است نوح نوحه گر (9)

این جسد باشد چو کشتی ای فلان

هست روح الله عیسی در تنم

مریمم نفس است با مادر بیان¹⁷⁹⁸

(10) Pes hiss-i zâhirî-i huşḳ mâder oldıysa,

سير جسم خشک بر خشکی فتاد [580-1]

Huşke muzâf olan cismüñ daḳı seyri hâke mensûb olan bu ‘âlem-i şürete düşdi.

سير جان پا در دل دریا نهاد [580-2] (11)

Ammâ cân seyri ḳademini deryânuñ ortasına vaż‘ eyledi ve ‘uluvv-i himmetle ‘âlem-i ḳudse cevelân idüp baḫr-i şuhûda ṭaldı. nazm:

(12) Görmez ol evi bu göz, gözüñ aç!

¹⁷⁹⁷ Bu kaside Mevlânâ’ya nisbet edilen fakat ona ait olmayan bir eserdir.

¹⁷⁹⁸ Ağıt yakan Nuh, ruhun kuvvetidir, ey falanca kişi! Bu ceset ise gemidir. Allah’ın ruhu İsa benim tenimdedir, Meryem’im nefistir, beyan annesiyle. (?)

Ol beyte nazār dile, gözün aç!

Candan göz açan görür haqīkī
Nurdan yapılan binā 'aḳīkī

Çün beytün ola haqīkī zāhir
(13) Haq'dur bulunan ol evde zāhir

Vaḥdet bulasın haqīkī sen de
Keşret ne ise geçüben anda

Birden göresin ne bir sen ey bir
Kim ol bir imiş haqīkat-ı sır

(14) Senden görünür saña senüñle
Şanma göresin seni anuñla

Gören görinen ne ise sensin
Her veche göre yaqīn ḥasensin

Haq'dan göz açup Haq'a nazār kııl
(15) Her şānda güzer kıılup sefer kııl

Vaḥdet görüben bu keşret içre
Bil sır ne imiş bu ḥikmet içre.

Haq sübhānehu ve te'ālā ṭālib-i şādıqlara bu göz ve bu yoqluğı (16)
müyesser eyleye ve illā,

چون که عمر اندر ره خشکی گذشت [581-1]

Çün ki senün 'ömrün ḥuşlukda ve yubūset yolunda geçdi ve gönül cem'
idüp muḥabbet ile behremend olmağla

گاه کوه و گاه دریا گاه دشت [581-2] (17)

Gāh tağlarda ve gāh deryālarda ve gāh şaḥrālarda mürür eyledi. Elḥāşıl
dürlü dürlü ṭül-i āmāl ve fikr-i muḥāl ve ḥ'āb u ḥayāl ile (18) geçen 'ömre,

آب حیوان از کجا خواهی تو یافت [582-1]

Āb-1 hayâtı sen kıanda bulsañ gerekdür?

موج دریا را کجا خواهی شکافت [582-2]

Ma' nā ve 'ışık baħrinüñ mevcini kıanda (19) yarsañ gerekdür? Ya' nī mādām ki 'ömriñi bu ālem-i şūrīde ħarc idüp tarħ-ı mā-sivā itmeyesin ğavvāş-ı deryā-yı vaħdet olamazsın dimekdür. İmdi t̄alib-i ma' rifet (20) ve rāğıb-ı rāh-ı ħaķīķat olana ma' lūm ola ki,

موج خاکی وهم و فهم و فکر ماست [583-1]

Mevc-i ħākī bizüm vehm ve fehmi ve fikrimizdür,

موج آبی محو و سکر است و فناست [583-2]

(21) Āba mensūb olan mevc maħv ve sekrdür ve fenādur. Ma' lūm ola ki sekr şerāb-ı 'ışık-ı ilāhī nūş iden 'aşıqlara zevķ ve tarab istilā itmekle ħükm ve saltanat (22) iķtizā'-ı 'ışkuñ olup 'aşıkuñ şabr u kıararı ve zimām-ı ihtiyāri elden ğidüp maķām-ı vecde ğeldüğidür ve fenā 'inde erbābi't-taħķīķ 'ilmen ve cidden ve ħaķķan şuhūd-ı sālīkde (23) Ĥaķķ'ıñ ğayrı mużmaħil ve şuhūd-ı taleb fānī olup ve şuhūd-ı ma' rifet daħı şuhūd-ı 'ıyān ile fānī olmaķdur. Ve maħvda daħı birkaç mertebe vardur, maħv-i erbāb-ı zevāhir (24) evşāf-ı 'āde ve aħlāķ-ı zemīmeyi ref' idüp aħlāķ-ı ħamīdeyi iktisāb ve iķāmet-i aħķām-ı 'ibādetdür. ve maħv-ı erbāb-ı serā'ir 'ilel ve āfātı izāle idüp (25) muvāşalātı işbāt itmekdür ve bu mertebede 'abdüñ evşāfı ve aħlāķ ve ef' ālinüñ rüsümü Ĥaķ sübhānehu ve te' ālānuñ ef' āl ve şifātı tecelliyātı ile ref' olup (26) teħalluķ bi-aħlāķillāh itmekdür. Ve maħv-i cem' ve ħaķīķī ifnā'ı keşret fi'l-vaħdetdür. Ve maħv-i 'ubūdiyyet ve maħv-i 'ayn-ı 'abd daħı izāfet-i vücūdı a'yāna işķāt itmekdür. (27) Zirā a'yān be-ħükmi'l-'ālemiyye ħazret-i Vāħidiyyet'den bürüz itmiş şu'ünāt-ı zātıyyedür, izāfet ise bir nisbetdür ki ħāricde vücūdı yoķdur ve ef' āl ve āşār (28) tābi'-ı vücūd olup ma' dūmda te'sşir yoķdur. İmdi 'inde uli'l-ebşār Ĥaķ'dan ğayrı fā' il ve mü'eşşir ve mevcūd yoķdur. Pes sālīk-i rāh-ı tarīķat olan (29) 'aşıqlar sākī-i bezm-i muħabbet olan mürşid-i kāmīl elinden şerāb-ı 'ışık-ı ilāhī nūş idüp nār-ı tecellīde sūzān olmaķ gerekdür kim sekr ve maħv ve fenā ile beķā'-ı (30) ħaķķānī mertebesin bulup deryā-yı vaħdet-i muţlaķada āşınā ola. Pes,

تا در این سکری از آن سکری تو دور [584-1]

Mādām ki bu sekrdesin, ol sekrden dūrsin, (31) ya‘nī mādām ki šerāb-i ḥubb-i māsivā ile mestānesin, šerāb-i ‘iṣṣ-ı ilāhī ile sekrān olmaḡdan dūr ve mehcūrsin.

تا از این مستی از آن جامی تو کور [584-2]

Ve mādām ki sen (32) bu hestī-i mevḥūm mestligindesin, fenā cāmından körsun. Elḥāşıl eger dūnyeviyye ve eger uḥreviyye ve melekūtiyye ve rūḥāniyyeden mestlik ḡaydında ve vücūd bendinde (33) oluḡça tecelliyāt-ı eḡadiyyetü’z-zāt ile istiḡrāḡdan dūr ve ‘ayn-ı şuhūddan körsun. Zīrā ‘ālem-i iṭlāḡda ḡayd olmaz. Bunlar ise beher ḡāl ḡuyūdāt (34) ve ḡucebātdur. Zīrā sekrān olmaḡ daḡı min vechin eşer-i vücūddur. İmdi benüm rūḡum!

گفت وگوی ظاهر آمد چون غبار [585-1]

Bu ḡıl u ḡāl zāhirī ḡubār gibi gelmişdür. (35) Zīrā kelimāt-ı şūrī mir’āt-ı ḡalbiñ jengārı ve belki maḡv-i zāt ve vaḡdet-i şırfede müstaḡraḡ olanlara muṭlaḡā tekellüm-i kederden ḡālī degüldür. Pes,

مدتی خاموش خو کن هوش دار [585-2] (36)

Bir müddet ḡāmūşlıḡı ḡūy eyle ve ‘aḡl ṭut, ya‘nī ‘ayn-ı şuhūdda müstehlek olup söyler, señ bī-lafz ve ḡarf ve şavt tekellüm eyle. (37) ‘Atṭār:

به معنی موی‌ها بشکافتم من

طریق این خموشی یافتم من

همه جز خاموشی راهی ندار[یم]

که یک تن زهره آهی نداریم

چو خاموشی‌ست بس خاموش گردیم (38)

ز دید یار ما بی‌هوش گردیم

چو چشمه تا به کی در جوش باشیم؟

چو دریا این زمان خاموش باشیم

ز خاموشی رسی در وحدت کلّ (39)

برون آیی تو از پندار و هم ذلّ

ز خاموشی شوی مانند دریا
چو چشمه می مکن چندین تو غوغا

ز خاموشی همه مردان عالم (40)
نمودندم نهان سرّ دمام

ز وصلش جمله حیرانند و مدهوش
ز خود در بسته و با عقل خاموش¹⁷⁹⁹

مکرر کردن مریدان که خلوت را بشکن (41)

Ḥalveti terk eyle deyü mürīdlerüñ tekrār ibrām ve ilhāḥ eylemesi beyānındadır.

جمله گفتند ای حکیم رخنه جو [586-1]

[86a] (1) Cümle mürīdler didiler kim ey fūrce ve raḥne ve behāne-cūy ḥaḳīm!

این فریب و این جفا با ما مگو [586-2]

“Bu firīb ve cefāyı bize dime ve bu maḳūle söz söyleme,

چار پا را قدر طاقت بار نه [587-1]

(2) Çārpāye ḳadr u ḫāḳati olduḡı mertebe bār ḳo.” Ya‘nī yüki taḥammülünden ziyāde yükletme.

بر ضعیفان قدر قوت کار نه [587-2]

Ya‘nī¹⁸⁰⁰ لا یكلف الله نفسا الا وسعها (3) vefḳince zu‘afāya ḳuvvetleri miḳdārı iş ḳo.

دانه ی هر مرغ اندازه ی وی است [588-1]

¹⁷⁹⁹ Ben mana ile kılları kırk yardım, bu sessizliğe sebep olacak şeyler buldum. Konuşmamaktan başka yolumuz yoktur, bir ah edecek cesaretimiz yoktur. Madem sessizlik gerekiyor, sessiz oluruz, Yar’ın visalinden baygın düşeriz. Ne zamana çeşme gibi çağlamak gerek? Biz deniz gibi sessiz ve sakin olmalıyız. Sen bil ki sessizlik ile vahdetin küllüne ulaşır sanı ve zelletten kurtulabilirsin. Sen sessizlikten deniz gibi olabilirsin, çeşme gibi çağlama ve gürültü yapma. Dünyanın erleri, sessizlikten bu dünyanın sırrını bana gösterdiler. Herkes vuslatından dolayı hayrette ve baygın düşmüş, kendinden geçmiş ve akli suskundur.

¹⁸⁰⁰ Allah kimseye kaldıramayacağından fazlasını yüklemeyiz.

Her murğun dānesi anuñ miqdārıdır. “Endāze” bu maħalde miqdār ma‘nāsınadır. (4) Ya‘nī her murğun ğızāsı cüşsesine göredür dimekdür.

[588-2] طعمه ی هر مرغ انجیری کی است

Bir incir her murğun kaçan tu‘me ve loğması olur.

[589-1] طفل را گر نان دهی بر جای شیر

(5) Meşelā tıfla sūd yerine nān viresin,

[589-2] طفل مسکین را از آن نان مرده گیر

Tıfl-ı miskini ol nāndan murde tut. Ya‘nī hemān meyyit hükmünde ve helāk olmuş bil, (6) zīrā henüz ekl-i nāna isti‘dādı gelmemişdür ve mi‘desinde taħammül yoğdur.

[590-1] چون که دندانها بر آرد بعد از آن

Çün ki tıflıdan dendānlar zühūra gele, (7) andan şoñra,

[590-2] هم بخود طالب شود آن طفل نان

Ol tıfl kendüsüne nān taleb icidi olur, dāyesine ihtiyāc kalmaz. Veyāğud ol tıfl (8) nānı kendüsi taleb ider.

[591-1] مرغ پر نارسته چون پران شود

Çanadı bitmemiş olan murğ çün ki tayerān eyleye,

[591-2] لقمه ی هر گربه ی دران شود

(9) Her yırtıcı gürbenüñ loğması olur.

[592-1] چون بر آرد پر بپرد او به خود

Çün ki murğ çanad yuğaru getüre, ya‘nī çanadı zühūra gelüp kemālin bula kendü ihtiyārıyla (10) pervāz ider.

[592-2] بی تکلف بی صغیر نیک و بد

Tekellüfsüz ve nīk ü bed şafir ve şadā itmeksiz.

Hazret-i Mevlānā kuddise sırruhu'l-esnā bu ebyāt-ı şerifede dağı (11) mengüş-ı güş-ı cān olacak dürler nişār idüp ādāb-ı şöbeti beyān ve aḥvāl-i erbāb-ı tarīkati 'ıyān buyurdılar. Ya' nī erbāb-ı sülük ibtidā hālde (12) tıfl meşābesindedür. Pes "كَلِمَ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ"¹⁸⁰¹ mışdākınca herkesün miqdārın bilüp esrār-ı tarīkat ve güftār-ı ḥaḳīkatden her birine söz söyleme (13) ve söyledüğüñ taqdırce ḥavşala ve iz' ānına göre söyle, zīrā fil loğması qarıncaya olmaz. Mübtedī ile müntehīnün ḥālī bir degüldür. Tıfl ile şābbe beñzer. (14) Farazī mübtedīye ğavāmız-ı esrārdan ba' zı rāz keşf ü bāz eyleseñ ikiden ḥālī degüldür. Yā budur ki saña inkār ider veyāḥud budur ki ilḥād (15) ve zındıkaya düşer. Pes iki vechle dağı ol derdmendi varṭa-i helāke düşürürsün. Biri budur ki inkārı sebep-i ḥızlān olup istifāzadan (16) kalur, ikinci budur ki ilḥāda düşer ise felāḥ bulmaz. Belki sālīkūñ terbiyesi bī-kīl u kāl niçe zamān nazar ve himmet ile gerekdür, hattā ḥaḳāyık-ı eşyāya (17) ve mebdē' u ma' āda kendü vicdānı ile ma' rifet kesb idüp keşf u şuhūd mertebesin bulduğda evvel söyleyeceğüñ esrār ve ma' ānī bilā-telkīnin (18) kendü vücūdunda zāhir olmağa başlar ve murğ-ı himmeti per açup cevvi-i hevā-yı lā-mekāna uçar. Ammā ne çāre kendüde nazar ve himmet ve Ḥaḳ'dan i' tā (19) ve kudret ' ināyet olunmıyan nā-puḥte bīçāreler mücerred güftār-ı taşavvufdan ba' zı kelimāt zabṭ itmekle kendüyi mürşid mertebesine koyup tālib (20) söz ile irşād olur kıyās idüp hem ḍāll ve hem muḍill olur. Ḥaḳ sübhānehu ve te' ālā cümle tālibleri o maḳūle nā-puḥteler dāmından şaḳlıya. (21) İmdi her bir sālīki ne menzilde ve ne dāyirede idüğün bilüp marāzına göre ' ilāc itmek ve hāzımına göre loğma yidirmek mürşid-i kāmillerle maḥşūşdur, (22) ğayrının anda medḥali yoğdur. Zīrā mürşid-i kāmīl evvelā tālibūñ kalbine ' ışḳ āteşin yaḳup tālib dağı sūziş-i derūn ḥāşıl idüp mücāhedede (23) cānlar eridüp muḳteziyāt-ı nefsāniyye nār-ı cezebāt ile yanup maḥv olduğdan soñra esrār-ı ḥaḳīkatden aña miqdārınca bir söz açar. (24) Andan soñra mertebesine göre bir söz dağı açup bu üslüb üzre ḥadd-i kemāle varınca terbiye ider. Ammā mürşid-i kāmīl terbiyesinde olan (25) ba' zı kimesnelerin dağı sebaḳı ' ālī olmağla dūn olanlar anuñ kelimātın istimā' itdikde ḥalecān ḥāşıl idüp teşvīşe düşer. Felihāzā sālīklere (26) tenbīh olunup herkes hem-meşreb ve hem sebḳ olandan ğayrıyla mükāleme itmesün dirler. anuñcün mürşid-i kāmīl terbiyesinde olan ' aşıklarūñ de' bi, (27) fuḳarā bir yire gelüp şöbet itdikde kīl u kāl itmeyüp şamt ile oturup göñül ḥālīne varup şem' -ı ' ışḳūñ pervānesi

¹⁸⁰¹ Halkla akılları kadar konuş.

olup birbiriyle (28) güft ü gū yarışmazlar. Belki herkes şafā-yı derūnı kadar müşāhede-i kurb-ı vaḥdet idüp söz yirine āh-ı ciger-sūz iderler ve yaş yirine (29) gözlerinden kan dökerler. ‘Āşıkların ḥāli budur. Eger bu ṭāyifeyi bulup sen daḥı ‘ışk şerābın içüp ve āteş-i cezbede ciger büryān itdūñse (30) şahḥā ve ‘āfiye! Ve illā lāf u güzāfı ḳo ve Ḥaḳ’dan ḳorḳ, enbiyā ve evliyādan utan! Ṭālib daḥı olmazsan bāri ṭāliblerüñ yolın urıcı ḥarāmilerden (31) ve ḳoyun başlu ḳurdlardan olma. Mevlānā Cāmī raḥmetullāhu’l-bārī *Silsiletü’z-zeheb*’de bu bābda ne ḥūb ve laṭīf buyurmuşlardır, gūş-ı hūşuñ dūş ḳıl ki ne dirler:

(32) ای نکرده دل از علایق صاف

مزن از دانش حقایق لاف

زانکه در عالم خدا دانی

جهل علم است و علم نادانی

(33) وان که خود را گمان برد ز خواص

می فراید بر این معانی خاص

شیخ خودبین برد ز نادانی

ظن که آن شد کمال انسانی

(34) که کند خانقاه و صومعه جای

واکشد پا ز باغ و راغ و سرای

کند اسباب شیخی آماده

بنشیند به روی سجاده

(35) صد کرامت به نام او سازند

تا سلیمی به دامش اندازند¹⁸⁰²

¹⁸⁰² Ey nefis arzularından kalbini arındırmayan! Hakikatler ilminden dem vurma. Çünkü, bilirsin, Allah’ı tanıma ilminde cehālet ālimliktir ve ālimlik cehālettir. Ve kendini havastan sayan, bu has manaların anlamın örneğidir. Kendini beğenmiş şeyh, zanneder ki insanların en kāmilidir. Savmea ve hanegahı ev edinen ve bah bahçeden vazgeçen, kendi şeyhliği için hazırlık yapar, seccade üzerine oturur. Onun için yüz türlü kerameti vardı derler ve böylece akli selim olanı da onun tuzağına düşürürler. (*Silsiletüzzeheb*)

Neşr: Pes girü şadede geledüm. Qavam-i Naşārā ol vezīrūñ güftārına şifte (36) ve firifte olup lā-büd halvetden çıkup bunlar ile ülfet ve muşāhabet itsün deyü bu kadar hüccetler ikāmet idüp ve didiler ki,

دیو را نطق تو خامش می کند [593-1]

(37) Ey mürşid ve mürebbī! senūñ nuṭṭ ve güftāruñ şeyṭān ve nefsi ḥāmūş ve dūr eyler,

گوش ما را گفت تو هوش می کند [593-2]

Senūñ sözüñ bizüm gūşımızi (38) hūş eyler. Filḥaḳīḳa mürşid-i kāmilūñ bir ‘alāmeti daḡı budur ki soḡbetleriyle müşerref olan ve kelimāt-ı dürerbārların işiden kimesnede ḥavātır-ı (39) nefsāniyye ve vesāvis-i şeyṭāniyye ḳalmayup anuñ te’şīrinden ḳalbinde nūr-ı muḥabbetullāh müşāhede eder.

گوش ما هوش است چون گویا تویی [594-1]

Bizüm gūşımız (40) hūş ve sem‘imüz ‘akldur, çüñkü gūyā sen olasin.

خشک ما بحر است چون دریا تویی [594-2]

Bizüm ḡuşkumuz baḡrdur çün deryā sensin. Ya‘nī çün ki deryā sen olasin (41) bizüm şūrī olan vücūdumuz ḳatre-veş ol deryāya vuşul ile ‘ayn-ı deryā olur.

با تو ما را خاک بهتر از فلک [595-1]

Senūñle bize ḡāk felekden bihterdür. [86b]

ای سماک از تو منور تا سمک [595-2] (1)

Ey sen şol zāt-ı şerīfsin ki simākdan tā semeke degin ‘ālem senūñ nūruñdan münevverdür. Zīrā insān-ı kāmil maṭla‘-ı nūr-ı (2) āfitāb-ı ḡaḳīḳat-ı Muḡammediyye ve maḡzar-ı zāt ve şifāt-ı ilāhiyyedür ve ‘ulvī ve süflī cümle mükevvenātuñ maṭlab-ı a‘lāsı insān-ı kāmil ḳalbinde cilveger olan nūr-ı (3) Muḡammedī’dür. Pes mürşid-i kāmil ile zemīnde olmaḡ eflākda emlāk ile olmaḡdan a‘lādur. كما قيل من اراد ان يجلس مع الله
¹⁸⁰³ فليجلس مع اهل التصوف (4) Ṭotalum ki felekde olmiş nūr-ı Muḡammedī ile ḳalb ziyālanmadıkdan şoñra,

¹⁸⁰³ Denildiği gibi kim Allah ile oturmak isterse tasavvuf ehliyle otursun.

بی تو ما را بر فلک تاریکی است [596-1]

Sensiz bize felek üzere olmak tārīklīkdür. “Ber felek (5) būden: بر فلک بودن” taḫḫīrī üzere ma‘nā virildi. Ya‘nī i‘tibār feleke degüldür belki ḳalb nūrīnadur.

با تو ای ماه این فلک باری کی است [596-2]

Ey mäh-behcet ve ḳamer-ṭal‘at! (6) senüñ ḳalbinde ṣa‘ṣa‘a-bār olan ḥurṣīd-ı ḫaḫīḳate ve ḳurb-i menziletiñe nisbetle bārī bu felek kimdür ve ne şey’dür, zīrā eger çī,

صورت رفعت بود افلاک را [597-1]

(7) Şūret-i rif‘at eflāk için olur, ya‘nī eflāke ancak rif‘at-ı şūriyye virilmişdür ammā

معنی رفعت روان پاک را [597-2]

Rif‘at-ı ma‘neviyye revān-ı (8) pāk içindür. Ya‘nī rif‘at-ı ma‘neviyye ki ḳurb-ı civār-ı ḫāzret-i aḫadiyyü’z-zātıdır, ol cān-ı pāke maḫşüşdür.

صورت رفعت برای جسمهاست [598-1]

Rif‘atüñ (9) şūreti ecsām içindür.

جسمها در پیش معنی اسمهاست [598-2]

Cisimler ma‘nā ḳatında isimlerdür. Ya‘nī sükkerüñ ismi lezzeti ḳatında nice ise cisim daḫı ma‘nā ḳatında ancılayındur. (10) Meşelā ism-i sükkeri hezār bār vird-i zebān eyleseñ mādām ki sükkerüñ zātını ekl itmedikce ma‘nāsı olan lezzeti zevḳ itmezsin. Kezālik ma‘nāyı zevḳ (11) itmedikce cisme daḫı i‘tibār yoḫdur dimekdür. Nazm:

دو عالم در رخ او کل عیان بین

رخش خورشید برج لامکان بین

دو عالم از فروغ نور رویش

مثال ذره افتاده به سوبش (12)

دو عالم یرتو یک لمعه اوست

دو عالم پرتو دیدار آن روست

جمالش ماه تا ماهی گرفتست

دلت گر نیز آگاهی گرفتست¹⁸⁰⁴ (13)

جواب گفتن وزیر که خلوت را نمی شکنم

Vezîr mürîdlere hâlveti şımazam deyü cevâb virmesi beyânındadır.

گفت حجت‌های خود کوتاه کنید [599-1] (14)

Vezîr mürîdlere ayıtdı: “Hüccetlerüniz kûteh idiñiz, ya‘nî benümle muhâcce ve mu‘âraza itmeyüp terk-i ibrâm idiñiz. (15) Fî nefsi’l-emr, mürîd oldur ki şeyhine bir vechle münâkaşa ve mu‘âraza itmeyüp dâyimâ teslîmde ola. Zîrâ mürîd oldur ki kendü irâdetini şeyhinüñ (16) irâdetine tafvîz eyleye, pes kendüde irâdet qalmayıcaq hîlâf-ı merzî-i şeyh iķâmet-i hüccet câyiz degüldür.

پند را در جان و در دل ره کنید [599-2]

(17) Benüm pendime cân u dil içinde yol idiñiz, ya‘nî pendimde olan hikmeti cân göziyle görüp ve haķîkatini sem‘-i cenân ile istimâ‘ idiñiz.

گر امینم متهم نبود امین [600-1] (18)

Eger emîn isem, emîn müttehem olmaz ve muhbir-i şâdıķ olanda kizb taşavvur olunmaz.

گر بگویم آسمان را من زمین [600-2]

(19) Farazâ eger ben âsümâna zemîn dahı disem, siz beni kemâl-i şıdķ ile taşdıķ idüp ittibâ‘ kılamak lâzımdur.

Ey müstemî‘-i kâbil! Eger çi bu güftâr cānib-i (20) vezîrden naķldür, velâkin nefsi-emrde mürşid ile mürîd beyninde olan âdâb-ı şoľbet ve merâsim-i teba‘iyyeti beyândur.

گر کمالم با کمال انکار چیست [601-1]

¹⁸⁰⁴ Tüm âlemi O’nun yüzünde apaçık görebilirsin ve O’nun yüzü lâmekân güneşi gibidir. İki âlem O’nun yüzünün parlaklığından zerre gibi küçük kalmıştır. İki âlem O’nun ışığının parıltısıdır. İki âlem O’nun yüzünün görüşüdür. Senin gönlün haberdâr ise bilirsin ki O’nun cemâli aydan balğa kadar dünyada ne varsa her şeyi kuşatmıştır. (Cevherüzzât)

(21) Eger ben kemâlde isem kemâle inkâr nedür, ya' nî ikrâr-ı kemâl hüd budur ki benden her ne şudür iderse kemâl üzre görüp sözime muhâlefet itmeyesiz (22) ve kendüñüze hayr-ı mağz olan şeyi benüm kelâmım bilesiz.

[601-2] ور نیم این زحمت و آزار چیست

Eger ehl-i kemâl degilsem bu zahmet u āzār nedür, ya' nî benî kendüñüze (23) muğtedā vü pişvā idüp bu kadar zahmet ve meşakkat çeküp beyhüde yire cāngüdāhte olmanuñ ne fāyidesi vardur. Pes ikiden hālî degül: (24) Yā budur ki baña tābi' olup muhâlefet itmeyesiz veyāhüd gönlüñüz benden ref' idüp fāriğ olasız, imdi baña ittibā' mız var ise,

(25) [602-1] من نخواهم شد از این خلوت برون

Ben bu halvetden taşra olmağ dilemezim,

[602-2] ز آن که مشغولم به احوال درون

Zirā ki ahvāl-i derūna meşgūlüm.

(26) اعتراض مریدان به خلوت وزیر

Mürīdlerin halvet-i vezīre i' tirāz-ı mükerrer itdükleri beyānındadır.

[603-1] جمله گفتند ای وزیر انکار نیست

(27) Cümle mürīdleri didiler ki ey vezīr senüñ kemāline inkārımız yoğdur, ba' zı nüshada “ای حکیم” vāqi' olmışdur. Ya' nî cümlemiz saña kemāl-i ikrārdayuz,

(28) [603-2] گفت ما چون گفتن اغیار نیست

Bizüm sözimüz güftār-ı ağıyār gibi degüldür, belki,

[604-1] اشک دیده ست از فراق تو دوان

Senüñ nār-ı firāk ve derd-i iştiyākıñdan (29) gözimüz yaşı sür'at ile aqııcıdur,

[604-2] آه آه است از میان جان روان

Meyān-ı cāndan revān olmuş āh āhdur, ya' nî āh u vāhımız āteş-i derūnumuzdan (30) zuhūr iden dem-i ciger-sūzdur.

طفل با دايه نه استيزد و ليک [605-1]

Ṭıfl dāye ile ‘inād eylemez velākin,

گرید او گر چه نه بد داند نه نیک [605-2]

Ṭıfl girye vü zārī kıılır, (31) nīk ü bedi fark itmez. Ḥāzret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu’l-a‘lā mürīd ile mürşid beyninde vāḳi‘ olan nāz u niyāzı taḳrīr buyururlarken, (32) maẓhar-ı küll olan zıll-ı yezdān ve ḥalīfe-i raḥmānuñ vüçūdunda bāhir olan esmā ve şıfāt-ı külliyye-i ilāhiyye ki ‘inde erbābü’t-taḥḳīḳ aña “zāhir” ıtlāḳ iderler, (33) ḳāyide-i mezbūre üzre maẓhardan zāhire ve tecelliyāt-ı şıfātdan istiḡrāḳ-ı tecellī-i zāta intıḳāl idüp müstaḥlifüñ şuhūdı ḡalib olmaḡla (34) mir’āt-ı dil-i ḥalīfede zāhir olan müstaḥlife münāsıb kelimāta şurū‘ eyleyüp şāhid ve meşhūd ve zāhir ve maẓharıñ vāhid olduğunu beyān idüp (35) vaḥdet-i muṭlaḳa ‘ıyān olmaḡla niyāzı cenāb-ı Ḥāḳḳ’uñ dergāh-ı bī-gāhına tevcīh idüp buyururlar ki, ey pādīşāh-ı bī-zevāl ve ḳayyūm-ı lā-yezāl (36) ve ḳādir ve mute‘āl ve fā‘il-i muṭlaḳ-ı zū‘l-celāli ve‘l-cemāl,

ما چون چنگيم و تو زخمه می زنی [606-1]

Biz çeng gibi bir ālet-i mülāḥazayuz, sen aña zaḡme urursun, ya‘nī mürşid-i (37) kāmīlūñ maẓharında esmā ve şıfātuñla zāhir olup bizüm çeng-i vüçūd-ı vehmīmizde zaḡme olan sensin, ya‘nī bizi ḥareket itdüren senüñ ‘ışḳ ve ḳudretüñdür,

زاری از ما نی تو زاری می کنی [606-2] (38)

Ḥāḳīḳatde zārī ve nāle bizden degül belki sen zārī kıılırsın, şıfat-ı ḳudretüñ şıfat-ı zātuñdandır.

ما چو ناییم و نوا در ما ز تست [607-1]

(39) Biz nāy gibiyüz ve bizde olan nevā sendendür,

ما چو کوهیم و صدا در ما ز تست [607-2]

Biz kūh gibiyüz ve bizde olan şadā sendendür, ya‘nī bizde olan (40) tekellüm senüñ şıfat-ı zātuñdan olan kelāmuñ āşāridür.

ما چو شطرنجیم اندر برد و مات [608-1]

Ġālib ve maġlūb olmağda bir Őatranc gibiyüz,

برد و مات ما ز تست ای خوش صفات [608-2] (41)

Bizüm ġālibiyyet ve maġlūbiyyetimüz sendendür ey Őıfātı hoŐ rabbimiz, ya‘ nī bizde vāki‘ olan irādet senüñ [87a] (1) Őıfāt-ı zātuñdan olan mürīd isminüñ eŐeridür. Ya‘ nī ¹⁸⁰⁵ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ve dağı ¹⁸⁰⁶ كُلُّ شَيْءٍ ve dağı ¹⁸⁰⁷ وَمَا نَعْمَلُونَ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ āyāt-ı kerīmeleri (2) vefkince cemī‘-i aqvāl ve ef‘āl ve eṭvār ve aḥvālüñ ḥālīkı Allāh’dur. Ve ‘abd-ı maḥhūr, taht-ı ḥük-m-i İlähi’de müstehlek bir āletdür. Pes ‘abd-i ḥālīŐuñ vücūdı (3) ‘ıŐk āteŐine yandığda kendüde ihtiyār qalmayup iktizā ve ḥareket ‘ıŐkuñ olduğda ‘abde qurb-i nevāfil ḥāŐıl olup ve “bī yesmi‘: بی یسمع” ve “bī yubŐir: بی یبصر” ve “bī yentīk: بی ینتطق” (4) ve “bī yemŐi: بی یمشی” derecesine nāyil olduğda tevḥīd-i ef‘āl ve tevhīd-ı Őıfāt (5) dirler. Ve bu maḥāmda olanlar kesr-i lām ile olan muḥliŐler zümresindendür. Lākin henüz beŐeriyyet ve iŐneyniyyet külliyyet üzre mürtefi‘ olmamağla “ان المخلصین (6) علی خطر عظیم”¹⁸⁰⁸ buyurulmuŐdur. Ammā mertebe-i fenā’-i fenāya varup vücūddan eŐer qalmasa mazḥariyyet-i i‘tibār dağı qalmayup vaḥdet-i mutlakada bekā’-i (7) ebedīye vāŐıl olup zümre-i muḥleŐinden olur, ya‘ nī fetḥ-i lām ile aña ḥavf ve ḥüzn qalmayup ehl-i necātdan olur ve mertebe-i mezbūre tecellī-i (8) aḥadiyyetü’z-zātında olup bu maḥāmda olanlarıñ tevḥīdine tevḥīd-i zāt ıtlāk olunur. Őeyḥ ‘Atṭār fermāyed:

الا ای نور قدسی بار بنمای

ز زنگ آینه دل پاک بردای (9)

زمین و آسمان از پیش بردار

نمود جسم و جان از خویش بردار

صفات و ذات خود هر دو یکی بین

درون را با برون حق بی شکی بین (10)

تویی ذات و صفات و فعل در حق

¹⁸⁰⁵ Nisa 4/78: “...De ki: "Hepsi Allah'tandır."...”

¹⁸⁰⁶ Zümer 39/62: “Allah, her Şeyin yaratıcısıdır...”

¹⁸⁰⁷ Saffāt 37/96: "Oysa Allah sizi de, yaptığınız Şeyleri de yaratmıştır."

¹⁸⁰⁸ Muhlisler büyük tehlikeyle karşı karşıyalar.

جهانِ جان تویی ای یار مطلق

حجاب از پیش من بردار بی من

به خود کن راه چشم جان تو روشن¹⁸⁰⁹ (11)

Neşr: Pes kāşif-i esrār-ı kibriyā, ḥazret-i Mevlānā, tevḥīd-i zāt mertebesine işāret idüp buyururlar ki,

ما که باشیم ای تو ما را جان جان [609-1] (12)

Biz kim olavuz ey bizüm cānımızın cānı sensin.

تا که ما باشیم با تو در میان [609-2]

Ḥattā senüñle biz ortada olavuz. (13) Senden ğayrı vücūd-ı muṭlağ mümkün degüldür.

ما عدمهاییم و هستیهای ما [610-1]

Ey pādīşāh-ı lā-yezāl! Biz ma‘dūmlarız ve bizüm varlığımız maḥz ‘ademdür.

تو وجود مطلق فانی نما [610-2] (14)

Sen fānī gösterici bir vücūd-ı muṭlağsın. Celāl-i Devānī:

هستی تو به ذات و ما به تو هست نما

الله چه تفاوت ز کجا تا به کجا

هستی تو غنی مطلق و خلق گدا (15)

دارند ز تو وجود و از خویش فنا¹⁸¹⁰

Neşr: Ma‘lūm ola ki ‘inde’l-ḥükemā vücūd vācibde ‘ayn ve mümkinde zāyiddür (16) ve Ḥağ sübhānehu ve te‘ālāya ‘illetü’il-‘ilel ıtlāğ idüp vücūd-ı Ḥağkı ‘ağl-ı külle ‘illet-i tāmme kılup ‘ağl-ı evvel Ḥağ’dan müfārağat itmez ve Ḥağ te‘ālā

¹⁸⁰⁹ Ey kudsi ışık! Tekrar görün ve gönül aynasındaki pası tamamen sil. Yeri ve göğü katet, can ve tenin varlığını kendinden sil. Zatı ve sıfatların tamamını bir bil, hakikatte için ve dışın aynı olduğunu anla. Hakikatde zat, sıfatlar ve fiil sensin. Ey mutlak yar! Can cihanı sensin. Bensiz, hicabı benim gözümden kaldır ve can gözünün önünü kendine aydınlat.

¹⁸¹⁰ Senin varlığın zatındandır, biz ise senin zatından var görünüyoruz. Allah Allah! Bak gör ki fark nereden nereye kadar! Senin varlığın mutlak gani, halk ise dilencidir, varlıkları sendendir ve kendilerinden yoklar...

dağı (17) ‘aql-ı evvele ifāzadan ḥālī olmaz deyü vücūd-ı muṭlaqı muḳayyed ve ‘aql-i evvele ‘illet tutarlar. Lākin Şeyḫ Muḫyiyüddīn ‘Arabī ḳuddise sırruhu *Fütūḫāt-ı Mekkiye* ḫūn (18) bāb-ı şānīsinde buyururlar ki: اعلم انّ الحقّ تعالى موجود بذاته، مطلق الوجود غيذ متقيّد يا¹⁸¹¹ nī Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā mevcūd bi-zātihi ve muṭlaḳu’l-vücūd olup muḳayyed bi-ḡayrihi degüldür. Ve bir şey andan ma‘lül ve ol dağı bir şey’e ‘illet olmaz, (20) belki ol zāt-ı aḫadiyyet ma‘lülāt ve ‘ilelūn ḫālīḳıdır dimekdür ve ‘inde cumḫürī’l-mütekellimīn eger vācibde ve eger mümkinde vücūd zāyid ‘ale’lmāhiyyetidir dirler. (21) Ve Ebu’l-Ḥasan Eş‘arī vücūd eger vācibde ve eger mümkinde ‘ayn-ı zātdur deyüp vücūd-ı muṭlaḳda her biri bir vech beyān ider, felihāzā erbāb-ı fīkr u nazār dirler ki (22) icād ḫod fer‘-i vücüddur, pes vücūd-ı sābıḳ ‘ayn-ı vücūd-i lāḫıḳ olsa şey’ kendü nefsi üzerine teḳaddüm itmek lāzım gelür ve ḡayrı dağı olsa vücūdāda (23) teselsül veyāḫud bir vücüda münteḫī olmaḳ lāzım gelür ki āyn-ı zāt ola. Vāḫidūn vücūdunda ḫod te‘addüd muḫāldir; كما¹⁸¹² ve bir vech dağı (24) beyān idüp dirler ki bi’n-nazārī ile’z-zāt ma‘raḫ-ı vücüdda olan her şeyden vücūd meslūbdur. Zirā māhiyyet min ḫaysü hiye ḡayr-ı zāt olup (25) zātiyyāt andan meslūbdur, kemā hüve meşḫūr beyne’l-cumḫūr: من¹⁸¹³ Pes Ḥaḳ sübhānehu (26) ve te‘ālānuñ şubūt-ı vücūdı zātdan nāşīdür dimek olmaz. Zirā icād-ı fer‘ vücūd olduğını ‘aql dağı ḫükm ider. İmdi māhiyyet min ḫaysü hiye bilā şartı’l- (27) vücūd mücid olur dimek mümkün degüldür. Zirā “الشّيء ما لم يوجد لم يوجد” muḳaddimesi beyne’l-‘uḳalā muḳarrere ve müşbetedür. Pes vücūd-ı vācib kendü zātiyla ḳāyim olup (28) hem vücūd ve hem mevcüddur. Ya¹⁸¹⁴ nī ma‘nā-yı vücūd ma‘dümānıma¹⁸¹⁴ dimek olur. Ve bilcümle bu bābda erbāb-ı fīkr u nazār ebḫāş-ı keşire itmişlerdür, kütüb-i kelāmiyye (29) tetebbu‘ idenlerūn ma‘lüm-ı şerīfleridir.

Ve erbāb-ı keşf u ‘iyān ve aşḫāb-ı zevḳ ve vicdān ḳatında vücūd-ı Ḥaḳ ‘ayn-ı zāt-ı Ḥaḳ’dur ve Ḥaḳ’dan ḡayrı mevcūd-ı (30) ḫaḳīḳī yoḳdur ve eşyā’-i sāyire şu’ünāt-ı zātiyye olup vücūd-ı muṭlaḳ müsteḡrıḳ-ı cemī‘-i mevcūdātdur. Şi‘r:

ظننت ظنوناً بأنك انت

¹⁸¹¹ Bil ki Hak teala zatı ile mevcuttur. Onun varlığı mutlaktır ve kendinden başka bir şeyle mukayyet değildir. O bir şey sebebiyle değildir bir şeyin sebebi de değildir. O sebep olunanların ve sebeplerin yaratıcısıdır.

¹⁸¹² Selim ve bozulmamış fitratın da şahit olacağı üzere.

¹⁸¹³ Bu onun mahiyetinden değildir, ona arız olan şeylerden ne tektir ne çoktur ne de bir şeydir.

¹⁸¹⁴ Varlığın kendisiyle kaim olduğu.

و ما ان تكون ولا قطّ كنت (31)

فان كنت انت فأنك ربّ

و ثانی اثین دع ما ظننت¹⁸¹⁵

¹⁸¹⁶ فان كان كذلك وجود من حيث هو وجود¹⁸¹⁶ vüçüd Hâk'dan gayrı olmayup Hâk tebâreke ve te'âlâ cümle cihâtdan münezzehe ve vâhid-i haqîkîdür. Ve vahdâniyet-i Hâk'da lâ zihnen ve lâ hâricen ve lâ 'aklen (33) ve lâ vehmen ve lâ haqîqaten ve lâ mecâzen vechen mine'l-vücüh keşret olmayup cümle şey'den ğaniyy-i muṭlağdur. Ve ta'rif ve ta'yîn ve itlâğ ve taqyîd ve teşbih ve ta'ṭil (34) ve bilcümle i'tibârâtdan her ne var ise cümlesinden münezzehe ve muḳaddes olup vüçüd-ı gayr-ı mecâzî ve i'tibârîdür. Zîrâ cemî'-i eşyâ izâfe'tu'l-muṭlağ ile'l-muḳayyedi (35) ve'l-mümkinu ile'l-vâcib bi ḥasebi'l-i'tibâr ve'l-izâfe mevcûdlar velâkin bi-ḥasebi'l-hâqîka ma'dûmlar olup mevcûd-ı haqîkî-i ezeli ve bâkî-i ebedî-i sermedî Hâk tebâreke (36) ve te'âlânüñ vechidür ki ol vech anuñ zâtı ve haqîqatidür ve cümleñ ibkâ ve i'dâmına hüküm Hâk'ındur. Ve ba'de ifnâ'î zevâtihim ve iskâti izâfâtihim cümle (37) eşyâ Hâk'a râci' olur. Kemâ kıl: ¹⁸¹⁷ التوحيد اسقاط الاضافات ve kâle te'âlâ: ¹⁸¹⁸ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ Pes tesmiye-i vüçüd-ı muṭlağ (38) vüçüddan kaydı selb içündür. Ve illâ bi'n-nisbe ile'l-vücüd ne itlâğ ve ne taqyîd vardır. Ve bu mertebeye mertebe-i evvel ve ğayb-ı hüviyyet dirler. Hiç vechle (39) müşârün ileyh ve hiç vaşfla mevşûf ve bir izâfet ile mensûb ve mensûbun ileyh olmaz. Nitekim muḳaddimedde ve ba'zı maḥalde bunuñ zikri sebḳ itmişdür (40) ve kıdem ü hudûs ve vahdet ü keşret ve bunuñ emşâli evşâf ve i'tibârât merâtib-i aḥkâm-ı tenezzülâtdan olup min ḥayşü'l-itlâğ ve't-te'sîr (41) ve'l-vahdet mertebe-i ulühiyyetdedür. Ve illâ öyle degüldür ki mevcûdâtuñ vüçüdi haqîkatde vüçüd-ı Hâk'dan gayrı vüçüd-ı kıyım bi-nefsihi ola. Zîrâ kıyım bi-nefsihi olan [87b] (1) vüçüd-ı haqîkîdür, pes haqîkatde Hâk'dan gayrı vüçüd olmaz. Kemâ kâle's-Şeyḥ Muḥammed bin el-'Arabî raḍiyallâhu 'anh ¹⁸¹⁹ فهو عين كل شى فى الظهور ماهو عين الاشياء (2) فى ذواتها سبحانه بل هو هو والاشياء اشياء

¹⁸¹⁵ Senin sen olduğuna dair çok zanlarım vardı. Ne sen oluyorsun ne de kesin sensin. Eğer sen sen isen rab sensin, ikinin ikincisi sensin zannı boşver.

¹⁸¹⁶ Eğer böyle ise varlık olması açısından varlıktır.

¹⁸¹⁷ Tevhîd izafetlerin düşürülmesinden ibarettir.

¹⁸¹⁸ Kasas 28/88: "...O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz."

¹⁸¹⁹ O zahirde her şeyin aynıdır fakat eşyanın zatında aynı değildir o bundan münezzehtir o odur eşya ise eşyadır.

ittihād ve hūlūl mevcūdeynden hāşıl olur ve vücūdda ise vücūd-ı vāhiddeden ğayrı olmayup (3) eşyā Hāķķıñ vücūduyla mevcūde ve kendü nefsleriyle ma‘dūmedur. Pes kendü nefsleriyle ma‘dūm ve vücūd-ı Hāķķ’la mevcūd olanda hūlūl ve ittihād taşavvur olunmaz. Rubā‘iyye:

(4) هستی ست که در نیست کند جلوه مدام

زان هستی و نیستی است عالم به نظام

اشیاست درو محو و به او موجودند

آن یک صفت جلال و این یک اکرام¹⁸²⁰

(5) İmdi ey ‘āşık-ı rabbānī! Bu muḳaddemātdan murād budur ki ḫazret-i Mevlānā ḳaddasallāhe rūḫehu¹⁸²¹ علی عدمها (6) باقیه بل هی باقیه (6) vefḳince bi’n-nisbeti ile’l-a‘yāni’ş-şābite buyururlar ki bizüm ḫāricde olan varlığımız bi-ḫasebi’l-i‘tibār hestī-nümādur. Velākin bi-ḫasebi’l-ḫāḳīḳat (7) fānī ve hālikdür. Pes ey ḳādir-i muḫlak ve ma‘būd-ı bi’l-ḫāķķ, sen şol bāķī-i ebedī ve aḫad ve şamedī ve vücūd-ı muḫlak-ı ḫāķķīsın ki ḫāķķatde fāniye olan (8) eşyāyı vücūd-ı ‘āriyet ile göstericisin. Belki¹⁸²² هو الان علی ما كان عليه feḫvāsınca ḫāķķatde bizüm vicūdumuz olmayup (9) zevāt-ı ḫāķķiyye ve a‘yān-ı şābitemiz sensin ki, mışrā‘:

Vücūd-ı muḫlak-ı fānī-nümāsın.

Pes bizde vücūd olmayıcaḳ fi‘le ne vech-le ḳādir olavuz? İlāhī, sücūd-ı (10) cān-ı müsteḫāb ve vücūd-ı āfitāb-ı ‘ālem-tāb senüñ ḳudret ve iḫsānuñdur. Zırā Hāķķ sübhānehu ve te‘ālā dāniş ve biniş ‘ināyet itdügi gibi ‘ibād-ı ḫavāşşı (11) bilür ki,

ما همه شیران ولی شیر علم [611-1]

Meşelā eger çı biz cümle şırleriz ammā rāyāt ve a‘lām şiriyüz, ya‘nī zāhir-i ḫālde bizden şüdür iden ḫarekāt (12) ve ef‘āl cihetinden arslanlarız lākin ḫāķķate nazar olunsa sancaḳlarda naḳḳāşlar taşvır eyledügi ḫayāt ve ḫareketden ‘ārī arslanlar şūreti gibiyüz.

(13) [611-2] حمله شان از باد باشد دم به دم

¹⁸²⁰ O, “yok”ta sürekli görünen “var”dır. Alemin düzeni ise o varlık ve yokluktandır. Eşya O’nda mahv olmuş ve O’nda mevcutturlar. O sıfatı celal, bu ise ikramdır

¹⁸²¹ Ayanı sabite varlığın kokusunu almamıştır o adem üzere bakidir.

¹⁸²² Allah vardı ve onunla birlikte bir şey yoktu. Şimdi de öyledir. (Buhārī, Bed’ü’l-Halk 1/Tevhîd, 22)

‘ Alemdede taşvîr olunan ol şîrlerüñ hamle ve hareketi dem-be-dem vezân olan bād ve riyāḥdan ḥāşıl olur. (14) İmdi ¹⁸²³ مثل القلب كمثل لريشة في فلاة يقلبها الرياح ظهراً و بطناً ḥadîs-i şerîfî mücebince bizüm daḥı ḥarekât ve sekenâtımız min ḥaysü’l-ḥaḳîḳat (15) nesemât-ı riyāḥ-ı irâdet-i ezeliyyeden zuhûra geldügi muḥaḳḳaḳdur.

حملة شان پیدا و ناپیداست باد [612-1]

‘ Alemlerde olan şîr naḳşınıñ ḥarekât ve ḥamleleri (16) peydâ ve zâhir ve muḥarrikleri olan bād-ı vezân nâ-peydâ ve mestürdur. Kezâlik bizüm daḥı ḥarekât-ı ecsâdımız peydâ ve muḥarrik-i ḥaḳîḳî olan Muḥyî ve Mu‘ṭî (17) nâ-peydâdur. Ammâ sükûn ve ḥareketimiz andan müfârîḳ degüldür.

آن که ناپیداست از ما کم مباد [612-2]

Ol ki nâ-peydâdur bizden eksik olmasun. Veyâḥud kâf-ı (18) Fârsînüñ zammesiyle kırâ’at olunup ol muḥarrik ki zâhirde bâṭındur bizden ğâyib olmasun demek ola. İmdi ba‘zılar ḳatında vücûd-ı (19) muṭlaḳ içün ḥâricde vücûd yoḳdur lâkin anuñ cûd-ı vücûdı ile cümle mevcûdâtuñ vücûdları hestî-nümâdur ve ansız bir şey’üñ vücûdı yoḳdur. (20) Pes ḥazret-i Mevlânâ ḳuddise sırruhu’l-a‘lâ hestî-i mevḥûmdan dest-şüste ve bi-külliyetihî vücûdını vücûd-ı Ḥaḳ’da ifnâ idüp ve beḳâ billâh ile (21) peyveste olup buyururlar ki

باد ما و بود ما از داد تست [613-1]

İlâhî! Bizüm bād u bûdumuz senüñ dād u iḥsānuñdur, ya‘nî bizüm ḥareketimiz ve varlığımız sendendür.

هستی ما جمله از ایجاد تست [613-2] (22)

Bizüm vücûdumuz cümleten senüñ icādîñdandır, ya‘nî zulümât-ı ‘ademde iken nûr-ı vücûdı senden bulup ol nûr ile (23) ‘âlem-i kevn cānibine şitâb ḳıldık.

ان الله تعالى خلق الخلق في ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصابه ذلك التور (24) فقد

Kemâ ḳâle ‘aleyhisselâm: ¹⁸²⁴ اهتدى و من لم يصبه فقد ظل و غوى

İlâhî sen şol Ḳâdir ve Cevâd’sın ki,

¹⁸²³ Kalp rüzgarla sağa sola yatan bir kamış gibidir.

¹⁸²⁴ Allah kullarını bir karanlıkta yarattı ve üzerlerine nurundan serpti kendine bu nurdan isabet eden kurtuldu ve isabet etmeyen sapitti.

لذت هستی نمودی نیست را [614-1]

‘Ademe vücūd lezzetini gösterdiñ,

عاشق خود کرده بودی نیست را [614-2] (25)

Ezel-i āzālde ‘ademi kendüñe ‘āşık eylemiş idiñ, ya‘nī ‘adem-i izāfī olan a‘yān-ı şābite ki hāric-i ‘āleme izāfet ile (26) rāyiḥa-i vücūdı henüz şemm itmemişler idi, anlara izāka-i ṭa‘m-ı vücūd itdirüp ve vücūd-ı hāricī menziline henüz tenezzül itmeyen enbiyā ve evliyā ve ‘āşıkīn (27) ve aşfiyānuñ a‘yān-ı şābitelerini ḥazret-i ‘ilmiyyede kendüñe ‘āşık eylemiş idüñ dimekdür. İlāhā! Melikā! Ma‘būdā! Perverdigārā!

لذت انعام خود را وامگیر [615-1]

(28) Kendü in‘āmuñ lezzetini biz aç ve muḥtāclardan girü tütma, ya‘nī lezzet-i in‘ām-ı üns ve tecelliyāt-ı muḥabbet-i zāt-ı muḥaddesi ‘āşıkān-ı bī-ser ü pādan (29) dırīg itme.

نقل و باده و جام خود را وامگیر [615-2]

Ya‘nī nuḳl-i ma‘rifet ve bāde-i muḥabbet ve cām-ı ḥaḳīḳati dırīg itme.
Mevlānā Cāmī:

ای به سویت همه را روی نیاز

چشم لطف تو به روی همه باز (30)

عاشقان کشته سودای تواند

داغ بر دل به تمنای تواند

خرقه فقر و فنا پوشیده

در ره صدق و صفا کوشیده (31)

درد دم بر دم تو همدمشان

داغ بی مرهم تو مرهمشان¹⁸²⁵

¹⁸²⁵ Ey herkesin niyâzı sana olan Allah! Senin lutûf gözün herkese açıktır. Âşıklar senin sevdandan ölmüşler ve gönüllerindeki dağ ve leke sana yakarışlarındandır. O aşıklar, fakr ve fena hırkası giyip sıdk ve safa yolunda çaba göstermişler. Senin sürekli gamın onların hemdemi, senin merhemsiz yarın onların merhemidir.

İlāhī ve mevlāy!

ور بگیری کیت جستجو کند [616-1]

(32) Eger faẓl u iḥsān ve feyẓ-i in‘āmiñ dırıg tıtarısañ anı kim cüst ü cū eyler? Ya‘nī ey Māni‘ ve Dāfi‘! Çün ki bir kuluñdan feyẓ iḥsānuñı men‘ idesin, (33) hīç-kes anı taleb itmege qādir olmayup bāb-ı talebi anuñ üzerine sedd idersin. Taleb daḥı senüñ iḥsānuñdur, zīrā taleb vüçüda geldikde (34)¹⁸²⁶ من طلب شیئا و جدّ وجد meğzīsince maṭlūb daḥı çehre-güşā olmağ muqarrerdür. İlāhī sen bizi ‘ibād-ı t̄alibīnden eyleyüp senüñ yoluña ‘azīmete (35) himmet ‘ināyet kııl, ve illā,

نقش با نقاش چون نیرو کند [616-2]

Nağş nağk̄āşa nice zūr ve muqabele eyler? Ya‘nī şuver-ı nuqūş meşābesinde olan (36) şanāyi‘ ve bedāyi‘ senüñ dest-i kudret ve yed-i irādetüñde memlūk ve maḥhūrlardur. Sen bizi niçün böyle kııldıñ deyü mu‘ārazaya kimsede miqdār zerre (37) kudret yoğdur. İlāhī, seyyidī ve mevlāy! Çün ki bu za‘if ve kemter ve aḥqar kulcağızlaruñ qable’l-istiḥkāk senüñ ni‘am-ı ‘atā ve iḥsānuñ ile perverde (38) ve ḥilkat-i bāde-i engürdan evvel seḥā ve cūduñ ḥamrıyla mest-i ḥarāb ve leb-teşne olmışlardur, be-ḥaqq-ı Tāhā vü Yāsīn kemāl-i faẓl u iḥsānuñdan tezzarru‘ ve niyāz (39) ideriz ki,

منگر اندر ما، مکن در ما نظر [617-1]

Bize bakma, bize nazār eyleme, ya‘nī bizüm zellāt ve ‘iṣyānımıza bakma.

اندر اکرام و سخای خود نگر [617-2]

Kendü cūd ve ‘atā (40) ve ikrām ve seḥāña nazār eyle. Nizāmī:

ای ز کرم چاره گر کارها

مرهم راحت نه آزارها

عقده گشاینده هر مشکلی

قبله نماینده هر مقبلی (41)

پای طلب راه گذار از تو یافت

¹⁸²⁶ Kim ki bir şeyi ister ve onun için çalışırsa, onu elde eder.

دست توان قوت کار از تو یافت

بلکه تویی کارگر راستین

[88a]

دست همه دست تو را آستین (1)

تا نکنی تو نتوانیم ما

گر ندهی تو چه ستانیم ما

نیست درین کارگاه گیر و دار

جز تو کسی کاید ازو هیچ کار

روی عبادت به تو آریم و بس (2)

چشم عنایت ز تو داریم و بس

در کف ما مشعل توفیق نه

ره به نهان‌خانه تحقیق ده¹⁸²⁷

(3) İlāhī kullaruñ işi sehv u haṭā, senüñ kārūñ luṭf u ‘aṭā.

ما نبودیم و تقاضامان نبود [618-1]

Seyyidī ve mevlāy! Sen bir Kerīm u Raḥīm u Semī‘ u ‘Alīm’sin (4) ki biz yoğ-idik ve bizüm teḳāzāmız daḥı yoğ-idi.

لطف تو ناگفته‌ی ما می‌شود [618-2]

Senüñ lüṭfüñ bizüm söylenmemiş sözimüzi ve zuhūra gelmedik sırrımızdı işidirdi (5) ve ne vech-le münacāt ideceğimiz bilürdi.

نقش باشد پیش نقاش و قلم [619-1]

Naḳḳāş ḳatında naḳş u ḳalem

عاجز و بسته چو کودک در شکم [619-2]

¹⁸²⁷ Ey kerem ile işlere çare olan ve incinenlere merhem olan! Sen her düğümü çüzen ve ibadet etmek isteyene kible gösterensin. Ayak, gideceği yolu senden buldu, el ise yapacağı işe gücü senden aldı. Aslında işleri gerçekte yapan sensin ve insanların eli senin elinin cebidir. Sen yapmazsan biz yapamayız, sen vermezsen biz neyi alabiliriz ki? Bu atölyede, senden başka elinden bir iş gelen kimse yoktur. Biz sadece sana ibadet eder, sadece senden inayet ve af umarız. Tevfik meşalesini elimize koy ve bizi tahkik (emin olma) sırlar evine hidayet et.

‘Āciz ve muḳḳayyed olur, (6) kūdek raḥm-i māderde ‘āciz olduđı gibi. Pes naḳş u ḳalemūñ dest-i naḳḳāşda ihtiyārı olmayup kūdek-i ‘āciz dađı baṭn-ı māderde ıztırārı olduđı gibi,

پیش قدرت خلق جمله بارگه [620-1] (7)

Ḳudret-i ilāhiyye ḳatında dađı cümle bārgāh-ı ‘ālemūñ maḥlūḳātı,

عاجزان چون پیش سوزن کارگه [620-2]

Kār-geh gibi sūzen önünde (8) ‘ācizlerdür. Kār-geh Türkçe gergef didikleridür. İmdi naḳḳāş-ı meşiyet-i ezeliyye dađı kār-gāh-ı ‘ālem, huşūşan vücūd-ı insānide,

گاه نقشش دیو و گه آدم کند [621]

گاه نقشش شادی و گه غم کند (9)

Gāh ādem ve gāh şeyṭān naḳş eyler ve gāh şādī ve feraḥ ve gāh endūh ve teraḥ naḳşın eyler. Ya‘nī şıfat-ı insāniyye ile muttaşif (10) ve feraḥnāk ve gāh sıfat-ı şeyṭāniyye ile mūkedder ve ğamnāk eyler.

دست نه تا دست جنباند به دفع [622-1]

Mevcūdātdan hiç ferdūñ dest-i ḳudreti ve ḳuvvet (11) ve ṭāḳati yođdur ki kendüye şūret-bend olan naḳşıñ def ine taḥrīk-i yed eyleye.

نطق نه تا دم زند در ضرر و نفع [622-2]

Ve hiç ferdde nuḳḳ yođdur ki (12) zarar ve nef den tā kim dem ura. Ya‘nī kendüden menfa‘at dūr olup zarar gelse nef i niçün mehcūr eyledūñ ve zararı niçün işābet itdirdūñ güftārına (13) kimesnede ṭāḳat yođdur ve ferd ve vāḥidden bu vechle tekellüme istiḥḳāḳ yođdur. Kemā ḳāle te‘ālā: ¹⁸²⁸لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ Mevlānā Cāmī fermāyed:

آنکه نه دم میزند از عجز، کیست؟ (14)

غایت این کار بجز عجز چیست؟

¹⁸²⁸ Enbiyā 21/23: O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.

عجز به از هر دل دانا که هست

بر در آن حی توانا که هست¹⁸²⁹

(15) İmdi Hâk sübhānehu ve te‘ālānuñ kudret ve ‘azametini bilmek isterseñ,
تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت [623-1]

Sen beytüñ tefsîrini Qur‘ân’dan girü oқы,
گفت ایزد ما رمیت إذ رمیت [623-2] (16)

İzed-i mute‘âl,¹⁸³⁰ buyurdı. İmdi ey ‘āşık-ı fānî,
گر بپرانیم تیر آن نه ز ماست [624-1]

(17) Eger zāhirde tîr-endāz olavuz, haqîkatde ol tîr-endāzlık bizden degildür,
belki,

ما کمان و تیر اندازش خداست [624-2]

Ma‘nāda biz kemān ve tîr-endāz olan (18) Hudā’dur. Ya‘nî bizden şudür iden aqvāl ve ef‘āl meşiyet-i ilāhiyye ve kudret-i rabbāniyye iledür. Beyt-i sâbık sûre-i Enfāl’de (19) وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ de haber virüp fi‘l-i remyi hazret-i Resül ‘aleyhisselāmdan ba‘de’l-işbāt nefy idüp kavlı-i kerîmi ile hazret-i Hâk kendü zātına (21) isnād eyleyüp filhaqîka rāmî hazret-i Hâk ve Nebî ‘aleyhisselām âlet-i Hâk olup kurb-ı nevāfil ve ferāyüzüñ ‘aynını cem‘a işaretdür.

Ma‘lüm ola ki (22) bu âyet-i kerîmenüñ mā-kaḅli¹⁸³¹ وَلَكِنَّ اللَّهَ فَتَلَّهُمْ فَتَلَّهُمْ kavlı-i kerîmidür. Ve bu âyet-i kerîmenüñ sebab-i nüzülünde rivāyet olunur ki vaqtā kim Kureyş (23) müşrikleri ehl-i İslām ile muḅarabe kaşdına ḅurūc idüp ‘Aḅneḅal nām ḅādiden zūḅūr itdüklerinde hazret-i Resül ‘aleyhisselām (24) جات بخليلايها و فخرها هذه قريش هذه قريش (24) جات بخليلايها و فخرها هذه قريش deyü du‘ā kıldılar. Pes fi‘l-ḅāl hazret-i Cebrîl ‘aleyhisselām nüzül idüp “Yā Nebīyallāh! (25) Arzdan bir ḅabza türāḅ alup küffāre

¹⁸²⁹ (O’na karşı) Aciz olmaktan dem vurmayan kim var ki? Acizlikten başka bu işin sonu nedir? Akıllı olana o var olan güçlü ve Hayy’in kapısında, acizlik her şeyden daha iyidir.

¹⁸³⁰ Enfāl 8/17: “...Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı...”

¹⁸³¹ Enfāl 8/17: “(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü...”

¹⁸³² İşte Kureyş tüm övünç ve iftiharıyla geldi ve resulünü yalanlıyor, ey Allah’ın senden vaadini istiyorum.

karşu remy idiñiz.” deyü ta‘lîm eyledi. Pes iki ‘asker birbirine muķābil olduķda ĥazret-i Resül ‘aleyhisselām (26) mübārek avuçlarına bir ķabza ĥāk ile maĥlūt ĥaşā alup vücūh-ı küffāra karşı remy idüp ¹⁸³³“شاهت الوجوه” āyet-i kerīmesini ķırā’at buyurdılar. (27) Bi-ķudretillāh te‘ālā müşriklerüñ gözlerine toprak olup müşriklerden ĥiç ferdüñ gözi türābdan ĥālî ķalmadı. Pes müşrikīn gözleri derdine düşüp (28) münhezim olmağla aşĥāb-ı Resül rađıyallāhu ‘anhum terādūf ve te‘ākup idüp müşriklerüñ ba‘zısın ķatl ve ba‘zısın esīr ķılıp bi-‘avnillāh (29) manşūr ve muzaffer oldukları ĥâlde ‘avdet itdüklerinde ben fülānı ķatl itdüm ve ben fülānı esīr itdüm deyü tefāĥura teveccüh eyledikleriçün bu āyet-i (30) kerīme nāzil olup mü’minlerde olan şecā‘at-i ķalb ve nuşret ve zafer ‘avn u ‘ināyet-i Ĥaķ olduğuna tenbīh buyuruldu. Erbāb-ı tefsīr, فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ (31) ķavl-i kerīminde olan “fe” şart-ı maĥzūfuñ cevābı olmaķ üzere taķdīr-i kelām ¹⁸³⁴“ان افتخرتهم بقتلهم فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم” ma‘nāsınadur deyü (32) tefsīr itmişlerdür. Ya‘nī “Ey mü’minler ķatl-i küffār ile eger iftiĥār iderseñiz, siz müşrikleri kendü ķuvvetüñiz ile ķatl itmediñiz lākin Ĥaķ te‘ālānuñ ‘avn u nuşretiyle (33) küffāre musallať olup ĥaķīkatde fi‘l-i ķatl ĥaķķıñdur.” dimekdür. Ba‘dehu ĥazret-i Ĥaķ ve Feyyāz-ı muťlak ĥiťāb-ı müsteťābıyla ĥāşşeten ĥabīb-i ekrem şallallāhu (34) ‘aleyhi ve sellemi teşrīf idüp وَمَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى deyü buyurdu.

Ma‘lüm ola ki erbāb-ı ĥaķīkat baĥr-i aĥadiyyete ġavta idüp (35) āvīze-i ġuş-ı ehl-i ma‘rifet olamķ için keşfen ve şuhūden dest-āvīz oldukları dūrer-i fevāĥir-i ma‘ānīyi ihdā idüp buyururlar ki Ĥaķ sübhānehu ve te‘ālā (36) bu āyet-i kerīme ile ‘ārīfler için mevzi‘-i ittiĥād var idüğünü ifhām ve i‘lām buyurmuşlardur, imdi ‘inde erbābü’t-taĥķīķ ittiĥādta maķāmāt işbāt olunup (37) ittiĥād bi’l-ef‘āl ve ittiĥād bi’s-şifāt ve ittiĥād bi’z-zāt i‘tibār idüp mü’minlere bu maĥalde olan ĥiťābda ef‘āl ve şifātta olan ittiĥāda (38) işāret buyurulmuşdur dirler. Zīrā mü’minlerden bi-ĥasebi’s-şüre şudūr iden fi‘l-i ķatli Ĥaķ te‘ālā tebāreke ve te‘ālā وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ķavli ile nefsine (39) muzāf ķıldığı ittiĥād-ı fi‘li beyāndur. Ve mertebe-i mezbūre maķām-ı cem‘ ve tefriķa ve cem‘ fi’t-tefriķadur. Zīrā mü’minlere fi‘li işbātdan şoñra (40) nefy buyurmuşdur ve mübāşeret-i ķatl maĥall-i tefriķada olup Ĥaķ te‘ālā kendü nefsine muzāf ķıldığı maĥall-i cem‘ de olur. Pes kaçan (41) bi-ĥasebi’l-ĥalkıyye ĥalk fā‘il-i muťlakıñ maşdar-ı ĥāşıyyet-i fi‘linden müfārīķ olsalar ‘ālem-i şūret ve resm

¹⁸³³ Yüzler yere sürünsün. Ayet değildir. (Keşfü’l-Hafā, II, nr. 1569, s. 15)

¹⁸³⁴ Eğer öldürmenizle iftiĥar ediyorsanız onları siz değil Allah öldürdü.

halkıyyet ile tefriqada olurlar. [88b] (1) Ammā cemī‘-i enfās ve zerrātda kudret-i Hāḡḡa müte‘allik olan fi‘l-i hāḡḡi ile kāyimīn oldukları ḡayḡiyyetinden ‘aynları hāḡḡeten ‘ayn-ı fi‘l olup Hāḡ sübhānehu ve te‘ālā (2) mü‘minlere fi‘l-i hāḡḡi ile tecellī itmekle maḡtüllere şıfat-ı ḡahr ile zāhir ve fi‘l ile ‘ayn-ı vāhid olurlar. Zīrā bu āyet-i kerīmede olan izāfet ilā nefsihi (3) izāfet-i ḡaḡīḡiyye olup min cemī‘i’l-vücūh ḡayruñ fi‘li bākī ḡalmaz. Fe izā kāne kezālik, mine’l-‘arḡi ile’l-ferḡ min ciheti’l-fi‘liyye ve ḡaḡıyye aḡkām-ı (4) ḡaḡ ḡaḡı böylecedür. Fe-ammā vaḡt-i mübāşeretde tecellī-i fi‘l ile’l-fi‘l i‘tibār olunmasa ḡayḡiyyet-i ittiḡād-ı ef‘āl olmıyup “كالسيف في يد¹⁸³⁵ (5) ve belki bi’l-merātibi ve’t-terāḡḡi seyf ve yed-i vāhid ve maşdar ḡaḡı maşdar-ı vāhid olup vücūd-ı Hāḡ’dan ḡayrı vücūd olmaz. (6) وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى. (6) āyet-i kerīmesinde ḡaḡı ḡazret-i faḡr-i kāyināt ‘aleyhi afḡalü’t-teḡiyyātuñ şıfatda ittiḡādına işāret buyurulmuşdur, ya‘nī ḡazret-i Resūl ‘aleyhisselām (7) şıfat-ı Hāḡ ile muttaşıf olup tecelliyāt-ı şıfat-ı rabbāniyyeyi ḡalbinde ve rūḡunda ve ‘aḡl u serinde ve zāhir u bātınında na‘t-ı keşf ile (8) mü‘āyene buyurduḡda bi-cemī‘i’l-vücūdi ve’l-vücūh envār-ı şıfat-ı Hāḡ’da müstaḡraḡ olmaḡla Hāḡ sübhānehu ve te‘ālā fi‘l-i Nebī ‘aleyhisselāmı kendü şıfatına (9) muzāf ḡılıp fi‘line muzāf ḡılmadı. Zīrā mü‘minīn ru’yet-i envār-ı āyātde olup Resūl ‘alşeyhi’s-selām ru’yet-i envār-ı şıfatda idi (10) ve āyātı mürūr ve baḡr-ı şıfatı sibāḡat ile ‘ubūr itdikden şoñra ḡayḡiyyet-i ittiḡād-ı zāt vāḡi‘ oldı. Pes ḡazret-i Resūl ‘aleyhisselām (11) şıfat-ı fi‘l ve şıfat-ı hāḡḡa ile muttaşıf oldukları zāt-ı Hāḡ’da fānī ve beḡā’-i Hāḡḡ’ıla bākī ve āzāl ve ābādda istiḡrāḡ-ı küllī ve baḡr-i evveliyyet ve āḡiriyyetden (12) na‘t-ı şıfat ve şenā’-i zāt ile ḡurūcıdur ki şıfat ve zāt ve fi‘l-i Hāḡḡa mir’āt olmaḡla Hāḡ sübhānehu ve te‘ālā ḡaḡıyyet-i Ādem ‘aleyhisselāmı li-ecli ‘irfānū’l- (13) melākiketi ibrāz eyledüḡi gibi, Resūl ‘aleyhisselām ile ḡaḡı nefsinı ta‘rīf için ‘ālemīne ibrāz eyledi. Pes Ādem şıfat ile müttaḡid olduḡı ḡālde (14) muttaşıf bi’ş-şıfat olup ve ḡazret-i Muḡammed Resūlullāḡ ‘aleyhi şalevātullāḡ ba‘de’l-ittişāf bi-nūri’ş-şıfat nūr-ı zāt ile müttaḡid olmaḡla (15) Ādem ‘aleyhisselāma tefevvuḡ eyledi. Pes Resūl ‘aleyhisselāmuñ ittiḡād-ı zātde kemālī olmaḡla şā’n-ı şerīfine ¹⁸³⁶ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ (16) buyurıoldırlup kemāl-i ittiḡāddan iḡbār ve tecelliyāt-ı ef‘āl ve şıfat ve zāt ile Nebī ‘aleyhisselāmda evşāf-ı ḡudūşıyyetden şey’en mā bākī ḡalmazduḡun (17) iş‘ār

¹⁸³⁵ Vuranın elindeki kılıç gibi.

¹⁸³⁶ Nisa 4/80: “Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur...”

buyurdu. Felihāzā ḥazret-i faḥr-i ‘ālem şallāluhu ‘aleyhi ve sellem daḥı من رانى فقد راي 1837 ve daḥı 1838 من عرفنى فقد عرف الحق buyurdu. (18) Pes tefriḳa-i Resūl ‘ayn-ı fi‘ lde cem‘ olup ve min ḥayṣū’l-ḥalkıyye terfiḳa fi’l-cem‘ olmaḡla vāḥid-i muṭlaḳ ve ḥazret-i Ḥaḳ remy-i Resūli ittiḥād (19) ve ittişāf ve tefriḳa maḳāmından zıkr buyurdu. İmdi bu āyet-i kerīmenūñ ma‘ānī-i buṭūniyyesi ‘inde fūhūmu’l-fūhemā ma‘lūm olmayup ancak üns-i (20) müşāhede ve fenā fi’z-zāt ve beḳā bi’l-Ḥaḳ ile ittişāf bi’ş-şifāt idüp maḳām-ı ‘ışḳ ve başt-ı muḥabbet ve revḫ-i şevḳde olan ‘āriflerūñ (21) meşhūdudur. Pes ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu’l-a‘lā bu ebyāt-ı şerīfede ‘uşşāḳ-ı ilāhī saṭevāt-ı tecelliyyāt-ı şifāt ve zāt ile vücūd-ı mevḥūmların (22) ifnā idüp ba‘de’l-telāşī beḳā-i ḥaḳ ve meşıyyet-i vücūd-ı muṭlaḳ ile kār-kündende olduklarına ve mertebe-i ḳurb-ı ferāyizde cemī‘-i ef‘āl Ḥaḳḳ’uñ olduḡına (23) işāret idüp kitāb-ı kerīimde وَمَا رَمَيْتَ إِذْ أَيْتَ-i kerīmesini bi-lisāni’l-ḳāl ve’l-ḥāl ḳırā’at idiniz kim bu ma‘nāya şāhiddür deyü (24) kendülerinūñ mertebe-i keşf ü şuhūdlarından ḥaber virüp vāriş-i nebevī olan evliyā’-i kirām daḥı yed-i ḳudret-i ilāhīde ālet meşābesinde ve anlardan (25) şudür iden aḳvāl ve ef‘āl ḥazret-i Perverdigārdan olup vücūd-ı ḥaḳḳāniyle bākī olduklarından ḥikāyet ider. Ve kāşif-i esrār-ı ḳayyūmī, (26) ḥazret-i Celālüddīn-i Rūmī tevḥīd-i ef‘āl ve şifāt-ı zātdan envā‘-ı ḡavāmiz-i esrār keşf u izḥār itmekle ba‘zı fūhūm-ı ḳāşıre zıkr olunan (27) kelimāt-ı ṭayyibeden şāyibe-i cebr tevehhüm itmekle def‘an li’t-tevehhüm buyururlar ki,

[625-1] این نه جبر این معنی جباری است

Ya‘nī bu zıkr olunan güftār-ı esrār (28) tekālif-i şer‘iyyenūñ ışkātını müceb olan cebr-i mezmūm degüldür. Belki ‘ayn-ı ihtiyārda ol cebbāruñ fā‘il-i muḥtār ve muḳallibu’l-ḳulūbi vel’-ebşār (29) olduḡını iş‘ār olup Ḥaḳ te‘ālānuñ Cebbār isminūñ ma‘nā-yı ḥaḳıḳīsidür ki tekālif-i şer‘iyyenūñ mebnāsı ihtiyār-ı cüz‘iyi selb itmez. (30) Pes keşf-fehm olmayasın ki,

[625-2] ذکر جباری برای زاری است

Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ Cebbārılıḡını zıkr etmek Ḥaḳḳ’a tazarru‘ ve zārī ḳılmaḡıçüdüdür ki (31) dāyimā fā‘il-i muḥtār Ḥaḳ’dan ḡayrısın bilmeyüp يَا مُعَلَّبٌ

1837 Beni gören Hakk’ı görmüştür. (Sahîh-i Buhârî, IX, s. 33, nr. 6996)

1838 Beni tanıyan Hakk’ı tanımıştır.

deyü tazarru^ç ve niyâzdan (32) hâlî olmanızın. Hâşâ ihtiyâr-ı cüz'î ne vech-le selb olunur ki,

زارى ما شد دليل اضطرار [626-1]

Bizüm zârî ve tazarru^ç umuz delîl-i ıztırâr oldı,

خجلت ما شد دليل اختيار [626-2] (33)

Ve bizüm hacletümüz ihtiyâra delîl oldı. Ya^ç ni figân ve zârî bî-ihtiyâr olup ıztırârîdür ve muktezâ-yı (34) tab^ç ımızdan şudür iden a^ç mâl-i seyyi'e-i hacâlet ve nedâmetimiz bed-kârlığı ihtiyârimuz ile eyledüğümüze delîldür. İmdi Hâk sübhânehu ve te'âlânüñ şıfat-ı cebbâriyyetin (35) müşâhade iden 'abd-i memlûk 'ale'd-devâm figân u zârîden münfekk olmaz. Ve Cebbâr esmâ'-i hüsnâdan birisidür, bi-ḥasebi'l-lüğa kâm-kâr ve diledüğü (36) fi'li ızhâr idici dimekdür ve ebniye-i mübâlağadan olup ya^ç nî Hâk sübhânehu ve te'âlâ 'ibâdını evâmir ve nevâhiden diledüğü şey'e bâliğan 'an mâ bâliğ (37) cebr ve qahr idici ve ahlâk u erzâk ve a^ç mâl ve âcâlden ve bunuñ emşâli aḥvâlden şudürin irâde buyurdığı şeylere maḥlûkını 'alâ sebîli'l-icbâr (38) 'amel idicidür dimekdür. Ve İmâm Muḥammed-i Ğazzâlî kaddasallâhu sırruhu'l-'âlî esmâ'-i hüsnâ şerḥi olan *Maḳşadü'l-esnâ* nâm kitâbında Cebbâr isminüñ ta'rifinde buyururlar ki:

الجبار، هو الذي ينفذ مشيئة على الاجبار في كل واحد و لا ينفذ فيه مشيئة اجد الذي لا يخرج احد عن قبضة و تقصر (39)

الا يدى دون حمى حضرته (40) فالجبار المطلق هو الله تعالى فانه يجبر كل احد و لا يجبره احد ولا مشنوية فى حقه فى الطرفين¹⁸³⁹

Silsiletü'z-zeheb:

گر تو گویى چو بنده مامور

هست در اختيار خود مجبور (41)

اختيارش به جبر شد راجع

وان بود امر و نهى را مانع

كس نگويد به سنگ كز لب بام

[89a]

¹⁸³⁹ El-Cebbar: O dilediğini cebr ile herkese yaptırır ve hiçbir şey onun iradesini etkilemez. O ki, hiçbir şey onun kudretinin çemberinin dışında değildir ve o hazretin himayesinde olmayan eller kısıdır. Mutlak Cebbar Allah'tır. O her şeye cebr eder ama hiç bir şey ona cebr etmez ve iki tarafın hakları aynı değildir.

چون بیفتی مکن به خاک مقام (1)

یا ز پستی هوای بالا کن
از بن کوه بر سرش جا کن
گویمت نکته‌ای به وجه صواب
که شود زین سؤال صعب جواب

حق چو تعیین جمله اعیان کرد (2)

صفت هر یکی دگرسان کرد
ساخت احوالشان به هم مربوط
شد یکی شرط و دیگری مشروط
خوردن نان نهاد شرط شیع

خوف و امید شرط زهد و ورع (3)

بهر آن کرد امر و نهی عباد
تا شود ظاهر انقیاد و عناد
زاید از انقیاد حب و رضا
وز خلاف و عناد سؤ قضا

زید را گرنه نهی بودی و امر (4)

در ادای زکات و خوردن خمر
کی شدی پیش غایب و حاضر
انقیاد و عناد او ظاهر

زان چشیدید عواید درجات

زین کشیدید شداید درکات (5)

زان پدید آمدی صفات جمال

زین هویدا شدی نعوت جلال¹⁸⁴⁰

¹⁸⁴⁰ Sen, "Memur kul kendi ihtiyarında mecburdur, ihtiyarı cebre döndü ve bu da emr ü nehye manidir." dersin, (bil ki) kimse çatının köşesinde olan taş a "sen düşersen toprakta kalma veya alçaktan yükseğe yüksel, dağın eteğinden çık ve zirveye yerleş." demez. Bu zor soruya cevap olsun

Neşr: İmdi mezheb-i ehl-i sünnet ve cemā'at ihtiyār-ı cüz'îyi (6) selb itmeyüp cebr-i mutavassıt ihtiyār itdilerse hazret-i Mevlānā kıddise sırruhu'l-esnā dahı ihtiyār-ı cüz'îyi işbāt için buyururlar ki,

گر نبودى اختيار اين شرم چيست؟ [627-1]

(7) Eger bizde ihtiyār-ı cüz'î olmaydı ef'āl-i seyyi'e ve a'cāl-i kabīhadan bir fi'l-i nā-meşrū' ve kār-ı nā-ma'kūl şudūr itdikde Hāq'dan veyāhud halkdan (8) bu şermsārılık nedür?

وين دريغ و خجلت و آرم چيست؟ [627-2]

Ve bu dirîğ ve haclet ve hürmet ve hayā nedür? Bunlar hod ihtiyāra delıldür, zīrā ihtiyār olmasa (9) hayvānāt gibi dirîğ u haclet ve hayā vü hürmet ne idügin bilmez idi. Āzerm (آزم) feth-i zā'-i mu'ceme ve sükūn-ı rā'-i mühmele ile hayā ve hürmet ma'nāsınadır. (10) İmdi selb-i ihtiyār-ı cüz'î eyleyen cebrī, çün ki ihtiyār-ı cüz'î yokdur,

زجر استادان و شاگردان چراست؟ [628-1]

Bir vaz'-ı nā-hemvār için üstādlar (11) şākirdlerini zecr u men' itdükleri niçündür? Lā-cerem ihtiyār-ı cüz'î olduğı-çündür.

خاطر از تدبيرها گردان چراست؟ [628-2]

Ve eger ihtiyār-ı cüz'î olmasa (12) hātır tedbīrlerden niçün gerdān olur? Ya' nī ba'zı umūra nice tedbīr ve tedārik ve rāy ve müşāvere olunup ba'zısın redd ve ba'zısın kabūl idüp (13) anuñla 'amel olunur. Ve meşelā bir yire gitmek için niyyet itmişiken ferāğat idüp gitmezsen pes ihtiyār-ı cüz'î var idügi muhaqqak oldı.

ور تو گویی غافل است از جبر او [629] (14)

ماه حق پنهان شد اندر ابر او

diye sana doğru bir yanıt vereyim: Hak tüm ayânı tayîn ettiğinde her birine başka bir sıfat verdi. Onların hallerini birbiriyle ilişkilendirdi, biri şart diğeri ise meşrūt oldu. Ekmek yemeği doyum şartı, züht ve takvanın şartını ise havf ve reca olarak belirlledi. İtaat etme ve inat etme ortaya çıksın diye kulları emr ü nehy etti. İtaat etmekten hubb ve rıza, inat ve itaatsizlikten ise su-i kaza ortaya doğar. Zekat vermek ve içki içmemekte Zeyd'e emr ü nehy olmasaydı, herkesin önünde onun itaat etmesi veya etmemesi nasıl bellir olabilirdi ki? Ondand (zekat vermektan) yüce rütbelere yükseldi, bundan (içkiden) ise cehennemlere indi. Ondand cemal sıfatlarını, bundan ise celal sefatları gördü.

Bu beyt-i şerîfde olan su'âlî iki vech-le tevcîh itmek vechdur. Vech-i evvel (15) ekşer-i şürrâhuñ zâhib oldukları vechdür ki hâzret-i Mevlânâ kıddise sırruhu bu beyt-i şerîfden evvel dördüncü beytde “این نه جبر این معنی جباری است” (16) buyurmağla cebr-i memdûh ile cebr-i mezmûm mâ-beynini fark itmeyen mu'teriz cānibinden su'âl irād idüp buyururlar ki, ey mu'teriz eger çi ol mürîdler cebr-i memdûhdan (17) gâfildür ve bunlardan bu maqûle kelimātuñ şudurı cebr-i mezmûmda olduklarındandır ve mâh-ı cebbāriyet-i Hâk onlaruñ ebr-i vücūdunda pinhān olmuştur dirseñ, (18) buña ma'kûl vecih-le cevāb vardır demek ola, vech-i şānî budur ki hâzret-i Mevlânâ muqaddemā tevḥîd-i zāt ve şifātından ve vücūd-ı muṭlaqdan niçe esrār (19) izhār idüp mürîdler lisānından niçe ḥaḳāyık beyān buyurdıklarında bu cevāblar ḥod cebr-i şırfdur, cebr ise mezḥeb-i ehl-i sünnet ve cemā'at degildür (20) deyü su'âl iden sâyile cevāb olmak üzere bu cebr degüldür, belki ma'nā-yı cebbāriyet-i Ḥudā'dur deyü mu'terizde olan tevehhüm ve i'tirāzı def idüp (21) ba'zı delāyil ile ihtiyār-ı cüz'iyi işbāt buyurmuşlar idi. Pes bu def'a cebrîleruñ daḥı şübehātın def' ve cebr-i evsaṭı beyān ve niçe vücūh ile (22) ihtiyār-ı cüz'iyi 'ıyān itmek için cebrîler tarafından daḥı bir su'âl irād idüp ke-enne cebrî tayifesi dirler ki ihtiyār-ı cüz'î yokdur, cebr-i şırfdur (23) ve bizde ihtiyār-ı cüz'î vardır diyenler cebrden gâfil olup Hâk te'ālānuñ mâh-ı cebbāriyet ve şıfat-ı ḳahhāriyeti anlaruñ şehāb-ı gāflet ve ebr-i cehāletlerinde (24) maḥfi olmağla cebr-i ḳamer-ṭal'atı görmediklerindendir, yoḥsa gāflet olmasa görürlerdi deyü cebr-i şırfı teşebbüs ile i'tirāz eyleyen cebrîyenüñ su'āllerine (25) cevāb virmege şurū' buyurdılar, Allāhu a'lem sibāḳ ve siyāḳa göre bu vech evlā fehm olunur. İmdi 'abd cemād mertebesindedür ve şerr u ḥayrdan (26) her ne zūhūr iderse aṣlā 'abdüñ anda medḥal ve ihtiyārı yokdur, cümlesi Hâḳḳ'ıñdur deyü cebrî olan güm-geşteler,

[630-1] هست این را خوش جواب ار بشنوی

(27) Eger sem' -i ḳabûl ile istimā' iderseñ bu şübbeñi def' itmek için ḥüb ve laṭîf cevāb vardır, pes mucāb olup cevābımı ḳabûl iderseñ,

[630-2] بگذری از کفر و در دین بگروی

Küfürden geçersin ve dīni ḳabûl ve taṣdīḳ iderseñ, ya' nî küfürden ḥalāş olup dīn-ı Hâḳ' da mekīn olmağla (29) necāt bulursun.

[631-1] حسرت و زاری گه بیماری است

Hasret ve zārī bīmārılık vaqtindedür,

وقت بیماری همه بیداری است [631-2]

Bīmārılık vaḳti dükeli (30) bīdārılıkdur.

آن زمان که می شوی بیمار تو [632-1]

Ol zamān ki sen ḥaste olasın,

می کنی از جرم استغفار تو [632-2]

Cürmünden sen istiğfār idersin. Ya‘nī (31) ey mu‘terizler, ḥasret ü zārī ve āh u enīn vaḳt-i bīmārīde olup şıḥḥat ḥālīnde degüldür ve zamān-ı bīmārī bīdārī-i gafllet olup ma‘şiyet vaḳti (32) degüldür. İmdi bu aḥvāl ma‘lūm oldıysa mürīdler daḥı bu maḳūle kelīmātı ḡāyet-i sūziş ve ḥarāretlerinden söylediler ve ḥaste-i firāḳ-ı yār iken (33) fiḡān u zārī kıldılar, bu ise iḥtiyārdur ve Ḥaḳ‘dan agāh olmaḳ vaḳti zamān-ı cürm degüldür. Nitekim bīmār vaḳt-i bīmārīde istiğfār ider. (34) Bu ebyāt-ı şerīfenüñ bu vechle olan ma‘nāsı vech-i evvele göredür, ammā vech-i şānī taḳdīri üzre olan su‘āle göre ma‘nā-yı beyt (35) budur ki: Ey cebrī! Bizüm iḥtiyār-ı ‘abdi işbāt itdüğümüzden ol ma‘nāyı daḥı tevehhüm eyleme ki mu‘tezililer gibi ‘abd kendü fi‘linüñ mücid-i ḥaḳīkīsīdür (36) deyüp şıfat-ı cebbāriyeti selb idevüz, eyle degüldür lâkin cebr sen didüğün gibi şırf cebr degüldür, belki cebr-i evsaḫdur. Ammā eyle daḥı degüldür ki (37) evliyā‘-i kümmelden ba‘zıları iḥtiyār-ı küllī ve cebr-i şırfda bulunmıyalar. Ve ¹⁸⁴¹ لِي مَعِ اللّٰهِ وَقْتُ كُلِّ مَنْ عِنْدَ اللّٰهِ ¹⁸⁴² āyet-i kerīmesinüñ ma‘nāsın müşāhed[e] itmeyeler lâkin ḥālet-i (38) mezbūre her zamān müstemirre olmayup ¹⁸⁴² لِي مَعِ اللّٰهِ وَقْتُ كُلِّ مَنْ عِنْدَ اللّٰهِ buyurulmuşdur. İmdi şöyle ki Ḥaḳ sūbhānehu ve te‘ālā tecellī-i aḫadiyyet ile tecellī idüp (39) ‘ışḳ-ı sūbhānī ve cezbe-i rabbānī seni senligiñden alup zāhir ve bāḫınuñda iḳtiżā‘-i beşerīyyet ve vücūd-ı ene‘iyyet mürtefi‘ olduḳda ben cebirdeyim (40) diseñ yirindedür. Zīrā ol zamānda tecellī-i mezbūr ile iḥtiyār-ı cüz‘ileri meslūb olup fenā fillāh mertebesinde iḥtiyār-ı küllī mazḥarı olan (41) kimesneler şiddet-i marāzında bī-iḥtiyār āh u fiḡān eyleyen bīmār-ı muḫtarr gibidür. İmdi bīmārda mādām ki ‘illet-i bīmārī olduḳı gibi sende daḥı [89b] (1) iḥtiyār-ı cüz‘iyi izāle eyleyen tecelliyāt-ı

¹⁸⁴¹ Nisa 4/78: "...De ki: "Hepsi Allah'tandır."..."

¹⁸⁴² Allah ile benim aramda öyle bir vakit var ki, o vakitte ne yakın bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber yanıma gelebilir. (Keşfü'l-Hafâ, II, s. 173, nr. 2159)

sübhāniyye ve cezebāt-ı rabbāniyye mevcūd olduğça filḥaḳīka ḥʿāb-ı ğaflet-i keşretde olmayup mertebe-i şuhūd (2) ve maḳām-ı vaḥdetde bīdārsın. Ve illā ey cebrī! Tecelliyāt ve cezebāt nedür hergiz ḥaberūn olmayup hemān ḥazret-i Ḥaḳ vücūd-ı muṭlaḳdur ve andan ğayrı vücūd (3) ve hīç-kesde ḳudret yoḳdur. Cümlesi cemād mertebesinde bī-iḥtiyār müteḥarriḳlerdür. İʿtikād iderseñ zümre-i hālikinden olup şıfat-ı şeyṭāniyye ile muttaşif (4) olursun. Li-İbn-i Kemāl:

Şaḳın selb eyleyüben iḥtiyārı
Dime kim kimseneye senden oldı

ʿAzāzile anuñçün oldı laʿnet
Ḥudā'ya didi ḥāşā senden oldı

(5) Anuñçün girü maḳbūl oldı Ādem
Olup nādım didi kendümden oldı

Neşr: İmdi şol maʿnāyı mülāḥaza eyle kim ḥaste olduğın zamānda cürm ve günāhuñ (6) zıkr idüp ve envāʿ-ı nedāmet ile āh idüp şudür iden cerāyime tevbe ve istiġfār idersin. Çünkü cürm ve günāhuñda senüñ şunʿuñ yoğ idi, pes (7) tevbe ve istiġfāre bāʿ iş ne idi.

Maʿlūm oldı ki ʿabdüñ iḥtiyār-ı cüzʿisi var imiş lākin vaḳt-i bīmārīden evvel ğāfil idi, pes çün ki bīmār ola (8) perde-i inkār refʿ olup,

می نمایند بر تو زشتی گنه [633-1]

Ḥālet-i şikestegīde cürm ve günāhuñ ḥuḅş ve ḳubḥı saña ʿıyān görünür,

می کنی نیت که باز آیم به ره [633-2]

(9) Pes şıḥḥat bulursam min baʿd cürm itmeyüp ṭarīḳ-ı mübīne ve şırāt-ı müstaḳīme gelem deyü niyyet idersin.

عهد و پیمان می کنی که بعد از این [634-1]

ʿAhd u peymān idersin ki (10) bundan şoñra yaʿnī ḥastelikden selāmet bulursam,

جز که طاعت نبودم کار گزین [634-2]

Ki t̄ā' atdan ğayrı baña bir kār-ı maqbūl ve gūzīn olmya. Ya' nī (11) evķātımı t̄ā' āt ve 'ibādāta şarf idüp iktizā'-i nefsine hergiz tābi' olmıyam.

پس یقین گشت این که بیماری ترا [635-1]

Pes şekk ü gūmān mūrtefi' olup (12) yaķin hāşıl oldı ki bu bīmārılık saña,

می ببخشد هوش و بیداری ترا [635-2]

'Aql u intibāh bağışlar.

پس بدان این اصل را ای اصل جو [636-1]

Pes ey aşl taleb (13) idici kimsene işbu aşl u ķāyideyi bil ve zabt eyle ki,

هر که را درد است او برده ست بو [636-2]

Her kimüñ ki derdi vardur ol kimesne rāyiħa iltemişdür. (14) Ya' nī, ey tālib-i haķiķat, saña bir aşl beyān eyledik kim cürm ü günāha istiğfār hālet-i şikestegāde olur ve bīmārılık hūş ve bīdārılık bağışlar. (15) Çün ki bu ķāyide ma' lüm oldıysa her kim ki derd-i ilāhī ve 'ışķ-ı sübhānī ile āşinā olup çeşm-giryān ve ciger-biryān olursa ihtiyār ile cebr ne dimekdür (16) anuñ ma' nāsın ol fehm ider. Ve illā derdi olmıyan ne bilsün, zīrā ki,

هر که او بیدارتر پر دردتر [637-1]

Her kim ki bīdār-ter, anuñ derdi daħı cümleden (17) ziyādedür. Ya' nī Haķ sübhānehu ve te'ālānuñ tecelliyāt-i celāl ve cemāliyle ķalbi müzehher ve dīde-i başireti münevver olan Haķ sübhānehu ve te'ālānuñ şıfat-ı cebbāriyetin (18) müşāhede ve sırr-ı ķazā ve ķaderi mu'āyene itmekle derdi ziyāde olup ebedü'l-ābād vaħdetine keşret tārī olmaz ve ķil u ķāl ve baħş u cidāli terk idüp (19) kell-i lisān olur. Ve hūzū' ve hūşū' ve gönül hālinden ayrılmaz. Kemā ķāle 'aleyhisselām: انا

¹⁸⁴³ اعلمکم بالله و انا اخشیکم من الله

هر که او آگاهتر رخ زردتر [637-2]

(20) Ve her kim ki Haķ sübhānehu ve te'ālānuñ 'azamet ve istignāsından āğāh-terdür anuñ ruħ-ı gül-gūnı zerd-terdür. Nesimī:

¹⁸⁴³ Aranızda Allah'ın en çok bilen ve O'ndan en çok korkan benim.

Evvel ki dilā derd ile yārān olımazsın
(21) Āhır bil ānı kâbil-i dermān olımazsın

Ya‘ kûb olup aqıtımaz iseñ hûnı cigerden
Mısr’a irişüp Yûsif-i Ken‘ ān olımazsın

Neşr: Zirā derd ü muħabbet ve ħurb u vuşlat (22) āgāhlık mıqđarıdır. İmdi ey cebr-i řırfā zāhib olan mu‘ ānid!

گر ز جبرت آگهی زاربت کو؟ [638-1]

Eger Ĥaħ tebārek ve te‘ālānuñ cebrinden ya‘nī keyfe mā yeřā’ (23) her şeyde taşarruf-ı ĥaħıķī ve irādet-i külliyyesinden āgāh ve ĥaber-dār iseñ, senüñ nāle ve efġānuñ ĥanı? Ĥaħ sübhānehu ve te‘ālānuñ şıfat-ı cebbāriyetin müřāhade (24) idüp ĥaħıķat-ı cebrī mu‘ āyene idenler ĥod zārī ve efġāndan ĥālī degillerdür, nite kim ĥazret-i Faħr-i ‘ālem řallallāhu ‘aleyhi ve sellem يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ وَ الْأَبْصَارِ (25) تَبَّتْ قُلُوبُنَا عَلَى دِينِكَ 1844 münācātını ekşer-i ezmānda tekrār iderler idi. Bir ġün Enes rađıyallāhu ‘anh, Ĥazret’den su‘āl idüp “Yā Nebiyallāh! (26) Biz saña ve saña nāzil olan kitābullāha ĩmān getürdük, sende daħı ĥavf var mıdır?” didikde, ĥazret-i Resül ‘aleyhisselām buyurdılar ki 1845 نَعَمْ (27) إِنْ الْقُلُوبَ بَيْنَ الْأَصْبَعِينَ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يَقْلِبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ

İmdi ey cebrī!

بينش زنجير جباريت کو؟ [638-2]

Eger kendüñi cebbāriyet zencirinde (28) muĥayyed ġürseñ cebbārlik zencirinüñ ġoriři ĥanı? Zirā cebr-i Ĥaħ’da maħhür ve müstehlek olanuñ ‘alāmeti vardur.

بسته در زنجير چون شادی کند؟ [639-1]

(29) Zencirde baġlu olan kimsene nice řādilik ider,

کی اسير حبس آزادی کند؟ [639-2]

Ve esir-i ĥabs olan ĥaçan āzādelik eyler? Pes daħı bend u zencir-i cebr u irādet (30) ve esir-i ĥabs-i meşıyyet olduġuñ bilürseñ āzādeler ġibi nice řādilik idersin?

1844 Ey kalpleri ve bakışları döndüren kalplerimizi dinin üzere sabit kıl ya Allah.

1845 Evet kalpler Rahman’ın iki parmaġı arasındadır onları istediġi ġibi evirip çevirir.

ور تو می بینی که پایت بسته اند [640-1]

Ve eger sen gördüñ kim (31) ayağüñ bağlamışlardır,

بر تو سرهنگان شه بنشسته اند [640-2]

Ve senüñ üzeriñe pādişāhuñ çavuşları müvekkel olup oturmuşlardır, ya'nī bu vechle (32) kendüñde olan 'aciz ve mağlūbiyyeti mu'āyene itdikden şoñra,

پس تو سرهنگی مکن با عاجزان [641-1]

Pes sen 'acizligüñ bilüp 'acizlere serhenglik eyleme.

ز آن که نبود طبع و خوی عاجز آن [641-2] (33)

Zirā ki 'acizlerüñ tab' ve hūyu serhenglik itmek degüldür. Ya'nī kendüyi dest-i kudret-i sübhānī ve yed-i meşiyet-i (34) ilāhīde fānī ve msütehlek ve zencir-i 'ışkında muqayyed gören 'arif kendü hāline meşgūl olup gayrılara ta'n ve melāmetden berī olur. Ve bu (35) ebyāt-ı şerīfede hişşe-i rühānī ve behre-i nūrānī budur ki rüh-ı insānī deryā-yı vaḥdet ve baḥr-i aḥadiyyetde müsteğrak ve 'ālem-i tekvīnden āzād iken (36) kesb-i ma'arif için mertebe-i 'anāşır ve mevālide sefer ve 'ālem-i nāsūtda müsteqarr olmağ-ı için melik-i cebbārdan emr olunduğda bi'z-żarūre kurb-ı civār-ı rubūbiyyetden (37) sefer ve 'āvālim-i muhtelifeden güzer idüp itlāk ve tecridde iken envā'-ı evzā'-ı mütenevvi'a ile beste ve muqayyed olup ve her bir menzile ki uğradı (38) bu menzil senüñ ārāmgāhuñ degüldür deyü serhengān-ı şāh gibi melāyike-i müvekkele rühı seyr ve hareket itdürüp bilāḥire 'ālem-i nāsūta nüzül itdikde (39) bu 'ālemde daḥı karar itmeyüp vaṭan-ı aşlıye ric'at kıl deyü evāmir ve nevāhī üzerine müvekkel olup Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālānuñ (40) rızā ve cebri zencirine gerden-i itā'ātin beste ve muqayyed gören 'aşık-ı şādık hiç teveccüh ve niyāz ve sūz u güdāzdan hālī olur mı ve kendüye (41) bunuñ gibi bir kār-ı 'azīm yüz göstermişken kendü işin koyup gayrlaruñ kārına meşgūl olur mı ve cevāriḥ ve a'zāsına ve ḥavāss ve kuvāsına [90a] (1) serhengān-ı nefsi emmāreyi musallaḥ idüp tarīḳ-ı Ḥaḳ'dan döndürmege qādir olur mı? cenāb-ı Ḥaḳḳ'a mecbūr olan kimesne rāh-ı saḳīme 'āzim olur mı? (2) İmdi benüm rūḥum,

چون تو جبر او نمی بینی مگو [642-1]

Çün ki sen kendü nefsiñde ol fâ' il-i muṭlaḳ ve ḳahhâr ve cebbâr Allâh' uñ cebrinde bu esrârı görmezsin (3) ve ma' nâ-yı ikrâhı bilmezsin ben mecbûr ve mükrihim deyü lâf u güzâf söyleme.

ور همی بینی نشان دید کو [642-2]

Ve eger cebr-i Ḥaḳḳ' ı ne ma' nâdur bilüp ve ḥaḳîḳat-ı cebbâriyeti (4) gördüñ ise görmekligüñ nişânı ḳanı? Da' vîye ma' nâ ' aşıḳa nişân dimişlerdür ammâ ' acebdür ki,

در هر آن کاری که میل استت بدان [643-1]

Umûr-ı dünyeviyye ve lezzât-ı (5) nefsâniyyeden her ol işde ki senüñ ṭabî' atıñde aña meyl vardur,

قدرت خود را همی بینی عیان [643-2]

Ol işde kendü ḳudretüñi ' iyân görürsün, cebre ḥavâle (6) itmezsin ve kendü nefsiñe isnâd idüp ben itdüm dersin ve tefâḥura iḳbâl idersin,

در هر آن کاری که میلت نیست و خواست [644-1]

Ammâ şol ef' âl-i (7) ḥasene ve a' mâl-i müstaḥsenede ki ṭabî' at ve nefsiñ meyli ve ülfet ve muḥabbeti yoḳdur,

اندر آن جبری شدی کاین از خداست [644-2]

Bu Ḥudâ' dandur deyü ol işde (8) cebrî olursun. Ya' nî âḥiret ve dîne müte' allıḳ olan umûr-ı nefis ve ṭabî' atde meyl olmaduḡundan iḥtiyâr-ı cüz' iyî a' mâl- i ḥaseneye şarf itmeyüp bu maḳûle (9) umûrda cebrî olursun ve niçün evâmire imtişâl ve nevâhîden ictinâb itmezsin diseler, ḳul neye ḳâdir, iş Ḥaḳḳ' uñdur, ' abd ḥod mecbûrdur deyü (10) şeyṭanat idersin. İmdi Ḥaḳ sübḥânehu ve te' âlâ kemâl- i luṭf ve iḥsânından cümle ' ibâdını bu maḳûle cebrîlikden şaḳlıya, âmîn bi- ḥürmeti Seyyidi' l- Mürselîn. **Münâcât:**

آن روضه مقدّس و آن کعبه صفا (11)

آن مرقد منور و آن قبله دعا

یا رب به انبیا و قبولان حضرتت

یا رب به عزّ و منزلت فخر مصطفی

یا رب بحقّ سیّد کونین و آل او (12)

یا رب به علم و حلم و کمالات مرتضی

یا رب به حقّ ذات تو و بی نیازیت

از خلق ای تو باقی و عالم همه فنا

دارالشّفاى خسته دلان آستان تست (13)

ما با نیاز آمده ایم از پی شفا

جز زاری و دعا چه بدین حضرت آورم؟

ای قادر و کریم و خداوند رهنما

چشم عنایتی بسوی حال ما فکن (14)

تا از عنایت تو رهیم از غم و عنا

درویشم و تو پادشه بنده پروری

سلطانی و سلیمی و بیچاره ات گدا

کین بنده ات که روی بدین کعبه ی نجات (15)

آورده است زاری و حاجات و ربّنا

جرم ببخش و جمله مرادات بنده ات

از فضل خود برآور حاجات ما روا

امیدوار بنده نسیمی به فضل تست (16)

یا قاضی الحوائج و یا سامع الدّعا¹⁸⁴⁶

İmdi ey talib-i muḳbil ve müstemi‘-i kâbil!

¹⁸⁴⁶ O mukaddes ravza ve o safa kabesi, o münevver türbe ve o dua kıblesi... Ya Rab! Senin makbulun olanlar ve peygamberler için! Ya Rab Mustafa'nın menzileti ve yüceliği için! Ya Rab iki cihanın seyyidi ve âli hakkı için! Ya Rab Murtezâ'nın kemâlâtı, ilmi ve hilmi için! Ya Rab senin zatın için ve kimseye muhtaç olmadığım için! Halktan her şey fânidir ve ey Bâkî sen! Gönlü yaralıların şifahanesi senin eşiğindir, biz ile şifa peşinden buraya gelmişiz. Dua ve inlemeden başka bu hazrete ne getireyim ki? Ey Kâdir, Kerîm ve yol gösteren Allah! İnâyetinle bize bir bak, bak ki senin inâyetinle gamdan ve hüzünden kurtulalım. Ben derviş, sen ise kullarını besleyen bir padişahsın. Sen sultan ve padişahsın, ben ise senin zavallı dilencinim. Bu kurtuluş kabesine yüzünü tutan ve “rabbenâ” diyerek inleyen kulun benim. Benim taksîrimi bağışla ve kulunu muradına kavuşturduğun gibi benim hâcetlerimi reva eyle. Kul Nesimi senin fazlına umut bağlamış ey hâcetleri veren ve duaları işiten Allah!

انبیا در کار دنیوی جبری اند [645-1]

(17) Enbiyā ‘aleyhisselām dünyā işinde cebrīlerdür, ya‘nī dünyādan fāriğlerdür,

کافران در کار عقبی جبری اند [645-2]

Kāfirler ise āhiret işinden cebrīlerdür, ya‘nī (18) külliyyet üzre iktizaları dünyā-yı deniye te‘alluğ idüp emr-i ‘uq̄bāya ṭālib ve rāğib degillerdür.

انبیا را کار عقبی اختیار [646-1]

Enbiyā ‘aleyhimü’ş-şalāt ve’s-selāma (19) ‘uq̄bā işi ihtiyārdur,

جاهلان را کار دنیوی اختیار [646-2]

Cāhillere dünyā işi ihtiyārdur, ya‘nī enbiyā ve evliyā muvaffaq min ‘indallāh olup ihtiyār-ı cüz’ilerin (20) umūr-ı uḡreviyye ve a‘māl-i diniyyeye şarf idüp emr-i dünyādan nehy olunmağla Ḥaḡ sūbhānehu ve te‘ālānuñ ‘azamet ve cebbāriyyetin müşāhede itmek ile (21) emr-i dünyāya bi’z-żarūre iltifāt itmezler. Ve sebep-i ‘adem-i iltifātları su’āl olunsa Ḥaḡ sūbhānehu ve te‘ālā dünyā lehv ü le‘ib deyü buyurmışdur ve dünyā (22) ve mā fihānuñ fenāsından ḡaber virüp bākıyāt-ı şāliḡāt āhirete müte‘allıḡ olan a‘māl-i şāliḡa olduğın beyān ve rızāsı dünyādan inḡitā‘ (23) idüğün ‘iyān itmişdür. Pes çün ki dünyāya muḡabbetden neyh olunduḡ, lā-cerem biz mecbūruz dünyādan fāriğuz dirler ammā küffār ve cūhelā emr-i āhirete teḡayyüd (24) itmekde ‘usret çeküp şıḡl-i ‘azīm ve cebr görmekle āhiretten rü-gerdān olup umūr-ı dünyeviyye kendülerine muḡtār ve āsān görünür.

ز آن که هر مرغی به سوی جنس خویش [647-1]

(25) Zīrā her bir murḡ kendü cinsi cānibine,

می رود او در پس و جان پیش پیش [647-2]

Ol murḡ ardda uçar ve rūḡ ilerü ilerü uçar. Bu beyt-i şerīfde (26) murḡdan murād eger sa‘īd ve eger şaḡinūñ ihyitār-ı cüz’ileri ve her bir kārda olan ḡaşd ve ‘azīmetleridür. Ya‘nī enbiyā ve evliyā¹⁸⁴⁷ kār-ı dünyāda cebrī (27) ve umūr-ı āhiretde

¹⁸⁴⁷ Yazmada: evliyāda

ihtiyārī olup kefere ve cehele ve feseķa ve fecere a‘ māl-i uķreviyyede cebrī ve kār-ı dūnyevīde ihtiyārī olmaĝa bā‘ iş budur ki (28) “فكُلُّ مُيسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ”¹⁸⁴⁸ feĥvāsınca her birinūñ ezel-i āzāl ve ‘ilmullāhda ervāĥı sa‘īd mi yāĥud şaķī mi olacaķ, her ne ise ‘ālem-i ebdāna tenezzül itdikde (29) murĝ-ı ihtiyār-ı cüz’īsi daĥı ol cānibe pervāz idüp ihtiyār-ı cüz’ī fi‘le gelmezden evvel rūĥ meyl itmekde teķaddüm idüp ilerü ilerü ĥareket (30) ve cinsi cānibine ‘azīmet idüp ihtiyār-ı cüz’ī daĥı rūĥa teba‘iyyet ider.

Āĥ kim sırr-ı każā ve ķaderde ‘uķūl-i ‘uķalā ĥayrān ve elsine-i ‘ulemā kelle fi beyān (31) olur. Pes ervāĥuñ cümlesi maĥall-i vāĥidden gelmiş midür denilürse ĥazret-i Mevlānā ķuddise sırruhu aña cevāb içün buyururlar ki,

(32) [648-1] كافران چون جنس سجين آمدند

Kāfirler çün ki siccīnūñ cinsi geldiler,

[648-2] سجين دنيا را خوش آيين آمدند

Aña binā’en sicn-i dūnyāya ĥoş āyīn geldiler. (33) Ya‘nī nārdan gelmekle müşil-ı nār-ı ceĥīm olan lezzāt-ı dūnyeviyye ve müşteheyāt-ı nefsanıyyeye ĥarīş olup bilāĥire aşl ve cinsleri olan dūzaĥa (34) mülĥaķ oldılar ve dūnyāyı āĥiret üzerine ihtiyār itdiler. Kemā ķāle ‘aleyhisselām: ¹⁸⁴⁹الدنيا سجن المؤمن و الجنة الكافر

[649-1] انبيا چون جنس عليين بدند

(35) Ammā enbiyā ‘aleyhimü’s-şalāti ve’s-selām çün ki cins-i ‘illıyyīn oldılar,

[649-2] سوى عليين جان و دل شدند

Cān u dilden cānib-i ‘illıyyīne veyāĥud ‘illıyyīn-i (36) cān u dil cānibine gidüp maķām-ı ceberūt ve ķurb-ı civār-ı eĥadiyyete cevelān ve cevvi-i hevā-yı lāmekāna ťayerān itdiler. Siccīn ber vezn-i fe‘‘īl (37) sicndendür ki maĥbes ve zindān ma‘nāsına olup münşarifdür, zīrā ‘illeteyn bulunmayup ancaķ ‘illet-i vāĥide mevcüdedür ki ‘ilmiyyetdür (38) ve vaż‘iyyetden ‘ilmiyyete naķl olunmuşdur ki cā-yı đayyık ma‘nāsına iken kitāb-ı siccīn ile laķablandı. Zīrā kitāb sebab-i ĥabs-i a‘ māl ve ef‘āl (39) ve aķvāl ve aĥvāldür. Pes siccīn yedi ķat yerūñ altında bir şaĥredür ki

¹⁸⁴⁸ Herkes yatkın yaratıldığı şeyi yapar.

¹⁸⁴⁹ Dūnya müminin zindanı, kafirin ise cennetidir.

mevzi^c-i kitāb-ı fūccārdur dimişler. Ve *Tefsīr-i Keşşāf*'da siccīn dīvān-ı şerdür ki (40) cinn ü ins u şeyātīn ve keferenüñ a^c māl-i seyyi^c esini Hāḫ sübhānehu ve te^c ālā anda tedvīn eylemişdür, kemā ḳāle te^c ālā إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِينٍ (41) وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِينٌ كِتَابٌ مَرْقُومٌ¹⁸⁵⁰ ای کتاب مسطور، جامع الاعمال الفجرة من الثقلين او معلم يعلم من راه انه لا خير فيه.¹⁸⁵¹

Ve *Tefsīr-i Begāvi*'de [90b] (1) bu vechle mastūrdir ki:

قال شمر بن عطية جا ابن عباس الى كعب الاحبار فقال اخبرنا عن قوله ان كتاب الفجار لفي سجين قال ان روح الفاجر (2) يصعد بها الى السماء ان يقبلها ثم يهبط بها الى الارض ان يقبلها فتدخل تحت سبع ارضين حتى تنتهي بها الى سجين (3) و هو موضع جند ابليس فنخرج لها من سجين رق فيرقم و يختم و يوضع تحت جند ابليس لمعرفة الهلاك لحساب يوم القيامة و اليه ذهب سعيد بن جبير (4) قال سجين تحت جند ابليس.¹⁸⁵²

Ve ^c illiyyīn daḥı fi^c līl vezni üzre ^c illīden menḳūldur ki ^c ilvdendür. Şulehā⁻ⁱ şeqaleynuñ defter-i a^c mālīnūñ semā⁻ⁱ sābi^c ada olan (5) maḳāminūñ ismi veyāḥud dīvān-ı ḥayrātıdır. Kemā ḳāle te^c ālā:

إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلِيَيْنَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلِيُونَ كِتَابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُرَقَّبُونَ¹⁸⁵³

(6) Ebū Sa^c id Elḥarrāz buyururlar ki ebrāruñ ^c alāmātı vardur, cümle-i ^c alāmātdandur ki muḥālefātıdan ^c işmet-i Hāḫ ile ma^c şüm ve tā^c atallāhda tevfiḳ ile maḥfūz (7) olup maḥlūḳdan hiç ferdi rencide itmeye ve aḥāddan birisi andan müte^c zzi olmiya ve zu^c afāya li-ecli za^c fihim merḥamet eyleye ve cemī^c-i aḥvālede (8) kendüye ni^c am-ı Hāḫ'ı bilüp cümle ef^c ālde ^c acz ve noḳşānın göre, pes ḥāşıl-ı ma^c nā şol kimesne ki şer^c-i şerīf nehy idüp ^c aḳl daḥı fesādına ḥükm (9) itdügi a^c māl-i rezāyile irtikāb itmekle ḥadd-i i^c tidālden ḥurūc eyleye ol kimesne fūccārdan olup a^c mālī mektūbun fi^c s-siccīn olur. İmdi ^c inde (10) ehli^c t-taḥḳīḳ siccīn vücūddan bir mertebdür ki erbāb-ı mertebe-i mezbūre ḥubūs-ı ḍayyīḳa-i muḫlimesinde maḥbūs ve muḳayyed olup meşelā taḥte^c l-arz bir seng-i siyāhuñ (11) üzerinde ḥayyāt ve ^c aḳārib kemāl-i keşret ve enbūh ile ne vechle ḥareket iderse buḫūn-ı fūccārda daḥı a^c māl-i fāsıde ḥayyāt ve ^c aḳārib şüretine (12) temeşşül idüp ledḡ ve zaḥf iderler ve derekāt-ı

¹⁸⁵⁰ Mutaffifin 83/7-9: "...günahkârların yazısı, muhakkak "Siccîn"dedir. "Siccîn"in ne olduğunu sen ne bileceksin. O, yazılmış bir kitaptır."

¹⁸⁵¹ Yani yazılmış bir kitap, facirlerin amellerini toplayan. Ya da gördüğü kişide hayır olmadığını anlayan öğretmen kişi.

¹⁸⁵² Şemr bin Atıyya şöyle dedi: İbni Abbas Ka'bü'l-Ahbar'a geldi ve şöyle dedi: bize "facirlerin kitabı siccindedir" ayeti hakkında ne dersin? O da şöyle cevap verdi: facirin ruhu onunla semaya yükselir sonra onunla karşılaşır yere düşer yedi kat yerin altına iner ve siccine ulaşır. Orası iblisin ordusunun mevziidir. Orada onun için bir deri çıkarılır ve rakamlanıp mühürlenir ve o iblis ordusu içine alınır zira o kıyamet günü hesabı için nasıl helak olunacağını bilmektedir. Said bin Cübeyr de bu görüştedir. O da siccin iblis ordusunun altındadır demiştir.

¹⁸⁵³ Mutaffifin 83/18-21: "...iyilerin yazısı "İlliyyûn"dadır. "İlliyyûn"un ne olduğunu sen ne bileceksin. O, yazılmış bir kitaptır. Ona, Allah'a yakın olanlar şahit olur."

tabî' at-ı süfliyye-i muşlımede zelil ve haķır ve müsteħaķķ-ı 'azāb-ı se'ir olurlar ve dereke-i süfliyye-i mezbûre (13) dīvān-ı a' māl-i füccār olmağla كِتَابٌ مَّرْفُومٌ kavlı-i kerîmi ile haber virilmişdür, ya' nî füccāruñ a' mālî mektûbe olan maħalde hey'et-i rezāyil ve şurûr-ı esāfil ile (14) munteķiş kitāb-ı merķûm vardur dimekdür ve ebrār ve sü' adānuñ daħı şuver-ı a' māl-i ħasene ve he'yet-i nüfûs-ı nūrāniyye ve lemekāt-ı fāzılalarından mektûbe olan (15) her ne ise ' illiyyindedür ve ' illiyyin ' ilv ve irtifā' -ı derece cihetinden muķābil-i siccindedür ki erbāb-ı ħayruñ dīvān-ı a' māl-i şālîħasıdır. Nitekim ħazret-i Ħaķ (16) ve Ķādir-i mutlak كِتَابٌ مَّرْفُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ deyü haber virmişdür. Ya' nî maķām-ı ' illiyyin şol maħalldür ki ebrār ve sü' adānuñ cirm-i semāvî (17) ve ' unşur-ı insāniden merķûme olan a' mālî yazılıp ehl-i tevħîd-i zātiden olan ħavāşş-ı evliyā maħall-i mezbûrda ħāzır olurlar ki anlar (18) muķarreblerdür. Ve ķāle te' ālā ۱۸۵۴ Ya' nî deren-i şifāt-ı nüfûsdan müzekkā olan etkıyā ve ebrār cinān-ı şifāt ve ef' āle dāħil olup (19) şol erāyik üzerinde cālis ve müsteķırr olurlar ki erāyik-i mezbûre a' yun-i nāsdan maħfî olup cemāl-i ' ālem-i ķudsde olan esmā' -i ilāhiyyeden bir mertebedür (20) ki sü' adānuñ maķāmıdır, pes mertebeyi seniyye-i mezbûrenüñ aşħābı merātib-i vücūduñ cümlesine nażar idüp cennet ve dūzaħ ehlini müşāhede idüp bir şey' (21) anlardan maħcûb olmaz. Lākin anlar ağyārdan maħcûblardur. Pes ey ' āşık-ı rabbānî! Zıkr olunan muķarrebün ķurb-ı mesāfet ile muķarreb olmiyup belki ķurb-ı velāyetle (22) muķarreblerdür. Bu cihānda ne vechle muķarrebün iseler ol cihānda daħı öylece muķarreblerdür. Anlaruñ zindegānisi ziver-i ' arşdur. Ne bugün dūrlardur (23) ve ne yarın nezdiklerdür. Ve ne bugün gāyiblerdür ve ne yarın ħāzırlardur. Ya' nî bugün nice iseler yarın daħı eylecelerdür. Pes muķarreb oldur ki anuñ (24) çeşm ü gūşını ne şuver meşğül kıla ne firdevs. Āh kim ey ' āşık-ı şādık ve cigeri derd ile yanık olan yār-ı muvāfık! Ħaķķā dide-i cānı cemāl-i yār-ı (25) pāy-dār müşāhede eyleyen ' āşıkuñ gözine ħayrı görünür mi? Ve anuñ ħiķāb-ı müsteķābın istimā' eyleyen gūşa ħayruñ kelāmı gelür mi? Şol ' āşıķa ki (26) anuñ ķurbuyla beşāret oluna, ħiç ol ' āşık anuñ ħayrıyla şād olur mı? Ħiç muķarreb olur mı? Şol kimsene ki āvāz-ı şuverden āgāħ olup (27) hevl-i ķıyāmet anı meşğül kıla ve aña dūd-ı dūzaħ irişe veyāħud na' im-i cennet anı āşüfte kıla? İmdi bugün ħaķķ-ı ' ālem ve dükeli cihān-ı keşretde ve ħaķķ ile (28) mālāmāl iken anlar vaħdetde ve baħr-i aħadiyyetde bilā eniyyet ve işneyniyyet istiğrāķda olup yarın daħı ħaķķ-ı ' ālem dār-ı

1854 Mutaffifin 83/22: Şüphesiz iyi kimseler, Na'im cennetindedirler.

na^çimde envā^ç-ı ilāhīyye müstağraç (29) ve muğarrebler tecellī-i aḥadiyyü'z-zātında müstehlek ve ğarqlardur. Şi'r:

بهشت و حور بی وصلت حرام است اهل معنی را

کز آن وصل تو مقصود است مشتاق تجلی را

قیامت گر براندازی ز قامت سایه بر طویبی (30)

به زیر سایه بنشانند اهل روضه طویبی را

خیالت گر نه در جنت نماید جلوه ای هر دم

کند سوز دل عارف سقر فردوس اعلا را (31)

غم دنیوی و فکر دین ننگجد در دل عارف

¹⁸⁵⁵ که بی سودا سری باید هوای دین و دنیوی را

(32) Ey 'āşık-ı şādık! Ḥāzret-i Mevlānā ḳuddise sırruhu'l-esnā kāfirler cins-i siccīnden geldi ve enbiyā ve evliyā cānib-i 'illīyyīne gitdiler deyüp merātib-i (33) ervāḫa işāret buyurdılar ve merātib-i ervāḫ ne vechledür bilmek isterseñ gūş-ı hūşuñ dūş kıll ki erbāb-ı keşf u şuhūd ne buyururlar.

İmdi ma' lūm (34) ola ki ol mūcid-i muḫtār ve ḫālīḳ-ı perverdigār cevāhir ve a'rāz olan 'ālemūñ ḫilḳatine irādet-i ezeliyyesi te'alluḳ eyledikde evvel icād eylediği (35) bir cevher idi ki aña cevher-i evvel dirler. Pes Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā diledi kim 'ālem-i ervāḫ ve ecsāmı ḫalḳ eyleye. Ol cevhere nazār eyleyüp cevher eriyüp (36) cūşa geldi. Pes şol nesne ki cevher-i mezbūruñ ḫulāşası idi zübde-i ḳand gibi zūhūra geldi. Ve şol nesne ki dūrd ve mūkedder idi dūrd-i ḳand gibi (37) dibine çökdü. Pes Ḥaḳ tebārek ve te'ālā ol zübde-i nūrāniden merātib-i 'ālem-i ervāḫı ve dūrd-i zulümāniden merātib-i 'ālem-i ecsāmı yaratdı. Āh ey tālib-i (38) şādık! Bu bābda enfüs i'tibār idenler dirler ki zūnbde-i nūrānī Ādem ve dūrd-i zulümānī Ḥavvā'dur. Ḥavvā Ādem'üñ pehlü-yı yesārından olmağūñ sırrı budur (39) dimişler. İmdi rūḫ cevher-i laṭīfdur ve ḳābil-i tecezzī ve taḳsīm olmayup 'ālem-i emrdendür. Belki 'ālem-i emr rūḫdur. Nitekim *Meşnevī-i Şerīf* üñ evvellerinde

¹⁸⁵⁵ Mana ehline vuslatsız cennet ve huri haramdır. Zira tecelliye muştak olana cennet ve huriden maksat, senin visalindir. Kıyamet günü Tuba'ya gölge düşürürsen eğer, ravza ehli Tuba'yı gölgeleri altına alır. Cennette her an senin hayalın aşık olmaz ise, ariflerin gönlünün ahı ve inleyişi cenneti cehenneme çevirir. Arifin gönlüne dünya gamı ve din düşüncesi sığmaz, zira din ve dünyayı düşünmek için sevdasız baş gerek.

beytinüñ şerhinde rūḥda olan taḥḳīkat tafşil olunmuş idi.¹⁸⁵⁶ Pes ma' nā-yı rūḥ ma' lūm oldıysa (41) zamīr-i münire ḥafī olmya ki Ḥaḳ tebārek ve te' ālānuñ çün ki irādet-i ezeliyyesi merātib-i ervāḥuñ icādına müte' allıka oldı, ol cevherüñ zübde-i nūrānisine [91a] (1) nazār eyleyüp zübde-i mezbūre eridi ve cūş ve ḥarekete geldi ve ol zübdenüñ ḥulāşa ve zübdesinden rūḥ-ı ḥātem-i enbiyā 'aleyhi'ş-şal'ātü ve's-selāmı (2) ḥaḳ eyleyüp ol zübde ve ḥulāşadan baḳıyye ḳalandan ervāḥ-ı ulu'l-'azmi yaratdı. Ve anuñ baḳıyyesinden ervāḥ-ı rusūl ve anuñ baḳıyyesinden (3) ervāḥ-ı enbiyā ve anuñ baḳıyyesinden ervāḥ-ı evliyā ve anuñ baḳıyyesinden ervāḥ-ı ehl-i ma' rifet ve anuñ baḳıyyesinden ervāḥ-ı zūhhād ve anuñ baḳıyyesinden (4) ervāḥ-ı 'ubbād ve anuñ baḳıyyesinden ervāḥ-ı mü'minīni ḥaḳ idüp ve andan bāḳıye ḳalandan ṭabī'at-ı āteşi ve anuñ baḳıyyesinden ṭabī'at-ı hevāyı ve anuñ (5) baḳıyyesinden ṭabī'at-ı ābı ve anuñ baḳıyyesinden ṭabī'at-ı ḥāki ḥaḳ eyledi. Ve her rūḥ ile niçe niçe melāyike ḥaḳ idüp bu üslūb üzre müfredāt-ı 'ālem (6) temām oldı. Pes cism daḫı bir cevher-i keşif olup ḳābil-i tecezzī ve taḳşimdür. Ve 'ālem-i ḥaḳdandır, belki 'ālem-i ḥaḳ cismdür. Fe izā kāne kezālik 'ālem-i cism daḫı ma' lūm oldı. (7) İmdi ma' lūm ola ki Ḥaḳ te' ālā 'ālem-i ecsām ve merātib-i ecsāmı yaratmaḳ diledikde cevher-i mezbūruñ dibine çöken dürde nazār eyleyüp ol dürd-i zulumānī (8) eriyüp cūşa geldi. Pes ol dürdüñ zübde ve ḥulāşasından 'arşı yaratdı ve anuñ baḳıyyesinden kürsī ve anuñ baḳıyyesinden āsümān-ı heftüm (9) ve anuñ baḳıyyesinden ve baḳıyye-i baḳıyyeden bu üslūb üzre āsümān-ı şeşüm ve āsümān-ı pencüm ve āsümān-ı çārum ve āsümān-ı sevvüm ve āsümān-ı düvvüm ve āsümān-ı evvel (10) ve 'unşur-ı āteş ve 'unşur-ı hevā ve 'unşur-ı āb ve 'unşur-ı ḥāki ḥaḳ idüp müfredāt-ı 'ālem-i mülk daḫı temām oldı. Pes müfredāt-ı melekūt on dört ve müfredāt-ı (11) mülk daḫı on dört 'adet olup mecmū'-ı müfredāt-ı mülk ve melekūt yigirmi sekiz āded oldı. Ve mürekkeb daḫı ma' den ve nebāt ve ḥayvān olmağıyla (12) ol daḫı üç 'adet oldı. Kezālik ḥurūf-ı teheccī daḫı yirmi sekiz ve mürekkeb üç 'adet oldı ki ism ü fi'l ü ḥarfdür. Pes çün ki merātib-i ervāḥ ile (13) merātib-i ecsām temām oldıysa merātib-i ervāḥuñ her biri merātib-i ecsāmda birer maḳām tutdılar. Pes rūḥ-ı 'arş maḳām-ı pür-fütūḥ-ı ḥazret-i ḥatmi'l-enbiyā ve ḥalvet-ḥāne-i (14) şavme'a-i maḥbūb-ı Ḥudā 'aleyhi min şalevātullāhi'l-evfā oldı. Ve kürsī daḫı maḳām ve ḥalvet-ḥāne-i ervāḥ-ı ulu'l-'azm

¹⁸⁵⁶ Bkz. 22a

olup āsümān-ı heftüm maḳām-ı ervāḥ-ı (15) rusül ve āsümān-ı şeşüm maḳām-ı ervāḥ-ı enbiyā ve āsümān-ı pencüm maḳām-ı ervāḥ-ı evliyā ve āsümān-ı çārüm maḳām-ı ervāḥ-ı ‘urefā ve āsümān-ı sevvüm maḳām-ı ervāḥ-ı zühhād (16) ve āsümān-ı düvvüm maḳām-ı ervāḥ-ı ‘ubbād ve āsümān-ı evvel maḳām-ı ervāḥ-ı mü`minin oldı ve ṭabāyi‘ -i erba‘ a daḥı ‘anāşır-ı erba‘ ada maḳām ṭutup merātib-i (17) ‘ulviyye toḳuz ve merātib-i süfliyye dört ‘adet olup mertebe-i ḥāk esfel-i sāfilin ve ‘arş a‘ lā-yı ‘illīyyin oldı.

İmdi ey tālib-i mi‘ rāc-ı rühānī (18) ve rāḡıb-ı esrār-ı rabbānī! Cemī‘ -i ervāḥ her biri maḳāmlarından nāzil ve merkeb-i ḳālība süvār olup vāsıta-i ḳālīb ile kendü kemāllerin ḥāşıl idüp (19) tekrār bu ‘ālemden ‘urüc idüp maḳām-ı evvellerine vāşıl olurlar ve çün ki kendülerüñ maḳām-ı evvellerine irişeler her birinüñ ‘urücü ve dāyire seyri (20) temām olur. Pes dāyire temām olduḡda teraḳḳī mümkin olmaz. Zırā teraḳḳī oldur ki her kes kendü maḳām-ı evveline vāşıl ola. Pes kezālik merātib-i tis‘adan her bir (21) mertebenüñ erbābı kendü maḳāmlarına ‘urüc iderler. Ammā ma‘lüm ola ki maḳām-ı evveline nāyil olmaḡa ḳādir olmamaḡla sülükın temām idemeyüp reh-mānde (22) olmaḡ mümkündür. Lākin kendünüñ isti‘dād-ı ezelişi olan maḳāmından ilerü geçmek mümkün degüldür dimişler. Ve rāh-mānde olmaḡ andan ‘ibāretdür ki her kimüñ ki (23) rühı maḳām-ı imāndan müfāraḳat eyleye anuñ ‘urücü tekrār āsümān-ı evvedür ve rühı maḳām-ı ‘ibādetden müfāraḳat eyleyenüñ ‘urücü āsümān-ı şānīyedür. (24) Pes bu üslüb üzre cümle ervāḥ kendü maḳāmlarına ‘urüc itmek maḳlūbdur. Pes her kes ki kendü maḳāmından müfāraḳat itmişdür ‘urüc ve bāz-geşti (25) zıkr olunan maḳām-ı evveli olacaḡdur. Egerçi ḥaḳıḳate nazar olunsa cümlesi maḳām-ı a‘lādan nüzül itmişdür. İmdi ḥayf u dirīḡ ol kimseyedür ki (26) kendünüñ maḳām-ı evveline resīde olmaḡa ḳādir olmayup pesmānde-i rāh ola. Pes maḳām-ı imāna rücū‘ ve āsümān-ı evvele ‘urüca ḳādir olmayanuñ maḳām (27) ve me`vāsı merātib-i süfliyyeden her ḳanḳı menzile nüzül iderse anda ḳarār ider. Kemā ḳāle te‘ālā:

إِنَّ الدِّينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ¹⁸⁵⁷

¹⁸⁵⁷ A’raf 7/40: “Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler!...”

İmdi şol pesmānde ve pişrāndeler ki enbiyāyı taşdik ve mütābe‘at ve vāriş-ı enbiyā olan (29) evliyāya müvāfaqat itmeyeler, o maqūle erāzil egerçi şüreten ādem ise dağı ma‘nen hayvān belki behāyimden dağı ednādur. Kemā kıāle te‘ālā:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا (30) لِيَجْهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ
بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (31) أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ¹⁸⁵⁸

İmdi behāyim ‘ālem-i ‘ulviye ‘urūc itmek müyesser degüldür. Aña binā’en ki ‘ālem-i ‘ulvī melāyike ve etkıyā ve mü’minin ve aşfiyā ve evliyā (32) ve enbiyānuñ şavme‘a ve ĥalvet-ĥāneleridür, pes ‘ilm ü taqṵvādan ‘ārī olanlar ‘ālem-i ‘ulvve ‘urūcdan maĥrūm kıalurlar, ammā fi’l-aşl cemī‘-i ervāĥ ibtidā’-i (33) fıtratda pāk ve tāhir ĥalk olunup tāleb-i kemāl için ‘ālem-i süflīye nüzül itdikde ba‘zısı bu ‘ālem-i tabī‘atun lezāyızine firifte olup (34) mülevveş oldılar ve yoldan kıaldılar. Kemā kıāle şāllallāhu ‘aleyhi ve sellem: ¹⁸⁵⁹ كل مولود يولد على الفطرة فأبواه يهودانه أو ينصرانه أو يمجسانه

Nesīmī:

(35) Bu cism evine tālibā seyr iderek çün cān gelür

Bu evde bākī şanma kim bir iki gün mehmān gelür

Zāt eyledi ĥāke nazar ĥākdan zühür itdi eşer

(36) Rüşen görür ehl-i nazar nefĥ oluban ĥandan gelür

Çün ĥākden ider sefer ma‘den nebāt olur şecer

Sen bil kim ey şāĥib-nazar küll tu‘ma-i hayvān gelür

(37) Çün tu‘ma-i hayvān olur et aña cism ü cān olur

Et ü deri, ilik ü kıan, pes tu‘ma-i insān gelür

Çün tu‘ma-i insān olur ol rūĥ-ı hayvān cān bulur

(38) İnsāna vāşıl olmağa bī-dest ü pā perrān gelür

Çün ādeme vāşıl olur maqşūd aña ĥāsıl olur

Ol nuţfeden insān olup lü’lü’ gibi ĥaltān gelür

(39) Ol, nuţfe-i insān olur, insāna cism u cān olur

¹⁸⁵⁸ A’raf 7/179: Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.

¹⁸⁵⁹ Her doğan bebek İslam fıtratı üzere doğar. Ana babası onu Yahudi Hristiyan ya da Mecusi yapar.

Pes rûḥ-ı insānī olup ol şüret-i raḥmān gelür

Ol ‘ālem-i ıtlāḳdan ol şems-i dīn ḥallāḳdan

(40) Ayrıldıḳıçün zerre-veş bu ‘āleme nālān gelür

Bu ‘āleme çün kim gelür kesb-i kemāl ü ma‘rifet

İtmez olursa, dem-be-dem nādān gider nādān gelür

(41) Çün “min ledün” ‘ilmine ol olmadı ‘ālim ey faḳīḥ

Ehl-i nazar önünde ol bir cānever cīrān gelür

Çün ma‘rifetden ḥālīdür ḥālī şu ḳīl ü ḳālīdür

[91b]

(1) O her zaman bu ‘arşada ‘uryān gider ‘uryān gelür

Çün kim kitāb-ı nefsiñe olmadı ‘ālim ey ḥaḳīm

Anuñ vücūdına ‘adem dirsem saña yalan gelür

(2) Ol zāt-ı pāke mā-sivā āyāt u muşḥafdur velī

Bu enbiyā vü evliyā bil fi’l-meşel ‘unvān gelür

Bu keşretüñ āyātını ol vaḥdete irgörmeyen

(3) Müşrikdür ol kim tā ebed bī-‘ahd u bī-peymān gelür

Bil bu ‘ulüm-ı neş’enüñ pāyānı yoḳdur ḫālibā

Çün kim bu baḫruñ ḳaḫresi deryā-yı bī-pāyān gelür

(4) İmdi ey ‘āşık-ı şādık-ı sübhānī!

[650-1] این سخن پایان ندارد لیک ما

Bu ilāhī sözler pāyān tutmaz lākin biz,

[650-2] باز گوئیم آن تمامی قصه را

(5) Girü ol ḳışşanuñ temāmını diyelim.

نومید کردن وزیر مریدان را از رفض خلوت

Vezir müridlerini halvet terkinden nā-ümīd ve me'yūs (6) eylemesi beyānındadır.

آن وزیر از اندرون آواز داد [651-1]

Ol vezir içerüden āvāz virdi böyle deyü ki,

کای مریدان از من این معلوم باد [651-2]

(7) Ey müridler benden size bu ma' lüm olsun,

که مرا عیسی چنین پیغام کرد [652-1]

Ki ' İsa ' aleyhisselām baña böyle i' lām eyledi ki,

کز همه یاران و خویشان باش فرد [652-2]

(8) Cemī' -i yārān ve aqrabādan ferd ü cüdā ol. Ey tālib-i tarīk-ı hidāyet! Eger çi hāzret-i Mevlānā bu güftarı vezir cānibinden qavm-i naşārāya vāqı' olduğın (9) hikāyet ider ammā haqīqat yüzünden sem' -i qabūl ile kelām-ı Haq istimā' eyleyen müstemī' ine naşīhat buyururlar ki tarīk-ı Haqq'a qadem-nihāde olan tālibe (10) lāzımdur ki ehl-i hevā olan yārān ve aqrabāndan belki qavm u qabile ve aqrabā ve te' alluqātından zāhiren ve bāṭinen münqatī' olup ve havātır-ı nefsanıyyeden (11) ' umūmen geçüp taleb-i Haqq' da ferd olup ' uzlet eyleye. Pes nesaq-ı mezbūr üzre ol vezir ayıtdı: Hāzret-i ' İsa ' aleyhisselām baña bunı daḡı didi ki,

روی در دیوار کن تنها نشین [653-1] (12)

Yüzü dīvāre eyle tenhā otur, ya' nī dāyimā mihrāba müteveccih olup halkdan inqıtā' eyle ve mā-sivādan qalbūñi taḡliye (13) idüp tenhā-nişin ol.

وز وجود خویش هم خلوت گزین [653-2]

Ve kendü vücūduñdan daḡı halvet ve ' uzlet eyle, ya' nī tecellī-i aḡadiyyetü' z-zāt ile (14) kayd-i enāniyyet ve bend-i işneyniyyetden ḡalāş olup halvet-i haqīkī iḡtiyār kıl.

بعد از این دستوری گفتار نیست [654-1]

Şimdenşoñra güftāra destūr yoqdur,

بعد از این با گفت و گویم کار نیست [654-2] (15)

Ve şimdenşoñra kıl u kâl ile benüm işim yoğdur, zîrâ müstağrağ-ı baħr-ı aħadiyyet olmışumdur.

الوداع ای دوستان من مرده ام [655-1]

(16) Elvidā‘ ey dostlar ki ben murdeyim, ya‘nî “fenā ender fenā” menziline varup¹⁸⁶⁰ موتوا قبل ان تموتوا¹⁸⁶⁰ mertebesin bulmuşum.

رخت بر چارم فلک بر برده ام [655-2]

Esbābı (17) felek-i çārum üzre iltemişim, ya‘nî meretebe-i erba‘adan olan medāric-i ħaқиқate ‘urūc eylemişim. Bu söz ħazret-i ‘İsā’nuñ felek-i çārumda olduğı i‘tibāryıladur ki (18) her nebīnūñ vārişi ma‘nā cihetinden ol nebīnūñ mertebesine ħarīb olmağı iş‘ār ve ‘uluvv-i mertebeden ‘ibāretdür. Sulţān Veled ħuddise sırruhu *İbtidā-nāme*’sinde (19) buyururlar ki:

عیسی علیه السلام برین آسمان صورت زرفته باشد، بلکه بر آسمانی زفته باشد که آن برین حاکم است و آن آسمان انوار و

صفات خداست¹⁸⁶¹

Nazm:

پاک شو از غرور و از هستی (20)

تا که بی جام و می رسد مستی

بی خر تن برآی چون عیسی

بر فلکها و بگذر از موسی

رخت دل را بر آسمان کش همین (21)

بی حجایی جمال مه را بین

نه بر این آسمان چرخ کبود

که شد آن هست از بخار و ز دود

بل بر آن آسمان که حاکم اوست (22)

آن چو مغز است و این بود چون پوست

¹⁸⁶⁰ Ölmeden evvel ölünüz. (*Keşfü'l-Hafâ*, II, s.291, nr. 2669).

¹⁸⁶¹ İsa aleyhisselam bu suret semasına gitmemiştir, buna hakim olan semaya gitmiştir ve o sema, Allah'ın nurları ve sıfatlarının semasıdır.

نه سنایی که بد به حکمت فرد

در کتابش بیان این را کرد

کآسمانهاست در ولایت جان (23)

کارفرمای آسمان جهان

پس بر آن آسمان رود دانا

نه بر این چرخ گنبد مینا¹⁸⁶²

(24) İmdi ey ‘āşık! Zāhir-i ādemī cism olup maḥbūs-ı tavāriḫ-ı eflākīdür ve rūḥ-ı insānī ma‘nevī olmağla maḥām-ı rūḥ daḥı ma‘nevīdür. Felihāzā āsümān u zemīn (25) ḥāne-i ecsām ve aṣl-i uşūl-i vücūd olan ‘ālem-i bī-çün maḥām-ı ervāḥdur. Pes bu ‘ālem-i süflīye nihāyet olup ol ‘ālem-i ma‘nā-yı ‘ulvīye gāyet olmaz. (26) Pes ḥazret-i Mevlānā vezīr lisānından esrār-ı ‘urūcı beyān buyururlar ki “Ve āsümān-ı çārum-ı ḥaḳīqate anuñçun naḳl eyledüm ki,”

تا به زیر چرخ ناری چون حطب [656-1]

(27) Tā ki taḥt-i felek-i nārīde ḥaṭab gibi,

من نسوزم در عنا و در عطب [656-2]

‘Anā ve ‘aṭabda yanmayam deyü buyururlar. ‘Anā renc ü zaḥmet ma‘nāsınadır, dördünci ve beşinci (28) bābdan daḥı gelür ve ‘aṭab dördünci bābdan helāk olmağ ma‘nāsınadır, ya‘nī muḳaddemā merātib-i ervāḥ beyān olunduğı üzre vaṭan-ı aṣlī ve maḥām-ı ūlālsına (29) ‘urūc itmeyen ervāḥ küre-i nār-ı ceḥimde ḥaṭab ve ḥīzem gibi yanup ve envā‘-ı şifāt-ı rediyye-i zulumāniyye şuverinde maḥbūs olup eṣnāf-ı cefā ve ‘anā çeküp (30) helāk olur. Pes çün ki taḥşīl-i kemāl idüp medāric-i a‘lāya per ü bāl açdum ve cevvi-i hevā-yi lā-mekāna uçdum,

پهلوی عیسی نشینم بعد از این [657-1]

Şimden-şoñra (31) ‘İsā ‘aleyhisselāmuñ ḳurb-ı civārında otururum ki,

بر فراز آسمان چارمین [657-2]

¹⁸⁶² Gururdan ve varlıktan temizlen ki kadehsiz ve meysiz sana sarhoşluk ulaşsın. İsa gibi, ten eşeğini bırak, feleklere yüksel ve Musa'nın bile makamından öteye geç. Gönlünü göklere yükselt ki perdesi ve örtüsüz ayı göresin. Buhardan ve tütsüden var olan bu mavi gökyüzüne değil, O'nun hakim olduğu gökyüzüne. O sema kabuk, bu sema ise çekirdek gibidir. Hikmette tek olan Senayi bu sözü söylemedi mi? dolayısıyla akli olan o semaya yükselir, bu mine kubbeye değil.

Pehlū-yı 'Īsā āsūmān-ı çārumīn üzerindedür. Şi' r-i Nesīmī:

من به توفیق خدا ره به خدا یافته‌ام (32)

فانی از خود شده و ملک بقا یافته‌ام

در شفاخانه‌ی روح القدس از دست مسیح

خورده‌ام شربت شافی و شفا یافته‌ام

خاطر از محنت اغیار و دل از رنج خلاص (33)

رستگار آمده از درد و دوا یافته‌ام

ذوق عیشی که بدان دست سلاطین نرسد

از وصالت من درویش گدا یافته‌ام

بی تو کام دگر از هر دو جهان نیست مرا (34)

چه کنم هر دو جهان را چو تو را یافته‌ام

نیستم منتظر جنت و فردوس و لقا

کز رخت جنت و فردوس و لقا یافته‌ام

ای نسیمی ز خیال رخ آن ماه میرس (35)

کز خیال رخ آن ماه چه ها یافته‌ام¹⁸⁶³

ولی عهد ساختن وزیر هر یک امیر را جدا جدا

Veẓīr zıkr-i sebķ (36) iden on iki emīrūñ her birini başķa başķa veliyy-i 'ahdi ve kāyim-i maķāmı düzdügidür.

Ey tālib-i şādık! Haķ sūbhānehu ve te'ālā tālibleri (37) müteşebbih-i mubtıl olan muķallidinden hıfz idüp hidāyet ve tevfiķin ķarīn ve refiķ eyleye ve illā taķlid ile daķı gör kim neler olurmuş:

و آن گهانی آن امیران را بخواند [658-1]

¹⁸⁶³ Ben Allah'ın tevfiķi ile Allah'a ulaştım, kendimden fani oldum ve beka mülküne vardım. Ruhu'l-Kudūs şifāhanesinde Mesih'in elinden şifa verici şerbeti içip şifa buldum. Hatırım ağyarın mihnetinden ve gönlüm üzüntüden kurtulmuş, ben de ertten kurtulup derman buldum. Sultanların bile erişemediği zevki ben derviş senin vuslatınla elde ettim. Sensiz, benim iki cihandan istediğim bir emel yok, madem ki seni buldum, iki cihani ne yapayım? Ben cennet, firveds ve lika beklemiyorum, çünkü onların hepsini senin yüzünde buldum. Ey Nesimi! O ayın yüzünün hayalini sorma, o ayın yüzünün hayalinden neler buldum neler...

(38) Andan-şoñra ol emîrleri ħalvetine da‘ vet eyledi,
یک به یک تنها به هر یک حرف راند [658-2]

Birer birer her birine maħfice sevķ-ı kelām eyledi.
گفت هر یک را به دین عیسوی [659-1] (39)

Her birine vaşıyyet idüp didi ki,
نایب حق و خلیفه ی من تویی [659-2]

Dîn-i ‘İsâ‘da Ĥaķķ‘uñ nāyibi ve benüm ħalîfem sensin. (40) Suhûlet-i
ma‘ nâ için به دین عیسوی ma‘ nâsı mışra‘-ı şānîde icrâ olundu.
و آن امیران دگر اتباع تو [660-1]

Ve ol ġayrı emîrler senüñ etbâ‘ îndur,
کرد عیسوی جمله را اشیاغ تو [660-2] (41)

‘İsâ ‘aleyhisselām cümlesini senüñ eşyâ‘üñ eyledi ve a‘vân ve enşāruñ
ķıldı. Elĥāşıl her birine nāyib ve ħalîfem [92a] (1) sensin. Ėayrları saña tâbi‘, sen
cümleñüñ metbû‘ u sensin. İmdi,
هر امیری کو کشد گردن بگير [661-1]

Her şol emîr ki ol gerden-keş olup saña itâ‘ at ve inķıyād itmezse (2) anı tüt,
یا بکش یا خود همی دارش اسیر [661-2]

Yâ ķatl it yâ anı esîr ķıl.
لیک تا من زندهام این را مگو [662-1]

Lākin mādām ki ben ĥayātdayım bu esrārı (3) kimseneye söyleme, ya‘ nî sen
benüm ħalîfem ve veliyy-i ‘ahdim olduġuñ keşf eyleme.
تا نمیرم این ریاست را مگو [662-2]

Mādām ki vefāt itmeyem bu riyāseti ve ĥükm ve ĥükümeti (4) taleb
itmeyesin. Elĥāşıl saña vaşıyyet olsun ki,
تا نمیرم من تو این پیدا مکن [663-1]

Mādām ki ben ölmeyem sen bu aḥvāli keşf ve izhār eyleme,
(5) دعوی شاهی و استیلا مکن [663-2] (5)

Şāhlık ve ġāliblik da‘ vāsın eyleme.
اینک این طومار و احکام مسیح [664-1]

İşte bu tūmār ve aḥkām-ı mesīḥ,
یک به یک بر خوان تو بر امت فصیح [664-2]

(6) Bunı āl ve ümmet-i ‘Īsā üzerine birer birer oḡı ve emr-i ḡilāfetde
istiklālīni kemā hüve ḡaḡḡahu beyān kıl,
هر امیری را چنین گفت او جدا [665-1]

Ol vezīr bu sözi (7) her bir emīre başḡa başḡa böylece didi.
نیست نایب جز تو در دین خدا [665-2]

Dīn-i Ḥudā’da senden ġayrı nāyib ve ḡalīfe yokdur.
هر یکی را کرد او یک یک عزیز [666-1]

(8) Ol vezīr zıkr olunan ümerānuñ her birini bir bir ‘azīz eyledi.
هر چه آن را گفت این را گفت نیز [666-2]

Ümerādan birine ne didi ise buña daḡı anı didi. (9) Ya‘nī her birine benüm
ḡalīfem ve nāyibimsin didi.

هر یکی را او یکی طومار داد [667-1]

Veziir-i pür-tezvīr ümerādan her birine vech-i meşrūḡ üzre bir tūmār virdi,
هر یکی ضد دگر بود المراد [667-2] (10)

Her birinüñ murādı ol birinde olanuñ zıddı idi. Ya‘nī on iki tūmāruñ
mazmūnı bir birine zıdd idi.

متن آن طومارها بد مختلف [668-1]

(11) Ol tūmārlaruñ metni birbirne muḡtelif idi,

هم چو شکل حرفها یا تا الف [668-2]

“Yā”dan “elif”e degin olan harflerüñ şekli gibi.

حکم این طومار ضد حکم آن [669-1]

(12) Bu tūmāruñ hükmi ol tūmāruñ hükümünüñ zıddı idi,

پیش از این کردیم این ضد را بیان [669-2]

Bundan evvel bu zıddı beyān ve ihtilāfāt-ı aḥkām-ı (13) ṭavāmiri ‘ıyān eylemiş idik. Tekrār tafşile ihtiyāc yokdur.

کشتن وزیر خویشتن را در خلوت

Ol vezīr-i pūr-tezvīr kendüsini ḥalvetde (14) helāk eyledüğün beyān ider.

بعد از آن چل روز دیگر در بیست [670-1]

Andan şoñra kırk gün daḥı ol vezīr ḳapuyı bağladı,

خویش را کشت از وجود خود برست [670-2]

(15) Ve kendüsini depeleyüp kendü vücūdundan ḥalāş oldı. Ya‘nī vezīr-i pūr-tezvīr kemāl-i ḥasedinden ğayrlara zarar işābet itmek için kendüyi helāk (16) eyledi. İmdi ḥased-pīşe olan her ḥasūd-ı mu‘āniddin daḥı isti‘āze lāzımdur ki ‘ıyāzen billāh te‘ālā maḥsūdına zarar ilḳā itmekçün kendü (17) nefsinin helāk itmek ihtiyār ider, bunuñ mişāl-i aḥvāl-i keşīru’l-vuḳū‘ olduğı ba‘zı menāḳıbdā maşūrdur. Bā-ḥuşuş meşāyiḥ nāmında olup girü (18) meşāyiḥe ḥased üzre olan kimesne ğaleyān-ı ḥasedden niçe iftirā ve bühtān ve durūğ ile imān ğilāz idüp ehl-i Ḥaḳḳ’a isnād iderler deyü (19) istimā‘ olunur. Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā ḳullarını ḥasedden şaḳlıya. Nazm:

Görmedüğün bilmedin işitmedüğün söyleyen

Kūr ü ker ü dilsiz olur gör kim nice ḥusrān gelür

(20) İsm-i celālün mazharı olan ebed evvel ezel

İmāndan ayru düşer ol kim kāfir u tuğyān gelür

Neşr: Ammā bu beyt-i şerîfde olan hişşe-i ma'nevîyye (21) erba'inüñ ve halvetüñ sırrı ve sâlik-i tarîk-ı Hâk̄k olan 'aşîk-ı şâdîk mevt-i irādî ile murde olup vücūd-ı vehmî kaydından hâlâş olmağa (22) işâretdür.

چون که خلق از مرگ او آگاه شد [671-1]

Çün ki hâlk ol vezîrûñ mevtinden āgâh oldılar,

بر سر گورش قیامت گاه شد [671-2]

Hâlkûñ āh (23) ve enîn ve zârı ve hanîninden anuñ mezârı üsti kıyâmet yiri oldı.

خلق چندان جمع شد بر گور او [672-1]

Anuñ kabri üzerine ol kadar hâlk-ı keşîr ve cemm-i gâfir (24) cem' oldı,

موکنان جامه‌دران در شور او [672-2]

Anuñ gâvgâsından saçlarını yolicı ve libâslarını yırtıcı oldukları hâlde, elhâşıl keşret bir mertebede (25) idi kim,

کان عدد را هم خدا داند شمرد [673-1]

Kâbil-i şumâr olmayup anuñ 'adedin Allâh şayardı, ya'nî şumârın Hâk̄k'dan gayrı kimesne bilmez idi.

از عرب وز ترک وز رومی و کرد [673-2] (26)

'Arab ve Türk'den ve Rümî ve Kürd'den ya'nî ecnâs-ı muhtelifce cem' olmuş-idi.

خاک او کردند بر سرهای خویش [674-1]

(27) Ol vezîrûñ kabri hâkini kendü başları üzerine iltediler, ya'nî kemâl-i mâtemlerinden mezârı toprağın başına saçdılar.

درد او دیدند درمان جای خویش [674-2]

(28) Anuñ derdini kendülerüñ dermânı yirine gördüler. Ve ba'zı nüshada vâkı' olmuşdur. Ya'nî anuñ derdini kendülerüñ dermânları gördüler. Ve ba'zılar 'at idüp anuñ derdini kendü cânlarına dermân gördüler (29) deyü

ma' nā virmişler. Ma' nā laṭīf lākin gördüğümüz nüshalarda جان خویش olmayup جای خویش ve درمان های خویش vāqı' olmuştur. Her kınkısı olursa (30) ma' nā yirindedür.

آن خلایق بر سر گورش مہی [675-1]

Ol ḥalāyık anuñ ser-i kabrinde bir ay,

کرده خون را از دو چشم خود رهی [675-2]

İki gözlerinden kana yol eylemişler. (31) Ya' nī gözlerinden ağan kanlu yaş pıñalarından ruḥları üzerine cedāvil olmuş idi ma' nāsını mutazammındur.

جمله از درد و فراقش در فغان [676-1]

Cümlesi (32) anuñ derd-i firākından nāle vü efgānda idi,

هم شہان و هم کھان و هم مہان [676-2]

Hem şehler ve hem şıgār u kibār ve bilcümle büyük ve küçek ḥākimler ve maḥkūmlar (33) fiḡān u zārī kılurlar idi.

Ey ṭālib-i şādık ve müstemî-i 'āşık! Ḥazret-i Mevlānā ḡuddise sırruhu'l-a' lā bu ebyāt-ı şerīfede daḡı bir aya degin anuñ mezārında (34) girye kıldılar deyü aḥvāl-i ṭarīkatden bir ḡāyide beyān buyurmuşlardır ki mürşid-i kāmīl terbiyesinde olanlara ma' lūmdur. Ve ol ḡāyide budur ki bi-emrillāh te' ālā (35) mürşid-i kāmīle ecel-i müsem mā gelüp dār-ı beḡāya riḡlet eylese yirine ḡāyim olacak ḡalīfe taşriḡ olunmayup ve 'āşıklar daḡı kırık gün miḡdārı ḡalīfe kimdür (36) su'āl itmeyüp ma' lūm idinenler daḡı kimesneye dimeyüp merḡūm olan 'azīzūñ rūḡāniyyetine teveccūh idüp ḡabr-i şerīfūñ ziyāret iderler. Bi-irādetillāh (37) te' ālā kırık güne degin şıgār u kibār ve mübtedī ve müntehīye füyūzāt-ı ilāhiyye 'ale's-seviyye ifāza olunup her biri kendülerin tecellīde maḡv ve müstaḡrak (38) görürler. Ba' dehu her kese kendü ḡālī ma' lūm olmak için āteş-i tecellīye şāḡib-i feyz olan server teskīn virüp ḡattā 'āşık-ı şādık olanlar (39) merḡūm olan pīrlerinde gördükleri nişānı cüst u cū idüp evvelki menzillerin ve eski āteşlerin ṭaleb idüp bulduḡları maḡalle tenezzül iderler (40) ve niçesi daḡı mekre düşüp da' vā-yı enāniyyete mübāşeret idüp kāzīb ve şādık ve ḡaḡk ile bāṭıl fark olunur ve bu zıkr olunan aḡvāl (41) mürşid-i kāmīl terbiyesinde olanlardan ḡayırinuñ ma' lūmı degüldür. Ḥazret-i Mevlānā ḡuddise

sırruhu dağı bu ma' nāya işāret idüp bir aydan soñra [92b] (1) veliyy-i 'ahd kimdür deyü su 'āl itdüklere beyāna şurū' buyurdılar.

طلب کردن امت عیسی علیه السلام از امرا که ولی عهد از شما کدام است

Ümmet-i 'İsā 'aleyhisselām (2) sizden veliyy-i 'ahd kankıñızdur deyü ümerādan kāyim-makām olanı taleb itdüklere beyānındadır.

بعد ماهی خلق گفتند ای مهان [677-1]

Bir aydan soñra (3) halk ayıtdılar ey ulular,

از امیران کیست بر جایش نشان [677-2]

Emīrlerden anuñ yirine nişān ve halīfe olan kimdür ki,

تا به جای او شناسیمش امیم [678-1]

(4) Hattā ol vezirūn yirine anı imām ve muḳtedā ve erbāb-ı sülūke pişvā añlayalım,

دست و دامن را بدست او دهیم [678-2]

Dest ü dāmenimüz anuñ eline virelim (5) ya'nī aña teslim olup göñül bağlayalım.

چون که شد خورشید و ما را کرد داغ [679-1]

Çün ki ħurşid gitdi ve bize dāğ eyledi

چاره نبود بر مقامش جز چراغ [679-2]

(6) Anuñ maḳāmına çerāğdan ğayrı çāre olmaz. Ba' zı nüshada “ چاره نبود بر مقام او ” vāḳı' olmuşdur. Ve bu taḳdırce ma' nā āfitāb yirini şem' [u] çerāğ tutmaz (7) be-her hāl bize āfitābuñ tal' ati lāzımdur demek olur. Meşelā Türkī meşelde ay görenüñ yıldıza tañı yoḳdur dirler. Elhāşıl demek olur ki felek-i ḥaḳīḳatüñ (8) āfitābı ve āsümān-ı ma' rifetüñ mäh-tābı çün ki burc-ı muḥabbet olan mürşid-i kāmilüñ intiḳālī ile ğurüb eylediyse be-her hāl ol ħurşid-i ḥaḳīḳatüñ burc ve maḳla' ı (9) kim ise biz anı bilüp merāyā-yı ḳalbimüz ol maḳla' a muḳābil tutup iḳtibās-ı nūr itmek lāzımdur. Gerçi mişḳāt-ı cesedimizde bir şem' uyandırmışızdur (10) lākin şem' u çerāğ āfitāb

yirini tutmaz didiler. Fe-ammā چراغ چاره نبود بر مقامش جر چراغ taqdīri üzre ma‘nī-i beyt-i şerīf bu vech-le olur ki hürşīd-i (11) felek-i irşād olan mürşīd-i kāmīl gitdi ise anuñ ḥalīfesi bir çerāg-ı aḥmedī lāzımdur ki zulumāt-ı beşerīyyede ḳalan ṭalībler ve kedūrāt-ı nefsanīyyeden (12) ḥalāş olmyan sālīkler andan müstenīr olup ḳāyim-maḳām-ı mezbūrı ṭarīḳ-ı Ḥaḳ’da pīşvā idineler dimek ola.

چون که شد از پیش دیده وصل یار [680-1]

(13) Çün ki vaşl-i yār göz önünden gitdi,

ناییی باید از او مان یادگار [680-2]

Ol yārūñ vişālını müzekkir bize bir nāyib gerekdür ki anuñ nāyibini görmek (14) kendüyi görmegi ifāde eyleye.

چون که گل بگذشت و گلشن شد خراب [681-1]

Çün ki gül vaḳti geṭti ve gülşen ḥarāb oldı,

بوی گل را از که یاییم از گلاب [681-2]

(15) Gül güzeşte olduḳdan şoñra güli kimden bulavuz? Gülābda olan rāyīḥadan bulavuz. Ya‘nī gül ü gülzār-ı muḥabbet ve şükūfezār-ı ma‘rifet olan (16) mürşīdān-ı kāmīlān intīḳāl itdikten şoñra anlarda müşāhede olunan āşār-ı teceliyyāt ve feveḥāt-ı esrār-ı cezebātı anuñ yerine şāḥīb-i feyz olan (17) kim ise anuñ revāyīḥ-i miskiyyesinden buluruz ve nişānından bilürüz. Zīrā,

چون خدا اندر نیاید در عیان [682-1]

Çün Ḥudāy te‘ālā ‘ıyāna gelmez ya‘nī çeşm-i (18) zāhir ile ol zāt-ı muḳaddes görölmez,

نایب حقانند این پیغمبران [682-2]

Ḥaḳ te‘ālānuñ ‘ibādı içinde enbiyā’-i ‘izām ‘aleyhimü’s-selām Allāh sübhānehu ve te‘ālānuñ (19) ḥulefā ve nevvābıdur ki ¹⁸⁶⁴من رانی فقد رای الحق feḥvāsınca anları gören Ḥaḳḳ’ı görmüş gibi olup ve enbiyā vārişleri olan evliyānuñ işrine (20) gidüp şerī‘at ve ṭarīḳatlerine teba‘iyyet idenler vāşıl-ı Ḥaḳḳ olurlar.

¹⁸⁶⁴ Beni gören Hakk’ı görmüştür. (Sahîh-i Buhârî, IX, s. 33, nr. 6996)

نى غلط گفتم كه نايب يا منوب [683-1]

Bu peygamberler nāyib-i Hāḡ'dur dimiş idim, (21) lākin min ḡayṣu'l-ḡaḡīḡa böyle degüldür ḡalaḡ eyledüm, zīrā,

گر دو پندارى قبيح آيد نه خوب [683-2]

Eger nāyib ve menüb i' tibārından iki vücūd zan iderseñ (22) ḡabīḡ gelür, ḡüb gelmez. Zīrā vücūdda işneyniyet görülmek şirk-i ḡafidür, aña binā'en ki enbiyā'-i ' izām ve evliyā-yı kirām zıll-ı Yezdān olup anlardan Hāḡ te' ālānuñ (23) irādetinsiz bir nesne zuhūr itmez. Zīrā anlar vücūd-ı mevḡūmlarından fānī ve vücūd-ı ḡaḡḡāniyle bākīlerdür. Şuhūd-ı cem' ise faḡr-ı muḡlaḡ olan fenā'-i maḡz ile olur (24) ve ba' dehu vücūd-ı ḡaḡḡāniyle beḡā'-i sermedīye redd olunup mevḡın-ı ḡayb-ı muḡlaḡda nūr-ı vücūd-ı Hāḡḡ'ı lābis olduḡı ḡāilde emr-i da' vetde ḡāyim olur. (25) Felihāzā enbiyā'-i ' izāmuñ şān-ı şerīflerine Hāḡ tebāreke ve te' ālā مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ 1865 الله deyü buyurur. Ve müstaḡlef müstecmi' -i evşāf-ı müstaḡlif (26) olmaḡla kitāb-ı kerīm-i sübhānīde 1866 اللهُ إِنَّمَا يُتَابِعُونَكَ إِتْمَانًا يُتَابِعُونَ اللهُ buyurılır. Ve bu beyt-i şerīfün ma' nā-yı taḡşīlisi bundan esbaḡ (27) vücūd-ı muḡlaḡ baḡşinde 1867 اللهُ رَمِيَتْ وَإِذْ رَمِيَتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى ayet-i kerīmesinün tefsīrinde taḡḡīḡ olunmuşdur. 1868 Elḡāşıl, mışra' :

حلول و اتحاد اينجا محال است 1869

(28) mażmūnı üzre nāyib ile menüb ḡaydından iki şey'ün ittiḡādı veyāḡud vücūd-ı muḡlaḡ-ı ḡaḡīḡīden ḡayrı vücūd olduḡın mülāḡāza ḡılmayasın (29) deyü ḡāzret-i Mevlānā ḡuddise sırıhu taşavvur-ı ittiḡādı men' buyurur.

نى دو باشد تا تويى صورت پرست [684-1]

Ol nāyib bir olmaz iki olur mādām ki sen (30) şüret-perestsin. Ve ba' zı nüşḡada “آن دو باشد” vāḡı' olmuşdur. Ya' nī bu mışrā'-ı şerīf şüret-bīn olan kimesnelerün su' āline cevābdur ki (31) ke'enne bunlar ḡod vāḡid degül bi-ḡasebi's-şüre mute' addidlerdür. Pes nice mümkindür ki nāyib menüb ile bir ola diyenlere mādām ki sen şürete nāzırsın be-her ḡāl (32) ol bir olmaz iki olur ammā bizüm bu

1865 Nisa 4/80: “Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur...”

1866 Fetih 48/10: “Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar...”

1867 Enfāl 8/17: “...Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı...”

1868 Bkz. 88a-88b

1869 Hulul ve ittihat burada imkansızdır.

kelimātımız şüret-pereste göre degüldür belki vücūd-ı vehmilerin ifnā eyleyüp
ḥaḳīḳat-bīn olanlara göredür. İmdi,

پیش او یک گشت کز صورت برست [684-2] (33)

Müstaḥlef ile müstaḥlif ve nāyib ile menūb ol kimsenüñ şuhūd ve ḥuzūrunda
vāḥid oldı ki şüret-i (34) ‘ālemden ḳurtuldı ve ḥaḳīḳat deryāsına ğūṭa ḳıldı. Pes
enbiyā ve evliyā be-ḥasebi’l-ma‘nā müttaḥid ve min ceheti’ş-şüreti müte‘addid
olduğın ba‘zı mişāl ile (35) zevḳ itmege ṭālib iseñ ğuş-ı hūşuñ dūş ḳıl ki ḥazret-i
Mevlānā ḳaddasallāhu sırruhu ne buyururlar:

چون به صورت بنگری چشم تو دوست [685-1]

Meşelā sen şürete (36) naẓar eyleyesin senüñ çeşmüñ ikidür, ya‘nī be-
ḥasebi’z-zāhir lābudd çeşm ‘adedde ikidür ammā bi-ḥasebi’l-ma‘nā,

تو به نورش درنگر کز چشم رست [685-2]

Sen nūr-ı dīdeye (37) naẓar eyle ki ol nūr çeşmden bitdi ya‘nī zāhir oldı. Bu
ḥod muḳarrerdür ki,

نور هر دو چشم نتوان فرق کرد [686-1]

Her iki çeşmüñ nūrını birbirinden fark itmek (38) mümkün olmaz,

چون که در نورش نظر انداخت مرد [686-2]

Çünkü kişi çeşmüñ nūrına naẓar eyledi. Ḥāl ān ki çeşm zāhirde ikidür. İmdi
cismleri nūr-ı cism menzilesinde olan (39) enbiyā ve evliyānuñ ḳalb-i şerīflerinde
olan nūra ve sırr-ı münīflerinde olan zuhūra naẓar eyleseñ maḥz-ı nūr-ı hüdā ve ‘ayn-
ı zuhūr-ı Ḥudā görürsün ve min (40) ḥayṣü’l-ḥaḳīḳati ve’l-ma‘nā cemī‘-i enbiyā ve
evliyāyı deryā-yı nūr-ı aḥadiyyetü’z-zātında müstağraḳ ve bilā-farḳ bulursun. Nazm:

نمی آمد احد در دیده تو

احد اندر عدد در دیده تو (41)

چو تو بر قدر دید خویش بینی

یکی را صد هزاران بیش بینی

اگر احوال عدد را در احد دید

[93a]

غلط دیده است چون او در احد دید (1)

چه گویم چون نمی دانم دگر هیچ

همه اوست و همه اوست و دگر هیچ¹⁸⁷⁰

در بیان آن که جمله پیغامبران (2) نور حقند، لا نفرق بین احد من رسله

Anuñ beyānındadır ki¹⁸⁷¹ لَا نَفَرُّقُ بَیْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ fehvāsınca cümle peygāamberler nūr-ı Hāḡ'dırlar.

Ya'nī Hāḡ sübhānehu (3) ve te'ālā vaḡdāniyyet-i Hāḡḡ'a ve bi'set-i enbiyāya imān getüren mü'min'in lisānından biz Hāḡ te'ālānuñ resülleri beynini fark itmeziz didiklerini kitāb-ı kerīminde (4) beyān buyurup ve 'adem-i farḡları ne vechle ve ittiḡād-ı ma'nevīleri ne cihetden olduḡını ḡazret-i Mevlānā taḡrīr ve bu āyet-i kerīmeyi tefsīr buyururlar.

ده چراغ ار حاضر آید در مکان [687-1] (5)

Faraḡi on çeraḡ bir mekānda ḡazır gele, ya'nī bir mevzi' de on çeraḡ yansa, her یکی باشد به صورت غیر آن [687-2]

(6) Bi-ḡasebi's-ḡureti her bir çeraḡ ol bir çeraḡuñ 'aynı olmayup ḡayrı olur. Ve 'add olunduḡda on 'aded görinür. Ammā ma'nā ve nüre i'tibār olunsa,

فرق نتوان کرد نور هر یکی [688-1] (7)

On çeraḡdan her birinüñ nūrını birbirinden fark eylemek mümkin degüldür, ḡeksiz ve ḡüphesiz,

چون به نورش روی آری بی شکی [688-2]

(8) Çün ki ol çeraḡlarıñ nūrına teveccüh eyleyesin. "Bī-ḡekī" ma'nāsı sühület-i ma'nā için mıḡrā'-ı evvelde icrā olundu. Ya'nī gerçi on çeraḡuñ ḡuretine (9) naḡar olunsa tekāḡür ve teḡāyur görinür lākin nūrına naḡar olunduḡda vaḡdet-i ḡırf

¹⁸⁷⁰ Ahad ve bir olan Allah senin gözüne görünmez, sen bir olanı birden çok görürdün. Sen, kendi kabiliyetin kadar görebildiğin için, biri de bin görürsün. Şaşı olan biri birden fazla gördüyse, yanlış görmüştür. Başka bir şey bilmiyorum, ne diyeyim? Her şey O'dur, her şey O'dur ve geri kalan hiçtir.

¹⁸⁷¹ Bakara 2/285: "...Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz..."

olup keşret taşavvur olunmaz. Kezālik enbiyā ve evliyānuñ dağı (10) mişkāt-ı cesedlerine nazār olunduğda te‘ addud-i eşbāh görünür lākin merāyā-yı qalblerinde olan nūr-ı eḥadiyyete teveccüh olunsa bir vechle fark olunmayup (11) keşret ve teğāyur taşavvur olunmaz veyāḥud “bī-şekī” mā-ḳablinde olan “ārī” kelimesine ḳayd olunmağ dağı mümkündür, şu ma‘ nāya ki on çırāguñ nūruna ‘alā tarīḳ- (12) -i’l-yaḳīn teveccüh eyleseñ fark bulunmaz demek olur. Zīrā şekk ile teveccüh olunsa tefriḳa muḳarrer olduğı ehl-i zevḳa ma‘ lūmdur. Ve bir mişāl dağı budur ki,

(13) [689-1] گر تو صد سیب و صد آبی بشمری

Eger sen yüz ‘aded elmayı ve yüz ‘adet ayvayı ta‘ dād ḳılsañ iki yüz ‘aded olur velākin,

[689-2] صد نماند یک شود چون بفشری

(14) Çün ki şıḳasın yüz ‘adet ḳalmaz cümle bir olur. Ya‘ nī şıḳılıp şerbeti alındığda te‘ addud ber-ḫaraf olup cümlesi ma‘ nā cihetinden vāḥid olur. İmdi,

(15) [690-1] در معانی قسمت و اعداد نیست

Ma‘ ānīde ḳısmet u a‘ dād yoğdur,

[690-2] در معانی تجزیه و افراد نیست

Ma‘ ānīde tecziye ve ifrād yoğdur, zīrā ‘ālem-i (16) ma‘ ānīde her şey’ mütteḫiddür. Ya‘ nī mertebe-i vāḥidiyyet ve deryā-yı aḫadiyyetde keşret yoğdur ve vücūd-ı Ḥağ’dan ğayrı vücūd dağı yoğdur. İmdi ey ‘āşıḳ-ı rabbānī, (17) zinhār vaḫdet müşāhedesinden münfekk olmayup tevḫīd-i ḫaḳīḳīde şābit-ḳadem ol ve ağıyāra nazār itmeyüp yārdan ğayrı görme ve yār ile birlik (18) ḫāşıl it zīrā,

[691-1] اتحاد یار با یاران خوش است

Yārūñ yārān ile ittiḫādı ḫoşdur ve laḫif u ḫūbdur.

[691-2] پای معنی گیر صورت سرکش است

(19) Ma‘ nā ayağıñı tūt ki şüret ser-keşdür. Ya‘ nī pā-yı himmeti cānib-i ma‘ nāya vaz‘ idüp ‘ālem-i furḳatde olan şüreti terk it zīrā şüretde (20) hergiz ittiḫād olmayup teğāyur muḳarrerdür. Pes külliyyet üzre keşret ve iḫtilāfātadan teḫalluş isterseñ,

صورت سرکش گدازان کن به رنج [692-1]

Şüret-i ser-keşi (21) renc ile güdāhte kııl, ya‘ nī hicāb-ı müşāhede-i cemāl-i ma‘nā ve bā‘iṣ-i tefriķa ve belvā olan şüret-i ser-keşi püte-i mücāhedede āteş-i riyāzet ile eriyici eyle ki (22) nekebāt-ı şüret ve derekāt-ı ṭabī‘ atden necāt bulasın.

تا ببینی زیر او وحدت چو گنج [692-2]

Tā kim ol şüretüñ tahtında kenz-i maḥfī gibi olan vaḥdet-i muṭlaķayı (23) göresin ve keşretten ķurtulasın.

ور تو نگذاری عنایتهای او [693-1]

Ve eger sen renc ü mücāhede ile şüreti eritmeyemsin ol pādişāh-ı bī-zevālūñ ‘ināyetleri,

خود گدازد ای دلم مولای او [693-2] (24)

Ḥod eridir ve maḥv ve izāle ider. Ey şüret eritmekde ‘āciz olan kimesne! Benüm göñlüm ol ‘ināyet ve rahmeti deryāsına (25) nihāyet olmıyan kerīm ve lā-yezālūñ ‘abd-i müstemendidür, bu maḥalde mevlā ‘abd ma‘nāsınadır ve münādā maḥzūfdur ki taķrīrde taķdīri beyān olundu. (26) Ḥāşıl-ı ma‘nā ḥazret-i Mevlānā sālīk-i ğayr-ı meczūb zümresine tesliyet virüp buyururlar ki ey riyāzet ve mücāhede üzerine olan sālīkīn, biz ḥod (27) bu kadar zamāndur renc ü meşakķat ve ḥalvet u ‘uzlet çekeriz, keşerāt-ı şüretten ḥalāş olmadık ve çāşnī-i vaḥdetden lezzet alamadık dirseñüz (28) ğam yimeyiñiz ve mücāhededen ḥālī olmañız, Feyyāz’da buḥl yoķdur, bir ğün ola ki Ḥaķ sübhānehu ve te‘ālānuñ ‘ināyeti olan mürşid-i kāmīl nazarından kibrit-i (29) ķalbūñize nār-ı cezebāt-ı Ḥaķ’dan bir şerāre irişüp nuḥās-ı şüretiñiz eride ve ḥırmen-i vücūdñız iḥrāk eyleyüp eşer ķomıya, imdi hemān lāzım olan (30) mücāhedede rāsīḥ-dem ve ṭarīķ-ı ṭalebde şābit-ķadem olmaķdur. Zīrā ben daḥı niçe zamān sizcileyin riyāzet-keş olup bilāḥire ‘ināyet-i rabbānī irişüp (31) Şems-i Tebrīzī geldikde bir nazar-ı ḥaķķānī idüp ¹⁸⁷² من جذبات الحق توازي عمل التقلین nūrını ihdā itdikde ne vücūd ķaldı ne şüret, (32) cümlesi āteş-i ‘işķa yandı ve deryā-yı vaḥdete ṭaldı.

¹⁸⁷² Hakk’ın cezbelerinden biri iki alemin tüm amellerine denktir. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 332, nr. 1069)

İmdi ey ‘aşıq! Ben ol pādişāh-ı müte‘āl ve ‘ināyet ü ihsānı bī-nihāyet ola[n] hāl-ı bī-mişālūñ (33) kılıyam ki beni mürşid-i kāmile irgörüp şerāb-ı vaḥdet içürdi. Luṭf ü kerem Ḥaqqıñdur, kıl neye kādirdür?

او نماید هم به دلها خویش را [694-1]

Ol maḥbūb-ı ezeli (34) kemāl-i kereminden derdlü gönüllere hem kendüyi ‘arza kılup gösterir, ya‘nī tecellī-i zāt idüp merāyā-yı kulüb-ı t̄ahireden kendü kendüyi görür ve ‘aşıqlara (35) kendüyi yine kendü nūriyla gösterür,

او بدوزد خرقة ی درویش را [694-2]

Dervīşūñ kalbūnden isti‘āre olan hırkasını ya‘nī inkisār-ı kalbini ol diker (36) ya‘nī ‘ışq u muḥabbet ve tecellī-i eḫadiyyeti ile irşād eyler dimekdür. Zīrā ‘aşıqlaruñ elem ve inkisārı müşāhede-i cemāle ḥicāb olan keşret-i mā-sivādan ḡayrı degüldür (37) ve ṭarfātü’l-‘aynda olan firāk anlara biñ yıl firākdan eşeddür, imdi tecelliyāt-ı ilāhī ile kalbleri ḫayāt bulan ‘uşşāq-ı ilāhī aḫyānen ḥük-m-i beşeriyete (38) düşüp maḥzūn olsalar, fi’l-ḫāl Ḥaqq tebareke ve te‘ālā ḡāyet-i ihsānından rahmet kapusın açup ve genc-i ḥubbundan ‘aşıklar üzerine dürler saçup (39) tecellī-i cemāl ile seḫāb-ı beşeriyetlerin semā’-i kalblerinden ref‘ idüp āfitāb-ı aḫadiyyeti ṭulū‘ itmekle ‘arūs-ı vaḥdet olurlar ve mādām ki zāhiren daḫı ‘ālem-i (40) şüretten göçülmeye vişāl-i ebedī müyesser olmayup ¹⁸⁷³ لی مع الله وقت feḫvāsınca nev‘un mā beşeriyet daḫı kendü ḥük-mün icrā itmekle keşret-i te‘ayyun rū-nümā (41) olduḡı cihetden ḫazret-i Mevlānā ḫuddise sırruhu’l-a‘lā ‘ālem-i ervāḫda ve ıtlāk-ı şırfda olan vaḥdet-i bī-furḫati zıkr idüp buyururlar ki,

منبسط بودیم و یک جوهر همه [695-1]

[93b] (1) Ol ‘ālem-i ıtlākda münbaşıṭ idik ve daḫı ¹⁸⁷⁴ اول ما خلق الله الدررة البيضاء ḫadīş-i şerīfi feḫvāsınca cümlemiz cevher-i vāḫid idik.

بی سر و بی پا بدیم آن سر همه [695-2]

(2) Cümlemiz ol ṭaraf-ı ma‘ānīde bī-ser ü bī-pā idik. “Cevher-i Evvel” ve “Dürre-i Beyzā” ıştılāḫāt-ı şūfiyyede ‘aql-i evvelden ‘ibāretdür ve cevher-i

¹⁸⁷³ Allah ile benim aramda öyle bir vakit var ki, o vakitte ne yakın bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber yanıma gelebilir. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 173, nr. 2159)

¹⁸⁷⁴ Allah’ın ilk yarattığı şey beyaz incilerdir.

mezbūruñ tafşili (3) bundan aqdem اِنْبِيَا چُون سُوِي عَلِيْن بَدَن اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفِي عَلَيْن mezbūruñ tafşili (3) bundan aqdem āyet-i kerimesinūñ tefsirinde, *Meşnevî*:

انبيا چون سوي عليين بدن

Beytinūñ şerhinde tafşil olunmuş idi.¹⁸⁷⁵

يك گهر بوديم همچون آفتاب [696-1] (4)

Mertebe-i aḥadiyyetde bir gevher idik āfitāb gibi,

بي گره بوديم و صافي همچو آب [696-2]

Āb gibi bī-girih ve şāfi idik. Ya‘nī (5) bu ‘ālem-i şūretde olan imtiyāz gibi ol ‘ālemde birbirimizden mütemeyyiz olmayup āb gibi şāfi ve āfitāb gibi nūr-ı münbaşit idik.

چون به صورت آمد آن نور سره [697-1]

(6) Çün ki ol nūr-ı laṭif şūrete geldi, sere iyü ma‘nāsınadur,

شد عدد چون سایه های کنگره [697-2]

Küngürelereñ zılālī gibi ‘aded olundu. Küngüre bārū ve (7) bārū üzerinde olan beden ma‘nāsınadur. Hāşıl-ı ma‘nā, vaqtā kim qahramān-ı salṭanat-ı vaḥdet ve fermān-ı itlāq-ı aḥadiyyet kemāl-i celā ve isticlā (8) iktizā eylediyse şems-i ḥaḳīkat-ı vaḥdet-i zātīyye ufuk-ı semā’-i te‘ayyünden ṭālī‘a ve envār-ı semā’-i ilāhiyye ve ezhār-ı te‘ayyünāt-ı kevniyye sāṭı‘a olup (9) merātib-i ‘uḳūl ve ervāḥ ve qavālib-i ecsām ve eşbāḥdan ḥāne-i a‘yān-ı kevniyye ve külbe-i aḥzān-ı ‘adem-i mümkineyi rüşen eyledi ve a‘yān-ı mezbūreden (10) her birini qābiliyyet ve isti‘dādları olan merātibe lāyıq kıldı, ya‘nī feyz-i esrār-ı aqdes ile ta‘bīr olunan nūr-ı zāt mertebe-i a‘yān-ı şābiteye (11) pertev itdikde mānend-i zılāl-i küngüre şuver-i ‘ilmiyye a‘yān-ı mevcūdāt ile müte‘addide ve birbirinden mütemeyyize oldu. Ve feyz-i aqdes mertebe-i ervāḥa geldikde (12) her bir rūḥuñ ‘ayn-ı şābitesi bi-ḥasebi’l-isti‘dād vücūd-ı rūḥāniyle mevcūd ve birbirinden mümtāz oldu. Ba‘dehu vesāṭat-ı Ādem ve Hāvvā ile ‘ālem-i şūret (13) ve şehādeti hūbūṭ idüp bi-ḥasebi’l-isti‘dād her biri şūret-i insāniyye ile vücūd-ı ‘āriyyeti mültebis ve sāyehā-yı küngüre gibi müte‘addid bi’l-ecsād oldu. *Gülşen*:

¹⁸⁷⁵ Bkz. 90a

حقیقت کز تعین شد معین (14)

تو او را در عبارت گفته‌ای من

من و تو عارض ذات وجودیم

مشبکهای مشکات وجودیم

همه یک نور دان اشباح و ارواح (15)

گه از آینه پیدا گه ز مصباح¹⁸⁷⁶

İmdi ey hem-dem-i nesīm-i ahādiyyet ve mahrem-i hārīm-i vāhidiyyet! Sen daḥı (16) mertebe-i vaḥdet-i muṭlaқа vüṣūlünüñ ḥuṣūlünü taleb iderseñ,

کنگره ویران کنید از منجنیق [698-1]

Cezbe-i rahmānī ve ‘ışk-ı sübhānī menceñikı ile küngüre-i (17) enāniyyet ve ṣebeke-i işneyniyyeti vīrān idiñiz,

تا رود فرق از میان این فریق [698-2]

Hattā bu ferīkuñ ortasından fark gide. Ya‘nī ḳalbünizde āteş-i ‘ışk (18) fūrūzān olduḳda enbiyā ve evliyānuñ ittiḥād-ı ma‘nevīlerin ḥaḳḳe’l-yaḳīñ müşāhede idüp ve tecelliyāt-ı şıfāt ve zāt ile ifnā-yı vücūd itmekle (19) cemāl-i vaḥdet-i muṭlaқа çehre-güşā olup keşret-i mā-sivā külliyyet ile mürtefi‘ ola. Nesīmī:

Kim ki bildi bu ince esrārı

Ḳoydı elden cihān-ı ğaddārı

(20) Fānī oldu özinden oldu o Ḥaḳ

Bildi kim cümle Ḥaḳ imiş Muṭlaḳ

‘İşk u ma‘şūḳ u ‘āşık oldu yār

Leyse fi’d-dār, ğayrunā deyyār

(21) Ey Nesīmī sözüñdür āb-ı ḥayāt

İçmeyen anı ḳaldı fi’z-zulümāt

¹⁸⁷⁶ Son mısra yazmada (که از آینه پیدا شد ز مصباح) şeklinde kayıtlıydı.

Hakikat, varlık suretlerinden birine bürününce, sen söz arasında ona “ben” dedin. Ben ve sen, asıl varlığın ârızlarıyız, varlık kandilinin kafesleriyiz. Bil ki ruhlar ve cisimler hepsi aynı aşıkandır: o ışık bazen aynadan görünüz, bazen de kaldilden.

(22) Ne bilür degme cāniver cānı

Ḥızr'a şor Ḥızr'a, āb-ı ḥayvānı

شرح این را گفتمی من از مری [699] (23)

لیک ترسم تا نلغزد خاطر

‘Inād ve cedel cihetinden bu sırr-ı vaḥdetüñ şerhini söyledüm ve daḥı ziyāde (24) ‘ıyān eylerdüm lākin kemāliyle şerḥ itmege qorqarım ki bir ḥātır tıyanüp sürçmeye ya‘nı her çı bādā bād, ‘alā rağm-ı enfi‘l-münkirin sırr-ı aḥadiyyet ve mertebe-i (25) vaḥdetden envā‘-ı ḥaḳāyık esrār-ı güftārını izhār iderdüm lākin ba‘zı ḥālī-zihn olanlaruñ aḳdām-ı efkārı sürçüp düşmeyeler deyü söylemedim. (26) Zırā esrār-ı tevḥīd mezlaḳatü‘l-aḳdām olup ğavāmiż-ı esrāruñ istimā‘ına degme esmā‘uñ isti‘dādı yoḳdur. Felihāzā vaḥdet-i vücūddan ekşeri (27) ilḥād ve zındıḳaya düşüp ve kimisi daḥı cebrī ve dehrī olmuşlardır. Beyt:

علوم دین ز اخلاق فرشته است

نباشد در دلی کو سگ سرشت است¹⁸⁷⁷

(28) İmdi ey tālib-i esrār-ı aḥadiyyet!

نکته ها چون تیغ پولاد است تیز [700-1]

Nükāt-ı esrār-ı tevḥīd pūlāddan olan tīğ-ı tīz gibidür,

گر نداری تو سپر واپس گریز [700-2]

(29) Eger fehm-i dürüst içün siper-i isti‘dād ve ṭab‘-ı müstaḳīm tutmaz iseñ girüye kaç. Lafz-ı “vā” (وا) ve “pes” (پس) girü ma‘nāsınadır. Eyle olsa ikiden ḥālī degüldür, (30) yā budur ki “vā” zāyide ola veyāḥud te‘kīd olup ziyāde girü kaç ma‘nāsına ola.

پیش این الماس بی اسپر میا [701-1]

Bu elmās tīğın önüne sipersiz gelme.

کز بریدن تیغ را نبود حیا [701-2] (31)

¹⁸⁷⁷ Din ilimleri melek huylarından sayılır ve it fitratlı olan gönüllerde bulunmaz.

Zirā seyf-i k̄atī‘a kesmekden hayā olmaz. H̄ulāşa-i kelām sem‘-i nā-müste‘idde sırr-ı tevḥīdde olan bu nikāt-ı ‘acībeyi (32) istimā‘ eylemek zarar-ı maḥẓdur.

İmdi ey nā-müste‘idd! Saña hayr-ı maḥẓ olan kendü miḳdāruñ bilüp nikāt-ı erbāb-ı taḥkīkī istimā‘ itmemekdür ammā (33) bir mürşid-i kāmīle muḳārenet ile ḥāl ḥāşıl idüp ba‘dehu istimā‘-ı nikāt eyleseñ menāfi‘-i keşīre müşāhede idüp kelimāt-ı evliyā ve nikāt-ı aşfiyā (34) ḥālūñden ḥaber virüp sülūkūñde olan seyriñe şāhid düşer. İmdi bī-üstād ve bilā isti‘dād ḥaḳāyīḳ ve esrār fehmine cür‘et eyleme zirā tīg-ı (35) bürrān-ı nikāt-ı tevḥīd-i Sübhān kat‘ itmekden istiḥyā eylemez. Pes lā-büdd böyle bir delīl-i ḥazīḳ ve refīḳ-ı şādīḳ gerekdür ki anuñ terbiyesinde (36) derece-i isti‘dāda nāyil olasın, ba‘dehu ṭālib-i nikāt-ı esrār-ı tevḥīd olasın.

[702-1] زین سبب من تیغ کردم در غلاف

Ben tīg-ı nükātı bu sebebden (37) ğılāf içine eyledüm, ya‘nī tīg-ı bürrān-ı esrār-ı tevḥīd kesmege istiḥyā itmedigiçün tīg-ı nükātı ğılāfına koyup ḥıfẓ eyledüm,

[702-2] تا که کج خوانی نخواند بر خلاف

(38) Tā ki bir keş-ḥān ve saḳīmü‘ṭ-ṭab‘ anı ḥilāf üzre oḳumaya ve hevā-yı nefesine almağla ādāb-ı ṭarīḳatden ḥurūc idüp ṭarīḳ-ı ḍalālete düşmiye. (39) İmdi keşf esrār-ı tevḥīdden ferāğ idüp

[703-1] آمدیم اندر تمامی داستان

Biz dāsītānuñ tamamlığına geldik,

[703-2] وز وفاداری جمع راستان

Ve rāstlar cem‘inüñ vefā-dārlığıñdan olan dāsītāne şurū‘ eyledik veyāḥud siyāḳında olan beyte merhūn olmağ üzere ḥāşıl-ı ma‘nā (40) böyle dimek ola ki biz yine dāsītānuñ tamāmına geldik cem‘-i rāstānuñ vefā-dārlığından,

[704-1] کز پس این پیشوا برخاستند

Bu vefāt iden pişvādan (41) soñra ḳalḳdılar,

[704-2] بر مقامش نایبی می خواستند

Anuñ maḳāmına bir nāyib istediler.

Ey müstemi‘-i kâbil! Kâşif-i esrâr-ı kayyümî, hâzret-i Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî [94a] (1) kuddise sırruhu bu ebyât-ı şerîfede dahı gâyet-i nezâket ve le‘âfet üzre bir nükte kaşd buyurmışlardır. Ol nükte budur ki keş-fehm olanlar esrâr-ı tevḥîdde (2) söylenen kelimâtı ḥilâf-ı murâd üzre kırâ‘at itmesünler deyüp tîğ-ı nükâtı ḡilâfda ḥıfz eyledüm deyü buyurup ba‘ dehu müstemi‘-in-i müste‘iddîni kemâl-i keremlerinden (3) tesliyet için buyururlar ki ey ‘aşıkân, ey şâdıkân kıyâs itmeyesiz ki min ba‘d esrâr-ı tevḥîdden nesne söylenmeye. Ketm-i esrâr nâ-müste‘iddlerdür ve illâ (4) siz kışşadan ḥişşemend olıñuz ve ḡilâf-ı emşâl ve ıştılâḥât ve serâperde-i elfâz ve ‘ibârâtda mestür olan ‘arâyis-i kelimâtıma dîde-i cân (5) ve sem‘-i cenânuñız dūş idiñiz kim ‘ışk u muḥabbet ve esrâr-ı vaḥdetden neler izhâr olunsa gerekdür, imdi ṭab‘-ı şerîf ve zıhn-i laṭîf aşḡâbı olup (6) vereş ve ḥulefâ‘-i enbiyâ olan evliyâ‘-i kirâmdan iktibâs-ı envâr-ı tevḥîd ve istînâs-ı esrâr-ı tefrîd eyleyen cem‘-i râstân için dâsitânuñ tamâmlıḡına geldik (7) ve zımn-ı ḥikâyede kâyide-i müstaḥsenemiz üzre ḡavvâş-ı deryâ-yı aḥadiyyet olup mengüş-ı ḡüş-ı cân olmaḡa lâyıḡ envâ‘-ı dürer-i bevâhir-i ḥaḡâyıḡ ve eşnâf-ı cevâhir-i (8) zevâhir-i daḡâyıḡ nişâr itmeḡe şurū‘ eyledik deyü buyururlar.

منازعت امرا در وليعهدي

Veliyy-i ‘ahdlikde ümerânuñ birbiriyle itdükleri nizâ‘ ve ḥuşümetüñ (9) beyânındadır.

یک امیری ز آن امیران پیش رفت [705-1]

Ol on iki beylerden birisi ilerü gitdi,

پیش آن قوم وفاندیش رفت [705-2]

Ol vefâ-endiş olan (10) kavmüñ öñüne gitdi,

گفت اینک نایب آن مرد من [706-1]

“İşte ol merdüñ ḥalîfesi ve nâyibi menem didi,

نایب عیسی منم اندر زمن [706-2]

Belki zemānede (11) nāyib-i ‘īsā ‘aleyhisselām benüm.” didi. Zīrā vāriş-i nebī olan veliyy-i kāmilūñ ḥalīfe-i ekmeli daḥı min ḥayşū’l-ḥaḳīka vāriş ve nāyib-i nebīdür ve eger benüm niyābetde (12) şıdḳıma burhān var mıdur dirseñiz,

[707-1] اینک این طومار برهان من است

İşte bu tūmār benüm şıdḳıma delīl-i ḳāṭı‘ ve burhān-ı sāṭı‘ dur ki bu tūmārı baña (13) ol vezīr virmişdür, pes şekk ü gūmān itmeyesüz ki

[707-2] کاین نیابت بعد از او آن من است

Bu niyābet andan şoñra baña maḥşūşdur ve benüm içündür.

[708-1] آن امیر دیگر آمد از کمین (14)

Ol bir ğayrı emīr daḥı pusudan geldi,

[708-2] دعوی او در خلافت بد همین

Anuñ da‘ vāsi daḥı hemīn ḥilāfetde idi.

[709-1] از بغل او نیز طوماری نمود (15)

Ol daḥı ḳoltuğundan bir tūmār gösterdi

[709-2] تا بر آمد هر دو را خشم جهود

Ḥattā nizā‘ı bir ḥadde iletdiler ki ikisine daḥı (16) cehūd ḥışmı geldi. Ya‘ nī birbirine eşedd-ı ‘ adāvet ile ḥışm u kīn tūtdılar.

[710-1] وان امیران دگر یک یک قطار

Ol bir ğayrı beyler daḥı bir bir ḳaṭār olup (17) berā-yı iddi‘ ā-yı niyābet ḳalkdılar.

[710-2] بر کشیده تیغهای آبدار

Tiz ve ābdār tīgler çekmişler, ya‘ nī ḳılıç çeküp ḳıtāle mübāşeret eylediler.

[711-1] هر یکی را تیغ و طوماری به دست

(18) Her birinūñ elinde seyf-i ḳāṭı‘ ve da‘ vāsımı işbāt için vezīrūñ virdüğü tūmār burhān-ı sāṭı‘,

درهم افتادند چون پیلان مست [711-2]

Mest filler gibi (19) birbirine düşdiler ve harb u kıtāle duruşdılar. Beyt:

Sen қақıduñ ol қақıdı ceng olur

Arada aracı olan deng olur

صد هزاران مرد ترسا کشته شد [712-1]

(20) Ceng u kıtālde niçe yüz biñ merd-i tersā maqtūl oldı,

تا ز سرهای بریده پشته شد [712-2]

Ҳattā kesilmiş başlardan pūšte oldı, ya^c nī başlar ve bedenler tağlar gibi (21) yığıldı.

خون روان شد همچو سیل از چپ و راست [713-1]

Şağdan ve şoldan sel gibi hūn-ı ferāvān revān oldı,

کوه کوه اندر هوا زین گرد خاست [713-2]

(22) Cengden havāya tağlar gibi ğubār kalkdı. Ya^c nī ceng-i ^c azīm oldı,

تخمهای فتنه ها کاو کشته بود [714-1]

Fitne tohumlarını ki ol vezīr-i pūr-tezvīr ekmiş idi,

آفت سرهای ایشان گشته بود [714-2] (23)

Ol zirā^c atūñ rey^c ve ḥāşılı anlaruñ başlarınıñ zarar ve āfeti olmuş idi.

جوزها بشکست و آن کان مغز داشت [715-1]

(24) Küşteleruñ ecsādı fi'l-meşel cevizler gibi idi, şındı. Şol cevz-i ebdān ki mağz-ı imān ve nūr-ı ^c irfān tıtdı,

بعد کشتن روح پاک نغز داشت [715-2]

Ba^c de'l-helāk (25) pāk u laṭif rūḥ tıtdı. Nağz laṭif ma^c nāsınadur. Ya^c nī her kimuñ ki rūḥı bedende iken ^c ālem-i quds ile üns idüp vaṭan-ı aşlıyi ferāmūş itmeye (26) ve nūr-ı ma^c rifetullāh ile rūşenā ve erbāb-ı ḥaḳīkat ile āşinā ola, anuñ ^c ilm-i kurbeti a^c lā-yı ^c illiyyine peyveste olur ve her kimuñ ki evşāfi ḥilye-i ma^c nādan (27)

‘ātil ve naqd-i girān-māye-i ‘ömri bātil yire şarf ile zāyil ola ebedü’l-ābād şem‘-i vişāl anuñ rûhına çehre-güşā olmaz ve menzili āteş-i hırmāndan ğayrısı olmaz. (28) Zīrā ki naqd-i ervāhuñ kalb ve hālīşi miħakk-i memāt ve müfārekat-ı eşbāhdan ğayrı ile zāhir olmaz. Meşelā içi çürük olan ceviz ile içi şağ olan ceviz (29) şikeste olmayınca mütebeyyin olmaduğı gibi. İmdi benüm aħ-i a‘ izzim!

[716-1] کشتن و مردن که بر نقش تن است

Ölmek ve mürde olmak ki ten naqşınıñ üzerine vākı‘ dur,

(30) [716-2] چون انار و سیب را بشکستن است

Hemān elmā ve enārı kesr itmek gibidür. Ya‘ nī sīb u enār ufadılsa ve kesilse keyfiyyet ve çāşnileri zāhir ve ta‘ mı (31) bāhir olduđı gibi kezālik eşbāh-ı ervāh-ı insānī daħı mevt ile münkesir olduđan şoñra ber-müceb-i ¹⁸⁷⁸ یَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرِ derūnunda mestūr olan (32) şuver-i a‘ māli āşikāre ve ma‘ lūm olur. Ve ba‘ de‘z-zuhūr,

[717-1] آن چه شیرین است او شد ناردانگ

Ol nesne ki şīrīndür nārdāng oldu, ya‘ nī lezzet-i üns-i vaħdetle (33) mütelezziz olan rûh-ı şīrīn maħbūl-i dergāh-ı aħadiyyet olup ebedü’l-ābād vech-i cemāl-i lā-yezālī müşāhedesiyle ħurb-i civār-ı raħmānda mu‘ azzez ve mükerrrem oldu.¹⁸⁷⁹

(34) [717-2] و آن که پوسیده ست نبود غیر بانگ

Ve şol sīb u enār ki içi çürimişdür bāngdan ve şadādan ğayrı nesne zāhir olmaz. Kezālik şol kimsenenüñ ki ħalbinde (35) nūr-ı imān ve lezzet-i muħabbet-i Yezdān olmayup ‘ilm u ‘irfāndan bir nesne olmiya, ol müste‘idd-i cennet-i dīdār olmayup dāħil-i nār-ı ceħīm olur ve ol kimseneye (36) insān ıtlāķı şüret i‘tibārıyla olup sīreti insān olmamağla aña insān demek bir ħurı şīt ve şadā olur. Ol ise bir şeye yaramaz.

(37) [718-1] آن چه با معنی است خود پیدا شود

Ol nesne ki lubb u ma‘ nā iledür ba‘ del-mevt zāhir olur,

¹⁸⁷⁸ Târik 84/9: “...Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!...”

¹⁸⁷⁹ Der-kenār: ‘acebdur bu maħalalde dem-i şühedā nār-dānga teşbīh olunup ve ebdān-ı küffār çürük sīb ve enāra teşbīh olmuşdur ve müste‘āre ħılınımuşdur.

و آن چه پوسیده ست او رسوا شود [718-2]

Ol nesne ki çürümüşdür (38) ol rüsvây olur. Elhâşıl eger a' māl-i ḥasene ve eger a' māl-i seyyi'e her ne ise zūhūr idüp fesaḡa ve fecere rüsvây olur. İmdi naẓar ve i' tibār şūrete (39) olmayup ma' nāya oldı ise,

رو به معنی کوش ای صورت پرست [719-1]

Yüri çalıř ma' nāya ey şūret-perest,

ز آن که معنی بر تن صورت پر است [719-2]

(40) Zīrā ki şūret başına ma' nā ḡanaddur, ya' nī īmān u īḡān ve 'iřḡ-ı Yezdān ve nūr-ı 'irfān ve zevḡ-ı vicdān bu şūrete bāl-i devlet ve cenāḡ-ı řa' ādetdur (41) ki rūḡ-ı insānī medāric-i lā-mekāna anuñla pervāz ide. Naẓm:

به صورت ره مکن از خود فنا باش

به معنی چون رسی ای دل خدا باش

[94b]

تو را صورت کجا راهی نماید (1)

کجا شیطان تو را راهی نماید؟

حجاب بی نشان صورت شده باز

حجاب بت برم آخر برنداز

ره مردان طلب، نی راه ابلیس (2)

در این ره باش تو بی مکر و تلبیس

چو نفس کافرت اندر نهاد است

که همراهی در اینجا اوفتاد است

تو همراه سگی، سگ با تو همراه (3)

از او دوری گزین، استغفرالله

بگو لاحول نیز اندر شریعت

بره از دست وسواس طبیعت

براه انبیا رو تا بدانی (4)

که صورت ناگهان یابی تو فانی¹⁸⁸⁰

Pes ey ṭālib-i ṣādīq!

همنشین اهل معنی باش تا [720-1]

Ma‘ nā ehlinūñ hem-niṣīni (5) ol ve ehl-i ṣafā ile ṣoḥbet kıl ki,

هم عطا یابی و هم باشی فتا [720-2]

Hattā anlardan hem ‘aṭā ve iḥsān bulasın ve hem muḥabbet-i ilāhiyye ile tāze civān olasın. Nazm:

(6) Baḥr-i fenāda fānī ol, gör ki ne hoş ḥayāt olur
Āb-ı ḥayāt imiş fenā gerçi adı memāt olur

ka‘be-i ‘iṣḥā yüzüñi toğrı tutup piyāde var

(7) teṣne-i ‘iṣḥā ‘iṣḥā odı zemzem ü hem firāt olur

Cān u cihāne ur ḳafa ‘āṣīḳ iseñ ger ey gōñül

‘āṣīḳa farz u müsteḥabb terk-i te‘alluḳāt olur

(8) Āh kim ey hemdem ve hermderd,

جان بی معنی در این تن بی خلاف [721-1]

Cān-ı bī-ma‘ nā bu tende bī-ḥilāf ve bilā-ṣekk,

هست همچون تیغ چوین در غلاف [721-2]

(9) Ġilāf içinde tīğ-ı çübīn gibidür. İ‘tibār ise ġilāfa degül içinde olan tīğadur. Ve nazar ṣūrete degül sīretedür.

تا غلاف اندر بود با قیمت است [722-1]

¹⁸⁸⁰ Suret ile uğraşma ve fenaya ulaşmaya çalış, ey gönül! Manaya varınca, işte o zaman Tanrı ol. Suret ve şeytan hiç sana doğru yolu gösterir mi? Suret, o izsiz için örtü olmuş, sen benim yanımda putların örtüsünü kaldır. Erler yolunu talep et, İblis yolunu değil. Sen bu yolda mekirsiz ve maskesiz ol. Kafir nefsin senin içinde olduğu müddetçe senin için zordur. Nefsin köpek gibidir, sen köpeklesiz, köpek ise seninledir, estağfurullah de ve ondan uzak dur. Şeriatla “la havle” de ve tabiatın vesveselerinden kurtul. Bilmek için ve fani iken suret bulmak için peygamberlerin yolundan git.

(10) Tîğ-ı çübîn mādām ki ğılāf içinde ola kıymetlüdür zîrā kın içinde haķıķati ma‘lūm olmayup ğılāfına nazār iden anı kılıç kıyās ider,

[722-2] چون برون شد سوختن را آلت است

(11) Çün ki kından taşra gele ağaç pāresi idügi ma‘lūm olup āteşe yanmak için āletdür. Ya‘nī yaķmaķdan ğayrıya yaramaz. Kezālik rūḥ-ı insānī daḡı (12) ğılāf-ı bedende iken şūret-i insānda görinüp zümre-i insāndan ‘add olunur. Ammā ğılāf-ı tenden dest-i mevt anı iḡrāc itdikde haķıķati ma‘lūm olup (13) şūret-i insānda kıyās olunan niçe kimesne şūret-i cehennemīde olan behāyim ve sibā‘ şūretine meşḡ olunup ber-mūceb-i ¹⁸⁸¹ وَفُودَهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ (14) ḡatab-ı nār-ı sa‘īr olurlar. İmdi benüm rūḡum!

[723-1] تیغ چوبین را مبر در کارزار

Tîğ-ı çübîn ve ḡaşebden ola[n] seyfi cenge iletme¹⁸⁸²,

[723-2] بنگر اول تا نگردهد کار زار

(15) Cenge gitmezden evvel ol tîğā nazār eyle ve haķıķat-ı ḡāle vāķıf ol ki tā kim kāruñ fiğān u zār olmiya. Kezālik tîğ-ı çübîn mānendi olan rūḥ-ı bī-ma‘ nāya (16) dīde-i başıret ile nazār idüp ¹⁸⁸³ حاسبوا أنفسكم قبل ان تحاسبوا feḡvāsınca kārzār-ı restḡize varmazdan muķaddem taşḡiḡ ve ıslāḡ eyle kim ḡattā yevmi’l-ḡisāb (17) işūñ āḡ u zār olmiya.

[724-1] گر بود چوبین برو دیگر طلب

Eger ol tîğ çübîn ise yūri bir tîğ-ı pūlād ḡaleb eyle,

[724-2] ور بود الماس پیش آ با طرب

(18) Ve eger tîğ-i elmās didikleri şamsām-ı şārim ise zevķ u ḡareb ile ilerü gel ki, ¹⁸⁸⁴ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (19) Elḡāşıl, ey ḡālib-i muḡabbet-i sübhānī ve sālik-i ḡarīķ-ı rabbānī! Şimdiye deġin mezkūr olan ebyāt-ı şerīfede bir ḡisse daḡı budur ki ol vezīr-i pūr-tezvīr mücerred (20) taķlīd ile kendüyi

¹⁸⁸¹ Bakara 2/24: “...yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten...”

¹⁸⁸² Yazmada: Tîğ u çübîn u ḡaşebden ola seyfi cenge iletme

¹⁸⁸³ Hesaba çekilmezden evvel kendinizi hesaba çekiniz. (İbn Ebî Şeybe, **Musamef**, XII, s. 191 nr. 35462).

¹⁸⁸⁴ Yunus 10/62: Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

nāyib-i ʿĪsā tūtop ve zevk u hāletden āgāh olmayup esīr-i kīl ü kāl olan beylere bir tūmār virüp her birine başka başka (21) söyleyüp ben hilāfetimi saña vaşiyet ve nefes eyledüm dimekle ol bī-zevkler tarīk-ı Hāḡ'da kīl ü kālden ġayrı nesne bilmemek ile bir qurı nefes (22) ve bī-maʿnā tūmār ile ġılāf içinde olan tīġ-ı çübīne müşābih bahş ü cidāl ve ḡarb u kıtāl idüp niçe niçe qanlar döktiler ve daʿvā-yı bī-maʿnāleri yolunda (23) ʿinād idüp helāk oldılar. Ve baʿde'l-memāt kendülerinde aşlen ve kaṭʿan zevk-ı ilāhī olmamaġla imāndan dūr ve raḡmet-i raḡmāndan mehcūr olup müsteḡaqq-ı ʿazāb (24) oldılar. Beyt:

Men dime kim eñseñe bir men ṭaşı
Öyle urur Hāḡ kim olursun şaşı

Neşr: Pes sen daḡı bu kışşadan ḡissemend olup mücerred kīl ü kāle aldanma ve ben (25) fülān ʿazīzūñ ḡalīfesiyyim işte tūmār ve icāzet-nāme ve silsile-nāme deyü qurı kāġıdı burhān gösterdüġüne iltifāt itme. Daʿvāya maʿnā ʿaşıka (26) nişān deyü ʿışk u muḡabbet ve zevk u hālet ṭaleb eyle. Eger iʿṭāya kādir degülse anuñ kelimāt ve daʿvāsı tīġ-ı çübīne beñzer, fi'l-ḡāl anı terk idüp (27) tīġ-ı elmās mānendi olan ehl-i ḡālūñ şoḡbetine dāḡil ol. ḡalīfetullāh olan kāmīl ve mükemmillerūñ silsile tūmārına ve icāzet-nāmeye iḡtiyācları yoḡdur. (28) Metāʿ-ı ʿışk u muḡabbetden ellerinde bir ḡabbe olmayup zevk ve hāletsiz olan maʿnā müflisleri ancaḡ kīl ü kāle qanāʿat idüp ve niçe faḡīri dām-ı tezvīrine (29) esīr idüp niçe yıllar ḡāk-ı pāyı kıldıqdan şoñra anı daḡı kendü gibi tarīk ḡarāmīsi idüp saña nefes itdüm deyü aşlā ḡālāt ve ezvāqdan (30) elinde sermāyesi yoġ-iken ḡalīfe naşb ider. Ol daḡı ġāḡ gerçek kıyās idüp ve ġāḡ ʿazīzūñ nefsidür giderek zāḡir olur deyüp bu ḡāl ile (31) ʿömri geçüp hem kendüsi āḡiret müflisi olur ve hem niçe kimesnenūñ ol daḡı yolun urup metāʿ ṭalebin ġāret ve ḡüsn ü iʿṭikādın ḡasāret ider.

(32) İlāhī, seyyidī ve mevlāy! Bunuñ gibi muḡallidinden cümle ʿibādını sen ḡıfz eyle. Nazm:

هرچه در وی ضلالتی بینی
دامن از وی تمام برچینی

وآنچه در وی هدایتی یابی (33)

İmdi benüm cānum, muḳallidīnūñ şīt ve şadāsı çürük ceviz ve kelimāt-ı (34)
nā-sezāsı tīg-ı çübīn gibidür. Pes tīg-ı tīz-ı elmās ḳanda bulunur dirseñ,

[725-1] تیغ در زرادخانهی اولیاست

Tīg-ı elmās kelimāt-ı rūḫāniyye (35) ve şimşīr-i burrān-ı cezebāt-ı
rabbāniyye ve seyf-i ḳātı‘-ı māsivā-yı kevnīyye, cebe-ḫāne-i evliyādudur gayrı yirde
bulunmaz.

[725-2] دیدن ایشان شما را کیمیاست

(36) Evliyāullāhuñ mübārek cemālin görmek ve nazarlarına irmek size
kimiyādur. Li-muḫarririhi:

Dile sen evvelā Ḥaḳ’ dan bu gencūñ şāḫibini bul

(37) Ki ḳalbi ‘arşdur Ḥaḳḳ’a işi luṭf ü seḫāvetdür

Resūlullāh’a pey-revdür anuñ nūruyla birkemiş

Maḳarrı oldurur ‘ışḳuñ aña ḫil’ at ḫilāfetdür

(38) Oḳı sen “nūn” ile “şād”ı anuñ sükker dehānından

Saña bildüre ma‘ nāyı diye “hā” “mīm” ne āyetdür

Ve bilcümle anuñ vechi kitābından eger bir ders

(39) Oḳıdıñsa sa‘ ādetdür saña vuşlat beşāretdür

Ḳonarsa ol hümā başa gönül yüz bin yire düşe

Anuñ sāyesine ṭurmaḳ saña Ḥaḳ’ dan hidāyetdür

(40) eger bir kez kerem ḳıla ṭola Ḥaḳ cezbese gönülün

Münevver ola çün cānuñ göresin ḫoş leṭāfetdür

Nazar iksirini ura nūḫās-ı ḳalbūne ol pīr

(41) Zer-i ḫāliş olup fi’l-ḫāl göresin özge ḳudretdür

¹⁸⁸⁵ Dalalet gördüğün şeyden tamamen vazgeçersin. Hidayet ışığı gördüğün şeye ise himmet ve gayret yüzünü çevirsin.

İlâhî sen naşîb eyle bularuñ şoĥbetin bize
Ki zîrâ bunlara ƙulluƙ iki ‘âlemde devletdür

[95a]

جمله دانايان همين گفته همين [726-1] (1)

Cümle dānā ve vāƙıf ve bînālar hemîn bunı dimişlerdür hemîn,

هست دانا رحمة للعالمين [726-2]

‘İlm-i ledün şāĥibi olan ‘âlim-i (2) rabbānî raĥmeten-li’l-‘âlemîndür. Zîrâ¹⁸⁸⁶ deyü ĥazret-i Faĥr-i ‘Âlem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem medĥ ü vaşf buyurduğı ‘ilm-i ledünn-i nebevî (3) ve ĥulĥ-ı ‘azîm-i muştafavîye vâriş olan ‘ulemā’-i billāhdur. Pes ĥulĥ-ı Muĥammediden birisi daĥı raĥmeten-li’l-‘âlemîn olduklarıdır ki Ĥaĥ sübĥānehu ve te‘ālā (4) şān-ı şerîflerine¹⁸⁸⁷ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ buyurmuşdur. Pes verāşet-i velāyet-i muţlaĥa-i Aĥmediyye mazĥariyyetinde ƙāyim olan ĥulefā’-i kümmel daĥı (5) raĥmeten-li’l-‘âlemîn olur.

İmdi ey ŧālîb-i mürşid olan kimesne! Çün ki mürşid ŧalebindesin elfāz ve ‘ibārāt altında ve taĥt-ı libās-ı şüfiyyede (6) setîr olan muĥallidleri neylersin?

گر اناری می خری خندان بخیر [727-1]

Eger enār şatun alursañ ĥande idici enārı şatun al, ya‘nî dehānı (7) şaĥƙ olup dāneleri zāĥir olan enārı iştirā eyle ki,

تا دهد خنده ز دانهی او خیر [727-2]

Ĥattā ĥande anuñ dānesinden ĥaber vire. Enār be-ŧarîĥi’t-temşîl (8) mürşid-i kāmîlün vüçüd-ı şerîfinden müste‘ârdur. Ĥande’dan murād mürşid-i kāmîl nisye ve ferdāya şalmayup ve bugüni yarına ƙomayup naĥd-i vaĥt olduğı (9) ve dāneden murād ƙulüb-ı ŧālîbine ilĥā’-i cezebāt-ı rabbāniyye idüp zevĥ u ĥālet baĥş ve ‘aĥā buyurduğıdır. İmdi gerçeklerde yalan olmaz ve naĥdi olan (10) veresiye ƙomaz ve seni ĥanî ideyim dimekle kimse ĥanî olmaz. Mādām ki gürisne it‘ām olunmadıĥça

¹⁸⁸⁶ Âlimler peygamberlerin varisleridir. (Keşfü’l-Hafâ, I, s. 172, nr. 512)

¹⁸⁸⁷ Enbiyâ 21/107: (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

şib^ç hâşıl itmez. Ve bâde içmedikçe hîç ferd mest olup (11) ğamdan kurtulmaz ve bal dimekle ağuz tatlı olmaz. Hemân nağd var ise hoş yoğ-ise da^ç vâ-yı beyhüdeden fâriğ ol. Sen dağı bir şâhib-^ç aţâ bulup (12) ğanî ol. Beyt:

Gerekmez Hâk yolunda ğod-nümâlık
Ĝod-ârâlık dağallık feltikâlık

ای مبارک خنده اش کاو از دهان [728-1]

Ey mübârek ol enâruñ (13) ğandesı ki ol ğande ağuzdan,

می نماید دل چو در از درج جان [728-2]

Derünını cân dürcünden dür gibi göstere. Ya^ç nî ğande-dehân olan enârdan (14) derünü niçe âşikâre görünürse mürşid-i kâmil dağı cân dürcünden dürer-i envâr-ı muĥabbet ve ğurer-i esrâr-ı vaĥdet göstere ve ĥaķıyyetine tâlibüñ şekk ü (15) ğümânı ĥalmıya ve kimesneden şormaĝa muĥtâc olmya.

نامبارک خنده ی آن لاله بود [729-1]

Nâ-mübârek ğande ol lâlenüñ ğandesı oldı,

کز دهان او سیاهی دل نمود [729-2] (16)

Ki anuñ dehânından ĥalbinüñ siyâhlığı göründü. Lâleden murâd dağı şol müdde^ç i-i muĥalliddür ki ^ç ilm-i zâhir ile ârâste (17) ve elfâz ve ^ç ibârât ile lisânını pîrâsate idüp dükkân-ı şüretin esbâb-ı meşâyih ile tezyîn ve ârâyiş ider ve meclisine varanlar ^ç ulûm ve ma^ç rifet (18) istimâ^ç ider ammâ erbâb-ı başîret ol muĥaĥķık mıdur ve muĥallid midür derünuna nazâr itdikde mu^ç âyene ider ve ĥalbinde olan zulumât-ı riya ve keşret-i küdüret-i (19) mâ-sivâyı mükâşefe itdikde zerķ u ĥilesin bilür. Elĥâşıl ğözlüye gizlü yokdur. Şi^ç r:

اکل امری تحسیناً امرأ

و نار توقد باللیل ناراً¹⁸⁸⁸

(20) Ammâ ey tâlib! Sen dağı teĥayyud eyleyüp gör kim anuñ kelimâtından ĥalbüñ nür-ı muĥabbetullâh ile mücellâ mı olur yoĥsa zulumât-ı mâ-sivâ ile mükedder ve siyâh mı olur? (21) *Meşnevî*:

¹⁸⁸⁸ Her kimseyi sen bir kişi mi sanıyorsun, yahut gece yakılan her ateşi ateş?

ور بجوشد در حضورش از دلم

منطقی بیرون ازین شادی و غم

من بدانم کو فرستاد آن به من

از ضمیر چون سهیل اندر یمن¹⁸⁸⁹

(22) maẓmūnınca muḳallid ve muḫaḳḳıki andan bil, zīrā ki,

[730-1] نار خندان باغ را خندان کند

Nār-ı ḫandān bāḡı ḫandān ider,

[730-2] صحبت مردانت از مردان کند

(23) Kezālik merdān-ı Ḥudā ṣoḫbeti daḡı seni merdān-ı ilāhiden eyler. Zīrā naẓar-ı evliyā ḫurṣīd-i enver ve ṣoḫbet-i aṣfiyā iksīr-i ekberdür. Ve bilcümle ṣoḫbet-i merdānuñ (24) te'sīri bir derecededür ki

[731-1] گر تو سنگ صخره و مرمر شوی

Faraẓi eger sen ḳatı taş ve mermer olasin,

[731-2] چون به صاحب دل رسی گوهر شوی

Çün ki şāhib-dile (25) irişesin gevher olursun. Ya'nī ḫaceriyyetüñ cevheriyyete ve zūlmetüñ nūra ve ḡilzetüñ riḳḳate tebdil olur. Pes ey 'āşıḳ-ı şādıḳ,

[732-1] مهر پاکان در میان جان نشان

(26) Pāklerüñ muḫabbetini cānuñ içine dik, ya'nī muḫabbet-i mā-sivāyı ḳalbūñden tarḫ idüp cān u dilden maḫşuş anlaruñ muḫabbetinde şābit-ḳadem ol.

[732-2] دل منه الا به مهر دل خوشان

(27) Göñül ḳoma illā ḫoş-dillerüñ muḫabbetine göñül ḳo.

[733-1] کوی نومیدی مرو امیدهاست

Ya'nī bu evşāfla mevşūf olan kāmilleri ḳanda bulurum deyü (28) nev-mīdlik maḫallesine gitme. Zīrā ümīdler vardur, ya'nī me'yūs olma, Ḥaḳ sübhānehu ve

¹⁸⁸⁹ Onun huzurunda bu sevinç ve hüznün dışında bir söz kaynayıp akarsa benden, bilirim ki bunu Yemen'deki Süheyl gibi gönlünden bana o göndermiştir. T.M. VI/4951-52; Y.K.M, VI/4914-15

te‘ālānuñ ṭālib olan ḳullarına eltāf-ı ḥafiyyesi vardır (29) veyāḥud maḥalle-i nev-mīdī olan muḳallidler cānibine gitme ki eltāf u ‘ināyāt ümīd olunacaḳ merd-i fāzıl ve mürşid-i kāmiller vardır,

سوی تاریکی مرو خورشیدهاست [733-2]

(30) Z̄ulmet meşābesinde olan müdde‘iler cānibine gitme zīrā āfitāb-ı nūr-ı muḥabbet maṭla‘ı olan evliyā‘-i muḥaḳḳıḳīn vardır.

دل ترا در کوی اهل دل کشد [734-1]

(31) Göñül seni ehl-i dil maḥallesine çeker,

تن ترا در حبس آب و گل کشد [734-2]

Ten ise seni āb u gil ḥabsine çeker, ya‘nī be-her ḥāl mürşid-i kāmillerüñ evşāf-ı ‘aliyyeleri (32) z̄ıkr olunduḳda rūḥ kesb-i şafā idüp uyḳudan uyanur gibi lābud ḳalbi ol cānibe meyl idüp bolay ki şimdenşoñra ben daḫı giceyi gündüze (33) ḳatup mürşid-i kāmil olayım deyü niyyet-i ḥālişa ve ‘azīmet-i şāliḫa ider lākin aḥkām-ı ten ve te‘alluḳāt-ı ṭabī‘iyye fi‘l-ḥāl dīde-i ḳalbe perde-i (34) ḡaflet aşıp āb u gil cānibine çeker ve yoldan alıḳor veyāḥud tenden murād bī-zevḳ u ḥālet olan muḳallidīn ve dilden murād erbāb-ı ḥaḳīḳat (35) olan mürşid-i kāmil olup ten seni āb u gil ḥabsine çeküp ve dil kūy-ı ehl-i dile cezb itdüḡi gibi ten meşābesinde ve rūḥsuz cesed menzilesinde olan (36) muḳallid daḫı seni ‘ālem-i ṭabī‘ate ve erbāb-ı dil olan gerçek veliler seni ma‘nā köyüne ve maḥbūb-ı ḥaḳīḳī cānibine cezb ider demek ola. Pes buña (37) ne çāre vardır dir iseñ,

هین غذای دل بده از هم دلی [735-1]

Mütenebbih ol neylerseñ eyle, muḳteżā-yı ṭab‘a muḥālefet idüp bir hem-dilden (38) göñlüñ ḡidāsını vir, be-her ḥāl bir şāḫib-dil bulmaḡa cehd ḳıl.

رو بجو اقبال را از مقبلی [735-2]

Yüri ṭurma devlet ve iḳbāli bir muḳbilden iste (39) vesvese-i nefse uyup evḳātuñ zāyi‘ eyleme.

تعظیم نعت مصطفی صلی الله علیه و سلم که مذکور بود در انجیل

(40) **Qavm-i Naşārā'**dan ba'zısı **hazret-i Fahr-i 'Älem şallallāhu 'aleyhi ve sellemüñ** na't-ı şerîfine ta'zîm itdüklerini beyân ider ki ol na't-ı laţîf (41) İncîl-i Şerîf'de mezkûr idi. Ya'nî **Hak sübhānehu** ve te'ālā **hazret-i Habîb-i Ekrem 'aleyhisselāmuñ** evşāf-ı 'aliyyesini İncîl'de beyân idüp [95b] (1) İncîl'in şahîhin kırā'at eyleyen **naşārā hîn-i kırā'**atde na't-ı resûl 'aleyhisselāma geldiklerinde şevk u muhabbet ve hülûş ile ta'zîm iderlerdi. (2) **Hak sübhānehu** ve te'ālā dağı anuñ berekâtında ta'zîm idenleri helāk-ı şürî ve ma'nevîden necāta çıkarup rahmetine lāyık eyledi. Nitekim **hazret-i Mevlānā** (3) quddise sırruhu taĥķîķ buyururlar,

بود در انجیل نام مصطفی [736-1]

Hazret-i Muhammedini'l-Muţafā 'aleyhi men şalevātullāhi'l-evfānuñ nām-ı şerîf ve ism-i münîfleri (4) İncîl'de var idi.

آن سر پیغمبران بحر صفا [736-2]

Ol server-i enbiyā ve baĥr-i şafānuñ vaşfı var idi.

بود ذکر حلیه ها و شکل او [737-1]

Ol resûlüñ hılyelerinüñ (5) ve şeklinüñ zikri var idi.

بود ذکر غزو و صوم و اکل او [737-2]

İncîl'de ol zāt-ı şerîfüñ gazālarınıñ ve şavm ve eklinüñ zikri var idi. (6) **Hılye bi-hasebi'l-lüġa zînet ma'nāsınadur** lākin bu maĥalde şekl-i zāhirde dîdeye bāhir olan şıfātđan 'ibāretdür.

طایفه ی نصرانیان بهر ثواب [738-1]

(7) **Berā-yı ecr ü şevāb t̄ayife-i naşrāniyān,**

چون رسیدندی بدان نام و خطاب [738-2]

Hîn-i kırā'atde çün ki ol nām-ı şerîfe ve ĥiţāb-ı münîfe irişürler idi,

بوسه دادندی بر آن نام شریف [739-1] (8)

Ol nām-ı şerîfe buse virirler idi, ya'nî öperler idi.

رو نهادندی بر آن وصف لطیف [739-2]

Ol vaşf-ı laṭīfūñ (9) üzerine yüz qorlar idi. Ya' nī ta' zīmen ve tekrīmen rūy-māl olurlardı.

اندر این فتنه که گفتیم آن گروه [740-1]

Bu fitnede ki ol vezīr-i pūr-tezvīr (10) qavm-i naşārā içine iḥtilāl bırağup ve on iki emīri izlāl idüp birbirine düşürüp da' vā-yı ḥilāfetde sell-i seyf idüp (11) küştelerden püşteler olmuş idi didim. Pes nām-ı Mustafā'ya ta' zīm ü tekrīm eyleyen gürūh

ایمن از فتنه بدند و از شکوه [740-2]

Fitne ve şükūhdan (12) īmin oldılar, ya' nī vezīrūñ fitnesinden ve ümerānuñ heybetinden emīn ve sālīm oldılar.

ایمن از شر امیران و وزیر [741-1]

Vezīr ve ümerānuñ şerrinden emīn (13) ve sālīm

در پناه نام احمد مستجیر [741-2]

Aḥmed'ūñ nām-ı laṭīfi penāhında müstecīr oldılar, ya' nī ḥazretūñ penāhında cār ṭaleb idici olmağla şerr-i eşrārdan (14) maḥfūz oldılar.

نسل ایشان نیز هم بسیار شد [742-1]

Anlaruñ nesli daḥı hem bisyār oldı.

نور احمد ناصر آمد یار شد [742-2]

Aḥmed nūrı bunlara nāşır (15) ve mu' in geldi ve yār oldı.

و آن گروه دیگر از نصرانیان [743-1]

Ve naşrānīlerden bir ġayrı ṭa'ife,

نام احمد داشتندی مستهان [743-2]

Aḥmed'ūñ nām-ı şerīfını (16) ḥāşā ḥ'ār ve müstehān ṭutarlar idi.

مستهان و خوار گشتند از فتن [744-1]

Pes ol ṭāyife daḥı fitneden ḥ'ār ve ḥaqīr ve müstehān ve zelīl oldılar

از وزیر شوم رای شوم فن [744-2] (17)

Şüm-rāy ve şüm-fen olan vezīrden ya‘ nī vezīr-i pūr-tezvīrūñ nā-mübārek ve şüm rāyı anları ħ‘ār ve müstehān (18) eyledi,

هم مخبط دینشان و حکمشان [745-1]

Hem anlaruñ dīni ve beynlerinde cārī olan ħūkmü daħı muħabbat ve müşevveş oldı.

از پی طومارهای کز بیان [745-2]

(19) Nā-merbūṭ ve kej-beyān tūmārlardan ötüri ya‘ nī birbirine muħālif ser-ā-pā saķīm olan tūmārlaruñ aħkāmına i‘ timād idüp ṭarīķ-ı müstakīmden (20) ħurūc itmekle aħkām-ı dīnleri muħtell oldı.

نام احمد این چنین یاری کند [746-1]

İmdi ey ‘āşık-ı şādık! Eşref-i zevi’n-nüfusi’l-ķudsiyye, (21) vāşıl-ı aķşā-yı merātib-i ünsiyye, ekmel-i a‘yān-ı nev‘-i beşer, efđal-i efrād-ı ehl-i veber ü meder, seyyid-i rusül ve enbiyā ve ķudve-i evliyā‘-i aşfiyā, (22) ħazret-i Muħammedi’l-Mušťafā ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selāmuñ nām-ı şerīf ve ism-i laṭīfi buncılayın mu‘āvenet ve yārī eyleye, teveccüh-i tām ile mülāħaza kııl ki,

تا که نورش چون نگهداری کند [746-2] (23)

Tā ki ol şefi‘ü’l-ümem olan zū-şiyem-i yüm-himemüñ nūr-ı laṭīfi ne gūne niġehdārī ve ħāfızlık ider, bundan (24) kıyās eylesin ve nūr-ı Muħammedi iķtibāsına aña göre ṭālib olup yoluna cān u baş fedā kıılasın ve anuñ muħabbetine kevneyni terk idesin.

نام احمد چون حصاری شد حصین [747-1] (25)

Mazħar-ı tecelli-i zāt-ı aħad, nām-ı şerīf-i Aħmed çün ki muħkem ve kavī bir ħişār oldı ve ta‘ zīm-künendegānı fiten (26) ve miħandan ħalāş itdi,

تا چه باشد ذات آن روح الامین [747-2]

‘Acabā ol ḥabīb-i rabbi’l-‘ālemīn ve ṭabīb-i ḳulūbū’l-‘ārifīn ḥazret-i (27) rūḥu’l-emīnūñ zāt-ı pāk-i ¹⁸⁹⁰ لَمَّا خَلَقْتُ الْأَفلاكَ، لَوْلَاكَ، olan ḥaḳīḳati ne vech-le ḥıṣn-ı ḥaṣīn ve faḳīr ve müstecīr olan ümmetlerine yār u mu‘īn (28) olmak gerekdür te‘aḳḳul eyle. Elḥāşıl ol maḥz nūr ve gönüllerüñ süruru olan zāt-ı muḳaddesüñ vaşf-ı cemīlin beyān itmege deryālar midād (29) ve āsümānlar kāğız ve eşcār ḳalem ve cemī‘-i mükevvenāt kātib olsa ‘āciz ve ḥayrān olup biñde bir vaşfın idemezler. **Na‘t-ı Şerīf, Seyyid Nesīmī:**

(30) Ey şaḥuñ velleyl izā yeğşā yüzüñdür ve’ḍduḥā
Yā vü sin şānında münzel hem beyānuñ ṭā vü hā

Ḳābe ḳavseyn iki ḳaşıñ vaşf-ı ev ednā ile

(31) Hem elem neşrah leke şadrek buyurmuş Ḥaḳ saña

Ḥilḳat-i eflāke sensin vāsıṭa nūr-ı ilāh

Hem senüñ şānında nāzil oldı levlāke lemā

(32) Ādemüñ cismi vü cānı senden oldı āşikār

Seyyid-i kevneyn-i ‘ālem Yā Muḥammed Muştafā

“Küntü kenz”üñ ma‘nisi senden açıldı ‘āleme

(33) Bu beyānuñ ‘ilmine sensin delīl ü reh-nümā

Lā nebī ba‘dī didüñ ya‘nī ḥatm oldı kelām

Şaddaḳ ey seyyid ki sensin ḥatm-i cümle enbiyā

(34) İstivā ḥaṭṭın sen itdüñ zāhir in şaḳḳalkāmer

Çün saña geldi ki erraḥmān ‘ale’l-‘arşistevā

Hem re’eytü rabbī deyüp Leyletü’l-mi‘rāc’da

(35) Sensin ol fī şūrei aḥsen gören vech-i liḳā

Raḥmeten lil‘āleminsin seyyidi’l-kevneyn hem

Şem‘-i ruḥsārından oldı kün fekān ḡarḳ-ı ziyā

¹⁸⁹⁰ Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. (Keşfü’l-Hafâ, II, s. 196, nr. 2123)

(36) Sensin ol zāt-ı muṭahhar ey mübârek mâ' u tîn

Ḳul kefâ geldi senüñ şānuñda billāh Ḳul kefâ

Ey Ḥabībullah ki ismüñ yazılıdır ' arşda

(37) Aḥmed u Maḥmūd Ebu'l-ḳāsım Muḥammed Muṣṭafâ

Vaḥdetüñ şem' i cemālüñdür cemālüñ şem' i uş

Cānları pervāne ḳıldı ey hidāyetden zıyâ

(38) Yâ İlāhî! Ol ḥabīnüñ Muṣṭafâ'nuñ ḥaḳḳı-çün

Vir murādum kâma irgür ḥācetim eyle revâ

Ey Nesīmī maḥşerüñ ḥaşrinden içdüñ kevşeri

(39) Sırrı keşf oldı ḳulūba buldı vaḥdet bâriyâ.

Neşr: Āh kim ey hem-dem-i nesīm-i cemāl ve maḥrem-i ḥarīm-i vişāl! Kāşif-i esrār-ı kibriyâ, ḥazret-i Mevlānâ ḳaddesallāhu sırrahu'l-esnâ, (40) bu beyān-ı şerīfde daḥı ne nükte ḳaşd buyurmuşlardır ' acabâ güş-ı hüşuña dāḥil oldı mı? İmdi sem' -i cānuñ bāz idüp istimā' eyle ki (41) ne buyururlar: Ya' nî İncil-i şerīfde ḥazret-i seyyidü'l-mürselin ve ḥabīb-i rabbe'l- ' ālemīnüñ evşāf-ı cemīle ve ḥılye-i celilesin görüp [96a] (1) ism-i şerīfine ta' zīm idenler fiten ve miḥandan necāt bulup ihānet idenler helāk oldırsa ben daḥı *Meşnevī-i Şerīf* de aḥlāḳ-ı enbiyâ ve vârişleri (2) evliyâ ve aşfiyānuñ ṭarīḳ-ı irşād ve evşāf-ı cemīlelerin ' iyān idüp muḳallidān-ı bî-ikān ve müdde' iyān-ı bî-zevḳ u vicdān olanlarıñ (3) ḥile ve tezvīrlerin aḫhar mine's-şems beyān eyledüm. İmdi her ḳanḳı ṭalib ki *Meşnevī-i Şerīf* i cān u dilden ḳırâ'at ve istimā' ve üşul-ı muḥaḳḳıḳını (4) ḥıfz iderse bi-fazlillāh te' ālā fiten-i dehr olan muḳallidīnüñ mekr ü tezvīrinden dāmen-i ' işmet ve cīd-i irādeti ḥalāş olup *Meşnevī* de beyān (5) olunan ' alāmāt ile müşil-i ṭarīḳ-ı Ḥaḳ olan mürşid-i kāmil ve veliyy-i mükemmile vāşıl olmaḳ muḳarrerdür ve şol münkirin ve mu' ānidin ki bu kitāb-ı laṭifde (6) mastūr olan enbiyâ ve evliyānuñ aḥlāḳından nesne fehm itmeyüp Ḥaḳ üzre söylenen kelimāt-ı ḳudsiyyeyi ḳabül itmezse gerden-i ihtiyārı dest-i muḳallidīne (7) giriftār ve nār-ı bu' d ve iftirāḳda ḥ'ār u zār olmaḳ muḳarredür deyü buyururlar, ḥaḳḳâ mürşid-i kāmili bulmaḡa *Meşnevī-i Şerīf* den a' lā bir delil olmaz. Şad hezār dirig (8) u ḥayf ki bunuñ gibi kitāb-ı laṭife daḥl u te' arruz idenlerüñ ḥālī neye müncerr olacaḳdur, Ḥaḳ tebāreke ve te' ālā ' ināyet ve hidāyet eyleye, āmīn.

بعد از این خونریز درمان ناپذیر [748-1] (9)

Bu dermān qabūl eylemeyen qan dökici cehūd pādīşāhından şoñra ki,

كاندر افتاد از بلای آن وزیر [748-2]

Ol (10) pādīşāh-ı mezbūr vezīr-i mekkāruñ belāsından ötüri tārīq-ı kavīm ve şırāt-ı müstakīmden düşdi. Müstemi‘īne bu beyt-i şerīfden şaḥīḥ (11) sükūt ifāde eyleyen beyāndan şoñra siyāqda gelen beytüñ mefhūmıdır.

حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین عیسی سعی نمود

(12) Bir ğayrı cehūd pādīşāhınuñ hikāyesidür ki ‘İsā ‘aleyhisselām dīninde olan qavmüñ helākine sa‘y gösterdi ve niçe fesādlar eyledi.

یک شه دیگر ز نسل آن جهود [749-1] (13)

Ol şāh-ı cehūduñ neslinden bir cehūd pādīşāhı daḥı,

در هلاک قوم عیسی رو نمود [749-2]

‘İsā ‘aleyhisselām qavminüñ (14) helākine yüz gösterdi ya‘nī bu daḥı qavm-i naşārānuñ qatl ve helākine teveccüh ve ‘azīmet eyledi.

گر خبر خواهی از این دیگر خروج [750-1]

Eger bu ğayrı ḥurūcdan (15) ḥaber isterseñ ya‘nī “Zü-nüvās-ı Yemenī” nām cehūd pādīşāhuñ ḥurūcı ḥaberini işitmek isterseñ,

سوره بر خوان و السما ذات البروج [750-2]

Ve’s-semā’i (16) zāte’l-burūc süresini kırā’at eyle. Ma’lūm ola ki küffār-ı Qureyş mü’mīnlere ‘adāvet-i şedīde ve envā’-ı cefā ile rencīde itmekle teşbīten li’l-mü’mīnīn (17) ve tesliyeten li-resūli rabbe’l-‘ālemīn Ḥaḥ celle ve ‘alā sūretü’l-Burūc’ı vaḥy ve inzāl idüp küffār-ı Qureyş cebbār ve qahhār Allāh’uñ ‘azāb ve la‘netine müsteḥaḥ (18) oldukların tibyan ve aşḥāb-ı Uḥdūd ve cünd-i Fir‘avn ve Şemūd’uñ kışşasını ta‘rīzan li’l-Qureyş beyān buyurdılar. Qālallāh tebāreke ve te‘ālā:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (19) وَالسَّمَاۗءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ وَّشَٰهِدِیْ وَمَشْهُوْدِیْ قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُوْدِ الْاَنْثَرِ ذَاتِ الْوُقُوْدِ

اِذْ هُمْ عَلَیْهَا قُعُوْدٌ وَّهُمْ عَلٰی مَا یَفْعَلُوْنَ (20) بِالْمُؤْمِنِیْنَ شُهُوْدٌ¹⁸⁹¹

صدق الله العظيم الجبار و بلغ رسوله الكريم المختار و نحن على ذلك من الشاهدين بالصدق والاقرار.¹⁸⁹²

وَالسَّمَاۗءِ ذَاتِ (21) الْبُرُوْجِ

Vāv kâsem içündür. Ya'nî on iki burucuñ şâhibi olan esmâ hâkķiçün dimekdür. Burüc ekâbir ve eşrafuñ mekîn oldukları kuşur-ı 'âliyedür. (22) Pes isti'âre-i taşrihiye ile semâya zâte'l-burüc ıtlâķ olunup burüc-ı işnâ 'aşer kuşura teşbih olundu. Zîrâ menâzil-i kamer burüc-ı mezbürede (23) olup ve seyyârât-ı seb'a on iki buruca nüzül ider ve kevâķib-i şevâbitüñ daķı maķarrı burüc-ı mezküredur. Ve müfessirînden ba'zısı (24) demiş ki bu maķalde burücdan murâd menâzil-i kamer olan yigirmi sekiz 'adet kevâķibdür ki menâzil-i mezbürenüñ esâmisi bunlardur: Şeretân ve buţayn, (25) şüreyyâ, deberân, hen'a, zîrâ', neşre, turfa, cebhe, zübre, şarfe, 'avvâ', simâķ, ğafr, zübânâ, iklîl, ķalb, şevle, (26) na'âyim, belde, sa'du'z-zâbiķ, sa'du's-su'üd, sa'du bula', sa'du'l-aķbiyye, fer'i'l-delvi'l-muķaddem, fer'i'l-delvi'l-mu'aķķer, reşâ'. Pes kamer bi-ķudretillâh te'âlâ (27) be-her şeb menâzil-i mezbüreden birine nüzül idüp hareketinde ziyâde ve noķşân olmaz. Ve kaçan kamer menâzilüñ âķirine varsa daķıķ ve muķavves olur. (28) Pes kamer menâzil-i mezbüreye nâzil ve andan zâķir olduķiçün nücüm-ı mezbüreye daķı burüc ıtlâķı kuşura teşbih cihetinden olur (29) ve kamerüñ zuhûrı daķı bize nisbet iledür. Ve illâ burüc zuhûrdan müstağnidür.

و قيل عظام الكواكب سميت بروجا لظهورها و ابواب السماء (30) فان النوازل تخرج منها.¹⁸⁹³

Ve erbâb-ı hey'et dirler ki felekü'l-burüc felek-i heştümdür ve felek-i mezbüruñ hareketi maĝribden meşriķadur ve anuñ mınţıķası (31) ma'delü'n-nehâr ile iki noķtada muķâţı'dur. Noķta-i mefrûzanuñ birisi ki hareket-i ğarbî ile kevkeb andan ğüzer idüp cânib-i şimâlde olur, (32) ki aña i'tidâl-i rebî'i dirler ve anuñ muķâbiline i'tidâl-i ħarîfi dirler ve bu dâyirenüñ ğâyet-i bu'dı ki meyl-i küllî ile müsemmâdur LC (33) derece ve L (30) daķıķa (33) ve YZ (17) şâniyedür. Ve

¹⁸⁹¹ Buruc 85/1-7: Burçlarla dolu göĝe andolsun, Va'dedilmiş güne (kıyamete) andolsun,) Şâhitlik edene ve şâhitlik edilene andolsun ki, (mü'minleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lânetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.

¹⁸⁹² Azim olan Allah doğru söyledi, o Cebbar'dır, Kerim olan seçilmiş rasulü tebliĝ etti, biz de buna doğrulukla şâhitlik edip ikrar ettik.

¹⁸⁹³ Gezegenlerin en büyükleri görünürlüklerinden dolayı burçlar ve göĝün kapıları olarak isimlendirildiler. Zira tüm büyük belalar oradan çıkar.

felekü'l-burūcda mefrūza olan on iki noktanın gāyet bu' dine inqilābī ta' bīr olunup şimālīye inqilāb-ı şayfī (34) ve cenūbīye inqilāb-ı şitevī dirler. Pes lā-cerem mantıkatu'l-burūc vesāṭat-ı noḳāṭ-ı erbe'a-i mefrūza-i mezkūre ile (35) dört kısım olup fūşūl-i erba'a zāhir olur ve her birer bu' da daḫı üç kısma berāber münkašem olmak üzere (36) iki nokta farz olunup lā-meḫāleten on iki kısım zāhir olup her bir kısma bir burc ıtlāk olunur. (37) Ve her bir burcuñ tūli L (30) derece ve 'arzı K̄F (180) derecedür. Ve āfītāb yirmi toḳuz günde veyāḫud (38) otuz veyāḫud otuz bir veyāḫud otuz iki günde burūc-ı işnā 'aşerden bir burc ḳaṭ' idüp (39) bir yılda temām-ı devr ider ve ḳamer daḫı her burc-ı iki günden artuḳca ḳaṭ' idüp yigirmi sekiz günde (40) on iki burc-ı devr ider ve māh iki gice pūşīde ez çeşm olup mer'ī olmaz ve bunlar ḫazret-i Ḥālīḳ (41) Perverdigār'ın kemāl-i ḳudretine āyāt-ı beyyināt ve delāyil-i vāzihātdur. Meşelā bu dāyireye nazār olunduḳda on iki burūc ma' lūm olur.

[96b] (1) Ammā lafz-ı burcuñ aşl-ı terkibi bi-ḫasebi'r-rif'ati ve'l-iştimāl 'ale'l-maḫāsin zuhūr ve imtiyāz içündür. Zirā eger ḳuşūr-ı 'āliye ve eger ḳuşūr-ı 'āliyede cālīs olanlar (2) min ḫayşū'l-irtifā' a'yün-i nāsa zāhire olmaḳla burūc tesmiye olunur. Ve tāyife-i 'Arab "تبرجت المرأة" dirler. Ya'nī mer'et izḫār-ı maḫāsin itmekte kendüyi (3) burca teşbīh eyledi dimekdür. و هو معنى قولهم، التبرج اظهار الامراة بزینتها و

¹⁸⁹⁴ محاسنها للرجال.

وَالْيَوْمَ الْمَوْعُودِ

Daḫı ḳıyāmet günü ḫaḳḳı-çün (4) Erbāb-ı tefsīr şāhid ve meşhūdda ma'ānī-i keşīre irād idüp şāhiden murād ḳıyāmet güninde cem' olan ḫalāyık ve meşhūddan murād ol yevm-i 'azimde (5) müşāhede olunan 'acāyibāt ve ḡarāyibātdur dimişler. Ve tenkīr-i şāhid ve meşhūd vaşfda ibhām ve mevşūfi ta'zīm-i tamām içündür. Veyāḫud şāhid ve meşhūduñ (6) mübālaḡa ile keşretine binā'en münkerr olmuşdur.

Ve ba'zıları şāhiden murād ḫazret-i Resūl 'aleyhisselām ve meşhūddan murād ümmet-i Muḫammed'dur dimişler veyāḫud (7) şāhid Ḥaḳ te'ālā ve meşhūd ḫalāyıḳdur veyāḫud şāhid kirāmen kātibin ve meşhūd benī-ādemdur veyāḫud şāhid ümmet-i Muḫammed ve meşhūd ümem-i sāyiredür veyāḫud her nebī şāhid (8) ve ümmetleri meşhūddur dimişler.

¹⁸⁹⁴ Bu onların sözünün manasıdır. Teberrec kadının ziynet ve güzel yerlerini erkeklere göstermesidir.

Ve erbāb-ı keşf u şühūd dirler ki semā'-i k̄ulūb-ı 'ārifīn, 'ulūm ve h̄ikem ve esrār ve haḳāyık-ı burūcunuñ şāhibidür ki ervāh ve 'uḳūl (9) vicdān-ı envār-ı vücūd-ı Haḳḳ ve terbiye-i 'acāyib-i h̄ulḳ-ı h̄alḳ için burūc-ı mezbūrede seyr iderler. Ve yevm-i mev'ūd keşf-i liḳādur ve şāhid ü meşhūd Haḳ'dur. (10) Zīrā haḳīḳatde zāt-ı haḳḳı Haḳ'dan ğayrı h̄iç aḫad görmez. Pes kaçan tecelliyāt-ı h̄üsn ü cemāliyle tecellī eylese şāhiddür ve anuñ cemāliyle müstaḫsen olan her cemīl meşhūddur. (11) Pes k̄ulūb-ı 'āşīḳīn şāhid ve liḳāullāh meşhūddur. Ve Haḳ te'ālā şāhid-i 'ārifīn ve 'ārifler müşāhid-i Haḳ'dur. Elhāşıl, mezkūr olan şāhid ve meşhūd haḳḳı-çün,

(12) قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُحْدُودِ Aşhāb-ı Uḫdūd mel'ün ve maḳtūldur. Ya' nī anlar mel'ün olduğı gibi küffār-ı Ḳureyş daḫı mel'ün ve maḳtūllerdür. Ve bu cümlemin i' rābında (13) ihtilāf olunup evvelā “لقد قتل” taḳdīri üzre “lām-ı ibtidā” ile cevāb-ı ḳasemdir. Şeyḫ-zāde rahmetullāh 'aleyh *Hāşīye-i Ḳāḍī*'de dimişler ki zīrā cevāb-ı ḳasem (14) cümle-i fi' liyye ve māzī-i müşbet olsa kelime-i “ḳad” üzerine dāḫile olan “lām-i ibtidā” ile maşdar olur. Meşelā, “والله لقد خرج” gibi. Ve yalnız “lām” veyāḫud “ḳad” üzerine (15) iḳtişār cāyız olmaz. Meger kim ṭul-ı kelām veyāḫud żarūret-i şī' rde ola. “وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا” dan “قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا” cümlesine varınca vāḳi' olan ṭul-ı kelām gibi. (16) Ve “ḳutile” cümlesine ba' de'l-lām “ḳad” taḳdīri anuñçündür ki lām-ı ibtidā bī-vāsıta-i “ḳad” māzī-i mücerrede dāḫile olmaz. Zīrā lām ibtidā'iyet ve ḫāliyyet ma' nāsını mutaẓammīnedür. (17) Ve māzīde ma' nā-yı ḫāl olmayup “ḳad” māzīyi ḫāle taḳrīb itmekle lām daḫı duḫūle müste' idde olur. Ammā *Tefsīr-i Dürrü'l-Maşūn*'da İbn-i Semīn māzī-i mücerrede (18) lām duḫūlini tecvīz idüp dimişler ki:

هذا جواب القسم على المختار، وإنما حذف الألام والاصل لقتل، كقوله، شعر:

حلفت لها بالله حلفه فاجرة

لَتَأْمُرُوا فَمَا إِنْ مِنْ حَدِيثٍ وَلَا صَالٍ (19)

وإنما حشّن حذفها للطول، وقيل: تقديره: «لقد قتل» فحذف الألام و«قد».¹⁸⁹⁵

Şī' r-i mezbūruñ evvel beyti, şī' r:

¹⁸⁹⁵ Tercih edilen görüşe göre bu kasemin cevabıdır. Başından (3) hazfedilmiştir. Aslı (قتل)'dir. Şairin su sözünde olduğu gibi.

Ona Allah adına günah bir yemin ettim ki herkes uyudu. Ne konuşan var ne de yanan bir ateş.

Buradaki hazfin güzel olmasının sebebi lafin uzamasıdır. Denilmiştir ki bunun takdiri (لقد قتل)'dir. (3)

ile (3) hazfolunmuştur.

فَقَالَتْ سِبَاكَ اللّٰه (20) اِنَّكَ وَالضَّحٰى

السَّت تَرٰى السَّمَار وَالنَّاس اِحْوَالِي¹⁸⁹⁶

beytidür. İmrülkays'ın kavlidür. Hâl ân ki Şeyh-zâde dağı zarûreten şî'rde "kad" hazf olunduğuna (21) sâyirün bu kavlini getürmüşdür. Pes İbn-i Semîn kavlinde nazar vardır fe'fhem. Zîrâ *Muğni'l-lebîb*'de bâbü'l-kâf'da İbn-i 'Uşfûr'ın İbn-i Semîn'e muvâfîk kavli beyân (22) olunup¹⁸⁹⁷ *الظاهر فى البيت عكس ما قال* deyü redd olunmuşdur. Mağalline murâca'at eyleyene aḥvâl ma'lûm olur. Ve ba' dehu İbn-i Semîn demiş ki eger "قتل" eger (23) "لقد قتل" taḳdîr olunsun ikisinde dağı "قتل" cümlesi ḥaberdür du'â degüldür. Ve Müberrid'den naql idüp "قتل" cümlesi cevâb-ı ḳasem degüldür, belki du'âdur ve bu taḳdîrce (24) cevâb-ı ḳasem siyâḳda vâḳi' olan *إِنَّ الَّذِينَ*¹⁸⁹⁸ *veyâḥud* andan soñra vâḳi' olan *إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ*¹⁸⁹⁹ cümlesidür demiş. Ve 'Allâme-i Zemaḥşerî (25) "Cevâb-ı ḳasem maḥzûfdur, *قِيلَ أَصْحَابِ الْأَخْدُودِ* cümlesi cevâb-ı maḥzûfa delâlet ider," demiş. Ke'enne dinilmiş ola ki:

اقسم بهذه الاشياء ان كفار قريش (26) ملعونون كما لعن اصحاب الاخدود¹⁹⁰⁰

İbn-i Semîn bu taḳdîri Zemaḥşerî'den ğayrısı zîkr eylemedi demiş. Ammâ ḳâdî Beydâvî raḥmetullâh 'aleyh Zemaḥşerî kavlini (27) evlâ tutup buyururlar ki: *والاظهر انه دليل جواپ محذوف، كانه قيل: إنهم ملعونون، يعني: كفار مكة، كما لعن أصحاب الأخدود، فإن السورة وردت* (28) *لتثبيت المؤمنين على أذاهم و تذكريهم بما جرى على من قبلهم*¹⁹⁰¹

Ammâ ḥâḫır-ı fâtir-i ḥaḳîre dağı bu nükte lâyiḥa oldı ki ḥazret-i Ḥaḳ ve ḳâdir-i muḫlak muḳsemün bihi (29) üç kerre zîkr buyurup cevâb-ı ḳasem dağı leff ü neşr-i müretteb olmaḳ üzre be-ḫarîḳi't-tevzî' cümel-i şelâse olup meşelâ aşḫâb-ı Uḫdûd'ın meliki (30) ḥavâlî-i ḥandeḳde ḳaşr-nişîn olup mü'minleri nâra ilḳâ itmekle Ḥaḳ sübhânehu ve te'âlâ dağı semâ'i zâte'l-burûca ḳasem idüp ve burûcda iḳtirân

¹⁸⁹⁶ Dedı ki: Allah sana lanet etsin, sen beni rezil ettin. Gece sohbet edenlerin ve insanların etrafında olduğunu görmüyor musun?

¹⁸⁹⁷ Beyitte zahir olan onun dediğinin tam tersidir.

¹⁸⁹⁸ Buruc 85/10: "Şüphesiz mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence edip, sonra da tövbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır."

¹⁸⁹⁹ Buruc 85/12: Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir.

¹⁹⁰⁰ Bu şeylere yemin ederim ki, Kureyş kâfirleri, Ashâb-ı Uhdûd gibi mel'undurlar.

¹⁹⁰¹ Görünen o ki, bu mahzûf bir cevaba delâlet etmektedir. Sanki şöyle denmiştir: "Ashâb-ı Uhdûd'a lânet edildiği gibi, onlara yani Mekke kâfirlerine lanet edildi." Çünkü bu sûre mü'minleri çektikleri işkenceler karşısında sebat ettirmek ve kendilerinden önce yaşanmış (bu tür) hâdiseleri kendilerine anlatmak üzere nâzil oldu.

iden (31) kevākib vāsıtasıyla vāki^c olan bād-ı şarşar ol āteşi küffār üzerine tağıdup helāk itmekle قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ deyü haber virüp cümle-i “ķutile” (32) cevāb-ı ķasem yāhūd delil-i cevābdur. Ve āyet-i kerīmenüñ mā-ba^c dı إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٍ cümlesine varınca aşhāb-ı Uhdūd’uñ ve mü’mininüñ hālını taķrīr (33) ve ķudretullāhı ve semāvāt ve arz Hāķ te‘ālānuñ mülki olduđın beyāndur. Ve ķasem-i şānī الْمُؤْمِرُونَ الْيَوْمِ kavlı-i kerīmidür. إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٍ (34) ķasem-i şāniye cevābdur. Pes melik Zū-nūvās mü’minini nāra ilkā ve iħrāķ eyledüđi yevm-i mev‘ūd muķābelesinde Hāķ celle ve ‘alā dađı yevm-i mev‘ūda ķasem idüp (35) kıyāmet güninde rabbü’l-‘izzetüñ küffārı ‘azāb-ı şedīd ile aħz itdüđi mü’minleri dünyā āteşine iħrāķ itdüklerine beñzemez. ‘Azāb-ı āhīret ğāyet şedīd (36) ve emed-i ba‘īd olup hālāş mümkün degüldür deyü haber virür ve şālīşen melik-i mezbūr mü’minleri iħrāķ itdikde aşhāb-ı Uhdūd’dan havālī-i Uħķūk’a cem‘-i keşīr cem‘ olup (37) mü’minlere olan ta‘zīb ve cefā ve şikence ve ezāyı şāhid ve mü’minler hālet-i ‘azābları ile meşhūd olmađla ol celīl ü cebbār ve ķādir u ķahhār hālīķ u perverdigār (38) “وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ” deyü ķasem idüp yevm-i hesābda evvelīn ü āhīrīn cem‘ olup herkes bi-hasebi’l-a‘ māl cezāların görüp

¹⁹⁰² فَفَرَّقَ فِي الْجَنَّةِ وَفَرَّقَ فِي السَّعِيرِ (39) olduğda envā‘-ı ‘iberāt ve ‘acāyibāt göreceklerinden

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمَوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ (40) ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يَا نَبِيَّ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ¹⁹⁰³ deyü buyurur. Ya‘nī ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ¹⁹⁰⁴ fehvā-yı şerīfi üzre sizi yoğ-iken ibdā‘ ve icād ider. Ve ba‘de’l-mevt āhīretde ahyānen i‘āde ider. her neye kim irādeti (41) te‘alluķ eyleye izhārında

ķať’an ‘aczi yođdur dimekdür.¹⁹⁰⁶ لَانَ الْعِلْمَ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ¹⁹⁰⁵ ve Uhdūd ber vezn-i uf‘ül Ükzūb ve Uşūr gibi [97a] (1) şīġa-i mübālaġadur. Hadd ma‘nāsınadur ve binā‘en ve ma‘nā hadd ve uhdūduñ mişālī hāķķ ve ufħuķdur ki ikisi dađı arzda olan şuķūk ma‘nāsınadur. E’nnār (?) (2) uhdūdđan bedel-i iştīmāldur zīrā uhdūd müştēmil-i nārdur. Bu taķdīrce nārda taķdīr-i zamīr lā-budd ve lāzım olmađla Başriyyūn zamīr muķadderūn fihdur ki (3) “e’nnāru fihi” taķdīrindedür dimişler. Ve Kūfiyyūn e’n-nār kelimesinde olan elif lām zamīr maķāmına ķāyimdur, taķdīri “nārun fihi” idi, şöñra zamīr hāzıf olunup (4) elif lām zamīrden ‘ıvāz kılındı dimişler.

¹⁹⁰² Şūrā 42/7: “...Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.”

¹⁹⁰³ Buruc 85/13: Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrarlar.

¹⁹⁰⁴ Bakara 2/48: Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O'na döndürüleceksiniz.

¹⁹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/7: “...Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir...”

¹⁹⁰⁶ Çünkü ilim Allah'ın indindedir.

Ve ba' zılar bedel-i iştimal tutmayup bedel-i küll mine'l-külldür dimişler. Bu taqdirce hazf-i muzāf icāb idüp taqdir-i (5) kelām “Uhdūdu'n-nār” demek olur.

Ba' zılar dağı “e'n-nār” olmak üzere taqdir idüp muzāf-ı maḥzūfı uhdūddan şıfat tutmuşlar ve muzāf (6) hazf olunduḡda muzāfun ileyh i' rābda muzāf maḡāmına kāyim olur dimişler. Elḡāşıl bunda birkaç vech dağı vardur tafşilin murād eyleyen Tefsir-i (7) *Dürretü'l-maşūn*'a murāca'at eylesün. Ḥāşıl-ı ma'nā aşḡāb-ı nār katlı olundu demekdür. “إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ” kelime-i “izā” “ḡutile”nin zarfı olup “iz” de 'āmil “ḡutile” kelimesi (8) olur. “أى قتلوا فى هذا الوقت” ve ba' zılar dağı “iz”de 'āmil-i muḡadder “üzükür” olup bu taqdirce mef'ülün bih olur dimişler. Ve “hüm” zamiri dağı mü'minlere ve kāfirlere (9) ircā' olunmaḡ cāyizdür. Mü'minlere ircā' olunursa ol mü'minler nārda ḡu'ūd itdiler veyāḡud küffāra ircā' olunur ise ol kāfirler ḡavālī-i nārda (10) ḡu'ūd itdiler demek olur. ¹⁹⁰⁷ وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ Ve aşḡāb-ı Uhdūd mü'minlere ta' zībden işledikleri şey'e ḡāzır u nāzır oldılar.

(11) İmdi ma'lūm ola ki bu āyāt-ı kerīmenüñ ḡaḡīḡat ma'nāsı aşḡāb-ı Uhdūd'un ḡışşası bilinmege mevḡūfdur ve aşḡāb-ı Uhdūd ta' bīr olunan üç (12) kāfir pādīşāḡıdur dimişler. Üç dağı mü'minlere 'azāb ve 'iḡāb iderlerdi. Anlaruñ birisi Anḡıyānūs-ı Rūmī'dür. Ve birisi Yūsuf Zū-nūvās (13) ve birisi dağı Buḡtun Naşr idi. Pes ḡışşa-i aşḡāb-ı Uhdūd'da müfessirin iḡtilāf idüp *Tefsir-i Beşā'ir*'de bu vechle mezkūrdur ki vilādet-i (14) Nebī 'aleyhisselāmdan birkaç yıl muḡaddem dīn-i 'İsā 'aleyhisselām cānib-i Yemen'e düşmeḡle ahālī-i Yemen dīn-i 'İsā'yı ḡabül idüp yahūdiyyet ve mecūsiyyetden (15) el çekdiler. Ve ḡanedān-ı mülükden olan nesl-i ḡimyeriyān'dan Zū-nūvās nām bir pādīşāḡ var idi. Dāyimā fesādāta meşḡül idi. Bir gün sekri ḡālinde (16) hem-şiresine fi'l-i şeni' ḡaşd idüp a'yān ve a'vānı āḡāḡ olduklarında men'ine ḡaşd eyledikleri için “Ben 'İsā dīnini terk eyledüm, ḡālā meslek-i ekāsire (17) olan āyīn-i mecūsiyi ḡabül ve iḡtiyār eyledüm, ol mezhebde ḡod benāt ve aḡevānuñ nikāḡı cāyizdur ve ben hem-şireme ḡırbān murād eyledüḡüm dīn-i mecūsi (18) ḡükmüdür.” deyüp ba'dehu şimşir-i 'adāveti ḡilāf-i 'ināddan 'uryān ḡılıp āyīn-i mecūsiyānı ḡimāyet ve dīn-i 'İsā'ya ihānet eyledi. Ve ḡāyife-i naşārāyı (19) ol diyārdan sürüp ḡıḡarup ve āyīn-i mecūsiyāna muḡālif her ḡanda şāḡib-i diyānet var ise ibḡālīne sa'y idüp erbāb-ı diyānāte dūrlü dūrlü (20) 'azāb ve 'iḡāb ider idi. Ḥattā bir gün 'İsevilerden cem'-i keşir mu'āḡaze idüp ve bir şāḡrāda

¹⁹⁰⁷ Buruc 85/7: (6-7) O vakit, ateşin etrafında oturmuş, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.

‘azîm hândeğler hâfr itdürüp âteş ile taldurdu, (21) hândeğün tûli kırk zîrâ‘ ve ‘arzı on iki zîrâ‘ idi dimişler. Ve t̄âyife-i naşārâdan mecûsîlik kabûl itmeyeni meşâhif-i İncîl ile nâra ilkâ idüp (22) cümlesin iħrâk eyledi.

و روی سعید ابن جبیر عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه انه قال ما هم يهود ولا نصارى ولا لهم كتاب و كانوا

مجوساً¹⁹⁰⁸

(23) Ve girü hâzret-i ‘Alîden rivâyet olunur ki aşhâb-ı Uhdûd kitâblarında benât ve ahevâtũ nikâhı hâram olunmuş idi, bir gün melikleri sekrân olup (24) hemşiresine veyâhüd duhterine cimâ‘ eyledi. Ve sekri gitdikde nâdim olup nefsine envâ‘-ı levn eyledi, lâkin şeytân nefsine vesvese virüp buña (25) ‘ilâc budur ki nâsa huṭbe okuyup benât ve ahevâtũ nikâhı cevâzını beyân eylesin deyü fikr idüp bu zu‘m-i fâsid ile nâsı cem‘ idüp (26) Hâk te‘âlâ nikâh-ı benât ve ahevâtı helâl eyledi didikde cemâ‘at ma‘âzallâh deyüp kabul itmediler. Pes ol hâbiş bunlara ikdâm idüp elbette (27) kabûl ve ikrâr idiñiz veyâhüd sizi iħrâk bi’n-nâr iderim didi. halkı bunuñ teklîfin kabûl itmeyüp ibâ itdükleriçün hândeğler kızup ve âteş ile (28) mâl-â-mâl idüp kabûl ideni âzâd ve kabûl itmeyeni iħrâk bi’n-nâr eyledi. Ve ba‘zılar dağı naql iderler ki Necrân-ı Yemen’de bir kimesne zâhir olup (29) halkı dîn-i ‘îsâ’ya da‘vet itmekle ekşeri kabûl idüp Zû-nüvâs-ı yehüdî haber aldıkda ‘asker çeküp üzerlerine vardı. Ve anları yehüdiyyet ile (30) âteş beyninde muhayyer kırup tekrâr yehüdî olanı âzâd, rücû‘ itmeyeni iħrâk eyledi. Ba‘zıları on iki biñ ve ba‘zıları yetmiş biñ âdem (31) helâk eyledi dimişler. Ammâ *Tefsîr-i Yezdî* demekle ma‘rûf *Keşfü’l-estâr* nâm tefsîrde ve ekşer-i tefâsîrde mastûrdur ki Müslim bin Haccâc Şahîhayn’dan (32) naql olup Hediye bin Hâlid Hammâd bin Selme’den ol dağı Sâbit Benânî’den ol dağı ‘Abdu’r-rahmân bin Ebî Leylî’den ol dağı Şuheyb Rûmî (33) radiyallâhu ‘anhdan ve anlar hâzret-i Hâbîb-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellemden rivâyet ider ki zamân-ı sâbıkda büt-perest ve cādū-perver bir pâdişâh (34) var idi. Ve anuñ bir üstâd-ı sâhiri ziyâde pîr olmağla pâdişâha haber gönderüp ta‘lîm-i sihr itmek için bir gulâm-ı kâbil istedi. Pâdişâh dağı (35) bir kâbil gulâm bulup sâhir-i mezbûreden te‘allum-i sihre gönderdi. Pes gulâm dağı bir gün sâhir-i mezbûre varup te‘allum-i sihr ider idi. (36) Bir gün reh-güzerde müvâhhid ve ‘ârif bir râhibũñ şavme‘asın görmekle râhibũñ hużûrına varup mâ-beynde muşâhabet açılmağla râhib (37) gulâm-ı mezbûrda

¹⁹⁰⁸ Ali bin Ebi Talib’den rivayetle: onlar ne yahudi ne hristiyandılar, onların kitabı da yoktu mecusi idiler.

isti‘dād müşāhede idüp kelimât-ı tevḥîd ve îmânı beyân eyledi. Pes ğulām sāḥire varup geldikce rāhibe daḡı uğrayup (38) soḡbetinden müte’essir olur idi. İttifākā bir ğün ğulām-ı mezbūr sāḥire giderken reh-ġüzerde bir ef‘î-i ‘azîm müşāhede eyledi ki ol yoldan kimesne (39) geçmeyüp ef‘î-i mezbūr yolu baṡṡāl itmiş idi. Pes ğulām kendü kendüye ayıtdı “Bāṡıl ile ḡaḡ beynini farḡa bundan a‘lā mîzân olmaz.” İmdi (40) eger rāhib sāḡirden efḡal ise ben bu ef‘î-i ‘azîmi helāk ideyim deyüp eline bir taş aldı ve yüzün āsümāna tutup (41) امر الزّاهب احبّ اليك من امر السّاحر فاقتل هذه الدّابة حتى اللهم ان كان (41) deyüp taşı atdı. ḡaḡ tebāreke ve te‘ālā ol taşı ef‘îye işābet itdürüp [97b] (1) ol zaḡmden helāk eyledi. Pes ğulām rāhibe ġelüp i‘lām-ı ḡāl itdikde şād olup “Yā büneyye! Sen benden efḡalsin ammā saña imtiḡānāt-ı ilāhiyyeden (2) envā‘-ı belā ve āfāt ve eşnāf-ı şiddet ve miḡnet işābet idecekdür, hemān şābir olasın ve ümîddür ki vaḡt-i belā ve miḡnetde ol ḡavm-i ḡālline (3) beni ḡaber virmeyesin.” deyü vaşiiyet eyledi. Pes ġiderek ğulām meşḡūr-ı cihāniyān olup her meclisde ğulāmuñ aḡvālî mezkūr olurdu ve eṡibbā (4) ‘ilācında ‘āciz oldukları marzā ğulāmuñ nazārında şifā bulup a‘mālar bînā olurdu. Meger ol büt-perest pādişāhuñ nüdemāsından bir muḡarrebî (5) a‘mā olmaḡla ḡadden birün envā‘-ı tuḡaf ve ḡedāya ile ḡuzūr-ı ğulāma ġelüp “Eger baña daḡı şifā ve çeşmüm bînā olursa işbu ġetürdügüm emvāl-i ferāvān (6) senüñ olsun,” didi. Ğulām ayıtdı: “Ey faḡîr! Şāfi ve kāfi ol ḡādir ve ḡakîm ve ḡabîr ve ‘alîm olan vāḡid-i muṡlaḡdur ve illā ‘abd neye ḡādirdür? İmdi (7) benüm māla ihtiyācum ve ḡaḡ’dan ġayrıya ḡācet ü inḡıyādum yoḡdur. Eger sen daḡı ḡālîḡ-ı semāvāt ve arzuñ vaḡdāniyyetine ve dîn-i ‘îsā’nuñ ḡaḡḡıyyetine îmān (8) ġetürürseñ du‘ā kılayım bi-fazlillāḡ şifā bulup bînā ve çeşm rüşenā olasın,” didi. Pes ol kimesne tevḡîd ve îmānı ḡabül idüp islām ile (9) müşerref olduḡda ğulām der-ġāḡ-ı ḡāḡı’l-ḡācāte tezzarru‘-ı tām idüp fi’l-ḡāl çeşmi rüşenā oldu. ba‘dehu merd-i mezbūr envā‘-ı ṡarab ve feraḡ ile (10) ġidüp pādişāhuñ ḡuzūrına vardı. Pādişāḡ daḡı nedîminüñ çeşmi şifā bulduḡuñ ġörüp sebeb-i şifā kimdür deyü su’āl eyledi. (11) Ol kimesne daḡı cevāb virüp şāfi olan ol müsebbibü’l-esbābdur ki cümle ‘ālemlerüñ ḡālîḡı ve benüm ve senüñ rabbisidür didi. Pes pādişāḡ (12) ol merd-i mü’mine ‘iḡāb-ı şedîd idüp bilāḡhare ğulāmı ḡaber virdi. Pādişāḡ ğulāmı ġetürdüp “Yā ğulām siḡri bir dereceye iletmişsin ki (13) a‘māları bînā kılırsın, he mi?” didi. Ğulām-ı velî “Ḳudret ve

¹⁹⁰⁹ Ey rabbim eğer rahibin yaptığı iş sana sihribazin yaptığından daha hayırlı ise bu hayvanı öldür de insanlar yürüsün.

kuvvet ve şifā ve rahmet ve derdlülere devā ve şihhat Hāq tebāreke ve te'ālānuñdur, 'abd elinde (14) ne vardur?" deyü cevāb virdi. Pes gūlāma daḡı eşedd-i 'azāb ve envā'-ı 'iḡāb olunup ḡ'āh u nā-ḡ'āh rāhibi iḡrār itdirdiler. Pes rāhibi daḡı (15) getürdüp bıçḡı ile başından iki bıçdiler ve gūlāmı daḡı bir cebel-i şāmiḡa iledüp ser-nigūn atmaḡ istediklerinde cebelde recfe ve zelzele zāhir olup (16) anuñla giden kāfirler 'umāmen helāk oldılar. Gūlām şahih u şālim geldikde ol pādişāh-ı zālim gūlāmı bir keştī-ye süvār idüp deryāya atıñız deyü emr eylemekle (17) gemiye süvār olup deryānuñ 'amīḡ olan maḡalline vardıklarında deryā temevvüc eyleyüp gūlām ile kim gitdi ise cümlesi ḡarḡ olup gūlām şihhat ile (18) ḡuzūr-ı pādişāha geldi. Ol büt-perest-i bī-dīn ziyāde ḡazaba gelüp gūlām ayıtdı: "Eger sen benüm ḡatlim ile ber-murād olmaḡ isterseñ bu şehriñ (19) vażi' ve şerīf ve kibār ve şigārı cem' olup ba' dehu beni cümlesinüñ ḡuzūrunda ber-dār idüp benüm kendü ter-keşimden bir tīr ḡıkarup (20) ve benüm kemānıma gezleyüp "Bismillāhi rabbi'l-gūlām" deyü remy eyle tā ki ben şehīd olup murāduñ ḡāşıl ola" didi. Pes gūlāmuñ didügi gibi idüp (21) remy-i siḡām itdikde sehm gūlāmuñ şaḡāḡasına işābet eyleyüp gūlām elini ser-gūşına vaż' idüp rahmetullāha vāşıl oldı. Çünki (22) ḡalk-ı 'ālem bu ḡāli müşāhede itdiler ekşeri "āmentü bi-rabbi'l-gūlām" deyüp imāna geldiler. Ol pādişāh-ı¹⁹¹⁰ bī-dīnüñ āteş-i ḡazabı evc-i dimāḡına peyveste (23) olup küfr u tuḡyān ve temerrüd ve 'işıyānı ḡāyet-i kemāle irüp 'azīm ḡañdeḡler ḡafr itdirüp dīn-i Hāq'dan rücū' eylemeyen mü'minleri nāra iḡrāḡ idüp (24) ba' dehu bir tıfl-ı şīr-ḡ'āreyi māderi ile āteşe ilḡā itdüklerinde aḡvāl neye müncerr olduḡın kāşif-i esrār-ı ḡayyūmī, ḡazret-i Celāluddīn-i Rūmī (25) ḡuddise sırrıhu'l-'ālī beyān buyurup ol münāsebet ile neler taḡḡıḡ eylemişdür sem'-i cānuñ dūş ḡıl, sen daḡı tarīḡ-ı Hāq'da sābit-ḡadem olup āteş-i 'ışḡda (26) yan yaḡıl:

سنت بد کز شه اول بزاد [751-1]

Muḡaddemā zikri sebḡ iden cehūd pādişāhından ki sūnnet-i seyysi'e toḡdı ya' nī fi'l-i ḡabih zāhir oldı,

این شه دیگر قدم بر وی نهاد [751-2] (27)

¹⁹¹⁰ Yazmada: bī-pādişāh.

Bu şāh-ı dīger daḡı anuñ üzerine ḡadem ḡodı. Ya' nī şāh-ı sābıḡ ne maḡūle zūlm u sitem eyledi ise bu daḡı anuñ (28) işrine zāhib oldu. İmdi من سنّ سنةً حسنةً فله أجرها و من سنّ سنةً سيئةً فله جزاؤها و جزاء من عمل بها¹⁹¹¹ üzre

هر که او بنهاد ناخوش سنتی [752-1]

Her ol kimsene ki bir nā-ḡoş sūnnet vaż' idüp bir bid'at-ı se'iyye ve ḡavānīn-i ḡabīḡe (30) iḡdās eyledi,

سوی او نفرین رود هر ساعتی [752-2]

Her bir sā'atde anuñ üzerine la'net ve nifrīn gider. Beyt:

نباید برسم بد آیین نهاد

که گویند لعنت بر آن کاین نهاد¹⁹¹² (31)

نیکوان رفتند و سنتها بماند [753-1]

Muḡsinler bu 'ālemden ḡitdi ve anlardan ḡiḡāl-i ḡasene ve ef'āl-i ḡamīde eḡer ḡaldı

وز لئیمان ظلم و لعنتها بماند [753-2] (32)

Ve edānī ve zālīm ve le'im ve zemīmlerden āḡār-ı zūlm ve zālīmle la'netler ḡaldı, 'acabā ḡukūmet ve riyāset ḡirdābına dūḡenler (33) bu naḡīḡatden müte'eḡḡir oldılar mı?

İmdi kelām-ı ḡaḡḡı sem'-ı ḡabūl ile istimā' eyleyen ehl-i inḡāfa ve memālik-i İslāmiyyede olan selāḡīn ve ümerā (34) ve nevvāb u ḡākimlere naḡīḡat-ı bī-ḡareż budur ki zīr-i destīñizde olan ehl-i sūḡa ve re'āyāya zūlm ve sitemden ictināb ve iḡtirāz idüp ḡaḡ sūbhānehu (35) ve te'ālānuñ baḡş-ı ḡedīdin tefekkür ve tedebbür eyleyesiz ve ḡ'āb u ḡayāl olan dūnyā devleti iḡün cān u tenūñiz 'azāb-ı elīme ḡiriftār itmege nefsuñize (36) revā ḡörmeyesiz ve muḡāyir-i ḡer'-i mübīn-i

¹⁹¹¹ Kim iyi bir adet ortaya koyarsa ona onun sevabı ve onun yolundan gidenlerin sevabı vardır. Ve yine kim kötü bir sūnnet-adet ortaya koyarsa ona onun cezası ve o yolsa onu takip edenlerin cezası vardır.

¹⁹¹² Halk bunun temelini atana lanet olsun diyecekleri için kötü geleneḡi baḡlatmamak lazım.

Muṣṭafavî olan bid‘a-ı seyyi‘enüñ nāmını k̄anūn-ı qadīm tesmiye idüp bizden evvel gelen pādīşāhlar (37) ve ḥākimler bu vechle k̄anūn vaż‘ itmiş deyü sitem-kār olanlarıñ sūnnet-i se‘iyyesine zāhib olmyasın ve ‘adl ve zūlmüñ keyfiyyet ve māhiyyetin bilüp (38) ba‘dehu aña göre kār ve ‘amel idesin. Ve illā ¹⁹¹³ العمل بلا علم ضلال mücebince ilā yevmi’l-ḳıyām nefrīn olunup āḥiretde daḥı ‘azāb-ı elīm olmaḳ muḳarrerdür, imdi ḥaḳıḳat üzre (41) ‘adl aḥkām-ı şer‘iyye ve evāmīr-i ilāhiyyedür ve māhiyyet-i zūlm daḥı ḥilāf-ı şer‘-i mübīn ve muḡāyir-i evāmīr-i Ḥudāy rabbe’l-‘ālemīn ve mübāyin-i sūnen-i seyyide’l-mürselīn [98a] (1) ve rāy-ı gūzīn-i ḥulefā-yı rāşidīn ve ictihād-ı berīn-i e’imme-i müctehidīn olan her ne ise oldur. Pes lāyık olan budur ki ḥukkām ve meḡālīf-i sābıḳa bir bid‘at (2) daḥı itmiş ise sen cidd ü cehd idüp ḥaşyyeten minallāh ve şefā‘aten ‘an Resūlillāh vedāyi‘-i ḥālīḳu’l-berāyā olan re‘āyā ve ‘ibādullāh üzerinden ol (3) bid‘at-i şūm ve cevr-i meyšūmı ref‘ idüp ¹⁹¹⁵ عدل ساعة خير من عبادة ستين سنة mazḥarı olup ¹⁹¹⁶ نحن على ما وجدنا عليه ابائنا diyenlerden ve daḥı (4) ¹⁹¹⁷ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ zümresinden olmyasın. Ammā ‘aceb ḥāletdür ki kelām-ı Ḥaḳ budur ve emr u fermān şer‘atındur dinilse ba‘zı ḥukkām-ı cehele sen didüḡün (5) evvel zamānda imiş şimdi muḳtezā-yı vaḳt ve zamān budur deyü dīn u imāndan ḥurūc ider, ḥaberleri yoḳdur ki dūnyā devleti dīn-i Muḡammedī ve şer‘ u sūnen-i (6) Aḥmedī’nüñ sāyesidür. İmdi taşḥīḥ-i dīn ve te’yīd-i şer‘-i mübīn itmedikce sāye-i dīn olan dūnyā devleti daḥı şıḥḥat bulmaz, meşelā dīn-i mübīn ḥayme-i devletüñ (7) ‘imād-ı ḳavī-bünyādı ve sūnen-i Resūl-i emīn ṭanāb ve mu‘īn-i ḳıyāmıdır. Pes ṭanāblar yerinden çıḳsa sūtūn-ı ḥayme daḥı saḳīm olur ve ḥayme daḥı bir cānibe meyl idüp (8) yıḳılır, imdi ṭanāb-i sūnen-i Resūl yerlü yerine vaż‘ olunmayup ve sūtūn-ı dīn müstaḳīm olmadıḳça ḥayme-i devlet daḥı rāst olmaz. Belki Ḥaḳ te‘ālā (9) dīn ü mezhebde muḡālīf bir ṭāyife-i bī-raḥm musallaṭ idüp Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ şıfat-ı ḳahrı zūhūr itmekle ḡurre oldukları binā-yı za‘īf-i (10) devletleri zīr ü zeber olur.

¹⁹¹³ Amelsiz ilim dalalettir.

¹⁹¹⁴ Hud 11/18: “...Biliniz ki, Allah’ın lâneti zalimler üzerinedir.”

¹⁹¹⁵ Bir saatlik adalet altmış senelik ibadetten hayırlıdır.

¹⁹¹⁶ Biz babalarımızı üzerine bulduğumuz din üzereyiz.

¹⁹¹⁷ Âl-i İmrân 3/192: “...Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.”

İmdi dīde-i başiretüñ var ise güşāde kırup dīnūñ toğrulatmağa ve icrā-yı şer‘-i şerīfe sa‘y ve kūşiş eyle. Dīn ve diyānetden (11) ħaberi olmıyan cāhilleri ħākim mađāmına naşb itmeyüp Allah’tan qorqar ve re‘ āyāya merĥamet ider ħākimler bulup ħukūmeti minnet ile ver. Qanda (12) qaldı ki ol saña minnet eyleye. Din güneşi ufuk-ı tālī‘-i Muĥammedī’den bürüz idüp ziyā’-i laṭīfi beyne’l-mağribi ve’l-maşriq ‘ālem ve ‘ālemiyānı ġarq-ı envār-ı (13) hidāyet eyledi, pes sen şerī‘ati qoyup qankı dīne ve kimūñ āyīn ve qānūnuna tābi‘ olursun? Naqīz ĥod maqīsūn ‘aleyh olmaz dimişlerdür. “Bu bid‘at (14) ve zulmi ben icād itmedüm benden evvel gelenler ihtiyār itmişler ben dağı böylece buldum neyleyem?” demek saña cevāb olmaz ve nār-ı sa‘irden cānuñı ĥalāş itmez. (15) İmdi nūr-ı imān ve ziyā-yı iḳāndan behre isterseñ ‘adl u dāda sa‘y kıl zīrā cevr ü sitem qalbi muzlim ve mükedder kırup el‘iyāz billāh te‘ālā (16) giderek dīn u imāndan dağı dūr ider. Pes مَنْ لَا يُرْحَمُ لَا يُرْحَمُ buyurulmuşdur. Ve ĥazret-i Şeyḫ ‘Atṭār ‘aleyhi raĥmetü’l-Ġaffār’uñ bu pend-i ĥaqqānīsın (17) güş-ı cānla istimā‘ idüp mücebi ile ‘amele çalış. Nazm:

حق تو را از عدل پرسد عدل کن
غیر این خود نیست معنی در سخن

گر تو داری عدل دنیا جای توست (18)

تخت سلطانی به زیر پای توست

ورنه عمر خویش ضایع می کنی
خویش را از خویش مانع می کنی

جور مظلومان ز ظالم خود ستان (19)

غیر را محرم نکن در این هان

کار آنست که به دین حق کنی
ظالم و مظلوم پیش خود کنی

گر تو این معنی به خود همره کنی (20)

گردد اسلام نبی بی شک قوی

ورنه باشی میر نوروزی به دهر
عاقبت ظلمت بگیرد شهر شهر

حق تعالی سرنگون اندازدت (21)

خود چه می‌دانی که چون اندازدت

رو تو راهی ساز از شرع نبی

تا ببینی روز روشن در شبی

رو تو اندر ملک تخم عدل کار (22)

تا نگردی در دو عالم شرمسار

رو مکن تو ملک را ویران ز کس

زآنکه باشد تیغ مسکینان نفس

رو حذر از آه خلقان خدای (23)

ورنه آویزند در نارت ز پای

رو نظر کن در هزاران خاک شاه

جمله رفتند در درون قعر چاه

رو تو با ارباب دین همت بدار (24)

زآنکه این دنیا نباشد پایدار

رو تو پند من به معنی گوش کن

همچو درّی خویشتن در گوش کن

هم تو پند من بجان خود نشان (25)

تا دهندت خود به معنی‌ها نشان¹⁹¹⁸

¹⁹¹⁸ Hak sana adaletle ilgili soru soracak, adaleti gözet. Sözde adaleti gözetmekten başka mana yoktur. Adaletin varsa dünya senin yerindir ve padişahlık tahtı ayağının altındadır. Aksi takdirde ömrünü zayi ediyorsun ve kendin kendine mani oluyorsun. Mazlumları zalimlere karşı savun ve bunda kendinden başkasını mahrem etme. Asıl iş, Hak dininde yaptığın ve zalim ile mazlumu göz önünde tuttuğun zamandır. Sen bu manayı kendinde taşırsan, şüphesiz ki Peygamber'in din güçlenir. Yoksa, Nevruz Bayram'ında oynatılan kukla gibi olursun ve sonunda zulmün şehir şehir her tarafı istila eder. Sonrasında ise Hak seni tepe taklak eder, sana ne yapar kendin daha iyi biliyorsun. Sen git ve Peygamber'in şeriatından bir yol yap. Yap ki gece karanlığında yolun gündüz gibi aydın olsun. Sen git ve memleket işlerinde adalet tohumu serp ta ki iki dünyada yüzü kızarıp olmayasın. Dikkat et memleketi birilerinden dolayı yıktırtmayasın; zira fakirlerin nefesi keskin kılıç gibi olur. Allah'ın kullarının ahını almaktan kendini sakın. Yoksa seni bacağından ateşe asarlar. Hele binlerce padişahın toprağına bir bak, hepsi kuyunun dibine düştüler. Git din erbabından himmet iste çünkü bu dünya böyle kalıcı olmaz. Git ve benim manada söylediğim nasihatı dinle ve bir inci gibi kulağına tak. Sen benim nasihatımı can kulağıyla dinle ta ki nasihatlarım sana manayı gösterebilirler. (Mazharülacâyib)

Neşr: İmdi gâlib-i hâl budur ki atalar aşıl azmaz dimişlerdür. Ya' nî şol (26) hâkimlerüñ ki derûnunda nûr-ı imân ve havf-ı Yezdân ola be-fazlillâh te'âlâ andan ef'âl-i kabîha zuhûr itmez ve bilmezlik ile hilâf-ı merzâ bir kârı (27) mürtekib olsa bî-garez kelâm işidüp naşîhat olunduğda cân u dilden kabûl idüp min ba' d ol kâr-ı bedden ferâgat ve kendü 'aybın su'âl idüp (28) 'aybın haber virenlere şükrân ider ve kendüye 'aybın getüreni emvâl-i ferāvân ve tuhaf ve hedâyâ-yı bî-pâyân getürenden hoş görür, bu şıfat ile muttasıf (29) olan hükkâm ve selâtinüñ 'âkıbetleri hayr olup tahte livâ'il-hamdde ve hazret-i 'Ömeri'l-Fârûk radıyallâhu 'anh civârında haşr olur ve bî-aşl u bed-kirdâr (30) olup gönlünde nûr-ı imân ve merhamet olmayup kendüsin gören ferâ'ine-meşrebler ve şeddâd-hilkatlerüñ meyl ü muhabbeti cānib-i zulme olup ve hoş-âmedden (31) hazz idüp ve 'aybın söyleyeni ve kelimât-ı haq ile naşîhat idüp zulmden men' eyleyen erbâb-ı haqqı aşhâb-ı Uhdûd mü'minleri ihrâk-ı nâr itdüğü gibi (32) ol dahı gâzab ve kibri âteşine yakup kanda fâsid var ise anları kendüye a'vân ve enşâr ve muşâhib ve hem-esrâr ider. Zîrâ bed-siretdür. (33) nitekim hazret-i Mevlânâ buyururlar:

تا قیامت هر که جنس آن بدان [754-1]

Tâ kıyâmete degin her kim ki ol bedlerüñ cinsi,

در وجود آید بود رویش بدان [754-2]

Vücûda gele (34) anuñ meyl ü teveccühü anlara olur. Zîrâ ¹⁹¹⁹الجنس الى الجنس یميل denilmişdür. Ve her kes kendü aşlına çeküp cinsine meyl itdüğün meşel-i maşsûs ile bilmek isterseñ (35) nazar eyleyüp gör kim,

رگ رگ است این آب شیرین و آب شور [755-1]

Bu tatlu şu ve acı şu tamar tamarudur, birbirine qarışmaz. Gerçi şuretâ ihtilâf iderse (36) ma' nâ ve lezzetleri her tamaruñ başkadur.

در خلایق می رود تا نفخ صور [755-2]

Halâyık içinde nefh-i şûra dek böylece gider. Ya' nî mânend-i âb-ı şîrîn olan (37) ahlâk-ı hamîde ve evşâf-ı cemîle ve tâ'at ve 'ibâdet ve dâd u 'adâlet ve 'ilm u

¹⁹¹⁹ Her şey kendi cinsine meyl eder.

hikmet ve ‘ışık u muhabbet ve zevk u hâlet ve tecrîd u vahdet (38) muhsinlere naşib olmuşdur ve âb-ı şūr meşābesinde olan ahlāk-ı zemīme ve ef’āl-i seyyi’e ve zulm u ma’şiyet ve cehl ü ğaflet ve ‘ucb u enāniyyet (39) ve kibr u naḥvet ve ğurūr u şervet ve şirk u işneyniyyet ve süm’a ve irā’et ve bunuñ emşāli envā’-ı ḳabāhat ve şenā’at bed-siriştlere virilmişdür. (40) İmdi ey nūr-ı dīde-i peder ve ciger-pāre-i māder!

[756-1] نیکوان را هست میراث از خوش آب

Muhsinlere mīrāş āb-ı şīrīn ve mā’-i lezīz ve me’indendur,

(41) [756-2] آن چه میراث است آورثنا الكتاب

Ol ne mīrāşdur, آورثنا الكتاب mīrāşdur. Ya’nī ‘acabā ol mīrāş ne maḳūle mīrāşdur dirseñ Ḥaḳ sūbhānehu ve te’ālā [98b] (1) ‘ibādından ıştıfā eyledügi ḳullarına mīrāş virdügi kitāb-ı kerīm ve furḳān-ı ‘azīmdur ve mışrā’-ı şānī sūre-i Fātır’da bu āyet-i kerīmeden muḳtebesdür: (2) ثُمَّ أَوْثَرْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ¹⁹²⁰ Ya’nī ba’de ihlāki’l-ümem (3) biz i’ṭā’-i kitāb eyledük şol ‘ibādımıza ki senüñ ümmetiñden biz anları güzīde ve ıştıfā eyledik ve bunlardan ba’zısı zālīm li-nefsihi ve ba’zısı muḳtaşid (4) ve ba’zısı sābiḳ bi’l-ḥayrātdur. Zıkr olunan fıraḳ-ı şelāşede müfessirīn aḳvāl-i keşīre beyān buyurup ve Ḥasan Başrī ḳuddise sırrihu ve raḳıyallāhu ‘anh buyururlar ki (5) السَّابِقِ مِنْ رَجَحْتِ Ve İmām-ı Ca’fer-i Şādiḳ raḳıyallāhu ‘anh (6) buyururlar ki fıraḳ-ı mü’minīn üç fırḳadur ve Ḥaḳ tebāreke ve te’ālā üçüne daḥı mü’min tesmiye idüp bi’l-fazlı ve’l-iḥşān “مِنْ عِبَادِنَا” deyü nefsine müzāf ḳıldı (7) ve daḥı “اصْطَفَيْنَا” deyü buyurup her birinüñ mu’āmelāti birbirinden mütefāvite olduğına ‘ilm-i Ḥaḳ muḥiṭ iken cümlesini aşfiyā ḳılup ba’dehu āḥar ‘ayetde (8) جَنَّاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا¹⁹²² buyurup küllisini cennete duḥūl ile dār-ı na’imde cem’ eyledi. Pes bu luṭf ve iḥşānlar Ḥaḳ tebāreke ve te’ālānuñ maḥz fazl-ı ‘azīm (9) ve

¹⁹²⁰ Fātır 35/32: Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.

¹⁹²¹ Es-Sabık iyilikleri kötülüklerini geçen kimsedir, el-Muktasid iyilik ve kötülükleri eşit gelendir. Zalim ise kötülükleri ağır basandır.

¹⁹²² Ra’d 13/23: “Bu sonuç da Adn cennetleridir, ... oraya girerler...”

kerem-i maḥzıdır. Ve *Ḳāḍī Beyḍāvī Tefsīr*’inde فمنهم ظالم لنفسه بالتقصير في العمل به و منهم مقتصد deyü mastûrdur. ¹⁹²³ باذن الله بضمّ التعليم والارشاد الى العمل

Ba‘dehu ba‘zı kâiller daḥı irād idüp zâlimden murād câhil ve muḳtaşidden murād (11) müte‘allim ve sâbıḳ ile murād buyurılan ‘âlimdur dimişler. Ve ba‘zısı ḥadīs-i şerīfde ne vech-le taḳsīm buyurulmuş ise fıraḳ-ı şelâşeyi aña göre taḳsīm (12) itmişler. Kemā ḳāle ‘aleyhisselām:

أما الذين سبقوا فأولئك يدخلون الجنة ويرزقون بغير حساب، وأما الذين اقتصدوا فأولئك يحاسبون (13) حساباً يسيراً، وأما الذين ظلموا فأولئك يحاسبون في طول المحشر ثم يتلقاهاهم الله برحمة. صدق حبيب الله ¹⁹²⁴

Ve ba‘zılar daḥı “feminhüm” zāmīri ‘ibāddan (14) ba‘z olan küffāra rāci‘ olmak üzere zâlimden murād küffārdur dimişler ve bā‘iş-i taḳdīm zâlimlerde keşret olduğına binā’endur. Zīrā zulm cehl ma‘nāsınadır (15) ve rükün ile’l-hevā ise cibillī olup iḳtişād ve sebḳ-ı ‘ārīzilerdür. Felihāzā Ḥaḳ te‘ālā celle celāluhu ذلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ deyüp tevriş (16) veyāḥud işḫifā veyāḥud sebaḳa işāret buyurulmuşdur. Ammā ey müstekşif-i esrār-ı rabbāniyye ve müstefḫ-i estār-ı ma‘ānī-i buṭūn-ı Ḳur’āniyye, ḡavvāş-ı deryā-yı (17) envār-ı nikāt-ı kelām-ı sübhāniyye, Şeyḫ Necmüddin-i Dāye bu āyet-i kerīmenüñ te’vīlinde ḳuş dilin söyleyüp cānlar fedā olacak naḡemāt iderler. (18) İmdi ḡuş-ı hūşuñ dūş ḳıl ki ne buyurmuşlardır. Ḳāle ḳuddise sırıruhu:

أخبر الله تعالى عن احوال اهل السعادة و اعمال اهل الشقاوة بقوله (19) ثُمَّ أُوزِنُوا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا بيشير ايرائهم الكتاب حيث علمهم القرآن بلا واسطة كما قال الرحمن علم القرآن (20) و ذلك قبل خلقهم لانه قال علم القرآن خلق الانسان اى علمهم القرآن و تلاهم و هذا لسان الطيور ثم خلقهم و علمهم البيان كما قال (21) خلق الانسان علمه البيان و هذا النوع من الارث مخصوص بهذا الامة لانه في الخبر لما نزلت هذه الاية قال السلام امتي و رب الكعبة (22) ثلث مرات. ¹⁹²⁵

İmdi ma‘lūm ola ki, bu āyet-i kerīmede “kitāb” lafz-ı mīrās ile mezkūr oldı. Zīrā mīrās ‘alā vech-i maḥşüşin şıḫḫat-ı neseb (23) ve şıḫḫat-ı sebebi muḳteżīdur. Pes şol kimesnede ki sebep ve nesebden birisi olmya aña mīrāşdan naşīb yoḳdur, pes

¹⁹²³ Onlardan kimisi amelde kusur etmek suretiyle kendine zulm eder, kimisi muktesit olan vardır çoḡu zaman ilmiyle amel eder. Yine bir kısmı ise hayırda öne geçenlerdir ki onlar talim ve irşadı amelle birleştirirler.

¹⁹²⁴ Öncüler Cennet’e girecek ve hesapsızca rızıklandırılacak kişilerdir. Orta halli olanlar kolay hesaba çekilecekler. Zulmedenler ise maḥşerin uzun müddeti boyunca hesaba çekilecekler. Sonra Allah onları rahmet ile karşılayacak. Allah’ın Habībi (sav) doğru söyledi.

¹⁹²⁵ Allah ehli saadetin hallerini ve ehli şekavetin amellerini haber vererek şöyle demiştir: sonra kitaba kullarımızdan seçtiklerimizi mirasçı kıldık. Burada onlara Kuranı vasıtasız şekilde öğretmesine işaret vardır. “er-Rahman, allemel Kuran” ayeti buna işarettir. Bu onlar yaratılmadan öncedir. Zira o Kur’anı öğretti ifadesinden sonra insanı yarattı demektedir. Yani onlara kuranı öğretti ve okudu, bu kuşların dilidir. Sonra da onları yarattı ve onlara beyanı öğretti : insanı yarattı ve ona beyanı öğretti ayeti buna işarettir. Bu çeşit bir mirasçılık bu ümmete hastır. Zira rivayete göre bu ayet inince efendimiz üç kez es-Selam ümmetim Kabe’nin rabbine yemin olsun dedi.

kavli-i kerim-i sübhānide buyurulan (24) sebep-i verāset-i kitāb ‘abdūn Ḥaḫḫ’a itā‘ati ve neseb daḫı ol kerim ve raḫim Allāh’uñ faẓl u raḫmetidür. Ve ehl-i cennet ise aṣḫāb-ı t̄ā‘ ātdur, (25) kemā ḳāle te‘ ālā: ¹⁹²⁶ أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ. İmdi vāriş-i cennet muṭfī‘ler olup ve aṣl-ı verāsetleri beynehüm ve beynallāh (26) olan sebebiyyet-i mübāyi‘ alarıdır ki Ḥaḫḫ tebareke ve te‘ ālā ve teḳaddes zātehü’l-a‘lā إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ¹⁹²⁷ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (27) deyü ol mübāya‘adan ḫaber virmişdür. Pes bu bey‘ u şirāda bulunan şol mü‘minin-i müvahhidindür ki mälları ve nefsleriyle itā‘at-ı Ḥaḫḫ idüp (28) Allāh sübhānehu ve te‘ ālā daḫı anları a‘māl-i ḫaseneleri sebebi ile cennete dāḫil eyledi. Ve ehl-i faẓl ehlullāhdur ki Ḥaḫḫ te‘ ālā anları ‘ıṣḫ u muḫabbet (29) ve ma‘rifet ve ḳurbetine vāriş ḳıldı, kemā ḳāle te‘ ālā: بِحَبِّهِمْ وَبِحَبِّوْنَهُ ilā ḳavlihi: ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ ¹⁹²⁸ مِنْ يَشَاءُ. İmdi verāset neseb (30) ve sebep ile oldıysa sebep cins-i vāhid oldı. Meşelā zevciyyet gibi ki ikisi daḫı şāḫib-i farzlardur. Ve min ḫaysü’l-uşūli ve’l-fürū‘ (31) sebep daḫı iki cins oldı, meşelā uşūl ābā ve ümmehātdur ve fūrū‘uñ daḫı küllisi uşūlden tevellüd eyledi. Evlād ve iḫvet ve aḫevāt (32) ve anlaruñ evlādı ve a‘mām ve evlād-ı a‘mām gibi ve vereşe daḫı yā şāḫib-i farzdur veyāḫud ‘aṣebedür. Pes mecmū‘-ı vereşe eṣnāf-ı şelāşe olup (33) birisi şāḫibü’l-farz bi’s-sebeb ve birisi şāḫibü’l-farz bi’n-neseb ve birisi daḫı şāḫibu’l-bāḳidur ki anlar ‘aṣebedür. İmdi kezālik bu āyet-i (34) kerimede daḫı vereşe-i kitāb üç şımf olmışdur. Kemā ḳāle te‘ ālā: وَمِنْهُمْ سَابِقُ بِالْخَيْرَاتِ بِأَذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ. Pes, (35) Şeyḫ Necmüddin buyururlar ki bu maḫalde ikiden ḫālī degüldür: Yā budur ki eṣnāf-ı şelāşenüñ efḫali zıkrde teḳaddüm eyleyendür ki Ḥaḫḫ celle ve ‘alā طَالِمٌ لِنَفْسِهِ (36) deyü anı taḳdīm bi’z-zıkr buyurmuşdur. Ammā keş-fehm olmayasın ki zālinden murād sen bildüğün zālīm degüldür, inşallāh te‘ ālā anlaruñ murād buyurduğı (37) zālīm ne ma‘nādur ma‘lūmuñ olur. Veyāḫud efḫaliyyet zıkrı te’ḫir olunan sābıḳ bi’l-ḫayrātdadur ammā sebep-i taḳdīm-i zālīm budur ki zirā zālīm (38) fi’l-bidāye ve’l-vasaṭ ve’n-nihāye lillāh ve fillāh ve billāh nefesine zūlm itmişdür ammā bidāyetde olan zūlmı budur ki semāvāt ve arz ve cibāl (39) ehālisine Ḥaḫḫ celle ve ‘ulā ḫaml-i emāneti ‘arz eyledikde anlar ibā eylediler ve

¹⁹²⁶ Mü‘minün 23/10-11: İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar...

¹⁹²⁷ Tevbe 9/111: “Şüphesiz Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır...”

¹⁹²⁸ Cuma 62/4: “İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir...”

insân kabûl eyledi. Kemâ kıāle te‘ālā: ¹⁹²⁹ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

Zirā insân vaz‘-ı emānet-i qadīmeyi ğayr mevzi‘ine taħmīl qaşd itdüĝiĝün nefsine zūlm eyledi ve ol şol (41) muħmil insāniyyetdür ki şānında ¹⁹³⁰ وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا رَبَّنَا ظَلَمْنَا

¹⁹³¹ أَنْفُسَنَا [99a] (1) ma‘zeretiyle dergāh-ı Qādīyü’l-ħacāte münacāt idüp ve āb-ı dīde-i remed-dīdesi mānend-i Dicle ve Furāt cereyān ve fezā-yı vasī‘-ı sīnesinde (2) cem‘ olan seyl-i revān mecme‘u’l-baħreyn-i bī-pāyān olup emānet-i celīle ve ħaml-i şekīlūñ verzişi ile “Nefsime zūlm eyledüm yā rabbī!” deyü taqşīrātına ikrār (3) ve mes’elet-i maĝfīret-i Settār eyledi. Pes Ĥaħ tebareke ve te‘ālā daħı ma‘zeretin kabûl ve tevbesini icābete vüşül müyesser idüp deryā-yı raħmet (4) ve baħr-i maĝfīretine ĝarķ itmekle ¹⁹³² ثُمَّ اجْتَبَيْهِ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى

luř u ‘ināyet ve tevfiķ u hidāyet (5) buyurdu. Zirā ki ādem daħı semāvāt ve arz ve cibāl ve ehālīsi ĝibi emānet-i ma‘rūzayı kendüye taħmīlde ibā eylese emānet-i mezbūre bāķiye ve ĝayr-ı maħmūle (6) qalup ve ‘arz-ı emānetüñ ħamlī zāħir olmazdı ve ādem ħāmil-i emānet olmasa ‘arz-ı ħaml-i emānet ‘abeş olurdu. Cenāb-ı kıuds-i ilāhīden ise vuķū‘-ı fi‘l-i ‘abeş (7) muħāl olmaĝla Ādem ‘aleyhisselām ol zāt-ı muķaddesden ‘arz olunan emānet ‘abeş olmaduĝun tefatıñ idüp tārīken li-ħuzūzih ve rāĝıben li-ħuķūķih rabbe (8) emānet-i ma‘rūzayı nefsine taħmīl itmekle zālīm li-nefsīhi olup maħlūķāt-ı sāyire ri‘āyeten li-ħuzūzī enfüşehüm bār-ı emānetden ĝürīzān oldılar pes insān (9) li-ħuķūķi’l-ħaķ nefsine zūlm itdiyse lā-cerem ħālīķ ve perverdīĝār-ı ‘ālem ber-mūceb-i ¹⁹³³ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

insānı melāyike üzerine taķdīm idüp (10) melāyikeye Ādem iĝün secde-i ta‘zīm emr eyledi. Zirā ki Ādem iřāren li-rabbīhi nefsine zūlmi revā ĝördü, pes bu taķdīr ve te’vīl üzerine zālīm evlā bi’t-taķdīm (11) idüĝi şābit ve zāħir oldu ve ammā insānuñ nefsine fi’l-vasař olan zūlmi dūnyādān i‘rāz itdüĝidür ve zīnet-i muzāħrefāt-ı dūnyāyı ‘alā ħilāfi (12) taḅ‘īhi terk idüp ve hevā-yı nefis ve ħuřām-ı dūnyā ve şehevāt-ı ħayvāniyye ve lezzāt-ı behīmiyye ve bilcümle me’lūfāt-ı insāniyyeden nefsini nehy idüp (13) ‘ibādāt ve ta‘āta teklīf ve mūcāhedāt ve riyāzet ile tezkiye ve evřān ve evřarı terk ve ferāĝat ve iħvān ve

¹⁹²⁹ Ahzāb 33/72: Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve daĝlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler...

¹⁹³⁰ Nisa 4/28: “...Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”

¹⁹³¹ A’raf 7/23: “...Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik...”

¹⁹³² Tā-Hā 20/122: Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.

¹⁹³³ İsrā 17/70: Andolsun, biz insanoĝlunu şerefli kıldık...

iḥdānından müfāraḳat ve ehālī (14) ve büldānından muḥāceret eyleyüp ve ‘inde nüzūli’l-ḳazā şabr bi’l-belā ve bezli’r-rūḥ fi muḥārebetü’l-a‘dā, elḥāşıl bunūñ emşālī her miḥen ve belvā (15) erbāb-ı irādet ve aşḫāb-ı hidāyete mu‘ālece-i işlāḥ-ı nefis olan me‘ācīn ve eşribe-i rūḥ-efzādandur fe-ammā insānuñ nefesine fi’n-nihāye olan zulmi (16) nefsuñ şifātını şifāt-ı rūḥda ifnā, ba‘dehu zāt-ı nefsi daḫı zāt-ı rūḥda ifnāya sa‘y idüp ba‘d ez ān nāsūtiyye-i insāniyyeyi lāḫūtiyyeyi (17) rabbāniyyede ifnā itdügüdür, pes ¹⁹³⁴ إِيَّاكَ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي ı kavlı-i şerīfinūñ daḫı mefḥūm-ı münāfi (18) bu ma‘nā-yı laṭīfe işāretdür. Āh kim Hüseyin bin Manşūri’l-Ḥallāc mertebe-i seniyye-i mezbūreye ‘urūc itmekle dergāḥ-ı Ḳāḍiye’l-ḫācāte münācāt idüp (19) الهی افیت ناسوتیتی فی لاهوتیتک فبحق ناسوتیتی علی لاهوتیتک ارحم علی من سعی فی

¹⁹³⁵ قتلی

Ve daḫı ¹⁹³⁶ يا قتلونی یا نقتانی انّ فی قتلی حیوتی dirdi. (20) Pes ḫālet-i mezbūre nefse olan zulmūñ ḡāyeti olmaḡla Ḥaḳ sūbhānehu ve te‘ālā şīḡa-i mübālaḡa ile zıkr idüp إِنَّهُ كَانَ ¹⁹³⁷ ظَلُمًا جَهُولًا deyü buyurdu. (21) Pes ber-muḳtezā-yı ma‘ānī-i mezbūre ve ber-feḫvā-yı ḫaḳāyık-ı mezkūre def‘-i şubehāt olup zālīm li-nefsihi evlā bi’t-taḳdīm olmasınūñ sebebi mübeyyen oldı. (22) Āh āh ey ‘ışḳ-ı aḫadiyyetden āḡāḥ olan sālīk-i rāḥ! Ruzbehān-ı Baḳlī ḳuddise sırruhu’l-‘ālī daḫı zulm-i mezbūrdan ḫaber virüp dirler ki kezālik şol kimesne ki (23) ‘inde’l-ḫalk men ḡalebethü’l-mevācīd sırr-ı esrārı izḫār eylese bu zālīmleñ zümresinden olur ve kezālik şol ‘āşīḳ-ı vālīh ki kemāl-i sekri olmaḡla cādde-i (24) ḳıdem-i ma‘rifetini iḫrāc eylese ḫadd-i temkīnden tecāvüz itdüḡiçün zālīm olur. Ve kezālik şol mütevaḫḫid ki ‘ışḳ-ı ezel ḡalebe itmekle ‘ayn-ı ezel olmaḳ murād eylese zālīm (25) olur. Ve ائّ ظالم اعظم من الحادث الذى يدعى الانانيه على نعوت ¹⁹³⁸ ve kezālik şol meczūb-ı (26) sālīk ki ulūhiyyetde olan seyrdan maḳām-ı lezzet-i müşāhedede tevaḳḳuf eylese zālīm li-nefsihi olur ve kezālik şol muḫıbb ki andan anuñla muḫteciḅ olup (27) ḫicāb-ı mezbūr mekr-i ezel idüḡün bilmeye zālīm olur. Ve kezālike rāḫat müşāhede için Ḥaḳḳ’a muḫabbet eyleyen ve kerāmāt ve āyāt ve derecāt-i rāfi‘āt taleb eyleyen (28) ve beḳā üzerine

¹⁹³⁴ Fecr 89/27-30: (Allah, şöyle der:) "Ey huzur içinde olan nefis!" "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!" "(İyi) kullarımın arasına gir." "Cennetime gir."

¹⁹³⁵ Ey ilahım, nasutiyetimi lahutiyetinde yok ettin benim nasutiyetim senin lahutiyetine haktır. Beni öldürmeye çalışanlara sen merhamet et.

¹⁹³⁶ Öldürün beni zira ölümümde hayat vardır.

¹⁹³⁷ Ahzāb 33/72: "...Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."

¹⁹³⁸ Sonradan yaratıldığı halde, o sonradan yaratılmış sıfatlarında benlik iddia edenden daha zalim var mıdır. Sarhoşluğu ve aklının başından gimesi sebebiyle mazur olsa da.

fenā ihtiyār eyleyen daḥı zıkr olunan zālīm li-nefsihi zümresindendir. İmdi ey ‘aşık-ı sübhānī ve tālib-i tarīk-ı rabbānī! Zālīm li-nefsihi üzerine (29) sâbık bi’l-ḥayrāt olanuñ efdaliyyetine daḥı delil budur ki sebkat-i sâbıkda daḥı bidāyet ve vasat ve nihāyet olup merātib-i şelāse de daḥı sâbıkuñ (30) zālīm üzerine teḳaddımı vardır. Ve ammā sebkat fi’l-bidāye: sâbık için ‘ināyet-i ezeliyye sebkat itdügüdür. Ke-ḳavlihi te‘ālā: ¹⁹³⁹ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ (31) ya‘nī fi’l-ezel ḳable ḥalkihim, ammā sebkat fi’l-vasat: sâbık ‘ademden vücūda ḥurūc itmekde sebkat ve Rūḥ-ı Muḥammedī ‘aleyhisselāma ittibā‘ itdügüdür, zīrā (32) ‘ademden vücūda ḥurūc iden rūḥ-ı evvel rūḥ-ı Aḥmedīdür ve ‘ināyet-i sâbıka-i ilāhiyye mezāhiri olan rūḥ-ı Resūlullāha teba‘iyyet idenlerdür. Fe-ammā sebkat (33) fi’n-nihāye, ‘alā ḳademi’l-ḥayrāt ḥazrete rücu‘ ve ma‘āric-i i‘tilā-yı evcāt-ı derecāta ‘urūcda sâbık için sebkat olduğıdur. Kemā ḳāle te‘ālā: سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ (34) وَمِنْهُمْ ve ḥayrāt-ı mezbūre şatreyye münḳasımdur: şatr-ı evvel, kesb bi-taḳdīmi’l-ḥayrāt ‘abdden mürekkebdür ve şatr-ı şānī tevātür-i cezebāt ile Ḥaḳ sübhānehu (35) ve te‘ālānuñ ‘ibādına ‘ināyet eylediği kemāl-i fazl ve iḥsānidur ki ‘abd müncezib-i cezebāt-ı ilāhiyye ile seyr billāh idüp egerçi mesbūḳun bi’z-zıkr ise daḥı (36) muḳteşıdı ve zālīm li-nefsihiyi sebkat ider. Nitekim ḳāfile-sālār-ı enbiyā, ḥazret-i resūl-i kibriyā ‘aleyhi min şalevāti’l-evfā tebliğ-ı risālet için āḥir (37) zamānda ḥurūc ile mesbūḳ olup ve leyle-i mi‘rācda bi’r-rücu‘ ile’l-ḥazreti’l-aḥadiyyet cemī‘-i enbiyā ve rusūle sebkat eyledi ve kendü ḥālinden ve sebḳde (38) peyrevi olan ümmetinüñ faziletinden ḥaber virüp نحن الاخرون ¹⁹⁴⁰ السابقون deyü buyurdu. Ya‘nī “‘ālem-i şūrete bürüz cihetinden āḥirün ve ‘ālem-i ḥaḳıḳate (39) vüşül cihetinden sâbıkuñ olduḳ.” dimekdür. Ammā eger bir sāyilüñ ḥātırası olup “Efdaliyyet ḥod zālīm ve sâbık ḫarafeyninden bir ḫarafda vāḳi‘ olur (40) ve şimdiye degin taḳrīr olunan taḫḳıḳāt ḥod efdaliyyeti ḫarafeynde işbāt eyledi, pes tevcih-i mezbūr ne vech-le muvāfıḳ olur?” deyü su’āl iderse (41) Necmüddīn-i Dāye buyurlar ki buña cevāb-i bā-şavāb budur ki “Te‘addüd ‘ālem-i işneyniyyetde olur ki işneyniyyet ‘ālem-i ḳāldedür ammā zālīm li-nefsihi ile [99b] (1) sâbıkuñ bi’l-ḥayrātuñ maşīr ve me’vāsı ‘ālem-i vaḥdetde olsa işneyniyyet mürtefi‘ olup ve vaḥdet bāḳıye olur.” Pes beyne’z-zālīm ve’s-sâbık ne fark olur zīrā (2) ḥaml-i emānetde zālīm için ‘ināyet-i ezeliyye sebkat idüp ve sâbık için daḥı seyr billāh ile ḡayra sebḳ

¹⁹³⁹ Enbiyâ 21/101: Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar...

¹⁹⁴⁰ Biz sonra gelmiş öncüleriz.

itmekte 'ināyet-i cezebāt-ı Hāḡ sebḡ eyleyüp (3) nefsi üzerine vāḡi' olan ḡaml-i emānetde idrāk-ı zūlm eyledi. İmdi bu taḡḡiḡuñ vefḡince zālīm sābıḡ ve sabıḡ zālīmdür. Kemā ḡile:

فَإِذَا أَبْصَرْتَنِي أَبْصَرْتَهُ (4)

وَإِذَا أَبْصَرْتَهُ أَبْصَرْتَنَا¹⁹⁴¹

feliḡzā Hāḡ celle ve 'alā ism-i sābıḡı mükerreren zıkr idüp¹⁹⁴² وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ deyü buyurdu. Zīrā insān-ı sābıḡ (5) iki kısmdur, bir kısmı eger tevellüd ve eger ma'āş ve eger vefātı sābıḡen olan muḡarrebündür ve bir kısmı daḡı sābıḡen tevellüd ve zālīmen ma'īšet idüp lākin (6) 'ināyet-i Hāḡḡ'la sābıḡ olduḡı ḡâlde vefāt eyleyendür. İmdi 'alā kilā'e't-taḡdīreyn ikisi daḡı sābıḡ olup¹⁹⁴³ عاشوا سابقين و ماتوا سابقين (7) deyü vaşf olunan muḡsinlerdür ki zālīm tesmiyesi bunlara 'āriyet vāḡi' olmuşdur. Fe-ammā ümmet-i Muḡammed'den zālīmen mütevellid ve zālīmen müte'ayyiş ve zālīmen müteveffā (8) olanlar şol erbāb-ı kebāyirdür ki anlarıñ ḡaḡḡında şāḡibu'l-luḡfi ve'l-kerem, şefi'ü'l-ümem, ḡazret-i faḡr-i 'ālem şallallāḡu 'aleyhi ve sellem¹⁹⁴⁴ من امتي (9) شفاعتي لاهل الكبائر deyü buyurmuşdur. Ve 'alā ḡāze't-taḡdīr mükteşid anlardur ki tövbe üzerine ḡatm ola ve sābıḡ oldur ki ma'āş ve vefātı ḡā'at üzerine ola. (10) Ve taḡsīm-i mezbūr lisān-ı ehl-i zāḡirdür ammā erbāb-ı ḡaḡḡikat lisānında zālīm sālikdür ve mükteşid sālik-i meczūbdur. Ve sābıḡ meczūb-ı sālikdür zīrā (11) sālik müteḡarrib ve meczūb muḡarreb ve meczūb-i sālik kemālāt-ı ḡurbda müstehlek olup nefsinden fānī ve rabbisi ile bāḡīdür. Ve Şeyḡ Ruzbehān-ı Baḡlī (12) buyururlar ki muḡtaşid oldur ki Hāḡḡ'ı Hāḡḡ-la 'ārif olup ḡaḡḡı da ḡaḡḡda ḡılıp ḡudūd-ı 'ubūdiyyetden 'ālem-i rubūbiyyete tecāvüz itmeye ve aḡvāl ve ef'āl (13) ve cümle aḡvāli ve sekri ve şāḡvi ve fenā ve beḡāsı müsāvi ola ve sābıḡ daḡı oldur ki cemī'-i aḡvālde müstaḡīm olup şāḡvi sekrinden ekşer ve beḡāsı (14) fenāsından aḡvā ola. Pes erbāb-ı ıştıfā ve aşḡāb-ı velāyete sābıḡun fi'l-ezel bi't-taḡdīm olan sābıḡ-ı mezbūrdur. Ve ba'zılar mürīde zālīm ve muḡibbe (15) mükteşid ve 'āriḡe sābıḡ dimişler. İmdi zamīr-i münīre ḡafī olmya ki irāşda ve ıştıfāda ve duḡūl-i cennetde zālīm ma'a's-sābıḡ olduḡı Hāḡ sübhāneḡu (16) ve te'ālānuñ fazl-ı 'azīm ve daḡāyıḡ-ı ḡikemindendür ki

¹⁹⁴¹ Beni görürsen onu görürsün. Onu görürsen bizi görürsün.

¹⁹⁴² Vāḡia 56/10-11: (İman ve amelde) öne geḡenler ise (Ahirette de) öne geḡenlerdir. İşte onlar (Allah'a) yaklaştırmış kimselerdir.

¹⁹⁴³ Sabıklardan olarak yaşayıp öyle öldüler.

¹⁹⁴⁴ Şefaatim, ümmetimden büyük günah sahiplerinedir. (Keşfü'l-Hafā, II, s. 10, nr. 1557)

fi hāzihi'l-ma'raẓ al-kabīr ذُلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ buyurup hikmet-i hafiyyesine işāret itmişdür, zīrā zālīmūñ haqqında olan (17) faẓl-ı kebīr Kerīm ve Raḥīm Allāh zālīm li-nefsihi olan 'ibādını faẓl u maḳāmda ma'a's-sābıḳ cem' itmesidür. Nitekim zālīmi zıkrde ma'a's-sābıḳ cem' eyledügi gibi. (18) Ve faẓl-ı kebīrden biri daḫı budur ki جَنَاتٌ عَدْنٍ¹⁹⁴⁵ deyü buyurdı. Zīrā duḫūl-i cennet istiḥḳāḳ ile olmayup belki maḫẓ faẓl-ı Ḥaḳ iledür. (19) Pes: و ليس في الفضل تميّز فيما يتعلّق بالتّعمة دون ما يتعلّق بالمنعم لأنّ في الخيرات من اهل الجنة من يرى الله في كلّ جمعة بمقدار ايام الدنيا مرة (20) فهو مقام ظالم و منهم من يراه في كلّ يوم مرّة و هو مقام المقتصد و منهم من هو غير محبوب¹⁹⁴⁶ عنه لحظة و هو مقام السابق. İmdi ey 'āşıḳ! Çün ki (21) bu devlet-i 'uzmā ve sa'ādet-i kübrā ki ümmet-i Muḫammed'e virilmişdür ümem-i sābıḳadan birisine müyesser olmamışdur, felihāzā ḫazret-i Mevlānā ḳaddasallāhu sırruhu buyururlar ki,

شد نیاز طالبان گر بنگری [757-1] (22)

Eger fikr ve nazār iderseñ eger murīd ve eger muḫıbb ve eger 'arīf elḫāşıl cümle tāliblerūñ niyāzı,

شعله ها از گوهر پیغمبری [757-2]

(23) Cevher-i nübüvvetūñ şu'leleridür. Ya'nī tāliblerde sūz-ı 'ışḳ ve āteş-i şevḳ gevher-i nūr-ı Muḫammedī'nūñ şu'le ve pertevidür, pes zāhir ve bāhirdür ki,

شعله ها با گوهران گردان بود [758-1]

(24) Şu'leler gevherler ile gerdān olur, ya'nī şu'le ve pertev fer' ve gevher aşl olduğı gibi ḳulūb-ı tāhirāt-ı 'āşıḳānda nūr-ı imān ve şu'le-i āteş-i (25) cezbe-i raḥmān daḫı gevher-i risāletūñ fer' i olmağla şu'le gevhere tābi' olduğı gibi bunlarūñ daḫı ḫarekāt ve sekenātı tābi'-i cevher-i nūr-ı Muḫammedīdur. Görmez misin,

شعله آن جانب رود هم كان بود [758-2] (26)

Şu'leler ḳanḳı ma'denūñ cevherinden ise ol cānibe gider, pes 'āşıḳlar daḫı ma'den-i nūr-ı cevher-i Muḫammedī cānibine (27) gidüp maḫāzır-ı ḳuds ve mecālis-i ünsde enīs ve maḫrem-i enbiyā ve celīs ve hem-dem-i aşfiyā olur. Zīrā ki,

¹⁹⁴⁵ Ra'd 13/23: "Bu sonuç da Adn cennetleridir, ... oraya girerler..."

¹⁹⁴⁶ Nimeti verenden ayrı olarak nimetle alakalı ayırmada bir fazilet yoktur. Zira cennet ehlerinden olan hayırlı kimselerden Allahı her Cuma günü dünyadaki tüm günler kadar tek seferde görenler vardır. Bu zalim makamıdır. Onu her gün görenler vardır ki bu da muktesit makamıdır. Onlardan bir kısmı ise ondan bir an bile ayrılmaz ki o da sabıklardandır.

نور روزن گورد خانه می دود [759-1]

Nūr-ı revzen (28) etrāf-ı hāneye yeler,

ز آنکه خور برجی به برجی می رود [759-2]

Aña binā 'en ki āfitāb bir burcdan bir burca gider. Ya' nī revzenden derūn-ı hāneye ifāza olunan (29) nūr-ı āfitāb hareket eyledikçe derūn-ı hāneden münfekk olmıyup girü hāne içinde devr ider. Ve hareketine daḡı sebep āfitābın burcdan burca naḡlıdır. (30) Eger çı burcdan burca naḡl ider ve illā nūr-ı āfitāb hūrşidden ayrılmaz ve hānenüñ daḡı maṭla' -ı şemsde olan revzenleri üzerine āfitābdan ifāza-i (31) nūr olduḡça nūr-ı mezbūr hāne içinden yire pertev itmez. Her ḡankı revzenden ṭālī' a olursa derūn-ı hāneyi münevver ider, kezālik bu beyt-i şerīfde daḡı (32) āfitābdan murād envār-ı āfitāb-ı ḡaḡīkat-ı Muḡammediyye ve burūcdan murād mürşid-i kāmillerüñ vücūd-ı şerīfleri ve revzenden murād ṭālībīn ve mürīdīnün teveccüh-i tām (33) ve i' tiḡād-ı kāmilleri ve hāneden murād ḡalbleridür. Ya' nī āfitāb-ı ḡaḡīkat-ı Muḡammediyye'ye hīç vechle teḡayyür gelmez lākin burūc menzilesinde olan mürşidān-ı (34) kāmilānuñ mecālī-i ḡalblerinden ṭal' at idüp ' aşıḡīn ve ṭālībīn mir'āt-ı i' tiḡād ve teveccüh ve inḡıyādları revzenesin burc-i āfitāba muḡābil ṭutmaḡla (35) nūr-ı āfitāb-ı Muḡammedī daḡı hānehā-yı ḡulüb-ı ' uşşāḡda pertev idüp şa' şa' a-bār olmaḡdan ḡālī olmaz ve pertev-i āfitāb ḡod āfitābdan münfekk olmaz (36) ve ḡulüb-ı ṭālībīn daḡı ḡāşıyyet-i nūr-ı Muḡammedī ile münşabıḡ olur ve āfitāb-ı ḡaḡīkat-ı Aḡmediyye ḡulüb-ı ṭālībīne te' şīr idüp ' aşıḡlar anuñ ḡükmüyle maḡkūm (37) olduḡları aña beñzer ki meşelā,

هر که را با اخترى پیوستگی است [760-1]

Her kimüñ ki bir kevkeb ile ittişāl ve münāsebeti vardır, murād esmā' -i seb' aya ālet-i te' şīr (38) olan kevākib-i seb' adur ki ne vechle ālet-i te' şīr olduḡı “بشنو” beytinde ve ba' zı maḡālllerde tafşīl olunmuşdur.¹⁹⁴⁷

مر و را با اختر خود هم تگی است [760-2] (39)

¹⁹⁴⁷ Bkz. 5b ve 74a.

Ol kimesneye kendü aḡteri ile beylece yelmeklik vardır. “Tegī” yelmeklik ma‘nāsınadır, ya‘nī ḡāṣiyyet-i kevkeb bi-irādetillāh (40) ol kimesnede zāhir olup te‘şīri ile münfa‘il olur, meşelā,

طالعش گر زهره باشد در طرب [761-1]

Ol kimesnenüñ ṭālī‘i ki Zühre ola,

میل کلی دارد و عشق و طلب [761-2]

(41) ṭarebde meyl-i küllī ve ‘ışk ve ṭaleb ṭatar, ya‘nī Zühre’ye mensüb olan ṭabāyi‘-i ‘ışk ve şevk ve ṭareb ve şādmāniye meyl ü muḡabbet ve ṭaleb u raḡbeti [100a] (1) külliyyet üzre olur.

ور بود مریخیء خون ریز خو [762-1]

“ور بود مریخیء”de olan hemze yā-yı ḡikāyeden bedel olup ve “خون ریز خو بود” taḡdīri üzre (2) ma‘nā bu vechle olur ki ve eger kevkeb-i Mirriḡe mensüb olursa ol kimesne ḡūn-rīz ḡūy olur. Aña binā‘en,

جنگ و بهتان و خصومت جوید او [762-2]

Ol kimesne (3) ceng ü bühtān ve ḡuşūmet ṭaleb ider. Pes bu ḡiyās üzerine maḡbūs-ı ṭavārīḡ-ı eflākī olan her bir ṭabī‘atuñ nīk ü bedden vāḡı‘ olan iḡtizāsı mensüb (4) oldukları birer kevkebün te‘şīridür, zīrā herkesüñ ḡālet-i velādetde ṭālī‘i ḡanḡı kevkeb ise sa‘ādet ve şeḡāvetde anuñ ittīşālī kevkeb-i mezbūr ile (5) hem-teḡdür. Ve semāvātda zāhir olan sitāreler mezāhir-i esmā ve şīfāt-ı rabbāniye olup lākin semāvāt-ı ḡāzerāt-ı ilāhiyye ki maḡall-i kevākib-i ma‘neviyye esmā (6) ve şīfāt-ı nā-mütenāhīdür ḡālā mer‘ī olan kevākib ve nücūmuñ uşūlidir. Nitekim ḡāzret-i Mevlānā ḡuddise sırruhu‘l-a‘lā buyururlar:

اخترانند از وراى اختران [763-1]

(7) Bu kevākib-i zāhirenüñ verāsında ki felek-ı şīfāt-ı sübhāniyyedür aḡterān-ı esmā‘-i rabbāniyye vardır.

که احتراق و نحس نبود اندر آن [763-2]

Ki ol aḡterlerde iḡtirāḡ (8) ve naḡs olmaz. İḡtirāḡ şems ile ḡamse-i müteḡayyireden birinüñ ictimā‘na dirler. Pes şol kimesneler ki te‘şīrde nücūmı

müstaķıldür i'tikād eyleye kāfir olur (9) ve kevākib-i mezbūre mezāhir-i esmā ve şifāt-ı ilāhiyye olup ālāt-ı te'sīrdür dirler ise i'tikād-ı dürüst idüp mü'min ve müvahhid olur. Nitekim bunuñ tafşili (10) “بد ز گستاخی کسوف آفتاب” ve dağı “عشق اسطراب” beytlerinüñ şerhinde müfaşşal ve meşrūh beyān olunmuş idi.¹⁹⁴⁸ İmdi nücüm-ı zāhire-i (11) ma'neviyye-i esmā ve şifāt,

سایران در آسمانهای دگر [764-1]

Ĝayrı āsümānlarda seyr idicilerdür ve anlaruñ seyr itdügi āsümān şol āsümān-ı şifāt-ı ilāhiyyedür ki

غیر این هفت آسمان مشتھر [764-2] (12)

Bu meşhūr olan yedi āsümāndan ğayrıdır. Elhāşıl ađterān-ı esmā ve şifāta peyveste olanlar mażhar-ı kemālāt-i hażerāt (13) olup eger mażhar-ı şifāt-ı cemāl olur ise luţf ve raĥmetine intikāl ve devlet ve sa'ādetine inķılāb ve zevāl olmaz. Ve mażhar-ı ķahr u celāl dađı olursa (14) ķahrı 'ayn-ı luţf ve celāli 'ayn-ı cemāl olup vücūd-ı sālīküñ ķahr ile olan terbiyesi dīn-efrūz ve şeytān-sūz olur. Zīrā,

راستخان در تاب انوار خدا [765-1]

(15) Eflāk şifāt-ı rabbāniyyede olan nücüm-ı zāhire-i esmā'ıyye-i sübhāniyye envār-ı zāt-ı ilāhiyyede rāsiĥadur.

نی بهم پیوسته نی از هم جدا [765-2]

Ne birbirine muttaşıl (16) ve ne birbirinden münfaşıldur. Ĥāşıl-ı ma' nā tāb-ı envār-ı Ĥudā'da kevākib-i esmā ve şifāta ezelen ve ebeden teĝayyur gelmez ve ziyālarına zulmet tārī olmaz ve şifātdan (17) biri selb olunup yerine şifāt-ı uđrā şābite olmaz. Aña binā'en ki zāt-ı ilāhī maĥall-i ĥavādiş degüldür ve nücüm-ı esmā ve şifāt ne birbirine muttaşıl ve ne münfaşıldur, (18) ya' nī esmā'-ı ilāhiyye min ĥayşü'l-āşār ve'l-aĥkām birbirinden mütemeyyizdür. Lākin min-ĥayşü'l-müsem mā ve'z-zāt mütebāyin ve mümtāz degüldür nitekim bunuñ tafşili dağı (19) bundan evvel yetmiş üç fırķa mebhāşinde baĥr ile envāc temşilinde tafşil olunup ve niçe yerde dağı zikri

¹⁹⁴⁸ Bkz. 41a ve 44b

sebḳ itmışdür.¹⁹⁴⁹ Ve Sulṭān Veled (20) ḳuddise sırıruhu'l-emced *İbtidā-nāme*'sinde felek-i ḥaḳīkatden ḥaber virüp buyururlar ki, nazm:

فلک الرّوح مجلس الاحرار

فوقه یسبحون فی الانوار

نظر الحسن لا یراه حدّاً (21)

صورة الجسم حایل ابدأ

بصر الحسن ناظر الاشباح

نظر العقل شاهد الارواح

فلک الجسم جمرة و دخان (22)

فلک الرّوح روضة و جنان

فلک الرّوح لامکان له

ما جرى منه لزمان له

فلک الدّهر فی هواه یدور (23)

یغتندی من ضیاءه و ینور

فلک الکوّن هالک فانی

کلّ من قال دايم جانی

بی مکان است قدرت یردان (24)

گرچه اندر مکان شده است روان

در مکانش به حس توان دیدن

بی مکانش شود به جان دیدن

هرکه از حسن و از جهت برهید (25)

یار را دید و از خطر بجهید

چون صور پرده اند و بی مقصود

پرده را عقل کی کند معبود¹⁹⁵⁰

¹⁹⁴⁹ Bkz. 78a-79a

(26) Neşr: İnşallāh te‘ālā şıfāt ve zāt-ı ilāhī eflākinde olan taḥkīkāt Ḥakīm Senā’i ḳuddise sırruhunuñ mışrā‘ :

آسمانهاست در ولایت جان

beytinin (27) şerḥi geldikde bir müḳdār daḥı beyān oluna.¹⁹⁵¹ Ve bilcümle

هر که باشد طالع او ز آن نجوم [766-1]

Her ol kimesne ki çāh-ı ṭabī‘ atden ḥalāş ve kevākib-i şūriyye (28) aḥkāmı ile müte‘eşşir olmaḳ dāhiyesinden necāt bulup anuñ ṭālī‘i nücūm-ı esmā’-i ilāhiyyeden ola,

نفس او کفار سوزد در رجوم [766-2]

Anuñ nefsi rücūmda (29) küffārı yaḳar. Ya‘ni anuñ nefsinuñ nūrı kāfirleruñ küfrini iḥrāk ider dimek ola. Veyāḥud “در حین الفاء رجوم آن نجوم کفار نفس صاحب (30) طالعش را بسوزد” taḳdīri üzre ma‘nā bu vechle ola ki ḥin-i rücūmda ol nücūm-ı esmā’iyye şāḥib-i ṭālī‘uñ nefsi küffārını iḥrāk idüp (31) anda muḳteziyāt-ı nefسانیyye ve şıfāt-ı zemīme ḳomaz, nār-ı tecellī ile iḥrāk ider dimekdür. Pes, “Cümle ‘ālem, siyyemā benī-ādem, mezāhir-i esmā ve şıfāt (32) degil midür? Bu taḳdīrce cümleñ ṭālī‘i andan olmaz mı?” denilürse “Ne‘am, her biri mezāhir-i esmā’-i ilāhiyyedür lākin şunlaruñ ki himmetleri te‘alluḳāt-ı kevniyye (33) ve ‘aḳebāt-ı tekvīniyyeden ḥalāş olmya, anlar ‘ālem-i ṭabī‘ atden ḥurūc itmeyüp bi’l-vāşıta mezāhir-i āşār-ı esmā’-i rabbāniyye olurlar ve ḳalblerini ta‘līḳ-ı (34) vesāyiṭ ve esbābdan güseste ḳılmadıḳça vesāyiṭ-ı esmā’-i ilāhiyye olan kevākibüñ aḥkāmı daḥı anlara te‘şīr idüp felek-i ḳamerüñ taḥt-ı muḳa‘‘arında (35) maḥbūs tīre-i ṭabāyi‘-i muḥtelife olmaḳdan necāt bulmazlar, ammā ḳalblerin esbāb ve vesāyittan münḳaṭı‘ idüp müsebbibü’l-esbāb olan (36) zāt-ı bī-çūna teveccüh-i tām idenler bilā-vāsīṭati’l-vesāyiṭ mezāhir-i esmā ve şıfāt-ı külliyye olup kevākib-i seb‘anuñ anlarda ḥükmü ḳalmaz ve devletleri (37) āfitābına

¹⁹⁵⁰ Ruhun feleḡi ahrarın meclisidir, onun üstünde nurlarda tesbih ederler. Hissin bakışını görmez kimse, cismin sureti ayrılmıştır kesinlikle. Hissin görüşü hayaletlere bakar, aklın nazarı ervaha şahittir. Cismin feleḡi kordur dumandır, ruhun feleḡi ravzadır cennetlerdir. Ruhun feleḡinin mekanı yoktur, onda akar zamanı yoktur. Zamanın feleḡi havasında döner, ışığından aydınlığın her yer. Yeryüzünün feleḡi fanidir haliktir, o daimdir diyen günah işler. Tanrı’nın gücü mekanda tecelli etse de lâ-mekandır. Mekanda onu his ile görmek mümkündür, lâ-mekanda ise can ile görmek mümkündür. His ve yönlerden kurtulan kişi yâri görür ve tehlikeden kurtulmuş olur. Suretler perde ve maksatsız olduklarına göre, akıl perdeyi kendine Tanrı olarak seçer mi hiç?

¹⁹⁵¹ Bu bölüm *Cevhâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nin III. cildinde açıklanmaktadır. (211b-212a)

zevāl irmez.” Nitekim Һazret-i Mevlānā Һuddise sırruhunuñ şimdeñ soñra buyurdıkları ebyāt-ı şerīfe bu su’ālī def’ idüp ve bu aҺvālī beyān buyurur:

(38) [767-1] خشم مریخی نباشد خشم او

Mazhar-ı esmā ve şıfāt olan kimesnenüñ Һışmı Mirrīhe mensüb olanlaruñ Һışmı gibi degüldür belki anlaruñ Һışmı (39) Һaқ sübhānehu ve te’ālānuñ şıfat-ı Һahhāriyet ve cebbāriyetinden neş’et eyleyen gāzab ve celālīdür ve mazhar-ı esmā’-i küliyye-i ilāhiyye olan evliyā’-i kirām

(40) [767-2] منقلب رو غالب و مغلوب خو

Münqalib yürici ve min Һayşü’l-Һaқıkat gālib ve bi-Һasebi’z-zāhir mağlūbdur. Münqalib-rū ve mağlūb-Һū vaşf-ı terkībīdür (41) veyāҺud mısrā’-ı şānī Mirrīh’a şıfat olmaқ üzre mefhūm-ı beyt-i evvel mazhar-ı esmā ve şıfāt olan kāmīlūñ gāzab ve Һahrı Mirrīh’a mensüb ve peyveste olan [100b] (1) erbāb-ı tabī’ atūñ Һışmı gibi degüldür ki Һükm-i Mirrīh ile müte’sşir ola. Ol Mirrīh inqılāb üzre yüricīdür, şüreten gālib ve ma’nen mağlūb-Һūdur zīrā gālebe ve Һahrı (2) zātından olmyup ol dağı mağkūm-ı Һükm-i ilāhīdür ve Һahr u gālebesinde istimrār olmyup kendüye mensüb olan zu’afā-yı ‘avāma te’sşir ider ve illā ağleb ve eşref (3) olan Һavāşa medħali yoқdur, belki Mirrīh anlaruñ mağlūb ve mağhūrıdur zīrā ki,

[768-1] نور غالب ايمن از نقص و غسق

Mazhar-ı esmā ve şıfāt-ı küliyye olan (4) evliyā’-i kümmelūñ nūrı gālib ve naқş u gasaқdan ve zulmet ve kederden emīndür, aña binā’en ki

[768-2] در میان اصبعين نور حق

Һaқ sübhānehu ve te’ālānuñ işbe’ayn-ı (5) nūrı meyānında mağfūzdur, ya’ nī işbe’ayn-ı nūr-ı celāl ve cemāldedür, kemā vüride fi’l-Һadīs: “قلب المؤمن بين اصبعين من اصابع” (6) İmdi benüm cānım, bu bir luţf-i ilāhīdür ki Һaқ sübhānehu ve te’ālā celle şā’nehunuñ kemāl-i mağz-ı luţf ve keremine mağşuş olup

[769-1] حق فشانده آن نور را بر جانها

¹⁹⁵² Müminin kalbi, Rahmān’ın parmaklarından iki parmak arasındadır. (Müsned, VI, s. 142, nr. 6569)

(7) Hâk te‘âlâ ol nûrî hâzîne-i ‘atâsından ervâh üzerine nişâr eyler.

مقبلان برداشته دامانها [769-2]

Maḳbûlân-ı dergâh-ı ahâdiyyet ve muḳbilân-ı bârgâh-ı (8) şamediyet olan sü‘adâ ol merşûşe dâmen-i isti‘dâdların ḳaldırılmışlar ya‘nî dâmenlerin açmışlar, kemâ ḳâle ‘aleyhisselâm:

انّ الله خلق الخلق في ظلمةٍ (9) ثمّ رشّ عليهم من نوره فمن اصابه ذلك النور فقد اهتدى و من اخطأ فقد ضلّ عن سواء

السبيل¹⁹⁵³

و آن نثار نور را وایافته [770-1]

Ve ol kimesne ki (10) luḳf-i Hâk’dan neşâr olunan nûr-ı hidâyeti bulmuşdur,

روی از غیر خدا برتافته [770-2]

Yüzini ğayr-ı Hudâ’dan döndermişdür, ya‘nî zikr olunan nûr-ı merşûş-ı cezebât-ı (11) rabbâniyye dâmen-i isti‘dâdına işâbet itmekle te‘alluḳât-ı kevnîyye ve teḳayyudât-ı tekvîniyyeden yüz dönderüp ve maḳkûm-i âşâr-ı kevâkib olmaḳdan ḳurtulup (12) semâ’-i ḳalbi esmâ ve şıfât ve tecelliyât-ı zât ile pür-nûr ve muḳabbetullâh ile mesrûr olmuşdur. Pes her kim ki dâmen-i ‘ışḳ tıttup dergâh-ı hâzret-i ḳudse (13) yüz döşeye lâcerem Hâk sübhânehu ve te‘âlânun tecelliyâtından behre ve naşîb bulmaḳ muḳarrerdur, fe-ammâ,

هر که را دامان عشقی نابده [771-1]

Her şol nâ-müste‘iddün ki ‘ışḳ nûrını (14) ḳabûl idecek muḳabbet ve ‘ışḳa mensûb dâmân-ı liyâḳati olmiya,

ز آن نثار نور بی بهره شده [771-2]

Ol nûr-ı merşûşdan bî-naşîb olmuşdur ve aña nûr-ı ilâhî (15) işâbet itmemele tîh-ı ḳalâletde helâk olmuşdur. Pes nûrun işâbeti kimün naşîbi oldı şol sa‘îd ve muḳbillerün naşîbi oldı ki ḳalbinde (16) nûr-ı muḳabbet-i rabbâniyye ve âteş-i cezbe-i haḳḳâniyye fûrüzân ola. İmdi sa‘âdet ve şeqâvet ezeliyyedür, reşş-i

¹⁹⁵³ Şüphesiz Allah, mahlukatı karanlık içerisinde yarattı. Sonra onlara kendi nurundan serpti. Kime bu nurdan isâbet ettiyse o kişi hidâyet buldu. Kime de isâbet etmediyse o da dosdoğru yoldan saptı.

nūr-ı cezebāt-ı rabbāniyyeye her kes müsteḥaḳ ve müste‘idd degildir (17) nite kim bundan aḳdem kıṣṣa-i ṣābıḳanuñ āḫirinde, *Meşnevî*:

کافران چون جنس سچین آمدند

سچن دنیا را خوش آیین آمدند

انبیا چون جنس علیین بدند

سوی علیین جان و دل شدند (18)

Deyü buyurup her birinüñ rûḫı bir isti‘dād-ı āḫar ile muttaşif olduğı beyān olunmuş idi.¹⁹⁵⁴ Kezālik bunda daḫı (19) su‘āl-i muḳaddere cevāb iḳtizā idüp “Dāmen-i ‘ışḳı olmiyan zıkr olunan nūr-ı merşūşdan behre-ver olmaz mı?” diyenlere “Olmaz, zīrā ki,

جزوها را رویها سوی کل است [772-1]

(20) Eczānuñ meyl ve teveccühi cānib-i külledür, nitekim

بلبلان را عشق بازی با گل است [772-2]

Bülbüllerüñ ‘ışḳ-bāzlığı gül iledür.” Hāşıl-ı kelām ḳalbinde nūr-ı hidāyet (21) ve ziyā-yı muḫabbet olan ‘āşıḳ-ı şādıḳuñ leme‘āt-ı tecelliyātı nūr-ı küllî-i ḫaḳıḳat-ı Muḫammediyye’nüñ cüz’idür. Pes ber-müceb-i “کل شی یرجع الی اصله”¹⁹⁵⁵ be-her ḫāl (22) her cüz’ kendünüñ külli cānibine rāci‘dur. İmdi bülbül ile gülüñ mā-beyninde münāsebet-i külliyye olduğundan eyyām-ı verdde āḫ u derd ile feryād idüp (23) ‘ışḳ-bāzlığı gül ile olduğı gibi ‘āşıḳda olan ḳalb-i şanavberî ile maḫbüb-ı ezeli beyninde daḫı bir münāsebet-i ḳadīme vedî‘at olunmuşdur ki (24) nisbet-i mezbürenüñ te‘alluḳından āḫ u efgān idüp ‘ışḳbāzlığı muḫabbetullāhdan ḡayrı ile eglenmez ve kevneyni bir ḫabbeye almaz ve liḳāullāhdan ḡayra (25) iltifāt itmez. Sulṫān Veled Fermāyed:

حق جمیل و جمال منظر او

غیر خوبی نگشت منظر او

بی گمان خوب پیش خوب آید

زشت با زشت هم بیاساید (26)

¹⁹⁵⁴ Bkz.90a

¹⁹⁵⁵ Her şey aslına döner.

یطلب المرء ما یجانسه

عند تلقاه یوانسه

جنس خود را چو یافت جوینده

گرچه لال است گشت گوینده (27)

لیک دریاب نیک ای دانا

که نه هر جنس درخور است تو را

دو صفت هست در تو چشم گشا

یک ز فرش و یکی ز عرش علا (28)

اهل فرش از سپهر جان دورند

عرشیان همچو خور پر از نورند

رو به عرشی گرو گر آن جنسی

سوی جَنّی مرو اگر انسی (29)

دائما عاشقان حق را جو

هرچه گویی همیشه زیشان گو

عشقت از عاشقان شود افزون

چون شدی یارشان شوی موزون (30)

ای برادر به غیر جنس منشین

تا بری ره به سوی منزل دین.¹⁹⁵⁶

Neşr: Pes bu taq̄dırce daḥı bir su'āl (31) lāzım gelüp “Acabā nūr-ı merşūşuñ işābet itdūgi müste'iddin zāhir-i ḥālde bir maḥşūş kisveleri vardur andan mı ma'lūm olur?” diyenlere “Ḥayır, ehl-i nūr (32) zāhir-i ḥālden bilinmez.” deyü buyururlar ki,

¹⁹⁵⁶ Hak Cemâl'dir ve nazar ettiḡi yer ise Cemâl'dir. O'nun nazar ettiḡi yer güzellikten başka deḡildir. Şüphesiz iyi iyiye kavuşur ve çirkin çirkinin yanında huzur bulur. Kişi kendi cinsinden olamı ister ve onu gördüğünde ona yakınlık duyar. Arayan, kendi cinsini buldu mu dilsiz olsa bile konuşmaya başlar. Ey bilge! Bil ki her cins sana uygun deḡildir. Gözlerini aç, sende iki sıfat vardır: biri toprakdan (alçak) ve diğeri ise arştan (yüce). Toprak ehli can semasından uzaklar, arş ehli ise güneş gibi ışıklarla dolular. Sen de o cinsten isen, git arştan olana meyl et; insan isen cin tarafına gitme. Hep Hak âşıklarını ara ve ne konuşsan onlar hakkında konuş. Aşkın âşıklardan artar, onlara yar oldun mu ölçülü olursun. Birader! Din menziline ulaşmak istiyorsan eḡer kendi cinsinden olmayanla oturma

گاو را رنگ از برون و مرد را [773-1]

Gāv ve ḥayvānuñ rengini taşradan iste,

از درون جو رنگ سرخ و زرد را [773-2]

(33) Ve merdin sürh ve zerdini derünundan taleb eyle. Ya' nī merdüñ nīk ü bedi derünundan ma' lüm olur. Āh ey sālik-i rāh!

رنگهای نیک از خم صفاست [774-1]

(34) Aḥlāq-ı cemīle ve şifāt-ı celīle rengleri ḥumm-ı şafādandır. Ya' nī kulüb-ı 'āşıkīn ḥumm-ı şafā olan mürşid-i kāmīlūñ nazarından şıbgatullāh ile münşabıg olup (35) kendüde olan nūr-ı cüz'inūñ kuvvetiyle şāhib-i müşāhede olduḡda nūr-ı küllīden āgāh olur ve daḡı "من عرف نفسه فقد عرف ربه"¹⁹⁵⁷ sırrı (36) dīde-i cān ve 'ayn-ı cenānına zāhir ve hüveydā olur.

رنگ زشتان از سیاه‌آبه‌ی جفاست [774-2]

Ya' nī kāfir ve fāsık ve nā-müste'idd ve nā-muvāfiqlaruñ (37) rengi meger Ḥaḡ'dan ve ḡahr u ḡazabından müste'ār olan ḡār u ḡāşāk ile maḡlūt āb-ı siyāhdandır. Veyāḡud āb-ı siyāhdan murād küfr ve 'ışyān olup (38) şaḡilerūñ rengi küfr ve 'ışyāndandır demek ola.

صبغة الله نام آن رنگ لطیف [775-1]

Ya' nī ber-müceb-i ḡavl-i kerīm¹⁹⁵⁸ صبغة الله وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً (39) ol reng-i laḡifūñ nāmı şıbgatullāhdur ki nūr-ı tevḡīd ve īmān ve zıyā-yı zevḡ ve vicdānla münşabıg olmuştur.

لعنة الله بوی این رنگ کثیف [775-2]

(40) Ve bu keşif ve esfel olan rāyiḡa-i küfr ve reng-i ḡalāl Ḥaḡ sübhānehu ve te'ālānuñ redd ve la' netidür, ya' nī küfr ve ḡalālet bā' iş-i ḡard-ı bāb-ı raḡmet (41) ve sebeb-i recm ve ḡirmān ve la' netdür, netice-i kelām ve ḡulāşa-i merām

آن چه از دریا به دریا می‌رود [776-1]

¹⁹⁵⁷ Kendini tanıyan rabbini tanır. (Keşfü'l-Hafā, II, s. 262, nr. 2532)

¹⁹⁵⁸ Bakara 2/138: "Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir?..."

Ol nesne ki deryādandur deryāya gider,

از همانجا کامد آن جا می رود [776-2]

[101a] (1) Ol daḥı andan gelmiş idi girü oraya gider. Görmez misin bu ḥod müşāheddür ki

از سر که سیلهای تیز رو [777-1]

Ru'ūs-i cibālden serī' u'l-cereyān olan (2) seller deryāya mülḥaḳ olurlar.

وز تن ما جان عشق آمیز رو [777-2]

Ve bizüm tenimizde 'ışḳ-āmīz cānımız daḥı kezālik deryā-yı vaḥdet ve fezā-yı ḳuds-i aḥadiyyete (3) gider. Bu ebyāt-ı şerīfe eczā cānib-i külle gitdügini işbāt için cibālda olan seyl-i revān cānib-i bahre şitāb itdügini meşel irād itmişlerdür. Li-muḥarririhi:

(4) Mevlām senüñ derdüñ ile olmuş gönül giryān gider
Nār-ı muḥabbetde yanup vaşl ābına 'atşān gider

Yağmur olup yaşı yağar seller olup çağlar akar
(5) Göksün dögüp taşlarıyla deryālara ğaltān gider

Ṭurmaz gönül şabr eylemez hiç pend anı bend eylemez
Dost 'ışḳına nezr eylemiş almış başın ḳurbān gider

(6) Çok aramış dildārını ḥarc eylemiş hep varını
Müjde dimişler sendedür sür'at ile ḥandān gider

Çok gezdüñ 'Abdī serserī tıyduñ nihānī dil-beri
(7) Gir göñlüne ṭurma yüri fırsat geçer mihmān gider

آتش کردن پادشاه جهود و بت نهادن پهلوی آتش که هر که این بت را سجود کرد از آتش برست

(8) Cehūd pādişāhınuñ āteş yakması ve āteş yanına şanem vaż' itmesi ve her kim bu şaneme secde eyledi āteşden ḥalāş oldı dimesinüñ beyānındadır.

آن جهود سگ بین چه رای کرد [778-1] (9)

Ol kelb-i ‘aķūr olan cehūd-ı mağrūrı gör kim ne vech-le rāy eyledi.

پهلوی آتش بتی بر پای کرد [778-2]

Āteş yanında (10) bir bütü ayağ üzre eyledi. Bütü “الامیر دار” kabîlinden olup hāşıl-ı ma‘ nā ol cehūduñ emriyle pehlū-yı āteşde bir büt vaż‘ olundu dimek olur.

کان که این بت را سجود آرد برست [779-1] (11)

Ve didi ki ol kimesne ki bu şaneme secde getüre āteşden kırtuldu,

ور نیارد در دل آتش نشست [779-2]

Ve eger bu büte (12) secde getürmeye derün-ı āteşde oturdı, ya‘ nī “Āteşden hālāş şaneme secde itmege meşrūtdur, şart yerine gelmez ise ihrāk bi’n-nār itmek muķarrerdür.” (13) didi.

چون سزای این بت نفس او بداد [780-1]

Çün ki ol cehūd-ı ‘anūd nefsi bütinüñ lāyıkını virdi, ve ba‘ zı nüşhada “نداد” nün-ı nefy ile vāķı‘ olup (14) mefhüm-ı beyt, nefsi şaneminüñ sezāsını virmedi ya‘ nī nefsi bütinüñ sezāsı emr-i Hāķ’la anı şikest ve sernigün idüp İslām’a getürmek idi, böyle itmedi, (15) ‘alā külli’t-taķdīreyn

از بت نفسش بتی دیگر بزد [780-2]

Anuñ nefsi bütinden bir ğayrı büt daķı toğdı. Eger nefsi bütini iķtızāsına ķomayup emr-i Hāķķ’a (16) imtişāl ile aħkām-ı nefsinı ķahr ideydi andan bir ğayrı büt daķı tevellüd itmez idi. İmdi nefsi murādı virildikce ¹⁹⁵⁹ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ deyüp lā-yenķaṭı‘ envā‘-ı (17) murādātı daķı zuhūr idüp tarīķ-ı Hāķ’dan dūr olur. Hemān ‘ilācı murādātını virmemekdür. İmdi ber-fehvā-yı ¹⁹⁶⁰ والنفس هي أم الاصنام

مادر بتها بت نفس شماسست [781-1] (18)

¹⁹⁵⁹ Kaf 50/30: ... "daha var mı?"...

¹⁹⁶⁰ Nefis putların anasıdır.

Bütlerüñ māderi sizüñ nefisüñüz bütidür ve enāniyyetiñiz şanemidür, zīrā şirk ü küfr ve fişk u fücür ve cümle fesādātuñ aşl ve māddeşi nefis-i emmāredür, kemā kıle:(19) ¹⁹⁶¹ النفس هي صنم الاكبر

[781-2] ز آن كه آن بت مار و این بت اژدهاست

Zīrā şanem-i zāhir ef'ī meşābesinde ve nefis büti ejdehā ve şu' bān mertebesindedür (20) pes hayye kıtlı emr-i sehl ve helāk-i şu' bānda kemāl-i şu' übet olduğı gibi zāhir olan eşnāmı şikest itmek āsān fe-ammā nefis bütini izāle itmek emr-i 'asīrdür. (21) Kemā kıle te'ālā: ¹⁹⁶² فَاقتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارئِكُمْ ya' nī nefisüñizi kıam' -i hevā ile kıtlı idiñiz zīrā nefisüñ hayātı hevā iledür ve haķıķatde min dūni'l-ħaķ (22) her neye 'ibādet olunursa hevā ile 'ibādet olunur, ke-ķavlihi te'ālā: ¹⁹⁶³ أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هُوَ Ve Fir'avn da'vā-yı rubūbiyyeti hevā-yı nefis ile idüp (23) Beni-İsrā'il daħı 'icle hevā-yı nefis ile kıtdı ve Ādem ekl-i şecere-i gendümi hevā-yı nefis ile idüp İblīs daħı hevā ile istikbār idüp merdūd-ı (24) dergāh oldu ve bilcümle 'umūmen büt-perestler hevā-yı nefis ile 'abede-i eşnām oldılar. İmdi ber-müceb-i ¹⁹⁶⁴ فَتَوَبُوا إِلَى بَارئِكُمْ nefsi hevāsından nehy ile (25) kıtlı itmek için Ĥaķ'dan istinşāra rücū' idüp 'avn-ı rabbānī ve nuşret-i sübhānī ile nefisüñizi kıtlı idiñiz zīrā zāhirde olan kıtlı-i nefis (26) mü'mine ve kāfire emr-i sehl olup lākin kıtlı-i nefis-i bātin emr-i şa' bdur felihāzā ķahr-i hevā-yı nefis müyesser degüldür illā şol ĥavāşşa müyesserdür ki yed-i himmetlerine (27) seyf-i şıdk virilüp nuşret-i Ĥaķ mu'ın ve muvaffıķ ola. Ve lihāzā mertebe-i şıddıķın mertebe-i şuhedāya teveffuķ eyledi. Kemā kıle te'ālā: (28) أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ زīrā ¹⁹⁶⁵ رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْكَبِيرِ ve kıle 'aleyhisselām ¹⁹⁶⁶ وَالصَّالِحِينَ ve kıle 'aleyhisselām ¹⁹⁶⁶ رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْكَبِيرِ ve kıle 'aleyhisselām ¹⁹⁶⁶ رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْكَبِيرِ mücāhid ve ġāzī seyf-i küffār ile (29) bir kerre kıtlı olunsa te'ab-ı dūnyādan ĥalāş olup rāħat-ı sermediyyeye vāşıl olur ammā bu 'acebdur ki nefis seyf-i şıdk ile günde biñ kerre kıtlı olunsa (30) her bir kıtlıde başiret-i uħrā ile hayāt bulup mekr ve telbīs ve ĥile ve ĥud'asın evvelkiden ziyāde idüp mücāhid-i şādıķ kırfatu 'ayn cihāddan

¹⁹⁶¹ Nefis en büyük puttur.

¹⁹⁶² Bakara 2/54: "...Nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir..."

¹⁹⁶³ Cāsiye 45/23: "Nefsinin arzusunu ilāh edinen..."

¹⁹⁶⁴ Bakara 2/54: "...Gelin yaratıcınıza tövbe edin..."

¹⁹⁶⁵ Nisa 4/69: "...işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler..."

¹⁹⁶⁶ Küçük savaştan büyük savaşa döndük. (Cāmiu's-Sağır, s. 280 nr. 6107)

(31) ārām kılmaz ve mekr ü hīlesinden rāḥat ve emīn olmaz. Pes ḥaḳīqatde nefis şüret-i mekr-i Ḥaḳ'dur. Fe-izā kāne kezālik, ¹⁹⁶⁷فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْفُؤْمُ الْخَاسِرُونَ

(32) İmdi seyf-i şıd ile nefsi biñ kerre ḳatlı itmek 'indallāh size ḥayrılıdur zīrā her bir ḳatilde niçe derecāt-ı 'āliyāta nāyil olup ḳam'-ı hevā ile Ḥaḳḳ'a (33) teḳarrub ḥāşıl idersiz. Ve Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā daḥı tövbeye tevfiḳın 'ināyet ve raḥmet ve hidāyet eylemekle size ḳarīb olur. Kemā ḳāle fi'l-ḥadīsi'l-ḳudsī: (34) “مَنْ شَبَّحَ إِلَهِي شَبَّحًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ” ḳavl-i kerīminüñ daḥı ma'nā-yı laḫīfi buña işārettdur.

(35) [782-1] آهن و سنگ است نفس و بت شرار

Meşelā nefis āhen ve sengdür ve büt anuñ şerāresidür

[782-2] آن شرار از آب می گیرد قرار

Ol şerār ābdan ḳarār ḫutar, (36) ya'nī teskīn bulur.

[783-1] سنگ و آهن ز آب کی ساکن شود

Velākin seng ü āhen ābdan ḳaçan sākin olur. Meşelā seng ü āhen niçe rüzgār derün-ı ābda (37) ḫursa birbirine ḫoḫındıḳda şerāre izḫārından ḳalmaz.

[783-2] ¹⁹⁶⁸ آدمی با این دو کی ایمن شود

Ādemī bu ikisinden ḳaçan emīn olur, ya'nī nefis ve şehvetden müste'ār (38) olan seng ü āhenden ḳaçan amānda olur. Ba'zı nüşḫalarda bu dört beyit vāḳi' olmuşdur:

[784-1] سنگ و آهن در درون دارند نار

Seng ü āhen (39) nārı derünunda ḫutarlar aña binā'en

[784-2] آب را بر نارشان نبود گذار

Anlaruñ nārı üzerine ābuñ güzeri yoḫdur ya'nī āteş ve āhen ve sengi āb itfāye ḳādir degüldür.

(40) [785-1] آب چون نار برونی را کشد

¹⁹⁶⁷ A'raf 7/99: "...Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz."

¹⁹⁶⁸ Yazmada: بود

Āb çün ki taşrada olan nārı itfā ider,

در درون سنگ و آهن کی رود [785-2]

Seng ü āhenüñ içine kaçan (41) gider ki āteşi söyündüre.

سنگ و آهن چشمه‌ی نارند و دود [786-1]

Seng ü āhen ki murād nefis ü şehvettür nār ve dühān çeşmesidür.

قطره‌هاشان کفر ترسا و جهود [786-2]

[101b] (1) ol çeşmenüñ kaṭerātı tersā ve cehūduñ küfridür.

آب خمّ و کوزه گر فانی شود [787-1]

Bardağūñ ve ḥummuñ ābı eger fānī ola,

آب چشمه تازه و باقی بود [787-2]

(2) Çeşmenüñ şuyı tāze ve bākī olur. Ve'lhāşıl şirret-i nefsdan ḥalāş emr-i
asīrdür.

بت سیاه‌آبه‌ست در کوزه نهران [788-1]

Büt derün-ı kūzede nihān siyāh-ābe (3) meşābesindedür,

نفس مر آب سیه را چشمه دان [788-2]

Nefsi āb-ı siyāha çeşme bil,

آن بت منحوت چون سیل سیاه [789-1]

Ol yonulmuş büt seyl-i siyāh gibidür ki (4) gelür geçer ve eşeri daḥı gider
qalmaz.

نفس بتگر چشمه‌ای بر شاه راه [789-2]

Ammā büt yonıcı nefis şāh-rāh üzerinde bir çeşmedür ki lā-yenkaṭı^ç cereyān
üzredür. (5) Ya' nī nefis-i emmāre tarīḳ-ı kavīm-i Ḥaḳ'da vaż^ç olunmuş bir çeşme-i
zehr-ālūddur ki niçe sālīkleriñ ḥulḳūm-ı cānına irişdikde varṭa-i helāke düşüp
pessmānde-i rāh (6) ve bāz-geşte-i maḳşūd olmışlardır.

صد سبو را بشکنند یک پاره سنگ [790-1]

Seng-i yek-pāre yüz ‘aded destiyi pāre pāre ider,

و آب چشمه می زهاند بی درنگ [790-2]

(7) Ammā çeşme şuyı bilā-tevaḳḳuf teḳāṭur idüp cereyān eyler. Ya‘nī bir pāre ve belki birkaç taş ḳapamağ-la çeşme aḳmağdan ḳalmaz ve şızmağdan ḥālī olmaz.

بت شکستن سهل باشد نیک سهل [791-1] (8)

Zāhirī olan şanemi şikest etmek be-gāyet sehl olur ve sehldür,

سهل دیدن نفس را جهل است جهل [791-2]

Ammā nefsi emmāre (9) bütünüñ kesrini sehl görmek cehldür cehl. Tekrārlar te’kīd ve mübālağa ifāde ider.

صورت نفس ار بجویی ای پسر [792-1]

Eger nefsiñ şuret ve şeklin ister iseñ ey püser

قصه ی دوزخ بخوان با هفت در [792-1] (10)

Yedi ḳapulu olan dūzaḥuñ ḳışşasını oḳı, kemā ḳāle te‘ālā: وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ Bu āyet-i kerīme sūre-i Hicr’dedür. Mā-ḳabli 1969 إِنَّ لَهَا سَبْعَةَ أَبْوَابٍ (11) لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ 1970 āyet-i kerīmesidür. (12) Ya‘nī taḥḳīḳan cehennem-i gāvīn ve yā müttebi‘īnūñ mev‘ididür. Ecma‘īn zamīrden ḥāl veyāḥud te’kīddür ve ‘āmil mev‘id kelimesidür. (13) ya‘nī لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ (13) birbirini üzerine atbāğ-ı seb‘a vardur, ehl-i cehennem kemāl-i keşretden her bir bābdan dāḥil-i nār-ı ceḥīm olurlar veyāḥud bi-ḥasebi merātibihim fi’l-mütāba‘ati her bir fırḳa (14) derekāt-ı seb‘a aya nüzül ider. Ve ebvāb-ı seb‘anuñ esāmīsi bunlardur ki birbirinin altındadır. Cehennem, laṭy, ḥaṭme, se‘īr, saḳar, ceḥīm, hāviye. (15) Ve Ḳāḍī Beyḍāvī raḥmetullāh ‘aleyh buyururlar ki:

1969 Hicr 15/43-44: Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir. Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır.

1970 Hicr 15/41: “...Azgınlardan sana uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur...”

ولعلّ حكمة تخصيص هذا العدد إنحصار مجامع المهلكات في الرُّكُونِ إلى المحسوسات و متعابة القوة الشهويّة (16) والغضبيّة، أو لأنّ أهلها سبع فرقٍ لكلِّ بابٍ منهم من الأتباع جزء مقسوم أُفرز له.¹⁹⁷¹

Pes ṭabaḳa-i ūlāda ‘uṣāt-ı muvaḥḥidīn ve ṭabaḳa-i ṣānīyede yehūd (17) ve ṭabaḳa-i ṣālīṣede naṣārā ve ṭabaḳa-i rābi‘ ada ṣābi’īn ve ṭabaḳa-i ḥāmisede mecūs ve ṭabaḳa-i sādisede müşrikīn ve sābi‘ ada münāfiḳīn mu‘azzeb olurlar. (18) Kezālik nefṣūñ daḥı yedi şıfatı vardır ki her biri cehennemün bir bābı muḳābelesinde olup anuñla nār-ı ceḥīme dāḥil olurlar ve evşāf-ı mezbūre bunlardur: (19) ḥubb-i dūnyā, ḡaḏab, şehvet, ‘ucb, kibr, ḥased, riyā.

قال القرطبي: الباب الأوّل يسمّى جنهم، و هو أهون عذاباً من غيره وهو مختصّ بعصاة هذه الامة (20) وسمّي بذلك لانه يتهجم في وجوه الرجال والنساء فياكل لحومهم، والهاوية آخرها، وهي أبعدها قعرًا.¹⁹⁷²

Ve bu ḥadīṣ-i şerīf daḥı Ebū Na‘īm ibn ‘Amr’dan (21) iḥrāc idüp rivāyet ider ki:

انّ النبي صلى الله عليه و سلّم قال انّ جهنّم تسعر كل يوم و يفتح ابوابها الا يوم الجمعة فانّها لا تفتح ابوابها (22) و لا تسعر.¹⁹⁷³

İnşāllāh te‘ālā bu bābda olan tafşīl *Mesnevī-i Şerīf* üñ işbu cildi evvelinün āḥirine ḳarīb Zeyd raḍiyallāhu ‘anh ḥikāyesinde beyān (23) olunur.¹⁹⁷⁴ İmdi nefṣ-i şūm bir zālīm-i meyšūmdur ki

هر نفس مكرى و در هر مكر ز آن [793-1]

Her nefesde bir mekr vardır ve ol nefesden her mekrde

غرقه صد فرعون با فرعونيان [793-2] (24)

Āl-i Fir‘avn ile yüz Fir‘avn baḥr-i ‘iṣyāna ḡarḳadur. Elḥāşil nefṣ-i emmāre bir mekkāredür ki ḥīle ve ḥud‘asından (25) niçe firā‘ane-meşrebler Mūsā-yı vaḳte

¹⁹⁷¹ (Cehennem kapılarının) bu (yedi) adet ile sınırlanmasının hikmeti, bütün helak eden şeylerin hislerimiz ve şehvî ve gazabî kuvvetimizle sınırlanmasından dolayıdır. Yada cehennem ehli yedi fırkadır. Her kapı için cehenneme tabi olanlar için ayrılmış bir kısım vardır.

¹⁹⁷² Kurtubi şöyle demiştir: “İlk kapı cehennem olarak adlandırılır, bu azabı en az olan yerdir, burası ümmetin günahkârlarına tahsis edilmiştir. Cehennem diye isimlendirilmesinin sebebi, erkeklerini ve kadınları yüzüne hucüm edip etlerini yiyecek olmasından dolayıdır. Haviye son kapıdır. Bu en derin kuyudur.

¹⁹⁷³ Efendimiz şöyle demiştir: cehennem azabı her gün şiddetlenir ve onu kapıları Cuma hariç her gün açılır. O gün ne kapıları açılır ne de azap şiddetlenir.

¹⁹⁷⁴ Bu kısım 5.ciltte yer almaktadır. (Bkz. 392a)

tābi^c olmayup āl ve etbbā^c ıyla deryā-yı enāniyyet ve tuğyānda ğarķ olmaķdadur,
nitekim ħāzret-i Mevlānā buyururlar:

(26) [794-1] در خدای موسی و موسی گریز

İmdi nefsi-i emmārenüñ mekr ve zararından ħalāş ve ğarķadan necāt isterseñ
Musā^cnuñ Ĥudāsı olan rabbe^c-l-^cālemīne (27) ve Mūsā^c aleyhisselāma kaç, ya^c nī bir
Mūsī-meşreb-i kāmile ilticā ve dergāh-ı Kāđī^c-l-ħācāta recā eyle.

[794-2] آب ایمان را ز فرعونى مریز

Fir^cavnlikden āb-ı imānı (28) dökme ya^c nī terk-i enāniyyet idüp imān ve
ikān ve zevķ ve vicdān ħāşıl eyle.

[795-1] دست را اندر احد و احمد بزین

Dest-i irādetüñ ^cināyet-i aħad (29) ve cīd-i ihtiyāruñ dāmen-i şefā^c at-i
Aħmed^ce ur. Ya^c nī emr-i Ĥudāy-ı rabbe^c-l-^cālemīn ve senen-i sünen-i pişvā-yı enbiyā
ve mürselīne teşebbüş kıl.

[795-2] ای برادر، واره از بوجهل تن

(30) Ey birāder ten Ebūcehl^cinden ħalāş ol, zīrā mādām ki evāmir-i şer^c-i
metīn ve sünen-i resūl-i emīne itā^c at ve mütābe^c at itmedikçe ten ebūcehlinden ve
aħkām-ı (31) tabī^c atden rehā mümkün degüldür. Seyyid Nesīmī:

Olmiya ey nefsi-i zālīm dünyaya aldanasan

Şol sebebden dönesen ender cehennem yanasan

Pirezen mekkārdur aldar seni aldanmağıl

(32) ger aña aldanasan aldanasan şeytāna sen

Merkeb-i nefse binüp her tığ u taşa çapmağıl

Sen bu meydāndan kaçarsın gel berü meydāna sen

^cĀķilem dirsen cihānda ehl-i ma^c nā ma^c rifet

(33) Tanımazsın nefsüñi var kim henüz dīvānesen

Bu ecel meydānına hīç kimse kıalmaz girmedin

Başuñı laħid taşına uruban uyanasan

Tende cān beş gün konağdur çok günāhlar itmegil
(34) Ekrimū zāyfen didi pes ‘ izzet it mihmāne sen

Dünyānuñ mürdārına sen çok uzattuñ eliñi
El saña virir tanıklık, olmıya ki danasan

Dünyā gencinüñ yılanı var durur adı ecel
(35) Kork ilānından anuñ gel varma genc ü kâne sen

Ṭā‘ at u zikriyle cānuñ zevraquñ çek ber-kenār
Yoksa ğarq olduñ günāhuñ baħrinüñ ‘ummāna sen

Ṭutmağıl şeytān gibi boynuña tavk-ı la‘ neti
(36) Gel muṭi‘ ol can-ıla Hāq’dan gelen fermāna sen

Uyma ğaflet uyħusunda kıl namāz ile niyāz
Eliñi kaldur yüzüñ tut raħmet-i raħmāna sen

Raħmetüñden kesme ümmid ger günāhuñ kāf ola
(37) Ola Hāqquñ raħmeti bir demde yarlıģanasen

Ey Nesimi sen cihān endişesinde fāriğ ol
Şıdķ-la bağla belüñi ğazret-i Sübhān’a sen

به سخن آمدن طفل کوچک در میان آتش (38) و تحریض کردن خلق را در افتادن به آتش

Ṭıfl-ı kūçek derün-ı āteşde tekellüm itmesi ve ğalkı āteşe düşmege taħriř itmesi beyānındadır.

یک زنی با طفل آورد آن جهود [796-1]

(39) Ol pādiřāh-ı cehūd bir ṭıfl ile bir ‘avret getürdi,

پیش آن بت و آتش اندر شعله بود [796-2]

Ol bütüñ öñüne ve ğāl ān ki āteş şu‘le-zen idi,

طفل از او بستد در آتش [در]فکند¹⁹⁷⁵ [797-1]

(40) ol cehūd ‘avretden tıflı aldı āteşe bırağdı

زن بترسید و دل از ایمان بکند [797-2]

Zen āteşden ḥavf eyledi ve ḳalbini imāndan ḳopardı.

خواست تا او سجده آرد پیش بت [798-1] (41)

‘Avret diledi ki bütüñ öñüne secde eyleye,

بانگ زد آن طفل اینی لم امت [798-2]

Ol tıflı, İbn-i İmāmın deyü mādere cānibine tekellüm eyledi. Ya‘nî ben ölmedüm zindeyim deyü mādere cānibine tekellüm eyledi. ‘İkrime rađıyallāhu ‘anhdan rivāyet olunur ki mehdde tekellüm eyleyen dört kimesnedür ki (2) birisi ‘İsā ‘aleyhisselām ve birisi Yaḥyā ‘aleyhisselām ve birisi Şāḥib Ceriḥ ve birisi işbu ḥikāyet olunan aşḫābi’l-Uḥdūd’dur deyü buyurmışlar. Ve İbn-i ‘Atṭā raḥmetullāh ‘aleyh (3) mehdde tekellüm eyleyen beş neferdür birisi İbn-i Māşeṭa-i İmre-i Fir‘avdur ve Ḍaḥḥāk rađıyallāhu ‘anh altıdur birisi ḥazret-i Yūsuf ‘aleyhisselāmuñ nezāhetine şehādet eyleyen tıflıdır (4) deyü buyurmışlar. Elḥāşıl tıflı-ı mezbūr mādereine ayıtdı:

اندر آ ای مادر اینجا من خوشم [799-1]

Ey māder! Ḥavf itme, āteş içine gel ki ben ḥoşem

گر چه در صورت میان آتشم [799-2]

(5) Eger çî zāhirde āteş içindeyim ammā āteş baña aşlā zarar itmedi.

چشم بند است آتش از بهر حجیب [800-1]

Şūret-i āteş berā-yı ḥicāb ‘avāma çeşm-benddur,

رحمت است این سر بر آورده ز جیب [800-2] (6)

Bu āteş ceyb-i imāndan baş ḳaldırmış raḥmet-i raḥmāndur kezālik şıdḳ-ı niyyet ve ‘uluvv-i himmetden tevellüd eyleyen tıflı-ı ḳalb-i ḥāliş (7) daḥı ḡaylān-ı

¹⁹⁷⁵ Yazmada: افکند

efkār-ı fāsıde-i nefis havālī-i āteş-i faqr u fāqada naşib itdügi eşnām-ı şehevāt-ı dünyeviyye ve müzahrefāt-ı fāniyye iltifāt itmeyüp āteş-i (8) faqr u fāqada işāren li-merazātillāh riyāzet ve mücāhedāta girüp derün-ı nār-ı muḥabbetullāhda enīs olduqda māder-i ṭabī‘at-ı ‘aql-ı kāşırınca veled-i ma‘nevī-i rūḥānī (9) cāyızdır ki āteş-i faqrda helāk olmasun deyü mekr-i şeyṭān ile ‘arza kılınan eşnām-ı şervet-i dünyāya iqbāl ve rūymāl itmek istedikde veled-i ḳalb-i sālīk (10) derün-ı nār-ı muḥabbetullāhdan lisān-ı ‘aql-ı ma‘ād ile tekellüm ve cānib-i māder ki ṭabī‘atdur nidā idüp ey ṭabī‘at-ı māder! Āteş-i faqr u mücāhededen ḫazer eyleme (11) iĉerü gel ki zāhirde āteş görinen faqr u fenā ma‘nen nūr-ı raḫmet-i Yezdān ve sürür-ı ‘ināyet-i raḫmān ve şu‘le-i ‘ışq-ı sübhāndur. İmdi eltāf-ı rabbāniyye (12) i‘timād idüp

اندر آ مادر بین برهان حق [801-1]

Āteş iĉine gel ey māder, Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ āyet-i vāzıḫa ve ḫüccet-i sātī‘asını göresin.

تا بیینی عشرت خاصان حق [801-2]

(13) ḫattā ḫavāşş-ı dergāh-ı ilāhī olan evliyā ve aşfiyānuñ ḫubb ve velā ve zevḳ u şafā ile pür-zīnet olan ‘işret-i rūḥānīlerin gör ve dimāğ-ı cānuña (14) lezzet ver.

اندر آ و آب بین آتش مثال [802-1]

Ey māder iĉerü gel āteş mişāl olan āb-ı zülālī gör,

از جهانی کاتش است آبش مثال [802-2]

Şol bir cihāndan ki (15) āb mişālinde āteş-i sūzāndur. Ya‘nī dünyā-yı fānī şüreten āb ve ma‘nen ‘azāb ve faqr ve riyāzet ve fenā vü muḥabbet, şüreten ‘azāb ve ma‘nen ‘azb ve lezīz āb gibidür. (16) Kemā ḳīle: ¹⁹⁷⁶ العشق عذاب الله الاكبر Seyyid Nesīmī:

Yandırdı şevḳuñ cānımı ey derde dermān ḳandesin

Cānımda cān sensin velī ister seni cān ḳandesin

(17) Vaşlūñ şerābından beni şalduñ ḫumāruñ tābına

Yandı ḫarāretten iĉim ey āb-ı ḫayvān ḳandesin

¹⁹⁷⁶ Aşk Allah’ın en büyük azabıdır.

Ey hüsñ ü luṭfün kişveri yandum irişdür vaşlıñı
(18) Çün senden ayruḡ kimsede yoḡdur bu iḡsān ḡandesin

‘Aynımda sensin rüşenī ḡöñlüm diler ḡörmek seni
Ey ḡür-ı ‘ayn rızvān ile ḡüsñüñde ḡayrān ḡandesin

(19) Müşküñ şaḡuñ zencirine virdi Nesimī ḡöñlüni
ḡayrı ne ḡācettür aññ zencir ü zindān ḡandesin

اندر آ اسرار ابراهيم بين [803-1]

İçerü gel, ya‘nī (20) mışrā‘ :

Nāre gir esrār-ı İbrāḡim’i ḡör.

كاو در آتش يافت سرو و ياسمين [803-2]

Ki ḡāzret-i İbrāḡim derün-ı āteşde verd ve yāsemīn buldı.

مرگ می دیدم گه زادن ز تو [804-1]

(21) Ey māder senden ṭoḡduḡum vaḡit merg ḡördüm. “Geh” kāf-ı Fārisi’ñüñ
fethasıyla oḡına ki vaḡit ma‘nāsınadır.

سخت خوفم بود افتادن ز تو [804-2]

Senden düşüp (22) cüdā olmak baña ‘azīm ḡavf olmışıdı. Zīrā ḡānnım budur
ki raḡm-i māderden evsa‘ bir ‘ālem daḡı olımıya ammā ḡāberim yoḡımış,

چون بزادم رستم از زندان تنگ [805-1]

(23) Çün ki senden tevellüd eyledüm ḡābs-i meḡiḡ ve zindān-ı tengden
ḡurtuldum. Fī nefsi’l-emr raḡm-i māder cevḡ-i feleke ḡıyās olunduḡda zerreveş olmaz
mı? İmdi (24) anuñ gibi bir dār-ı meḡiḡ ve muḡlimden ḡālāş olup ḡavf ve te’essüf
çekerken

در جهان خوش هوای خوب رنگ [805-2]

Hevāsı ḡoş ve rengi laṭif bir cihāna geldim. (25) Kezālik ey māder-i ṭabī‘ at,

من جهان را چون رحم دیدم کنون [806-1]

Bu cihān-ı hırş u āzı daḥı ben ḥālā raḥm-i māder gibi teng ve dīḡ gördüm.

[806-2] چون در این آتش بدیدم این سکون

(26) Çün ki āteş-i ḡanā‘at ve nūr-ı t̄ā‘at içinde bu sükün ve ḡarārı gördüm. Ve ḡazret-i ‘Īsā ṣalevātullāh ve teḡıyyātihi buyurduḡı ¹⁹⁷⁷ من لم بلد مرتین (27) لن یلج السموات

Ve ḡazret-i ‘Īsā ṣalevātullāh ve teḡıyyātihi buyurduḡı ¹⁹⁷⁷ من لم بلد مرتین (27) لن یلج السموات

ḡavl-i ṣerīfinūñ ḡaḡıḡatin müṣāhede ḡılıp

[807-1] اندر این آتش بدیدم عالمی

Bu āteş-i tecelliyāt-ı şıfātda bir ḡarīb ‘ālem gördüm.

[807-2] ذره ذره اندر او عیسی دمی

(28) Ol ‘ālemūñ zerrātı cümle ‘Īsī-demlerdür. “Demī”de olan yā zerre zerre ender ve münāsebeti ile ḡıḡāyet olsa mümkindür, ol vech üzre ma‘nā virildi. Ammā ba‘zıları daḡı (29) “yā”yı vaḡdet tutup bu āteş içinde zerre zerre bir ‘Īsī-dem vardur deyü ma‘nā virmegi ihtiyār itmişler. Bu ‘ālem-i aḡadiyyetden tecellī iden āteş-i ‘ıṣḡ ve nār-ı fenāda (30) cemī‘-i evliyā ve enbiyā vücūd-ı vehmīlerin maḡv ve ifnā idüp ḡurş-ı āfıtāb-ı zāt-ı baḡtda müstehlek ve zerrāt-ı nūr-ı esmā ve şıfāt olmışlar. Pes ey māder-i ḡabī‘at (31) ben daḡı bu nāruñ nūrına ḡarḡ u ḡarḡ olup zerrāt-ı mezbüreye mülḡaḡ ve beḡā billāhda mevcūdun bi’l-ḡaḡḡ oldum. İmdi ey ḡarīḡ-ı ḡaḡ sülüküne ḡālib olan (32) ‘āşıḡlar dīde-i fu‘ādıñız ḡüşāde ḡılıñız kim

[808-1] نک جهان نیست شکل هست ذات

İşte ma‘dūmu’ş-şekl ve mevcūdu’ş-şıfāt olan ‘ālem-i ma‘nā ve cihān-ı ḡaḡıḡat ki (33) ebedü’l-ābād ben anda müstaḡırrim

[808-2] و آن جهان هست شکل بی ثبات

Ve ol şekli mevcūd olan cihān-ı şūrī fānī ve bī-şebātdur sen ise andan vefā ümīd (34) idersin. Şeyḡ ‘Attār fermāyed:

حقیقت دان که دنیا در گذار است

به جز جانان، همه ناپایدار است

حقیقت دان که دنیا هیچ آمد

¹⁹⁷⁷ İki kez doğmayan semaya ulaşamaz.

همه هم‌چون طلسمی هیچ آمد (35)

حقیقت دان که دنیا چون بهشت است
به چشم عاشقان این جای زشت است

گذار کن، زود بگذار از طبیعت
به جانت شاد باشی از حقیقت (36)

بهشت صورت است اینجای دریاب
به سوی جنت جانان تو بشتاب

هوا بگذار تا گردی مصفا
شوی مانده‌ی اول، تو یکتا (37)

دمی جان گیر و بیرون جهان باش
حقیقت برتر از عین جنان باش

زهی جاهل که دنیا دوست داری
نداری مغز جمله پوست داری (38)

ز مغزت بی خودی تا چند لافی
زمانی کاسه‌ی سیر دار صافی¹⁹⁷⁸

Neḡr: imdi dūnyā-yı fānī ne mertebe bī-vefā (39) ve denī idüğün yaḳīnen bildūñ ise,

اندر آ مادر ز حق مادری [809-1]

Ey māder, māderlik ḥaḳḳıçün bilā-tereddüd āteş içine gel,

بین که این آذر ندارد آذری [809-2]

¹⁹⁷⁸ Bil ki gerçekten bu dünya geçicidir ve cânân dışında her şey fânîdir. Gerçekten de, bil ki dünya hiçtir, bir tılsım gibidir. Bil ki, dünya (onu sevenlerin gözünde) cennet gibi olsa da, âşıklara çirkin gözüktür. Sen nefis ve tabiattan geç, geç ki hakikatte cânınla mutlu olasın. Bil ki bu dünya sûretlerin cennetidir, sen ise cânân cennetine doğru yönel. Arınmışlardan olmak istiyorsan hevadan geç, geç ki evvelki gibi yekta olasın. Bir an için de olsa canın peşinden git ve dünyayı boşver ki kalplerden bile üstün olasın. Dünyayı seviyorsun ama bu çok cahilce, senin elde ettiğin beyin değil, kabuk. (Ey Tûni!) Ne zamana kadar beyiden konuşacaksın? Sır kâsesini bir süreliğine durula.

(40) Gör ki bu âteş âteşlik tutmaz. “Nedâred” cevâb-ı kâsem olmak ma‘kûldur, ya‘nî “Ey mâder! Derûn-ı âteşe gel ki bu âteş be-hâkık-ı mâderî âteş tabî‘ atin tutmaz (41) ve âzürde idüp yakmaz.” dimekdür.

[810-1] اندر آ مادر که اقبال آمده ست

Mâder içerü gel ki devlet iqbâl itmişdür ve sa‘ âdet ve iclâl gelmişdür.

[102b] (1) imdi bir dağı bu devlet ele girer şanma kâdr u kıymetin bilüp

[810-2] اندر آ مادر مده دولت ز دست

İçerü gel ey mâder devleti elden verme,

[811-1] قدرت آن سگ بدیدی اندر آ

(2) Ol kelb-i cehûd ve nefsi ‘anûduñ taşradağı kûdretini gördüñ ve bu cihân-ı nâ-pâyidâr hiç ferde vefâdâr olmaduğun bildiñ, pes fenâ ve ‘adem-i aşlî ve beka‘-i haqîkî (3) envârıyla şitâb idüp gel kim,

[811-2] تا ببینی قدرت و لطف خدا

Hattâ kûdret-i kâdir-i muṭlaḳ ve luṭf ve ‘inâyet-i Haḳḳ’ı ‘ayne’l-yaḳîn göresin. Ba‘zı nüshada (4) “قدرت ربّ الوری” vâḳi‘ olmuşdur. Ya‘nî ḥalkuñ rabbisi kûdretini göresin dimekdür, ben ḥod maṭlab-ı a‘lâya vâşıl ve medâric-i i‘tilâya nâyil oldum, (5) sen gelseñ ve gelmeseñ baña ne ḥâşıl, velâkin

[812-1] من ز رحمت می کشانم پای تو

Ben senüñ kâdem-i ihtiyâr ve pâ-yı irâdetüñi cânib-i âteşe kemâl-i şefâkat ve gâyet-i (6) merḥametimden cezb iderim.

[812-2] کز طرب خود نیستم پروای تو

Ve illâ ki ṭareb ve zevḳden ḥod baña senüñ pervâ ve ḳayduñ yoḳdur. Zîrâ ben tecelliyât-ı şifât (7) ve cezebât-ı aḥadiyyetü’z-zâtda bir mertebe müstaḡraḳ ve maḥz zevḳ olmuşumdur ki senüñ ve anuñ pervâsından ḳalmışım ancaḳ bu kadar da‘vetler senüñ nef‘üñ içündür. (8) Kezâlik nâr-ı ‘ışḳuñ semenderleri ve ḥânḳâh-ı fenânuñ ḳalenderleri iḳlîm-i beḳânuñ serverleri ṭarîḳ-ı hüdânuñ rehberleri ve da‘vet ve irşâduñ gerçek erleri dağı (9) felek-i vaḥdetüñ mihr-i enveri olup âfitâb-ı muḥabbetlerine ḡurûb olmaz. Lâkin ṭâlib-i müste‘iddi da‘vet itdükleri kemâl-i

merhametlerinden ve kân-ı şefâ' at olduklarındandır. (10) Pes şefâ' at ve şehâvetlerin gör kim ne dirler:

اندر آ و ديگران را هم بخوان [813-1]

Āteş-i 'ışk içine gel ve ğayrların dağı da' vet eyle.

كاندر آتش شاه بنهاده ست خوان [813-2]

(11) Zîrâ ki pâdişâhlar pâdişâhı olan ħâlîku'l-ekvân cehūd şâhınıñ li-ecl-i ta'zîbi'l-mü'minîn ikâd eylediği âteş içinde ni'am-ı firāvân vaz' eylemişdür (12) veyâhud mısrâ'-ı evvelüñ te'vîli üzre bu âteş-i 'ışk ve nâr-ı fağra geliñiz kim gerçi şüreten te'ab ve meşakkat görünür lâkin Hâk te'âlâ bunda ħ'ân-ı muhâbbet (13) ve ni'am-ı ma'rifet ihzâr itmişdür dimek ola. Filhâkıka âteş-i fağr u muhâbbet bir âteşdur ki ehl-i şafâya tâze bostân ve âşhâb-ı rızâya ravzât-ı ni'am-ı firāvân (14) ve erbâb-ı fenâya cennât-ı ħuld-ı bi-pâyândur. Pes mâder-i tıfl dağı derûnı şevkle na'ra-zen olup ¹⁹⁷⁹ فيها شوقاً الى لقاءك mefhûmını gūyân ve âteşe kendüyi perrân eyledi. İmdi teşne-i âb-ı zülâl-i vişâl-i cemâl-i Zî'l-celâl olan 'aşıklar dağı (16) kemâl-i şevklerinden deryâ-yı âteşbâr-ı 'ışk-ı yâri nûş-ı cân iderler ve kendüliksiz kendüleri nâr-ı fenâya atarlar ve ğâyet-i zevklerinden dâhil-i nâr-ı cezebât (17) olduklarında başı ayağdan ve ayağı başdan fark ve temyîze kâdir olmayup derûn-ı âteşde mîve-i cân ve berg-i gül-i cenânların tâze ve ter ve pür-şemer bulurlar. (18) Pes tıfl-ı mezbûr ve mâderi bu ħâli müşâhede itmekle rağşa-künân ve na'ra-zenân olup didiler ki

اندر آييد اى مسلمانان همه [814-1]

Ey müslimîn (19) ve zümre-i müvâhhidîn 'umûmen âteş-i 'ışk içine geliñiz

غير عذب دين عذاب است آن همه [814-2]

'Azb-ı dîn ve lezzet-i İslâm-ı güzînden ğayrı her ne olursa olsun (20) ħâkıkatde anuñ küllîsi 'azâb-ı mihîndür.

اندر آييد اى همه پروانه وار [815-1]

¹⁹⁷⁹ Eğer aramızda ateşten bir deniz olsaydı sana olan şevkimden kendimi ona atardım.

Ey müslümānlar! ‘Āşık-ı cemāl-i yār iseñiz pervāne-vār āteş-i ‘ışk içine geliñiz,

کمال عاشقی پروانه دارد (21)

که هیچ از سوختن پروا ندارد¹⁹⁸⁰

اندر این بهره که دارد صد بهار [815-2]

Bu naşīb ve behreye geliñiz kim yüz bahar tatar (22) ve bilcümle tıfl-ı mezbūr bilā inkıṭā‘ in da‘ vetden ḥālī olmıyup

بانگ می زد در میان آن گروه [816-1]

Ol gürūhuñ ortasında nidā urdı,

پر همی شد جان خلقان از شکوه [816-2] (23)

Ve nidā-yı tıfluñ heybet ve te’şīrinden cümle ḥalkuñ cānları taldı ya‘nī ‘umūmen müte’essir olup ḳulüb-ı mü‘minin (24) pür nūr-ı imān ve iḳān oldı.

خلق خود را بعد از آن بی خویشتن [817-1]

Andan şoñra ḥalk bī-iḥtiyār kendülerini kendülüksiz

می فگندند اندر آتش مرد و زن [817-2]

(25) Merd ü zen kim var ise āteş içine bıraḳdılar.

بی موکل بی کشش از عشق دوست [818-1]

Müvekkilsiz ve kimse yapışup cekmeksiz dost ‘ışkıñdan ve maḥz muḥabbet-i Ḥaḳ (26) ve cezbe-i ḥayy-i muṭlaḳdan kendüleri yoḳluḳ āteşine ve faḳr-i Muḥammedī sūzişine bıraḳdılar.

ز آن که شیرین کردن هر تلخ از اوست [818-2]

Zīrā ki her telḫi şīr’in (27) eylemek ol ḳādir-i muṭlaḳuñ ḳudretindendür, ya‘nī ‘ibād-ı aşfiyāsına cefāsını ‘ayn-ı şafā ve miḥnetini menḥat ve furḳatını vuşlat ve vaḥşetini ülfet (28) ve naḳmetini ni‘met ve zelletini lezzet ve zelāletini maḡfired ve keşretini vaḥdet ve dūzaḫını cennet ve şüretini sīret ve zūlmāniyyetini nūrāniyyet

¹⁹⁸⁰ Aşıklığın kemali, yanmaktan perva etmeyen kelebektir.

idüp (29) dilemedüğüne daħı ‘ aksin eyler. Fā‘ il-i muħtār diledüğüñ işler, işine kimse
ķarışmaz ve ideceğini kimseye tanışmaz. Seyyid Nesimī mīfermāyed:

گر سعادت نظری بر من زار اندازد (30)

بر سرم سایه‌ی سرو قد یار اندازد

سببی ساز خدایا که طبیبم نظری

بر دل خسته‌ی بی‌صبر و قرار اندازد

من که باشم که شوم کشته‌ی تیغش؟ مگر او (31)

از کرم سایه بر این صید نزار اندازد

سر عشاق اگر این است و سر زلف تو این

ای بسا سر که در این راه گذار اندازد

گر کند چشم تو بر گوشه‌نشینان نظری (32)

مستی و عریده در صومعه دار اندازد

چون شد از دولت عشق تو نسیمی منصور

وقت آن است که سرش بر سر دار اندازد¹⁹⁸¹

تا چنان شد کان عوانان خلق را [819-1] (33)

Ĥattā ĥalk derūn-ı āteşe girmege bir vechle şitāb ķıldılar ve bir mertebe nāra
girdiler ki ĥavālī-i nārda şāh-ı cehūd cānibinden (34) naşb olunan t̄ayife-i ‘ avānān
ĥalkı

منع می‌کردند کاتش در میا [819-2]

Āteşe gelme deyü men‘ eylediler.

آن یهودی شد سیه رو و خجیل [820-1]

¹⁹⁸¹ Talih benim yüzüme gülmek isterse, yarin selvi boyunun gölgesini benim başımda düşürsün. Ey Allah'ım! Öyle bir şey yap ki tabibim benim yaralı ve sabırsız gölüme bir baksın. Ben kim onun kılıcıyla ölmek kim? O beni avlayacaksa kereminden ve merhametinden bunu yapar, (yoksa ben ona layık değilim). Aşıkların başı bu ve senin zülfünün ucu bu ise eğer, bu yolda ne çok baş senin zülfünden dara asılacaktır. Senin gözün meyhaneye köşesinde sızıp kalanlara bir bakış attı mı, meyhanede sarhoşluk ve arbeye her tarafı doldurur. Nesimi senin aşkının devletinden Mansur (Mansur Hallac/ kendisine nusret edilmiş) olduysa eğer, artık başının dar ağacına yükselme zamanı gelmiştir.

Ol yehūdī pādīšāhı (35) siyeh-rū ve ḥacil oldı.

شد پشیمان زین سبب بیمار دل [820-2]

Bu sebebdan peşimān ve bīmār-dil ü cān oldı. Veyāḥud ta‘āşşub ve ḥasedden bīmār-dil olan (36) peşimān oldı ve sebep-i nedāmeti bu idi ki

کاندر ایمان خلق عاشق تر شدند [821-1]

Zirā ki ḥalq ḥusn ü cemāl-i imāna evvelkiden ziyāde ‘āşık oldılar.

در فنای جسم صادق تر شدند [821-2] (37)

Ve ifnā-yı cismde şādıķter oldılar

مکر شیطان هم در او پیچید شکر [822-1]

Ḥudā-yı mennāna şükr-i firāvān ki İblisün mekr ve telbisi (38) yine aña şarıldı.

دیو هم خود را سیه رو دید شکر [822-2]

Şeytān daḥı¹⁹⁸² kendüyi siyeh[-rū] gördi, Ḥudā’ya şükr ü sipās-ı bī-nihāye olsun. Ya‘nī mekri şüret- (39) pezir olmıyup ḥamden lillāh te‘ālā ki tevfiķ-ı rabbānī yār u mu‘in olmağla kimesne imāndan rücu‘ itmeyüp evcāt-ı derecāt-ı yaķine ‘urüc itmekle (40) vesvese-i vesvās bāṭıl u zāyil ve zararı kendüye rāci‘ ve vāşıl oldı.

آن چه می مالید در روی کسان [823-1]

Ol nesneyi ki şāh-ı cehūd mü’minlerün (41) yüzine sürdi ya‘nī mü’minini nāra iḥrāk ve envā‘-ı ‘azāb itmek istedi lākin bi-fazlillāh te‘ālā kazduğı kuyuya kendü düşüp [103a] (1)¹⁹⁸³

من حفر بئراً لآخیه وقع فيه [823-2] جمع شد در چهره ی آن ناکس آن

Mü’minlerün yüzine sürdüğü nesne ol nā-kesün çehresinde (2) vāķi‘ ve cem‘ oldı.

آن که می درید جامه ی خلق چست [824-1]

¹⁹⁸² Yazmada: gibi

¹⁹⁸³ Kardeşi için kuyu kazan kendi o kuyuya düşer.

Ol kimesne ki ḥalkuñ cāme-i ‘ırzını yırttı ya‘nī ḳalbini şıyup ḥaḳāret eyledi

شد دریده آن او ایشان درست [824-2]

(3) Bilāḥire derrendenüñ libās-ı nāmūsı derīde olup mazlūmlaruñ ‘ırz ve vaḳārı dürüst oldı. Ya‘nī Ḥaḳ te‘ālā şāh-ı cehūd ve a‘vān-ı cehūdı nār-ı ḳahr (4) ve ḡazabına yaḳup mü’minlere āteş içinde ni‘met virdi.

کژ ماندن دهان آن مرد که نام محمد را علیه السلام به تسخر خواند

Ḥazret-i Faḥr-i ‘ālem (5) şallāllāhu ‘aleyhi ve sellemüñ nām-ı şerīfını temeshur ve istihzā ile oḳuyān kimesnenüñ dehānı egri ḳalması beyānındadır.

Seyyid Nesīmī:

(6) İki ‘ālemde sulṭāndur Muḥammed
Beyān-ı ‘ilm-i Ḳur’ān’dur Muḥammed

Ḥesāb-ı ḥaşr u neşr ola, o günde
Şefi‘-i cümle ḥalkāndur Muḥammed

(7) kemāl-i ma‘rifet andan açıldı
Yaḳīn bil gevher-i kāndur Muḥammed

Serāser yedi göki gezdi gördi
Ki ‘arş u ferşe seyrāndur Muḥammed

(8) Nesīmī dāyimā medḥ-i nebī ḳıl
Hemīşe dīn ü imāndur Muḥammed

آن دهان کژ کرد و از تسخر بخواند [825-1]

Ol bir kimesne dehānını münḥarif eyledi ve temeshur (9) cihetinden oḳıdı,

مر محمد را دهانش کژ بماند [825-2]

Ya‘nī ḥazret-i Muḥammed ‘aleyhisselāmuñ nām-ı şerīfını oḳıdı anuñ aḡzı egri ḳaldı.

باز آمد کای محمد عفو کن [826-1]

(10) Ol kimesne günāhına nādīm olup qādem-i pāk-ı Resūl'e yüz sürüp girü cürmüne i' tirāf ile mağfiret dileyüp "Ey Muḥammed 'aleyhisselām! 'Afv eyle

ای ترا الطاف و علم من لدن [826-2] (11)

Ey resūl-i Ḥudā ve nūr-ı bedr-i dūcā! senūñ için 'indallāh olan 'ilm-i ledünden elṭāf ve a'ṭāf vārdür."

من ترا افسوس می کردم ز جهل [827-1] (12)

Yā Resūlallāh 'aleyke şalevātullāh! Ben cehlimden seni temeşhur eyledüm,

من بدم افسوس را منسوب و اهل [827-2]

Temeşhure mensūb ve taḥķire ehl (13) ben oldum. İmdi merdān-ı Ḥudāyı her kim temeşhur ve taḥķir eyleye ve kelimāt-ı nā-sezā söyleye zararı kendüye rāci' olur ve nedāmet ile istiğfār ve isti'fā itmese (14) dīn u imāndan dūr ve raḥmet-i Ḥaḳ'dan maḥrūm ve mehcūr olur. Nitekim ḥazret-i Mevlānā buyururlar:

چون خدا خواهد که پرده ی کس درد [828-1]

Çün kim Ḥudā-yı müte'ālin (15) irādet-i 'aliyyesi te'alluḳ idüp kimesnenūñ perdesini yırtmaḳ isteye

میلش اندر طعنه ی پاکان برد [828-2]

Anuñ meylini pāklerin ṭa'nına iledür ya'nī ṭa'na-zen-i (16) enbiyā ve evliyā olur.

ور خدا خواهد که پوشد عیب کس [829-1]

Ve eger Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālānuñ meşiyet-i irtizāiyyesi şıfat-ı settāriyyet ile tecellī itmege te'alluḳ idüp (17) bir kimesnenūñ 'aybını pūşide kıılmaḳ isteye

کم زند در عیب معیوبان نفس [829-2]

Ma'yūblaruñ 'aybına nefes urmaz. Ya'nī ol kimesne maḥzar-ı ism-i settār olup 'ayblu (18) olanlaruñ daḥı 'aybını söylemez ve kimesnenūñ noḳşānına nazar itmez, ḳanda ḳaldı ki 'ayb ve noḳşāndan 'ārī olan pāklere ṭa'n eyleye. (19) "کم زند" bu maḳūle maḥalllerde "زند" ma'nāsına isti'māl olunur.

چون خدا خواهد که مان یاری کند [830-1]

Çün ol Ĥudā-yı bī-naẓīr ve mu‘īn ve naẓīr (20) ism-i Hādī ile nazar idüp
bize mu‘āvenet ve ‘ināyet eyleye,

میل ما را جانب زاری کند [830-2]

Bizüm meylimizi cānib-i niyāzmendī ve semt-i müstemendīye (21) sevķ
ider. Mūnācāt-ı Mevlānā Cāmī:

ای به سویت همه را روی نیاز
چشم لطف تو به روی همه باز

عاشقان کشته‌ی سوادى تواند
داغ بر دل ز تمناى تواند (22)

خرقه‌ی فقر و فنا پوشیده
در ره صدق و صفا کوشیده

رسته از خود ز پرستندگیت
خواجگی یافته از بندگیت (23)

درد دم بر دم تو همدمشان
داغ بی مرهم تو مرهمشان¹⁹⁸⁴

İmdi benüm cānım:

ای خنک چشمی که آن گریان اوست [831-1]

(24) Ey sa‘ādetlu çeşm ki ol çeşm anuñ giryānıdır.

وی همایون دل که آن بریان اوست [831-2]

V’ey mübārek dil ki ol gönül anuñ āteş-i ‘ışķınuñ büryānıdır.

Li-muħarririhı:

¹⁹⁸⁴ Ey herkesin niyâz gözü sana doğru bakan ve senin lutf gözün herkese açık olan Allah! Âşıklar senin sevdanda ölürler ve gönüllerindeki dağ seni diledikleri içindir. Onların fakr ve fena hırkası giymişler ve sıdk ve safa yolunda ellerinden geleni yaparlar. Sana taptıkları için kendi benliklerinden kurtulmuşlar ve sana kul oldukları için efendi olmuşlar. Senin anbean hüznün onların hemdemidir, senin merhemsiz dağın onların merhemidir.

(25) Meded bir çāre kı̄l ey şeh, tutuşdum āteş-i ‘ışķa
Ĥayāle döndüm āhıñla düşelden nāliš-i ‘ışķa

‘Aceb şūrīde bülbüldür senüñ gülzār-ı ĥüsnüñde
Hezārān zār ider gön̄lüm girelden ravza-i ‘ışķa

(26) Derūnum derdine billāh devā senden olur cānā
Kılursa vuşlatuñ merhem, ṭabībā ĥaste-i ‘ışķa

Yoluñda cān nişār itmek niyāz eyler dil-i ‘uşşāķ
Ki zīrā kı̄n-behā vechüñ olurmuş küşte-i ‘ışķa

(27) Niçe demler durur ‘Abdī ġam-ı hicriyle kı̄n aġlar
Gözüm la‘ liyle dūr şaçar verir ser rişte-i ‘ışķa

آخر هر گريه آخر خنده ای است [832-1]

‘Āķıbet her girye vü zārīnüñ āĥiri ĥandedür

مرد آخر بين مبارک بنده ای است [832-2] (28)

Merd-i ‘āķıbet-bīn mübārek bendedür. Görmez misin ey derdlü gön̄ül,

هر کجا آب روان سبزه بود [833-1]

Meşelā her kı̄nda kim (29) āb revān ola anda sebze ve bostān olur

هر کجا اشک روان رحمت شود [833-2]

Her kı̄nda kim bir göz yaşı yelici ola anuñ şemerātı raĥmet ve berekātı
maġfıret olur. (30) Āy ey derdi çok gön̄ül!

باش چون دولاب نالان چشم تر [834-1]

Dūlāb-veş gözi yaşlu ve baġrı başlu ol.

تا ز صحن جانن بر روید خضر [834-2]

Tā senüñ (31) şaĥn-ı cānuñda ĥađravat bite. Ya‘ nī derūn-ı dil ve meyān-ı
cānuñ sebze-zār-ı ma‘ rifet ve gül-zār-ı muĥabbet ola. Li-muĥarririhi:

Nişār eyle özüñ yāre dilerseñ vaşl-i dildārı

(32) Niyāz eyle o dergāha hemān kullukda gör kārı

Nedür ey şeh bu nāziyle leṭāfet dil-rubālīklar
Niyāz istersen ‘āşıkdan saña yalvarı yalvarı

Ġayūr ismi celāl itdi қаşı re’siyle şeydāya
(33) қомadı сүрдү aradan gönülde vech-i aġyārı

Tecellī nārı dem-çekdi dili cezb eyledi ol an
Vişāli ‘āşıkā yārı қомaz hiç faşlına bārı

Cemālī sāyesin şalmış *kefā bi ḥasbünallāhu*
(34) dile pertev şālup ḥüsnü ḥayālī aldı efkārı

Şenālar eyle ey ‘Abdī dimiş *fe’şkür ve üşkürküm*
Yüzüñ sürüp sücüd eyle kılup tehlil ü ezkārı

اشک خواهی رحم کن بر اشک بار [835-1]

(35) Eşk ü girye isterseñ göz yaşı yağdurıcılarñ üzerine raḥm eyle, ya’nī çeşm-giryān ve ciger-büryān olan mazlūm ve sitem-dīde ve eytām-ı muşibet-zedelere
(36) kemāl-i şefaқat ve merḥamet eyle ki ḥattā senden daḥı eşk-i çeşm teқātur idüp şefā‘at ve maġfirete lāyık olasın zīrā

رحم خواهی بر ضعيفان رحم آر [835-2]

(37) Ol raḥīm ve kerīm Allāh’dan raḥmet ve ‘ināyet dilerseñ fuқarā ve zu‘afāya raḥm getür ya’nī za‘ifleri acıyup esirge. Ve daḥı ارحموا ترجموا ḥadīs-i şerīfını
(38) istimā‘ eyle. Ve daḥı¹⁹⁸⁵ ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء ḥadīs-i şerīfine cān қulaġın tutup mücebi ile ‘amel қıl.

عتاب کردن آتش را (39) آن پادشاه جهود

Ol cehūd pādişāhı āteşe ‘itāb eylemesi beyānındadır.

رو به آتش کرد شه کای تند خو [836-1]

¹⁹⁸⁵ Yerde olanlara merhamet edin ki gökteki de size merhamet edilsin

Şāh-ı cehūd āteşe teveccüh eyleyüp didi: (40) Ey tond-ḥū! Ya‘nī senūñ şānuñda hiç ferde merḥamet ve amān yoğ-iken

آن جهان سوز طبیعی خوت کو [836-2]

Senūñ ol bi’ṭ-ṭab‘ cihān-sūz olan ḥūyuñ (41) ḳanı? İhrāk itmek ḥod senūñ ḥāşiyet-i ṭab‘ ve zātuñdur. Pes

چون نمی سوزی چه شد خاصیت [837-1]

Niçün yaḳmazsın senūñ ḥāşiyetiñe ne ḥāl oldı? [103b] (1) ṭabī‘atūñ ne sebebden bozuldı?

یا ز بخت ما دگر شد نیت [837-2]

Yāḥud bizüm ṭālī‘ imizden senūñ niyyetūñ ḡayrı mı oldı?

می نیخشایی تو بر آتش پرست [838-1]

Sen ḥod (2) teraḥḥum eylemezsin

آن که نپرستد ترا او چون پرست؟ [838-2]

Ol kimesne ki saña perestiş ḳılmaz pes ol kimesne nice ḥalāş oldı?

هرگز ای آتش تو صابر نیستی [839-1]

Hergiz ey āteş (3) sen yaḳmaḳda şābir degülsin,

چون نسوزی؟ چیست؟ قادر نیستی؟ [839-2]

Niçün yaḳmazsın bā‘iṣ nedür yoḥsa ihrāḳa ‘adem-i ḳudretūñ mi vardur? Elḥāşıl pādişāh-ı cehūd (4) kemāl-i ḥayret ve ḡāyet-i te‘accübünden kendü kendüye ayıtdı:

چشم بند است ای عجب یا هوش بند؟ [840-1]

Ey ‘aceb bu ḥālet-i ḡarībe göz baḡı mıdur veyāḥud ‘aḳl baḡı mıdur?

چون نسوزاند چنین شعله ی بلند؟ [840-2] (5)

Bunuñ gibi şu‘le-i bülend ve ḳavī ve ‘ulv-i ‘ilvī niçün ihrāk eylemez?

جادویی کردت¹⁹⁸⁶ کسی، یا سیمیاست؟ [841-1]

Ey āteş saña bir kimesne (6) cādūluk mu eyledi yoğsa sīmiyā midür?

یا خلاف طبع تو از بخت ماست؟ [841-2]

Yā senüñ hilāf-ı ṭab‘ uñ bizüm bahtımızdan mıdur?

گفت آتش من همانم، آتشم [842-1]

(7) Āteş hālen veyāḥud lisānen bi-iznillāh te‘ālā ḳāle gelüp ayıtdı: Ben hemān oyum ya‘nī sen bildügün āteş-i sūzānım eger i‘timāduñ yoğ ise

اندر آ تو تا ببینی تابشم [842-2] (8)

İçerü gel ḥattā benüm tābiş ve sūzişimi göresin. Ba‘zı nüshada daḥı “آتشم” yerine “ای شمن” ve “تابشم” yerine “تاب من” vāḳi‘ (9) olmuşdur, “ey şemen” ey put-perest dimekdür.

طبع من دیگر نگشت و عنصرم [843-1]

Benüm ṭab‘ım ve ‘unşurum müteğayyır olmadı,

تیغ حقم هم به دستوری برم [843-2]

Allāh sübhānehu (10) ve te‘ālānuñ tīg-ı ḳudretiyem hem anuñ destür ve izniyle ḳat‘ iderim. İmdi cemī‘-i ḥarekāt ve sekenāt ve cümle eşyāda olan te‘şirāt bā-ḥuşuş āteşüñ (11) ṭab‘ında muvda‘ olan ihrāk ve ḥarāret Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālānuñ emri olup mü’essir-i ḥaḳīḳī ol ḳādir-i muṭlaḳ ve ḥazret-i Ḥaḳ’dur. Mecmū‘-i mükevvenāt (12) eger ulvī ve eger süflī eger ṭabāyi‘ ve eger ‘anāşır Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā celle şānuhunuñ yed-i ḳudret ve zīr-i irādetlerinde maḳhūr ve müstehlekdür ve Ḥaḳ dostu (13) olan enbiyā ve evliyā ve mü’minin-i aşdiḳāya dost ve ‘aduvv-i Ḥudā olan müşrikin ve küffār ve mu‘ānidin ve münāfiḳine ‘aduvvlardur. Nitekim ḥazret-i Mevlānā (14) lisān-ı āteşden cehūd pādişāhına meşel irād idüp ve ol ṭabī‘atde olan dehrī ve ṭabī‘ī ve mu‘ānid ve münkirlere emr-i Ḥaḳḳı izāḥ için buyururlar ki

بر در خرگه سگان ترکمان [844-1] (15)

¹⁹⁸⁶ Yazmada گردد

Şu kadar iz‘ānuñ yoğ mı, görmez misin türkemānuñ obaları kıpası üzerinde
kilāb

چاپلوسی کرده پیش میهمان [844-2]

(16) Āşinā olan kıonuğı incitmeyüp çāplūsluk eylemiş, ya‘nī kıuyruğun şalup
dilkūluk ider ve temelluk gösterir.

ور به خرگه بگذرد بیگانه‌رو [845-1]

(17) Ve eger cānib-i ħargāh ve pīş-i veşāđdan bīgāne-şekl ve ecnebī-rū bir
kimesne güzer eyleye

حمله بیند از سگان شیرانه‌رو [845-2]

Ol bīgāne, kilāb-i türkemāndan şīrāne (18) ve esed-vār ħamle görür. Pes
āteş, cehūd pādişāhına bu meşeli irād idüp ba‘dehu didi ki: Ey cehūd ve ‘anūd ve
bīgāne-i dergāh-ı rabb-i vedūd,

من ز سگ کم نیستم در بندگی [846-1] (19)

Ben bendelikde segden eksik degilim

کم ز ترکی نیست حق در زندگی [846-2]

Ĥađ sübhānehu ve te‘ālā kıuvvet ve kıudret ve ħayāt (20) ve zindeğide bir
Türk’den eksik degüldür. İmdi kilāb-ı türkemān āşināya temelluk ve rağbet ve
bīgāneye ‘dāvet itdügi gibi ben dađı ‘ubūdiyyetde şābit-kādem olup (21) mü ‘minlere
berd ü selām ve kāfir ve cehūd ve müşrik ve ‘anūdlara eşedd-i sūziş ile ‘azāb ve
‘ikāb olurum.

Ey müstemī‘-i kıābil! Nār-ı āfāķinüñ emr-i Ĥađđ’a (22) itā‘at ve inkıyādı
zāhir ve bāhir oldıysa kendü vücūduña dađı nađar eyle gör kim ħazret-i Mevlānā
buyururlar,

آتش طبعت اگر غمگین کند [847-1]

Eger senüñ řab‘uñ (23) āteşi seni ħamgīn eyleye,

سوزش از امر ملیک دین کند [847-2]

Sūzişi dīn pādişāhınıñ emrinden eyler. Ya‘nī kendüden ṭab‘ uñ seni ğam āteşine yakmaz (24) ol dağı emr-i Hāḡḡ-la zuhūr ider.

آتش طبعت اگر شادی دهد [848-1]

Ve āteş-i ṭab‘ uñ eger saña sürür vire ḡaḡīḡatde ol ṭab‘ uñdan olmayup

اندر او شادی ملیک دین نهد [848-2] (25)

Belki anda olan sürürü dīn pādişāhı kor. Hāşıl-ı kelām eger ğam ve eger şādī Hāḡ sübhānehu ve te‘ālānuñ icādıdır. (26) ‘Ameline ğöre ikisinden ḡanḡısına lāyīḡ iseñ anı ḡalḡ ider.

Ey ṭālib-i şādīḡ ve Hāḡ cemāline ‘āşīḡ! Hāzret-i Mevlānā ḡaddasallāhu rūhehu buyurduğı (27) ğam ve şādī ne maḡūle ğam ve maḡūle şādīdur iz‘ān ḡılduñ mı? Dünyāya ve nefse müte‘allıḡ olan ğam ve şādī ḡod ma‘lūmdur ve sürür-ı dünyevīnūñ āḡiri ğam (28) ve ‘āḡıbeti elemdür. İmdi bunda olan ğam u şādīden murād ṭā‘at ve ‘adem-i ṭā‘at ve küfr ü imān ve fışḡ u şalāḡ ve ‘ibādet ve ‘adem-i ‘ibādet (29) ve bunuñ emşālī olanlardır. Ve ‘āşīḡlar meyānında olan ğam fikr-i mā-sivā ile ḡalbleri keşret ḡāşıl idüp ‘ālem-i beşeriyete geldikleri ve ıtlāḡdan (30) ḡayda düşdükleridür ve şādmānī-i ‘uşşāḡ envār-ı cezebāt-ı ilāhiyye mir‘āt-ı ḡalblerinde cilveger olup fikr-i ān u in ve şu‘ūr ve ‘adem-i şu‘ūrdan ḡalāş (31) olmaḡla ıtlāḡ ve vaḡdet-i şırfada müstaḡraḡ-ı tecellī-i zāt olduklarıdır.

İmdi zıkr olunan şādī ve ğam Hāḡ sübhānehu ve te‘ālānuñ dest-i ḡudretinde (32) olup ber-mūceb-i “¹⁹⁸⁷قلب المؤمن بين اصبعين من اصابع الرحمن” keyfe mā yeşā ṭaḡlīb ve ṭaşrīf idüp diledüğü gibi ḡareket itdürür ammā (33) ¹⁹⁸⁸فَهْوَ-ی kerīmi üzre ḡāşā eyle dağı degüldür ki Hāḡ tebareke ve te‘ālānuñ ḡükmünde zerre ḡadar zılm ola, Allāḡ sübhānehu ve te‘ālā (34) ‘ibādına zılm itmez eger küfr eger imān eger düzaḡ eger cennet eger ‘ıḡāb eger şevāb ḡullarınıñ istegine i‘ṭā ider. “Azābı ḡod kim ister?” dirseñüz (35) müceb-i ‘azāb olan a‘māl-i seyyi‘e eşnāf-ı muḡabbet ile sa‘y ve küşiş idüp rızā-yı Hāḡḡ’a muḡālif niḡe murādātıñ ḡuşūliḡün ḡaçan müyesser ola (36) deyü āḡ u vāḡ eyledüğüñ ‘azāb-ı sa‘iri istemeñ degül midür? Ve ḡıybet ve mesāvī ve tefāḡur ve tekebbür ve merdān-ı ḡudā’ya zebān-dirāzlıḡ itmekler ve buña (37) müte‘allıḡ evşāf-ı rediyyeye irtikāb ‘azāb-ı elimde ḡ‘ār u zār olmaḡ degül

¹⁹⁸⁷ Müminin kalbi, Rahmān’ın parmaklarından iki parmak arasındadır. (Müsned, VI, s. 142, nr. 6569).

¹⁹⁸⁸ Fussilet 41/46: “...Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.”

midür? ve zıkr olunan a‘mâli terk eyle diseler nefsuñe güç gelüp (38) fesādâtıñdan geçmeyüp tende cānuñ gibi ülfet eyledüğüñ ilāhî beni dūzağdan ħalāş eyleme!” deyü recā itmek degül midür?

İmdi Hâk te‘ālā her kıluna (39) istedüğüñ virir ve her kes cehenneme odunun ve āteşin buradan götürür, ašlā buña şüphe olmasun. Ammā ‘āşıkıların ħam ve şādīsine bā‘ iş olan (40) yine ‘āşıklara ma‘lūmdur. ‘āşıkla ma‘şūk beyninde vāki‘ olan nāz u niyāza ağıyar olanlar vākıf olmaz, anlarıñ bir tenezzüli biñ teraqqīdür (41) ve zerre zerre kadar ħamları iki cihān şādmānlığıdır. Kemā kīle, şî‘ r:

بَيْنَ الْمُحِبِّينَ سِرٌّ لَيْسَ بِفَشِيهِ

قَوْلٌ وَلَا قَلَمٌ لِلخَلْقِ يَحْكِيهِ¹⁹⁸⁹

neşr: zīrā ‘ābidlerüñ ħamı günāhdan [104a] (1) ve ‘āşıkların ħamı vücūd-ı vehmīleridür. Felihāzā ħazret-i Mevlānā her bir fırkaya bi-ṭarīki’t-tevzi‘ naşihat idüp buyururlar ki

چون که غم بینی تو استغفار کن [849-1]

(2) Çün ki ħalbūñde ħam göresin istiğfār eyle, zīrā من لزم الاستغفار: جعل الله له من كل¹⁹⁹⁰ ضيقٍ مخلصاً¹⁹⁹⁰ hadīs-i şerīfinüñ vefkınca (3) istiğfār sebab-i ħalāşī-i her hemm ve düşvārī olmağ muğarrerdür.

غم به امر خالق آمد کار کن [849-2]

Ya‘nī çün ki ħam emr-i ħālīk ile geldi imdi ey ħam-dīde ṭurma (4) ‘amel eyle. Ya‘nī gice uyğuların gözünüñe ħarām idüp āh-ı derün ile yan yakıl ve yüzüñ dergāh-ı Hâk’ a sürüp taşşīrātüñ bilüp tevbe ve istiğfār kıl (5) dimekdür. Veyāğud “kār-kün” vaşf-ı terkībī olmağ üzre ħam ħālīku’l-ekvānuñ emr ü fermānyla iş edici geldi demek ola. mışrā‘-ı evvele münāsib olan (6) ma‘nā-yı evvel olmağ fehm olunur.

İmdi benüm cānım! Beyt:

عابدان از گناه توبه کنند

عارفان از عبادت استغفار¹⁹⁹¹

¹⁹⁸⁹ Sevenler arasında ifşa olmayan bir sır ve kalemin halka anlatamayacağı bir söz vardır.

¹⁹⁹⁰ Kim istiğfara devam ederse Allah o kişi için her dertten bir çıkış, her darlıktan bir kurtuluş yaratır.

¹⁹⁹¹ Âbidler günaha tövbe ederler, ârifler ise ibâdete. (Gülīstān)

neşr: maẓmūnı üzre ‘ābidler (7) zellāt ve taqşīrātından istiğfār iderler velākin ‘āşık-ı bī-ser ü pā olanlar ber-feḥvā-yı¹⁹⁹² enāniyyet ile olan tā‘ātdan (8) ve muḳābeledede teveḳḳu‘-ı mücāzāt olunan ‘ibādetden ve belki muṭlaḳa vücūdlarından istiğfār iderler. Ḥāce Ḥāfız:

ما را به زندی افسانه کردند

شیخان جاهل بیران گمراه (9)

از دست زاهد کردیم توبه

وز فعل عابد استغفرالله

جانا چه گویم شرح فراقت

چشمی و صد نم جانی و صد آه¹⁹⁹³ (10)

Neşr: Pişvā-yı erbāb-ı ṭarīḳat ve muḫaḳḳık ve müdaḳḳık ḳudvetü’l-evliyā Ebū İsmā‘il ‘Abdullāh bin Muḫammede’l-Enşārī (11) el-Hirevī *Menāzilü’s-Sāyirīn*’de bābü’t-tevbede buyururlar ki:

فتوبة العامة لاستكثار الطاعة فإنه يدعو إلى ثلاثة أشياء، إلى جحود نعمة الشتر والإمهال (12)، و رؤية الحق على الله، والاستغناء الذي هو عين الجبروت، والتوثب على الله.

وتوبة الأوساط من استقلال المعصية و هو عين الجرأة والمبارزة (13) ومحض التدنن بالحمية، والاسترسال للقطيعة.

وتوبة الخاصة من تضييع الوقت فإنه يدعو إلى درك النقيصة ويظفي نور المراقبة و يكدر عين الصّحبة. ولا يتم (14) مقام

التوبة إلا بالانتهاء إلى التوبة مما دون الحق، ثم رؤية علة تلك التوبة من رؤية تلك التوبة¹⁹⁹⁴

Ve erbāb-ı taḫḳīḳ ‘Abdullāh-ı Enşārī ḳaddasallāhu (15) sırrehunuñ tevbe-i ḫavāşda buyurduğı ḳavlini şerḫ ve izāḫ idüp dimişler ki taziyē -i vaḳt-i ḫavāşdan murād me‘a ‘ademi’l-bulūğ ilā ḫaddi’t-temekkün müşāhedelerinde (16) maḳām-ı cem‘a müşārif olan ḫīn-i istiğrāḳlarıdır ki kemāl-i ḳurbdur. Ve vaḳt-i mezbūruñ

¹⁹⁹² Ebrār’ın iyilikleri mukarrabin yanı yakınlştırılmış kulların kötülükleri mesebesindedir. (**Keşfi’l-Hafâ**, I, s. 357, nr. 1137)

¹⁹⁹³ Cāhil şeyhler ve yolunu kaybetmiş pırlar, bize rint diye diye efsāneleşirdiler. Biz zāhidin elinden tövbe ettik, ābidin de yaptıklarından Allah’a sığınırız. Ey can! Senin firakını nasıl anlatayım? Bir göz; yüz çeşme, bir cān; yüz āh!

¹⁹⁹⁴ Halkın umumunun tevbesi taati artırmaktır. Zira bu üç şeye götürür. 1. Günahları örtme ve mühlet verme nimetini inkār etmeye. 2. Allah’a karşı bir hak iddia etmeye. 3. Kendini müstağni görmek ki azgınlık bizatihi budur ve Allah’a karşı gelmeye.

Orta düzey halkın tövbesi günahı azaltmaktır. Bu cüretin ve karşı gelmenin bizatihi kendisidir, taassup ile dindarlaşmadır ve Allah’ın dediklerini yerine getirmemekte bir gevşekliliktir. Seçkin insanların tövbesi vakti zayı etmelerinden ötürüdür. Zira bu noksanlık derekesine götürür, murakabe nurunu söndürür ve sohbeti bulanıklaştırır. Tevbe makamı ancak Hakk’ın önünde tevbeyle vararak tamamlanır. Sonrada bu tevbenin sebebini bizatihi bu tevbeden dolayı olduğunu bilerek tamamlanır.

tazyî' i maqâm-ı mezbûruñ muqâbili olan derk-i noqşâna da'vet ider. (17) pes dâyimden ve müstemirren muhâfaza-i vaqt-i mezbûr için 'alâ 'ibâdillâhi'l-havâş tevbe ve istiğfâr vâcib olur. Ve derek fi'n-noqşân ise derecât-ı (18) kemâle telaqqî ve evc-i a'lâya teraqqî muqâbelesinde olan derekât-ı esfele tenezzüldür. Pes hâlet-i mezbûrenüñ vüqû'ı lâ-cerem nûr-ı murâqabeyi itfâ itmek muqarrerdür. (19) Zîrâ inhiât bi't-tazyî' olmaz. İllâ ru'yet-i ğayr ile tefriqada ve şîfât-ı nefis ile ihticâbda olmağdan hâşıl olur. Pes ru'yet-i ğayr ve şîfât-ı nefis ile (20) tefriqa ve ihticâbda olan kimesne müceb-i hıfz-ı vaqt olan nûr-ı murâqabeden mahrûm qalır ve maqâm-ı müşâhedede olan şoĥbet-i me' a'l-haqqâ küdüret (21) vâkı' olur. Zîrâ şoĥbet me' allâh şafâ-yı vaqt-i me' a'l-haqq olmadıqça müyesser degüldür. Pes kaçan vech-i meşrûh üzre vaqt-i havâşş zâyi' olsa (22) vaqt-i şoĥbet daĥı mükedder olur ve ĥuzûr-ı mezbûre şoĥbet itlâkınuñ şihhati ĥadîs-i nebevî ile şâbitdür ki qâle 'aleyhisselâm: “¹⁹⁹⁵اللهم انت صاحب في السفر” (23) ve Haqq'dan ğayrdan tevbe daĥı maqâm-ı fenâdân ğayrıda olmaz. Ve maqâm-ı fenâda olan telvîn 'abd-i hâşşuñ eniyyet ile zuhûridur. Pes 'abd-i fânî ve müstehlek (24) 'ammâ sive'l-haqq kendüyi tâyib görse tevbesine 'illet olan enâniyyeti min ĥayş-i lâ-yeş'ur zâhir olup Haqq sübhânehu ve te'âlâ kemâl-i luţfünden 'abd-i hâşş-ı (25) fânîyi 'illet-i mezbûrenüñ ru'yetine tevfiq ider. Pes 'illet-i mezbûrenüñ ru'yeti maqâm-ı fenâda telvîn-i âĥirdür. İmdi telvîn-i mezbûreden daĥı ĥalâş (26) 'illet-i mezbûreyi görmekten Haqq'a tevbe ve istiğfâr ile olur. Ve bu vechle olan ĥalâş-ı küllî olmaz, illâ maqâm-ı temkînde olur. Pes 'abd-i fânî maqâm-ı (27) temkînde râ'î bi'l-Haqq ve tevbesi daĥı Haqq'la olur. Pes bu taqdîrce 'abd-i fânî ne râ'î ve ne tâyib olur. Fe'fhem cidden.

Ey müstemî' i qâbil! Ğam ve şadî ve tevbe-i havâşş (28) nedür ma'lûm oldıysa ve cümlesi kudret ve dest-i irâdet-i ezeliyyede olduĥı mu'âyene kılındı ise ĥazret-i Mevlânâ buyururlar ki

چون بخواهد عین غم شادی شود [850-1]

(29) Çün ki Ĥudây rabbe'l-'âlemînüñ irâdet-i 'aliyyesi te'alluq eyleye ĥamuñ aynı 'ayn-ı şadî olur.

¹⁹⁹⁵ Allah'im, seferde yoldaşımız Sen'sin.

[850-2] ¹⁹⁹⁶ عین بند پای، آزادی شود

Ve ‘ayn-ı bend-i pāy āzādī olur. (30) Ve bilcümle Hāḡ sūbhānehu ve te‘ālā bir ḡulunuñ seyyi’ātuñ ḡasenāta ve cehlīni ‘ilm ve ḡamını ṡādmāniye tebdīl dilese seyyi’āt ‘ayn-ı ḡasenāt ve cehl ‘ilm ve ḡam ṡādī olur. (31) Ya‘nī bunlar ṡıfāt-ı ma‘nevīyyedür, biri ḡurūc ve birine vülūc olmyup belki ḡaḡāyık-ı seyyi’āt ve cehl ü ḡam ‘ayn-ı ḡasenāt ve ‘ilm ve sūrūr olur dimekdür. ṡi‘r:

(32) Her ḡasenāt kim seni ṡoḡrı iletmedi Hāḡ’a

Ḳoyma anuñ adın ḡüsün kim ḡamu seyyi’āt olur

Neṡr: ṡeyḡ Ebū Sa‘īd Ebu’l-ḡayr buyurlar ki: Bir ḡün ṡeyḡ Ebu’l-‘Abbās İbn-i Ḳaṡṡāb el-‘Āmūlī (33) ḡuzūrunda iken iki kimesne gelüp oturdılar ve didiler kim bizüm beynimizde bir söz vāḡi‘ oldı. Birimüz didi ki endūh-ı ezel ve ebed temāmter ve birimüz daḡı didi ki (34) ṡādī-i ezel ve ebed temāmter. Ḥāzret-i ṡeyḡ bu bābda ne buyurlar deyü ḡakem itdiler. ṡeyḡ Ebu’l-‘Abbās mübek ellerin ḡaldurup elḡamdulillāh ki menzilḡāh-ı püser-i ḡaṡṡāb (35) ne endūhdur ne ṡādī. “ليس عند ربكم صباح
1997 ولا مساء” didi ve buyurdılar ki endūh ve ṡādī senūñ ṡıfātıñdur ve her ne ki senūñ ṡıfātıñdur ol muḡdeṡdür (36) ve muḡdeṡ için ḡadīme yol yoḡdur. ba‘dehu buyurdılar ki püser-i ḡaṡṡāb bende-i Ḥudā’dur ve emr ü nehyde pey-rev-i Muṡṡafā ve tābi‘-i sünen-i ḡabīb-i Ḥudā’dur. Her kim da‘vā-yı (37) rāh-ı civān-merdān iderse anuñ ṡāhidi budur. Çün ki ol iki ṡaḡṡ gitdiler ṡeyḡ’den su’āl idüp bunlar kimdür didim, birisi Ebu’l-ḡasan Ḥaraḡānī (38) ve birisi daḡı ‘Abdullāh Dāsītānī’dur deyü buyurdılar. İmdi ḡāṡṡu’l-ḡavāṡṡ olan evliyā’-i kümmelūñ aḡvāline dest-i ‘aḡl iriṡmez hemān Hāḡ sūbhānehu ve te‘ālā (39) muḡabbetlerinde ṡābit-ḡadem idüp āṡār-ı envār-ı berekātından müstefīd ve müstefīz eyleye. Anlara muḡabbetden özge devlet olmaz. İmdi benüm rūḡum! Dīde-i baṡīretüñ (40) ḡüşāde ḡıl ki,

[851-1] باد و خاک و آب و آتش بنده اند

Bād ve ḡāk ve āteṡ ve āb bendelerdür.

[851-2] با من و تو مرده با حق زنده اند

¹⁹⁹⁶ Yazmada: بود

¹⁹⁹⁷ Rabbinizin katında ne sabah ne de akşam yoktur.

Baḥa ve saḥa nisbet murde ammā Ḥaḥḥ-la (41) zindelerdür. Yaḥ nī ḥ anāşır-ı erbaḥa ve cemādāt ve nebātāt ve cümle mükevvenāt eger basīḥ ve eger mürekkeb Ḥaḥḥ-la kāyim ve emr-i Ḥaḥḥ'a muḥīḥ lerdür. Ve tesbīḥ ve tenzīh-i bārīde [104b] (1) rāsīḥ-demlerdür. Kemā ḳāle teḥ ālā: ¹⁹⁹⁸ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

پیش حق آتش همیشه در قیام [852-1]

Ḥuzūr-ı Ḥaḥḥ'da āteş dāyimā ḳiyāmdadur,

(2) [852-2] همچو عاشق روز و شب پیچان مدام

Ol āteş ḥ aşıḳ gibi dāyimā pīḥāndur. Yaḥ nī ḥ aşıḳ muttaşilen der-i maḥ şūḳı ḥolaşup “Acabā ne zamān ḥ arz-ı cemāl eyleye?” deyü (3) müteraşşıd ve müretaḳḳıb olduḳı gibi āteş daḥı dergāh-ı ḥ izzetden ne emr şādır ola ki bī-tevaḳḳuf ve ihmāl kemāl-i inḳiyād ile yerine getürüp tekāsül vāḳiḥ olmiya deyü (4) bāb-ı iḥāḥ atde ḥolaşıcıdur ve muḳaddemā āteş cehūd pādīşāhına, mīşrāḥ :

من ز سگ کم نیستم در بندگی

neşr: dimiş idi¹⁹⁹⁹ ve bu münāsebet ile “پیچان مدام” ḳıvrılıcı (5) maḥ nāsına olmaḳda ḥüsn vardur. Ve'l-ḥāşıl: fermān-ı ilāhīye temām mertebe göz ḳulaḳ ḥutıcı ve ḥidmetde dāmen der miyān ḳılıcı dimek olur.

سنگ بر آهن زنی بیرون جهد [853-1]

(6) Sengi āhene urarsan ḥaşra āteş şıḥrar. Ve baḥ zı nüşhada “بیرون جهد” yerine “آتش جهد” vāḳiḥ olmışdur. Ḥāşıl-ı maḥ nā eger ḥi āteş ḥaḳmaḳı ḥaḳmaḳdan ḥāşıl olur velākin (7) ḥaḳīḳate nazar olunsa

هم به امر حق قدم بیرون نهد [853-2]

Ḥaşraya emr-i Ḥaḥḥ'la ḳadem-nihāde olur. Ammā zāhirde sebeb seng ve āheni birbirine urduḳundur. İmdi (8) ey kesb-i aḥ māl idüp seng ve āhenden āteş zuḥūrına sebeb-i zāhirī olan kimesne!

آهن و سنگ هوا بر هم مزن [854-1]

¹⁹⁹⁸ İsrā 17/44: “...Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız...”

¹⁹⁹⁹ Bkz. 103b

Āhen ve seng ve hevāyı birbirine urma. (9) Ba‘zı nüshada “آهن نفس و هوا” vāqı‘ olmuşdur. Ya‘nī hevā āhenini nefis sengine urma demek olur. Ve ba‘zı nüshada dağı “آهن و سنگ ستم” vāqı‘ olmuşdur. (10) Ya‘nī cevı ve sitem çaķmađını çaķma demek olur. Elhāşıl nefşüñi hevāya muķārin kıılma zırā

[854-2] کاین دو می زایندهم چون مرد و زن

Bu ikisi merd ü zen gibi toğururlar. (11) Ya‘nī nefis ile hevāyı birbiriyle cem‘ iderseñ seng ile āhen đarbesinden şerāre niçe hāşıl olursa nefis ile hevānuñ izdivācından dağı nār-ı ğāżab (12) ve şehvet şerāreleri zühür idüp ve merd ile zen tezevvücünden evlād tevellüd itdüği gibi bunlardan dağı envā‘-ı ahlāķ-ı mezmūme ve evşāf-ı rediyye veled-i zināları (13) tevellüd idüp nār-ı fesāduñ iştiđāline sebep olur.

[855-1] سنگ و آهن خود سبب آمد و ليک

Seng ü āhen hōd vücūd-ı nāra zāhiren sebep oldı, nitekim nefis (14) ve hevā dağı envā‘-ı fesād ve ‘işyān ve şurūr ve tođyān āteşinüñ bā‘iş-i ikādı olmuşdur. Velākin

[855-2] تو به بالاتر نگر ای مرد نيک

Ey merd-i nīk, sen (15) cānib-i a‘lāya ve rütbe-i bālāya nazar eyle. Ya‘nī ālāt-ı şūriyye ve hālet-i i‘tibāriyye olan esbāb ve vesāyițe nazar itmeyüp dāde-i ‘ibret ve ‘ayn-ı başiretüñ (16) müsebbibü’l-esbāb olan rabbe’l-erbābuñ kudret ve irādetine dūş eyle kim fā‘il-i haķīķi Haķ’dan ğayrı yoķdur. Zırā

[856-1] کاین سبب را آن سبب آورد پیش

(17) Bu sebep-i i‘tibāriyi ol sebep-i haķīķi zühüre getürdi ve illā

[856-2] بی سبب کی شد سبب هرگز ز خویش؟

Sebeb-i şūrī bilā sebep kendüsünden kaçan oldı? (18) Ya‘nī cümle esbāb ve āşār-ı Haķ sübhānehu ve te‘ālānuñ şun‘ı olup irādet-i ‘aliyye-i ezeliyye-i sübhāniyye olmadıķça sebebüñ hōd vücūdı olmaz. Pes müsebbibü’l-esbāb (19) ol müfettiħu’l-elbābdur. İmdi ey ‘ilm ve fazīletine ve şervet ve salţanatına ve ħusn-i şūretine ve kuvvet ü kudretine ve fenn u şan‘atına ve zühd ü ‘ibādetine ve mücāhede (20) vü riyāzetine ve keşf ü kerāmetine ğirre olup hālet-i mezbūreyi kendüye isnād iden

cāhiller! Evvelā mülāḥaḥaza kılıñız kim siz nuṭfe-i sirgîn ve mā'-i mehîn iken Hâk tebāreke (21) ve te'ālā maḥẓ faẓl u 'aṭāsından sizi bu şūrete getürüp 'uryān iken giydirüp ve bu ḥāle gelince yedürüp ve içürüp devlet ü salṭanat (22) ve fikr ü ferāset ve 'aql u kiyāset ve envā'-ı fūnūn ve mehāret iḥsān eyledi. Pes cümlesi Hâkḥ'uñ mülki olıcaḥ benüm didigüñ ḳanḳısıdır? Allāh sübhānehu ve te'ālā (23) zūlmet-i cehlden ve baṣar-ı baṣāretüñ rüşenā eyleye ki cümlesi ḳudret-i Hâk olduğın görüp merkez-i dāyire-i 'ubūdiyyetden ḥurūc itmeyüp dāyimā yed-i irādet-i (24) rabbāniyyede maḥḥūr ve müstehlek olduğüñ görüp ṣebeke-i ṣerk-i ṣirk ve dām-ı pindār ve enāniyyetden rehā ve necāt bulasın ve esbāba i'timāddan rücu' (25) idüp ḳurb-i civār-ı müsebbibu'l-esbāba 'urūc kılasın ve enbiyā ve evliyānuñ işrine gidüp vücūd-ı vehmīden fānī ve beḳā'-i Hâk ile bāḳī olasın. Zīrā,

و آن سببها كانييا را رهبرند [857-1] (26)

Ol sebebler ki enbiyā'-i 'iẓām 'aleyhimü'ş-şal'āt ve's-selāma rehberlerdür.

آن سببها زين سببها برترند [857-2]

Ol sebebler bu sebeblerden (27) a'lādur ya'nī rehberān-ı enbiyā vu evliyā olan ṣol esmā ve ṣıfāt-ı ilāhiyyedür ki esbāb-ı şūriyyenüñ ḥākimleri ve esbāb-ı zāhire ṣıfāt-ı rabbāniyye anuñ (28) ālāt-ı āṣārıdır.

اين سبب را آن سبب عامل كند [858-1]

Bu sebab-i zāhirīyi ol mezkūr olan sebab-i bāṭinī 'āmil ider. Ya'nī bunlarda olan te'şīrāt-ı esmā (29) ve ṣıfātıñdır ki görmez misin,

باز گاهی بی بر و عاقل كند [858-2]

Gāh olur ki esbāb-ı şūrīyi sebab-i ma'nevī bī-şemer ve eṣer ve bī-nef' ve ḍarr idüp (30) kārını 'āṭıl ve 'amelini bāṭıl eyler. Pes kārı kendünüñ iḳtizāsı olaydı aṣlā teḡayyur-peẓīr olmazdı. Meṣelā nāruñ ṭabī'ati muḥriḳ iken 'amelini 'āṭıl (31) idüp ṭıfl-ı mezbūr ve mü'minleri yandurmadı. *Gülşen-i Rāz*.

كدامين اختيار اى مرد جاهل

كسى را كو بود بالذات باطل

چو بود توست يك سر هم چو نابود (32)

نگویی که اختیارت از کجا بود

کسی کو را وجود از خود نباشد
به ذات خویش نیک و بد نباشد

که را شد حاصل آخر جمله امید (33)
که ماند اندر کمالی تا به جاوید

مراتب باقی و اهل مراتب
به زیر امر حق والله غالب

اثر از حق شناس اندر همه جای (34)
زحدّ خویشتن بیرون منه پای

به ما افعال را نسبت مجازی است
نسب خود در حقیقت لهر و بازی است

نبودی تو که فعلت آفریدند (35)
تو را از بهر کاری برگزیدند

عجب‌تر آنکه این از ترک مامور
شد از الطاف حق مرحوم و مغفور

مر آن دیگر ز منهی گشته ملعون (36)
زهی فعل تو بی چند و چه و چون

جناب کبریایی لاابالی است
منزه از قیاسات خیالی است

کسی کو با خدا چون و چرا گفت (37)
چو مشرک حضرتش را ناسزا گفت

نه ظلم است این که عین علم و عدل است
نه جور است این که محض لطف و فضل است

برو جان پدر تن در قضا ده (38)

İmdi ey müstemi‘-i kâbil! Beyt:

Bu işâret kim işitdũñ âşikâr

Hoş naşihatdũr unutma zînhâr!

(39) haqqâ müsebbibü’l-esbâb ol hâliq-ı arz ve semâvâtdur lâkin bu görinen sebebler nedür biz hod bunlarda te’siri zâhir ve mütebâdir görürürz dir iseñ,

این سبب را محرم آمد عقلها [859-1] (40)

Bu esbâb-ı mevhumeye zevk-ı ilâhiden bî-behre olan erbâb-ı ‘uqûl maḥrem geldi zîrâ ‘aql-i kâşır eşeri zâhirde görinen (41) esbâbdan bilüp dest-i kâtibde qalemi görüp naqş ve hareketi andan kıyâs idüp taḥrîk iden desti ve muttaşıl olan bedeni ve bedendeki cânı [105a] (1) görmedi. Pes bu ma‘nâya meḥarem kimlerdür dir iseñ,

و آن سببها راست محرم انبیا [859-2]

Ol haqqîki esbâba maḥrem olan enbiyâ’-i ‘izâm ve evliyâ’-i kirâmdur ki anlar cümle eşyâda (2) mü’essir-i haqqîki Haqq’ı bilürler. Belki Haq’dan gayrı şey görmezler ve Haqq’ı Haq’la görürler ve daḥı “لا مؤثر فی کل الاشياء الا الله” daḥı “لا موجود الا الله” dirler. Ve ‘amme-i (3) nâsı bu tevḥîde da‘vet için meb‘ûs olmışlardır ve emr-i Haq’la bu ma‘nâyı bildirüp tebliğ-i risâlet itmişlerdür. Ammâ qanı kulaq ki işide ve mücebi ile iş ide. (4) İmdi benüm rûḥum,

این سبب چه بود به تازی؟ گو رسن [860-1]

Lisân-ı Fârisî’de ‘Arabî olan sebabũñ ma‘nâsı nedür deyü su’âl iderseñ Fârisîce sebebe resen di.

اندر این چه این رسن²⁰⁰¹ آمد به فن [860-2] (5)

²⁰⁰⁰ A cahil adam! Zatı batıl olan kişide hangi ihtiyâr ve seçme hakkından bahsediyorsun? Senin varlığın baştan başa yokluk, senin ihtiyâr hakkın nereden geldi? Varlığı kendinden olmayan kendi zatında iyi veya kötü olmaz. Kim kendi kemâlinde ilelebet kaldı ve kim korkusuz ümide sahip oldu? Mertebeler kalıcıdır ve o mertebelerin ehli Hakk’ın emriyle gizlidirler. Her tarafta olan her şeyi Hak’tan bil ve sakın kendi haddini aşma. Neseb hakikatte oyundur ve bizim fiillerimizle olan nisbetimiz mecazdır. Sen daha yokken senden çıkacak olan fiilleri yarattılar ve seni bir iş için seçtiler. Daha ilginç olanı şu: görevli olunan şeyi terk eden Hakk’ın lutufları ile mağfur ve merhum oldu. Öbürü ise nehy edilene yaklaştığı için lanetlendi; senden daha çıkmamış nice fiiller vardır. Allah (cc) keyfiyetsizdir ve hayâle sığmaz. Allah’ın niceliği ve nasıllığından bahseden, müşrik gibi küfre düşmüştür. Bu, zulüm değil ilim ve adaletin ta kendisidir. Bu, ceviri değil, lutuf ve fazlın ta kendisidir. Babacığım, git sen de kazaya uy ve Tanrı’nın takdîrine râzı ol.

Bu çāhda bu resen fenn ve ‘amele geldi. İmdi lisān-ı ‘Arab’da sebep şol hable ıtlāk olunur ki anuñla ābe irişeler. Ba‘dehu (6) her şol nesne ki anuñla ğayrı şey’e vüşül müyesser ola sebep andan isti‘āre kılındı nitekim İbn-i Eşir *Kitāb-ı Nihāye*’de buyururlar ki:

السَّبَبُ هُوَ الْحَبْلُ الَّذِي (7) يَتَوَصَّلُ بِهِ إِلَى الْمَاءِ ثُمَّ اسْتَعِيرَ لِكُلِّ مَا يَتَوَصَّلُ بِهِ إِلَى شَيْءٍ آخَرَ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ أَيْ الْوَصْلُ وَالْمَوَدَّاتُ.²⁰⁰²

Pes hāzret-i Mevlānā kıddise sırruhu’l- (8) -esnā dağı be-‘arīķi’l-isti‘āre dūnyāyı çāha teşbīh idüp bu çāh-ı dūnyāda vāķi‘ olan āşār ve esbāb-ı şūriyye kıdret-i rabbānī ve irādet-i sübhānī ile (9) hāşıla olmışdur deyü buyururlar ki,

گردش چرخه رسن را علت است [861-1]

Çarğa çıkırıķdur anuñ gerdişi resene ‘illetdür ya‘nī resen çāhda olan āba irişüp (10) ve delv ile şu çıkarmağa dağı çıkırıķ gerdişi ‘illetdür.

چرخه گردان را ندیدن زلت است [861-2]

Ammā çıkırağı döndüriciyi görmemek hāţādur. Kezālik gerdiş-i gerdün dağı (11) esbāb-ı dūnyeviyyeye ‘illet ve hūdūs-i āşāre sebebdür velākin eflāk ve emlāk ve küre-i nārdan hāke ve simākden semeke varınca cümlesinüñ müteşarrıfı ve cinn ü ins (12) ve vuḥuş ve tuyūr ve cemī‘-i mükevvenātuñ hālıkı ve ‘umūmen eşyānuñ fā‘ili ve mālīki ol müsebbübü’l-esbāb olan rabbü’l-erbābdur. İmdi te’şiri gerdiş-i eflākdan (13) bilüp ve naḥs u sa‘d ve devlet ü nikbet ve rif‘at u zillet ve mağlūbiyyet ü nuşreti nücüm ve kevākibüñ iḥtirāk ve iḥtirān ve tesdīs ve terbi‘ ve teşlīs (14) ve ric‘atinüñ āşārıdır i‘tikād idüp çerğa-gerdān olan hālıkı’l-ekvānı müşāhede itmemek hāţā ve zellet belki küfr ve dālāletdür. Nitekim ‘abede-i nücüm (15) ve ba‘zı dehrıyye-i şüm ve ṭabī‘ıyye-i mişüm bu i‘tikād-ı bāṭıla düşüp kāfir ve mercüm ve raḥmet-i Hāķ’dan maḥrüm oldılar. Ve ḥükemā’-i felāsefe dağı feleküñ hareketi hareket-i (16) kāsriyye ve ṭabī‘ıyye olmayup hareket hareket-i irādiyye ve kuvve-i muḥarrikesi mücerredetün ‘ani’l-mādde ve belki hareketi ğayr-i mütenāhiyyedür, kıbāl-i kevn ü

²⁰⁰¹ Yazmada: رسد

²⁰⁰² Sebeb kendisiyle suya ulaşılan iptir. Sonra başka şeylere ulaştıran her şeye de sebep denmiştir. Şu âyette olduğu gibi: “...Aralarındaki bütün bağlar kopacaktır.” (Bakara 2/166) Yani irtibat ve muhabbetler kastedilmiştir.

fesād ve mümkün-i ħarḳ ve iltiyām degüldür (17) deyü dürlü dürlü teĥayyülāt-ı bāṭile idüp tih-i ğavāyetde dāllin ve deşt-i dālāletde hālikin oldılar. *Gülşen-i Rāz*.

ولی چون بنگری در اصل این کار
فلک را بینی اندر حکم جبار (18)

منجم چون ز ایمان بی نصیب است
اثر گوید که از شکل غریب است

نمی بیند مگر کین چرخ اخضر
ز حکم و امر حق گشته مسخر²⁰⁰³ (19)

İmdi ey nūr-ı dīde-i peder ve ciger-pāre-i māder!

[862-1] این رسنهای سبها در جهان

Bu sebebler resenlerini cihānda

هان و هان زین چرخ سرگردان مدان [862-2] (20)

Zinhār ve zinhār bu çarḳ-ı ser-gerdāndan bilme kim

[863-1] تا نمائی صفر و سرگردان چو چرخ

Ḥattā çarḳ gibi ḫālī ve mücevvef ve ser-gerdān (21) ḳalmıyasın.

[863-2] تا نسوزی تو ز بی مغزی چو مرخ

Ve ‘aḳılsızlıkdan çıra ve çam dirañtı gibi yanmayasın. “Merḳ” çıra ma‘nāsınadır. Zīrā dehrī ve ṭabī‘ilerüñ güftār-ı (22) bī-ma‘naları nā-revā ve kendüleri ‘azāb-ı elīme sezādur. Ve ṭabī‘ileri tebkīt için cevāb-ı bā-şavābdur ki

[864-1] باد آتش می شود از امر حق

Emr-i Ḥaḳ’la bād āteş olur,

هر دو سر مست آمدند از خمر حق [864-2] (23)

²⁰⁰³ Fakat bu işin aslına bakarsan, feleğin Cebbâr olan Allah’ın hükmünde olduğunu görürsün. müneccim imandan nasipsiz kaldığı için yıldızların etkisinden bahs eder. Bu yeşil feleğin Hakk’ın emrinde olduğunu görmez.

İkisi dağı ħamr-i Ĥađ'dan mest ü medhüş geldiler. Ve bilcümle 'anāşır-ı erba'a birbirine münkalib olup cümlesi şerāb-ı meşıyyet-i ezeliyyeden (24) sekrān ve ħayrān olmışlardır. Pes bu ma'ānī-i laţıfeyi zevk itdüñ ise,

آب حلم و آتş خشم ای پسر [865-1]

Āb-ı ħilm ve āteş-i ġazabı ey oğul. Ya'nī leţāfet-i ħilm (25) āb mānend ve şiddet-i ġazab ki āteş gibidür ey püser,

هم ز حق بینى چو بگشایى بصر [865-2]

Ĥađ'dan görürsün çün ki dīde-i başıretüñ ġüşāde kılasın. Ve bilcümle (26) ħayr u şerr ve nef' u đarr Ĥađ sübhānehu ve te'ālānuñ maĥlūkıdır ve nīk-nefsī ve bed-nefsī dağı irādet-i Ĥađđ'ladur.

گر نبودى واقف از حق جان باد [866-1]

Eger cān-ı bād (27) emr-i Ĥađ'dan vāķıf olmıyadı,

فرق كى كردى میان قوم عاد [866-2]

'Ād kavminüñ ortasını kaçan idrāk ve fark iderdi. Ya'nī Hūd Nebī 'aleyhisselāma (28) imān getüren müvaĥhidlere bād nesīm olup imān getürmeyen kavm-i 'Ād-i pür-'inādı helāk idüp mü'minler ile küffār beynini fark ider mi idi? İmdi (29) ma'lüm oldu ki cān-ı bāda Ĥađ te'ālā ġüş ve idrāk virüp anuñla temyız eyledi.

قصه ی باد كه در عهد هود عليه السلام قوم عاد را (30) هلاكى كرد

Bāduñ kışşası beyānındadır ki Hūd Nebī 'aleyhisselām zamānında kavm-i 'Ād'ı helāk eyledi.

Ey 'āşık-ı şādık-ı rabb-i vedūd ve ŧālib-i (31) kışşa-i pür-ĥişşe-i Hūd! Ma'lüm ola ki naĥl-bendān-ı ĥadāyık-ı āşār ve naĥl-künendegān-ı ŧarāyık-ı aĥbār semend-i bād-peymā-yı ġüftārların meydān-ı vesī'-i beyāna (32) reftār itdürüp bu vechle baş-ı kelām-ı dürer-bār iderler ki ba'de Nūĥu'n-Nebıyyi'n-Necī 'ahd-i İbrāĥim Ĥalīl'e gelince biñ yigirmi iki sāl-i şemsiyye te'ākub idüp (33) mā-beynde Hūd ve Şālīĥ Nebī'den ġayrı peygāMBER meb'ūs olmadı.

İmdi ma‘lûm ola ki evvelâ neseb-i Hüd ‘aleyhisselâm’da iki rivâyet olup (34) bir rivâyetde Hüd bin ‘Abdullâh bin Riyâh bin Hâriş bin ‘Âd bin ‘Avş bin Urm bin Sâm bin Nûh deyü zabt olunmuşdur. Ve bir rivâyetde dağı (35) ‘Âbir bin Şâlih bin Erfahşed ki Sâm bundan ‘ibâretdür, bu vcehle zabt olunmuşdur. Zîrâ Hüd ‘aleyhisselâmuñ zebân-ı ‘İbrî’de nâm-ı şerîfi ‘Âbir (36) ve lisân-ı ‘Arabî’de Hüd deyü müsemâdur. Ve lağab-ı şerîfleri Nebiyyullâh’dur. Kable’t-teşrif bi’n-nübüvvet dağı ‘âbid ve zâhid ve sağı ve müşfik olup fuğarâ ve mesâkîne (37) envâ‘-ı bezl u ihsân ve teşaddukât-ı keşîre ile her birini hoş-dil ve handân kıldı. Ve ahyânen ticâret ile dağı iştiğâl gösterirler idi. (38) Muğammed bin İsh‘âk ve sâgir-i müverrihîn huşuşen müfessirîn rahîmehumullâh beyân buyururlar ki kavm-i ‘Âd tavâiyif-i ‘Arab’dan olup ‘Âd bin ‘Avş bin Urm (39) evlâdından idiler. Ve her biri zağâmet-i cüşse ve tül-i kâmet ve ‘arz-ı beden ve şiddet-i baş ve keşret-i kuvvet ile mevşûf olup kad-bâlâ (40) şâhiblerinüñ tül-i kâmetleri yüzer zirâ‘ ve kaşîru’l-kâme olanlaruñ altmışar zirâ‘ kadleri var idi. Ve min hayşü’l-baş ve’l-kuvvet sâgir-i nâse (41) galebe-i külliyyeleri olup ve cümlesi ‘abede-i eşnâm olup iki şanemleri var idi ki birine Şamûd ve birine dağı Şamdâ tesmiye iderler idi.

[105b] (1) Ve mervîdür ki kâmetlerine göre sengden terâşide sütünlar düzüp ve üzerine kuşur-ı ‘âliye binâ idüp ve gâzab itdükleri kimesneyi bâlâ-yı kaşrdan (2) zemîne atup helâk iderler idi. Hâşıl-ı kelâm ‘Âdiyânuñ rûzgârı ‘ibâdet-i eşnâm ve irtikâb-ı fevâhiş ve eşnâf-ı münkerâta maşrûf olup (3) fışk u fesâdları ser-ğadd-i ifrâta irişmek ile Hüd-ı Nebî ‘aleyhisselâm bâ fermân-ı Rabbe’l-enâm ol kavm-i dâlâlet-irtisâma meb‘ûş oldu. Kemâ ağberallâhu te‘âlâ (4) bi-kavlihi: ²⁰⁰⁴ وَاللّٰی عَادِ اٰخَاهُمْ هُوْدًا bu âyet-i kerîme sıbâkında olan ²⁰⁰⁵ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰی قَوْمِهِ cümlesine ma‘tûf olup ya‘nî biz ‘azametimiz ile ‘Âd kavmine (5) nesebde birâderleri olan Hüd Nebî’yi irsâl eyledük dimekdür. Pes Hüd ‘aleyhisselâm ber-müceb-i fermân-ı Melik ü ‘Allâm Nûh ‘aleyhisselâmuñ şerî‘at-i şerîfeleri (6) muğtezâsınca kavm-i ‘Âd’ı da‘vet ve elli yıl miğdârı tarîk-ı müstakîme hidâyet ve şîrât-ı kavîme delâlet idüp vağdâniyyet-i Hağka ikrâr ve küfr ve ‘işyândan (7) firâr itmege terğib ve cuğud ve ‘inâddan terhîb buyurdu. Kemâ kâle te‘âlâ: (8) قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ يَا قَوْمِ لَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اجْرًا

²⁰⁰⁴ A’raf 7/65: “Âd kavmine de kardeşleri Hüd'u peygamber olarak gönderdik...”

²⁰⁰⁵ A’raf 7/59: “Andolsun, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik...”

mev'ize-i Hüd 'aleyhisselâmi nâsi ve nâsih olup "Yâ Hüd! Biz senün sözünle kendü ilâhemizün 'ibâdetini terk itmezüz deyü muşırrın-i küfr ve 'işyân (22) ve şirk ü tuğyân oldılar. Nitekim Hâk sübhânehu ve te'âlâ ol kavm-i küfr-bünyâduñ farı-ı 'inâd ve bağı ve fesâdlarından haber virüp kitâb-ı kerîminde buyurur ki (23) قَالُوا يَا هُدُ

²⁰⁰⁹ مَا جِئْنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ

Elhâşıl ol bed-sirişt (24) ve gümgeşteler müste'idd-i hidâyet olmamağla tarîk-ı fevz ve felâha teveccüh ve 'azîmet itmeyüp taleb-i güşt ve nân için çekdikleri renc u meşakkat cânlarına ve sikkîn-i (25) miñnet üstüh'ânlarına geçüp bilâhire 'ale'l-ittifâk rây ve tedbîrleri bunuñ üzerine câzim oldu ki içlerinden birkaç eşrafı becehet-i taleb-i bârân (26) Mekke-i Mükerreme'ye göndereler. Ve rây-ı mezbûre bâ' iş budur ki ol zamânda müşrik ve müvahhid ve mü'min ve mülhiddin her kime kim bir kâr-ı şa'b rû-nümâ olsa ka'be-i mükerremeye (27) sefer idüp istid'â-yı hâcât kılurlar idi. Ve 'ahd-i mezbûrda beyt-i Ka'be'nün yeri bir kırmızı kumdan depe idi. Her kim ol kırmızı depenün üzerine (28) çıgup du'â eylese lâhık-ı şeref-i icâbet olurdu. Ve ol zamânda Mekke'de sâkin olan cemâ'at 'Amlâk bin Edd bin Sâm neslinden idiler ki anlar (29) 'Amlâka demekle ma'rûflar idi. Ve 'Amlâk'ı ba'zıları 'Amlıkdur dimişler. Ve 'ahd-i mezbûrda ol kavmün re'isi ve Mekke-i Mükerreme'nün şerîfi olanuñ ismi Mu'âviye bin Bekr idi. (30) Ve mâder-i Mu'âviye kabîle-i 'Âd'dan Cübeyri duğteri idi ki Gülçehre demekle mevsûme idi. Pes 'Âdiyân rây-ı sâbıqları üzre du'â'-i istiskâya gitmek için (31) ru'esâ'-i kavimden olan Kîl bin 'İzz ve Laķim bin Hezâl ve Mürşed bin 'Afir ve Mekke şerîfi Mu'âviye bin Bekr'ün hâlî Celheme bin Cübeyr nâm kimesne idi. Yetmiş nefer 'Âdiyân ile (32) Mekke'ye gönderüp ve Kîl'i cümleye serdâr idüp âyinleri üzre şerâyiğ-i du'â'-i istiskâ ri'âyet olunması için muhkem sifariş kıldılar. Cemâ'at-i mezbûre (33) dağı kaç-ı menâzil ve tayy-i merâhil iderek Mekkeye vâşıl ve beyt-i Mu'âviye'ye nâzil oldılar. Mu'âviye bin Bekr dağı berâyı ri'âyet-i merâsim-i qarâbet eşribe ve at'imedden (34) mâ yahtâcu ileyh olan ne ise bi-temâmihi ihzâr ve icrâ-yı levâzım-ı ziyâfet eyledi ve meclis-i vefd-i 'Âd'a mülâzemet için iki kenîzek-i muğanniye dağı ta'yîn ve hâtır-ı (35) müsâfirânı tatyib ve şiyânet kıldı. Kavm-i 'Âd dağı miñnet-i kahtda iken râhat-i ni'mete vuşlatlarından vilâyetlerinde olan 'Âdiyân'ın zahmet ve meşakkat (36) ve

²⁰⁰⁹ Hud 53/54: "Dediler ki: "Ey Hüd! Sen bize açık bir mucize getirmedi. Biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz. Biz sana iman edecek de değiliz." Biz sadece şunu söyleriz: "Seni, ilâhlarımızdan biri fena çarpmış."...

bunları istiskāya mes’elet için gönderdiklerin ferāmūş idüp yek māh kāmīl ḥavālī-i ḥarem ve ḥāne-i Mu‘āviye’de ‘ ayş u nūşa meşgūl ve taṅtana-i ‘ işretleri (37) ‘ ayyūka peyveste olup ve nīk u bed-i rūzigār ve ḥādīsāt-ı leyl ü nehārı endiše kılmadılar. Beyt:

ملحد گرسنه و خانه خالی پر نان

عقل باور نکند کز رمضان اندیشد²⁰¹⁰

(38) Çün ki müddet-i iḳāmet-i vefd-i ‘ Ād menzil-i Mu‘āviye’de imtidād buldı Mu‘āviye bu sebebden āzürde-dil olup kendü kendüye ayıtdı: “Acebdür ki bu ḡāfiller (39) du‘ā’-i bārān için gelmeyüp meger bāde nūş itmek için gelmişler ve ḳavm ve ḳabīleleri belā-yı ḳaḥṭ ve ḡalāda miḥnet-keş iken bunlar ferāmūş itmişlerdür (40) ve eger ben bunlara buña müte‘allik bir nükte ve işāret itsem şāyed ki buḥlūme ḥaml iderler,” deyü fikrete düşüp bilāḥire mīzbānlıḳdan kendüde olan kemāl-i ‘ acze (41) ve Ḳīl’ūñ ḡāyet-i ḡafletine ve bārān mes’eletine müte‘allik bir ḳıṭ‘a inşā idüp zīkr olunan muḡanniyelere ta‘līm ve “Ādiyāna eṣnā-yı sūrūdda inşād idiñiz.” deyü [106a] (1) tefhīm eyledi. Anlar daḡı ber-vefḳ-ı işāret ḳıṭ‘a-i mezbūreyi sūrūd ve naḡemāt ile ḳırā’at itdüklerinde ol gürūh-ı bī-devlet maẓmūn-ı ebyātdan müntebih olup (2) meḳş-i medīdlerine ve birbirlerine serzeniş iderek tertīb-i merāsīm-i du‘ā için vāfir zebāyih ihzār idüp be-cihet-i istiskā maḳām-ı ma‘hūde ‘azīmet itdüklerinde (3) Mürşed bin Ġafīr ki Hūd-ı Nebī ‘aleyhisselāma imān getürüp ihfā’-i İslām itmiş idi ‘Ādiyān’a ol eṣnāda ḥiṭāb idüp “Mādām ki Hūd’a imān getürmeyesüz (4) Feyyāz-ı Muṭlaḳ size bārān yaḡdurmaz.” didi ve fi’l-ḫāl birkaç beyt inşā eyledi ki ebyāt-ı mezbūrenüñ evveli budur: Şi‘r:

عصت عاد رسولهم فأمسوا

عطاشا ما تبلهم السماء²⁰¹¹ (5)

Pes ‘Ādīler kelām-ı Mürşed’i istimāc eylediklerinde İslāmını bilüp andan müfāraḳat idüp şitāb iderek mevzi‘-i du‘āya revān (6) ve zibḫ-i ḳurbān ve istid‘ā-yı bārān itdiler. Bi-ḳudretillāh te‘ālā eṣnā’-i du‘āda biri sefid ve biri sūrḡ ve biri daḡı siyāh üç ḳıṭ‘a ebr peydā olup ve cānib-i (7) seḫābdan bir āvāz gelüp “Ey Ḳīl! İşbu üç

²⁰¹⁰ Aç bir mülhid ve ekmek dolusu, boş bir ev. Bu durumda mülhid bir şey yemiyor ve “Ben niyetliyim,” diyorsa, buna hiçbir akıl inanmaz. (Gülīstān)

²⁰¹¹ Ad kavmi peygamberlerine isyan ettiler ve susuz gecelediler sema sulamadı onları.

kıt‘a şehābdan birisin ihtiyār kııl,” didiler. Qıl dağı ebr-i siyāhda maţar-ı keşir olmak mülāhazasıyla şehāb-ı siyāhı ihtiyār kııldı.

(8) اخترت السحابه السوداء

فأنها اكثرا السحاب ماء²⁰¹²

Pes hātifden dağı bir şadā-yı mehīb ile nidā-yı ğarīb olunup didiler ki اخترت²⁰¹³ Ya‘ nī ey Qıl! Bir ħākister-i mühlik ve āteş-i muħriķ ihtiyār kııldıñ kim qavm-i ‘Ād’dan hiç aħad zinde qalmayup demār-ı pederān ve püserān fenāya varsa gerekdür. (10) Pes ol ħinde ħazret-i Mürsilü’r-riyāħ Qıl’uñ ihtiyār itdüğü ebr-i siyāhı bād-ı ‘azāb ve ‘uķūbet ve nekāl-i miħnet ve niķmet ile mālāmāl kılup qavm-i ‘Ād’uñ (11) üzerine gönderdi ve ‘Ādiyān-ı řāğiyān ol ebr-i siyāħ kendü cāniblerine müteveccih olduğın görüp şādmān oldılar. Ve birbirine beşāret idüp (12) “Bu şehāb ol ebr-i pür-ābdur ki çemen-i āmālimüz ol şādābuñ reşēhātından sersebz u ħandān olacaķdur.” didiler. Kemā qāle tebāreke ve te‘ālā: كَلَّمَ²⁰¹⁴ Ya‘ nī ey qavm-i (13) مُسْتَقْبِلِ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ²⁰¹⁴ bed-nihād-ı küfr-mu‘tād! Siz ğümān eyledüğüñüz gibi degüldür. (14) Belki şol şey ki siz anuñ zühürında isti‘cāl itdüñüz bir riħ-i şarşar ve bād-ı ‘azīmdur ki mütażammin-ı ‘azāb-ı elīm ve ‘iķāb-ı mü’limdür.

Rivāyet olunur ki Hūd ‘aleyhisselām (15) qavm-i ‘Ād’ı dīn-i Ħaķķ’a da‘vet idüp ‘uķūbet-i ilāhīden ħavf ve ħaşıyet gösterdikçe qavm-i ‘Ād münāķaşa idüp “Yā Hūd! Da‘vā-yı nübüvvetde şādık iseñ (16) va‘de itdüğüñ ‘azābı şimdi göster ve illā vuķū‘-ı ‘azāb-ı ātīden bizi taħvīf eyleme.” deyü ‘alā sebīli’l-hezl ve’l-istihzā kelimāt-ı nā-sezā iderler idi. Ve Hūd-ı Nebī (17) ‘aleyhisselām “Ey qavm! Eger imāndan i‘rāz iderseñiz baña emr olunan da‘veti yerine getürüp tebliğ-ı risālet ve ilzām-ı ħücceti edā eyledüm min ba‘d ‘özrüñüz qalmadı.” (18) deyü cevāb virirdi, kemā qāle tebāreke ve te‘ālā: فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ²⁰¹⁵

رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ²⁰¹⁵

²⁰¹² Kara bulutları seçtim zira, en çok su taşıyan bulutlar onlardır.

²⁰¹³ Sen bir toz külü seçtin ki, O Ād’ın âilesinden kimseyi bırakmaz, Ne baba ne de oğul komaz.

²⁰¹⁴ Ahkaf 46/24: “O azabı vadilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, "Bu, bize yağmur getiren bir buluttur" dediler. Hūd, "Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır" dedi.

²⁰¹⁵ Hud 11/57: "Eğer yüz çevirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim (dilerse) sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir ve siz O'na bir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir."

(19) Rivāyet olunur ki ol ebr-i siyāhdaki қазиyye-i hāyileye ‘Ādilerden ibtidā muṭṭali‘ olan Mehrū nām bir ‘avret idi. Pes mer’e-i mezbūre beliyye-i ‘azīme-i mezbūreyi (20) gördüğü gibi bir na‘ra-i sehm-nāk urup bī-hūş olup zemīne düşdi. Ve mer’e-i mezbūrenüñ bu vaż‘ından hāzır olanlar dağı şaşdı. Ba‘de zamānin (21) zen-i bī-hūş dāyire-i hūşa geldikde “Saña ne vāқи‘ oldı?” deyü su’āl eylediler. ‘Avret dağı “Bir gürüh-ı pür-şükūh görüyorum ki bir ‘azīm āteş-i dıraşsendeyi (22) çeküp bizüm cānibimize getüriyorlar. Pes hālet-i mezbūrenüñ heybetinden ‘inān-ı iḥtiyār elümden ve ‘aql u dāniş başumdan gitdi.” deyü cevāb virdi. (23) Ve Hūd ‘aleyhisselām dağı muḳaddime-i ‘azābı müşāhede buyurmağla bā fermān-ı Melik ve Mennān ‘Ād ḳavminüñ içlerinden çıḳup ve mü’minlerden dört biñ miḳdārı (24) müvaḥḥidini dağı ḳavme-i ḥimāyesine alup ‘Ayn-ı yenbi‘ nām maḥalle nehzat buyurdı ve ḳavāl-i mü’mināna ḳal‘a-i ḥaşin meşābesinde ser-engüşt-i mübārekiyle zemīne (25) bir ḥaṭṭ-ı mevḥūm çizüp “Zinhār hīç-kes bu dāyire-i maḥdūdeden ṭaşra ayak başmıyup ḥadden tecāvüz itmesün tā ki riḥ-i şarşardan ḥalāş ola deyü tenbīh (26) buyurdılar. Ve İbn-i ‘Abbās raḳiyallāhu ‘anhümādan mervīdür ki ol eşnāda Hūd ‘aleyhisselām kendüye ittibā‘ iden müminin ile ol ḳavālīde bir cezīreye varup (27) üzerlerine hevā-yı dil-keş ve bād-ı ḥoş vezān oldı deyü buyurmışlar ve ḥazret-i Mevlānā ḳaddasallāhu rūḥehu Hūd ‘aleyhisselāmuñ ḥaṭ çekdüğün beyān idüp (28) buyururlar ki:

[867-1] هود گرد مومنان خطی کشید

Hūd ‘aleyhisselām eṭrāf-ı mü’minine bir ḥaṭ çekdi,

[867-2] نرم می شد باد کانجا می رسید

Bād-ı şarşar ki maḥall-i maḥdūda (29) irişdi şiddeti gidüp nerm u laṭīf olurdu. Kemā ḳāle te‘ālā²⁰¹⁶ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ammā,

(30) [868-1] هر که بیرون بود ز آن خط جمله را

Her kim ki ol ḥaṭdan ṭaşra idi cümlesini

[868-2] پاره پاره می شکست اندر هوا

²⁰¹⁶ Hud 11/58: Helāk emrimiz gelince, Hūd'u ve beraberindeki iman etmiş olanları, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık.

Hevāda pāre pāre şırdı.

Rivāyet olunur ki (31) çün ki kavm-i ‘Ād şiddet-i hareket-i hevā ve ‘azamet ve şu‘ūbet-i belāyı müşāhede itdiler, cümlesi bi’l-ittifāk hey’et-i ictimā’iyye ile menzillerinden çıkup şu‘ab-ı (32) cibālden bir kıyту yere varup emvāl ve erzāk ve ‘ıyāl ve ferzendlerin ber şekl-i müstedir cem‘ idüp ve cins-i ricāl dağı birbirinüñ ellerine yapışup (33) ve eteklerin birbirine bağlayup şaf tırdılar ve kuvvetlerine i’timād idüp “Ey bād-ı Hūd! Elüñden geleni dirîğ itme ki kaç‘ā senden havfımız yokdur.” didiler. (34) Pes bād-ı şarşar bi-emrillāh te‘ālā ibtidā kavm-i ‘Ād’uñ etfālın ve cümle ebnāsin ve devāb ve mevāşisin vech-i arzdan rişe-i per gibi kapup fezā-yı hevāya (35) perrān itdi. Ba‘dehu şiddet-i ‘azīme ile zemīne urup mānend-i şişe pāre pāre ve mişāl-i peşm ve penbe zerre zerre eyledi. Pes ‘Ādiyān-ı tığıyān bu vaç‘a-i (36) gārībenüñ heybetinden ve bād-ı şarşaruñ dehşetinden nebātü’n-na‘ş gibi dağılup dārü’l-bevār-ı nikbet-қarārlarına penāh ümmīdiyle firār itdiler. Bād-ı şarşar dağı (37) pey ender pey ardlarından irişüp bir gürühunuñ binā-yı vücūd-ı habāşet-ālūdların zīr-i dīvārda münhedim itdi ve ba‘zısın büyüütundan taşra çıkarup atdı (38) ve mahzūlān-ı mezbūrān bu mertebeden soñra şalābet-i ecsām ve kuvvet-i ecsāda i’timāden maқdūrları olduқça ayakların yere tayayup қadem-i nā-mübekleri (39) dizlerine varınca zemīne batdı ve riḥ-i şarşar sekiz gün ve yedi gece lā-yenқаtī‘ esüp cümlesi fānī ve mün‘adim olup içi çürimiş boş ağaçlar gibi қaldı (40) ve helāk oldu. Kemā қāle te‘ālā وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَازِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَازٌ نَخَلٍ ²⁰¹⁷ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ (41) خَاوِيَةٍ

Hālā tekāvīm-i münecciminde şebt olunan eyyām-ı ‘acūz ve berd-i ‘acūz eyyām-ı mezbūreden ‘ibāretdür ki āḥir-i şitā dimekdür.

Ve bir rivāyetde dağı [106b] (1) ḥin-i hūbūb-ı riyāḥda bir pīre-zen-i ‘Ādī zīr-i zemīne firār idüp riḥ-i şarşar sekizinci gün zīr-i zemīne girüp anı dağı helāk eyledi. Ve sābıқu’z-zıkr olan (2) Қil dağı Mekke’de iken vaç‘a-i mezbūreyi işitdikde “Şimdensoñra bize dağı bī-қil ü қāl dirlik ḥarām ve muḥāldür, yārān çeşide қıldığı şerbetden kākī (3) ecel sākīsi bize dağı nūş itdürse.” deyü mes’elet eyledüğün gūş-i bād istimā‘ itdikde anlara dağı diledüğün virüp cümlesin dūzaḥa tapşurdı. Pes kavm-i

²⁰¹⁷ Hakka 69/6-8: Ād kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgārla helāk edildi. Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hālde görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?

‘Ād (4) mazhar-ı qahr u ‘azāb ve menzilleri harāb ve yebāb olmağla Hūd ‘aleyhisselām ol diyārdan naql-i raht idüp nāhīye-i Ḥaḍremūt’da vaṭan tuḍdılar ve cümle-i mü’minler ile (5) zıll-ı emn ü emānet-i sübhānī ve zımān-ı hıfz ve ḥimāyet-i rabbānīde āsūde ḥāl ve niçe māh u sāl ferāğ-ı bāl üzre iḳāmet olunup çün ki Hūd ‘aleyhisselāmuñ (6) sinn-i şerīfi dört yüz altmış senesine münḳazī oldı, dā‘ī ile’l-Ḥaḳḳ olan peyk-i ecele “Lebbeyk, sem‘an ve ṭā‘aten.” deyüp rūḥ-ı muṭahheri riyāz-ı ḥuld-i berīne pervāz (7) eyledi ve merḳad-i şerīflerinde iḥtilāf olunup ba‘zılar dirler ki cibāl-i Ḥaḍremūt’da olan mağāralardan birinde bir günbed-i ‘ālī vardır ol günbedüñ pīşgāhında ruḥāmdan (8) perdāhte bir taht vardır Hūd ‘aleyhisselāmuñ cesed-i şerīfi ol tahtuñ üzerinde vaż‘ olunup ve bir levḥ-i müzehhebüñ üzerinde böyle deyü yazılmışdur:

(9) بِسْمِ اللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَلِيِّ

انا هود النبي، رسول رب الارض والسماء الى ملائ من عاد فدعوتهم الى الايمان و خلع الاصنام والاوثان فعصوني فاهلكهم

²⁰¹⁸الرياح (10) العصيم فاصبحوا كالترميم

Ve ba‘zılar daḥı İmām ‘Alī kerremallāhu vecchudan rivāyet iderler ki “Hūd-ı Nebī ‘aleyhisselāmuñ ḳabri Ḥaḍremūt’da bir ḳırmızı ḳum depesinüñ (11) ḳullesindedür.” deyü buyurmışlar. Ve ba‘zı daḥı dirler ki ba‘de helāki’l-ḳavm, Hūd ‘aleyhi şalevātullāhi’l-vedūd etbbā‘ıyla Mekke’ye gelüp āḥir-i ‘ömrlerine degin belde-i ṭayyibe-i mübārekede (12) āsūde olup Hūdu’ñ merḳadi ve ümmetinüñ ḳubūrı Dārü’n-nedve ile Bāb-ı Benī Sehm beynindedür dimişler. El‘uhdetü ‘ale’r-rāvī. Ve cumhūr-ı müvarriḥin müddet-i da‘vet-i Hūd (13) yüz yıl-ı kāmil olup elli senesi ḳable helāki’l-ḳavm ve elli senesi ba‘de helāki’l-ḳavm olmışdur dirler ve müddet-i ḥayātında daḥı iḥtilāf olunup ber ḳavl-i ‘ulemā’-i (14) naşārā altı yüz kırk üç sene ve ‘āmmē-i müfessirīn yüz elli yıl ve bir ḳavlda dört yüz seksen yıldur dirler. Ammā ḳavl-i eşaḥ muḳaddemā zıkr olunan dört yüz altmış dört (15) yıl mu‘ammer olmışdur dimişler.

Ey ṭālib-i hidāyet! Ḥazret-i Hūd’uñ mu‘cizesi ma‘lūmuñ oldıysa evliyā’-i kibārdan Şeybān-ı Rā‘ī ḥazretlerinüñ daḥı kerāmetini istimā‘ eyle ki (16) ḥazret-i Mevlānā ḥikāyet buyururlar.

همچنین شیبان راعی می کشید [869-1]

²⁰¹⁸ Yüceler yücesi Allahın adıyla: ben nebi Hud’um. Yer ve göğün rabbinin resulüyüm. Ad kavminin önde gelenlerine gönderildim de onları imana davet ettim, putları terketmeye çağırdım. Bana karşı çıktılar onları rüzgar helak etti.

Buncılayın ya‘nī Hūd-ı Nebī ‘aleyhisselām gibi Şeybān-ı Rā‘ī kıddasallāhu rūḥehu daḡı

گرد بر گرد رمه خطی پدید [869-2] (17)

Ƙoyuñ sürisinüñ eṭrāfına āşıkāre bir ḡaṭṭ çekdi. “mī-keşid” (می کشید) ma‘nāsı mışrā‘-ı şānīde icrā olunmuşdur. Şeybān-ı Rā‘ī diyār-ı Mısır‘da İmām Şāfi‘ī ile (18) hem-‘ahid olup İmām Şāfi‘ī aḡyānen Şeybān‘uñ ziyāretine varur idi. Ehl-i kerāmet ve şāḡib-i velāyet idi.

چون به جمعه می شد او وقت نماز [870-1]

Çün ki Şeybān-ı Rā‘ī (19) kıddise sırruhu namāz vaḡtinde cānib-i cum‘aya gideydi. Ḥāşıl-ı ma‘nā Şeybān-ı Rā‘ī ḡoyun güdüp cum‘adan cum‘aya cum‘a namāzına gelüp ba‘de edā‘i şal‘āti‘l-cum‘a (20) girü ḡoyunuñ güdmege varırdı ve cum‘a namāzına geldikçe ḡoyun sürisinüñ eṭrāfına Hūd ‘aleyhisselām ümmetine çizdügi gibi bu daḡı ‘aşā-yı mübārekesiyle bir ḡaṭṭ (21) çizdi. anuñçün kim,

تا نیارد گرگ آن جا ترکی تاز [870-2]

Tā ki ḡurd orada ḡoyun sürisi üzerine türk-tāz getürmeye. Türk-tāz zamm-ı tā ve sükün-ı kāf ve rā ile yaḡma (22) ve ḡāret için il üzerine çapmaḡ ma‘nāsınadır. Hem ism-i maşdar ve hem çapıcı ve yaḡmacı ma‘nāsına vaşf-ı terkibi üzere daḡı isti‘māl ider oldılar. Ḥulāşa-i (23) kelām ḡurdlarıñ ḡoyun sürisine segirdeşdikleri Türk ve Tatar yaḡmaya çapḡın etdiklerine teşbih olup Şeybān ḡoyun sürisüne ḡurd girmesün deyü eṭrāfını (24) ḡaṭ çizdi dimekdür. Pes bi-ḡudretillāḡ te‘ālā

هیچ گرگی در نرفتی اندر آن [871-1]

Hiç bir gürg ol ḡaṭṭuñ içine gitmez idi.

گوسفندی هم نگشتی ز آن نشان [871-2]

Ve güsfindlerden (25) daḡı bir güsfind ol ḡaṭṭ-ı mevḡūmdan taşra gelmezdi ve bilcümle ṭarafeynden ḡaṭṭ tecāvüz olunmaz idi ve bir zerre ḡaddden ilerü geçmezler idi.

Ey ‘aşık-ı şādık! (26) ‘Acabā sen daḡı güsfindān-ı nefsüñe gürg-i hevā mażarrātından emīn olmaḡ için ḡaṭṭ-ı şerī‘at ve taḡvāyı keşide kılduñ mı? İmdi ḡazret-i Mevlānā kıddise sırruhu‘l-esnā (27) kışşadan ḡişşe beyān idüp buyururlar ki

باد حرص گرگ و حرص گوسفند [872-1]

Bād-ı hırş-ı gürg ve hırş-ı gūsfend bu ikisi

دایره ی مرد خدا را بود بند [872-2]

(28) Bend-i dāyire-i merd-i Hūdā oldı. Ya‘nī koyun çerāgāha hārīş ve kurd dağı reme-i gūsfendāndan birini şikār itmege hārīş iken merd-i Hūdā olan Şeybān-ı Rā‘ī’nūñ (29) haţţ ve dāyire-i mevhumı ikisine dağı kayd u bend olup her birini muktezā-yı tab‘ ve hırşlarından men‘ itdi. Kezālik reme-i merdān-ı Hūdā olan erbāb-ı irādet dağı (30) hūdūd-ı şerī‘at ve tarīkat ve havme-i himāye-i ‘ışk u muhabbete dāhil olduklarında vesātat-ı hırş u hevā ve vesvese-i efkār-ı mā-sivā ile aḥkām-ı nefsanıyye ve taşarrufāt-ı (31) şeytāniyyeye bend ü giriftār olmazlar ve nefis u şeytān ve ḥannās ve ḡaylān dağı dāyire-i muhabbetullāha qarīb olamazlar.

İmdi ey tālib-i ‘ināyet-i rabbānī (32) ve rāḡıb-ı hidāyet-i sübhānī! Hātır-ı fātire bir hikāye-i ‘acibe huṭūr eyledi, gūş-ı hūş ile istimā‘ eyle ki hişşe-mend olasın. Kütüb-i tefāsırde mastūrdur (33) Zeyd bin Eslem’den rivāyet olunur ki Evs ve Hāzrec kabilesi ḥazret-i faḥr-i ‘ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellemūñ nübüvvetine ve Hāḡ tebareke ve te‘ālānuñ vaḥdāniyyetine imān (34) getirüp şeref-i İslām ile müşerref olduğdan soñra günlerde bir gün iki kabileden birkaç mü‘minin bir yere gelüp muktezā-yı imān-ı ḡaḡikī olan (35) kemāl-i muhabbet ve ülfet ile şoḡbet iderler idi. Hikmet-i rabbāniyye aḡbār-ı yehūddan şiddet-i küfr ve ümmet-i Muḡammed’de kemāl-i buḡz ve ‘adāvet ile muttaşif olan (36) Şās bin Qays nām bir cehūd-ı zāl-i pür-zalāl var idi. Kabile-i Evs ile Hāzrec’ün şoḡbetleri üzerine uğrayup güzār iderken zıkr olunan iki kabilenūñ (37) birbirine kemāl-i muhabbet ve farţ-ı meveddetlerin mu‘āyene kıldıḡda ‘urūḡ-ı yehūdiyyeti ḡareket kılıp ve ülfet-i kabiliyyetine ḡased ve ‘adāvet idüp “Eger bunlar bu ḡāl üzre (38) müstemirr olursa bizüm bu diyārda qarāra mecālimüz qalmaz. Pes bunlaruñ mā-beynlerine ‘adāvet düşürmek lāzimdür.” deyü Yehūdilerden bir cehūd-ı şābbı (39) çağurup “Ey ferzend-i ḡile-bend! Evs ile Hāzrec kabilesi ki Muḡammed’e imān getürmüşlerdür. ḡālā fülān maḡalde ḡāyet-i muşāfāt üzre şoḡbet idiyorlar, (40) gerekdür ki meclislerine varup fülān ḡaşıdeyi inşād idüp tezkīr-i vaḡ‘a-i Yevm-i Ba‘āş eylesin. Ümıddur ki muhabbet ve ülfetleri ḡuşūmet ve ‘adāvete (41) mübeddel ola.” deyü ta‘līm itmekle, ol Yehūdī dağı varup mülāḡḡan olduğü üzre ḡaşıde-i mezbūreyi inşād eyledi.

Ve Yevm-i Ba'āsuñ aşlı budur ki [107a] (1) Ba'āş 'ayn-ı muhmele ile bir mevzi'üñ ismidür ki Evs ile Hazrec kabilesi zamān-ı cāhiliyyetde ol mevzi' de birbiriyle hārb ve kıtāl eyleyüp kabīle-i Evs (2) Hazrec kabilesine zafer bulmuşlar idi. Pes yehūdīnūñ kırā'at eyledügi qaşīde aña müte'allik olmağla ber-muktezā-yı beşeriyye beyne'l-kavm tenāzu' ve tefāhur (3) vāқи' olup bilāhire birbirine āteş-i ğāzab düşüp ve bād-ı hışmları esüp her biri tiğ ve şemşire yapışup ve cem'-i keşir olup kıtāle mübāşeret itmekle (4) қаziye-i mezbūre şefi' u'l-ümem hāzret-i fahr-i 'ālem şallāllāhu 'aleyhi ve selleme iblāğ olunduğda bi'z-zāt kendüleri sa'ādet ile kalķup ve cümle muhācirīn ile (5) mezkūrlara müteveccih oldılar ve bunları hālet-i mezbūrede müşāhede buyurdıķda Evs ile Hazrec kabilesine hıtāb idüp buyurdılar ki: يا معاشر المسلمين (6) اتدعون الجاهلية وأنا بين اظهركم بعد اذا كرمكم الله بالاسلام و قطع به عنكم امرالجاهلية و آلف بينكم ترجعون الى

2019 Ya' nī (7) “Yā mu'āşere'l-müslimīn! Allāh sübhānehu ve te'ālā size İslām ile ikrām idüp ve İslām şerefine sizden emr-i cāhiliyyeti қаt' ve ref' eyleyüp miyānuñızda ülfet virmiş iken (8) girü siz cāhiliyyetde olan hālūñiz mi istersiz? Ve hālet-i küfrde olan mu'tādīñızda mı rücū' idersiz? Hāl ān ki ben sizūñ hużuruñuzdayım, Allāh'dan қorқıñız.” (9) deyü buyurdılar. Pes hıtāb-ı müsteṭāb-ı Resūl-i rabbe'l-erbābı istimā' itdüklerinde her biri h'āb-ı ğāfletden bīdār olup kendülere rü-nümā olan (10) bu kışşā-i 'acībe nez' a-i şeyṭān ve mekr ve hud' a-i 'udvān idügin bilüp fi'l-hāl silāhların bırağup ve hezār tevbe ve istiğfār ile қadem-i pāk-i Resūl'e (11) yüzlerin sürüp envā'-ı āh u zār itdiler ve birbiriyle mu'āneқа ve muşāfeқа ve tecdīd-i muḥabbet ve teşyīd-i ülfet idüp hāzret-i Resūl 'aleyhisselām ile gidüp (12) min ba'd binā-yı muḥabbetlerine hālel ve inḥirāf gelmedi. Pes Hāķ sübhānehu ve te'ālā ol mü'minīn-i muṭī'ine be-nefsihi hıtāb idüp Ḥabīb-i Ekrem şallāllāhu 'aleyhi ve selleme (13) bu āyet-i kerīme nāzil oldı ki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا

2020 ya' nī yā şunlar ki imān getürdiler! (14) Eger siz ehl-i kitāb olan ferīқа tābi' olursañız anlar sizi imānuñuzdan şoñra kāfir olmañız isterler. مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ

(15) Şās bin Қays ve anuñ emşāli olan yehūdīlerdür deyü tefsīr olunmuş. İmdi ey mü'minler! Siz anlara teba' iyyet itmeyesiz ve mütābi' dağı degülsiz. وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ (16) وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ

2019 Ey Müslümanlar! Ben sizlerleyken cahiliyeyi mi çağırıyorsunuz? Allah sizi İslamla şerefleştirdikten ve aranızdaki cahiliye adetlerini kaldırıp sizleri birleştirdikten sonra kafirler olmaya mı döneceksiniz? Allah Allah!

2020 Âl-i İmrân 3/100: Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarsanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar.

²⁰²¹ رَسُوْلُهُ kelime-i “keyfe” istifhām-ı inkārīdür. Ve dağı küfrden şārife ve imāna dā’iye olan esbāb-ı celiyye ictimā’ itmiş iken (17) küfrlerini ta’cībdir. Hāşıl-ı ma’ nā, ey mü’minler! Hiç siz kāfir olur mısınız? Hāşā olmazsınız, hāl ān ki sizūñ üzeriñize inzāl olunan āyāt-ı Hāḳḳ’ı tilāvet ve kırā’ at (18) idersiz ve resūl-i rabbe’l-’ālemīn sizūñ huzūriñizdadur, bu maḳūle ihtilāl vāḳi’ olduḳda mev’ize ve naşihat idüp sizi ḡafletden uyarır ve bilcümle dā’iyyetün (19) ile’l-īmān ve şārifetün ‘ani’l-küfr olan esbāb sizūñle bile olduḳdan şoñra siz ṭarīḳ-ı müstaḳimden ḥurūc itmezsiniz. وَمَنْ يَتَّصِمِ بِاللِّئَامِ ²⁰²² فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (20) ve şol kimesne ki dīn-i Hāḳḳ’ı temessük ve mecāmi’-i umūrda Hāḳḳ’a ilticā eyleye lā-maḥālete ol kimesne ṭarīḳ-ı ḳavīm ve şırāt-ı müstaḳime mühtedī olur.

İmdi benüm cānım! (21) Biḥamdillāh te’ālā ümmet-i Muḥammed’ūñ beyninde dağı kitāb-ı rabbānī ve sünen-i Muḥammedī olup ve engüşt-i aḥḳām-ı şerī’iyye keşide kılduḳı dāyire-i şerī’ at içine dāḫil olup (22) ḥudūdullāhdan tecāvüz itmedikçe zi’āb-i nefis ü hevā aḡnām-ı itā’ ate zarar idemezler. Ve dağı şol mürīdīn ve sālīkīn ve ‘aşıḳīn ve şādīkīn ki vürās-i velāyet-i (23) ‘āmmē-i Muḥammediyye mazhariyyetinde ḳāyīm ve ḫalīfetullāh olan mürşid-i kāmīlin zeyl-i ḫimāyesine cār diyüp ḳalbinde nūr-ı muḥabbetullāh yanup zulumāt-ı cismāniyyeden ve kedūrāt-ı (24) nefsāniyyeden ḫalāş olsalar engüşt-i ḳudret-i tecelliyāt-ı şifāt ile ḫavāl-yi ḡüsfeñdān-ı teslīm ve rızālarına keşide kılınan dāyire-i ‘ismete dāḫil olup (25) mā dām ki lema’āt-ı envār-ı bāhirāt-ı cezebāt-ı Hāḳ mir’āt-ı ḳalblerinde ziyā-baḫş olup kitāb-ı fu’ādlarından āyāt-ı vāzihāt-ı tecelliyātı tilāvet idüp (26) nūr-ı ḫaḳīḳat-ı Muḥammediyye meşhūdları ola, bu maḳūle ‘uşşāḳ hergiz küfr-i enāniyyet ve serk ü şirk-i işneyniyyete düşmeyüp ḫaṭṭ-ı maḫdūd-ı fenālarına gürg-i vücūd-ı mevḥūm (27) dest-dırāzlık idemez ve vesāvis-i nefsāniyye-i cehūdları iḡvā dağı virseler himmet-i pīr-i kāmīl feryād-res ve yār ve ḡüftār-ı muḥabbetullāh ile nevm-i ḡafletden bīdār (28) olup ṭarīḳ-ı hidāyete reftār iderler ve cümle cevāriḫ ve a’zā ve ḳuvā-yı zāhire ve bāṭnesi Hāḳ yolunda birbirine me’lūf idüp cādde-i Hāḳ’dan ebedü’l-ābād (29) ‘udūl itmezler ve zümre-i muḫlişinden olurlar. Ammā ey ṭalīb-i şādīḳ! “Aşıl bā’ iş-i ihtilāl ve bādī-i izlāl nedür?” dirseñiz ehl-i hevā ile şoḫbet ve münkir ve münāfiḳ (30) ile muḳārenet idüp anlara ḡöñülden muḫabbet ve ülfet itmekdür ve muḫabbet-i erbāb-ı

²⁰²¹ Âl-i İmrân: 3/101: Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Allah'ın Resûlü de aranızda iken dönüp nasıl inkâr edersiniz?

²⁰²² Âl-i İmrân: 3/101: Kim Allah'a sınıksız bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.

لَا يَخْجِرُ الْمُؤْمِنُونَ (31) لَا يَخْجِرُ الْمُؤْمِنُونَ (31) لَا يَخْجِرُ الْمُؤْمِنُونَ (31) لَا يَخْجِرُ الْمُؤْمِنُونَ (31) لَا يَخْجِرُ الْمُؤْمِنُونَ (31)

الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيُحَذِّرْكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ²⁰²³

Zübdetü'l-evliyā ve 'umdetu'l-aşfiyā, (32) Şeyh Rūzbihān-ı Baklī *Tefsīr-i 'Arāyis'* de bu āyet-i kerīmenūñ tefsīrinde buyurlar ki:

ای لایصحب العارف الجاهل ولا المخلص المرایی ولا المصدق المفتری (33) ولا المومن المتبدع المنکر ولا المرید الصادق الفاتر المدعی لا یحب اهل الحق اهل الباطل حتی ینالوا بیغضهم مقام حقیقة العبودیة وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ (34) فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ ای ینال الله تعالی درجة اهل محبته و قربته و معرفته وَيُحَذِّرْكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ و خدّر اصفیاه بالفراق عن وصله بسبب محبة اعدائه (35) و بهذا التخویف یربّی خواصّ اجتهه فی قباب الشفقة و اسبل بهذا علیهم نقاب الغیرة حتی لا یراهم احدّ سواه والله رثوف بالعباد مشفقّ باولیائه (36) و اهل طاعته بان یسترهم عن ابصار الغفلة والجهلة و اکرمهم بصحبة اهل التوحید والمعرفة و بسط لهم بساط الشریعة والحقیقة حتی یردوا موارد الانبیاء (37) والرّسل و شربوا من مناهل المقرّبین شراب الصّفاء و لبسوا من نسج الکرویین اثواب الوفاء انتهى کلامه.²⁰²⁴

Ya' nī 'ārif cāhil ile ve muhliş merā'ī ile (38) ve muşaddık müfterī ile ve mü'min mübtedi' -i münkir ile ve mürīd-ı şādık fātir-i müdde'ī ile şoḥbet itmesün ve ehl-i Ḥaḳ daḥı ehl-i bāḥıla muḥabbet itmesün ki ḥattā anlaruñ (39) buḡzı ile maḳām-ı ḥaḳīkat-ı 'ubūdiyyete nāyil ola ve şol kimesne ki bu mezkūruñ muḥālifūñ işleye Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā anı ehl-i muḥabbet ve ḳurbeti ve erbāb-ı ma'rifeti (40) derecātına nāyil eylemez ve Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā 'ibād-ı aşfiyāsını a' dāsına olan muḥabbeti sebebi ile vaşlı firāḳından taḥzīr ider ve taḥvīf-i mezbūr ile (41) ḥavāşş-ı aḥbibbāsını ḳıbbāb-ı şefkatinde terbiye ḳılur ve daḥı terhīb-i mezbūr ile 'uşşāḳına niḳāb-ı ḡayret pūşīde ḳılup ber-mūceb-i²⁰²⁵ اولیایی تحت قبایی لا یعرفهم غیرى [107b] (1) ḥavāşş-ı 'ibād-ı muḳarrebīni Ḥaḳ'dan ḡayrısı görmez ve bilmez. Ve Ra'ūf bi'l-'ibād olan ol Kerīm ve Cevād ebşār-ı ḡafele ve ceheledan evliyā'-i aşfiyāsını setr itmek ile (2) anlara müşfiḳ

²⁰²³ Âl-i İmrân 3/28: Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişiği kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır.

²⁰²⁴ Arif cahille, ihlaslı kimse riyakarla doğru kimse müfteri ile mümin münkir bidatçı ile samimiyetle isteyen yalandan iddia edenle dostluk etmez. Ehli hak ehli batılı sevmez. Bunu kulluk makamının hakikatine ulaşmak için yaparlar. Ayette şöyle denir: “kim bunu yaparsa Allah katında hiçbir yeri yoktur” yani muhabbet ve kurbet ve marifet ehlinin Allah'annulaşması için Allah onları visalinden ayrılma hususunda uyarır. Allah düşmanlarına sevgi duymak bunun sebebidir. Böylece o kendini sevenlerin havâsını şefkat kubbelerinde terbiye etmiş olur. Ve bununla onların üstüne kıskançlık (sevdiğini kıskanma) örtüsünü çeker ki onları kendinden başkası görmesin. “Allah kullarına rahmet edendir evliyasına şefkatle muamele eder”. Taat ehlini gafiller ve cahillerin bakışlarından korur onlara tevhit ve marifet ehlinin dostluğunu ikram eeder , onlara şeriat ve hakikat kilimini serer ki enbiya yollarına giysinler, yakınlaştırmış kulların pınarlarından duru şaraplar içsinler ve vefa kıyafetleri giysinler..

²⁰²⁵ Evliyâm kubbelerim altındadır ve onları benden başkası bilemez! (İhyâ, Kitâbü'l-Muhabbe ve's-Şevk, IV, s. 418)

olup ehl-i tevḥīd ve maʿrifet şöḥbeti ile erbāb-ı t̄āʿata ikrām idüp ve başt-ı bisāṭ-ı şerīʿat ve ḥaḳīḳat itmīşdür ki ḥattā mevārid-i enbiyā ve rusüle (3) vürüd idüp ve meşārib ve menāhil-i muḳarrebīnden şerāb-ı şafā nūş idüp ve nesc-i kerrūbiyyīnden şiyāb-ı sündüs-i vefā ile muṭarraz ve ḥalʿ-ı fevāḥir-i şafā ile (4) muʿazzez olalar. Münācāt-ı Mevlānā Cāmī:

ای حیات دل هر زنده دلی
سرخ روی ده هر جا خجلی

قفل حکمت نه گنجینه ی دل
زنگ ظلمت بر آینه ی دل (5)

مرهم داغ جگر سوختگان
شادی جان غم اندوختگان

مونس خلوت تنهاشدگان
قبله ی وحدت یکناشدگان (6)

پرده ی عصمت گل پیرهنان
حلّه ی رحمت خونین کفنان

غنیچه سان تنگدل باغ توایم
لاله سان سوخته ی داغ توایم (7)

هرچه بر دل ز تو داغش باشد
زانچه غیر تو فراقش باشد

هر چه غیر تو، رقم کرده ی توست
گرچه پرورده ی تو، پرده ی توست (8)

چند بر طلعت خود پرده نهی؟
پرده بردار که بی پرده، بهی

هر چه القصه بود زنگ نمای،
همه ز آینه ی هستی بزدا ی (9)

تا به مشتاقی افرون ز همه

Nesr: İmdi ey ‘āşık-ı şādık! (10) Şifāt-ı seniyye-i mezbûre ile muttaşif olan ‘āriflere

[873] همچنین باد اجل با عارفان

نرم و خوش همچون نسیم یوسف آن

Kezālik bād-ı ecel Yūsuf (11) ‘aleyhisselāmuñ fevāyih-i tayyibe ve revāyih-i laṭifesi gibi nerm ve hoşdur. Ve ba‘zı nüshada şīga-i cem‘ ile “یوسفان” ve ba‘zı nüshada daḡı “گلستان” vāqi‘ olmuştur. (12) Ya‘nī bād-ı Hūd mü’mînler ve laṭif esdügi gibi ‘āşıklara daḡı bād-ı ecel bû-yı zülf-i ‘anber-i şemīm-i dil-berān ve revāyih-i fevāyih-i nesīm-i gülistān gibidür. Şi‘r:

(13) Ca‘d-ı zülfüñ ‘ander-efşān eylemiş

Nāfe-i çini perīşān eylemiş

Cān u dil her dem niçe top olmasun

Çün ḡabībim zülfi çevgān eylemiş

(14) ‘īd-i ekberdür Hüseyñi’ye bugün

Cānını şol māha ḡurbān eylemiş

Nesr: Āh ey ‘āşık-ı āvāre ve hicr-i yār ile bī-çāre ve cigeri pāre pāre!

[874-1] آتش ابراهیم را دندان نزد

Āteş-i Nemrūd İbāhīm ‘aleyhisselāma dendān-zen olmadı

[874-2] چون گزیده‌ی حق بود چونش گزد

Çün ki ḡazret-i İbrāhīm (16) ol Celīl ve Cemīl Allāh’uñ güzīde ve ḡalīlidür, pes āteş anı niçe ışıırır? Ya‘nī niçe iḡrāk ider? İmdi benüm rūḡum!

²⁰²⁶ Ey her gönlü diri ve uyanığın diriliği, utananların yüzünü kızartan! Ey gönül hazinesine hikmet kilidi vuran ve gönül aynasının karanlık pasını sildiren! Ey ciğeri yanmışların merhemi, gamlıların canının mutluluğu! Ey yalnız kalanların yalnızlığının munisi, tek Tanrı’ya inananların vahdetinin kıblesi! Ey gül gömleklilerin ismet perdesi ve kefeni kanlıların rahmet giyisisi! Biz senin bağındaki gönlü sıkılmış tomurcuklarınız, lale gibi senin dağınla yanmışız. Senin dağın her neyin gönlünde olursa, senin dışında herleyden feragat eder. Senden başka her şey, senden yaratılmıştır, senden yetişse de sana perde olmuştur. Kendi hilatine ne zamana kadar perde tutacaksınız? Perdeleri kaldır, çünkü perdesiz güzelsin. Uzun lafın kısası, varlık aynasından pas tutan ne varsa sil ve temizle ki herkesten daha şevkli, sadece seni seyr edeyim ve sendan başkasına bakmayayım.

ز آتش شهوت نسوزد اهل دین [875-1]

(17) Kezālik erbāb-ı dīn ve diyānet daḡı nār-ı ŧehvet ve ṡabī' atden yanmaz
fe ammā,

باقیان را برده تا قعر زمین [875-2]

Ehl-i dīnden ġayrısını yaḡup ḡa'r-ı zemīne ve dereke-i siccīne (18)
iletmiŧdūr.

موج دریا چون به امر حق بتاخت [876-1]

Mevc-i deryā çün ki emr-i Ḥaḡ ile çapdı,

اهل موسی را ز قبطنی و اشناخت [876-2]

Mūsā'nuñ ehlini Ḳıbtīlerden añladı. (19) Ḥazret-i Mūsā deryā-yı ḡulzumı
'aşāsıyla ḡarb itdikle bi-ḡudretillāh te'ālā on iki ŧaḡḡ olup Benī-İsrā'il'üñ on iki sıbtī
daḡı geçüp ve her bir (20) ŧuḡūḡdan sıbtīler her birini ġörmek için ġurfeler ġüşāde
olup ḡavm-i Mūsā be-temāmihī sālīmen mūrūr idüp Fir'avn ve Ḳıbtīler daḡı
'aḡablerinden gelüp sıbtīler (21) gitdüġi ṡarafa ḡadem-nihāde olup vasaṡ-ı deryāya
geldiklerinde ber-mūceb-i ²⁰²⁷ مَا عَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا عَشِيَهُمْ emvāc-ı deryā Āl-i Fir'avn'i bürüyüp
'umūmen ġarḡ ve helāk oldılar. (22) Kemā ḡāle te'alā وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُم مِّنَ الْغَرَقِ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ
²⁰²⁸ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ bu ḡikāyenüñ tafṡīli inŧāllāh te'alā *Mesnevī-i Şerīf* de niçe maḡhalde
gelecekdūr, (23) maḡhallinde beyān oluna.

²⁰²⁷ Tā-Hā 20/78: "...deniz onları ġörölmedik bir ŧekilde kuŧatıp yuttu."

²⁰²⁸ Bakara 2/50: Hani, sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış, ġözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boġmuŧtuk.

SONUÇ

Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî* si yazıldıktan sonra çok geniş bir yelpazaya yayılıp İslam coğrafyasının büyük bir kısmında ilgi görmüştür. Dili, içerdiği semboller ve hikâyelerden dolayı yer yer açıklama gerektiren bu eser üzerine çokça şerh kaleme alınmıştır. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere *Mesnevî* nin ilk şârihi Mevlânâ'nın kendisidir. Konya'da ve Mevlânâ'ya yakın olup *Mesnevî* ye ilgi gösterenler, okuyup anlayamadıkları yerleri zaman zaman Mevlânâ'ya sorarak anlamaya çalışıyorlardı. Mevlânâ'nın vefatından sonra *Mesnevî* yi açıklama ve şerh etme vazifesini büyük oğlu Sultan Veled üstlendi. Sultan Veled özgün bir *Mesnevî* şerhi kaleme almasa da eserlerinde ve sohbetlerinde bu kitabı açıklamaya çalışmıştır.

Mevlânâ'nın vefatından yaklaşık bir asır sonra artık özgün *Mesnevî* şerhleri kaleme alınmaya başlanmıştır. Anadolu, Hindistan ve İran gibi geniş bir coğrafyada kaleme alınan bu şerhler, her ne kadar ilk başta Farsça telif edilseler de sonraki dönemde yavaş yavaş Türkçe şerhler de ortaya çıkmaya başlamıştır. *Mesnevî* nin Türkçe tercüme ve şerhleri özellikle XVII. hicri asırda zirveye çıkmıştır. Bu asırda Türkçe olarak öne çıkan iki şerh yazılmıştır: Ankaravî'nin *Mesnevî* nin tamamına yazdığı şerh ve Sarı Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* nin sadece ilk cildine yazdığı fakat hacim olarak çok kapsamlı olan şerhi.

Babası Mağrib Şehzâdesi Seyyid Muhammed Efendi ve Annesi Mehmed Paşa'nın kızı olan Sarı Abdullah Efendi genç yaşlarda babadan yetim kalır. Bunun üzerine babalığının ilgisi ve himayesiyle henüz temyiz yaşlarındayken melâmîliğe intisap eder, İdrîs-i Muhtefî gibi Melâmî büyüklerinin yanı sıra Mesnevî şârihi Ankaravî gibi asrının önde gelen âlimleriyle de tanışır. Hattatlık öğrenir ve genç yaşta devlette vazifeye başlar. Halil Paşa ile birlikte IV. Murad'ın Bağdat seferine katılan Abdullah Efendi, bu sefer sırasında reisülküttâblığa kadar yükselir fakat kısa bir süre sonra azledilir.

Azilden sonra bir süre kayıplara karışan Abdullah Efendi, 1625 yılında *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* yi telif etmeye başlar ve eserin telifi altı sene sonra, 1631 yılında tamamlanır. Abdullah Efendi *Mesnevî* nin altı defterinden sadece birinci defterini şerh eder. Bu şerh, birinci defter üzerine yazılmış en kapsamlı şerh niteliğinde olup *Mesnevî* şerhi olmakla beraber âdeta bir tasavvuf kültürü ansiklopedisidir. Bu eseri telif ettikten sonra Abdullah Efendi “şârih-i Mesnevî” olarak anılmaya başlamıştır. Sarı Abdullah Efendi eserini IV. Murad'a sunmuştur.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî XVII. asır Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış, dili süslü ve ağır bir eserdir. Bu eserin yazılışında özellikle Şem'î Şem'ullâh gibi *Mesnevî* şârihlerinde olduğu gibi dil öğretme ve gramer kaidelerini açıklama gibi bir hedef

güdülmemiştir. Abdullah Efendi eserinde özellikle *Mesnevî*'yi Kur'ân ve sünnet ekseninde şerh etmeye ve yorumlamaya çalışmıştır.

Abdullah Efendi kendisinden önce yazılan *Mesnevî* şerhlerini görmüş ve eserini telif ederken onları da dikkate almıştır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin önceki *Mesnevî* şerhlerine göre en önemli farkı, müellifinin konuyu zaman zaman çok uzatması ve açıklamak istediği konudan önce okuyucuyu hazırlamak adına sayfalarca bilgi vermesidir. Görünüşte konuyla ilgili olsa da bir noktadan itibaren *Mesnevî* ile bir ilgisi kalmayan bu açıklamalar, okuyucuyu yorabilmektedir.

Osmanlı'nın son yıllarında *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* matbu olarak ve 5 cilt halinde basılmıştır. Sarı Abdullah Efendi ve eserleriyle ilgili yakın dönemde bazı çalışmalar yapılmıştır ve birtakım çalışmalar da halen devam etmektedir. Bu bağlamda, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* üzerine de daha önce bazı çalışmalar yapılmıştır. Ne var ki Osmanlı tasavvuf kültürü ve Türkçe *Mesnevî* şerhlerinin en seçkin örneklerinden biri olan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin birinci cildi Arapça ve Farsça kısımların tercümesini de içermek suretiyle, ilk kez ortaya konulmaktadır.

Günümüzde sadece Türkiye, İran ve Afganistan gibi ülkeler değil, dünyanın genelinde popüler kültür olarak Mevlânâ ve *Mesnevî*'sine ciddi ilgi vardır. *Dîvân-ı Kebîr* ve *Mesnevî* birçok batı diline tercüme edilmiştir, Mevlânâ'nın hayatı üzerine kitaplar yazılmıştır ve şiirlerinin tercümesi kitaplar ve çeşitli besteler yoluyla, insanlarla buluşmaktadır. Mevlevîlik, asırlardır Türkiye'de yaşatılan bir kültürdür ve bu kültür beşiğinde yetişen âlimlerin *Mesnevî* ile ilgili eserlerinin ilmî neşirlerinin yapılması, Mevlânâ ve düşüncelerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Ayrıca, Melâmî meşrepli bir Bayrâmî-Mevlevî âlimin *Mesnevî*'yi nasıl ele aldığı ve *Mesnevî*'de nelerin üzerinde durup hangi konuları izah etmeye gerek duyduğunu tespit etmek, günümüzdeki şerh faaliyetlerine ışık tutmak adına da son derece önemlidir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* gibi *Mesnevî* şerhlerinin ilmî neşirlerinin yanı sıra, bu metinlerin sadeleştirilerek yayınlanması gerektiğini de düşünüyoruz. Bu bağlamda, bu gibi metinlerin sağlıklı şekilde neşir edilmesi son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Aka, İsmail:	“Mîrhand”, DİA , İstanbul, 2005, C: XXX, s. 156-157.
Akdeniz Brehmer, Aslınur:	“Bir Telafi ve Ağıt Aracı Olarak Çeviri Sarı Abdullah Efendi’nin Cevahir-i Bevahir-i Mesnevi’sinin İlk 18 Beyit Şerhine Bir Ağıt-Çeviri”, İstanbul Üniversitesi, SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018.
Aslantürk, Ayşe Hümerya:	“Necmeddîn Neseî”, DİA , İstanbul, 2006, C: XXXII, s. 571-573.
Ateş, Ahmed:	“Mesnevî’nin Onsekiz Beytinin Mânası”, 60.Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı , TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 37-50.
Ayan, Hüseyin:	Cevrî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni , Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
Ayçiçeği, Bünyamin:	“Sarı Abdullah’ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Raz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni”, Marmara Üniversitesi TAE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.
Ayçiçeği, Bünyamin:	“Sarı Abdullah Efendi (Ö.1661)’nin Meslekü’l-Uşşâk Kasîdesi ve La’lî-zâde Abdülbakî (ö.1746)’nin Zeyli”, Turkish Studies , Volume 9/3 Winter 2014, Ankara, s.189-211.
Ayçiçeği, Bünyamin:	http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=909 . (Erişim Tarihi 13.11.2019).
Aydın, Cengiz:	“Abdurrahman es-Sûfî”, DİA , İstanbul, 1988, C: I, s. 172-173.
Ayhan, Mehmet:	“Muhyiddin İbn Arabî’nin Fütûhât’ta Keşf Yoluyla Naklettiği Tasavvufî Muhtevâyâ Sahip Rivâyetler”, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi , C: I, Sayı II, 2015, s. 22-56.

Aytekin, Ülker:	Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi , Konya, Umde Yayınevi, 2017.
Bardakçı, Mehmet Necmettin:	“Mevlânâ'nın Tasavvufî Düşüncesinin Kaynakları”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi , yıl 8, sayı 19, Ankara, 2007, s. 55-77.
Baş, Derya:	“Yâfiî”, DİA , İstanbul, 2013, C: LIII, s. 175-177.
Baz, İbrahim:	Kadızedeliler-Sivasiler Tartışması , Ankara, Otto Yayınları, 2019.
Bilkan, Ali Fuat:	“Sebk-i Hindî”, DİA , İstanbul, C: XXXVI, 2009, s. 253-255.
Bilkan, Ali Fuat:	Fakihler ve Sofular Kavgası (17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsiler), İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
Birişik, Abdülhamit:	“İbn Atıyye en-Endelüsî” DİA , İstanbul, 1999, C: XIX, s. 338-340.
Çağrııcı, Mustafa:	“İhyâü Ulûmî'd-Dîn”, DİA , İstanbul, 2000, C: XXII, s. 10-13.
Çakmaktaş, Büşra:	“İbn-i Arabî'nin Osmanlı Tasavvuf Düşüncesine Tesiri Sarı Abdullah Enefdi Örneği”, Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları , Editör Fuat Aydın vd., Mahya Yayıncılık, İstanbul, s. 633-652.
Çakmaktaş, Büşra:	“Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri” Sakarya Üniversitesi SBE, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2017.
Çalkan, İsmail L.:	“Câmiu'l-Usûl li-Ehâdisi'r-Resûl”, DİA , İstanbul, 1993, C: VII, s. 136.
Çavuşoğlu, Semiramis:	“Kadızedeliler”, DİA , C: XXIV, İstanbul, 2001, s. 100-102.

Çelik, İsa:	Abidin Paşa'nın Mesnevi Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri , İstanbul, Vefa Yayınları, 2007.
Çelik, İsa:	“Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Yedinci Cildi Üzerine”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi , sayı 20, s. 85-98.
Çetin, Abdurrahman:	“Vâhidî”, DİA , İstanbul, 2012, C: CLII, 438-439.
Ceyhan, Semih:	“İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi”, (basılmamış doktora tezi) Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2005.
Çiftçi, Emine:	“Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)'sinin Birinci Cildinin Eski Harflerden Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı”, Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2018.
Dağlar, Abdülkadir:	“Şem'î Şem'ullâh, Şerh-i Mesnevî, (I.cilt, İnceleme-Tenkitledir Metin-Sözlük)” Erciyes Üniversitesi SBE (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2009.
Demirel, Şener:	Dinle Neyden: Mesnevi'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri , Elazığ, Manas Yayıncılık, 2009.
Demirli, Ekrem:	“İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sayı 16, Yıl 2007, s. 229-247.
Demirli, Ekrem:	“Sadreddin Konevi”, DİA , İstanbul, 2008, C XXXV, s. 420-425.
Devellioğlu, Ferit:	Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat , Ankara, Aydın Kitabevi, 2013.
Dihhudâ, Mirza Ali Ekber Han:	Lügatnâme , Tahran, Danişgah-ı Tahran Müessesesi-i Lugâtname-i Dihhudâ, 1377.

Durgun, Selahattin:	“Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)” Selçuk Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1993.
Eflâkî, Ahmed:	Âriflerin Menkıbeleri , çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2006.
el-Arûsî, Mahmûd Hasan:	Ahzâb ve Evrâd ve Salevât li-sâdâti'l-Vefâiyye , Kâhire, Dârü'l-meşîha, 1367.
Er, Şaban:	Hayrabolulu Melâmî Şeyhi Ahmed-i Sârbân Efendi Külliyyâtı [Dîvânı ve Mektûbâtı] ve Vizeli Şeyh Alâ'eddîn Alî Efendi'nin Şiirleri , İstanbul, Kutupyıldızı Yayınları, 2013.
Er, Şaban:	Melâmîlik ve Osmânî Devri Melâmîleri , İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2015.
Erşahin, Süleyman:	“Bir Siyasetnâme Örneği Sarı Abdullah Efendi'nin Tedbîrî'n-Neş'eteyn Fî Islâhı'n-Nüshateyn Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”, Kırıkkale Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2002.
Fürûzânfer, Bediüzzamân:	Şerh-i Mesnevî-i Şerîf , c.I, Tahran, İntişârât-ı İkbâl, 1346.
Gökbulut, Süleyman:	“Kemâleddîn Hüseyin Harezmi ve Yarım Kalmış Farsça Mesnevî Şerhi”, Sufi Araştırmaları Dergisi , C 4, Sayı 8, Yaz 2013.
Gölpınarlı, Abdülbaki:	Melâmîler ve Melâmîlik , İstanbul, Kapı Yayınları, 2015.
Gölpınarlı, Abdülbaki:	Mevlânâ Celaleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi , İstanbul, İnkıla Kitabevi, 2010.
Gölpınarlı, Abdülbaki:	Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik , İstanbul, İnkılap Yayınları, 2018.

Gölpınarlı, Abdülbâkî:	“Mesnevî'nin VII. Cildi” Şarkiyat Mecmuası , C: 6, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 11-18.
Güleç, İsmail:	Türk Edebiyatında Mesnevî tercüme ve Şerhleri , İstanbul, Pan Yayıncılık, 2008.
Gündoğdu, Cengiz:	“Abdülmecid Sivâsî”, DİA , İstanbul, 2009, C: XXXVII, s. 286-287.
Gündoğdu, Cengiz:	“Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçe'ye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî'nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları” Ekev Akademi Dergisi , yıl: 9, sayı: 25, güz 2005, s. 103-122.
Güngör, Mevlüt:	“Begavî, Ferra” DİA , İstanbul, 1992, C: V, s. 340-341.
Gürçi, Mustafa:	“Tahlîl-i Bûtîkâ-i Kıssa-i Musa ve Hızır der Mesnevî ve Keşfü'l-esrâr”, Faslnâme-i Pejûhişha-i Edebî , nr. 9 ve 10, güz ve kış 1384, s. 189-192.
Hâce Nasîrî, Mansûruddîn:	Mecmûa-i Münâcâthâ-i Hâce Abdullah-ı Ensârî , Tahran, Sâzmân-i Çâp ve İntişârât-ı İkbâl, 1359.
Hacı Pîri:	İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî , Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ek 26 numara.
Harekât, İbrahim:	“Mağrib”, DİA , İstanbul, 2003, C: XXVII, s. 314.
Harman, Ömer Faruk:	“el-Milel ve'n-Nihal”, DİA , İstanbul, 2005, C: XXX, s. 58-60.
Hatiboğlu, İbrahim:	“en-Nihâye”, DİA , İstanbul, 2007, C: XXXIII, s. 100-101.
Hatip, Abdulaziz:	“Semîn el-Halebî”, DİA , İstanbul, 2009, C: XXXVI, s. 492-493.

İsmail Hakkı Bursevi:	Mesnevi Şerhi, Ruhü'l-Mesnevi , haz. İsmail Güleç, İstanbul, İnsan Yayınları 2017.
Kam, Ferid:	Vahdet-i Vücûd , İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1331.
Kam, Ömer Ferid:	Vahdet-i Vücûd , sadeleştiren: Ethem Cebecioğlu, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
Kandemir, M. Yaşar:	“İbn Hacer el-Askalânî”, DİA , İstanbul, 1999, C: XIX, s. 514-531.
Kantemir, Dimitri:	Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II , Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
Kaplan, Mehmet:	Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar , İstanbul, Dergah Yayınları, 2002.
Kaptan, Mirac Betül:	“Sarı Abdullah Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3637 Numarada Kayıtlı Manzum ve Mensur Eserleri Transkripsiyonlu Metin-İnceleme”, İstanbul Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019.
Kara, Mustafa:	“el-Hikemü'l-Atâiyye”, DİA , İstanbul, 1998, C: XVII, s. 502-503.
Karami Karamaleki, Hasan:	“Berresî-i Nişânehâ-i Sefer-i Mevlânâ be Tebrîz der Hikâyât-i Âmme ve Âsâr-i Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ Celâlüddîn.” Mecmua Makâlât-i Sevvomin Hemâyiş-i Matn Pejûhî-i Edebi (Nigâhî Tâze be Âsâr-i Mevlânâ) , Tahran, 1396, s. 1-14.
Karlığa, H. Bekir:	“Gazzâlî”, DİA , İstanbul, 1996, C: XIII, s. 518-530.
Karlığa, H. Bekir:	“Kâdî Mîr Meybüdü”, DİA , İstanbul, 2001, C: XXIV, s. 118-119.
Kaya, Mahmud:	“Necîbüddîn es-Semerkindî” DİA , İstanbul, 2006, C: XXXII,

	s. 490.
Kılıç, Hulusi:	“Fîrûzâbâdî”, DİA , İstanbul, 1996, C: XIII, s. 142-145.
Kılıç, Mahmud Erol:	“el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye”, DİA , İstanbul, 1996, C: XIII, s. 251-258.
Kırlangıç, Hicabi:	“Mevlânâ'da Senâî Etkileri”, Nüşa , yıl IX, sayı 28, 2009/I, s. 7-32.
Koçuğlu, Turgut:	Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî, Şerh-i Mesnevî , Kayseri, Laçın Yayınları, 2014.
Küçük, Hülya; Saraç, Yusuf R.:	“İbn Arabî'nin Kitâbü'l-bâ Adlı Eseri”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergisi , (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı), sayı 29, İstanbul, 2009, s. 687-699.
Küçük, Osman Nuri:	“Mevlânâ'nın Üslup, Tasavvufî Fikir ve Meşrep Kaynaklarından Senâ'î”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi , yıl 6, sayı 14, Ankara, 2005, s. 455-472.
Kucur, Sadi:	“Eğirdir Mevlevîhânesi ve Germiyanoglu Musa Bey'in Temlikî ile Sultan Veled'in Vakfı”, I. Eğirdir Sempozyumu , Isparta, 2001.
Kurtuluş, Rıza:	“Keşfü'l-esrâr”, DİA , İstanbul, 2002, C: XXV, s. 319.
Kutluer, İlhan:	“eş-Şifâ”, DİA , İstanbul, 2010, C: XXXIX, s. 131-134.
Kutluer, İlhan:	“Sühreverdî, Maktûl”, DİA , İstanbul, 2010, C: XXXVII, s. 36-40.
La'î-zâde Abdülbâkî:	Hediyetü'l-Müştâk , haz. Bünyamin, Ayçiçeği, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020.
Lewis, Franklin D.:	Rumi, Past and Present, East and West , Oneworld

	Publications, London, 2014.
Lewis, Franklin D.:	Molânâ, Dîrûz Tâ İmrûz, Şark Tâ Garb , çev. Hasan Lâhûtî, Tahran: Neşr-i Nâmek, 1397.
Lewis, Franklin D.:	Mevlânâ, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı , çev. Gül Çağalı Güven, Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2010.
Mevlânâ Celalüddin-i Rumi:	Mesnevî-i Ma'nevî , Tahran, İntişârâi Hermes, 1397.
Mevlânâ Celalüddin-i Rumi:	Mesnevî-i Ma'nevî , çev. Derya Örs, Hicabi Kırlangıç, İstanbul, YEK, 2015.
Mevlânâ Celalüddin-i Rumi:	Mesnevi ve Şerhi , çev. Abdülbaki Gölpınarlı, c. I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1973.
Mohajerizadeh, Ghazal:	“Hulûl-i Attâr ve Attârâhâ-i Hulûlî (Berresi-i Menşe’-i Peydâyiş-i Feridüddin Attarha-yı Gayr-ı Vakîi”, Mutalaat-ı İrfani , Danişkede-i Ulum-i İnsani Danişgah-ı Kaşan, sy. 16 (sonbahar ve kış), Kâşân, 1391, s. 241-57.
Muhammedî, Kâzım:	Mevlânâ ve Tercüme-i Âyât-ı Kur’ân , Tahran, İntişârât-ı Necm-i Kübrâ, 1386.
Nâilî, Mustafa:	Nâilî-i Kadîm Divânı , hrzl. Haluk İpekten, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970.
Namlı, Ali:	“İsmâil Hakkı Bursevî” DİA , İstanbul, 2001, C: XXIII, s. 102-106.
Öktay, Nesrin:	“Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi”, Marmara Üniversitesi SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi) 2008.
Okumuş, Ömer:	“Abdurrahman Câmî”, DİA , İstanbul, 1993, C: VII, s. 94-99.

Onay, Ahmet Talat:	Açıklamalı Divan Şiiri Şözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı , haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007.
Özaydın, Abdülkerim:	“İbn Hallikân” DİA , İstanbul, 1999, C: XX, s. 17-19.
Özbalıkcı, Mehmet Reşit:	“İbn Hişâm en-Nahvî”, DİA , İstanbul, 1999, C: XX, s. 74-77.
Özdemir, Mehmet:	“Mesnevî’nin Türkçe Şerhleri” Turkish Studies , Volume 11/20 Fall 2016, s. 461-502.
Özek, Ali:	“el-Keşşâf”, DİA , İstanbul, 2002, C: XXII, s. 329-330.
Özer, Zübeyde:	“Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye (Metin-İnceleme-Sözlük)”, İstanbul Üniversitesi SBE, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015.
Özkan, Mustafa:	Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi , İstanbul, Filiz Kitabevi, 2009.
Öztürk, Funda:	“Sarı Abdullah Efendi’nin Nasihatü’l-Mülûk Tergîbün li-Hüsni’s-Sülûk (110a-218b) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE, Rize, 2018.
Pişirli, Mehmet; Demir, Ziya:	“Sâdî Çelebî”, DİA , İstanbul, 2008, C XXXV, s. 404-405.
Reisî, İhsân:	“Âsîb-şinâsî-i Şurûh-ı Mesnevî ez Hays-i Bî-teveccühî be Sünnet-i İrfânî-i Mevlânâ”, Mecelle-i Şiir-Pejûhî-i Dânişgâh-ı Şîrâz , Yıl 9, Sayı 3, Sonbahar 1396, s. 93-116.
Rifâî, Ken’an:	Şerhli Mesnevî-i Şerif , İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2015.
Rifâî, Ken’an:	Sohbetler , İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2017.

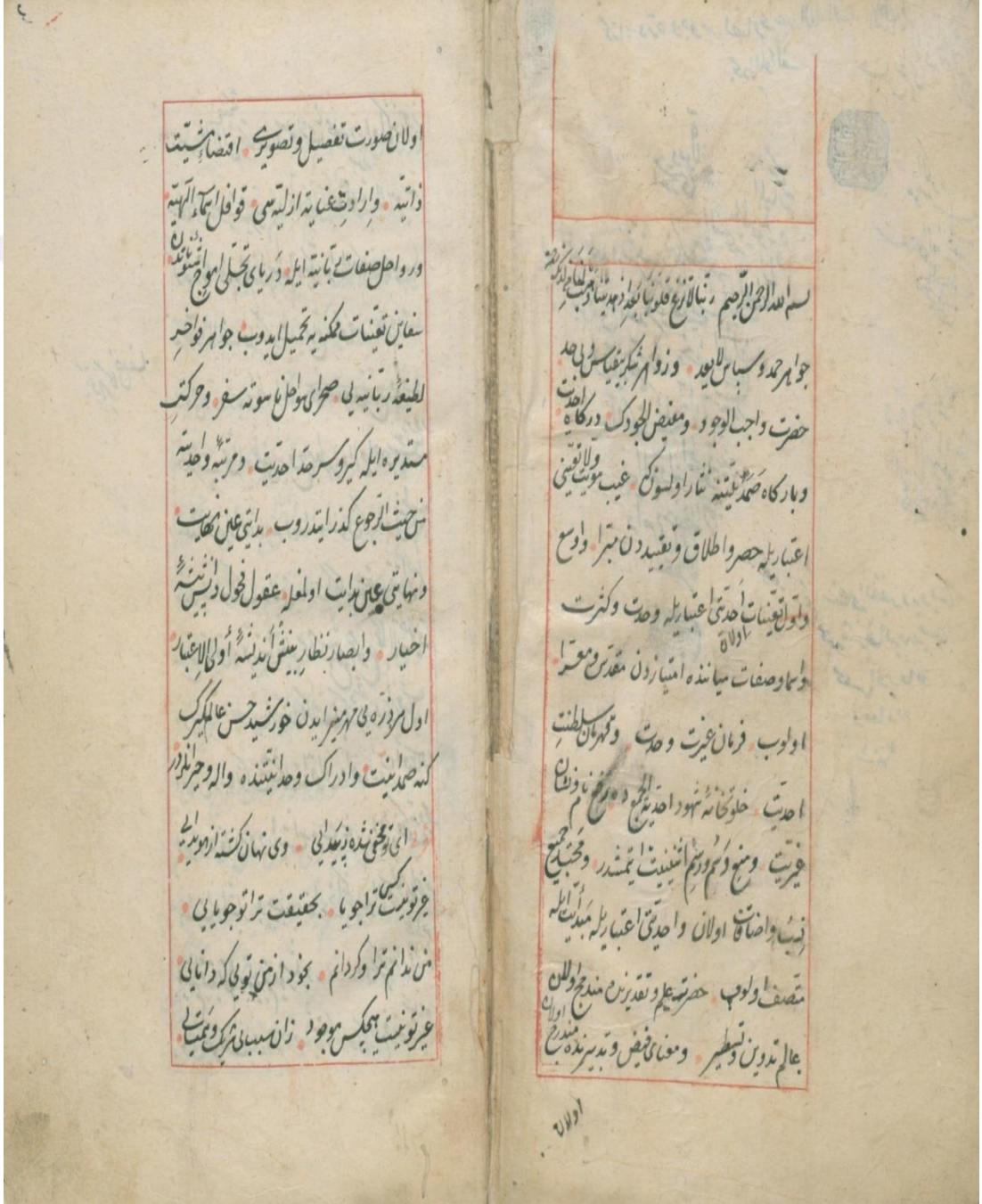
Şahinoğlu, M. Nazif:	“Alâüddevle-i Simnânî”, DİA , İstanbul, 1989, C: II, s. 345-347.
Şahinoğlu, M. Nazif:	“Arâ’isü’l-Beyân” DİA , İstanbul, 1991, C: III, s. 265.
Saklan, Bilal:	“Kûtü’l-Kulûb”, DİA , İstanbul, 2002, C: XXVI, s. 501-502.
Sarı Abdullah Efendi:	Gazânâme-i Halîl Paşa , haz. Meltem Aydın, Ankara, TTK, 2017.
Sarı Abdullah Efendi:	Mir’âtü’l-Asfiyâ fi Sıfâtı’l-Melâmiyyeti’l-Ahfiyâ ve Uluvi Şâni’l-Evliyâ Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 1401.
Sarı Abdullah Efendi:	Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye , İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 3792.
Sarı Abdullah Efendi:	Mesnevî’nin Parlak Cevherleri , İlk On Sekiz Beyit Şerhi, haz. Aslınur Akdeniz Brehmer, H Yayınları, İstanbul, 2020.
Şefî Kedkenî, Muhammedrıza:	Derâmedî be Sebk-şinâsî-i Nigâh-ı İrfânî Zebân-ı Şiir der Nesr-i Sûfiyye , Tahran, İntişârât-ı Sühan, 1392.
Selîmî-i Tûnî:	Dîvân , haz. Seyyid Abbas Restâhîz, Tahran, Kitâbhâne Mûze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-i İslâmî, 1390.
Şentürk, Ahmet Atilla; Kartal, Ahmet:	Eski Türk Edebiyatı Tarihi , İstanbul, Dergah Yayınları, 2015.
Şerbetçi, Azmi:	“Kutbüddîn-i Şîrâzî”, DİA , İstanbul, 2002, C: XXVI, s. 487-489.
Sevgi, H. Ahmet:	“Gülşen-i Râz”, DİA , İstanbul, 1996, C: XIV, s. 253-254.
Sinanoglu, Mustafa:	“el-Makâsid”, DİA , İstanbul, 2003, C: XXVII, s. 455-456.

Sülün, Murat:	“Şehâbeddin Sivâsî”, DİA , İstanbul, 2010, C: XXXVIII, s. 418-420.
Târumî, Safiyyüddîn Muhammed:	Enîsü'l-‘ârifin , haz. Mehdî Evcebî, Tahran, İntişârât-ı Revzene, 1377.
Taştan, Erdoğan:	“İsmâîl Rüsûhî Ankaravî’nin Mesnevî Şerhi (Mecmû’atü’l-leyâ’if ve Matmûratü’l-Ma’ârif) I.Cilt, Çeviriyazı-İnceleme,” Marmara Üniversitesi TAE (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.
Tek, Abdurrezzak:	Melâmet Risâleleri, Bayrâmî Melâmîliği’ne Dâir , Bursa, Emin Yayınları, 2007.
Tulum, Mertol:	17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı , Ankara, TDK, 2011.
Turgut, Ali:	“Nizâmeddin en-Nîsâbûrî”, DİA , İstanbul, 2007, C: XXXIII, s.181-182.
Uludağ, Süleyman:	“Avârifü’l-Maârif”, DİA , İstanbul, 1991, C: IV, s. 109-110.
Uludağ, Süleyman:	“Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî”, DİA , İstanbul, 2002, C: XXV, s. 192-193.
Uludağ, Süleyman:	“Abdğrrezzâk Kâşânî”, DİA , C: XXV, İstanbul, 2002, s. 5-6.
Uludağ, Süleyman:	“İbnü’l-Fârız”, DİA , C: XXI, İstanbul, 2000, s. 40-43.
Ünal, Mehmet:	“Mesnevî’nin Yedinci Cildinin Sıhhati İle İlgili Görüş ve Tespitler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi , C: 9, Sayı: 42, 2016 s. 395-403.
Üzüm, İlyas:	“el-İrşâd”, DİA , İstanbul, 2000, C: XXII, s. 455-456.
Uzunlu, Cüneyt:	“Hacı Pîri Efendi’nin İntihâb-ı Şerh-i Mesnevîsi, inceleme,

	metin (1b-53b)", Selçuk Üniversitesi MAE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2017.
Yavuz, Kemal:	Mu‘îni’nin Mesnevî-i Murâdiyesi Mesnevî Tercüme ve Şerhi – Gramer ve Sözlük – I-II , Konya, S.Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2007.
Yavuz, Yusuf Şevki:	“Beyzâvî” DİA , İstanbul, 1992, C: VI, s. 100-103.
Yavuz, Yusuf Şevki:	“Fahredden er-Râzî”, DİA , İstanbul, 1995, C: XII, s. 89-95.
Yazıcı, İshak:	“Ebü’l-Leys Semerkandî” DİA , İstanbul, 2009, C: XXXVI, 473-475.
Yeniterzi, Emine:	Mevlânâ Âşığı Konyalı Bir Şâir Veysel Öksüz ve Şiirleri , Konya, Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2006.
Yetik, Erhan:	“Menâzilü’s-Sâirîn”, DİA , İstanbul, 2004, C: XXIX, s. 122-123.
Yıldız Er, Emine:	“Hacı Pîri, İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî (1-50 varak) (İnceleme Metin)” Kocaeli Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2018.
Yılmaz, Necdet:	Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sufiler, Devlet ve Ulema , İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.
Zamânî, Kerîm:	Şerh-i Câmi‘-i Mesnevî , Tahran, İntişârât-ı İttılâât, 1394.

EKLER

Ek nr. 1: İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 3792 numarada kayıtlı ve Sarı Abdullah Efendi'nin kendi elyazısı olan *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye* adlı eserinden 3b:

Ek nr. 2: Sarı Abdullah Efendi'nin mezarı:

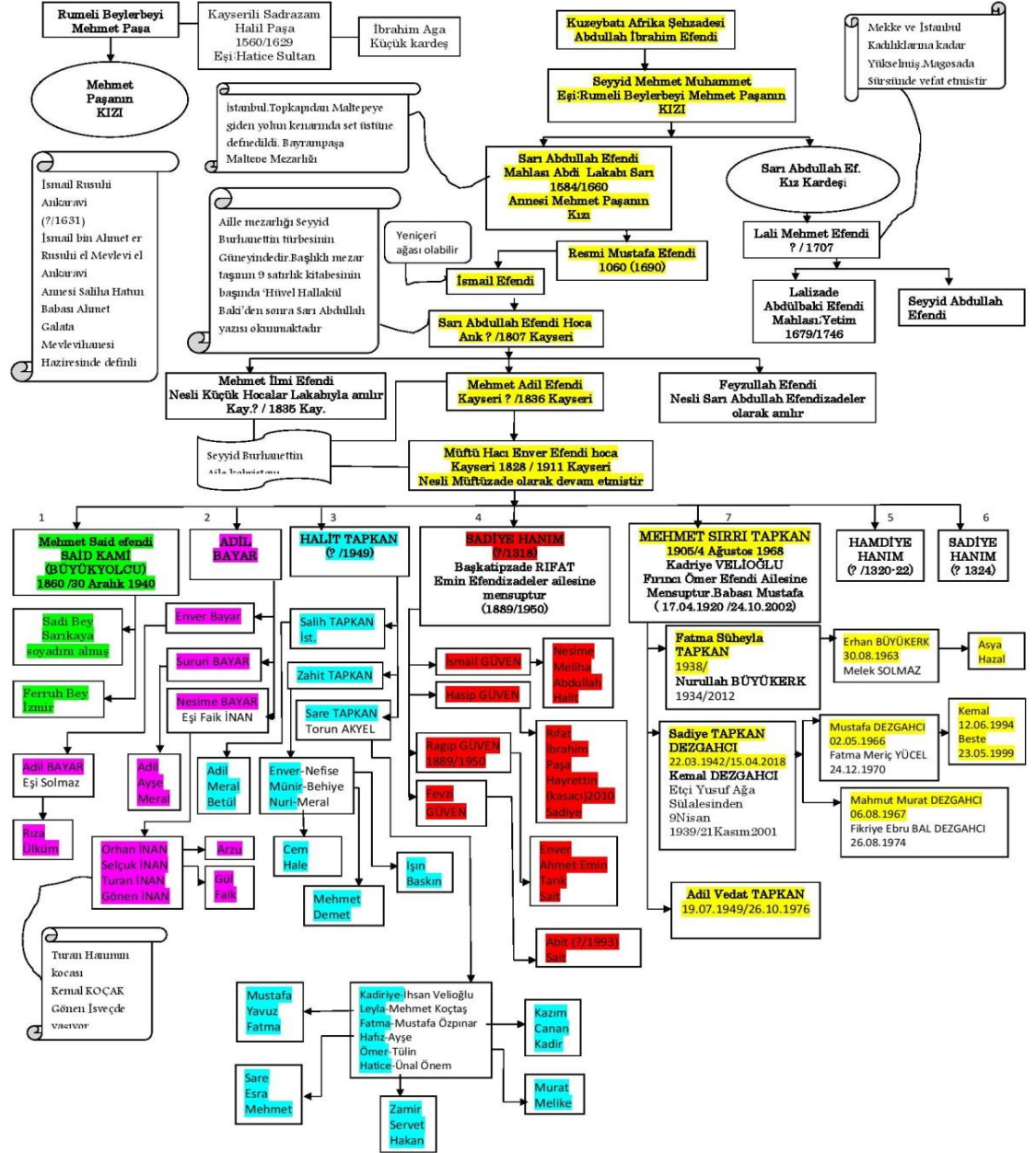
Ek nr. 3: Sarı Abdullah Efendi'nin mezarı:

Ek nr. 4: Sarı Abdullah Efendi'nin mezarı:

Ek nr. 5: Sarı Abdullah Efendi'nin torunu olduğunu ileri süren, İstanbul'da ikamet eden ve İstanbul TRT radyosundan emekli Murat Dezagacı Bey'in kendi araştırmaları sonucu hazırladığı soyağacı:

ÖZGEÇMİŞ

Milad Salmani Şubat 1988’de İran’ın kuzeybatısında bulunan Batı Azerbaycan İli’nin merkezi Urmiye’de doğdu. İlkokulu Urmiye’de, ortaokul ve liseyi ise Hoy şehrinde okudu. 2006 yılında Tahran Allâme-i Tabâtabâi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü kazandı ve 2010 yılında birincilikle mezun oldu. 2013 yılında, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisansa başladı ve 2015 yılında, “Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf’un Fetih Sûresi Tefsîri: (metin, günümüz Türkçesine çeviri, inceleme, sözlük” başlıklı teziyle İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda doktora başladı.

Milad Salmani bugüne kadar özellikle çocuk edebiyatı alanında Farsçadan Türkçeye ve Türkçeden Farsçaya birçok eser tercüme etmiştir. 2016 yılından itibaren Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı’nda başlangıç ve ileri seviye Farsça ve Farsça gazel okumaları derslerini yönetmekle beraber, 2018-2019 ve 2019-2020 eğitim öğretim yıllarında Haliç Üniversitesi Konservatuvarı ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Osmanlı Türkçesi dersleri vermiştir.

E-mail: milad.salmani@gmail.com